

શ્રીશત્રુંજય માહાત્મ્ય.

મહાત્મા શ્રીધનેશ્વર સૂરિકૃત સંસ્કૃત પદ્યાત્મક
મહાન્ ગ્રંથનું

ગુજરાતી ભાષાંતર.

પ્રગટ કરનાર.

શ્રીજૈનધર્મ પ્રસારક સભા.

ભાવનગર.

મા બી લેક્ચર
શ્રી મહાવીર જી
અધ્યક્ષભીલ.

વીર સંવત ૨૪૩૧.

વિક્રમ સંવત ૧૯૬૧.

મુંબઈમાં

“નિર્ણયસાગર” પ્રેસમાં મુદ્રાકિત કર્યું.

સર્વ હક્ક સ્વાધીન.

શ્રીતીર્થપાંથરજસા વિરજીભવંતિ ।
 તીર્થેષુ બંધ્રમણતો ન ભવે બ્રમંતિ ।
 વ્રવ્યવ્યયાદિહ નરાઃ સ્થિરસંપદઃ સ્યુઃ ।
 પૂજ્યા ભવંતિ જગદીશમથાર્ચયંતઃ ॥

“ તીર્થભૂમિના માર્ગની રજવડે મનુષ્ય કર્મરૂપી રજથી રહીત થાયછે, તીર્થનેવિષે
 વારંવાર ભ્રમણ કરવાથી પ્રાણી લવભ્રમણથી મુક્ત થાયછે, તીર્થક્ષેત્રે જઈ દ્રવ્યનો વ્યય
 કરવાથી પ્રાણી જન્માંતરમાં સ્થિર સંપત્તિવાળો થાયછે અને તીર્થનાયક શ્રીમાન્ વીત-
 રાગદેવની શુદ્ધ ભાવે પૂજા કરવાથી પ્રાણી પૂજનીક થાયછે. ”

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

દરેક લબ્ય મનુષ્ય શુભાશુભ કર્મથી મુક્ત થઈ પ્રાંતે મોક્ષપ્રાપ્તિની અભિલાષા રાખેછે. તેનું સાધન માત્ર ધર્મજ છે. ધર્મસાધનના પ્રકાર ઘણા છે. તીર્થભૂમિની યાત્રા એ પણ શુભ ધર્મનું નિમિત્ત છે. કહ્યું છે કે તરંતિજીવાયસ્મિન્નિતિ તીર્થ-જ્યાં પ્રાણી તરે તે તીર્થ; એટલે જે ભૂમિના સ્પર્શથી, દર્શનથી અને ત્યાં સ્થાપિત થયેલ તીર્થનાય-કની પૂજા વિગેરેથી મનુષ્ય સંસારસમુદ્રથી પાર પામે તે ભૂમિ તીર્થભૂમિ કહેવાય છે.

તીર્થ એ પ્રકારના છે. સ્થાવર તીર્થ અને જંગમ તીર્થ. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા-એ ચતુર્વિંશ સંઘ જંગમ તીર્થ કહેવાયછે અને શત્રુંજય, ગીરનાર, આબુ, તારંગાણ સમેતશિખર અને ખીજા તીર્થકર ભગવાનના કલ્યાણકનાં સ્થાનો એ સ્થાવર તીર્થ કહેવાયછે. એ તીર્થભૂમિઓનાં અને ત્યાંનાં ચૈત્યોનાં દર્શન કરવાં, પૂજા કરવી, ધ્યાન કરવું એ સર્વ પુણ્યબંધના હેતુ છે. એકપણ મહાત્માના દર્શનથી, સંગથી કે તેની સેવા-ભક્તિ કરવાથી મનુષ્ય ઉચ્ચગતિગામી થાયછે તો અનેક મહાત્માઓના જે ભૂમિએ ચરણ સ્પર્શ થયા હોય, જ્યાં એવા મહાત્માઓએ ઘણા કાળ સુધી સ્થિતિ કરી હોય અથવા જ્યાં પરમપૂજ્ય તીર્થકર ભગવાનના જન્મ નિર્વાણાદિ કલ્યાણક થયા હોય તે ભૂમિનાં દર્શન, પૂજાથી પુણ્ય પ્રાપ્તિ કરી મનુષ્ય ઉત્તમગતિને યોગ્ય થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ! ગુણી પુરૂષોના ગુણના સાધનરૂપ અનંત નિર્મળ પુદ્ગળ પરમાણુઓ ત્યાં રહ્યા હોય છે તેથીજ તે ભૂમિ પવિત્ર ગણાય છે. યાત્રા કરનારને તેવા ઉત્તમ પુદ્ગળ પરમાણુઓનો સ્પર્શ થવાથી તેની વૃત્તિ પણ નિર્મળ થાયછે, શુભકાર્ય કરવાના તથા ઉચ્ચભાવથી દર્શન પૂજા કરવાના ભાવ પ્રગટ થાયછે અને તેથીજ તેવે સ્થાનકે પ્રાણી ઉચ્ચ પ્રકારનો પુણ્યબંધ કરેછે. શ્રીમાન્ આચારાંગણ તથા મહાકલ્પ વિગેરે સૂત્રોમાં તીર્થભૂમિની યાત્રા કરવાથી મહદ્ફલ થવા વિષે વિવેચન છે.

ઉપર જણાવેલાં સ્થાવર તીર્થોમાં શત્રુંજય એ મુખ્ય તીર્થ છે. પર્વતમાં જેમ મેરૂ પર્વત, નદીઓમાં જેમ ગંગા, સુનિગણમાં જેમ જિનેશ્વર, વૃક્ષમાં જેમ કલ્પવૃક્ષ તેમ તીર્થમાં શત્રુંજય તીર્થ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. એ તીર્થ શાશ્વત્ છે એટલે કે કોઈ પણ કાળે એ તીર્થનો નાશ થવાનો નથી. થોડા, ઝાઝા વિસ્તારમાં ગમે ત્યારે પણ એ પર્વત રહેવાનો એમ અનેક તીર્થકર કહી ગયા છે. એ પર્વત ઉપર પૂર્વે અનેક તીર્થકર, ગણધર અને સુનિઓ આવ્યા છે અને સિદ્ધિપદ પામ્યા છે તેથી એ તીર્થનું મુખ્ય નામ તો સિદ્ધાચલ છે. આ ચોવિશીમાં શ્રીમાન્ નેમિનાથ સિવાયના ત્રેવીશે તીર્થકર મહારાજ ત્યાં આવી ગયેલા છે. આઘ તીર્થકર શ્રીમાન્ ઋષભદેવજી તો પૂર્વ નવાણુવાર ત્યાં સમવસરેલા છે અને અજીતનાથ તથા શાંતિનાથજીએ ચતુર્માસ કરેલા છે. પ્રથમ તીર્થકરના ગણધર મહારાજ પુંડરીક સ્વામીએ એ તીર્થનો મહિમા વધારેલો, અને પોતે

ત્યાંજ ઘણા મુનિઓ સાથે અનશન કરી સિદ્ધિ પામ્યા છે તેથી તે ગિરિ પુંડરીક ગિરિના નામથી પણ ઓળખાય છે. એ શિવાય નમિ, વિનમિ, દ્રાવિડ, વાલિખિલ્ય, શાંખ, પ્ર-
હુસ્મ, રામ, પાંડવ ભરત, કદંબ ગણધર અને થાવચ્યા કુમાર વિગેરે અનેક મહાત્મા-
ઓ સંખ્યાબંધ સાધુઓની સાથે ત્યાં આવેલા, રહેલા, વિચરેલા અને અનશન કરી પ્રાંતે
મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયેલા છે. કેવળી ભગવાન્ એટલે સુધી કહી ગયા છે કે એ તીર્થને
કાંકરે કાંકરે અનંતા પ્રાણી સિદ્ધિપદ પામેલા છે. એ પર્વતની કોઈપણ જગ્યા એવી નથી
કે જ્યાં એક પણ મહાત્મા સિદ્ધિપદ પામ્યા નહીં હોય. આથીજ એ પર્વતની સઘળી
ભૂમિકા પવિત્ર ગણાય છે અને તેની આશાતના કરવાનું વર્જિત છે. શુક રાજાએ એ
તીર્થને વિષે છ માસ ધ્યાન કરવાથી પોતાનું રાજ્ય મેળવ્યું હતું અને બાહ્ય તથા અંતર
શત્રુઓને જીત્યા હતા; તેથીજ વર્તમાન સમયે પ્રવર્તતું ‘શત્રુંજય’ નામ તેણે સ્થાપિત
કર્યું હતું. અનેક મહાત્માઓના ચરણસ્પર્શ, વિહાર અને નિર્વાણ એ પર્વત ઉપર થયેલા
છે, તેથી તે તીર્થનું માહાત્મ્ય અવર્ણનીય છે. એટલે સુધી એ તીર્થનું માહાત્મ્ય કહેલું છે
કે પાપી અથવા અભવ્ય માણસ તેને નજરે પણ જોવા ન પામે અને તે સત્ય છે; કાર-
ણકે મૂર્તિમાન્ પુણ્યરૂપ એ પવિત્ર પર્વતનું દર્શન કરવાથી પાપવિપાક રહેજ કેમ ?
અને જોના રહેવાના હોય તેને પવિત્ર ભૂમિનાં દર્શન પણ ક્યાંથી ? મહાદુરાચાર
સેવનારા ચંદ્રશેખર રાજા જોવા કેટલાએક પાપકર્મીઓ એ તીર્થના દર્શનથી પાપમુક્ત
થઈ મોક્ષગામી થયા છે એજ એ સત્યતાની સિદ્ધિ છે.

એ પવિત્ર શત્રુંજય પર્વત સૌરાષ્ટ્ર-કાઠીઆવાડના ગોહિલવાડ પ્રાંતમાં પાલીતાણા
શહેરની નજીક છે. એ પર્વતનો આકાર ઉત્તમ છે, દેખાવ મનોહર છે અને દૂરથી જોતાં
ઘણો રળીયામણો દેખાય છે. એ તીર્થના દ્રવ્યનો વહીવટ કરવામાટે તથા ઉપરનાં દેહે-
રાંઓની સંભાળ રાખવામાટે આખા ભારતવર્ષના જૈનસમુદાય તરફથી સ્થપાયેલી
આણંદજી કલ્યાણજીના નામની પેઢીની પાલીતાણામાં દુકાન છે. યાત્રાજીઓને ઉતરવા-
માટે દ્રવ્યવાન્ પુરૂષોની બનાવેલી ઘણી ધર્મશાળાઓ એ શહેરમાં છે. ડુંગર ઉપર
ચડવાના પાલીતાણા શહેરથી, ઘેટીથી, રોહીશાળાથી, આદર પાસેથી, શેત્રુંજી નદી
તરફથી-એમ ઘણા રસ્તા છે પણ એ સર્વમાં પાલીતાણા શહેર તરફથી ચડવાનો મુખ્ય
રસ્તો છે. ગામથી તલાટી જવાનો રસ્તો સીધો અને સડક બાંધેલી છે. તલાટી ગામથી
આશરે એક માઇલ દૂર છે. યાત્રાજીઓને નિરાંતે બેસવા માટે સમુદાય તરફથી એક
સાડું વિશ્રામસ્થાન કરવામાં આવેલું છે. ત્યાં પાણીની પણ બહુ સારી સગવડ છે.
અહીંથી ચઢાવ શરૂ થાય છે. શરૂઆતમાંજ સુશિદ્ધાબાદના બાણ ધનપતિસિંહજીનું
કરાવેલું સુંદર દેરાશર છે. ચડાવનો રસ્તો સારો સગવડવાળો છે. થોડે થોડે
અંતરે ભાગ્યશાલીઓએ કરાવેલા વિશામા તથા પાણીની પરબો છે. અર્ધ રસ્તા
એટલે હિંગલાજના હડા સુધીનો કેટલોક ચઢાવ જરા કઠિન છે તોપણ પગથીઆં
વિગેરેની એવી સારી સગવડ છે કે ચઢનારને મુશ્કેલી લાગતી નથી. ઘણા
વિશામા, કુંડો, પરબો અને પગલાંની દેરીઓને વટાવી છેક મથાળાના પર્વતની તળા-

પ્રસ્તાવના.

૩

ટીએ પહોંચાય છે. આ ભાગ ખુલ્લો અને વિશાળ છે તેથી ત્યાં એવો સારો પવન આવે છે કે યાત્રાળુને અત્યાર સુધી લાગેલો થાક નિવૃત્ત થાય છે. ત્યાં હનુમાન્ધારા નામની જગ્યાએથી મથાળાનો ડુંગર કે જે દેખાવમાંજ રાજમંદિર જેવો છે તે પર્વત ઉપર જવાના બે રસ્તા આવે છે. એ મથાળાના ડુંગરનાં બે શિખર છે અને તેની વચ્ચે ખીણ છે. આ બંને શિખર તથા વચ્ચેની ખીણ એ સર્વ દેવાલયથી છવાઈ ગયેલ છે. ડુંગર ઉપરનાં દેવાલયોની મુખ્ય નવ ટુંકો છે અને બીજાં છુટાં દેહેરાંઓ પણ ઘણાં છે. ચઢાવની ડાબી બાજુ તરફના શિખર ઉપર મૂળ-મુખ્ય ટુંક છે, હનુમાન્ધારાથી એ બાજુ-તરફ ચઢતાં દેખાવ રમણીક છે. એક તરફ ઊંચી સુંદર ભેખડો, ખીણ તરફ મનોહર ખો તથા તેથી દૂર ઊંડાણમાં જાણે રૂપાના રસનો રેલો ચાલતો હોય એવી મરોડમાં વહેતી શેત્રુંજી નદી, અને ચઢતાં સામી બાજુ આકાશમાં દેખાવ જેતાં દેહેરાંનાં ઊંચાં શિખરો-એ સર્વથી જોનારના નેત્રને તૃપ્તિ થાય છે. છેવટ દેહેરાંની ફરતી દિવાલ(કોટ) છે તે દિવાલ નજીક પહોંચાય છે. દિવાલના દ્વારમાંથી અંદર પેસતાંજ જાણે સ્વર્ગલોકમાં પ્રવેશ કર્યો હોય એમ પ્રવેશકને લાસ થાય છે. અહીંથી મુખ્ય ટુંકમાં દાખલ થવાય છે. એ ટુંકમાં દેહેરાં ઘણાં છે. બંને બાજુએ સુંદર ચૈત્યો અને તેની અંદરની અલૌકિક પ્રતિમાઓનાં દર્શન કરતાં ટુંકના મધ્યભાગમાં પહોંચાય છે. ત્યાં તીર્થનાયક આદીશ્વર ભગવાનનું વિશાળ અને રમણીય દેરાસર આવે છે. એ દેવળ જોતાંજ જાણે પોતે પાપ-બંધનથી મુક્ત થયો હોય એવો મનુષ્યને લાસ થાય છે. એ દેવળની આગળ મોટો વિશાળ ચોક છે અને ફરતાં ચોમેર સુશોભિત દેહેરાંઓ છે. દેવળની ફરતા પ્રદક્ષિણા હેતા-દુઃખ માત્રને બૂલી જઈ કેવળ સુખનોજ અનુભવ કરતા અને ઉલ્લાસ પામતા યાત્રાળુઓ જાણે દેવલોકમાં ફરતા દેવ હોય અને ત્યાં બેસી મધુર સ્વરે સ્તવના કરતી સ્ત્રીઓ જાણે દેવલોકની અપ્સરાઓ હોય એવું જોનારને લાગે છે. પ્રદક્ષિણા દઈ દેવળમાં જઈ તીર્થનાયક શ્રીમાન્ ઋષભદેવજીની ભવ્ય મૂર્તિનાં દર્શન કરવામાં આવે છે. અહીં દર્શન કરવાથી માણસ પોતાને પરમ ભાગ્યશાળી અને પોતાના જન્મને સાર્થક માને છે અને યાત્રા પણ ત્યારેજ પૂર્ણ થઈ ગણાય છે. ભાવપૂર્વક પૂજાલક્ષિત તથા સ્તવના કરી ઘણો વખત રહ્યા છતાં પણ તૃપ્તિ ન પામતા યાત્રાળુઓ પુનઃ વારંવાર આવવાની આકાંક્ષા રાખી આ પવિત્ર દેવાલય અને ટુંકમાંથી બહાર નીકળે છે. એ ટુંકના બહારના ભાગમાં દરવાજા પાસે કેશવજી નાયકનાં કરાવેલાં દેહેરાંનો સમૂહ છે જેને લોકો દશમી ટુંક પણ કહે છે. ત્યાંથી આગળ મોતીશા શેઠની, બાલાભાઈની, પ્રેમચંદ મોદીની, હેમાભાઈ શેઠની, ઉજમળાઈની, સાકરચંદ પ્રેમચંદની, છીપાવશીની અને ચૌસુખજીની ટુંકો અનુક્રમે આવે છે. તેમાં મોતીશા શેઠની અને બાલાભાઈની ટુંક વચ્ચેની ખીણમાં છે અને બાકીની ટુંકો ખીણ તરફના શિખર ઉપર છે. આ સઘળી ટુંકોમાં સંખ્યાબંધ દેહેરાંઓ દ્રવ્ય ખર્ચની ગણતરી રાખ્યાવિના બંધાવેલાં છે. તેમાં પણ મુખ્ય ટુંક, મોતીશાની ટુંક અને ચૌસુખજીની ટુંકમાં તો સર્વથી વિશેષ છે. ચૌસુખજીની ટુંક જે કે એ શિખરની છેક ઊંચેના ભાગ ઉપર છે ત્યાં આગળ ઊભા રહી

નજર કરીએ છીએ તો હબરે દેહેરાંઓ નજરે પડે છે અને મોતીશાની ટુંક તો બાણે સાક્ષાત્ દેવવિમાન હોય તેવી લાગે છે. આ દેહેરાંઓની સંખ્યા એટલીબધી છે કે દરેક દેહેરે દર્શન કરવાં હોય તો ઓછામાંઓછા આઠ દિવસ જોઈએ. એની રચનાનું વર્ણન કરવાને વિદ્વાન લેખકોની કલમ પણ શક્તિમાન નથી. ઘણા ઇંગ્રેજ અને પરદેશી મુસાફરો એ પર્વત ઉપર આવે છે ત્યારે ત્યાંનાં દેહેરાંઓની લવ્યતા, સંખ્યા અને તે ઉપર દ્રવ્ય ખર્ચનાર માણસોની ઉદારતા વિચારીને આશ્ચર્ય પામે છે. મુખ્ય ટુંક શિવાયની બીજી ટુંકો તો હમણાં બરો વર્ષના દરમ્યાનમાં થયેલી છે. તોપણ તેમાં આજથી બે હબર વર્ષ ઉપર થયેલ સંપ્રાત રાજનાં કરાવેલાં દેહેરાં છે તેથી એવાં છુટાં છવાયાં થોડાં દેહેરાં એ તરફ હશે એમ અનુમાન થાય છે. મુખ્ય ટુંકમાં પણ ઘણો વિસ્તાર તો હમણાંજ થયો હોય એમ અનુમાન થાય છે. પૂર્વે તો તેમાં પણ થોડાં દેહેરાં હશે એમ જણાય છે. એ તીર્થ ઉપર પ્રથમ ભરત ચક્રવર્તિએ તીર્થસ્થાપના કર્યા પછી મોટા સોળ ઉદ્ધાર થયેલા છે. દરેક ઉદ્ધાર વખતે મૂળ દેહેરું તથા મૂળનાયકજીની પ્રતિમા તથા ચક્ષ અને દેવીની પ્રતિમા નવી કરવામાં આવે છે. છેલ્લો ઉદ્ધાર સંવત પંદરશે સત્તાશીમાં કર્માશાએ કરાવેલો છે. હાલ જે મૂળનાયકજી છે તે તેનાં સ્થાપન કરેલાં છે. એમ કહેવાય છે કે દેહેરું તો સંવત એકશે આઠમાં કરેલા બવડશાના ઉદ્ધાર વખતે બંધાયેલું તેજ છે, પરંતુ કુમારપાળ પ્રબંધમાં એ લોકોક્તિથી વિરુદ્ધ લેખી હકીકત છે. શ્રી જિનમંડનગણીકૃત કુમારપાળ પ્રબંધ જેનું ભાષાંતર હાલમાં ગાયકવાડ સરકાર તરફથી છપાયેલું છે તેના સત્તરમા પ્રકરણમાં એવી હકીકત આવે છે કે—

“કુમારપાળ રાજના ઉદયન મંત્રી સૌરાષ્ટ્રમાં શુદ્ધ પ્રસંગે ગયા તે સમયે શ્રીયુગાદિ દેવનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી શત્રુંજય પર્વત ઉપર ચઢ્યા. ત્યાં શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક મહોત્સવ, સાત્ર પૂજા અને આરતી વિગેરે કરી ચૈત્યવંદન કરવા બેઠા. તેવામાં એક ઉદર દીવાની વાટ લઈએ કાષ્ઠમય મંદીરની ફાટમાં પેસતો હતો તેને પૂજારાઓએ કાઠી મૂક્યો. તે જોઈ કાષ્ઠમય પ્રાસાદના નાશની સંભાવના વિગેરેથી બેદ પામી, પોતાની પાસે સારી સમૃદ્ધિ તથા સારો અધિકાર છતાં આવા ઉત્તમ તીર્થ ઉપરના દેરાસરનો ઉદ્ધાર કરવામાં દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો નથી એથી પોતાની સર્વ સંપત્તિ નિરર્થક છે એમ વિચારી, જ્યાંસુધી આ દેવળનો જીર્ણોદ્ધાર ન થાય ત્યાંસુધીને માટે પ્રહ્લ્લચર્ય, એકલુક્ત, ભૂશયન, અને તાંબુલ ત્યાગ વિગેરે અભિવ્રહ ધારણ કર્યા. પરંતુ ત્યાંથી પાછા પાટણ આવતાં રસ્તામાંજ મંત્રીશ્વરનું મરણ થયું. મૃત્યુ વખતે પોતાનો આ મનોરથ પોતાનો પુત્ર પૂર્ણ કરે એ વિષે પાસેના સામંતોને સૂચવ્યું. પિતાના એ સંકલ્પની સિદ્ધિને માટે તેમના પિતૃવત્સલ પુત્ર બાહડ (વાગ્બટ^૧) મંત્રીએ શત્રુંજય ઉપરના મુખ્ય દેવળના જીર્ણોદ્ધારનું કામ આરંભ્યું. શુભમુહૂર્તે જીર્ણ કાષ્ઠમય ચૈત્યને ઉતરાવી વાસ્તુ મૂર્તિ પધરાવી. અનુક્રમે બે વર્ષે ચૈત્ય તૈયાર થયું તેની કોઈ પુરૂષ વધા-

૧ આ વાગ્બટ મંત્રી મહાકવિ થઈ ગયા છે. તેમણે વાગ્બટલંકાર તથા નેમિનિર્વાણ કાવ્ય વિગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા છે.

પ્રસ્તાવના.

૫

મણી લાગ્યો તેને મંત્રીએ સોનાની બત્રીશ જીભ લેટ આપી. એવો હર્ષોત્સવ ચાલે છે એવામાં બીજા કોઈ પુરૂષે આવીને તે પ્રાસાદમાં ફાટ પડ્યાની ખબર કહી. તેને ચોશઠ સુવર્ણમય જીભ લેટ આપી. એ જોઈ પાસે જોલેલા લોકોએ તેનું કારણ પૂછ્યું, એટલે મંત્રીશ્વરે કહ્યું કે, મારા જીવતાં ફાટ પડી એ બહુ સાડું થયું, અમે તેનો ફરી ઉદ્ધાર કરાવશું. પછી સૂત્રધારને યોદ્ધાવી ફાટ પડવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે નમ્રતાથી જ-ણાવ્યું કે ભમતીવાળા મંદીરમાં ભરાયેલો પવન જલદી બહાર નીકળી શકતો નથી એ કારણ છે. એ ભમતી વગરનો પ્રાસાદ કરીએ તો કરાવનારના વંશની વૃદ્ધિ ન થાય. તે સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે-“કોનો વંશ સુસ્થિર છે ? એતો ભવેભવ થાય છે. મારે તો ધર્મ એજ ખરું સંતાન છે. આ મહાકાર્યથી માંડું નામ પણ તીર્થોદ્ધારવડે જેમણે ભવનો ફેરો મટાડ્યો છે એવા ભરતાદિ રાજાઓની પંક્તિમાં હાખલ થશે. એ પ્રમાણે કહી દિવાલની વચ્ચે સળજડ પથ્થર ઘલાવ્યા. એકંદરે ત્રણવર્ષે તીર્થોદ્ધારનું કામ પૂર્ણ થયું. એ શુભકાર્યમાં ત્રણ કોડમાં ત્રણ લાખ યોદ્ધા નાણાં એમણે ખર્ચ્યા હતાં. વિક્રમ સંવત ૧૨૧૧ ની શાલમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સમક્ષ મહોત્સવ સાથે સોનાના દંડ, કળશ અને ધ્વજ ચઢાવ્યા.” આ ઉપરથી હાલનું દેરું વાગ્લટ મંત્રીનું કરાવેલું છે એ સિદ્ધ થાયછે. દેરાનો યોસાર જોતાં પણ ભમતી પુરાવેલી હશે એમ અનુમાન થાયછે. એ પછી બીજા ઉદ્ધાર કરનારાએ દેવળ ફરીથી બંધાવ્યું નથી. આને માટે બીજી લેખી હકીકત કાંઈ જાણવામાં આવી નથી. એ નવટુંકમાં દર્શન કરવા જવાનો વિચાર ન હોય તો મુખ્ય ટુંકમાં દર્શન પૂજા કરી યાત્રાળુઓ આવ્યા તેજ રસ્તે પાછા ઉતરે છે. કેટલાંક એ એ અને ત્રણ ત્રણ યાત્રા પણ કરેછે. એ યાત્રા કરનાર ઘેટી તરફને રસ્તે ઉતરી પાછા ચઢેછે. નવટુંકમાં દર્શન કરવા જનારાઓ છેલ્લે ચૌમુખજીની ટુંકમાં થઈ બીજી તરફને રસ્તેથી ઉતરેછે. યાત્રા કરીને ઉતરનાર દરેક યાત્રાળુઓને તળાટીને વિશ્રામસ્થાને શ્રાવક સમુદાય તરફથી સ્થપાયેલા તલાટી ખાતાતરફથી ભાતું અપાયછે અને તેથી યાત્રાળુ એ ઘડી ત્યાં વિશ્રામ લેછે. કેટલીકવાર યાત્રા કરવા આવનારાઓ પોતાતરફથી પણ ભાતું આપેછે. આ ખાતાને દ્રવ્યવાન તથા સાધારણ સર્વ મનુષ્યો પોતાની શક્તિ મુજબ મદદ આપ્યા વિના રહેતા નથી. ભાતું સાધારણ રીતે માણસને તૃપ્તિ થાય તેટલું અપાયછે. અગર જોકે યાત્રા કરવાથી આત્માનો તો અનાદિ કાળથી લાગેલો થાક ઉતરેછે પણ દેહને સહેજ પણ થાક લાગ્યો હોય તે તલાટીને વિશ્રામસ્થાને બેસવાથી, ત્યાંનું નિર્મળ જળ પીવાથી તથા આટલું ભાતું ખાવાથી ઉતરી જાયછે અને યાત્રાળુનું મન પ્રપ્રુક્ષિત થાયછે. એ પર્વતનું અવર્ણનીય માહાત્મ્ય, ત્યાંની અલૌકિક રચના, તથા ત્યાં આવનારા યાત્રાળુઓને માટે સારી વ્યવસ્થા-એથી યાત્રાળુઓને એ પવિત્ર ભૂમિથી પોતાને સ્થાને જવાની ઈચ્છાજ થતી નથી અને જાયછે તો વારંવાર એ તીર્થનાં દર્શનની ચાહના રહેછે.

કેટલાંકે ભક્તિવાન મનુષ્યો શુભસમૂહને પ્રાપ્ત કરાવનારી એ પવિત્ર ભૂમિમાં

૧ કેટલેક ઠેકાણે વિક્રમ સંવત ૧૨૧૩ માં તેમણે ઉદ્ધાર કર્યાનું જાણેલું છે.

તપ જપ ધ્યાન કરવા માટે ચતુર્માસ રહેછે અને કેટલાંએક નવાણુયાત્રા કરવા નિમિ લગભગ ત્રણ ચાર માસ ત્યાં રહેછે. હિંદુસ્થાનના સર્વ ભાગમાંથી હજારે યાત્રાળુઓ ત્યાં આગ્યાજ કરેછે. કાંતિકી પૂનમ, ચૈત્રી પૂનમ વિગેરે મોટા ઉત્સવને દિવસે તો સંખ્યાબંધ યાત્રાળુઓ ત્યાં ભેગા થાયછે. એક વર્ષમાં એક વખત પણ એ પવિત્ર તીર્થનાં દર્શન થયાં ન હોય તે જૈન પોતાને દુર્ભાગી માનેછે. જેઓ યાત્રાએ આવેછે તે પોતાની શક્તિ મુજબ તે તીર્થમાં કાંઈ રકમ ભેટ આપેછેજ. યાત્રાળુઓ મોટા આડંબરથી અને મૂલ્યવાન વસ્તુઓથી ત્યાં અનેક પ્રકારે સેવા પૂજા અને સ્વધર્મી વાતસલ્ય કરેછે. કેટલાંએક યુધ્ધશાળીઓ તો પોતાને ગામથી સંઘસમૂહ લઈ રસ્તે નાનાપ્રકારનાં ધર્મકૃત્યો કરતા અને તીર્થગુણુ ગાતા ત્યાં આવેછે અને પોતાના દ્રવ્યનો અમૂલ્ય લાભ લેછે. ખીજા તીર્થસ્થાન કરતાં શત્રુંજય તીર્થે દ્રવ્ય ખર્ચવાથી અગણ્ય લાભ મળેછે એવું એ તીર્થનું માહાત્મ્ય છે. વિશેષ શું વિસ્તાર કરવો, આ ગ્રંથજ એ તીર્થના માહાત્મ્યનો છે અને તે વાંચવાથી એ પવિત્ર તીર્થનું કેટલું માહાત્મ્ય છે તે સ્વતઃ સમજાય તેવું છે.

આ ગ્રંથ મહાત્માશ્રી ધનેશ્વરસૂરિએ વલ્લભીપુરમાં શિલાદિત્ય રાજાના સમયમાં રચેલો છે. મૂળ શત્રુંજયમાહાત્મ્ય તો શ્રીઋષભદેવજીના પ્રથમ ગણધર પુંડરીક સ્વામીએ સવા લક્ષ શ્લોક પ્રમાણુ રચેલું, તેનો સંક્ષેપ કરી અંતિમ તીર્થંકર શ્રીમહાવીર સ્વામીના ગણધર સુધર્મા સ્વામીએ સંક્ષિપ્ત બનાવેલું, અને તેના ઉપરથી શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ દશ હજાર શ્લોકપ્રમાણુ સંસ્કૃત પદ્યબંધ આ ગ્રંથ રચેલો છે. પ્રથમના બન્ને ગ્રંથ વર્તમાન સમયે અલભ્ય છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામી એ તીર્થ ઉપર આવેલા, ત્યાં ઇંદ્રે તીર્થનું માહાત્મ્ય પૂછેલું અને ભગવંતે તેની પાસે વર્ણન કરેલું—તેપ્રમાણુ અને તે પદ્ધતિએ આ ગ્રંથની રચના કરવામાં આવેલી છે. તેની અંદર તીર્થનાં મુખ્ય નામો, બુદ્ધાં બુદ્ધાં નામો સ્થાપન થવાનાં કારણો અને તેની કથાઓ, શ્રીઋષભદેવજીથી પાર્શ્વનાથસુધીના ત્રેવીશ પ્રભુમંડિના કેટલાક પ્રભુના વિસ્તારથી અથવા સંક્ષેપે ચરિત્ર, શત્રુંજય તીર્થઉપર થયેલા ઉદ્ધારોનું વર્ણન, ઉદ્ધાર કરનારનાં તથા તેના સંબંધમાં આવતા ઉત્તમ પુરૂષોનાં ચરિત્ર, વિસ્તારથી તીર્થનું માહાત્મ્ય, અને એ શિવાય શુકરાજ, કંડુરાજ, મહીપાલ, શાંતનુરાજના પુત્રો, ભીમસેન મુનિ—એ સર્વની બોધદાયક અને તીર્થના માહાત્મ્યને સૂચવનારી સુંદર કથાઓ આવેલી છે. અપૂર્વ ગ્રંથ, તેમાં પરમ ઉત્કૃષ્ટ તીર્થનું માહાત્મ્ય, તીર્થંકર દેવે વિસ્તારેલ, અને તેની મહાધુરંધર આચાર્યે રચના કરેલી—એવા આ ગ્રંથને વાંચવાથી વાંચનાર મનુષ્યનું અંતઃકરણુ નિર્મલ થઈ એ તીર્થપ્રત્યે પૂર્ણભક્તિ અને સદ્ભાવના જાગૃત થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ?

આ ગ્રંથના બે ખંડ ને ચૌદ સર્ગ છે. પ્રથમ ખંડ નવ સર્ગ પૂરે થાયછે. તેમાં મુખ્ય શત્રુંજયનું માહાત્મ્ય છે અને બીજા ખંડના પાંચ સર્ગમાંથી ચાર સર્ગમાં શ્રીરૈવતાચલનું માહાત્મ્ય છે અને છેલ્લા સર્ગમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું ચરિત્ર અને ત્યારબાદ શ્રીવીર પરમાત્માએ કહેલું પાંચમા આરાસંબંધી લવિષ્યત્ વૃત્તાંત છે. પ્રથમ ખંડમાં શ્રીઋષભદેવજીથી મુનિસુવ્રત સ્વામીના શાસનપર્યંત શ્રીશત્રુંજયે થયેલા ૧૧ ઉદ્ધારનું વર્ણન છે

પ્રસ્તાવના.

૭

અને બીજા ખંડમાં ત્યાર પછીના ઉદ્ધારનું વર્ણન છે. શ્રીઋષભદેવજી અને ભરતચક્રીનું ચરિત્ર સર્ગ ૩ થી ૬ સુધી ચાર સર્ગમાં બહુ વિસ્તારથી છે. તેની અંતર્ગત બીજા પણ બાહુબલિ વિગેરેનાં ચરિત્રો છે. સાતમા સર્ગમાં દ્રાવીડ વાલ્મિકિદ્યનું ચરિત્ર વિસ્તારથી છે. આઠમા સર્ગમાં અજિતનાથ સ્વામીથી શાંતિનાથજી સુધીનાં ચરિત્રો અને ઉદ્ધારે સંક્ષેપથી તેમજ વિસ્તારથી છે. નવમા સર્ગમાં સંક્ષિપ્ત જૈનરામાયણ છે. ૧૦ થી ૧૩ સુધીના ચાર સર્ગમાં શ્રીનેમિનાથજીનું, કૃષ્ણાદિકે યાદવોનું, શાંભ પ્રદ્યુમ્નાદિ યદુકુમારોનું તેમજ પાંડવોનું ચરિત્ર બહુ વિસ્તારથી તેમજ આનંદદાયક છે. ૧૪ મા (છેલ્લા) સર્ગમાં જાવડશાના ઉદ્ધારનું લવિષ્યત્ વૃત્તાંત બહુ ચમત્કારિક છે. તેજપ્રમાણે ૧૩ મા સર્ગમાં શ્રીરૈવતાચલે ઉદ્ધાર કરનાર રત્નશેઠનું શ્રીનેમિનાથ લગવંતે કહેલ ભાવી કથાનક પણ બહુજ રમણિક છે. એજ સર્ગમાં કહેલું અંબિકાનું ઉપાખ્યાન પણ વાંચવાલાયક છે. એકંદર આ ગ્રંથમાં એટલાબધા મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે કે તેનાં નામ લખતાં પણ વિસ્તાર થઈ જાય તેમ છે. હંડવીર્ય રાજાની સ્વામી ભાઈ પ્રત્યેની ભક્તિ ૭ મા સર્ગમાં એવી વર્ણવી છે કે જે ખરેખર દૃષ્ટાંતાર્પદ છે તેમજ ૧૨ મા સર્ગમાં શાંભ પ્રદ્યુમ્નનું ચરિત્ર વાંચનારના દિલમાં ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે તેવું છે. કંડુ રાજાની અને મહીપાલની કથા જે પહેલા ને બીજા સર્ગમાં આપેલી છે તે ખરેખર તીર્થેના મહિમા સૂચવનારી છે તેમજ વાંચતાં આદહાદ આપે તેવી છે.

આ ગ્રંથમાં શ્રીશત્રુંજય અને રૈવતાચલનું માહાત્મ્ય પ્રસંગે પ્રસંગમાં સ્થાને સ્થાને વર્ણવેલું છે. તે સાથે એ બંને મુખ્ય ગિરિ ઉપરના તેમજ તેના સંબંધનાં નદીઓ, કુંડો, દ્રહો, ઉદ્યાનો, વૃક્ષો તેમજ બીજાં અનેક નાનાં મોટાં તીર્થોનાં વર્ણન આપેલાં છે કે જે અત્ર લખવાથી વિસ્તાર થઈ જાય તેમ છે.

આ ગ્રંથમાંહેની મુખ્ય મુખ્ય બાબતોને જરા સારી રીતે બતાવી આપે તેવી અનુક્રમણિકા ચૌદે સર્ગની પ્રારંભમાંજ આપેલી છે જે વાંચવાથી આ ગ્રંથમાં મુખ્ય શું શું વિષયો છે અને કેનાં કેનાં ચરિત્રો છે તે સમજી શકાય તેમ છે જેથી અત્ર વિશેષ લખવાની જરૂર નથી.

આ ગ્રંથના કર્તા મહાત્મા ધનેશ્વરસૂરિ મૂળ ક્યાં અને ક્યારે જન્મેલા, ક્યારે દીક્ષા લીધેલી, ક્યારે તેઓ કાલધર્મ પામ્યા અને એમણે બીજા કોઈ ગ્રંથ બનાવ્યા છે કે નહીં તે વિષેની કાંઈપણ હકીકત તેમના લેખી જન્મચરિત્રના અભાવને લીધે મળી શકતી નથી; પરંતુ આ ગ્રંથને અંતે એમ કહ્યું છે કે—‘વલ્લભીપુરમાં ધર્મવર્દ્ધક શિલાદિત્ય રાજા વિક્રમ સંવત ચારશે સિત્તોતેર વર્ષ પછી થશે. તેના સમયમાં ધનેશ્વરસૂરિ ઔદ્ધર્મીઓને પરાસ્ત કરી, તે રાજાને જૈનધર્મનો યોગ આપી શત્રુંજયમાહાત્મ્ય ગ્રંથની રચના કરશે.’ આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાયછે કે વિક્રમ સંવત ચારશે સિત્તોતેર લગભગ આ ગ્રંથની રચના થઈ હશે. વલ્લભીપુરની ગાદીએ શિલાદિત્ય નામના ચાર રાજાઓ થયેલા છે તેમાં કયા શિલાદિત્યના વખતમાં આ ગ્રંથની રચના થઈ હશે તેવિષે ઇંગ્રેજ શોધકો હજી ચોક્કસ મત ઉપર આવ્યા નથી તથા વલ્લભીપુરના નાશવિ-

પેના વર્ષની બાબતમાં પણ તેઓ ચોક્કસ વિચાર ઉપર આવ્યા નથી. તોપણ એટલું તો સિદ્ધ થાયછે કે વલ્લભીપુરમાં એ સમયમાં બૌદ્ધનું જોર ઘણું હતું અને વારંવાર જૈન અને બૌદ્ધોને ધર્મસંબંધી વાદવિવાદ થતા હતા. અને એવીજ રીતે ધનેશ્વરસૂરિજીએ પણ બૌદ્ધની સાથે ધર્મવાદ કરેલો અને બૌદ્ધોને પરાસ્ત કરેલા. પ્રબંધચિંતામણિમાં શ્રીમદ્ધસૂરિનો વૃત્તાંત આવેછે જેમણે જીવ પામેલા બૌદ્ધોને હરાવી વલ્લભીપુરથી બહાર કઢાવેલા છે તેઓ અને ધનેશ્વરસૂરિ એકજ વખતે થયા હશે કે જુદે જુદે વખતે થયા હશે તે બાબતનો નિશ્ચય થઈ શકે તેવું નથી. શ્રીમદ્ધસૂરિ પણ શિલાદિત્યનાજ ભાણેજ હતા પણ શિલાદિત્ય ચાર થયેલા છે એટલે તે શિલાદિત્ય કયા એવિષે ચોક્કસ કરવું એ મુશ્કેલ છે. પરંતુ આ ગ્રંથ સંવત ચારશે સિતોતેર લગભગ બનેલો એ તો ગ્રંથને અંતે ગ્રંથકર્તા ચોક્કસ હકીકત લાવેલા છે એ ઉપરથી સિદ્ધજ છે.

ભાષાંતરમાં કાંઈક ઢીલ થવાથી તથા પ્રેસમાં કામ જલદી નહીં ચાલવાથી વાંચનારની સમક્ષ મુકતાં ધાર્યા કરતાં વધારે વખત ગયો છે તેને માટે વાચકવૃંદે ક્ષમા કરવી.

ભાષાંતર સારી રીતે થવાને માટે બહુજ કાળજી રાખવામાં આવી છે, તથા ભાષાંતર થયા પછી પણ દૃષ્ટિદોષ સમજ ફેર કે પ્રતિની અશુદ્ધિના કારણથી કોઈ ભૂલ ન રહી બચ એટલામાટે પુનઃ મૂળગ્રંથ સાથે મેળવી સુધારો કરવામાં આવ્યો છે તોપણ કોઈ ભૂલ જણાય તો સુઝ વાચકે દરજુગર કરવી અને કૃપા કરી અમને જણાવવી જેથી બીજી આવૃત્તિ કરવાનો વખત આવે તો સુધારી લેવાય. જેવો ગ્રંથ ઉત્તમ અને પ્રશંસનીય છે તેવી આ ભાષાંતરની બુક પણ સુંદર બને એ હેતુથી કાગળો ઊંચા વાપર્યા છે, સારા પ્રેસમાં છાપવાનું કામ થયું છે અને બાંધણીનું કામ પણ ઊંચા પ્રકારનું કરાવ્યું છે. દરેક જૈન ભાઈઓ આ પવિત્ર ગ્રંથનો છુટથી લાભ લઈ શકે એ હેતુથી કિંમત પ્રમાણમાંજ રાખવામાં આવી છે.

જેનો અપૂર્વ મહિમા છે એવા આ મહાતીર્થે યાત્રા નિમિત્તે અમુક કાલપર્યંત નિવાસ કરીને રહેનારા અથવા ઇચ્છા છતાં પણ યોગના અભાવથી એ તીર્થનાં દર્શન કરવાને વારંવાર ભાગ્યશાળી નહીં થનારા મુનિગણો અને શ્રાદ્ધજનો-એ પવિત્ર તીર્થના માહાત્મ્યનું કીર્તન કરવા તથા ત્યાં આવેલા શુભી પુરુષનાં ચરિત્રોનું મનન કરવાની સદાકાળ ઇચ્છા હોઈને સંસ્કૃત ભાષાના અજ્ઞાતપણાને લીધે આ ઉત્તમ ગ્રંથનો લાભ લઈ શકતા નહોતા તેવા સર્વ અભિલાષીઓની ઇચ્છા તૃપ્ત થાય એ હેતુથી આ ભાષાંતર કરાવી પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે જે વાંચવાથી શ્રદ્ધાળુ અને જિજ્ઞાસુઓની એ તીર્થના માહાત્મ્ય શ્રવણસંબંધીની સર્વ પ્રકારની અભિરૂચી તૃપ્તિ પામે, તેઓ પાપકર્મથી મુક્ત થઈ ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થાઓ અને આ પુસ્તક છાપાવવાનો અમારો પ્રયાસ સાફદયતાને પામે. તથાસ્તુ.

પ્રસિદ્ધકર્તા.

દ્વિતીયાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

અમારી સભા તરફથી બહુ મહેનતે શુદ્ધ કરીને ઉક્ત ગ્રંથ પાંચ વર્ષ અગાઉ છપાવવામાં આવ્યો હતો અને તેની ઘણીખરી નકલો ખપી ગઈ હતી; બાકી રહેલી થોડી નકલોનો અગ્નિપ્રદોષમાં નાશ થવાથી અમે બહુ પ્રયાસ કરી આ ગ્રંથ ફરી છપાવ્યો છે. આ ગ્રંથ પ્રથમાવૃત્તિ અનુસારે છે અને ભાષાદોષ વિગેરે સુધારવા તરફ ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે.

અમારી સભા તરફથી જે જે ભાષાંતરો તથા મૂળ ગ્રંથો પ્રગટ થયા છે અને થાય છે તે સર્વેમાં શુદ્ધતા અને સ્વચ્છતાપર બહુ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. આ અપૂર્વ ગ્રંથમાં જેમ અને તેમ ભૂલો ન થવા દેવા માટે અમે બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. અમારા એ પ્રયાસમાં અમે કેટલે દરજ્જે ફત્તેહ પામ્યા છીએ તે વિદ્વાન્ વાચકવર્ગના વિચારપર છોડીએ છીએ.

મહાત્મા ધનેશ્વરસૂરિની આ ઉત્તમ કૃતિએ આખી જૈનકોમમાં એટલું ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે તે ગ્રંથની બહુ નકલો ખપે છે અને સર્વ સામાન્ય માણસો તેનો પુષ્કળ લાભ લેઈ શકે તે સારૂ અમે બનતાં સુધી એાછી કિંમત રાખી છે. સારામાં સારા પ્રેસમાં અને ઉંચા ટાઇપ અને કાગળથી છપાવવામાં બહુ ખર્ચ થાય છે તેના પ્રમાણમાં અમે બહુ અલ્પ કિંમત રાખી છે.

ધનેશ્વરસૂરિ મહારાજનો ઇતિહાસ મેળવવા અમે યત્ન કર્યો છે. પણ તે સંબંધી હબ્બુ પુરતી હકીકત મળી શકી નથી. યોગ્ય સમયે અમે તે સંબંધમાં વિશેષ હકીકત બહાર પાડવા શક્તિમાન થશું એવી આશા રાખીએ છીએ. તીર્થોધિરાજના ગુણગ્રામ સ્તવન કરનાર આ મહાત્મા પુરૂષના સંબંધમાં થોડી હકીકત પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં દાખલ કરી છે. તેમની આ ઉત્તમ શક્તિ સર્વમાન્ય છેજ અને તેનો સાર્વજનિક ઉપયોગ થાઓ એવી શુભ લાગણી બતાવી આ બીજી આવૃત્તિ વાચકવર્ગ સમક્ષ મૂકીએ છીએ.

કાંદ્યુન શુદ્ધિ પ.
વીર સંવત્ ૨૪૩૧.

}

શ્રી જૈનધર્મપ્રસારક સભા
ભાવનગર.

શ્રી શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

(વિષયાનુક્રમ.)

સર્ગ ૧ લો—મંગળાચરણ. શત્રુંજય માહાત્મ્યનું પ્રાચીન અર્વાચીન પ્રમાણ-સિદ્ધિ-રિનો મહિમા-શ્રી મહાવીર સ્વામીનું શત્રુંજય ઉપર પધારવું-ઇંદ્રે દેવતાઓપાસે કરેલું શત્રુંજયનું વર્ણન-કંડુ રાજની કથા-સમવસરણની રચના-ઇંદ્રે કરેલી ભગવંતની સ્તુતિ-ભગવંતે આપેલી દેશના-ઇંદ્રે કરેલા સિદ્ધાચળસંબંધી પ્રશ્નો-ભગવંતે તેના ઉત્તરમાં કહેવા માંડેલું શત્રુંજયનું માહાત્મ્ય-સૌરાષ્ટ્ર વર્ણન-શત્રુંજયનું પ્રમાણ-તેનાં મુખ્ય ૨૧ નામ-શત્રુંજયનો મહિમા-રાજદની-**(રાયણ)** નો મહિમા-સૂર્યોદ્યાનનું વર્ણન. પૃષ્ઠ ૧ થી ૩૩.

સર્ગ ૨ જો—સૂર્યકુંડનો મહિમા—તે ઉપર ઘણા વિસ્તારથી મહીપાળ રાજની કથા તેની અંતર્ગત બગલાની તથા ત્રીવિક્રમ રાજની કથા. પૃષ્ઠ ૩૪ થી ૭૩.

સર્ગ ૩ જો—(શ્રી ઋષભદેવચરિત્ર) તેમણે પ્રવર્તાવેલો વ્યવહાર-ભરતાદિકને રાજ્ય સોંપીને લીધેલી દીક્ષા-મરૂદેવાએ કરેલો પુત્રવિયોગનો શોક-ભગવંતને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ-મરૂદેવાને લખને ભરતચક્રીનું વાંદવા જવું-મરૂદેવાનું મોક્ષગમન-ભરતચક્રીના દિગ્વિજયનું વર્ણન-ષટ્ઠંડ ભરતને સાધવા નીકળતાં પ્રભાસદેવે કહેલો શત્રુંજયા નદીનો મહિમા. સ્નેચ્છેએ ઉત્પન્ન કરેલા વ્યાધિઓના નિવારણ પ્રસંગે રાજદની વૃક્ષનો મહિમા-ગંગાનદીના કિનારાપર ચારણ મુનિઓએ કહેલો ધર્શનંદ્રકથિત સિદ્ધાચળનો મહિમા-દિગ્વિજય કરીને અયોધ્યામાં આવવું-ભરતને ચક્રીપણાનો અભિષેક-તેની ઋક્ષિનું વર્ણન-સ્વજનોનું સ્મરણ-સુંદરીની સ્થિતિ-તેના વિચાર-તેણે ભગવંતપાસે લીધેલી દીક્ષા-ભરતે કરેલું અનુજંબુઓનું સ્મરણ-સેવા નિમિત્તે તેમનું આમંત્રણ-તેઓને થયેલો ખેદ, તેમનું ભગવંતપાસે ગમન-ભગવંતનો ઉપદેશ, તેઓએ લીધેલી દીક્ષા-તેમના પુત્રાનું રાજ્યપર સ્થાપન. પૃષ્ઠ ૭૪ થી ૧૨૦.

સર્ગ ૪ થો—(શ્રી ઋષભદેવચરિત્ર શરૂ) સુષેણ સેનાપતિનું ચક્ર આયુધશાળામાં પેસતું નથી, એમ ભરતચક્રીપ્રત્યે કથન-તેના કારણનું પુછવું-આહુબલીને સાધ્ય કરવાની જાણવેલી આવશ્યકતા-સુવેગ દ્વતનું પ્રેષણ-તેને થયેલાં અપશકુન-અહુલી દેશમાં અને આહુબલીની સલામાં તેનો પ્રવેશ-આહુબલીએ કરેલ ભરતાદિકની સુખશાંતિ સંબંધી પ્રશ્ન-દ્વતે આપેલ મહા ઉત્કટ ઉત્તર, આહુબલીએ આપેલો પરાક્રમદર્શક જવાબ-દ્વતનું પાછું ફરવું-માર્ગમાં તેણે સાંભળેલી લોકવાર્તા-તેનું ભરતચક્રીપાસે આવવું-ભરતચક્રીના પુછવાથી તેણે કહેલી હકીકત-તેથી શાંત થઈ ગયેલા ચક્રીના વિચાર, સુષેણ સેનાપતિએ ફરીને કરાવેલ યુદ્ધસંબંધી દ્વ વિચાર-સેનાની તૈયારી-અયોધ્યાથી સૈન્યસહિત ચક્રીનું નીકળવું-અહુલી દેશમાં પ્રવેશ-ત્યાં એક જિનપ્રાસાદમાં મુનિનું મળવું-તેમણે કહેલ સિદ્ધાચળ મહિમા ગમિત અનંતનાગનું ચરિત્ર-ભરત આવ્યાની આહુબલિને પડેલી ખબર-આહુબલિનું યુદ્ધમાટે પ્રયાણ-પોતાના દેશની સીમાપર કરેલો પડાવ-ભરતે કરેલી આહુબલિ વિગેરેની પ્રશંસા-યુદ્ધની તૈયારી-પ્રાતઃકાળે યુદ્ધમાટે આહુબલિનું અને ભરતનું નીકળવું-યુદ્ધની શરૂઆત-પેહેલો દિવસ-સુષેણ સેનાપતિ ને અનિલવેગ વિઘાધરનું યુદ્ધ-બીજો દિવસ-અનિલવેગનું પરાક્રમ-તેનાપર ચક્રનું મુકવું-તેણે કરેલ વજ્રપિંજર

છ માસે તેનો વિનાશ-ત્રીજો દિવસ-આહુબલિ પક્ષના રત્નારિ વિદ્યાધરનું પડવું-ચોથો દિવસ-આહુબલિ પક્ષના સુગતિ વિદ્યાધરનું પડવું-પાંચમો દિવસ-સોમયશાનું પરાક્રમ-એકપ્રમાણે આર વર્ષ ચાલેલું યુદ્ધ-આર વર્ષને અંતે આહુબલિને સૂર્યયશાનું યુદ્ધ-દેવોને થયેલો ત્રાસ-તેમણે આપેલી યુગાદિ પ્રભુની આજ્ઞા-યુદ્ધનું બંધ પડવું-દેવતાઓનું ભરતચક્રીપાસે આવવું-યુદ્ધ બંધ કરવા માટે કહેવું. ભરતે યુદ્ધનું બતાવેલું કારણ, દેવોનું આહુબલિપાસે આવવું-તેને પણ યુદ્ધ બંધ કરવા માટે કહેવું-તેણે આપેલો ઉત્તર-દેવતાઓએ કરેલી ચાર પ્રકારના દ્વંદ્વયુદ્ધની સ્થાપના-છીંદ્રોએ સેનાને કરેલો અટકાવ-ભરતના સૈનિકોને થયેલી ચિંતા-ભરતે બતાવેલ પોતાનું પરાક્રમ-ભરત આહુબલિનું રણભૂમિમાં આવવું-તેમણે શરૂ કરેલું દ્વંદ્વયુદ્ધ-દશિયુદ્ધને વાગ્યુદ્ધમાં ભરતનું હારવું-મુષ્ટિયુદ્ધનું વર્ણન-તેમાં પણ આહુબલિનો જય-દ્વંદ્વયુદ્ધની શરૂઆત-તેમાં પણ પરાસ્ત થવાથી ભરતને થયેલ ચિંતા-ચક્રનું રમરણ-આહુબલિઉપર ચક્રને છોડવું-તેની નિષ્કળતા-આહુબલિએ ઉપાડેલી મુષ્ટિ-તે વખતે થયેલા શુભ વિચાર-તેજ મુષ્ટિવડે કરેલ કેશનું કુંચન-અંગીકાર કરેલ ચારિત્ર-કેવળજ્ઞાન ઉપભવીને પ્રભુપાસે જવાનો થયેલો વિચાર-ભરતને થયેલો પશ્ચાત્તાપ-તેણે કરેલી આહુબલિની પ્રાર્થના-મંત્રીનું સમભવવું-સોમયશાસાયે તક્ષશીલા તરફ ગમન-માર્ગમાં ધર્મચક્રનું દેખવું-તેનું સોમયશાએ બતાવેલ કારણ-સોમયશાને રાજ્યાભિષેક-ભરતનું અયોધ્યામાં આવવું-આહુબલિએ એક વર્ષમાં કરેલો ધાતિકર્મનો વિનાશ-તેમાં માનવડે થતી અડચણને દૂર કરવા પ્રભુએ આજ્ઞા સુંદરીને મોકલવું-તેમનું આહુબલિપ્રત્યે કથન-આહુબલિની વિચારણા-ભગવંતપાસે જવા પગનું ઉપાડવું-કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ. ૫૪ ૧૨૧ થી ૧૬૦.

સર્ગ પ મો-ભગવંતનું શત્રુંજય પધારવું-ખીલ પોરસીએ પુંડરિક ગણધરે આપેલી દેશના-ભગવંતે પુંડરિક ગણધરપ્રત્યે કહેલ શત્રુંજય તીર્થનો પારાવાર મહિમા-તેનું વિસ્તારથી કથન-પુંડરિક ગણધરની ત્યાજ બતાવેલી સિદ્ધિ-ભગવંતનો અન્યત્ર વિહાર-પુંડરિક ગણધરનું પાંચ કોડ મુનિસાથે ત્યાં રહેવું-મુનિઓપ્રત્યે તેમનું કથન-સર્વેએ કરેલું અનશન-ચૈત્રીપુનમે પાંચ કોડ મુનિસહિત પુંડરિક ગણધરનું એ તીર્થે નિર્વાણ-ચૈત્રીપુનમનો મહિમા-ભગવંતનું વિનીતા નગરીએ પધારવું-ભરતે કરેલી સ્તુતિ-ભરતનું સંઘપતિપદવિષે પ્રશ્ન-ભગવંતે આપેલ ઉત્તર-ભરતની સંઘપતિપદની પ્રાર્થના-પ્રભુએ કરેલો વાસકેપ-સંઘ કાઢવાની તૈયારી-ઇન્દ્રને ભરતચક્રીએ સંઘપતિપદના સાવધપણાવિષે કરેલ પ્રશ્ન-ઇન્દ્રે આપેલ ખુલાસો-સંઘનું પ્રયાણ-સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં પ્રવેશ. સૌરાષ્ટ્રના રાજા શક્તિસિંહનું સામું આવવું-પુંડરિકગિરિના દર્શન-શ્રીનાભ ગણધરપ્રત્યે પર્વત પૂજાસંબંધી ચક્રવર્તીનું પ્રશ્ન-તેમણે આપેલો ઉત્તર-તેમના કહેવાપ્રમાણે ચક્રીએ કરેલી ગિરિ-રાજની ભક્તિપૂજા-તેમણે કરેલી સ્તુતિ-ગિરિરાજની નજીક આનંદપુરનું રચાવવું-પર્વત ઉપર ચડવાની શરૂઆત-સંઘને લાગેલી તૃષ્ણા-ચિદ્વિજ્ઞ મુનિએ લબ્ધિવડે કરેલું સરોવર-તેના જળવડે સંઘની તૃપ્તિ-લક્ષ્મીવિલાસવનમાં સંઘે લીધેલો વિશ્રામ-ચક્રીનું વન જોવા નીકળવું-સર્વાવતારકુંડવિષે શક્તિસિંહને પુછવું-તેણે કહેલ તેની ઉત્પત્તિ ને મહિમા-ભરતે કરાવેલ તેનો જીર્ણોદ્ધાર-પ્રાતાકાળે આગળ ચાલવું-શકેદ્રનું આગમન-રાજાદની વૃક્ષ અને પ્રભુની પાડુકાનું પૂજન-મૂર્તિયુક્ત પ્રાસાદ કરાવવાની ઇન્દ્રે ચક્રવર્તીને કરેલી પ્રેરણા-ચક્રવર્તીએ કરાવેલ ત્રૈલોક્ય વિભ્રમ નામે પ્રાસાદ-તેનું તથા તેમાં સ્થાપિત કરેલી પ્રતિમાઓનું વર્ણન-ગોમુખચક્ષુને ચક્રે-ચરિત્રદેવીની સ્થાપના-શ્રીનાભ ગણધરે કરાવેલી પ્રતિમાદિકની પ્રતિષ્ઠા-ચક્રીએ કરેલી અષ્ટપ્રકારી પૂજા-ઉતારેલી આરતી-ભગવંતની સ્તુતિ.-શ્રીનાભ ગણધરે તીર્થમહિમા ગર્ભિત આપેલી વિસ્તૃત દેશના-ઇન્દ્રે ચક્રીને બતાવેલી સ્વકૃતજનિ પૂજા-ચક્રીનું તેને અનુસરવું-તીર્થપૂજના

વિષયાનુક્રમ.

૧૩

નિભાવ માટે સુરાષ્ટ્ર દેશનું અર્ચણ-શત્રુંજયા નદીનું દેખવું-છન્દ્રે કહેલ તેનો મહિમા-પ્રસંગે તેના મહિમા ઉપર છન્દ્રે કહેલી શાંતનુ રાજના પુત્રાની કથા-પ્રીત નદીઓનું વર્ણન-શત્રુંજયામાં ચક્રીએ કરેલ સ્નાન-તીર્થના અધિષ્ઠાયક તરીકે કપર્દીયક્ષની સ્થાપના-બાહ્યભૂતિ તીર્થની ઉત્પત્તિ-મુનિઓને અગ્નિસંસ્કાર કરવા યોગ્ય સ્થાનનું નિર્માણ-તાલધ્વજતીર્થે ગમન-કુર્ગિરિએ જવું-તેનો મહિમા-હસ્તિસેનગિરિની ઉત્પત્તિ-કાલગુન શુદ્ધિ દશમીએ નભિવિનમીનું નિર્વાણ-નભિ વિદ્યાધરની પુત્રીઓનું સ્વર્ગગમન-અર્ચગિરિની સ્થાપના-સંવત્નું સંક્રાંતિમાં આવવું-તે સંબંધી વર્ણન-ઉચ્ચતગિરિતરફ સંઘનું પ્રયાણ-રૈવતાચલનું દેખવું-તેનું વિષય-ચક્રવા માટે કરાવેલી પાળ-તેનાવડે સંઘનું ઉપર ચઢવું-ચક્રીએ ત્યાં કરાવેલ સુરસુંદર નામે પ્રાસાદ-છન્દ્રનું ઐરાવતપર બેસીને તત્ર આગમન-ગજેન્દ્રપદકુંડની ઉત્પત્તિ-તેનો મહિમા-અન્ય કુર્ગેની નિષ્પત્તિ-ચક્રીએ કરેલ નેમિનાથ ભગવંતની પૂજા-પ્રાંતે કરેલી વિસ્તૃત જિન સ્તુતિ-ભરતે તથા શક્તિસિંહે કરેલું એ ગિરિનું વર્ણન-વાયવ્ય દિશામાં ખરટ (અરડો) ગિરિનું દેખાવું-તેવિષે પ્રશ્ન-તેના અધિષ્ઠાયક ખરટ રાક્ષસને વશ કરવો-તેનુંજ ત્યાં સ્થાપન કરવું-અજેન્દ્રનું રૈવતાચલપર આગમન-તેણે કરેલ ચક્રીની પ્રશંસા-પર્વતથી ઉતરવું-પોતાના ગિરિદુર્ગ (ગુનાગઢ) નગરમાં લઈ જવાની શક્તિસિંહની પ્રાર્થના-ચક્રીએ કરેલ સ્વીકાર-ત્યાં જઈને પાછું પ્રયાણ-સૌરાષ્ટ્રદેશની સ્તુતિ-આનંદપુરમાં પ્રદક્ષિણા દઈને પાછું આવવું-શક્તિસિંહને બન્ને તીર્થની ભલામણ-અર્ચુદાચલની યાત્રા-વૈભારગિરિએ ગમન-સંમેતશિખરની યાત્રા-અયોધ્યા તરફ પ્રયાણ-ત્યાં પહોંચવું-સૂર્યયશાએ કરેલો આગમન ઉત્સવ-સંઘસહીત ચક્રીનો અયોધ્યામાં પ્રવેશ. પૃષ્ઠ ૧૬૧ થી ૨૧૫.

સર્ગ ૬ કો-ભગવંતનું અષ્ટાપદપર સમવસરવું-ચક્રીનું વાંકવા જવું-ભગવંતે કરેલ દાન-ધર્મનો ઉપદેશ-ભરતે કરેલ મુનિઓને પ્રતિલાભવાની માગણી-ભગવંતે કરેલ રાજપિંડનો પ્રતિષેધ-ભરતે ત્યારે મારે શું કરવું? એમ કરેલ પ્રશ્ન-ભગવંતનું મૌન રહેવું-છન્દ્રે અતાવેલ સાધર્મિક દાનનો માર્ગ-ભરતે કરેલ તેની શરૂઆત-ભોજન કરનારની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ-ચક્રવર્તીએ કરેલ ત્રણ દેખાઓ-મહાનપણાની ઉત્પત્તિ-ભગવંતનો પરિવાર-અંતસમય નજીક બાણી ભગવંતનું અષ્ટાપદ પધારવું-ઉદ્યાનપાળે આપેલા ભરતને ખબર-સશોક ચિત્તે પળે આલતાં ભરતનું અષ્ટાપદ જવું-છંદ્રોનું આગમન-ભગવંતનું નિર્વાણ-ભરતનો શોક-છંદ્રે આપેલો ઉપદેશ-ભગવંતનો નિર્વાણ મહોત્સવ-ભરતે કરાવેલો સિંહનિષદ્યા પ્રાસાદ-જિનભિમ્બ પ્રતિષ્ઠા-ભરતે કરેલી પૂજા અને સ્તુતિ-ભરતનું અયોધ્યાગમન-શોક-તેનું નિવારણ-તેણે ભોગવેલા ભોગ-આરિસાહુવનમાં પ્રવેશ-પોતાના રૂપનું અવલોકન-આબૂખણોનું ઉતારવું-તેણે ભાવેલી ભાવના-કેવળ જ્ઞાનનું ઉત્પન્ન થવું-મુનિવેષ ધારણ-મોક્ષગમન-સૂર્યયશાની રાજ્યસ્થિતિ-તેનું કરેલ પર્વારાધન-છંદ્રે કરેલ પ્રશંસા-ઉર્વશી રંભાનું પરીક્ષામાટે આવવું-તેણે કરેલી પરીક્ષા-સૂર્યયશાનું તેમાં પાર ઉતરવું-છંદ્રનું આગમન-તેની સાથે ઉર્વશીનું પાછું જવું-સૂર્યયશાને પણ આરિસાહુવનમાં કેવળજ્ઞાન-મોક્ષગમન-તેપ્રમાણે આઠ પાટ સુધીની સ્થિતિ-ઋષભવંશની અપૂર્વતા. પૃષ્ઠ ૨૧૬ થી ૨૩૩.

સર્ગ ૭ મો-(દ્રાવિડ વાલિખિલ્યનું ચરિત્ર)-બન્ને ભાષાઓ વચ્ચે થયેલો વિરોધ-પરસ્પર યુદ્ધ-વર્ષા ઋતુનું આમગન-યુદ્ધનું બંધ રહેવું-તાપસનો પ્રસંગ-તેનો ઉપદેશ-બંને ભાષાઓને થયેલ સલાહ-બંનેએ લીધેલ તાપસી દીક્ષા-મુનિરાજનું આગમન-તેમણે કહેલ સિદ્ધાચળનો મહિમા-દ્રાવિડ વાલિખિલ્યનું શત્રુંજય તરફ ચાલવું-હંસનું સ્વર્ગગમન-તેમણે તાપસપાણું તજી દઈને કરેલ દેશવંચન-અંગીકાર કરેલી દીક્ષા-શત્રુંજય યાત્રા-ત્યાં કરેલ અનશન-કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ દશ કરોડ મુનિ સાથે મોક્ષગમન-તે તિથિનો મહિમા-ભરતની આઠમે પાટે

થયેલા દંડવીર્ય રાજાનો અધિકાર-તેણે શર રાખેલી સાધર્મિકની લક્ષિત-ઇંદ્રનું પરીક્ષામાટે આગમન-તેની પરીક્ષામાં દંડવીર્યનું ચાર ઉત્તરવું-ઇંદ્રે કરેલી પ્રશંસા-શત્રુંજયે ઉદ્ધાર કરવાની કરેલી સૂચના-દંડવીર્યે કરેલ સ્વીકાર-સંઘ લઈને નીકળવું-માર્ગમાં વેતાળે કરેલો ઉપદ્રવ-તેને જીતવું-શત્રુંજય પહોંચવું-સંઘે કરેલી તીર્થયાત્રા-ઇંદ્રનું તત્ર આગમન-તેની પ્રેરણાથી સર્વ તીર્થે તેમણે કરેલ બીજો ઉદ્ધાર-દંડવીર્ય રાજાનું મોક્ષગમન-ઈશાનેન્દ્રે કરેલો ત્રીજો ઉદ્ધાર-સુહસ્તિની દેવીનો ઉપદ્રવ-દેવોએ કરેલ તેનું નિવારણ-માહેન્દ્રે કરેલો ચોથો ઉદ્ધાર-બ્રહ્મેન્દ્રે કરેલો પાંચમો ઉદ્ધાર-ચમરેન્દ્રે કરેલો છઠ્ઠો ઉદ્ધાર.

૫૪ ૨૩૪ થી ૨૫૬.

સર્ગ ૮ મા-(શ્રી અજિતનાથજી ચરિત્ર). ઇક્ષ્વાકુવંશની સ્થિતિ-ભગવંતનું જન્મ જન્મ-જન્મોત્સવ-ઇંદ્રકૃત સ્તુતિ-સગર ચક્રીનો જન્મ-અનેની મિત્રાઈ-ભગવંતને રાજ્ય-સગરનું યુવરાજ્યપદે સ્થાપન-વસંત ઋતુનું આગમન-તેનું વર્ણન-ભગવંતનું ઉદ્ધાનમાં જવું-અવધિ જ્ઞાનવડે પૂર્વભવનું સ્મરણ-ભગવંતે કરેલ શુભ ચિંતવન-લોકાંતિકનું આવવું-ભગવંતનો દીક્ષા-મહોત્સવ-ભગવંતે લીધેલી દીક્ષા-કેવળજ્ઞાન-સમવસરણુ-સગરચક્રીનું આવવું-દેશના-ભગવંતનો વિહાર-સગરને ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિ-દિગ્વિજય માટે નીકળવું-પટ્ટખંડસાધન-ભગવંતનું શત્રુંજય પધારવું-મયૂરનું સ્વર્ગગમન-તેની સ્થાપના-ભગવંતે આપેલી દેશના-તેમાં વર્ણુવેલો શત્રુંજયનો મહિમા-વર્ષાઋતુનું આગમન-ભગવંતનું ત્યાંજ આતુર્માંસ રહેવું-સુવ્રતાચાર્યનું ઉપર આવવું-કાગડાનો ઉપદ્રવ-તેનું સિદ્ધાચળપર આવવું બંધ થવું-ચતુર્માંસ પૂર્ણ થવાથી ભગવંતનો અન્યત્ર વિહાર-જન્હુકુમારાદિકનું અષ્ટાપદ આવવું-તીર્થ રક્ષણના વિચાર-અષ્ટાપદ ફરતી ખાઈ ઓદવી-નાગેન્દ્રે કરેલી અટકાયત-યાછો જળ લાવવાનો કરેલો વિચાર-ગંગાનો પ્રવાહ લાવતાં નાગ-કુમારોને થયેલો ક્ષોભ-નાગેન્દ્ર-જવલનપ્રભના ક્રોધથી સગર પુત્રાનો થયેલો વિનાશ-સેનાને થયેલો ખેદ-સર્વેએ બળી મરવામાટે કરેલી તૈયારી-સૌધમેન્દ્રનું બ્રાહ્મણવેષે આગમન-તેમણે કરેલું સૈન્યનું શાંતવન-અયોધ્યાતરફ પ્રયાણ-ઇંદ્રે પ્રથમ સગર ચક્રીપાસે આવીને યુક્તિવડે તેને પુત્રમૃત્યુનો જણાવેલ વૃત્તાંત-ચક્રવર્તીને થયેલો ખેદ-તેજ વખતે સૈન્યનું પણ આગમન-ઇંદ્રે આપેલ પ્રતિજ્ઞા-ભગવંત પધાર્યાની આવેલી વધામણી-ગંગાના લાવેલા પ્રવાહમાં તણાઈ જતા દેશોના આવેલા ખચર-તે ઉપદ્રવની શાંતિમાટે ભગીરથને મોકલવું-પોતાનું સમવસરણુમાં આવવું-તેના પૂછવાથી ભગવંતે કહેલો જન્હુકુમાર વિગેરેનો પૂર્વ ભવ-ચક્રીને આપેલો ઉત્તમ બોધ-ઇન્દ્રે કરેલી સંઘપતિ થવાની પ્રેરણા-ભગવંતે કરેલ સંઘપતિ પદનો વાસક્ષેપ-સંઘનું પ્રયાણ-શત્રુંજય ગિરિએ પહોંચવું-ભગીરથનું ઉપદ્રવ નિવારીને પરભાર્યું ત્યાં આવવું-તીર્થરક્ષામાટે ચક્રીએ લાવેલો સમુદ્રનો પ્રવાહ-સગર ચક્રીએ કરેલ સાતમો ઉદ્ધાર-રૈવતાચલાદિ તીર્થોની યાત્રા કરીને અયોધ્યામાં પાછું આવવું-ભગવંતનું ત્યાં પધારવું-ચક્રીને આપેલ ઉપદેશ-સગર ચક્રીએ કરેલું ચારિત્રચંદ્રણુ-ભગવંતનો પરિવાર-ભગવંત અને ચક્રીનું મોક્ષગમન-અભિનંદન સ્વામિનું શત્રુંજય પધારવું-તેમની દેશના-વ્યંતરેન્દ્રે કરેલો આઠમો ઉદ્ધાર-ચંદ્રપ્રભુનું ચરિત્ર-ચંદ્રશેખર રાજાનું વૃત્તાંત-ચંદ્રપ્રભાસ તીર્થની સ્થાપના-ચંદ્રશેખરના પુત્ર ચંદ્રયશાએ કરેલો નવમો ઉદ્ધાર-શ્રીશાંતિનાથજી ચરિત્ર-ભગવંતનું શત્રુંજય પધારવું-સિંહનું સ્વર્ગગમન-ભગવંતની ત્યાં ચતુર્માંસ સ્થિતિ-ભગવંતનું હસ્તિનાપુર પધારવું-તેમના પુત્ર ચક્રધરનું વંદનમાટે આવવું-ભગવંતના ઉપદેશથી તેણે કરેલી સંઘપતિ પદની યાચના-ભગવંતે કરેલ વાસક્ષેપ-સંઘનું પ્રયાણ-તીર્થ નજીક આવવું-વિદ્યાધર સાથે અન્યત્ર ગમન-એ કન્યાનું પાણીચઢણુ-તાપસીને અલક્ષ લક્ષણનો આપેલ ઉપદેશ-પાછું સંઘમાં આવવું-

વિષયानુક્રમ.

૧૫

શનુંજથે પહોંચવું-તાપસગિરિની સ્થાપના-છંદની પ્રેરણાથી ચક્રધરે કરેલો દશમો ઉદ્ધાર-
રૈવતાદ્રિ વિગેરે તીર્થોની યાત્રા કરીને હસ્તિનાપુર પાછું આવવું-શાંતિનાથ પ્રભુનું મોક્ષગમન-ચક્ર-
ધરનું પણ મોક્ષગમન. પૃષ્ઠ ૨૫૭ થી ૨૬૭.

સર્ગ ૯ મો-(સંક્ષિપ્ત જૈન રામાયણ-રામચંદ્રાદિકનાં ચરિત્રો) રામચંદ્રના પૂર્વ
પુરૂષોનું વર્ણન-અનરણ્ય રાજાના પ્રસંગમાં શ્રીપાર્થનાથજીની મહા પ્રભાવિક પ્રતિમાનું
વર્ણન-દશરથ તથા જનક રાજાની ઉત્પત્તિ-રામચંદ્રાદિનો જન્મ-સીતાનું પાણીગ્રહણ-યજ્ઞ કંચુ-
ક્રીના પ્રસંગમાં દશરથ રાજાને થયેલો વૈરાગ્ય-મુનિરાજના ઉપદેશથી તેમણે કરેલી શનુંજથા-
દિની યાત્રા-તેમના પરિવારે અનેક તીર્થે કરાવેલા ચૈત્યો-દશરથની દિક્ષામાટે તૈયારી-રામચંદ્રે
અંગીકાર કરેલ વનવાસ-દશરથ રાજાએ લીધેલી દીક્ષા-રામચંદ્રના વનવાસનું વર્ણન-રાક્ષસ
હુલની ઉત્પત્તિ-રાવણાદિકના જન્મ-અન્ય વિદ્યાધરોના જન્મ-વાલી સાથે રાવણનું યુદ્ધ-
વાલીનું પરાક્રમ-તેણે કરેલ ચારિત્ર્યહણ-અષ્ટાષ્ટક પર તેને દેખીને રાવણને થયેલ ક્રોધ-અષ્ટા-
ષ્ટકને સમુદ્રમાં ક્ષેપન કરી દેવાનો રાવણનો પ્રયત્ન-તેમાં પાછું પડવું-લગવંતની અનુપમેય
ભક્તિ-ધરણેંદ્રની પ્રસન્નતા-તેણે આપેલી શક્તિ-રાવણનો દિગ્વિજય-સહસ્રાંશુને જીતવું-
મરૂત રાજાના યજ્ઞને અટકાવવું-નલકુબેર તથા ઈંદ્રરાજાને જીતવું-રાવણે કરેલ પરદારાનો
નિયમ-પવનજયને અંજનાનું વૃત્તાંત-અંજનાને પડેલ કષ્ટ-તેનો પૂર્વભવ-હનુમાનનો જન્મ-
પવનજયનું આવી મળવું-રામચંદ્રના વનવાસમાં લક્ષ્મણથી થયેલ શંકુક્રોનો વધ-ચંદ્રન-
ખાનું આગમન-તેની કામદશા-થયેલું નિરાશપાછું-ખરાદિ વિદ્યાધરોનું યુદ્ધ માટે આવવું-રા-
મચંદ્ર સાથે સંકેત કરીને લક્ષ્મણનું યુદ્ધ કરવા જવું-સીતાના હરણમાટે ચંદ્રનખાએ કરેલ રાવ-
ણને પ્રેરણા-સીતાનું વર્ણન-રાવણનું ત્યાં આવવું-થયેલી નિરાશા-અવલોકિની વિદ્યાએ બતા-
વેલ રામલક્ષ્મણનો સંકેત-કૃત્રિમ સિંહનાદથી રામચંદ્રનું લક્ષ્મણપાસે જવું-રાવણે કરેલ સીતાનું
હરણ-જટાયુપક્ષીને રત્નજટી વિદ્યાધરનો નિષ્કળ પ્રયત્ન-રામલક્ષ્મણનું મળવું-સિંહનાદ-
માં જણાયેલ કપટ-રામનું પાછું ફરવું-સીતાના હરણથી થયેલો ખેદ-વિરાધને આપેલ પાતાળ-
લંકાનું રાજ્ય-સુગ્રીવને પ્રાપ્ત થયેલ કષ્ટ-તેણે લીધેલ રામચંદ્રની મદદ-કષ્ટનું દૂર થવું-સી-
તાની મળેલી શોધ-હનુમાનને ત્યાં મોકલવો-તેણે બતાવેલ પરાક્રમ-સીતાને રામના ખુશી
ખબર આપીને કરાવેલ પારણું-રાવણનું હનુમાને કરેલું અપમાન-રામચંદ્ર પાસે પાછું આવવું-
યુદ્ધ માટે પ્રયાણ-માર્ગમાં મેળવેલી જીત-લંકાદ્વીપે પહોંચવું-વિભીષણે રાવણને આપેલી શિ-
ખામણ-તેણે વિભીષણનું કરેલ અપમાન-વિભીષણનું રામચંદ્રને આવી મળવું-પરસ્પર થયેલું
યુદ્ધ-લક્ષ્મણને થયેલ શક્તિપ્રહાર-પ્રાપ્ત થયેલ મૂર્છા-વિશલ્લખને લાવીને તેનું કરેલ નિવારણ-
રાવણે સાધેલ બહુરૂપાવિદ્યા-લક્ષ્મણ સાથે તેનું યુદ્ધ-ચક્રનું સ્મરણ-તેજ ચક્રનું લક્ષ્મણને આ-
ધીન થવું-તેનાવડેજ રાવણનું મૃત્યુ-લંકામાં પ્રવેશ-સીતાને મળવું-અયોધ્યાગમન-તેમણે કરેલો
શનુંજથે અગીયારમો ઉદ્ધાર-લક્ષ્મણનું મરણ-રામચંદ્રનો મોહ-પ્રાંતે લીધેલી દીક્ષા-મોક્ષ-
ગમન. પૃષ્ઠ ૨૬૮ થી ૩૨૮.

પ્રથમખંડની સમાપ્તિ.

૧૬

વિષયાનુક્રમ.

બીજો ખંડ.

સર્ગ ૧૦ મો-વીરપ્રભુએ આરંભેલ ગિરનારનું વર્ણન-તેના મહિમા ઉપર ભગવંતે કહેલ માર્હેદ્રદે દેવો સમિપે કહેલી ભીમસેન મુનિની કથા (અંતર્ગત અશોકચંદ્ર કથા.) હરિવંશની ઉત્પત્તિ-મુનિ સુવ્રત સ્વામીનું ચરિત્ર-શ્રીનેમિનાથ ચરિત્રનો પ્રારંભ-દશાહોની ઉત્પત્તિ-શાંતનુ રાજની કથા-ગાંગેયનું પરાક્રમ-સત્યવતી સાથે શાંતનુ રાજનું પાણિયહણ-પાંડુ, ધૃતરાષ્ટ્ર ને વિદુરના જન્મ-પાંડુ રાજને કુંતીનો સંબંધ-કુંતીનું પાણિયહણ-સમુદ્રવિજયની રાજ્યસ્થિતિ-શિવાદેવીનું વર્ણન-કંસની ઉત્પત્તિ-વસુદેવનું પરાક્રમ-દેવકી સાથે પાણિયહણ-તેના છ ગર્ભોનો કંસે કરેલો વિનાશ-કૃષ્ણનો જન્મ-ગોકુલમાં રાખવાવડે તેની કરેલી રક્ષા-અરિષ્ટનેમિનો જન્મ-ભગવંતની બાધ્યાવસ્થા-દેવોએ કરેલી પરાક્રમની પરીક્ષા-પાંડવો અને કૌરવોના જન્મ-કૃષ્ણનું પરાક્રમ-તેણે કરેલો કંસનો વધ-જરાસંધે મોકલેલો દૂત-કૃષ્ણ અલ્બદ્રની માગણી-સમુદ્રવિજયે આપેલ ઉત્તર-સમુદ્રવિજયાદિનું સ્થાનને તજી દઈને ચાલવું-જરાસંધે મોકલેલ કાળકુમારનો દેવોએ કરેલો યુક્તિપૂર્વક વિનાશ-દ્વારિકાનું વસાવવું. કૃષ્ણનો રાજ્યાભિષેક-નેમિનાથના સત્વની દેવોએ કરેલી પરીક્ષા-કૃષ્ણ અલ્બદ્રાદિને પકડી જવું-ભગવંતે બતાવેલું પરાક્રમ-ઇંદ્રનું આગમન-તેમણે કરેલ સ્તુતિ-રામકૃષ્ણને છોડાવવું-દેવોનું સ્વર્ગગમન-કૃષ્ણની આઠ પટ્ટરાણીઓનું વર્ણન. પૃષ્ઠ ૩૨૯ થી ૩૮૦.

સર્ગ ૧૧ મો-(પાંડવચરિત્ર ચાલુ) પાંડવ કૌરવોની બાળકીડા-પરસ્પર દ્વેષ-શુદ્ધિ-વિદ્યાકળાભ્યાસ-એકલવ્ય બીજનું વૃત્તાંત-સર્વે રાજ્યયુવોની યુદ્ધ પરીક્ષા-પરસ્પરનો બહાર પડેલો દ્વેષ-દ્રૌપદીને પાંચ વરની પ્રાપ્તિ-આરણ્યમુનિનું તત્ત આગમન-તેમણે કહેલો દ્રૌપદીનો પૂર્વભવ-પાંડવો સાથે તેનું પાણિયહણ-નારદે બાંધી આપેલી મર્યાદા-તે સંબંધમાં અર્જુનની થયેલી ભૂલ-તેણે કરેલું આર વર્ષમાટે પરદેશગમન-વૈતાલચપર જવું-ત્યાંથી ગિરનાર આવવું-હસ્તિનાપુરના માહાત્મ્ય ઉપર દુર્ગંધાની કથા-સુભદ્રાસાથે પાણિયહણ-આર વર્ષને અંતે હસ્તિનાપુર પાછું આવવું-સુધષ્ટિરને રાજ્યાભિષેક-તેની રાજસભાની રચના-શાંતિનાથજીનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ-સર્વ સંબંધીઓને આમંત્રણ-દુર્યોધનનું હાસ્ય-તેને થયેલો દ્વેષ-તેણે રચાવેલી સભા-તે જોવા માટે સર્વેને આમંત્રણ-પાંડવોસાથે દુર્યોધનની કપટયુક્ત છૂટકિયા-યુધિષ્ઠિરની સર્વ પ્રકારે હાર-દ્રૌપદીને સભામાં લાવી તેના વસ્ત્રનું આકર્ષણ-તેની શીલસંપત્તિનો મહિમા-ભીમે બતાવેલો ક્રોધ-પાંડવોને વનવાસ જવાનો ઠરાવ-તેની તૈયારી-સૌની લીધેલી રજા-પાંડવોપરની સૌની પ્રીતિ-વનવાસ નીકળવું-કૂર ને કર્મિરે રાક્ષસનો વિનાશ-કૃષ્ણ ધૃષ્ટદ્યુમ્નાદિકનું આવવું-તેમને આપેલી રજા-કૌરવોનું કપટ-પાંડવોને બાળી દેવાની શુદ્ધિથી ઇંદ્રપ્રસ્થમાં લાવવું-કપટની પડેલી ખબર-કપટનું ચપટ-પાંડવોનું અખંડ નીકળી જવું-ભીમની વડીલાપ્રત્યે ભક્તિ-હિંદુ રાક્ષસનો વિનાશ-હિંદુઓનું પાણિયહણ-એકચક્ર નગરે પહોંચવું-એકચક્ર નગરનો ટાળેલો ઉપદ્રવ-બીજ રાક્ષસનો વિનાશ-ત્યાંથી પાંડવોનું નીકળવું-દ્વૈતવનમાં નિવાસ-વિદુરે મોકલેલો સંદેશો-દ્વૈતવન છોડી દઈને ગંધમાદેન પર્વતમાં નિવાસ-અર્જુનનું વિદ્યા સાધવામાટે જવું-તેણે બતાવેલું પરાક્રમ-તાલતાલ રાક્ષસોના વધ-અર્જુનનું પાછું આવવું-કમળ લેવામાટે ભીમસેનનું જવું-સૌનું તેની શોધમાં નીકળવું-નાગદેવે કરેલો ઉપદ્રવ-ઇંદ્રની આજ્ઞાથી દેવે કરાવેલ છુટકારો-સૌનું એકઠા મળવું-થયેલો હર્ષ. પૃષ્ઠ ૩૮૧ થી ૪૦૫.

સર્ગ ૧૨ મો-(પાંડવચરિત્ર ચાલુ) પાછું દ્વૈતવનમાં આવવું-દુર્યોધનનું તત્ત આગમન-તેનું વિદ્યાધરોથી પકડાવું-અર્જુને કરાવેલો છુટકારો-દુર્યોધનનું પાછું ફરવું-જયદ્રથે

વિષયાનુક્રમ.

૧૭

કરેલું દ્રૌપદીનું હરણ-જયદ્રથને પરાસ્ત કરીને દ્રૌપદીને પાછી લાવવી-દુર્યોધને ધારેલા ઉપદ્રવના મળેલા ખબર-તેમણે કરેલી પરમેષ્ઠિ ધ્યાનમાં નિશ્ચળ સ્થિતિ-ક્રોધ દેવે માયા કરીને નિવારેલો કૃત્યા રાક્ષસીનો ઉપદ્રવ-પાંડવોએ કરેલું મુનિદ્વાન-શાસન દેવીએ તેરમા વર્ષમાટે કરેલી સૂચના-વિરાટ રાજાની સેવામાં પૃથક્ પૃથક્ સ્વરૂપે સૌનું રહેવું-ક્રીચકનો દ્રૌપદી પ્રત્યે ઉપદ્રવ-તેનો સર્વ અંધુસહિત વિનાશ-દુર્યોધનને મળેલા અનુમાનિક ખબરથી તેનું ત્યાં આવવું-વિરાટ નગરની બંને બાજુથી કરેલું ગોહરણ-બંને તરફ થયેલી હાર-બીમાળુંને બતાવેલ પરાક્રમ-પાંડવોનું પ્રકટ થવું-અભિમન્યુ ને ઉત્તરાનો વિવાહ-કૃષ્ણનું તત્કાલગમન-સૌને દ્વારકામાં લઈ જવા.

રૂકિમણી ને સત્યભામાને પુત્રપ્રાપ્તિ-પ્રદુશ્નનું હરણ-કાલસંવર વિદ્યાધરને ત્યાં નિવાસ-પ્રદુશ્ન ઉપર તેની રક્ષક માતાનું મોહી પડવું-તેણે કરેલો પ્રપંચ-તેમાંથી પ્રદુશ્નનું પાર ઉતરવું-નારદના વચનથી પ્રદુશ્નનું દ્વારકા આવવું-તેણે બતાવેલ ચમત્કાર-સત્યભામાનો કૃષ્ણપાસે પોકાર-પ્રદુશ્નનું માતાપાસે પ્રગટ થવું-તેણે કરેલું રૂકિમણીનું હરણ-કૃષ્ણસાથે યુદ્ધ-પિતાપાસે પ્રગટ થવું-પ્રદુશ્ને કરેલી બીજી માયા-શાંભુ કુમારનો જન્મ-લીરૂકનો જન્મ-શાંભુવિષે ફરિયાદ-કૃષ્ણે કરેલી પરીક્ષા-શાંભુ પ્રદુશ્નને કાઢી મુકવા-કપટવડે પાછું આવવું-સો કન્યાસાથે શાંભુનું કપટથી પાણિચહણ-શાંભુને વસુદેવનો સંવાદ-પાંડવોના પુત્રોસાથે કૃષ્ણના પુત્રોની ક્રીડા-સમુદ્રવિજયા-દિની પ્રેરણાથી કૌરવોપાસે દૂતનું પ્રેરણ-તેણે દુર્યોધનપ્રત્યે કહેલ સંદેશો-દુર્યોધનનો જવાબ-દૂતે કહેલાં વચનો-દૂતનું દ્વારકા પાછું આવવું-યુદ્ધનો નિર્ણય-સ્નેહીસંબંધી રાજાઓ વિગેરેનું એકકા થવું-દુર્યોધને કરેલ રાજાઓને આમંત્રણ-કર્ણ કુંતીના સંવાદ.

રત્નકંબળના વ્યાપારીઓનું દ્વારકા થઈને રાજગૃહી આવવું-જીવયશાસાથે દ્વારકાવિષે થયેલી વાત-તેણે જરાસંધપાસે જઈને કરેલું રૂદન-જરાસંધે આપેલ આશ્વાસન-યુદ્ધમાટે તેણે કરેલી તૈયારી-રાજગૃહીથી પ્રયાણ-કૃષ્ણને મળેલા ખબર-તેણે કરેલી તૈયારી-તેના હુકમનું વર્ણન-યુદ્ધમાટે પાંડવોસહીત પ્રયાણ-સૈન્યનો પગલ-વિદ્યાધરોનું યુદ્ધ નિમિત્તે આગમન-વસુદેવાદિને લઈ જવાની માગણી-સમુદ્રવિજયે કરેલો સ્વીકાર-દુર્યોધનની યાચનાથી જરાસંધનું રોકાવું-દુર્યોધને કરેલું પ્રયાણ-તેનું હુરક્ષેત્રમાં આવવું-ભિષ્મપિતામહનું સેનાપતિપદે સ્થાપન-પાંડવોનું પણ હુરક્ષેત્રમાં આવવું-દૃષ્ટદ્યુમ્નનું સેનાપતિપદે સ્થાપન-બંને સૈન્યનું મળવું-યુદ્ધ-નવમે દિવસે ભિષ્મપિતામહનું પડવું-તેમણે લીધેલું આરિત્ર-દ્રોણાચાર્યનું સેનાપતિ થવું-તેમણે બતાવેલું પરાક્રમ-પ્રાંતે તેમનું પડવું-ને સ્વર્ગ ગમન-કર્ણનું સેનાપતિ થવું-તેનો વિનાશ-શલ્યનું સેનાપતિ થવું-તેનો વિનાશ-દુર્યોધનનું નાશી જવું-સરોવરમાં પ્રવેશ-પાંડવોના વાગ્બાણથી બહાર નીકળવું-ભીમસાથે તેનું ગદાયુદ્ધ-દુર્યોધનનું પડવું-બળભદ્રને ચડેલી રીસ-તેને શાંતવન કરવા પાંડવોનું તત્કાલ ગમન-પાછળ અર્જુનના વિગેરેએ કરેલો તેમના પુત્રાદિનો વિનાશ-દુર્યોધને આપેલો તેમને ધિક્કાર-દુર્યોધનનું મરણ-પાંડવોનો શોક-યુદ્ધની સમાપ્તિ.

જરાસંધે મોકલેલ દૂત-તેનાં વચનો-સમુદ્રવિજયે આપેલો ઉત્તર-દૂતનું પાછું આવવું-હંસક મંત્રીએ જરાસંધને આપેલી શીખામણ-જરાસંધે કરેલો તેનો તીરસ્કાર-હિરણ્યકશ્યપનું સેનાપતિપદે સ્થાપન-સમુદ્રવિજયે કરેલું અનાદૃષ્ટિનું સેનાપતિપદે સ્થાપન-પરસ્પર થયેલું યુદ્ધ-બીજે દિવસે હિરણ્યનાભનો વિનાશ-શિશુપાલનું સેનાપતિ થવું-કૃષ્ણે કરેલો તેનો વધ-જરાસંધે મુકેલી જરા-કૃષ્ણના સૈન્યની વૃદ્ધવસ્થા-કૃષ્ણે કરેલી નેમિનાથની પ્રાર્થના-નેમિનાથે જરાના નિવારણ માટે બતાવેલો ઉપાય-કૃષ્ણે કરેલું ધરણદ્રત્તનું ધ્યાન-નેમિનાથે કરેલું સૈન્યનું સંરક્ષણ-પદ્માવતીનું કૃષ્ણપાસે પ્રગટ થવું-તેનીપાસે કૃષ્ણે કરેલી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની માગણી-

તે બિંબના સ્નાત્રજળવડે જરાનું થયેલું નિવારણ-કૃષ્ણે કરેલો જરાસંધનો વધ-તેમનું પ્રગટ થયેલું વાસુદેવપણું-શંખેધરપાદ્યનાથની સ્થાપના-કૃષ્ણને બળભદ્રે કરેલ દિગ્વિજય. પૃષ્ઠ ૪૦૬ થી ૪૪૪.

સર્ગ ૧૩ મો-(ગિરનાર માહાત્મ્ય શરૂ) નેમિનાથનું કૃષ્ણની આયુધશાળામાં ગમન-તેમણે પૂરેલો શંખ-તેથી થયેલો સર્વત્ર ક્ષોભ-કૃષ્ણની યુદ્ધમાટે તૈયારી-આયુધશાળાના રક્ષકે આવીને આપેલા ખબર-નેમિનાથનું સભામાં આગમન-સભાની તથા રાજમંદિરની અભ્યંતર સ્થિતિ-નેમિનાથને કૃષ્ણવચ્ચે થયેલ વાતચિત-કૃષ્ણે કરેલી ભુજનું બળ જોવાની માગણી-નેમિનાથે કરેલ સ્વીકાર-આયુધશાળા તરફ ગમન-ભગવંતના વિચાર-બાહુ નમાવાવડે બળનો નિર્ણય કરવાનો ઠરાવ-કૃષ્ણના બાહુને કમલનાલની જેમ નમાવી દેવો-ભગવંતના બાહુસાથે કૃષ્ણનું લટકી રહેલું-બળનો નિર્ણય-કૃષ્ણને બળભદ્રની તે સંબંધી વાતચીત-છંદે કરેલું તેમનું નિશ્ચિતપણું-નેમિનાથને લઈને કૃષ્ણનું જળક્રિડા માટે જવું-પરસ્પર જળક્રિડા-લાભીઓએ કરેલ નેમિનાથનું હાસ્ય-નેમિનાથે કરેલ તેમની ઇચ્છાનો સ્વીકાર-તે હકીકત સાંભળીને સમુદ્રવિજયને થયેલો હર્ષ-રાજિમતિ સાથે પાણિયહણ કરાવવાનો નિર્ણય-લગ્નની બંને તરફ તૈયારી-વરકન્યાને શણગારવા-નેમિનાથનો વરઘોડો-ઉગ્રસેનના મંદિરપાસે આવવું-રાજિમતિ ને સખીઓનો સંવાદ-ભગવંતનું પશુપક્ષીઓના કડ્ડણ સ્વરનું સાંભળવું-સારથીને પ્રશ્ન-તેણે આપેલ ઉત્તર-ભગવંતના વિચાર-રથનું વળાવવું-સમુદ્રવિજયાદિનો આચહ-ભગવંતે આપેલો કૃષ્ણને ઉત્તર-લોકાતિક દેવનું આવવું-વાર્ષિક દાનની શરૂઆત-રાજિમતિને થયેલ શોક-તેનું શાંતવન-ભગવંતે લીધેલી દીક્ષા-પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાન-ચાદવોનું વંદનમાટે આવવું.

પૃષ્ઠ ૪૪૫ થી ૪૫૭.

અંબિકાનું ઉપાખ્યાન.

પૃષ્ઠ ૪૫૮ થી ૪૬૬.

અંબિકાનું પ્રભુપાસે આવવું-ભગવંતની દેશના-ચતુર્વિધ સંઘનું સ્થાપન-યક્ષયક્ષિણીની સ્થાપના-ગોમેધ યજ્ઞનું વૃત્તાંત-વરદત્ત ગણધરના પૂર્વભવવિષે દંદ્રિની પૃચ્છા-ભગવંતનો ઉત્તર-અહોંદ્ર પાસેથી પ્રતિમાનું મંગાવવું-કૃષ્ણને તે અપૂર્વ બિંબની પ્રાપ્તિ-ભગવંતે કહેલું રૈવતાચલનું માહાત્મ્ય-કૃષ્ણે કહેલું પોતાને મળેલી પ્રતિમાની સ્થિતિવિષે પ્રશ્ન-તેના ઉત્તરમાં કૃષ્ણના પૂછવાથી આગામી કાળે થનારા રત્નશેઠનું ભગવંતે કહેલું સવિસ્તર વૃત્તાંત-કૃષ્ણે કરેલી તે બિંબની નવીન ચૈત્યમાં સ્થાપના-જલયાત્રામાટે નીકળતાં કૃષ્ણના પૂછવાથી છંદે કહેલો અનેક કુંડોનો મહિમા ને તેની ઉત્પત્તિ-અમલકીર્તિ નદીના મહિમાને પ્રસંગે સૌભાગ્યમંજરીની કથા-રૈવતાચલના દ્વારપાળો-ઉમાશંભુગિરિની ઉત્પત્તિ-ભગવંતપાસે રાજિમતિ વિગેરેએ લીધેલી દીક્ષા-થાવચ્ચા પુત્ર, (સ્થાપત્યાસનુ) શુકાચાર્ય, શૈલકાચાર્યનું વૃત્તાંત-તેમનું શત્રુંજયે મોક્ષગમન-શત્રુંજયનો મહિમા સાંભળી પાંડવોને થયેલો યાત્રાનો મનોરથ-યાત્રામાટે નીકળવું-કૃષ્ણસહીત ત્યાં પહોંચવું-ચૈત્ય અને બિંબની જીર્ણતા દેખી ઉદ્ધાર કરવાનો થયેલો વિચાર-પાંડવોએ કરેલો બારમો ઉદ્ધાર-દ્રવ્યભાવ વંદન ઉપર પાલકને પ્રદુષ્ટનું વૃત્તાંત-કૃષ્ણે ચતુર્માસમાં બહાર ન નીકળવાનો કરેલો નિર્ણય-ભગવંતને દ્વારકા તથા ચાદવોની સ્થિતિવિષે કૃષ્ણે પૂછેલો પ્રશ્ન-ભગવંતે આપેલો ઉત્તર-કૃષ્ણે દ્વારકાને ચાદવોના અચાવમાટે કરેલ પ્રયત્ન-તેમાં થયેલી નિષ્ફળતા-દ્વીપાયનનો ક્રોધ-તેણે કરેલો દ્વારકાનો વિનાશ-રાજકુમારના બાણથી કૃષ્ણનું મૃત્યુ-બલભદ્રને થયેલ શોક ને મોહ-તેનું નિવારણ-બલભદ્રે લીધેલી દીક્ષા-તેમનું મૃગનું ને રથકારનું સ્વર્ગગમન-શાંખ પ્રદુષ્ટનું સાગ્રણ ક્રોડ મુનિસાથે સિદ્ધાચલપર મોક્ષગમન-જરાકુમારનું પાંડવોપાસે આવવું-તેણે કહેલું દ્વારકાદહન વિગેરેનું વૃત્તાંત-પાંડવોને થયેલો વૈરાગ્ય-ભગવંતના મોકલવાથી ધર્મઘોષ મુનિનું તત્ર આગમન-તેમણે કહેલો પાંડવોનો પૂર્વભવ-પાંડવોએ લીધેલી દીક્ષા-ભગવંતે કરેલો અનેક જીવો-

વિષયાનુક્રમ.

૧૯

પર ઉપકાર-ભગવંતનો પરિવાર-રૈવતાચલપર ભગવંતનું નિર્વાણ-ગિરનારનો મહિમા-ભગવંતનું નિર્વાણ સાંભળીને પાંડવોએ શત્રુંઝયપર કરેલ અનશન-તેમનું મોક્ષગમન-એકાણું લાખ નારદોનું શત્રુંઝયે મોક્ષ જવું.

પૃષ્ઠ ૪૬૬ થી ૪૯૩.

સર્ગ ૧૪ મો-શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર.

પૃષ્ઠ ૪૯૪ થી ૫૦૧.

શ્રીમહાવીર સ્વામિએ કહેલ શત્રુંઝય તીર્થના ઉદ્ધાર વિગેરેસંબંધી ભવિષ્યત્ વૃત્તાંત-તેમાં-જાવડશાના ઉદ્ધારનું સવિસ્તર ચમત્કારિક વૃત્તાંત.

પૃષ્ઠ ૫૦૧ થી ૫૧૧.

શિલાદિત્ય રાજા વિગેરેનું સામાન્ય વૃત્તાંત.

પૃષ્ઠ ૫૧૧.

કલ્કી અને દત્ત રાજાનું વૃત્તાંત.

પૃષ્ઠ ૫૧૨ થી ૫૧૩.

પાંચમા આરાને પ્રાંતે થનારા વિમલવાહુન રાજાના ઉદ્ધારની હકીકત-યાવત્ પદ્મનાભ પ્રભુ થશે ત્યાંસુધીની સામાન્ય સ્થિતિનું વર્ણન.

પૃષ્ઠ ૫૧૩.

ભગવંતે પ્રાંતે કહેલ પુરિક ગિરિનો મહિમા.

પૃષ્ઠ ૫૧૪.

આપ્રમાણે આદ્યંત શત્રુંઝયનું માહાત્મ્ય ઇંદ્રપ્રત્યે સંક્ષેપમાં કહીને ભગવંતનું વિમલાચળથી નીચે ઉતરવું-પ્રભુનો અન્યત્ર વિહાર-દેવમનુષ્યોનું સ્વસ્થાને ગમન.

પૃષ્ઠ. ૫૧૫.

અંથકર્તાનું કથન પ્રશસ્તિ આશિર્વચન.

પૃષ્ઠ. ૫૧૫ થી ૫૧૬.

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

શ્રી શત્રુંજયમાહાત્મ્ય.

પ્રથમ સર્ગ.

ૐ નમો વિશ્વનાથાય, વિશ્વસ્થિતિવિધાયિને ।

અર્હતેઽવ્યક્તરૂપાય, યુગાદીશાય યોગિને ॥ ૧ ॥

શ્વનાપતિ, વિશ્વની મર્યાદા કરનારા, અવ્યક્ત સ્વરૂપી, યોગી અને યુગાદીશ એવા અર્હત પ્રભુ (ઋષભદેવ) ને નમસ્કાર હો. અર્હત-પણાની અને ચક્રવર્તીપણાની લક્ષ્મીના સ્વામી, સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા, સ્તુતિ કરવા યોગ્ય અને કલ્યાણોની શ્રેણી કરનાર “શ્રી શાંતિનાથ” ભગવાન સત્કૃત્યના લાભને અર્થે થાઓ. શ્રીકામાત્રમાં વાસુદેવ- (કૃષ્ણ) ને હીંચકાવનારા, જરાસંધના પ્રતાપને હરનારા, અને કામદેવનો નાશ કરનારા “શ્રી નેમિ” ભગવાન તમોને પવિત્ર કરે. જની દૃષ્ટિરૂપ અમૃતવૃષ્ટિથી સર્પ પણ સર્પોનો પતિ^૧ થઈ, ત્રિવિધ તાપથી^૨ મુક્ત થયો, એવા “શ્રી પાર્શ્વનાથ” ભગવાન તમોને હર્ષને માટે થાઓ. ઇંદ્રનો સંશય ટાળવાને માટે જણે મેરૂપર્વતને કંપાયમાન કર્યો, એવા શૂરવીર, દાનવીર અને ધર્મવીર “શ્રી મહાવીર” સ્વામી તમારા કલ્યાણને અર્થે હો. કલ્યાણ લક્ષ અંકમળરૂપ, મોક્ષલક્ષ્મીના છત્રરૂપ અને પુંડરીક-શત્રુંજય ગિરિના મુગુટરૂપ “શ્રી પુંડરીક” ગણધરને હું નમસ્કાર કરું છું. આદીશ્વર પ્રમુખ તીર્થકરોનું, પુંડરીક પ્રમુખ મુનિઓનું અને શાસનદેવીનું ધ્યાન કરીને હું સગ્યરિતનો ઉદ્ધમ કરું છું.

પૂર્વે શ્રીયુગાદિ પ્રભુના આદેશથી પુંડરીક ગણધરે વિશ્વના હિતને માટે, દેવ-તાઓએ પૂજેલું, સર્વ તત્ત્વસહિત અને અનેક આશ્ચર્યયુક્ત એવું શત્રુંજયનું

૧ ધરણ્દ્ર-નાગકુમાર નામની ભુવનપતિ નિકાયનો ઇંદ્ર. ૨ મન, વચન અને ક્રાયાસંબંધી.

૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૧ લો.

માહાત્મ્ય સવા લક્ષ શ્લોકના પ્રમાણવાળું કરેલું હતું. તે પછી મહાવીર સ્વામીના આદેશથી સુધર્મા ગણધરે મનુષ્યોને દુંકા આયુષ્યવાળા બાણીને તેમાંથી સંક્ષેપે કરી ચોવીશ હજાર શ્લોકના પ્રમાણવાળું કર્યું. તે પછી શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર કરનાર અને અઢાર રાજ્યોના નિયંત્રા સૌરાષ્ટ્રપતિ મહારાજ “ શિલાદિત્ય ” ના આગ્રહથી સ્યાદ્રાદના વાદથી બૌદ્ધ લોકોના મદને ગણિત કરનાર, સર્વાંગયોગમાં નિપુણ, ભોગનો વિસ્તાર છતાં તેમાં નિઃસ્પૃહ, નાના પ્રકારની લગ્નિધવાળા, રાજગચ્છના મંડનરૂપ, સચ્ચારિત્રથી પવિત્ર અંગવાળા, વૈરાગ્ય રસના સાગર અને સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ એવા મહાત્મા શ્રી ધનેશ્વરસૂરીએ તેમાંથી સાર લઈ તેના પ્રતિધ્વનિરૂપ સુખે બોધ કરનાર આ શ્રીશત્રુંજયનું માહાત્મ્ય વલ્લભીપુરમાં કરેલું છે. હે ભવ્ય જનો ! તેનું ભક્તિથી શ્રવણ કરો.

હે ભવ્યો ! તપ, જપ, દાન અને સત્ક્રિયાનું શું કામ છે ? એકવાર શ્રીશત્રુંજય ગિરિનું માહાત્મ્ય શ્રવણ કરો. ધર્મ પામવાની ઇચ્છાથી તમે સર્વ દિશાઓમાં શામાટે ભટક્યા કરો છો ? એકવાર જઈને શ્રીપુંડરીક ગિરિની છાયાનો પણ સ્પર્શ કરો, બીજું કંઈ કરવાની જરૂર નથી. આ માનવ જન્મ મેળવી અને અનેક શાસ્ત્રો સાંભળી જે સદ્ગ કરવાનું છે તે સર્વ શત્રુંજયની કથા શ્રવણ કરવાથી સદ્ગ થાય છે. હે પ્રાણીઓ ! જે તમારે તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છા હોય વા ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ હોય તે બીજું સર્વ છોડી દઈ આ સિદ્ધગિરિનો આશ્રય કરો. શત્રુંજય ગિરિએ જઈને સર્વ જગત્ને સુખના કારણરૂપ જે જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરવું તે અતિ શ્રેષ્ઠ છે કેમકે તેના જેવું બીજું પરમ તીર્થ નથી અને તેના જેવો (જિનધ્યાન જેવો) બીજો શ્રેષ્ઠ ધર્મ નથી. પ્રાણીઓએ, કુલેશ્યાઓથી આપત્તિને આપનાર મન, વચન, અને કાયાવડે ઉપાર્જન કરેલું જે ભયંકર પાપ હોય તે પણ પુંડરીક ગિરિના સ્મરણથી નાશ પામી જાય. સિંહ, વ્યાઘ્ર, સર્પ, શિકારી પક્ષી અને બીજા પાપી પ્રાણીઓ પણ આ શત્રુંજય તીર્થપર અરિહંતના દર્શનથી સ્વર્ગગામી થાય છે. જે પ્રાણીઓએ સુર, અસુર અને મનુષ્યાદિ ભવોમાં હેલા કંઈ પણ ભવમાં આ ગિરિરાજને અવલોક્યો નથી તે પશુરૂપ પ્રાણીઓને કલ્યાણનો ઉદય થતો જ નથી. અન્ય તીર્થોમાં જઈ સારી રીતે ધ્યાન, શીળ, દાન અને પૂજન કર્યાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તેનાથી અધિક ફળ આ શત્રુંજયની કથા સાંભળવાથી થાય છે. તેથી હે પ્રાણીઓ ! આ ગિરિરાજનું માહાત્મ્ય મહાભક્તિથી શ્રવણ કરો. તેના શ્રવણમાત્રથી આપત્તિરહિત સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ખંડ ૧ લો.]

ગિરિરાજસંબંધી ઇંદ્રના ઉદ્દગાર.

૩

એક વખત વૃંદારેકોથી^૧ પરવરેલા શ્રી મહાવીર સ્વામી, બાહ્ય અને અંતરંગ શત્રુઓને^૨ જય કરનારા શ્રી શત્રુંજય પર્વત ઉપર પધાર્યા. તે વખતે વર્તમાન તીર્થ-કરને નમવાને બાણે ત્વરા કરાવતા હોય તેમ ઇંદ્રોનાં આસનો સંભ્રમથી કંપાય-માન થયાં. વીશ ભવનેંદ્રો, અત્રીશ વ્યંતરોના ઇંદ્રો, બે જ્યોતિર્દ્રો, અને દશ જિ-ર્ધલોકવાસી વૈમાનિકના ઇંદ્રો, મળી ચોસઠ ઇંદ્રો બીજા ધણા દેવતાઓથી વીંટા-ઈને જગત્પતિ શ્રી મહાવીર સ્વામીથી શોભિત એવા તે ગિરિરાજ ઉપર આવ્યા. સર્વ લોકમાં અદ્વિતીય દર્શનીય એ ગિરિરાજને બેઈ બેઈ દેવતાઓ કૌતુકથી મસ્તક ધ્રુણાવવા લાગ્યા. તે વખતે ઇંદ્ર પોતાના સેવકોને આપ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. “અહો ! સર્વ તરફ વિસ્તારવાળો, અને પવિત્ર એવો આ ગિરિરાજ મહાઉદ્યોતવાળા અમૂલ્ય રત્નોની અત્યંત પ્રસરતી કાંતિથી ઘણો વિચિત્ર જણાય છે. સુવર્ણનાં શિખરોથી શોભા-સંયુક્ત આ ગિરીશ્વર બાણે સર્વ પર્વતોનો પતિ હોવાથી મુગુટાવડે મંડિત હોય તેવો જણાય છે. સુવર્ણના, રૂપાના અને રત્નોના શિખરોથી આકાશને વિચિત્ર રંગવાળું કરતો અને એકી સાથે ભૂમિ તથા અંતરીક્ષને પવિત્ર કરતો આ ગિરિરાજ પાપને હરણ કરનારો છે. સ્વર્ણગિરિ, બ્રહ્મગિરિ, ઉદયગિરિ, અને અર્જુનગિરિ વિગેરે એકસો ને વ્યાઠ મોટાં શિખરોથી આ ધણો હંચા પ્રકારે શોભે છે. સર્વ તરફ રહેલા અર્હંતોનાં મંદિરોથી અને યક્ષોના આવાસોથી આ સિદ્ધશૈલ શોભી રહ્યો છે. યક્ષ, કિન્નર, ગંધર્વો, વિદ્યાધરો, દેવતાઓ અને અપ્સરાઓથી નિરંતર સેવાયેલો આ શત્રુંજય ગિરિ કાંતિમાન જણાય છે. એ ગિરિની પવિત્ર ગુફાઓમાં રહીને મુ-મુક્ષુ અને યોગી એવા વિદ્યાધરો, નરો અને નાગકુમારો નિરંતર અર્હન્મય તેજનું ધ્યાન ધરે છે. રસકૂપી, રત્નોની ખાણો અને દિવ્ય ઔષધિઓથી એ ગિરિ સર્વ પ-ર્વતોના ગર્વને ભેદી નાખનારો છે. કસ્તૂરી મૃગોના યૂથથી,^૩ મયૂરોથી, મહોન્મત્ત કુંજરોથી, અને સંચાર કરતા ચમરી મૃગોથી એ ગિરિની સર્વ તરફ અલૌકિક શોભા જણાય છે. મંદાર, પારિજાતક, સંતાન અને હરિચંદન વિગેરે વૃક્ષોથી તથા વિચિત્ર પ્રકારના ચંપક, આસોપાલવ, અને સલ્લકીનાં સુંદર વૃક્ષોથી એ ગિરિ ભરપૂર છે. કેતકી કુસુમોના આમોદથી તેણે સર્વ દિશાઓને સુગંધી કરેલી છે. ઝરતા નિઝરણાના જલના ઝણકારાથી તે હંમેશાં શબ્દમય થઈ રહ્યો છે. માલતી, પાંડલ, કૃષ્ણાશુરુ અને અન્ન વિગેરે વૃક્ષોથી તે સદા પુષ્પ અને ફળવાળો હોવાથી અધિક શોભે છે.

“હે સેવકજનો ! જુઓ આ કલ્પ વૃક્ષોની ઘાટી છાયામાં બેઠેલી કિન્નરોની

૧ દેવો. ૨ કામ કોષ લોક વિગેરે. ૩ શ્રેણી.

શ્રીઓ, જિનપતિના ગુણોને ગાયન કરતી પોતાના પાપને ખપાવે છે. જુઓ તેઓને પ્રિય એવો આ ગિરિ, નિઝરણાના જલમાંથી ઉડતા કણીઆઓનેમિધે જાણે મુક્તિરૂપી સુંદરીના હારને માટે મોતી વેરતો હોય તેવો જણાય છે. જુઓ આ એક તરફ નિઝરણાના જલબિંદુમાં મેઘની બ્રાંતિવાળા મયૂરો પ્રભુની આગળ નૃત્ય કરે છે. આ એક તરફ સહસ્ર પ્રણાથી મંડિત એવો પાતાળપતિ^૧ જિનેશ્વરની પાસે દિવ્ય નાટક કરી રહ્યો છે. આ એક તરફ ખેચરોની શ્રીઓ સુંદર વેષ ધારણ કરી, અને હાથમાં વીણા લઈ ઉત્તમ ગીતોથી અહંતની ગુણશ્રેણીનું ગાયન કરતી દેખાય છે. આ એક તરફ જન્મથીજ પરસ્પર વિરોધી એવા પ્રાણીઓ, પ્રભુના મુખને જોતાં પોતાનું વૈર છોડી પરસ્પર કીડા કરે છે. આ એક તરફ પૂર્વ સમુદ્રમાં મળતી, શત્રુંજયા નદી^૨ તેના જોનાર અને સાંભળનારની જાણે પુણ્યરેખા હોય તેવી જણાય છે. આ એક તરફ તાલધ્વજ ગિરિના ઉત્સંગમાં થઈ શત્રુંજયાને અનુસરતી તાલધ્વજ સરિતા સમુદ્રને મળે છે. આ એક તરફ ઇંદ્રે રચેલી, પોતાના નિર્મળ જલથી મહોદયને પ્રાપ્ત કરનારી અને પ્રકૃષ્ટિત કમળોવાળી ઐંદ્રી નદી ઉત્તર દિશામાં શોભે છે. જુઓ આ એક તરફ દિવ્ય જળના કલ્પોલથી શોભતી અને કમળોના મધ્ય ભાગમાં રહેલા હંસ અને સારસ પક્ષીઓએ સેવેલી કપર્દિકા નદી આવેલી છે. આ એક તરફ પ્રભુથી પશ્ચિમ દિશામાં વિશ્વને ઉપકાર કરનારી, અને પાપને હરનારી બ્રાહ્મી નામે નદી સંપૂર્ણ જલયુક્ત શોભે છે. જુઓ આ શત્રુંજયા, ઐંદ્રી, નાગેંદ્રી, કપિલા, યમલા, તાલધ્વજ, યક્ષાંગા, બ્રાહ્મી, માહેશ્વરી, સામ્રમતી, શબલા, વરતોયા, જયંતિકા, અને ભદ્રા એ ચૌદ મહા નદીઓ ધણી સુંદર જણાય છે. વળી આમ પૂર્વ દિશામાં અપરિમિત શોભાવાળું સૂર્યોદ્યાન અદ્ભુત જણાય છે, તેની પાસે દક્ષિણ દિશામાં સ્વર્ગોદ્યાન, નંદનવનના જેવી કાંતિથી ઝળકે છે, આ પશ્ચિમ દિશામાં મોટું ચંદ્રોદ્યાન ધણું મનોહર લાગે છે અને ઉત્તર દિશામાં લક્ષ્મી લીલાવિલાસ નામે ઉદ્યાન આવેલું છે. ચાર દિશાઓમાંથી આવતી લક્ષ્મીઓના ઠેશપાશ જેવા એ ચાર ઉદ્યાનોથી આ ગિરિરાજ ધણો દીપી નીકળે છે. આ એક તરફ સુધર્મા ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે રચેલો ઇંદ્રકુંડ સર્વ પાપનો નાશ કરે છે. આ તરફ ચંદ્રિકાના જેવા ઉન્નવળ જલતરંગોના શખ્જોથી શોભતું ભારત સરોવર જાણે ભરત રાજનો યશોરાશિ હોય તેમ શોભી રહ્યું છે. આ તરફ મંદ મંદ પવને કંપાવેલા ઊર્મિઓની શ્રેણીવડે લલિત થતું કપર્દિયક્ષતું કપર્દિ સરોવર સર્વને સુખકારી લાગે છે. આ એક તરફ મુક્તિરૂપી સુંદ-

૧ ધરણેદ્ર. ૨ હાલ શેત્રુંજ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

ખંડ ૧ લો.]

કંડૂ રાજનું ચરિત્ર.

૫

રીને પોતાની શોભા જોવાનું જાણે દર્પણ હોય, તેનું સર્વતીર્થાવતાર નામે સરો-
વર તપસ્વી મુનિઓના રાગને પણ વિકાસ કરી રહેલું છે. આ તરફ સુંદર જળવાળા
સૂર્યકુંડ, ચંદ્રકુંડ અને તે શિવાય બીજા પણ કુંડો તેઓના બનાવનારાના નામ-
વાળા આવેલા છે.

“હે દેવતાઓ! જુઓ આ એક તરફ જે વિશેષ બુદ્ધિવાળા મુનિ તપ કરે છે
તે મહાત્માના વિચિત્ર ચરિત્રની વાર્તા ધણી કૌતુકવાળી છે, તે તમે સાંભળો.
આ મુનિ પૂર્વે કંડૂ નામે એક ચંદ્રપુર નામના નગરનો રાજા હતો. એ કંડૂરાજ
પાપીઓનો પ્રભુ હતો અને યમરાજ જેવો ક્રૂર હતો. મદિરામાં મત્ત અને ધ-
નથી ઉદ્ધત તે રાજા દેવ, ગુરુ, વૃદ્ધ અને માતાપિતાને જરા પણ માનતો નહીં.
પાપીઓને પણ પૂર્વના પુણ્યોદયથી સંપત્તિઓ વૃદ્ધિ પામે છે પરંતુ પરિણામે ધા-
સનો સમૂહ જેમ અગ્નિશિખાથી નાશ પામે તેમ સમૂળગી નાશ પામે છે. એ
મૂઠા રાજા જ્યારે મુતો ભારે પણ અનેક ઉપાયોવડે અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો ઉત્પન્ન
કરીને પરસ્ત્રી અને પરધન હરણ કરવાનું તથા લોઢાનો વિનાશ કરવાનુંજ મનમાં
ધ્યાન કરતો અને પ્રાતઃકાલે ઉઠીને લોઢાને બોલાવી તેઓની સંપત્તિઓ તથા સ્ત્રી-
ઓને જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા શિવાય લઇ લેતો હતો. એ કે રાજાઓ પ્રાયઃ પૂર્વપુ-
ણ્યથીજ સર્વ સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત કરે છે, પણ જ્યારે તે (પુણ્ય) તેનું દ્રેષી થાય છે
ભારે તે રાજાઓ દુર્ગતિમાં જનારા થાય છે. આવી રીતે ઢાક પક્ષીને જેમ ચંદ્ર પીડા
પમાડે તેમ લોઢાને અનેક પ્રકારની કદર્યના પમાડ્યા પછી પ્રાતે તે કંડૂ રાજાને
ક્ષયરોગ થયો; એ રોગથી તેનો દેહ ક્ષીણ થવા માંડ્યો એટલે તેને મિત્રની માફક
ધર્મનું સ્મરણ થયું. મૂઠાબુદ્ધિવાળાઓ, જ્યાંસુધી સર્વ તરફથી સુખ હોય છે ત્યાં-
સુધી ધર્મને દિયિત્ માત્ર પણ માનતા નથી, પણ જ્યારે યમરાજનો પાસ પ્રાપ્ત
થાય છે ત્યારે તેઓ ધર્મને સંભારે છે.

“એક વખતે ક્રૂર લોઢાએ સેવેલો કંડૂરાજ સભામાં બેઠો હતો, અને પોતે ક-
રેલા પરદ્રોહની ચિંતાથી તેનું મન ક્લેશ પામવા લાગ્યું હતું, તેવામાં કલ્પવૃક્ષના
પત્ર ઉપર લખેલો અને ઢાઢાએ આકાશમાંથી મુકેલો એક દિવ્ય શ્લોક તેની આ-
ગળ આવીને પડ્યો. તે શ્લોક આ પ્રમાણે હતો—

ધર્માદિગતૈશ્વર્યો ધર્મમેવ નિહંતિ ચઃ ।

કથં શુભાયતિર્ભાવી સ સ્વામિદ્રોહપાતકી ॥ ૧ ॥

૧ બહુ પાપી હતો.

(ધર્મથી ઐશ્વર્ય મેળવી જે માણસ તે ધર્મનેજ હણે છે, તે સ્વામિદ્રોહવડે પાપી થએલાનું શુભ પરિણામ કેમ આવે?) આવી રીતે પત્રલિખિત શ્લોકને હર્ષ-પૂર્વક વાંચી તેનો અર્થ જાણી કંડૂરાજી ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યો—અહો! મહામોહ અને માયાવાળા ચિત્તથી મેં જે પાપ કર્યું, તેનું સ્પષ્ટ રીતે આ કષ્ટકારી ક્ષણ મને પ્રાપ્ત થયું. માછલાની પેઠે જળમાં કાંટાએ લસાવેલા આમિષ^૧ જેવી સંપત્તિ મેળવી, તેના આસમાં લુબ્ધ થએલા મેં આ સંસારરૂપી જળમાં મારા આત્માને ફેગટ બંધનમાં નાખ્યો. જે રાજા ન્યાયમાર્ગે અનુસરે તો આ લોક ને પરલોક બંનેમાં અલય પામે છે, અને જે અસન્માર્ગે અનુસરે તો તે લોકોનો, કુળનો અને રાજ્યનો ક્ષય કરે છે. તે ક્ષણ મને ખરેખર પ્રાપ્ત થયું. આવી રીતે ચિંતાતુર થએલો એ મૂર્ખશિરોમણી રાજા રાત્રિના વખતે એકલો રાજ્ય છોડી મરવાની ઇચ્છાએ સમુદ્રપાત કે ગિરિથી ઝંપાપાત કરવાને માટે ચાલી નીકળ્યો. પ્રચંડ હજદંડવાળો એ રાજા જેવો નગર બહાર નીકળ્યો તેવીજ પોતાની સામે એક સુંદર ગાય તેના જોવામાં આવી. અકસ્માત્ ક્રોધથી પોતાનું પુચ્છ ઉછાળતી તે સ્વેચ્છાચારી ગાયે જાણે વૈરિણી હોય તેમ રાજાપાસે આવીને શીંગડાવડે પ્રહાર કર્યો. પૂર્વના અભ્યાસ વશથી (મરવા જતો હતો તે વાત જૂલી જઈ) ગાયઉપર ક્રોધ કરી યમરાજની સાથે સ્પર્ક્ક કરતો રાજા હાથમાં ખડ્ગ લઇને તેણીની ઉપર ધસ્યો. ગાય પણ યમરાજના સીત્કારા જેવો ટુંકાટો કરી ક્રોધથી તેના સામી યુદ્ધ કરવા આવી. તેને ડોપથી આવતી જોઇ રાજાએ વેગવડે ખડ્ગનો ધા કર્યો. તેથી ગાયના શરીરના બે ભાગ થઈ ગયા. તેમાંથી એક હાથમાં કાતીવાળી લયંકર સ્ત્રી નિકળી! રાતા નેત્રવાળી અને હાથમાં કાર્તિકા^૨ નચાવતી એ સ્ત્રીએ નિધુર વાક્યવાળી ગિરાથી રાજાને કહ્યું. ‘અરે પાપી! પશુ, દિન અને શસ્ત્રવિનાની ગરીબ ગાયને તું મારી નાખી, પણ જે તારી શક્તિ હોય તો ચાલ મારી સાથે યુદ્ધ કર.’ તેના મુખમાંથી એવું સહેતુક વચન સાંભળી પોતાના ખડ્ગ ઉપર દૃષ્ટિ કરી એ અપવિત્ર રાજા, તે સ્મિત કરતી સ્ત્રીપ્રત્યે બોલ્યો—‘હે માનિનિ! તું એક કદ-ળીના ઇળ જેવી હોમળ યુવતી છે, અને હું એક શસ્ત્રશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ શૂરવીર ક્ષત્રીય છું, તેથી આપણા બંનેનું યુદ્ધ પ્રશંસા પાત્ર કેમ ગણાય? ડોપ પામેલો પણ સિંહ મૃગલી સાથે સંગ્રામ કરવાને ઇચ્છતો નથી.’ એમ કહી રાજા વિશ્રામ પામ્યો એટલે તે યુવતિ ગર્વથી બોલી, ‘હે રાજા! તારી પેઠે હું પણ શૂરવીર છું માટે સંગ્રામમાં તૈયાર થા.’ રમણીનું સર્ગર્વ વચન સાંભળી રાજાને વિશેષ ડોપ થયો એટલે

૧ માંસનો કડકો. ૨ કાતી.

ખંડ ૧ શ્લો.]

કંડ રાજનું ચરિત્ર.

૭

તરતજ હાથમાં ખડ્ગ લઈ જેવામાં તેની સામે આવ્યો; તેવામાંજ કતિકાથી વીંધાઈ ગયેલો અને રૂધિરે ઝરતો પોતાનો દેહ તેના જેવામાં આવ્યો. યુવતીએ ફરીથી કહ્યું કે—‘હે રાજા! આટલાથીજ તારૂં પરાક્રમ તારા જાણવામાં આવ્યું હશે તથાપિ હજી પણ જો તું શક્તિવંત હો તો યુદ્ધ કરવા તૈયાર થા.’ આવું તિરસ્કાર ભરેલું વચન સાંભળી, ભૂપતિ પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, અહો! દેવ વિપરીત થયે એક સ્ત્રીથી પણ હું પરાભવ પામ્યો. જગત્માં પ્રાણીનું જ્યાંસુધી પૂર્વનું પુણ્ય હાનિ લાવને પામ્યું ન હોય, ત્યાંસુધીજ બળ, તેજ, અને કીર્તિ અખંડિત રહે છે. પ્રાણીઓને શુભકર્મમાં પૂર્વ પુણ્યજ પ્રમાણ ગણાય છે. કેમ કે સૂર્ય જેવા તેજસ્વીને પણ કેટલોએક કાલ ક્ષીણ તેજપણે તપવું પડે છે. જો સર્વ, સુખકારી અને સારા પરિણામવાળું પુણ્યવાનને થાય છે તે સર્વ, પુણ્યરહિત માણસને વિષની પેઠે દુઃખકારી થાય છે. પૂર્વે મોટા ગર્જદ્રોની ઘટાને હું એક લીલામાત્રમાં પુચ્છવડે પકડી આકાશમાં ઉછાળતો હતો તે જ હું આજે આ એક અબળાથી જિતાર્યો ગયો. એમ વિચારતાં મહારોગથી નિર્વેદ પામીને પોતે કરેલો રાજ્યનો ત્યાગ, અને ક્રોધથી કરેલી ગાયની હત્યા એ બંને કાર્ય તેના સ્મરણમાં આવ્યાં. તેથી ફરી અતિ દુઃખી થઈ વિચારવા લાગ્યો કે, ઘેરથી મરણ પામવાનો નિશ્ચય કરી નીકળેલો હું મારવા આવતી ગાયથી શા મોટે ભાગે પામ્યો? અન્ય પ્રસંગ પામી મરણને પણ ભૂલી જઈ અહો! મેં ગૌહત્યાનું પાપ કર્યું, તો તેપણ મને કુગતિને આપનારું એક વિશેષ કારણ થઈ પડ્યું. જેની પાસે કંઈ પણ પુણ્યની સીલક નથી તે જંતુ ઘણો દુઃખી થાય છે. ડાહ્યો માણસ પણ જો પાસે મુદી (મૂળ ધન) ન રાખે તો તેને દીનની પેઠે સીદાવું પડે. હવે આપત્તિના સમુદ્રમાં ડુબેલો હું શું કરું? અગ્નિ લાગ્યા પછી કુવો ખોદવાથી શું સુખ થાય?

“આવી રીતે કંડૂરાજ ઘણો શોક કરતો હતો તેવામાં તેને પરાભવ કરનારી તે સુંદર દેવયુવતી બોલી, “હે મૂઠા! હે મહાપાપી! અત્યારે હવે તું દુઃખી થઈને શું ચિંતવે છે? પૂર્વે રાજ્યના મદથી અંધ થઈને ધર્મનો મોટો દ્રોહ કર્યો અને જ્યારે હમણાં આ પીડા પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે હવે ધર્મને શું સંભારે છે? આ જગત્માં વિદ્વાનો ધર્મના જેવો કોઈ બીજો ધન્ય અને ઉપકારી માનતા નથી, કારણ કે અંત સમયે પણ તેને સંભાર્યો હોય તો તે પોતાના દ્રોહ કરનારને પણ તારે છે. પરંતુ

હે મૂઠ! હજી તારા ચિત્તમાં ધર્મબુદ્ધિ નથી, માત્ર તારા શરીરમાં પીડાકારી રોગ (ક્ષય) થવાથી તું આ વખતે તેનું સ્મરણ કરે છે. તેવી તારી પરીક્ષા મેં સારી રીતે કરી લીધી છે. હું અંબિકાનામે તારી ગોત્રદેવી છું. તારું સત્ત્વ જોવાને આદરસહિત ગાયતું રૂપ ધરીને હું તારીપાસે હર્ષથી આવી હતી. પરંતુ અઘાપિ તારું મન ક્રોધથી કલુષિત છે; તે હજી શુદ્ધધર્મના નિવાસને લાયક અને સમતારૂપ અમૃતે સ્થાવિત થયું નથી. હે રાજા! તું સર્વ દેશોમાં દ્રુ અને અનેક તીર્થોમાં અટન કર; જ્યારે તને ખરી ધર્મસાધન કરવાની વેળા પ્રાપ્ત થશે ત્યારે હું આવીને જરૂર કહીશ.” એ પ્રમાણે કહી ગોત્રદેવી અંતર્ધાન થઈ. કંડૂ રાજા વિચારવા લાગ્યો કે, અહો! અઘાપિ મારું ભાગ્ય જાગે છે જથી મારી ગોત્રદેવી પ્રત્યક્ષ થઈને મારીપાસે મારું હિત કરવા આવી. હવે મારા મનરૂપી હસ્તીને દમન કરવાને હું રાતદિવસ પ્રયત્ન કરું, જથી મને મોક્ષલક્ષ્મી પ્રત્યક્ષ થશે; એમ વિચારી પ્રાતઃકાલે કોઈ દિશાતરફ તે ચાલી નીકળ્યો. ચિત્ત સ્વસ્થ થવાથી તેને જરાપણ દુઃખ રહ્યું નહિ. ક્રોધરૂપી અગ્નિને પુઝાવી સર્વ પ્રાણીઓમાં સમાન ચિત્ત રાખતો ભૂમિના ભાગમાં ફરતો ફરતો તે રાજા કોક્ષાકનામે ગિરિ ઉપર આવ્યો અને તે ગિરિઉપર રાત્રિવાસો રહ્યો. રાત્રિના છેલ્લા પહેારે તેનો પૂર્વનો વૈરી કોઈ યક્ષ પ્રત્યક્ષ થઈને તેની આગળ આવ્યો. તેની દૃષ્ટિ વિકરાળ હતી, ક્રોધથી મુખ રક્ત થઈ ગયું હતું, ભયંકર શ્રકુટી ભમાવતો હતો અને હાથમાં ગદા રાખી હતી. રાજાની સન્મુખ આવી તેણે ક્રોધને પ્રગટ કરનારા વચનવડે કહ્યું—

“હે દુષ્ટ રાજા! તને સાંભરે છે? પૂર્વે કામાંધ થઈને તો મને હણી મારી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું હતું. હવે તારું મરણ આવ્યું છે માટે તારા ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કર. મદાંધપુરૂષો પ્રારંભમાં જાણતા સુખને માટે પ્રથમ પાપ કરે છે પણ જ્યારે ભોગવવાનો સમય આવે છે ત્યારે તે પાપ ધણાં ભયંકર થઈ પડે છે. હમણાં તારાં પાપ ભોગવવાનો સમય આવ્યો છે માટે તું તે સંભાર,” આ પ્રમાણે કહ્યું તોપણ રાજા મૌન રહ્યો, એટલે તે મહાયક્ષ રાજાને ઉપાડી ક્ષણમાત્રમાં અંતરીક્ષમાં લઈ ગયો. સાંધી કોઈ પર્વતની ભયંકર ગુફામાં લઈ જઈ અનેક જાતનાં બંધનોથી બાંધ્યો. પછી જાણે પૂર્વનાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપતો હોય તેમ પાદપ્રહાર અને લપડાકથી ખૂબ મારી તથા પર્વતના અગ્રભાગમાં, સમુદ્રમાં, કાંટાના વનમાં અને મોટા ખાડાઓમાં પછાડી પછાડી છેવટે તેને તે ગુફામાં મૂકીને અંતર્ધાન થયો. જો કે તે યક્ષના પ્રહાર ત્રૈલોક્ય વિદારણ થઈ જાય એવા હતા તોપણ પૂર્વના કોઈ સુખકારી કર્મથી કંડૂરાજાનો દેહ મૃત્યુથી બચી ગયો. થોડીવારે ઝરણાના

ખંડ ૧ લો.]

કંડૂ રાજનું ચરિત્ર.

૯

જલથી શીતળ થયેલા પવનના સ્પર્શથી સચેતન થઈ તે રાજ ચિત્તચાતુર્યથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહો! પૂર્વે મેં જે પાપરૂપી વૃક્ષ વાળ્યું છે તેને હજીતો માત્ર આ પશ્ચિમ થયાં છે તેનાં પુષ્પ અને ફળ તો તિર્યચ નરકાદિક દુર્યોનિમાં થવાનાં બાકી છે. મદાંધ અને અધમ પુરૂષો સહસ્રામાત્રમાં જે પાપ કરે છે તે પાપથી મહાફલન કરતાં છતાં પણ પછી પોતાના આત્માને મૂકાવી શકતા નથી. એવી રીતે પોતે પૂર્વે કરેલા અનર્થોને માટે પોતાના આત્માની નિંદા કરતો કંડૂરાજ, તેઓનો ક્ષય કરવામાટે શુભ ધ્યાનપૂર્વક તીર્થનો ઉદ્દેશ કરીને સાંથી ચાલ્યો. સર્વ પ્રાણીઓને આત્મવત્ જોતો અને દ્રેષને દૂર કરતો, પુણ્યપ્રાપ્તિના ઉઘમને માટે જ્યાં સાં ભમવા લાગ્યો. તેવામાં તેની કુળદેવી અને શાસનદેવી અંબીકા પૂર્વે આપેલા વચનપ્રમાણે પ્રસન્નમુખસંયુક્ત તેની આગળ સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈ બોલી “હે વત્સ! તું શ્રીશત્રુંજય પર્વતે જા, સાં તારાં સર્વ હયાદિ પાપો લય પામશે. તારા પૂર્વજોની સદ્ભક્તિથી હું રંજીત થયેલી છું તેથી અગાઉ એક સુભાષિત શ્લોક કહ્યો હતો અને હવે આ તીર્થ તને બતાવું છું. હે મુઘ્ધ! અન્ય સંસારીની પેઠે બીજા લાખો તીર્થમાં તું શામાટે ભમે છે? માત્ર એકવાર શત્રુંજય તીર્થને શામાટે સંભારતો નથી? એ ગિરિરાજને જે સારી રીતે પૂજ્યો હોય, સંભાર્યો હોય, સ્તવ્યો હોય, સાંભળ્યો હોય, વા એકવાર દૃષ્ટિમાર્ગે કર્યો હોય તો તત્કાળ કર્મનો ક્ષય થઈ જાય છે. પાપીઓને શત્રુરૂપ, ધર્મિઓને સર્વપ્રકારનાં સુખ આપનાર અને કોઈપણ પ્રકારની કામના (ધર્મ)વાળાની કામના પૂર્ણ કરનાર એ ગિરિ જયવંત વર્તે છે. તપવિના, દાનવિના અને પૂજાવિના પણ એ સિદ્ધક્ષેત્રનો ફક્ત શુભ ભાવથી સ્પર્શમાત્ર કર્યો હોય તો તે અક્ષય સુખને આપે છે. હે વત્સ! નરકાદિક દુર્ગતિને આપનાર ધણું નિવિડ કર્મ તે બાંધેલું છે તે શત્રુંજય તીર્થશિવાય બીજાં કોઈ સુકૃતોથી ક્ષય થઈ શકે તેમ નથી. હે વત્સ! અત્યારસુધી તારામાં મત્સરભાવ હતો તેથી મેં તારી ઉપેક્ષા કરી હતી; હવે તું એ તીર્થનાથના દર્શનને યોગ્ય થયો છે, માટે તને સાં જવા કહું છું. એ ગિરિરાજની જગત્પાવની સેવા જે એકવાર કરી હોય તો લાખો ભવમાં ઉપાર્જન કરેલાં પાપ ક્ષય થઈ જાય છે. શત્રુંજય સમાન તીર્થ, આદિનાથ જેવા દેવ, અને જીવરક્ષા જેવો ધર્મ, એ કરતાં શ્રેષ્ઠ ત્રણ લોકમાં અન્ય કોઈ નથી. મુક્તિરૂપી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરવાની વેદિકારૂપ, એ પર્વતોનો રાજ શત્રુંજયગિરિ અદ્ભુતપણે વિજય પામે છે. આ સંસારરૂપી સાગરમાં ડૂબી જતા પ્રાણીઓના સમૂહને આશ્રયરૂપ અને મુક્તિરૂપી તટવાળો એ વિમલ

૧ જગતને પવીત્ર કરનારી.

ગિરિ એક બેટરૂપે શોભે છે. પાપનો જય કરતો, ધર્મનો સંચય કરતો, સુખનું દાન કરતો અને સર્વલોકને પવિત્ર કરતો એ શાસ્વતગિરિ જયવંત વર્તે છે. એ પવિત્ર તીર્થના યોગથી સમતાડી જલમાં સ્નાન કરવાવડે જેનો આત્મા શુદ્ધ થયેલો છે, એવો તું આત્મારામ પ્રભુની ઉપાસના કરી સિદ્ધિપદને પામીશ. ”

“આ પ્રમાણે પોતાની ગોત્રદેવીના મુખકમળમાંથી નિકળતો મધુરસ જેવો ગિરિરાજનો પ્રૌઢ મહિમા સાંભળી, જાણે અમૃતથી સીંચાયેલો હોય, દૂધથી ધોવાયેલો હોય, અને ચંદ્રિકાથી ન્હાયો હોય, તેમ કંડૂ રાજ સુંદર નિર્મલતાને પામ્યો. તરતજ જગજગનની અંગિકાને નમસ્કાર કરી, શંખના જવું નિર્મલ અંતઃકરણ ધારણ કરી અને હૃદયમાં ચાડ ચરિત્રની સ્પૃહા રાખી તે સિદ્ધાચળ તરફ ચાલી નીકળ્યો. જ્યાંસુધી તીર્થની પ્રાપ્તિ થાય નહીં ત્યાંસુધી તેણે આહાર કરવો તજ દીધો, અને માર્ગમાં ચાલતાં સિદ્ધગિરિના મનોહર ગુણોથી તેનું હૃદય આર્દ્ર થવા લાગ્યું. માનસિક ધ્યાનના યોગમાં અને દરેક કથાના પ્રસંગમાં ગોત્રદેવીએ કહેલા શત્રુંજય તીર્થને સ્પર્શ કરતો કરતો અનુક્રમે તે શત્રુંજયની નજીક આવી પહોંચ્યો. સાત દિવસે જ્યારે ગિરિરાજનું પવિત્ર શિખર તેના જોવામાં આવ્યું ત્યારે તેનાં દર્શન કરવામાં ઉત્કંઠિત એવાં પોતાનાં નેત્રોને તે કહેવા લાગ્યો “હે નેત્રો ! તમારા પુણ્યના સમૂહથી આજે ગિરિરાજ પ્રત્યક્ષ થયા છે, તેથી તેનું સારી રીતે દર્શન કરો.” એવી રીતે હર્ષ પામેલા કંડૂરાજએ માર્ગમાં એક મહામુનિને જોયા; એટલે પ્રણામ કરી મુનિના મુખકમળ ઉપર દૃષ્ટિ રાખીને તેમની પાસે બેઠો. જ્ઞાની અને દયાળુ મુનિ, રાજને સંવેગનો સંગી જાણી આગ્રહથી તેને આ પ્રમાણે દેશના આપવા લાગ્યા—

“હે રાજન્ ! તું ધર્મમાં ઉત્સુક છે, વળી આ ગિરિરાજરૂપ પવિત્ર તીર્થતરફ ગમન કરે છે; માટે હે સત્વધર ! ચરિત્ર વા લક્ષણને પ્રકટ કરનાર તત્ત્વને સાંભળ. સર્વજ જિનેશ્વરો કર્મરૂપી તૃણને છેદનાર, અને પાંચમી ગતિ (મોક્ષ)ને આપનાર એ ચારિત્ર પાંચ પ્રકારે કહે છે. પહેલું સામાયિક, બીજું છેદાપરસ્થાપનીયક, ત્રીજું સૂક્ષ્મક્રિય (સંપરાય), ચોથું પરિહાર વિશુદ્ધિ અને પાંચમું યથાખ્યાત. એ ચારિત્રવિના પંચુની પેઠે જ્ઞાનદર્શન વૃથા છે અને જ્ઞાનદર્શનવિના અંધની પેઠે એ ચારિત્ર નિષ્ફળ છે. જમ સુવર્ણના ઘડામાં અમૃત, સુવર્ણમાં સુગંધ, ચંદ્રમાં ચંદન-લેપ, મુદ્રિકામાં મણિ, પર્વણીમાં દાન, અને દાનમાં અદ્ભુત વાસના અતિશય

ખંડ ૧ લો.]

સમવસરણની રચનાનો પ્રારંભ.

૧૧

શોભે છે, તેમ આ સિદ્ધિગિરિમાં ચારિત્ર અંગીકાર કરીને જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરવું તે અતિ ઉત્કર્ષકારી છે.

“મુનિની આ પ્રકારની વાણીથી હર્ષ પામેલો કુંડૂરાજ તેમની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરી, બાદ અભ્યંતર ખત્તે પ્રકારના પરિગ્રહને છોડી પ્રસન્ન દૃષ્ટિ કરી શત્રું-જય તીર્થે આબ્યો. ગિરિરાજ ઉપર ચડીને એ કુંડૂ મુનિએ શીલરૂપી ક્વચ અને દયારૂપી ઢાલ ધારણ કરી, વ્રતરૂપી અસ્ત્રવડે પાપરૂપી શત્રુને વેગથી હણી નાખ્યો. હે દેવતાઓ! તે આ કુંડૂમુનિ આદિનાથની પવિત્ર મૂર્તિના વારંવાર દર્શન કરતાં છતાં પણ તૃપ્તિ નહીં પામતો અને રોમાંચસહિત પ્રજ્ઞના દર્શનને માટે પોતાનાં નેત્રોને નિર્નિમેષપણે પ્રવર્ત્તાવતો આ શિખરના અગ્રભાગમાં દુષ્કર તપ કરેછે. હવે એ મહાત્માનાં કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયાં છે, તેથી અદ્યસમયમાં તે શુભોદય (કેવળ) જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરશે. હે દેવો! એક વખતે હું મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં ગયો હતો, ત્યાં પણ સીમંધર સ્વામીના મુખથી મેં સાંભળ્યું હતું કે “જે મહાપાપી હોય તેપણ કુંડૂરાજની પેઠે શત્રુંજય ગિરિના સેવનથી શુદ્ધ થઈ સિદ્ધિને પામેછે.”

છંદ્રે એપ્રમાણે કહ્યું એટલે સર્વ દેવતાઓ પોતાની કાંતિથી આકાશને પ્રકાશિત કરતા અને મોટા રંગવડે તરંગિત થતા, આદ્ય તીર્થકરને નમસ્કાર કરવા આદ્યા. દુષ્ટકર્મોનો નાશ કરનાર અને દુષ્ટોનું અદન (ભક્ષણ) કરનાર રાજ-દનીનાં વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી તેઓએ શ્રીમહાવીર સ્વામીની પાસે આવી નમસ્કાર કર્યો. ભગવંતની આસપાસ બીજા મુનિઓ બણે મૂર્તિમાન શમરસ તથા દેહધારી ધર્મ હોય તેવા જણાતા હતા. જેમાંના કોઈ અનેક લંબિધઓના મોટા ભંડાર હતા, કોઈ અષ્ટાંગયોગમાં નિપુણ હતા, કોઈ મહિમાના ઉદયથી પુષ્ટ હતા, કોઈ આત્માને ધ્યાનમાં લીન કરતા હતા, કોઈએ મૌનવ્રત અવલંબન કર્યું હતું, કોઈ ધર્મનું માહાત્મ્ય કહેતા હતા, કોઈ મહામંત્રનો જપ કરતા હતા, કોઈ જપમાળાના મણકા ફેરવતા હતા, કોઈ પરસ્પર કથા કરતા હતા, કોઈ કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા હતા, કોઈ પદ્માસન કરી બેઠા હતા, કોઈ અદીનપણે અંજલિ બેઠતા હતા, કોઈ આદિનાથના મુખકમળને જોવામાં તત્પર હતા, કોઈ સૂર્યસામાં નેત્રો રાખી રહ્યા હતા, કોઈએ હાથમાં પુસ્તકો રાખ્યાં હતાં, કોઈ તપ કરતા હતા અને કોઈ તીર્થસેવા કરતા હતા. એવા સમગ્ર સિદ્ધાંત અને તત્ત્વ-વિદ્યામાં નિપુણ, જૈત વજ્રોને ધારણ કરનારા, ઉચ્ચ પરીસહોને સહન કરનારા, અં-

૧ આંખના પલકારા વગર. ૨ રાયાણ વૃક્ષ.

તરંગ શત્રુઓને જિતવામાં શૂરવીર, સત્વમાં પ્રીતિવાળા અને ચૌદ ઉપકરણોની પ્રતિલેખના કરતા તે મુનિઓએ દેવતાઓને પ્રણામ કર્યો. પછી પરસ્પર સાર-સાર રત્નોનો ઉપયોગ કરવાવડે સ્પર્ધા કરતા દેવતાઓએ સમવસરણની રચનાનો આરંભ કર્યો.

વાયુકુમાર દેવોએ મુગંધી વાયુથી માર્જન કર્યું, અને મેઘ કુમારોએ મુગંધી જલથી સિંચન કર્યું; મુગંધી જલવડે સિંચન થયેલી એ શત્રુંજયની ભૂમિ જાણે મોક્ષરૂપ ક્ષણે માટે પુણ્યરૂપી વૃક્ષ વાવવા સાડ તૈયાર કરી હોય તેવી શોભવા લાગી. તેની ઉપર વ્યંતર દેવતાઓએ યોજન પ્રમાણ ભૂમિમાં જાઓના ડિંટ નીચે છે એવાં પંચવર્ણી પુષ્પોની અનુ પ્રમાણ વૃદ્ધિ કરી; વિચિત્ર અને વિવિધવર્ણી રત્નોથી સપાટ આધિલા પૃથ્વીતળ ઉપર વ્યંતરેદ્રોએ ભરપૂર પુષ્પોના રાશિ વેર્યા. રત્નની ભૂમિઉપર રહેલાં એ પુષ્પો જાણે પ્રભુની પાસે કામદેવે પોતાનાં શસ્ત્રો છોડી દીધાં હોય તેમ શોભવા લાગ્યાં. ચારે દિશાએ રાતા પક્ષવોનાં તોરણો આધ્યાં, જનાથી દિશાઓનાં મુખ સરાગ જણાવા લાગ્યાં. તે પછી આહરના લાગમાં ભુવન-પતિઓએ પ્રભુના શુભ ધ્યાનનો જાણે મૂર્તિવંત ભંડાર હોય તેવો પ્રકાશમાન રૂપાનો ગઢ કર્યો, તે યોજન સુધીની પૃથ્વીમાં પિંડાકારે વ્યાપીને રહેલો હોવાથી ચંદ્રના જેવો શોભતો હતો; તે તેત્રીશ ધનુષ અને એક તૃતીયાંશ યુક્ત એક હાથ પહોળો અને પાંચસે ધનુષ ઉંચાઈમાં હતો. દુંડળને આકારે શોભતા એ ગઢની ઉપર દ્વરતી સુવર્ણના કાંગરાની શ્રેણી કરવામાં આવી. તે ગઢથી ૧૫૦૦ ધનુષ મૂકીને જ્યોતિષ્પતિ દેવતાઓએ સુવર્ણનો મધ્યમગઢ કર્યો; પૂર્વના ગઢની જટલાજ પહોળા ને ઉંચા તે ગઢ ઉપર કરેલા પ્રકાશમાન રત્નમય કાંગરા ધણા સુંદર જણાવા લાગ્યા. તે પછી તેની અંદર વૈમાનિક દેવતાઓએ કિરણોના તરંગોથી વિચિત્ર રત્નમય ગઢ પૂર્વના માનપ્રમાણે કર્યો અને તેની ઉપર દિવ્ય પ્રભાવથી સંપૂર્ણ ભણિના કાંગરાની શ્રેણીઓ રચવામાં આવી; તે બહુજ શોભવા લાગી. તે ગઢોની ઉપર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાથી તાપ પામેલા પ્રાણીઓના ખેદનો નાશ કરવાને માટે જાણે પંખો કરતી હોય તેવી વિચિત્ર પતાકાઓ શોભતી હતી. તે ગઢની ઉપર સુવર્ણની ધુધરીઓના શખ્ઠોથી દિશાઓને ગજવતો એક રત્નમય મહાધ્વજ શોભતો હતો. દરેક ગઢમાં જાણે સંપત્તિઓના પ્રવેશને માટે તૈયાર કર્યા હોય તેવા સુંદર કમાડવાળા ચાર ચાર દ્વારો પ્રકાશમાન રત્નોથી દીપતા હતા; તે દ્વારો ઉપર રચેલા ઇંદ્રમણિનાં તોરણો જાણે ગઢરૂપી તરણ પુર-ધોની દાઢી મૂછ હોય તેવાં શોભતાં હતાં. દરેક દ્વારે સ્ફુરણાયમાન ધૂપીઆમાં ક-

રેલી ધૂપધટીના ધુમાડાથી દિશાઓને વ્યાપ્ત કરતી તથા અંધકારનો નાશ કરતી મહાશાળાઓ શોભી રહી હતી. ખહારના ગઢના દરેક દ્વારનીપાસે દેવતાઓએ પ્રભુને નમવા આવનારાઓને સ્નાન કરવાને માટે સુવર્ણકમળોની શ્રેણીથી શોભતી અને સુંદર જલથી પૂર્ણ એવી વાપીકાઓ રચી હતી. પછી મધ્ય ગઢની અંદર ઇશાન દિશામાં પ્રભુને વિશ્રામ લેવામાટે એક દેવચંદ્ર રચ્યો. રતના ગઢના મધ્યમાં એક મણિમય પીઠ કરી અને તે પીઠ ઉપર સત્તાવીશ ધનુષ્ય ઉંચું એક ચૈલ્યવૃક્ષ રચ્યું. એ ચૈલ્યવૃક્ષનાં સુશોભિત પલ્લવોવડે આતપના ભયથી રહિત થઈને બેઠેલા લોકોને એ સમવસરણ પૂર્ણ રીતે શોભિત જણાવા લાગ્યું. તે ચૈલ્યવૃક્ષની નીચે મણિઓથી સૂર્યના બિંબ જવાં, પાદપીઠ અને અવદંભ સહિત, સુવર્ણનાં ચારે દિશાએ સિંહાસન રચ્યાં અને તે સિંહાસનની ઉપર સદ્ભક્તિવડે ઉજ્જવળ ચિત્તવાળા દેવતાઓએ ત્રણ ભુવનના પ્રભુપણનો મહિમા પ્રગટ કરનારાં ત્રણ ત્રણ છત્રો ખનાવ્યાં. સમવસરણની પાસે એક હજાર યોજન ઉંચો જાણે મોક્ષની નિઃસરણી હોય તેવા સુવર્ણનો ધર્મધ્વજ ચારે દિશાએ એકેક સ્થાપન કરવામાં આવ્યો. દરેક ગઢના દરેક દ્વાર આગળ તુંબડ વિગેરે દેવતાઓ દેદિપ્યમાન શૃંગાર ધારણ કરી અને હાથમાં છઠી રાખી પ્રતિહાર થઈને ઉભા રહ્યા. એવી રીતે લક્ષ્મીને શરણુરૂપ સમવસરણ રચી વ્યંતરેંદ્રોએ તે સંબંધી અવશેષ કાર્ય સમાપ્ત કર્યું.

તે પછી દેવતાઓએ સંચાર કરેલા સુવર્ણમય નવ કમળો ઉપર ચરણકમળને મુકતા, નવતરવોના ઈશ્વર, નવનિધિના દાતાર, જગતનું જાણે જીવિત હોય અને ધર્મિઓનું જાણે સર્વસ્વ હોય, તેવા પ્રભુએ પૂર્વદ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે મોક્ષના અર્થિઓ પ્રભુને વાક્યોવડે સ્તવવા લાગ્યા, મનવડે ચિંતવવા લાગ્યા, શ્રવણોવડે સાંભળવા લાગ્યા અને કોટી નેત્રોવડે જોવા લાગ્યા. એ ધર્મ ચક્રી પ્રભુની આગળ સુવર્ણ કમળમાં રહેલું, અને પાંચરૂપ અંધકારમાં સૂર્યમંડળરૂપ ધર્મ ચક્ર પ્રકટ થયું. પ્રભુએ ચૈલ્યદ્રુમની પાસે આવી પ્રદક્ષિણા કરી એટલે જાણે તેને અભિમાન આવ્યું હોય તેમ તે (ચૈલ્યદ્રુમ) નવપલ્લવ અને પુષ્પોથી વ્યાપ્ત થયું. પછી પૂર્વ દિશા તરફ આવી ‘નમસ્તીર્થાય’ એમ બોલી તત્ત્વજ પ્રભુ સિંહાસન ઉપર બીરાજમાન થયા. તરતજ બાકીની ત્રણ દિશાના સિંહાસન ઉપર વ્યંતર દેવોએ ભગવંતનાં ત્રણ રૂપ વિકુર્યાં. તે રૂપ પ્રભુના રૂપની જવાંજ થયાં તે પ્રભાવ સ્વામીનો જ છે. પછી સાધુઓ, સાધ્વીઓ અને વૈમાનિક

૧૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૧ લો.

દેવીઓ પૂર્વદ્વારથી પેસી, રત્નગઢના મધ્યમાં રહેલા પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી, ભક્તિ-પૂર્વક નમસ્કાર અને સ્તુતિ કરી સ્વામીની સન્મુખ અગ્નિ દિશામાં બેઠી. તેમાં આગળ મુનિ બેઠા, તેમના પૃષ્ઠ ભાગમાં વૈમાનિક દેવતાની સ્ત્રીઓ ઉભી રહી અને તેની પાછળ તેવીજ રીતે સાધ્વીઓ પણ ઉભી રહી. ભવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતરોની સ્ત્રીઓ દક્ષિણ દ્વારથી પ્રવેશ કરી પૂર્વવત્ પ્રભુને નમસ્કાર કરી અનુક્રમે નૈઋત દિશામાં બેઠી અને તે ત્રણે નિકાયના દેવો પશ્ચિમદ્વારથી પ્રવેશ કરી તેવીજ રીતે નમી વાયવ્ય દિશામાં બેઠા. વૈમાનિક દેવ, નર અને નારીઓ ઉત્તર દ્વારથી પ્રવેશ કરી પ્રભુના ચરણને નમી ઈશાન દિશામાં બેઠા. મૃગ, સિંહ, અશ્વ અને મહિષ વિગેરે તિર્યંચો, અર્હત દર્શનના માહાત્મ્યથી પરસ્પરના ભક્તિ વૈરને પણ છોડી દઈ બીજા ગઢના મધ્ય ભાગમાં રહ્યા અને દેવ અસુર તથા મનુષ્યોનાં વાહનો પ્રાંત ગઢમાં રાખવામાં આવ્યાં; કારણ કે ભગવંતના મતમાં સમ-સરણનો તેવો ક્રમ કહેલો છે.

એવી રીતે રચેલા સમવસરણમાં બીજા પણ સિદ્ધ ગંધર્વ અને કિન્નરાદિ પ્રભુના વાક્યરૂપી અમૃતનું પાન કરવાને માટે ઉદ્યમવંત થઈ યથાસ્થાને આવીને બેઠા. તે યોજન પ્રમાણ સમવસરણમાં મનુષ્ય, નાગકુમારાદિ અસુરો અને બીજા દેવતાઓ કાઠી ગમે સમાય છે તે પ્રભુનોજ મહિમા છે.

આવી રીતે સમવસરણના મધ્યમાં સિંહાસનપર બીરાજમાન થયેલા, ત્રણ છત્રોથી શોભતા, ચામરોવડે વીજતા, સર્વ અતિશયોથી પ્રકાશિત થયેલા, પોતાના પ્રસન્નપ્રભાવથી ત્રણ જગતને પ્રાપ્ત કરતા, મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ સર્વજનને અવલોકન કરતા, ત્રૈલોક્યના ઐશ્વર્યથી સુંદર, સર્વ પ્રાણીઓના હિતકારી અને પોતાના દિવ્યપ્રભાવના મહિમાથી આવૃત થયેલા શ્રીવીર પ્રભુને જોઈ સર્વ દેવતાઓ વચનથી કહી શકાય નહીં તેવા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા. કોઈ દેવતાઓ પ્રભુની પાસે આવી મસ્તકે ધુણાવવા લાગ્યા, કોઈ ન્યુંછણાં ઉતારવા લાગ્યા અને કોઈ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તેવામાં સૌરાષ્ટ્ર દેશનો અધિપતિ, ગિરિદુર્ગ (ગિરિનાર)માં રાજ્ય કરતો ગાધિ રાજાનો પુત્ર રિપુમહ્લ નામે એક જદવ રાજા પણ ત્યાં આવી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. એવી રીતે પ્રભુના વચનરૂપી અમૃતનું પાન કરવાની ઇચ્છાવાળા શ્રવણને જાગૃત કરી સર્વ લોક યથાસ્થાને બેઠા. તે વખતે સ્ફુરણાયમાન ભક્તિથી

૧ છેલા.

ખંડ ૧ લો.]

ઇદ્રે કરેલી ભગવંતની સ્તુતિ.

૧૫

હર્ષનાં અશ્રુ જેના નેત્રોમાં આવેલાં છે એવો સૌધર્મેન્દ્ર રોમાંચરૂપી કંચુકને ધારણ કરતો આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

“હે સ્વામિન્! હે જિનાધીશ! હે દેવ! હે જગત્પ્રભુ! તમે જય પામો. હે
 “ત્રૈલોક્યમાં તિલકરૂપ! આ સંસારને તારનારા તમે જય પામો. હે દેવાધિદેવ! પૂ-
 “જવા યોગ્ય, કરુણના સાગર, અને સંસારીઓને શરણ કરવા લાયક એવા તમે ક-
 “રુણાકર પ્રભુ જય પામો. હે અર્હન્! જંગમ કલ્પવૃક્ષરૂપ, પરમેશ્વર, પરમેષ્ઠી, અનંત,
 “અવ્યક્ત અને નિરંજન એવા તમે જયવંત વર્તો. હે સિદ્ધ! સ્વયંબુદ્ધ, સર્વ તત્ત્વ-
 “ના સમુદ્ર, સર્વ સુખના આગાર, અને મહેશ્વર એવા હે નાથ! તમે જયવંત વર્તો.
 “હે પ્રભુ! તમે અનાદિ, અનંત અને અવ્યક્તસ્વરૂપને ધારણ કરનારા છો. સુર અ-
 “સુર અને મનુષ્યોના સ્વામીઓ તમનેજ નમસ્કાર કરે છે. હે જગત્પતિ! તમા-
 “રાથી આ જગતને અમે ધન્ય માનીએ છીએ. કારણ કે અન્ય દર્શનીઓના કુત-
 “કોંથી તમે અભેદ છો. હે ઈશ્વર! તમારાથી અમે મોક્ષસુખના આનંદની સ્પૃહા
 “રાખીએ છીએ. હે નાથ! તમારા અતુલ માહાત્મ્યને દેવતા પણ જાણી શકતા
 “નથી. હે સર્વ તત્ત્વને જાણનારા પ્રભુ! જે પરબ્રહ્મ છે તે પણ ફક્ત તમારે વિષેજ
 “પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી હે ભગવન્! વિદ્વાન લોકો, મુક્તિ સર્વદા તમારેજ આધીન
 “છે એમ કહે છે. હે ઈશ્વર! આ જગતનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે તમે મનુષ્યસ્વરૂપને
 “પામ્યા છો; નહીં તો મુખવંધ્યા જેવી આ સૃષ્ટિ, અસૃષ્ટિ સમાન થઈ જત. હે દ-
 “યાળુ! બીજ સર્વ દેવોમાં તમારા અંશવડે કરીનેજ દેવપણું ગણાય છે; કારણ કે
 “બીજ મતના વિદ્વાનો પણ વીતરાગપણામાંજ મુક્તિ માને છે. હે જગત્પૂજ્ય! નિશ્ચ-
 “યથી તમેજ પરમેશ્વર છો કેમકે રાગદ્વેષવડે ભરેલા બીજ દેવોમાં તત્ત્વથી દેવપ-
 “ણની યોગ્યતા ઘટતીજ નથી. હે નાથ! ભાગ્યહીન લોકો અન્ય દેવની પેઠે તમને
 “જોઈ શકતા નથી; કેમકે પૃથ્વીમાં બીજ રજોની પેઠે ચિંતામણિ રત્ન સુલભ હોતું
 “નથી. હે વિભુ! જેવી વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી પ્રભાવની સમૃદ્ધિ તમારામાં છે
 “તેવી બીજ દેવોમાં રહેલી નથી; કારણ કે નક્ષત્રોમાં સૂર્યની કાંતિ ક્યાંથી હોય?
 “હે દેવાધિદેવ! જ્યાં તમે સંચરો છો તે પૃથ્વીમાં સવાસો યોજન સુધી સાત પ્ર-
 “કારની ઇતિઓ^૧ પણ ઉત્પન્ન થતી નથી, અહો મહાત્માઓનો કેવો મહિમા છે!
 “હે ભગવન્! યોગીઓને ધ્યાન કરવાને યોગ્ય એવા જ્યોતિરૂપ તમેજ છો અને

૧ ચાલતું. ૨ અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, ઉદરનો ઉપદ્રવ, ક્રીડાનો ઉપદ્રવ, મુકાનો ઉપદ્રવ, સ્વચક્રનો ભય અને પરચક્રનો ભય એ સાત ઇતિઓ-ઉત્પાત ગણાય છે.

“અષ્ટકર્મના નાશને માટે તમેજ અષ્ટાંગયોગ કરેલો છે. સ્વામીઓના પણ સ્વામી,
 “ગુરુઓના પણ ગુરુ અને દેવોના પણ દેવ એવા તમને નમસ્કાર કરું છું. હે પ્રભુ!
 “જલમાં, અગ્નિમાં, અરણ્યમાં, શત્રુઓના સંકટમાં, તેમજ સિંહ સર્પ અને શે-
 “ગની વિપત્તિમાં તમેજ એક શરણભૂત છો.”

એવી રીતે ભક્તિથી જિનેંદ્રની સ્તુતિ કરીને દેવતાનો પતિ ઇંદ્ર જલનું પાન કરવાને ચાતક તત્પર થાય તેની પેઠે પ્રભુની વાણીનું પાન કરવાને આગળ બેઠો. તે પછી ત્રણ જગતના સ્વામી સર્વ જગતના હર્ષને અર્થે સર્વ ભાષામાં સમાન અર્થને પ્રરૂપનારી, સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારી, સર્વ અતિશયોથી ભરેલી, સર્વ તત્વોથી સુંદર, યથાર્થ, સૌભાગ્યવાળી, શાંત અને યોજનસુધી પ્રસાર પામતી મધુર વાણીવડે દેશના આપવા લાગ્યા. “હે જનો! જેમ કસ્તુરી મૃગની નાભિમાંથી થાય છે
 “પણ તે પોતાના સુગંધના ગુણે અમૂલ્યપણાને પામે છે તેમ આ કૃત્રિમ અને અ-
 “શુચિ એવો મનુષ્ય દેહ ધર્મના ગુણથી ઉત્તમપણાને પામે છે. આ કાયામાં સાત
 “ધાતુરૂપ મળ બાહર અને અંદર રહેલા છે, તેને લીધે અશુચિ એવી આ કાયા સ-
 “ર્વથા નિરર્થક છે. તેમ છતાં અહો! મૂઠ પ્રાણી, અહંકાર અને પ્રૌઢ કર્મને વશ થઈ
 “પોતાના આત્માને અજરામર માની ઇચ્છાપ્રમાણે વર્તે છે. નાના પ્રકારનાં શસ્ત્રો,
 “જલ, અગ્નિ, બે પ્રકારનું વિષ,^૧ શત્રુઓ, તીવ્ર વ્યાધિઓ, અકાલમૃત્યુ, શીત તથા
 “ગરમી વિગેરેની પીડા, જરાવસ્થા અને ઈષ્ટ-મિત્રાદિકની વિપત્તિ, ઇલાદિક મહા-
 “દોષવડે આ કાયા અત્યંત ક્લેશ પામે છે. હે પ્રાણીઓ! એવી રીતે આ અસાર દેહ
 “પામીને જગતમાં સાર અને પૂજવા યોગ્ય એવા ધર્મને સત્વર સંપાદન કરો.
 “અમૂલ્ય ચિંતામણિરત્ર જે કાચના સંચયથી પ્રાપ્ત થતું હોય, રજવડે કરીને જે
 “સુવર્ણ મળતું હોય, જલના ઝિંડુથી જે સુધાસાગર પ્રાપ્ત થતો હોય, ગૃહથી જે
 “સામ્રાજ્ય મળતું હોય અને દેહવડે જે સુકૃત સંપાદન થતું હોય તો તત્વાત-
 “ત્વનો વિચાર કરી શકનારો કયો પુરૂષ ન ગ્રહણ કરે? માતા, પિતા, ભ્રાતા,
 “મિત્ર અને રાજ તેઓમાંનું કોઈ ધર્મવિના રક્ષણ કરતું નથી અને ધર્મ રક્ષણ કરે છે;
 “તેથી જગત્માં તેજ સેવવાને યોગ્ય છે. આ જગત્માં સદ્ધર્મ મેળવવાના ઉપાયોથી,
 “હચિત આચરણોથી અને સદ્જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયાથી બુદ્ધિવંતનો જન્મ પ્રશંસનીયપ-
 “ણાને પામે છે. ખરેખર એક ધર્મજ પ્રગટપણે જગત્પતિની પદવીને યોગ્ય છે કારણ
 “કે તેની આજ્ઞાને અનુસરનારા લોકો ત્રણ લોકના નાયક થાય છે. હે ભવ્યો! રાજ

૧ સ્થાવરવિષ-અદ્રીણ, સોમલ, વચ્છનાગાદિ. જંગમવિષ-સર્પાદિ જેરી પ્રાણી સંબંધી.

ખંડ ૧ લો.]

ગિરિરાજના માહાત્મ્યસંબંધી ઇંદ્રના પ્રશ્નો.

૧૭

“ વિગેરેની સેવાથી આત્માને વૃથા દુઃખ શામાટે આપોછો ? તેજ રાજાને જે રાજ-
 “ પાણું આપનાર છે તે ધર્મની સેવા કરો. કોઈ ઠેકાણે ધર્મવિના કાંઈપણ મેળવી
 “ શકાતું નથી. વિચારો કે કેટલાએક દુઃખ સહન કરેછે અને કેટલાએક સારા ભોગ
 “ ભોગવેછે તો ત્યાં ધર્મનુંજ પ્રમાણ છે.

“ હે પ્રાણીઓ ! કોઈ વખતે પણ તમે રાગાદિકને વશ થશો નહીં; કારણ કે
 “ એ રાગાદિક થોડુંક સુખ કરી (દેખાડી) અંતે નરકાદિકમાં નાખેછે. હું ધારું કે,
 “ બીજા કોઈ નહીં પણ વિષય એજ ખરેખરા શત્રુઓ છે કે જેઓ પ્રથમ આરંભમાં
 “ રમ્ય જણાય છે અને અંતે સર્વનો ધાત કરેછે. જેઓની પાસે ધર્મરૂપી સૂર્ય તી-
 “ વ્રકાંતિએ પ્રકાશતો નથી તેઓની તરફ એ વિષયો અંધકારનીપેઠે અનિવારિતપણે
 “ પ્રવર્તેછે. પ્રમાદરૂપ પડળથી જેઓનાં ભાવનેત્ર નાશ પામ્યાં છે એવા પ્રાણીઓ
 “ કુમાર્ગે ચાલી દુઃખરૂપ હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલા નરકરૂપી અરણ્યમાં પડે છે.
 “ પૃથ્વી ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્રના દર્શનવડે પ્રત્યક્ષપણે ધર્મારાધનવડે વાંચ્છિત સુ-
 “ ખનો લાભ દેખાતાં છતાં પણ ધર્મનું ઉજ્જવળ અને પ્રત્યક્ષ માહાત્મ્ય આ પ્રાણી
 “ જાણતાં છતાં જાણતો નથી. દિવસ ને રાત્રિ, સુખ ને દુઃખ, તેમજ જાગૃત ને નિ-
 “ દ્રાવસ્થા એવાથી પુણ્ય પાપનું કૃણ પ્રત્યક્ષ જણાયછે. જે ક્ષુદ્ર એવા રાક્ષસ, સિંહ
 “ અને સર્પાદિક પણ પુણ્યવાન્ પ્રાણીને ઇજા કરવા જરાપણ સમર્થ થઈ શકતા નથી,
 “ એજ ધર્મનું પ્રત્યક્ષ માહાત્મ્ય, સર્વત્ર સ્ફુરણાયમાન છે. માટે ધર્મનો દ્રોહ કર-
 “ નાર ખલવાન્ પ્રમાદ સર્વથા છોડી દેવો, કારણ કે જ્યારે તેનાથી ધર્મ હણાય છે
 “ ત્યારે દેહમાં વ્યાધિ અને બંધાદિ વિપત્તિઓ ઉત્પન્ન થાયછે. હે પ્રાણીઓ ! આવી
 “ રીતે ચિત્તમાં પુણ્યપાપનું કૃણ વિચારીને જનાથી કલ્યાણની સિદ્ધિ થાયછે એવા
 “ તે ધર્મને ભજો.

એવી રીતે ધર્મરૂપી અમૃતને ઝરનારા જગદ્ગુરૂના વચનનું પાન કરીને શ્રોતા-
 લોકો અખંડિત હર્ષને પ્રાપ્ત થયા. તે વખતે સર્વ સલાના લોકો અમૃતથી જાણે
 તૃપ્ત થયા હોય, ચાંદનીથી જાણે વ્યાપ્ત થયા હોય, અને નિધાનલબ્ધિથી જાણે
 સંપન્ન થયા હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. કોઈ સંયમને ગ્રહણ કરવા લાગ્યા, કોઈ
 સમક્તિને પ્રાપ્ત થયા, અને કોઈ હર્ષથી ભદ્રક ભાવવડે યુક્ત થયા. સદા પુણ્યક-
 મમાં પ્રવૃત્ત એવો સૌધર્મેન્દ્ર ભક્તિયુક્ત થઈ શત્રુંજય તીર્થને, ત્યાં પધારેલા પ્રભુને,
 તણ જગત્ના જનોએ પૂજ્ય એવી યુગાદિ જિનની પ્રતિમાને, ઝરતા દૂધવાળી

રાજદની (રાયણ) ને, તેની નીચે રહેલી પ્રભુની પાદુકાને, તેમજ નદીઓ, સરો-
વરો, કુંડો, પર્વતો, વૃક્ષો, વનો, નગરો, અને ઉંચાં શીખરોને જોઈ તથા ભગવં-
તના ચરણને નમસ્કાર કરી હર્ષના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત થયો. પછી રોમાંચરૂપી કંચુ-
કને ધારણ કરી, બન્ને હાથ જોડી, સભાને હર્ષ કરનારી અને પ્રસન્નિરૂપ ગુણે ગ-
ભિત એવી અમૃતમય વાણીથી જગત્પતિ પ્રત્યે પૂછવા લાગ્યો.

“ હે જગતના આધારભૂત ભગવન્ ! આ જગત્માં તીર્થરૂપતો તમેજ છો
અને તમારાથી અધિષ્ઠિત એવું આ તીર્થ વિશેષપણે પવિત્ર ગણાયછે. હે પ્રભુ ! આ
તીર્થમાં શું દાન અપાય છે ? શું તપ કરાય છે ? શું વ્રત તથા જપ કરાય છે ? અને
અહીં શું શું સિદ્ધિઓ થાયછે ? અહીં શું રૂળ મેળવાયછે ? શું ધ્યાન કરવાને યોગ્ય
છે ? અને શું સુકૃત પ્રાપ્ત થાયછે ? આ પર્વત ક્યારે થયોછે ? શામાટે થયોછે
અને તેની સ્થિતિ કટલી છે ? આ નવીન પ્રાસાદ કયા ઉત્તમ પુરૂષે કરાવેલો
છે ? અને તેમાં રહેલી આ ચંદ્રની જ્યોત્સ્ના જવી સુંદર પ્રતિમા કોણે નિર્માણ
કરી છે ? આ પ્રભુનીપાસે દ્વાર ઉપર ખડ્ગ ધારણ કરીને કયા બે દેવ રહેલા છે ?
તેમના વામ અને દક્ષિણ પડખે બે મૂર્તિ કોની છે ? બીજા આ દેવતા કયા છે ?
આ રાજદની (રાયણ) નું વૃક્ષ કેમ રહેલું છે ? તેની નીચે રહેલી બે પાદુકા કોની
છે ? આ કયા મયૂરપક્ષીની પ્રતિમા છે ? આ કયો યક્ષ અહીં રહેલો ? આ કઈ
દેવી વિલાસ કરી રહી છે ? આ કોણ મુનિઓ અહીં રહેલા છે ? આ કઈ કઈ ન-
દીઓ છે ? આ કયા કયા વનો છે ? આ સુંદર રૂળવાળાં શેનાં વૃક્ષો છે ? આ કયા
મુનિનું સરોવર છે ? આ બીજા કુંડો કોના કોના છે ? આ રસરૂપી, રત્નની ખાણ અને
ગુફાઓનો શો પ્રભાવ છે ? હે સ્વામિન્ ! આ લેપથી રચેલા સ્ત્રીસહિત પાંચ પુ-
રૂષો કોણ છે ? આ રૂપભદ્રેવના અસાધારણ ગુણ ગાયછે ? આ દક્ષિણ દિશામાં
રહેલો કયો ગિરિ છે ? અને તેનો શું પ્રભાવ છે ? આ ચારે દિશામાં રહેલાં શિખરો
અને નગરો કયાં કયાં છે ? હે નાથ ! અહીં સમુદ્ર શી રીતે આવ્યો હશે ? અહીં
કયા કયા ઉત્તમ પુરૂષો થઈ ગયા છે ? અહીં કટલાકાળ સુધી પ્રાણી સિદ્ધિપદને પામશે ?
આ પર્વતનું શું સ્વરૂપ છે ? અને અહીં સદ્બુદ્ધિવાળા પુરૂષોથી કટલા ઉદ્ધાર થશે ?
હે સ્વામી ! આ સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ કૃપા કરીને કહો, કારણ કે જગતને
પૂજ્ય એવા પુરૂષો આશ્રિત ભક્તોઉપર સ્વયમેવ વાતસલ્યકારી હોયછે. ”

આવી રીતે શ્રી વીરપ્રભુ, સૌધર્મંદ્રના મુખકમળથી સાંભળીને, તીર્થના પ્રભા-
વની વૃદ્ધિને અર્થે, ભવ્યજીવોને બોધ થવાને અર્થે અને શ્રોતાજનોના પાપનો

ખંડ ૧ લો.]

સૌરાષ્ટ્ર દેશનું વર્ણન.

૧૯

નાશ કરવાને અર્થે ગંભીરવાણીથી વિસ્તાર કે સંક્ષેપવિના તીર્થનું માહાત્મ્ય કહેવા લાગ્યા.

‘હે સુરરાજ ! સર્વ તીર્થોના અધિરાજ આ શત્રુંજય ગિરિનું માહાત્મ્ય, કહેનાર અને સાંભળનાર બન્નેને પુણ્યને અર્થે થાયછે તે તું સ્ફુટ રીતે સાંભળ.

સંપૂર્ણચંદ્રના જેવો વર્તુલ અને લાખ યોજનના વિસ્તારવાળો આ જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે, તે અનુપમ લક્ષ્મી વડે શોભી રહેલો છે. તેમાં આવેલું શાશ્વત જંબુ વૃક્ષ “મારી શાખાઓની ઉપર જિન ચૈત્યો રહેલાં છે ” એવા હર્ષથી પોતાના પક્ષવોવડે નિરંતર નૃત્ય કરી રહેલું છે. તે દ્વીપમાં ભરત, હેમવંત, હરિવર્ષ, વિદેહ, રમ્યક, હિરણ્યવંત અને ઐરવત નામે સાત ક્ષેત્રો છે અને તે ક્ષેત્રોના અંતરમાં આવેલા હિમવાન, મહાહિમવાન, નિષધ, નીલવાન, રૂપી અને શિખરી નામના છ વર્ષધર પર્વતો છે. તે પર્વતો પૂર્વે અને પશ્ચિમે લવણસમુદ્રપર્યંત લાંબા તથા શાશ્વત ચૈત્યોથી મંડિત છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રના મધ્યમાં લાખો શિખરોથી અલંકૃત એવો સુવર્ણનો મેરુગિરિ આવેલો છે. તે પૃથ્વીના નાભિસ્થાનમાં રહેલો છે, એક લાખ યોજન ઊંચો છે, વનની શ્રેણીથી વિરાજીત છે અને શાશ્વત ચૈત્યો, ચૂળિકાઓ તથા ચળકતા રત્નોનાં ફિરણોથી તે ઘણો સુંદર લાગેછે.

એ સર્વ ખંડોમાં આ ભરતખંડને અમે પુણ્યથી ભરેલો માનીએ છીએ. કારણકે જેમાં દુઃખમ કાળ પ્રવર્તતાં છતાં પણ પ્રાણીઓ પુણ્યવંત થાયછે. તે ખંડમાં દુર્નીતિને ત્રાસ કરનાર, સાત ઇતિવિનાનો, પ્રીતિવંત પ્રજાવાળો અને સર્વ દેશોમાં મુખ્ય એવો સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ) નામે આ દેશ છે. જે દેશમાં અદ્યપજલથી ધાન્ય પેદા થાયછે, અદ્યપુણ્યથી સત્ક્રમ પ્રાપ્ત થાયછે અને અદ્ય પ્રયત્નથી કષાયનો નાશ થાયછે. જ્યાં આવેલા સર્વ જલાશયોનાં જલ નિર્દોષ છે, પર્વતો પવિત્ર છે અને પૃથ્વી સદા રસાદ્ય તથા સર્વ ધાતુમય છે. સ્થાને સ્થાને સર્વ પાપને હરનારાં તીર્થો, પવિત્ર જલવાળી નદીઓ અને પ્રભાવમય દ્રહો છે. પ્રકુલિત અને સુગંધી કમળવાળાં સરોવરો તથા શીતળ અને ઉષ્ણ જળથી મંડિત એવા કુંડો જ્યાં આવેલા છે. પગલે પગલે નિધાનો છે, પર્વતે પર્વતે મહાપ્રભાવિક ઔષધિઓ છે તથા સદા ક્ષણે તેવાં વૃક્ષો રહેલાં છે. જ્યાં જાણે પૂર્વે વાગ્યું હોય તેમ સ્વયમેવ ધાન્ય પેદા થાયછે અને તીર્થસ્થાનના ક્ષણે આપનારી પવિત્ર મૃત્તિકા છે. જ્યાં આદિના-

૧ આ આખું ચરિત્ર વીરપરમાત્માના મુખથી કહેવાય છે અને તેના સારરૂપ ગ્રંથ કર્તાએ લખેલું છે. ૨ સૌરાષ્ટ્ર ને હાલ કાઠિયાવાડ કહેવામાં આવેછે.

૨૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૧ લો.

થના પૂજનનેમાટે વજ્ર, વૈદૂર્ય, તથા સૂર્યકાંતાદિ રત્ન તથા મોતિ અને ઈંદ્રમણીઓ સ્વયમેવ ઉત્પન્ન થાયછે. જ્યાં રત્નાકર (સમુદ્ર) જાણે એ દેશના ગુણોને વેરતો હોય તેમ રત્નોને વેરતો, પ્રભુની ભક્તિમાં તત્પરપણે ગર્જના કરતો પોતાના ઉર્મિ-રૂપી હસ્તોવડે નૃત્ય કરી રહ્યોછે; અને “ સગરરાજ અહીં મને તીર્થરક્ષા કરવા લાગ્યા છે ” એમ માની પોતાના ઉજ્જવળ કીણથી જાણે હાસ્ય કરતો હોય તેમ જાણાયછે. જે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં દેવતાઓએ અર્ચિત ચોવીશ તીર્થકરો વિચર્યા છે અને ચક્રવર્તી, વાસુદેવ તથા બળદેવ વિગેરે ઉત્તમ પુરૂષો આવી ગયેલા છે. જ્યાં અનંત મુનિઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે અને પામશે, જ્યાં ધર્મધુરંધર સંધવીઓ ઉત્પન્ન થયેલા છે, જ્યાં શ્રીકૃષ્ણાદિક વીર પુરૂષોએ શત્રુઓનો સંહાર કરી ઉદય મેળવ્યો છે, જ્યાં ધણા રાજાઓ નીતિમાં નિપુણ, પ્રજાના પાલનથી કીર્તિ મેળવનારા, શત્રુઓનો નાશ કરનારા, દાન દેનારા, સુકૃતવંત અને સમદૃષ્ટિવાળા થઈ ગયાછે; જ્યાં નિરંતર સરલતાવાળા, પ્રસન્નમુખવાળા, વિચક્ષણ, સંતોષી, સદા હર્ષવંત, નિંદા અને ઈર્ષ્યા રહિત, પોતાની સ્ત્રીમાં સંતોષી, પરસ્ત્રીમાં પરાક્રમ, સત્યવચન બોલનારા, સુકૃત કરનારા, દ્રોહપ્રુદ્ધિ રહિત, શાંત, વૈરવિનાના, માયા અને લોભને તજનારા, ઉદાર, શુદ્ધ આચારવાળા, અને સુખી લોકો વસેછે; જ્યાં સ્ત્રીઓ શીલ-ગુણવડે ઉત્તમ, પતિભક્તિમાં પરાયણ, હસતા મુખવાળી, રૂપવંત, પરિવારમાં પ્રીતિવંત, ગુરૂજનની ભક્તિ કરનારી, પોતાના સ્વામીપર આસક્ત, સારા ભાગ્યવાળી, તેજસ્વી, ધણા પુત્રવાળી, લજ્જામુક્ત, કમળના જેવા લોચનવાળી, કૌતુહી, થોડા ક્રોધવાળી, સારો વેષ રાખનારી, મુગ્ધ બુદ્ધિવાળી (ભોળી), મધુરવાણી બોલનારી, અતિ ગંભીર અને ગુણીજનમાં પ્રીતિ રાખનારી છે; જ્યાં પુત્રો માતાના ભક્ત, પિતાના આજ્ઞાકારી, કળામાં કુશળ, શાંત અને સુશીલ છે; જ્યાં સેવકજનો સ્વામિભક્ત, કામ વખતે હાજર રહેનારા, શૂરવીર, થોડામાં સંતોષ માનનારા, અનુરક્ત, પ્રિયકરનારા, દુઃખના આશયને જાણનારા, સભાને લાયક, સુંદર વાણી બોલનારા, ધણા સ્નેહવાળા અને પોતાના સ્વામીના દ્વેષી ઉપર દ્વેષ રાખનારા તેમજ તેના પ્રિયની ઉપર પ્રીતિ રાખનારા છે; જ્યાં ક્ષત્રિઓ આસ્તિક, ઉચિત સાચવવામાં ચતુર, ક્ષમા અને દાક્ષિણ્યતાથી શોભતા, પદ દર્શનમાં સમાન રીતે વર્તનારા, સેવા કરવાને યોગ્ય અને પરાક્રમી છે; જ્યાં ગાયો અને મહિષીઓ પુષ્ટ, ધણા દૂધવાળી, બલવાન હોવાથી ન ચોરી શકાય તેવી અને સુંદર શીંગડાવાળી, બંધનરહિત ફરેછે; જ્યાં ચપળ અને કદાવર ઘોડાઓ, મોટી સ્કંધવાળા વૃષભો, અને સંચામરૂપી સમુદ્રના દ્વીપ (બેટ) જેવા ગર્જદ્રો શોભી રહેલા છે; જ્યાં બીજ

ખંડ ૧ લો.]

શત્રુંજયનાં નામો.

૨૧

પણુ તિર્થેયો મહાખલવંત, પરબ્રતિ ઉપર મત્સરરહિત, કૂરતાવિનાના અને નિર્ભય થઇને રહેલા છે; હે ઇંદ્ર ! જે દેશમાં મોટા કિલ્લાથી શોભતાં ઉંચાં શહેરો આવેલાં છે તે જોયો અર્હતના ચૈત્યો ઉપર રહેલી ચલાયમાન ધ્વજઓથી જાણે સ્વર્ગના નગરનીસાથે મળી જતાં હોય એમ જણાય છે; જૈનસાધુઓના મુખકમળમાંથી નીકળતા સિદ્ધાંતસારથી જેઓનાં પાપ લય થઈ ગયાં છે એવા પુણ્યવાન અને ધનાઢ્ય લોકો જે નગરોમાં વસે છે; વળી જે દેશમાં નગરો ઉંચા મેહેલોથી સુંદર તથા અખિલ વસ્તુથી ભરેલાં છે અને જ્યાં યાચકોના સમૂહ કૃતકૃત્ય થયેલા છે તે સૌરાષ્ટ્રદેશના મુગટરૂપ આ શત્રુંજય પર્વત છે.

સ્મરણમાત્રથી પણ તે ઘણા પાપનો નાશ કરનાર છે. હે ઇંદ્ર ! કેવળજ્ઞાનવડેજ આ ગિરિનું સર્વ માહાત્મ્ય જાણી શકાય છે, પણ તે સર્વ કેવળીથી પણ કહી શકાતું નથી; તથાપિ તમારા પૂછવાથી હું સંક્ષેપમાત્ર કહું છું. કારણકે જાણ્યાપછી કહેવાની શક્તિ હોય તે પ્રમાણે પણ ન કહેતાં જો મૌન રહે છે તો તે મુંગા માણસે રસનો સ્વાદ લીધા જેવું થાય છે. ત્રણ લોકના ઐશ્વર્યના ધામરૂપ આ ગિરિરાજના નામમાત્રથી પણ, જેમ પાર્શ્વનાથના નામથી સર્પનું વિષ ઉતરી જાય છે, તેમ પાપમાત્ર નાશ પામે છે. શત્રુંજય, પુંડરીક, સિદ્ધિક્ષેત્ર, મહાચળ, સુરશૈલ, વિમળાદ્રિ, પુણ્યરાશિ, શ્રેયઃપદ, પર્વતેંદ્ર, સુભદ્ર, દૃઢશક્તિ, અકર્મક, મુક્તિગેહ, મહાતીર્થ, શાશ્વત, સર્વકામદ, પુષ્પદંત, મહાપદ્મ, પૃથ્વીપીઠ, પ્રભોઃપદ, પાતાળમૂળ, કૈલાસ, અને ક્ષિતિમંડળમંડન, ઇત્યાદિક અતિ સુખદાયક એવાં એકસો ને આઠ નામ આ તીર્થનાં છે. (તે નામો સુધર્મા ગણધરે રચેલા મહાકલ્પસૂત્રમાંથી જાણી લેવાં.) આ નામ જે પ્રાતઃકાળમાં બોલે વા સાંભળે તેને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને વિપત્તિ ક્ષય પામે છે. આ સિદ્ધાદ્રિ, સર્વ તીર્થોમાં ઉત્તમ તીર્થ છે, સર્વ પર્વતોમાં ઉત્તમ પર્વત છે, અને સર્વ ક્ષેત્રોમાં ઉત્તમ ક્ષેત્ર છે. હે ઇંદ્ર ! યુગની આદિમાં મોક્ષદાયક પ્રથમ તીર્થ આ શત્રુંજય હતું, બીજાં તીર્થો તેની પછી થયેલાં છે. હે સુરેશ્વર ! આ ગિરિરાજનાં દર્શન થવાથી, પૃથ્વીમાં જે પવિત્ર તીર્થો રહેલાં છે તે સર્વેનાં દર્શન કરેલાં ગણાય છે. પત્તર કર્મભૂમિમાં નાનાપ્રકારનાં અનેક તીર્થો છે પણ તેઓમાં આ શત્રુંજય સમાન પાપનાશક કોઈ તીર્થ નથી. બીજા પુર, ઉઘાન કે પર્વતાદિક કૃત્રિમ તીર્થોમાં જપ, તપ, નિયમ, દાન અને સ્વાધ્યાય કરવાથી જે પુણ્ય ઉપાર્જન થાય છે તેથી દશગણું જૈન તીર્થોમાં તે તે કાર્યો કરવાથી થાય છે, સોગણું જંબૂવૃક્ષ પર રહેલા ચૈત્યોમાં થાય છે, સહસ્રગણું શાશ્વત એવા

ધાતકીવૃક્ષ ઉપરના ચૈત્યોમાં થાયછે, દશ હજારગણું પુષ્કરવર દ્વીપના ચૈત્યોમાં, રૂચકાદ્રિમાં અને અંજનગિરિમાં થાયછે; લાખગણું નંદીશ્વર, કુંડલાદ્રિ, અને માતુષોત્તર પર્વતમાં થાયછે, દશ લાખગણું વૈભારગિરિ, સંમેતશિખર, વૈતાલ્ય તથા મેરૂપર્વતે થાયછે અને રૈવતાચળ (ગિરનાર) તથા અષ્ટાપદ પર્વતે કોડગણું ફળ થાયછે. તેમજ તેનાથી અનંતગણું પુણ્ય શત્રુંજયના દર્શનમાત્રથી થાયછે અને હે ઇંદ્ર ! તેની સેવાથી જ ફળ થાયછે તે તો વચનથી કહી શકાય તેમજ નથી.

આ સિદ્ધગિરિ પેઢેલા આરામાં ઐશી યોજનમાં વિસ્તાર પામેલો હોયછે. બીજા આરામાં સિત્તેર યોજન, ત્રીજા આરામાં સાઠ યોજન, ચોથામાં પચાશ યોજન, પાંચમા આરામાં બાર યોજન અને છઠા આરામાં સાત હાથ જેટલા પ્રમાણવાળો રહેછે. તથાપિ એનો પ્રભાવ તો મોટોજ રહેછે. એ ઉત્તમ તીર્થતું પ્રમાણ અવસર્પિણી કાળમાં ઘટતું જાયછે. અને ઉત્સર્પિણી કાળમાં તેજપ્રમાણે પાણું વધતું જાયછે; પરંતુ તેના મહિમાની તો કદાપિ પણ હાનિ વૃદ્ધિ થતી નથી. જ્યારે યુગાદીશ પ્રભુ તપ કરતા હતા ત્યારે ત્રીજા આરાને છેડે આ ગિરિ મૂળમાં પચાશ યોજન વિસ્તારવાળો, ઉપર દશ યોજન વિસ્તારવાળો અને હંચાઈમાં આઠ યોજન હતો. છઠા આરાને અંતે ભરતક્ષેત્રાશ્રયી પ્રલયકાલમાં બીજા પર્વતોની પેઠે આ ગિરિનો ક્ષય થતો નથી, તેથી એનો આશ્રય કરીને રહેલા લોકો અક્ષયસુખ મેળવેછે. શત્રુંજય, રૈવતગિરિ, સિદ્ધિક્ષેત્ર, સુતીર્થરાજ, ઢંક, કંપદી, લૌહિલ, તાળધ્વજ, કદંબગિરિ, બાહુબળિ, મરૂદેવ, સહસ્રાખ્ય, ભગીરથ, અષ્ટોત્તરશતકૂટ, નગેશ, શતપત્રક, સિદ્ધિરાટ્, સહસ્રપત્ર, પુણ્યરાશિ, સુરપ્રિય, અને કામદાયી એવા નામનાં એકવીસ મુખ્ય શિખરો આ ગિરિરાજનાં કહેવાયછે. તે પ્રત્યેકનો જો મહિમા કહેવા ભેગીએ તો અનેક વર્ષો ચાલ્યાં જાય, તેથી તેઓમાં જોયો પ્રગટરૂપ છે તેઓનો કાંઈ કાંઈ મહિમા કહુંછું.

તે સર્વેમાં મુખ્યશિખર શત્રુંજય અને સિદ્ધિક્ષેત્ર છે. તેનીઉપર ચઢનારા પ્રાણીઓ યજ્ઞશિવાય લોકાત્ર ઉપરજ ચડેછે. હે ઇંદ્ર ! હું ધારુંછું કે મેરૂ વિગેરેથી પણ આ ગિરિ ગુણોવડે મોટો છે. કારણકે તેની ઉપર ચઢેલા પુરુષો જાણે હસ્તગત હોય તેમ સિદ્ધિને મેળવેછે. મેરૂ, સંમેતશિખર, વૈભારગિરિ, રૂચકાદ્રિ, અને અષ્ટાપદ વિગેરે સર્વે તીર્થો આ શત્રુંજય ગિરિમાં સમાયછે. ત્રણ ભુવનમાં જેટલા ઈંદ્રાદિક દેવતા અને દેવીઓ છે તે સર્વે સદ્ગતિની ઇચ્છાથી આ તીર્થરાજની સદા સેવા કરેછે. જ તીર્થના સ્મરણથી પોતાના સ્થાનમાં રહેલા પ્રાણીઓ પણ યાત્રાના ફળને મેળવેછે, તેવા સર્વ તીર્થમય આ તીર્થરાજને નમસ્કાર થાઓ.

શુદ્ધયુદ્ધિવાળો પ્રાણી બીજા તીર્થમાં કોઈ પૂર્વ પર્યંત શુભધ્યાન કરવાથી જે સત્કર્મ બાંધે છે, તેટલું સત્કર્મ અહીં એક સુદૂર્તમાત્ર શુભધ્યાન કરવાથી બંધાય છે. જેણે શત્રુંજય ગિરિનું સ્મરણ કર્યું તેણે સર્વ તીર્થો, સર્વ ધાર્મિક પર્વો અને અનેક પ્રકારનાં તપ તથા દાનધર્મ નિત્ય આરાધ્યાં છે એમ જાણી લેવું. હે ઇંદ્ર ! ત્રણ જગત્માં આના જેવું બીજું પરમ તીર્થ નથી કે જેનું એકવાર ફક્ત નામ સાંભળ્યું હોય તોપણ પાપનો ક્ષય થાય છે. સ્પર્શ કરવાથી પણ મુક્તિને આપનારા આ પચાશ યોજન વિસ્તારવાળા ક્ષેત્રમાં સ્મરણમાત્રવડે ઇલાદિક દોષોને હરનારૂં આ મુખ્ય શિખર છે. જેણે મનુષ્યજન્મ પામ્યા છતાં અને સદ્ગુણાસેથી સમ્યક્તને સંપાદન કર્યા છતાં પણ જો આ તીર્થને પૂજ્યું નહીં તો તેનું તે સર્વ વૃથા છે. જ્યાંસુધી આ શત્રુંજય તીર્થ પૂજ્યું નથી ત્યાંસુધીજ તેને ગર્ભાવાસ છે તથા તેનાથી ધર્મ દૂર રહે છે. પ્રભુના ચરણતળમાં વૃષભના લાંછનરૂપે ધર્મ રહેલો છે તે આહીં (શત્રુંજય) આવેલા પુરુષને દેખીને તેને ઘણા ભાવથી ભજે છે. હે મૂઠ પ્રાણી ! “ધર્મ ધર્મ” એવું મુખે સ્મરણ કરતો તું શામાટે ભમ્યા કરે છે? એકવાર ફક્ત શત્રુંજય પર્વતનું તું અવલોકન કર. જેણે શત્રુંજયની યાત્રા કરી નથી અને ત્યાં રહેલા શ્રીઋષભદેવને પૂજ્યા નથી તે પોતાનો જન્મ દ્રોગટ હારી ગયો છે. બીજાં તીર્થોમાં સેંકડો યાત્રા કરવાથી પ્રાણીને જે પુણ્ય થાય છે તેટલું પુણ્ય આ ગિરિરાજની એક વેળા યાત્રા કરવાથી થાય છે.

આ ગિરિરાજ, પ્રાણીના કાઠવરૂપ કર્મોને ધોઈ નાંખી તેને વિમલ કરે છે તેથી વિમલાદ્રિ કહેવાય છે. અને તે પ્રાણીઓના અધસમૂહનો નાશ કરીને કલ્યાણને કરનાર થાય છે. “હે પુંડરીકાક્ષિ (કમલના જેવાં લોચનવાળી) આ પુંડરીક ગિરિને જો—” એવી પ્રેરણા કરવાથી અને એમ સાંભળવાથી પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્નેનાં પાપનો ક્ષય થઈ જાય છે. જે સારી વાસનાવાળો પુરૂષ હંમેશાં પુંડરીક ગિરિનું ધ્યાન કરે છે તે આ સંસારના તાપને છેદીને પરમપદ પ્રત્યે જાય છે. એક પુંડરીકથી સર્વ જગત્ તાપરહિત થાય છે તો જે પુંડરીકવડે અદ્વૈત સુખ થાય તેમાં શું કહેવું? જે એક ચિત્તથી એકવાર પુંડરીકને સેવે તેને એક પુંડરીક પણ હંમેશાં સુખની વૃદ્ધિ કરે છે. સરોવર અને સમુદ્ર પ્રમુખ એક દિશાને પણ આલ્લ્યા કરી શકતા નથી પણ પુંડરીક ગિરિની તો એક કાર્ણિકા પણ સર્વ જગત્ના હર્ષનેમાટે થાય છે.

પુંડરીકરૂપ ગુરૂએ જડતામાંથી મુક્ત કરેલા પ્રાણીઓ પ્રમાણના સ્થાનપર

આવી કુમાર્ગતું ખંડન કરેછે. વળી જ્યો આ પુંડરીકનો આશ્રય કરી રહ્યા છે તે ભ્રમર^૧ થતા નથી અને જ્યો તેને નથી સેવતા તે ભ્રમરના જેવા મલીન થાયછે. ઉત્પત્તિ, વિગમ^૨ અને ધ્રુવ એ ત્રિપદીને પ્રાપ્ત કરી જ્યો આ પુંડરીક ગિરિનો આશ્રય લેછે તેઓ જલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ભ્રમરસહિત પુંડરીક(કમલ)ને હસી કાઢેછે. શબ્દો પણ ‘પુંડરીક’ એવા નામને ધારણ કરનાર છત્ર મસ્તકપર ધારણ કરેછે, નહીં તો તેને અખંડ લક્ષ્મી કેમ સ્કુરણાયમાન થાય? એ સર્વ પુંડરીક નામનો મહિમા છે.

આ જગતમાં સદ્દ્રવ્ય, સત્કુલમાં જન્મ, સિદ્ધક્ષેત્ર, સમાધિ, અને ચતુર્વિધ સંધ એ પાંચ સંકાર દુર્લભ છે. પુંડરીકપર્વત, પાત્ર, પ્રથમ પ્રભુ (ઋષભદેવ), પરમેષ્ઠી અને પર્યુષણપર્વ એ પાંચ પંકાર દુર્લભ છે. તેવીજ રીતે શત્રુંજય, શિવપુર, (મોક્ષનગર) શત્રુંજયા નદી, શાંતિનાથ, અને શમવંતને દાન એ પાંચ શંકાર પણ દુર્લભ છે. જે સ્થાનકે મહંત પુરુષો એકવાર આવીને રહે તે તીર્થ કહેવાય છે પણ અહીં તો અનંત તીર્થકરો આવેલા છે તેથી આ મહાતીર્થ ગણાયછે. હે ઇંદ્ર ! આ તીર્થ અનંત તીર્થકરો આવીને સિદ્ધ થયા છે અને અસંખ્યાત મુનિવરો પણ સિદ્ધિપદને પામ્યા છે તેથી આ શત્રુંજય તીર્થ મોટું ગણાયછે. જે સ્થાવર અને ત્રસજંતુઓ સદા આ તીર્થમાં રહેછે તેઓને ધન્ય છે અને જ્યોએ આ તીર્થ એકવાર પણ જોયું નથી તેમના જીવિતને ધિક્કાર છે.

આ ગિરિઉપર મયૂર, સર્પ, અને સિંહ વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓ પણ જીનેશ્વરનાં દર્શનથી સિદ્ધ થયેલા છે, થાયછે અને થશે. બાદ્યાવસ્થામાં, યૌવનમાં, વૃદ્ધપણે અને તિર્થેય જાતિમાં પણ જે પાપ કરેલું હોય તે આ સિદ્ધાદ્રિનો સ્પર્શ કરવાથી લય પામી જાયછે. એકવાર ફક્ત આ તીર્થનું સેવન કરવું તેજ દાન, તેજ ચારિત્ર, તેજ શીળ, તેજ ત્રિધા તપ અને તેજ ધ્યાન સમજવું. આ ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં લેશ માત્ર દ્રવ્ય પણ જો વાળ્યું હોય તો તે અત્યંત ક્ષણિત ધર્મ જે શ્રેય આપેછે તે જ્ઞાનીપુરૂષ શિવાય બીજું કોઈ જાણી શકતું નથી તો જ્યો વિધિવડે ઘણી ભક્તિથી પોતાનું લાખો દ્રવ્ય જિનપૂજનથી સફલ કરેછે તેઓ તો

૧ અહીં અલંકાર થાયછે કે, જે પુંડરીક એટલે કમલનો આશ્રય કરે તે ભ્રમર કહેવાય છે. પણ અહીં એક આશ્ચર્ય છે કે, આ પુંડરીકનો આશ્રય કરનારા ભ્રમર એટલે સંસારમાં ભ્રમનારા થતા નથી અને જ્યો આશ્રય કરતા નથી તે ભ્રમરાના જેવા મલીન-કાળા કિલ્લ કમોંવાળા થાયછે. ૨ નાશ.

ખંડ ૧ લો.]

શત્રુંજય મહિમાવર્ણન.

૨૫

ઉત્તમ પુરુષોજ ગણાયછે. કોઈપણ પુરુષ આ તીર્થમાં યાત્રા, પૂજા, સંધની રક્ષા અને જાત્રાણુ લોકોનો સત્કાર કરેછે તો તે પોતાના ગોત્રસહિત સ્વર્ગલોકમાં પૂજાયછે. અને જે અહીં આવેલા જાત્રાણુઓને બાંધેછે વા તેનું દ્રવ્ય હરણ કરેછે તો તે પાપના સમૂહથી પરિવારસાથે ઘેર નરકમાં પડેછે. તેથી સુખને સંપાદન કરવા અને જન્મનું સાદૃશ્ય કરવા ઇચ્છનારા પુરુષોએ મનવડે પણ જાત્રાણુ લોકોનો દ્રોહ ચિંતવવો નહીં. અન્ય તીર્થમાં કરેલું પાપ એક જન્મ સુધી અનુસરે છે અને આ સિદ્ધગિરિમાં કરેલું પાપ તો ભવે ભવે વૃદ્ધિ પામેછે. હે ઇંદ્ર! સ્વર્ગમાં અને પાતાલમાં જેટલા જિનખિંઓ છે તે સર્વના પૂજન કરતાં પણ અહીંના જિનખિંઓના પૂજનથી વિશેષ ફળ થાયછે. વળી હે ઇંદ્ર! જે ચિંતામણિ હાથમાં હોય તો દારિદ્ર્યનો ભય કેમ રહે? સૂર્ય ઉદય પામ્યે સતે લોકોને અંધપાંડું કરનાર અંધકાર શું કરી શકે? વરસાદનો પ્રવાહ પડતો હોય સારે દાવાનળ કેવી રીતે વનને બાળી શકે? અગ્નિ પાસે હોય ત્યારે ટાઢનો ભય ક્યાંથી લાગે? કેશરી સિંહ હોય ત્યાં મૃગલાથી શો ભય રહે? ગરૂડનો આશ્રય કરનાર પુરુષને ઉપદ્રવ કરવા મોટા નાગ પણ કેમ સમર્થ થઈ શકે? કલ્પવૃક્ષ આંગણે હોય સારે તડકાનો ભય તો શેનોજ લાગે? તેમ શત્રુંજય તીર્થરાજ પાસે હોય સારે નરકને આપનાર પાપનો ભય ચિંતામાં શામટે રખાય? કેમકે જ્યાંસુધી ગુરૂના મુખથી “શત્રુંજય” એવું નામ સાંભળ્યું નથી ત્યાંસુધીજ હયાદિક પાપો ગર્જના કરેછે, પછી કાંઈ પણ કરી શકતાં નથી.

હે ઇંદ્ર! જે પ્રમાદી છે તેમણે પણ પાપથી જરાપણ ભય રાખવો નહીં પરંતુ તેઓએ એકવાર શ્રીસિદ્ધગિરિની કથા સાંભળવી. સિદ્ધક્ષેત્રમાં એક દિવસ સર્વજ્ઞ ભગવાનની સેવા કરવી શ્રેષ્ઠ છે, લાખો તીર્થોમાં ક્લેશકારી પરિભ્રમણ કરવું શ્રેષ્ઠ નથી. પુંડરીક ગિરિની યાત્રા કરવા જવાની ઇચ્છા રાખનાર પુરુષોનાં કોટી-ભવનાં પાપ પગલે પગલે ભય પામી જાયછે, અને એ ગિરિરાજ તરફ એક પગલું ભરે ત્યાંજ પ્રાણી કોટી ભવનાં પાપથી મુક્ત થાયછે. સિદ્ધગિરિને સ્પર્શ કરનારા પ્રાણીઓને રોગ, સંતાપ, દુઃખ, વિયોગ, દુર્ગતિ અને શોક થતાંજ નથી. સુપ્રુદ્ધિવાળા મુમુક્ષુએ એ તીર્થરાજમાં જઈને તેના પાપાણુ છેદવા નહીં, પૃથ્વી ખોદવી નહીં અને વિષા મૂત્ર કરવાં નહીં. એ ગિરિરાજ પોતેજ તીર્થરૂપ છે. જે દર્શન અને સ્પર્શથી ભુક્તિ અને મુક્તિસુખના સ્વાદને આપેછે, તેને કયા પુરુષો ન સેવે?

૨૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૧ લો.

તેમાં વળી એ ગિરિરાજ તો ભગવાન્ શ્રી આદીશ્વરથી વિભૂષિત છે તેથી તપ જમ દુષ્ટ કર્મોને ભેદે તેમ તે નિષિડ^૧ પાપને પણ ભેદે છે. એ તીવ્ર તપ તપ્યું હોય, ઉત્તમ દાન આપ્યું હોય અને એ જિનેશ્વર પ્રસન્ન થયેલા હોય તોજ આ ગિરિરાજની ક્ષણવાર પણ સેવા થાય છે. પૃથ્વીઉપર બીજાં પુણ્યકારી જે સર્વ તીર્થો છે તે સર્વનું માહાત્મ્ય વાણીથી પ્રકાશ કરી શકાય છે પણ આ તીર્થરાજનું માહાત્મ્ય કહેવાને તો જગતના સર્વ ગુણને બેનારા દેવળી ભગવાન્ પણ જાણતાં છતાં સમર્થ થતા નથી. આ તીર્થમાં રહેલા શ્રીયુગાદિપ્રભુના ચરણકમળની સેવા કરવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓ સેવવાયોગ્ય, જગતને વાંદવાયોગ્ય અને નિષ્પાપ થાય છે. અહીં જે શીતળ અને સુગંધિ જળથી પ્રભુને સ્નાન કરાવે છે તેઓ શુભ કર્મથી નિર્મલ થાય છે. જ્યો પંચામૃતથી સ્નાન કરાવે છે, તેઓ પંચમ જ્ઞાન મેળવી પાંચમી ગતિને^૨ પામે છે. જ્યો શ્રીખંડચંદનથી પ્રભુની પૂજા કરે છે તેઓ અખંડ લક્ષ્મીએયુક્ત થઈ કીર્તિરૂપી સુગંધીના ભાજન થાય છે. કર્પૂર (બરાસ)થી પૂજનારા પુરુષો જગત્માં શ્રેષ્ઠ અને શત્રુના વિગ્રહથી રહિત થાય છે. કસ્તૂરી, અગર અને કુંકુમ (કેશર)થી પૂજનારા જગત્માં ગુરૂ થાય છે. હે ઇંદ્ર! જ્યો ભક્તિથી પ્રભુનું અર્ચન કરે છે તેઓ ત્રણ જગત્ને પોતાની કીર્તિથી વાસિત કરી આ લોકમાં નિરોગી થાય છે અને પરલોકમાં સદ્ગતિને પામે છે. જ્યો સુગંધી પુષ્પોથી આદરસહિત પૂજા કરે છે તેઓ સુગંધી દેહવાળા અને ત્રિલોકવાસી લોકોને પૂજવા યોગ્ય થાય છે. બીજી પણ સુગંધી વસ્તુથી પૂજનારા સમક્રિતવંત શ્રાવકો સમાધિવડે આ સ્થાનમાંજ સિદ્ધિપદને પામે છે. પ્રભુની પાસે સાધારણ ધૂપ કરવાથી એકપક્ષ ઉપવાસનું ફળ મળે છે અને કર્પૂરાદિ મહાસુગંધી પદાર્થોવડે ધૂપ કરવાથી માસોપવાસનું ફળ મળે છે. પ્રભુની વાસકેષવડે પૂજા કરવાથી મનુષ્યો સર્વ વિશ્વને વાસિત^૩ કરે છે, વસ્ત્ર ધરવાથી વિશ્વમાં આભૂષણરૂપ થાય છે, પૂજન કરવાથી દેવતાને પણ પૂજવા યોગ્ય થાય છે, અખંડ અક્ષત ચડાવ્યાથી અખંડ સુખસંપત્તિ પામે છે, અને મનોહર ફળ ઢોકવાથી મનોરથ સફળ થાય છે. જ્યો પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે તેઓ પોતે સ્તવાય છે, જ્યો દીપક કરે છે તેઓના દેહની કાંતિ પ્રદીપ્ત થાય છે અને અત્યંત હર્ષથી પ્રમુદિત થઈને નૈવેદ્ય ધરનારા, પોતાને થનારા સુખની સંખ્યા પણ જાણી શકતા નથી. આરતિ ઉતારનારાને યશ, લક્ષ્મી અને સુખ થાય છે અને તે આરતિને પામીને પછી તેઓ કોઈ દિવસ પણ સાંસારિક આર્તિ (પીડા) પામતા નથી.

૧ આકરા. ૨ મોક્ષગતિ. ૩ સુગંધી.

અંક ૧ લો.]

શત્રુંજય મહિમાવર્ણન.

૨૭

હે ઈંદ્ર! આ તીર્થમાં પ્રભુને નમનારા નમાય છે અને ગીત પૂજા કરનારા ગવાયછે; અર્થાત્ પ્રભુની જેવી ભક્તિ કરીએ તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાયછે. પ્રભુની પાસે જે દીપક કરે તો તેનો સંસારસંબંધી અંધકાર નાશ પામેછે. મંગળ દીપક કરવાથી મંગળિકો પ્રાપ્ત થાયછે. ઘણાં આભૂષણોથી પ્રભુને શણગારે તો તેઓ ત્રણ ભુવનના અલંકારભૂત થાયછે. જગત્પતિ પ્રભુની રથયાત્રાને માટે જે રથ આપેછે તેઓને ચક્રવર્તીની સંપત્તિ સ્વયંવરા થઈને સામી વરવા આવેછે. નીરાજન (આરતિ) કરવાથી નીરજપાણું (કર્મ રજરહિતપણું) પ્રાપ્ત થાયછે અને તેના પ્રતાપરૂપ તડકાથી શત્રુઓની ડ્રેણી પરિતાપ પામેછે. જેઓ આ તીર્થમાં અશ્વ આપેછે તેમને સર્વતરફથી લક્ષ્મીઓ પ્રાપ્ત થાયછે અને ગજ આપવાથી ગજગામીની તેમજ શુભ વ્રતવાળી કામિનીઓ પ્રાપ્ત થાયછે. પ્રભુને પંચામૃત સ્નાન કરવાને માટે જે હર્ષથી ઉત્તમ ગોદાન^૧ આપેછે તે ગજવડે ગર્વિત થઈ ગોપતિ^૨ થાયછે. જે અંદરવો, મહાછત્ર, સિંહાસન અને આમર આપે તો બાણે થાપણ મૂક્યા હોય તેમ તેઓને તે પ્રાપ્ત થાયછે. ગુરૂની આજ્ઞાથી જે મહાધ્વજ ચડાવે અથવા ધ્વજ ચડાવે તો તે અનુત્તર વિમાનમાં સુખ ભોગવી શાશ્વતપદ પ્રાપ્ત કરેછે. જે આ તીર્થમાં સુવર્ણના રૂપાના કે તાંબા પીતળના કલશ કરાવેછે તેઓ સ્વપ્નમાં પણ પીડા પામતા નથી અને શાશ્વત કલશ પ્રાપ્ત કરેછે. જે ઉત્તમ પટસૂત્રથી ગુંથેલી પરિધાનનિકા^૩ કરાવેછે તે વિશ્વમાં શૃંગારભૂત થાયછે. જે પૂજાને અર્થે ભૂમિનું દાન કરે તો તેવા ભાવવાળો પ્રાણી ભોગી થાયછે અને ગામ તથા આરામ^૪ આપે તો ચક્રવર્તી અને સમ્પત્તિ થાયછે. મોટી માલા ધારણ કરાવી વિધિવડે આરતિ કરે તો તે દેવતાઓને સેવક કરી સ્વર્ગની સંપત્તિઓ ભોગવેછે. આ તીર્થમાં જિન-પૂજામાં જે પુષ્પોની દશ માળા ચડાવે તો ચતુર્થ તપનું ફળ થાયછે અને તેથી અનુક્રમે દશ દશ ગણી માળાઓ અર્પણ કર્યાથી પદ્મ, અષ્ટમ, પાક્ષિક અને માસ-ક્ષપણ વિગેરે તપનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. અન્ય સ્થાનકે સુવર્ણ, ભૂમિ અને અલંકારાદિ આપવાથી જેટલું પુણ્ય ન થાય તેટલું પુણ્ય અહીં એક ઉપવાસ કરવાથી થાયછે. બીજા તીર્થમાં બહુ કાલસુધી ઉચ્ચ તપ કરવાથી અને બ્રહ્મચર્યથી જેટલું પુણ્ય થાય તેટલું અહીં એક ઉપવાસથી થાયછે.

અહીં પુંડરીક મુનિને સંભારવાપૂર્વક દશ પ્રકારનાં પરચ્ચાણ કરનાર પુરૂષ વિદ્વરહિત એવા સર્વ મનોરથને પ્રાપ્ત કરેછે. પદ્મ તપ કરે તો સર્વ સંપત્તિને

૧ ગાયનું દાન. ૨ પૃથ્વીનો પતિ-રાજ. ૩ આંગી. ૪ વાડી, બાગ.

પામેછે અને અષ્ટમ કરવાથી આઠ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષ પામેછે. બીજા તીર્થમાં સૂર્યના બિંબઉપર દૃષ્ટિ રાખી, એક પગે ઉભા રહી, અને અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળી માસોપવાસ કરવાથી જે પુણ્ય મેળવાયછે તે પુણ્ય સિદ્ધિગિરિમાં એક મુહૂર્ત માત્ર સર્વ આહારનો ત્યાગ કરવાથી થાયછે. રાગના દોષવાળો પ્રાણી અહીં તનું ધ્યાન કરવાથી નીરાગી થાયછે. સ્ત્રીહલ્યાનું પાપ આઠ ઉપવાસથી નાશ પામેછે, પાક્ષિક તપ કરવાથી બાળહત્યાનું પાપ નાશ પામેછે અને માસોપવાસથી બ્રહ્મચારીની હત્યાનું પાપ દૂર થાયછે. આ ક્ષેત્રમાં એકાદિક ઉપવાસનું પુણ્ય મેળવ્યું હોય તો તે લક્ષાદિકના ઋણમાંથી મુક્ત થાયછે અને અંતે મુક્તિમુખને આપનાર બોધિ બીજને પામેછે. અહીં જિનગૃહમાં જિનબિંબને માર્જન, વિલેપન અને માળારોપણ કરવાથી અનુક્રમે સો, હજાર અને લાખ દ્રવ્યના દાનનું ફળ થાયછે. હે ઇંદ્ર! અહીં પ્રભુની સામે ભક્તિપૂર્વક સંગીત કરે તેને જે પુણ્ય થાયછે તે વચનથી કહેવાને પણ અમે સમર્થ નથી. શત્રુંજયનું નામ સાંભળવાથી જે પુણ્ય થાયછે તેના કરતાં શત્રુંજયની નજીક આવવાથી શત્રુંજય નહીં દીઠા છતાં પણ કોડગણું ફળ થાયછે અને જ્યારે તે દેખવામાં આવેછે ત્યારે તો અનંતગણું પુણ્ય થાયછે. સિદ્ધિગિરિ હજી ખરાબર ન દેખાયો હોય તે વખતે પણ જેઓ સંઘની ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ કરેછે તેઓ એવું મોટું પુણ્ય ઉપાજો છે કે જે લોકાત્રની અવધિ પર્યંત તેને લઈ જાયછે. આ તીર્થરાજમાં જે કોઈ ચારિત્રવંત સાધુને અશનાદિ બંદારાવે તો તે કાર્તિકભાસના તપનું ફળ મેળવેછે. જેઓએ આ ગિરિમાં આવીને મુનિજનોને પૂજ્યા નથી તેઓનું જન્મ, ધન અને જીવિત નિરર્થક છે. જેઓ જિનતીર્થોમાં, જિનયાત્રામાં અને જિનપર્વમાં મુનિઓને પૂજે છે તેઓ ત્રૈલોક્યના ઐશ્વર્યને મેળવેછે માટે આ તીર્થમાં આવીને વિદ્વાન શ્રાવકાએ મુનિને પૂજવા, સેવવા અને માનવા; કારણ કે યતિના આરાધનથી યાત્રા સફળ થાયછે, નહીં તો તે નિષ્ફળ થાયછે.

હે ઇંદ્ર! વીતરાગપણું પ્રાપ્ત કરવામાં પણ પૂર્વભવમાં સાંભળેલી ગુરૂની વાણી મૂલનિદાનરૂપ છે, તેથી દેવતત્ત્વ કરતાં ગુરૂતત્ત્વ મોટું ગણાયછે. પંડિત પુરુષોએ કરેલું પાત્રદાન મોટા પુણ્યને અર્થે થાયછે અને તે પણ જે આ તીર્થમાં કર્યું હોય તો સુવર્ણને સુગંધ સમાન વિશિષ્ટ ગણાયછે. જેઓ આ તીર્થમાં અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, ઉપાશ્રય, આસન અને પાત્રથી મુનિની ભક્તિ કરેછે તેઓ લક્ષ્મીથી

ખંડ ૧ લો.]

શત્રુજય મહિમાવર્ણન.

૨૯

દેવતાનો વિજય કરેછે. અન્નવસ્ત્રાદિકથી ગુરૂનું પૂજન કરનાર પુરૂષ આ ભવમાં સુખસંપન્ન થઈ ત્રીજા ભવમાં તે શુદ્ધાત્મા તત્ત્વથી મુક્તિને પામેછે. તે ધન, તે તત્ત્વ અને તે પુણ્યબુદ્ધિ શ્લોઘ્ય^૧ અને ધન્ય ગણાય છે કે જેનાવડે જગત્તે પૂજવા-યોગ્ય ચારિત્રધારીઓ ભક્તિવડે પૂજાયછે. જેઓ ગુરૂને સાક્ષીભૂત કરીને જિનેશ્વરની પૂજા કરેછે તેઓ આ લોકમાં સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી પરલોકમાં સદ્ગતિને પામેછે. આ તીર્થમાં હજારો અને લાખો શુદ્ધ શ્રાવકોને જમાડવાથી જે પુણ્ય થાયછે તે કરતાં એક મુનિને દાન કરવાથી અધિક પુણ્ય થાયછે. જેવો તેવો લિંગધારી સાધુ હોય તોપણ તેને સદ્બોધી શ્રાવકોએ આ તીર્થમાં શ્રીગૌતમની પેઠે આરાધવો. શોભારહિત, મનને ક્લેશકારી અને મુખે વિરસ-કટુભાષી એવો ગુરૂ હોય તો પણ કર્મરૂપી રોગથી પીડાયેલા શ્રાવકોએ સારા ઔષધની પેઠે સેવવા યોગ્ય છે. વેષધારી યતિ જેવો તેવો હોય તો પણ શ્રેણિક રાજાની જેમ સમકિતી શ્રાવકોને સદા પૂજ્ય છે. ગુરૂની આરાધનાથી સ્વર્ગ અને વિરાધનાથી નરક એમ બે ગતિ લક્ષ્ય થાયછે તેમાંથી જેની ઇચ્છા હોય તે એક ગ્રહણ કરે. અહીં જે બીજાં દાન કર્યાં હોય તો તે કીર્તિ, લક્ષ્મી અને સુખને આપેછે અને અભય-દાનનું ફળ તો વાણીના માર્ગનો પાર પામેલું છે; અર્થાત્ તેનું ફળ વાણીથી કહી શકાય તેવું નથી. દીનાદિકને જે દાન આપ્યું હોય તો તે સ્વર્ગના સુખને માટે અને ભવે ભવ મનુષ્ય જન્મમાં અખંડ લક્ષ્મીને માટે થાયછે. તે દાનાદિકનું ફળ અહીં જે રાજ્યાદિકનો લાભ છે એમ ખતાવ્યું છે તે સમકિતની પ્રાપ્તિયુક્ત હોવાથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને અર્થે થાયછે અને છેવટે તે મુક્તિના લાભને આપનારૂં છે. સારી વાસનાવાળા પુરૂષનું બીજા સ્થાનમાં કરેલું પાપ અહીં આવવાથી નાશ પામેછે અને જે આ તીર્થમાં પાપકર્મ કરેછે તો તે વજ્રલેપની જેવું સજ્જડ લાગેછે. તેથી હે દેવ! આ તીર્થે આવીને બીજાની નિંદા કરવી નહીં, પરદ્રોહ ચિંતવવો નહીં, પરસ્ત્રીમાં લલચાવું નહીં, પરદ્રવ્યમાં બુદ્ધિ રાખવી નહીં, મિથ્યાત્વીનો સંસર્ગ કરવો નહીં, તેઓનાં વચનનો આદર કરવો નહીં, તેમની નિંદા પણ કરવી નહીં, તેમના આગમો (શાસ્ત્રો) નો સત્કાર કરવો નહીં, વૈરી ઉપર પણ વૈર રાખવું નહીં, ત્રસાદિક જીવોની હિંસા કરવી નહીં, ધી વિગેરે કામોદીપક પદાર્થોમાં આસક્તિ રાખવી નહીં, અને માઠી લેશ્યાવડે ચિંતવન કરવું નહીં. ઇત્યાદિક સર્વ પાપકર્મને જાણીને બુદ્ધિવંત પ્રાણીઓએ તે તજી દેવાં અને સુકૃતની ઇચ્છાથી સર્વ જનસમૂહની

૩૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૧ લો.

સ્તુતિ કરવી. જે મનુષ્ય જૈનતીર્થાદિકમાં આવીને મિથ્યાત્વ મિશ્રિત ક્રિયા કરેછે તે મહાપાપી થાયછે તેથી તેને પુણ્યની પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય ?

હે ઇંદ્ર ! અનર્થદંડથી વિરતિ, તત્ત્વચિંતામાં આસક્તિ, જીનેશ્વરમાં ભક્તિ, મુનિમાં રાગ, દાનમાં નિરંતર વૃત્તિ, સત્પુરુષોનાં ચરિત્રોનું ચિંતન, અને પંચનમસ્કારનું સ્મરણ, એ સર્વ, પુણ્યરૂપી ભંડારને ભરનાર છે ને ભવસાગરથી તારનાર છે; તેથી આ મહાતીર્થમાં તે સર્વ આચરવું. તેમજ ઉત્તમ ધ્યાન, દેવપૂજન અને તપ આદિ સત્કર્મ મોક્ષસુખને ઉપાર્જન કરવામાં ઉદ્યમવંત પુરુષે અહીં અવશ્ય કરવાં. આ તીર્થે જેઓ અતુર્વિધ સંધસહિત આવીને યાત્રા કરેછે તેઓ તીર્થેકરપણાનું લોકાત્તર પદ મેળવેછે. તીર્થમાર્ગમાં યાત્રા કરતા યાત્રાજીઓના શ્રમજલ- (પસીના) ને જેઓ ભક્તિવડે પ્રમાર્જે છે તેઓનો દેહ પાપરહિત તથા નિર્મલ થાયછે. આ તીર્થે જેઓ યાત્રાજીઓને ભક્તિપૂર્વક વસ્ત્ર અને અન્નાદિવડે પૂજે છે તે વિપુલ સમૃદ્ધિનું સુખ ભોગવી અંતે મુક્તિને મેળવેછે. જે અહીં ઇચ્છાનુરૂપ અવારિત^૧ દાન આપેછે તેઓ આનંદયુક્ત અત્યંત સુખ સંપાદન કરેછે. જે સુમતિજનો અન્ય પ્રકારનાં પુણ્યકર્મ પણ પોતાની શક્તિપ્રમાણે અહીં આચરેછે તેઓના કુર્મનો નાશ થવાથી તેમને આ લોક ને પરલોક બન્નેની શુદ્ધિ થાયછે.

હે ઇંદ્ર ! એવી રીતે આ પવિત્ર તીર્થનો મહિમા સંક્ષેપથી કહ્યો. હવે તેમાં રહેલા તીર્થરૂપ રાજદની (રાયણ)ના વૃક્ષનો મહિમા સાંભળ. આ રાજદનીનું વૃક્ષ શાશ્વત છે અને ભગવંત ઋષભદેવની પાદુકાવડે શોભેછે. તે વૃક્ષમાંથી ઝરતી દૂધની ધારાઓ ક્ષણવારમાં અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરેછે. તે પવિત્ર રાયણની નીચે નાભિરાજના પુત્ર શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ અનેક વખત સમોસર્યા હતા તેથી એ વૃક્ષ, તીર્થથી પણ ઉત્તમ તીર્થનીપેઠે વંદન કરવાયોગ્ય છે. તેના દરેક પત્ર ઉપર, ફળઉપર અને શાખાઉપર દેવતાઓનાં સ્થાનકો છે; તે માટે એનાં પત્ર ફળાદિક કાંઈ પણ પ્રમાદવડે છેદવા યોગ્ય નથી. જ્યારે કાંઈ સંધપતિ ભક્તિથી ભરપૂર ચિત્તવડે એને પ્રદક્ષિણા કરેછે, ત્યારે એ તે હર્ષથી તેના મસ્તકઉપર દૂધની ધારા વર્ષાવે તો તેનો ઉત્તર કાળ બન્ને લોકમાં^૨ સુખકારી થાયછે અને એ તે દૂધની ધારા ન વર્ષાવે તો જાણે ઇર્ષ્યાવાળી હોય તેમ હર્ષ કરનારી થતી નથી. સુવર્ણ, રૂપ્ય, અને મુક્તાફળથી વંદનાપૂર્વક એ તેની પૂજા કરે તો તે સ્વપ્નામાં આવી સર્વ શુભાશુભ કહી આપેછે. શાકિની, ભૂત, વેતાળ અને રાક્ષસાદિક

૧ અટક્યા વગર. ૨ આ ભવમાં અને પરભવમાં.

ખંડ ૧ લો.]

ગિરિરાજના મહિમાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.

૩૧

જને વળગ્યાં હોય તે પણ જો આવી તેનું પૂજન કરે તો એ દોષથી મુક્ત થાય છે. એની પૂજા કરનારના અંગઉપર એકાંતરે તાવ, તરીઓ તાવ, કાળજવર અને ઝેર, અસર કરી શકતાં નથી. એ વૃક્ષનાં પત્ર, પુષ્પ કે શાખા પ્રમુખ સ્વતઃ પડેલાં હોય તો તે લઈ આવીને જીવનીપેઠે સાયવી રાખવાં; જોથી તે સર્વ અરિષ્ટનો નાશ કરે છે. એ રાયણને વચ્ચે સાક્ષી રાખી જોઆ મૈત્રી બાંધે છે તેઓ સમગ્ર ઐશ્વર્ય સુખ મેળવીને પ્રાંતે પરમપદને પામે છે.

હે ઈંદ્ર ! એ રાયણના વૃક્ષથી પશ્ચિમ તરફ એક દુર્લભ રસકૃપિકા છે. એના રસના ગંધમાત્રથી લોખંડ મટીને સુવર્ણ થાય છે. જોણે અષ્ટમ તપ કર્યું હોય અને દેવની પૂજા તથા પ્રણામ ઉપર જ ભાવિક હોય, તેવો કોઈ વિરલ પુરુષ, એ રાયણના પ્રસાદથી તે રસકૃપિકાનો રસ મેળવી શકે છે. જો એક રાજાદની ક્રૂર પ્રસન્ન હોય તો તેને કલ્પવૃક્ષ, દિવ્ય ઔષધી, કે સિદ્ધિની શી જરૂર છે ? હે ઈંદ્ર ! એ વૃક્ષની નીચે ત્રણ જગતના લોકોએ સેવેલી શ્રીયુગાદીશની પાદુકા છે તે મહાસિદ્ધિને આપનારી છે તે તમને સુખનેઅર્થે થાઓ. તેની ડાબી અને જમણી બાજુ શ્રીઋષભપ્રણુના પ્રથમ ગણધર શ્રીપુંડરીકની બે મૂર્તિ છે તે તમને બન્ને લોકના સુખનેમાટે થાઓ. આ પર્વતઉપર મહાદેવા નામના શિખરઉપર રહેલા, કોટી દેવતાઓએ સેવવાયોગ્ય શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન સમસ્ત સંધની શાંતિને માટે થાઓ.

હવે આ તીર્થનો સર્વકાળ શુભકારી અને ચમત્કાર ભરેલો પ્રભાવ સમગ્ર પણે કહું છું. શ્રીઆદીનાથપ્રણુ, પુંડરીક ગણધર, રાયણ, પાદુકા અને શ્રીશાંતિનાથજીનું જોઆ સૂરિમંત્રવડે મંત્રેલા અને શુદ્ધ જલથી ભરેલા એક સો ને આઠ કુંભોવડે ગંધપુષ્પાદિક સહિત, મંગલિકપૂર્વક સ્નાત્ર કરે છે તેઓ આ લોકમાં રાજ્ય, યુદ્ધિ, લક્ષ્મી, કીર્તિ, સુવેશપણું, ધનાગમ, સ્ત્રીપુત્રની સંપત્તિ, સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, જયલક્ષ્મી, સર્વમનોરથ, આનંદ, અને નિર્દોષપણું પ્રાપ્ત કરે છે અને પરલોકમાં ઉત્તમ સ્વર્ગમોક્ષાદિકને મેળવે છે. વળી શાકિની, ભૂત, વેતાળ અને વ્યંતરેના દોષ એ અષ્ટોત્તરશત સ્નાત્રના જળથી દૂર થાય છે. તેમજ તે સ્નાત્રજલના સિંચનથી, જ્યેષ્ઠા, અશ્વલેષા, મધા, મૂળ, ભરણી અને ચિત્રા વિગેરે કુનક્ષત્રોમાં જન્મેલા પ્રાણીઓના વિકાર પણ દૂર જાય છે. તે જળના બીજા પણ અનેક પ્રકારના પ્રભાવ છે પણ અહીં એટલી સાથે સાર્વકાલિક મહિમા કહેલો છે.

આ નિર્દોષ તીર્થ મોક્ષલક્ષ્મીનો સંગમ કરવાના એક ચોકરૂપે જયવંત વર્તે

૩૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૧ લો.

છે અને તે પૃથ્વીના લલાટમાં તિલકરૂપ તથા આદિનાથ પ્રભુરૂપી પ્રૌઢ રત્નની વિસ્તારવાળી શોભાથી યુક્ત છે. આ તીર્થ અનંત દેવળ જ્ઞાનનીપેઠે સર્વત્ર ઉપકારી છે અને મુક્તિના ધામનીપેઠે સદા સ્થિર નિર્મળ અને નિરાખાધ છે તેથી દુરિતના સમૂહને નાશ કરનાર આ તીર્થ જગત્પતિ ઋષભદેવ પ્રભુને ચિત્તમાં રાખીને સેવવાને યોગ્ય છે.

એથી પૂર્વદિશામાં આભૂષણરૂપ, નિર્દોષ અને દેવતાને પ્રિય એવું સૂર્યોદ્યાન આવેલું છે. જ્યાં રહેલી કલ્પવૃક્ષોની શ્રેણી જાણે ગિરિરાજની લક્ષ્મીની વેણી હોય તેવી અને સર્વવાંછિતને પૂર્ણ કરવામાં જીનસેવાની સ્પર્ધા કરનારી છે. ત્યાં આવીને કિત્તર પુરુષો પોતાની સ્ત્રીઓનીસાથે જિનમંદિરમાં સંગીત કરી પક્ષિઓને પણ આનંદ આપેછે. જ્યાં તમાલ, હિંતાલ, પલાશ અને તાડનાં પત્રોની પંક્તિ, ‘ભમરાઓ અમારાં ચિત્રવિચિત્ર પુષ્પોને કેમ ચુસી જાયછે?’ એમ ધારી જાણે રોષ પામી હોય તેમ ચપળ અને મધુર શબ્દ કરતી ભમરાને લૂહાડી મૂકેછે; જ્યાં નવપક્ષીવોના સમૂહથી વ્યાપ્ત અને સૂર્યનાં કીરણોથી અવિક્ષ એવી વનની શ્રેણી જાણે કામદેવે વસંતમાં લજ્જા ધારણ કરી હોય તેવી જણાયછે; જ્યાં કોકિલ ‘અગુણ હોય તોપણ સંગથી ગુણી થાયછે’ એવી સદ્ગુણ વાણી વારંવાર કરેછે અને આશ્રવૃક્ષ ઉપર પંચમ સ્વર બોલવાથી સંતોષ આપેછે; જ્યાં રાગી પુરુષોને આનંદના તરંગો રચનારી જે વાણી પક્ષીઓ બોલેછે તે વાણી અમૃતરસની ધારાની મધુરતાનો તિરસ્કાર કરેછે; જ્યાં લોકોના નેત્રોના લક્ષમાં નહીં આવતો તેથી ભય રહિત થયેલો પવન “મારું નામ તેઓએ વિષમ કર્યું છે” એવા ક્રોધથી જાણે વનોને કંપાવતો હોય તેમ જણાય છે; જ્યાં વૃક્ષના ક્યારામાં પક્ષીઓને પ્રિય અને માર્ગના પર્વતો સાથે લાગવાથી ચળકતું નીકતું નિર્મલ પાણી ચાલ્યું જાયછે; જ્યાં તરૂણ સૂર્યની કાંતિના જેવી રાત્રી પુષ્પ-કલિકા, મધુપાનમાં લીન થયેલી ભમરાની પંક્તિની કાંતિવડે કૌતુહી લોકોએ માન્ય કરેલી ધૂમાડાવાળા અગ્નિની તુલ્યતાને પામેછે; જ્યાં કોકિલ પક્ષી આશ્રવૃક્ષની સુંદર મંજરીના સહવાસથી મધુર એવા શબ્દોને બોલી વિચોગી કામિઓના મનમાં વિપત્તિ ઉત્પન્ન કરેછે; જ્યાં કદળીના વૃક્ષો સૂર્યના તાપથી પીડાતા લોકોને પોતાના પત્રોની શ્રેણીના મિષથી રાખેલા પંખાથી ઉત્તમ સ્ત્રીની પેઠે પવન નાખેછે અને જ્યાં વૃક્ષોના સમૂહને હસાવનારી અને હંમેશાં પોતપોતાના પુષ્પવિલાસથી શોભતી ઋતુઓ સુખેઅછુ પુરુષોને અનુપમ સુખ આપેછે. એ પ્રમાણે—હે દેવતાઓ ! જિનેશ્વરની

અંક ૧ લો.]

ગિરિરાજના મહિમાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.

૩૩

દૃષ્ટિરૂપ અમૃતથી સિંચન થયેલી, વિકાસ પામેલાં કમળોની શ્રેણીથી શોભતી અને વિવિધ વૃક્ષોની રચનાથી પ્રકાશમાન એવી આ વનની લક્ષ્મી ઘણી સુંદર દેખાયછે. હુંસોની પંક્તિઓથી જેમાં માર્ગ પડેલો છે અને વિકસ્વર કમળરૂપી જેનું મુખ છે એવું આ શ્રેષ્ઠ સરોવર પ્રાણીઓના અઢાર પ્રકારના કોઠ રોગનો નાશ કરેછે. હે વિશ્વધો! આ શત્રુંજયની પાસે રહેલું, સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળના લોકોએ સેવેલું અને પૂર્વ દિશાના મંડનરૂપ આ વન તથા સરોવર કોને આનંદકારક નથી ?

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरसूरिविरचिते महातीर्थश्रीशत्रुंजयमाहात्म्ये गिरि-
कंडूमुनिभगवत्समवसरणदेशनोद्यानवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः । १ ।

બીજો સર્ગ.

સુરાસુરશિરોરક્તરોચિઃ કંચુકિતક્રમઃ ।

આદિનાથો જગન્નાથઃ પાતુ વઃ કર્મમાથકૃત્ ॥ ૧ ॥

૨ અસુરના મુગટની કંતિથી જેમના ચરણ કંચુકીવાળા થયેલા છે એવા અને કર્મને મથન કરનાર આદિનાથ પ્રભુ તમારું રક્ષણ કરે. એવી રીતે ભગવંતની વાણી સાંભળીને ઈંદ્ર હર્ષવંત થયો, પછી અંજળિ બેડી સ્વામીને પ્રણામ કરી વિજ્ઞાપિત કરવા લાગ્યો. “હે પ્રભુ! મને પ્રીતિ કરનાર આ તીર્થરાજનો મહિમા આપે કહ્યો પણ હવે સૂર્યોદ્યાનમાં રહેલા આ સરોવરની કથા સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે.” તીર્થના માહાત્મ્યને વૃદ્ધિ કરનારા શ્રીવીર પ્રભુ સર્વ સભાજનોને ભવ્ય બણી ઈંદ્રના આગ્રહથી કહેવા લાગ્યા. હે ઈંદ્ર! આ સંસારરૂપી ખાડાની ખીડાને હરનારે સૂર્યોવર્તી નામે આ ઉત્તમ કુંડ છે, તેના જળનું સેવન કરવાથી અઘાર પ્રકારના ક્રોધ રોગ નાશ પામે છે. ભગવંતની પાદુકાઉપર તેના જળનું સિંચન કરવાથી, તત્ત્વ બળવાથી જેમ મિથ્યાત્વ આદ્યું જાય તેમ સર્વ દોષો આદ્યા જાય છે. તે ઉપર એક કથા કહું છું તે સાંભળ.

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગિરનાર પર્વતની નીચે એક ગિરિદુર્ગ નામે નગર છે; તે વિશાળ કીલ્લાથી શોભિત છે; તેમાં લક્ષ્મીના વિલાસના સ્થાનરૂપ ધણા લોકો વસે છે; વાવ, કુવા, સરોવર અને મોટા ઉદ્યાનોથી તે ધણું સુંદર લાગે છે; દાનશાળા અને પરબોના સ્થાનથી વ્યાપ્ત છે અને જિનેંદ્ર ભુવનોની શ્રેણીરૂપ મોક્ષની નિઃસરણીથી શોભતું એ નગર ઈંદ્રનગરની ઉપમાને પામેલું છે. તે નગરમાં નિર્ધન, ચાડિયા, મૂર્ખ, અવિવેકી, દીન, અને પરાધીન માણસો હતાજ નહીં. ત્યાં હમેશાં પૂજાથી દેવતા, ભક્તિદાનથી તપસ્વીઓ, ઇચ્છિત દાનથી યાચકો, અનુકંપાદા-

ખંડ ૧ લો.]

સૂર્યકુંડનો મહિમા.

૩૫

નથી ગરીબો, રાજસન્માનથી વેપારીઓ, યોગ્ય ઇનામોથી કવીશ્વરો અને પ્રસાદદાનથી સેવકો પ્રસન્ન કરાતા હતા; એવી રીતે સર્વ લોકો સુખે રહેતા હતા. એ નગરમાં સમુદ્રવિજય રાજના વંશમાં સૂર્યમલ્લનામે એક રાજ થયો હતો. તે ધણી સૌભાગ્ય લક્ષ્મીવાળો અને અહૂંતની તથા મુનિરાજની ભક્તિનો કરનારો હતો. રાજ સૂર્યમલ્લે શત્રુરૂપ અંધકારને હર્યું હતું તે છતાં તે કુવલયને વિકાસ કરતો હતો અને કમલાલય^૧ હતો એ મોટું કૌતુક હતું. યાદવવંશના આભૂષણરૂપ એ રાજાએ રણભૂમિમાં પોતાના લાખો શત્રુઓનાં માથાં ઉપર પગ મૂક્યો હતો. તેના પ્રતાપથી સૂર્યના તાપથી માખણની જેવી શત્રુની કીર્તિ ગળી ગઈ તથાપિ તે જડતાને^૨ પ્રાપ્ત થયો નહીં. સૂર્યને જેમ કમલિની તેમ કમળની જેવા મુખવાળી અને શુભ કાર્યમાં તત્પર રહેનારી “શશિલેખા” નામે તેને ધણી પ્રિય પટ્ટરાણી હતી. શ્રીનેમિનાથના ચરણકમળને સેવનારી એ શશિલેખા સૂર્યરાજ (સૂર્યમલ્લ)ની સ્ત્રી છતાં લોકો તેને અસૂર્યપર્યા^૩ કહેતા હતા. સુખસમુદ્રમાં દૂર્મરૂપ^૪ અને સુકૃતમાં આદરવંત એ દંપતી પરસ્પર પ્રીતિવંત થઈને કાળ નિર્ગમન કરતાં હતાં. એક વખતે રાજ રાણી બંને ભગવંતની યાત્રા કરવા ગિરનાર ઉપર ગયાં હતાં. તે વખતે શશિલેખા રાણીએ એક મયૂરી (દેવ)ને પોતાના બચ્ચાને રમાડતી જોઈ. તે વખતે પોતાને કાંઈ પણ સંતાન નથી તેવો વિચાર આવતાં તે શોક કરવા લાગી. રાજાએ આવી સમજાવીને તેને આશ્વાસન આપ્યું અને કહ્યું કે ‘હિ પ્રિયા! સંતાન પ્રાપ્તિને માટે જિનેશ્વરની પૂજા કર.’ એ પ્રમાણે કરતાં થોડે કાળે, જગતમાતા અંબિકાના પ્રસાદથી તેમને દેવપાળ અને મહીપાળ નામે એ કુમારો થયા. તેઓ મયૂરનીપેઠે કલાકલાપે યુક્ત, પક્ષ સહિત, મધુરવાણી બોલનારા, લોકની ઉત્પત્તિમાં પ્રીતિવાળા અને અહિતનો નાશ કરવામાં તત્પર એવા થઈ પોતાના ક્ષોણીધર પિતાની હૃદયરૂપી પૃથ્વીમાં સુખરસનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી હમેશાં સદાચારથી વર્તતા હતા. બુદ્ધિના ભંડાર એવા તેઓએ ગુરૂને માત્ર સાક્ષિભૂતજ રાખીને સર્વ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો. હમેશાં બુદ્ધી બુદ્ધી ભતના આયુધોના અભ્યાસમાં પણ તેઓ મોટા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. અનેક પ્રકારની કીડા કરતા, સરખી વચના મિત્રોથી વિંટાએલા અને લોકોને પ્રસન્ન કરતા તેઓ અનુક્રમે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. પિતાએ મોટા ઉત્સવ અને હર્ષથી ધણી રાજકન્યાઓનીસાથે તેઓનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. તે બન્નેમાં મહીપાળકુમાર માન,

૧ કુવલય-ચંદ્રવિકાસી કમળ દિવસે સંકોચ પામેછે તે, પક્ષે પૃથ્વીવલય. ૨ કમળા-લક્ષ્મીનું ભુવન. ૩ મૂર્ખતાને. ૪ સૂર્ય પણ જેનું મુખ જોઈ ન શકે એવી. ૫ કાચબો.

૩૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

યશ, તેજ અને વિનયવાળો, તેમજ નીતિની રીતિને જાણનારો હોવાથી સર્વ ગુણો-
વડે દેવપાળ કુમારથી આગળ પડતો થયો.

એકદા મહાપાળ કુમાર રાત્રિ અવશેષ રહી ત્યારે એકાએક જાગ્યો, તે વ-
ખતે તેણે શીકારી પ્રાણીઓથી ભરપૂર એવા વનમાં રહેલો પોતાને જોયો. ત્યાં મનની
અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં તેણે કાઈ ઠેકાણે ડુક્કરના ટાળાં, કાંઈ ઠેકાણે ગર્જેદ્રોની
ઘટા અને કાંઈ ઠેકાણે સિંહોનો સંચાર જોયો. થોડીવારે સ્વસ્થ થઈને તે વિચારવા
લાગ્યો—“અહો ! આ શું ભ્રમ હશે ? અથવા શું સ્વપ્ન હશે ? કે મારા ચિત્તમાં
કાંઈ ફેરફાર થયો હશે ? અથવા શું આ ઈંદ્રજાળ હશે ? કે કાંઈ વિચિત્ર દેવકૃત
ચરિત્ર હશે ? રાત્રે સંગીતરસના સ્વાદમાં અને કામિનીની કીડામાં મશગુલ થઈને
હું મારા મેહેલની અગાશીમાં સૂતો હતો, સાંધી અહીં શી રીતે આવ્યો ? આ
તો કાંઈ વન જણાય છે.” એમ વિચારી આગળ ચાલ્યો; તેવામાં “હે મિત્ર !
હું તને હરણ કરીને અહીં લાવ્યો છું માટે ભય પામીશ નહીં.” એવી કાંઈની
વાણી તેના સાંભળવામાં આવી. આ વાણી ક્યાંથી આવી ? એમ પૂછી તેના
માર્ગને શોધતો તે એક મહેલમાંથી બીજા મહેલની જેમ વૃક્ષોની ઘટામાં અત્યંત
ખિન્ન થઈને ફરવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં એ વનના મધ્યભાગમાં એક મોટા પ્રા-
સાદ તેના જોવામાં આવ્યો. એ મહાપ્રાસાદ ચંદ્રકાંતમણિનાં ફિરણોથી કાંઈ
ઠેકાણે શરદઃકલ્પના મેઘની કાંતિને ધારણ કરતો હતો, કાંઈ ઠેકાણે ઈંદ્રનિલમણીની
શ્રેણીરૂપ કેશવેણીથી દીપ્તો હતો, કાંઈ ઠેકાણે પદ્મરાગમણિઓની પ્રભાથી ગૌર
લાગતો હતો, કાંઈ ઠેકાણે સુવર્ણના કળશોથી કદ્યાણુમય જણાતો હતો, જાણે
નેત્રો હોય તેવા ગવાક્ષોથી^૧ સહસ્રનેત્રનું આચરણ કરતો હતો, વજ્રના કીર-
ણુસમૂહવડે પ્રૌઢપણાથી સર્વ ભૂમિધરનો વિજય કરતો હતો, પતાકાઓથી
વિંજતો હતો, અને રલોથી તે ઉજળતાનું આચરણ કરતો હતો. આવા મેહેલને
જોઈને, શીકારી પ્રાણીઓથી ભરપૂર અરણ્યમાં આવો પ્રાસાદ ક્યાંથી ? એમ તેને
વિસ્મય થયો. પછી “આ પ્રસંગે આગળ આવેલો પ્રાસાદ દૃષ્ટિવિનોદને માટે
જેહં તો ખરો” એમ ચિંતવી કુમાર પ્રાસાદ તરફ ચાલ્યો. ‘આ માળ રમણીક છે
તેનાથી આ વધારે રમણીક છે’ એવી રીતે દરેક માળમાં નવી નવી વિશેષ
સૌંદર્યતા જોતો તે ઉપર ચડવા લાગ્યો. અનુક્રમે એ સાત્વિકશિરોમણિ કુમાર
તેની અગાશી ઉપર આવ્યો. સાં પદ્માસન વાળીને બેઠેલો એક યોગીપુરૂષ તેના

૧ ગોખ અથવા ગરૂખો. ૨ હીરા.

ખંડ ૧ લો.]

મહીપાલ રાજનું ચરિત્ર.

૩૭

જેવામાં આવ્યો. યોગીના દર્શનથી ‘આ સંસાર જેવા અરણ્યમાં સંસારીની જેમ ભમતા એવા મને આ પ્રસંગે અચાનક જીવન્મુક્ત એવા આ યોગીશ્વરનાં દર્શન થયાં;’ એમ વિચારી પૃથ્વીસાથે મસ્તક લગાડી મહીપાળે તે દયાળુ અને કટ્યાણુકારી યોગીને પ્રણામ કર્યો. અહીંસાદિ પંચમહાવ્રતને ધરનાર, દૃઢાસની, મહાપ્રાણાયામ ધ્યાન કરનાર, નિયમમાં આદરવંત, પ્રત્યાહારના નિયોગથી ઈન્દ્રિયોને વશ કરીને શુદ્ધ ધ્યાનને ધ્યાનાર, સમતાપૂર્વક પાંચ પ્રકારની ધારણા કરનાર, સમાધિથી ત્રણદંડને અભાવે આર્હત્ય તેજનું સ્મરણ કરનાર અને દયાના નિધાન એવા તે યોગીપુરૂષ મહીપાળને જેઈ ધ્યાનથી મુક્ત થયા પછી મહીપાળને કહેવા લાગ્યા ‘હે વત્સ! તને સ્વાગત છે? તારું શરીર સુખી છે? અહીં તારું આગમન નિર્વિઘ્ને તો થયું છે? હે વત્સ! તું વિરમય પામીશ નહીં, તને સદ્વિદ્યા આપીને ગુરૂનો અનૃણી થવાને ઇચ્છતો એવો હું તને અહીં હરી લાવ્યો છું. તું હ્રુધાતુર છે માટે પ્રથમ જમી લે;’ એમ કહી તત્કાળ દિવ્ય શક્તિથી લાવેલી રસોઈ યોગીએ પ્રીતિથી તેને જમાડી. કુમારે પણ ભોજનપ્રાપ્તિને પૂર્વ કળ જાણી જમ્યા પછી વિનયવડે નમ્ર થઈ યોગીપાસેથી ખડ્ગસિદ્ધિની મહાવિદ્યા અહણ કરી. તત્કાળ યોગીએ પદ્માસન ધારણ કરી આધારયકથી મહાનસનું આકુંચન કરી આકાશચક્રને ભેદીને પ્રાણ છોડી દીધા. તે વખતે તેની કાંતિએ બધો મ્હેલ પ્રકાશમાન થઈ ગયો. યોગીદ્ર સ્વર્ગ લોકમાં ગયા પછી સાર-અસારને જાણનાર કુમારે તે યોગી કે મ્હેલ કાંઈ જોયું નહીં. ફક્ત વનજ તેના જેવામાં આવ્યું.

આ બનાવથી આશ્ચર્ય પામી કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે “અહો! યોગનું કેવું સામ્રાજ્ય છે? જેથી જીવતાં આવી લક્ષ્મીઓ મળે છે અને મૃત્યુ પછી મુક્તિ થાયછે. યોગથી પાપના ઝોધ નાશ પામેછે, યોગથી મુક્તિરમણીનો સંગમ થાયછે, અને યોગથી તેના આશ્રિતોને સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાયછે.” આ પ્રમાણે વિચારી મોટા વૃક્ષવાળા વનમાં તેણે ફરવા માંડયું, એવામાં જની અંદર અનેક ખગલાઓનો નિવાસ છે એવો એક મહાકુંડ તેના જેવામાં આવ્યો. ધીરમાં ધુરંધર એવો તે મહીપાળ તે કુંડમાં સ્નાન કરવાની ઇચ્છાથી જેવો પેસતો હતો તેવામાં “નહીં નહીં” એવી અલક્ષ્ય વાણી તેના સાંભળવામાં આવી. વારંવાર એ વચન સાંભળી “આવું અવજ્ઞાવચન મને વારંવાર કોણ સંભળાવે છે?” એવી ઈંતેજરીથી કુંડના તટઉપર તે આવ્યો પણ તેનો વક્તા કોઈ તેના જેવામાં

૧ દેવામાંથી મુક્ત.

આવ્યો નહીં. એ વનને તદન નિર્માનુષ્ય એઠને જેવામાં તે કૌતુકથી ઊભો હતો તેવામાં કોઈ વાનર તેની પાસે પ્રગટ થઈ આ પ્રમાણે બોલ્યો—“હે વીર! તું મને પશુ ધારીને મારા વચનનો અનાદર કરીશ નહીં, કારણ કે રામ જેવા વીરપુરુષે વાનરના વાક્યથી રાક્ષસોને જીત્યા હતા. જો, આ પર્વતનાં શિખરોનીપેઠે જે અસ્થિના ઢગલા પડેલા છે તે આ કુંડમાં રહેલા એક રાક્ષસે મારી નાખેલા પ્રાણીઓના છે, પણ તું સુંદર આકૃતિવાળો, ચતુર અને કોઈ રાજપુત્ર છે એમ જણાય છે તેથી તને કહું છું કે તું અહીંથી ચાલ્યો જ નહીં તો એ રાક્ષસ તને પણ મારી નાખશે.” વાનરનું આવું વચન સાંભળી મહીપાળ હસીને બોલ્યો—“અરે! તું ખરેખર પશુજ છે, જેથી સૂર્યને અંધકારના ભયનીપેઠે મને રાક્ષસનો ભય જણાવે છે.” આવી ગર્વ ભરેલી રાજપુત્રની વાણી સાંભળી કપિરાજ બોલ્યો કે, ‘જો તારી શક્તિ હોય તો તું ખુશીથી જ, ત્યાં એક પ્રચંડ કોપવાળો અને અતિકૃષ્ણવર્ણવાળો રાક્ષસ છે.’ એમ કહી તે કપિરાજ વનની અંદર અંતર્હિત થઈ ગયો. પછી રાજપુત્ર વિદ્યાથી વિભૂષિત પેલું યોગીનું આપેલું ખડ્ગ હાથમાં લઈ વેગવડે કુંડનીપાસે આવી બકપક્ષીવાળા જલાશયમાં પેઠો, તેજ વખતે ક્રોધથી નેત્રને રક્ત કરતો એક રાક્ષસ પ્રકટ થઈ તેની સામે દોડ્યો. યુદ્ધમાં કુશળ અને મોટા બળવાળા તેઓ બંને પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. ઘણા વખતસુધી એક બીજાને પાટી દેતા અને પડતા તેઓએ યુદ્ધ કર્યું, જેથી પૃથ્વી કંપાયમાન થઈ. પ્રાંતે ખડ્ગવિદ્યાના પ્રભાવથી કુમારે રાક્ષસને જીતી લીધો. અને રાક્ષસે કુમારની સેવા કરવી કબુલ કરી. હિંમતથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે. પછી પરાભવ પામેલા રાક્ષસે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, આજથી હું તમારા વૈરીનો વૈરી અને તમારા મિત્રનો મિત્ર છું, તેમજ જ્યારે તમે માંડ સ્મરણ કરશો ત્યારે હું આવીને હાજર થઈશ. પછી વેષને પરાવર્ત કરનારી અને વ્રણને રૂઝાવનારી એવી બે ઔષધીઓ કુમારને આપી, અને અહિંસા ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. રાજકુમારે તેને રજા આપી એટલે તે અદૃશ્ય થયો. પછી કુમાર સરોવરમાંથી બહાર આવી વનની અક્ષીણ શોભા જોવા લાગ્યો—કૌતુકવાળા મહીપાળે વનમાં ફરતાં ફરતાં જોવાની ઇચ્છાથી કોઈ ઠેકાણેથી પુષ્પ લીધાં, કોઈ ઠેકાણેથી પલ્લવ લીધાં અને કોઈ ઠેકાણેથી પાકેલાં ફળો લીધાં. ત્યાંથી શ્રીનિવાસ નામના વનમાં ગયો. ત્યાં સુંદર તોરણવાળો શ્રીનેમિનાથ ભગવંતનો એક આનંદમય પ્રાસાદ તેણે દીઠો. પ્રાસાદની અંદર જઈ હર્ષથી પ્રભુને નમસ્કાર કરી, સ્તુતિ કરી, અંતરમાં જિનધ્યાનરૂપ નિ-

અંક ૧ લો.]

મહીપાલનું જંગલમાં પરાક્રમ.

૩૯

ધાનને ધારણ કરતો બેઠો. તેવામાં પ્રભુની આગળ એકાએક એક યોગિની તેના જોવામાં આવી. એ યોગિનીના કપોળરૂપી ફળકનીસાથે ચલિત કુંડલો ધાસતા હતા. તેણીએ પલાશની પાટુકા પેહેરી હતી, એક હાથમાં સુવર્ણ દંડ રાખ્યો હતો અને બીજા હાથમાં મધુર મધુર ફળોથી પરિપૂર્ણ એવું પાત્ર હતું. યોગિનીનાં દર્શન થતાંજ સસંભ્રમપણે ઉભો થઈ રાજપુત્રે તેને નમસ્કાર કર્યો, એટલે તેણીએ “જય પામ અને ધણું જીવ” એવી આશીષ આપી. રૂપ, લાવણ્ય અને આભરણોથી અલંકૃત એવી એ યોગિનીને જાણે સાક્ષાત્ દેવી હોય તેમ માનતો રાજકુમાર ઘણો ખુશી થયો અને આદર પૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે “હે દેવી! તમે ખરેખર મારાં ગોત્રદેવીજ છો, જેથી શિકારી પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત એવા આ અરણ્યમાં હાલ પ્રગટ થયાં છો.” એવી અમૃતમય વાણી સાંભળી યોગિનીએ કહ્યું—“હે વત્સ! હું માનુષી દેવી નથી પણ તાપસી છું. આજે પુણ્યનું કારણ એવા તમે મારા અતિથિ થયા છો, તેથી માફ વચન વ્યર્થ કરવાને તમે યોગ્ય નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, જેના ધરમાંથી ઉત્તમ અતિથિ આદરસત્કારવિના વ્યર્થ જાય તે અતિથિ તે ધરવાળાના પુણ્યનો ક્ષય અને પાપનો ઉદય કરીને જાય છે.” યોગિનીના આવા વચનથી કુમારે તેના અતિથિ થવાનું કબુલ કર્યું એટલે તરતજ એ લાવણ્યવતી તાપસી દંડ અને પાત્ર લઈ જિનમંદિરમાંથી બહાર નીકળી. રાજકુમાર આશ્ચર્યપૂર્વક જુએ છે તેવામાં તે પ્રભાવતી યોગિનીએ હાથમાં પાત્ર રાખી વૃક્ષોપાસે ફળની યાચના કરી એટલે તેણીએ નીચે ધરેલા પાત્રમાં વૃક્ષોએ ફળ આપ્યાં, અને કલ્પવૃક્ષ પ્રમાણે દાન કરવાથી તે વૃક્ષોએ ખરેખરી કલ્પવૃક્ષતા ધારણ કરી. પછી મધુર ફળોએ ભરેલું પાત્ર યોગિનીએ રાજકુમારનીપાસે મૂક્યું. કુમારે તેમાંથી કેટલાંક ફલ લઈને ખાધાં. સારખાદ સાંથી નીકળી નેમિનાથને નમસ્કાર કરી સ્વસ્થાને જવાની ઈચ્છા કરતા મહીપાળને યોગિનીએ પુછ્યું—“હે વત્સ! તમે ક્યાં જવાના છો અને ક્યાંથી આવો છો?” કુમારે કહ્યું—“હે માતા! હું સાર્યથી બ્રહ્મ થઈ અકસ્માત અહીં આવી ચડ્યો છું, હવે ભગવંત નેમિનાથને અને તમને નમસ્કાર કરી મારા નગરમાં જવા ઇચ્છું છું.” યોગિનીએ દયા ધારણ કરીને કહ્યું કે “હે વત્સ! આગળ જે આ વન દેખાય છે, તેમાં મહાકાળ નામે એક યક્ષ વસે છે તે કાળનીપેઠે પ્રાણીઓને હણી નાંખે છે; એ યક્ષે ત્યાં ગયેલા ઘણા લોકોનો સંહાર કર્યો છે, માટે દૂરથીજ એ વન છોડી દઈને તમે સુખે આદ્યા જાઓ.” આવી રીતે મહીપાળ અને યોગિની પરસ્પર આનંદપૂર્વક વાર્તા કરતાં હતાં તેવામાં કોઈ મોટી કાંતિવાળા સુનિ અકસ્માત્ આકાશમાંથી ત્યાં ઉતર્યા. તપથી

૪૦

શત્રુંગય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

અને શરીરથી પ્રકાશમાન એવા મુનિને જોઈ તે બન્ને સંશ્રમથી ઉભાં થયાં અને જાણે પોતાનું મૂર્તિવંત પુણ્ય હોય તેમ માની તેઓએ તેમને નમસ્કાર કર્યો. મુનિએ વિધ્નરૂપી હસ્તિનો વિનાશ કરવામાં કેશરીસિંહ સમાન “ધર્મલાભ” રૂપ આશીષ તેમને આપી. તેઓએ કહ્યું કે “હે ભગવન્! તમારા જેવા ઉત્તમ પુરૂષ આજે અમારા નેત્રના અતિથિ થયા છે તે ત્રણ જગતના પતિ નેમિનાથના ચરણ-પ્રણામનું અમને પરિપક્વ કૃણ મળ્યું છે. હે પ્રભુ! તમે સાક્ષાત્ સમતા રસના સમુદ્ર અને પુણ્યના રાશિ^૧ છો; ભાગ્યહીન પુરૂષોને તમારા જેવા મહાત્માનું દર્શન થતું નથી. હે ભગવન્! અમારીપાસે આપ ધર્મ ઉપદેશ કરવાને યોગ્ય છો, કારણ કે આપના જેવા પુરૂષો નિરંતર પરોપકાર કરવામાં તત્પર હોયછે.”

આવી રીતે તેમના અમૃતને ઝરતાં વચનો સાંભળી તે મહામુનિએ પાંચ દંડકવડે^૨ દેવવંદન કરીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો. “હે વત્સો! દાન, અધ્યયન, શીળ અને જીવહયાથી જે પુણ્ય થાયછે તે સર્વ પુણ્ય એક જિનસેવા કરવાથી થાયછે. જે પુરૂષો જિનપૂજ કરેછે તેઓને સામ્રાજ્ય, સારી મતિ, પુણ્યની વૃદ્ધિ, પાપનો ક્ષય અને ગ્રહપીડાની શાંતિ થાયછે. જે ઉત્તમ પુરૂષોથી ત્રિકાળ જિનપૂજ કરેછે તેજ પુરૂષ ધન્ય, સુકૃતવાન્ અને ગુણી કહેવાયછે. માટે ઝાની-પણાને^૩ આપનાર પ્રમાદને છોડી ઉઘોગી પુરૂષોએ પાપને નાશ કરનારી ત્રિકાળ જિનપૂજ કરવી.”

આ પ્રમાણેનાં મુનિમહારાજનાં વાક્ય સાંભળીને બન્ને ખુશી થયાં. પછી તેઓએ મહાકાળ યક્ષની માઠી ચેષ્ટાસંબંધી પ્રશ્ન પુછ્યો “હે ભગવન્! પોતાના ખરા સ્વાર્થથી ચરાકુમુખ એ યક્ષ ધર્મારાધનથી દેવપણું પામ્યા છતાં તેની વૈરિણી એવી હિંસા કેમ કરેછે? અને સમગ્ર પુણ્યબુદ્ધિને છોડી દધને તે મનુષ્યનો દ્વેષી કેમ થયોછે? હે પૂજ્ય! આ પ્રશ્ન કરનારા અમોને પ્રસાદ કરી તે વાત વિસ્તારથી કહો.” તેઓનો આવો પ્રશ્ન સાંભળીને તે મુનિરાજ જ્ઞાનના માહાત્મ્યથી તે યક્ષનું સમગ્ર ચરિત્ર જાણી લઇને અમૃતને ઉલ્લંઘન કરનારી વાણીવડે બોલ્યા:—

પૂર્વે આ વનમાં સૂર્યના પ્રકાશ ઉપર ધૂવડની જેમ જિનેન્દ્રના શાસન ઉપર

૧. ઢગલો. ૨ શકસ્તવ (નમુશ્ચુણું), ચૈલસ્તવ (અરિહંતચેદયાણું), નામસ્તવ (લોગસ્સ), શ્રુતસ્તવ (પુખ્તચરવદી), સિદ્ધસ્તવ (સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું) આ પાંચ દંડકો જાણવા. ચાર સ્તુતિવડે દેવવંદન કરવામાં એ પાંચે દંડકો આવી જાયછે. ૩ મંદવાડ નબળાઈ વિગેરે.

ખંડ ૧ લો.]

મહીપાળનું પરાક્રમ.

૪૨

ઈર્ષ્યા કરનારો કોઈ એક તાપસ સ્ત્રીસહિત રહેતો હતો. તે માથે જટા રાખી, કંદ, મૂળ અને ક્ષણનું લક્ષણ કરતો અને બે વટકલ વસ્ત્ર પેઢેરી વનેવન ભટકતો હતો. તે તાપસને કચરામાંથી જમ પ્રકાશિત રલ ઉત્પન્ન થાય તેમ પવિત્ર કાંતિવાળી, અને રૂપનું પાત્ર એવી એક સુલક્ષણા પુત્રી થઈ. મયૂરપીંછના કલાપ જેવા કેશવાળી અને ગુણોથી ઉન્નવળ એવી એ પુત્રી તેને પ્રાણુથી પણ પ્રિય હતી. તેનું નામ તેણે શકુંતલા પાડ્યું હતું. પ્રકૃતિથીજ સૌભાગ્યવાળી અને સુંદર એ બાળા વસંતઋતુને પામીને વનલક્ષ્મીની જેમ યૌવન વય પામીને અધિક શોભવા લાગી. એક વખતે તે વનમાં કામદેવના જેવો સ્વરૂપવાન ભીમનાભે કોઈ રાજા ફરતો ફરતો આવી ચડ્યો. તેણે દેવાંગના સદૃશ એ બાળાને વનમાં ફરતી જોઈ. તે સૌભાગ્ય સુગંધમયી સુંદરીને જોઈને અશ્વની લગામ ખેંચી તે રાજા ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. જાણે કામદેવના તીક્ષ્ણ બાણથી સ્ખલના પામ્યો હોય, અથવા અશ્વની ખરીઓના શબ્દથી આ કોમળ બાળાને પીડા થશે એવી શંકા થઈ હોય તેમ, તે ઠેકાણેજ સ્થિર થઈ રહ્યો. ફાણવાર સંભ્રમ પામ્યા પછી થોડી વારે નિર્ણય થયો કે આ કોઈ મનુષ્ય કન્યા છે, એટલે યોગી જેમ શાશ્વતી શક્તિનો નિર્ણય કરીને ખુશી થાય તેમ તે ઘણો ખુશી થયો. પછી એ મૃગાક્ષી બાળાની પાસે આવી પૂછ્યું કે ‘હે સુંદરી ! તું પરણી છે કે નહીં ?’ તેણીએ ‘હું કુંવારી છું’ એમ લજ્જાથી નીચાં નેત્ર કરીને કહ્યું; તત્કાળ એ છળ જાણનારો રાજા તેને અશ્વ ઉપર બેસારી ચાલતો થયો. પુત્રીના વિયોગથી તે તાપસને અત્યંત કલેશ થયો. તે દિવસથી માંડીને પુત્રીવિયોગના પરિતાપથી તેના અંગઉપર અસ્થિચર્મ માત્ર અવશેષ રહ્યાં. આ પ્રમાણે તે દુઃખથી દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. પ્રાંતે ધાતુક્ષીણ, ઈર્ષ્યાળુ, મરવાને ઇચ્છતા અને ચૈતન્યરહિત એવા એ તાપસને બીજા તપસ્વીઓએ તેનું શ્રેય થવાને માટે આ જિનમંદિરમાં લાવીને મૂક્યો. સ્વભાવથી જૈનમતનો ઈર્ષ્યાળુ તે તાપસ જિનેન્દ્રને નમ્યો પણ નહીં. અંતે દેહપીડાથી મૃત્યુ પામીને અરિહંત ઉપર ભક્તિ ભાવ નહીં છતાં પણ અર્હંતના દર્શનના પ્રભાવથી તે યક્ષપણાને પામ્યો. મિથ્યાત્વથી જોઓનું મન મૂઢ બની ગયું છે તેઓની પ્રાપ્તિ નરકગતિજ થાયછે, કેમકે વિષના દોષથી વ્યાપ્ત થયેલાને મરણ એજ શરણ છે. પણ આ તાપસને પ્રાંતકાલે નેમિનાથનાં દર્શન થયાં તેથી તેણે નરકસ્થાનને દૂર કરી દેવપણું પ્રાપ્ત કર્યું. જ્યારે ભાવવિનાના દર્શનમાત્રથીજ સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થાયછે

૧ સારા લક્ષણવાળી.

૪૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બો.

સારે જો જિનેંદ્ર ભગવંતને સ્વાભાવિક રીતે સંભાર્યા હોય, અવલોક્યા હોય, કીર્તન કર્યા હોય, પૂજ્યા હોય કે સેવ્યા હોય તો તો તેથી સ્વર્ગાદિક ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થાય તેમાં આશ્ચર્યજન નથી. અહો ! જિનેંદ્ર ભગવંતનું કેવું માહાત્મ્ય છે કે જના એકવાર દર્શનમાત્રથી એ તાપસ પાપસમૂહને ભેદીને દેવપણાને પ્રાપ્ત થયો. પોતાની પુત્રીનું હરણ થયું સારથી માંડીને તે તાપસ મનુષ્ય ઉપર દ્રેષી થયેલો છે અને તે અભ્યાસથી અધાપિ પણ તે મનુષ્યોનો નાશ કરે છે. ”

આ પ્રમાણે યક્ષોના પૂર્વભવ કહી પોતાની દેહપ્રભાથી ભૂમિ અને અંતરિક્ષને પ્રકાશીત કરતા એ મુનિ અનેક ચૈત્યને નમસ્કાર કરવા માટે આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા, દિવ્યપ્રભાવવાળી યોગિની પોતાને ઠેકાણે ગઈ અને રાજકુમાર પણ જિનપૂજ કરીને તે કાળવન તરફ ચાલ્યો.

આગળ ચાલતાં મનુષ્યોના મૃતકોમાંથી ઝરતા પડ વિગેરેનો દુર્ગંધ નાસિકાને સ્ક્રેટ કરતો પ્રસરવા લાગ્યો. પરાક્રમી કુમાર હાથમાં ખડ્ગને નચાવતો તે ગંધને અનુસારે ચાલ્યો. એટલામાં કાળ અને કંકાળ નામના બે ભયંકર રાક્ષસો હથિઆર લઈ ક્રોધથી પ્રહાર કરવાને સામા આવતા તેણે બોલ્યા. તે એકઠા થતાં બંનેની સાથે યુદ્ધ શરૂ થયું. પરંતુ બાહુયુદ્ધમાં કુશલ રાજપુત્રે મુનિ જમ દુર્ગતિએ લઈ જનારા રાગદ્રેષને જીતે તેમ એ બંને રાક્ષસને તત્કાળ જીતી લીધા. પછી વિજયી રાજપુત્ર સાંથી પેલા યક્ષના ગૃહ તરફ ચાલ્યો. ત્યાં હાથમાં ગદ્દા લઈને તે મહાયક્ષ તેને રોકીને કહેવા લાગ્યો કે “હે નવીન મનુષ્ય ! તું કોઈના પરાક્રમથી ઉન્નત થયેલો છે પણ હવે તારા ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કર, કેમકે હમણાજ તારું મૃત્યુ થશે. ” યક્ષનું એ વચન સાંભળી રાજકુમાર હિંમત લાવી હસીને બોલ્યો, “હે યક્ષ ! આવી ઉદ્ધતવાણીથી મને કેમ ક્ષોભ કરે છે ? તું પ્રસન્ન થા, કોપ છોડી દે અને હૃદયની અંદર વિચાર કર. ક્રોધનું સેવન કરી નિરપરાધી મનુષ્યોને શામાટે હણે છે ? પૂર્વપુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલું આ અનુપમ દેવપણું ભોગવ અને મનુષ્યોનો વિનાશ છોડી દે. ક્રોધથી અંધ થયેલા પુરૂષને આ લોકમાં અને પરલોકમાં કોઈ પણ સુખ થતું નથી. હે યક્ષ ! ક્રોધ, દયારૂપી વહ્નીમાં દાવાનળ તુલ્ય છે, સંસારરૂપી સમુદ્રને વધારનારો છે, લોકોને દુર્ગતિનો દેનારો છે અને ધર્મનો વિધાત કરનારો છે. ક્રોધ અગ્નિનીપેઠે તીવ્ર તાપથી પ્રથમ પોતાના સ્થાનને તો બાળેજ છે અને પછી બીજાને તો બાળે કે ન પણ બાળે માટે એવા ક્રોધને તું ત્યાગ કર. ”

આવી રીતે દૂધ જેવા મિષ્ટ-રાજપુત્રનાં વાક્યનું પાન કરવાથી, નવા જવર-

ખંડ ૧ ભો.]

મહીપાળનું પરાક્રમ.

૪૩

વાન્નીપેઠે ઉલટા તે યક્ષ ક્રોધથી વધારે પ્રજ્વલિત થયો. પછી હોઠને ફડફડાવવાથી અને બ્રહ્મદેવ ચડાવવાથી ભયંકર લાગતો તે યક્ષ જાણે દુઃખગત ક્રોધને બહાર કાઢતો હોય તેમ રાજકુમારને કહેવા લાગ્યો, “હે કપટી ! તારામાં અન્ય શરણુહિત ધર્મ છે તેથી પ્રથમ મારી સાથે યુદ્ધ કર, હું તારા ધર્મનું મહાત્મ્ય તો જોઉં.” એમ કહી પ્રાણીઓના હર્ષને નાશ કરનાર મુદ્ગર હાથમાં લઇને તે યક્ષ રાજકુમારની ઉપર કાલનીપેઠે દોડ્યો. તેને આવતો જોઈ મહાબાહુકુમાર વિદ્યાથી પવિત્ર થયેલું ખડ્ગ લઇને ક્રોધવડે યુદ્ધ કરવા તેની સામે આવ્યો. મોટા મલ્લ જવા મોટા બાહુવાળા, મહાઉન્નત અને મહાપરાક્રમી એવા તે બન્નેનું મોટું યુદ્ધ ચાલ્યું; તેઓને યુદ્ધ કરતા જોઈ વનદેવીઓને કૌતુક થયું. પરસ્પર યુદ્ધ કરતાં મહાબલીષ્ટ એવા તેઓ કોઈ વખતે આકાશમાં ક્ષણમારતા, કોઈ વખતે પૃથ્વી ઉપર રહેતા અને કોઈ વખત વિચિત્ર રીતે ક્રમણ કરતા હતા. શક્તિ, મુદ્ગર અને ખડ્ગવડે પરસ્પર વારંવાર પ્રહાર કરતા તેઓ મોટા મલ્લનીપેઠે જાણે કીડા કરતા હોય તેમ જણાતા હતા. મહાપરાક્રમી મલ્લનીપેઠે મુણામુષ્ટિ યુદ્ધ કરતા તેઓ પગના પડધાથી પૃથ્વીને કંપાવતા હતા. એક પડતો પડતો બીજને પાડે છે અને પડનાર પાછો તેને પાડે છે, એવી રીતે પરસ્પર પડતા અને પાડતા તે બન્ને કીડા કરતા હતા. આ પ્રમાણે યુદ્ધ કરતાં બલવાન યક્ષના ધાતથી રાજકુમાર જર્જરીત થઈ ગયો એટલે ક્રોધથી તેણે ખડ્ગવિદ્યાનું સ્મરણ કર્યું; તત્કાળ ખડ્ગ હાથમાં આવ્યું. યક્ષને મારવાની ઇચ્છાથી તે ખડ્ગ મ્યાનમાંથી બાહર કાઢ્યું, તે વખતે જાણે પ્રત્યક્ષ ક્રોધાગ્નિ હોય તેમ તેમાંથી બધી તરફથી જ્વાળાની પંક્તિઓ નીકળવા માંડી, તણખાની શ્રેણીઓ છુટવા લાગી અને તડતડ શબ્દો થવા લાગ્યા. એવું ભયંકર ખડ્ગ જોઈ યક્ષ ભયભીત થઈ ક્ષોભ પામવા લાગ્યો. તેને ભય પામેલો જોઈ રાજકુમારે કહ્યું “હે યક્ષ ! મારા ક્રોધથી તારું દેવપણું કેમ છોડી દે છે ? કદી તને આ ખડ્ગથી ભય થવાનો હોયતો હવે મારા ચરણકમળની સેવા કર, હિંસાને છોડી દયાને ધારણ કર અને સ્વસંપત્તિની પ્રાપ્તિને માટે સર્વ જીવ ઉપર સમતા રાખ”. રાજકુમારનું આવું પ્રબલ શૌર્ય જોઈને અને તેના વાક્યની આવી પ્રબલ ધીરતા સાંભળીને યક્ષ પોતાના ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી કહેવા લાગ્યો “હે વીર ! વર માગ, તે મને જીતી લીધો છે. હે સુલોચન ! તારા જેવો આ પૃથ્વીઉપર બીજો કોઈ વીર નથી. વળી ધર્મથી સર્વત્ર જય થાય છે એવું તમે જ કહ્યું હતું તે સત્ય છે; કારણ કે હું હિંસા કરનાર છું અને તમે સર્વને અભય આપનારો છો તેથી જ તમારો જય થયો છે.” યક્ષનાં આવાં વચન સાંભળી કુમારનાં નેત્ર વિકાશ

૪૪

શબ્દજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

પામ્યાં, હાથમાંથી ખડ્ગ સંહારી લીધું અને ધર્મથી સુંદર એવી વાણીવડે તે યક્ષ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“હે યક્ષ ! હું ધારું છું કે તમારી પ્રીતિ હવે ધર્મ-ઉપર થવા લાગી છે તેથી ચાલો આપણે આ મહેલ ઉપર ચડી ધર્મસંબંધી કથા કરીએ. ”

યક્ષે તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો એટલે પ્રસન્ન થયેલ મહીપાળ કુમાર અને મહાકાળ યક્ષ બંને પ્રાસાદઉપર જઈ ગોખમાં બેઠા. પછી રાજપુત્ર ધર્મથી સુંદર, મનને પ્રીતિ કરનારી અને ગંભીરાર્થવડે ગૌરવવાળી વાણી કહેવા લાગ્યો—“હે યક્ષ ! આ લોકમાં ધર્મથી રાજ્ય મેળવાય છે, ધર્મથી દેવપણું પમાય છે અને ધર્મથીજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાયછે; માટે સુજ્ઞપુરૂષોએ ધર્મને સેવવો. ધર્મ એક ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે, સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર છે અને આ સંસારરૂપી વિકટ અટવી ઉદ્ધવન કરવા માટે માર્ગ બતાવનાર છે. ધર્મ માતાનીપેઠે પોષણ કરેછે, પિતાનીપેઠે રક્ષણ કરે છે, મિત્રનીપેઠે ખુશી કરે છે અને બંધુનીપેઠે સ્નેહ રાખેછે; એવા મહાઉપકારી ધર્મની માતા જીવદયા છે અને તે સુરાસુરોને માનવા યોગ્ય છે. તે દયાની પ્રત્યક્ષ વૈરિણી હિંસા છે માટે સદ્બુદ્ધિવાળા પુરૂષોએ તેનો આદર કરવો નહીં. જે પ્રાણી હિંસાનો ત્યાગ કરતો નથી તેનાં દાન, તપ, દેવપૂજા, શીળ, સત્ય અને જપ-એ સર્વ નિષ્ફળ થાય છે. એક કાંટો માત્ર વાગવાથી પણ આપણને શરીરમાં પીડા થાય છે તો શસ્ત્રના ધાતથી બીજા પ્રાણીને મારી નાખતાં તેને ઠેવી પીડા થતી હશે તેનો પોતે જ વિચાર કરવો. જેઓ દયાવિના ધર્મ માનેછે તે મૂર્ખના શિરોમણિ વંધ્યાસ્ત્રીમાં પુત્ર ઉત્પન્ન થયાનું કહેછે. દયાજ પરમ ધર્મ છે, દયાજ પરમ શાસ્ત્ર છે અને દયાવિના સર્વ ધર્મ નિષ્ફળ છે. હે યક્ષ ! આ પ્રમાણે હોવાથી સુજ્ઞે કૃતજ્ઞપણું છોડી દેવું બેઠાએ અને કૃતજ્ઞપણાનો આદર કરવો બેઠાએ. તેથી તમે પણ એવા ઉપકારી ધર્મને વિષે આદર કરો. જીવદયાવડે સદ્ગુણ કરેલા ધર્મથી પૂર્વે એક બગલો સ્વર્ગનું સુખ પામી છેવટે ફરી સંસારમાં ન આવવું પડે એવી મુક્તિને પામ્યો હતો તેની કથા સાંભળો:—

ધર્મ ઉપર બક (બગલા) ની કથા.

“ એક સુંદર વનમાં સુંદર કમળોવાળું અને અચ્છોદના જેવું સ્વચ્છ જળવાળું સરોવર હતું. ત્યાં પક્ષીઓની શ્રેણીને ત્રાસ આપનાર, મત્સ્યોનો આસ કરનાર, રૌદ્રધ્યાની અને મહાકૂર એક બગલો રહેતો હતો. સ્વેચ્છાથી ફરતો એ બગલો વિષય સમૂહની પેઠે તૃપાર્ત થઈને જલપાન કરવાને આવતા કાક પ્રમુખ

ખંડ ૧ લો.]

મહીપાળકુમારનું ચરિત્ર.

૪૫

પક્ષીઓને મારી નાખતો હતો. એક વખતે જાણે મૂર્તિવંત ધર્મ હોય તેવા કોઈ કેવળજ્ઞાની મુનિ સર્વ વિશ્વને આત્મવત્ જોતાં ત્યાં આવી ચડ્યા. મુનિરાજ તે સરોવરને કાંઠે સમોસર્યા એટલે મૃગ અને સિંહાદિક પ્રાણીઓ સત્વર ત્યાં આવીને એકઠા થયા. મોટી કાયાવાળો તે બગલો પણ ઘણા બગલાઓનાં ટાળાંથી પરવરેલો મુનિના વચનામૃતનું પાન કરવાને ત્યાં આવ્યો. દયાળુ મુનિએ તેઓને બોધ પમાડવાને તેમની ભાષામાં ધર્મના સામ્રાજ્યથી શોભતી એવી દેશના આપવા માંડી. મુનિ કહેછે—“હે પ્રાણીઓ ! અવિવેકી તિર્યચજીવોને પ્રથમ પાંચ ઈંદ્રિયોની મુદરતા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, કદાપિ તે પ્રાપ્ત થઈ હોય તો જ્ઞાતાપણું દુર્લભ છે અને તે બન્ને હોય તો પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. પૂર્વે ધર્મની વિરાધના કરવાથી તિર્યચપણું પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં પણ જો પાપ કરવામાં આવે તો તે પાપ તેઓને નરકમાં લઈ જાય છે. નરકમાં તેવા જીવોને તપેલા લોઢાની સાથે આલિંગન કરાવે છે, ગરમ કરેલા સીસાના રસનું પાન કરવું પડેછે, વજ્ર કુંટકથી આંકે છે અને બંધન, છેદન તથા ભેદન વિગેરે અનેક કષ્ટ ભોગવવાં પડેછે. માટે હે પ્રાણીઓ ! તમારે રૌદ્ર અને આર્ત્તધ્યાન ધ્યાવાં નહીં, પ્રાણીનો વધ કરવો નહીં અને સર્વ ચરાચર વિશ્વને આત્મવત્ ચિંતવવું.” મુનિરાજનાં તેવાં ઉપદેશ વચનોથી સિંહ અને વ્યાઘ્રાદિક સર્વ પ્રાણીઓએ બીજા જીવોને પીડા કરવી છોડી દીધી અને તે બક પક્ષી પણ દયાળુ થયો. તે દિવસથી હિંસાને છોડી દયાળુપણે કાલ નિર્ગમન કરતાં તે બકપક્ષીનો અંતકાળ સમીપ આવ્યો, તે વખતે પણ તેના પવિત્ર ચિત્તમાં ધર્મનું સ્મરણ રહેવાથી કાળ કરીને તે દેવગતિ પામ્યો. ત્યાંથી ચ્યવી કોઈ બ્યવહારીના કુળમાં જન્મ લહી એકાવતારી થઈ પોતાને હિતકારી ધર્મ આરાધીને અંતે મુક્તિને પામશે.

“માટે હે યક્ષરાજ ! તમે પણ ધર્મથીજ દેવપણું પામ્યાછો, તો હવે ક્રોધની પ્રેરણાથી તે ધર્મનોજ દ્રોહ કરનારી હિંસા કેમ કરો છો ? તેથી હવે હિંસા છોડી ઘો, દયા ધારણ કરો, સનાતન ધર્મને ભજો અને પ્રાણીઓની ઉપર ઉપકાર કરો. ઉત્તમ પુરૂષોએ ધન, જીવિત, વિદ્યા અને બળવડે આલોક તથા પરલોકમાં હિતકારી એવો પરોપકાર કરવો. હે યક્ષરાજ ! તમે પૂર્વજન્મના ક્રોધનું ક્ષણ એથેલું છે, માટે હવે તમારા હિતને માટે તે ક્રોધના વૈરી ધર્મની સાથે વૈર કરો મા. તમને અંતકાલે જિનેશ્વરનાં દર્શન થયાં હતાં તેથી આ દેવપણું પ્રાપ્ત થયેલું છે, માટે આ નેમિનાથની હવે નિત્ય પૂજા કરો.”

રાજકુમારના તેવાં વચનવડે ચિંતામણી રત્નની જેવા ઉજ્જવળ ધર્મને પામવાથી પ્રસન્ન થયેલા યક્ષે એ ગુણવાન્ અને ગુરુતુલ્ય કુમારને પ્રભામ કર્યો. પછી કહ્યું કે આજથી મારે શ્રી વીતરાગદેવ, પરિઅહરહિત ગુરુ, અને દયા પ્રધાન ધર્મ એ ત્રણ હંમેશાં હો. એમ કહીને તેણે અવગ્રહ રહિત ધર્મ સ્વીકાર્યો અને ઉપકારના બદલામાં ગુરૂપૂજને અર્થે રાજપુત્રને એક વિદ્યા આપી. પછી સાંથી ચાલવાને માટે મહીપાળ કુમારે યક્ષની રજ લીધી તો પણ યક્ષ પછવાડે આવવા લાગ્યો એટલે તેને પાછો વાળી એ દયાળુ રાજકુમાર સાંથી ચાલી નીકળ્યો. માર્ગમાં કુમારે વિચાર કર્યો કે મારે મારા નગરમાં પાછાં જવું. પણ પાછો તે વિચાર તેને યોગ્ય લાગ્યો નહીં એટલે છેવટે નિશ્ચય કર્યો કે હું પ્રસંગે બાહર નીકળ્યો છું તો હવે અનેક આશ્ચર્યકારી જુદા જુદા દેશોનું અવલોકન કરું. કારણ કે દેશાટન કરવાથી પોતાની શક્તિની ખબર પડે છે, દેશો દેશના જુદા જુદા આચારની પરીક્ષા થાયછે, ઉત્તમ અને અધમની સ્પષ્ટતા થાયછે, જાતજાતની કલાઓ મેળવાય છે, વિવિધ પુરૂષોનો પ્રસંગ થાયછે અને અનેક તીર્થો જેવામાં આવેછે. તેવાં અનેક કારણોને લીધે જ વિદ્વાનો પૃથ્વીપર દેશાટન કરેછે. ગમે ત્યાં વિચરતો પુરૂષ સ્વજન અને પરજન પાસેથી જે માન મેળવે છે તેનું કારણ પૂર્વનું પુણ્ય જ છે. એવી રીતે વિચારી રાજકુમાર પ્રથમ પૂર્વદિશા તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં અનેક નગર, આરામ અને પર્વતાદિક ઉલ્લંઘન કર્યો. ઠેકાણાએક દિવસે તે “મુંદર” નામના એક મોટા શહેર પાસે આવ્યો. તે શહેરની બહાર આવેલા એક વૃક્ષથી મનોહર ઉદ્યાનમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો; ઉદ્યાનની અંદર એક અંબિકા દેવીનું ચૈત્ય હતું, તેના મોટા ગોખમાં જ ધને તે બેઠો અને રાત્રિનો સમય થયો એટલે દેવગુરૂનું સ્મરણ કરી રાજકુમાર નિર્ભય થઈને ત્યાંજ સુતો. તેવામાં ‘હે પિતા ! હે ભાઈ ! હે કૃપાળુ દેવતાઓ ! આ કાળની જેવા નિર્દય અને પાપી પુરૂષથી મારી રક્ષા કરો’ એવી ડાઈ સ્ત્રીની વાણી વારંવાર તેના સાંભળવામાં આવી. મહીપાળ તત્કાળ જાગી ઉઠ્યો. પછી આ શબ્દ ક્યાંથી આવેછે ? એનો નિર્ણય કરી હાથમાં ખડ્ગ લઈ તે શબ્દને અનુસારે ચાલ્યો. આગળ ચાલતાં પર્વતની સંધિમાં એક ધ્યાનમાં બેઠેલો પુરૂષ, વિહ્વલ થયેલી નારી અને અશ્લિનો કુંડ તેના જેવામાં આવ્યાં. ‘આ ડાઈ મૂઠ પુરૂષ ડાઈથી ઠગાઈને કંઈ સાધનાને માટે આ અબલા સ્ત્રીને મારવાને ઇચ્છેછે, એમ જણાય છે માટે આ સ્ત્રીને છોડાવું,’ એમ વિચાર કરી રાજકુમારે તે પુરૂષપ્રત્યે કહ્યું—“અરે પાપી નરાધમ ! તું આ શું કરવા માંડ્યું છે ? આ બાલાને છોડી દે, જો નહીં છોડે તો તને યમગૃહમાં પહોંચતો કરીશ.” આવાં તે

ખંડ ૧ લો.]

મહીપાળનું અદ્ભુત પરાક્રમ.

૪૭

કુમારનાં આક્ષેપનાં વચન સાંભળીને સંભ્રમ અને ત્રાસ પામી તે વિદ્યાધર પવનને પણ પરાભવ કરે તેવા વેગથી એ સ્ત્રીને જીભમાં લઈને ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો. કુમાર પણ તેને છોડાવવાનો નિશ્ચય કરી હાથમાં ખડ્ગ રાખી મોટા વેગે તેની પછવાડે દોડ્યો. પછવાડે આવતા રાજકુમાર ઉપર દૃષ્ટિ કરતો વિદ્યાધર પવનવેગે આગળ ચાલ્યો પણ કુમાર પાછો વલ્યો નહીં, એટલે છેવટ સ્ત્રીનો વધ કરવાની બુદ્ધિથી તે વિદ્યાધરે એક નરકકુંડની જેવા ભયંકર કુવામાં ઝંપાપાત કર્યો. તેની પછવાડે દયાળુ અને પરાક્રમી એવા કુમારે પણ તેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાથી ઝંપાપાત કર્યો. તાપને આપનારા પૂર્વપાપથી બાણે ખેંચાણો હોય તેમ વિદ્યાધર વેગવડે કુમારના દૃષ્ટિમાર્ગથી દૂર થયો. કુવાનો ભયંકર માર્ગ ઓળંગી રાજકુમાર આગળ ચાલ્યો ત્યાં તેને પ્રકાશ જેવામાં આવ્યો અને ઢેટલાએક પર્વત તથા વૃક્ષોની શ્રેણીઓ તેની દૃષ્ટિએ પડી. તે વનને જોતો જોતો કુમાર આમતેમ તેની શોધમાં ભ્રમણ કરેછે ત્યાં ફરીથી પાછો પેલી સ્ત્રીનો અત્યંત આકંઠ તેણે સાંભળ્યો. પછી વૃક્ષની ધટામાં શરીરને છુપાવતો છુપાવતો ખડ્ગ ખેંચી મૌનપણે મંદ મંદ ગતિએ જ્યાંથી તે સ્ત્રીના રૂદનનો સ્વર આવતો હતો ત્યાં આવ્યો. ત્યાં રક્તચંદન (રતાંજલી) થી વિલેપન કરેલી, રાતાં વસ્ત્ર ધારણ કરાવેલી અને રાતા પુષ્પની માળાએ યુક્ત એવી તે સ્ત્રી અશ્વિના કુંડ પાસે જેવામાં આવી. તરત આકારને ગોપવી, ખડ્ગને વસ્ત્રવડે ઢાંકી લીલાથી ચાલતો રાજપુત પેલા પુરૂષની આગળ આવ્યો; કુમારે કહ્યું કે “ હે મહાસત્વ ! આ તું શું કરેછે ? ગુરૂના આદેશથી કરેછે વા તારી બુદ્ધિથી કરેછે ? કે તારો આવો કુલક્રમ છે ” વિદ્યાધરે કહ્યું “ હે પાંથ ! તું સ્વેચ્છાએ તારે માર્ગે ચાલ્યોજ, સર્વ લોક પોતપોતાના કામમાં તત્પર હોયછે, તેમાં બીજાની શિક્ષાની કાંઈ જરૂર હોતી નથી. ” તેવામાં તે કુમારીકાએ કહ્યું—“ હે પરોપકારી ! દૂર અને મારો વધ કરવામાં ઉદ્યમવાળા આ પાપીથી મારી રક્ષા કરે, ” એ બાલિકાના આવા દીનાક્ષર વચન સાંભળી રાજપુત સારી છટાથી બોલ્યો “ હે મહાસત્વ ! તું ક્ષત્રીના કુલમાં જન્મ પામ્યો જાણાય છે છતાં આ અશરણુ અબલાનો વધ કરતાં તારા ચિત્તમાં કેમ લજ્જા આવતી નથી ? સ્ત્રીના વધથી કોઈ પણ વિદ્યા સંધાય છે એવી બ્રાંતિ રાખીશ નહીં, કારણ કે પાપકારી આરંભથી તો શુભકર્મ વિલય પામેછે. જણે તને આ કામ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તે કોઈ તારો શત્રુ છે અને તેણે તારી ઉન્નતિના વિધાતને માટે ઉપાય વિચારી તને મુગ્ધને છેતર્યો છે. માટે હે મુગ્ધ ! મારું કહેવું મानी આ સ્ત્રીને છોડી દે, અને સ્ત્રીહત્યાના પાપથી ભારે થઈ

દુર્ગતિમાં ફેગટ પડે નહીં. ” રાજકુમારના એવાં વચનથી વિદાધર ઉલટા વધારે કોપ પામ્યો કેમકે તપેલા તેલ ઉપર જલ છાંટવાથી તે વિશેષ પ્રજ્વલિતજ થાય છે. વિદાધરે કહ્યું “અરે પાંથ! મારી વિદાની અને મારા યુરની તું કેમ નિંદા કરેછે? તું તારે માર્ગે ચાલ્યો જા, નહીં તો તારા શિરના કટકા કરી નાખીશ.” એમ બોલતો હાથમાં ખડ્ગ લઈને તે વિદાધર કુમાર ઉપર હોડ્યો, તેને આવતો જોઈ પરાક્રમી રાજકુમાર પણ યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયો. બન્ને દુર્ધર વીરો ક્ષણવારમાં પરસ્પર ખડ્ગે ખડ્ગે, મુઠીએ મુઠીએ, અને દંડે દંડે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. થોડીવારમાં બલવાન કુમારે શ્રેષ્ઠ ખડ્ગવિદાના પ્રભાવથી વિદાધરને જીતી લીધો. પરાભવ પામેલો વિદાધર ચતુરાઈ ભરેલી વાણીથી બોલ્યો, “હે મહાસત્વ! વિદા અને અસ્ત્રના પારને પામેલા દેવતાઓથી પણ પૂર્વે હું કોઈ દિવસ જીતાયેલો નથી, તેને આજે તમે જીતી લીધો છે તો કહો તમે કોણ છો? હું પાપકાર્યમાં તત્પરછું અને તમે પ્રાણીના હિતકારી છો, તેમજ ધર્મથી જય થાય છે અને અધર્મથી ભંગ થાય છે તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી. ” એ પ્રમાણે કહી વિદાધર વિરામ પામ્યો એટલે રાજપુત્રે કહ્યું—“હવે તમે એક ન કરો અને ધર્મમાં બુદ્ધિ ધારણ કરો. જે સ્ત્રીહત્યાના પાપથી નરકમાં જવાય છે તે પાપથી તમે વિદારૂપી લતાનું સત્કથા પામવાને ઇચ્છો છો તે વિરૂદ્ધ છે. હે મહામતિ! હવે બીજા ઉપર દ્રેષ કરશો નહીં અને સૈંકડો સુખની પ્રાપ્તિમાટે શ્રીજિનેશ્વરના આરાધનમાં તત્પર થજો. ” રાજકુમારની એવી મધુર વાણીનું પાન કરી વિદાધરે કુમારને નમસ્કાર કર્યો અને અંજલિ જોડી, શિષ્યની પેઠે તે શિક્ષા ગ્રહણ કરી.

પછી રાજપુત્રે પૂછ્યું કે “આ કુમારિકા કોણ છે? ” ત્યારે વિદાધર બોલ્યો.—કન્યકુબ્જ (કનોજ) દેશમાં કલ્યાણકટક નામે એક મોટું નગર છે. તે નગરમાં યાચકોને સુવર્ણ આપનાર, કલ્યાણોની પંક્તિએ શોભિત અને ઉત્તમ બુદ્ધિવાળો કલ્યાણસુંદર નામે રાજા રાજ્ય કરેછે. પતિની ભક્તિવડે પવિત્ર, અને શીલરૂપી અલંકારને ધરનારી કલ્યાણસુંદરી નામે એક તેને સુંદર કાંતા છે. તેની કુક્ષિનું રત્ન અને રૂપલક્ષ્મીથી શ્રેષ્ઠ એવી ગુણસુંદરી નામે આ તેની કન્યા છે. દુર્વિનીત એવો હું મોટી ઇચ્છાથી તેને આંહી હરણ કરી લાવ્યો છું. આ કુમારિકાને જીવિતના દાનથી અને મારો નર્કમાં પડતાં ઉદ્ધાર કરવાથી અમે બન્ને કિંકરની જેમ તમારી શક્તિથી વેચાણા છીએ; આ કમલમુખી બાલાનો એક માસ પછી સ્વયંવર મહોત્સવ થવાનો હતો તે દરમ્યાન મેં તેને તેણીના ધરનો ત્યાગ કરાવ્યો છે. એવી રીતે કહી તે વિદાધર રાજકુમારના મુખરૂપી ચંદ્રની સામા નેત્ર

અંક ૧ લો.]

મહીપાળનું અદ્ભુત પરાક્રમ.

૪૯

કરી તેની વચનરૂપી ચંદ્રિકાને ચક્રારની જેમ પાન કરવાને તત્પર થયો. કુમારે રસિક ભાષાથી કહ્યું કે, બે એમ છે તો આ કુમારીને તેના પિતાને ઘેર તત્કાળ પહોંચાડો. કુમારના કહેવાથી તે વિદ્યાધરે પોતાની વિદ્યાશક્તિથી તેણીને તત્કાળ તેને ઘેર પહોંચાડી. કુમારિકાના દર્શનથી તેના સ્વજન વર્ગને આનંદ થયો. વિદ્યાધરે કુમારને સોળ વિદ્યાઓ આપી અને કુમારે તેને જૈનધર્મ પમાડ્યો. પછી પૂર્વદિશારૂપી સ્ત્રીના તિલક જોવો એક જાણે પ્રાસાદ કુમારે જોયો, તેથી વિદ્યાધરને પુછ્યું કે, આ કોનો પ્રાસાદ છે? તે પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં ચિત્તવડે વિચાર કરી વિદ્યાધરે કહ્યું કે, હે કૃપાળુ કુમાર! પ્રાસાદસંબંધી એક કથા કહું તે આપ સાંભળો.

“વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર એક રત્નપુર નામે નગર છે. ત્યાં શત્રુઓને ત્રાસ કરનાર મણિચૂડ નામે રાજા છે. તેને રત્નપ્રભ અને રત્નકાંતિ નામે બે કુમારો થયા. તેઓ પિતાની ભક્તિથી પવિત્ર અને વિદ્યાવિલાસમાં રસિક હતા. કેટલાંએક વર્ષ રાજ્ય કરી અંત સમયે મણિચૂડ રાજ્યે પોતાનું રાજ્ય રત્નપ્રભને આપીને ત્રત ગ્રહણ કર્યું, અને સર્વ પ્રાણી ઉપર સમચિત્ત રાખી વનમાં ગયા. તે રાજાનો રત્નકાંતિ નામે જે પુત્ર તે હું પોતેજ છું. મારા ભાઈ રત્નપ્રભે રાજ્યના મદદથી મને બળવડે ઉદ્ધત જોઈ પોતાના નગરમાંથી કાઢી મૂક્યો છે. તેના દ્વેષથી અહીં પાતાળમાં મોટા મહેલોની શ્રેણીવડે શોભિત એવું આ નવું નગર વસાવી હું રહ્યો છું. આ નગરના પ્રભુ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન છે તે પ્રભાવીક પ્રભુ આ સિદ્ધાયતનોથી વીંટાયેલા પ્રાસાદમાં બીરાજ છે. હે પ્રતાપી કુમાર! તે મારા રત્નપ્રભ અંધુનો વિનય કરવાને હું અહીં કુવિદ્યાના સાધનરૂપ ઉપાય કરતો હતો, ત્યાં તમે મને નરકરૂપી કોટરમાં પડતો બચાવ્યો છે.”

પછી ‘ચાલો આપણે એ ચૈલમાં જઈ જિનપૂજા કરીએ,’ એમ કહી બન્ને જણાએ ત્યાં જઈ વિધિથી પ્રભુની પૂજા કરી. ત્યાંથી વિનયથી સુંદર એવા વિદ્યાધરે રાજકુમારને માર્ગે ચડાવી, તે પાતાળવનના મધ્યભાગમાં રહેલા મુનિઓને જતાવ્યા. તેઓમાં કોઈ જાણે પાષાણમાં કોતર્યા હોય, તેમ નિશ્ચળપણે ધ્યાન કરતા હતા અને કોઈ વિશ્વને જાણવાથી પોતાની સર્વજ્ઞ પુત્રતાને દૃઢ કરતા હતા, એવા પવિત્ર મૂર્તિવાળા સર્વ સાધુઓને જોઈ તે રાજકુમાર જાણે મહાનંદપદની વર્ણિકા પામ્યો હોય તેવું પરમસુખ પામ્યો. પછી પૂર્ણ ભક્તિવંત રાજપુત્રે વિધિપ્રમાણે

૧ કેવળીપુત્ર. વીર પરમાત્માના પુત્રપાત્ર. ૨ મોક્ષની વાનછી.

૭

૫૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

તેમને વંદના કરી અને મુનિરાજના મુખચંદ્ર ઉપર દૃષ્ટિ રાખીને આગળ બેઠો. તે બન્નેને ભવ્ય જીવ જાણીને સહજ ઉપકારી ગુરુ સુંદર વાણીવડે ચંદ્રની જેવા ઉજ્જવળ ધર્મની દેશના આપવા લાગ્યા.

“આ જગત્માં કલ્યાણરૂપી વેલીઓના મૂળરૂપ, વિપત્તિરૂપ કમલિનીનો નાશ કરવાને હાથી સમાન અને લક્ષ્મીનું કુલમંદિર એવો એક ધર્મ જયવંત વર્તે છે.” આટલી દેશના આપી તેવામાં ચારિત્રથી પવિત્ર, મધુર આકૃતિવાળા અને સુકૃતરૂપ શૃંગારે યુક્ત કોઈ બે મુનિઓ ભાં પધાર્યા. તેઓ ગુરુને વંદના કરી બેઠા એટલે રાજપુત્ર મહીપાળે પુછ્યું કે ‘હે ભગવંત! તમે ક્યાંથી આવો છો?’ મુનિએ કહ્યું, ‘હે મહાબાહુ! પુંડરીકગિરિ અને ઉજ્જયંત (ગિરનાર) ગિરિની હર્ષથી યાત્રા કરીને અમે તત્કાળ અહીં આવ્યા છીએ.’ એ તીર્થરાજની વાર્તા સાંભળી વિદ્વાન અને સન્નિવિદિતશિરોમણિ મહીપાળ કુમાર પોતાના આત્માને અતિધન્ય માનવા લાગ્યો. એવી રીતે ધર્મ અને તીર્થમાં આદરવંત કુમારને બેઈ ગુરુમહારાજ એ તીર્થનું કીર્તન કરવાને તેના ઉપર ધણા હર્ષથી અનુગ્રહ કર્યો; તેને કહ્યું કે, “હે રાજકુમાર! જેમ સર્વ જિનોમાં આદિજિન, સર્વ ચક્રવર્તીમાં ભરતચક્રી, સર્વ ભવમાં માનુષ્યભવ, સર્વ વર્ણો (અક્ષરે)માં ઔઞકાર,^૧ સર્વ દેશોમાં સૌરાષ્ટ્ર અને સર્વ વ્રતોમાં જેમ શીળવ્રત મુખ્ય છે તેમ સર્વ તીર્થોમાં મુખ્ય તીર્થ શત્રુંજય કહેવાય છે. જ્યાં દારિદ્રનો નાશ કરનાર સિદ્ધગિરિ જયવંત વર્તે છે ભાં દુરંત પાપની પીડા કેમ હોય? એ સિદ્ધગિરિનું માહાત્મ્ય જિનેશ્વરજી જાણે છે. કેમકે સમુદ્રનું ગાંભીર્ય મંદરાચળ શિવાય બીજું કોણ જાણે? એ ગિરિરાજ ત્રણ ભુવનમાં અગ્રતીર્થ છે, જે તે એકવાર જોવામાં આવ્યો હોય તો તે પ્રાણીના પાપસમૂહનો ઘાત કરે છે. તેના શિખર ઉપર દુર્નિવાર અંધકારને તિરસ્કાર કરવામાં સૂર્યસમાન શ્રીનાભિરાજના પુત્ર ઋષભદેવ ભગવાન બીરાજે છે. એ ગિરિ અને આદિનાથ એ બન્ને વિશ્વોત્તર^૨ અતિશયથી ભરેલા છે. તેઓના દર્શનથી પ્રાણી સર્વ હતાદિક પાપમાંથી પણ મુક્ત થાય છે. તેઉપર એક કથા કહું છું તે સાંભળ.

આ ભરતક્ષેત્રમાં આવેલી શ્રાવસ્તી નગરીમાં ત્રિશંકુનો પુત્ર ત્રિવિક્રમ નામે એક રાજા હતો. તે એક વખતે ઉઘાનમાં જતાં માર્ગમાં આવેલા વડના વૃક્ષ નીચે ઉભો રહ્યો, ત્યાં પોતાના મસ્તક ઉપર એક કૂર શબ્દ કરતું પક્ષી બેસ્યું. તેના કંઠ શ-

૧ અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિના પ્રથમ અક્ષરથી થયેલો પ્રણવઅક્ષર.

૨ અસાધારણ.

ખંડ ૧ લો.]

ત્રિવિક્રમરાજનું ચરિત્ર.

૫૧

ખદ્યથી શેલ પામી રાજાએ તેને ઉડાડવા માંડ્યું પણ તે ઉડ્યું નહીં ત્યારે ક્રોધ પામીને તે પક્ષીને બાણથી વીંધી નાંખ્યું. પછી પૃથ્વી ઉપર પડેલું અને શિથિલ થઈ તડફડતું તે પક્ષી જોઈને રાજાના મનમાં જરા પશ્ચાત્તાપ થયો અને ત્યાંથી પાછો વળીને નગરમાં આવ્યો. પેલું પક્ષી આર્તધ્યાનથી મૃત્યુ પામી ડોઈ વનમાં લિલ્લાના કુલમાં ઉત્પન્ન થયું. અને તે લિલ્લિકુમાર બાળપણથીજ શિકાર કરવા લાગ્યો.

એક વખતે ત્રિવિક્રમરાજાએ ધર્મરૂચિ નામના મુનિની પાસેથી ભાવસહિત આપ્રમાણે દયામય ધર્મ સાંભળ્યો.—“ દયાજ પરમ ધર્મ છે, દયાજ પરમ ક્રિયા છે અને દયાજ પરમતત્ત્વ છે, માટે હે ભદ્ર ! દયાને ભજો. જો દયા ન હોય તો તે વિના દાન, જ્ઞાન, નિર્જયપણું, અને યોગચર્યા સર્વે વ્યર્થ છે. ” આવો કાનને અમૃત-સમાન ધર્મ સાંભળી રાજાના મનમાં દયાનો ઉદય થયો અને તેથી પૂર્વે મારી નાખેલા પ્રાણીઓને પશ્ચાત્તાપ સાથે સંભારવા લાગ્યો—‘ અહો ! અજ્ઞાનને વશ થઈને મેં પૂર્વે એવું દુરાચરણ કરેલું છે કે, જેથી દુઃસહ એવા અનેક જાતના સંસારસંબંધી દુઃખકારક ભાવ મારે સહન કરવા પડશે. જ્યાંસુધી મને આ લોકમાં સંતાપ અને પરલોકમાં નરકગતિ છે ત્યાંસુધી આ જીવિત અને આ રાજ્યવડે મને શું લાભ થયો ? માટે આ અસાર દેહમાંથી—કાદવમાંથી કમલ અને ‘મૃત્તિકા-માંથી મુવર્ણની જેમ સારરૂપ વ્રત ગ્રહણ કરીશ; એમ વિચારી મુનિરાજને નમસ્કાર કરી તેણે આદરથી વ્રત લેવાને પ્રાર્થના કરી, મુનિએ પણ હર્ષથી તેને દીક્ષા આપી.

અનુક્રમે ત્રિવિક્રમ મુનિ સર્વ સિદ્ધાંતનું અધ્યયન કરી અને નવતત્ત્વને ધારણ કરી વિવિધી વ્રત પાળવા લાગ્યા. એકદા ગુરૂની આજ્ઞા લઈ વિહાર કરતા તે મુનિ સૂર્ય જેમ વાદળામાં આવે તેમ એકલા એક અટવીમાં આવી ચડ્યા. ત્યાં તેમણે કાયોત્સર્ગ ધારણ કર્યો. ત્યાં પૂર્વના વૈરથી પેલા પક્ષીનો જીવ જે શિકારી લિલ્લ થયો હતા તેણે કાયોત્સર્ગ કરી રહેલા એ અપૂર્વ સંયમવાળા મુનિને જોયા. જોતાંજ તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તેથી અદ્વપશુદ્ધિવાળો તે પોતાના ભાગ્યની જેમ એ મુનિને લાકડી અને મુષ્ટિ વિગેરેથી મારવા લાગ્યો. તેના ધોર—ભયંકર ધાતથી ખીડા પામેલા મુનિ જોકે શાંત હૃદયવાળા હતા તોપણ કાષ્ટસાથે કાષ્ટ ધસાવાથી જેમ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય તેમ તેમને ક્રોધરૂપી અગ્નિ પ્રગટ થયો. જેથી તરતજ તેનો પ્રતિધાત કરવાને તેમણે તેજોલેશ્યા મૂકી, જેનાથી તે શિકારી લિલ્લ અગ્નિથી જેમ કાષ્ટ બળે તેમ બળી ગયો. ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને તેજ વનમાં તેનો જીવ ઢસ-

૫૨

શતુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

રીસિંહ થઇને અવતર્યો. પાછા ત્રિવિક્રમ મુનિ વિહાર કરતા તેજ વનમાં આવી ચડ્યા. મુનિને જોયા કે તરતજ પૂર્વના વૈરથી કેસરીસિંહ મારવા દોડ્યો, તેને આવતો જોઈ ધર્મના એક સાધનરૂપ પોતાના દેહને ખચાવવાને મુનિરાજ ત્યાંથી ભાગ્યા. જ્યાં જ્યાં તે યતિવર્ય નાસતા જાય છે, ત્યાં ત્યાં-પ્રાણીની પાછળ જમ તેનાં પૂર્વકૃત કર્મ જાય તેમ તે કેસરીસિંહ પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. ભયંકર ક્રોધવાળા એ સિંહે જ્યારે તે મહાત્માને ઘણો ખેદ પમાડ્યો, ત્યારે છેવટે કાપને વશ થઈ તેમણે મહાલેશ્યા મૂકી. તે લેશ્યાથી કેસરીસિંહ તત્કાળ પંચત્વ પામ્યો, અને પાછો તેજ ભયંકર વનમાં ભયંકર વ્યાધ્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ફરીથી મુનિરાજ પણ તેજ વનમાં આવી સ્થિર મને કાયોત્સર્ગ કરી ઉભા રહ્યા. તે ઠેકાણે તે વ્યાધ્ર આવ્યો અને પૂર્વના વૈરથી તેમને મારવાને ધસ્યો. ‘જોકે કષાયનું પરિણામ અતિ-ભયંકર છે એવું જાણતા હતા તોપણ દુર્જય કર્મની શક્તિને વશ થઈ ગયેલા એ મુનિ કાપને વશ થયા. જમની જ્ઞાનસંપત્તિ ક્ષીણ પામી નથી તેવા મુમુક્ષુ પુરુષોના ચિત્તમાં પણ જ્યારે ક્રોધનું સ્થાન થાય ત્યારે બીજાની શી વાત કહેવી? એ વખતે મુનિના તપરૂપી શસ્ત્રથી (તેજોલેશ્યા મૂકવાથી) મૃત્યુ પામી તે વ્યાધ્ર કોઈ ભયંકર વનમાં રોજ થઈને અવતર્યો. દૈવયોગે તેજ વનમાં આવીને મુનિએ કાયોત્સર્ગ કર્યો. તેમને જોઈ પૂર્વના વૈરથી તે રોજ અત્યંત ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો. છેવટે જ્યારે મુનિરાજને પોતાની જાંઘનીને માટે પણ સંશય પડવા લાગ્યો, ત્યારે તેમણે પૂર્વની પેઠે એ રોજને પણ ચમરાજનો અતિથિ કર્યો. એ રોજનો જીવ મરણ પામીને અવંતિ દેશમાં ઉજ્જયિની નગરીની પાસે રહેલા સિદ્ધવડની ખખોળમાં મહાઝેરી સર્પ થયો. અનુક્રમે ત્રિવિક્રમમુનિએ ત્યાં આવી તે વડનીચેજ કાયોત્સર્ગ કર્યો. પૂર્વના વૈરથી મુનિને જોતાંજ સર્પને ઘણો દ્રેષ ઉત્પન્ન થયો એટલે તત્કાળ એ દુષ્ટ હૃદયવાળો સર્પ ફળ ચડાવી પોતાના અપકારી મુનિને ડસવા આવ્યો. તેને આવતો જોઈ કાપ પામેલા મુનિએ તેજોલેશ્યા મૂકી અને તેને ચમમંદિરમાં પહોંચતો કર્યો. ત્યાંથી અકામ નિર્જરાને યોગે કેટલાંક કર્મને અપાવીને તે સર્પનો જીવ કોઈ ગરીબ બ્રાહ્મણને ઘેર પુત્રરૂપે અવતર્યો. જે ગામમાં સર્પનો જીવ બ્રાહ્મણનો પુત્ર થયો હતો તેજ ગામમાં વિહાર કરતા કરતા મુનિ પણ આવી ચડ્યા. ગ્રામનીપાસે યોગાભ્યાસમાં તત્પર રહેલા મુનિને જોઈ ત્યાં ફરતો ફરતો આવી ચડેલો પેલો અધમ બ્રાહ્મણ પુત્ર તે મુનિને મારવા દોડ્યો. મુનિને નિર્દયપણે મુષ્ટિ અને લાકડીઓના પ્રહારથી મારનારા તે બ્રાહ્મણને કાપના

૧ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા.

ખંડ ૧ લો.]

ત્રિવિક્રમરાજનું ચરિત્ર.

૫૩

આવેશથી પૂર્વની પેઠે મુનિએ હણી નાખ્યો. કાંઈક શુભના ઉદયથી અકામ નિર્જરાવડે કર્મને ખપાવીને એ બ્રાહ્મણનો જીવ વારાણસી નગરીમાં મહાબાહુનામે રાજ થયો. પ્રગટ પરમ ઐશ્વર્યની લીલાઓથી હમેશાં જનું ચિત્ત હરણ થતું એવા એ રાજાએ રાજસુખ ભોગવતાં ઘણો કાલ નિર્ગમન કર્યો.

એક વખતે તે મહાબાહુ રાજ પોતાના મહેલના ગોખ ઉપર બેઠો હતો તેવામાં તેણે કોઈ નિષ્પાપ મુનિને માર્ગમાં જતાં જોયા. તરત તેના મનમાં વિચાર થયો કે, ‘અહો ! આ કોઈ મહાત્મા વિદ્વાનોને પણ પૂજવા યોગ્ય છે, તથાપિ જાણે મારું હૃદય તેના ઉપર કાંઈ દ્વેષ કરતું હોય તેમ જણાય છે. પૂર્વે પણ કોઈ ઠેકાણે આવા કોઈ મહાત્મા મારા જોવામાં આવ્યા છે’ એમ ઘણો વખત વિચાર કરતાં રાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું એટલે ત્રિવિક્રમ મુનિના કાપડપી અશ્વિની જ્વાળામાં જનું જીવિત આસર પથેલું એવા પોતાના પૂર્વના સાત ભવ સાંભરી આવ્યા. તત્કાળ તે ઉપરથી તે એક અડધો શ્લોક બનાવીને બોલ્યો. “વિહંગઃ શબર સિંહો દ્વીપીશંઙઃ ફળી દ્વિજઃ ।” (અર્થ—પક્ષી, સિંહ, વ્યાધ્ર, રાજ, સર્પ અને બ્રાહ્મણ એ સાત ભવ) પછી રાજાએ જાહેર કર્યું કે આ અર્ધા શ્લોકની સમસ્યા જે કોઈ વિદ્વાન પૂરશે તે ચતુર શિરોમણિ પુરૂષને હું લાખ સોનામહોર આપીશ. રાજનું એ વચન સાંભળીને સર્વે લોકો ધનની ઇચ્છાથી તે ગૂઢ અને પ્રૌઢ રહસ્યવાળી સમસ્યાનો પાઠ કરવા લાગ્યા. હવે સર્વ દિશામાં વિહાર કરતાં કરતાં ત્રિવિક્રમ મુનિ ત્યાં આવ્યા. તેવામાં કોઈ પામર પુરૂષના સુખમાંથી તે સમસ્યા તેમના સાંભળવામાં આવી એટલે તત્કાળ ઉત્સુક મન કરી તે સમસ્યાનું ઉત્તરાર્ધ બોલ્યા— “યેનામી નિહતાઃ કોપાત્સકથં ભવિતા હ્રહા” (જેણે એ સાત ભવમાં તે પક્ષી વિગેરેને કાપથી માર્યા છે અહો ! તેનું શું થશે ?). મુનિએ પૂર્ણ કરેલી એ સમસ્યા સત્ય જાણીને તે પામર પુરૂષે રાજપાસે જઈ કહી બતાવી. ‘એ સમસ્યાની પૂર્તિ આ પુરૂષથી થતી નથી,’ એમ જાણી રાજાએ તેને કહ્યું, “હે વિદ્વાન ! જેણે આ સમસ્યા પૂર્ણ કરી છે તે કોણ છે ? મને કહો.” રાજાના ઘણા આગ્રહથી ‘પાપને નાશ કરનાર એક મુનિ વનમાં આવેલા છે તેઓ આ સમસ્યાના વર્ણરૂપ રત્નોની ખાણ છે’ એમ તેણે કહ્યું. એ સાંભળતાં જ તે મુનિને મળવાની અત્યંત ઉત્કંઠાથી પરાક્રમી રાજા પોતાનો અમૂલ્ય રસાલો સાથે લઈ વનમાં મુનિની પાસે આવ્યો. રાજાએ જાતિસ્મરણથી એ મુનિને ઝાળખીને કહ્યું કે, “હે મુનિરાજ ! મારા તે સર્વ અપરાધો ક્ષમા કરો. અહો મને ધિક્કાર છે, કે જેણે તે તે ભવોમાં, દર્શન-

માત્રથી આવા રાજ્યને આપનારા મહા ઉપકારી એવા તમને પીડિત કર્યાં. હે યતિવર્ય ! અજ્ઞતાને લીધે મેં વારંવાર તમારા તપનો નાશ કર્યો છે પરંતુ હવે મારેલીધે જ પ્રાપ્ત થયેલા એ ક્રોધરૂપી ચંડાળને તમે છોડીદો. ” એવા રાજના વચનરૂપ અંકુશથી જાગૃત થયેલા મુનિએ મનરૂપી હસ્તીને તેવા ક્રોધ વ્યાપારરૂપ જંગલમાંથી ખેંચી લીધો અને પછી બોલ્યા કે, “ હે રાજન્ ! મને ધિક્કાર છે જે હું ક્ષમાશ્રમણ થયોહું છતાં પાપી એવા મેં તે તે જન્મમાં તમને મારી નાખ્યા; મેં અજ્ઞાનથી કરેલા તે તે અતિદુઃસહ અપરાધને તમે તો સહન કરોછો પણ એવા પાપકાર્યથી માંડે બોધરૂપી વૃક્ષ મેં પોતેજ ઉન્મૂલન કર્યું છે. ”

એવી રીતે તે બન્ને પરસ્પર આલાપ સંલાપ કરતા હતા તેવામાં આકાશમાં દુંદુભિનો શબ્દ સાંભળવામાં આવ્યો “ આ દુંદુભિ કેમ વાગેછે ? ” એમ વિચારી તેઓએ આકાશ સામું જોયું. એટલે દેવતાના કહેવાથી ‘ વનમાં એક કેવળજ્ઞાની મુનિ આવ્યા છે ’ એમ જાણવામાં આવ્યું. તત્કાળ તેમના દર્શનની ઇચ્છાથી આદરસહિત વનમાં જઈ મનના સંશયને નાશ કરનારા અને દેવતાએ પૂજેલા તે કેવલીમુનિને તેઓએ પ્રણામ કર્યો. કેવલીમુનિ તેઓનો ભાવ જાણીને પાપને નાશ કરનાર એવો જીવદયામય આર્હત્ ધર્મ કહેવા લાગ્યા. “ આ જગત્માં દેવપણાના પદથી ઉઠાર એવું ધર્મરૂપી નિર્મલ જળ છે, તે ક્રોધરૂપી ઝેરથી ઉત્પન્ન થયેલી હિંસારૂપ કાળાશથી દૂષિત થાયછે. આત્મારૂપી ભીંત ઉપર રચેલી ચારિત્રરૂપી ચિત્રની રચના ક્રોધરૂપી પીંછી વડે હિંસારૂપ કાળજી લાગવાથી દૂષિત થાયછે. જે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા અવિવેકવડે મુનિને દૂષિત કરેછે, તેના કરતાં વધારે પાપી બીજે કોઈ પુરૂષ નથી. તીવ્રતપસ્યા કરનાર મુનિપણ જો મૂર્ખ થઈને ક્રોધ કરેછે, તો ચારિત્રરૂપી વૃક્ષને બાળીને તેની ભસ્મ તે પોતાના આભા ઉપર નાખેછે. હે રાજ ! તે પૂર્વભવમાં આ મુનિને ક્રોધાવ્યા છે અને પૂર્વકર્મને નહીં જાણતા એવા તે આ મુનિનો અને તારા આત્માનો ધાત કર્યોછે. ધણું કરીને જે આક્રોશ કરનાર કે વધ કરનાર હોય છે તે પોતાના હિતકારી કર્મોનો નાશ કરે છે. પણ તે અજાણે આ મુનિની હિંસા કરી છે માટે સર્વ પાપને નાશ કરનારા શત્રુંજય તીર્થે જ; ત્યાં તપસ્યા કરવાથી અને આર્હતના ધ્યાનથી તને જ્ઞાન અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. આ મુનિના ધાતથી બાંધેલું નિવિડ કર્મ, દુઃખ આપનારા શીલ પ્રમુખ ધર્મને સેવ્યાથી પણ શત્રુંજય તીર્થે ગયાવિના નિર્જરા પામ-

અંક ૧ લો.]

ગુણસુંદરીનો સ્વયંવર મંડપ.

૫૫

શે નહીં. માટે હે રાજા! આ ગુરૂને આગળ કરી અનેક લોકોની સાથે શત્રુંજય-
દિ તીર્થોની સમાધિપૂર્વક યાત્રા કર. યાત્રા કર્યા પછી સર્વ વિરતી અંગીકાર કરી
આત્મસ્વરૂપના ચિંતવનમાં તત્પર રહી એ મુનિની સાથે સ્નાન તપસ્યા કરજો.
હે રાજા! જેમ ટંકણખારથી સુવર્ણ અને જળથી લુણ ગળી જાય છે તેમ શત્રુંજય
તીર્થના સ્મરણમાત્રથી કર્મરૂપી કાદવ ગળી જાય છે. જેમ સૂર્યથી અંધકાર અને પુ-
ણ્યથી દારિદ્ર નાશ પામે છે તેમ શત્રુંજયના સ્મરણથી દુષ્કર્મ નાશ પામે છે. જેમ
વજ્રથી પર્વત અને સિંહથી મૃગ ભેદાય છે તેમ શત્રુંજયના સ્મરણથી કર્મ ભેદાય છે.
જેમ અગ્નિથી સર્વ વસ્તુ અને લોહાથી સર્વ ધાતુ ઝસાય છે તેમ શત્રુંજયના સ્મર-
ણથી સર્વ અંધકાર (અજ્ઞાન) ઝસાય છે.”

આવી રીતે કેવળીમુનિનો કહેલો ઉપદેશ હૃદયમાં ધારીને તે મુનિ અને
રાજા પ્રસન્ન થઈ, ભક્તિથી તેમને નમસ્કાર કરી, સંધ કાઢી, અનેક લોકોને સાથે
લઈ શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. ત્યાં નવા નવા ઉત્સવોથી સર્વ લોકોને
રાજી કરી, પ્રાંતે તીવ્ર તપ તપી, સુકૃત સંપાદન કરીને મુક્તિ સુખ પામ્યા.

એ પ્રમાણે મુનિરાજ મહીપાલને કહે છે. ‘હે મહીપાલ! તેવી રીતે આ
શત્રુંજય તીર્થને વિષે મોટાં હુલાદિ પાપો પણ અતિ વેગથી વિલીન થઈ જાય
છે.’ શ્રી આદિનાથનો કહેલો ધર્મ ગુરૂ પાસેથી સાંભળી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ
માનતો રાજકુમાર વિદ્યાધર સહિત ત્યાંથી ઉભો થયો અને વિદ્યાધરની સાથે
શાશ્વત અર્હતની વંદનાથી અને સાધુઓની સેવાથી કેટલોક કાલ ત્યાં સુખે રહ્યો.
વિદ્યાધરે પણ તેની ધણા પ્રકારે સેવા કરી. પછી વિદ્યાધરની રજા લઈ સાથે
ખડ્ગ રાખી મહીપાલ કુમાર માર્ગમાં કૌતુક જોતો કદ્યાણકટક નગર તરફ
આદ્યો. આકાશગામિની વિદ્યાવડે આકાશમાં ચાલતો તે સ્વયંવર જોવાની
ઇચ્છાથી તત્કાળ તે નગરે આવી પહોંચ્યો. કૌતુકી કુમારે ત્યાં જુદી જુદી ભા-
ષાઓને જાણનારા અને જુદા જુદા વેષને ધરનારા અનેક દેશથી આવેલા રાજા-
ઓને જોયા. તેઓને બેસવા માટે કરેલી જાંચી માંચાની શ્રેણીઓ જાણે તે રાજા-
ઓના સંપદવડે ધામવાળી થઈ હોય અને તેથી ફરહરતી પતાકાઓવડે વીંજતી
હોય એમ જણાતું હતું. આખા નગરમાં કોઠી ગમે કાર્યો કરવાને માટે અનેક
લોકો આકુલવ્યાકુલ થઈને ફરતા હતા અને દરેકની વાણીમાં ઉત્સુકતાના ઉચ્ચારો
હોવાથી તેની મતલબ જાણવામાં આવતી. મહીપાલ કુમાર નગરમાં આવ્યો
તેમ ફરતો હતો તેવામાં સૈન્યથી વીંટાયેલો પોતાનો જ્યેષ્ઠ અંધ દેવપાલ ત્યાં આ-

૫૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

વેલો તેના જોવામાં આવ્યો. એ પરાક્રમી કુમાર તત્કાળ વેષનો ફારફેર કરી પોતાના બંધુપાસે આવી અજાણ્યો થઈ તેને પૂછવા લાગ્યો કે “હે મિત્ર ! અહીં ઘણા રાજાઓનાં સૈન્યો કેમ એકઠાં થયાં છે ? આ ઉંચા માંચડાઓ કેમ માંડયા છે ? અને આણી તરફ લોકો ઉત્સુક થઈ કેમ દોડા દોડ કરે છે ? હું પરદેશી અજાણ્યો છું તેથી આ નગરનું સર્વ વૃત્તાંત મારી આગલ અવ્યવપણે નિવેદન કરો.” દેવપાલે કહ્યું, “હે મહાસત્ત્વ ! સર્વ વૃત્તાંત સાંભળો. આ કલ્યાણકુટુંબ નામે સમૃદ્ધિવાળું નગર છે, અહીં કલ્યાણસુંદર નામે રાજા છે. તેને ગુણસુંદરી નામે એક કુંવરી છે. તેના આવતી કાલે આશ્ચર્યકારી સ્વયંવર મહોત્સવ થવાનો છે. જુઓ : આ જવાહાની પંક્તિથી આકુલ એવો અગ્નિકુંડ જણાય છે. તેમાં ઘણી શાખાઓથી વીંટાયેલું એક અગ્નિવૃક્ષ છે. તે વૃક્ષની શિખા, અને ફળોને જે ગ્રહણ કરશે તે સાહસીક પુરૂષને એ કન્યા પરણશે.” એવી રીતે પોતાના બંધુ દેવપાલનાં વચનો સાંભળી, ચિત્તમાં નિશ્ચય કરી યોગ્યતાવાળો મહીપાલ કુમાર મંચના કોઈ એક ભાગમાં જઈને બેઠો.

ખીજે દિવસે લગ્નનો સમય નજીક આવ્યો તે વખતે પાલખીમાં બેઠેલી રાજકન્યા ગુણસુંદરી હાથમાં સ્વયંવરમાલા લઈને રાજસભામાં દાખલ થઈ. તેણીએ ઘણાં આભૂષણો પહેર્યા હતાં, વિચિત્રરત્નોની કાંતિઓના પૂરથી તે આકાશના અવકાશને પૂરતી હતી, તેના ચંચલનેત્રની કાંતિથી કર્ણના આભૂષણરૂપ કમળો પરોવાયેલા હતા, ચલાયમાન કુંડલોથી તેના મણિદર્પણ જેવા ગાલ ધસાતા હતા, મોટા મોતીના હારની કાંતિથી તે અદ્રિકાસહિત ચંદ્રની કલા જેવી લાગતી હતી, સ્ફુરણાયમાન કિરણોવાળાં કંકણો તેણે પહેર્યા હતાં, કેશવેણીમાં ગુંથેલા મલ્લિકાનાં પુષ્પોની સુગંધથી મદ પામતા ભ્રમરાઓ તેને સેવી રહ્યા હતા, સેંકડો સખીઓએ લાવેલા સુગંધી દ્રવ્યમાં તે આદર બતાવતી હતી અને પ્રગટ ચંદ્ર જેવાં બે શ્વેત વસ્ત્ર તેણીએ ધારણ કર્યાં હતાં. આવી સુંદર રાજકુમારીને જોઈને બલવાન કામદેવના તીવ્ર ખાણવડે જાણે પીડિત થયા હોય તેમ સર્વે રાજાઓ ક્ષોભ પામ્યા. જગત્નો જય કરવાને માટે કામદેવની શક્તિએ જાણે શરીર ધારણ કર્યું હોય તેવી તે રાજાખાલાને રાજપુરૂષો અગ્નિકુંડ પાસે લઇ ગયા. તે વખતે પર્વતની પેઠે મોટા ગર્વવડે દુર્ઘર એવા વિદ્યાધરોના પરાક્રમી રાજકુમારો ત્યાં આવ્યા. પણ અગ્નિવૃક્ષના ફલને ગ્રહણ કરવાની કુશલતા તો એક તરફ રહી પરંતુ અગ્નિકુંડની પાસે જવાને પણ તેઓ શક્તિવંત થયા નહીં. તે વિદ્યાધરોએ ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ મિથ્યાત્વી જેમ ક્લેશ સહન કરવાથી પણ દુર્લભ એવી મુક્તિને પામે

ખંડ ૧ લો.]

ગુણસુંદરીનો સ્વયંવર મંડપ.

૫૭

નહીં તેમ તેઓ અગ્નિવૃક્ષના ફલને મેળવી શક્યા નહીં. વિદ્યાધરેના રાજાઓ
 ન્યારે ખેદ પામ્યા અને લોકો હવે શું કરવું એવા વિચારમાં જડ થઈ ગયા ત્યારે
 મહીપાલ કુમાર ઉભો થઈ જીજ્ઞાસુકૃટ^૧ કરીને અગ્નિદુંડ પાસે આવ્યો. તેણે હંથા
 હાથ કરી મોટા સ્વરથી કહ્યું “ હે પરાક્રમી અને વિદ્યાથી તથા સંપત્તિથી શોભ-
 નારા રાજપુત્રો ! તમે સર્વે સાંભળો જેમ સાંખ્યમતવાળા નિત્ય વિદ્યમાન એવા મો-
 ક્ષને મેળવવામાં અકુશલ થાય છે તેમ તમે નેત્રથી જેઈ શકાય અને હાથથી
 મેળવી શકાય તેવા આ વૃક્ષના ફળને ગ્રહણ કરવામાં કેમ અકુશલ થયા છો ?
 જો કદાપિ તમારી શક્તિ ન હતી તો તમે વિચાર્યા શિવાય સહસ્રા કેમ આવ્યા ?
 વિચાર વિના કરેલું કાર્ય સુખને માટે થતું નથી. જો અદ્યાપિ પુરૂષાર્થને પ્રગટ
 કરનારી તમારામાં શક્તિ હોય તો તે પ્રગટ કરો, કેમકે હજી અવસર છે. નહીં
 તો તે વૃક્ષના ફળની લુંખને તમારી સૌની સમક્ષ, કાંઈપણ બાહ્યાંબર વિના, ગુ-
 ãસુંદરી સહિત હું ગ્રહણ કરીશ.” મહીપાલ કુમારનાં આવાં વચનો સાંભળીને
 વિદ્યાધરેના રાજાઓ લજ્જાથી નીચું જેઈ રહ્યા અને બીજા લોકો કૌતુકથી હંથા
 મસ્તક કરી જોવા લાગ્યા. તે વખતે કુમારે ખેયરીવિદ્યા સંભારી લીલામાત્રથી તે
 વૃક્ષની પાસે જઈ ફળની શ્રેણી હાથવડે લઈ રાજકન્યાને અર્પણ કરી.

તત્કાળ કૌતુકથી લોકોએ જય જય શબ્દ કર્યો, જેથી સર્વ રાજાઓનાં
 મુખકમલ સંકોચ પામ્યાં, સુંદરીઓ હાથોહાથ તાળીઓ આપી હસવા લાગી
 અને નરવર્માદિક રાજાઓના ચિત્તમાં કોપની સ્ફુરણા થઈ. તે વખતે રાજકુમારી
 ગુણસુંદરીએ રોમાંચની શોભાવાળા હાથવડે વરમાલા લીધી તેથી જાણે પોતાના
 ચિત્તમાં ભર્તાનો પ્રવેશ થવાથી તોરણને રચતી હોય તેમ જણાવા લાગી. પછી
 ગુંબરવ કરતા ભમરાઓથી શોભતી એ વરમાળા પ્રેમના અંધન સાથે કુમારના કં-
 ઠમાં તેણીએ આરોપણ કરી. તે વખતે કદ્યાણસુંદર રાજા કુમારની પાસે આવ્યો.
 તે કુમારને વિરૂપ^૨ નેત્રવાળો અને વક્ર^૩ અંગવાળો જેઈ વિચારવા લાગ્યો કે ‘ જગત્ને
 પ્રકાશ કરનારા તેજવાળું ઉત્તમ રત્ન જેમ ભસ્મવડે ઢંકાયેલું હોય તેમ આ કુમાર
 જોવામાં દૃષ્ટિને વિરૂપ લાગે છે પણ ચરિત્રથી અનેક લોકોના પરાક્રમને ઉલ્લંઘન
 કરનાર છે. તેના ગુણોથી એનો વંશપણ જગત્માં વંદન કરવા યોગ્ય હશે, એમ હું
 ધારું છું. વાદળામાં ઢંકાઈ ગયેલા સૂર્યનું તેજ તર્કથી કોણ ન જાણી શકે ? પૂર્ણ પ્ર-
 તિજ્ઞાવાળી આ મારી કન્યા આ વરને વરી છે અને કુલીન કન્યાઓનો એ આચાર

૧ હાથ પછાડવા. ૨ કદરૂપ. ૩ વાંકાચુંકા.

૫૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

જન્યત છે; પણ કુલ અને શીળથી શોભિત એવા રાજાઓની નજરે જેના કુલશીલ જાણ્યા નથી તેવા પુરુષને આ કન્યા આપવી તે મને લજ્જા ઉત્પન્ન કરે છે. માટે હું આ કુમારને આદરથી કુલાદિક પુછું કે જેથી મારા મનનો તેટલો ખેદ પણ દૂર થાય. ’ એમ વિચારી કુમારની નજીક જઈ બુદ્ધિના ભંડારરૂપ રાજાએ સ્થિત્ય અને ગંભીરવાણીથી આ પ્રમાણે પુછ્યું.

“હે ઉત્તમ ! શુણ, વિનય, અને શક્તિથી તમારું જાતિકુળ વિગેરે સર્વ સમગ્ર લોકથી અધિક છે એમ હું જાણું છું, પણ ધણું કરીને લોકો બાહ્યરંગના રાગી હોય છે. જેમ ભીંત અંદર ગમે તેવી હોય પણ તેની બહાર સારો લેપ કરાય છે. માટે હે કુમાર ! તમે વિદ્યાધર છો ? કોઈ દેવતા છો ? વા વરદાનને મેળવનાર કોઈ મનુષ્ય છો ? કે કોઈ નાગકુમાર છો ? તમે કોણ છો ? તે કહીને મારા કાનને પવિત્ર કરો. ” રાજાએ એમ કહ્યું એટલે પ્રૌઢ પ્રભાવવાળા મહીપાળે ક્ષણવારમાં કંચુકની પેઠે પોતાનો કૃત્રિમ નઠારો વેષ છોડી દીધો. આમ જ્યારે તેણે વૈકારિક રૂપ છોડ્યું તે વખતે વાદળામાંથી મુક્ત થયેલા સૂર્યની જેમ, ધુમાડાવિનાના અગ્નિની જેમ, મળરહિત થયેલા મણિની જેમ, લાંછનવિનાના ચંદ્રની જેમ અને છીપમાંથી મુક્ત થયેલા મોતીની જેમ તે શોભવા લાગ્યો અને તેની મનોહર કાંતિએ નિર્મલ સુવર્ણને જિતી લીધું. તત્કાળ લોકોમાં જય જય શબ્દ થયો અને વર ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ. દેવપાળ પોતાના લધુ પંધુનું મૂલસ્વરૂપ જોઈ સંભ્રમથી બેઠો થયો અને તેને હર્ષથી ગાઢ આલિંગન કર્યું. અને તેના પરિવારના લોકોએ કૌતુકથી લોચનને પ્રકૃષ્ઠિત કરી દંડની પેઠે પૃથ્વીપર પડી પ્રણામ કર્યો. ત્રણે પ્રકારના વાજિત્રોના નાદ થવા લાગ્યા, લોકો હર્ષથી નાચવા લાગ્યા અને સુંદરીઓના મુખમાંથી ધવળ-મંગળના ધ્વનિ નીકળવા લાગ્યા.

પ્રથમ મહીપાળે કહેલાં વચનોથી જોયોને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયેલો હતો એવા સર્વ રાજાઓ એકઠા થઈ નરવર્મા રાજાને કહેવા લાગ્યા “કે આ મહીપાળે હાથ-વડે અગ્નિવૃક્ષનાં ફળ લીધાં તેમાં કાંઈ પણ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી, કારણ કે ઇંદ્રજાળની વિધાને શું અસાધ્ય છે ? એ કુમારને લક્ષણરહિત ધારીને તેના પિતાએ પૂર્વે ધરમાંથી કાઢી મૂક્યો છે, તેણે કાંઈ ઠેકાણેથી અમત્કાર મેળવીને આ કામ કર્યું છે તેમાં તેનું શું બળ છે ? જ સ્ત્રીઓ છે તે તો સ્વભાવથીજ નીચગામિની હોય છે, તો આ અતિજડ (મૂર્ખ) એવી રાજકન્યા તેને વરી તેથી શું તે શ્રેષ્ઠ થઈ ગયો ? માટે આ અધટિત કામ અમે સહન કરશું નહીં, અને રાંકના ધરમાંથી

અંક ૧ લો.]

મહીપાળનો જય, લગ્નમંડપ.

૫૯

રત્ન લઈ લેવાની પેઠે આ રાજકન્યાને તેની પાસેથી પડાવી લઈશું” —આવું તે રાજાઓનું કહેવું સાંભળી, કાંઈક વિચાર કરીને નરવર્મા ગંભીરવાણીથી બોલ્યો “હે રાજાઓ ! તમે થોડો વખત રાહ જુઓ ! હાલ આ વખતે અહીં રોષ કરશે નહીં, કારણ કે કલ્યાણસુંદર રાજા મારો ઈષ્ટમિત્ર છે. અભારે આપણે કોપને ઢાંકી, જાણે અનુકૂળ હોય તેમ વર્તી, પરમ પ્રીતિથી આ પાણિત્રહણનો મહોત્સવ થવા દેવો. પછી એ સૌરાષ્ટ્રનો રાજા થોડા સૈન્યના બળવાળો છે, એ આપણા જાણવામાં છે તેથી જલના પ્રવાહને જેમ પર્વત રોકે તેમ આપણે તેના માર્ગને રોકીને રહીશું. માટે હાલ એ બાબતમાં કાંઈ પણ કર્તવ્ય આપણે વિચારવા જવું નથી. કેમકે જ્યારે સૂર્યનું બિંબ ઉદય પામશે ત્યારે અંધકાર કેમ રહી શકશે ?”

આ પ્રમાણે વિચારી તે રાજાઓ સૂર્યમણિની પેઠે બાહરથી મધુર બોલનારા અને અંદર ગૂઢ ઈર્ષ્યાવાળા થઈને વર્તવા લાગ્યા.

હવે જે દેવપાળ કુમાર પોતાના બંધુને મળવાથી અત્યંત હર્ષ પામ્યો હતો તે પોતાની પાસે રહેલા મહીપાળને સ્નેહપૂર્વક કહેવા લાગ્યો. “ભાઈ મહીપાળ ! તમારા જવા પછી વિયોગ પામેલા આપણાં માતૃપિતા માત્ર દેહ ધરીને રહ્યાં છે. તેમનું જીવિત તો તમારામાં જ આસક્ત થઈ સર્વ ઠેકાણે તમારી સાથે જ સંચાર કર્યા કરે છે. હું સ્વયંવરની સ્પૃહાથી અહીં આવ્યો નથી પણ આ મહોત્સવમાં તમારો આવવાનો સંભવ હોવાથી તેનો મિષ્ટ કરીને આવ્યો છું. હે વત્સ ! તમે આપણા રાજમહેલને છોડીને નીકળ્યા ત્યારથી અહીં આવ્યાસુધીનું તમારું અનુભવ કરેલું વૃત્તાંત મને કહેવાને યોગ્ય છે.”

એવીરીતે પોતાના બંધુની પ્રીતિરૂપ અમૃતે પૂરેલી વાણી સાંભળીને મહીપાળે પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું. પ્રીતિરૂપ વેલને પલ્લવિત કરવામાં મેઘસમાન પોતાના ભાઈનું આશ્ચર્યકારી ચરિત્ર સાંભળીને દેવપાળ ધણો ખુશી થયો. કલ્યાણસુંદર રાજાએ તે વરવધૂનો વાજિત્રોના નાદવડે સુંદર એવો વિવાહ મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો. હસ્તમેળાપ વખતે વર કન્યાની સરખી જોડ જોઈ ખુશી થયેલા રાજાએ, પુષ્કળ હાથી, ઘોડા, રથ અને રત્નો મહીપાળ કુમારને આપ્યાં. તે પછી ચારણ ભાટોના વખાણ ઉપરથી મહીપાળના જાણવામાં આવ્યું કે તે સ્વયંવર ઉત્સવમાં પોતાના વિદ્યાધર મિત્ર રત્નકાંતિનો ભાઈ રત્નપ્રભ આવેલ છે. તત્કાળ તે રત્નપ્રભને મળવાને માટે તેને ઉતારે ગયો. રત્નપ્રભે તેનો સત્કાર કર્યો. મહીપા-

૬૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

જે પોતાનું અને રત્નકાંતિનું પૂર્વે બનેલું વૃત્તાંત તેને નિવેદન કર્યું. બુદ્ધિના બળથી મહીપાળે જાણ્યું કે, 'રત્નપ્રભનો તેના ભાઈ ઉપર સ્નેહ થયેલો છે' એટલે તેઓની પ્રીતિ દૃઢ કરવાના ઉપાયને માટે તેણે કહ્યું કે "ભાઈ રત્નપ્રભ! આ જગત્માં પૂર્વના પુણ્યથીજ સહોદર-બંધુનું દર્શન થાય છે. સુખને ઇચ્છનારા પુરૂષોએ સહોદર ભાઈને પોતાના બીજા હાથની પેઠે પાળવો જોઈએ. સંપત્તિઓ અને સ્ત્રીઓ જ્યાં જઈએ ત્યાં મેળવી શકાય છે, પણ માતાના ઉદરવિના સહોદર ભાઈનું દર્શન થતું નથી. જેઓ લવમાત્ર લક્ષ્મીને માટે પોતાના સહોદર-ભાઈનો દ્રેષ કરે છે તે મૂઢ અને ભાગ્યહીન પુરૂષો જ્ઞાનની તુલ્યતાને પામે છે. જે અભાગીઓએ રાજ્યાદિકને માટે સહોદર ભાઈઓને હણે છે, તેઓ પોતાનાજ પક્ષના છેદનારા છે એમ હું માનું છું. જેઓ એક ગ્રાસના' ભાગનો ગર્વ ધરી પોતાના ભાઈઓને છેતરે છે, તેઓને બીજા સાથે સંપ કરીને ગ્રાસ લેનારા કાગડાઓ પણ હસે છે.

આવી અમૃતે ભરેલી મહીપાળ કુમારના મુખચંદ્રથી ઝરતી વાણી સાંભળીને રત્નપ્રભના નેત્રમણિમાંથી ધણાં અશ્રુબિંદુ પડવા લાગ્યાં. નિશ્વાસથી અને ગળતાં અશ્રુથી જેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો છે એવો તે વિદ્યાધર મહીપાળની પાસે જઈ ગફગફ વાણીથી કહેવા લાગ્યો—“હે પરમ બંધુ! એ મારો નાનો ભાઈ રત્નકાંતિ મુળથી ઉદ્ધત છે, તેને મેં કાંઈ દિવસ રીસાવ્યો નથી. તે પોતાની મેળેજ કાંઈક વિકલ્પ કરી ચિત્તમાં અવળું વિચારીને આદ્યો ગયો છે. હિતકારી વાક્યામૃત વડે મંત્રીઓએ તેને વાર્યો અને મેં પણ આગ્રહથી અટકાવ્યો, તે છતાં તે અવળું સમજી આદ્યો ગયો હતો. હે ભાઈ! આ વખતે તેના વિના સુખ અને દુઃખ આપનારૂં આ રાજપણું વિષમિશ્રિત અમૃત જેવું હું જાણું છું.” રત્નપ્રભનાં વચન સાંભળી મહીપાળે કહ્યું, હે ભાઈ! ‘હવે તેનો ખેદ કરો નહીં; દેહ અને દેહી (પ્રાણી) નો સંગમ જેમ કર્મ કરાવે તેમ તમારા બન્ને ભાઈનો સંગમ હું કરાવીશ.’ એવું કુમારનું વચન સાંભળી તેનો સ્વીકાર કરી સ્વચ્છ મનવાળો રત્નપ્રભ પોતાના અનુજ બંધુને જોવામાં ઉત્સુક થઈ રહ્યો.

મહીપાળ કુમારે રાજપુત્રીની સાથે સંગીત શાસ્ત્રના આનંદથી અને ઈષ્ટજનના સંગમથી કેટલાએક દિવસ નિર્ગમન કર્યા. તેવામાં તો તેને અકસ્માત પૂર્વકર્મના પરિણામથી જ્વરની પીડા થઈ અને તેની સાથેજ તેના અંગ ઉપર ચોતરફ ફેાક્ષા ઉઠી આવ્યા. તલના દાણા મૂક્યા હોય તોપણ કુટી બય તેવો દુઃસહ

ખંડ ૧ લો.]

મહીપાળનું ઈર્ષાણુ રાજઓ સાથે યુદ્ધ.

૬૧

તાપ કરનાર મહાજ્વર મહીપાળના અંગમાં વિસ્તાર પામ્યો. તેના તાપની શાંતિને માટે જો કાંઈ પણ ઠંડક કરેછે તો તેનાથી કમળના જેવો ડામળ દેહ ઉલટો વધારે બળે છે. અમૃત જેવા ઔષધોથી જમ જમ તે રોગને નિવારવા બળ છે તેમ તેમ સામ વચન વડે દુર્જનની જમ તે વ્યાધિ વધારે ડાપ કરેછે. તે વ્યાધિનો નાશ કરે તેવા કાંઈ વૈદ્યો, તેવી કાંઈ વિદ્યાઓ કે તેવા કાંઈ પ્રપંચો પૃથ્વીમાં કાંઈ ઠેકાણે મળ્યા નહીં. મોટા વૈદ્યોએ આવી આવીને જાત જાતની ઔષધિઓ વડે અનેક પ્રકારના ઉપાયો એક માસ સુધી કર્યા તોપણ મહીપાળ તે રોગથી કિંચિત્ પણ મુક્ત થયો નહીં. છેવટે તેના વ્યાધિથી દુઃખી થયેલા કલ્યાણસુંદર રાજની રાજ લઈ, પિતાની પેઠે શોક કરતા બીજા સ્વજન વર્ગને મધુર વચનોથી શાંત કરી, સેંકડો વિદ્યાધરોવડે અને પુષ્કળ સૈન્યવડે વીંટાએલો કુમાર પોતાના પૂજ્ય પિતાને મળવાની ઉત્કંઠાથી સ્વદેશ તરફ ચાલ્યો. ગુણસુંદરી પણ વૃદ્ધજનોની શિક્ષા મેળવી, અને માતપિતાના ચરણને નમસ્કાર કરી પોતાના પતિની અનુગામિની થઈ.

અહીં પૂર્વે સ્વયંવરમાં જે રાજઓ ઈર્ષાવાળા થયેલા હતા, તેઓ માલવ દેશમાં પ્રવેશ કરતા કુમારને માર્ગમાંજ રોકીને કહેવા લાગ્યા “હે રાંક ! અમે સર્વ રાજઓના જોતાં રત લઈને તું ક્યાં જાયછે ? હમણાંજ તને તારી છળ વિદ્યાનું ક્ષળ મળશે. જે પ્રાણી અતિ અપળતાથી પોતાના માન કરતાં અધિક કાર્ય કરેછે, તે તેનું પ્રત્યક્ષ ક્ષળ ભોગવે છે. જેમ તું તરતમાંજ કુષ્ટી થયો છે. તે સ્વયંવર વખતે લોકોને જોઈને જે તું ઉંચાં નીચાં વચનો બોલ્યો હતો, તેનું ક્ષળ હવે અમારા હાથથી ભોગવ.” એમ કહી મહાક્રોધથી દુર્ધર એવા તે રાજઓ સર્વ બળથી એકઠા મળીને મહીપાળ કુમારને ઘેરી વળ્યા. શત્રુઓનો કાળરૂપ મહીપાળ શત્રુઓના મુખમાંથી ઉપરનું વચન સાંભળી, રોગની પીડાને જાણે ભૂલી ગયો હોય તેમ સાવધાન થઈ ગયો અને હાથમાં તેણે ખડ્ગ લીધું. તત્કાળ ગર્જદ્રોની સાથે દંતાદંતિ, રથિકાની સાથે બાણબાણી, પેદળની સાથે ખડ્ગાખડ્ગિ અને ઘોડે-સ્વારોની સાથે ભાલાભાલી એવું પરસ્પર બન્ને સૈન્ય વચ્ચે મોટું યુદ્ધ શરૂ થયું. યુદ્ધ કરવામાં દીનતાએ રહિત એવા એ બંને સૈન્યના લોકોને યુદ્ધના રસમાં પોતાની પાસે રહેલો ‘આ પોતાનો છે કે પારકો છે’ એવો વિચાર પણ રહ્યો નહીં. માંસવડે ઢંકાયેલી અને મહીપાળના યશવડે વ્યાપ્ત થયેલી પૃથ્વીને જોઈ તે યશને

૬૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

સ્વર્ગમાં વિસ્તારવાને મહીપાળનાં બાણો આકાશમાં ગયાં, તો ત્યાં પણ તે યશનું કિનરોએ ગાન કરાતું સાંભળી તેને નહીં વખાણનારા શત્રુઓની ઉપર એ સ્વામિ-ભક્ત બાણો આવીને પડ્યાં. થોડીક વારમાં ઉછળતા તરંગોવાળા સમુદ્રો જેમ તટને ઉપદ્રવ કરે તેમ દુશ્મનોના સમૂહે કોપથી મહીપાળના સૈન્યને ઉપદ્રવીત કર્યું. એ વખતે દેવપાળ, મહીપાળ અને રત્નપ્રભ તથા તે શિવાયના બીજા મહા પરાક્રમી રથિક વીરો શત્રુઓની સાથે વિશેષ પ્રકારે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. નવીન મેધ સમાન એ વીરોએ બાણની ધારાવડે વૃષ્ટિ કરી અને રૂધિરથી પૃથ્વીનું સિંચન કરી શત્રુઓનું દુર્ભિક્ષ (દુકાળ) પાડ્યું. મંથાનક જેવા તેઓએ સેનારૂપી દહીંને વલોવી જગત્ના તાપને નાશ કરનારૂં યશરૂપી માખણ ઉતાર્યું. થોડીક વારમાં તો જગત્માં સારરૂપ મહીપાળનું બળ સહન કરવાને અસમર્થ એવા શત્રુઓ પોતપોતાના સૈનિકોની સાથે દશે દિશામાં નાશી ગયા. તત્કાળ યાદવસૈનિકોએ જય જય શબ્દ કર્યો. અને દેવતાઓએ આકાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. ‘મહાપરાક્રમી પુરૂષો ક્યારે પણ તૃણ ઉપર કોપ કરતા નથી’ એમ ધારીને નરવર્માદિક રાજાઓએ મુખમાં તૃણ ધારણ કર્યું. ‘આ મહીપાળ પૃથ્વીમાં હર્ષ ઉત્પન્ન કરનાર છે’ એમ ધારી તેની આગલ આઘોટતા રાજાઓ તે મિષે તેના ચરણનાં રજકણોથી પોતાના શરીરને લેપન કરવા લાગ્યા. તે વખતે ઉત્તમ સ્વામી મહીપાળ પોતાના ચરણ પાસે પડતા નમ્ર એવા એ રાજાઓના પૃથ્ણાગ ઉપર લક્ષ્મીના નિવાસરૂપ કમળ જેવો પોતાનો હાથ મૂકતો હતો. તે પછી ત્યાંજ રાજા નરવર્માએ રૂપથી દેવ કન્યાનો પણ તિરસ્કાર કરનારી વનમાળા નામની પોતાની કન્યા દેવપાળને આપી. એ પ્રમાણે સર્વ રાજાઓને જિતી, બાણે મૂર્તિવંત જયલક્ષ્મી હોય તેવી વનમાલાને સાથે લઈ મહીપાળ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો અને નરવર્માદિક રાજાઓ તેની આજ્ઞા લઈ, યાદવોના શૌર્યથી અમત્કાર પામતા પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

હવે મહીપાળને જેમ જેમ વનમાં વાયુ વાવા લાગ્યો તેમ તેમ આયુષ્યને નાશ કરનારો રોગરૂપી સર્પ વધવા લાગ્યો. દુષ્ટ પવનની મોટી ખીડાઓથી અઢાર પ્રકારના કોઢોએ લક્ષ્મીના ધરરૂપ તેના દેહને દૂષિત કરી દીધો. તે વનની ભૂમિ તેને નરક ભૂમિ જેવી જણાવા લાગી, કમલસહિત નદીનું જલ તેને ભયંકર લાગવા માંડ્યું, વાર્જિત્રોના અવાજ કાળના નાદ જેવા લાગવા લાગ્યા, તેના શરીરમાંથી સ્વ-વતા વસા (પરુ) વગેરે પરિજનોને અતિ દુર્ગંધવડે ત્રાસ આપવા લાગ્યા, ભોજન કાલકૂટ વિષસમાન લાગવા માંડ્યું, પાણી તપેલા સીસાંના રસ જેવું લાગવા

ખંડ ૧ લો.]

મહીપાળને થયેલો મહાજ્વરનો આધિ.

૬૩

માંડયું, કર્પૂર દુઃખના પૂર જેવું જણાવા લાગ્યું, ગાયન દુર્વાક્ય જેવું લાગવા માંડ્યું, નૃત્ય સર્પના નૃત્ય જેવું દીસવા લાગ્યું, અને પુષ્પો યમરાજના ખાણે જેવાં લાગવા માંડ્યાં. નરકથી પણ અધિક દુઃખે પીડિત એવા તેને લોકાની સાથે, સ્વજનોની સાથે કે એકાંતમાં કોઈ ઠેકાણે પ્રીતિ ઉપજવા ન લાગી. પછી તેણે કેટલેક દિવસે એક પુષ્પવાળા વનમાં જઈને તેના દુઃખથી દુઃખી એવા સૈન્યને પડાવ ન બાંધ્યો. જમ પ્રાણીને પૂર્વનું શુભાશુભ કર્મ સ્વયમેવ ઉદય પામે છે તેમ પરોપદેશવિના સારી કે માઠી બુદ્ધિ પણ પ્રવર્તે છે. કર્મથી પ્રેરાયેલો આ જીવ સર્વ ઠેકાણે કુલાલ ચક્રનીપેઠે સ્વભાવથીજ ભમ્યા કરે છે. અહીં મહીપાલ કુમાર તે ઉઘાનના ખુદ્ધા પ્રદેશમાં ચંદ્રની કાંતિના પૂરથી વ્યાપ્ત એવી રાત્રિએ સુખની અભિલાષાએ સુતો.

હવે ચૈત્રીપૂર્ણિમાના દિવસ ઉપર શત્રુંજયગિરિની યાત્રા કરવા અને આદિનાથ પ્રભુના ચરણકમલની સેવા કરવા ચારે તરફથી અનેક વિદ્યાધરો જતા હતા. ત્રૈલોક્યમાં જેટલા તીર્થો છે તેની યાત્રાથી જે ફળ થાય છે, તે ફલ પુંડરીક ગિરિની એક યાત્રા આપે છે. ચૈત્રમાસની પૂર્ણિમાને દિવસે કરેલી પુંડરીકગિરિની સ્તુતિ, સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખને હસ્તગત કરે છે. તેથી અનેક વિદ્યાધરોએ તે દિવસે શક્તિવડે નંદન વનમાંથી લાવેલા વિચિત્ર પુષ્પોવડે આદિનાથ પ્રભુની પૂજા કરી, અને સારપછી પ્રસન્ન ચિત્તથી ચતુર ચાલવાળું તથા નાનાપ્રકારના અભિનયથી શોભતું સંગીત કર્યું તેમજ પ્રાંતે વિચિત્ર અર્થવાળા, ચતુર ભાષામય અને સંવેગગર્ભિત સ્તોત્રોથી ભગવંતની આરાધના (સ્તુતિ) કરી.

એવી રીતે ચૈત્રીપૂર્ણિમાની યાત્રા કરી પુંડરીકગિરિ ઉપરથી ઉતર્યા પછી તે અતિપ્રિય પુંડરીકગિરિ ઉપર દૃષ્ટિ કરતા કરતા તેઓ પોતાના સ્થાન તરફ વિદાય થયા. તે વખતે ચંદ્રચૂડનામના એક વિદ્યાધરને તેની પ્રિયાએ મધુરવાણીથી કહ્યું કે, “હે નાથ! બીજા સૌ ભલે જાય પણ આપણે તો અહીં રહીશું. જગત્પતિ આદિનાથ ભગવંતે મારા ચિત્તમાં એવો વાસ કર્યો છે કે જેથી હું સ્વર્ગ અને મોક્ષાદિકને પણ તેની પાસે તૃણસમાન માનું છું. હે વિભો! આ પુંડરીકગિરિ ઉપર બીજા આઠ દિવસ રહેવાનો મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને નિર્ણય કરો, જેથી હું નિવૃત્તિથી એ પ્રભુની સ્તુતિ અને પૂજા કરું.” આવી પોતાની પ્રિય સ્ત્રીની પ્રાર્થનાથી તે તીર્થમાં ભક્તિવાળો ચંદ્રચૂડ ત્યાં રહ્યો. “ઈષ્ટજને કરેલા ઈષ્ટ ઉપદેશની ડાણ ઉપેક્ષા કરે.” એવી રીતે ઘણી ઉત્કંઠાથી જગત્પતિને પૂજી પછી તે દંપતી-

૬૪

શનુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

એ અતૃપ્તપણે ત્યાંથી જવાની ઇચ્છા કરી. મોટા પ્રમાણવાળા વિમાનમાં બેસી તેઓ ચાલવા લાગ્યા, તેવામાં પૂર્વદિશામાં રહેલું સૂર્યોદ્યાન તેમના બેવામાં આવ્યું. નંદનવનને તિરસ્કાર કરનાર અને પુષ્પરૂપી ધનવાળું એ સુંદર ઉદ્યાન બેઈ સ્ત્રીએ પોતાના હૃદયેશ્વર ચંદ્રચૂડને કહ્યું—“હે નાથ! શનુંજયગિરિની પાસે રહેલું આ વન જુઓ! જે વન પ્રકાશિત પુષ્પોથી દિવસે પણ તારા સહિત આકાશના ભ્રમને આપે છે. તેની અંદર કમલના સમૂહથી શોભતો અને નિર્ભળ જળરૂપી અમૃતથી પૂર્ણ એવો આ કુંડ આપણી નજીકજ છે. તે કુંડને કાંઈ ચલાયમાન ધ્વજોના છેડાથી સ્વર્ગીયજનને વીજતા અર્હત ભગવંતના ઉજ્જવલ પ્રાસાદો કેવા શોભે છે તે જુઓ. હે નાથ! આ ગિરિરાજની સીમાપર રહેલી આ વનની લક્ષ્મી મારા નેત્રને સુખ આપેછે, જે ક્ષણવાર આપની પ્રસન્નતા હોય તો આપણે અહીં રોકાઈએ.” એવી રીતે પ્રિયાના સુખકમળમાંથી ઝરતી શ્રવણને પ્રિય એવી વાણીરૂપી સુધાનું પાન કરી ચંદ્રચૂડે પોતાનું વિમાન ત્યાં ઉતાર્યું. પછી કહ્યું કે “હે મૃગાશિ! આ સૂર્યોદ્યાનનામે મહાપ્રભાવવાળું વન છે, અહીં સર્વ કાર્યમાં ઉપયોગી એવી અનેક દિવ્ય ઔષધીઓ થાય છે. આ સૂર્યાવર્તનામે કુંડ છે, તે સર્વ રોગની પીડાને નાશ કરેછે. એના જળના એક બિંદુમાત્રથી અઢાર પ્રકારના કાઠ ક્ષય પામેછે.”

એવી રીતે તે કુંડનો તથા વનનો પ્રભાવ કહેતો ચંદ્રચૂડ વિદ્યાધર પોતાની પ્રિયાસાથે ત્યાં મનોહર લતાગૃહમાં રમવા લાગ્યો. મનોહર પ્રિયાના અપળ કટાક્ષથી લલિત થયેલા તે વિદ્યાધરે કમળના સમૂહથી વ્યાપ્ત તે કુંડના જળમાં ધણી વાર સુધી વિલાસ કર્યો. પછી તેમાંથી કમળનાં પુષ્પો લઈ અને ધોયેલ ઉજ્જવળ વસ્ત્ર પહેરી ચંદ્રચૂડે પોતાની પ્રિયાસહિત સિદ્ધાચતન (દેરાસર) માં જઈ ભગવંતની પૂજા અને સ્તુતિ કરી. તે પછી ભગવંતના ચરણથી પવિત્ર થયેલું અનેક રોગોનો નાશ કરનાર સૂર્યાવર્તકુંડનું જળ લઈ તે દંપતી વિમાનમાં બેસી ત્યાંથી ચાલતા થયા.

આગળ ચાલતાં ચંદ્રની કાંતિના યોગથી જમાં અનેક ઘોળા તંબૂઓ જણાતા હતા એવી મહીપાળની સેના વિમાનમાં બેઠાં બેઠાં તેઓના બેવામાં આવી. સર્વ તરફ ઘોડા, હાથી, રથ, અને પેદલની ધણી સંખ્યા બેઠને કાંતાએ પોતાના પ્રાણવલ્લભને પુછ્યું. “હે નાથ! આવા વનમાં આટલા બધા મનુષ્યોની સ્થિતિ કેમ છે? અને જ્યાં દૃષ્ટિ નાખીએ છીએ ત્યાં પુષ્કળ હાથી અને ઘોડાજ કેમ ન-

ખંડ ૧ લો.]

સૂર્યકુંડના જળથી વિદ્યાધરે કરેલી રોગશુદ્ધિ.

૬૫

જરે પડેછે? જુઓ, આ કોઈ પુરૂષ રોગાર્ત હોવાથી ઘણા માણસોથી વીંટાએલો હોય એમ જણાય છે. તે તરફથી દુર્ગંધ આવેછે, તેથી તે કાઢીઓ છે, એમ મને લાગેછે. હે હૃદયેશ્વર! આપણી પાસે કોઢને હરનારૂં ઉત્તમ જલ છે. તે જો તમારી આજ્ઞા હોય તો હું તેના ઉપર સિંચન કરું. ” પતિએ આજ્ઞા આપી એટલે એ દયાળુ સુંદરીએ વિમાનમાંજ રહીને તેની ઉપર તીર્થજળના છાંટા નાખ્યા. તે પવિત્ર જલના સંપર્કથી તત્કાળ મહીપાળને પૂર્વે નહીં થયેલી એવી શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ, અને ગ્રીષ્મઋતુમાં સુકાએલું વૃક્ષ જેમ વર્ષાઋતુમાં નવપલ્લવ થાય તેમ મહીપાળ કુમારનું શરીર નવપલ્લવ થઈ ગયું. પ્રકાશિત અને દિવ્ય કાંતિવાળો મહીપાળનો દેહ થયેલ જોઈ વિદ્યાધર, ગુણસુંદરી, દેવપાળ, અને સર્વ સૈનિકો અત્યંત ખુશી થયા. પછી રાજના અંગમાંથી જુદા પડેલા તે કુષ્ટરોગો આકાશમાં રહીને કહેવા લાગ્યા ‘ હે રાજ! હવે તું જય પામ, અમોએ તને મુક્ત કર્યો છે. આજથી સાત ભવ સુધી અમોએ તને સેવ્યો હતો. પણ હવે આ સૂર્યાવર્ત કુંડનું જળ આપ્યું એટલે અમારો અવકાશ રહ્યો નથી. ’ એમ કહી કૃષ્ણવર્ણવાળા, અને ભયંકર રૂપવાળા એ મહારોગો કોલાહલ કરતા કોઈ ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા. પછી લાખો સુખવાળી અને નિર્દોષ તે રાત્રી વીસા પછી દેવપાળે અતિહર્ષથી પ્રાતઃકાળે મહોત્સવ કર્યો. પોતાના દેહના આરોગ્યની વાર્તાથી ખુશી કરવાને પોતાના પૂર્વ મિત્ર રત્નકાંતિને વિદ્યાધરદ્વારા મહીપાળે બોલાવ્યો. મહીપાળનું નામ સાંભળતાંજ રત્નકાંતિ અતિહર્ષ પામી વિમાનોના સમૂહથી પરવરેલો સત્વર ત્યાં આવ્યો. પ્રેમની લાલસાવાળા મહીપાળે, એક દેહ કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ પોતાના નિરોગી અંગોવડે તેને આલિંગન કર્યું. પછી તેણે રત્નકાંતિ અને રત્નપ્રભનો ત્યાં મેલાપ કરાવ્યો અને પોતાની મિત્રાઈ તથા કહેલાં વચન સફળ કર્યો. તેઓ પણ જેમ એકજ વૈતાલ્ય પર્વતઉપર જુદા જુદા રાજ્યના અધિપતિ હતા તેમ દેહથી જુદા રહ્યા પણ પ્રેમથી તો પરસ્પર એક આત્મવાળા થઈ ગયા.

“જ્યારે સૂર્ય આકાશના મધ્યભાગમાં આવ્યો તે વખતે ત્યાં માસોપવાસના પારણાને માટે કોઈ બે મુનિઓ આવી ચડ્યા. મૂર્તિમાન જણે ધર્મ અને શમ^૧ હોય તેવા તે બંનેને જોઈ, ઘણી ભક્તિવાળા મહીપાળે સંબ્રમપણે ઉઠી તેમને નમસ્કાર કર્યો અને મોટી ભક્તિથી શુદ્ધ અન્ન, વસ્ત્ર તથા જલાદિકથી પ્રતિલાભી પોતાને થયેલા રોગનું મૂલથી કારણ પુછ્યું. તેઓએ ધર્મલાભ આપી કોમલ વા-

૧ શમ=ક્રોધવિનાશ, ક્ષમા, ઉપશમાદિ.

૬૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

ણીથી કહ્યું “હે રાજન્ ! આ વનમાં અમારા જ્ઞાનવાન્ ગુરૂ પધારેલા છે માટે તમને કાંઈ પણ સંદેહ હોય અથવા કોઈ પ્રકારના ધર્મ કર્મને જાણવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો હે સ્વચ્છ હૃદયવાળા ! તમે તેમની પાસે આવી તેવિષે પુછો.” એ પ્રમાણે મહીપાળને કહીને તેણે વંદના કરેલા તે બંને મુનિઓએ ગુરૂ પાસે આવી જે બન્યું હતું તે યથાર્થ કહી સંભળાવ્યું. સારપછી દેવપાળ, મહીપાળ, રત્નપ્રભ, રત્નકાંતિ અને બીજા ઘણા લોકો ગુરૂને વાંદવા ગયા. ત્યાં આત્માવડે આત્માનું ધ્યાન કરતા, આનંદથી વ્યાપ્ત થયેલા, નાદબિંદુની કલાના સ્પર્શથી પ્રગટ થયેલા તેજવડે અંધકારના સમૂહનો નાશ કરતા, આધારચક્રના પદ્મને સંકોચી, શક્તિથી હૃદયમાં સ્થાપન કરી બ્રહ્મસ્થાનમાં રહેલા પરમજ્યોતિનું ચિંતવન કરતા, સર્વ ઉપર સમતા રાખતા અને એક મુક્તિએ જવાનીજ ઇચ્છા કરનારા એવા ગુરૂમહારાજને જોઈ તેઓ અનિર્વાચ્ય^૧ આનંદ પામ્યા. પછી મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ ઉત્તરાસંગ કરીને તેઓએ જ્ઞાનનિધિ એવા મુનીશ્વરને હર્ષથી નમસ્કાર કર્યો. થોડી વારે ધ્યાન સમાધિ છોડી ધર્મના વ્યાપારને કરનારા મુનીશ્વરે તેઓને બોધ કરવામાટે આ પ્રમાણે દેશના આપી. “અહો ! ભવ્ય પ્રાણીઓ ! આર્યદેશ, મનુષ્યપણું, દીર્ઘ આયુષ્ય, નિરોગીપણું, ઉત્તમ કુળ અને ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય એ પુરૂષોને પુણ્ય મેળવવામાં મૂલ હેતુરૂપ છે.” ઇલાદિ ગુરૂના મુખચંદ્રથી ઝરતા દેશનારૂપ અમૃતનું પાન કરી તેઓએ પુછ્યું કે “હે ભગવંત ! આ મહીપાળના શરીરમાંથી જુદા પડીને રોગોએ કહ્યું કે, ‘અમે આના શરીરમાં સાત ભવથી રહ્યા હતા પણ જ્યાં એ તીર્થસંબંધી કુંડનું જળ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સ્થિર રહી શકતા નથી તેથી હવે જઈએ છીએ.’ આવી તેમની વાણી કેમ થઈ? તે કહો” થોડી વારમાં સમાધિવડે તેનો પૂર્વભવ જાણીને ગુરૂ બોલ્યા કે “હે મહીપાળ ! તે પૂર્વે જે કુષ્ટ કર્મ બાંધ્યું હતું તે સાંભળ—

“આ ભરતક્ષેત્રમાં શ્રીપુરનામે એક નગર છે, ત્યાં ગુણીજનોની મર્યાદારૂપ શ્રીનિવાસ નામે રાજા હતો. તે પિતાની જેમ પ્રજાને પાળતો હતો, યમરાજની પેઠે શત્રુઓને મારતો હતો અને દાન આપવામાં કામધેનુ, ચિંતામણિ રત્ન અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ અધિક હતો. પરંતુ શિલાદિ ગુણથી સંપન્ન છતાં એ રાજામાં શિકાર કરવાનો મોટો દુર્ગુણ પડેલો હોવાથી તે કલંકયુક્ત ચંદ્ર જેવો હતો. એક વખતે અશ્વઉપર આરૂઢ થઈ, હાથમાં ધનુષ લઈ મૃગયા રમવાને માટે તે વ-

૧ અનિર્વાચ્ય=વચનદ્વારા કહી ન શકાય તેવો.

અંક ૧ લો.]

મહીપાળનો પૂર્વભવ.

૬૭

નમાં ગયો. ત્યાં ત્રાસ પામેલા એક મૃગના ટાળાની પછવાડે તેણે વેગવાળા પોતાના ઘોડાને દોડાવ્યો, અને તેની ઉપર મેઘની જેમ અવિચ્છિન્ન ખાણોની વૃષ્ટિ કરી. જેમ જેમ તે મૃગનું ટાળું આગળ આદ્યું તેમ તેમ ઘોડાના વેગથી જે દૂર હતું તેને પાસે કરતો અને પાસે રહેલાને દૂર કરતો તે રાજ વ્યસનની આસક્તિવડે પોતાની સેનાથી ભ્રષ્ટ થયો. આગળ જતાં એક ધાટા વૃક્ષોનો જથ્થો આવ્યો, તેની અંદર કોઈ જીવ હશે એમ ધારી, તેને હણવાને તે વૃક્ષના ઝુંડમાં તેણે તીક્ષ્ણ ખાણુ છોડ્યાં. તે વખતે “**નમોઽર્હદમ્યઃ**” એવી ગદ્ ગદ્ વાણી તેના સાંભળવામાં આવી. તરતજ તે શબ્દની ઉત્પત્તિનું સ્થળ જાણવાને જેવી તેણે દૃષ્ટિ નાખી, તેવાજ કાર્યોત્સર્ગે રહેલા કોઈ મુનિને પોતાના ખાણુથી વિધાર્ધને પૃથ્વીઉપર પડતા જોયા. એ મહર્ષિને હણાયેલા જોઈ જાણે પોતાનું પુણ્યરૂપ વૃક્ષ મૂળમાંથી છેદાણું હોય તેમ જાણતો રાજ ધણો શોક કરવા લાગ્યો. “હે નાથ! નિવિડ પાપી એવા મેં આ શું કર્યું? અરે! મહાકષ્ટવડે ઉપાર્જન કરેલું બોધી બીજ મેં દુષ્કર્મરૂપી અગ્નિથી ખાળી નાખ્યું. મારા જીવિતને ધિક્કાર છે, કે પુણ્યનો છેડો લાવનાર અને પાપનું વધારનાર આ નિરપરાધી પ્રાણીને મારવાનું વ્યસન મને લાગુ પડ્યું એક જીવને મારવાથી પણ ધણા લયંકર નરકમાં પડવારૂપ તેનું ક્ષણ પ્રાણીને મળે છે. અહો! દુરાત્મા એવા મેં આ નડાર વ્યસન એવી પ્રૌઢતાને પમાડ્યું કે તેની વૃદ્ધિથી આખરે ઋષિહસાનું પાપ મને લાગ્યું. જે ધર્મજ્ઞ પુરૂષો થઈને મને આવા વ્યસનમાં ઉત્સાહ આપતા હતા, તેઓને અને આવા નિરપરાધી જીવોને દુઃખ આપનારા મને પણ ધિક્કાર છે. જેઓ ‘રાજ્યોને શિકાર કરવામાં પાપ નથી’ એમ કહે છે, તેઓની વિદ્રવ્તા અને તત્ત્વવૃત્તિ બન્ને ક્ષય પામે. અહો! ઉદ્ધત પાપીઆ માત્ર તુણ જલથી તૃપ્ત રહેનારા નિરપરાધી પ્રાણીઓને તીક્ષ્ણ ખાણુથી મારી નાખે છે, એ કેવી ખેદની વાત છે? જાણે શરીરધારી પુણ્યરાશિ હોય તેવા આ મહાયોગિ મુનિને મેં અભાગીએ મારી નાખ્યા. હવે હું ક્યાં જઈ અને શું કરું?” આ પ્રમાણે કહીને ખેદ પામેલા તે રાજ્યે પોતાના જન્મને નષ્ટ કરનાર અને પાપના મૂલરૂપ ધારીને પોતાના ધનુષખાણને લાંબી નાખ્યાં. સાર પછી ઉતાવળો ઘોડા ઉપરથી ઉતરી મુનિની પાસે આવી જાણે પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતો હોય તેમ તેમને નમસ્કાર કર્યો અને જમનો માત્ર થોડો શ્વાસ ચાલતો હતો એવા મુનિના ચરણકમલને હાથમાં લઈને પોતાના નમેલા મસ્તક ઉપર મુગટરૂપ કર્યા. પછી પોતાના કુકર્મને નિદતો અને આબુખાબુ રહેલા મૃગ પક્ષીઓને પણ રોવરાવતો તે રાજ મુક્ત કંઠે વિસામે લીધા વિના રૂદન કરવા

૬૮

શત્રુજ્ઞ માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

લાગ્યો. છેવટે બોલ્યો કે, “હે દેવ! મૃગયાના વ્યસનવાળા મેં દુરાત્માએ આ મહા દુષ્કર્મ કર્યું છે. હવે આજ્ઞા કરો હું શું કરું? હે નાથ! મારા નિર્મળ કુળને મેં કલંક લગાડ્યું છે અને મહા પ્રકાશમાન પુણ્યરૂપી પ્રાસાદને કાળલનો દૂધડો આપ્યો છે. જો કુળમાં દુરાચારી અને મૂર્ખ પુત્ર થાય તો પૂર્વજના પુણ્યરૂપી વૃક્ષમાં પણ દાવાનળ લાગ્યો એમ મનાય છે. આ વખતે કલંકી અને તિર્યંચ તથા નરકના અતિથિ એવા મને તમારા આ ચરણજ માત્ર શરણરૂપ છે.” એમ કહી પોતાના આત્માને નિંદતો અને જનાં નેત્રો અશ્રુવડે વ્યાપ્ત થયેલાં છે એવો રાજ મુનિના ચરણને વારંવાર નમવા લાગ્યો. એ વખતે તે મુનિએ પણ ભગવંતના ચરણને સ્મરણ કરતાં કર્મનીપેઠે જાણે એવ્યા હોય તેમ ક્ષણમાં પોતાના પ્રાણને છોડી દીધા. તત્કાલ એ મુનિના વધરૂપી ખડગવડે જનું હૃદય કાઢી ગયું છે એવા તે રાજાએ ફરીને રૂદનમય પોકાર કર્યો અને તે મુનિરાજના ગુણની શ્રેણીનું ધ્યાન કરતો મૂર્છા પામ્યો.

“આ તરફ તેના સૈનિકો જે જુદા પડી ગયા હતા તે ત્યાં આવી પહોંચ્યા; અને તેવી સ્થિતિવાળા રાજાને જોઈ તેને નીતિ વચનની યુક્તિવડે બોધ આપી કાંઈક દુઃખમાંથી નિવૃત્ત કર્યો. પછી મુનિના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કરી મનમાં ધણું દુઃખ પામતો રાજા પોતાને સ્થાનકે ગયો અને મુનિહત્યાના પાપની શાંતિને માટે તે વનમાં શ્રી શાંતિનાથનો ચાર દ્વારવાળો એક પ્રાસાદ તેણે કરાવ્યો. ભક્તિથી શોભિત તે રાજા ત્યારથી મુનિઓને સર્વ પાપને હરનાર શુદ્ધ અત્રવસ્ત્રાદિકનું દાન નિલ નિયમપૂર્વક આપવા લાગ્યો. એવી રીતે મન વચન કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક ધર્મને આચરતાં છતાં પણ એ રાજા ઋષિહત્યાના પાપથી મુક્ત થયો નહીં. અંતે તે દુઃખરૂપી શત્રુથીજ અતિ પીડા પામતો શ્રીનિવાસરાજ મહારોગને ભોગવી મૃત્યુ પામીને સાતમી નરકે ગયો. ત્યાં બંધન અને છેદન વિગેરેનું મોટું દુઃખ ચિરકાળ અનુભવી ત્યાંથી નીકળીને તિર્યંચના ભવને પ્રાપ્ત થયો. એ ભવમાં શીત, આતપ, મહારોગ, તાડન, ક્ષુધા અને તૃષ્ણા વિગેરેનું અજ્ઞાનપણે મહા દુઃખ ભોગવી ફરી પાછો નરકમાં ગયો. એવી રીતે તિર્યંચ અને નરક ગતિમાં અનેક અવતાર ધરી પછી છ ભવસુધી મનુષ્ય થઈને દુષ્ટ રોગથીજ મૃત્યુ પામ્યો. આ સાતમે ભવે હે મહીપાળ! તે રાજાનો જીવ તું થયો છે. તને જે દુષ્ટ રોગ થયો હતો તે પૂર્વોપાર્જિત મુનિહત્યાના પાપનું પક્વ ફળ તને પ્રાપ્ત થયું હતું. હે રાજપુત્ર! હાસ્યથી

૧ તડકો.

અંક ૧ લો.]

મહીપાળનો પૂર્વલવ.

૬૯

પણ એ મુનિને વિરાધ્યા હોય તો તે કર્મ દુઃખના સમૂહને આપે છે તો ઈર્ષ્યાવડે વિરાધના કરવાથી તો નરકગતિ આપે તેમાં શું કહેવું ? યતિને માત્ર કોપા-
વ્યાથી એક જન્મનું કરેલું પુણ્ય ક્ષય થઈ જાય છે અને યતિનો ધાત કરવાથી
સાતમી નરકમાં વાસ થાય છે. ઋષિહત્યારૂપી વેલડી, દુઃખ, દુર્ગતિ, દુર્યોનિ અને
દૌર્ભાગ્ય વિગેરે ક્ષણથી આ લોક અને પરલોકમાં ફળ્યા કરે છે. મન, વચન, કા-
યાની શુદ્ધિવડે આરાધના કરેલા મુનિ સર્વ પ્રકારનાં સુખને આપે છે અને વિરા-
ધના કરવાથી નરક તિર્યચાદિગતિમાં ધણી પીડાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. મહાસત્ત્વવાળા
અને વ્રતધારી મુનિરાજ તો એકતરફ રહ્યા, પણ કિયારહિત અને ગુણને નહીં જા-
ણનારા મુનિની પણ કોઈ વખત વિરાધના કરવી નહીં. જેવા તેવા પણ સાધુના
વેષવાલા મુનિને ગૃહસ્થે પુણ્ય પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી ગૌતમની પેઠે ભક્તિથી પૂજવા.
મુનિનો વેષ વંદન કરવા યોગ્ય છે, શરીર વંદન કરવા યોગ્ય નથી; તેથી સંકૃતવાન
પુરૂષે તેવા વેષને જોઈને સેવા કરવી. તેવી રીતે માત્ર વેષથી પણ મુનિનું શુદ્ધ આ-
ચરણ વિશેષ વંદન કરવા લાયક છે, તેથી મોક્ષની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે મુનિનું શુદ્ધ
આચરણ જોઈને વિશેષપ્રકારે તેમની પૂજા કરવી. કિયારહિત સાધુની પણ એ
પૂજા ભક્તિ થાય છે તો તે લજ્જાથી પણ વ્રતધારી થાય છે અને સક્રિયાવાળો
સાધુ હોય પણ એ તેની અવજ્ઞા થાય છે તો તે વ્રતમાં શિથિલ આદરવાળો
થઈ જાય છે. જે મનુષ્યો મુનિરાજને જોઈને નમતા નથી તેઓનાં દાન, દયા,
ક્ષમા અને શક્તિ એ સર્વ અદ્ય ક્ષણે આપનારાં થાય છે. તેથી એ જૈનલિંગી
સાધુઓની મન, વચન કાયાની શુદ્ધિવડે આરાધના કરવી; સ્વાર્થનો ધાત કરનારી
તેઓની નિંદા સર્વથા કરવી નહીં. હે મહીપાળ ! તને દુષ્ટ રોગ થવાનું આ કા-
રણ મેં સ્ફુટરીતે કહ્યું છે. તેથી હવે કોઈ દિવસ તારે ક્રોધ પામેલા મુનિની પણ
વિરાધના કરવી નહીં.”

“હે મહીપાળ ! હવે સૂર્યાવર્તકુંડના જલસંબંધી વૃત્તાંત કહું છું તે સાંભળ.
શત્રુંજય ગિરિની નીચે પૂર્વદિશા તરફ એક મોટું સૂર્ય વન છે. ત્યાં સૂર્ય વૈક્રિયરૂપ
ધરીને જિનેશ્વરની સેવા કરવા માટે સાઠ હજાર વર્ષસુધી રહ્યા હતા, તેથી તે સૂર્યો-
ધાન કહેવાય છે. તેની અંદર સૂર્યાવર્ત નામે કુંડ છે, જેનું જળ ઋષભદેવ ભગવં-
તની દૃષ્ટિરૂપ અમૃતવડે વ્યાપ્ત થયેલું છે. હત્યાદિ દોષને નાશ કરનારૂં અને સર્વ-
પ્રકારના દુષ્ટ રોગને હરનારૂં તેનું જળ મોટીભક્તિવડે જિન ભગવંતના સ્નાનમાં
ધણીવાર યોજવામાં આવેલું છે. એક મણિચૂડ નામે વિદ્યાધર પોતાની પ્રિયા

૭૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ બે.

સાથે ચૈત્રી પૂર્ણિમાના ઉત્સવ ઉપર શ્રીવિભળાયલ તીર્થે યાત્રા કરવા આંવ્યો હતો તે યાત્રા કરી ભગવંતને નમી સૂર્યોદ્યાનમાં આંવ્યો. ત્યાં પણ એ બુદ્ધિમાન્ વિદ્યાધરે ઋષભદેવની પ્રતિમાને નમસ્કાર કર્યો અને તે કુંડનું પવિત્ર જળ લઈ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. તેની પ્રિયા જે વિમાનમાં સાથે હતી તેણીને તારી મહાદુઃખી સ્થિતિ જોઈને દયા આવી. એટલે પોતાના પતિની આજ્ઞા લઈ તારા ઉપર તે કુંડનું જળ નાંખ્યું. તે જલના સિંચનથી સર્વે વ્યાધિઓ તારા શરીરમાંથી દૂર થયા. ‘અમે હવે તારા શરીરમાં રહેવાને સમર્થ નથી’ એમ કહી ચાલ્યા ગયા. હે રાજપુત્ર ! ધણું કરીને સર્વ પ્રકારની હત્યા નરકાદિ દુઃખને આપનારી છે, તેમાં પણ યતિહત્યા તો અવિશ્રાંત^૧ ભવભ્રમણનું કારણ છે. કોઈપણ નિર્દોષ પુરૂષોએ વાણીથી પણ મુનિને કોપાવવા નહીં, કેમકે પ્રાયઃ પરનિદા ધણા દુઃખસમૂહને આપનારી છે. તેથીજ મહર્ષિઓ પરનિદા, પરદ્રોહ અને પરદ્રવ્યનું હરણ એ ત્રણ મોટાં પાપ કહે છે. ક્ષિંધારી મુનિ હમેશાં વંદના કરવા યોગ્ય છે તેથી ભદ્રીક જીવે તેની ક્રિયા વિગેરે કાંઈ જોવું નહીં. કેમકે, જેવી તેવી પણ એ આકૃતિ (મુનિવેષ) જ વંદન કરાય છે.” આપ્રમાણે કહી મુનિ વિરામ પામ્યા એટલે મહીપાળે આપ્રમાણે કહ્યું.

“હે ભગવન્ ! મને આપ જંગમ તીર્થરૂપ પ્રાપ્ત થયા છે. સર્વોત્કૃષ્ટ તીર્થના ઉપદેશથી અને ધર્મરૂપી નેત્રને પ્રકાશ કરવાથી અનુપમ તીર્થરૂપ એવા તમે મને પ્રાપ્ત થયા તેથી હું મારા આત્માને ધન્ય માનું છું. સંસારી જીવોને તમે સેવવા યોગ્ય, પૂજવા યોગ્ય અને ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. કેમકે ગુરૂવિના બુદ્ધિવંત પુરૂષ પણ ધર્મના તત્ત્વને જાણી શકતો નથી. રસસિદ્ધિ, કલા, વિદ્યા, ધર્મતત્ત્વ અને ધનનું ઉપાર્જન એ સર્વે ગુરૂના ઉપદેશવિના વિચક્ષણ પુરૂષને પણ સાધ્ય થતાં નથી. કોઈક પુરૂષ માતા, પિતા અને ભાઈ વિગેરે સર્વના ઋણુમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે પણ ધર્મદાતા ગુરૂના ઋણુમાંથી અનેક ઉપાયોવડે પણ તે મુક્ત થઈ શકતો નથી. પિતા માતા વિગેરે સંબંધીઓ તો ભવોભવ મળેછે, પણ ધર્મદાતા સદ્ગુરૂ તો કોઈ પુણ્યનાયોગે કોઈ વખતેજ મળેછે. હે ભગવન્ ! પ્રમાદને આધીન જેનું ચિત્ત છે એવો હું આ ભવસાગરમાં અનંત કાળથી ભમતો હતો, તેને ચિંતામણિ રત્ન જેવા અમૂલ્ય તમે પ્રાપ્ત થયાછો. હે પ્રભુ ! જે તમે મને તે તીર્થ ખતાવશો તો હું ધન્યવંત પુરૂષોમાં ધન્ય અને પુણ્યવંતમાં પણ પુણ્યવંત થઈશ. જે ગુરૂ સાક્ષી હોય તોજ સર્વ ક્રિયાઓમાં યથાર્થ પ્રવૃત્તિ થાય છે, અન્યથા નહીં. કારણ કે

૧ ચાહુ.

અંક ૧ લો.]

મહીપાળનું શત્રુંજય તરફ યતન.

૭૧

નેત્રવાળો મનુષ્ય પણ સૂર્ય હોય તોજ સર્વ વસ્તુને જોઈ શકેછે.” આવી રીતે તીર્થ ભક્તિની વાસનાવાળા તેણે ગુરૂની પ્રાર્થના કરી એટલે ગુરૂમહારાજ સાથે આવવું કયુલ કર્યું. તત્કાળ રાજકુમાર આનંદ પામી ઉભો થયો, અને ભેરીના નાદથી દિશાઓના સમૂહને સંભ્રમ પમાડતા તે પરાક્રમી પુરૂષે સર્વ સારને લઈને ત્યાંથી ગુરૂ સાથે આદ્યા. અવિચ્છિન્ન પ્રયાણે ચાલતા ચાલતા થોડા દિવસમાં સૂર્ય વનમાં આવ્યા. ત્યાં જાતજાતનાં વૃક્ષોની છાયા નીચે સૈન્યને નિવાસ કરાવ્યો અને ગુરૂની ખતાવેલી વિધિવડે મહાઉત્સવ સહીત સૂર્યકુંડમાં સ્નાન કરીને ચૈત્યમાં જઈ અર્હત ભગવંતની પૂજા કરી. તેઓએ એ વખતે મહોદય સંપાદન કર્યો. પછી ત્યાં વિદ્યાધરાએ વિદ્યાના બળથી દ્વજઓથી શોભતા રત્નમય વિમાનો વિકુર્ચ્યા. તે વિમાનોના સમૂહથી આકાશને આચ્છાદન કરતાં સિદ્ધિરૂપી મહેલની અગ્રવેદિકારૂપ શત્રુંજયગિરિ ઉપર તેઓ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં જિનપ્રાસાદોની ઉપર ચાત્રાણુ લોકોના પ્રાણુયથી ભરેલા જાણે પૂર્ણ કુંભ હોય તેવા સુવર્ણ કલશોની શ્રેણીને જોઈને તેઓ ઘણો હર્ષ પામ્યા. પર્વતની છેક ઉપર આવી ત્રણ ભુવનમાં ઉત્તમ એ તીર્થનાં તથા આદીશ્વર પ્રભુનાં તેઓએ દર્શન કર્યો, જેથી મોક્ષ સુખને આપનાર પવિત્રપણું તેઓને પ્રાપ્ત થયું. તરતજ તેઓએ વિમાનમાંથી ઉતરી હર્ષપૂર્વક રાયણના વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી અને જગત્પતિ પ્રભુના પગલાને નમસ્કાર કર્યો. ત્યાંથી પ્રભુના મુખ્ય પ્રાસાદ પાસે આવ્યા. તેને જોઈનેજ તેઓનાં અંગ પ્રીતિવડે પૂર્ણ થઈ ગયાં અને આદરથી હંચા હાથ કરીને તેઓ નાયવા લાગ્યા. આદિનાથ પ્રભુના દર્શનથી પોતાની આત્માની સ્તુતિ કરતા તેઓએ જે પ્રાણુ પ્રાપ્ત કર્યું તે વચનથી કહી શકાય તેવું નથી. પ્રથમ તેમણે ઉત્તમ કિરણવાળા રત્નોથી પ્રભુને વધાવ્યા, પછી પ્રાણુના ભારથી ઉન્નત એવા તેઓ પૃથ્વી ઉપર આજોટી ભગવંતને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. ત્યાંથી શત્રુંજયા નદીએ જઈ તેમાં સ્નાન કરી અંદરને બહાર શુદ્ધ થયા અને સદ્ગુણી એવા તેમણે પોતાના યશની જેવાં ઉજ્જવલ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા. પછી વિદ્યાના બલવડે નંદનવનમાંથી લાવેલાં પુષ્પોવડે ત્રૈલોક્યમાં તિલકરૂપ પ્રભુની પૂજા કરી. એવી રીતે મનના હર્ષથી અને ગુરૂમહારાજના આદેશથી તેઓએ ગિરિરાજ ઉપર સર્વ પ્રકારના સુખને આપનાર સર્વ ધર્મ કૃત્ય કર્યું અને છેવટે અતિ હર્ષ ધરી પવિત્ર અને વિચિત્ર પદવાળા અર્થયુક્ત સ્તવનોથી ઉત્કૃષ્ટ સુખને આપનારા પ્રભુની સ્તુતિ કરીને પાપરહિત થયા. તેમજ ગુરૂને પણ ભક્તિથી શુદ્ધ ઉપકરણોવડે પ્રતિલાભ્યા અને અનુકંપાદાન આપી અનેક દીન લોકોને આનંદિત કર્યા.

૭૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૨ જો.

એક વખતે ગુરૂએ કહ્યું કે, 'જિન ભગવંતની પૂજા કરવામાં જે પુણ્ય છે તેનાથી પ્રભુની પ્રતિમા અને ચૈત્ય કરાવવાથી સેકડો અને હજારોગણું વધારે પુણ્ય છે. અર્હંત ભગવાનની પ્રતિમા અને ચૈત્ય કરાવનારે પુણ્ય સ્વર્ગનું ફલ પામે છે. તે કરતાં પણ પાપી લોકોથી તીર્થની રક્ષા કરવાવડે અનંતગણું પુણ્ય છે.' આવી રીતે ગુરૂમહારાજનાં વચન સાંભળી ઘણી ભક્તિવાળા મહીપાળે પ્રતિમાસહિત એક હંચો પ્રાસાદ ત્યાં કરાવ્યો. ત્યાં અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ^૧ કરી વિમાનવડે ગુરૂને માર્ગે અનુસરતા તેઓ ત્યાંથી રેવતાદ્રિ^૨ પર્વતે આવ્યા. નેમિનાથના ચરણની પૂજામાં તત્પર એવા તેઓએ મોટા ઉત્સાહથી ત્યાં પણ અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કર્યો. ત્યાં રહેલા સૂર્યમલ્લરાજના સાંભળવામાં આવ્યું કે, 'પોતાના પુત્રો મહોદય મેળવી સ્ત્રીસહિત અહીં આવેલા છે' એટલે તરતજ તે હર્ષ પામી સન્મુખ આવ્યો. જંગમ તીર્થ સદૃશ પિતાને જોઈ ભક્તિથી ભરપૂર એવા તેઓ આદરથી પૃથ્વીઉપર આજોઠી નમી પડ્યા. રાજ્યે પોતાની જાણે ન્યાય ને ધર્મ-રૂપ બે પાંખો હોય તેવા પૃથ્વીપર પડેલા તે ગુણવાન પુત્રોને હાથે કરી બેઠા કર્યા. પછી પ્રીતિથી ભરપૂર એવા તેઓ પરસ્પર આલિંગન કરવા લાગ્યા. તે વખતે તેમને જે હર્ષ થયો તે વચનથી કહી શકાય તેમ નથી. પછી પોતાના પુત્રોની સાથે હાથી ઉપર બેસી યાત્રાકાને દાન આપતાં સૂર્યમલ્લ રાજ્યે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. શેહેરમાં ઠાઠાઠામ ગોઠવેલાં ધ્વજ સહિત હંચા માંચડાઓ, સુંદર તોરણો અને અનેક પ્રકારનાં સંગીતોને જોતાં જોતાં તેઓ રાજમંદિરમાં આવ્યા. પછી રત્નકાંતિ અને રત્નપ્રભ વિદ્યાધરનો સુવર્ણ, હાથી અને ઘોડા વિગેરે આપવાવડે સત્કાર કરીને, પરિવાર સાથે પ્રીતિપૂર્વક તેમને પોતાને સ્થાને જવા માટે વિદાય કર્યા. તેજ દિવસે વચથી મોટા દેવપાળે 'તું ગુણથી મોટા છે.' એમ કહી સંમતિ આપી એટલે રાજ્યે મહીપાળને રાજ્ય ગાદી ઉપર સ્થાપન કર્યો.

મહીપાળ કુમાર ગુણવાળું રાજ્ય પામીને ન્યાયવડે પ્રજાને પાળવા લાગ્યો. જથી તેણે અખંડિત એવો યશસ્વી ભંડાર ભર્યો. જ્યારથી મહીપાળ રાજ્ય ઉપર આવ્યો ત્યારથી પૃથ્વી ઉપર અન્યાય, શત્રુનો ભય, દુકાળ કે રોગનો સંભવ તદ્દન નાશ પામી ગયો. એના નીતિવંત રાજ્યમાં મેઘ વાંછિત વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, પવન તાપનો નિઝહ કરવા લાગ્યો અને વૃક્ષો પૂર્ણ રીતે ફળ આપવા લાગ્યાં. પોતાની પ્રિયાને સાથે લઈ આકાશગામિની વિદ્યાવડે મહીપાળ રાજ શાશ્વત અને અશા-

ખંડ ૧ લો.] મહીપાળનું રાજ્યારોહણ વ્રતગ્રહણ અને મોક્ષપ્રાપ્તિ.

૭૩

શ્વત ચૈત્યોમાં જઈ જિનેશ્વરની પૂજા કરવા લાગ્યો. શત્રુંજય અને ઉજ્જયંત વિગેરે પર્વતો ઉપર તથા અનેક નગર, ગામ અને ઉદ્યાનોમાં તેણે નવીન જિનપ્રાસાદ કરાવ્યા. એ મહીપાળ રાજા ચૌરાશી કિલ્લાબંધ નગરો, તેટલાંજ બંદરો તથા એક લાખ અને બત્રીશ હજાર ગામોનો ભોક્તા થયો અને સાત લાખ ઘોડા, સાતસો હાથી અને તેટલાજ રથનો તે પ્રભુ થયો. એવી રીતે ચારસો વર્ષ સુધી રાજ્યસમૃદ્ધિ ભોગવી છેવટે સંસારથી વિમુખ થઈ પોતાના પુત્ર શ્રીપાળને રાજ્ય ઉપર બેસાર્યો અને પોતાના ભાઈ દેવપાળના પુત્ર નવપાળને ધાન્યના નિધાનરૂપ જળ-દુર્ગવાળો સિંધુદેશ આપ્યો.

આ પ્રમાણે મહીપાળ રાજા વિવેકપૂર્વક પુણ્યના સમૂહને સંપાદન કરી, પોતાની સ્ત્રી સહીત શત્રુંજય પર્વતે આવી, શ્રીકીર્તિવિજય મુનિવર્યપાસે વ્રત ગ્રહણ કરી, તેમના કહેલા નિર્મળ જ્ઞાનથી પ્રકાશિત થઈ આયુષ્યનો ક્ષય થતાં તેજ ભવમાં મુક્તિપદને પામ્યો. હે ઇંદ્ર! તેના વંશમાં યશ અને સુકૃતને સંચય કરનાર તથા શુદ્ધચિત્તવાળો આ રિપુમર્દ રાજા થયેલો છે. પવિત્ર એવો એ રાજા આ રૈવતાયલનીપાસે નિવાસ કરી રહેલો છે તેથી અદ્ભુત લક્ષ્મીવાળો ત્રણ ભવ-વડે મુક્તિ લક્ષ્મીને પામશે.

હે સુરરાજ! સ્મરણ કરવાથી પણ સર્વ ઇચ્છિત ફલને આપનાર એવું આ શાશ્વત અને આદિ તીર્થ જય પામે છે. એ તીર્થના મહિમાને ભલા રહસ્યને બાણનારા જ્ઞાનીઓ પણ કહી શકતા નથી. એ તીર્થની તળેટીમાં પૂર્વ દિશામાં નાના-પ્રકારના વૃક્ષોવાળું સૂર્યોદ્યાન આવેલું છે, જે સિદ્ધ અર્હંતની પ્રતિમાઓને નમન અને સ્મરણ કરનારા પુરૂષોના સર્વ અયુષને નાશ કરે છે. વનમાં, જની અંદર અપાર સુગંધના ભારથી ભરપુર નિર્મલ જળ શોભી રહેલું છે એવો સર્વ પ્રકારના કુષ્ઠ રોગને નાશ કરનારો સૂર્યાવર્તનામે આ પ્રભાવિક દુંડ છે.

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरसूरिविरचिते महातीर्थशत्रुंजयमाहात्म्ये

महीपालचरित्रवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

૧ આ પ્રમાણે વીર પરમાત્મા ઇંદ્રને કહે છે.

ત્રીજો સર્ગ.

જે એના હાથમાં જળથી ભરેલા કમલપત્રના પડિયાઓ રહેલા છે એવા યુગળીઆઓ, આદિનાથ પ્રભુને રાજ્યાભિષેક કરવાને વખતે, તેમના ચરણને કમલ જેવા બેઠે, જલમાંથી થયેલા કમલ પણ પૃથ્વી ઉપર જલ વિના રહેલા છે એમ બાણીને, તેમજ પ્રભુને શરીરે કરેલા અંગ-રાગથી ચકિત થઇને, જેઓએ પ્રભુના શરીરપર જલ સિંચન ન કરતાં તેમના ચરણને જલથી સિંચન કર્યા, એવા તે પ્રભુના ચરણકમલ હંમેશાં ભવ્ય જીવોના સંસારતાપના વિચ્છેદને અર્થે થાઓ.

હે ઈંદ્ર ! આ તીર્થનો મહિમા મેં સંક્ષેપથી કહ્યો, પણ હવે તેનો વિચિત્ર પ્રભાવ કહું છું તે સાંભળ. આ તીર્થ અનંત કાલનું થયેલું છે અને હમેશાં અવિનાશી છે; પણ આ અવસર્પિણી કાલમાં તે જેવી રીતે થયેલું છે તેવી રીતે તને કહું છું. આ જંબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભરતાર્દમાં ગંગા અને સિંધુ નદીના મધ્ય પ્રદેશની અંદર આ અવસર્પિણીના પહેલા ત્રણે આરામાં જુગલીઆઓ રહેતા હતા. તેઓમાં ત્રીજા આરાને છેડે વિમલહાથી ઉપર બેસવાથી જેનું વિમલવાહન એવું નામ પડ્યું હતું એવો અને સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળો આઘ કુલકર થયો. તેનો પુત્ર ચક્ષુષ્માન થયો. તેનો પુત્ર ચશસ્વી નામે થયો. તેનો અભિચંદ્ર, તેનો પ્રસેનજીત, તેનો મરુદેવ અને તેનો નાભિ નામે પુત્ર સાતમો કુલકર થયો. એ નાભિ નીતિથી ઉન્નવલ હતો. તેને સરલતાના ગુણથી મનોહર એવી મરુદેવી નામે એક સ્ત્રી હતી. અવસર્પિણીકાલના ત્રીજા આરાને પર્યંતે જગત્પતિ આદિનાથ પ્રભુ, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચપ્પીને એ મરુદેવીના ઉદરમાં અવતર્યા. ઉદય પામતા સૂર્યની સાથે જન્મ ઉદ્યોત આપે તેમ મતિ, શ્રુત ને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન પ્રભુની સાથે આવ્યાં. અષાઠ માસની કૃષ્ણ ચતુર્થીને દિવસે, ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ થતાં, ત્રીજાના શેષ ભાગે મરુદેવીએ ચૌદ સ્વપ્ન બોળ્યાં; જેમાં વૃષભ, હસ્તી, સિંહ, લક્ષ્મી, પુષ્પમાલા, કુંભ, ધ્વજ, અગ્નિ, રત્નસમૂહ, સરોવર, વિમાન, સમુદ્ર, ચંદ્ર અને

અંક ૧ લો.]

આદિનાથ પ્રભુનો જન્મમહોત્સવ.

૭૫

સૂર્ય^૧ એ સ્પષ્ટ જોવામાં આવ્યાં. જે વખતે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા તે વખતે ત્રણ જગત્માં ઉઘોત થઈ રહ્યો, ક્ષણવાર નારડીઓને પણ સુખ થયું. તરતજ મરૂદેવા માતાએ જાગીને જાણે પ્રગટપણે જોતાં હોય તેમ તે સ્વપ્નો કામલ વચનથી નાલિરાજને કહી ખતાવ્યાં. તે સાંભળી સરલ ગુણવાળા નાલિરાજએ કહ્યું કે, હે પ્રિયા! સ્વપ્નોના પ્રભાવથી તારે અદ્ભુત પુત્ર થશે. પછી આસન કંપવાથી ઇંદ્ર સત્વર ત્યાં આવ્યો અને મરૂદેવા માતાને નમી સ્તુતિ કરી પુત્રની પ્રાપ્તિરૂપ સ્વપ્નનું ફલ તેઓએ વિસ્તારથી કહ્યું.

તે દિવસથી મૃતિકાના ગંધથી સુંદર એવી સુભગ અગ્રભાગવાળી પૃથ્વી જેમ રત્નને ધારણ કરે, તેમ સુગંધીથી મનોહર સુખવાળાં મરૂદેવાએ ઉત્તમ ગર્ભ ધારણ કર્યો. જગત્ના આધાર, જગત્માં સાર અને જગત્ના ગુરૂ શ્રીજિનેશ્વરને ગર્ભમાં વહન કરતા મરૂદેવા જાણે પ્રાણી ઉપર દયા ધરતા હોય તેમ મંદમંદ ચાલવા લાગ્યા. ઇંદ્રની આજ્ઞાથી વૈશ્રવણ, બૃહલક દેવતાને હુકમ કરી ઇચ્છિત વસ્તુઓથી તેમનું ઘર ભરપૂર કરી તેમના હર્ષમાં વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો. ગર્ભ સમય પૂર્ણ થયો ત્યારે ચૈત્રમાસની કૃષ્ણ અષ્ટમીને દિવસે ચંદ્ર ઉત્તરાષાઢામાં આવ્યો હતો અને ઘણા ગ્રહો ઉચ્ચના થઈ રહ્યા હતા, તે વખતે અર્ધરાત્રે આરોગ્ય એવા મરૂદેવાએ પીઠારહિતપણે ભુગલ ધર્મવાળા રોગ રહીત પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો.

તે વખતે પવનો સુખકારી વાવા લાગ્યા, નારડીઓ હર્ષ પામ્યા, ત્રણ જગતમાં ઉઘોત થઈ રહ્યો અને આકાશમાં હુંદુલિ વાગવા લાગ્યા. તપેલાં સુવર્ણની જેવી કાંતિવાળા વૃષભના ચિન્હથી અંકિત અને સર્વ લક્ષણસંયુક્ત પ્રભુ જાણે દેવપણાની કાયાને સાથે લાવ્યા હોય તેમ સૂતિકાગૃહમાં પ્રકાશી રહ્યા.

એ સમયે પોતાનું આસન ચળાયમાન થવાથી ભગવંતના જન્મને જાણીને છાપ્પન દિક્કુમારીઓ અત્યંત હર્ષ પામીને સૂતિકાગૃહમાં આવી. તેઓ પ્રભુને અને પ્રભુની માતાને નમસ્કાર કરી ભક્તિપૂર્વક સ્તવી પોતાના આત્માને ધન્ય માનતી તેમના ગુણ ગાતી ગાતી નૃત્ય કરવા લાગી. તેઓએ અનુક્રમે સંવર્ત વાયુ, મેઘ, આદર્શી, ઝારી, પંખા, ચામર અને દ્વીપક ધારણ કર્યા તથા રક્ષાદિક જે પોતાનું કર્તવ્ય હતું તે કર્યું. તે પછી આસનના કંપથી અવધિજ્ઞાનવડે પ્રભુના

૧ આ સ્વપ્નોનાં નામ અનુક્રમવિના આપેલાં છે.

૨ આઠ હુમારીકાઓ સંવર્તવાયુ વિકુર્વી યોજન પ્રમાણે ભૂમિ શુદ્ધ કરી, આઠ સુગંધી જળ વરસાવ્યું, આઠ દર્પણ, આઠ કળસ, આઠ પંખા અને આઠ ચામર ધારણ કર્યા, ચાર દ્વીપક લઇને ઊભી રહી અને ચારે તમામ પ્રકારનું સૂતિકા કર્મ કર્યું.

૭૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

જન્મને બાણી સર્વે દેવતાઓ વિમાનવડે આકાશને શોભાવતા ત્યાં આવી. સૌધર્મેન્દ્ર ભક્તિવડે પાંચ રૂપ વિકુર્ચિ, સૂતિકાગૃહમાં જઈ દેવીને અને ભગવંતને આદરથી નમ્યો. પછી માતાને અવસ્થાપની નિદ્રા મૂકી, આજ્ઞા લઈ, ભગવંતનું પ્રતિબિંબ તેમની પડખે મૂકી તેણે પ્રભુને હાથમાં લીધા. પ્રભુને લેવા, છત્ર ધરવા, વજ્ર લઈને ચાલવા અને બે બાજુ ચામર ધારણ કરવાને માટે ભક્તિભાવવાળા ઇન્દ્રે પાંચ રૂપ વિકુર્ચ્યા હતાં. પછી વિમાનનાં રત્નોથી આકાશને વિચિત્ર કરતા, ચંદ્રના જેવી કાંતિને ધારણ કરતા અને નાદવડે જગત્ને ફેડતા સર્વે ઇન્દ્રો અનેક દેવતાઓ સહિત મેરુગિરિપર આવી. ત્યાં પહેલા પાંડુક નામના વનમાં અર્ધ ચંદ્રની જેવી આકૃતિવાળી અતિ પાંડુકબલા નામની શિલા ઉપર ઇન્દ્ર ગયા. તે વખતે ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી આભિયોગિક દેવતાઓએ, રૂપાના, સુવર્ણના, રત્નના, રત્ન અને સુવર્ણના, રત્ન અને રૂપાના, સુવર્ણ અને રૂપાના, રત્ન સુવર્ણ ને રૂપાના અને મૃતિકાના કળશો વિકુર્ચ્યા. ત્યાં દિવ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી, અદ્ભુત કાંતિવાળા પ્રભુને ખોળામાં લઈને સૌધર્મ ઇન્દ્ર બેઠા. પછી દેવતાઓએ લાવેલા, સમુદ્ર, નદી, કુંડ, સરોવર અને દ્રહની શ્રેણીઓના જળવડે ઇન્દ્રોએ પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. તે ઉપર ચંદ્રનનું વિકેપન, પુષ્પ, અક્ષત, ફળ, વસ્ત્ર, આભરણ અને પત્ર વિગેરે મનોહર પદાર્થોથી પૂજન કર્યું. પછી ઉત્તરાસંગ કરી આરતી ઉતારીને ભક્તિયુક્ત ચિત્તવાળા સર્વ ઇન્દ્રો પ્રભુની હર્ષવડે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

“હે સ્વામિન્! હે યુગાદીશ! હે અનીશ! હે જગદ્ગુરુ! હે અર્હન્! હે ધ્યાન કરવા યોગ્ય! હે અવ્યક્ત! હે નિરંજન! તમે જય પામે. અંધકારના સમૂહને નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન એવા હે સ્વામિન્! અઢાર ડોટા ડોટિ સાગરોપમથી જ્યાં રહેનારા પ્રાણીઓ ધર્મથી બ્રહ્મ થયાછે તેમનો ઉદ્ધાર કરનારા એવા તમે જય પામે. આ ભરત ક્ષેત્રમાં સંસારને શ્રેયકારી એવા વ્યવહારના આધર્મી અને સર્વ સુખના ગૃહરૂપ એવા હે અપાર ચૈતન્યરૂપ સ્વામી! તમે જય પામે. હે પ્રભુ! પૂર્વે અર્હતને બેનારા પુણ્યવંત ઇન્દ્રો જે થઈ ગયા તેઓમાં હું પણ એક પુણ્યવંત છું, કારણ કે મને આપના નિર્દોષ સ્વરૂપનું દર્શન થયું છે. હે નાથ! વૃક્ષ, પાષાણ, પર્વત અને નદીઓ સહીત પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરનાર કદાચિત્ કોઈ ઉત્પન્ન થાય, પણ ધર્મથી બ્રહ્મ થતાં લોકોના સમૂહનો ઉદ્ધાર કરનાર તો તમેજ ઉત્પન્ન થયા છો. રાગાદિક શત્રુઓથી કલેશ પામનારા જીવોને અભય આપનારા, મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના રૂપરૂપ અને નવીન

૧. જેનાથી અધિક કોઈ ઈશ-દેવ નથી એવા.

ખંડ ૧ લો.]

વંશસ્થાપન અને યૌવનપ્રાપ્તિ.

૭૭

ધર્મના રાજા એવા હે પ્રભુ! તમે જય પામેા. હે નાથ! બાદ્ય અને અંતર શત્રુઓ-વડે પીડાએલા જનસમૂહનો જીવરક્ષાદિના ઉપદેશવડે તમેજ ઉદ્ધાર કરશો. જેઓ પિંડસ્થ વિગેરે ધ્યાનવડે તમારૂં ધ્યાન કરેછે, હે ઈશ! તેઓને તેનાં અષ્ટ કર્મોનો ક્ષય કરી તમે પોતાના સ્થાનમાં લઈ જાઓછો. હે ભગવન્! તમારા પ્રસાદથી જ્યાંસુધી શિવસુખની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાંસુધી હંમેશાં તમારા ચરણ મને શરણુરૂપ થાઓ.” એવી રીતે ભગવંતની સ્તુતિ કરી કૃતાર્થ થયેલા ઇંદ્રે, ઉત્સવસહિત પ્રભુને ત્યાંથી લઇને માતાની પાસે સ્થાપન કર્યા અને બે કુંડલ, દિવ્ય વસ્ત્રો, હાર અને મુગુટ ભગવંતને આશીર્કે મૂકી માતાની નિદ્રા હરી લીધી. પછી દેવોનો પતિ ઇંદ્ર, અપ્સરાઓને ધાત્રી (ધાવમાતા) તરીકે ત્યાં મૂકી નંદીશ્વર દ્વીપે અઠ્ઠાઈ ઉત્સવ કરી પોતાના સ્વર્ગમાં ગયો.

પ્રાતઃકાલે પુત્રના જન્મનું વૃત્તાંત સાંભળી પોતાના અનુમાનથી તે વખત ઉત્પન્ન થયેલા વિચારવડે નાભિ રાજાએ ઉત્સવ કર્યો. પ્રભુના જાણીતામાં વૃષભનું ચિન્હ હતું તેમજ સ્વપ્નમાં પણ માતાએ પ્રથમ વૃષભ જોયો હતો, તેથી માતાપિતાએ પુત્રનું ‘વૃષભ’ એવું નામ પાડ્યું. ઇંદ્રે સંચારેલા અમૃતવાળા અંગુઠામાંથી પડેલા બિંદુ હોય તેવા પ્રભુના મુખમાં ઉજવણ દાંત જણાવા લાગ્યા; કારણ કે કારણને અનુસરીને કાર્ય થાયછે. પ્રભુના ચરણમાં રહેલા ઈંદ્રમણિના ધુધરાવાળા ગ્રાંઝર જાણે ચરણરૂપ કમલમાં આવીને શય્દ કરતા ભમરા હોય તેવા શોભતા હતા. પાંચ સમિતિવડે જેમ સંયમ વૃદ્ધિ પામે તેમ પાંચ દેવાંગનારૂપ ધાત્રીવડે પાલન કરેલા પ્રભુ વધવા લાગ્યા. ગુણથી સરખા નહીં એવા ચાર પ્રકારના દેવતાઓ ઇંદ્રની આજ્ઞાથી પ્રભુની સાથે સરખી વયના થઇને ક્રીડા કરવા લાગ્યા. સ્વામીજે જે પ્રકારે કૌતુકવડે રમવાની ઇચ્છા કરે તે તે રૂપ કરીને દેવતાઓ તેમની આગળ રમતા હતા. એવી રીતે પ્રભુ એક વર્ષના થયા ત્યારે વંશની સ્થાપના કરવા માટે ઇંદ્ર ઇશુ (શેલડી) દંડ લઈ પ્રભુની પાસે આવ્યા. તે વખતે પ્રભુ પિતાના ખોળામાં બેઠેલા હતા. ઇંદ્રનો સંકલ્પ જાણીને પ્રભુએ તે ઇશુલતા ગ્રહણ કરી તેથી એમનો ઈક્ષ્વાકુવંશ કહેવાણો. એ પ્રમાણે સ્વામીના વંશની સ્થાપના કરીને ઇંદ્ર સ્વસ્થાનકે ગયો. પછી પ્રભુની અંગુઠાનું પાન કરવાની અવસ્થા જ્યારે ઉલ્લંઘન થઈ ત્યારે તેઓ, દેવોએ ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રથી લાવેલા કલ્પવૃક્ષના ઢૂળવડે નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. એવી રીતે ક્રમે કરી વૃદ્ધિ પામતા સ્વામી કલ્પવૃક્ષની સ્પર્શ કરનાર અને સૌભાગ્યરૂપી રાજના ભવનરૂપ યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. યૌવન વય

પ્રાપ્ત થતાં તેમના શરીરની કાંતિ તપેલા સુવર્ણ જેવી થઈ, સહજના ચાર અતિશય-વડે ઉજ્જ્વલ થયા અને સારાં લક્ષણોવાળું પ્રભુનું શરીર પાંચસો ધનુષ પ્રમાણ ઊંચું થયું. પછી ઇંદ્રે આવી પ્રાર્થના કરી કે, “ તમારે આ વિશ્વનો વ્યવહાર પ્રકાશવો યોગ્ય છે. જોકે તમે નિઃસંગ, સંસારથી ઉદ્દેગ પામેલા અને મુક્તિના સુખને મેળવવામાં તત્પર છે, તથાપિ—હે દયાના સ્થાનરૂપ પ્રભુ ! મને પાણિઅહણુનો હર્ષ બતાવો. ” આવા ઇંદ્રના આગ્રહથી પ્રભુએ તે વાત અંગીકાર કરી, ગ્યાશી લાખ પૂર્વપર્યંત પોતાને ભોગદળવાળાં કર્મોનો ઉદય છે એમ અવધિજ્ઞાનવડે જણીને પ્રભુ, શકે કરેલા ઉત્સવપૂર્વક, રતિ અને પ્રીતિ જેવી સુમંગલા અને સુનંદા નામની બે સ્ત્રીઓ ઉત્તમ વાજિત્રોના નાદથી જેમાં કામદેવનું વીર્ય સ્ફુરાયમાન થઈ રહેલું છે એવા મહોત્સવ સહિત પરણ્યા. ત્યાંથી માંડીને પ્રભુએ પ્રકાશ કરેલો પાણિઅહણુનો વ્યવહાર અદ્યાપિ લોકમાં પ્રવર્તે છે. ત્રણ જગત્ના ગુરૂ એવા પ્રભુને પાણિઅહણુ પછી કાંઈક ઓછે છ લાખ પૂર્વે સુમંગલા દેવીથી ભરત અને બ્રાહ્મી નામે બે સંતાન થયાં. ત્યાર પછી તેમનાજ ઉદરથી અનુક્રમે બીજા પરસ્પરરૂપની સ્પર્ધા કરનારા ઓગણપચાસ પુત્ર યુગલ થયા. સુનંદાદેવીથી વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ બાહુબલિ અને સુંદરીનામે બે સુંદર ભાઈ બેન ઉત્પન્ન થયાં. તે સમયમાં આદિનાથ પ્રભુના અતિશય દાનથી જાણે લજ્જા પામ્યા હોય, તેમ કલ્પવૃક્ષો નિષ્ફલ થઈ અનુક્રમે અલક્ષપણાને પામવા લાગ્યા. તેથી તે સંબંધી જ્યારે જુગલ્લીઆઓમાં પરસ્પર કલહ થવા લાગ્યો ત્યારે તેઓ તે પ્રરીયાદ પ્રભુની પાસે નિવેદન કરવા લાગ્યા. તેઓને પ્રભુએ કહ્યું કે, “ જળથી લોડાએ અભિષેક કરેલો જે પુરૂષ હોય તે રાજ થઈને, લોડાને શિક્ષા કરી શકે, તો તમે મને અભિષેક કરવાનો યત્ન કરો, એટલે પછી હું તમારી ફરીઆદ સાંભળી બરાબર ન્યાય આપીશ. ” આવાં વચન સાંભળીને તેઓ જળ લેવા માટે સરોવરમાં ગયા. એ વખતે આસનના કંપથી પ્રભુનો રાજ્યાભિષેક અવસર સર્વ ઇંદ્રોના જાણવામાં આવ્યો, તેથી તત્કાલ સત્વરપણે ત્યાં આવી તેઓએ એક મોટા મંડપ વિકુવ્યો. તેની મધ્યમાં મણિમય પીઠ કરીને તેની ઉપર એક સિંહાસન રચ્યું. તે સિંહાસન ઉપર પ્રભુને બેસારી ઇંદ્રોએ હર્ષસહિત—જન્માભિષેકની પેઠે—વિધિપૂર્વક રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી પ્રત્યેક અંગે યોગ્ય આભૂષણોથી તેમને અલંકૃત કર્યા અને દેવતાઓ ચંદ્ર જેવી કાંતિવાળું છત્ર અને બે ચામર ધારણ કરી જલા રહ્યા; પછી સર્વ ઇંદ્રો એકઠા થઈ અમાત્ય તથા મંડલિક વિગેરેના સર્વ અધિકાર

ખંડ ૧ લો.]

વિનીતા નગરીની સ્થાપના.

૭૯

યથાયોગ્યપણે ધારણ કરી પ્રભુની પાસે યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા. હવે જુગલી-આઓ પણ વેગવડે પદ્મદલ ઉપર પાણી લઈને ત્યાં આવ્યા તેવામાં તો આવા સર્વ ઐશ્વર્યથી અલંકૃત પ્રભુને તેઓએ અવલોક્યા. દેહની કાંતિથી દેવતાઓની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરતા અને જાણે જંગમ પ્રતાપજ હોય તેવા, ચર્મદૃષ્ટિ મનુષ્યોને દુર્દૃશ્ય અને આભૂષણ, વિલેપન, વસ્ત્ર અને માલાથી શોભિત, એવા પ્રભુને જોઈ તત્કાલ ઉત્પન્ન થયેલા વિવેકવડે જુગલીઆઓ ચિંતવવા લાગ્યા કે ‘જે આપણે પ્રભુના મસ્તક ઉપર અભિષેક કરશું તો ચિત્રના વર્ણુની જમ પ્રભુના શરીરપર કરેલ અંગરાગ વિનાશ પામી જશે.’ આવી રીતે વિચારીને તેઓએ પાદપીઠના અધિદેવતારૂપ પ્રભુના બે ચરણનું લાવેલા જળવડે સિંચન કર્યું. આ સમયે તેમનો વિવેક જોઈ દેવતાઓ પણ આશ્ચર્ય પામ્યા.

પછી શકેદ્રે તે જુગલીઆઓને પ્રભુના રાજ્યરૂપી મોટા મહેલના દૃઢસ્તંભ જવા અધિકારીઓ કર્યા, અને તે ઠેકાણે જુગલીઆઓને સ્વયમેવ વિનય ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી વિનીતા નામે નગરી રચવાની કુબેરને આજ્ઞા કરીને ઇંદ્ર પોતાના દેવલોકમાં ગયા. પ્રભુના રાજ્યસમયે ઇંદ્રના આદેશથી કુબેરે રત્ન તથા સુવર્ણના સમૂહવડે તે ઠેકાણે નવી નગરીની રચના કરી. એ નગરી ખાર યોજન લાંબી, નવ યોજન વિસ્તારવાળી, આઠ દરવાજાથી શોભતી, મોટા કિલ્લાવાળી અને રત્નમય તોરણોથી ઉજ્જવલ બનાવી. તેની આસપાસ ખારસો ધનુષ જાણે, એકસો આઠ ધનુષ જાડો અને એકસો ધનુષ પહોળો ફરતી મોટી ખાઇવાળો કિલ્લો રચ્યો. એ સુવર્ણના કિલ્લા ઉપર મણિમય કાંગરાની શ્રેણી સુવર્ણગિરિપર રહેલા નક્ષત્રોની પંક્તિની જેવી રચવામાં આવી. નગરીના મધ્યભાગમાં ચોરસ, ત્રિ-ખુણા, વર્તુલાકાર, સ્વસ્તીક (સાથીઆ)ના આકારવાળા અને સર્વતોભદ્ર આકૃતિના એક માલથી માંડીને સાત માલ સુધીના સાધારણ રાજ્યોને માટે રત્ન-સુવર્ણમય કરોડો પ્રાસાદો રચવામાં આવ્યા. ઈશાનદિશામાં નાભિરાજને માટે સાત માળનો અને ચોતરફ કોટ તથા ખાઈવાળો એક સુવર્ણમય ચોરસ મહેલ રચવામાં આવ્યો. પૂર્વદિશામાં સર્વતોભદ્ર જાતિનો વર્તુલાકારવાળો સાત ભૂમિનો એક મોટો મહેલ ભરતને માટે કર્યો, અગ્નિદિશામાં તેવોજ એક મહેલ બાહુ-બલિ માટે કર્યો અને તે બે મહેલની વચમાં બીજા કુમારોના મહેલો રચવામાં આવ્યા. તે સર્વની વચમાં આદિનાથ પ્રભુનો એકવિંશ માલનો ‘ત્રૈલોક્યવિભ્રમ’ નામે એક મોટો મહેલ ઇંદ્રે રત્નોની શ્રેણીથી નિર્માણ કરાવ્યો. એ મહેલ ચોતરફ

મોટી ખાઈવાળો, સુવર્ણના કળશોથી રમણીય અને ચલાયમાન દ્વજઓના મિષથી જાણે નૃત્ય કરતો હોય, તેવો દેખાવા લાગ્યો. તે મહેલમાં એક હજાર ને આઠ મણિમય જાળીઓ હતાં તે જાણે તેનો યશ કહેવાને માટે તેટલાં મુખો હોય તેવાં દેખાતાં હતાં. સર્વે મહેલો કદપવૃક્ષથી વીંટાએલા, હાથી અને ઘોડાના સ્થાનસહિત, મોટા કિલ્લાવાળા, મોટા દ્વારવાળા અને પતાકાઓની માલને ધારણ કરનારા હતા. આદિનાથ પ્રભુના મહેલની આગલ, ઈંદ્રની સુધર્મા સભા જેવી એક 'સર્વપ્રભા' નામે મનોહર રત્નમય સભા રચવામાં આવી. એ સભા-સ્થાનની ચારે દિશાઓમાં મણિમય તોરણની માલાઓ રચવામાં આવી હતી તે પંચવર્ણી પ્રભાના અંકુરોથી આકાશને વ્યાપ્ત કરતી હતી. તે નગરીની મધ્યમાં એક હજાર ને આઠ મણિમય જિનાભિષેથી વિભૂષિત, બે કોશ જોડે, મણિ રત્ન અને સુવર્ણમય, વિવિધ જાતની ભૂમિકા અને ગોખવાળો, અને વિચિત્ર મણિ-મય વેદિકાવાળો એક સુંદર શ્રીજગદીશ્વરનો પ્રાસાદ (દેરાસર) રચવામાં આવ્યો. સામંત અને મંડલિક રાજાઓને માટે વિશ્વકર્માએ નંદાવર્ત્તાદિક આકૃતિવાળા બીજા કેટલાએક વિચિત્ર મહેલો બનાવ્યા. જાંચી દ્વજઓના અગ્ર-ભાગથી સૂર્યના ઘોડાને કોભ કરે તેવા એક હજાર ને આઠ બીજા સામાન્ય જિન-ભુવનો ધણા સુશોભિત કરવામાં આવ્યા અને તે નગરીમાં રચેલા ચોરાશી ચૌટા-ઓમાં સુવર્ણના કળશવાળા અર્ધત ભગવંતના ચોરાશી પ્રાસાદો દરેક ચૌટાના મધ્ય ચોકમાં રચવામાં આવ્યા.

નગરીની અંદર ઉત્તર દિશામાં હિરણ્ય અને રત્નમય, મેરુપર્વતની જેવા જોવા જણાતા, દ્વજપતાકાસહિત વ્યાપારી વર્ગમાટે મંદિરો કર્યાં. દક્ષિણ દિશામાં ક્ષત્રીઓમાટે મહેલો તથા ત્યાંના નિવાસીનું એકત્ર થયેલ તેજ હોય તેવા શસ્ત્રાગાર રચવામાં આવ્યા. તે નગરીના ગઢની અંદર ચારે દિશામાં છુટા છુટા દેવતાઓના વિમાનજેવી શોભાવાલા, પૌરજનોમાટે કોટી સંખ્ય ભુવનો રચવામાં આવ્યાં. કિલ્લાની બહાર ચારે દિશામાં સામાન્ય કારીગરોના ધનાદિકે પરિપૂર્ણ કોટીગમે ધરો કરવામાં આવ્યાં. દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં એક માળથી માંડીને ત્રણ માળસુધી જાંચાં ત્રીચુણાં શૂદ્રાદિકનાં ધરો કર્યાં. આ પ્રમાણે એક અહોરાત્રિમાં વિનીતા નગરી વસાવીને કુબેરે તેમાં સુવર્ણ રત્ન, ધાન્ય, વસ્ત્ર અને આભૂષણોની વૃદ્ધિ કરી. તે શિવાય અનેક સરોવરો, વાપિકાઓ, કુવાઓ, ક્રીડાવા-પિકાઓ અને દેવાલયો તથા બાકીનું સર્વ કુબેરે તેજ અહોરાત્રીમાં તૈયાર કર્યું. સિદ્ધ

ખંડ ૧ લો.]

ઋષભદેવે કરેલી લોકવ્યવસ્થા અને કળાશિક્ષણ.

૮૧

એવી અર્થલક્ષ્મીના નિવાસરૂપ તે નગરની ચારે દિશાઓમાં જાણે નંદનવન હોય, તેવા પુષ્પોના આકરરૂપ ઘણા સુંદર ઉદ્યાનો બનાવ્યા. તે પ્રત્યેક ઉદ્યાનમાં પવને ઉઠાડેલાં પુષ્પોની શ્રેણીવડે જાણે વૃક્ષોએ પણ પૂજેલા હોય, તેવા સુવર્ણ-મય જિનચૈત્યો શોભી રહેલા હતા. નગરીની પૂર્વ દિશામાં અષ્ટાપદ, દક્ષિણમાં મહાશૈલ, પશ્ચિમમાં સુરશૈલ અને ઉત્તરમાં ઉદ્યાયલ એમ ચારે પર્વતો કલ્પવૃક્ષોની શ્રેણીથી શોભિત, મણિરત્નોની ખાણવાળા, અને જિનેશ્વરના આવાસથી પવિત્ર હતા.

આપ્રમાણે ઇંદ્રની આજ્ઞાથી જનું બીજું નામ અયોધ્યા છે એવી તે વિનીતા નગરી જાણે ઇંદ્રપુરી હોય તેવી કુબેરે બનાવી. એ નગરમાં વસનારા લોકો દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં આદરવાળા, સ્થિરતા વિગેરે ગુણોથી યુક્ત, સલ શૌચ અને દયાએ સહિત, કલાકલાપમાં કુશળ, સત્સંગમાં તત્પર, નિર્મલ હૃદયવાળા, સ્વ-ભાવે શાંત, અહમિંદ્ર અને મોટા ઉદયવાળા હતા.

સુર અસુરોએ નમસ્કાર કરેલા અને ભરતક્ષેત્રરૂપ જગત્ની સૃષ્ટિને કરનારા શ્રી રૂષભદેવ ભગવાન વિશ્વને રંજન કરતા સતા એ નગરીમાં રહીને રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા. પ્રભુના કહેવાથી અયોધ્યાનગરીની આબુખાબુ તેમણે શિખવેલા કારીગરોએ બીજાં ઠેકાણાંએક નગરો રચ્યાં. ભગવંતે વીશ લાખ પૂર્વસુધી કુમાર-પણામાં રહ્યા પછી, ત્રણ જગત્નો ઉદ્ધાર કરવાને માટે રાજ્યસ્થિતિ ધારણ કરી. રાજ્યના સાત અંગ, શત્રુઓને નિઝાદ કરવાના છ ગુણ, રાજ્યસ્થિતિનાં પાંચ કારણ, સૈન્યનાં ચાર અંગ, કુલગ્રહણ કરવાની ત્રણ શક્તિ, નીતિનાં બે અંગ અને ત્રણ લોકમાં પોતાનું એક છત્ર, એટલાવાનાં પ્રભુએ નિર્માણ કર્યાં. પ્રભુ ઉત્પન્ન થયા અગાઉ એ ક્ષેત્રમાં એ કાળની અપેક્ષાએ મેઘ, અગ્નિ, વિદ્યા, કળાકે બીજો કાંઈપણ વ્યવહાર હતોજ નહીં. તેઓની આજ્ઞાથી પૃથ્વી ઉપર મેઘ વૃષ્ટિ કરતો હતો, પૃથ્વી બીજાદિકને ધારણ કરતી હતી અને અગ્નિ અન્નાદિકને પકવતો હતો. પછી લોકાના હિતનેમાટે પ્રભુએ, કૃષી કરનાર, સેવક, કુંભાર, વેપારી, અધિકારી, ક્ષત્રીય, સુથાર, સલાટ, સ્વર્ણકાર, ચિત્રકાર, અને મણિયાર વિગેરે કારીગરો ઉત્પન્ન કર્યાં. એટલે જની જેવી યોગ્યતા જણાણી તેને તે પ્રકારની કળા-શિક્ષાદિ શિખવ્યું. પ્રભુએ પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ભરતને ખોતેર કળાકાંડ ભણાવ્યા, તેણે પછી પોતાના બીજા બંધુઓને તે કળાઓ શિખવી. બાહુબલિને ગજ, અશ્વ, સ્ત્રી અને

૮૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

પુરૂષનાં લક્ષણો શિખંબ્યાં, સુંદરીને ગણિત શીખંબું, અને જગત્ને હિતકારી, જ્યોતિર્ષ અષ્ટાદશ લિપીઓ જમણા હાથે બ્રાહ્મીને શીખવી.

આ પ્રમાણે માયારહિત પ્રભુએ વિશ્વની સ્થિતિ નિર્માણ કરી અને યથાયોગ્ય કાર્યમાં પ્રેરનારા પ્રભુએ સર્વ લોકને વિવિધ કાર્યોમાં બેઠી દીધા. દેવતાઓએ સ્તુતિ કરેલા પ્રભુ, કોઈવાર અદ્ભુત ઉદ્ધાનોમાં, કોઈવાર સમુદ્રને તીરે, કોઈ વખત ક્રીડાગિરિમાં, કોઈવાર વિચિત્ર મંદિરોમાં, કોઈવાર સ્ત્રીઓના રાસડા બેવામાં, કોઈવાર કિંનરસ્ત્રીઓનાં ગીતને શ્રવણ કરવામાં અને કોઈવાર ઇંદ્રની આજ્ઞાથી દેવીઓએ ભજવેલા નાટક બેવામાં ભાગ લઈ કર્મની નિર્જરા કરતા હતા. એવી રીતે પૂર્વ (પ્રથમ) રાજ એવા એ ભગવંતે, પૂર્વ (પહેલા) દ્વીપમાં, પૂર્વક્ષેત્રે (ભરત-ક્ષેત્રમાં) પૂર્વ દિશામાં રહેલી પૂર્વ (નવી રચેલી) નગરી વિનીતામાં રહી ત્રેસઠ લાખ પૂર્વસુધી રાજ્યસ્થિતિ ચલાવી. એક વખતે જાણે લજ્જા પામતા હોય તેમ, પ્રભુ ઉદ્ધાનમાં ક્રીડા કરતા હતા તેવામાં તેમના ભાવને અનુસરીને પોતાની સ્થિતિને જળવનારા લોકાંતિક દેવતાઓએ, “જયજય” એવા શબ્દો ઉચ્ચારતાં તથા પ્રણામ કરતાં ત્યાં આવીને ‘હે પ્રભુ! મુક્તિમાર્ગ બતાવો’ એવી વિજ્ઞાપિ કરી. આ પ્રમાણે કહીને તે દેવતાઓના ગયા પછી જગત્પતિ ભગવાન પૂર્વ જિનેશ્વરોની સ્થિતિનું સ્મરણ કરી ક્રીડાનું વિસર્જન કરીને પોતાને સ્થાનકે આવ્યા. પોતે રાજ્યથી વિરક્ત થઈ જ્યેષ્ઠપુત્ર ભરતચક્રીને નીતિવાક્યામૃતવડે શાંત કરી રાજ્યધારી કર્યો. બીજા બાહુબલિ વિગેરે પુત્રોને પોતપોતાના નામથી અંકિત એવા દેશો વહેંચી આપ્યા. એવી રીતે રાજ્યના ભારનો ત્યાગ કરીને જગત્ને રણમાંથી મુક્ત કરવાના કારણરૂપ સાંવત્સરિક દાન આપવાનો પ્રભુએ આરંભ કર્યો. ઇંદ્રની આજ્ઞાથી ધુબેરે ચત્વર વિગેરેમાં રહેલું, મર્યાદાના ઉચ્છેદવાળું અને ધણી-વગરનું દ્રવ્ય લાવી લાવીને પૂરું પાડ્યું. હંમેશાં જગત્પતિ સભામાં આવી યાચકોને સુવર્ણ, રત્ન અને ધન તેની ઇચ્છાપ્રમાણે આપતા હતા. સૂર્યના ઉદયથી માંડીને ભોજનવેળાસુધી એક કોટિ અને આઠ લાખ સુવર્ણનું વાંછિત દાન આપતા હતા. એ પ્રમાણે એક વર્ષમાં ત્રણસો અઠ્યાશી કોટિ અને એંશી લાખ સુવર્ણનું દાન પ્રભુએ આપ્યું. ત્યારથી માંડીને સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારી દાનધર્મ આ જગત્માં પ્રવર્ત્યો છે. કેમકે “જમ અહીંતો પ્રવર્તે છે તેમ લોકોની પ્રવૃત્તિ પણ થાયછે.” પછી ચૈત્ર વદી અષ્ટમીને દિવસે, ચંદ્ર ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં આવતાં, અપરા-

૧ આ દેશના પ્રવર્તન પ્રમાણે ફાગણ વદી ૮ મે.

ખંડ ૧ લો.]

ઋષભદેવની દિક્ષા.

૯૩

દુહકાળે, કચ્છ મહાકચ્છ વિગેરે ચાર હજાર રાજાઓની સાથે, દેવતાએ પૂજેલા એવા પ્રભુએ શકટોધાનમાં વ્રતસામ્રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું. તે વખતે સર્વ સંજ્ઞી પ્રાણીઓના મનઃપર્યાયને સૂચવનાર મનઃપર્યાયનામે ચોથું જ્ઞાન જગત્પતિને ઉત્પન્ન થયું. રાગ, દ્રેષ, મદ અને અભિમાનરૂપી શત્રુઓએ આ સંસારમાં પૂર્વે ચિરકાલ કલેશ પમાડ્યો હતો તેથી તેમની ઉપર ક્રોધ કરીને તેના વધનો ઉપાય કરતા, પ્રભુ પૃથ્વીપર વિચરવા લાગ્યા; અને નાસિકા ઉપર પોતાનાં બે નેત્ર સ્થાપન કરી તથા સર્વ ઇન્દ્રિયોનો રોધ કરી, જાણે ચિત્તમાં કાંઈક વિચાર કરતા હોય તેમ નિરંતર મૌનપણે રહેવા લાગ્યા. એપ્રમાણે પોતાના દેહમાં પણ સ્પૃહારહિત એવા પ્રભુ સર્વજંતુઓની ઉપર કૃપાલાવથી, ઈર્ષ્યા સુમતિવડે પૃથ્વીપર વિહાર કરતા હતા.

આ તરફ ભરત ચક્રવર્તી શુભ કાર્યમાં તત્પર થઈ શત્રુઓથી અયોધ્યા એવી અયોધ્યા પુરીમાં પિતાનું આપેલું રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા. પૃથ્વીના આભૂષણરૂપ એ ભરતરાજ સૂર્યની જેમ તેજનો રાશિ, નિત્ય ઉદયને ધારણ કરનાર, સ્થિર અને શત્રુરૂપ અંધકારને હરનાર હતો, તોપણ તે 'કલાકર'ને વસુ આપતા, એ આશ્ચર્ય હતું. એ રાજ સમુદ્રની જેવા ગંભીર, સિંહની જેવા શૂરવીર, ચંદ્રની જેવા કલાધારી, મેઘની જેમ વિશ્વને જીવન આપનાર, કલ્પવૃક્ષની જેમ દાનેશ્વરી, કલહંસની જેવા સારાસાર વિવેકી, ચૈત્રની જેવા ઉત્તત, કોકિલની જેવા મધુર સ્વરવાળા, પવનના ઉર્મિથી મેરૂની જેમ અનેક શત્રુઓથી પણ ચલાયમાન ન થાય તેવા, પ્રાતઃકાલની જેમ મિત્રનો ઉદય કરવાવાળા અને વસુને વધારનારા, શેષનાગની જેમ સદ્ભોગથી લાલિત અને પૃથ્વીના ભારને ધારણ કરનારા, નંદનવનની જેમ હંમેશાં સુમનસ શ્રેણીથી યુક્ત, હારની જેમ શુણ્ 'સહિત, મુક્તાક્ષની જેમ શુભવૃત્તવાળા' અને ક્ષિતિમંડળના ભૂષણરૂપ હતા. જેનો પ્રતાપરૂપ સૂર્ય જગત્ને અદોષાકર (દોષોની આકર-આણ તેણે રહિત,

૧ સૂર્ય, કલાકર (ચંદ્ર)ને વસુ (કીરણ) આપતો નથી એ વિશેષ છે, તેનો પરિહાર એવો છે કે, ભરતરાજ સૂર્યસમાન હતા છતાં કલાકર-એટલે હુલસવાળાઓને વસુ એટલે દ્રવ્ય આપતા હતા. ૨ ભરતરાજને પક્ષે મિત્ર-સ્નેહીઓનો ઉદય અને પ્રાતઃકાળને પક્ષે મિત્ર કે સૂર્યનો ઉદય. ઋભરતને પક્ષે વસુ તે દ્રવ્ય અને સૂર્યને પક્ષે વસુ કે કીરણો તેને વધારનાર. ૩ ભરતપક્ષે સુમનસ કે સારા મનવાળાં અને નંદન વનને પક્ષે સુમનસ કે દેવતાઓ અને પુષ્પો. ૪ ભરતપક્ષે શુણ્-ઘૈર્યોદાર્યાદિ અને હારપક્ષે શુણ્ કે દોરો. ૫ ભરતપક્ષે શુભવૃત્ત કે શુભ આચરણ અને મુક્તાક્ષપક્ષે શુભવૃત્ત કે સાદ્ ગોળ.

પક્ષે દોષાકર ચંદ્ર તેણે રહિત) કરતો હતો, તે છતાં કમલા કેલિકલાને ધરનારૂં, આ જગત્ બનાવતો હતો (કમલા-લક્ષ્મીની કેલિકલા-ક્રીડાઓને ધરનારૂં અર્થાત્ જેમાં લક્ષ્મીની ક્રીડા થાય એવું ધનાઢ્ય કરતો હતો, પક્ષે કમલા કેલિ-લક્ષ્મીની ક્રીડારૂપ, કલાધર-ચંદ્રને કરતો હતો.) એ આશ્ચર્ય હતું. જેના પ્રતાપથી ત્રાસ પામેલો સૂર્ય, ખગ (આકાશમાં ગતિ કરનાર) થયો અને તે આકાશગ-મનના અભ્યાસથી, અધ્યાપિ તેને કોઈ ઠેકાણે નિશ્ચળ સ્થાન મળતું નથી. સૂર્યા-દિક્ક ગ્રહોનો તો તાપ કહેવાય છે અને ભરતનો પ્રતાપ કહેવાય છે, કારણકે તે- (પ્રતાપ) નાથી દગ્ધ થયેલા શત્રુરૂપી વૃક્ષો ફરીવાર ઉગી શકતા નથી. એવા ની-તિમાન, વિનયવાન, સુંદર દૃષ્ટિવાન, વિચાર કરનાર, કળાધર અને નિર્દોષ ભર-તરાજ સર્વ રાજ્યોમાં ધણા ઉત્તમ નીવડ્યા.

કર્મને અપાવતા આદિનાથ પ્રભુ, સર્વ પ્રાણીઓના હિતને માટે યુગમાત્ર પૃ-થ્વીને જોતા જોતા દેશ દેશાંતર વિહાર કરતા હતા. તે સમયે મુગ્ધ મનુષ્યો નિર્દોષ આહારને આપી જાણતા નહીં, તેથી એકવર્ષ સુધી પ્રભુ નિરાહારપણે રહ્યા. પ્રભુને જોઈ કેટલાક લોકો મુગ્ધપણાને લીધે રથ, અશ્વ, હસ્તી, કન્યા, સુવર્ણ અને વસ્ત્ર વિગેરે પ્રભુની આગળ ધરતા હતા, પણ સર્વ ઉપર સમાન દૃષ્ટિ કરનારા-જે પ્રભુએ, રાજ્ય, સૈન્ય, કોશ અને દેશ પોતાની ઇચ્છાથી છોડી દીધા હતા, તે પ્રભુ શુંકીનાખેલા પદાર્થની પેઠે ફરી પાછા તેનું ગ્રહણ કરતા નહીં. વ્રત ગ્રહણ કર્યા પછી નિરાહારપણે એક વર્ષ વીત્યા પછી, એકદા સુરનરોએ વીંટાએલા પ્રભુ મૌનપણે વિચરતા વિચરતા હસ્તિનાપુર આવ્યા.

ત્યાં બાહુબલિનો પૌત્ર શ્રેયાંસ કે જે શ્રેયનો એક ભંડાર હતો, તેને પ્રભુના દર્શનથી પોતાના પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું. અતિસ્મરણથી પૂર્વભવમાં પોતે પ્રભુનો અનુચર હતો એ વાત જાણવામાં આવતાં તત્કાલ નિર્દોષ આહારના દાનમાં અને પાત્રના વિવેકમાં તે ચતુર થયો. તે વખતે તરતજ આવેલો નિર્મળ ઈશ્વરસ^૧ અને પ્રભુ જેવા ઉત્તમ પાત્ર પ્રાપ્ત થયેલા જોઈ, તેને દાન આપવાની ઇચ્છા થઈ. પ્રભુની પાસે આવી તેણે કહ્યું કે ‘સ્વામી! પ્રસન્ન થઈ આ રસ ગ્રહણ કરો.’ ભગવંતે નિર્દોષ ભીક્ષા જાણીને બંને હાથ પસાર્યા એટલે એ રસિકરાજપુત્રે પ્ર-ભુના કરમાં ઈશ્વરસ અર્પણ કર્યો. તેણે પુષ્કળ ઈશ્વરસ પ્રભુના હાથમાં નાખ્યો, તો-પણ પ્રભુના હાથમાં તેની શગ ચડી, નીચે ઢળી પડ્યો નહીં. કારણ કે “પ્ર-ભુની સેવા કરનારની અધોગતિ થાયજ નહીં.” વિશ્વને જાણનારા પ્રભુએ અમૃત-

અંક ૧ લો.]

શ્રેયાંસે કરાવેલું પારણું, મરૂદેવા માતાનો વાતસલ્ય લાવ.

૮૫

રસની જેવા તે રસનો આહાર કરીને, તપના તાપથી તપેલી પોતાની સાત ધાતુ-ઓને તૃપ્ત કરી. પ્રભુએ પારણું કરવાથી શ્રેયાંસના મંદિરમાં તત્કાલ સુગંધી જળ, સુવર્ણ તથા પુષ્પોની વૃષ્ટિ, દુર્દુલ્લિનો નાદ, અને વસ્ત્રનો ઉત્ક્રેષ્ઠ—એ પાંચ દિવ્ય પ્રકટ થયા. શ્રેષ્ઠ ભક્તિવાળા શ્રેયાંસે પ્રભુએ જ્યાં પારણું કર્યું એ પૃથ્વીઉપર ‘બીજે કોઈ આ પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરે નહીં’ એવું ધારી એક રત્નમય પીઠ બંધાવી. આ દાનનો વિધિ વૈશાખમાસની શુક્લ તૃતીયાએ અક્ષય થયો તેથી એ પર્વ અક્ષયતૃતીયા નામથી અદ્યાપિ પ્રવર્તે છે. જે જગત્ની સર્વ વ્યવહાર-ક્રિયા પ્રભુથી આ લોકમાં પ્રથમ પ્રવર્તી, તેમ સત્પાત્ર દાનનો વિધિ શ્રેયાંસથી પ્રથમ પ્રવર્ત્યો. જગતનો ઉદ્ધાર કરનાર પ્રભુ આવી રીતે શ્રેયાંસનો ઉદ્ધાર કરી, કર્મનો છેદ કરવાને માટે પુનઃ પૃથ્વીઉપર છદ્મસ્થપણે વિહાર કરવા લાગ્યા.

ભરતરાજ પ્રતિદિન અદ્ભુત શોભા પ્રાપ્ત કરી પોતાના કુલનો ઉદ્યોત કરતા ધર્માનુશાસનથી પોતાના રાજ્યનું પાલન કરતા હતા. પોતાના પવિત્ર પિતાના ચરણકમલની સેવામાં રસિક એવા એ ભરત પોતાની પિતામહી ભગવતી મરૂદેવા પાસે જઈને નિલ નમસ્કાર કરતા હતા. રાજ્ય મળ્યા પછી એક સહસ્ર વર્ષ વીલ્યાં તેવામાં એક દિવસે પ્રાતઃકાલે ભરતરાજ ભક્તિથી નિરંતર ઉપાસેલાં મરૂદેવા માતાને નમસ્કાર કરવા ગયા. પોતાના પુત્ર ઋષભના નિત્યસ્મરણથી જેમના નેત્રોમાંથી અસ્ખલિત અશ્રુસ્રાવ થતો હતો એવાં મરૂદેવા માતાને પોતાનું નામ જણાવીને ભક્તિવડે ભરતે પ્રણામ કર્યો. સર્વ રાજાઓમાં મુગટરૂપ ભરતે બ્રમરની બ્રાંતિને ધારણ કરનારા પોતાના કેશથી માતૃશ્રીના ચરણકમલનું માર્જન કર્યું. ભરતને આવેલા જાણી જરા નેત્રાશ્રુને હુંછી દૃઢ્યના શોકનો ઉદ્ગાર કરતાં મરૂદેવી આશીષપૂર્વક ભરત પ્રત્યે બોલ્યાં. “હે વત્સ! જો, મારો પુત્ર ઋષભ તને મને અને બીજા પુત્રોને તથા સર્વને એકી સાથે છોડી દઈને મૃગલાનો સાથી (વનવાસી) થયો છે અને હુધા, તૃષા, શીત, આતપ, અને ગ્લાનિથી પીડિત એવા દેહને ધરનારો એ મારો પુત્ર વાયુની પેઠે વનોમાં ભમ્યા કરે છે. મોતી અને રત્નોથી સુશોભિત, ચંદ્રના જેવું સુંદર છત્ર ક્યાં? અને દાવાનલથી ઉગ્ર એવું સૂર્યના આતપનું મંડલ ક્યાં? કિત્તર સ્ત્રીઓના ગીતના ઝંકારાથી સુંદર સંગીત ક્યાં? અને વનની અંદર સંચરતા મશલાઓના થતા ભણકારા ક્યાં? ગજરાજ ઉપર બેસી નગરની અંદર ફરવું ક્યાં? અને કઠોર પથ્થરોથી દુઃખદાયક પર્વતોમાં ભટકવું ક્યાં? આવા આવા પુત્રના દુઃખસમૂહને સાંભળું છું, તોપણ હું કુર્મરા

૮૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ જો.

મરણ પામતી નથી એવા જનનિંદિત મારા જીવિતને ધિક્કાર છે. હે વત્સ ! માત્ર ભોગની ઈચ્છાવાળો તું રાજ્યસુખના પ્રવાહમાં તણાયેલો છે, તેથી અરણ્યમાં રખડતા મારા પુત્રની વાર્તા પણ પૂછતો નથી. ” આ પ્રમાણે દિનપણે બોલતાં એવાં પોતાના સાશ્વત્કામી પિતામહીને ભરતે અધરપર હસતા હસતા કહ્યું- “ હે માતા ! ત્રૈલોકના અધિપતિ, ધીર અને ગંભીર એવા પ્રભુનાં તમે માતા થઈ આવાં કાયરને ઉચિત વચનો વારંવાર બોલો નહીં. આ ઘોર સંસારસાગરમાં શિલાની જેવા અમે-તેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાથી અમારા પિતાજી જે આદર કરેછે, તે શું વ્યર્થ છે ? પરમાનંદ પદની સ્પૃહા કરનારા અમારા પિતા આ નાશવંત સંસારસુખનો પરિહાર કરવાને સ્વેચ્છાથી તપસ્યા કરેછે. જેની આગળ ઈંદ્રાદિક દેવતાઓ કંઈકરોની જેમ ક્રૂરો કરેછે, તેવા પ્રભુની શું મારી જેવાએ પણ રક્ષા કરવી જરૂરની છે? હે માતા ! ત્રણ લોકના અધિપતિ એવા તમારા પુત્રની જ્યારે તમે લક્ષ્મી જોશો, ત્યારે તપસ્યાનું કૃણ ખરેખરું છે એમ તમે પણ માન્ય કરશો.”

આ પ્રમાણે બે હાથ જોડીને માતૃભક્તિવાળા ભરતરાજ કહેતા હતા તેવામાં દ્વારપાળે આવી પૃથ્વી પર મસ્તક નમાવીને નિવેદન કર્યું કે “ હે વિભુ ! યમક અને શમક નામના બે પુરૂષો આપને કાંઈક કહેવાને દ્વાર ઉપર આવી ઉભા છે, તેઓને શી આજ્ઞા છે ? ” રાજાએ ભૂકુટીરૂપ પક્ષવને જરા ચલાયમાન કરી સંમતિ આપી, એટલે દ્વારપાળે જય જય શબ્દને ઉચ્ચરતા એ બંને પુરૂષોને ત્યાં દાખલ કર્યા. તેઓમાંથી પ્રથમ શમકે પ્રણામ કરી કહ્યું, “ હે દેવ ! પિતાજીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે આપને વધામણી છે. પુરિમતાળ નગરને વિષે શકટાનન નામના વનમાં ઇંદ્રોએ મળીને પ્રભુનું સમોસરણ રચેલું છે, અને નરનારી, દેવ અને દેવીઓ પોતાની સમૃદ્ધિથી પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા, સર્વ દિશાઓમાંથી ત્યાં આવે-છે.” પછી હર્ષ પામી યમકે પ્રણામ કરી બોલ્યો, “ હે દેવ ! સૂર્યના બિંબ જેવું સ્ફુરણાયમાન પ્રભાથી પ્રકાશતું, સહસ્ર આરાવાળું, અગ્નિના તણખાઓની શ્રેણીથી શોભિત, અને શસ્ત્રશાળાના અધિષ્ઠાયક દેવરૂપ ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયેલું છે, તેની આપને વધામણી છે.” આ બંને વધામણી સાંભળી તેઓને યથાયોગ્ય દાન આપી ભરતરાજાએ સંતુષ્ટ કર્યા અને પોતે વચનથી કહી શકાય નહીં તેવા હર્ષને પ્રાપ્ત થયા.

આ બંને કર્તવ્ય સમકાળે પ્રાપ્તથતાં ભરતને ચિંતા થઈ કે, ‘પ્રથમ કેવલજ્ઞાનનો

ખંડ ૧ લો.]

પ્રભુને કેવળજ્ઞાન; ભરતરાજને ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિ.

૮૭

મેહોત્સવ કંઈ કે ચક્રરત્નનો કંઈ ? એ દ્વિધા કાર્યમાં તેમનું ચિત્ત ક્ષણવાર દોલાયિત થયું. પણ પછી તરતજ તેના મનમાં આવ્યું કે, સર્વ જીવોને અભયદાન આપનાર પિતાજી ક્યાં ? અને વિશ્વમાત્રને ભય કરનાર ક્યાં ? અહો ! આ વખતે મેં જે પૂજકમનો વિચાર કર્યો તે કેવળ વ્યર્થ છે. ' માટે પ્રથમ પ્રભુના કેવલજ્ઞાનનોજ ઉત્સવ કરવો જોઈએ, એવો નિશ્ચય કરી ભરતે મરૂદેવા માતાને વિનંતિ કરી કે, “ હે માતા ! તમે હંમેશાં મને કહો છો કે, મારો પુત્ર દુઃખી વનોમાં ફરનાર અને ક્ષુધા, તૃષ્ણા, તથા તાપથી પીડિત છે; પણ હવે આજે સુર અસુરોએ સેવેલા એ તમારા પુત્રની ત્રણ લોકને આશ્ચર્ય કરનારી લક્ષ્મીને જોવા ચાલો, કે જે લક્ષ્મી તેમના ઉત્તમ પ્રકારના તપના ફળરૂપ છે. ” આપ્રમાણે કહી તેમની આજ્ઞા મેળવી, તે વાક્યથી હર્ષ પામેલાં મરૂદેવા માતાને સુજ્ઞ શિરોમણિ ભરતે હાથી ઉપર બેસાડ્યાં. ઈંદ્રને સંપાદન કરવાના અર્થે ભરતરાજ મોટા ઘોડા, શોભિત, અને સજ્જ કરેલા હાથીઓ, રથો અને પેદલોના સમૂહથી પરિવૃત્ત થઈ ભગવંતને વાંદવા આડ્યા. તે વખતે સુવર્ણ, વૈદૂર્ય, અને માણિક્યના ઉલસાયમાન કિરણોથી વિચિત્ર તથા પ્રકાશમાન ઢાઠી શસ્ત્રોથી ચક્રચક્રતું એ સૈન્ય વિદ્યુત્ના ભ્રમને કરતું હતું. વિવિધપ્રકારના ઉત્સવથી ઉત્સાહી થયેલા નગરજનોથી વીંટાએલા ભરતરાજ મરૂદેવા માતાને સાથે લઈ નગરબહાર નીકળ્યા. ‘ હું પેલો થઈ, હું પેલો થઈ, ’ એમ પિતાને વંદન કરવાની ત્વરાવાળા કેટલાએક પુરૂષો આગળ ચાલનારા હાથી વિગેરેને પ્રેરણા કરવા લાગ્યા. પ્રભુનીપાસે જનારા તે લોકોને જે અમાર્ગ હતો તે પણ માર્ગ થઈ પડ્યો. કારણ કે, પ્રભુની ભક્તિવાળાને મુક્તિનો માર્ગ પણ અસ્પષ્ટિત થઈ જાય છે. તે વખતે પિતા પુત્રની, બંધુ બાંધવની, સ્વામી સેવકની અને સેવક સ્વામીની લગારપણ રાહ જોતા નહોતા. જેમાં વેગવાળા ઘોડા છે એવા દીનતા રહિત સૈન્યોથી વીંટાએલા ભરતે આગલ ચાલતાં અહંતપણાને સૂચવનારો રત્નધ્વજ દૂરથી જોયો. સમવસરણના ત્રણ કિલ્લાઓના ચલાયમાન કિરણોથી ભરતને ધર્મરૂપી આદિત્યના ઉદયને સૂચવનાર પ્રાતઃકાલની ભ્રાંતિ થવા લાગી. અનુક્રમે સમવસરણની નજીક આવ્યા એટલે હર્ષિત થયેલા ભરતે હસ્તીપર વિરાજમાન એવાં માતૃશ્રી મરૂદેવાને કહ્યું હે “ હે માતા ! ત્રૈલોક્યવાસી દેવતાઓએ રત્નશ્રેણીઓથી રચેલું અને ઉદય પામતા કિરણોના સમૂહથી દિવ્ય સૂર્યોની શ્રેણીના જેવું સુંદર, આ તમારા પુત્રનું સમોસરણ અવલોકન કરો. જુઓ, આ એક તરફ સેવા કરવાને આવેલા દેવતાઓનો શ્રોતાના શ્રવણને પ્રિય લાગે તેવો ‘ જય જય ’ કાર ધ્વનિ સંભ-

લાયછે. પંચવર્ણી રત્નોની પ્રભાસ્પ પાંચ આંગળીઓવાળો આ રત્નવજ્ર ‘જગ-
ત્માં આ પ્રભુ એકજ પિતા છે’ એમ જણાવવાને જાણે ધર્મે પોતાનો હાથ જોડો
કર્યો હોય, તેવો જણાય છે. જાણે પિતાશ્રીના ગુણોને કહેતો હોય તેવો ઉત્તમ ના-
દથી આનંદ આપતો આ દુર્દુલિ આકાશમાં સંભલાય છે. પ્રભુના ગુણોવડે રક્ત
અને માંજરથી પીળો એવો આ કિંકિદ્લિવૃક્ષ જાણે પોતાના પલ્લવોથી નાચતો હોય,
તેવો દેખાય છે.’’ આવા પોતાના પૌત્ર ભરતનાં વચન સાંભળી મરૂદેવાને પ્રથમ
દુઃખનાં અશ્રુથી જે નેત્રઉપર નીલિકા (પડલ) વળી ગયાં હતાં, તે ધર્મનાં અશ્રુથી
તરત માર્જન થઈ ઉઘડી ગયાં. જેમ જેમ આનંદથી પુષ્ટ એવા દેવતાઓથી પોતાના
પુત્રની સ્તવના થતી સાંભલતાં ગયાં, તેમ તેમ માતા મરૂદેવા ધણો ઉદ્ધાસ પા-
મતાં ગયાં. સર્વ અતિશયોથી સંપૂર્ણ ભગવંતનું પુત્રપ્રેમથી પણ ધ્યાન કરતાં
એ જિનમાતા તન્મયપણું પામી ગયાં અને સર્વ સાંસારિક વ્યાપારને ભૂલી જઈ
ભગવંતનું ચિંતવન કરતાં ક્ષણવારમાં તદ્રૂપ થઈ ગયાં. શિવસુખના કારણરૂપ
ભગવંતને હૃદયમાં, દૃષ્ટિઆગળ, પડખે, પછવાડે અને વચનમાં-એમ સર્વત્ર એવા
લાગ્યાં. પછી તત્કાલ કર્મને ખપાવનારી ક્ષપક શ્રેણીપર આરૂઢ થઈ, નાનાશ્રુત
વિચાર, એક શ્રુતવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિયા અને સમુચ્છિન્ન ક્રિયા, એમ અનુક્રમે શુદ્ધ-
ધ્યાનના ચારે પાયાને પ્રાપ્ત થયાં અને અંતકૃત દેવલીપણે સર્વ કર્મનો એકસાથે
ક્ષય કરી દેવલ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સાથેજ મોક્ષ સુખને પામ્યાં. આ ઉપરથી એમ
સમજવાનું છે કે, આખા ભવમાં કદિ પુણ્ય કર્યું ન હોય, પણ જે અંતકાળે પ્રેમ-
પૂર્વક અર્હત પ્રભુનું સ્મરણ કરે તો તે મરૂદેવા માતાની જેમ મોક્ષને પામે છે.

આ ખખર જાણતાં તરતજ સમવસરણમાંથી ઈંદ્રોએ આવીને માતાના શરીરનો
સત્કાર કરી, તેને ક્ષીરસમુદ્રમાં પધરાવ્યું; પછી તેઓ જોયે સ્વરે કહેવા લાગ્યા
કે, આ અવસર્પિણી કાળમાં મરૂદેવા માતા પ્રથમ દેવલી અને પ્રથમ સિદ્ધ
થયેલાં છે. આપ્રમાણે આઘોષણ કરીને સર્વ દેવતાઓ, નેત્રમાંથી અશ્રુ પાડતા
એવા ભરતને પ્રભુની પાસે લઈ ગયા. ત્યાં પ્રભુની લક્ષ્મી બેઠને, દેવતાનાં વચ-
નથી શોકનો લાગ કરી, મોટા મનવાળા ભરતરાજ પ્રભુને નમવામાં ઉત્સુક
થયા. પછી છત્ર ચામર વિગેરે રાજ્યલક્ષણ છોડી દઈ, ઉત્તરાસંગ કરી, ભક્તિવડે
આદિ પ્રભુની પાસે જવા આદ્યા. પ્રથમ વાપિકામાં સ્નાન કરી, ધૌતવસ્ત્ર પહેરી,
તેમણે પૂર્વદ્વારથી સમોસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમ વિશ્વગુરૂને વિધિપૂર્વક કલ્યાણ-
કારી પ્રદક્ષિણા કરી, પૃથ્વી ઉપર મસ્તક મૂકીને પ્રણામ કર્યો. પછી ભક્તિવડે જે-

ખંડ ૧ લો.] ભરતે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ, પ્રભુએ આપેલી દેશના.

૮૯

મની રોમરાજિ વિકસ્વર થઈ છે એવા અને પ્રકુલિત નેત્રવાળા ભરતરાજ, હૃદયા-ગારમાં નહિ સમાતા હર્ષને વાણીના ઉદ્ગારના મિષથી જાણે બહાર કાઢતા હોય, તેમ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

“ત્રણ લોકમાં તિલકરૂપ, યુગાદીશ, જિનેશ્વર, અનંત, અવ્યક્ત, ચૈતન્યરૂપ અને યોગીશ્વર એવા હે સ્વામી ! તમને નમસ્કાર કરું છું. હે નાથ ! એકાંત હિ-તકારી એવા તમે આ સંસારમાં અવતરીને પ્રથમ વિશ્વની વ્યવસ્થાનો માર્ગ બ-હુરૂપે પ્રવર્તાવ્યો છે અને હવે હે જગતપ્રભુ ! આ સંસારસમુદ્રમાંથી અમારો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાથી મુક્તિમાર્ગ બતાવવાને માટે તમે સંયમને ગ્રહણ કરેલ છે. હે પ્રભુ ! તમે વિશ્વપતિ, દયાળુ અને પ્રાણીઓને શરણ આપનાર છો, તેથી તમે પોતાની મેળેજ અમને તારવામાં પ્રવર્ત્યા છો, માટે મારે કાંઈ પણ તમારી યાચના કરવી પડે તેમ નથી.” આ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી ભરત રાજ જરા પાછા ખસી ઇંદ્રને આગળ કરી પ્રભુની સન્મુખ બેઠા. પછી પ્રભુએ યોજન સુધી સંભળાય તેવી, સર્વ ભાષામય અને કલેશનાશક દેશના આપવાનો આરંભ કર્યો.

“ધર્મમાં પ્રીતિ કરવી અને પાપમાં વિરક્તિ રાખવી—આ પ્રકારે જ, પ્રાણીઓને “ઉપદેશ કરવો તેનું નામ દેશના કહેવાય છે. જિનેશ્વરની પૂજા, સદ્ગુણની સેવા, “સ્વાધ્યાય, ઉન્નવલ વૃત્તિયુક્ત તપ, દાન અને દયા એ ષટ્કર્મ ગૃહસ્થોએ પ્રતિદિન “કરવા યોગ્ય છે. વળી માતા, પિતા, નિર્મલ ધર્મ બતાવનાર, અભયને આપનાર, “ખાન પાન પૂરનાર અને કળા શીખવીને ઉપકાર કરનારાના ચરણકમળની સેવા “કરીને નિલ કટ્યાણુ સંપાદન કરવું. સર્વ પ્રાણીપર દયા, શુભપાત્રમાં દાન, દીન “પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરવાની બુદ્ધિ અને યથાયોગ્ય સર્વ જનોની ઉપર ઉપકાર ક- “રવો—એ પ્રકારનો ધર્મ સંસારમાંથી તારનારો છે. જ્ઞાન, અભય, ઔષધ, સ્થાન “અને વસ્ત્રનું દાન, અર્હતની પૂજા, સમતાધારી મુનિઓને નમસ્કાર, પોતાની “સ્ત્રીમાં સંતોષ અને પરસ્ત્રીમાં પરાડ્મુખપણું—એ પુરૂષોનાં અક્ષય આભૂષણો છે. “પિશુનતા, મત્સર, પર ધનનું હરણ, હિંસા, નિંદા, રાત્રિભોજન, અને કન્યા વિ- “ગેરે સંબંધી અલીક (અસત્ય ભાષણ) એટલાં વાનાં જરૂર સજવાં—કેમકે તેના “જવું બીજું કોઈ પાપનું સ્થાન નથી. પાપને નાશ કરનાર રત્નત્રયી (જ્ઞાન, દર્શન “ચારિત્ર) ને જોયો વિચારીને હૃદયમાં ગ્રહણ કરે છે, તે શુદ્ધભાવવાળા સત્પુરૂષો “ત્રણ ભવમાં સિદ્ધિસુખને પામે છે.” આ પ્રમાણે ભવ્ય પ્રાણીરૂપ ભૂમિ ઉપર મોટા ઉપકારી ફલને પ્રગટ કરનાર વચનામૃતની વૃષ્ટિ કરીને, પવિત્ર મેઘરૂપ પ્રભુ મોટી સમૃદ્ધિને (મોક્ષપ્રાપ્તિને) અર્થે બીજરૂપ ઉત્તમ રત્નને વાવી સફલ કરતા હતા.

આ દેશના સાંભળીને ભરતના પુત્ર ઋષભસેને ઊઠી પ્રભુને વિજ્ઞાપિ કરી કે “ હે સ્વામી ! આ સંસારરૂપ અરણ્યમાં બ્રાંતયિત્તે બ્રમણ કરતા એવા મને તમારા જેવા સાર્યપતિ, પૂર્વના પુણ્યવડે અકસ્માત્ પ્રાપ્ત થયેલા છે. વિષયોથી વિરક્ત થયેલા એવા મારે રાજ્યની કાંઈ જરૂર નથી. કારણ કે ત્યાંતો રાગાદિક શત્રુઓ પ્રાણીના પુણ્યરૂપી ક્રોશાગારને બળાત્કારે હરી લે છે. આ ઘોર સંસારરૂપ સાગરમાં વિષયસુખના આસને માટે લોહુપ થઈને ફરતા એવા ધીવરતુલ્ય મનુષ્યો પણ બ્રાત્ પુત્રાદિકની બળમાં બંધાઈ બંધ છે. તેથી હે શરણદાયક ભગવન્ ! વ્રતનું દાન કરીને મારી રક્ષા કરો; જો તેમ નહીં કરો તો આ વિષયો પાછા મને છળ કરીને છેતરશે.

આ પ્રમાણે કહી ઋષભસેન કુમારે મોટી ભક્તિથી સંસારના તાપની શાંતિને માટે પ્રભુના ચરણકમળને પોતાના મસ્તકપર ધારણ કર્યા. પછી ‘ આ ભવ્ય પ્રાણી છે’ એમ જાણીને પ્રભુએ વ્રતનું દાન કરી તેનો અનુગ્રહ કર્યો. “ સત્પુરૂષો હંમેશાં પરનો ઉદ્ધાર કરનારાજ હોય છે. ” તેની પછવાડે ભરતના ચારસો ને નવાણુ પુત્રોએ અને સાતસો પુત્રના પુત્રોએ પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે વખતે ક્રોટી દેવતાઓએ સેવેલા પ્રભુને જોઈ, ભરતના પુત્ર મરીચિએ પણ દીક્ષા લીધી. ઉન્નવલ શીલને ધારણ કરનાર બ્રાહ્મીએ પણ ભરતની આજ્ઞા લઈ ઘણી રાજકન્યાઓની સાથે તત્કાલ વ્રત અંગીકાર કર્યું. તે જોઈને સુંદરીને વ્રત લેવાની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ ભરતરાજએ તેને તેમ કરતાં અટકાવી એટલે તે પ્રભુના ચતુર્વિંધ સંધમાં પ્રથમ આવિકા થઈ. તે વખતે ભરતરાજએ પ્રભુની પાસે સમક્તિ ગ્રહણ કર્યું, કારણ કે ક્ષળ લોગવ્યા વગર અર્હંતોનું પણ લોગ કર્મ નિવૃત્ત થતું નથી. વિદ્યાધરોમાંથી પણ કેટલાએકે વ્રત ગ્રહણ કર્યું, કેટલાએકે આવકવ્રત સ્વીકાર્યું અને કેટલાએકે ભદ્રક ભાવને પ્રાપ્ત કર્યો. ”

પૂર્વે ભગવંતની સાથે દીક્ષા લેનાર કચ્છમહાકચ્છાદિ ચાર હજાર રાજપુત્રો, જેઓ તાપસ થયા હતા તેમાંથી કચ્છમહાકચ્છ શિવાય બાકીનાઓએ ભગવંતની પાસે આવી ફરીને હર્ષવડે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી ભગવંતે પુંડરીક વિગેરે મુનિઓ, બ્રાહ્મી આદિ સાધ્વીઓ, શ્રેયાંસ પ્રમુખ આવકો અને સુંદરી વિગેરે આવિકાઓ—એ પ્રકારે ચતુર્વિંધ સંધની સ્થાપના કરી. જે સંધ અઘાપિ પણ જગન્નાથપણે વર્તે છે, તેની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન થઈ શકતી નથી. વળી એ સંધ, અર્હંતોને પણ માન્ય, પુણ્યવંતોને પણ પૂજ્ય, અને સુર અસુરના અધિપતિઓને પણ સેવવા યોગ્ય છે અને સર્વદા જયવંત વર્તે છે. તે વખતે ગણધર નામ

અંક ૧ લો.]

ગણધરોની સ્થાપના, ભરતે કરેલું ચક્રરત્નું પૂજન:

૧૨૨

કર્મને ધરનારા અને સદ્બુદ્ધિવાળા ઋષભસેન વિગેરે ચોરાશી મુનિઓને ગણધરપદે સ્થાપવાનો મહોત્સવ ભગવંતની આજ્ઞાને અનુસરીને ઇંદ્ર ચક્રી વિગેરેએ મળી યથાયોગ્ય રીતે કર્યો. પછી તે ગણધરોએ ભગવંતના મુખથી ત્રિપદી પ્રાપ્ત કરીને બુદ્ધિના અતિશયપણાથી તત્કાલ દ્વાદશાંગી રચી. પ્રભુની રચેલી તે વ્યવસ્થા અઘાપિ પણ પ્રવર્તે છે. “વિવેકી જનોને અર્હંતની આજ્ઞા દુર્લ્ભ છે.”

પછી દેવ, ગંધર્વ, વિદ્યાધર અને નરેશ્વરે પ્રણામ કરીને પ્રભુની દેશનાનું સ્મરણ કરતા કરતા પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા અને ચોત્રીશ અતિશયવાળા ભગવાન આદિનાથ ભવિક પ્રાણીઓને બોધ કરતા સતા પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. ‘એક ઠેકાણે સ્થિતિ કરવાથી પરોપકાર થઈ શકતો નથી’ એમ બહુને ત્રૈલોક્યપતિ પ્રભુએ એક ઠેકાણે સ્થિતિ કરી નહીં.

હવે પુણ્યથી ભરપૂર અને લોકોએ પ્રણામ કરેલા ભરતરાજ પોતાનો પરિવાર લઈ, જેમાં મહા સુંદર મહેલો શોભી રહ્યા છે એવી અયોધ્યા નગરીમાં આવી. પછી શસ્ત્રાગારમાં પ્રગટ થયેલા ચક્રરત્નને જોવાની ઇચ્છાથી ઉલસાયમાન વૈભવવાળા ભરતે શસ્ત્રગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો; ત્યાં કિરણોની શ્રેણીથી સૂર્યના બિંબની જેમ આખા શસ્ત્રગૃહમાં પ્રકાશ કરતું ચક્રરત્ન તેમના જોવામાં આવ્યું. ચક્રનું દર્શન થતાંજ તેમણે પંચાંગ પ્રણામ કર્યો, કારણ કે ક્ષત્રીયોનું પરમદૈવત શસ્ત્ર છે. પછી આનંદ મગ્ન થયેલા ભરતે પવિત્ર જળવડે સ્નાન કરી, સુગંધી અને ઉજ્જવળ વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં, અને શસ્ત્રગૃહમાં આવી ચક્રને જાણે ઉત્તેજિત કરતા હોય તેમ હાથમાં લઈ તેને માર્જિત કર્યું. પછી હજાર આરાવાળા એ ચક્રને સુવર્ણમય પીઠીકાની ઉપર સ્થાપિત કર્યું. તે વખતે તેના તેજથી ઉદયાચળના શિખર ઉપર રહેલા સૂર્યના બિંબનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. પછી રાજાએ નિર્મલ જળથી પોતાને હાથે તેને સ્નાન કરાવ્યું, તે વખતે શત્રુઓના સમૂહમાં, સમુદ્રમાંથી નીકળતા વડવાનળ જેવું તે જણાવા લાગ્યું. તેની ઉપર જાણે જય લક્ષ્મીના કાલ હોય તેવા ચંદન, અગર, કર્પૂર, કસ્તુરી અને કંકુના થાપા મારવામાં આવ્યા. પછી પંચવર્ણી કુસુમોથી ચક્રીએ તેનું પૂજન કર્યું, કેમ કે તે ચક્ર તેથી દ્વિગુણ સંખ્ય (દશ) દિશાઓનું ઇંદ્રપણું તેને આપનાર છે. ત્યાર પછી તેની પાસે અખંડ અને ઉજ્જવળ અક્ષતવડે તેણે અષ્ટમંગળીક આજેખ્યા, જે તેમને ચક્રવર્તીપણાની મંગળ માળાના આપનાર થશે. પછી વજ્ર, વૈદૂર્ય, માણિક્ય, મોતી અને કર્કેતન વિગેરે રત્નોથી તેની આગળ પોતાને સ્વસ્તિ (કદયાણ) કરનારો સ્વસ્તિક (સાથીઓ) ખૂંચ્યાં. અને તેની મંગળ દીપિકા સહિત નીરાજના (આરતિ) ઉતારી કે, જેથી

૯૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

એ નીરાજના કરનાર ભરતરાજ વિના સર્વ પૃથ્વી નીરાજતા (રાજપણા રહીત દશા)ને પ્રાપ્ત થશે, અર્થાત્ સર્વના રાજ એક ભરત ચક્રીજ થશે એમ સૂચવન થયું. પછી “ક્ષત્રિયોના પ્રત્યક્ષ દેવ આ આયુધને નમસ્કાર હો” એ પ્રમાણે કહીને ભરત રાજએ તેને પ્રણામ કર્યો.

આપ્રમાણે આઠ દિવસ સુધી નવા નવા મનોહર ઉપહારવડે ચક્રવર્તીએ તેનું અર્ચન કર્યું. પછી એક હજાર યક્ષોએ અધિષ્ઠિત કરેલું, દીવ્ય શક્તિવાળું, એક હજાર આરાવાળું, જાજ્વલ્યમાન જ્વાળાઓની માળાથી ચળકતું, વર્તુલાકાર, આકાશમાં ચાલનારું અને દુષ્ટ દૈત્યરૂપ શત્રુઓનો સંહાર કરનારું, એ ચક્ર જાણે ભરતરાજનો પ્રતાપ હોય તેમ આકાશમાં રહેલું પ્રકાશવા લાગ્યું. પછી વિજય સ્નાન કરવાને માટે દેવતાઓએ અને મનુષ્યોએ રચેલા મણિમય પીઠ ઉપર ભરતરાજ પૂર્વાભિમુખે બેઠા. તે વખતે તેમને સ્નાન કરાવવાને અનેક સુંદરીઓ એકઠી થઈ. રૂપથી રંજિત થયેલી કોઈ સ્ત્રી પોતાના કટાક્ષના જળ સાથે મળવાથી જાણે દ્વિગુણ થયા હોય તેવા મણિમય કુંભના જળવડે સ્નાન કરાવવા લાગી, કોઈ પોતાના સ્તનકુંભની વચમાં કળશને રાખતાં ‘આ લઘુકળશ મારા સ્તનપાસે યોગ્ય નથી’ એવું ધારી તેને નચાવવા લાગી, કોઈ સુંદર નેત્રવાળી રમણી પોતાના કરકમળવડે કણિકાના આકાર જેવા કળશને ગ્રહણ કરી તેમની ઉપર ઢોળવા લાગી અને ‘આ કળશનું મસ્તક ચરણનો સ્પર્શ કરતું નથી, પણ તેનામાં રહેલું જળ ભરતરાજના મસ્તકનો સ્પર્શ કરેછે’ એમ ધારી કોઈ સ્ત્રીએ કળશને પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યો. તે વખતે વાજ્રોના નાદ સાથે મિશ્ર થયેલો ધવળ મંગળનો ધ્વનિ મંડપને પૂરીને દિશાઓના મુખમાં વ્યાપ્ત થઈ ગયો.

આ પ્રમાણે જય જય શબ્દપૂર્વક સ્નાનવડે શુદ્ધ થયેલા ભરતરાજ પોતાની કાંતિથી સૂર્યના બિંબને અનુસરવા લાગ્યા. પછી સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા ભરત, ઘોળાં વસ્ત્રોને ધારણ કરવાથી, મેખલાસુધી આવેલા શરદઋતુના વાદળાથી વિંટાયેલા સુવર્ણગિરિ (મેરુ) ની જેવા દેખાવા લાગ્યા અને પ્રત્યેક અંગે ધણું આભૂષણોથી ભૂષિત થયેલા એ રાજ જાણે પૃથ્વી ઉપર ફરતું જંગમ કલ્પવૃક્ષ હોય, તેવા જણાવા લાગ્યા. પછી ભક્તિથી પ્રેરાયેલા તેમણે પુષ્પ, અક્ષત અને સ્તુતિપ્રમુખ પૂજનવડે આદિનાથ ભગવંતની મૂર્તિની આરાધના કરી અને ચાચકોને દાન આપી, મુખમાં તાંબૂલ ધરી, એ ગર્વરહિત રાજ સભાસ્થાનમાં આવ્યા. ત્યાં છત્રથી આચ્છાદિત થયેલા અને પડખે બે ચામરોથી વીંજતા એ ભરત વર્ષાઋતુમાં બે ઝરણાવડે શોભતા પર્વતની જેવા દેખાવા લાગ્યા અને હંમેશાં પાસે રહેનારા અને પ્રૌઢ પરાક્રમવાળા સોળહજાર ભક્તિવાન યક્ષોથી વીંટાયેલા તેઓ શોભવા લાગ્યા.

ખંડ ૧ લો.]

ભરતચક્રીએ છ ખંડ સાધવા કરેલું પ્રયાણ.

૯૩

પછી જેની એક લાખ યજ્ઞો^૧ રક્ષા કરે છે એવું ચક્રરત્ન પૂર્વદિશા તરફ પ્રયાણને સૂચવતું શસ્ત્રાગારમાંથી બહાર નીકળીને આકાશમાં રહ્યું શોભવા લાગ્યું. તત્કાળ પ્રાતઃકાળમાંજ શુભ મુહૂર્તે અંગપરનાં લક્ષણોથી સંપત્તિને આકર્ષણ કરનાર અને તેમની કીર્તિના જેવા ઉન્નવળ હસ્તિરત્ન ઉપર ભરતરાજ આરૂઢ થયા. ઉત્કટ-મદની ધારાથી જાણે બીજે ઝરણવાળો પર્વત હોય, તેવા તે અતિવંત ગજરત્ને તત્કાળ મોટી ગર્જના કરી. તેની સાથેજ જાણે આકાશને પલ્લવિત કરતા હોય તેમ પોતપોતાની સુંદાને ઊંચી કરતા બીજા હસ્તીઓએ સમકાળે જયનાદ કર્યો. દશ દિશાઓમાં તથા આકાશ અને ભૂમિના મધ્યભાગમાં વ્યાપ્તો પ્રયાણનો દુંકુભિ ગાજી ઉઠ્યો. સર્વ ભવનના ઉદરને ક્ષોભ કરતો અને સર્વ દિશામાં પ્રસરતો માંગલ્ય વાદનો ઘોષ, દૂતની જમ સૈનિકાને ઓલાવવા લાગ્યો. ઝરણાના પ્રવાહવાળા જાણે પર્વતો હોય તેવા ગર્જદ્રો, સમુદ્રના ઉછળતા જાણે તરંગો હોય તેવા ચપળ તુરંગમો, ચાલતા જાણે મેહેલો હોય તેવા ધ્વનિ કરતા રથો અને શત્રુઓનો ધાત કરવાવડે શક્તિને સ્ફુરાવતા ભક્તિવાળા પેદળો—એવા ચતુરંગ સૈન્યને સાથે લઈ ઘે-દ્રના જેવા પરાક્રમી ભરતરાજ સૈન્યના ચાલવાથી ઉટેલી રજવડે સૂર્યને ઢાંકીદેતા પ્રથમ પૂર્વદિશા તરફ ચાલ્યા. હાથમાં દંડરત્ન લઈને અશ્વરત્ન ઉપર બેઠેલો સુષેણ નામે સેનાપતિરત્ન, ચક્રરત્નની પેઠે સર્વ સૈન્યની આગળ ચાલ્યો. વિદ્વોને નાશ કરવામાં જાણે મૂર્તિમાન શાંતિમંત્ર હોય તેવા પુરોહિત રત્ને ભક્તિથી જિનપૂજન કરીને ચક્રીની સાથે ચાલવા માંડ્યું. જાણે ચાલતી સત્રશાળા^૨ હોય, તેવું ક્ષણમાત્રમાં દિવ્ય અન્નને ઉત્પન્ન કરનારું, સૈન્યના ખરેખર આશ્રયભૂત ગૃહીરત્ન પણ સાથે ચાલ્યું. સ્કંધાવાર^૩ વિગેરે રચવામાં પરિપૂર્ણ પરાક્રમવાળું વિશ્વકર્માની જેવું વર્ણકીરત્ન આગળ થયું. તે શિવાય ચર્મરત્ન, છત્રરત્ન, ખડ્ગરત્ન, મણિરત્ન અને કાકિણીરત્ન પણ ચક્રવર્તિની સાથે ચાલવા લાગ્યાં.

‘આ પૃથ્વી કોઈ કોઈ વાર બીજા રાજાઓના હાથમાં જવાની પણ ઉત્કંઠા રાખેછે’ એમ જાણવાથી જાણે દ્રોધ આવ્યો હોય, તેમ ભરતરાજાએ સૈન્યના નિર્ધાતથી પૃથ્વીને ક્ષોભ પમાડવા માંડી. પોતાના સૈન્યવડે અસ્થિરને સ્થિર તથા અચળને ચલિત કરતા ભરતરાજાએ વેગથી પ્રયાણ કર્યું. ચક્રની પછવાડે ચાલતાં હંમેશાં એક યોજન પ્રમાણ, શત્રુઓના પ્રાણને પ્રયાણ કરાવનારું—પ્રયાણ કરતા હતા. જ્યાં સૈન્યનો પડાવ કરતા, ત્યાં વર્ણકીરત્ન પોતાની દિવ્યશક્તિથી મોટા ન-

૧ પ્રથમ એક હજાર યજ્ઞ કહેલા છે—અન્યત્ર પણ તેટલાજ કહેલા છે, છતાં અહીં લાખ યજ્ઞો કહ્યા તેનું કારણ સમજી શકાતું નથી. લા. કર્ત્તી. ૨ દાનશાળા. ૩ છાવણી,—લશ્કરનો પડાવ.

ગરની જેમ તત્કાળ સર્વને માટે નિવાસસ્થાન રચી આપતું હતું. એ છાવણીમાં અયોધ્યા નગરીની જેમ ચૌટા, ત્રણમાર્ગ, શિદ્ધશાળા અને દુકાનોની શ્રેણી રચવામાં આવતી હતી. માર્ગમાં દેશદેશના રાજાઓ હસ્તી ઘોડા વિગેરેની ભેટા લઈ વિનયવડે નમ્ર થઈને દેવતાએ સેવેલા ભરત ચક્રીપાસે આવી તેને નમતા હતા. આ પ્રમાણે સૈન્યના મર્દનથી ભૂમિ અને આકાશને ક્ષોભ કરતા ભરતરાજ કેટલેક દિવસે માગધ નામના તીર્થે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પૂર્વ સાગરને કાંઠે નવ યોજન પહોળી અને બાર યોજન લાંબી છાવણી નાખી. તેમાં વર્ણકીરણે અયોધ્યા નગરીની જેમ સૈન્યના નિવાસો અને રત્નની જડેલી એક વિશાળ પૌષ્પશાળા રચી; પછી ઉદ્યાન-ચલ ઉપરથી જેમ સૂર્ય અને પર્વતના શિખરથી જેમ કેસરી સિંહ ઉતરે તેમ રાજ-કુંજર ભરતરાજ હાથી ઉપરથી ઉતર્યા. તત્કાળ પોતાના કાર્યમાં કુશળ એવા ચક્રી-એ કાર્યારંભને માટે પૌષ્પશાળામાં દર્ભમય સંતારો કરાવ્યો. પછી શરીર પરથી સર્વ આભૂષણ, માળા અને દુકૂલ વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી, ફક્ત શ્વેતવસ્ત્રને ધારણ કરી, ભરત ચક્રીએ માગધ દેવને ઉદ્દેશીને પૌષ્પ ઝહણ કર્યો. મુનિની પેઠે સર્વ સાવધ કારણેનો ત્યાગ કરી; શુદ્ધ સંતારા ઉપર બેસીને તેણે અષ્ટમ તપ કર્યું. તપ પૂર્ણ થયે પૌષ્પ પારીને શરદઋતુના વાદળામાંથી જેમ સૂર્ય નિકળે તેમ અધિક કાંતિને ધારણ કરી, તે પૌષ્પાગારની બહાર નીકળ્યા. પછી યથાવિધિ સ્નાન કરી ભગવંતની પૂજા કરીને ક્ષુદ્ર દેવતાને પ્રસન્ન કરવાને માટે તેણે બલિદાન આપ્યું. પછી ફરકતી પતાકાવાળા, દિવ્ય અસ્ત્રની શ્રેણીવડે બાણે શસ્ત્રાગાર હોય તેવા જણાતા, ઘંટાના નાદથી દશ દિશાઓની લક્ષ્મીને બોલાવતા અને શત્રુ-ઓના ગર્વરૂપ સર્પને ગળનારા બાણે ગરુડ હોય તેવા લગામવડે મુખથી ખેંચા-એલા ઘોડાવાળા રથ ઉપર ચક્રવર્તી આરૂઢ થયા. ઇંદ્રને જેમ માતલિ, અને સૂર્યને જેમ અરુણ તેમ તેમનો સંગર નામે તેમના ભાવને બાણનારો સારથિ થયો. જરાક રશ્મિ (રાશ) ને હલાવી એટલામાં તો તે ઘોડા સૂર્યને જેમ તેના અશ્વો ઉદયમાટે લઈ બંધ તેમ રાજાને પૂર્વ સાગરપાસે લઈ ગયા. પછી જેમાં કિનારા પ-રનાં વૃક્ષોનાં પત્રો પડતાં હતાં અને રથના નિર્ધોષથી જેમાંના જળજંતુઓ ત્રાસ પામી રહ્યા હતા એવા સમુદ્રજળમાં તે રથ ચક્રની નાભિસુધી ઊડો ગયો. વડવા (ઘોડી) ના પુત્રોના વેગથી અને નિર્ધોષથી વડવાનલની શંકા કરતો સમુદ્ર ક્ષોભ પામી ગયો. ભરતચક્રીએ મધ્યમાં કુબેરથી અને બે ખુણાના ભાગમાં ઇંદ્રથી આશ્રિત થયેલા ધનુષને પણછ ચડાવી પંચમીના ચંદ્ર જેવું કર્યું. પછી તેને જરા

ખંડ ૧ લો.]

ચક્રવર્તિએ માગધપતિ ઉપર ફેંકેલું આણુ.

૯૫

ખેંચી, શત્રુઓના પ્રાણને પ્રયાણ કરવાના પટલ ધ્વનિ જેવો અને ધનુર્વેદના ઓં-કાર જેવો, લવણ સમુદ્રને ક્ષોભ કરનાર, રેતીના પર્વતોને તોડનાર અને જળજંતુઓને ત્રાસ આપનાર ધનુષ્ય ટંકાર કર્યો. મંદરાચળે અમંદપણે મંથન કરેલા સમુદ્રના ધ્વનિ જેવા એ ધનુષ્યના ટંકાર સાંભળી, ત્રણ જગતનાં મન ક્ષોભ પામી ગયાં. તે ટંકારથી ત્રાસ પામેલા સૂર્યના ઘોડા ઉન્માર્ગે ચાલવાથી તેના રથનું એક ચક્ર અઘાપિ ભાંગી ગયેલું છે. વળી તે ટંકારના શબ્દ સર્પોના કાનમાં એવું અધિરપણું પ્રાપ્ત કર્યું કે, જેથી અઘાપિ તેઓ, ‘ચક્ષુશ્રવા’ એવા નામથી વિખ્યાત થયા છે.

પછી સુર અસુરને ક્ષોભ કરનાર, એક ભયંકર આણુ ભરતરાજાએ રાક્ષડામાંથી સર્પની જેમ ભાથામાંથી બહાર ખેંચ્યું. શત્રુઓની શ્રેણીઉપર વજ્રહંડની જેમ તે આણુ સિંહકર્ણિકા મુદિવડે પણ્છ સાથે સાંધ્યું. તે વખતે વીરપુરુષના આભૂષણ અને શત્રુરૂપ નાનાસરખા સરોવરને આણુરૂપ કિરણોવડે શોષણ કરનારા ભરતરાજા, મેરૂ પર્વતપર સૂર્યની જેમ રથઉપર શોભવા લાગ્યા. પછી નવું, વસ્ત્ર અને વચન જેવું ઉન્નવલ, છેડે પીંછા સહિત અને શત્રુઓના મુખમાં પ્રવેશ કરનાર તે આણુ ભરતરાજા કાનની પાસે લાગ્યા. તે વખતે એક ચરણ સંકાચીને રહેલા અને તરફ બાંધેલા ભાથાવડે બે પાંખોવાળા જણાતા અને તીક્ષ્ણ આણુના અગ્રભાગવડે ચાંચવાળા દેખાતા એ વીર ભરત, જાણે ગરૂડપક્ષી હોય તેવા દેખાતા હતા. તેને જોઈને ‘શું આ માંડ શોષણ કરશે, અથવા શું મને અહીંથી ફેરવી નાખશે’ એવી સમુદ્રને શંકા થવાલાગી. તેના આણુના વીર્યને નહીં જાણતી એવી પૂર્વદિશારૂપ મુગ્ધા સ્ત્રીએ તેને જોઈ ભય પામીને પૂર્વગિરિને વચમાં રાખ્યો. બહાર, અગ્રે અને મધ્યમાં નાગ, અસુર અને ગરૂડ દેવતાઓએ આશ્રિત કરેલું અને પર્વતથી પણ રુપલિત ન થાય તેવું તે આણુ ભરતે વેગથી છોડ્યું. તે આણુને જોઈને તે વખતે સમુદ્રે જે ખળભળાટ કર્યો, તેના અભ્યાસથી અઘાપિ પણ ચપળ તરંગોવડે તેનું સ્મરણ કર્યા કરે છે. ‘શું ક્રોધ પામેલા ઈંદ્રના હાથમાંથી, વજ્ર પડે છે ?’ એવી જળમાં રહેલા પર્વતોને, તેને જોઈને શંકા થવાલાગી. સમુદ્રના જળને ઉછાળતું, અતિ વેગથી આકાશગામી વિદ્યાધરોને ત્રાસ આપતું, નીલ ગગનમાં પોતાના નામના સુવર્ણાક્ષરને જાણે લખતું હોય તેવું, અને ઉગ્ર વિદ્યુદંડ જેવું પૃથ્વીના ઇંદ્રે છોડેલું એ આણુ બાર યોજન માર્ગને ઉલ્લંઘી માગધેશ્વરની સભામાં દ્વદ્ય શટ્યની જેમ આવીને પડ્યું.

અકસ્માત્ આણુ પડવાથી થયેલા સંઘટનવડે તેના રત્નસિંહાસનમાંથી સર્વત્ર તણખાને વિસ્તારતો અગ્નિ ઝળ્યો. જે અગ્નિએ તેના ક્રોધાગ્નિને સળગાવવાનું કા-

૯૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ જો.

રણપણું ધારણ કર્યું અને દેવતાઓને 'તેના રાજ્યરૂપ વૃક્ષના મૂલમાં આ અગ્નિ પડ્યો' એવી શંકા થઈ. તેને જોઈને ક્ષણવાર માગધેશ્વરની સર્વ સભા ચિત્રવત્ સ્થિર થઈ ગઈ, અને તે ખાણની પાંખોના વાયુથી તેનો ચિત્તરૂપ દિપક ચલિત થયો. તરજ નાસિકાને નચાવતા, ચણોઠીના પુંજની જેવા અરણ્ય નેત્ર કરતા, બ્રહ્મીને ભમાવવાવડે કોપરૂપ વૃક્ષને પલ્લવવાળું કરતા, ત્રણ પ્રકારે (મન વચન કાયાથી) કોપને સૂચવતી ત્રિવલ્લીને લલાટપર ધારણ કરતા, અને આઘ્રપુટને પ્રરકાવતા માગધેશ્વરે મ્યાનમાંથી ખડ્ગ આકર્ષ્યું; અને ગર્વવડે ઉત્કટ થયેલો તે કોપરૂપ અગ્નિની જ્વાળાને અનુસરતી વિષસમાન વાણીવડે આપ્રમાણે બોલ્યો 'હાથવડે અગ્નિ લેવાને, દિગ્ગજના દાંત ખેંચી કાઢવાને અને શેષનાગના મસ્તકપરથી મણિ લેવાને કોણ તૈયાર થયેલો છે? તીક્ષ્ણ અગ્રભાગવાળા ભાલાવડે પોતાના નેત્રને ખજવાળવા કોણ ઇચ્છે છે? કેસરી સિંહના કેશ ખેંચીલેવાને કોણ ચાહે છે? અને ફરતા રેંટમાં પગ નાખવાને કોણ ઉત્સુક છે? કે જે દુર્બુદ્ધિવાળાએ મારી સભામાં પોતાનું ખાણ નાખ્યું છે?' આપ્રમાણે કહીને એ મહાવીર્ય તેમજ ચતુરાઈવાળી વાણી વદનાર માગધપતિ અત્યંત કોપવડે પોતાનો વામહસ્ત શત્રુના કપોળની જેમ આસનપર પછાડી, સર્પની જેમ ટુંકાડા મારતો અને ઝંગને મરડતો એકદમ સિંહાસનપરથી ઊભો થયો. તેની પછવાડે કોપથી વળતો તેનો પરિવાર પણ અવારિતપણે ઊઠ્યો. કેમ કે " સૂર્યની પછવાડે તેનો કિરણસમૂહ ચાલે છે. " તે પરિવારમાંથી કેટલાક કોપરૂપ વૃક્ષના જણે પલ્લવ હોય તેવા ખડ્ગને નચાવવા લાગ્યા, કેટલાક શત્રુનાં હૃદયનાં જણે શલ્ય હોય તેવાં ભાલાંને ઉછાળવા લાગ્યા, કેટલાક આકાશને જણે ઉખેડતા હોય તેમ મુદ્ગરોને ભમાવવા લાગ્યા, કેટલાક યમરાજની જણે બ્રહ્મી હોય તેવા ધનુષ્યને અધિજ્ય (પાણ્છ ચડાવેલાં) કરવા લાગ્યાં, કેટલાક જણે ક્રોધના ગુચ્છ હોય તેવા વજ્રને પકડવા લાગ્યા, કેટલાક આકાશને દાંતવાળું કરતા હોય તેમ ત્રિશૂલોને ઉપાડવા લાગ્યા, કેટલાક આકાશને ભૂમિના મધ્યભાગને ફેડે એવો લુબરફેટ કરવા લાગ્યા અને કેટલાક મેઘનાદની જેવો સિંહનાદ કરવા લાગ્યા. વળી કેટલાક મારો, મારો, પકડો, પકડો, આ હુર્વિનીત, સૂર્યનીસાથે ધૂવડની જેમ આપણા પ્રભુનીસાથે દ્વેષ કરે છે' એમ બોલવા લાગ્યા. તેના પરિવારે કરેલો આવો મોટો કોલાહલ પ્રલયકાળમાં ઉછળતા સમુદ્રના ધ્વનિ જેવો જણાતો હતો.

હવે તે વખતે માગધેશ્વરના મંત્રીએ ભરતનું ખાણ લઈ, ક્રોધરૂપ સર્પને શમાવવાના મંત્ર જેવા તેનીઉપર લખેલા અક્ષરો વાંચ્યા. તેમાં લખેલું હતું કે, ' જો

ખંડ ૧ લો.]

મગધપતિનો ક્રોધ અને ચક્રીને નમન.

૯૭

તમારે રાજ્ય કે જીવિતસાથે કાર્ય હોય તો પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી અમારી સેવા કરો; આ પ્રમાણે સુર, અસુર અને નરના સ્વામી એવા શ્રીઋષભદેવ ભગવંતના પુત્ર ભરતચક્રવર્તી તમને આજ્ઞા કરે છે.' આવા અક્ષરો વાંચી, અવધિજ્ઞાને તેની હકીકત જાણીને તે બાણ પોતાના સ્વામીને બતાવતાં મંત્રીએ ઊંચે સ્વરે કહ્યું—'અરે સુભદ્રા ! સાહસ કાર્ય કરનારા તમને ધિક્કાર છે, કેમકે પોતાના સ્વામીનું હિત કરવા જતાં તમે અહિત કરવાને ઉદ્યત થયા છો. આ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રથમ તીર્થંકરના પુત્ર ભરત, શત્રુરૂપી ચંદ્રને રાહુરૂપ પહેલા ચક્રવર્તી થયા છે. કદિ મેરૂ તોળી શકાય, પૃથ્વી ઉપાડી શકાય અને સમુદ્રનું શોષણ કરી શકાય પણ ચક્રવર્તી જિતી શકાય નહીં. તે ચક્રવર્તી ભરત, ઇંદ્રના જેવા પ્રચંડ શાસનથી તમારીપાસે દંડ માગે છે અને દેવ તથા અસુરોએ માનવા યોગ્ય પોતાની આજ્ઞા તમારીઉપર પ્રવર્તીવવાને ઇચ્છે છે. જેમ સર્વ દેવોમાં શ્રીસર્વજ્ઞ જિનેશ્વરજ દેવ છે, અન્ય નહીં; તેમ મનુષ્યોમાં પોતાની શક્તિવડે ઇંદ્ર જેવા એક ચક્રવર્તીજ છે. એવા ચક્રવર્તીની સાથે નીતિવંત પુરૂષોને વિનય કરવો તેજ ઉચિત છે, કાળરાત્રિની પેઠે યુદ્ધની તો વાર્તાજ કરવા યોગ્ય નથી. હે સ્વામી ! અદ્યપ્રતિવાળા અને ચપળ એવા આ લોકોને નિવારો કે જે સૂર્યઉપર ખળુવાની જેમ ચક્રીઉપર ક્રોધ લાવીને દ્વેષ કરે છે. વળી જે દંડ આપવો હોય તે તૈયાર કરો અને ચક્રવર્તીની પાસે નમ્ર થઇને જાઓ. કેમકે 'હૃદયને બાળનારો ગર્વ પ્રતિ સર્વસ્વને નાશ કરે છે.' "

આ પ્રમાણેની મંત્રીની વાણી સાંભળીને તેમજ બાણપરના અક્ષરો જોઇને પરમેષ્ઠીના સ્મરણથી પાપનો જેમ લય થાય, તેમ માગદેશ્વરનો દ્રાપલય થઈ ગયો. પછી ભેટ અને તે બાણ લઈ મંત્રીસહીત મગધપતિ ચક્રીપાસે આવ્યો. ચક્રીને પ્રણામ કરી વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—'હે સ્વામી ! ચિરકાલના તૃપ્તાતુર ચાતકને મેધના જળની જેમ, વત્સલ એવા તમે આજે અમારા સારા ભાગ્યે દૃષ્ટિમાર્ગમાં પ્રાપ્ત થયા છો. તમારી જેવા નાથનો ઉદય થતાં આજે અમે સનાથ થયા છીએ, કેમકે સૂર્યનો ઉદય થવાથી પદ્માકરો (સરોવરો)ની સંપત્તિનું પોષણ થાયછે. પ્રમાદી માણસ પાસે કર્તવ્ય જણાવવાને છઠ્ઠીદાર મોકલે તેમ તમે આ દુર્વિનીત ભક્તની પાસે પ્રથમ આ બાણ મોકલ્યું તે ધણું સાચું કર્યું. સૂર્યના જેવો તેજવાન, વાયુના જેવો વેગવાન અને મેરૂના જેવો પર્વત બીજો કોઈ નથી; તેમ તમારા જેવો વીર કોઈ બીજો નથી. પ્રમાદને લીધે મેં સત્વર આવીને તમારી આરાધના કરી નહીં, તેને માટે મારીઉપર પ્રસન્ન થઈ ક્ષમા કરો. કેમકે સત્પુરૂષો

૯૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

નમનારની ઉપર વત્સલજ હોય છે. હે નાથ ! હવેથી હું તમારા ચરણકમલમાં ભ્રમરરૂપ થઈને જિનેશ્વરની આજ્ઞાની પેઠે તમારી આજ્ઞા મસ્તકપર ધારણ કરીશ. વળી હે સ્વામી ! આ માગધતીર્થમાં તમારાથી સ્થાપિત થયેલો હું પૂર્વદિશાના જયસ્તંભની જેમ તમારો ભક્ત થઈને રહીશ. અમે સર્વે, આ રાજ્ય, આ સેવકો અને આ લક્ષ્મી તમારીજ છે, માટે પૂર્વદિશાના પત્તિની જેવા મને શી આજ્ઞા છે તે કહો. ”

આ પ્રમાણે કહીને મગધરાજે હાર, મુગટ, કુંડલ, ખાણ, માગધતીર્થનું જળ, અને પૂર્વે એકઠા કરેલા રત્ન, મોતી, મણિ અને બીજી દીવ્યવસ્તુઓ ભરતરાજને અર્પણ કરી. ભરતેશ્વરે નમ્ર માગધદેવને પ્રસાદ દાન આપી ભૂતપણાનો અનુચ્છ કરીને વિદાય કર્યો. પછી ભરતરાજ સાંથી રથ પાછો વાળી, ઇંદ્ર જેમ સ્વર્ગમાં આવે તેમ પોતાના સૈન્યમાં આવ્યા. સાં રથઉપરથી ઉતરી વિધિવડે સ્નાન કરી પરિવાર સાથે અષ્ટમતપનું પારણું કર્યું. પછી માગધતીર્થની સમૃદ્ધિ જાણે ખતાવતા હોય, તેમ ચક્રીએ સાં ચક્રરત્નનો અઘ્ઘાઈ ઉત્સવ કર્યો. ઉત્સવ પૂર્ણ થયો એટલે સૂર્યના બિંબની પેઠે ચોતરફ તેજથી દેદીપ્યમાન એવું ચક્ર આકાશમાર્ગે આડ્યું. તેની પછવાડે યોજન યોજનનું પ્રયાણ કરતા ચક્રી, પોતાની દીવ્યશક્તિવડે ઉત્તતને નમાડતા, નમ્રને પાછા સ્થાપન કરતા, ગર્વિષ્ઠને શિક્ષા કરતા, દીનનો ઉદ્ધાર કરતા અને તેઓની પાસેથી ભેટણાં લેતા લેતા દક્ષિણસમુદ્રને કિનારે આવ્યા. એલાઈચી, લવીંગ, ચારોળી, કુંકાળ, અને સોપારીના જ્યાં અનેક વનો છે એવા દક્ષિણસમુદ્રના તીરઉપર મહારાજએ પોતાની છાવણી નાંખી. તે ઠેકાણે પણ પૂર્વની જેમ વાર્દકી રત્ને સ્કંધાવારના નિવાસગૃહ રચ્યા અને ઉત્તમ પૌષધશાળા રચી. ચક્રવર્તીએ પોતાના મનમાં વરદામ દેવને ધારી પૌષધ સહિત અર્થસાધક એવો અષ્ટમ તપ કર્યો. અષ્ટમને અંતે ખલ્લિદાન આપી સોનાના રથપર આરૂઢ થઈ, હાથમાં પ્રચંડ ધનુષ લઈને સમુદ્રને તીરે આવ્યા. સમુદ્રજળમાં રથના ચક્રની નાભિસુધી રથને લઈ જઈ, કર્ણપર્યંત ધનુષ્ય ખેંચી એક દીવ્યખાણ છોડ્યું. દિશાઓના ભાગને પ્રકાશ કરતું અને સુવર્ણના અક્ષરને ધારણ કરતું એ ખાણ બાર યોજનસુધી જઈને વરદામ દેવની સભામાં પડ્યું. અકસ્માત્ ખાણના પડવાથી, પ્રચંડ ધાતવડે સંપંની જેમ વરદામદેવ કોપ પામ્યો અને સમુદ્રનીપેઠે તેણે મોટી ગર્જના કરી. તેને જોઈ જાણે તેના અંશ હોય તેવા તેના અનિવાર્ય પરિવારે પણ ક્રોધ કરીને આયુધો તૈયાર કર્યો. પણ જ્યારે ખાણ ઉપરના અક્ષરો જોવામાં આવ્યા,

૧. સેવક, ૨. ગર્વે સાધનાર મુગટ.

ખંડ ૧ લો.]

વરદામ અને પ્રભાસતીર્થના દેવતાઓ.

૯૮

સારે ચક્રવર્તી આગ્યા છે, એવું બહી ભેટણું અને બાણ લઈ તે ભરતચ-
ક્રીની સમીપે આગ્યો. વરદામના આવા વિનયથી ભરતરાજ ખુશી થયા. “ ઘણું
કરીને મહાન્ પુરૂષોનો કોપ પ્રશ્નિપાત^૧ સુધીજ હોય છે ” પછી તેને તે સ્થાન-
માંજ સ્થાપિત કરી ચક્રપતિ જે માર્ગે ગયા હતા તેજ માર્ગે સિંહની જેમ માનથી
પૂર્ણ થઇને પાછા વળ્યા, અને ચક્રનીપાસે આવી તપનું પારણું કર્યું; તેમજ પૂ-
ર્વની પેઠે સાં પણ ચક્રરત્નનો અઠાઈ ઉત્સવ કર્યો.

ફેતરાને પવન ઉડાડે તેમ શત્રુઓને ઉડાડતા અને સર્વજની પેઠે સુર અસુ-
રોએ પ્રભામ કરાયેલા ભરતરાજ, વરૂણદેવની જેમ જગતને જીવન આપતા આ-
પતા પાશ્વમદિશાના સમુદ્રને તીરે આવી પહોંચ્યા. સાં પૂર્વની પેઠે તપ આદરી,
રથમાં બેસી બાણ મૂક્યું, જે બાણ પ્રભાસપતિની સલામાં પડ્યું. બાણના
અક્ષર વાંચી ક્રોધરહિત થયેલો પ્રભાસપતિ ભેટ અને તે બાણ લઈ ભરતની
પાસે આવી વિજ્ઞાપિત કરવા લાગ્યો; ‘ હે પ્રભુ ! સ્વામીવગરના એવા મેં આજે પૂર્વ-
પુણ્યથી સ્વામીને દીઠા છે તે હવે તમારા શાસનથી હું તમારો સામંત થઇને અહીં
રહીશ. ’ આ પ્રમાણે કહી બાણ, મુગટમણિ, ઉરમણિ (હાર), કડાં અને કટીસૂત્ર
તેણે ભરતપતિને ભેટ કર્યા. તે વખતે પ્રભાસપતિના હાથમાં સુવર્ણકુંડમાં રાખેલું
જળ જોઈને ભરતેશ્વરે પૂછ્યું કે ‘ અરે પ્રભાસપતિ ! આ જીવની પેઠે શું ગોપવી રાખેલું
છે ? ’ પ્રભાસેશ્વરે નમ્રતાથી કહ્યું કે “ હે સ્વામી ! એનું વૃત્તાંત કહું છું તે સાંભળો.

“ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં શત્રુંજયનામે એક તીર્થ છે. તે અનંત મહિમાએ પૂર્ણ છે,
અનંત સુકૃતનું સ્થાન છે અને વિવિધરત્ન, ઔષધિ, ફુંડ અને રસકૃષિકા વિગેરેથી
સમૃદ્ધિવાળું છે. તેના દર્શનથી, શ્રવણથી, સ્પર્શથી અને કીર્તનથી પણ પાપનો
નાશ થાય છે. તે ક્ષણમાત્રમાં પ્રાણીઓને સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખ આપે છે. જે
જ બીજા તીર્થરૂપ નગર, આરામ, નદી અને દેશની ભૂમિઓ છે, તેમાં શત્રુંજયના
જેવું ત્રણ લોકને પવિત્ર કરનારું કોઈ તીર્થ નથી. બીજા તીર્થોમાં સેંકડો યાત્રા
કરવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેટલું શત્રુંજય તીર્થમાં એકવાર યાત્રા કરવાથી થાય
છે. તે શત્રુંજયના દક્ષિણપ્રદેશમાં ‘ શત્રુંજયા ’ નામે એક નદી છે. તે પ્રભાવિક-
જળે પૂર્ણ અને અર્હત ચૈત્યોથી મંડિત છે. તે શત્રુંજયા નદી એ મહાતીર્થની સંગ-
તિમાં રહેલી હોવાથી વિશેષ પવિત્ર છે અને ગંગા સિંધુ નદીના દીવ્યજળથી પણ અ-
ધિક ફલ આપનારી છે. તેમાં સ્નાન કરનારાનું સર્વ પાપ તે હણે છે. કમળપુષ્પનાં
સમૂહથી એ નદી પવિત્ર શત્રુંજય તીર્થની બાણે વેણી હોય તેવી જણાય છે.

૧ નમસ્કાર. ૨ પાડોશ.

૧૦૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

વળી તે નદી ગંગાની પેઠે પૂર્વવાહિની,^૧ અપૂર્વ સુકૃતની ભૂમિરૂપ, વિવિધ દ્રહાવડે પ્રભાવવાળી અને બહુ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારી છે. શત્રુંજયા, જાનહવી, પુંડરિકિણી, પાપંકષા, તીર્થભૂમિ અને હંસી એવાં વિવિધનામથી તે પ્રખ્યાત છે. તેમાં કદંબગિરિ અને પુંડરિકગિરિ નામે શિખરની મધ્યમાં 'કુમળ' નામે એક મહાપ્રભાવિક દ્રહ છે, તેના જળવડે તેની મૃત્તિકાનો પિંડ કરીને એ નેત્રઉપર બાંધે તો રાત્રિઅંધત્વ અને નીલિકા વિગેરે નેત્રરોગોનો નાશ કરે છે. હે સ્વામી ! કાંતિ અને કીર્તિને આપનારૂં તે દ્રહનું આ જળ છે; આ જળના પ્રભાવથી, શાકિની, ભૂત, વેતાળ અને વાતપિત્તાદિ દોષ વિનાશ પામે છે. વળી તેનાથી થયેલા સર્વ ઉપસર્ગો આ જળ સ્પર્શમાત્રથી હણી નાખે છે. આ દ્રહના જળમાં જીવની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એ પુંડરીક તીર્થમાં હું પ્રતિવર્ષ જઈ છું; અને મારા ગૃહમાં રહેલા પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવવાને માટે તે દ્રહમાંથી જળ લાવું છું.

“સર્વ શત્રુઓનો વિનાશ કરવાને માટે મેં આ જળ રાખેલું હતું પણ જે વસ્તુ વિશેષ પ્રીતિકારી હોય તે સ્વામીને આપવી જોઈએ, એવું ધારીને આ જળ તમારે માટે ભેટ કરવા સાફ લાવ્યો છું તેને તમે ચતનાથી રાખો. આ જળ આપને દિગ્વિજય યાત્રામાં સર્વ દોષને હરનારૂં થઈ પડશે.” આવાં તેનાં વચન સાંભળીને જગૃત થયેલ ઇચ્છાવાળા મહારાજ, તે દેવના રચેલા વિમાનમાં બેસી તરતજ શત્રુંજય ગિરિએ ગયા. ત્યાં શત્રુંજયા નદીમાં સ્નાન કરી, તીર્થનો સ્પર્શ કરીને વેગવાળાં વિમાનવડે તરતજ ચક્રવર્તી પાછા પોતાની છાવણીમાં આવ્યા. પછી પ્રીતિથી પ્રભાસપતિને આશ્વાસન આપી યોગ્ય સ્થાન ઉપર વૃક્ષની જેમ તેને તેજ ઠેકાણે આરોપિત કર્યો. ત્યારપછી કદપદ્મ જેવા ગૃહીરલે, તત્કાળ નીપજવેલ દિવ્યભોજનવડે મહીપતિને પારણું કરાવ્યું, પછી પ્રભાસદેવ સંબંધી અઘાઈ ઉત્સવ કરી સૂર્યની પછવાડે પ્રકાશની જેમ ચક્રની પછવાડે સાંથી આગળ ચાલ્યા.

અનુક્રમે સિંધુ અને મહાસિંધુના દક્ષિણ તટે જઈ પૂર્વાભિમુખે સંક્રાવાર ન આવ્યો અને ચિત્તમાં સિંધુદેવીને ધારીને ચક્રીએ અષ્ટમ તપ કર્યો; તેથી અપળ પવનથી જળતરંગની જેમ સિંધુદેવીનું સિંહાસન ચળિત થયું. અવધિજ્ઞાનથી ચક્રવર્તીને આવેલા જાણી સિંધુદેવી ભેટણું લઈને તેમને પ્રસન્ન કરવા આવી. આકાશમાં રહી જય જય શબ્દવડે આશિષ આપીને તે બોલી કે ‘હે સ્વામી ! હું તમારી દાસી છું માટે કહો મને શી આજ્ઞા છે ?’ આ પ્રમાણે કહી, મોટા તેજવડે અંધકારની રાશિનો તિરસ્કાર કરે એવા એક હજારને આઠ રલકુંભ, રમણિક રલસિંહાસન, કિરીટ, બાજુ, કડાં, હાર અને કામલ વસ્ત્રો ચક્રીને અર્પણ કર્યા. તે

૧ પૂર્વદિશા તરફ વહેતી.

ખંડ ૧ લો.] સિંધુ, વૈતાલ્ય અને તમિશ્રાગુફાના દેવોએ આપેલી ભેટ.

૧૦૧

સર્વ સ્વીકારીને ચક્રીએ સિંધુદેવીને રજા આપી. પછી રાજરાજેશ્વર ભરતે અષ્ટમ ભક્તનું પારણું કર્યું. ત્યાં સિંધુદેવીનો અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કરી ચક્રરત્ને બતાવેલા માર્ગે આગળ ચાલ્યા.

ત્યાંથી ઈશાન દિશાતરફ ચાલતાં અનુક્રમે બંને ભરતાર્દ્રની વચ્ચે રહેલા વૈતાલ્ય ગિરિપાસે આવ્યા; એટલે પચવીશ યોજન ઊંચો અને પચાસ યોજન પહોળો રૂપામય વૈતાલ્યગિરિ તેમના જોવામાં આવ્યો. જિન ચૈત્યોથી, મોટા ઉઘાનોથી, વિદ્યાધર અને દેવતાના ચાલયોથી, જલાશયોથી તથા લાખો ગ્રામોથી એ પર્વત ઘણો શોભાયમાન લાગતો હતો. ત્યાં આવીને તેના દક્ષિણ નિતંબમાં ભરતે સ્કંધાવાર નાખ્યો અને તેના અધિષ્ઠાયક દેવને મનમાં ધારીને અષ્ટમ તપ કર્યો. તપના પ્રભાવથી વૈતાલ્યપતિનું આસન કંપાયમાન થયું એટલે અવધિજ્ઞાનથી તેણે ચક્રવર્તીને આવેલા જાણ્યા. પછી તત્કાલ ત્યાં આવી આકાશમાં રહીને કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! જય પામો, હું તમારો કિંકર છું, મને પૂર્વ ભક્તોનીપેઠે આજ્ઞા આપો.’ આપ્રમાણે કહી, મણિ, રતના અલંકાર, ભદ્રાસનો અને દેવદૂષ્ય વસ્ત્રો ભરતેશ્વરને ભેટ કર્યા. રાજાએ તે સ્વીકારી, પ્રીતિદાનથી આશ્વાસન આપી, તેને ત્યાંજ સ્થાપિત કર્યો. પછી અષ્ટમ તપનું પારણું કરીને ચક્રીએ વૈતાલ્યપતિનો અઘાઘ ઉત્સવ કર્યો. ત્યાંથી ચક્રની પછવાડે ચાલતા ભરતચક્રી તમિશ્રાગુફા પાસે આવ્યા અને તેના મનોહર પ્રદેશમાં પોતાનાં કંટકને પડાવ કરાવ્યો. પછી તે ગુફાના અધિષ્ઠાયક કૃતમાળ દેવને મનમાં ધારીને ચક્રીએ અષ્ટમ તપ કર્યો તેથી તે દેવનું આસન કંપાયમાન થયું. અવધિજ્ઞાનથી ચક્રવર્તીને આવેલા જાણીને તે રત્નસમૂહવડે તેનું પૂજન કરવા આવ્યો; અને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે ‘હે સ્વામી! આ તમિશ્રાગુફાના દ્વારમાં હું તમારા દ્વારપાલની જમ રહું છું’ આ પ્રમાણે કહીને દિવ્ય આભૂષણનો સમૂહ તથા સ્ત્રીરત્નને યોગ્ય ચૌદતિલક, દિવ્યમાળાઓ અને દિવ્યવસ્ત્રો જાણે પ્રથમથીજ તેને માટે રાખી મૂક્યાં હોય તેમ ચક્રીને અર્પણ કર્યા. ચક્રીએ પ્રસન્નતાપૂર્વક તે દેવને વિદાય કર્યો એટલે તે ગયો. પછી બીજા નૃપતિઓની સાથે ચક્રીએ પારણું કર્યું.

પછી ભરતેશ્વરે પોતાના સેનાનીરત્ન સુષેણને આજ્ઞા કરી કે ‘તું સિંધુનદી, સાગર અને વૈતાલ્યગિરિના મધ્યમાં રહેલા સિંધુનિષ્કુટને સાધી આવ;’ આવી આજ્ઞા થતાં સુષેણે અર્કસૈન્ય સાથે લઈ ચર્મરત્નથી સિંધુનદી ઉતરીને, બર્બર, લિલ્લ, સિંહલ, ટંકણ, યવન, કાલમુખ, જોનક જતના મ્લેચ્છ અને બીજા પણ ત્યાં રહેલા કેટલાંએકને લીલાભાવમાં જીતી લીધા અને તેઓની પાસેથી રત્નરાશિ, અશ્વો, રથો

૧૦૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

અને ગજેન્દ્રો લઈ આવીને તેણે ચક્રવર્તીને અર્પણ કર્યો. પછી કેટલાક દિવસ ત્યાં રહીને એકદા ચક્રવર્તીએ સેનાપતિને કહ્યું કે, 'તમિશ્રાગુફાના દ્વાર ઉઘાડો.' તેમની આજ્ઞા થતાં તરતજ સૈન્યથી વીંટાએલો સુષેણ સેનાપતિ તે ગુફાના દ્વારપાસે આવ્યો. ત્યાં અષ્ટમ તપ કરીને અષ્ટમને અંતે સ્નાન કરી, શુદ્ધવસ્ત્ર પેહેરી, હાથમાં સુવર્ણનું ધૂપિયું રાખીને તે ગુફાની પાસે આવ્યો. ગુફાનું દર્શન થતાંજ તેણે પ્રણામ કર્યો. પછી ત્યાં અકાર્થ ઉત્સવ કરી, અક્ષતવડે અષ્ટમંગળીક આગેખી, તેણે હાથમાં દંડરત્ર અહણ કર્યું. તે દંડરત્રવડે ગુફાદ્વારની ઉપર ધા કરવાની ઇચ્છાથી, સાત આઠ પગલાં પાછો ઓસરી વેગથી દંડરત્રવડે ગુફાના કમાડ ઉપર ત્રણવાર ધા કર્યો. દંડના ધાથી ઉઘડતા એવા એ કમાડમાંથી 'તડતડ' એવો શબ્દ થયો, તેથી જાણે ધા વાગવાથી તે આકંઠ કરતા હોય તેમ જણાવા લાગ્યા. પછી સેનાપતિએ આવીને ચક્રવર્તીને વિજ્ઞાપિત કરી એટલે ભરતેશ્વર ગજરત્રપર બેસી તમિશ્રા ગુફાની પાસે આવ્યા અને જેના સાંનિધ્યથી પ્રહાર સંબંધી પીડા, અંધકાર અને ભૂતાદિકના ઉપસર્ગ થતા નથી એવું ચાર આંગળનું મણિરત્ર અહણ કર્યું. તે રત્ર ગજેન્દ્રના કુંભરથળપર મૂકી મહારાજ ચતુરંગ સેનાસહિત ચક્રની પછવાડે ગુફાદ્વારમાં પેઠા. પછી આઠ કણિકાવાળું, આઠ સુવર્ણના પ્રમાણવાળું અને ચાર યોજન સુધીમાં અંધકારરૂપ શત્રુનો લય કરનારું કાકિણી રત્ર ચક્રીએ હાથમાં લીધું. યક્ષોના સમૂહથી આશ્રિત એવાં તે રત્રવડે અનુક્રમે બંને પડખે એક એક યોજનને આંતરે મંડળને આગેખતા આગેખતા ભરતરાજ આગળ ચાલ્યા. તેના પ્રકાશથી સાવધાનપણે ચાલતાં જાણે આજ્ઞાની રેખા કરી હોય તેવી નિમ્નગા અને ઉન્નિમ્નગા નામે બે ગંભીર નદીઓ પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમાં જ નિમ્નગાનદી છે તેમાં શિલાની જેમ તુંબીફલ^૧ પણ ફૂળી જાય છે અને ઉન્નિમ્નગાનદી છે તેમાં શિલાપણ તુંબીફલની પેઠે ઉપર તરે છે. તે બંને નદીઓ ઉપર વર્ફકિરત્રે તત્કાળ પાજ બાંધી દીધી, એટલે તેનીઉપર થઈને ચક્રવર્તી સૈન્યસહિત આગળ ચાલ્યા. ત્યાંથી ઉત્તર તરફ ચાલતાં ગુફાના ઉત્તર દ્વારપાસે આવી પહોંચ્યા. તે વખતે જાણે પ્રથમનું દ્વાર ઉઘાડવાથી તેને લાય થયો હોય, તેમ તે દ્વારનાં કમાડ પોતાની મેજેજ ઉઘડી ગયાં. એ પચાશ યોજન વિસ્તારવાળી ગુફાનું ઉલ્લંઘન કરી ભરત રાજ ઉત્તરાર્ધ ભરતનો વિજય કરવામાટે તેમાંથી બહાર નીકળી આગળ ચાલ્યા.

જ્યારે યમરાજનીજેમ ભરત ચક્રીએ ઉત્તર ભરતાર્ધ પર ચડાઈ કરી સારે ત્યાંના નિવાસી મ્લેચ્છોમાં ઉત્પાત થવા લાગ્યા. કાલચક્ર, કાલદંટૂ, કરાળ, કાલદાણુ, વડવામુખ અને સિંહ એ છ સર્વ મ્લેચ્છોના આધપતિઓ હતા. તે પ્રત્યે-

૧ તુંબફું.

ખંડ ૧ લો.]

ઉત્તરાર્ધ ભરતમાં મ્લેચ્છોસાથે તુમુલ્લયુદ્ધ.

૧૦૩

કને પાંચ પાંચ ઠોઠિ અશ્વ, દશ ઠોઠિ રથ, એક ઠોઠિ હસ્તી અને પચાશ ઠોઠિ પાયદળ-
એટલું એટલું મહા બલવાન સૈન્ય હતું. જ્યારે તેઓ યુદ્ધમાં પ્રસરતા સારે
દેવતાઓ પણ તેમને સહન કરી શકતા નહીં. સર્વ સૈન્ય એકત્ર કરીને મ-
હાન્મત્ત મ્લેચ્છો, શત્રુ સૈન્યને જોયાવગર ચક્રવર્તીની ઉપર ગુસ્સે થયા અને
ક્રોધથી દુર્ભત એવા તેઓ સર્વ જગતને તુલ્યસમાન ગણતાં, શસ્ત્રો ધારણ કરી અને
અખતરો પહેરીને સત્વર ભરતચક્રીપર દોડ્યા. મહાબલવાન એવા તેઓ પ્રલય કાળના
મેઘની જેમ શરવૃષ્ટિ કરતા પ્રથમ, ભરતરાજના અગ્ર સૈન્યની સાથે યુદ્ધ કરવા
લાગ્યા. ઊંચે ઇલંગ ભારતા, ગર્જના કરતા અને ભુજરંજીટ કરતા તેમના સુભટો
નટની જેમ રણાંગણમાં શોભવા લાગ્યા. કોપથી વિકરાળ નેત્રવાળા કેટલાએક સાક્ષાત્
રૂધિરને વર્ષાવતા હતા, તેઓ જાણે શત્રુરૂપ ક્ષેત્રમાંથી ક્ષાત્ર તેજને આકર્ષતા હોય
તેવા દેખાવા લાગ્યા. ઘોડાના ખોંખારાથી, ગજોની ગર્જનાથી, રથોના ચિત્કારથી
અને સુભટોના સિંહનાદથી સર્વ જીવન ભયવડે ક્ષોભ પામી ગયું. પોતપોતાનો વિ-
જય મેળવવા ઇચ્છતા કેટલાએક વીરો પર્વતોનાં શિખરોથી, વૃક્ષોથી અને લોહ-
મય અસ્ત્રોથી રોષસહિત પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. કેટલાએક ઉદુંડ દંડપાતથી,
મુદ્ગરથી, ખાણેથી, પરશુથી અને ખડ્ગથી, એમ અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રાસ્ત્રોથી શ-
ત્રુઓની સાથે લડવા લાગ્યા. કેટલીક વાર સુધી આ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલવાથી
કૂર આશયવાળા મ્લેચ્છોએ મોટા વાયુવડે વનની જેમ અને દુર્જનોવડે સ-
જ્જની જેમ ચક્રવર્તીનાં સૈન્યને ઉપદ્રવિત કર્યું. તે દૈત્યોનાં અસ્ત્રોથી ચક્રવર્તીનો
સેનાપરિવાર ત્રાસ પામતો, બ્રષ્ઠ થતો, પડી જતો, મૂર્છા પામતો અને સર્વ તરફ
ચકિત દૃષ્ટિએ જોતો જાણે દિગ્મૂઠ થયો હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. હાથીઓને
પોકાર કરતા, રથોને ભાંગતા અને ઘોડાઓને ત્રાસ પામતા જોઈ સેનાપતિ સુષે-
ણને ધણો ક્રોધ ચડ્યો; તેથી રણ કરવામાં મહા પ્રવીણ સુષેણ સેનાપતિ
સામ્રો આવ્યો. તે વખતે મ્લેચ્છ સૈનિકો એવા ત્રાસ પામ્યા કે તેઓ દિશોદિશ
ભાગી ગયા, સામું જોવાને પણ સમર્થ થઈ શક્યા નહીં. પછી પાછા કાગડાનીપેટે
એક ઠેકાણે એકઠા થઈ, કાણુવાર વિચારી, પીડિત ખાલકો જેમ માતાપાસે આવે,
તેમ તેઓ મહાનદી સિંધુનીપાસે આવ્યા. ત્યાં નગ્નપણે નદીની રેતીમાં ચત્તા સૂઈ
જઈને તેઓ પોતાના દેવ મેઘકુમારને સંતુષ્ટ કરવા લાગ્યા. તત્કાલ મેઘકુમાર દેવોનાં
આસન ચલિત થવાથી, તેઓ ત્યાં આવ્યા અને પોતાના યવન ભક્તોને ચક્રવર્તીએ
રૂંધેલા જોઈ આકાશમાં રહીને તેમને કહ્યું કે ‘અરે યવન ભક્તો! કહો, તમે શું
કાર્યને માટે અમને આરાધના કરીને અહીં બોલાવ્યા છે?’ તેઓએ કહ્યું કે—‘અરે

૧ બાણનો વરસાદ.

૧૦૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ નો.

છટ્ટદેવ ! અમારા દેશનો પૂર્વે કોઇએ પણ પરાભવ કર્યો નથી, પણ હમણાં કોઈ નવીનપુરૂષે આવીને અમોને ભક્ષ કર્યા છે. એ ઘણી અકુસોસની વાત છે. ' તેઓની વાણી સાંભળી મેઘકુમારોએ તે દુરાચલી મ્લેચ્છોને કહ્યું કે 'અરે અજ્ઞભક્તો ! એતો યુગાદિમાં થયેલા આદિશ્વર પ્રભુના પુત્ર મહાપરાક્રમી ભરતનામે આ ભરત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ ચક્રવર્તી થયા છે; તે ભરતેશ્વર મંત્ર, યંત્ર, વિષ, શસ્ત્ર, અગ્નિ અને વિદ્યા-ઓથી અગોચર છે, તથાપિ તમારા આગ્રહથી અમે તેને ઉપસર્ગ કરશું. ' આ પ્રમાણે કહીને તેઓ અંતર્ધાન થઈ ગયા.

થોડી વારમાંતો મધી જેવા શ્યામમેધ સર્વ આકાશને વ્યાપ્ત કરતા ચડી આવ્યા. વિદ્યુત્પટ્ટે ઝખકાર કરતા તે મેધ કૂરધ્વનિથી ગર્જના કરવા લાગ્યા અને મુશલોપમ જળધારાઓથી અંધકારના પરમાણુઓની જેમ સર્વ પૃથ્વીમાં વિસ્તાર પામી ગયા. વૃક્ષના મૂળને ઉખેડી નાખતા અને પર્વતોના શિખરોને પાડતા, તે મેધો મોટા મોટા ખાડાઓને પણ પૂરી દેવા લાગ્યા. રાત્રિએ અંધકારની જેમ, કળિકાળમાં પાપીની જેમ અને દુષ્ટ રાજના રાજ્યમાં અન્યાયની જેમ સર્વ પૃથ્વીમાં તે વ્યાપી ગયા.

આવો મહાન્ ઉપદ્રવ થવાથી સૈન્યની રક્ષાને માટે ચક્રવર્તીએ ચર્મરત્ન હાથમાં ગ્રહણ કર્યું. ચક્રવર્તીના કરસ્પર્શથી તે ચર્મરત્ન એટલું બધું વિસ્તાર પામ્યું કે જિનેશ્વરથી આ જગત્ની જેમ, તે ચર્મરત્નથી સર્વ સૈન્યનો ઉદ્ધાર થયો; એટલે કે સર્વ સૈન્યને તે ચર્મરત્નની ઉપર ચડાવી દીધું. પછી છત્રરત્ન હાથમાં લેવાથી તેપણ તેટલુંજ વિસ્તાર પામ્યું અને પારાના બે લવની જેમ ચર્મરત્નની સાથે ઉપરથી મળી ગયું. સમુદ્રમાં જેમ વહાણ હોય તેમ તે ચર્મરત્ન જળમાં તરવા લાગ્યું અને છત્રરત્ને ઉપરથી પડતા મેઘના જળને વાર્યું. પિતાની જેમ બાણે ચક્રવર્તી નવીન સૃષ્ટિને સ્ત્રજવા ઇચ્છતા હોય, તેમ સૈન્યથી પૂરિત એવું નવીન બ્રહ્માંડ સરખું તે જણાવા લાગ્યું. કાકિણી રત્નથી તેમનો અંધકાર દૂર કર્યો અને ગૃહ પતિરત્નવડે તત્કાલ ઉત્પન્ન થયેલા ધાન્યથી સર્વ સેના તેમાં સુખે રહેવા લાગી. એ પ્રમાણે કલ્પાંત કાળની જેમ એ મેઘકુમારોને વર્ષતા વર્ષતા સાત અઠોરાત્ર વીતી ગયા. એટલે 'આ કોણ પાપી મને આવો ઉદ્દેગ કરવાને ઉદ્ધુત થયેલા છે' આ પ્રમાણે રાજના મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો. તેવા ભાવને યક્ષ નાયકો તરતજ બાણી ગયા. તેથી ચક્રીના અંગરક્ષક સોળ હજાર યક્ષો કોપ કરી શસ્ત્રો બાંધી મેઘકુમારોપાસે આવી તેમને કહેવા લાગ્યા કે " અરે વરડો ! આ ચક્રવર્તીને કોપ કરાવવાનો ઉદ્ધેશ કરનારા તમે કોણ છો ? અરે જહલોડો ! શું આ ભરતપતિ ચક્રવર્તીને તમે બાણતા નથી? પણ હવે તમે સત્ત્વ ચક્રવર્તીપાસે આવી તેમના ચરણોનો આશ્રય કરો; તમારા શરણે જવાથી તે તમારા આ મોટા દુર્નયને પણ સહન કરશે.

ખંડ ૧ લો.]

ઉત્તર ભરતમાં દેવકૃત ઉપદ્રવ.

૧૦૫

પરંતુ હજુપણ એ તમે નહીં માનો તો અમે તેમના ભૂત્યો^૧ છીએ અને બળાત્કારે તમને હણવાને તૈયાર છીએ.' આવાં તેમનાં વચનો સાંભળી, તત્કાળ મેઘકુમારોએ આકાશમાંથી વાદળાં સંહરી લીધાં; અને યક્ષોને સાથે લઈ જાણે પોતાના અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાને ઇચ્છતા હોય, તેમ ચક્રવર્તીપાસે આવી તેમને પ્રણામ કર્યા. ચક્રીએ તેમનું સન્માન કરીને રજા આપી, પછી તેઓએ મ્લેચ્છોપાસે આવીને કહ્યું કે, 'આ ચક્રવર્તી મહારાજ અમારાથી પણ અજાણ્ય^૨ છે માટે તમે શિવ્ર જાળને તેને નમો.' પોતાને શરણુભૂત એવા મેઘકુમારોના આ પ્રમાણે કહેવાથી મ્લેચ્છરાજાએ મુખમાં તુણ લઈ તરતજ ભૂમિપર આગોટતા, ચક્રવર્તીપાસે આવીને નમસ્કાર કર્યો અને રત્નો રાશિ, ઘોડા, હાથી, અને મેડ જેવડો સુવર્ણનો સંચય, ચક્રવર્તીના ચરણુપીઠપાસે ભેટ ધર્યો. પછી ભક્તિ ગર્ભિત એવા ધણા ચાકુ^૩-વચન બોલતા એ દૈત્યનાયકોને ભરતે નિસર્જન કર્યા એટલે તેઓ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. પરંતુ સન્માન આપ્યાછતાં પણ અંતરમાં મસરભાવને ધરનારા તેઓએ ચક્રવર્તીનાં સૈન્યમાં અનેકપ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન કર્યા.

આ પ્રમાણે ઉપદ્રવ થવાથી સુધુષ્ટિ નામના મંત્રીએ રાજાને પ્રણામ કરી પોતાના મુગટની અણીથી ચક્રીના ચરણુકમલનું ધર્ષણ કરી વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, 'હે સ્વામી ! આપણા સૈન્યમાં હાથી, ઘોડા અને પત્તીઓમાં અદ્ભુતજાતની રોગપીડા ઉત્પન્ન થયેલી છે, તે વૈદ્યોના દીવ્યશક્તિવાળા ઔષધોથી પણ અગમ્ય^૪ છે. હે ચક્રિનાયક ! હું ધારું છું કે, આ ત્રિદોષજનિત વ્યાધિ નથી પણ કોઈ આગંતુક અભિચારાદિ દોષોથી ઉત્પન્ન થયેલો વ્યાધિ છે.' આ પ્રમાણે એ મંત્રીશ્રેષ્ઠ કહેતો હતો, તેવામાં આકાશને પ્રકાશિત કરતા એ અતિ તેજસ્વી વિદ્યાધરો નભસ્તલમાંથી^૫ યાં ઉતર્યા. સૈન્યના લોકોએ જાંચી ગ્રીવા^૬ કરી આદરથી જોયેલા તે બંને મહારાજ ભરતને પ્રણામ કરી તેની આગળ બેઠા. ભદ્રઆકૃતિ અને મોટી ધુતિવાળા તે બંનેને જોઈ, 'તમે કોણ છો ?' એમ ચક્રવર્તીએ આદરપૂર્વક પૂછ્યું. ચક્રવર્તીની મૂર્તિ અને વાણીથી રંજિત થયેલા તે બે વિદ્યાધરો નમસ્કાર કરી પ્રસન્નવદને ચક્રવર્તી પ્રત્યે બોલ્યા—હે સ્વામી ! અમે વાયુગતિ અને વેગગતિનામે બે વિદ્યાધરો છીએ, અમે તમારા પૂજ્યપિતાશ્રીને વંદના કરવાને ગયા હતા. યાં શ્રીયુગાદિજિનના મુખથી શત્રુંજયગિરિનું માહાત્મ્ય સાંભળીને યાંથી અમે તે ઉત્તમ તીર્થનો સ્પર્શ કરવાને ગયા હતા. યાં આનંદથી સુંદર એવો અકાઈઉત્સવ કરી તે

૧ સેવકો. ૨ જીતી ન શકાય તેવા. ૩ મીઠા, ખુશામતના. ૪ સારી ન થઈ શકે તેવી. ૫ આકાશ પ્રદેશ. ૬ ડોક.

૧૦૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

પ્રભુના પુત્ર ચક્રવર્તી એવા આપને જોવાને અમે અહીં આવી છીએ. ‘સ્વામીની-પેઠે સ્વામીના પુત્રસાથે પણ વર્તવું જોઈએ’ એવો ક્રમ છે, તેથી તમે પણ શ્રીયુગાદીશનીપેઠે અમારે સૈન્યછો તેથી પૂછીએ છીએ કે હે પ્રભુ ! આ તમારું સૈન્ય મંદતેજવાળું કેમ જણાય છે ? ‘સૂર્ય છતાં કમળનો સંકોચ કેમ સંભવે ?’ ચક્રવર્તીએ કહ્યું, “ હે ભાઈઓ ! આ મારા સૈન્યમાં મંત્રૌષધિથી પણ અસાધ્ય એવા વિવિધવ્યાધિ અકસ્માત્ ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેથી સર્વપ્રાણીઓને ગ્લાનિ થઈ ગઈ છે. ” વિદાધરો બોલ્યા કે—હે ચક્રવર્તીરાજ ! શત્રુંજયગિરિઉપર એક રાજદની (રા-યણ) નું શાશ્વત વૃક્ષ છે, તે શાકિની, ભૂત અને દુષ્ટદેવોના દોષને હરનારું છે. તેનો પ્રભાવ શ્રીયુગાદિશ પ્રભુનીપાસેથી અમે ધણીવાર સાંભળ્યો છે. તે વૃક્ષના સ્તંભ, મૃત્તિકા, શાખા અને પત્રાદિક અમારીપાસે તૈયાર છે, તેના જળનું સિંચન કરવાથી આપનું સર્વ સૈન્ય રોગરહિત થશે. ચક્રવર્તીની અનુમતિથી તે વિદાધરોએ તરતજ તે જળનું સિંચન કર્યું, જેથી સર્વ સૈન્ય તત્કાળ નિરોગી થયું. પછી ભરતરાજનું સન્માન મેળવી તેઓ ક્ષણવારમાં પોતાને સ્થાનકે આલ્યા ગયા.

પોતાના સૈન્યને નિરોગી થયેલું જોઈ ભરતપતિ હર્ષ પામ્યા અને હર્ષવડે પ્રકુલિત મન કરીને શિરકમળને ધૂણાવવા લાગ્યા. પછી તે પ્રીતિને જાણે બહાર કાઢી ખતાવતા હોય, તેમ વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે ‘અહો ! આ તીર્થનો મહિમા વચનથી અજોચર છે. ત્રણ જગત્માં આ તીર્થ જેવું બીજું કોઈ તીર્થ નથી, જેના ચિંતવનમાત્રથી બે લોકનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વે પ્રભાસદેવે એ તીર્થનો અતિશય પ્રભાવ કહ્યો હતો, ત્યારે હું એ તીર્થે તેની સાથેજ ગયો હતો તથાપિ દિગ્વિજય કર્યા પછી જ્યારે સંધસહિત જાંઘને એ તીર્થની યાત્રા કરીશ, ત્યારે મારા જન્મનું ફલ મને પ્રાપ્ત થશે. ’ આ પ્રમાણે સભામાં સભ્યજન સમક્ષ અમૃત જવાં વચનો કહેવાથી ભરતરાજ સર્વને પરમ પ્રીતિના હેતુ થયા.

પછી ચક્રીએ ક્રોધ પામીને ફરીવાર દૈત્યરાજઓની ઉપર પોતાનું ચક્ર મૂક્યું, એટલે તેના અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ તેઓને વેગથી બાંધીને ત્યાં લાવ્યા. પછી દીન સુખવાળા અને દીનવચન બોલતા તેઓને જોઈ, સત્વર ગજ, અશ્વ અને રત્નાદિક તેમની પાસેથી લઈ શિક્ષા આપીને પુનઃ તેમને છોડી મૂક્યા. મહારાજની આજ્ઞાથી સુષેણ સેનાપતિ, ગિરિ અને સમુદ્રની મધ્યમાં રહેલા સિંધુ ઉત્તર નિષ્ક્રાંતિને સાધી આવ્યો. તે ઠેકાણે સુખભોગ ભોગવતા ચક્રવર્તી ધણે કાળ રહ્યા.

એકદા આયુધશાળામાંથી ચક્રરત્ન બહાર નીકળ્યું એટલે તેની પાછળ આ-

૧ લવણ સમુદ્ર, વૈતાલ્ય, ચુળહિમવંત ને સિંધુ નદીના મધ્યમાં રહેલ ખંડ.

ખંડ ૧ લો.]

નમિ વિનમિ સાથે યુદ્ધ.

૧૦૭

હતા ચક્રવર્તી અનુક્રમે ક્ષુદ્ર હિમાલયના દક્ષિણ નિતંબપાસે આવ્યા. તેના તટઉપર (તળેટીમાં) છાવણી નાખી ચક્રીએ અષ્ટમ તપ કર્યો. પછી રથમાં બેસી વેગે કરી ક્ષુદ્રહિમાદ્રિ સમીપે આવ્યા; અને રથના અગ્રભાગવડે મોટા આટોપ-પૂર્વક તેને ત્રણવાર તાડન કર્યું, તેમજ પોતાના નામથી અંકિત એક બાણ તેની તરફ છોડ્યું. આકાશમાર્ગે ઉછળતું તે બાણ વેગથી બોંતેર ચોજનસુધી જઈને હિમવાન દેવની સભામાં તેને કોપ ઉત્પન્ન કરવા માટે પડ્યું. તેનીઉપર લખેલા અક્ષરો વાંચતાંજ કોપને છોડી, હાથમાં ભેટ લઈ, ત્યાં આવીને ભરતચક્રીને તેણે પ્રણામ કર્યો; અને ચક્રવર્તીની આરાધના કરી, તેમનાથી સન્માન મેળવી ક્ષુદ્ર હિમવાન દેવ સ્વસ્થાને ગયો અને ભરતપણ પોતાના સૈન્યમાં આવ્યા. ત્યાંથી ઋષભદ્રૂટ પર્વતે જઈ ત્રણવાર રથના અગ્રભાગથી તેને તાડન કર્યું; અને કાકિણી રત્નવડે ત્યાં અક્ષરો લખ્યા કે ‘ આ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાની પ્રાંતે શ્રીયુગાદીશ પ્રભુનો પુત્ર હું ભરત લક્ષ્મીથી ઇંદ્ર જેવો ચક્રવર્તી થયેલો છું. ’ પછી ત્યાંથી છાવણી ઉઠાવી, જે માર્ગે આવ્યા હતા તેજ માર્ગે પાછા ભરતક્ષેત્રની મધ્યમાં રહેલા વૈતાલ્યગિરિ સમીપે આવ્યા.

પૂર્વ રાજ્ય કરતા એવા પ્રભુએ કચ્છ અને મહાકચ્છના નમિ અને વિનમિ નામના બે પુત્રોને કોઈ કાર્યમાટે ક્યાંઈક મોકલેલા હતા. તેઓ તે કાર્ય સાધી પાછા આવ્યા, ત્યાં તો પ્રભુને સંયમરૂપ સામ્રાજ્યને ભજતા જોયા. ‘ હવે પ્રભુ મમ-તારહિત થયેલા છે ’ એવું નહીં જાણતા તે બંને વીરો ‘ હે તાત ! હે તાત ! ’ એમ બોલતા પુત્રનીપેઠે પ્રભુનીપાસે રાજ્યભાગ માગવા લાગ્યા, અને ‘ અમે હવે ભરત-રાજની સેવા કરશું નહીં ’ એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને તેઓ પ્રભુને બંને પડખે હાથમાં ખડ્ગ રાખીને નિત્ય સેવા કરવા લાગ્યા. એક દિવસ પાતાળલોકના સ્વામી ધરણેંદ્ર ભગવંતપાસે આવ્યા; તેમણે તેની પરીક્ષા કરી, તો પૂજ્ય પ્રભુઉપર અતિ ભક્તિવાળા તેઓ જણાયા. તેથી તેમની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા ધરણેંદ્રે તેમને સોળહજાર વિદ્યા આપી અને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલી દક્ષિણ અને ઉત્તર શ્રેણીનાં રાજ્યો આપ્યાં. તે દિવસથી તે બંને ભાઈઓ સૂર્ય ચંદ્રની જેમ ઉદ્યોત કરતાં, આનંદસહિત વૈતાલ્યગિરિઉપર રાજ્ય કરતા હતા. ભરત રાજ રથમાં બેસી તે ગિરિના દક્ષિણ તટપાસે આવ્યા, અને ત્યાંથી તેમની ઉપર પોતાના નામથી અંકિત બાણ નાખ્યું. તે બાણને જોઈને તે બંને માંહોમાંહે વિચારવા લાગ્યા કે—‘ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આ ભરત પ્રથમ ચક્રવર્તી થયેલા છે તેથી પોતાના ભુજ પરાક્રમવડે ગર્વિત થઈ તેણે પોતાનું નામ પોતાની મેળે ઋષભદ્રૂટપર જઈને

૧૦૮

શનુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ જો.

લખેલું છે. વિચાર વગરનો ઉન્મત્ત ભરત આપણી પાસેથી પણ દંડ યાચે છે એ કેવી વાત !' આ પ્રમાણે વિચારી તે બંને કોપથી રાતા થઈને યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા. તેમની આજ્ઞાથી બીજા વિદ્યાધરેના અધિપતિઓ પણ મોટા સૈન્યથી વીંટાઈ, આકાશને પૂરી નાખતાં વૈતાલ્યગિરિઉપર તેમનીપાસે આવી. તેઓમાં કોઈ વિમાનોથી આકાશને સેંકડો સૂર્યવાળું કરતા હતા, કોઈ જાણે સૂર્યના રથમાંથી લાવ્યા હોય તેવા ઘોડાઓથી અશ્વમય કરતા હતા, ઝરતા મદવાળા ગર્જદ્રોથી કોઈ ગંગમ પર્વતમય કરતા હતા અને કોઈ બહુ પાયદળ સૈન્યથી પુરુષમય કરતા હતા. એપ્રમાણે અનેક વિદ્યાધરો હાથમાં અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો લઈને પોતે ગાજતા, અને હુંડુભિના ધ્વનિથી પર્વતને ગળવતા આકાશમાર્ગે લાં આવી. પછી વિમાનોવડે દિવસે પણ આકાશને જ્યોતિશ્ચક્રમય બતાવતા, કોપાક્રાંત થયેલા વિદ્યાધરોએ રણ કરવાનો આરંભ કર્યો. તેમની સાથે ક્યારેક યક્ષોએ રચી આપેલા વિમાનમાં બેસીને અને ક્યારેક રથ, હાથી કે અશ્વપર બેસીને ચક્રવર્તીનું સૈન્ય યુદ્ધ કરવા લાગ્યું. થોડીવારમાં તો, વિમાને વિમાન, ઘોડે ઘોડા, હાથીએ હાથી, પાળે પાળા, રથે રથ, ધનુષ્યે ધનુષ્ય અને ખડ્ગે ખડ્ગ એમ સામાસામી બંને સૈન્યને સમાનપણે મોટું યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. વિદ્યાધરો પોતાની વિદ્યાથી પોતાના સૈન્યમાં જે જે નવીન કરતા હતા, તેનું ચક્રીના અંગરક્ષક યક્ષો તરતજ નિવારણ કરતા હતા. આ પ્રમાણે બાર વર્ષસુધી તેમની સાથે યુદ્ધ ચાલ્યું. છેવટે નમિ વિનમિ બંને ભરત-પાસે આવી પ્રણામ કરીને કહેવા લાગ્યા કે 'મિત્રથી મોટો કયો પર્વત છે ? વાયુથી વિશેષ વેગવાન કોણ છે ? વજ્રથી વિશેષ તીક્ષ્ણ કયું શસ્ત્ર છે તેમજ ચક્રવર્તીથી વિશેષ શૂરવીર કોણ છે ? અર્થાત્ કોઈ નથી. હે સ્વામી ! તમારું દર્શન થતાં આજે અમે સાક્ષાત્ પ્રભુને જ દીઠા છે. આજથી અમે શ્રી યુગાદિ ભગવંતની પેઠે તમારા શાસનમાં વર્તીશું.' આપ્રમાણે કહી, વિનીતએવા વિનમિ રાજાએ નમસ્કાર કરીને સર્વ અંગમાં તાડણ્યથી શોભાયમાન, નેત્ર, મુખ, હાથ, હૃદય અને ચરણરૂપ કમલોથી તથા ઝળઝળ રહેલ કાંતિરૂપ સુધા જલથી, પૂર્ણ એવી જાણે મદન રાજની તળાવડી હોય તેવી દેખાતી, નિત્યે જાણે નવીન નવીન થતી ઔષધિ હોય તેમ સર્વ રોગને શમાવનારી, દિવ્ય જલની પેઠે ઇચ્છાનુકૂલ શીતોષ્ણ સ્પર્શવાળી, સર્વ લક્ષણોએ સંપૂર્ણ અને સર્વ અવયવમાં પ્રકાશિત એવી સુલદ્રા નામે પોતાની સ્ત્રીરત્ન-પુત્રી ચક્રવર્તીને અર્પણ કરી. બીજા વિદ્યાધરોએ પણ પોતાની ગુણગર્વિત સહસ્ર પુત્રીઓ, વિદ્યાસહિત ચક્રવર્તીને આપી. પછી ચક્રવર્તીએ વિદાય કરેલા તે નમિવિનમિએ વિરક્ત થઈ પોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપી, શ્રી ઋષભ ભગવંતનીપાસે જઈને વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

ખંડ ૧ લો.]

ચારણમુનિએ કહેલું શત્રુજયગિરિનું માહાત્મ્ય.

૧૦૯

મહારાજ ચક્રવર્તી સાંથી ચક્રને અનુસરીને ચાલતાં ગંગા નદીને કાંઠે આવ્યા. સાં ગંગા નદીથી અતિ દૂર નહીં તેમ અતિ નજીક પણ નહીં તેવી રીતે છાવણી નાખી. રાજની આજ્ઞાથી સેનાપતિ, સિંધુની પેઠે ગંગાને ઉતરી ગંગા ઉત્તર નિષ્કૂટ સાંધીને પાછો આવ્યો. ચક્રવર્તીએ કરેલા અષ્ટમ તપથી ગંગાદેવી સિદ્ધ થઈ અને તેણે ચક્રવર્તીને બે સુવર્ણનાં સિંહાસન અને તે ઉપરાંત એક હજાર ને આઠ રત્ન ડુંભ, હાર, આભુષંધ, મુગટ, ઉત્તમ શય્યા, દિવ્ય વસ્ત્ર અને પુષ્પો ભેટ કર્યાં. પછી લાવણ્ય અને પવિત્ર સૌંદર્યથી કામદેવને પણ દાસ કરનારા એવા ચક્રવર્તીનું સ્વરૂપ જોઈને તેનીસાથે ક્રિડા કરવાની ઈચ્છાથી એ ગંગા દેવી ચિત્તમાં ચિત્તવવા લાગી કે અહા! શું આ ઈંદ્ર છે! શું ચંદ્ર છે! શું કુબેર છે! કે શું રવિ છે? પણ નહીં, દેવોનું આવું રૂપ ક્યાં છે? આતો શ્રીયુગાદિપ્રભુના પુત્ર અને જગત્ના સ્વામી ભરતરાજ છે. ‘રત્નાકર’ વિના રત્ન બીજે થાયજ નહીં.’ આ પ્રમાણે કામરસમાં વ્યથ થઈ, કટાક્ષ નાખતી ભરતનીપાસે આવીને તે પ્રાર્થના કરવા લાગી. ભરતરાજએ તેનો સ્વીકાર કરીને તેને મંદિરમાં રાખી. તેની સાથે વિવિધભોગ ભોગવતાં ચક્રવર્તીએ એક દિવસની પેઠે એક હજાર વર્ષ નિર્ગમન કર્યાં. એકદા ઈંદ્ર જમ દેવતાઓનીસાથે સુધર્માસલાને અલંકૃત કરે તેમ ભરતરાજ સલા અલંકૃત કરીને બેઠા હતા તેવામાં મૂર્તિમાન જાણે સૂર્ય ચંદ્ર હોય તેવા સૌમ્ય કાંતિવાળા બે ચારણ મુનિ^૧ આકાશમાંથી ત્યાં ઉતર્યા. તેમને જોઈ ભરતરાજ ભક્તિવડે સંભ્રમયુક્ત બિલા થયા અને જાણે સાક્ષાત્ વિવેક અને વિનય હોય તેવા તે બંને મુનિને પ્રમામ કર્યા. તેમાંથી એક મુનિને સિંહાસનપર બેસારી ભરત ચક્રી હાથ જોડી તેમની સામે બેઠા. શ્રીયુગાદિજિનના પુત્ર અને તેજ ભવે સિદ્ધિને પામનારા એવા ભરતને જાણીને ગંભીરવાણીવડે તે મુનિ ધર્મ કહેવા લાગ્યા—‘મૈત્રી વિગેરે ચાર ભાવનામાં તથા અષ્ટાંગયોગના અભ્યાસમાં પ્રીતિ, ધૈર્ય, પરિષદ તથા ઉપસર્ગોની સહિષ્ણુતા, સરલપણું, વિષય અને કષાય આરંભનો ત્યાગ, પ્રમાદરહિતપણું, પ્રસન્નતા, કામળતા, અને સમતા—આટલા મુક્તિના માર્ગો છે.’ આ પ્રમાણે દેશના દઈ રહ્યા પછી ભરતે પૂછ્યું કે ‘હે ભગવંત! પરાંપકારમાં તત્પર એવા તમે ક્યાંથી આવો છો? રાગ દ્વેષથી મુક્ત અને દેહમાં પણ મમતારહિત એવા તમે મને પવિત્ર કરવાને માટેજ આવ્યા છો એમ હું ધારું છું.’ ભરતનાં આવાં વચન સાંભળી, તેમાંથી એક મુનિ બોલ્યા કે “હે રાજ! અમે શ્રીયુગાદિ જિનને વંદન કરવાને ગયા હતા. ત્યાં તેમના

૧ સૂર્ય, સુરજ. ૨ સમુદ્ર, તે રત્નનો ભંડાર કહેવાય છે. ૩ વિદ્યાના બળથી આકાશમાં વિહાર કરનારા મુનિઓ.

૧૧૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

સુખથી પુંડરીક ગિરિનું ઉજ્જવલ માહાત્મ્ય સાંભળીને તે ગિરિ સ્પર્શવાને અમે આ-
કાશમાર્ગે ગયા. તે વખતે ત્યાં શત્રુંજય ઉપર ઈશાન દેવલોકનો સ્વામી દેવતાઓ-
થી પરવરેલો બેઠો હતો, તેણે અમને બોલ્યો ચિત્તમાં હર્ષ પામી મસ્તકને ધ્રુણવ-
તાં કહ્યું—‘મુનિઓ! આ ગિરિનું મહાત્મ્ય અતિ આશ્ચર્યકારી છે, જેથી નરક-
ગામી એવો હું અત્યારે સ્વર્ગપતિ થયેલો છું’ તે વાર્તા સાંભળો.

“વિદેહ ક્ષેત્રમાં યશુઆમનેવિષે સુશર્મા નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તે દુઃ-
ખદારિદ્ર્યના ગૃહરૂપ અને મૂર્ખમાં શિરોમણિ હતો. એક વખતે તેણે આખા ગા-
મમાં ફરીને ભિક્ષા માગી, તોપણ તેને કંઈ મળ્યું નહીં—ફક્ત હાથમાં ખાલી
પાત્ર લઈ ઘેર ગયો. તેને ખાલી પાત્રે આવતો બહુી તેની પત્ની આક્રોશ કરતી
હાથમાં મુશલ લઈ ક્રોધથી સામી દોડી. સુશર્મા ઘણા દિવસથી દરિદ્રતાની પીડાએ
ખેદ પામી રહ્યો હતો, તેવામાં આ વખતે પોતાની સ્ત્રીના આક્રોશથી તે વિશે-
ષ ક્રોધાતુર થયો. તેણે પોતાની સ્ત્રીને વારવા માંડી, તોપણ બ્યારે તે ક્રોધાતુર
સ્ત્રી શાંત થઈ નહીં, ત્યારે સુશર્માએ જોરથી તેના ઉપર એક પાષાણનો ધા કર્યો.
તે પાષાણનો ધા મર્મસ્થળમાં વાગવાથી સ્ત્રી તરતજ મૂર્છા પામીને પડી ગઈ અને
ક્ષણવારમાં તેના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા. તે વખતે તે બ્રાહ્મણના પુત્રે ક્રોધથી કહ્યું કે ‘અરે
દ્વિજકુલાધમ! તેં આ શું કર્યું?’ પુત્રના વચનથી ક્રોધપામેલા વિપ્રે પૂર્વના પાપોદ્ધ-
યથી તે પુત્રને અને તે સાથે રૂદન કરતી પુત્રીને પણ મારી નાખ્યાં. પછી સર્વ
ઇંદ્રિયોમાં ક્ષોભ પામી એ ભયાતુર વિપ્ર આગળ ચાલ્યો, ત્યાં વચમાં ભડકેલી ગાયે
તેને સ્પર્શિત કર્યો. એટલે તેણે તે ગાયને પણ મારી નાખી—આવાં ઘેર કૃત્સ
કરવાથી પછવાડે દોડ્યા આવતા રાજપુરુષોથી ભય પામીને એ આગળ નાડ્યો. તેવા-
માં તેના લોચન ભયભ્રાંત થઈ ગયેલ હોવાથી કોઈક નરક જેવા કુવામાં તે પોતાના
પાપથીજ પડી ગયો. ‘અહા! ક્રોધને ધિક્કાર છે, જેના આશ્રયથી લોકો કંઈપણ બેઠ
શક્તા નથી, અને છેવટ કૃત્યાકૃત્યમાં મૂઠ થઈ નરકરૂપ મહા ખાડામાં પડે છે.’ તે
રૂપમાં પડતાંજ તેના કંઠકે કંઠકા થઈ ગયા, અને ત્યાં અતિવ્યથા ભોગવી, મરણ
પામીને દાણુ દુઃખને આપનારા સાતમા નરકમાં તે ગયો.

“ત્યાં તે ખંધન, છેદન, તાપ, તાડન અને ખડ્ગ છેદાદિકવડે મહાદુઃખ ભો-
ગવી મૃત્યુ પામીને કોઈક વનમાં સિંહ થયો. તે ભવમાં પણ નિરપરાધી એવા ઘણા
જંતુઓને મારીને પુનઃ તે મહા પીડાકારી એવા ચોથા નરકમાં ગયો. ત્યાંથી નીકળી
ચંડાલયોનિમાં આવ્યો. ત્યાં અતિ કૂરકર્મ કરી પુનઃ પૂર્વની જેમ સાતમી નરકમાં
ગયો. તેમાં મહા દુઃખ ભોગવી, નીકળીને દૃષ્ટિવિષ સર્પ થયો. એક વખતે તેણે

ખંડ ૧ લો.]

ભરતચક્રીનો દિગ્વિજય.

૧૧૧

પોતાના રાક્ષાનીપાસે મહાવ્રતધારી મુનિઓને જોયા, એટલે ડુંકાડા મારતો અને ત્રણ ક્ષણ ધારણ કરતો તે તેઓને કરડવા દેડ્યો. પણ તેઓને ભયવગરના જોઈ તેના મનમાં વિચાર થયો કે ‘આ શાંતભૂતિ મનુષ્યો મારાથી ત્રાસ કેમ પામતા નથી? આ કોણ હશે?’ એવા વિચારથી એ સર્પ તેમનીપાસે મંદ મંદ ગતિએ આવ્યો. તે વખતે તે મુનિઓને વિદ્યાધરોની પાસે ઉજ્જવલ ધર્મ અને શત્રુંજયના માહાત્મ્યને કહેતા તેણે સાંભળ્યા. તે તીર્થનું માહાત્મ્ય સાંભળવાથી તેનાં કર્મ ઓછાં થઈ ગયાં, એટલે તત્કાલ અતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તેને પોતાના પૂર્વભવ સાંભર્યા. પછી તે સર્પ બીલમાંથી પૂરેપૂરા બહાર આવી ડુંડલાકારે થઈ, પોતાને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થવાના કારણભૂત મુનિના ચરણને નમસ્કાર કર્યો. પ્રણામ કરી રહ્યા પછી તેના ભાવને જાણનારા મુનિએ તેને અનશન આપ્યું અને વિદ્યાધરો તેને પુંડરીકગિરિ ઉપર લઈ ગયા; ત્યાં તે મૃત્યુ પામ્યો. હે ચારણમુનિ! જુઓ, આ તે સર્પ અહીં પડેલો છે અને તેનો જીવ આ હું અસારે ઈશાનલોકનો આવા સ્વરૂપવાળો ઈંદ્ર થયો છું. હે મુનિ! હું એમ માનું છું કે, આ ભૂમિતલ ઉપર બીજાં અનેક તીર્થો છે, પણ આ શત્રુંજયગિરિ જવું પાપ હરનારૂં બીજું કોઈ તીર્થ નથી.”

(તે ચારણમુનિ ભરતને આ કથા કહેછે.) “હે ભરતરાજ! મોટી સમૃદ્ધિવાળા તે ઈંદ્રે આ પ્રમાણે કહીને ચંદન અને કર્પૂરવડે તે મૃત સર્પને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અને તે દાહભૂમિ ઉપર એક રત્નમય પીઠ કરી.” પછી તે મહાતીર્થને પ્રણામ કરી સ્વસ્થાને જઈ ઈશાનેંદ્ર પોતાના રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. હે ચક્રીશેખર! આવું પ્રલક્ષ માહાત્મ્ય જોઈ, અમે તે તીર્થનો વારંવાર સમાધિવડે સ્પર્શ કર્યો. હમણાં ત્યાંથીજ પાછા વળીને અમે અન્યત્ર જતા હતા, ત્યાં તમારૂં મહા સૈન્ય અમારા જોવામાં આવ્યું. ‘તમે અમારા ગુરૂના પુત્ર છો’ એમ ધારીને અમે તમારૂં અહીં આદરસાથે દર્શન કર્યું. હવે વિશેષે કરી તીર્થની ભક્તિવાળા એવા અમોને આજ્ઞા આપો. સર્વ જનના વિનય વિવેકને ઉલ્લંઘન કરે તેવો તમારો વિનય અને વિવેક અમારા જોવામાં આવ્યો છે. આ પ્રમાણે કહી, ચક્રવર્તીએ કરેલું વંદન સ્વીકારી તે બંને મુનિઓ અન્ય ઠેકાણે ગયા.

તે સમયે ચક્રવર્તી પોતાના મનમાં મનોરથ કરવા લાગ્યા કે ‘તે દિવસ, તે ક્ષણ અને તે રાત્રિ ક્યારે આવશે કે જ્યારે હું સંઘસહિત શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા કરીશ?’ પછી ભરતે ગંગાદેવીને સમજાવીને આજ્ઞા મેળવી અને ખંડપ્રપાતા નામની ગુફા તરફ પ્રબલ સૈન્યસાથે પ્રયાણ કર્યું. તે ગુફાદ્વારપાસે આવીને ભ-

૧૧૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ જો.

રતે અષ્ટમ તપ કર્યું. તેના પ્રભાવથી તે ગુફાના અધિષ્ઠાયકનું આસન ચલિત થયું, એટલે તરતજ તે નાટ્યમાળ નામે દેવ, ભેટ લઇને ત્યાં આવ્યો. અનેક પ્રકારનાં આભૂષણો ભેટ ધરીને તે ચક્રવર્તીની સેવામાં તત્પર થયો, અને રાજ્યએ બહુ માનથી વિદાય કર્યો એટલે તે પોતાને સ્થાનકે ગયો. પછી રાજની આજ્ઞાથી સુષેણે તમિશ્રાની જન્મ તે ગુફાનાં કમાડ ઉઘાડ્યાં. એટલે ભરત ચક્રીએ હાથી ઉપર બેસી તેના દક્ષિણ સ્કંધ ઉપર મણિરત્ન મૂકી ગુફાની અંદર પ્રવેશ કર્યો. પછવાડે સર્વ સૈન્ય ચાલ્યું. પૂર્વની જન્મ અહીં પણ કાકિણી રત્નથી ગોમૂત્રાકૃતિએ બંને પડએ ચક્રીએ માંડલાં કર્યાં અને પૂર્વની પેઠે નિમ્નગા અને ઉન્નિમ્નગા નદીઓ ઉતરી, ગુફાને છેડે આવ્યા. ગુફાનું દક્ષિણદ્વાર કાણુવારમાં પોતાની મેળેજ ઉઘડી ગયું તે ગુફાદ્વારમાંથી નીકળીને ગંગાના પશ્ચિમતીર ઉપર સૈન્યનો પડાવ કરાવ્યો. ત્યાં નવનિધિને ઉદેશીને ચક્રીએ અષ્ટમ તપ કર્યો. તપને અંતે નવનિધિ પ્રત્યક્ષ થયા. તે પ્રત્યેક નિધિ એક એક સહસ્ર યક્ષોવડે રક્ષણ કરાયલા હોયછે. તેનાં નૈસર્ગ, પાંડુક, પિંગલ, સર્વરત્નક, મહાપદ્મ, કાલ, મહાકાલ, માણુવ અને શંખક એવાં નામ છે. અને તે દરેક આઠ યોજન ઊંચા, નવ યોજન વિસ્તારમાં અને બાર યોજન લાંબા છે. તેના નામ પ્રમાણે નામવાળા તેના અધિષ્ઠાયક એક પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા નાગકુમારના દેવો છે. તેઓએ ત્યાં આવી ચક્રવર્તીને પ્રણામ કરી કહ્યું કે—“હે મહાભાગ ! અમે ગંગાના મુખપાસે મગધદેશના નિવાસી છીએ અને તમારા ભાગ્યથી વશ થઇને અહીં આવ્યા છીએ. હે ચક્રવર્તી રાજ ! તમારા ભાગ્યની પેઠે અમારો પણ કદાપિ ક્ષય થતો નથી, માટે જન્મ ઇચ્છા આવે તેમ દાન આપો અને અમારો નિરંતર ઉપભોગ કરો.” આપ્રમાણે નવનિધિ વશ થયા પછી ચક્રવર્તીએ ત્યાં અઠાઇ ઉત્સવ કર્યો અને કદપવૃક્ષને પણ અદ્યપ કરી ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપ્યું.

રાજની આજ્ઞાથી સુષેણ સેનાપતિ ગંગાનદીનું દક્ષિણ નિષ્કૂટ લીલામાત્રમાં સાધીને પોતાને સ્થાનકે આવ્યો. ત્યાં કેટલોક કાળ હર્ષથી ચક્રવર્તી રહ્યા. પછી ત્યાંથી ચક્રરત્ન અયોધ્યા તરફ આકાશમાર્ગે ચાલ્યું. સુર અસુરોએ વીંટાએલા છ ખંડ પૃથ્વીના પતિ ભરત, અખંડ આજ્ઞાપ્રવર્તાવતા કેટલેક પ્રયાણે અયોધ્યાની નજીક આવી પહોંચ્યા. ચોરાશી લાખ હાથી, તેટલાજ ઘોડા, તેટલાજ રથ અને છત્રું કોટિ સુભટોનો પરિવાર લઈ પ્રથમ પ્રયાણદિવસથી સાઠ હજાર વર્ષે ચક્રવર્તી પોતાને નગરે આવ્યા. અયોધ્યાની નજીકમાં ભરતે સેનાનો પડાવ કર્યો. પછી તે નગરીની અધિષ્ઠાયક દેવીને ઉદેશીને અષ્ટમ તપ કર્યું. તપને અંતે વાદળામાંથી જન્મ સૂર્ય નીકળે તેમ પૌષધાગારમાંથી નીકળી ભરતપતિએ સર્વ સંપત્તિનું કારણભૂત પારણું કર્યું.

ખંડ ૧ લો.]

ભરતચક્રીનો અયોધ્યામાં પ્રવેશ.

૧૧૩

ભરતના આવવાથી અયોધ્યામાં ઘેર ઘેર તોરણો બંધાણાં, લોકો કેશર કંકુના જળથી પૃથ્વીપર છંટકાવ કરવા લાગ્યા, ભરતનાં ચરિત્રોનાં ચિત્રો ગૃહની ભિતોપર ચિત્રરવામાં આવ્યાં, સર્વ તરફ મંગલધ્વનિ પ્રસરી રહ્યો, લોકો હર્ષથી વસ્રાભરણ પહેરી ફરવા લાગ્યા, સર્વ ઠેકાણે સુવર્ણસ્તંભોસાથે માંચડા ઊભા કર્યા, અને પ્રત્યેક માંચડાપર રત્નમય પાત્ર અને તોરણો ગોઠવવામાં આવ્યાં; તે જાણે પૃથ્વીપર સૂર્યનાં બિંબો ચક્રીને જેવા આવ્યાં હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. જાણે ઉડતા જળચંત્રોના જળથી જાણે અકસ્માત્ ચક્રીના દર્શનથી અયોધ્યા નગરી સ્વેદવાળી થઈ હોય, તેમ દેખાવા લાગી. વિચિત્ર પતાકાઓથી ચિરકાળે પ્રાપ્ત થયેલા પતિને જેઈ ઉત્સુક થયેલી અયોધ્યા નગરી જાણે બહુભુજાઓથી આલિંગન કરવાને ઇચ્છતી હોય તેમ જણાવા લાગી. ઠેકાણે ઠેકાણે ધૂપધટ્ટીઓમાંથી ધૂમાડા નીકળતા હતા તેને નગરજનોએ ચિરકાળનો ભર્તૃવિરહ જાણે ચાલ્યો જતો હોય એમ જોયો. પુરીમાં પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છાવાળા ભરતચક્રી, શુભમુહૂર્તે ઐશવત્તજેવા ગજરત્ન ઉપર આરૂઠ થયા. તે વખતે જગત્માં આ એકજ પતિ છે એવું સૂચવતા અને તેમની કીર્તિના સમૃદ્ધ જેવા ઉન્નવલ એક છત્રથી મહારાજ શોભતા હતા. બંને પડખે વીંજતા ચામરો, જાણે કમળથી પણ વિશેષ એવા તેના મુખકમળને માટે માનસરોવરથી બે હંસ આવ્યા હોય, તેવા દેખાતા હતા. પોતપોતાના કિરણોવડે માંહિમાંહે યુદ્ધ કરતા હોય તેવા રત્નોથી અલંકૃત ભરતરાજ ઇચ્છાનુસાર દાન દેવાથી જાણે જંગમ કલ્પવૃક્ષ હોય તેવા જણાતા હતા. દિગ્વિજયમાં થયેલા વિચિત્ર ચરિત્રોની વાતોથી ચારણભાટની જેમ સુર-અસુરો સ્થાને સ્થાને તેમની સ્તવના કરતા હતા. આ પ્રમાણે ઠેકાણે ઠેકાણે નગરજનોના નમનને સ્વીકારતા ભરતચક્રી શુણેથી લોકોના ચિત્તમાં અને દેહથી નગરીમાં પેઠા. નગરવચ્ચે થઈને ચાલતાં અનુક્રમે પોતાના પિતાના મહેલપાસે આવ્યા. એ મહેલજાણે લાખો નેત્ર હોય તેવાં લાખો જાળીઆંઓથી ઉત્સુક થઈને મહારાજને જોતો હોય તેમ દેખાતો હતો અને આસપાસ આવેલી ઉડતી પતાકાઓવડે જાણે ઉત્કંઠાથી નૃત્ય કરતો હોય, તેમ લાગતો હતો. કોઈ ઠેકાણે ઈંદ્રમણિથી શ્યામ, કોઈ ઠેકાણે સ્ફટિક મણિથી શ્વેત, કોઈ ઠેકાણે પદ્મરાગ મણિથી રક્ત અને કોઈ ઠેકાણે સુવર્ણથી પીત-એમ વિચિત્રવર્ણનો અને એકવીશ ભૂમિકાવાળો એ મહેલ સ્વર્ગભુવનની જેવો દેખાતો હતો. મહેલપાસે આવતાં વેદિકા ઉપર ચરણ મૂકી, પર્વતના ઉત્સંગથી કેશરીની જેમ ભરતેશ હાથી ઉપરથી ઉતર્યા. તે સાથે બીજાઓ પણ

૧ પરસેવો. ૨ માળ.

૧૫

૧૧૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ જો.

પોતપોતાના વાહનપરથી ઉતર્યા. ત્યાં જઓ ભેટ ધરતા હતા તેમની ભેટ લઈ, તેઓના પ્રણામને સ્વીકાર્યા પછી તેમની સાથે પ્રીતિથી ભાષણ કરતા મહારાજ ક્ષણવાર સાંજ ઉભા રહ્યા. પ્રથમ પોતાના સોળ હજાર અધિષ્ઠાયક દેવતાઓને યથોચિત પૂજા કરીને વિદાય કર્યા. પછી ખત્રીશ હજાર રાજાઓને, પુરોહિત રત્નને, ગૃહપતિ રત્નને અને વર્ફકિ રત્નને વિસર્જન કર્યા. પછી જમ ખીલે ખાંધવાને ગજદિકને રજા આપે તેમ ત્રણસોને સાઠ રસોઈઆઓને પોતપોતાને સ્થાને જવાની દૃષ્ટિથીજ આજ્ઞા આપી. ઉસવ થયા પછી મહેમાનને રજા આપે તેમ શ્રેષ્ઠિઓને, અઢાર શ્રેણી પ્રશ્રેણીને, દુર્ગપાલોને અને સાર્યવાહોને પણ વિદાય કર્યા. પછી ઇંદ્રાણી સહિત ઇંદ્રની જમ સીરલ સુભદ્રા સહિત ખત્રીશ હજાર રાજવંશી રાણીઓથી અને તેટલીજ દેશના અગ્રણીઓની કન્યાઓથી વિંટાએલા અને તેટલાજ ખત્રીશ બદ્ધ નાટકોથી ઉપાસના કરાતા મહારાજ ભરત ચક્રવર્તીએ કુબેર જમ કૈલાસમાં પેસે, તેમ મણિરત્નમય શિલાની શ્રેણીઓથી નેત્રને આનંદ આપનારા એ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમ પિતાની મૂર્તિને પ્રણામ કરી સ્નાનપીઠપર ગયા; સ્નાન કરી આવીને પુષ્પ, ધૂપ અને અક્ષતાદિકવડે ભક્તિપૂર્વક પ્રણામની પૂજા કરી અને ત્યાંથી રાજાઓના સમૂહની સાથે ચક્રવર્તી ચંદ્રશાળામાં આવ્યા. ત્યાં આશ્ચર્યકારી અને મનગમતા ભોજ્ય પદાર્થો જમ્યા પછી તાંબૂલ લઈ, ચંદનનું વિલેપન કરી, પુષ્પમાલા, ઉજ્જવલવસ્ત્ર અને અલંકારોથી અલંકૃત થઈને મહારાજ ઇંદ્રનીપેઠે શોભાયમાન થયા. એ પ્રમાણે દિવ્ય સંગીત, નાટક, સ્ત્રીઓના વિલાસ અને સુખસંચયથી લાલિત થયેલા ભરતેશ્વરે કેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો.

એકદા દેવતાઓએ અને રાજાઓએ આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે 'મહારાજ ! સર્વ શત્રુઓનો નાશ કરીને તમે છ ખંડ ભરતના અધિપતિ થયા છો, તેથી અમને મહારાજ્યાભિષેક કરવાની રજા આપો. કેમકે જિનેશ્વરનો રાજ્યાભિષેક જમ ઇંદ્રો કરે છે તેમ આપનો રાજ્યાભિષેક કરવાનો અમારો આચાર છે.' આ પ્રમાણે સાંભળીને ભરતેશ્વરે આજ્ઞા આપી એટલે તરતજ અનેક રાજાઓ, વિદ્યાધરો અને યક્ષો ત્યાં એકઠા થઈ ગયા. યક્ષોએ રત્નસમૂહવડે ઈશાન દિશામાં મહા શોભાયમાન એક મંડપ રચ્યો, પછી અનેક પવિત્ર એવા દ્રહ, નદી, સમુદ્ર અને તીર્થોમાંથી જળ, મૃત્તિકા અને વાલુકા લાવ્યા. ભરતે પૌષ્પશાળામાં જઈને અષ્ટમ તપ કર્યો, કારણ કે તપથી મેળવેલું રાજ્ય તપવડેજ આબાદ થાય છે. તપ પૂર્ણ થયે પૌષ્પ પારીને નાટ્યરસમાં ભરપૂર મનવાળા ભરત રાજા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરી અંતઃપુરની

ખંડ ૧ લો.]

ભરતચક્રીનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ.

૨૧૫

સ્રીઆસહિત દિવ્ય મંડપમાં આવ્યા. તે મંડપના મધ્યભાગમાં રચેલા મણિમય સ્નાનપીઠને અને સિંહાસનને, મેરૂ શિખરની ફરતા સૂર્યની જેમ ભરતે પ્રદક્ષિણા કરી. પછી તે ઉત્તમ રત્નસિંહાસનની ઉપર, પૂર્વ સોપાનથી^૧ ચડીને, પૂર્વાભિમુખે સ્રીરત્ન સહિત ભરતચક્રી બેઠા; ત્યાર પછી ઉત્તર દિશાના સોપાનથી ચડીને બચીશ હજાર ભક્તિવાળા રાજાઓ આવીને બેઠા. સેનાપતિ, ગૃહપતિ, વર્ધકિ અને પુરોહિત રત્ન તથા બીજા શ્રેષ્ઠ વિગેરે દક્ષિણ સોપાનથી ચડીને પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેઠા અને બીજાઓ પણ ભરતની ઇચ્છાથી કરકમળ બેઠીને પોતપોતાને યોગ્ય આસનપર બેઠા. પ્રથમ ચારણશ્રમણોએ ઋષભ દેવના પુત્ર ભરતને જૈનોક્ત વિધિથી મંત્રસ્નાન કરાવ્યું. પછી ઇંદ્રો જેમ પ્રભુને અભિષેક કરે તેમ તેના અભિયોગિક દેવતાઓએ તીર્થમાંથી લાવેલા શુદ્ધ જળવડે તેમને અભિષેક કર્યો. પછી શુભ મુહૂર્તે બચીશ હજાર રાજાઓ, ગોત્રવૃદ્ધો અને સેનાપતિ પ્રમુખે મહારાજને અભિષેક કર્યો. ત્યાર પછી અંગ ઉપર ચંદનનું વિલેપન કરી, ચન્દ્રજ્યોત્સ્ના જેવાં નિર્મળ વસ્ત્ર પહેરી ભરત રાજ શરદ્ ઋતુના વાદળાથી વીંટાએલા મેરૂગિરિની જેવા દીપવા લાગ્યા. ઇંદ્રે આપેલો ઋષભ પ્રભુનો મુગટ, ચૈત્ય ઉપર કલશની જેમ ભરતના મસ્તકપર દેવતાઓએ સ્થાપન કર્યો-(પહેરાવ્યો); અને શુદ્ધ મોતીનો ગુંથેલો હાર તેમના કંઠમાં પહેરાવ્યો, જેથી સર્વ અલંકારોની શ્રેણી પણ જુદીજ દેખાવા લાગી. પછી તે હારની કઠિનતાને પણ ભેદે તેવી પારિજાતના પુષ્પની અમ્લાન અને મુગંધી માલા ભરતચક્રીના કંઠમાં આરોપણ કરી.

આભૂષણો ધારણ કર્યા પછી ભરતેશ્વર તે રત્નમય સિંહાસન ઉપરથી ઊભા થયા. તે વખતે જાણે તેમના પ્રતિબિમ્બજ હોય તેમ બીજા પણ સૌ તેની સાથેજ ઊભા થયા. પછી પોતપોતાના ચડવાને માર્ગે સર્વે પાછા ઉતર્યા અને જાણે જંગમ મહેલ હોય, તેવા ગર્જેદ્ર ઉપર ચક્રી આરૂઢ થયા. ત્યાંથી ફરીવાર સ્નાનગૃહમાં જઈ સ્નાન કરીને જિનાર્ચન કર્યા પછી પૃથ્વીપતિએ અષ્ટમ ભક્તનું પારણું કર્યું. વિવિધ દેશમાંથી આવેલા રાજાઓએ, દેવોએ અને વિદ્યાધરોએ ભરતચક્રીનો બાર વર્ષ સુધી રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ કર્યો. ત્યાંના નિવાસી લોકોને એ અભિષેક સમય એકાંત સુખમાં કાલ જેવો સુખકારી થયો. ચંદ્રના જેવો સૌમ્ય, શત્રુઓમાં સૂર્યના જેવો તીક્ષ્ણ, કુબેરની જેવો ધનપતિ અને ઈશ્વર, વરુણની પેઠે ભુવનેશ, અગ્નિના જેવો તેજસ્વી, ધર્મ અધર્મની જેમ પ્રસાદ અને દંડને સ્વયં કરનાર,

કામદેવ જેવો સ્વરૂપવાન, સૂર્યવિકાશી કમળ જેવો પ્રકુલ્લવદની, ક્ષીર સમુદ્રની જેમ દેવતાઓથી પણ જેનું મધ્ય અલભ્ય છે એવો ગંભીર, ઈંદ્રની જેમ આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરાવવામાં સમર્થ અને મેઘની જેમ હંમેશાં સર્વ પ્રાણીને જીવન (જળ) આપનાર, એવો એ રાજ તારાઓમાં સૂર્યની જેમ સર્વ વિદ્યાધરોમાં અને ભારતના દેવતાઓની જેવા સર્વ રાજાઓમાં 'અદ્વિતીય' થયો.

ચૌદ મહારજોથી તે શોભતો હતો. નવનિધિ તેના ચરણકમળમાં આવી રહેલા હતા. હંમેશા સોળ હજાર યજ્ઞ અને પરિવાર સહિત બત્રીશ હજાર રાજાઓ તેની ઉપાસના કરતા હતા. બત્રીશ હજાર રાજકન્યાઓ અને તેટલીજ જનપદ કન્યાઓ મળી ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ અને ત્રણસો ને સાઠ રસોધ્યા તેને સેવતા હતા. ચોરાશી લાખ રથ, તેટલાજ ઘોડા અને છન્નુ કોટિ ગ્રામ પ્રમાણે તેટલીજ પાયદલ સેના તેની પાસે હજાર રહેતી હતી. બત્રીશ હજાર દેશ, બૉતેર હજાર ઉત્તમ નગર, નવાણું હજાર દ્રોણમુખ, અડતાળીશ હજાર પત્તન^૧ અને ચોવીશ હજાર આહંબરવાળા કર્બટ તથા મહંબનો તે શાસન કરનાર અધિપતિ હતો; વીશ હજાર આકરનો^૨ તે કર લેનાર હતો; સોળ હજાર ખેટ^૩ ઉપર તેનું શાસન ચાલતું હતું; ચૌદ હજાર સંબાધનો તે પ્રભુ હતો; છપ્પન અંતરદ્વીપનો પણ તે અધિપતિ હતો; બત્રીશ હજાર તટનો તે અધીશ્વર હતો; ઓગણપચાસ કુ-રાજ્યોનો તે નાયક હતો; તે શિવાય ભરતક્ષેત્રમાં બીજા પણ સર્વની ઉપર તેનું શાસન ચાલતું હતું. ટૂંકામાં સ્વર્ગખંડ ઉપર ઈંદ્રની જેમ તેનું અખંડ રાજ્ય હતું. આદિનાથ પ્રભુએ ઉપદેશ કરેલી ઊંચી નીતિને જાણનારા વિશ્વ-ભર, શ્રીધર, સુબુદ્ધિ અને બુદ્ધિસાગર નામે તેના મુખ્ય મંત્રીઓ હતા. તે શિવાય જાણે તેના અંશ હોય, તેવા બીજા પણ એકસો ને આઠ ઉત્તમ મંત્રીઓ હતા અને તેથી ઉતરતા બીજા ત્રણ કોડ સચિવો હતા. સુષેણ, શ્રીષેણ, દુર્જય અને જગન્નય નામે વિશ્વમાં એકજ વીર એવા ચાર સેનાપતિ હતા. જીવાનંદ, મહાનંદ, સંજીવન અને સુજીવન એ ચાર મુખ્ય નરવૈદ્ય હતા અને બીજા પણ આઠ લાખ નરવૈદ્ય હતા. જંગલ, કૃતમાલ, વિશાલ અને વિમલ એ ચાર બીજા ચાર લક્ષ વૈદ્ય સાથે મુખ્ય ગજવૈદ્ય હતા. મયૂર, ગરૂડ, શકુનિ અને સારસ એ ચાર બીજા ત્રણ લાખ વૈદ્યોસહિત અશ્વવૈદ્ય હતા. વિશ્વરૂપ, પરબ્રહ્મ, હંસ અને પરમહંસ એ ચાર બીજા સાતલાખ સાથે મુખ્ય પંડિતો હતા. શ્રીકંઠ,

૧ જેની જેવો બીજો નહીં એવો. ૨ પાટણ. ૩ ખાણ. ૪ ખેડા.

અંક ૧ લો.]

સુંદરીની ઘોર તપસ્યા અને વ્રતઅહણ.

૧૧૭

વૈકુંઠ, ભૃકુટિ અને ધૂર્જટિ એ ચાર બીજા ધણાઓની સાથે મુખ્ય ધનુર્વેદ જાણનારા હતા. બીજા પણ અનેક જ્યોતિઃશાસ્ત્ર જાણનારા, અનેક ધર્મના અંગ જાણનારા અને અનેક દંડ નીતિને જાણનારા હતા. તેઓમાંના કેટલાકને તો પ્રભુએ પોતે જાણાવેલા હતા—જેઓ શબ્દબ્રહ્મમય તેજનો ભરત રાજને ઉપદેશ કરતા હતા.

એકદા હર્ષથી ક્રીડા કરતા ભરતને સાઠ હજાર વર્ષના વિયોગવાળા પોતાના સ્વજનોનું સ્મરણ થયું. એટલે રાજપુરુષોએ નામઅહણપૂર્વક સૌને લાવી લાવીને ચક્રીને બતાવ્યા; અને ભરતે અત્યંત પ્રીતિથી તે દરેકને બોલાવી તેમને જોવા માંડ્યા. અનુક્રમે દિવસે ચન્દ્રની રેખા હોય તેવી કાંતિરહિત અને હિમથી કરમાએલી કમલિની જેવી, રૂપના વિપર્યયવાળી બાહુબલિની ખેન સુંદરીને સેવકાએ બતાવી. તેને જોઈ રાતા નેત્રવડે ચિત્તમાં રહેલા કોપની વર્ણિકા^૧ જાણે બતાવતા હોય તેમ ક્રોધ કરી ભરતરાજ પોતાના પાર્શ્વસ્થજનને^૨ કઠિન વચનોથી કહેવા લાગ્યા કે “અરે સેવકા ! શું આપણે ઘેર પણ કાંઈ ખાવાનું નથી ? અથવા અરે વૃત્તિચોર ! તમે આ સુંદરી તરફ શું નિરાદરવાળા છો ? વા રોગની પીડાએ ગુંથાયેલ અંગવાળી આ સુંદરી શું ભોજન કરતી નથી ? અને જો તેમ હોય તો શું વૈદ્યવિદ્યાને જાણનારા વૈદ્યલોકો ક્ષય પામી ગયા છે ? અરે સેવકા ! કહો, આ સુંદરી મદરહિત હાથિણીની જેમ કેમ ગ્લાનિ પામી ગઈ છે ? આ ઉપરથી તમે મારો બીજો પણ વિનાશ કર્યો હશે એમ નિશ્ચય થાય છે. ” આ પ્રમાણે બોલતા ચક્રવર્તીને પ્રણામ કરીને તેઓ અંજલી જોડી કહેવા લાગ્યા—“ હે નાથ ! ચક્રવર્તી ભરતના મંદિરમાં સર્વ લક્ષ્મી છે. શું સુરેન્દ્રના ધરમાં કદી પણ દરિદ્રતા સ્ફુરે ? એ સુંદરી અમારે કુળદેવીની પેઠે સદા પૂજ્ય છે અને મૃત્યુ પામેલાના પણ ઉપાયો કરી શકે તેવા ધણા રાજવૈદ્યો હાજર છે; પણ જો દિવસથી આપે દિગ્વિજય કરવા પ્રયાણ કર્યું છે તે દિવસથી કેવળ પ્રાણમાત્રને ધારણ કરનારી આ સુંદરી આચામ્લ^૩ તપ કરે છે. તે વખતે વ્રતની ઇચ્છાવાળાં સુંદરીને તમે અટકાવ્યાં હતાં તેથી તે ભાવસાધ્વીપણું અહણ કરીને માત્ર ગૃહીનો વેષજ રાખી રહેલાં છે. ” આવાં સેવકાનાં વચન સાંભળી, રાજાએ પૂછ્યું કે ‘કેમ તમારી વ્રત અહણ કરવાની ઇચ્છા છે ?’ આ સાંભળી તે વાર્તાથી ઉચ્છ્વાસ ધરતી સુંદરીએ હા પાડી. એટલે ભરત બોલ્યા કે ‘હે સુંદરી ! તને ધન્ય છે કે તું આ સંસારથી વિમુખ થઈ છે. પિતાના દુરજનને તો એમજ કરવું ઉચિત અને

૧ વાનકી. ૨ નજીક બેસનારા, સેવકો. ૩ આબિળ— આ તપમાં છ વિગયનો લાગ હોય છે.

૧૧૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ બે.

સુખાસ્પદ છે. પિતાજીના ક્ષરજન છતાં પણ અમને તો વિષયરૂપ ચોરે લૂંટી લીધા છે; અને તેથી આ તુચ્છ સુખવાળાં રાજ્યમાં અમે સ્પૃહા રાખીએ છીએ. માટે હે મહાસત્વા ! તમને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો ' આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની આજ્ઞા થતાં સુંદરી હૃદયમાં ઉદ્ઘાસ ધરીને પરમ પ્રીતિ પામી.

તે અરસામાં ત્રણ જગત્ના પતિ શ્રી ઋષભ ભગવાન પણ ભવ્ય પ્રાણીઓ ઉપર અનુકંપા કરી પૃથ્વીપર વિહાર કરતા કરતા અષ્ટાપદ પર્વતે આવ્યા. તે વખતે સર્વ ઇંદ્રોએ લાંબા આવી રત્નશ્રેણિવડે પ્રભુનું સમોસરણ રચ્યું. આ વધામણી લઈ, ઉદ્યાનપાળ જય જય નાદ કરતો અને વાનરની જેમ કૂદતો ભરતની પાસે આવ્યો. પૃથ્વીપર મસ્તક મૂકી વનપાળે મહારાજને કહ્યું ' હે દેવ ! કલ્યાણ વાર્તાથી ભાગ્યબળે આપને આજે વધાવું છું. આપના પૂજ્ય પિતાજી અત્યારે અષ્ટાપદ પર્વતને પવિત્ર કરે છે અને લાંબા દેવતાઓએ આવીને સમોસરણ રચેલું છે. ' આવા ખબર સાંભળી ચક્રવર્તીએ મનમાં વિસ્મય પામી તે વધામણી કહેનાર વનપાળને સાડાખાર કોટિ સુવર્ણ આપ્યું. તે વખતે સુંદરીને ભરતે કહ્યું કે 'હે બહેન ! તમારો મનોરથ હવે પૂર્ણ થયો '—આ પ્રમાણે કહી ભરતે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની પાસે તીર્થજલવડે તેને સ્નાન કરાવ્યું. પછી સુંદરીએ શરીર ઉપર વિલેપન કરી પોતાના હૃદય જેવાં બે પવિત્ર અને શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. છત્ર ચામર સહિત એક શિખિકામાં બેસીને તે ભરતની પછવાડે અષ્ટાપદ ગિરિપર આવી. ત્યાં સંસાર તાપથી કલેશ પામેલા પોતાના ચિત્તરૂપ કદળી વૃક્ષને શરણરૂપ સુંદર સમોસરણ તેના બેવામાં આવ્યું. પછી ભરત અને સુંદરીએ વાહનપરથી ઉતરી, પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી, ભક્તિથી ભરપૂર ચિત્તે પ્રણામ કર્યો. સાઠ હજાર વર્ષે પ્રભુના ચરણને બોધને ભરત રાજાએ મુક્તિસુખના જોડો આનંદ પ્રાપ્ત કર્યો. પછી અંતરમાં રહેલા તે આનંદના જાણે બાહરે ઉદ્ગાર કાઢતા હોય, તેમ ત્રણ જગત્ને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવા પ્રભુની સ્તુતિ કરવાનો તેમણે આરંભ કર્યો.

“હે પ્રભુ ! તમે સર્વને ધ્યાન કરવા યોગ્ય છો, તમે કોઈનું ધ્યાન કરતા નથી. “મોટા દેવપતિઓને પણ તમે પૂજ્ય છો, તમારે કોઈ પૂજ્ય નથી. તમે જગત્ના “આદિ છો, તમારા કોઈ આદિ નથી. તમે જગત્ના ઈશ્વર હોવાથી સ્તુત્ય છો, તમારે કોઈ સ્તુત્ય નથી. તમે સર્વને શરણ કરવા યોગ્ય છો, તમારે કોઈ શરણુ “નથી. તમે સર્વ વિશ્વના પ્રભુ છો, કોઈ તમારો પ્રભુ નથી. હે નાથ ! મુક્તિનું

અંક ૧ લો.]

કનિષ્ઠ બંધુઓપર શાસન અને તેઓની દીક્ષા.

૧૧૯

“સુખ તમારે આવીન છે, બીજું કોઈ તે સુખને આપી શકે તેમ નથી. તમે પરથી
 “પણુ પર છો, કોઈ તમારાથી પર નથી. તમે અનાદિ અને અનંત છો. વિ-
 “દ્વાનો તમારું જ્યોતિઃસ્વરૂપે ધ્યાન કરે છે. ત્રણ જગત્ તમારાવડે ધન્યપણું માને
 “છે. આ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં વહાણરૂપ એવા તમને નમસ્કાર છે. હે ભક્તવત્સલ !
 “તમારી પાસેથી હું મોક્ષસુખના આનંદનીજ પ્રાર્થના કરું છું. હે નાથ ! હું તમારો
 “દાસ છું અને તમારી પાસે નાથપણું યાચું છું. હે જગત્ને શરણ કરવા યોગ્ય
 “પ્રભુ ! મારી રક્ષા કરો અને મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ” આ પ્રમાણે રાજશિરો-
 મણિ ભરતે સ્તુતિ કરી, પછી પ્રભુરૂપ ચન્દ્રથી ઝરતા આ પ્રમાણેના દેશનારૂપ
 અમૃતનું તેણે પાન કર્યું. “ શીલ વ્રત પાળવાથી સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, સ-
 “ત્પાત્રમાં દાન આપવાથી ભોગ મેળવાય છે, દેવાર્ચન કરવાથી સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત
 “થાય છે અને તપ કરવાથી કર્મનો ક્ષય થાય છે, પણ જો એક ભાવના સારી રીતે
 “સેવી હોય તો તે ક્ષણવારમાં એ સર્વ આપે છે; અને જો અનુક્રમે તે ભાવના ચૈ-
 “તન્ય સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” દેશનાને અંતે
 સુંદરીએ પ્રભુને કહ્યું “હે નાથ ! મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ અને દીક્ષા દાનવડે
 આ સંસારમાંથી મારો ઉદ્ધાર કરો. ” આવા તેના આગ્રહથી પ્રભુએ તેને હૃષીથી
 દીક્ષા આપી. તેથી સુંદરી પોતાના આત્માને અત્યંત ધન્ય માનવા લાગી. મહા
 ઉન્નવલ મનવાળા ભરત રાજ સુંદરીનો દીક્ષા ઉત્સવ કરી, પ્રભુને નમીને પોતાની
 નગરીમાં આવ્યા.

એકદા ભરત રાજાએ દર્શનની ઉત્કંઠાથી દ્વિગ્વિજયમાં પણ સાથે નહિ આ-
 વેલા પોતાના અનુજ બંધુઓનું સ્મરણ કર્યું, અને તેમને પ્રીતિથી બોલાવવાને
 માટે દૂતો મોકલ્યા. ‘રાજાએ ઘણું કરી દૂતોથીજ સંચાર કરે છે.’ દૂતોએ વેગથી
 ત્યાં જઈ તેમને સામ વાક્યથી સમજાવ્યા, તથાપિ જ્યારે તેઓએ માન્યું નહીં
 ત્યારે કઠોર વચનથી કહ્યું કે ‘જો તમારે જીવિતથી કે રાજ્યથી કામ હોય તો સ-
 વર્વદા ભરત રાજાની સેવા કરો.’ દૂતના મુખથી આવાં કટુ-વચનો સાંભળીને તેઓ
 માન ધરી અષ્ટાપદ ગિરિપર પ્રભુની પાસે દ્રિયાદ કરવા આવ્યા. પ્રભુને નમસ્કાર
 કરીને સ્તુતિ કર્યા પછી નેત્રમાં કાંઈક અશ્રુ લાવી પોતાના પરાભવને ચિંતવતા
 તેઓએ પ્રભુને આ પ્રમાણે કહ્યું—“પૂજ્ય પિતાજી ! જ્યારે આપે દીક્ષા લીધી
 ત્યારે આપની ઇચ્છા મુજબ આપે અમને અને ભરતને યોગ્યતા પ્રમાણે રાજ્ય વહેંચી
 આપ્યાં હતાં. તેમાં બીજાની ઉન્નતિ નહીં સહન કરનારા ભરતે દાવાનળની જેમ

૧૨૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[સર્ગ ૩ જો.

અખંડ એવા છ ખંડ ભરતનેા આસ કર્યો છે અને અમે તો તમારા આપેલાજ રાજ્યથી સંતોષ માની તમારી ભક્તિમાં રક્ત થઈ દિવસો નિર્ગમન કરીએ છીએ. તથાપિ એ જ્યેષ્ઠ બંધુ ભરત અમારા રાજ્યને પણ લેવા ઇચ્છે છે, તો હવે પૂર્વની પેઠે હિતઇચ્છાથી અમને યથાયોગ્ય આજ્ઞા આપો.” આવાં તેમનાં વચનો સાંભળી પ્રભુ જગત્ને પ્રિય લાગે તેવાં વચનો બોલ્યા—“ક્ષાત્રતેજવાળા ક્ષત્રીઓએ શત્રુઓને મારવાજ જોઈએ; તમારા રાગ અને દ્રેષ એ બે મોટા શત્રુ છે. તેઓ શત્રુતામાં પરાયણ થઈ, તમારી પાસેજ રહીને તમારા પુણ્યરૂપ સર્વસ્વને હણી નાખે છે. આ સંસારરૂપ સાગરમાં રાગ એ શિલાઓના સમૂહ જેવો છે અને દ્રેષ બોધીરૂપ કલ્પવૃક્ષને મૂળમાંથી બાળનાર અગ્નિ જેવો છે. માટે હે વત્સો! વ્રતરૂપ સાંન્યાસ મેળવી, અતિ દાણુ એવા તપરૂપ અસ્ત્રવડે એ રાગ-દ્રેષરૂપ મહા શત્રુનો પોતે અખંડિત રહીને વિનાશ કરે.” આવાં પ્રભુનાં વચન સાંભળવાથી, સમક્ષિતને પ્રાપ્ત કરી, વૈરાગ્ય પામેલા તેઓએ અક્ષય આનંદ મેળવવાની ઇચ્છાએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તેમનું કરેલું આવું સાહસ જોઈ જેમના અંગમાં રોમાંચ થયેલા છે એવા દૂતોએ આવી એ વૃત્તાંત ચક્રવર્તીને નિવેદન કર્યું. પછી સર્વ તેજને સૂર્યની જેમ અને સર્વ જળને સાગરની જેમ તેમનાં સર્વ રાજ્યોને ભરતે ગ્રહણ કર્યા અને તેમના પુત્રોને પોતાને તાબે કરી તેમના પિતાના રાજ્યપર બેસાર્યા. ‘નરેન્દ્રોને તો આજ્ઞા છે તેજ સર્વ છે.’ જાણે સૂર્યનો પ્રકાશ હોય, સમુદ્રનું પૂર હોય, ચિત્તનો સંચાર હોય, અને પવનનું આગમન હોય તેમ સર્વ ઠેકાણે સંચરતો ભરત ચક્રવર્તીનો નિત્ય ઉદ્દાસ પામતો તીક્ષ્ણ પ્રતાપ, બીજના બંધ વીર્યને પણ તિરસ્કાર કરે તેવા મોટા શત્રુઓથી પણ સહન થઈ શક્યો નહીં. જાણે પોતાને હાથે કે રેલા દાનથી યાચકોનાં દારિદ્ર્ય, ધર્મરૂપ સૂર્યથી મિથ્યાત્વરૂપ અંધકાર અને ચક્રથી શત્રુઓનાં કુલ નાશ પમાડેલાં છે એવા તે શ્રીભરત રાજ જય પામે. એ ભરત ચક્રવર્તીએ સકલ ભૂમિ ઉપર ગર્જના કરતો ધર્મ એવી રીતે સાંભળ્યો કે જેના ધ્વનિથી તેનાં પાપ અને સર્વ શત્રુઓ નિષ્કળ થઈ લય પામી ગયા. નમતા એવા રાજાઓના મુગટનાં કિરણોથી જેનું ચરણપીઠ વ્યાપ્ત છે અને જે લોહિના તાપને હરનારા છે એવા ભરતચક્રવર્તીરૂપી ચન્દ્રે, પોતાના ગુણરૂપ કિરણોથી શત્રુઓની કીર્તિરૂપી તારાને ત્રાસ પમાડ્યો એ આશ્ચર્ય છે.

इत्याचार्य श्री धनेश्वरसूरिविरचिते श्रीशत्रुंजयमहातीर्थमाहात्म्ये

श्री ऋषभस्वामिजन्म राज्याभिषेक दीक्षा केवलोत्पत्ति भरत

दिविजयवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

૧ તારા ચન્દ્રની સ્ત્રી છે, તે છતાં ચંદ્રે તેને ત્રાસ પમાડ્યો, એ આશ્ચર્ય.

ચતુર્થ સર્ગ.

ના અનુગ્રહથી સુર અસુર અને મનુષ્યો સંપત્તિવાળા થાયછે તથા મેઘ, સમુદ્ર, ચંદ્ર, અને સૂર્ય પોતપોતાનો વ્યાપાર કરે છે અને જેના આદેશમાં કામધેનુ, કલ્પવૃક્ષ, દક્ષિણાવર્ત શંખ અને ચિંતામણિ રત્ન વિગેરે રહેલા છે, તે શ્રી આદિજિન હંમેશાં અમારૂં રક્ષણ કરે.

મહાવીર સ્વામી ઇંદ્રને કહે છે કે, હે ઇંદ્ર! શત્રુઓને આક્રમણ કરનારૂં એવું ચક્રવર્તી ભરતરાજનું પરાક્રમ અને ઉત્તમ આશ્ચર્યથી શોભિત એવો તીર્થનો પ્રભાવ સાંભળ. એક વખતે ભરતરાજ સુવર્ણના કુંડળથી શોભિત થઈ મેરૂ પર્વત પર ઇંદ્રની જેમ સિંહાસનપર બેઠા હતા; જાણે વિદ્યુતોનો સમૂહ હોય તેવા બત્રીશ હજાર રાજાઓના મુગુટમણિના ઢિરણોથી તેમની સભા પ્રકાશી રહી હતી; અને સામાનિક દેવતાઓથી જેમ ઇંદ્ર શોભે, તેમ સમાન વસ્ત્રાલંકારને ધારણ કરવાવાળા મંડળિક અને સામંત રાજાઓથી ભરતપતિ શોભતા હતા. તેવે વખતે પૃથ્વીપર મસ્તક નમાવી સુષેણ સેનાપતિએ બે હાથ જોડીને વિજ્ઞાપિ કરી-‘હે સ્વામી ! તમારી આજ્ઞા સુખેથી જ્યાં જ્યાં સંચરે છે, ત્યાં ત્યાં જિનાજ્ઞાની પેઠે સર્વ રાજાઓ તેને મસ્તકપર ધારણ કરેછે; તમારૂં ચક્રરત્ન ઉદય પામતાં સર્વ છુદ્ધ લોકો ક્ષય પામી ગયા છે. રવિનું બિંબ પ્રકાશિત થતાં શુ અંધકાર રહે ? તમે પૃથ્વીપર કરદાન અને અસ્ત્રદાન કર્યું, તેથી દારિદ્ર્ય અને શત્રુસમૂહ બંને ક્ષય પામી ગયા છે, તથાપિ જેમ અલબ્ધ પુરૂષના માનવાળા દુદયમાં જિનેશ્વર ભગવંતનો બોધ પ્રવેશ કરતો નથી, તેમ ચક્રરત્ન શસ્ત્રાગારમાં પ્રવેશ કરતું નથી.’ આવાં સેનાપતિનાં વચન સાંભળી ભરતેશ્વરે મંત્રીશ્વરના મુખ સામું જોયું. કારણ કે ‘રાજાઓ પ્રાયઃ મંત્રીમુખા હોય છે.’ પછી વિશ્વંભર નામના મુખ્ય મંત્રીએ અંજલિ જોડી પ્રણામકરી વિનય નમ્ર થઈ આદરથી ભરત ચક્રીને કહ્યું. “હે મહા-

૧ વાંચનારાઓને યાદ આપવાની જરૂર નથી કે આખું શત્રુજય માહાત્મ્ય ઇંદ્ર સન્મુખ શ્રી વીરપરમાત્મા કહે છે. ૨ શસ્ત્ર-હથિયાર રાખવાનો ઓરડો.

૧૨૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

રાજ ! ત્રણ લોકમાં સંચરતા તમારા પ્રતાપને સ્પષ્ટિત કરવાને સુર નરોમાં કોઈ-પણ સમર્થ રહ્યો નથી. કદિ કોઈ ધંટિમાં દળાતા રહી ગયેલા આખાદાણા જેવો રહેલો હોય તો પર્વતની અંદર પડેલા પથ્થરના કટકાની જેમ તેને કાણ ગણે ! પરંતુ આ ભરત ભૂમિ ઉપર પોતાના આત્માને વીર માનનાર અને ધરમાં રહી ગર્જના કરનાર કોઈક દુર્વિનીત હશે જે તમારી આજ્ઞા નહીં માનતો હોય; અથવા મારા જાણુવા પ્રમાણે તમારો અનુજ બંધુ મહા બળવાન બાહુબલિ એક અવશેષ રહેલો છે કે જે સર્વ જિતાયેલા રાજાઓમાં ગર્વના પર્વત સમાન છે. મોટા બળવાળો ઈંદ્ર પણ રણભૂમિમાં જેના બાહુબળને સહન કરવાને સમર્થ નથી એવો તે બળવાન છે. વળી ઈંદ્રના વજ્ર જેવા તેના જુજઢંડના આઘાતથી મેરૂ જેવા પર્વતો પણ ચૂર્ણ થઈ જાય છે. હે ચક્રવર્તી ! જ્યાંસુધી તે બાહુબલિને તમે જીત્યો નથી, ત્યાંસુધી તમે દિગ્વિજયનો મિષ કરીને માત્ર દિશાઓનું જ અવલોકન કર્યું છે. વળી તે મારો સહોદર છે, એવું ધારીને તમારે તેની ઉપેક્ષા કરવી ધટિત નથી, કેમકે દેહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો પણ અહિતકારી વ્યાધિ શું મૂલમાંથી ઉચ્છેદન કરવા યોગ્ય નથી ? રાજાઓના રાજ્યને વિદ્રાનો આજ્ઞા પ્રધાનજ કહે છે. બાકી જે માત્ર પેટભરા રાજાઓ હોય છે, તેની કીર્તિ ક્યાં થાય છે?”

આવાં મંત્રીનાં વચન સાંભળી ભરતરાજ સ્નેહ અને કોપને વશ થઈ ગયા. પછી જરા વિચાર કરી આદરથી મંત્રી પ્રત્યે બોલ્યા “એક તરફ એ મારો અનુજ બંધુ છે તેથી મારા મનમાં તેને માટે કાંઈપણ કરતાં શંકા થાય છે અને એક તરફ તે મારી આજ્ઞા માનતો નથી તેથી કોપ થાય છે. એક રીતે પોતાના બંધુની સાથે યુદ્ધ કરવું તેથી મનમાં લજ્જા આવે છે, પણ બીજી બાજુ સર્વ શત્રુઓને જીત્યાવગર આ ચક્ર શસ્ત્રાગારમાં પ્રવેશ કરતું નથી. વળી જેની આજ્ઞા પોતાના ધરમાં ચાલે નહીં, તેની બહાર શી રીતે ચાલે એ અપવાદનો હેતુ છે અને અનુજ બંધુની સાથે યુદ્ધ કરવું તેપણ અપવાદનું કારણ છે, એમ બંને તરફ અપવાદ છે.” ભરત ચક્રીનાં આવાં વચનો સાંભળીને તેમના ભાવને જાણનારા મંત્રીએ સમય જાણી કહ્યું કે, “હે રાજ ! તે તમારો અનુજ બંધુજ તમારા આવા વિચાર સંકટને દૂર કરશે. વડિલ જે જે આજ્ઞા કરે તે તે લઘુજને કરવી જોઈએ એવો સામાન્ય ગૃહસ્થોનો પણ આચાર પ્રવર્તે છે; માટે પ્રથમ દૂતદ્વારાએ તેને આજ્ઞા માનવાનું કહેવરાવો. હું ધાંરું છું કે હાથી કમળના બંધનને ગણકારે નહીં તેમ તે તમારી આજ્ઞા માનશે નહીં, એટલે તેના અવિનયથી તમે તેની ઉપર જે પ્રતિકા

સર્ગ ૪ થો.]

બાહુબલિસંબંધી વિચાર, અને દૂતને આસા.

૧૨૩

કરશે તેથી વિજય મેળવવાની ઇચ્છાવાળા એવા તમારી ઉપર લોકાપવાદ લાગશે નહીં.” મંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળી ભરતરાજએ નીતિ જાણનાર અને વાચાળ એવા સુવેગ નામના દૂતને શિક્ષા આપી બાહુબલિ પાસે મોકલ્યો.

પોતાના સ્વામીની શિક્ષા ગ્રહણ કરીને જાણે રાજનો મૂર્તિમાન્ ઉત્સાહ હોય તેવો સુવેગ દૂત વેગવાળા રથ ઉપર આરૂઢ થઈ વેગથી ચાલ્યો. સાર સાર સૈન્યને સાથે લઈ માર્ગમાં ચાલતાં સુવેગે શત્રુઓની જમ થતાં અપશુકનોને જરાપણ ગણ્યાં નહીં. કાર્યસિદ્ધિમાં વિપરીત એવો ગધેડો ડાબો થઈ ભસ્મના સ્થાનમાં રહી દિશાના મુખને દગ્ધ કરતો ભૂંડવા લાગ્યો, દૂતના મુખમાં ધૂળ નાખતો પવન સામો વાવા લાગ્યો અને કાળદંડના જેવો ઉદંડ કૃષ્ણસર્પ તેની આડો ઉતર્યો. આવા અપશુકનોને જાણતો છતો પણ દૂત વેગથી આગળ ચાલ્યો. કેમકે તેવા પુરૂષે પ્રજાના કાર્યને માટે કદિપણ વિલંબ કરતા નથી. જડ પુરૂષના ચિત્તની પેઠે તેનો રથ સમાન માર્ગમાં પણ સ્ખલના પામવા લાગ્યો અને તેનું વામલોચન વામપણું સૂચવતું ફરકવા લાગ્યું. આવી રીતે થતાં માઠાં શુકનોએ પગલે પગલે વાર્યાં છતાં પણ તે દૂત ક્ષુદ્ર જંતુઓએ ભરપૂર એવા અરણ્યમાં અનુક્રમે પહોંચ્યો.

કાઈ ઠેકાણે યમરાજની જેવા દંડને ધારણ કરનારા કિરાત લોકાને, કાઈ ઠેકાણે હસ્તિઓનો નાશ કરનારા અણોઠીની જેવા રાતા લોચનવાળા સિંહોને, કાઈ ઠેકાણે હસ્તિઓએ ઉન્મૂલીને ભાંગી નાખેલા પર્વતના બાહુ જેવા વૃક્ષોને, કાઈ ઠેકાણે વિચિત્ર કાયાવાળા ચિત્તાને અને ડુકરના ટાળાઓને, અને કાઈ ઠેકાણે ખુંબારવ કરતા પરસ્પર યુદ્ધ કરતા અને સાત્વિકોને પણ ભય આપતા દુષ્ટ પ્રાણીઓને અવલોકન કરતાં કરતાં સુવેગે કાળરાત્રિને પ્રીતિ આપનારૂં અને જાણે મૃત્યુનું લીલાગૃહ હોય તેવું તેમજ વૃક્ષોની ગાઢતાથી આદિત્યના પ્રકાશને અંતરિત કરનારૂં તે વન ઉલ્લંઘન કર્યું. સાંથી આગળ ચાલતાં ભરતક્ષેત્રના છ ખંડથી જાણે જુદો ખંડ હોય તેવા અને અખંડ લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ તેમજ ઈંદ્રના નિવાસ જેવા બહુલી દેશમાં આવ્યો.

સાં સ્થાને સ્થાને સુંદર ગોપીઓએ ગાયેલા શ્રીયુગાદિ પ્રજાના ગુણગામ તેણે ગામેગામ સાંભળ્યા. નગર અને ગ્રામના સીમાડામાં વર્ણન થતું બાહુબલિનું ત્રણ ભુવનમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ એવું બળ તેના સાંભળવામાં આવ્યું. બાહુબલિશિવાય જગતમાં બીજા રાજને નહીં જાણનારા અને લક્ષ્મીથી કુબેર જેવા તેમજ શરીરે મહાશોભાયમાન લોકોને તેણે જોયા; વળી જાણે પર્વતનાં શિખરો હોય તેવા ધાન્યના

૧૨૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

રાશિને અને સર્વત્ર કૃણૂલવાળા સુંદર વૃક્ષોને અવલોકી તે હૃદયમાં ચમત્કાર પામી ગયો. અનુક્રમે વેગથી ત્રણ લાખ ગામનું ઉલ્લંઘન કરી સુવેગ દૂત બાહુબલિની નગરી તક્ષશિલામાં આવી પહોંચ્યો. એ નગરી અર્હત પ્રભુના અને ધનાઢ્ય લોકોના અતિ ઊંચા મહેલોની ધ્વજાવડે વીંજઈ રહી હતી; તેમાં રહેલી લક્ષ્મીને ગરમી લાગવાથી જાણે પરસેવો થયો હોય તેમ મુક્તાકૃણની શ્રેણિ જ્યાં ત્યાં રહેલી હતી; અને કુમેરની જેવા સામંત લોકોની લીલાવડે મનોહર હતી. એવી અક્ષિણ સંપત્તિવાળી એ નગરી જાણે ઈંદ્રપુરી હોય તેવી તેના જોવામાં આવી. અશ્વ ખેલાવવામાં ખેદવગર પ્રવર્તતા ક્ષત્રીઓનું અવલોકન તેના નેત્રને હર્ષ આપી ચિત્તમાં લય પમાડવા વાળું. ચૌડામાં રહેલા અહમિદ્ર સમાન વ્યાપારીઓના પુત્રોને જોતો જોતો સુવેગ અનુક્રમે બાહુબલિના સિંહદ્વાર પાસે આવ્યો. ત્યાં રત્નનાં કિરણોથી યલવગર આકાશને ચિતરતો, કૃત્રિમ અને અકૃત્રિમ સિંહોની અને હાથીઓની મૂર્તિઓથી લયંકર લાગતો, આયુધ ખેંચી હાથમાં રાખીને નિરંતર સજ્જ રહેનારા રાજપુરુષોએ આશ્રિત, બીજનો પડછાયો દેખીને પણ આદર આપનારા દ્વારપાળોએ સેવેલો, કોઈકોઈ ઠેકાણે કસ્તુરીની જેમ ઝરતા મૃગમદથી વિચિત્ર લાગતો, કોઈકોઈ ઠેકાણે ઘોડાઓની ખરીઓથી શત્રુઓના વક્ષસ્થળની પેઠે ખુંદાએલો અને સ્વર્ગમંડપની જેવા મંડપોથી મંડિત, અતિ સુંદર રાજપ્રાસાદ તેના જોવામાં આવ્યો. સુવેગ તે રાજમહેલની નજીક આવ્યો એટલે દ્વારપાળોએ કાણુવાર તેને અટકાવ્યો. પછી રાજની આજ્ઞા મેળવી આવેલા છડીદારની સાથે તેણે રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં સિંહાસનપર બેઠેલા બાહુબલિ તેના જોવામાં આવ્યો. હજારો મુગટબંધ તેજસ્વી રાજાઓ, મેઝપર્વતની ડરતા શિખરોની જેમ તેની ઉપાસના કરતા હતા. કિરણોથી સૂર્યની જેમ ઉત્તમ શૃંગાર ધરનારા અને જાણે મૂર્તિમાન ઉત્સાહ હોય તેવા કુમારોથી વીરવ્રતની જેમ તે પરવરેલો હતો. રત્નમય લીંતના મણિમય સ્તંભોમાં તેનાં પ્રતિબિંબ પડવાથી જાણે એક શરીરમાં બલ નહીં સમાવાથી અનેક મૂર્તિવાન થયો હોય તેમ અદ્ભુત દેખાતો હતો. મુખરૂપ કમળની ઉપર સુવર્ણ કમળની શંકાથી જાણે બે હંસ આવ્યા હોય તેવા બે ચામરો, સ્વર્ગની સ્ત્રીઓ જેમ ઈંદ્રને વીંજ તેમ વારાંગનાઓ તેને વીંજતી હતી. સુંદર વેષવાળા અને સુવર્ણની છડીને ધરનારા છડીદારો તેની પાસે નમન કરતા રાજાઓનું નામ લઈને વર્ણન કરતા હતા અને પોતાના તેજથી સર્વ જગત્ને તે તૃણસમાન ચિંતવતો હતો.

૧. છાતી. ૨ મહાન કાર્ય કરવાનું નિયમ લીધેલ પુરૂષવિશેષ.

સર્ગ ૪ થો.]

સુવેગ દૂતનો બાહુબલિસાથે મેળાપ.

૧૨૫

આવા અપૂર્વ ક્ષાત્રતેજવાળા બાહુબલિને જોઈ પ્રથમથીજ ક્ષોભ પામી ગયેલા સુવેગે આકૃતિ સંકોચીને તેમને પ્રણામ કર્યો. પછી બે હાથ જોડી મસ્તકે લગાડી તેમના મુખ તરફ દૃષ્ટિ નાખી એટલે બાહુબલિએજ સંજ્ઞાથી તેને આસન બતાવ્યું અને બતાવેલા આસન ઉપર સુવેગ બેઠો. પછી પ્રતિધ્વનિથી સભાની દિવાલોને શબ્દાયમાન કરતો બાહુબલિ ગંભીર વાણીથી બોલ્યો—“હે દૂત! મારે પિતાસમાન પૂજ્ય એવા આર્ય ભરત કુશળ છે? અમારી કુળનગરી અયોધ્યામાં સર્વત્ર શાંતિ છે? પિતાશ્રીએ ચિરકાળ લાલન પાલન કરેલી સર્વ પ્રજા કુશળ છે? આર્ય ભરત જ ખંડ ભરતનો વિજય કરવામાં અખંડિત રહ્યા છે? ચોરાશી લાખ રથ, હાથી અને ઘોડાઓ દિગ્વિજયમાં અબાધિત રહ્યા છે? સર્વ રાજ્યોને નિર્વિદ્ર-પણું વર્તે છે? પૃથ્વીપર બીજા કોઈને કોઈ પ્રકારની ખીડાતો થયેલી નથી?” આ પ્રમાણે કહીને બાહુબલિ વિરામ પામ્યા એટલે તેમની વાણીથી ક્ષોભ પામ્યો હોય તેમ સુવેગ કાંઈક વિચારી પ્રણામ કરીને બોલ્યો. “જેના પ્રસાદથી બીજાઓની પણ કુશલતા થાય, તેવા તમારા જ્યેષ્ઠ બંધુની કુશલતામાં પૂછવાનું શું છે? જેના અધિપતિ તમારા જ્યેષ્ઠ બંધુ છે એવી વિનીતા નગરીમાં જનવાણીમાં જન્મ સંશય ન હોય તેમ લેશમાત્ર પણ વિદ્ર ક્યાંથી હોય? જેના શત્રુઓને ચક્રવલ પોતાની મેળે ભેદીનાખે છે તેવી વિનીતા નગરીની પ્રજાનું સર્વદા કુશળજ સંભવે છે. જ ખંડ વિજય કરવામાં એ ભરતરાજની સામે ઊભા રહેવાને પણ કોણ સમર્થ હતું? કારણ કે સુર, અસુર અને મનુષ્યો સર્વ તેની સેવા કરે છે. તેમના અશ્વ, રથ અને હસ્તીઓને પણ કોણ વિદ્ર કરી શકે? કારણ કે ત્રણ લોકને વિજય કરવામાં સમર્થ એવા ભરત રાજ તેઓના રક્ષણ કરનાર છે. આ પૃથ્વીપર બીજાઓના પણ જેના જેના અધિપતિ ભરત રાજ છે, તેઓને સૂર્ય છતાં કમળની જેમ ગ્લાનિ થવી કેમ સંભવે? હે મહારાજ! લાખો યક્ષો, રાજાઓ, વિદ્યાધરો અને દેવતાઓથી તે સેવાય છે તથાપિ પોતાના આંધવ વગર તે ખુશી થતા નથી. સર્વદેશોમાં ભ્રમતાં તેમણે કોઈ ઠેકાણે પણ જ્યારે પોતાના બંધુને જોયા નહીં ત્યારે તે વિશેષ ઉત્કંઠાથી પોતાના બંધુઓને ચહાવા લાગ્યા. દિગ્વિજયમાં અને બાર વર્ષ-સુધી થયેલા રાજ્યાભિષેક મહોત્સવમાં પણ નહીં આવેલા પોતાના બંધુઓને મળવા માટે તે ઘણી ઇચ્છા કરતા હતા, તેવામાં બીજા બંધુઓએતો કાંઈ ચિત્તમાં વિચારીને પૂજ્ય પિતાશ્રીની પાસે નિઃસંગપણું પ્રાપ્ત કરવા માટે વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને તેઓ તો નિઃસ્પૃહ અને પોતાના શરીરમાં પણ અપેક્ષા રહિત થઈ જેમ આત્માને સુખ ઉપજે તેમ વર્તવા લાગ્યા; તેથી તમને મળવાની ઉત્કંઠા ધરીને ભરતે-

૧૨૬

શત્રુઝય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

શ્વરે મને અહીં મોકલ્યો છે, માટે તમે સત્વર ત્યાં પધારીને તમારા સમાગમનું સુખ તેમને આપો; કારણ કે અંધુવગરનું રાજ્યસુખ દુઃખ જેવું છે. કુલીન પુરુષોને પોતાનો જ્યેષ્ઠઅંધુ પિતાસમાન પૂજ્ય છે, તેથી તેને નમવાથી તમારા માનની સિદ્ધિ ઉલટી વિશેષ થશે. તેમની સેવા કરતાં તમને જરાપણ લજ્જા પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી, કારણ કે તે ભરત ચક્રવર્તીના ચરણને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરેછે. વળી આટલા દિવસ સુધી હું આવ્યો નહીં અને હવે કેવી રીતે અવાય એવી શંકા જરા પણ તમે કરશો નહીં, કારણ કે એ જ્યેષ્ઠઅંધુ કનિષ્ઠઅંધુના અપરાધને સહન કરશે. હે વિશુ! તમારા સમાગમના સુખથી અને તમારી ઉપરના વાત્સલ્યભાવથી તે તમને વિશેષ રાજ્યસમૃદ્ધિ આપશે અને વળી સર્વ પ્રકારના કષ્ટથી બચાવશે. પછી ઈંદ્ર અને ઉર્ષેંદ્રની જન્મ તથા બે અશ્વિનીકુમારોની જન્મ તમે બંને ભાઈ મળી જઈને શત્રુઓના હૃદયમાં શલ્યરૂપ થઈ સાથે રાજ્ય કરજો. હે રાજા! ‘એ મારો અંધુ છે’ એમ ધારી તમે નિર્ભય થશો નહીં, કારણ કે ગર્વિષ્ઠને શિક્ષા કરનારો રાજધર્મ અતિ ભયંકર છે. વળી તમારા આવવાથી ચાટી કરનારા દુષ્ટ પુરુષોનાં વચન વરસાદ વર્ષવાથી નહારા જોષીએ કહેલા અવૃષ્ટિના વચનની જન્મ વ્યર્થ થઈ જશે. તે ભરતનું બીજું સૈન્ય તો એક તરફ રહ્યું, પણ તેનો સુષેણ નામે એક સેનાપતિ છે, તે જ્યારે હાથમાં દંડરત્ન લઈ રણભૂમિમાં આવે, ત્યારે તેને કાણ સહન કરી શકે તેમ છે? પાંખોવાળા પર્વતોની પેઠે તેમના ચોરાશી હજાર હાથીઓ જ્યારે રણમાં આવે, ત્યારે તે કાનાથી સહન થઈ શકે તેમ છે? તેટલાજ ઘોડાઓ જ્યારે સમુદ્રના તરંગની જન્મ ઉદ્વેગ થઈ રણભૂમિમાં પ્રસરે ત્યારે તેને કાણ સ્થલિત કરી શકે? તેના સૈન્યની તો શી વાત કરવી પણ માત્ર એકલા ભરત ચક્રીના યુદ્ધને સહન કરવાને બલવાન ઈંદ્ર પણ સમર્થ નથી. વળી ઈંદ્ર પણ જેને પોતાનું અર્ધ આસન આપે છે એવા જ્યેષ્ઠ અંધુ ભરતને નમન કરતાં તમને શી લજ્જા આવે છે? હે રાજેંદ્ર! વધારે શું કહું પણ જો તમારે રાજ્ય અને જીવિતની ઇચ્છા હોય તો ત્યાં આવી ભરત રાજના ચરણકમળની સેવા કરો.”

આવાં સુવેગનાં વચનો સાંભળી બળવાન બાહુબલિ પોતાના ખભા ઉપર દૃષ્ટિ નાખતાં અને રાતા લોચન કરતાં બોલ્યા—“અરે દૂત! તું વાચાળ અને પોતાના સ્વામીનું કાર્ય કરનાર છે તે સત્ય છે, કારણ કે તું પરસ્થાને આવીને પણ આ પ્રમાણે બોલી શકે છે. એ ભરત રાજ મારે સેવ્ય છે, તેમાં કાંઈપણ સંશય નથી. જ્યેષ્ઠઅંધુ પિતાની જન્મ પૂજ્ય છે એવો કુલીન પુરુષોનો ક્રમ છે, તેપણ

સર્ગ ૪ થો.]

બાહુબલિ અને સુવેગ દૂત વચ્ચે થયેલી તગતડી.

૧૨૭

ખરી વાત છે; પણ જે મોટા હોય તે મોટાપણે વર્તે તો કનિષ્ઠ પુરુષે સેવવા યોગ્ય છે, પણ મોટા છતાં મોટાઈથી ન વર્તે તો તેની સેવા કરવી યુક્ત નથી. જે ભરતે છળ કરી પોતાના લઘુ બંધુઓનાં રાજ્યો પકાવી લીધાં, તે ભરતનું બ્રાતૃપણું કેવું અને તેનો મોટા સ્નેહરસ પણ કેવો ! તે પિતાશ્રીના પુત્રો કાંઈ રણભીરૂ નહોતા પણ જ્યેષ્ઠબંધુની સાથે કલહ કરવાને તેઓ લજ્જા પામતા હતા. જ્યેષ્ઠબંધુને તો લજ્જા નથી આવતી પણ આપણને લજ્જા આવે છે, એવું ધારીને તેઓએ પૂજ્ય પિતાની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. વળી જેઓને અધિક રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેઓ તો તેની સેવા કરે, પણ પિતાશ્રીના આપેલા રાજ્યથી હું તો સંતુષ્ટ છું, તો હું તેની શા માટે સેવા કરું ? પિશુનું લોકો મારો કયો દોષ તેની પાસે સૂચવશે ? કેમકે ઉલટી બંધુના રાજ્યને ગ્રહણ કરતાં તે ભરતની મેં ઉપેક્ષા કરી છે. મેં શું તેનાં કોઈ આમાદિક લાગ્યાં છે કે જેથી તે મારા અપરાધની ક્ષમા કરશે. વળી પિતાજી શ્રી રુષભ ભગવંતનો તે જ્યેષ્ઠ પુત્ર છે એવું ધારીને ઇંદ્ર તેને અડધું આસન આપેછે, તેમાં કાંઈ ભરતનો પ્રભાવ નથી જ્યારે હું રણભૂમિમાં આવું, ત્યારે તેનું સૈન્ય, સુવેળ, ચક્ર અને ભરત—એ સર્વ કાણ માત્ર છે ? મારી પાસે એ સર્વ વ્યર્થ છે. એકદા આઘ્યાવસ્થામાં અશ્વક્રીડા કરવા માટે અમે ગંગાને કાઠે ગયા હતા, તે સમયે મેં તેને આકાશમાં ઉછાળ્યો હતો અને દયા આવવાથી પાછો ઝીલી લીધો હતો, તે બધું હમણાં રાજ્યમદ્દથી તે ભૂલી ગયો હશે ! તેથીજ તે દુરાશયે તારા જેવા દૂતને મારી પાસે મોકલ્યો છે. જ્યારે હું યુદ્ધ કરવા આવીશ ત્યારે મૂલ્યથી ખરીદ કરેલા સર્વ સૈનિકો નાશી જશે અને કેવળ ભરતનેજ મારા ભુજદંડના બળની વ્યથા સહન કરવી પડશે. માટે અરે દૂત ! તું અહીંથી શિઘ્ર ચાલ્યો જા, કેમકે નીતિવાન રાજાઓને દૂત અવધ્ય છે.” તે ભરતજ અહીં આવીને પોતાના દુર્નયનું ફળ ભોગવો.”

આવી માત્ર ગંભીર વાણીથી અંતઃકરણમાં ચમત્કાર પામેલો સુવેગ દૂત માત્ર પોતાનું જીવિત લઇને આસનપરથી હળવે હળવે ઉભો થયો. ‘ કઈ દિશામાં જઈ ’ એમ ચપળ દૃષ્ટિએ જોતો જોતો તે ભયવડે પગે ભરાયેલા વસ્ત્રથી રખળના પામવા લાગ્યો. ઉંચાં ઉગામેલાં અસ્ત્રોવાળા કુમારો અને રાજાઓથી રખે પોતાનો આત્મા હણાય નહીં એમ માનતો તે ધીમે ધીમે સભામાંથી બહાર નીકળ્યો અને ભય પામેલો વાનર જેમ વૃક્ષપર ચડી જાય તેમ જીવિતનો જાણે શરીરધારી મનોરથ

૧ ચાડીઆ. ૨ રાજ્યનીતિ એવી છે કે દૂતને મારવો ન જોઈએ.

૧૨૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

હોય તેવા રથપર એકદમ ચડી ગયો ! તે વખતે લોહો આ પ્રમાણે વાતો કરવા લાગ્યા. કોઈએ કહ્યું ‘ આ કોઈ નવો માણસ સલામાંથી નીકળ્યો જણાય છે, હું ધાંડું છું કે તે ભરત રાજનો દૂત હશે. ’ સારે બીજે પુછ્યું ‘ શું બાહુબલિ શિવાય બીજો કોઈ પૃથ્વીમાં રાજ છે ? ’ પહેલાએ ઉત્તર આપ્યો કે ‘ બાહુબલિનો જ્યેષ્ઠ અંધુ અને ઋષભ પ્રભુનો પુત્ર ભરત નામે રાજ છે. ’ બીજો બોલ્યો કે ‘ સારે તે આટલો વખત થયાં કયા દેશમાં ગયો હતો ? ’ પહેલો બોલ્યો કે ‘ તે ચક્રવર્તી હોવાથી છ ખંડ ભરતનો વિજય કરવા ગયો હતો. ’ બીજાએ પૂછ્યું કે ‘ તેણે બાહુબલિ પાસે આ દૂત શામાટે મોકલ્યો હશે ? ’ પહેલાએ કહ્યું કે, ‘ પોતાની સેવા કરવાને બોલાવવા મોકલ્યો હશે. ’ બીજો બોલ્યો કે ‘ શું ત્યારે તેને એક ઉંદર જેવો પણ મંત્રી નહીં હોય કે જે આવું કામ કરતાં વારતો નથી ? ’ પહેલાએ કહ્યું કે ‘ તેને સેંકડો મંત્રીઓ છે પણ સર્વે તેને આ કામમાં ઉલટી પ્રેરણા કરે છે. ’ બીજો બોલ્યો કે “ આતો સુતેલા સિંહને દંડના ધાતથી જગાડે છે, પણ પ્રાચે બુદ્ધિ લાગ્યનેજ અનુસરે છે. ’ આ પ્રમાણે નગરજનોના મુખમાંથી નીકળતા વાર્તાલાપને સાંભળતો સુવેગ વેગવાળા રથવડે નગરની બહાર નીકળ્યો. સુભટ્ટાની ભુજના આસ્ફોટથી, વિવિધ આયુધોના નચાવવાથી અને વીર લોહોના સિંહનાદથી તેના રથના ઘોડા ભડકવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે જ્યારે તે નગરની બહાર આવ્યો, ત્યારે સિંહના યૂથમાંથી મુક્ત થયેલા અને કઈ દિશામાં જવું એમ સંભ્રમ પામી ગયેલા મૃગની પેઠે તેને કાંઈક જીવિતની આશા ઉત્પન્ન થઈ. પુરે પુરે અને ગામે ગામે વૈરની વાર્તા સાંભળીને તે વાતનો આદર કરતા, ભુજનાં મદથી ગર્વ ધરતા અને શસ્ત્રોને ઉગામતા વીરપુરુષોને જોઈને તેમજ રણની ઉત્કંઠાથી હાથમાં શસ્ત્ર લઈને ઉઠેલા બાલકોને જોઈને સુવેગ પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ અહીં આવા બાળકો પણ યુદ્ધ કરવાની સ્પૃહા કરે છે, તો શું આ તે ભૂમિનો ગુણ હશે કે બાહુબલિનો ગુણ હશે ? મને તો એમ જણાય છે કે જેવા રાજ હોય છે તેવી પ્રજા થાય છે, તેથી પોતાના સ્વામીના બળના માહાત્મ્યથીજ આ સર્વે ઉત્સાહ ધરે છે. ” આગળ આવતાં પોતાના સ્વામીના બળના અતિશયપણાથી બીજાની અવજ્ઞા કરનારા લોહોપાસેથી ભરતરાજની સાથે થનારા વિઘ્નની હાંસી થતી તેણે સાંભળી. વળી કેટલાકને પોતાના રાજના તેજની જેમ હથીઆરોને તેજ કરતા, કેટલાકને અશ્વોને દોડાવતા, કેટલાકને રથોને સજ્જ કરતા, કેટલાકને જંગમ મહેલની જેવા તંયુઓને તૈયાર કરતા અને કેટલાકને કવચો તથા શિરસ્ત્રાણને દૃઢ કરતા જોયા. આ પ્રમાણે જોતો

સર્ગ ૪ થો.]

ભરતસન્મુખ દ્વતનું નિવેદન.

૧૨૯

તથા આપેમાર્થું વૈર હોય તેમ ત્યાંના લોકોએ વિકટ નેત્રોના કટાક્ષોથી અવલોકન કરાતો તે દૂત ચાલતો ચાલતો અનુક્રમે એક અટવીમાં આવ્યો. ત્યાં પણ પર્વતના રાજ્યો બાહુબલિ ઉપર ભક્તિવાળા, યુદ્ધ માટે સજ્જ થતા અને અસ્ત્ર ઉગામતા તેના જોવામાં આવ્યા. તેવું જોઈ લોકાપવાદથી ભીરૂ એવો તે દૂત તે બંને ભાઈઓનું પરસ્પર વૈર થવાના હેતુને દૃઢ્યથી નિંદવા લાગ્યો. ‘અહા! ચક્રવર્તીને શી ન્યૂનતા છે જે આ બાહુબલિ પાસેથી સેવાને ઇચ્છે છે. અમોએ પણ કેસરી સિંહની જેમ તેને ફેગટ ચડાવ્યો.’ આ પ્રમાણે વિચારતો સુવેગ વેગવાળા રથવડે કેટલેક દિવસે પોતાના સ્વામીના દેશમાં સુખે આવી પહોંચ્યો. તે વખતે ત્યાં લોકોમાં થતી આ પ્રમાણેની વાતો તેણે સાંભળી કે “હે લોકો! સર્વે પોતપોતાનાં સ્ત્રી છોકરાં વિગેરે લઈ અનાતુરપણે સત્વર કિલ્લામાં બેઠા; કેમકે વિદ્વત્ આવ્યા પેહેલાં ચેતી જવું સાઈ છે. ધાન્ય અપકવ હોય તોપણ તેને લણી દ્યો અને તેને પૃથ્વીની અંદર દાટી રાખો, કારણ કે તેમ કરવાથી સર્વથા નાશતો નહીં થાય. અથવા છોકરા વિગેરેની શી ચિંતા કરવી, અત્યારે તો આત્મરક્ષા કરવી પણ મુશ્કેલ છે; કેમકે બાહુબલિ આગળ કોય પામતાં દુર્ગતું^૧ બળ પણ શાકામનું છે.” આવી લોકવાર્તા સાંભળીને સુવેગ વિચારમાં પડ્યો કે શું આ વાર્તા મારાથી પણ ઉતાવળી અગાઉથી અહીં આવી પહોંચી કે જથી આ લોકો તેને માટે આટલો બધો ભય બતાવે છે.

આ પ્રમાણે વિચારતો સુવેગ બાહુબલિનાં વચનોને સંભારતો વેગે કરી અયોધ્યામાં આવ્યો અને તરતજ ભરતચક્રીની પાસે આવી તેમને પ્રણામ કર્યો. પછી ભક્તિથી બે હાથ જોડી સંદેશાને લાવનારા નૈગમેષી દેવની જેમ તેમની આગળ બેઠો. ચક્રવર્તીએ હસતાં હસતાં સુવેગને સ્નેહપૂર્વક પૂછ્યું કે—“હે સુવેગ! તું વેગથી કેમ આવ્યો, મારો બંધુ બાહુબલિ તો કુશળ છે? એ મારો બંધુ મદગંધી હાથીની પેઠે બીજાના જોરાવરપણાને સહન કરતો નથી, મેં બાદ્યાવસ્થામાં કીડા કરતાં ઘણી વાર તેની પરીક્ષા કરી છે.” આવાં ભરતચક્રીનાં વચનો સાંભળી સુવેગ પ્રણામ કરી બોલ્યો. “સ્વામી! આ પૃથ્વીમાં બાહુબલિનું અકુશલ^૨ કરવાને કોણ સમર્થ છે? પ્રથમ મેં તેમને સામવાક્યથી^૩ હિત સમજાવ્યું, પછી બીજા ઉપાયો પણ કહી બતાવ્યા, તથાપિ તેણે કંઈ પણ માન્યું નહીં. જ્યારે પટખંડના વિજયને પ્રસંગે સુષેણ સેનાપતિ, સૈન્ય અને ચક્રવર્ત વિગેરેનું વર્ણન

૧ કિલ્લાનું. ૨ માકું, ભુંડું. ૩ સમતાનાં હંડાં વાક્યો.

કર્તુ, સારે તો તેણે અવજ્ઞાથી જાણે સાંભળ્યુંજ ન હોય તેવો ભાવ ખતાવ્યો. છેવટે તેણે પોતાના ખભા ઉપર દૃષ્ટિ કરી કહ્યું કે, “હે દૂત ! ચાલ્યો જા, અને તારા સ્વામીને રાજ્ય તથા જીવિતના લાભને માટે અહીં મોકલ.” હે વિશુ ! વિશેષ શું કહું, તેના રાજ્યના સિમાડામાં વસતા સર્વ લોકો પણ તેની ઉપર સંપૂર્ણ અનુ-રાગી છે અને તેઓ પોતાનું જીવિત આપીને પણ તેની રાજ્યલક્ષ્મીની રક્ષા કરવા ઇચ્છે છે. તમારી સાથે વૈરની વાર્તા સાંભળી રણ^૧ કરવાને તેઓ વિશેષ ઉત્સાહ ધરે છે. પોતાના સ્વામીની શક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા ગુણો તેવાજ હોય છે”. દૂતનાં આવાં વચનો સાંભળીને ભરત રાજાએ કહ્યું કે “મારો નાનો ભાઈ બાહુ-બલિ શત્રુરૂપ તુણમાં અગ્નિરૂપ છે તે હું જાણું છું. હું તેની સાથે યુદ્ધ કરીને કઠોર વિરોધ કરીશ નહીં; કારણ કે સર્વ દેશોમાં ફરીએ તોપણ પોતાનો બંધુ કોઈ ઠેકાણે મળતો નથી. પુરૂષો સંપત્તિ, રાજ્ય અને બીજું બધું સર્વ ઠેકાણે મેળવે છે, પણ ભાગ્યવિના સહોદર^૨ ક્યાંઈ પણ મળતો નથી. જેવું દાન-વગરનું ધન, નેત્રવગરનું સુખ અને અમાત્યવગરનું રાજ્ય વૃથા છે, તેવી રીતે બંધુવગરનું આ વિશ્વ બધું વૃથા છે. જે ધન કે જીવિત બંધુના ઉપકારને માટે કે રક્ષણને માટે ઉપયોગી થતું નથી, તે ધન નિધન^૩ છે અને જીવિત અજી-વિત છે. જે મંદિરમાં ગોત્રધાતથી પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી વિલાસ કરે છે, તે લક્ષ્મીનો પતિ પતિત છે અને તે રાજતેજ પણ શોભતું નથી. ‘આ નિઃસત્વ છે’ એમ લોકો કદિ મને હસે તો ભલે હસો, તથાપિ હું એ નાના ભાઈની સાથે યુદ્ધ કરીશ નહીં.”

આવાં ભરત રાજાનાં વચનો સાંભળી સુષેણ સેનાપતિ જે બાહુબલિએ કરેલી પોતાની નિંદાથી અંતરમાં ક્રોધ પામેલો હતો, તે મોટો ઉત્સાહ ધરી, ધીર અને ગંભીર વાણીથી બોલ્યો, “નરેશ્વર ! શ્રીયુગાદિ પ્રભુના પુત્ર થઈને તમને ક્ષમા કરવી ઘટે છે; વળી આવી રીતે ક્ષમા કરવાથી તમારો બાંધવ સ્નેહપણ અપૂર્વ જણાઈ આવે છે. તથાપિ અત્યારે તો તમારો સ્નેહ એક હાથે તાળી પાડ્યા જેવો જણાય છે. કારણ કે તમે તેની ઉપર સ્નેહ ધરાવો છો અને તે તમારી ઉપર દ્વેષ રાખે છે. મહારાજ ! પોતાનો સહોદર હોય પણ જો તે આજ્ઞાનો ભંગ કરતો હોય તો રાજાએ તેની ઉપેક્ષા કરવી નહીં, કારણ કે રાજા-ઓને જ્યોત્સ્નાની જેમ પોતાની આજ્ઞાજ સર્વત્ર તેજને કરનારી છે. પોતાના રા-

સર્ગ ૪ થો.]

ભરત રાજાનું લડાઈને માટે પ્રયાણ.

૧૩૧

જ્યથી કૃતાર્થ થયેલા હોય, તોપણ જે રાજાઓ દિગ્વિજય કરે છે તે લોભથી નથી કરતા પણ માત્ર પોતાના તેજની વૃદ્ધિને માટેજ કરે છે. શુભ પરિણામને ઇચ્છનારા પુરૂષે બંધુરૂપી શત્રુની પણ ઉપેક્ષા કરવી નહીં, કેમકે રોગ પોતાના અંગથી ઉત્પન્ન થયેલો હોય છે, તોપણ તે વધી જવાથી મૃત્યુ પમાડે છે. હે રાજા! જ્યાંસુધી સૈન્યની રજથી સૂર્યમંડલ નિસ્તેજ થશે નહીં, ત્યાંસુધી એ બાહુબલિ નિસ્તેજ થઈ પોતાના દેશને છોડશે નહીં. જ્યાંસુધી તમારા હસ્તિસૈન્યના ભારથી ધરા નમશે નહીં ત્યાંસુધી માનવડે ઉન્નત થયેલા એ બાહુબલિની કંધરા^૧ પણ નમશે નહીં. માટે હે રાજા! આ કાર્યમાં આપે જરા પણ વિલંબ કરવો ધટિત નથી, છતાં જે આપને શંકા હોય તો નીતિનાં વચનોથી આ સર્વ મંત્રીઓને પૂછી જુઓ.” તે વખતે તત્કાળ જાણે સુષેણનાં વચનોના પરછંદા હોય તેમ મંત્રીઓએ પણ રાજાને ઉત્સાહિત કરવાને તે કરતાં જરા વિશેષે કહ્યું, તેથી તરતજ રાજાએ રણ-કર્મને સૂચવનારી ભંભાનો નાદ કરાવ્યો. તેના નાદથી સર્વ રાજાઓ તત્કાળ એકઠા થઈ ગયા.

પછી શુભ દિવસે ચક્રવર્તી સ્નાન કરી, શુદ્ધ ઉજ્જવલ વસ્ત્ર પહેરી, ઉત્તમ પુષ્પવડે શ્રીયુગાદિ પ્રભુની પૂજા કરી અને વાંચિત અર્થની સિદ્ધિને માટે પૌષ્પધાગારમાં રહેલા મુનિઓની પાસે જઈ તેમને વંદના કરી; કારણ કે તેમની ધર્મલાભરૂપ આશિષ અધિક સિદ્ધિને આપનારી છે. પછી સારા વેષવાળા, આનંદી અને પુરૂષાર્થમાત્રના આભૂષણવાળા ચક્રવર્તીએ નગરની બહાર પર્યંતભાગે છાવણી નાખી. હાં લોહચમકથી ઝેંચાઈને લોહમય પદાર્થ જેમ તેની પાસે આવે તેમ ભંભાનાદથી ઝેંચાઈને સર્વ દેશના અને ગામના અધિપતિઓ આવી આવીને મળ્યા. જાણે જંગમ^૨ પર્વત હોય તેવા હાથીઓ અને ઘોડાઓ—મનુષ્ય સૈન્યરૂપ સાગરના જાણે તરંગો હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. જાણે જંગમ પર્વતનો પ્રવાહ ચાલતો હોય તેમ પોતપોતાના સૈન્યસમૂહ સહિત તેના અધિકારીઓ ભુવનપતિ ભરતની પાસે આવવા લાગ્યા. પછી પ્રયાણ સમયે પતિપુત્રવાળી રમણીઓએ અને કુલીન કન્યાઓએ અખંડ અક્ષતથી મંગલિકને માટે આદરપૂર્વક ચક્રવર્તીને વધાવ્યા, બંદિજનો સ્તુતિ કરવા લાગ્યા, દેવતાઓ સેવા કરવા લાગ્યા, કુલ સ્ત્રીઓ મંગળ ગીત ગાવા લાગી અને મહાજનો તેમનું દર્શન કરવા લાગ્યા. એવી રીતે કૃતાર્થ થયેલા ભરતરાજા રણયાત્રાનો આરંભ કરવાને માટે પ્રાતઃકાળમાં સૂર્ય જેમ

૧ ડોક. ૨ હાલતો ચાલતો.

પૂર્વાચળપર ચડે તેમ પ્રાતઃકાળમાંજ સુરગિરિ નામના ગર્જેદ્ર ઉપર ચડ્યા. એ ગર્જરત્ન ધણેા ઊંચેા હતો, તેમના યશની જેવો ઉજ્જ્વલ હતો, તેની બન્ને બાજુએ ઝરતા મદ્દવડે કસ્તૂરીની પત્રવલ્લિ રચાયલી હતી. પર્વત, સમુદ્ર અને નદીઓને લીલાવડે ઉલ્લંઘન કરવાને તે સમર્થ હતો અને એક હજાર યક્ષો તેની રક્ષા કરતા હતા. ભરતચક્રી હસ્તીપર આરૂઢ થયા પછી જાણે તેના અંશ હોય, તેવા અનેક વીર પુરૂષો અખતર અને શસ્ત્રને ધારણ કરી, હાથી, ઘોડા, રથ અને ઊંટ ઉપર આરૂઢ થયા. તે વખતે સંપૂર્ણ ચંદ્રની જેવું, કલ્યાણકળશથી અલંકૃત અને એક હજાર નાગદેવતાઓવડે રક્ષા કરાતું જયનામનું છત્રરત્ન બીજા છત્રોને ત્રાસ કરતું ચક્રવર્તીના મસ્તકની ઉપર શેષનાગના મસ્તકપર મણિની જેમ તત્કાળ વિકાસ પામ્યું; અને સુંદર વારાંગનાઓએ ચામર વીંજવા માંડ્યા. પછી ભરતરાજાએ પગના અંગુઠાવડે ગર્જરત્નને પ્રેરણા કરી એટલે તે પોતાની ગર્જનાના ધ્વનિથી દિશાઓને અધિર^૧ કરતો આગળ ચાલ્યો. તેજ વખતે લંબાના નાદવડે બ્રહ્માંડને ગર્જવતા, માંગલ્ય વાદના ઘોષથી ગર્જેદ્રના શબ્દોને પોષણ કરતા અને કિરણોવડે સૂર્યની જેમ સૈન્યવડે પરવરેલા ચક્રીએ પ્રયાણ કર્યું. સૂર્યમંડળના જેવું પ્રકાશમાન ચક્રરત્ન સહસ્ર આરાને ધારણ કરતું સૈન્યની આગળ ચાલવા લાગ્યું. તે વખતે બંદીજનો બોલવા લાગ્યા કે—“ દિગ્ગજે ! દંતાને દૃઢ કરજે; કુલ પર્વતો ! સ્થિરતા રાખજે; શેષનાગ ! સારી યદ્ધી જેવા બીજા નાગોની સહાય લેજે; દિશાઓ ! તમે દૂર જજે; પૃથ્વી ! તું વિશાળ થજે; આકાશ ! સત્વર અવકાશ આપજે; નહીં તો આજે આ ભરતરાજા સૈન્યના ભારથી અને હુંડુલિના ધ્વનિથી તમને ફાડી નાખશે.” આ પ્રમાણે બંદીજનોથી બોલાતા બિરુદને સાંભળતા અને રથચક્રના ચીત્કારથી^૨ દિશાઓને વાચાળ કરતા ભરતરાજા અવિચ્છિન્નપ્રયાણે ચાલવા લાગ્યા. અનુક્રમે સૈન્યના તેજથી સૂર્યને ખજવા^૩ જેવો કરતા, સ્થિર પર્વતાદિકને અસ્થિર કરતા, માર્ગમાં આવતી નદીઓનું શોષણ કરતા, સરોવરને સ્થળ જેવા કરી નાખતા અને ગળેના મદ્દથી પાછા નવા સરોવરો નીપજવતા, નીચી જમીનને સમાન કરતા, અને ‘અ માર્ગમાં’ માર્ગ કરતા, ભરતચક્રી નિલ યોજન યોજનનું પ્રયાણ કરતાં કેટલેક દિવસે બહુલી દેશમાં આવી પહોંચ્યા. ભરતે સૈન્યને માટે આવાસ કરવાને કેટલાએક પુરૂષોને આગળ મોકલ્યા હતા, તેઓએ ચક્રીપાસે આવી હર્ષથી વિજ્ઞાપિત કરી કે “ હે સ્વામી ! જય પામે. અહીંથી ઉત્તર દિશામાં ગંગા નદીને

૧ બહેરી. ૨ લાકડી. ૩ એક જાતનો અવાજ. ૪ આગીયા જીવડા.

સર્ગ ૪ થો.]

ભરત રાજને થયેલું મુનિદર્શન.

૧૩૩

કાંઈ વૃક્ષોની શાખાઓથી સૂર્યને ઢાંકી દેનારું એક મોટું વન છે અને તે વનમાં સુવર્ણ તથા મણિરત્નમય અને હૃદયને હરે તેવો પૂજ્ય પિતાશ્રીનો એક સુંદર પ્રાસાદ છે. તે પ્રાસાદમાં ઉત્તમ શુદ્ધિવાળા કોઈ વિદ્વત્કુળમંડન મુનિરાજ હૃદયમાં ધ્યાન ધરતા રહેલા છે. ” આવાં તે સેવકાનાં વચનો સાંભળી, સુકૃતમાં પ્રથમ આદર કરનાર ભરતરાજ આદિ પ્રભુને વંદન કરવા માટે તરતજ તે વનમાં ગયા; અને વિધિપ્રમાણે જિનેશ્વરને નમી તથા ભક્તિથી પ્રભુનું પૂજન કરી રત્નમય વેદિકા ઉપર બેઠા. ત્યાં બેસીને આમતેમ જોતાં મુનિને દીઠા એટલે તેમને પ્રણામ કરી નમોંકિતસહિત સ્પષ્ટ રીતે ચક્રી બોલ્યા—“ હે મુનિ ! તમે વિદ્યાધર હતા અને મારી સાથે યુદ્ધ કરવાને માટે ઉત્સુક થઈને નમિ વિનમિની સાથે આવ્યા હતા તે મને સાંભરે છે; છતાં હમણાં સર્વ પ્રાણી ઉપર તમારી આવી કૃણાવાળી વૃત્તિ થઈ છે તો તેવા વૈરાગ્યનું કારણ શું છે ? તે કૃપા કરીને કહો. ” તે વખતે પોતાના વૈરાગ્યનો હેતુ જાણવાની ઇચ્છાવાળા રાજને મુનિએ કહ્યું કે “ જ્યારે હું તમારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યો હતો, તે વખતે નમિ, વિનમિ અને હું તમારાથી છતાયા હતા. તેથી વૈરાગ્ય પામીને તરતજ પુત્રને રાજ્ય આપી પ્રભુની પાસે જઈ અમે વ્રતસામ્રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું છે. સારથી આજ દિનસુધી શ્રીયુગાદિ પ્રભુની હું નિત્ય સેવા કરું છું. ” “ બે લોકમાં સામ્રાજ્ય આપનાર એ પ્રભુને કોણ ન સેવે ? ” ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું.—‘ હમણાં પૂજ્યપિતા ક્યાં છે ? ’ મુનિએ કહ્યું કે “ તે સંબંધમાં એક કૌતુક બન્યું છે તે સાંભળો. અનેક દેવતાઓએ સેવેલા શ્રીયુગાદિ પ્રભુ હાલ શ્રીપ્રભુ ઉદ્યાનમાં રહેલા છે. ત્યાં હું પણ સાથે હતો. એક દિવસ અનંત નામના નાગકુમારદેવની સાથે ધરણેંદ્ર ત્યાં આવ્યો. તેણે જગદ્ગુણને નમીને પ્રશ્ન કર્યું કે, સર્વ દેવતામાં આ અનંતના દેહની કાંતિ અધિક કેમ છે ? આ પ્રશ્ન સાંભળી પ્રભુ બોલ્યા—“ આજથી ગયે ચોથે ભવે આ અનંત આભીર’ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો હતો. તે ઉત્કૃષ્ટ પાપનું પોષણ કરવા માટે નિરંતર મુનિઓને દુઃખ આપતો હતો. ” ત્યાંથી મૃત્યુ પામી નરકમાં વિવિધ વેદના ભોગવી, સુઆમ નામના ગામમાં કુષ્ઠરોગથી પીડિત બ્રાહ્મણ થયો. એક વખતે તેણે સુવ્રત નામના મારા શિષ્ય મુનિને કુષ્ઠ થવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “ પૂર્વભવે મુનિજનને પીડા કરવાથી તું કુષ્ઠી થયો છે. ઉત્તમ પુણ્યને મુનિજન આરાધના કરવા યોગ્ય છે—કદિ પણ વિરાધવા યોગ્ય નથી. મુનિ તો ક્ષમાવાન હોવાથી ક્ષમા કરે, તથાપિ તે દુઃખ આપનારને પછવાડે પાપ લાગે છે. સન્માન કરેલા મુનિ સ્વર્ગાદિક ઉત્તમ ગતિ

૧ વચનમાં નમ્રતા હતી અને ઉચ્ચાર સાંભળી શકાય તેવો હતો. ૨ ભરવાડ.

૧૩૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

“આપે છે અને અપમાન કરવાથી મૂળમાં લાગેલા અશ્વિની જેમ તે અનંત કુ-
 “ળને બાળી નાખે છે”—મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યા પછી તે આલીરે કુદ નાશ
 “થવાનો ઉપાય પૂછ્યો, ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે “તું મોટા મનથી શત્રુંજયગિ-
 “રિની સેવા કર. તે તીર્થમાં રાગદ્વેષરહિત ને સમતારસે યુક્ત થઈને
 “રહેવાથી તું પાપકર્મનો ક્ષય કરીને રોગથી મુક્ત થઈશ. જેમ ગાઢ તપ-
 “સ્યાવડે વજ્રલેપ થયેલા કર્મથી પ્રાણી મુક્ત થાય છે, તેમ એ પુંડરીક ગિ-
 “રિની સેવાથી પણ મુક્ત થાય છે. એ તીર્થના માહાત્મ્યથી ત્યાં રહેનારા તીર્થેયો
 “પણ પ્રાયઃ પાપમુક્ત અને નિર્મળ હૃદયવાળા થઈને સારી ગતિ પામે છે. એ
 “ગિરિરાજના સ્મરણથી સિંહ, અશ્વિ, સમુદ્ર, સર્પ, રાજા, વિષ, યુદ્ધ, ચોર, શત્રુ
 “અને મહામારીના ભય પણ નાશ પામે છે. ઉગ્ર તપ, અને બ્રહ્મચર્યથી જે પુણ્ય
 “થાય, તે શત્રુંજયગિરિમાં પ્રયત્નવડે રહેવાથી થાય છે. શ્રી વિમલાચલના દર્શન
 “થવાથી આ ત્રણ લોકમાં જે કોઈ તીર્થ છે, તે સર્વનાં દર્શન થઈ જાય છે.”

“આ પ્રમાણે મુનિના મુખથી સાંભળીને એ આહિર પુંડરીકગિરિએ ગયો.
 “ત્યાં મુનિના કહેવા પ્રમાણે વર્તવાથી અનુક્રમે દોષરહિત થઈ ગયો. છેવટે વિશેષ
 “વૈરાગ્યથી અનશન વ્રતવડે મૃત્યુ પામી અદ્ભુત કાંતિને ધારણ કરનાર આ અનંત
 “નામનો નાગકુમાર દેવ થયેલ છે. વળી તીર્થસેવાના પ્રભાવથી આ ભવથી ત્રીજો
 “ભવે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી અનંતચતુષ્થ પ્રાપ્ત કરીને એ દેવ મુક્તિસુખને પામશે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે અનંતનાગ શત્રુંજયગિરિપર ગયો અને હું પણ
 આગ્રહથી તેની સાથેજ તે તીર્થે આવ્યો. ત્યાં અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ કરીને ભ-
 ક્તિવડે તીર્થનું સ્મરણ કરતો તે પોતાને સ્થાને ગયો. “અહો! આ ત્રણ ભુવનમાં
 શત્રુંજય જેવું કોઈ ઉત્તમ તીર્થ નથી કે જેના સ્પર્શમાત્રથી વિપત્તિ માત્ર દૂર જાય
 છે. અનંતનાગના ગયા પછી તીર્થે તીર્થ ફરતો હું પ્રભુનાં દર્શન કરવાને માટે આ
 પ્રાસાદમાં આવ્યો છું. અહીં પ્રસંગે તમારાં પણ મને દર્શન થયાં છે. શ્રીબાહુ-
 બલિના પુત્ર સોમયશાએ આ યુગાદિ પ્રભુનો પ્રાસાદ રચાવ્યો છે. શ્રીયુગાદિ ભગ-
 વાન્ ત્રણ લોકના સ્વામી છે, તેમના તમે પુત્ર છો, તેથી તમારા દર્શનવડે મારે
 આજ વધારે રમણીકતા પ્રાપ્ત થઈ છે.”

વિદ્યાધર મુનિની આવી વાણી સાંભળીને શત્રુંજયગિરિનું અને ઋષભ સ્વા-
 મીનું સ્મરણ કરી નિર્વેદ પામેલા ભરતે મુનિને પ્રણામ કર્યો. મુનિ ધર્મ-

૧ સંસારપર ઉદાસીનતા અને કાંઈક ખેદ.

સર્ગ ૪ થો.]

બાહુબલિની લગ્નમંદિરે તૈયારી.

૧૩૫

લાભરૂપ આશીષ આપીને અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા. પછી ભરતે સુંદર વૃક્ષોની ઘટાવડે રમણીય એવા પ્રદેશમાંજ સૈન્યનો પડાવ કરાવ્યો.

અહીં બહલી દેશના અધિપતિ બાહુબલિએ ભરતને આવેલા સાંભળી પોતાના સિંહનાદ સાથે ભંભાનો નાદ કરાવ્યો. તે નાદ સાંભળીને સૈન્યસહિત ભરતને ‘હું જિતીશ, હું જિતીશ’ એમ પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા વીર પુરૂષો વેગથી એકઠા થયા. પોતાનું અંતર્ગત તેજ જાણે પ્રકારે બતાવતા તે વીરો શસ્ત્રોને ઉછાળવાથી આકાશને દાંતવાળું કરતા પ્રકાશવા લાગ્યા. બાહુબલિના પક્ષના સર્વ સુભટો તે કઠોર રણસમયને જાણે ઉત્સવ આવ્યો હોય તેમ ઉત્સાહથી માનવા લાગ્યા. ઉદાર શૃંગારવાળા અને જાણે મૂર્તિમાન વીરસ હોય, તેવા ચતુરંગ સૈન્ય સહિત ત્રણ લાખ પુત્રોથી વીંટાએલા, ભંભાના ધ્વનિથી દિશાઓને શબ્દાયમાન કરતા, અને છત્ર તથા ચામરથી વિભૂષિત બાહુબલિ રાજ, શુભ દિવસે મંગળ કરી પોતાને ભદ્ર કરનારા એવા ભદ્રકરણ નામના ઉત્તમ હરતી ઉપર આરૂઢ થયા. મોટા અને શોભીતા પરિવાર સાથે લાંથી ચાલી બાહુબલિએ સ્વદેશના પર્યંત ભાગે છાવણી નાખી. પ્રાતઃકાલે બાહુબલિએ સર્વ રાજાઓની સંમતિથી પોતાના સિંહરથ નામના પુત્રને સેનાપતિ કર્યો, અને પોતે તેના મસ્તકપર રણપટ્ર બાંધ્યો; જેથી તે વૃદ્ધિ પામેલા તેજવડે દેવતાની જેવા શોભવા લાગ્યો.

મહારાજ ભરતે પણ સર્વ રાજાઓની સંમતિથી પોતાના સૈન્યમાં શત્રુની સેનાને મર્દન કરનાર સુપેશુને સેનાપતિ કર્યો. પછી સૈન્યમાં માણસ ફેરવીને સર્વ રાજાઓને અને સૂર્યયશા વિગેરે સવાકોટી પુત્રોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. પછી એક એકનું નામ લઈ, બહુમાનપૂર્વક બોલાવી, વૈમાનિક દેવોને ઇંદ્ર શિખામણ આપે તેમ તેમને શિક્ષા આપવા માંડી. “હે વીર પુરૂષો ! તમે દિગ્વિજયમાં સર્વ “રાજાઓ, વિધાધરો, દૈત્યો અને દુર્દમ” કિરાતોને જીતી લીધા છે, પણ તેમાં “આ બાહુબલિના એક સામંત જેવો પણ ઢાઈ બલવાન હોતો નહીં. આ બાહુબલિની પાસે રણકર્મમાં કઠોર ઘણા વીરો છે. જેમ બીજાઓની સેનામાં “પરાક્રમથી મંડિત એકજ પુરૂષ હોય છે, તેમ આ બાહુબલિની સેનામાં સર્વે વીરો “શત્રુઓના મંડલને ભેદનારા છે. તેનો સોમયશા નામે પૂર્ણ પરાક્રમી એક જ્યેષ્ઠ “પુત્ર છે, તે એક લાખ હાથી તથા ત્રણ લાખ રથ અને ઘોડાની સાથે એકલો યુદ્ધ “કરે તેવો છે. તેનો કનિષ્ઠબંધુ સિંહરથ બલવાન, મહારથી અને દિવ્ય શસ્ત્રથી “ભુજાને પવિત્ર કરનારો છે. તેનાથી નાનો સિંહકર્ણ, ક્ષોભ પામેલા સસુદ્ર જેવા

૧ હુણે, મુશ્કેલીએ જીતી શકાય તેવા.

“ધ્વનિવાળો અને એક હાથના બળથી મોટા પર્વતોને પણ ઉપાડે તેવો છે. તેનાથી
 “નાનો સિંહવિક્રમ, આખા વિશ્વમાં રહેલા વીરપુરૂષોથી પણ અજય^૧ છે. તેનાથી
 “નાનો સિંહસેન, રિપુ સૈન્યનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ છે. તેના ત્રણ લાખ કુમારોમાં
 “સર્વથી નાનો પુત્ર પણ અતિ દુર્દમ^૨ છે અને એકલો એક અક્ષોહિણી સેનાને જી-
 “તવાને સમર્થ છે એવું સંભળાય છે. હે રાજાઓ! તમે દિગ્વિજયનો મિષ્ટ કરીને કેવલ
 “દિશાઓનું અવલોકન જ કર્યું છે, બાકી યુદ્ધ તો હવે બાહુબલિની સાથે જ થવાનું છે.
 “તેથી તમારે અનેક પ્રવાહો જેમ સમુદ્રને અનુસરે, તેમ સર્વ વાહનો લઈને સુષેણ
 “સેનાપતિને અનુસરવું.” આવી ભરતચક્રીની આજ્ઞા થતાં પોતાના સ્વામીના
 રણમાંથી મુક્ત થવાને ઇચ્છતા સર્વ વીરો હર્ષ પામતા પામતા પોતપોતાને સ્થાન-
 કે ગયા. પછી વજ્ર, મુદ્ગર, ચક્ર, તરવાર, ભાલા, બાણ અને ધનુષ્ય વિગેરેનું તે-
 મણે વિવિધપુષ્પાદિકથી પૂજન કર્યું, કારણ કે તે ક્ષત્રીયોનું દૈવત છે. અશ્વોની
 આગળ જયલક્ષ્મીના આરંભની પેઠે તેઓ નૃત્યપૂર્વક મંગળતૂર્થ વગાડવા લાગ્યા.
 વળી તેમની આગળ અક્ષતો^૩ તથા રત્નોથી તેમણે અષ્ટમંગળી આલેખી, તે
 બંને આઠ દિશાઓમાંથી લક્ષ્મીને આકર્ષણ કરવાને જામિનરૂપે હોય તેમ દે-
 આતી હતી. બંને સૈન્યમાં પ્રાતઃકાલે યુદ્ધની ઇચ્છા કરી સુતેલા વીરોને ત્રિયામા^૪
 રાત્રિ “શતયામા જેવી દુર્લભ થઈ પડી. ક્યારે પ્રાતઃકાળ થશે, એમ ચિંતવતા ચિં-
 તવતા વારંવાર ઉઠી ઉઠીને તેઓ અસ્તાચળ પર્વતને અનુસરતા અંધકારને જેવા
 લાગ્યા. વીરજનોના મનને સત્વર રણની ઇચ્છાવાળા જેઈને દૃષ્ટિએ તેને અનુ-
 સરતી થવાથી બંને ભય પામી હોય તેમ નિદ્રા આવી નહીં.

એટલામાં તો બંને યે ઋષભસ્વામીના પુત્રોનું યુદ્ધ જેવાને ઇચ્છતો હોય, તેમ
 સૂર્ય સત્વર ઉદયાચળની ચૂલિકાપર આવ્યો. તે વખતે એક સાથે થયેલા દશ
 લાખ નિશાનના દૃઢ શબ્દોવડે સર્વ દિગ્ગજો નિઃશબ્દ અને નિશ્ચેષ્ટ હોય તેવા થઈ
 ગયા. અઢાર લાખ હુંદુલિ એક સાથે વાગવા માંડી તે ચંદ્રના મૃગને અને રવિના
 રથના અશ્વોને ભયંકર થઈ પડી. ચક્રવર્તીના સૈન્યમાં શત્રુના પ્રાણને હરનારા સોળ
 લાખ રણવાજીત્રો નાદ કરવા લાગ્યા. કાહલ જાતનાં વાજીત્રના કોલાહલથી મહાવ-
 રાહ ગાજી ઊડ્યા. ભેરીના ભાંકાર શબ્દોવડે સર્વ ભૂતળ વિદીર્ણ^૫ થઈ ગયું. વાજી-
 ત્રોના પડછંદાઓથી તારામંડળ ત્રાસ પામ્યું. વીર પુરૂષોના સિંહનાદથી સર્વ જગત્

૧ જીતવો મુશ્કેલ. ૨ બહાનું. ૩ ચોખા. ૪ ત્રણ પહોરની. ૫ સો પહોરવાળી હોય તેવી.
 ૬ પૃથ્વીનું તળીયું ફાટીગયું.

સર્ગ ૪ થો.]

સંઝામની તૈયારી, શરવીરનું વીરકૃત્ત.

૧૩૭

નાદમય થઈ ગયું. ‘વીરજનો ! સજ્જ થાઓ, ઘોડાને અખ્તરથી તૈયાર કરો, શસ્ત્ર-
નો સંચય અને રથાદિક તૈયાર કરાવો, હમણા યુદ્ધનો આરંભ થશે.’ આ પ્રમાણે
વારંવાર બોલતા રાજપુરૂષો અને સૈન્યમાં ફરવા લાગ્યા. કોઈ સંઝામ શરવીરો રા-
જના આદેશથી રણરસવડે ઉઠીસ પામેલા રોમોદ્ગમથી અંગમાં નહિ માતા એવા
અખ્તરોને ધારણ કરવા લાગ્યા. કોઈ ખોખારતા અશ્વને અખ્તરથી તૈયાર કરતાં,
‘ઘોડાનો તે હેપારવ પોતાના જયને માટે થાય’ એવું ધારીને તેમને હર્ષથી પૂજવા
લાગ્યા. કોઈ રણવાજીવના શબ્દથી અંચળ થયેલા પોતાના ઘોડાઓને મધુર વચનથી
આશ્વાસન આપીને અખ્તર પહેરાવવા લાગ્યા. કોઈ ઘોડાઓ અને પડખે તીક્ષ્ણ
ભાલાઓ બાંધીને હોવાથી અને અખ્તરથી જાણે પાંખ તથા ચાંચવાળા ગરૂડ હોય
તેવા દેખાવા લાગ્યા. કેટલાક સિંહમુખી, ગરૂડમુખી અને ગજમુખી અશ્વો જાણે
શત્રુ સમૂહનો આસન કરવાને ઘણા મુખવાળા થયા હોય તેમ જણાતા હતા.
અખ્તરવાળા અને ગર્જના કરતા ગર્જદ્રો શિખરપર વૃક્ષવાળા જાણે જંગમ પર્વતો
હોય તેવા શોભતા હતા. કોઈ વીરો હાથીની સુંઢમાં મુદ્ગર, ફરશી અને ભાલાં
વિગેરે શસ્ત્રો આપતા હતા અને દાંતને લોદાના વલયો પહેરાવતા હતા. કોઈ કુંડ-
ભિના શબ્દોથી અત્યંત ત્રાસ પામતા ઘોડાઓને લગામવડે ખેંચી ઘણા ચલથી રથ
સાથે જોડતા હતા. કોઈ ક્રોધી યોદ્ધાઓ ઉતાવળા ધનુષ્ય અને બાણના ભાથા લઈ
ચાલતા રથમાં ચડી જતા હતા.

આ તરફ બાહુબલિ, સ્નાન વિલેપન કરી, શુભ્રવસ્ત્ર ધરી શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા
કરવા ગયા. સાં શ્રીઆદિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાને જળથી સ્નાત્ર કરાવી, વિવિધ અ-
ક્ષત તથા પુષ્પ વડે અર્ચન કરીને સ્તુતિ કરી, પછી દેવાગારથી નીકળી, ઉત્સાહવડે
અમણાજાડા થઈ ગયેલા બાહુબલિએ વજ્રમય અખ્તર અને શિરસ્ત્રાણુ ધારણ
કર્તું અને પૃષ્ઠ ઉપર લોહબાણથી પૂર્ણ બે ભાથા ધારણ કર્યા, તેથી જાણે ચાર
હાથવાળા હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. વામ જીભમાં કાલપૃષ્ઠ નામે એક એવું ધનુષ્ય
ધારણ કર્યું કે જેનો ટંકાર માત્ર સાંભળવાથી આકાશપરથી તારાઓ પણ ખરી
પડે. પછી મદની નદીઓ ઝરવાથી પર્વત જવા અને જાણે મૂર્તિમાન જંગમ ઉ-
ત્સાહ હોય તેવા મહાભદ્ર નામના ગંધ હસ્તીની ઉપર બાહુબલિ આરૂઢ થયા.
આ પ્રમાણે તૈયાર થઈને પોતાના બળથી રણાંગણમાં નૃસ કરતા બાહુબલિ પોતાની
સિંહનાં ચિન્હવાળી ધ્વજના મિષથી જાણે સર્વ વિશ્વને તૃણ સમાન ગણતા હોય

૧ કોળીઓ. ૨ ટોપ.

૧૮

તેમ ઉત્સુક થઈને રણભૂમિ તરફ ચાલ્યા. તે વખતે શત્રુઓના સમૂહનો શેધ કરવાને માટે મુખ્ય પુત્ર સોમયશા રાતા અશ્વવાળા અને ચંદ્રના ચિન્હવાળી ધ્વજવાળા ચંદ્ર જેવા ઉજ્જવળ રથપર આરૂઢ થઈને બાહુબલિની આગળ ચાલ્યો. તેની સાથે યમરાજની જેવો દુઃપ્રેક્ષ્ય^૧ મહાવીર મહાયશા, સિંહ જેવા અશ્વથી બેઠેલા અને કાચબાના ચિન્હવાળી ધ્વજવાળા રથમાં બેસી હાથમાં ભાણું લઈને નીકળ્યો. મહારથી સિંહરથ અનેક શસ્ત્રને ધારણ કરી સિંહના ચિન્હવાળી ધ્વજવાળા જગજ્જય નામના રથમાં બેસી તેની આગળ ચાલ્યો. મયૂરની ધ્વજવાળો સિંહકર્ણ, સમુદ્રની જેવો ધ્વનિ કરતો કાલદંધૂ નામના રથમાં બેસી રણભૂમિમાં આવ્યો. સિંહની જેવા પરાક્રમવાળો, સર્વ શત્રુઓને દુર્જય અને હંસના ચિન્હવાળી ધ્વજવાળો રક્તવર્ણ વીર મોટા સૈન્ય સાથે રથમાં બેસીને આવ્યો. રણમાં સર્વ શત્રુનો વિજય કરનાર અને નોળીઆની ધ્વજવાળો સિંહસેન કુમાર કાળાર્ગળ નામના રથમાં બેસી સર્વનો અગ્રેસર થઈ રણભૂમિમાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે બાહુબલિના પુત્રો અને રાજાઓ વિવિધ વાહનમાં બેસી અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો અને અસ્ત્રોને ધારણ કરી ઉત્સાહથી રણભૂમિમાં આવ્યા.

અહીં ભરત રાજા પણ પ્રાતઃકાલમાં સ્નાન કરી, ધૌતવસ્ત્ર^૨ પહેરી દેવાલયમાં ગયા. “સત્પુરુષો ક્યારે પણ સાંસારિક કાર્યમાં મોહ પામી ધર્મકાર્યને ભૂલી જતા નથી.” ગૃહયૈલમાં જઈને ચક્રીએ શ્રી આદિનાથની પ્રતિમાને સ્નાન કરાવી પોતાના યશવટે પૃથ્વીની જેમ યશકર્દમથી વિલેપન કર્યું. સુગંધી પુષ્પોથી અર્ચન કરી, ધૂપનું દહન કરીને સંપૂર્ણ ભક્તિવાળા ભરતે પ્રભુની સ્તુતિ કરી. પછી ચૈલમાંથી નીકળી વજ્રથી પણ ન ભેદાય તેવા જગજ્જય નામના કવચને અને ઉત્તમ શૃંગારરૂપ શિરસ્ત્રાણને ધારણ કર્યા; તથા લોહમય બાણોથી પૂર્ણજય અને પરાજય નામના બે અક્ષય ભાથા વાંસા ઉપર ધારણ કર્યા. વામભુજમાં દેવતાના સમૂહે આશ્રય કરેલું મહાભયંકર ટંકાર શબ્દવાળું ‘ત્રૈલોક્યદંડ’ નામનું ધનુષ્ય ધારણ કર્યું. શત્રુઓનો નાશ કરનાર ‘દ્વૈલદ્વાવાનજ’ નામના ખડ્ગને અને બીજા દિવ્ય અસ્ત્રોને ચક્રવર્તીએ પોતાના હાથથી સ્પર્શ કર્યો. પછી ઐરાવત હાથીની જેવા મદ્દ ઝરતા સુરગિરિ નામના હાથી ઉપર શક્રકેતુ^૩ ભરતરાજા આરૂઢ થયા. સિંહની ધ્વજવાળો સુધેણ પવનજય નામના રથઉપર બેઠો અને તેનો અનુજ બંધુ ગરૂડ નામના રથપર બેઠો. સેનાપતિએ કાળાનળ નામે ખડ્ગ અને અગ્નિમુખ નામે વિદ્યુત્

૧ દુઃખે બેઠે શકાય તેવો. ૨ ધોયેલું કપડું. ૩ જેમની ધ્વજમાં ઇંદ્રનું ચિન્હ છે એવા.

સર્ગ ૪ થો.]

બન્ને પક્ષની મોટી તૈયારીઓ.

૧૩૮

જેવું તેજસ્વી ભાતું હાથમાં ગ્રહણ કર્યું. પરાક્રમી અને પ્રત્યક્ષ ક્ષાત્રધર્મરૂપ સ-
 વાંકોટિ ભરતચક્રીના કુમારો સન્નિધિ થઈને તત્કાળ રણભૂમિમાં આવ્યા. તેઓમાં સ-
 ર્વથી જ્યેષ્ઠ ત્રણ લોકનો વિજય કરવાને સમર્થ અને દિવ્ય આયુધવડે દુર્ધર સૂર્ય-
 યશા સર્વની આગળ થઈને રણભૂમિમાં આવ્યો. તેણે સૂર્યહાસ નામે ખડ્ગ, ઈંદ્ર-
 ધનુ નામનું ધનુષ્ય અને સુરસંમોહ નામે ખખ્ખર ધારણ કરેલ હોવાથી તે વિશેષ
 શોભતો હતો અને સૂર્યની દ્વજવાળા તથા નીલ ઘોડાવાળા ગરૂડનામના રથ-
 પર આરૂઢ થઈને રણમાં આવ્યો હતો. તેની પાછળ સિંહની દ્વજવાળો અને દે-
 વતાથી પણ અજેય એવો દેવયશા નામે રાજકુમાર શ્વેત ઘોડાવાળા રથપર આ-
 રૂઢ થઈ રણભૂમિમાં આવ્યો. તેનો કનિષ્ઠખંધુ વીરયશા ગરૂડની દ્વજવાળા રથમાં
 બેસી, ધનુષ્ય લેઈ, દૃઢ કવચ પહેરી રણમાં આવ્યો. સાર પછી સુયશા નામનો
 ચક્રીપુત્ર કંપિના ચિન્હવાળી દ્વજવાળા દુર્જય નામના રથમાં બેસીને મહાખળ-
 વાન હોવાથી પૃથ્વીને કંપાવતો રણભૂમિમાં આવ્યો. સાર પછી પોતાના નાદવડે
 પૃથ્વી ને આકાશના મધ્યભાગને નાદયુક્ત કરતો મત્સ્યની દ્વજવાળો મહા પરા-
 ક્રમી મેઘનાદ નામનો કુમાર ધનુષ્ય ધારણ કરીને રણભૂમિમાં આવ્યો. તેની પાછળ
 મેઘની પેઠે બાણધારાને વર્ષાવતો કાલમેઘ નામે વીર ગજની દ્વજવાળા રથપર બેસી
 સર્વ પ્રકારનાં અસ્ત્રો લઈને રણમાં આવ્યો. શત્રુઓનું મર્દન કરનાર મહાકાળ નામે
 વીર કપિલવર્ણી અશ્વથી જોડેલા ધ્રુવડના દ્વજચિન્હવાળા રથપર બેસી યુદ્ધ કર-
 વામાં ઉત્સુક થઈને રણભૂમિમાં આવ્યો. પાંચ અક્ષૌહિણી પ્રમાણ સેનાનો વિજય
 કરનાર વૈરિસિંહ નામે વીર કૃષ્ણ અશ્વવડે જોડેલા અશ્વના ચિન્હવાળી દ્વજવાળા
 રથપર બેસી રણાંગણમાં આવ્યો. પોતાના આત્માને વીર માનનાર વીરસેન કુમાર
 હાથમાં ગદા લઈ નીલ અશ્વથી જોડેલા હંસના ચિન્હવાળી દ્વજવાળા રથપર બેસી
 રણ કરવાને ઉત્સુક થઈ રણભૂમિમાં આવ્યો. એવી રીતે ચક્રવર્તીના બળવાન પુત્રો
 અને અનેક રાજાઓ વિવિધ પ્રકારનાં વાહનોપર બેસીને યુદ્ધ કરવા માટે આવ્યા.
 પ્રૌઢ પ્રરાક્રમવાળો સેનાપતિ સુષેણ રથના દ્વનિથી ગર્જના કરતો, ઠોટિ સુભટા-
 એ વીંટાઈને સૈન્યની આગળ આવી જીતો રહ્યો. બીજા કેટલાક પૂર્ણરથી અને
 અર્ધરથી રાજાઓ અને કુમારો, હાથી, ઘોડા અને રથના વાહનપર આરૂઢ થયા.
 કેટલાક રણરસમાં નટરૂપ સુભટા પ્રથમથીજ રણમાં અટન કરતા, તેમને
 રાજાની આજ્ઞાથી છડીદારે આવીને વેગથી અટકાવ્યા. ચાલતા ખંને સૈન્યના પ-

૧૪૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

ગના આઘાતથી સ્થિર પૃથ્વી પણ શેષનાગની કૂણાને નમાવતી કંપવા લાગી. બંને સૈન્યના વીર પુરૂષોના અતિશય બળથી રંજિત થઈને જાણે મરતક ધુણાવતા હોય તેમ મોટા મોટા પર્વતો કંપાયમાન થયા.

પ્રલયકાળના આરંભ વખતે ક્ષોભ પામતા સમુદ્રની જેમ ઉદ્વેલ થઈને નાદ કરતાં બંને સૈન્ય બળના અતિશયપણાથી પરસ્પર એકઠાં મળ્યાં. હુંદુભિના શબ્દોએ પોષણ કરેલા બંને સૈન્યના નિશાનના ધ્વનિથી સર્વ ત્રૈલોક્ય ચળાચળ થઈને ક્ષોભ પામવા લાગ્યું. ઘોડેસ્વારે ઘોડેસ્વાર, ગજસ્વારે ગજસ્વાર, રથીએ રથી, પેદલે પેદલ, ખેચરે ખેચર, રાત્રએ રાત્ર, સુલટે સુલટ, સામંતે સામંત અને ભીલે ભીલ—એમ સર્વ સૈનિકો સમાનપણે સામસામા મળ્યા. રણભૂમિમાં આવેલા હસ્તીઓના પરસ્પર મળવાથી સામસામા મળી ગયેલા દંતુશળ બંને વીરોની જય-લક્ષ્મીને રહેવાના પલંગ જેવા જણાવા લાગ્યા. ખાણની ધારારૂપ વૃદ્ધિથી દ્વિ-શાઓને આચ્છાદન કરતા, ઈંદ્રધનુષ્યની જેમ વિચિત્ર ધનુષ્યને ધારણ કરતા, સિંહનાદવડે ગર્જના કરતા, ભાલા, ખર્જ, અને સંપાવડે વિદ્યુત્ની પેઠે આકાશને પ્રકાશતા, પતાકારૂપ બગલીઓને ફરકાવતા, રજવડે વાદળને વિકુર્વતા, કીર્તિરૂપ લતાની વૃદ્ધિને માટે રૂધિરરૂપ જળથી પૃથ્વીને સિંચતા, ચાતક પક્ષીની જેમ પોતાને અનુસરનાર શિયાળ, ગીધ વિગેરેને જીવિતદાન આપવાવડે પોષણ કરતા અને પોતાનાં વાહનોને આકાશમાં રાખી ભૂમિનો સ્પર્શ નહીં કરતા આમતેમ વિચરતા વીરપુરૂષો પ્રલયકાળના મેઘની જેવા દેખાતા હતા. સૈન્યસાગરમાં તરંગની જેમ ઉછળતા વીર લોકો ક્રોધ પામી, અશ્વ, રથ કે હસ્તી ક્રોધને પણ ગણતા નહોતા. કોઈ હસ્તીએ પોતાની સુંઢવડે પકડી, આકાશમાં ભમાડી અશ્વ અને ચોક્કાસહિત રથને પક્ષીના માળાની પેઠે ક્યાંઈ ટૂંકી દીધો. ઉત્કટ યુદ્ધના સમારંભમાં કોઈ દંભવગરનો સાહસીક વીર પુરૂષ, ‘હાથીનાં કુંભસ્થલ પોતાની પ્રિયાનાં સ્તન સાથે સ્પર્ધા કરેછે’ એવું તેની ઉપર વૈર લાવીને તેના ઉપર તાડન કરવાં લાગ્યો. આવી રીતે યુદ્ધ થતાં પોતાતું સૈન્ય કાર્થિક મંદ પડ્યું છે એવું જોઈને સુષેણ સેનાપતિ ક્રોધ પામી હાથમાં અસ્ત્ર લઈ પ્રલયકાળના અગ્નિની જેમ અશ્વ-રત્ર ઉપર બેસી આગળ આવ્યો. જ્યારે સુષેણ તૃણની પેઠે સુલટસમૂહનું ઉન્મૂલન કરવા લાગ્યો, ત્યારે કોઈપણ સુલટ તેની આગળ જાણે રહી શક્યો નહીં. એ વખતે વિદ્યાધરોનો અગ્રણી અનિલવેગ નામનો એક સુલટ ખાદુબલિના ચરણમાં પ્રણામ કરી પવન વેગે ત્યાં દોડી આવ્યો. તેણે આવીને કહ્યું કે ‘અરે સુ-

સર્ગ ૪ થો.] યુદ્ધનો પ્રથમ દિવસ, સુષેણ અને અનિલવેગનું યુદ્ધ.

૧૪૧.

ધેણુ ! તું તો ભરતચક્રીનો સેનાપતિ છે, અને હું તો બાહુબલિનો માત્ર પતિ છું તે છતાં મારી ભુજનું પરાક્રમ જો. ' આવાં વચનો સાંભળી તેની સામું જોઈને પરાક્રમી સુષેણે મથન થતા સમુદ્રની જેવા ધ્વનિવડે ભૂમિ અને અંતરીક્ષને ગભવી ગર્જના કરી. પછી તે બંનેનું યુદ્ધ ચાલતાં પરસ્પર સમાનવીર્યને લીધે બંને વીરોએ હર્ષના શેમાંચવડે પોતાનાં બખ્તરોને તોડી નાખ્યાં. સર્પોને વિકુર્વતા વાદીની જેમ બાણોને વિકુર્વતા તે બંને, દેવતાઓને પણ જગતના પ્રલયની શંકા કરાવવા લાગ્યા. રથેન^૧ પક્ષીઓની જેમ આકાશમાં યુદ્ધ જોનારા દેવતાઓનાં વિમાનોને તેમણે બાણ-વૃષ્ટિથી ત્રાસ પમાડી દીધો. એ હાથીની જેમ પરસ્પર વધ કરવાને ઇચ્છતા અને ગર્જના કરતા તે બંને વીરો કાપથી રાતા લોચન કરતા બંને સૈન્યમાં દુઃપ્રેક્ષ્ય થઈ પડ્યા. પ્રલયકાળમાં ચલિત પર્વતથી અચળ પર્વતની જેમ પરસ્પર આસ્કાલન કરી કરીને અનિલવેગે સુષેણ સેનાપતિને નિવૃત્ત કરી દીધો. તે વખતે મેધની જેમ ફૂરતાથી વિપુલ ધ્વનિ કરતા વિદાધરશિરોમણિ અનિલવેગે મોટા સિંહનાદ કર્યો; તે સિંહનાદના જાણે પડછંદા હોય તેમ બાહુબલિના સૈનિકાએ હર્ષથી ગર્જના કરી. તે જોઈને સુષેણ સેનાપતિ કાપથી રાતો, વિકરાળ નેત્રવાળો અને સાક્ષાત્ કાલાશિની જેવો ઉચ્ચ થઈ હાથમાં ખડ્ગ રત્ન લઈને તત્કાળ તેને મારવા દોડ્યો. તે વખતે ' શું આ વિશ્વનો સંહાર કરશે, શું પર્વતોને છેદી નાખશે, વા શું પૃથ્વીને ફાડી નાખશે ' એવા સર્વના મનમાં તર્ક થવા લાગ્યા. સુષેણને તેવો કાપાયમાન જોઈ સિંહરથ વાયુવેગી ઘોડાવડે દોડતો આવીને વચમાં ઊભો રહ્યો અને સમુદ્રના ચડી આવતા તરંગને જેમ કિનારાપરનો પર્વત સ્ખલિત કરે,^૨ તેમ સુષેણને તેણે વચમાં સ્ખલિત કર્યો. તે વખતે યુદ્ધસાક્ષી સૂર્ય, વીરોના વારંવાર આવી પડતા બાણોથી જાણે ત્રાસ પામ્યો હોય તેમ અસ્તાચલ તરફ ગયો. એટલે બંને રાજાઓની આજ્ઞાથી સમુદ્રની પૂર્વાપર વેળાની જેમ બંને સૈન્ય યુદ્ધથી નિવૃત્તિ પામ્યાં.

તે રાત્રિને માંડમાંડ નિર્ગમન કરી પ્રાતઃકાલ થતાં, સર્વ રણસાક્ષી વીરો પાછા પરાક્રમ બતાવતા નાચવા લાગ્યા. ફરીવાર પોતપોતાનાં શસ્ત્રોથી પવિત્ર થઈ, કવચો પહેરી, સજ્જ કરેલા પોતપોતાના હાથી, ઘોડા અને રથ ઉપર તેઓ આઝઢ થયા. વાજિત્ર અને નિશાનના પ્રતિધ્વનિને અનુસરીને ચાલતા સર્વ શૂરવીરો બંને સૈન્યની મધ્યમાં રહેલા રણાંગણમાં આવ્યા. પ્રસિદ્ધ ધ્વજોના ચિન્હથી

૧ પાળો. ૨ આકાશ. ૩ બાજપક્ષી. ૪ રોકે.

૧૪૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ઝોળખી, તેમનાં કુળ વિગેરે વર્ણવી પરસ્પર બોલાવતા વીરો ખાણોની શ્રેણી વર્ણવવા લાગ્યા. પોતપોતાના સ્વામીના પ્રસાદરૂપ સમુદ્રના પારને પામવાને ઇચ્છતા તે સુલટો તીક્ષ્ણ મુખવાળા ખાણોને પણ ગણકારતા નહતા. ખાણે ખાણના સંબંધથી અગ્નિને વર્ણવતા વીરો યુદ્ધ જોનારા દેવતાઓને પણ લય ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા. દેવતાની દૃષ્ટિને જોવામાં વિધ્ન કરતા રાજવીરોએ તૃણવડે દરિદ્રીના ધરની જમ ખાણવડે આકાશને આચ્છાદન કરી દીધું. આવું મહાભયંકર યુદ્ધ જોઈ કાયરપુરૂષો ત્રાસ પામી ગયા અને વીરપુરૂષો જમ જમ મોટા ધાત થાય તેમ તેમ ખમણ થવા લાગ્યા. રૂધિરવડે સિંચન કરેલી, અને અશ્વોની ખરીઓથી ખેડાએલી ભૂમિઓમાં સુલટોએ હસ્તીઓનાં કુંભસ્થલને વિદ્યારીને તેમાંથી નીકળતા મુક્તાફલ-રૂપ^૧ બીજ વાળ્યાં; તેમાંથી તેમનું યશરૂપી વૃક્ષ ઉત્પન્ન થઈ અનેક શાખાઓથી ત્રણ જગત્માં વ્યાપ્ત થઈને અક્ષયપણે રહેશે.

પછી સિંહરથે કોપ કરીને સર્વ અશ્વોથી સ્ફુરણાયમાન થઈ પોતાનો રથ ચક્રવર્તીની સેના તરફ વેગથી ચલાવ્યો. સર્વને સંહાર કરવામાં સમર્થ એવો સિંહ-કર્ણુ અગ્નિની સાથે વાયુની જમ તેને સહાય કરવા માટે તેની પાછળ ચાલ્યો. તે બંને વીરોએ મળીને ક્ષણવારમાં ચક્રવર્તીની સેનાને ક્ષોભ પમાડી દીધી અને ધૃત્વીને કંપાવવાથી તે બંને વીરો દેવતાઓને પણ દુઃપ્રેક્ષ્ય થઈ પડ્યા. તેમની ખાણ-વૃષ્ટિના પાતને જોઈ પણ ન શકતા સૈનિકો નિર્લજ્જની પેઠે ક્ષણવાર નેત્ર મીંચવાની ક્રીડાને અનુભવવા લાગ્યા. તેઓ સંગ્રામમાં એવા રસિક થઈ ગયા કે તે વખતે હાથી, ઘોડા, રથ, પેદળ કે રાજ તેનો કાંઈપણ વિચાર નહિ કરતાં યુદ્ધજ કરવા લાગ્યા. સ્વચ્છંદ રીતે વિચરતા તે બંને વીરોને નિખિડ^૨ શસ્ત્રથી મૃત્યુ પામેલા પ્રાણિઓના કલેવર રથને અંતરાય કરનારા થઈ પડ્યા. તે વખતે વિવિધ પ્રકારનાં આયુધો લઈ સુષેણ, અનિલવેગનો વધ કરવા માટે માત્સર્યવડે પ્રલયકાળના સમુદ્રની જમ વેગથી ફોડ્યો, અને મુખે કહેવા લાગ્યો કે, મારો, મારો, ઉપેક્ષા કરવાથી આ દુષ્ટ આપણને હણે છે. તે વખતે તેને પકડો પકડો—એમ રાજાઓએ સામું કહ્યું. ક્ષણવારમાં સુષેણે ખાહુખલિની શ્રેષ્ઠ સેનાને એવી ડોળી નાખી કે જથી કોઈપણ પુરૂષ તેની સામે જોભો રહ્યો નહીં; તેવામાં ગર્જના કરતા સુષેણે તે વિદ્યાધરને જોઈ ત્રણ જગત્ને ક્ષોભ કરે તેવો ધનુષનો ટંકાર કર્યો અને કહ્યું કે, ‘ગઈ કાલે તો સિંહરથે પોતાના રથને વચ્ચે લાવીને તને ખચાવ્યો હતો પણ હવે આજ

સર્ગ ૪ જો.]

બીજા દિવસનું યુદ્ધ, અનિલવેગનો વિનાશ.

૧૪૩

તને ખચાવનાર 'કોણ છે?' આવાં વચન સાંભળી અનિલવેગ મોટા વેગથી યુદ્ધ કરવા આવ્યો, પણ તેને મુઠેણે અસ્રોથી અટકાવી પાછો વાળ્યો. એટલે તે અનિલવેગ વિદ્યાધર વેગવડે ત્યાંથી ઉછળી ચક્રવર્તીની મોટી ગજસેનામાં પેઠો. ત્યાં હસ્તીઓને દડાની પેઠે ગગનમાં ઉછાળી પાછા પડતા એવા તેમની ઉપર દૃઢ મુઠિના ધા કરી કરીને હણવા લાગ્યો. ત્યાંથી કોઇવાર આકાશમાં, કોઇવાર ભૂમિ ઉપર, કોઇવાર તિરછાપણે ભમતો અને કોઇવાર ચતુરંગ સેનામાં ફરતો એમ બુદ્ધે બુદ્ધે ઠેકાણે તે જોવામાં આવ્યો. ગજેંદ્રના પૃથ ભાગ ઉપર બેઠેલા ચક્રવર્તીએ તેને આ પ્રમાણે સૈન્યની કદર્યના કરતો જોઈ ઇંદ્ર જેમ વજ્ર મુકે, તેમ કોપથી તેની ઉપર ચક્ર મૂક્યું. હજાર આરામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી જ્વાળામાળાવડે આકુળ એવું તે ચક્ર જોઇને સૂર્યાબિંબથી ધ્રુવડની જેમ અનિલવેગ ભય પામ્યો. 'હવે અહિંથી પલાયન કરવામાંજ શ્રેય છે' એવું ધારી, ડોકને વાળી વારંવાર ચક્રને જોતો જોતો તે વિદ્યાધર ત્યાંથી ભાગ્યો. મેઝપર્વત ઉપર, ગુફાઓમાં, સમુદ્રમાં, રૂચકદ્વિપે, દ્વિપાંતરમાં અને પાતાળમાં તે જ્યાં જ્યાં ગયો, ત્યાં ત્યાં પૂર્વોપાર્જિત કર્મની પેઠે ચક્રને પાછવાડે આવતું દેખીને તેણે તત્કાળ એક વજ્રપંજર બનાવ્યું. તેને તેવી રીતે રહેલો જોઇને ચક્રના અધિષ્ઠાયક યક્ષો હસીને કહેવા લાગ્યા કે, અરે રંક ! આ ચક્રવર્તીની સાથે તો શું આરંભ્યું ? ચક્રવર્તી રૂપ થતાં દેવતાઓમાં પણ તારી રક્ષા કરનાર કોણ છે ? અરે મૂર્ખ ! તો પક્ષીની પેઠે શામાટે આ પંજર કર્યું છે ? આ પ્રમાણે કહીને ચક્રસહીત તેઓ ત્યાંજ રહ્યા. જ્યારે અનિલવેગ પોતાના વજ્રપંજરમાંથી છ માસે બહાર નીકળ્યો, તે વખતે એકે તેનું મસ્તક છેદી નાખ્યું અને ત્યાંથી પાછું વળી ચક્રવર્તીના હાથમાં આવ્યું; તે વખતે ચક્રીના સૈનિકાએ વારંવાર જયનાદ કર્યો.

હવે સિંહરથ અને સિંહકર્ણને પોતાની સેનામાં પરાક્રમ કરતા જોઇને, ચક્રીના પુત્ર મેધનાદ અને સિંહનાદ તેની સામા દોડી આવ્યા. તે ચાર વીરો પરસ્પર એવું યુદ્ધ કરવા લાગ્યા કે જેથી દેવતાઓને ચારે દિશાના પ્રલયકાળના આરંભની ભ્રાંતિ થઈ પડી. ત્રણ જગતને ક્ષોભ કરતા એ મહાબલી વીરો વજ્રની સાથે વજ્રની જેમ પરસ્પર સંઘટ્ટ પામવા લાગ્યા. તેઓના આવા રણોત્કર્ષથી જાણે પોતાના અશ્વ ત્રાસ પામ્યા હોય, તેમ સૂર્ય અસ્તાચળ પર ચાલ્યો ગયો અને સૈન્ય પોતપોતાના શિબિરમાં આવ્યું. રાત્રિએ પુરોહિત રત્ને કાકિણી રતના જ-

૧૪૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ળથી ચક્રવર્તીની સેનાને શત્રુઓની શસ્ત્રપીડાથી દૂર કરીને જાણે તાજી હોય તેમ બનાવી દીધી. ચંદ્ર પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય વિદ્યાના યોગથી ચંદ્રયશાએ બાહુ-બલિની સેનાને પણ શક્યરહિત કરી.

ત્રીજે દિવસે પ્રાતઃકાળ થતાં પોતાની દેવજાઓથી આકાશને ખેડતા અને અંતરમાં મત્સર રાખતા બંને સૈન્યના વીરો સર્વ પ્રકારનાં અસ્ત્રો સાથે લઈ રણભૂમિમાં આવ્યા. પછી પર્વતની જેવા મસ્તકવાળો અને સર્વ વિદ્યાધરોનો અગ્રેસર રત્નારિ નામે મહાવીર બાહુબલિના ચરણમાં નમી, તેમની આજ્ઞા મેળવી, પોતાના હાથમાં એક લાખ ભારની લોઢાની ગદા ઉછાળતો વંદોળીઆની જેમ વેગવડે ગર્જના કરતો દોડ્યો. હાથમાં ગદા ધરનારો, યમરાજના જેવો ભયંકર, તાડવૃક્ષના જેવો જાણી, પીળા નેત્રને પ્રજ્વલિત કરતો, ઉગતા સૂર્યની જેવા મુખવાળો, વૃક્ષની શાખા જેવી ભુજવાળો, અંગે કપિલવર્ણો, શિલાતળના જેવી વિસ્તીર્ણ અને દૃઢ છાતીવાળો, અનેક વિદ્યાધરોથી વીંટાએલો, દારણુથી દારણુ અને ભયંકરથી ભયંકર એવા તે વિદ્યાધરને જોઈ સર્વ સૈનિકો કંપી ગયા. તે પોતાની ગદાના ધાથી હાથીઓને કાંકરાની જેમ, ઘોડાઓને પતંગીઆની જેમ, રથોને પક્ષીના માળાની જેમ અને પાયદલોને ક્ષુદ્રકીડાની જેમ મારવા લાગ્યો. મેઘના જેવી ગર્જના કરતો એ વિદ્યાધર પ્રલયકાળના અગ્નિની જેમ ચક્રવર્તીના સૈન્યને દુષ્પ્રેક્ષ થઈ પડ્યો. આ પ્રમાણે પરાક્રમ બતાવતા તે વિદ્યાધરને જોઈ માર્હેન્દ્રચૂડ નામે વિદ્યાધર ચક્રવર્તીને નમી, હાથમાં દારણુ મુદ્ગરને ભમાવતો ભમાવતો ક્રોધથી તેની સામે દોડ્યો અને તે વજની જેવા દૃઢ મુદ્ગરવડે મોટા પર્વત જેવા રત્નારિને પણ પૃથ્વીપર પાડી દીધો. દીર્ઘ શરીરવાળા રત્નારિના પડવાથી જાણે ભય પામ્યો હોય તેમ સૂર્યપણ પશ્ચિમ સમુદ્રમાં જઈને વેગથી પડ્યો.

રાત્રિ પડતાં બાહુબલિનું સૈન્ય કમળની પેઠે કરમાઈ ગયું, પરંતુ પુનઃ પ્રભાતકાલે ક્ષણવારમાં પાછું વિકસર થયું. રત્નારિને હણાયેલો સાંભળી ક્રોધવડે જ્વલતો અમિતકેતુ વિદ્યાધર હાથમાં ધનુષ્ય અને ફરશી લઈને બાહુબલિની સેનામાંથી નીકળ્યો. શત્રુઓના સમૂહમાં બાણની ધારાથી દુર્દિન કરતા અને બે ભાગ પાડી દેતા એ વીરે મેઘની વૃષ્ટિથી કમળોની જેમ તેમનાં મુખકમળ નમાવી દીધાં. તેને જોઈને મહાવીર સૂર્યયશા ક્ષીરસાગરની જેમ ગાજતો, પ્રલયકાળના સૂર્યની જેમ અદ્ભુત તેજથી તપતો, અને શત્રુઓના સમૂહને ચંદ્રની જેમ દોષાકર^૧ અને

૧ દોષોની બાણ-સમૂહ.

સર્ગ ૪ થો.]

અને સેનાના વીર પુરુષોનો સંચાર.

૧૪૫

કલંકિત કરતો, તેમજ તેમનામાં ખેદને નિષ્પન્ન કરતો રથમાં બેસીને રણભૂમિમાં આઠ્યો. સૂર્યયશાના નાદથી ચક્રવર્તીના બીજા સૈનિકો પણ બમણો ઉત્સાહ ધરીને રણમાં આઠ્યા. અતિવેગથી સામા આવતા સૂર્યયશાની ધ્વજને અમિતકેતુએ અર્ધચંદ્ર બાણથી છેદી નાખી. પોતાની ધ્વજના ભંગથી ધૂમકેતુની જમ ઉદય પામેલા સૂર્યયશાએ અર્ધચંદ્રબાણ મૂકીને અમિતકેતુનું મસ્તક છેદી નાખ્યું. તત્કાળ ચક્રવર્તીની સેનામાં જયનાદ થયો અને સૂર્યયશાની ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ.

આ પ્રમાણે રવૈયાની પેઠે બાહુબલિની સેનાનું મંથન કરીને સૂર્યયશા પોતાના અનુચર વર્ગને પ્રકૃષ્ટિત કરતો પોતાના સૈન્યમાં આઠ્યો. તે વખતે બાહુબલિએ પોતાના રાજ્યોને યોજાવ્યા એટલે વીશ કોટિ પાયદલ, ઘોડા, રથ અને હાથીઓનો સ્વામી અને વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ શ્રેણિનો નાયક સુગતિ નામે એક વીર બાહુબલિ પાસે આવી, નમસ્કાર કરી આજ્ઞા લઈને વેગથી રણભૂમિમાં આઠ્યો. તેને આવેલો જોઈને જાણે સાક્ષાત્ ક્ષાત્રધર્મ હોય તેવો અને શાર્દૂલના જેવો પરાક્રમી શાર્દૂલ નામે ચક્રવર્તીનો પુત્ર વીરરસવડે વ્યાપ્ત થઈ સિંહનાદ કરતો ગજ ઉપર બેસીને રણભૂમિમાં આઠ્યો. તેણે જ્યારે ધનુષ્યમાંથી બાણ છોડવા માંડ્યાં, ત્યારે તે બાણો લાથામાંથી ખેંચતાં, ધનુષ્ય સાથે જોડતાં કે મૂકતાં કોઈના જોવામાં આવતાં નહોતાં, પણ જ્યારે શત્રુ ઉપર પડતાં હતાં ત્યારેજ જોવામાં આવતાં હતાં. તે વખતે જોનારા લોકો તર્ક કરવા લાગ્યા કે ‘સૂર્યના કિરણોની પેઠે આની મુઠિ શું અમોઘ હશે વા આ ધનુષ્ય મેઘના જેવું થઈ બાણ વર્ષાવતું હશે અથવા ધર્મી પુરુષના મનોરથની જેમ ઇચ્છા પ્રમાણે બાણ ઉત્પન્ન થતાં હશે ?’

આ પ્રમાણે લોહમય શસ્ત્રથી દુર્જય એવા શાર્દૂલને જોઈ સુગતિએ દેવતાથી પણ દુર્લેધ એવાં દિવ્ય શસ્ત્રો મૂકવા માંડ્યાં. અને સત્વર પ્રેમપાશવડે જંતુની જેમ નાગપાશવડે શાર્દૂલને બાંધી લીધો, જેથી તે જરામાત્ર હાલવા ચાલવાને પણ શક્તિમાન થયો નહીં. થોડીકવાર તે પીડાને સહન કરીને વીર્યથી ઉચ્છ્વાસ લઈ તેણે સૂર્યની પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી વિદ્યાનું, જેમ તે પ્રલક્ષ હોય તેમ ધ્યાન કર્યું. તે વિદ્યાના પ્રભાવથી જેમ હાથી કમલિનીને અને ચોગી કુકર્મોને તોડે તેમ તડતડ શબ્દે તેણે નાગપાશ તોડી નાખ્યો. તે વખતે તત્કાલ વાદળામાંથી નીકળેલા

૧૪૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સૂર્યની જન્મ તેની કાંતિ અધિક પ્રકાશિત થઈ. પછી ખડગ ઉગામીને ક્રોધથી તે સુગતિની ઉપર દોડ્યો. વેગથી હાથીને છોડી દઈને તે શાર્દૂલ પર્વતપર શાર્દૂલ પ્રહાર કરે તેમ સુગતિના મસ્તકમાં ટોપથી ખડગનો ધા કર્યો. તે ધાવડે સુગતિ વિઘાધર કાયા માટીના પાત્રની જેમ દ્રિધા થઈ ગયો અને રણભૂમિમાં શાર્દૂલનો પ્રતાપપણુ દ્રિધા (ખમણો) થઈ ગયો. તે વખતે કમલપતિ સૂર્ય પણ કમલના સંકોચને સહન કરતો ન હોય, અથવા કઠોર રણથી ત્રાસ પામ્યો હોય, તેમ પશ્ચિમ સમુદ્રમાં યાદ્યો ગયો.

બીજે દિવસ સવારમાં શત્રુરૂપ કમલનો નાશ કરનાર સોમયશા તેજથી બળવદ્યમાન થઇને ચક્રિની સેના નજીક આવ્યો. સર્વને જીતનાર, કાળની જેવો દાણુ અને કૂર એવો તે બાહુના પરાક્રમથી ભારત સેનાપર તુટી પડ્યો. તે વખતે ચક્રીના સર્વ સૈનિકો એકઠા થઈ અનેક જાતિનાં શસ્ત્રોને વર્ષાવતા રવિસાથે અંધકારની જેમ બહુ રોષથી તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. પણ જે જે નેત્ર ઉઘાડે, તેની આગળ જાણે અદ્ભુત શક્તિથી અનેક રૂપવાળો હોય તેમ સોમયશા જોવામાં આવવા લાગ્યો. તે એક છતાં અનેક રૂપવાળો હોય તેવો થઈ મૃગલાની સાથે સિંહની જેમ સર્વની સાથે સર્વ અસ્રોથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. ક્ષણવારમાં ચક્રવાત^૧ ની જેમ તેણે ચક્રવર્તીની સેનાને જલકણુ જેવા પુરુષોવડે ઉન્માર્ગવાહિની^૨ કરી દીધી. સોમયશાને એવીરીતે પરાક્રમ કરતો જોઇને સૂર્યયશાનો પુત્ર સુરરાજ બલોદ્ધતપણે તેની ઉપર દોડ્યો. પરસ્પર વિજયને ઇચ્છનારા તે બંને વીર એકઠા મળતાં લોકોના મનમાં ક્ષણવાર પ્રલયકાળની શંકા થઈ. તે વખતે જાણે તેનાથી ભય પામ્યો હોય, તેમ સૂર્ય ઘણા કિરણોને ધારણ કરનાર છતાં પણ અસ્ત થઈ ગયો અને ફરીથી તેમને જોવાના કૌતુકથી પાછો બીજે દિવસે ઉદય પામ્યો. તે વખતે શબ્દબંધુને વીરબંધુ, મહાબાહુ ને સુબાહુ, ધૂપધટને ધૂમકેતુ, જયવીરને મહાજય, ચાલુક ને ત્રિલોક અને કામભોજ ને ચંદ્રક, એમ ચક્રવર્તી અને બાહુબલિના વીરો રણભૂમિમાં પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. પોતપોતાના સ્વામીએ જોયેલા બીજપણુ કેટલાક સુભટો રણમાં જય અને પરાજય પામવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે બંને સૈન્ય મળતાં તેઓ વચ્ચે બાર વર્ષસુધી મોટું લયંકર યુદ્ધ યાદ્યું.

બાર વર્ષને અંતે એક દિવસે પ્રાતઃકાલ થયો એટલે વાજિત્રના શબ્દો સાંભળીને સર્વ સૈનિકો ક્રોધથી શસ્ત્રને વર્ષાવતા રણભૂમિમાં આવ્યા. ભરતરાજના

૧ વંદ્યોળીઓ. ૨ આરિસ્ત્રને ઉતારી દીધી.

સર્ગ ૪ થો.] સૂર્યયશાએ કરેલો સંહાર; બાહુબલિની તેનીસામે તૈયારી.

૧૪૭

પુત્ર કાલસેન અને વૈરિસેન અને બાહુબલિના પુત્ર મહાયશ અને સિંહસેન, તેમજ અકવર્તીના પુત્ર કાલમેધ અને મહાકાલ અને બાહુબલિના પુત્ર સિંહ ને વિક્રમ રણભૂમિમાં યુદ્ધ કરવા આવ્યા. સામસામે યુદ્ધ કરતા તેઓના રથના ચિત્કારથી પૃથ્વીતળ કંપાયમાન થયું, તેમના બાણના પ્રદારથી આકાશમાં રહેલા દેવતાઓ પણ ત્રાસ પામ્યા. તેમના સિંહનાદથી સિંહાદિ પ્રાણીઓ પણ મૃગની પેઠે ત્રાસથી દૂર થઈ ગયા અને તેમના જીજ્ઞાસુ આસ્ફેટથી પર્વતો પણ ક્ષાટી ગયા. એ વખતે ભરતરાજના મોટા પુત્ર સૂર્યયશાએ પ્રલયકાળમાં ક્ષોભ પામતા સમુદ્રની જેમ મોટા શબ્દે ગર્જના કરી અને પછી હાસ્ય કરતા એ વીર પોતાના હાથમાં ધનુષ્ય લઈ બાણવૃષ્ટિ કરવા માંડી, તેથી સર્વ સેનાને મૂર્છા પમાડી દીધી. પછી વેગવાળા વાયુથી પર્વતોની જેમ હાથીઓને પાડી દેતો, મૂર્તિમાન યમરાજ હોય તેમ સુભટસમૂહનો સંહાર કરતો, અનેક રથોને ભાંગતો, ઘોડાઓને ધુમાવતો, રથચક્રના નિર્ધોષથી પૃથ્વીને ક્ષોભ કરતો, વીરજનોના કલેવરથી ગીધ અને શિયાળને લોભાવતો, સર્વને દુઃસહ એવા પરાક્રમથી પોતાના સ્વામીને ખુશી કરતો, મોટા રાજાઓને ઉન્મૂલન કરતો અને જે આગળ આવે તેને ભસ્મ કરતો સૂર્યયશા બાહુબલિના સૈન્ય ઉપર દોડ્યો. આપ્રમાણે પોતાની સર્વ સેનાનો સંહાર કરનાર સૂર્યયશાને જોઈને બાહુબલિ ક્રોધ કરી પોતે રણભૂમિમાં આવ્યો. તેમણે ક્ષણવારમાં ભૂમિપીઠને ડુંડમુંડમય, આકાશતળને અસ્ત્રમય અને દિક્ચક્રને રૂધિરમય કરી દીધા. “હે વત્સ! તારા કંઠમાં હજી દૂધ છે, છતાં તું મારી મોટી સેનાનું અવગાહન કરે છે, તેથી હું ખુશી થયો છું; તારા જેવા પુત્રથી અવંશ ઉત્તત છે. પરંતુ ત્રણલોકમાં કોઈ એવો નથી જે મારા ક્રોધને સહન કરી શકે, માટે હવે તું મારી નજરેથી દૂર ખસ, કેમકે તું મારે કુમાર સૌમયશા સંરખો.” આપ્રમાણે તેનો તિરસ્કાર કરતા હોય, તેમ બળવાન બાહુબલિએ ઉત્સાહપૂર્વક ગંભીર ગિરાએ કહ્યું. તે સાંભળી સૂર્યયશા બોલ્યો. “હે કાકા! આજે મારે મંગલિકનો દિવસ છે અને તમે મારે પિતાતુલ્ય છો, તેથી હું ભક્તિથી આપને નમું છું. પરંતુ જ્યારે મારા પિતા દિગ્વિજય કરવા ગયા તે વખતે મને અયોધ્યા નગરીમાં મૂકી ગયા હતા, તેથી મેં રણસંત્રામ જરાપણ જોયો નથી. માટે પ્રસન્ન થઈ આ પુત્રની જીજ્ઞાસુ પરાક્રમ જુઓ” — આ પ્રમાણે કહી તત્કાળ ધનુષ્યનો ટંકાર કર્યો. તે વખતે આકાશમાં ત્રૈલોક્યના પ્રલયની શંકાથી દેવતાઓ સંભ્રમ પામી ઉપરા ઉપર પડવા લાગ્યા. તત્કાળ તેમણે વિચાર કર્યો કે, શ્રીઋષભસ્વામીના પુત્રોને બે હાથની જેમ સામસામે યુદ્ધ થવું ન જોઈએ — એવું ધારી તેઓ નીચે

૧૪૮

શબ્દનય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

આવી બંને સૈન્યના સુભેટાને કહેવા લાગ્યા કે “ અરે સુભેટા ! અમે જઈને તમારા સ્વામીને સમજાવીએ, હાંસુધી જે કોઈ યુદ્ધ કરે તેને શ્રીયુગાદિપ્રભુની આણુ છે. ” પ્રભુની આણુ થતાં સર્વ થોદ્ધાઓ જાણે ચિત્રલિખિત હોય, તેમ ઉભા થઈ રહ્યા.

પછી દેવતાઓ ભરતચક્રીની પાસે આવ્યા. અને ‘પદ્મખંડ ભરતના અધિપતિ અને ચક્રવર્તીઓમાં શિરોમણિ એવા હે ભરતરાજ ! તમારો જય થાઓ’ આવી આશીર્વા આપી દેવતાઓ બોલ્યા કે “ હે રાજેન્દ્ર ! તમે પદ્મખંડ પૃથ્વીનો જય કર્યો, તેમાં કોઈ દેવતાઓમાં પણ તમારી સામે થયેલ નથી તો તમે બંને ઋષભસ્વામીના પુત્ર થઈ, પોતાને હાથે પોતાના હાથનો વધ કરવાનો કેમ આરંભ કરો છો ? તમારા પિતાએ આ સૃષ્ટિ નિર્માણ કરી છે અને તેમના પુત્ર થઈને તમે તેનો સંહાર કરો છો તે તમને ઘટે છે ? તમારો નાનો ભાઈ બાહુબલિ તમારા આવવાથી આવ્યો છે અને તમારા જવાથી ચાલ્યો જશે. હંમેશાં કારણથીજ કાર્ય થાય છે. માટે હે ક્ષિતિપતિ ! જગત્ને સંહાર કરનારા રણમાંથી તમે વિરામ પામો. તમારા જેવા મહાશયનો ઉદય જગત્ને હર્ષ માટે છે. ” આ પ્રમાણે કહીને દેવતાઓ વિરામ પામ્યા એટલે ભરતચક્રી બોલ્યા—“ હે દેવતાઓ ! રણનું કારણ જાણીને તમે આમ બોલો છો કે જાણ્યાવગર બોલો છો ? તમે અમારા પિતાના ભક્ત છો ને અમે તેમના પુત્રો છીએ તેથી ઘટિત અઘટિત વિચારીને જે યથાર્થ હોય તે અમને ફરમાવો. હું ‘બલવાન છું’ એવા ગર્વથી, લોભથી કે માત્સર્યથી રણની ઇચ્છા કરતો નથી, પણ શસ્ત્રાગારમાં ચક્ર પ્રવેશ કરતું નથી તેથી મેં આ આરંભ કર્યો છે. સાઠ હજાર વર્ષસુધી દિગ્વિજય કરીને હું ઘેર આવ્યો તે વખતે કોઈ મારા બંધુઓ મને મળવા આવ્યા નહોતા, તેથી મેં માણસો મોકલી તેમને બોલાવ્યા. તેઓમાંથી મારા અઘાણુ બંધુઓ તો કાંઈક વિચારીને પિતાના માર્ગને અનુસર્યા, માત્ર આ બાહુબલિ એકજ મારે વિષે દુર્ચિનીત થયો, પણ પ્રથમ તો વિનયથી પિતાની જમ મારી આરાધના કરતો હતો, પણ દૈવયોગે અત્યારે તે મારી આજ્ઞાપણ માનતો નથી. એક તરફ એ મારો લઘુભ્રાતા મારો અંશ હોય તેવો છે અને બીજી તરફ ચક્રરત્ન પોતાના સ્થાનમાં પેસતું નથી; માટે એ મારો ભાઈ મનસ્વી છે, તે છતાં પણ એકવાર મારીપાસે આવે અને પછી તે સત્વર મારા હાથી, ઘોડા, રથ અને દેશ ભલે ગ્રહણ કરે. હે દેવતાઓ ! હું આવા સંકટમાં પડ્યો છું; માટે તમે નીતિરૂપ નેત્રથી વિચારીને મને

૧ ચિત્રમાં આજબેલા.

સર્ગ ૪ થો.]

દેવતાઓએ દંદ્ર યુદ્ધની કરેલી સૂચના.

૧૪૯

ન્યાયપૂર્વક શિક્ષા કરો. તમે જનવર્ગના અગ્રણી હોવાથી તમે કહો તે મારે પ્રમાણ છે.—” ભરતનાં આવાં વચનો સાંભળી તેઓ બોલ્યા—“હે મહીપતિ ! જે ચક્રનો પ્રવેશ થાય નહીં તો તમે વારવા થોડ્ય નથી. પણ જે બાહુબલિ રણ કરવાને કહે, તો તમારે બંનેને દંદ્રયુદ્ધ કરવું, કે જેથી જગત્નો ક્ષય ન થાય. તેમાં દૃષ્ટિયુદ્ધ, વાગ્યુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ અને દંડયુદ્ધ એ ચાર યુદ્ધથી તમારે યુદ્ધ કરવું, જેથી તમારું માન સચવાય અને પ્રાણીઓની હિંસા ન થાય. ” આપ્રમાણે દેવતાઓએ કહ્યું, તે પ્રમાણે કરવાને ભરતે કબુલ કર્યું.

પછી દેવતાઓ બાહુબલિના સૈન્યમાં આવ્યા. ત્યાં મૂર્તિથી પણ ઉચ્ચ એવા બાહુબલિને જોયા. “શ્રી યુગાદિ પ્રભુના પુત્ર બાહુબલિ જય પામે અને આનંદમાં રહો.” આવી આશિષ આપી દેવતાઓ બોલ્યા—“મહારાજ બાહુબલિ ! ભુજની ખરજ મટાડવાને મિષે જગત્નો સંહાર થવાનું કારણ આ શું તમે આરંભ્યું છે ? તમે યશના અર્થી અને વડિલના ભક્ત છો, તે છતાં આ વડિલ બંધુની સાથે યુદ્ધનો સમારંભ કેમ કર્યો છે ? માટે હે ભૂપતિ ! ચાલો, અને ભરત જેવા વડિલ બંધુને પ્રભુત્વ કરો. ગુરૂજનની સેવાથી તમને ઉલટું વિશેષ માન મળશે; અને તેમ કરીને સ્વોપાર્જિત ધનની પેઠે છ ખંડ ભરતને ભોગવો, તેથી સર્વથા તમે પ્રશંસા પામશો. બાદી બીજી રીતનું અભિમાન તો અજ્ઞજનને આશ્રયીનેજ રહેલું છે.” આમ કહી દેવતાઓ વિરામ પામ્યા, એટલે બાહુબલિ બોલ્યા “હે દેવતાઓ ! તમે પિતાશ્રીના અતિ ભક્ત હોવાથી સરલ હૃદયવાળા છો. પણ પૂર્વે પિતાશ્રીએ અર્થીઓને સંપદા આપી તેમ અમને અને ભરતને રાજ્યસંપત્તિ વહેંચી આપેલી છે. અમે પિતાની આજ્ઞાથી તેટલાજ રાજ્યવડે સંતુષ્ટ થઈ રહેલા છીએ અને અસંતોષી ભરતે તો સર્વ ભરતખંડને પોતાને તાબે કરી લીધેલું છે, તે છતાં અપૂર્ણ આશાવાળા તેણે ભાઈઓનાં રાજ્ય પણ સર્વ લીધાં છે અને પોતાની ગુરૂતા બતાવી દીધી છે. તથાપિ મિથ્યાત્વથી મૂઢ મનવાળો જેમ અતત્ત્વમાં તત્ત્વબુદ્ધિ રાખે તેમ એ ભરત હવે વૃથા પિતાની જેવી ગુરૂતા ધરાવે છે. છેવટે તે મારા રાજ્યનેપણ અત્યારે અન્યબુદ્ધિથી હરવાને ઇચ્છે છે, પણ તે બાજુતો નથી કે બાહુબલિ તેનું સર્વસ્વ હરી લેશે. તેથી એ અગુરૂ બંધુને હું ગુરૂબુદ્ધિથી વૃથા કેમ નમું ? બાદી આ પૃથ્વીને ક્ષાત્રપણે ગ્રહણ કરે તો ભલે કરે. હે દેવતાઓ ! જે યુદ્ધ કરે નહીં, તેની સામે કોઈ યુદ્ધ કરવું નથી; તેથી મારી ઉપેક્ષાથી જેમ આવ્યો તેમ ક્ષેમકુશળ ભલે તે આદ્યો જાય. એનું આપેલું ભરતક્ષેત્ર હું ભોગવીશ, એ તમે ક્યાંથી સાંભળ્યું ? જેને પિતાના આપેલાથી તુમિ થઈ નહીં, તેને બીજા સાથી

૧૫૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

તૃપ્તિ થાય ! માટે હે દેવતાઓ ! જો તમે તેનું હિત ઇચ્છતા હો તો તે લોભાંધને જઇને સમજવો, હું તેના જેવો લોભી નથી.” આવી બાહુબલિની વાણી સાંભળીને ચમત્કાર પામેલ દેવતાઓએ કહ્યું કે “ જ્યાંસુધી ચક્ર પ્રવેશ કરે નહીં, ત્યાંસુધી ભરતરાજને શીરીતે અટકાવી શકાય ? અને તે યુદ્ધ કરે તો તમારે યુદ્ધ કરવું એ નિશ્ચય છે તો તમને પણ અટકાવાય નહીં. માટે તમારે ઉત્તમ યુદ્ધથી યુદ્ધ કરવું, અધમ યુદ્ધથી નહીં.” આ વાત બાહુબલિએ ‘પણ સ્વીકારી, એટલે સર્વ દેવતાઓ યુદ્ધભૂમિની નજીક આકાશમાર્ગે જિલા રહ્યા.

પછી બાહુબલિના છડીદારે હાથી ઉપર ચડી, જિઓ હાથ કરીને મોટા ધ્વનિવડે સર્વ સુભટોને કહ્યું, “હે રાજવીરો ! તમે વાંછિત યુદ્ધ કરવાથી નિવૃત્ત થાઓ અને ગજ અશ્વ વિગેરે વાહનોને પાછા લઇ જાઓ. આપણા મહારાજ બાહુબલિ દેવતાઓની પ્રાર્થનાથી પોતે થણા વખતથી ઇચ્છેલું દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવાનો આરંભ કરેછે, તેથી તમે દૂર રહી તેનું અવલોકન કરો.” આપ્રમાણે સાંભળી પોતાના બાહુ વૃથા વૃદ્ધિ પામેલા છે એમ માનતા સર્વ સુભટો રાજની આજ્ઞાથી પોતે ઇચ્છેલા રણમાંથી દૂર ખસી ગયા. તેજ પ્રમાણે યુદ્ધ કરવાથી નિવૃત્ત થયેલા ભરતના યોદ્ધાઓ પણ ચિંતા કરવા લાગ્યા કે, “આપણે વિદ્યમાન છતાં આપણા સ્વામી દ્વંદ્વયુદ્ધ કેમ કરતા હશે? જ્યારે સૈન્ય સઘળું મૃત્યુ પામે કે લાગી જાય ત્યારે રાજને પોતાની જાતે યુદ્ધ કરવું પડેછે, કારણ કે તે સર્વથા સૈન્યથી વિભૂષિત અને રક્ષણીય છે. આ ત્રણ લોકમાં આપણા સ્વામી સમાન કોઈ બલવાન નથી, પણ તેનાથી આ એક બાહુબલિ વધે તેમ જણાય છે, તેથી આપણને શોચ થયા કરે છે.” આ પ્રમાણે એકઠા થઈ થઇને ચિંતા કરતા પોતાના સુભટોને દેખી, ભરતે પોતાનું બળ બતાવવામાટે તેઓને બોલાવી આજ્ઞા કરી કે “ હે સુભટો ! મારી આજ્ઞાથી તમે સર્વે એક મોટા ખાડો ખોદો ” એમ કહી તેમની પાસે મોટા વિસ્તારવાળો ખાડો ખોદાવ્યો. પછી સાંકળોવડે પોતાનો વામ ભુજ^૧ બાંધી, બલવાન ભરત રાજ તે ખાડાની નજીક બેઠા. સંકટો સાંકળોથી આખા શરીરે વીંટાયેલા ભરત વડવાઇઓથી વીંટાયેલા વડની જેવા અને કિરણોથી વીંટાયેલા સૂર્યની જેવા દેખાવા લાગ્યા. પછી ભરતે આજ્ઞા કરી કે “ તમે સર્વે તમારા સર્વ વાહનોથી અને બલથી મને ખેંચીને આ ખાડામાં પાડી નાખો, કે જેથી તમને મારા બળનો નિશ્ચય થશે, પછી તમને સત્યતા જણાતાં ખોટી આશંકાનું સ્વપ્ન પણ તત્કાળ વ્યર્થ થઈ જશે.” આ પ્રમાણે સર્વ

સર્ગ ૪ થો.]

દૃષ્ટિયુદ્ધ, વાક્યુદ્ધ, સુદૃષ્ટિયુદ્ધ.

૧૫૧

રાજાઓના મુગટ સમાન ભરતે આજ્ઞા કરી એટલે સર્વ રાજવીરોએ વારંવાર આ-
કર્ષણ કરવા માંડ્યું. પણ ભરત પોતાને સ્થાનદેથી જરાપણ ચલિત થયા નહીં.
પછી ચક્રવર્તીએ પોતાનો હાથ જરાક પાછો ખેંચ્યો, ત્યાં તો સર્વ વીરો, વાહન
તથા પરિવાર સહિત ક્રતાપર પક્ષીઓનીપેઠે તે સાંકળસાથે ખાડાઉપર લટકી રહ્યા.

પોતાના સ્વામીના બળનું આવું માહાત્મ્ય જોઈ પ્રસન્ન થયેલાં તેઓ પછી
રણુથી પરાક્રમુષ્ઠ થઈ સાક્ષીની જેમ નજીક ઊભા રહ્યા. દેવતાઓએ રણભૂમિપર
સુગંધી જલથી સિંચન કર્યું અને પંચવર્ણી પુષ્પોની શ્રેણિ વરસાવી. પછી ભરત
અને બાહુબલિ હાથી ઉપરથી ઉતરીને રણભૂમિમાં આવ્યા. પ્રથમ દૃષ્ટિયુદ્ધની
પ્રતિજ્ઞા લઈ એક બીજાની સન્મુખ ઊભા રહ્યા. અનિમેષ દૃષ્ટિએ સામસામું જોઈ
રહેલા તે વીરો જાણે પરસ્પર ચિરકાળ અવલોકન નહિ કરવાના હોષને ટાળતા
હોય તેમ દેખાતા હતા. પર્વતના જેવા ઉન્નત તે બંને સામસામા નેત્રને પ્રસારીને
અને તામ્રમુખ કરીને રહેલા હતા તેથી જાણે કામદેવનો ત્રાસ કરતા હોય તેમ ભ-
યંકર જણાતા હતા. એમ જોતાં જોતાં ઉદય પામતા સૂર્યના જેવી આકૃતિવડે અતિ
રોદ્ર એવું બાહુબલિનું મુખ જોનારા ચક્રવર્તીનાં નેત્ર અશ્રુયુક્ત થઈને મીંચાઈ ગયાં.
તેમ જોઈને ભરતના સૈન્યે નીચું જોયું અને બાહુબલિના સૈન્યે સ્પર્ધાથી ઊંચું જોયું.
પછી ભરતને નીચું જોઈ રહેલ જોઈ બાહુબલિ બોલ્યા—‘હે બંધુ ! ઉદ્વેગ કેમ પા-
મોછો, હવે મારી સાથે વાક્યુદ્ધ^૧ આચરો.’ તેનાં વચનથી પગના આધાતથી સ-
ર્પની જેમ ક્રોધ કરીને ભરત બોલ્યા ‘અરે આત્માને વિજય માનનાર ! હું વાક્યુદ્ધ
કરવાને તૈયાર છું.’ આપ્રમાણે કહી, આકાશમાંથી તારા અહ અને નક્ષત્રો ને ખેર-
વતો તેમજ ત્રાસ આપતો, મંદરાચળે કોભ કરેલા સમુદ્રના ધ્વનિ જેવો, ઔરાવતના
નાદ જેવો અને કલ્પાંત કાળના મેધના ગર્જરવ જેવો મહા ધોર સિંહનાદ ભરતે
કર્યો. તે સિંહનાદથી કુલપર્વતોના શિખરો કંપાયમાન થઈ ગયા, સમુદ્રનાં જલ
ગગનાંચળ સુધી ઉછળવા લાગ્યાં, મોટા સર્પો પાતાળમાંથી પણ પાતાળમાં પેશી-
ગયા, સિંહાદિક દુષ્ટ પ્રાણીઓ ગુફાની અંદર બીજી ગુફામાં સંતાઈ ગયા, ઘોડાઓ-
એ દુર્નુદ્ધિ જન સદ્નુદ્ધિને ગણે નહીં તેમ લગામને ગણી નહીં, જેમ વાતુલ^૩
પુરૂષો તીખાશને ન ગણે તેમ હાથીઓએ અંકુશના પ્રહારને જાણ્યા પણ નહીં,
જેમ પિથુન પુરૂષો સદ્રાણીને અવગણે તેમ રથના ઘોડાઓએ રાશને માની નહીં,
જાણે ભૂત વળગ્યા હોય તેમ ખચ્ચરોએ ચાતુકના મારને ગણકાર્યો નહીં અને

૧ આખનું મટકું મારવા વગર. ૨ વચનયુદ્ધ. ૩ વાયળા.

૧૫૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સર્વ સૈનિકો ધુમતા હોય, મૂર્છા પામ્યા હોય, અચેતન થયા હોય અથવા સર્વ-સ્વથી બ્રહ્મ થયા હોય તેવા થઈ ગયા. પછી બાહુબલિએ ક્રોધ પામી પોતાના તેજનો ગર્વ ધરીને બ્રહ્માંડને ફેડે તેવો સિંહનાદ કર્યો. તે નાદથી પોતાને મથન કરનારા મંદર પર્વતના ધ્વનિની શંકાથી ત્રાસ પામેલા સમુદ્રના જલજંતુઓ બ્રાંતિથી અંદર પેશી ગયા, ફરીને ઘેંટ્રે છોડેલા વજ્રના ધ્વનિના ભ્રમથી પોતાનો ક્ષય થવાની શંકા કરતા કુલપર્વતો કંપી ગયા, અને ત્રણે લોક જાણે રોગાર્ત હોય અથવા અંદર કોઈ શક્ય પેહું હોય તેમ ચેતનરહિત થઈ ગયું. થોડીવાર પછી દેવતાની સ્ત્રીઓને પોતાના પતિના વક્ષસ્થળનું શરણ કરનારી અને કંઈ દિશામાં જવું તેવા સં-ભ્રમવાળી કરતો દુઃસહ સિંહનાદ ફરીથી ભરત રાજ્યે કર્યો. તરતજ પ્રચલિત શ્રવણેન્દ્રિયમાં અધિરપણું અને સ્થિરમાં ચલિતપણું કરતો એવો સિંહનાદ બાહુબલિએ કર્યો. એમ વારંવાર સિંહનાદ કરતાં દુર્જનના સ્નેહની અને સર્પની કાયાની જેમ અનુક્રમે ભરતનો સિંહનાદ ઉત્તરોત્તર હીન થવા લાગ્યો અને નદીના પ્રવાહની તેમજ સજ્જનની પ્રીતિની જેમ બાહુબલિનો સિંહનાદ ઉત્તરોત્તર વધવા લાગ્યો. શાસ્ત્રના વાદની જેમ પરસ્પર વાગ્યુદ્ધ કરતાં છેવટ બાહુબલિએ સર્વની સાક્ષીએ ભરતને જીતી લીધો. તેના બલથી અંતરમાં અમત્કાર પામેલા દેવતાઓએ પ્રશંસા-પૂર્વક તેની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી.

પછી બાહુબલિએ કહ્યું “હે જગત્પતિ મહાશુભ ! તમે જરા પણ ખેદ કરશે નહીં. હું કાકતાલીય ન્યાયથી જિત્યો છું એમ માનીને હવે મુષ્ટિયુદ્ધ કરવા તત્પર થાઓ.” આવા બાહુબલિના વચનથી ભરતને ઉત્સાહ આવ્યો, એટલે તત્કાળ મુષ્ટિયુદ્ધ કરવાને ભુજસ્ફોટ કર્યો. કટી ઉપર વસ્ત્ર બાંધી પૃથ્વીને જાંચી નીચી કરતા બન્ને વીરદુંજર ચરણન્યાસથી વિલાસ કરવા લાગ્યા. વાયુ વેગથી વૃક્ષની જેમ જાંચા થતા અને નીચા નમતા તેઓ આકાશ ભૂમિને ગજવે તેવા સિંહનાદ કરતા હતા. ઉછળી ઉછળીને ચરણવડે પૃથ્વીપર વારંવાર તાડન કરવાથી દૂર્ભરાજને પ્રાણસંદેહરૂપ સંકટમાં પાડતા હતા. સમીપ રહેલા બે વૃક્ષોની જેમ પરસ્પર ભુજઓથી વારંવાર મળતા હતા અને પાછા જુદા થતા હતા. તેમના ચરણપ્રહારથી પોતાનો ક્ષય થવાની શંકા રાખતી પૃથ્વી, અસહનપણાથી જાણે પોકાર કરતી હોય તેમ ગાજતી હતી.

આ પ્રમાણે થોડી વાર ચાલ્યા પછી ક્રોધ પામેલા બાહુબલિએ ભરતચક્રીને

૧ જ્ઞાનમાં બહેરાપણું. ૨ શૂલનો વરસાદ.

સર્ગ ૪ થો.]

દંડયુદ્ધનું વર્ણન.

૧૫૩

હાથમાં લઈને એક દડાની માફક વેગથી આકાશમાં ઉછાળ્યા. તે વખતે ‘છ ખંડ પૃથ્વીને જીતી શું આ સ્વર્ગને જીતવા બંધ છે’ એમ ક્ષણવાર આકુલવ્યાકુલપણે દેવતાઓ કૌતુકથી એવા લાગ્યા. આકાશને પ્રકાશિત કરતા ભરતરાજ તારાઓના માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરીને યોગીની પેઠે મનુષ્યોને અદૃશ્ય થઈ ગયા. તે સમયે બન્ને સૈન્યમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો, આકાશમાં રહેલા દેવતાઓ ગ્લાનિ પામી ગયા; અને બાહુબલિ વિચારવા લાગ્યા કે ‘મારા બળને તેમજ સાહસને ધિક્કાર છે, અવિવેકી એવા મને પણ ધિક્કાર છે, રાજ્યલોભને અને અમારા મંત્રીઓને પણ ધિક્કાર છે; પરંતુ હવે શોય શું કરવો, જ્યાંસુધી આર્યભરત પૃથ્વીપર પડી વિશીર્ણ થઈ ન બંધ સાંસુધીમાં તેમને અધરથીજ ઝીલી લઉં.’ આવો વિચાર કરીને બાહુબલિ, શય્યાને આકારે જીજ કરી ચરણના અગ્રભાગથી ભૂમિનો સ્પર્શ કરી, આકાશ તરફ દૃષ્ટિ પ્રસારીને ઊભા રહ્યા; અને વિદ્યુતના દંડની જેમ ગગન સાગરને પ્રકાશતા ભરતને ભૂમિપર પડતાં અધરથીજ બાહુબલિએ બે જીજવડે ઝીલી લીધા. તરતજ ક્રોધ પામી કૂર મુષ્ટિને ઉગામીને દેવતાઓને અને વિદ્યાધરાને હાથ કરતા ભરત બાહુબલિ ઉપર દોડી આવ્યા અને નિવિડપણે બાહુબલિના મસ્તકપર પ્રહાર કર્યો. તે મુષ્ટિવડે મસ્તકમાં તાડિત થયેલા બાહુબલિ જાણે કંઈ સ્મરણ કરતા હોય, તેમ ક્ષણવાર નેત્ર મીચી ગયા. પણ સહજવારમાં પાછા સ્વસ્થ થઈ બાહુબલિએ વજ્રવડે પર્વતના શિખરની જેમ ભરતની છાતીમાં મુષ્ટિનો પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહારથી જાણે પૃથ્વીનો પોતા તરફનો રાગ જાણવાને ઇચ્છતા હોય તેમ ભરત આખા શરીરથી સ્પર્શ કરતા પૃથ્વીપર સપાટ પડી ગયા. તેમ જોઈને પોતાના સ્વામીના દુઃખથી દુઃખી થયેલા સર્વ સૈનિકો તત્કાળ મૂર્છા પામ્યા. “મહાન્ પુરૂષોની આપત્તિથી કોને દુઃખ ન થાય?” તે વખતે ‘અહા ! દુર્મદ એવાં મેં કુલનો નાશ કરનાર આ શું કામ આરંભ્યું છે. જો આ જ્યેષ્ઠ બંધુ ભરત નહીં જીવે તો હું પણ નહીં જીવું.’ આવી રીતે ચિંતા કરતા બાહુબલિ ભૂમિપર પડેલા ભરતની પાસે આવી, સાશ્વ નેત્રે સેવકની જેમ પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રવડે પવન નાખવા લાગ્યા.

ક્ષણવાર પછી સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને ચક્રવર્તીએ જોયું તો સેવકની જેમ પોતાની આગળ રહેલા લઘુ બંધુને અને સંતાપિત અવસ્થાવાળા પોતાને જોયા. એટલે તત્કાળ ઊભા થઈ ક્રોધથી લોહદંડ હાથમાં લઈને ભમાડતા ભમાડતા હાથકર રૂપે બાહુબલિ તરફ દોડ્યા; અને મત્ત ગર્જદ્ર દંતુશળથી દરવાજાના કમાડને તાડન કરે, તેમ ચક્રવર્તીએ ક્રોધ કરીને તે દંડવડે બાહુબલિના મસ્તકપર તાડન

૧૫૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

કર્તુ. ચક્રવર્તીના હંડધાતવડે તેના મસ્તકમાં મોટા ધ્વનિ થયો અને જીર્ણ લાંડની પેઠે મુગટ ચૂર્ણ થઈ ગયો. તેની પીડાથી બાહુબલિએ નેત્ર મીંચી દીધાં અને તેના દુઃસહ ધ્વનિથી લોકોએ હાથવડે શ્રવણને ઢાંકી દીધા. તે પીડાને અવગણીને તરતજ બાહુબલિએ લોઢાનો હંડ ગ્રહણ કર્યો; અને જાણે દેવતાઓની સાથે વૈર કરતા હોય તેમ સ્વેચ્છાએ તેને ભમાડ્યો. જ્યારે તેમણે હંડ ભમાડ્યો તે વખતે શું આ પર્વતોના શિખરોને તોડી નાખશે ! અથવા શું પૃથ્વીને ઉખેડી નાખશે ! એવી દેવતાઓને શંકા થવા લાગી. તે હંડવડે ગર્જદ્ર જેમ દૃઢ દંતુશળવડે દરવાજાપર પ્રહાર કરે તેમ બાહુબલિએ ભરતના હૃદયપર પ્રહાર કર્યો. જેથી ભરતનું મજબૂત બખ્તર તૂટી ગયું, અને આકાશમાંથી બ્રહ્મ થયેલા સૂર્યની જેમ ભરતચક્રીનું શરીર સ્ફુટ કાંતિએ દેખાવા માંડ્યું. પછી કંઠપાંત મેઘ જેમ વિદ્યુદંડથી પર્વતને મારે, તેમ ભરતે હંડથી બાહુબલિના મસ્તકપર ધા કર્યો. તે વખતે તે હંડ લોઢાનો છતાં બાહુબલિના શરીરના આધાતથી, જાણે પોતે કરેલા અપરાધને લીધે બાહુબલિનો લય લાગ્યો હોય, તેમ ભાંગી ગયો. તે હંડના ધાથી બાહુબલિ અનુસુધી પૃથ્વીમાં મગ્ન થઈ ગયા અને લય પામેલા યોગીની જેમ ક્ષણવાર કાંઈ પણ જાણી શક્યા નહીં. પણ પાછા તરતજ પંકમાં મગ્ન થયેલા હાથીની જેમ પોતાના અંગને કંપાવી બહાર નીકળ્યા અને પોતાનો લોહહંડ ગ્રહણ કર્યો. તે વખતે “આ હંડવડે શું તારાઓને સ્થાનબ્રહ્મ કરીને પાડી નાખશે, શું પર્વતોને ચૂર્ણ કરશે, કે શું પક્ષીના માળાની જેમ આકાશમાંથી વિમાનોને પાડી નાખશે ?” આ પ્રમાણે શંકા કરતા લોકો તેની સામું જોઈ રહ્યા. એટલામાં તો બાહુબલિએ બલવડે ચક્રવર્તીના મસ્તક ઉપર હંડનો ધા કર્યો. તે હંડના ધાથી ચક્રવર્તી કંઠસુધી પૃથ્વીમાં પેશી ગયા, તે વખતે તેમના મુખનો દેખાવ રાહુએ ઝસેલા ચન્દ્રના જેવો દેખાતો હતો. તે જોઈ ‘હે પૃથ્વી ! તું અમારા સ્વામીની પેઠે અમને પણ વિવર આપ.’ આમ કહેતા ચક્રીના સર્વ સૈનિકો મૂર્છા પામ્યા, અને ‘અહા ! બ્રાતાના વધથી મને મોટું દુઃસહ પાપ લાગ્યું, કુપુત્ર એવા મારાથી પિતાનો વંશ કલંકિત થયો,’ આ પ્રમાણે બાહુબલિ શોક કરવા લાગ્યા. તેવામાં તો તે વ્યથાનો ભાગ કરી, સૂર્યના જેવા તેજસ્વી ચક્રવર્તી પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળ્યા.

પછી ચક્રવર્તી વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “જેમ દેવતાઓથી ઇંદ્ર, મૃગલાઓથી કેશરી, અને તારાઓથી ચંદ્ર જીતાય નહીં, તેમ રાજાઓથી ચક્રવર્તી જીતાય નહીં, તે છતાં આ શું થયું ? વળી સાઠ હજાર વર્ષસુધી જે મેં પૃથ્વીનો વિજય

સર્ગ ૪ થો.]

ચક્રીનો ક્રોધ, ચક્રનું ચક્રનું, મુષ્ટિયુદ્ધ.

૨૫૫

કર્ષો, તે શું આ બાહુબલિને માટે ? કે જે અસારે મારે વધ કરવાને ઉદ્યત થયો છે. તેમજ એક કાળે બે વાસુદેવ ન થાય તેમ બે ચક્રવર્તી પણ ઉત્પન્ન ન થાય તેવી શ્રીજિનાગમમાં ભગવંતની વાણી છે, તે વ્યર્થ પણ કેમ થાય ? સારે શું પૃથ્વીમાં આ બાહુબલિજ સત્ય ચક્રવર્તી હશે, હું ચક્રવર્તી નહીં હોઉં ? અને મેં જે દિગ્વિજય કર્યો તે શું આના સેનાપતિ થઈને કર્યો ! ” આ પ્રમાણે ચક્રવર્તી દ્વંદ્વ-યમાં ચિંતવન કરતા હતા, તેવામાં તો અગ્નિના તણખાઓને છોડતું અને સૂર્યના જેવું તેજસ્વી ચક્રરત્ન તેના હાથમાં આવ્યું. ચક્રના આવવાથી જેના મનમાં પોતાના ચક્રવર્તીપણાની પ્રતીતિ થઈ છે એવા ચક્રવર્તીએ ચક્રને ભમાડતાં ભમાડતાં ક્રોધ કરીને બાહુબલિને કહ્યું—“ અરે બાહુબલિ ! અઘાપિ કાંઈ બગડી ગયું નથી, હજી પણ માન છોડી દહને દેવતાઓએ માનવા યોગ્ય એવી મારી આજ્ઞાને માન્ય કર. તું મારે અનુજ બંધુ છે, તેથી તારે પ્રથમનો સર્વ અપરાધ હું સહન કરીશ; તારે વધ કરવાથી થનારૂં બ્રાતૃહત્યાનું પાપ મને ન થાઓ. સર્વ તિર્થેયમાં હાથી, તેનાથી કેશરી અને તેનાથી અષ્ટાપદ—એમ અનુક્રમે સર્વે બલવાન રાજાઓ પણ પોતાથી અધિક બળવાન રાજાને વશ રહે છે. હે બાહુબલિ ! તારે બાહુબલનો ગર્વ કરવો યોગ્ય નથી, કારણ કે, સર્વ બલવાન રાજાઓ પણ ચક્રવર્તીની આજ્ઞાને અંગીકાર કરે છે.” ભરતનાં આવાં વચનો સાંભળી પોતાના ખભા ઉપર દૃષ્ટિ નાખતો બાહુબલિ, ધીર અને ગંભીર વાણીથી નિર્ભયપણે બોલ્યો. “ હે આર્ય ! તારામાં આપણા પિતાનું પુત્રપણું શોભતું નથી. કારણ કે ક્ષાત્રધર્મને જાણતાં છતાં આ દ્વંદ્વ યુદ્ધમાં પણ ચક્રનું અહણ કરે છે. અરે જ્યેષ્ઠબંધુ ! બાહુબલિના બલની પાસે આ લોહખંડ શું કરનાર છે ! તેતો ઉલટું સૂર્યપાસે ખદોતની જેમ તને લંજવે છે. અસાર સુધી તે તારા બાહુનું બળ તો જોયું, હવે આ ચક્રનું બળ પણ જો. આ મારે બ્રાતા થાય છે એવી શંકા રાખીશ નહીં, કેમકે ક્ષત્રીઓનો એવો કમજ છે.” આવાં બાહુબલિનાં વચનો સાંભળીને ક્રોધ પામેલા ચક્રવર્તીએ ચક્રને આકાશમાં ભમાડી, સર્વ પ્રેક્ષકને ભય ઉત્પન્ન કરતું તેને તત્કાળ છોડ્યું. તે ચક્રને જોઈને બાહુબલિ વિચારવા લાગ્યા કે “ દંડવટે હણીને મૃત્તિકાના પાત્રની જેમ શું આને ચૂર્ણ કરી દઉં ! વા દડાની જેમ આકાશમાં લીલાવટે ઉડાડી નાખું ! અથવા યશસ્વ વૃક્ષને માટે બીજની જેમ તેને પૃથ્વીમાં દાટી દઉં ! વા ચક્રલાના અપળ બચ્ચાંની જેમ તેને હાથમાં પકડી લઉં ! વા મુષ્ટિથી હણીને તેને દિશાંતરમાં ફેંકી દઉં ! અથવા તો તેનું વીર્ય તો પ્રથમ જોઈ, પછી જ કરવું હશે તે કરીશ. ’ આ પ્રમાણે બાહુબલિ ચિંતવતા હતા, તેવામાં તો તે જાનવદ્યમાન ચક્ર બાહુ-

૧૫૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

બલિની સમીપે આબું અને તેને પ્રદક્ષિણા કરીને પાછું ચક્રવર્તીના હાથમાં પ્રાપ્ત થયું. કારણ કે, ચક્રવર્તીના સામાન્ય ગોત્રી ઉપર પણ ચક્ર પ્રવર્તતું નથી, તો તદ્દલવસિદ્ધિવાળા બાહુબલિ જેવા પુરૂષપર તો કેમજ પ્રવર્તે ! પછી બાહુબલિએ અત્યંત ક્રોધાયમાન થઈને ચિંતબું કે, “ચક્રને તેના રક્ષક એક હજાર યક્ષોને અને આ અન્યાય કરનારા તેના અધિપતિને હવે તો એક મુષ્ટિના ઘાથી ચૂર્ણ કરી નાખું.” આતું ચિંતવી કલ્પાંતકાળે છેડેલા ઈંદ્રના વજ્ર જેવી કૂર મુષ્ટિ ઉગામી બાહુબલિ ભરત ઉપર દોડ્યા. પરંતુ સમુદ્ર જેમ મર્યાદાભૂમિમાં આવીને અટકી જાય તેમ બાહુબલિ ચક્રવર્તીની પાસે આવતાં અટકી ગયા અને સ્થિર થઈને વિચાર કરવા લાગ્યા કે “અહો ! ચળાચળ એવા રાજ્યને માટે આ ભવનો અને આગામી ભવોનો—બંને ભવનો નાશ કરે તેવા આ બ્રાતૃવધનો હું આરંભ કરું છું તે કેવી વાત ! ગુરૂજનને હણીને અને લઘુજનને છળથી છેતરીને કદી બહું રાજ્ય મળે તેમ હોય, તોપણ મારે તેનું ગ્રહણ કરવું યુક્ત નથી. ઉપરથી દેખવામાત્ર સુખની પ્રાપ્તિવડે ભ્રમિત થયેલા અધમ પુરૂષો નરકાગારના કારણમાંજ જ્યાં ત્યાં પ્રવર્તે છે; જે તેમ ન હોય તો તેવા રાજ્યને પિતા શ્રીજિનેશ્વર કેમ છોડી દે ! માટે હું પણ આજે તો પૂજ્ય પિતાના માર્ગનોજ પથિક^૧ થઉં.” આ પ્રમાણે મનમાં વિચારી એ મનસ્વી રાજ બાહુબલિ નેત્રમાંથી નીકળતા કિંચિત્ ઉષ્ણ જળવડે પૃથ્વીને સિંચન કરતા ભરતચક્રીને કહેવા લાગ્યા. “હે જ્યેષ્ઠ-બંધુ ! હે ભરતસ્વામી ! મેં તમને રાજ્યને માટે બહુ ખેદ કરાવ્યોછે, તો હવે મારા તે દુશ્વરિત્ર માટે મને ક્ષમા કરો. હું પિતાશ્રીના માર્ગનો પથિક^૧ થઈશ. મારે હવે રાજ્યસંપત્તિની સ્પૃહા નથી.” એમ કહી તેજ મુષ્ટિવડે તેણે પોતાના કેશનો લોચ કર્યો. તત્કાલ ‘સાધુ સાધુ’ એવા શબ્દો બોલતા દેવતાઓએ આનંદથી તેમની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. મહાવ્રતને પ્રાપ્ત થયેલા બાહુબલિએ ચિંતબું કે, “અહીંથીજ અનંત સુખના કારણ એવા પિતાશ્રીના ચરણપાસે જઉં, અથવા તો અહીંજ રહું, કારણકે ત્યાં જવાથી મારાથી પ્રથમ વ્રત લેનારા અને કેવળ જ્ઞાન પામેલા એવા મારા અનુજ બંધુઓમાં મારી લઘુતા થશે; માટે અહીંજ રહી ધ્યાનરૂપ અગ્નિવડે ઘાતી કર્મને બાળી, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પછી પ્રભુની પર્વદામાં જઈશ.” આ પ્રમાણે ચિંતવીને એ વ્રતધારી બાહુબલિ વીર, પોતાની બે ભુજઓ લાંબી કરી કાયેત્સર્ગે ત્યાંજ બેસા રહ્યા.^૨

૧ મુસાફર. ૨ આટલા પ્રસંગમાં ભરતચક્રીનો ક્રોધ, બાહુબલિનો અમત્વ, ત્યાગ કરવાની અહભુત શક્તિ, અહંકાર અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ એ ખાસ વિચારવા જેવાં છે.

સર્ગ ૪ થો.]

બાહુબલિની દિક્ષા, ભરતે કરેલી તેમની સ્તુતિ.

૧૫૭

બાહુબલિને આ પ્રમાણે રહેલા જોધને અને પોતાનાં અધટિત કાર્યોને જોધને ચક્રવર્તી જાણે પૃથ્વીમાં પેસી જવાને ઇચ્છતા હોય તેમ નીચું મુખ કરીને રહ્યા. નેત્રમાં અશ્રુ લાવી પોતાના લઘુ બંધુને પ્રણામ કર્યો, અને પછી પોતાની નિંદા અને તેની પ્રશંસા કરતા બોલ્યા—“હે બાંધવ ! જે લોભ અને મત્સરથી અસ્ત યથેલા છે તેઓમાં મુખ્ય હું છું અને દયાળુ અને ધર્મી જનોમાં મુખ્ય એવા તમે છો. હે બ્રાતા ! તમે પ્રથમ યુદ્ધમાં મને જીતી લીધો અને પછી વ્રતરૂપી અસ્ત્રવડે આ રાગાદિક શત્રુઓને જીતી લીધો, તેથી આ જગત્માં તમારાથી અધિક કોઈ બલવાન નથી. હે બાંધવ ! મારા અપરાધને સહન કરી મારી સાથે બોલો; તમે મારી સામું પણ બેતા નથી, તો શું પૂર્વની પેઠે દયાળુ નથી ? તમેજ પિતાના અરે-અરા પુત્ર છો કે જે પિતાને માર્ગે પ્રવર્ત્યા છે અને હું તો બાહુબલિ તે છતાં પણ રાગદ્વેષથી કદર્યના પામું છું. માટે હે ભગવન ! મારા પર પ્રસન્ન થાઓ, અને માંડે સર્વ પૃથ્વીનું રાજ્ય ગ્રહણ કરો. હું તમારું સંયમ સામ્રાજ્ય ગ્રહણ કરીશ.”

આ પ્રમાણે બાહુબલિ પાસે બાલકની જેમ વિલાપ કરતા ભરત ચક્રવર્તીને શુદ્ધબુદ્ધિવાળા મંત્રીઓએ નિર્મળ વાણીથી બોધ કરી સમજાવ્યા, એટલે ચક્રવર્તી બાહુબલિના પુત્ર સોમયશાને આગળ કરી જિનમંદિરોથી અલંકૃત એવી તક્ષશીલા નગરીમાં જવા ચાલ્યા. માર્ગમાં એક ઉદ્યાનને વિષે વિચિત્ર મણિઓથી રચેલું અને સહસ્ર આરાવાળું ધર્મચક્ર એક પ્રસાદમાં સ્થાપન કરેલું દીઠું. તેને નમસ્કાર કરી સોમયશા બોલ્યો—“પૂર્વે પાપનો નાશ કરનાર શ્રીઋષભ સ્વામી પૃથ્વીમાં છદ્મસ્થ-પણે વિહાર કરતા રાત્રિએ અહીં સમોસર્યા હતા. આ ખબર મારા પિતા બાહુબલિને યતાં તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે કાલે પ્રાતઃકાલે સર્વ રાજ્યો અને પ્રજાવર્ગની સાથે મોટા ઉત્સવ સહિત જઈ હું પિતાને નમસ્કાર કરીશ.” પછી તેમણે આજ્ઞા કરીને માંચા, અટારીઓ, દુકાનો, શેરીઓ અને ચોકને કપૂર ચંદનના જળથી છંટાવી, કસ્તુરીના મંડલવડે અંકિત કરાવ્યા તેમજ પુષ્પમાળા વસ્ત્રમાળા અને રત્નમાળાવડે અલંકૃત કરાવ્યા. આ પ્રમાણે કરાવી પ્રાતઃકાલે પવિત્ર અંગવાળા થઈને મારા પિતા સર્વ સમૃદ્ધિ સાથે પ્રજાલોક અને પરિવાર સહિત અહીં આવ્યા. અહીં આવીને જુએછે તો જેવું સૂર્યવગરનું આકાશ, પુત્રરહિત કૂળ, અને જીવવગરનું શરીર હોય તેવું આ ઉદ્યાન પિતાવગરનું જોયું; તેથી મનમાં દુઃખરૂપ ખિલાવડે પીડિત એવા મારા પિતા આજીવનના વૃક્ષોને પણ રોવરાવતા જાંચે સ્વરે રૂદ્ધન કરવા લાગ્યા. “અરે ! વિલંબ કરનારા અને ધર્મનો ઘાત કરનારા એવા મને ધિક્કાર

૧૫૮

શનુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

છે કે જણે રાત્રિએ જઈને પિતાના ચરણ કમળને વાંધા નહીં. હે ભગવન! તમે ખરેખર પૃથ્વીમાં એકજ વીતરાગ છો, ખીજે કોઈ નથી કે જે પુત્રઉપર પણ લેશ માત્ર રાગવાન થયા નહીં, તેમજ મમતાપણુ રાખી નહીં.” આ પ્રમાણે પોકાર કરી રૂઢન કરતા મારા પિતા બાહુબલિને મુખ્ય મંત્રીઓએ સમજાવ્યા. પછી પૃથ્વી-પર પડેલી પ્રભુના ચરણની પ્રતિમાને નમસ્કાર કર્યો. હે ચક્રવર્તી! ‘પછી પિતા-શ્રીના ચરણકમળને ખીજું કોઈ સ્પર્શ કરે નહીં’ એવું ધારી તેમણે આ ઠેકાણે આ પ્રાસાદ સહિત મહા ઉત્તર ધર્મચક્ર કરાવ્યું છે. “મોટું કે નાનું કોઈ પણ ધર્મ કૃત્ય જે આરંભ્યું હોય તે તે સદ્ગુણિવાળા પુરૂષે પ્રયત્નથી અવિલંબે કરવું. ધર્મના કાર્યમાં વિસ્તાર કરવાને માટે પણ વિલંબ કરવો નહિ. જુઓ, બાહુબલિરાજાએ એક રાત્રિ વિલંબ કર્યો તો પ્રભુને વંદના કરી શક્યા નહીં.” આ પ્રમાણે સાંભળી ચક્રવર્તી તે ધર્મચક્રને નમસ્કાર કરી, તક્ષશીલા નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં અનેક રાજાઓની પાસે સોમયશાને મોટા ઉત્સવથી અભિષેક કરાવ્યો. ત્યાંથી માંડીને અનેક પુરૂષરત્નોની ઉત્પત્તિનું કારણ અને સેંકડો શાખાવડેયુક્ત એવો પૃથ્વીમાં સોમ (ચંદ્ર)વંશ પ્રવર્ત્યો. સોમયશાને રૂપવતી અને કુલવતી સુવ્રતા વિગેરે ચૌવીશ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેનાથી જગત્માં પ્રખ્યાત પરાક્રમવાળા શ્રેયાંસ વિગેરે બહોંતેર હજાર પુત્રો થયા. બત્રીશ લાખ ગામ, સો પત્તન અને ત્રણસો નગરનું સોમયશા રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તેને ચુંમાળીશ લાખ રથ, એક લાખ હાથી, પાંત્રીશ લાખ સૂર્યના અશ્વોજેવા ઘોડા અને સવાકરોડ પાયદળની સેના હતી અને સાતસો રાજાઓ તેની આજ્ઞાને ચારણ કરનારા હતા.

પછી સોમયશાએ, સર્વ રાજાઓએ અને સર્વજનોએ પૂજેલા ભરતચક્રી ત્યાંથી પોતાના નગર તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં કાઉસગ્ગ મુદ્રાએ રહેલા બાહુબલિના ચરણમાં પ્રણામ કરી ભરત મોટા ઉત્સવથી વિરાજિત અયોધ્યાપુરીમાં આવ્યા. ત્યાં સુર, અસુર અને મનુષ્યોના સમૂહે સેવાયેલા ભરત રાજા સુખકારી પિતાની જમ પ્રજાનુ પાલન કરવા લાગ્યા. અહીં બહુલી દેશના રાજા બાહુબલિ સર્વ સાવધ કર્મથી રહિત અને સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારી થઈ કર્મને ખપાવવાને માટે કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા હતા ત્યાં નિશ્વળ અંગવાળા તે મુનિચંદ્ર બાહુબલિને જોઈ દેવતાઓ તર્ક કરતા હતા કે, “શું આ ધ્યાનાધિષ્ઠ રત્નમૂર્તિ હશે! વા પૃથ્વીમાંથી કાતરેલી પ્રતિમા હશે! અથવા આકાશમાંથી અવતરેલા કોઈ દેવ હશે!” બાહુબલિ મુનિ-પતિ, નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર દૃષ્ટિ રાખી, શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની નિર્મલ જ્યોતિનું ચિત્તવન કરતા હતા. તેઓ મેદ પર્વતનીપેઠે કંપરહિત રહેવાથી, નેત્રની દીકીને

સર્ગ ૪ થો.]

આહુબલિને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ.

૧૫૮

પણ નહીં ચક્રાવવાથી, જાતુસુધી બે જુજ લંબાયમાન કરી રાખવાથી, સર્વ આશ્રવોનો નિરોધ કરવાથી અને ચિત્તપ્રાણને ગોપવવાથી વિશેષપણે શોભતા હતા. એ આહુબલિ પર્વતની પેઠે સર્વ ઋતુના દોષથી અદૂષિત હતા. રાગ અને દ્રેષવડે યોગી જેમ અલિપ્ત રહે તેમ તાઢ, તડકા અને જળથી તેની મૂર્તિ નિર્લેપ હતી. પરસ્પર અસાદિ વૈર ધરાવનારા જીવો પણ સહોદરની પેઠે એકઠા થઈ તેના આશ્રિત થઈને રહેતા હતા. તેના મસ્તક, દાઢી, મુછ અને જુજ વિગેરેમાં પક્ષી-ઝાઝે માળા કર્યા હતા. એ મુનીશ્વર કર્મલતાથી મુક્ત થઈને અરણ્યલતાથી વીંટાયા સતા શોભતા હતા. મેઙ્ગિરિની જેમ વનના સમૂહથી યુક્ત, અધિક કાંતિવાળા અને મધ્યભાગે અલભ્ય હતા. સુજનના મનને દુર્જન પુરૂષની જેમ તીક્ષ્ણ મુખવાળા દર્ભાકુર જળથી વૃદ્ધિ પામી, અરણ્યતળમાં પેશીને તેના શરીરને ભેદી નાખતા હતા. રાગ દ્રેષને જીતનાર અને સર્વપર સમાન ભાવ રાખનાર એ મુનિપતિએ દૃઢચક્રમળમાં જિનપતિનું ધ્યાન ધરી, મત્સર બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, એક વર્ષસુધી કયોત્સર્ગે રહીને પોતાનાં ધાતીકર્મને દહન કરી દીધાં.

આહુબલિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનો સમય આવ્યો છે, પણ તેમાં માન દૂષણ કરનાર છે, એવું જાણીને ભગવાન શ્રીયુગાદિ પ્રભુએ તેને બોધ કરવાને માટે બીજા શિષ્યોની સાથે મહાસતી ગ્રાહી અને સુંદરીને તે નિર્વૈર વનમાં મોકલ્યાં. તે બંને બહેનો અનુક્રમે ત્યાં આવી અને વાદળામાં દંકાયલા સૂર્યની પેઠે લતાવણી-ઝાથી વીંટાયેલા તે આહુબલિને જાણી તેમને વંદના કરી. પછી પ્રભુનાં વચનો આદરપૂર્વક જાણે સ્વરે કહેવા લાગી. “હે બ્રાતા! જગત્પતિ ભગવંતે પડછંદાની જેમ અમારા મુખે તમને કહેવરાવ્યું છે કે ‘જે પુરૂષો ગર્જેદ્ર ઉપર ચડે, તેઓને શું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય? માટે પોતાના વૈરી જેવા તે ગર્જેદ્રનો ત્યાગ કરે’ તેથી અમે કહીએ છીએ કે હે યુગાદી પ્રભુના પુત્ર આહુબલિ! એ તરૂણ ગર્જેદ્ર ઉપરથી ઉતરી જાઓ. હે બાંધવ! તમે મોહ કેમ પામે છે? મોહને દૂર કરે અને બોધીને પ્રાપ્ત કરે.”

આ પ્રમાણે કહીને બંને ભગવતી પ્રભુની પાસે ગઈ. તેમનાં વચનો સાંભળીને આહુબલિ તે વચનોના તત્વને વિચારવા લાગ્યા. “આ સાધ્વીઓ મારી સહોદરા (બહેનો) છે અને શ્રીયુગાદિ પ્રભુની શિષ્યા છે. તે કદિ પણ અસત્ય બોલે નહીં પણ અહીં ગર્જેદ્ર ક્યાં છે! સાત અંગવાળું સમસ્ત રાજ્ય છેડીને હું કાઉ-

૧ ફરતી વીંટાયેલી લતાઓથી વન જેવા, દેહવડે કાંતિવાળા અને ગંભીર હોવાથી મધ્યભાગે (દૃઢચક્રમાં) અલભ્ય હતા.

૧૬૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

સગ્ગ ધ્યાને રહ્યો છું, તો મારે ગર્જેદ્રની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી હોય ! અરે ! મારા જાણુ-
વામાં આઠ્યું : મારામાં જે માન છે તે ગર્જેદ્ર છે. મને પહેલાં વિચાર થયો હતો
કે મારાથી લઘુ બંધુઓને હું કેમ જઈને નહું ? અહા ! આંતું દુશ્વરિત વૃથા
થાઓ. હું તેમને નમસ્કાર કરું છું. માન ધરવાથી, પુણ્ય, કીર્તિ, યશ, લક્ષ્મી
સ્વર્ગ, અને અદ્ભુત સામ્રાજ્ય—સર્વ નાશ પામે છે, દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ-
ત્મિક ગુણની હાની કરનાર, મોટા ગુણોને હરનાર, ધર્મરૂપ લક્ષ્મીને ચોરનાર, નીચ
ગોત્રરૂપ વૃક્ષમાં મેઘસમાન, સૌભાગ્યની શોભાનો નાશ કરનાર, કીર્તિને વિદારવામાં
મુદ્ગર તુલ્ય, મોક્ષમુખરૂપ ઉદ્યાનને બાળનાર અને સુકૃતશ્રેણિરૂપ રાત્રિમાં સૂર્ય-
રૂપ એવા માનને સત્પુરૂષો ત્યજ દે છે. તેથી હવે માનને છોડી દઈને મારી અ-
ગાઉ ચારિત્રને અદ્ભુત કરનારા બંધુઓને પિતાશ્રીની પેઠે હું નમસ્કાર કરીશ.” આ-
પ્રમાણે મનમાં વિચારીને બાહુબલિ મુનિ જેવા પિતાની પાસે જવા તૈયાર થયા,
તેજ વખતે માન છોડનારા બાહુબલિની ઉપર પ્રથમથી બહુ રાગ ધરી રહેલી કેવળ
જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી, સર્વ જગત્ના ભાવને સમકાળે બતાવતી તેના આત્મામાં પ્રગટ
થઈ. પછી દેવતાએ આપેલા મુનિવેશને પ્રાપ્ત કરી, દિવ્ય અને ઉત્તમ જ્ઞાનવડે
શુદ્ધતત્વને જાણી, ત્યાંથી પ્રભુપાસે જઈ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરીને એ દક્ષ મુનિવર,
કેવળ જ્ઞાનીઓની પર્ષદમાં બેઠા.

એવી રીતે બલવાનમાં પણ બલવાન એવા બાહુબલિએ એક સાથે ભરત-
અકવર્ત્તીને અને કર્મના સમૂહને જીતી લીધા અને છેવટ પોતાનામાં જે માન
હતું, તેને પણ તત્કાળ છોડી દીધું.

इत्याचार्य श्रीधनेश्वरमूरिविरचिते महातीर्थे श्रीशत्रुंजयमहात्म्ये
भरतबाहुबलिसंग्रामवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः॥४॥

પંચમ સર્ગ.

ના' ચાર અક્ષરોથી કમલ જાતિનું નામ થાય છે, પેહેલા અક્ષરવિના ત્રણ અક્ષરોથી આભૂષણનું નામ થાય છે, પેહેલા એક અક્ષરથી પૃથ્વીનું નામ થાય છે, પેહેલા બે અક્ષરોથી પક્ષીનું નામ થાય છે, વચલા બે અક્ષરોથી પ્રાણને આપનાર (ખલ) નામ થાય છે, જુદાજુદા અક્ષરોને મેળવવાથી ગોત્ર, અશ્વ, અને જળ અર્થ થાય છે અને પ્રાંતભાગના બે અક્ષરોથી વિનાશ અર્થ નીકળે છે, આ પ્રમાણેનો જ શબ્દ છે તેને જ કોઈ પૃથ્વીમાં વિચક્ષણ પુરૂષો જાણી શકે, તેમનો હું સદાનેમાટે દાસ છું. શ્રીશત્રુંજયરૂપી ઐરાવતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ મુક્તામણિરૂપ, ઉત્તમ લક્ષ્મીના શ્રેણીરૂપ, પુણ્યરૂપ આકાશમાં સૂર્ય-રૂપ, ઉન્નવળ કીર્તિના વેણીરૂપ, ત્રણ લોકના ગુરૂ, શ્રી નાભીરાજના વંશમાં મણિરૂપ અને સમસ્ત કુવલય(પૃથ્વી)ને બોધ કરવામાં ચંદ્રરૂપ શ્રી યુગાદિ પ્રભુ અખંડિત સુખ પ્રત્યે આપો.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ ઈંદ્રને કહે છે-હે ઈંદ્ર ! ભરતચક્રીએ જેમ બાહ્યશત્રુનો જય કર્યો, તેમ હવે તેણે અંતર શત્રુઓનો જય પણ કેવી રીતે કર્યો અને આ શત્રુંજય તીર્થની સંસિદ્ધિ કેવી રીતે થઈ તે હવે સાંભળ.

અતિશય રૂપ કિરણોથી પ્રકાશિત શ્રી ઋષભનાથ પ્રભુ ચક્રવાક પક્ષીઓથી સૂર્યની જેમ ત્રણ જગતના લોકોથી સેવાતા, વસુધાને પવિત્ર કરતા અને ભવ્ય પ્રાણીરૂપ કમળને વિકસ્વર કરતા, સૂર્ય જેમ પૂર્વાચળપર આવે તેમ શત્રુંજય ગિરિપર આવ્યા. એ ગિરિરાજ કલ્પવૃક્ષ, પારિજાત, સંતાનક, હરિચંદન, લવીંગ, આ-રોણી, આંબા, ચંબેલી અને આસોપાલવનાં વૃક્ષોથી શોભી રહ્યો હતો. આસ-પાસ રહેલા નાલીએર, નાગરવેલ, સોપારી, કદલી, સલ્લકી, શાદમલી અને શા-

૧ આ શ્લોકમાં સમસ્ત્યા બતાવી છે. આ શબ્દ 'કુવલય' થાય છે એક અક્ષરના પક્ષમાં 'કુ' એટલે પૃથ્વી અર્થ થાય, બે અક્ષરના પક્ષે 'કુવ' એટલે પક્ષી અર્થ થાય. વચલા બે અક્ષરના પક્ષે 'ખલ' એવો અર્થ થાય. જુદા જુદા અક્ષર જોડવાથી ગોત્ર અશ્વ અને જળ અર્થ થાય અને છેવટના બે અક્ષર જુદા કરતાં લય એટલે વિનાશ એવો અર્થ થાય.

૧૬૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ળનાં વૃક્ષોથી તેનો દેખાવ સુંદર લાગતો હતો. સર્વ પર્વતોનો રાજા હોવાથી ચમરી-મૃગોના પુંછના ચામરથી વીંજતો હતો. જિનમંદિરોના ઊંચા શિખરપર રહેલા કલશરૂપ છત્રોથી તે વીંટાએલો હતો. હજારો ઊંચાં શિખરોથી તેના મસ્તકપર મુગટની શોભા સ્ફુટ લાગતી હતી. વિચિત્ર મણિરત્નોના કિરણસમૂહથી તે આકાશને વિચિત્ર રંગવાળું કરી દેતો હતો. નદી, દ્રહ, ડુંડ અને વાપિકાઓની સુંદર શોભાને ધરતો હતો, અને જળાશયોમાં રહેલાં વિકસત કમળોથી તે સ્વર્ગને પણ હસતો હતો. કિંનર સ્ત્રીઓ કદપવૃક્ષની ધાટી છાયામાં બેસી પોતાના ભર્તા-રની સાથે શ્રી આદિનાથના ગુણોની શ્રેણીનું ગાન કરતી હતી. દર્શનથી વિશ્વને પવિત્ર કરતો અને સ્પર્શથી પાપસમૂહને હરતો એવો તે ગિરિરાજ નેત્રનું એક રસાયન અંજન હતો. અનેક મુમુક્ષુ એવા સિદ્ધ, ગંધર્વ, વિદ્યાધર, મનુષ્ય, સુર, અસુર, સર્પ અને સિંહાદિ પ્રાણીઓ તેને સેવતા હતા. અનંત સિદ્ધોનું સ્થાન અને અનંત સુખને આપનાર એ ગિરિ પ્રાણીઓને અનંત લવરૂપ સાગરમાં દ્વીપરૂપ હતો. આસપાસ રહેલા બત્રીશ હજાર ગામોથી તે વિભૂષિત હતો, નિરંતર નીકળતાં સમુદ્રનાં રત્નોથી તેની મેખલા બંધાયેલી હતી, છત્ર જેવાં છાંયાદાર વૃક્ષોથી તેમાં મધ્યાન્હકાલે પણ તાપ જણાતો નહોતો અને સોરઠની સુંદરીઓનાં ગીતના મધુર નાદથી ભાં રહેલાં દેવતાઓ, માનવો અને નાગકુમારો પ્રસન્ન થતાં હતાં. તે ગિરિરાજ મૂળમાં પચાશ યોજન પહોળો, શિખરે દશ યોજન પહોળો અને ઊંચાઈમાં આઠ યોજન હતો.

આવા ઉત્તમ ગિરિપર પ્રભુ આશ્વ થયા. તેમની પાછળ જાણે સદ્ગતિની નિસરણી હોય તેવા તે ગિરિપર પુંડરીક વિગેરે મુનિઓ અને સુંદરી પ્રમુખ સાધ્વીઓ પણ આશ્વ થઈ. વિશેષ રીતે તે તીર્થને પવિત્ર કરતા હોય, તેમ પ્રભુ રાત્રિએ રાજદની (રાયણ) વૃક્ષની નીચે સમોસર્યા. આસનકંપથી પ્રભુના આગમનને જાણી દેવતાઓએ પ્રાતઃકાળે ભાં આવી સંસારનો ભય ધરનારા પ્રાણીઓને શરણરૂપ સમોસરણ રચ્યું. એક પોરશી મુધી લગવંતે દેશના આપી, પછી પ્રભુના ચરણપીઠપર બેસી પુંડરીક ગણધરે આ પ્રમાણે દેશના આપી—“તીર્થ, જિન, અને ગુરૂપર ભક્તિ, ધર્મશાસ્ત્રોવિષે રૂચિ, દયા, સુપાત્રદાન, પ્રિયવચન અને વિવેક—એ આસ્તિકપણાનાં લક્ષણો છે. આર્યદેશ, મનુષ્યપણું, દીર્ઘ આયુષ્ય, ક્ષમા, કુલીનતા, અને ન્યાયોપાર્જિત વિક્ત—એ માણસને પુણ્ય ઉપાર્જન કરવામાં હેતુરૂપ છે. માનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થવાસાથે આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થવાથી નઠારાં કૃત્ય કરવાની પ્રવૃત્તિ કરતાં હૃદયમાં લજ્જા, ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવાનો યોગ, કાર્યકાર્યનો વિચાર

સર્ગ ૫ મો.]

આદિનાથે કહેલો શત્રુંજયનો મહિમા.

૧૬૩

કરવામાં પ્રીતિવાળી બુદ્ધિ, ગુરૂની સેવા, અપયશથી ભય, કરેલા પાપને દૂર કરવાની ઇચ્છા અને સારા ધર્મમાં પ્રીતિ હંમેશાં થયા કરેછે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ—એ ચાર પુરૂષાર્થ જેનાથી સધાય, તેવા મનુષ્યભવની સ્તુતિ કરવાને કોણ સમર્થ છે? જેમ ન્યાયમાર્ગથી ઉપાર્જન કરેલી સંપત્તિ પણ જે દાનેશ્વરના ધરને વિષે હોય તો કૃતાર્થ થાયછે તેમ કદિ આર્યદેશમાં મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ જે વિવેકથી ઉન્નત ફળમાં જન્મ હોય તો તે પ્રશંસનીય થાયછે. જે ઉદ્યોગી પુરૂષો આયુષ્યનો એક ક્ષણ ભાગ પણ પ્રમાદથી વૃથા નિર્ગમન કરતા નથી, અને ચિરકાળ સુધી ધર્મકર્મના ઉદ્યોગમાંજ આયુષ્ય ગાળેછે, તે પુરૂષો પૃથ્વીપર સદ્વિવેકી ગણાય છે. તેમાંપણ જે કાસ, શ્વાસ, સંઘ્રહણી, અર્શ, રક્તપિત્ત અને જ્વરાદિક રોગોથી નિલ પીડિત છે, તેને પુણ્યોપાર્જન ક્યાંથી થાય! પ્રાયઃ સત્વ દીનતાને માટે, શૌર્ય પરાભવને માટે, ઉદ્યોગ દુઃસ્થિતિને માટે અને ઉન્નત ફળ પાપને માટે થતુંજ નથી.”

આ પ્રમાણે દેશના પૂર્ણ થયા પછી પ્રભુએ પુંડરીક ગણધરને કહ્યું “આ તીર્થરાજ શત્રુંજય ગિરિ મોક્ષનું ગૃહ છે. આ ગિરિપર ચડેલા પ્રાણીઓ અતિ-“દુર્લભ લોકાચરને” પણ સત્વર મેળવી શકે છે, તેથી આ ગિરિ શાશ્વત તીર્થરાજ છે. “આ અનાદિ તીર્થ ઉપર અનંત તીર્થકરો અને અનંત મુનિવરો પોતાના કર્મ-“સંચયને ખપાવીને સિદ્ધ થયા છે. અહીં જે ક્ષુદ્ર અને હિંસક પ્રાણીઓ છે, તે પણ “ત્રણ ભવે ઉત્તમ સિદ્ધિને પામેછે. જે અભવ્ય અને પાપી જીવો છે, તે આ પર્વ-“તને જોઈ શકતા નથી. કદિ રાજ્યાદિક મેળવી શકાય, પણ આ તીર્થ મેળવવું “મુશ્કેલ છે. જ્યારે તીર્થકરો મુક્તિ પામશે, અને પૃથ્વીપરથી જ્ઞાન આદ્યું જશે, “તે સમયે લોકોને શ્રવણ અને કીર્તનથી તારનાર માત્ર આ ગિરિરાજ જ થઈ પ-“ડશે. જ્યારે દુષ્કાલ આવશે, કેવલ જ્ઞાન આદ્યું જશે અને ધર્મ શિથિલ “થશે તે સમયે આ તીર્થ જગત્ને હિતકારી થશે. જેમ જિનેશ્વરોમાં હું, પર્વ-“તોમાં મેરૂ, અને દ્વીપોમાં જંબૂદ્વીપ મુખ્ય છે, તેમ સર્વ તીર્થોમાં આ તીર્થ “મુખ્ય છે. આ તીર્થનાથને પોતાના આખા જન્મમાં પણ જોઆ જોતા નથી, “તે મનુષ્યરૂપે પશુના પણ પશુ છે. અનંત તીર્થકરો, કેવલ જ્ઞાનીઓ અહીં “આવીને મોક્ષ ગયા છે અને આગળ જશે. ભૂતકાળે થયેલા જે જે તીર્થકરો અ-“હીં આવ્યા છે તે આ રાજદની વૃક્ષની નીચેજ સમોસર્યા છે અને આગામી કાળે “જે આવશે તે અહીંજ સમોસરશે. પ્રથમ તીર્થ સુરાષ્ટ્ર દેશ, પછી શત્રુંજય ગિરિ,

૧ લોકોને છેલ્લો ભાગ, મોક્ષ.

૧૬૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ કો.

“પછી આ રાજદની વૃક્ષ અને તે પછી આ વર્તમાન જિન છે. દુષ્પ કાળમાં સ-
 “મુદ્રમાં વડવાનળની જેમ આ તીર્થનો પ્રભાવ આધિક અધિક વધે છે, તેથી આ-
 “તીર્થ મોટું છે. આ તીર્થમાં શ્રીઅર્હત પ્રભુની પુષ્પ અને અક્ષતાદિકથી પૂજા, અને
 “સ્તુતિ કરી હોય, તો તે પ્રાણીનાં સર્વ ભવનાં કરેલાં પાપને ટાળી નાખે છે. ખીજા
 “તીર્થમાં કરેલી જિનાર્યા કરતાં અહીં કરેલી જિનની અર્યા અનંતગુણી થાય છે.
 “અહીં એક પુષ્પમાત્રથી પણ જિનપૂજન કર્યું હોય તો તેથી સ્વર્ગ અને મોક્ષ
 “દુર્લભ થતાં નથી. જે પુરૂષ આ તીર્થમાં જિનેશ્વરની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરે, તે
 “આ લોકમાં નવનિધાનને પ્રાપ્ત કરી છેવટે અર્હત જેવો થાય છે. અર્હતની પૂજા, ગુરૂની
 “ભક્તિ, શ્રી શત્રુંજયની સેવા અને ચતુર્વિધ સંધનો સમાગમ કરવાથી પુરૂષ સુકૃતી
 “થાય છે. મન વચન કાયાથી આ તીર્થમાં જે ગુરૂની આરાધના થાય તો તે તીર્થ-
 “કરનું પદ આપે છે. જે સામાન્ય મુનિઓની આરાધના કરી હોય તો પણ તેથી
 “અઠ્ઠવર્તીની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. જેઓ પોતાના દ્રવ્યથી ગુરૂની પૂજા ભક્તિ ક-
 “રતા નથી, તેમનો જન્મ અને સર્વ સંપત્તિ નિષ્ફળ છે. શ્રી તીર્થકરેને પણ
 “પૂર્વભવે બોધિબીજના હેતુ ગુરૂ છે, તેથી બુદ્ધિમાન પુરૂષને ગુરૂ વિશેષ પૂજ-
 “નીય છે. આ ગિરિમાં ધર્મસંબંધી સર્વ ક્રિયા ગુરૂની સાથે કરવી, કારણ કે
 “ગુરૂવિના સર્વ ક્રિયા નિષ્ફળ થાય છે. તેથી અનુભૂતી થવાને ઇચ્છતા પુરૂષે ધર્મ-
 “પ્રદાયક ગુરૂની આ તીર્થે વસ્ત્ર, અન્ન, પાન વિગેરેના દાનવડે વિશેષ પ્રકારે સેવા
 “કરવી. આ ગિરિપર ગુરૂને વસ્ત્ર, અન્ન અને જળનું દાન આપવાથી અને ભક્તિ
 “કરવાથી આ લોક અને પરલોકમાં સર્વ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. શત્રુંજય ગિરિ
 “અને શ્રીજિનપ્રતિમા તે સ્થાવર તીર્થ કહેવાય છે અને ગુરૂ જંગમ તીર્થ
 “છે, માટે તે અહીં અતિશય પૂજ્ય છે. અભયદાન, અનુકંપાદાન, પાત્ર-
 “દાન, ઉચિતદાન, અને કીર્તિદાન, તથા અન્નદાન, જ્ઞાનદાન, ઔષધદાન, અને
 “જળદાન-એ સર્વદાન આ તીર્થમાં કરાય છે, એમ બુદ્ધિવાને સમજવું. જે
 “અહીં દીન, અને અનાથ વિગેરેને અવારિત ભોજન આપે છે, તેને ઘેર નિરંતર
 “અવારિત લક્ષ્મી નાચે છે. આ તીર્થમાં મોટી બુદ્ધિવાળા પુરૂષે મહાસિદ્ધિનું નિ-
 “દાન એવું દાન આપવું, કેમકે દાન આધ્યાવગર પ્રાણીઓ ભવસાગરને તરતા
 “નથી. આ તીર્થમાં આવીને ગુણનો પ્રકાશ કરનાર, સર્વ દુઃખને હરનાર અને મો-
 “ક્ષસુખના સ્થાનરૂપ શીલ મન વચન કાયાની શુદ્ધિથી પાળવું. પોતાની મેળે પો-
 “તાના આત્માનો ધાત કરનાર જે પુરૂષ અહીં શીલનો ભંગ કરે છે, તેની કોઈ પણ
 “સ્થાનકે પછી શુદ્ધિ થતી નથી, અને તે ચંડાળથી પણ અધમ છે. અહીં કરેલો

સર્ગ ૫ મો.]

આદિશ્વર ભગવંતે કહેલું શ્રી તીર્થરાજનું માહાત્મ્ય.

૧૬૫

“તપ નિકાચિત કર્મનો લોપ કરે છે. અહીં જે એક દિવસનો તપ કર્યો હોય તો
 “તે આખા જન્મમાં કરેલા પાપનો નાશ કરે છે; અને છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વિગેરે તપ
 “કરવાથી વિશેષ ઉત્તમ ક્ષણ મળે છે. તેથી સર્વ વાંછિતને આપનાર તપ આ તી-
 “ર્થમાં વિશેષપણે કરવો. જે અહીં અષ્ટાન્હિકા તપ કરે તો તે પ્રાણી કર્મરહિત
 “થઈને બલાતકારે સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ મેળવે છે. સુવર્ણ ચોરનાર પુરૂષ ચૈ-
 “ત્રીપુનમના એક ઉપવાસથી અને વસ્ત્ર ચોરનાર સારી વાસનાએ સાત આચાર્ય
 “કરવાથી આ તીર્થમાં શુદ્ધ થાય છે. રત્ન ચોરનાર સારી વાસનાએ દાન આપી
 “કાર્તિક માસમાં સાત દીવસના તપથી સ્ફુટ રીતે શુદ્ધ થઈ જાય છે. રૂપું, કાંસું,
 “ત્રાંબું, લોહું અને પિત્તળ ચોરનાર પુરૂષ સાત દિવસ પુરિમાર્દ્ધ તપ કરવાથી તે
 “પાપથી મુક્ત થાય છે. મુદ્રા અને પરવાળાનો ચોરનાર ત્રિકાળ જિનપૂજ કરી
 “પંદર દિવસપર્યંત આચાર્યમાં નિઃસ્નેહ ભોજન કરવાવડે પાપમુક્ત થાય છે.
 “ધાન્યનો ચોર અને જળનો ચોર પાત્રદાનથી શુદ્ધ થાય છે. રસ પદાર્થનો ચોરનાર
 “અર્થના ઇચ્છાપૂરક મહાદાન આપવાથી મુકાય છે. વસ્ત્રાભરણનો હરનાર ભલી
 “વાસનાવડે આ તીર્થમાં જિનપૂજન કરવાથી પોતાના આત્માનો ખાડાની જેવા
 “સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરે છે. ગુરૂ અને દેવના દ્રવ્યનો ચોરનાર અહીં સદ્ધ્યાન તથા
 “પાત્રદાનમાં પરાયણ થઈ જિનભગવંતને પૂજવાથી પોતાના પાપને વ્યર્થ કરી
 “દેહે. કુમારિકા, દીક્ષિતા, પતિતા, સંધવા, વિધવા, ગુરૂપત્ની અને અગમ્યા સ્ત્રીનો
 “સંગ કરનાર, આ તીર્થે આવી છ માસપર્યંત અહર્નિશ જિન ભગવંતના ધ્યાનમાં
 “મનને રોકી છ માસનો તપ કરે તે પુરૂષ કે સ્ત્રી તત્કાળ તે પાપમાંથી મુક્ત થઈ
 “જાય છે. ગાય, મહિષી, હાથી, પૃથ્વી, અને મંદિરનો ચોરનાર આ તીર્થમાં ભ-
 “ક્તિથી જિનધ્યાન કરી તે તે વસ્તુ આપે તો શુદ્ધ થાય છે. બીજના ચૈત્સ,
 “ગૃહ, આરામ, પુસ્તક અને પ્રતિમા વિગેરેમાં પોતાનું નામ નાખી ‘આમારૂં છે’
 “એવું જે દુષ્ટ પુરૂષ કહે તે પુરૂષ સામાયિકથી પવિત્ર એવા આ ‘પુણ્યસત્રમાં શુભ
 “આશ્રવ કરવાથી છ માસના તપવડે તે પાપના ઓધમાંથી શુદ્ધ થાય છે. પરમેષ્ઠી
 “પદ્મનું ધ્યાન, દેવાર્યન અને દયાદિકથી સમકિતી શ્રાવક સર્વ પાપથી મુક્ત થાય
 “છે. તેવું કોઈ પાપ નથી કે જે અહીં અર્હંતનું ધ્યાન કરવાથી ન જાય અને તેવું
 “કોઈ પુણ્ય નથી કે જે અહીં અર્હંતનું ધ્યાન કરવાથી ન મેળવાય. આ તીર્થમાં
 “પુણ્ય ન કર્યું હોય, પણ પોતાના ચિત્તમાં માત્ર ચિંતવ્યું હોય, તોપણ શુભ ભા-

૧ અઠ્ઠાઈ (આઠ ઉપવાસ.) ૨ આંબેલ ૩ પુરિમાર્દ્ધ (પુરીમહ) દિવસનો પહેલો અરધો ભાગ જે પહેર ન ખાવું તે. ૪ ઇચ્છાને પૂરી કરનાર. ૫ પુણ્યનું સ્થાન. ૬ સમૂહ.

૬૬૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

“વનાથી તે પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; માટે અહીં સદા સાંઝ ધ્યાન ધ્યાવું. સર્વ વ્યાપારોનો “ગુરૂ મનોવ્યાપાર છે અને તેજ મનુષ્યને સ્વર્ગમાં અને નરકમાં લઇ જાય છે; તેથી “આ તીર્થમાં કૃષ્ણા, નીલા, અને કાપોતિકા લેશ્યા કરવી નહીં, પણ તેજ, પદ્મ “અને શિતા^૧ લેશ્યા કરવી; કારણકે તે કર્મનો ક્ષય કરે છે. ઝીણાં જંતુઓનો “પણ મન વચનથી દ્રોહ કરવો નહીં; કારણકે જીવહિંસા ધર્મરૂપી વૃક્ષમાં “દાવાનલરૂપ^૨ છે. જે અધમ પુરૂષો કુંથુવા જેવા જીવને પણ હણે છે, તેઓની સા- “તમી નરક શિવાય બીજી ગતિ નથી; માટે નરકની દૂતી જેવી હિંસા સર્વથા કરવી “નહીં. પરને પીડા કરનાર પુરૂષની પાસે ધર્મરાજ તો આવતો જ નથી. અનંત “કાળના ભવવાસથી સર્વજંતુઓ પરસ્પર બંધુ છે, કોઇપણ શત્રુ નથી તેથી તેમની “આત્મવત્ રક્ષા કરવી.

“પ્રાણનો નાશ થાય તોપણ સદ્બુદ્ધિવાળા પુરૂષે અસલ્ય બોલવું નહીં. જે “મનુષ્ય અસલ્ય બોલે છે, તે ખરેખરો અપવિત્રથી પણ અપવિત્ર છે. અસલ્ય બો- “લનાર પુરૂષના મુખમાં ફેડલી, પડ અને જીવડાવાળા વ્યાધિઓ અને બીજા પણ “અતિદાણુ વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એક જળની અંજલિ પણ અદત્તતરીકે “(ચોરી કરીને) લેવી નહીં. અદત્તાદાનથી જીવો નિર્ધન થાય છે. સુજ પુરૂષે અદત્તા- “દાન કદિપણ ગ્રહણ કરવું નહીં. કારણ કે પ્રાણીઓને ધન છે તે પ્રાણ છે, પ્રાણના “નાશ કરતાં પણ ધનરૂપ પ્રાણનો નાશ અતિદાણુ છે. આ તીર્થમાં સત્પુરૂષોએ પોતાની “સ્ત્રી પણ સેવવી નહીં, તો બે લોકનો ઘાત કરનારી^૩ પરસ્ત્રી તો શી રીતેજ સેવાય! “પરદ્રવ્યની ચોરી, પરસ્ત્રીની સેવા, પારકી ચાડી અને પારકા દ્રેષ-તે ધણાં પાપને “માટે થાય છે. આ સંસારરૂપ ઘોર સાગરમાં વિશેષ પરિગ્રહનો ભાર વિશેષ થવાથી “વહાણની પેઠે પ્રાણી દૂબી જાય છે, તેથી તે પરિગ્રહ થોડો કરવો. એ પરિગ્રહ “અનુક્રમે અદપથી પણ અદપ કરવો; કારણકે, તેમ કરવાથી અતિદાણુ લોભરૂપ “પિશાચ છળી શકતો નથી. પોતાના આત્માની પેઠે સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ “રાખવો. સામાયિક^૪ વિના સર્વ ક્રિયા નિષ્ફલ થાય છે. સામાયિકમાં તત્પર “એવા પુરૂષને ત્રૈલોક્ય વશ થાય છે અને દેવતા પણ તેનો પરાભવ કરવાને “જરાપણ સમર્થ થતા નથી. પૌષધ પ્રતિમાને પ્રાપ્ત થયેલો પુરૂષ ક્ષણવારમાં ક- “ર્મને ખપાવે છે અને ચારિત્રધારીની પેઠે તે દેવ અને મનુષ્યોને વંદનીક થાય- “છે. આ તીર્થમાં જે પૌષધનો સ્વીકાર કરે તો તેથી આસક્ષપણું અતુલ પુણ્ય “અને કેવળજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થાય છે. મોક્ષના સંવિભાગરૂપ અતિથિઓને જે સંવિ-

૧ શુકલા. ૨ જંગલને લાગેલો અગ્નિ. ૩ આલોક અને પરલોકનો ઘાત કરનારી. ૪ સમભાવ.

સર્ગ ૫ મો.]

પુંડરિક ગણધરની સંલેખના અને મોક્ષગમન.

૧૬૭

“ભાગ આપેછે, તે તેના પુણ્યની શક્તિથી નારકી અને તિર્યચની ગતિનો સંકેપ”
 “કરેછે. આ તીર્થમાં ભોજન અવસરે પ્રાપ્ત થયેલા મુનિઓને દાન દેવાનો
 “યોગ થવાથી શિવસામ્રાજ્ય^૧ દૂર રહેતું નથી, તો રાજ્યસુખની શી વાત
 “કરવી ! જે ગુરૂ અને દેવને આપ્યા પછી ઉપભોગમાં લેવાય, તેજ ભોજન છે,
 “ખાહી બીજું તો પશુઆસની પેઠે કેવળ દેહને પોષણ કરવા માત્ર છે. દેવદ્રવ્ય
 “અને ગુરૂદ્રવ્ય સાત પેઠીસુધીના પુરૂષોને ખાળે છે, તે માટે બુદ્ધિમાન પુરૂષને અં-
 “ગારાની પેઠે સ્પર્શ કરવાને પણ યુક્ત નથી. દેવદ્રવ્યથી જે વૃદ્ધિ પામવું અને ગુરૂ-
 “દ્રવ્યથી જે ધનવાન થવું, તે ધન વિષની પેઠે પ્રથમ કદિ સ્વાદિષ્ટ લાગે તોપણ પછી
 “અતિતીવ્ર દુઃખ આપે છે. જેઓ પ્રતિદિન દેવદ્રવ્ય અને ગુરૂદ્રવ્ય ખાયછે, તે-
 “ઓની સર્વ તીર્થનો આશ્રય કરવાથી પણ શુદ્ધિ થતી નથી. જે લોભાંધ ચિત્તવાળો
 “પુરૂષ દેવદ્રવ્ય ખાધા પછી પાછો ગુરૂદ્રવ્યનો સ્પર્શ કરેછે, તે દુઃખ, દુર્ભાગ્ય, તિ-
 “ર્યંચ અને નરકની સ્થિતિને પામેછે. એકેન્દ્રિય પ્રમુખ પ્રાણીઓને જે ફોગટ તાડન
 “કરેછે, તે અનર્થ દંડ કહેવાય છે, માટે પ્રયત્નવડે તેવા અનર્થદંડની વિરતિ કરવી.
 “અનર્થદંડ કરવાથી આ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં પ્રાણી શરણુરહિત થઈને મોટા જળ-
 “જંતુ જેવાં કર્મોવડે પીડાય છે. કદયાણુની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે આ તીર્થમાં આવીને
 “કાઠપણ વૃક્ષનાં શાખા, પત્ર, ફળ અને અંકુરોને છેદવાં નહીં. આ શત્રુંજય ઉપર
 “સર્વ ઠેકાણે દેવતાનો નિવાસ છે, તેથી તેમાં રહેલા, પથ્થર, વાણુ અને વૃક્ષાદિ ક-
 “દિપણુ છેદવાં નહીં. કીર્તિરૂપી ધનવાળા સર્વ પુરૂષોએ અહીં આવીને શિવ સુખમય
 “આનંદના કારણરૂપ અને સર્વ ધર્મમાં સંમત પરોપકાર કરવો. પરોપકારથી થયેલું
 “પુણ્ય ભવે ભવે વૃદ્ધિને પામેછે, તેથી જે પરોપકાર કરે છે તે દેવની જેમ સર્વ ઠેકાણે
 “અસ્પૃશિતપણે વિચરે છે. અહીં આવીને જે પ્રાણી જ્ઞાનીની અને પુસ્તકોની વસ્ત્ર,
 “અન્ન અને ચંદનાદિકથી પૂજા કરેછે, તે પૂજા સૂર્યની કાંતિની જેમ તેની જડતા-
 “નો નાશ કરેછે. જ્ઞાનની પૂજા કરવાથી જ્ઞાનાવરણી કર્મ ભેદાય છે અને મુક્તિસુ-
 “ખનું કારણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાયછે. શત્રુંજયપર જિનેશ્વર ભગવંતનીપેઠે જે પ્રાણી
 “જ્ઞાનની પૂજા કરેછે, તો તે પૂજા અધિક અધિક ફળ આપતાં યાવત્ લોકાચનું^૨
 “ફળ આપે છે. આ તીર્થમાં જે મનુષ્ય રાત્રિભોજન કરેછે તે ગીધ, ધ્રુવડ વિગેરેના
 “ભવ પામી દુઃખસમૂહથી ચૂર્ણિત થઈ નરકમાં જાય છે. રાત્રિભોજન કરનાર સદૈવ
 “અશુચિ પ્રાણીનો આ તીર્થને સ્પર્શ પણ યોગ્ય નથી. અહીં રહીને જે સમકિત
 “સહિત વ્રતોને પાળે છે, તેનાથી કાઠપણુ બીજે પુરૂષ ધન્ય નથી, અને તે પ્રાણી

૧ વિનાશ. ૨ મોક્ષનું રાજ્ય. ૩ મોક્ષગમન.

૧૬૮

શત્રુજયમાહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

“મુક્તિને પામે છે. બીજા તીર્થમાં જપ, તપ અને દાન કરવાથી જે ફલ થાય, તેના-
 “થી કોટિગણું પુણ્ય આ તીર્થના સ્મરણમાત્રથી થાય છે. અહીં આવીને જે મનુષ્ય રથ,
 “અશ્વ, પૃથ્વી, હાથી, સુવર્ણ, રૂપું, અને મણિનું દાન આપે તે હર્ષથી ચઢી અને ઇ-
 “દ્રપણાનું પદ ભોગવે છે. આ તીર્થમાં જે ઇંદ્રોત્સવાદિ કાર્ય કરે છે તે સર્વ ભોગને
 “ભોગવી નિશ્ચે મુક્તિને પામે છે. આ ગિરિ સર્વ તીર્થમાં તીર્થરાજ છે અને સર્વ પ-
 “ર્વતોમાં ઉત્તમ ગિરિ છે, તેથી મુક્તિને આપનાર આ ગિરિને સારીપેઠે ભજે. હે
 “મુનિ! આ અવસર્પિણીને વિષે જેમ મારાથી વિશ્વસ્થિતિ તેમ તમારાથી” આ તીર્થ
 “પ્રસિદ્ધ થશે. બળાત્કાર કે અનભ્યાસવિના (અભ્યાસવડે) ઈંદ્રિયોને નિયમમાં લાવી
 “મન ને પ્રાણ સાથે જોડી દધને પરમપદને વિષે પ્રવીણ કરે. આ તીર્થમાં ત્રણ પ્ર-
 “કારના ધ્યાનથી સ્ફટિક મણિ જેવા નિર્મલ આત્માનું ધ્યાનધરી અને આશ્રવનાં પ-
 “રિણામ રૂંધી અન્ય કાંઈપણ ચિંતવશે નહીં. જેથી નિર્વિકલ્પલયને પામી, સ્વસંવેદ
 “સુખને અનુભવતા, પાંચ હસ્વાક્ષરના ઉચ્ચાર જેટલા કાળવડે, શુભાશુભ કર્મોના
 “નાશ કરી, ધાતકી કર્મને બાળી, કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, આ ક્ષેત્રના માહાત્મ્યથી
 “તમે મુક્તિના વલ્લભ” થશે.”

આ પ્રમાણે મહામુનિ પુંડરીકને અનુશાસન આપી ભગવાન ઋષભદેવે
 ત્રૈલોક્યના હિતની ઇચ્છાથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. ત્રણ લોકના નિવાસી પ્રાણીઓ
 આ પ્રમાણે સર્વજનું સંભાષણ સાંભળી, તીર્થના અનુરાગી થઈ આનંદથી પોતાપો-
 તાને સ્થાનકે ગયા. ચંદ્રની જેમ સૌમ્ય રસવાળા પુંડરીક ગણધર પાંચ કોટિ મુ-
 નિઓસહિત ત્યાંજ રહ્યા. પછી તે મહાશય પોતાની સાથે રહેલા પુણ્યવાન પ્રા-
 ણીઓના હિતને માટે પરમસંવેગરૂપ અમૃતવડે ભરપૂર એવી વાણીવડે કહેવા
 લાગ્યા—“આ ગિરિ ક્ષેત્રાનુભાવથી સિદ્ધિસુખનું સ્થાન છે અને વિજય કરવા ઇ-
 “ચ્છનારાને દુર્ગની” જેમ કષાયરૂપ શત્રુને સાધવાનું સ્થાન છે. હવે આપણે હમણા
 મુક્તિનું કારણ એવી સંલેખના કરવી યોગ્ય છે. તે સંલેખના દ્રવ્ય અને ભાવથી
 બે પ્રકારની છે. સર્વ ઉન્માદ તથા મહા રોગના નિદાનરૂપ ધાતુઓને શોષણ કર-
 નારી દ્રવ્યસંલેખના કહેવાય છે. અને મોહમાત્સર્યયુક્ત રાગ દ્વેષાદિ કષાયોના સ-
 માધાનીથી જે ઉચ્છેદ કરવો તે ભાવસંલેખના કહેવાય છે.” આ પ્રમાણે કહી
 મહાશય પુંડરીકે પાંચ કોટિ સાધુઓની સાથે સર્વ સૂક્ષ્મ બાહ્ય અતિચારને આ-
 લોચ્યા. પછી પોતાનાં મહાપ્રતોને દૃઢ કર્યો; કારણ કે વારંવાર દીધેલો અગ્નિનો
 તાપ સુવર્ણની શુદ્ધિને માટે થાય છે. પછી તેઓ બોલ્યા કે “ચોત્રિશ અતિશયોથી

૧ પુંડરીક સ્વામીથી. ૨ મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીના પતિ. ૩ કિલ્લાની.

સર્ગ ૫ મો.]

ચૈત્રી પૂર્ણિમાનો મહિમા.

૧૬૮

યુક્ત અને મુક્તાદ્વ સમૂહના જેવી પ્રભાવાળા ત્રૈલોક્યસ્વામી સર્વ જિનેશ્વરભગવંતનું મારે શરણુ થાઓ. અનંત અક્ષયસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા અને પરવાળા જેવી કાંતિવાળા, પત્રર ભેદથી ભિન્ન એવા સિદ્ધ ભગવંતનું મારે શરણુ થાઓ. મહાવ્રતધારી, ધીર, સર્વ સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરનારા અને ઇંદ્રનીલમણિના જેવી કાંતિવાળા સર્વ મુનીશ્વરોનું મારે શરણુ થાઓ. કેવળી ભગવંતે યથાર્થ રીતે કહેલો અને જીવદયાએ વ્યાપ્ત એવા સ્ફટિકમણિવત્ પ્રકાશિત ધર્મનું મારે શરણુ થાઓ. ચૌરાશી લાખ જીવાયોનિમાં માંડે પુનઃ ક્રિયારહિત સર્વ દુષ્કૃત મિથ્યા થાઓ. મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિવડે, અજ્ઞાનપણે કરેલા અઠાર પાપસ્થાનને હું તજી દઉં છું. એકેન્દ્રિયાદિ સર્વ સૂક્ષ્મ જંતુઓ વૈરરહિત એવા મારે વિષે ક્ષમા કરો. કર્મથી સંસારમાં ભમતા એવા સર્વ પ્રાણીસાથે મારે મિત્રતા છે. હું એકલોજ છું. અર્હંતને શરણુ રહેલા એવા મારે માંડે બીજું કાંઈ નથી.” આ પ્રમાણે કહી તેમણે સર્વ મુનિઓસાથે નિરાગાર^૧ અને દુષ્કર એવું ચરમભવી અનશન ગ્રહણ કર્યું. ક્ષપકશ્રેણીપર આશ્રિત થયેલા એવા એ મહાશયનાં ધાતીકર્મ જીર્ણ રજ્જુની પેઠે તૂટી ગયાં. તેમજ પંચકોટિ સાધુઓનાં પણ ધાતિકર્મ તૂટી ગયાં. કેમકે ‘તપ તો સર્વને સાધારણુ છે.’ તપથી રાજ્ય મળે છે, તપથી સ્વર્ગ-સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને તપથી મોક્ષસુખ મળે છે; તેથી તપ ત્રણ લોકને વશ કરનાર છે. એક માસને અંતે ચૈત્રમાસની પૂર્ણિમાને દિવસે પ્રથમ પુંડરીક મુનિવર્યને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી અન્ય મહાત્માઓને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તરતજ શુકલધ્યાનને ચોથે પાયે તે યોગીઓ રહ્યા, એટલે કાણવારમાં બાકીનાં સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી મોક્ષ પદવીને પામ્યા. તત્કાળ દેવતાઓએ આવી મોટા ઉત્સાહથી મરૂદેવીમાતાની જન્મ તેમનો નિર્વાણુગમન ઉત્સવ કર્યો.

આ અવસર્પિણીમાં જન્મ શ્રી ઋષભસ્વામી પ્રથમ તીર્થંકર થયા તેમ પુંડરીક સ્વામી વિગેરેના નિર્વાણુથી માંડીને આ તીર્થ થયું. જ્યાં માત્ર એક મુનિ સિદ્ધ થાય, તે પણ તીર્થ કહેવાય છે, તો ત્યાં એટલા બધા મુનિવરો સિદ્ધ થયા, તેથી તે તીર્થોત્તમ તીર્થ કહેવાય છે. ભગવાન્ ઋષભ પ્રજા શાહુનમાસની શુકલ અષ્ટમીએ શત્રુંબય ઉપર આવ્યા હતા, તેથી જગત્માં તે અષ્ટમીપર્વ પ્રસિદ્ધ થયું. પ્રાણીને ભાવિસંસારમાં શુભાશુભ આયુષ્યનો બંધ કરવાનું કારણ હોવાથી તે અષ્ટમી અને ચૈત્રીપૂર્ણિમા બન્ને પર્વ પ્રખ્યાત થયાં. એ બન્ને પર્વનેવિષે આ તીર્થમાં ભક્તિવડે જે અલ્પ પણ આપ્યું હોય તો તે સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલાં બીજની જન્મ

૧ જે અનશનમાં કોઈપણ પ્રકારનો અપવાદ-છૂટ નથી એવું.

પહુ ક્ષણ આપે છે. જો અષ્ટમીપર્વ દાન, શીલ અને તપાદિવડે જિનભક્તિની જન્મ સેવેલું હોય તો તે પ્રાણીઓનાં અષ્ટ કર્મને ભેદી નાખે છે. ચૈત્રીપૂર્ણિમાને દિવસે મહામુનિ પુંડરીક સિદ્ધ થયા, તેથી જગત્માં ચૈત્રીપર્વ પ્રસિદ્ધ થયું અને આ ગિરિ પણ પુંડરીક નામે પ્રખ્યાત થયો. આ ચૈત્રીપૂર્ણિમાને દિવસે પુંડરીક ગિરિપર રહેલા પુંડરીકની સંઘસહિત યાત્રાવડે પૂજા કરે તેની લોકોત્તર સ્થિતિ થાય છે. નંદીશ્વરાદિ દ્વીપમાં રહેલા શાશ્વત પ્રભુના પૂજનથી જટલું પુણ્ય થાય, તેનાથી શત્રુંજય ઉપર ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ પૂજન કરવાથી અધિક પુણ્ય થાય છે. બીજા દિવસે દાન, શીલ, તપ અને પૂજા કરવાથી જે પુણ્ય થાય તેનાથી ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ પુંડરીક ગિરિપર જિનાર્ચન કરવાથી કોટિગુણ પુણ્ય થાય છે. આરિત્ર ચન્દ્રપ્રભ^૧ પ્રભુ, ચૈત્રીપૂર્ણિમા, શત્રુંજય ગિરિ, અને શત્રુંજયા નદી—એ પુણ્યવિના કદિ પણ પ્રાપ્ત થતાં નથી. જે મનુષ્ય ચૈત્રીએ જિનાલયમાં શાંતિક કર્મ કે દ્વંજ-રોપણ કરે છે અને આરતિ ઉતારે છે તે રજોગુણરહિત ભવને પ્રાપ્ત કરે છે. ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ કદિ બીજા ઠેકાણે સંઘ પૂજા કરે તોપણ સ્વર્ગસુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તો વિમલાચલ ઉપરની તો શી વાત કરવી. ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ વસ્ત્ર તથા અન્નપાનાદિકવડે જો મુનિને પ્રતિલાક્ષિત કર્યા હોય તો, તે પુણ્ય ચક્રવર્તી અને ઇંદ્રનું પદ આપી પછી મોક્ષને આપે છે. સર્વ પુણ્યને વધારનાર ચૈત્રીપર્વ સર્વ પર્વમાં ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ છે. પુંડરીકગિરિ ઉપર જો તેની આરાધના કરી હોય તો તે પ્રૌઢ ક્ષણ આપે છે. જો ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ પૂર્ણ થાય તો તે પર્વ અષ્ટ-મહાસિદ્ધિને આપનાર કહેવાય છે, તેથી સર્વથી અધિક પર્વ છે. દેવતાઓ પણ નંદીશ્વરદ્વીપમાં આવેલા ગિરિપર જઈને ભક્તિથી જિનપૂજાદિકવડે આ પર્વનું નિત્ય આરાધન કરે છે. માટે ધર્મશુદ્ધિવાળા ભવ્ય પ્રાણીએ ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ પ્રમાદના હેતુરૂપ વિકથા, કલહ ક્રીડા અને અનર્થદંડ વિગેરે કાર્ષણ આચરવાં નહીં; માત્ર ધર્મકાર્યમાંજ રતિ કરવી. ચૈત્રીપર્વને વિષે અક્ષય સિદ્ધિને માટે જૈન-શાસનની પ્રભાવના અને જિનચૈત્ય, સિદ્ધાંત, ગુરૂ અને મુનિજનની ભક્તિ કરવી.

હવે આ તરફ વિહાર કરી પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરતા શ્રી આદિનાથ પ્રભુ અનુક્રમે વિનીતા નગરીની સિમામાં આવેલા સિદ્ધાર્થોદ્યાનને વિષે પધાર્યા. શ્રી આદિનાથ પ્રત્યેની મોટી ભક્તિથી આકાશમાંથી ઉત્પત્તીને ઈંદ્રાદિક દેવતાઓ તત્કાળ ત્યાં આવ્યા. તેમણે ત્રણ ભુવનના પ્રભુનું ત્રણ ગઢવાળું સમવસરણ એક યોજન પૃથ્વીમાં રચ્યું. ઉદ્યાનપતિએ આવી ભરતચક્રીને વધામણી આપી. ભરતે હર્ષથી તેને બાર કોટિ સુવર્ણ આપ્યું. પછી પેદલ, ઘોડા, હાથી, રથો, પુત્રો, સામંતો,

૧ ચંદ્રજેવી કાંતિવાળા પ્રભુ.

સર્ગ ૫ મો.]

સંઘપતિ પદનો મહિમા અને લાભ.

૧૭૧

સૈન્યપતિઓ, રાજાઓ, અને અંતઃપુરથી પરવરેલા તથા શ્રેષ્ઠીઓ, સાર્યવાહો, ચારણો, બંદિજનો, અને ગંધર્વોએ સર્વ પ્રકારે સેવેલા, આકાશને છત્રમય ને દિશાઓને આમર ધ્વજમય કરતા અને સૈન્યથી પૃથ્વીને પૂરતા ભરતરાજ પ્રભુના સમવસરણ પાસે આવ્યા. પૂર્વદ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી પ્રભુને પ્રદક્ષણા કરી ચક્રવર્તી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

“શ્રીજિનેના અધીશ,^૧ કણ્ણાના સાગર, અને સંસારરૂપ અરણ્યમાંથી નિસ્તાર કરનાર હે વત્સલ સ્વામી! તમે જય પામો. ચિરકાળ થયા ઉત્કંઠિત એવાં મને “આજે દૃષ્ટિગોચર થયા, તેથી હું ધારું છું કે પૂર્વે કરેલું માફ શુભ કર્મ આજે ફલિત થયું. તમે વીતરાગ છો, તેથી તમારા ચિત્તમાં હું રહું છું, તે વાર્તા તો કેમ સંભવે! “પણ તમે મારા ચિત્તમાં રહો, એટલે પછી મારે બીજા કશાની જરૂર નથી. સુખ-માં, દુઃખમાં, નગરમાં, અરણ્યમાં, જળમાં, અગ્નિમાં, રણમાં, દિવસકેરાત્રિમાં તમારા “અરણ મારા ચિત્તમાં સદા રહો.” આ પ્રમાણે જગદીશની સ્તુતિ કરી અને પ્રભુને પંચાંગ પ્રણામ કરી ચક્રવર્તી ભરત જાણે ઈંદ્રના અનુજબે ઢોય, તેમ તેની પછવાડે બેઠા. પછી પ્રભુએ સર્વ ભાષાને અનુસરતી અને એક યોજનસુધી પહોંચે તેવી વાણીવડે આ પ્રમાણે દેશના આપી. “સુપાત્રમાં દાન, શ્રી સંઘની પૂજા, મહા પ્રભાવના, મહોત્સવવડે કરેલી તીર્થયાત્રા, સિંધાંતનું લેખન, સાધર્મી વાત્સલ્ય, “ગુરૂ આગમનો મહોત્સવ, સમદૃષ્ટિ અને શુભધ્યાન,—એ અનંત સુકૃત ઉત્પન્ન કરાવનારાં સ્થાન છે.”

આ પ્રમાણે દેશના સંપૂર્ણ થયા પછી ભરતચક્રીએ મસ્તકવડે પ્રણામ કરી ઉત્સવરના નિર્દોષથી સમુદ્રને લજાવે તેવા ગંભીર શબ્દવડે પ્રભુને પૂછ્યું. ‘સ્વામી! તમે સંઘપતિના પદનું વર્ણન કરેલું છે, તો તે પદ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય? અને તેનાથી આ સંસારની પીડાઓમાં શું શુભફળ પ્રાપ્ત થાય? તે કહો’ તે સાંભળી પ્રભુ બોલ્યા “હે રાજા! જેવું તીર્થંકર પદ છે તેવું સંઘપતિ પદ છે, તે વિષે કહું તે “સાંભળો. જેમ સંપત્તિ છતાં પણ ભાગ્યવિના પુંડરીકગિરિ પ્રાપ્ત થતો નથી, “તેમ ભાગ્યવિના સંઘપતિનું પદ પ્રાપ્ત થતું નથી. ઈંદ્રપદ અને ચક્રવર્તીનું “પદ શ્લાઘ્ય^૨ છે, પરંતુ તે બંનેથી પણ નવીન સુકૃત ઉપાર્જન કરવાથી સંઘપ- “તિનું પદ અતિ શ્લાઘ્ય છે. સંઘપતિ ઉત્તમ દર્શનશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરીને અતિ દુર્લભ “એવા તીર્થંકર નામ ગોત્રને ઉપાર્જન કરેછે. શ્રીસંઘ અરિહંતને પણ સર્વદા માન્ય “અને પૂજ્ય છે; તેથી તેનો જે પતિ થાય તે તો લોકોત્તર સ્થિતિવાળો જ છે. જે ચતુ-

૧ શ્રેષ્ઠ. ૨ વખાણ કરવા-પસંદ કરવા યોગ્ય.

૧૭૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

“વિંધ સંધને સાથે લઈ શુભવાસનાએ ચાલતો ચાલતો રથમાં જિનચિંબસહિત દેવા-
 “લય રાખીને મોટા ઉત્સવો કરતો જાય, પ્રાર્થનાને પૂરનાર કલ્પવૃક્ષની જેમ પાંચ
 “પ્રકારનું દાન આપતો જાય, માર્ગમાં ગામે ગામે શ્રી જિનચૈત્યોમાં દ્વજરોપણ
 “કરતો જાય અને શુભ દર્શનવાળો તથા દેવાર્ચન કરતો તે શત્રુંજય, રૈવતગિરિ, વૈ-
 “ભાર, અષ્ટાપદ અને સંમેતશિખર વિગેરે સર્વ તીર્થે અથવા તેમાંથી એક તીર્થે
 “ગુફના આદેશમાં તત્પર થઈ ઇંદ્રોત્સવાદિક કૃત્ય કરે તે સંધપતિ કહેવાય છે. તે
 “સદા આરાધ્ય છે, છતાં સર્વ કર્મને વિષે તેણે ગુફની આરાધના કરવી. તે ગુફની
 “આરાધના સુવર્ણને સુગંધ અને ચંદ્રને નિઃકલંકતા જેવી છે. સારી યાત્રાનું દ્વગ ધ-
 “અનનારા સંધપતિએ મિથ્યાત્વીનો સંસર્ગ અને તેમનાં વચનમાં આદર કરવો નહીં.
 “તેણે પરતીર્થીની નિદા ઠે સ્તુતિ કરવી નહીં. મન, વચન કાયાની શુદ્ધિવડે જીવિત-
 “સુધી સમકિત પાળવું. જે સંધ યાત્રા કરે, તેણે સાધર્મીસહિત સાધુઓની વચ્ચાન,
 “દાન અને નમસ્કાર વિગેરેથી પ્રતિવર્ષ પૂજા કરવી. વળી સરળતાપૂર્વક પાશ્વિક
 “વિગેરે પર્વદિવસે દાનાદિક ધર્મનું આરાધન અને શ્રી સંધપૂજા વિશેષ પ્રકારે કરવી.
 “આ પ્રમાણે કરનાર સંધપતિ દેવતાઓને પણ પૂજ્ય થાયછે. અને કોઈ તે ભવમાં
 “અને કોઈ ત્રીજે ભવે સિદ્ધ થાયછે.” આ પ્રમાણે શ્રીજિનેશ્વર અને શકેંદ્ર પાસેથી
 સાંભળી રાજા ભરતે પિતાના ચરણને પ્રણામ કર્યો અને પછી ભક્તિયુક્ત વાચાથી
 કહ્યું “હે ત્રણે જગત્ને આરાધવા યોગ્ય સ્વામી ! હે તારક ! મારી ઉપર પ્રસન્ન
 થાઓ કે જેથી હું સંધપતિનું નિર્મલપદ પ્રાપ્ત કરું.” તે સાંભળી પ્રભુએ ઇંદ્રાદિક દેવ
 અને સંધનીસાથે જાડી ભરતની ઉપર અક્ષત વાસલેષ કર્યો, અને શકેંદ્રે દિવ્ય-
 માલા મગાવીને ભરત અને તેની પત્ની સુભદ્રાના કંઠમાં પેહેરાવી. પછી મહારાજા
 ભરત સર્વ સામંતોની સાથે માર્ગમાં અનેક રાજાઓથી પૂજાતા પૂજાતા અયોધ્યા-
 નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં આવીને બહુ માનપૂર્વક સર્વ સ્થાનકેથી શ્રી સંધને આમં-
 ત્રણ કરીને બોલાવ્યો અને પાપરૂપ શત્રુઓપર ચડાઈ કરવાને ભંભાનાદ કરાવ્યો.
 પ્રથમ નગરના જિનચૈત્યોમાં અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કરાવ્યો, અને સંધના માણસો જે
 જે આવવા લાગ્યા તેમને માન આપવા લાગ્યો. પછી પોતાને ઘેર ગણુધરોને ભ-
 ક્તિથી બોલાવી સર્વ વિઘ્નનો નાશ કરવાને પ્રથમ શાંતિકર્મ કરાવ્યું. ગણુધરોના
 મંત્રોથી પ્રત્યક્ષ થયેલા દેવતાઓએ નિર્વિઘ્ને યાત્રા કરાવવાને પોતપોતાની ગતિ અં-
 ગીકાર કરી. તે સમયે ઇંદ્રે આવીને સુવર્ણના દેવાલયસાથે શ્રી આદિનાથ પ્રભુની
 પ્રતિમા ભરતને અર્પણ કરી. તે વખતે ભરતે શકેંદ્રને પૂછ્યું ‘શ્રીઅર્હત આદિ-
 નાથ પ્રભુ પોતે સાવધરહિત, સર્વજ્ઞ અને સર્વકર્મથી મુક્ત છે, તે છતાં તેમણે

સર્ગ ૫ મો.]

મોટા આડખરથી કાઢેલો શ્રીશત્રુંજયગિરિનો સંઘ.

૧૭૩

સાવધ ક્રિયાવાળા સંઘપતિના પદનો મને કેમ ઉપદેશ કર્યો ? આરંભના ઉદયથી પુણ્યસિદ્ધિ કેમ થાય તે કહો. ’ તે સાંભળી ઈંદ્ર બોલ્યા “હે ચક્રવર્તી ! તેનો હેતુ સાંભળો. જે કર્મ બહુ પુણ્યવાળું હોય અને અલ્પ સાવધવાળું હોય તે કર્મનો આદર કોણ ન કરે ? પ્રાયઃ આગારીને પૂજાદિક સર્વ કર્મ સાવધવાળું હોય છે અને અણુગારીને નિરવધ હોય છે. જેવી રીતે સુવર્ણસહિત મૃત્તિકા^૧ અને જેવી રીતે પ્રથમ કટુ અને પરિણામે મિષ્ટ ઔષધ, તેવી રીતે સાવધ ક્રિયાવાળા ધર્મકૃત્યથી પુણ્ય થાય છે. કેમકે તેમાં સાવધપણું તો લવમાત્ર હોય છે; પરંતુ દાન, શીલ, અભય, પ્રભાવના અને ભાવના વિગેરેથી મહા મોટું પુણ્ય થાય છે. આ શાસનની પ્રભાવના જે સરલતાએ સર્વારંભથી કરે, તોપણ તે સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ ઉપાર્જન કરે છે. તીર્થયાત્રા અને પ્રતિષ્ઠાદિ કર્મ જો કે સાવધથી થાય છે, પરંતુ તે સાવધનો લેશ પણ બહુ પુણ્યને માટે થાય છે. ”

આ પ્રમાણે શકઈંદ્ર સંઘપતિ ભરતચક્રીને શિક્ષા આપીને તેમની આજ્ઞા લઈ પોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી ભરત ચક્રવર્તીએ શુભ દિવસે વર્દ્ધકિએ કરેલા મણિરત્ન સુવર્ણમય બહારના આવાસમાં સંઘસાથે જઈને નિવાસ કર્યો. સંઘના આવાસોની મધ્યમાં રહેલું પ્રભુનું સુવર્ણમય દેવાલય જંબૂદ્વીપની વચ્ચેમાં નક્ષત્રમંડિત મેઙ્ગિરિની જેવું શોભતું હતું. તેની દક્ષિણ બાજુએ વર્દ્ધકિએ ક્ષણવારમાં રચેલા પૌષ્પાગારમાં ગણધરો મુનિગણસહિત રહ્યા હતા, અને ડાબી તરફ ચક્રવર્તી ભરતનું અદ્ભુત નિવાસસ્થાન કરેલું હતું. તેની આસપાસ બીજા સંધાણુઓના આવાસો આવેલા હતા. એવી રીતે માર્ગમાં દરેક મુકામે દેવશક્તિવાળા વર્દ્ધકિએ હેમરત્નોથી રચેલો સંઘનો પડાવ થતો હતો. જાણે ભરતના નિર્મલ સુવર્ણ હૃદયને ભજતા હોય તેવા રત્નમય પ્રભુ સુવર્ણના દેવાલયમાં શોભતા હતા. બાહુબલિનો પુત્ર સોમયશા, વિનમિનો પુત્ર ગગનવલ્લભ વિદ્યાધર, પ્રાચીદ્વિશાનો સ્વામી વજ્રનાભ અને કંદ્યાણુકેતુ—એ ચારને ગણધરોએ સૂરિમંત્રથી જિનાલયને માટે મહાધરરૂપે પ્રતિષ્ઠિત કરેલા હતા. તે શિવાય ધર્મના ભારને વહન કરનારા બીજાપણ હજારો મહાધર ભરતના સંઘમાં થયેલા હતા. વનમાળાથી વિભૂષિત જંગમ કંદપવૃક્ષ હોય તેમ ચક્રવર્તી વિકસિત પુષ્પમાળા ધરનારાં સુભદ્રા દેવીથી શોભતા હતા. પ્રારંભમાંજ સાધર્મીવાત્સલ્ય, સંધપૂજા અને જિનાર્યા કરીને ભરતે વિનિતાથી પ્રસ્થાન મંગળ કર્યું. સારે મુહૂર્તે હાથી ઉપર

૧ માટી. માટીમાં જેમ સોનું રહેલું છે તેમ સાવધ કર્મોમાં ધર્મનો ધરાહો હોયતો પુણ્ય થાય છે. આવાત સમજવા જેવી છે.

૧૭૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ચડી, છત્ર ચામરોથી મંડિત થઈ, ચારણ શ્રમણોએ પ્રથમ જેને માંગદય ભૂષણ કરેલા છે એવા ચક્રવર્તી સંધ લઇને યાત્રા કરવા ચાલ્યા. સામાનિક દેવતાથી ઈન્દ્રની જેમ ચારે દિશાઓમાં રહેલા રાજાઓથી તે વિંટાએલા હતા અને પોતાની આગળ થતું અપ્સરાઓનું સંગીત જોતા હતા. ચારણ બંદીની જેમ દેવતાઓ 'હે ભરતરાજ ! જય પામે, ધણું જીવે અને ખુશી રહે ' એવી આશિષો આપી આનંદથી સ્તુતિ કરતા હતા. સામંતો, મંડલીકરાજાઓ, કુમારો, બીજા રાજાઓ, મંત્રીઓ, સંધાણપુરૂષો, ચતુરંગ સેનાના નાયકો, પર્વત સરખા ગર્જદ્રો, જળકલ્પોલ જેવા ઘોડાઓ, ઘર જેવા રથો, મૂર્તિમાન પોતાના ઉત્સાહ જેવા પેદલો, અણુવ્રતધારી શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ, બાહુબલિ વિગેરે કોટિ સાધુઓ, નમિવિનમિસહિત જ્ઞાની ગણધરો, અને શીલગુણથી અલંકૃત સાધ્વીઓ વિગેરે મોટા પરિવાર તેમની સાથે ચાલતો હતો. ગંધર્વો, નાયકો, બંદીજનો, કૌતુકીઓ, નટો, અને નૃત્ય કરતી નર્તકીઓ—તેમનો સમૂહ પણ પોતપોતાનું કામ કરતો સાથે ચાલતો હતો. સુવર્ણના રથઉપર રાખેલું મણિમય દેવાલય પ્રણના મણિમય બિંબથી જાણે આકાશમાં ભામંડલ હોય તેવું શોભતું હતું. તેની ઉપર પૂર્ણિમાના ચંદ્રબિંબની જેવા ત્રણ છત્રોથી અને ચામરના વીજવાથી તે ત્રણ જગત્ના ઐશ્વર્યને સુચવતું હતું. માર્ગે સૈન્યના રજથી રવિમંડલને^૧ આગ્રહન કરતા હતા, શ્રીસંધના ચરણન્યાસથી^૨ પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા હતા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ ધવલમંગળ ગાતી હતી, સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ લુણ ઉતારતી હતી, ચક્રવર્તી ભરત સ્થાને સ્થાને અને નગરનગરમાં દેવગુરૂની પૂજા કરતા હતા અને શ્રીજિનચૈત્યનો ઉદ્ધાર કરતા પ્રયાણ કરતા હતા. દેશેદેશમાં પોતાનાં વાવેલાં વૃક્ષોની જેમ રાજાઓની રત્નસુવર્ણથી મોટા મૂલ્યવાળી વિવિધ પૂજાઓને ગ્રહણ કરતા ભરતરાજ એક એક યોજન પ્રમાણ પ્રયાણથી ધણા દેશને ઉલ્લંઘન કરી અનુક્રમે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં આવ્યા.

ભરતરાજને આવતા જાણી સૌરાષ્ટ્ર દેશનો અધિપતિ શક્તિસિંહ કે જે સુરાષ્ટ્ર રાજાનો પુત્ર અને ભરતચક્રીના ભાઈનો પુત્ર થાય તે ભરતની સન્મુખ આવ્યો. પૃથ્વીપર આજોટતા શક્તિસિંહને ચક્રવર્તીએ હાથથી બેઠો કરી સંવેગીના સંગથી સુભગ એવા તેને આલિંગન કરી કહ્યું “આ દેશનું ‘સુરાષ્ટ્ર’ એવું નામ સકળ છે, કારણ કે જ્યાં પરદેશીઓને દુઃપ્રાપ્ય એવું શત્રુંજય તીર્થ છે. સદાકાલ આ તીર્થની સેવા કરનાર એવા તમને ધન્ય છે. અમારા જેવા દૂરવાસી તો તેને વારંવાર જોઈ શકતા પણ નથી.” આપ્રમાણે કહી પ્રીતિપૂર્વક બોલાવી

૧ સૂર્ય. ૨ પગમંકરો.

સર્ગ ૫ મો.]

ગિરિપૂજનો શ્રીનાભ ગણધરે બતાવેલો ક્રમ.

૧૭૫

ભરતે દૃષ્ટિદાન,^૧ હસ્તદાન તથા આભરણાદિકથી તેનું સન્માન કર્યું. પછી જિંચા શિખરોરૂપ કમળોથી યાત્રાળુઓનો જાણે અતિ ઉચ્ચ યશઃકોશ હોય, સંસારથી ભય પામેલા પ્રાણીઓને રહેવાનો જાણે કિલ્લો હોય, પૃથ્વીરૂપી ભામિનીનું જાણે મસ્તકનું અમૂલ્ય આભૂષણ હોય અને મુક્તિરૂપી સુંદરીનો જાણે કીડા કરવાનો કન્દુક^૨ હોય તેમ દેખાતો અને રત્નની કાંતિથી આકાશને ચિત્રવિચિત્ર કરતો પુંડરીકગિરિ જોવામાં આવ્યો. તેને જોઈ રોમાંચકન્દુક ધારણ કરતા અને પ્રેમથી મસ્તકને ધૂણાવતા ભરતે સૌમયશાપ્રત્યે કહ્યું “આ સૌરાષ્ટ્ર દેશના સુકૃતી^૩ લોકોને ધન્ય છે કે જેઓ સદા પુંડરીકગિરિની પાસે રહે છે, આ ગિરિરાજની છાયાનો અને તે તરફના પવનનો જે સ્પર્શ થયો હોય તે તે ચન્દ્રના કિરણની જેમ જગતને પાપ અને તાપથી રહિત કરે છે. પુંડરીક કમળજેવા ઉન્નવળ આ પુંડરીકગિરિને જેઓ જુએ છે, તેઓ પુણ્યામૃતવડે પવિત્ર થઈને પાપપંકને લજી દે છે. આ ગિરિને જોતાંજ માંડ મન એવું આનંદ પામે છે કે જેથી હું ધાંડું છું કે, તે (કર્મ) મલમુક્ત થવાથી લધુ (હલકું) થઈ ગયેલું છે. તેમજ મારો આત્મા પ્રસન્ન થવાથી મને એમ નિશ્ચય થાય છે કે આ તીર્થ પાપપંકે વર્જિત છે, કારણ કે કાર્યથી કારણનું અનુમાન થાય છે. આ સુંદર વૃક્ષો નેત્રને આનંદકારક લાગવાથી મને અતિ હર્ષ આપે છે અને પવને કંપાવેલા મસ્તકથી જાણે તેઓનો તીર્થેવાસ હોવાથી તેઓ નાયતા હોય તેવા જણાય છે. જે પક્ષીઓ અહીં વસે છે તેઓ પણ પુણ્યવાન છે અને અમે ચક્રવર્તીના પદને પ્રાપ્ત થયા છીએ તથાપિ અમારો દૂર વાસ હોવાથી અમે તેવા પુણ્યવાન નથી.” આપ્રમાણે કહી ચક્રવર્તી ગજેન્દ્ર ઉપરથી ઉતર્યા, અને હર્ષથી ગણધર મહારાજને તથા મુનિઓને તેમણે પ્રણામ કર્યા. પછી ધર્મમાર્ગને બતાવનારા તે શુરને ભક્તિથી પૂછ્યું કે આ પર્વતની કેવી રીતે પૂજ કરવી? અને તેમાં કેવી રીતે ક્રિયા કરવી તે કહો. તે સાંભળી ગણધરેમાં મુખ્ય એવા શ્રીનાભગણધરે અવધિજ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું “હે ચક્રવર્તી! જ્યારે આ ગિરિ દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે, ત્યારે પ્રથમ તેને નમસ્કાર કરવો. જે કોઈ ગિરિના પ્રથમ દર્શનની વાર્તા જણાવે, તેને જે કાંઈ આપીએ, તે પુણ્યની વૃદ્ધિને માટે થાય છે. જ્યારે આ ગિરિનું દર્શન થાય, ત્યારે પ્રથમ પુણ્યલાભને માટે નવીન ચન્દ્રની જેમ આ ગિરિને સુવર્ણથી અને મણિરત્નાદિકથી વધાવી લેવો. પછી વાહનનો ત્યાગ કરી, પૃથ્વીપર આજોટી અને પંચાંગ નમસ્કાર કરી પ્રણામ ચરણની જેમ ગિરિને સેવવો. પછી ત્યાં સંધનો પડાવ કરી

૧ કૃપાથી ભરપૂર-મીઠી દૃષ્ટિથી જોવું. ૨ દડો. ૩ ભાગ્યશાળી.

૧૭૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સદ્ભક્તિવડે શોભતા સંઘપતિએ મહાધરોની સાથે તે દિવસે ઉપવાસ કરવો; અને સ્નાન કરી વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી, પત્નીસહિત સંઘપતિએ દેવાલયમાં આવીને મનોહર સ્નાનપૂજા કરવી. સંઘના પડાવની બાહેરના પવિત્ર પ્રદેશ ઉપર શ્રી શત્રુંજયની સન્મુખ પોતાના હૃદયના આવાસ જેવો ઉત્તમ આવાસ કરાવવો. પછી સંઘની સાથે ધૂપ દહન ધારણ કરી, મંગલ ધ્વનિસહિત ધવલગીતનાં ઉચ્ચાર કરતાં, ચાચકાને હૃદયમાં ઉદ્ઘાસ લાવી દાન આપતાં, તીર્થની સન્મુખ થોડું ચાક્ષી લાં પ્રકાશિત યક્ષકર્દમવડે ભૂમિ ઉપર વિલેપન કરી, સંઘને બહુ પ્રકારે સ્વસ્તિકારક એવો મોતીનો કે ચોખ્ખો એક સ્વસ્તિક કુંડમમંડલ ઉપર કરવો. પછી સર્વ કાલાહલ શાંત કરાવી ગણધરમહારાજને આગળ કરી તેમની પછવાડે સંઘપતિએ પૂજનોત્સવ કરવો. હુંજેલાં, રંધેલાં કે તૈયાર કરેલાં નૈવેદ્યથી, રૂપા તથા સુવર્ણથી, અને વસ્ત્રાલંકાર તથા પુષ્પમાલાથી પ્રથમ પૂજન કરવું. પછી અનંત કૂળને આપનાર, સાધર્મીવાત્સલ્ય, સંઘપૂજા અને દેવાલયમાં સંગીત અતિભક્તિથી કરવાં. તે સમયે મહાધરોએ અને બીજા પણ મહાશયોએ વસ્ત્રાલંકાર અને પુષ્પમાળાથી પત્નીસહિત સંઘપતિને બહુમાનપૂર્વક પૂજવા. તે દિવસે સર્વ સંઘવાસીઓએ આશિષાત્ર જમી ધર્મસંબંધી કથા અને ગુરૂસેવા કરતાં લાંબ રહેવું.’

આપ્રમાણે શ્રીનાભ ગણધરપાસેથી સાંભળી મહાસંતોષ પામેલા ચક્રવર્તીએ સિદ્ધાચલના સમીપ ભાગમાં સંઘનો પડાવ કરાવ્યો. પછી પત્નીસહિત ચક્રવર્તી સ્નાનથી શુદ્ધ થઈ, બલિદાન આપી, શુભવસ્ત્ર ધરી, મહાધરોની સાથે દેવાલયમાં આવ્યા. લાં ગણધરની સાક્ષીએ પુષ્પ અક્ષત તથા સ્તુતિવડે પ્રભુની પૂજા કરી સંગીત કરાવ્યું. પછી ગુરૂના કહેલા વિધિપ્રમાણે ભરતે એક પવિત્ર પ્રદેશ ઉપર યક્ષકર્દમવડે મંડલ કરી તે ઉપર મોતીનો સ્વસ્તિક કર્યો. સુવર્ણના પાત્રમાં મોટા પકવાનના રાશિ કર્યા, તે બાણે તે પર્વતનાં શિખરો ચક્રવર્તીની સામે આવ્યાં હોય તેવા દેખાતા હતા. તે શિવાય શેઠણાચળના સર્વસ્વને ચોરનારા રત્નરાશિ અને મેરૂગિરિના પોટા પાષાણ હોય તેવા સુવર્ણરાશિ પણ કરવામાં આવ્યા. એપ્રમાણે ગુરૂના ઉપદેશ કરેલા માર્ગે પ્રવર્તતા રાજાએ સંઘસહિત પુંડરિકગિરિની પૂજા કરી. પછી ભક્તિના ભારથી નમી જતા હોય તેમ ભરતે પંચાંગ પ્રણામવડે પૃથ્વીને સ્પર્શ કરી તીર્થની સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

“પાતાળવાસી ધરણેન્દ્ર પ્રમુખ નાગકુમાર દેવતાઓ જે તીર્થરાજને સદા સેવે છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે. ચમરેન્દ્ર અને બલીન્દ્ર વિગેરે સર્વે જીવન-

૧ સાથીઓ.

સર્ગ ૫ મો.] ભરતરાજએ ગિરિરાજની કરેલી સ્તુતિ અને આનંદપુરનું વસાવવું. ૧૭૭

વાસી દેવો જની નિલ સેવા કરેછે, તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે. કિન્નર તથા કિન્-
પુરૂષ વિગેરે ઇંદ્રો જની નિલ સેવા કરે છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે.
રાક્ષસોના અને યક્ષોના ઇંદ્રો પરિવારસહિત જની નિલ સેવા કરે છે તે તીર્થ-
રાજને નમસ્કાર છે. અણુપત્ની અને પાણુપત્ની વિગેરે વ્યંતરોની નિકાયના નાયકો
જની સેવા કરે છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે. જ્યોતિષીના ઇંદ્ર, સૂર્ય, ચંદ્ર અને
બીજા ખેચરો જની સેવા કરે છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે. ઇંદ્ર, ઉર્ધ્વેન્દ્ર, સિદ્ધ અને
વિદ્યાધરો જની નિલ સેવા કરે છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે. ઐવેયક અને અનુત્તર
વિમાનમાં રહેલા દેવતાઓ મનવડે જની સેવા કરે છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે.
આ ત્રૈલોક્યમાં રહેલા નાગકુમારાદિકો, અન્ય દેવતાઓ અને મનુષ્યો જની સેવા કરે
છે તે તીર્થરાજને નમસ્કાર છે. જે તીર્થ અનંત, અક્ષય, નિલ અને અનંત ક્ષણને
આપનારૂં અનાદિકાળથી છે તે તીર્થને નમસ્કાર છે. જ્યાં અનંત તીર્થકરો સિદ્ધ
થયા અને સિદ્ધ થશે, તેમજ જે મુક્તિનું ક્રીડાગૃહ છે, તે તીર્થરાજને નમસ્કાર
છે." આપ્રમાણેની પુંડરીકગિરિની સ્તુતિ જે પોતાના સ્થાનમાં રહીને કરે તેપણુ
તેની યાત્રાનું ઉત્તમ ક્ષણ મેળવે છે. ચક્રવર્તીએ ગિરિરાજની સ્તુતિ કરીને પછી
ભક્તિથી શ્રીનાભગણુધરને અને આખા ગણને નમસ્કાર કર્યો. નમન કરતા ભર-
તના પૃથ્વીપર ગણુધરે પોતાનો હાથ મૂક્યો, જે હાથ મેરૂપર્વત ઉપર કર્મરૂપી હાથીને
બેઢવાને પડેલા કેશરી સિંહ જેવો શોભતો હતો. ગુરૂવાક્યરૂપ અમૃતના સિંચનથી મનમાં
સંતોષ પામીને ભરતરાજએ ધર્મ-ધ્યાનમાં પરાયણ રહી તે દિવસ ત્યાંજ નિર્ગમન
કર્યો. બીજે દિવસ પ્રાતઃકાલે સંધસહિત ચૈત્યમાં જઈ તીર્થકર ભગવંતને અને
ગુરૂને નમીને ભરતેશ્વરે પુણ્યના કારણભૂત પારણું કર્યું, પછી વર્દ્ધકી રત્નનીપાસે
પુંડરીકગિરિની નજીક વિનીતાનગરી જેવું એક શહેર રચાવ્યું. તેમાં ગિરિને જોવાને
જાણે નિમેષરહિત નેત્રસમૂહ રહ્યાં હોય તેવા મોટા મહેલોમાં કરેલા ડાટિંગમે
ગવાક્ષો^૧ શોભતા હતા. તે મહેલની અનેક મણિમય અટારીઓમાં રહેલા માનવો
અમાવાસ્યાને દિવસે પણ સહસ્ર ચંદ્રની બ્રાંતિ કરાવતા હતા. ત્યાં આવેલા
સુવર્ણમય પ્રાસાદનાં શિખરોને જોઈને લોકો મેરૂગિરિને તેના અવકરનાં^૨ એક કૂટ-
રૂપ માનતા હતા. ત્યાં આવી ચડેલા વિદેશી લોકો ત્યાંની બબરમાં સમુદ્રમાં જળની
જેમ પૃથ્વીની સર્વ પ્રકારની વસ્તુઓ જોતા હતા. તેના વિશાળ કિલ્લાની આકાશ-
સુધી ઊંચી ગયેલી શિખા ક્ષણવાર સૂર્યના ઘોડાને પણ ચાલવામાં વિશ્વ કરતી
હોય તેમ જણાતી હતી. જેના રત્નજળની કાંતિ પ્રસરેલી છે એવા દ્વારરૂપ મુખ-

૧ ગોખો. ૨ નીકળેલા કચરો.

૧૭૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

વડે તે નગરી શોભાવડે સ્વર્ગપુરીને પાણુ હસી કાઢતી હોય તેમ દેખાતી હતી. તે નગરીની મધ્યમાં નિર્મલકાંતિવાળો શ્રી યુગાદીશ પ્રભુનો પ્રાસાદ કરેલો હતો. તે પ્રાસાદ શિષ્યરોથી શાખાવાળો, દ્વિજઓથી પત્રવાળો, યુનાથી પુષ્પસહિત, કળ-શોથી કળ ધરનારો અને નિર્વાણસુખને આપનાર હોવાથી રસથી ભરપૂર એવો ભરતરાજનો અક્ષય યશવૃક્ષ ઉગેલો હોય તેવો દેખાતો હતો. જ્યાં વાપિ, કૃપ, સરોવર દીર્ઘિકા તથા હોજ વિગેરે જળાશયો અને મનોહર ઉદ્યાનો શોભી રહ્યાં હતાં; તે નગરને જોવાથી આનંદનો ઉદય થતો હતો તેથી તેનું આનંદપુર એવું નામ રાખ્યું. સૌરાષ્ટ્રદેશની સીમામાં આવેલું હોવાથી એ નગર શક્તિસિંહને અર્પણ કર્યું.

પછી તીર્થયાત્રા કરવામાં ઉત્સુક એવા ભરત, ગણધરમાં મુખ્ય એવા શ્રીનાભગ-ણધરનીપાસે આગળ એટલે તત્કાલ ગણધરમહારાજ સર્વ મુનિઓનીસાથે આગળ ચાલ્યા. એમની પાછળ ભરતરાય ચાલ્યા. વિકસિત નેત્રે જીર્વમુખ કરી ગિરિરાજને જોતો સર્વ સંધ જાણે પુણ્યની સેના હોય તેમ ભરતેશ્વરની પછવાડે ચાલ્યો. તેમની પાછળ કસુંબાનાં વસ્ત્ર પેહેરેલાં હોવાથી જાણે લોકોને તીર્થપર રાગ બતાવતી હોય તેવી યુવતીઓ જોયે સ્વરે ધવલમંગલ ગાતી ચાલવા લાગી. તે વખતે ભંભા, નિશાન, કાંસી, તાળ, વિણા અને મૃદંગના દ્વનિઓથી સર્વ જગત્માં એક આકાશગુણ^૧ વ્યાપી રહેલો હતો. સર્વ સંધલોક જોયું મુખ રાખીને પર્વ-તપર ચઢતાં જાણે મુક્તિગૃહને જોતા હોય તેમ મનોહર દેખાતા હતા. મહારાજ ભરત ઉત્તર તરફને માર્ગે ચઢતા હતા અને બીજા સર્વ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે જૂદે જૂદે માર્ગે કૌતુકથી ચઢતા હતા, તે વખતે સુધર્મા ગણધરના ચિદ્વિણ નામે તપસ્વી શિષ્ય લોકોથી વીંટાઈને પશ્ચિમ માર્ગથી ગિરિપર ચઢતા હતા. સર્વ આવેઠા દશ યોજન સુધી ચડ્યા, સારે તેમને ઘણી તૃષા લાગી; તેથી તેઓએ ચિદ્વિણ મુનિને કહ્યું કે “હે મહારાજ! પ્રાણને હરી લે તેવી અમોને તૃષા લાગી છે. આ તૃષાને લીધે જળવિના અમારા પ્રાણ ભગવંતના દુર્લભ અરણ્યકમળને જોયાવિના અહીંજ ચાલ્યા જશે.” પછી તેમને મ્હાન થયેલા જોઈ મુનિએ તેમને જળપાત્ર બતાવ્યું. તે સમયે તેઓ બોલ્યા ‘હે સ્વામી! આટલા જળથી અમારી સૌની તૃષા હણાય તેમ નથી. માટે તપની લબ્ધિથી તમે એટલું જળ નિષ્પન્ન કરો કે જેથી સર્વે સદા સુખી રહે.’ તે સાંભળી સંધલોકનું સદા સાંનિધ્ય ઇચ્છતા તે ચિદ્વિણ મુનિવરે પોતાની પાસેના પાણીને નાખવાવડે તપોલબ્ધિથી ત્યાં એક સુંદર સરોવર કર્યું. મંદ મંદ પવનની લહરીથી જેનું જળ મનોહર જણાય છે

૧ શબ્દ. આકાશનો ગુણ શબ્દ છે.

સર્ગ ૫ મો.]

ચિલ્લણ સરોવર, લક્ષ્મીવિલાસ વન.

૧૭૮

એવું તે સરોવર જોઈ લોહાનું મન વિશ્રાંત થયું; તે સરોવરનાં નિર્મળ જળનો વારં-
વાર સ્વાદ લેતા સંધાણુઓ તેવા રસવગરના જળથી પણ એવા આનંદને પા-
મ્યા કે સુધાસ્વાદમાં પણ તેવો આનંદ પામતા નહીં. સંધલોહાના આગ્રહથી ચિલ્લ-
ણ મુનિએ તપશક્તિથી એ સરોવર બનાવ્યું, તેથી તેનું ચિલ્લણસરોવર^૧ એવું નામ
પ્રખ્યાત થયું. આ તીર્થમાં સંધના વાક્યથી પ્રૌઢ તપસ્વી મુનિએ એ સર્વોપકારી
સરોવર કરેલું છે, તેથી તે ઘણું પવિત્ર ગણાય છે. એ સરોવરના દર્શનથી,
સ્નાનથી, પાનથી અને તે જળવડે પ્રભુને સ્નાનાભિષેક કરવાથી સર્વ પાપનો નાશ
કરનારી શુદ્ધિ થાય છે. એના જળથી સ્નાન કરી જે પ્રભુના ચરણનું પ્રક્ષાલન કરે
તે પુરૂષ એકાવતારી થઈ મુક્તિને પામે છે. પછી તે સરોવરના જળનું પાન કરી
સાવધાન થયેલો અને તેના શીતળ પવનવડે વિશ્રાંતિ પામેલો જનસમૂહ સુખેથી
પ્રથમ શિખર ઉપર ચડ્યો.

ઉત્તર તરફ ઉપર ચડતાં ચડતાં ચક્રવર્તીને પથિકજનના પરિતાપને
હરનારાં વૃક્ષોથી શોભિત અને એક યોજન લાંબું વાપિકા અને કુંડથી મં-
ડિત લક્ષ્મીવિલાસ નામે એક નંદનવન જેવું વન જોવામાં આવ્યું. ઉત્તર
દિશાની મુખશોભામાં કર્તુરીના તિલક જેવું તે સુંદર ઉદ્યાન જોઈ શક્તિ-
સિંહે ભરતને કહ્યું, “સ્વામી ! જુઓ, આ અંધકાર જેવી નીલવૃક્ષોની શ્રેણી જાણે
ગિરિરાજની ઇંદ્રનીલમણિની કટિમેખલા હોય તેમ કેવી સુંદર જણાય છે !
વળી આ વૃક્ષશ્રેણી પુષ્પોને ગુણુચોગ્ય અને નિર્મળ જાણી પોતાના મસ્તકપર
ધારણ કરતી હોય તેવી દેખાય છે. બલાકાયુક્ત^૨ વર્ષાકાળના મેઘની જેમ પુષ્પોની
શ્રેણીયુક્ત આ વન કોના તાપને નથી હરતું ? જુઓ આ વન પોતાનાં શ્વેત પુષ્પોના
ગુચ્છોથી આકાશને સો ચંદ્રવાળું કરે છે. ભમરાના સમૂહે એને શબ્દમય કરી દીધું
છે. મોતીવડે ગુંથેલો ગિરિવરની લક્ષ્મીનો કેશપાશ હોય તેવું આ નીલવર્ણી ઉદ્યાન
ખીલેલાં પુષ્પોથી શોભી રહેલું છે. જુઓ ! આ કદપવૃક્ષો પાંચજનને મનઃકલ્પિત
દાન આપવાથી અને આ છાયાવૃક્ષો છાયા આપવાથી પોતાનાં નામને સાર્થક કરે
છે. આ તરફ કદલીવૃક્ષો સૂર્યના કિરણવડે તપેલા પાંચજનને ઝરણાના જળથી ભરે-
લાં પોતાનાં પાંદડાંથી વીજ છે. મૂળથી માંડીને શાખાપર્યંત ડ્રણેલાં આ ફનસનાં ઝા-
ડ લોહાને તીર્થસેવાનું ડ્રણ બતાવતાં હોય તેવું જણાય છે. આ નાગરવેલથી વીંટા-
એલાં સોપારીનાં વૃક્ષો કિંનરોને લતા વીંટવાની કલા શીખવે છે. અશોક,

૧ અત્યારે છ ગાઉની પ્રદક્ષિણામાં ચેલણતલાવડી (લોહા જેને ચંદન તલાવડી કહે છે)
આવે છે તે આ સરોવરનો ભાગ હોય એમ જણાય છે. ૨ બગલા.

૧૮૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

આંખા, જાતિ, ચંપક, ગુલાબ, લવીંગ, ચંગ અને નારંગી, વિગેરેના આ બીજાં વૃક્ષો કેવા શોભે છે ! જુઓ આ દેવ, કિતર, ગંધર્વ અને વિદ્યાધરની કુલીન સ્ત્રીઓ શ્રીયુગાદિ પ્રભુના ગુણ ગાઈને પોતાના તાપ હરે છે. તમાલ, હિતાલ અને તાલની માળાવડે આકુલ એવા આ વનમાં સંધલોકનું મન ક્ષણવાર વિશ્રાંત થાય છે; તેથી આ સરિતાના ચપળ તરંગથી સંકુલ એવા કાંઠા ઉપર આદરથી બેસીને સર્વ સંધના લોકો પોતાના માર્ગતાપને દૂર કરે. મધુપાનવડે વિલાસ કરતી ભમરીઓના સંગીતવડે સુંદર આ પર્વતઉપર સંધની મૃગાક્ષીઓ ક્ષણવાર આનંદથી ક્રીડા કરે. હે પ્રભુ ! અસારે ગગનમણિ-સૂર્ય આકાશના મધ્યભાગે આવેલો છે, તેથી તાપની પીડાને દૂર કરનાર આ ઉદ્યાનનો પવન ક્ષણવાર આપ પણ આદરથી સેવો. હે મહારાજ ! ચિત્તને સ્થિર કરી અહીં વિશ્રામ કરો. કારણ કે માર્ગનો પરિશ્રમ પાંથજનને પીડા કરે છે. ”

આવાં શક્તિસિંહનાં મનોહર વચન સાંભળી ક્ષણવાર મનમાં વિચારી ભરતે વર્ણકીરણપાસે ત્યાં સંધનો પડાવ કરાવ્યો. તે વખતે કોઈ મૃગાક્ષીઓની સાથે પુષ્પ ચુંટવા લાગ્યા; કોઈ ધર્મિજન આત્રક્ષણને અહણ કરવા લાગ્યા; કોઈ માર્ગશ્રમને દૂર કરવા મૃગલોચનાના કટાક્ષ જેવા ચંચળ સરિતાના જળમાં સ્નાન કરવા લાગ્યા; કોઈ પુષ્પોવડે સંથારા કરવા લાગ્યા; કોઈ વનનાં સૌન્દર્યનું વર્ણન કરવા લાગ્યા; ચંપકના પુષ્પ જેવા ગૌર અંગવાળી કોઈ રમણીઓ મંડલાકાર થઈ ક્ષણવાર રાસડા લેવા લાગી; અને કોઈ પોતાનો પતિ નજીક આવતાં તેને હિંચકવાની કળાનો અભ્યાસ અને મુખવડે દિવસે પણ ચંદ્રનો શ્રમ બતાવવા લાગી. આ પ્રમાણે સર્વ સંધાણુઓ હર્ષથી ખેલતા હતા, તે સમયે ભરતચક્રી પણ શક્તિસિંહને સાથે લઈ વનમાં ગયા. જાણીતા શક્તિસિંહે નામ લઈ લઈને બતાવેલી વનની રમણીયતા સ્થાને સ્થાને બેતા ભરત આગળ ચાલતા હતા. તે વખતે મોતીના ચૂર્ણ જેવા ઉજ્જવલ જળવડે પૂર્ણ ભરેલો અને લોચનને રમણીય લાગે તેવો એક કુંડ ભરતના બેવામાં આવ્યો. તે કુંડ શતપત્ર વિગેરે વિવિધ જાતિનાં સુવર્ણસમાન કમળોથી અને કલહંસની પાંખોના ધ્વનિઓથી ધણું મનોહર લાગતો હતો. ત્યાં મંદ મંદ ગર્જના સાંભળીને આનંદ પામેલા ચક્રવર્તીએ હર્ષથી શક્તિસિંહને કહ્યું ‘હે શક્તિસિંહ ! તમે અહીં રહેવાથી સર્વ વાતથી જાણીતા છે, માટે આ મનોહર કુંડના પ્રભાવની વાર્તાશ્રવણ અમૃતના સિંચનથી મારા શ્રવણને પવિત્ર કરો. ’ ચક્રવર્તીનાં તેવાં વચન સાંભળી શક્તિસિંહે કહ્યું “ એક વખતે પૂજ્યપિતાશ્રી અહીં આવેલા

૧ કેરી.

સર્ગ ૫ મો.]

સર્વ તીર્થાવતાર ભારત કુંડનું માહાત્મ્ય.

૧૮૧

હતા અને તેમને વંદના કરવાને હું પણ અહીં આવ્યો હતો. તે સમયે પ્રભુને મેં પૂછ્યું, એટલે ઇંદ્રે પાપરૂપી શત્રુઓને નાશ કરવામાં શસ્ત્રોરૂપ અને પરમ પવિત્રતા કરનારી આ ગિરિરાજના પ્રભાવની કથા કહી હતી. તેમાં આ કુંડનું જ માહાત્મ્ય મને કહ્યું હતું, તે સાંભળો. આ મહાકુંડ સર્વતીર્થાવતાર એવા નામે પ્રખ્યાત છે. પૂર્વે ઉત્સર્પિણીકાળમાં આ ગિરિઉપર કેવળજ્ઞાની નામના પહેલા તીર્થંકરની પાસે સૌધર્મપતિ ઇંદ્ર આવ્યા હતા. તેમણે તીર્થંકરને સ્નાત્ર કરાવવા આ કુંડમાં ગંગા, સિંધુ, અને પદ્મદ્વ વિગેરે તીર્થજળાશયો નિર્માણ કર્યો હતાં; તેથી આ કુંડમાં સ્નાનવિધાન કરવાથી સર્વ તીર્થના સ્નાનનું ફળ થાય છે અને આ કુંડના જળથી પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવે તો તેને મુક્તિફળ મળે છે. પ્રભુના ચરણને પ્રક્ષાલન કરવાથી પવિત્ર થયેલા આ કુંડનાં જળવડે અતિ દારૂણ ત્રિવિધ વિષની પીડા થઈ હોય તો તે પણ લય પામી જાય છે. તેનાં જળમાં સ્નાન કરવાથી કોઈ વિગેરે સર્વ પ્રકારના વ્યાધિ તથા વ્યાધિ ક્ષય પામે છે; અને કાંતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ, અને ધૃતિ વૃદ્ધિ પામે છે. જો કે ઘણો કાળ થવાથી આ કુંડ જીર્ણ થયો છે, અને તેની શિલાઓ શિથિલ થઈ તૂટી ગયેલી છે, તથાપિ તેનો પ્રભાવ અઘાપિ વિશેષે કરી વધતો જાય છે.” આ પ્રમાણે શક્તિસિંહ પાસેથી તે કુંડનો પ્રભાવ જાણીને ચક્રવર્તી સારી વાસનાપૂર્વક અતિ હર્ષ પામ્યા. પછી ભરતે વર્દ્ધકી પાસે તે કુંડને સજ્જ કરાવ્યો અને તેથી થયેલા પુણ્યના સમૂહથી પોતાનું ભવર્ષિ-જર શિથિલ કર્યું. કુંડનો જીર્ણોદ્ધાર થતાં વૈદૂર્ય, હિરા, માણેક, અને પદ્મરાગમણિ વિગેરેની કાંતિઓથી વિચિત્ર થયેલા જળતરંગવડે મંડિત થઈ તે કુંડ વિશેષ શોભવા લાગ્યો. નદી, હદ્ અને સરોવરનાં સ્રોત જમાં સ્વે છે એવો તે પ્રભાવિક કુંડ સારથી ભારતકુંડ એવા નામથી વિખ્યાત થયો.

તે રાત્રિને એક પ્રહરની જેમ ત્યાં નિર્ગમન કરી પ્રાતઃકાલે ભરતે પાંચજનને દૂતિકારૂપ ભંભા વગડાવી. પછી સુભદ્રા પત્ની સાથે તે કુંડમાં સ્નાન કરી રમણીય વસ્ત્ર પહેરીને આગળ ચાલતાં ભરત પેહેલા શિખર ઉપર આવ્યા. તે વખતે ભક્તિરંગે અને સ્નેહે પ્રેરેલો સૌધર્મપતિ ઇંદ્ર વિમાનમાં બેસીને તેમને બેવાની ઇચ્છાએ ત્યાં આવ્યો. જાણે પોતાના ભિન્ન ભિન્ન દેહની ઐક્યતા કરતા હોય તેમ ભરત અને ઇંદ્ર પરસ્પર આનંદથી ભેટી પડ્યા. પછી શ્રીનાભગણુધરની સાથે બંનેએ સૂર્યચંદ્રની જેવી પ્રીતિથી ગિરિરાજના મુખ્ય શૃંગનો સ્પર્શ કર્યો. ભરતે ઇંદ્રની સાથે પુષ્કર મેઘની પેઠે દૂધને વર્ષાવતા રાબદ્ધની (રાયણ) વૃક્ષને હર્ષથી પ્રદક્ષિણા કરી. તેની નીચે મણિમય મંડલ ઉપર પ્રભુની પાદુકા ઇંદ્રે કરાવેલી હતી તે ખતાવી;

૧૮૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

એટલે ભરતે તેને નમસ્કાર કર્યો. મોટી ભક્તિવડે યજ્ઞકર્દમવડે પાદુકાપર વિલે-
પન કરી પારિજાત અને ગુલાબનાં પુષ્પોથી તેની પૂજા કરી. પછી સાક્ષાત્ જ્ઞાનવડે
ઉન્નવળ પ્રભુને મનમાં યિતવી તે પ્રભુના ચરણના પ્રતિરૂપકને તેણે પ્રણામ કર્યો.
પછી ઇંદ્રે માધુર્યથી અમૃતને પણ તિરસ્કાર કરે તેવી વાણીવડે ચક્રવર્તીને આનંદ
સહિત કહ્યું, 'કાળના વશપણથી મનુષ્યો ઉત્તરોત્તર હીનગુણવાળા થતા જાય છે,
તેથી આ ગિરિપર પ્રભુની મૂર્તિવિના કોઈ કદિ પણ શ્રદ્ધા કરશે નહીં. પ્રભુના ચ-
રણથી પવિત્ર થયેલો એવો આ ગિરિજ તીર્થ છે, તો પણ લોકોની પવિત્ર વાસના
વધવાને માટે અહીં શ્રીજિનેશ્વરનો એક પ્રાસાદ થવો જોઈએ. જે જે તીર્થંકરોની
જ્યારે જ્યારે સ્થિતિ હોય, સારે સારે અહીં તે તે તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ થયા
કરે છે. તેથી અંબુના શ્રીઋષભસ્વામી આદિ તીર્થંકર વર્તે છે માટે તેમની મૂર્તિ-
સહિત અહીં વિનીતા નગરીના ચૈલના જેવું એક ચૈલ કરાવો. અથવા જેમ બાહુ-
બલીએ તક્ષશિલાપુરી વસાવી, સારે ચોરાશી મંડપથી મંડિત એવો એક પ્રાસાદ
કરાવ્યો છે તેવો અહીં એક જિનપ્રાસાદ કરાવો. આવાં ઇંદ્રનાં વચન સાંભળી ચ-
ક્રવર્તીના હૃદયમાં વિશેષ શુભ વાસના પ્રગટ થઈ. તેથી તત્કાળ સોમયશાએ બ-
તાવેલાં ચૈલ પ્રમાણે એક ચૈલ્ય કરવાને વર્દ્ધકીરલને આજ્ઞા કરી. દિવ્ય શક્તિ-
વાળા વર્દ્ધકીએ સ્વલ્પ સમયમાં ભરતની આજ્ઞાથી મણિરત્નવડે ત્રૈલોક્યવિભ્રમ
નામે એક પ્રાસાદ બનાવ્યો. તેની પૂર્વદિશામાં ભુવનના વિસ્તારી છત્ર હોય તેવા
સિંહનાદ પ્રમુખ એકવીશ મંડપો રચ્યા. દક્ષિણ દિશામાં ભદ્રશાલ પ્રમુખ, પ-
શ્ચિમ દિશામાં મેઘનાદ પ્રમુખ, અને ઉત્તર દિશામાં શ્રીવિશાળ પ્રમુખ એકવીશ
એકવીશ મંડપો રચ્યા. તે ચોરાશી મંડપો રત્નમાણિક્યના કિરણોથી આકાશને વિ-
ચિત્ર કરતા હતા. તે પ્રાસાદ એક ડોશ ઊંચો, બે ડોશ લાંબો, અને એક હજાર ધ-
નુષ્ય પહોળો હતો. ચક્રવર્તીના યશથી પૂર્ણ એવી દિશાઓના હારસ્ય હોય તેવી
મણિમય તોરણની માળાઓ ચારે દિશાઓમાં શોભી રહી હતી. લાખો ગોખ, રત્ન-
મય વેદિકા, અને અનેક અટારીઓ તેની આસપાસ શોભી રહી હતી. તેની મ-
ધ્યમાં પ્રભુની ચતુર્ભુજવાળી રત્નમય મૂર્તિ સેંકડો સૂર્યની પ્રભાના પુંજની જેવી
ચળકતી હતી. તેની બંને બાજુએ અધિક કાંતિવાળી ચક્રીના ગુરૂ શ્રીપુંડરીક ગ-
ણધરની અદ્ભુત મૂર્તિઓ ગોઠવી, તથા કાયોત્સર્ગે રહેલી પ્રભુની મૂર્તિ અને તેની
બંને પડખે ખડ્ગ ખેંચીને રહેલી નભિ અને વિનમિની મૂર્તિ પણ કરાવી. એક બાજુ
ત્રણ પ્રાકારની^૧ મધ્યમાં રહેલા કેવળજ્ઞાની-ચતુર્ભુજ પ્રભુ ધર્મતત્ત્વની દેશના

સર્ગ ૫ મો.]

ત્રેલોક્યવિભ્રમ પ્રાસાદની રચના અને પ્રતિષ્ઠા.

૧૮૩

આપતા હોય તેવી મૂર્તિ કરી બેસાર્યા. તેમની આગળ શ્રીયુગાદિ પ્રભુ ઉપર દૃષ્ટિ રાખી અંજલિ બેઠી ઊભેલી પોતાની મૂર્તિ ભરતે શિલ્પીયાંસે કરાવી. તે શિવાય શ્રીનાભિરાજ, મહાદેવામાતા અને બીજા પૂર્વજોની મૂર્તિઓ પણ રત્નમય કરાવી જૂદા પ્રાસાદ કરાવી તેમાં બેસાડી. રત્નમય કરેલાં મુખ્ય ચૈત્યમાં સુનંદા અને સુમંગલાની મહિરત્નમય મૂર્તિ સૂર્યમાં દીપિકાની જેમ શોભતી હતી. સર્વ જ્ઞાનમય બ્રાહ્મીની અને સર્વ સંપત્તિને આપનારી સુંદરીની મૂર્તિઓ પણ ત્યાં નિધાનની જેમ રાખવામાં આવી હતી. બીજા નવીન મંદિરો કરાવીને તેમાં ભાવી ત્રેવીશ તીર્થંકરોનાં બિંબ પોતપોતાના વર્ણ અને દેહમાન પ્રમાણે શાસન દેવતા સહિત સ્થાપિત કર્યા. તે શિવાય ભરતે પોતાના બીજા બંધુઓની પણ મહિરત્નમય મૂર્તિઓ કરાવીને નવા પ્રાસાદમાં ગોઠવી, તે ધણી શોભા આપતી હતી.

આ પ્રમાણે આ તીર્થમાં વિચિત્ર પ્રકારની ચૈત્યશ્રેણી કરાવીને પછી શિલ્પી, ચિત્રકારો, રક્ષકો અને પૂજકોને તેણે રજા આપી. શ્રીજિનેશ્વરાદિકની નિત્યપૂજાને માટે ઝારી, થાળ, કલશ, છત્ર, ચામર, દીપક, આભૂષણ અને આરતિ વિગેરે સર્વ સામગ્રી ત્યાં દરેક ચૈત્યમાં મૂકી. હાથીના વાહનવાળો, બે દક્ષિણ ભુજમાં વરદાન અને અક્ષમાળા અને બે વામ ભુજમાં બીજોર અને પાશ ધારણ કરનારો અને તપેલાં સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળો ગોમુખનામે એક યજ્ઞ તે તીર્થને રક્ષક થયો. તેમજ સુવર્ણ જેવા વર્ણવાળી, ગરૂડપર બેસનારી, ચાર દક્ષિણ ભુજોમાં વરદાન, અક્ષમાળા, ચક્ર અને પાશ તથા ચાર વામ ભુજોમાં ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ ધરનારી અપ્રતિચક્ર^૧ નામે શાસનદેવી તે તીર્થની રક્ષણ કરનારી થઈ. પછી શુભ દિવસે બાહુબલિ મુનિ, શ્રીનાભગણધર, નમિ, વિનમિ બીજા આચાર્યો અને ઇંદ્રાદિક દેવો એકઠા થયા. ગુરૂએ સૂચવેલો સર્વ ઉપહાર^૨ ઇંદ્રની આજ્ઞાથી આભિયોગિક દેવતાએ ભક્તિપૂર્વક સત્વર ત્યાં હાજર કર્યા, એટલે ઋષિઓએ દ્વાદશાંગમાં કહેલા વિધિપ્રમાણે શાંતિકર્મપૂર્વક ચૈત્યોમાં પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી, અને સૂરિમંત્રથી અભિમંત્રિત કરેલો પવિત્ર વાસક્ષેપ અને અક્ષત, દ્વન્નદંડ અને પ્રતિમા ઉપર હર્ષથી ક્ષેપન કર્યો; તે સાથે સંધે પણ ક્ષેપન કર્યો. તે સમયે સર્વ વાજિત્રોના ધ્વનિસાથે મળેલો ધવળ મંગળનો ધ્વનિ ઉલ્લાસ કરતો સર્વના કર્ણને પવિત્ર કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીએ કરેલા પ્રતિષ્ઠાના મહોત્સવથી સર્વ અધિષ્ઠાયક દેવોએ પ્રત્યક્ષપણે ત્યાં આવીને સ્થિતિકરી.^૩ ત્યાર પછી ચક્રવર્તીએ મંત્રોચ્ચારપૂર્વક સુવર્ણરત્નમય કલશવડે જન્મસ્નાનની જેવો પ્ર-

૧ ચક્રેશ્વરી. ૨ પ્રતિષ્ઠાદિકમાં બેઠતી સર્વ વસ્તુઓ, ઉપકરણો વિગેરે. ૩ રહ્યા.

૧૮૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય

[ખંડ ૧ લો.

જીનો સ્નાત્રમહોત્સવ કર્યો. કર્પૂર, અગરૂ, કમ્બોલ, કસ્તૂરી અને ચંદનાદિથી પ્રભુને વિલેપન કર્યું, તેમજ દીપ્તિથી આખા વિશ્વને વિલેપન કર્યું.^૧ પૂજન વખતે ભરતે જ્ઞાનથી ગુરૂ એવા ગુરૂને દક્ષિણાંગમાં અને સર્વ સાધવીઓને તથા અંતઃપુરીઓને વામાંગમાં રાખ્યા. પછી વિચિત્ર સુગંધથી ભ્રમરોને આકર્ષણ કરતા એવા ચંપક, મંદાર, સંતાન, હરિચંદન, પારિજાત, કલ્પવૃક્ષ, મલ્લિકા, બોરસળી, કમળ, કેતકી, માલતી, જીર્ણ, કરવીર, શતપત્ર, જસુદ, જાતિ, કલ્હાર વિગેરે પુષ્પોથી સર્વ ઇંદ્રોએ અને ચક્રવર્તી વિગેરેએ પ્રભુની પૂજા કરી. પછી અક્ષત, ક્ષણ, ધૂપ, દીપ, વિચિત્ર પ્રકારનાં નૈવેદ્ય અને જળ વિગેરેનો સમૂહ પ્રભુની આગળ ધર્યો. પછી કાંતિવડે જેનું મુખ વ્યાપ્ત થયેલું છે એવા ભરત હાથમાં આરતિ લઇને ઊભા રહ્યા. તે વખતે દિવસના આરંભમાં જેવો સૂર્ય શોભે તેવા તે શોભવા લાગ્યા. શકાદિક દેવોએ અને રાજાઓએ ચક્રવર્તીના શરીર ઉપર ચંદનના તિલકની શ્રેણી કરી, જે તેના સાંસારિક તાપને ભેદનારી થઈ પડી. પુષ્પોની વૃદ્ધિને ગ્રહણ કરી દક્ષિણ બાજુથી સર્વ અંધકારને હણનારી નીરાજના^૨ ઉતારતા ભરત રાજ બહુ શોભતા હતા. પછી ભરતે પોતાના હાથમાં એક શિખાવાળો માંગદય દીપક લીધો, જે ‘આ જગત્માં દીપકરૂપ પ્રભુ એકજ છે’ એમ સૂચવતો હોય તેમ જણાતો હતો. હર્ષથી કોમળ થયેલા ભરતે તે સમયે જે જે અર્પણ કર્યું તેની ભવિષ્યમાં થનારી ક્ષણપ્રાપ્તિને જ્ઞાનીપુરૂષોજ જાણે છે. પછી ભક્તિના ભારથી શરીરસાથે પોતાના કર્મને પણ નમાડતા ભરતે આદિ પ્રભુને મંગળદીપક ઉતાર્યો. મંગળના સ્થાનરૂપ અને સંસારની જડતાને હણનાર તે મંગળ દીપનો સર્વ જને સ્પર્શ કર્યો. પછી રોમાંચ કંચુક ધારણ કરી હર્ષાશ્રુ વર્ષાવતા ભરતે એ હાથ બેડી પ્રભુની નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ પૂજા કરી.

“હે નાથ ! બુદ્ધિરૂપ ધનરહિત હું કયાં ! અને ગુણના સાગર તમે કયાં ! ત-
 “થાપિ તમારી ભક્તિએ વાચાલ કરેલો હું તમારી યથાશક્તિ સ્તવના કરું છું. હે જ-
 “ગતપૂજ્ય ! તમે અનંત, અનાદિ અને અશ્વપિ છો. યોગીઓ પણ તમારા યથાર્થ સ્વ-
 “રૂપને જાણતા નથી. હે સ્વામી ! આત્માના સ્વાર્થનો ધાત કરનારા રાગાદિ દુર્જય
 “શત્રુઓને તમે તપરૂપ અસ્ત્રથી જીતી લીધા છે. જે બીજા દેવાભાસ છે, તેઓને
 “રાગાદિ શત્રુઓએ વિડંબના પમાડેલા છે, તેથી તેઓ અંતર શત્રુને છોડી બહિઃ
 “શત્રુનેજ જીએ છે. અનંત જ્ઞાનના માહાત્મ્યવાળા, ચારિત્રમાં ચતુર, અને જગત્-
 “માં દીપકરૂપ એવા હે નાભેય^૩ પ્રભુ ! તમને નમસ્કાર છે. હે નાથ ! તમે યોગનાં

૧ એટલે તેની ડીપ્તિ આખી દુનિયામાં પ્રસરી. ૨ આરતિ. ૩ નાભિરાજના પુત્ર.

સર્ગ પ મો.]

મહાપ્રાસાદની ભવ્ય પ્રતિષ્ઠા અને ભરત ચક્રીની સ્તુતિ.

૧૮૫

“આઠ અંગ એવાં રચેલાં છે કે જે અષ્ટ કર્મોનો નાશ કરવાને પ્રવર્તે છે. શત્રુંજયના
 “શિરોરત્ન, શ્રીનાભિરામના કુળમાં સૂર્યરૂપ અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષપ્રાપ્તિના વ્યા-
 “પારના મૂળકારણભૂત હે વિભો ! તમને નમસ્કાર છે. હે નાથ ! જેમરત્નથી સુવર્ણ
 “અને તેજથી સૂર્ય, તેમ તમે આ શત્રુંજયતીર્થને અલંકૃત કરેલું છે. હે અર્હન !
 “હું સ્વર્ગસુખને મોક્ષને કે માનવ લક્ષ્મીને માગતો નથી, પણ તમારાં ચરણકમળ
 “સદા મારા હૃદયમાં વસે એવી યાચના કરું છું.”

આ પ્રમાણે ભક્તિથી પ્રભુની સ્તુતિ કરી ભરતે મુગટથી ભૂમિપીઠનો સ્પર્શ
 કરી પંચાંગ પ્રણામ કર્યો. પછી પ્રથમતીર્થકરની માતા અને આ ચૌવીશિમાં પ્ર-
 થમ સિદ્ધ થયેલા શ્રીમદ્દેવાની પૂજા કરી તેમની સ્તુતિ કરવા માંડી: “જે કૃપાત-
 ત્પર માતાએ પ્રથમ અવતાર લઈ આ વિશ્વને અંતરંગ શત્રુઓથી પરાભવ પામતું
 એઈ સર્વ જગત્ને અભય આપનાર જગત્પતિ ભગવંતને પોતાના ઉદરમાં ધારણ
 કર્યા, તે માતા મદ્દેવાને હું બહુવાર નમસ્કાર કરું છું. જેમણે અક્ષય સુખમય
 મોક્ષમાં નિવાસ કરેલો છે, જેઓ ચિદ્રૂપપણાથી સર્વ જગત્નો સ્વભાવ જાણેછે
 અને જે લોકાતિશય અર્હત પ્રભુરૂપ મોતીને ધરવામાં છીપે જેવાં છે તે ભગવતી
 યોગિનીરૂપ મદ્દેવાને મન વચન કાયાથી નમસ્કાર કરું છું. જમત્માં જેના જેવી
 કાઈ બીજી પરમયોગપરાયણ નારી નથી કે જેણે ગર્જેન્દ્રપર બેસીને પોતાના અંતઃ-
 શત્રુઓને હણ્યા અને જે બહુ વાત્સલ્યભાવને લીધે પોતાના પુત્રનું સુખ એવાને
 માટે અગ્રેસર થઈ મોક્ષમાં પધાર્યાં છે, તે માતાને હું પ્રણામ કરું છું. હે માતા ! ભૂ-
 મિનું આભૂષણ, સર્વ વસ્તુના ભાવને જાણનારાં અને યોગીશ્વરી એવાં તમે જે ન
 થયાં હોત તો આ પ્રભુ જિનેશ્વર કયાંથી થાત ? આ જગત્નો વ્યવહાર કયાંથી બંધાત ?
 બોધિલાભ કયાંથી મળત અને જ્ઞાન, મોક્ષની પ્રાપ્તિ તેમજ અંતર્વૈરીનો નાશ શી
 રીતે થાત ? હે દેવિ ! તમારા ચરણનખનાં કિરણોથી માંડે સર્વ અજ્ઞાનતમ લય
 પામી જાઓ ! હે માતા ! આ વિશ્વગુરુ શ્રીઆદિનાથ પ્રભુની ઉત્પત્તિના પણ તમે
 કારણ છો, તેની હું તમને સ્તવું છું, નમું છું અને ચિતવું છું. દેવતાઓએ સેવેલ
 યોગિની અને જગદીશ્વરી આ જગદીશજનની મદ્દેવા માંડે નિત્ય મંગળીક કરો.”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી મોટા મનવાળા ભરત આર્યા બ્રાહ્મીના ચૈત્યમાં આ-
 વ્યા. ત્યાં તેની પૂજા કરી સ્તુતિ કરવા માંડી. “જે સર્વ વિશ્વની સ્થિતિને જાણનારા છે,
 જે યોગિનીઓથી પણ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે, જે સ્થિતસ્વભાવી, ભવભયને
 હરનારા અને ભક્તોને તારનારા છે, જે દિવ્યાદિવ્ય શક્તિવાળા સુરનરથી પૂજિત
 અને મંત્રસ્વરૂપી છે, તેવાં વિશ્વમાતા શ્રીયુગાદીશપુત્રી બ્રાહ્મી મને સુખ આપો.

૧૮૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

મનુષ્ય, હાથી, પક્ષી, અને સર્પાદિનાં કુળમાં ઉત્પન્ન થતા જે જીવોને વિષે પ્રાણનાભિષે જીવનકલાથી રહેલા જણાયછે અને જેનાથી આ જગત્ના સર્વ પદાર્થો જન્યત છે, તે જગદીશપુત્રી બ્રાહ્મીને હું નમસ્કાર કરું છું. પરમ સમાધિપરાયણ યોગીઓ ડોહરના પુષ્પ જેવા જેમને પોતાના હૃદયકમળમાં રાખી નિરંતર સ્મરણ કરેછે અને તેથી પાપસમૂહને દૂર કરી તત્ત્વને જાણેછે, તે ઉજ્જવલ શીલધારી ભારતીને હું નમસ્કાર કરું છું. સુર, અસુર અને નરોએ વંદન કરવાયોગ્ય શ્રીયુગાદીશના અંગથી ઉત્પન્ન થયેલાં અને શબ્દબ્રહ્મને પ્રસવ કરનારા બ્રાહ્મી મારા વિદ્યસમૂહની શાંતિને માટે થાઓ.”

આ પ્રમાણે સ્તુતિપૂર્વક પ્રણામ કરી ભરત સુંદરીનાં ચૈત્યમાં આવી. ત્યાં તેની પૂજા કરી સ્તુતિ કરવા માંડી “હે સુંદરી બહેન! તમે પૃથ્વીના આભૂષણરૂપ અને લક્ષણવાળાની નિત્ય લક્ષ્મી છો; તમારે માટે આ જગત્ બહુ પ્રકારે તપ કરે છે અને તમને માને છે. કાંકરા, અરિય, અને ઘાસ જેવા પદાર્થો રત્ન, શંખ અને કાળી ચિત્રાવેલીપણાને પામે છે અને તેમાં જે લક્ષ્મી રહુરે છે તે તમારી દૃષ્ટિનોજ પ્રસાદ છે.” હે ભગવતિ! નીચવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરૂષ પણ તમારા લેશમાત્ર આશ્રયથી તત્કાળ કુલીન, બુદ્ધ અને વૃદ્ધ જનને સેવવા યોગ્ય થઈ જાય છે. હે દેવિ! તમારા પ્રસાદથી આ જગત્ સર્વ મનોરથનું પૂરનાર અને સર્વ જનને સેવ્ય થાય છે. હે લક્ષ્મી! લોકોના મનમાં જે ધર્મનો આદર થાય છે, તેનું કારણ તમારા આશ્રિત જનોનું અવલોકનજ છે.” જગત્ને હિતકારી અને આદિનાથના કુળરૂપ સાગરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી લક્ષ્મીરૂપ હે દેવી સુંદરી! તમેજ બુદ્ધિરૂપ, ધૃતિરૂપ, અને મતિરૂપ છો; તેથી તમારી અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.”

આ પ્રમાણે સુંદરીની સ્તુતિ કરી ભક્તિભારથી ઉત્તત એવા ભરત તેમને પ્રણામ કરીને શ્રીજિનપૂજામાં તત્પર થયા. પછી બધા પ્રાસાદો ઉપર ગણધરોએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી સુવર્ણ, રૂપ્ય અને વસ્ત્રમય ધ્વજઓ ચડાવી. પછી ઉત્તરાસંગ કરી ચક્રવર્તી ગુરૂનીપાસે આવી અને પ્રદક્ષિણા દઈને ગુરૂના ચરણની પણ પૂજા કરી. ચક્રવર્તીએ ચંદનથી ગુરૂના ચરણને ચર્ચિત કર્યા. પછી ચક્રવર્તીને ચંદનનું તિલક

૧ ભગવતી સુંદરીના પ્રભાવથી કાંકરા રત્ન થાય છે, હાડકાં દક્ષિણાવર્તી શંખ થાય છે અને ઘાસ ચિત્રાવેલી થાય છે. સુંદરી તપની સાક્ષાત્ ભૂતિ છે અને તપના પ્રભાવથી ઉપર જણાવેલો ફેરફાર થાય છે એ અત્ર ભાવ છે. ભા. ક.

૨ લક્ષ્મીવાનને બેઠને બીજા પ્રાણીઓ તેવા લક્ષ્મીવાન્ થવા માટે ધર્મનો આદર કરે છે. સુંદરીના આશ્રિત તરીકે અત્રે લક્ષ્મીવાન્ ગૃહસ્થો સમજવા. ભા. ક.

સર્ગ ૫ મો.]

સુનાભગણુધરની દેશના.

૧૮૭

કરતી વખતે ગુરૂ હર્ષથી બોલ્યા—‘હે રાજા ! સૂરિમંત્રથી પ્રતિષ્ઠિત, દૃષ્ટિદોષને દૂર કરનાર અને ગુરૂનાં કરકમળથી થયેલું આ તિલક તમને મંગળીક આપો.’ આપ્રમાણે કહી સુનાભ ગુરૂએ હર્ષથી ભરતના લલાટ ઉપર મુક્તિ સ્ત્રીના વશીકરણ ઔષધરૂપ તિલક કર્યું. પછી ‘ઈચ્છામિ ક્ષમાશ્રમણ વંદિતું’ એમ કહી તેમની આજ્ઞા મેળવી ચક્રવર્તીએ સુનાભગુરૂને પંચાંગ પ્રણામ કર્યા. એટલે ગુરૂએ સર્વ લક્ષ્મીને વશ કરવાના ઔષધસમાન, વિપત્તિરૂપ સર્પમાં ગરૂડ તુલ્ય, તેમજ સંસારથી તારનાર ધર્મલાભ આપ્યો. પછી તેમના મુખરૂપ ચંદ્રથી નીકળતી વાણીરૂપ સુધાનું પાન કરવાને ભરતરાજ ચંદારની જમ તેમની આગળ પ્રસન્ન થઈને બેઠા. ચક્રવર્તીના મુખરૂપ ચંદ્રના ઉદયથી શ્રીગુરૂના અંતરમાં રહેલો શ્રૂતસમુદ્ર એટલો બધો વૃદ્ધિ પામ્યો કે અંદર ન સમાવાથી દેશનાને મિથે બહાર નીકળવા લાગ્યો. તેઓ બોલ્યા “જેઓ આ લોકમાં શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતને પૂજે છે તે મનુષ્યોજ ધન્ય છે, તેઓજ કૃતાર્થી છે અને તેમનાથીજ આ ભૂમિ વિભૂષિત છે. વેગવાળા ઘોડા, ઉન્મત્ત ગર્જેદ્ર, સર્વ જાતની સંપત્તિ, અનુરાગી સેવકો, શ્વેત છત્ર અને ચામર, સિંહાસન, મહાશય્યા, સાધ્વી, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ, સંગીત, સુગંધી વસ્તુઓ, વારાંગનાના વિલાસો, છત્રીશ રાજપાત્રો, તેમનાથી થતા વિનોદો અને અનેક રમણીય પદાર્થો જેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે એવું રાજ્ય પણ જિનપૂજથીજ મળે છે. જે દધિ, ધૂત, પય, સાકર અને ચંદન એ પંચામૃતવડે શ્રી અર્હત પ્રભુને સ્નાન કરાવે છે તે અમૃતનું ભોજન કરનાર દેવ થાય છે. જેઓ શ્રીજિનાધીશને હાથવડે પૂજે છે અને સેવે છે, તેઓ સર્વ જગજ્જનો કરતાં વિશેષ વૈભવવાળા થાય છે. જે એક દિવસે માત્ર એકવાર શ્રી જિનપૂજ કરે છે તે ક્ષણવારમાં અનેક ભવનાં સંચય કરેલાં પાપ નાશ કરે છે. પ્રાતઃકાળે કરેલું જિનેશ્વર ભગવંતનું દર્શન નિશાનું પાપ હણે છે, મધ્યાહ્નકાળે કરેલું દિવસનું પાપ હણે છે અને રાત્રિએ કરેલું એક જન્મમાં ઉપાર્જિત કરેલું પાપ હણે છે. જે ચતુર પુરૂષ શ્રી જિનચરણમાં ચાર વખત પુષ્પાંજલિ મૂકી તીર્થોદ્ધકવડે સ્નાન કરાવે છે, તે પુરૂષ ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી. જળ, પુષ્પ, અક્ષત, ધૂપ, ફળ, નૈવેદ્ય, દીપ અને સ્તુતિવડે તેમજ પત્રાદિકવડે પણ શ્રીજિનેશ્વરની લક્ષ્મી પૂજ કરવી. શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા પ્રમાણે અષ્ટ પ્રકારે જે જિનપૂજ કરે છે તેની પાસે સદા અષ્ટ સિદ્ધિ પ્રલક્ષપણે રહે છે જે પ્રાણી શુભાશયવડે સાત ક્ષેત્રમાં સદ્દ્રવ્યરૂપી બીજ વાવી સમયે સમયે ભાવનારૂપ જળવડે આદરપૂર્વક તેપર સિંચન કર્યા કરે છે, તે સમાધિવડે ચૌદ રાજલોકને ભેદી અતુલ જ્ઞાનને પામી લોકાંતરે પ્રાપ્ત કરે છે. તે સાત ક્ષેત્રોમાં પ્રથમ મણિર-

૧૮૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

લાદિકથી, સોના રૂપાથી, પાષાણાદિકથી કે કાષ્ઠથી શ્રી જિનનાથનો પ્રાસાદ કરાવવો. જેઓ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતને માટે માત્ર ઘાસનો પણ આવાસ કરે છે તેઓ દેવતા થઈને અખંડિત વિમાનોને મેળવે છે, તો જેઓ સુંદર રત્ન સુવર્ણાદિકથી જિનપ્રાસાદ કરાવે તે પુણ્યપ્રધાન પુરૂષોને જે ઉત્તમ ફળ થાય તેને તો કાણુજ જાણી શકે ! જે કાષ્ઠાદિકથી જિનાવાસ કરે છે, તે કર્તા પુરૂષ તે કાષ્ઠાદિકમાં જેટલા પરમાણુઓ હોય છે તેટલા લાખ પદ્મોપમ સુધી સ્વર્ગમાં રહે છે. નવીન જિનમંદિર કરાવવાથી જેટલું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનાથી વિવેકી જનને આઠાણું પુણ્ય જીર્ણોદ્ધાર કરવાથી થાય છે. શત્રુંજયાદિ તીર્થોમાં જે પ્રાસાદ અને પ્રતિમા કરાવે છે તેનું પુણ્ય તો જે જ્ઞાની હોય તો તેજ જાણી શકે છે.

“શ્રીઅર્હતનાં બિંબો શુદ્ધિપૂર્વક મણિ, રત્ન, સુવર્ણ, રૂપું, કાષ્ઠ, પાષાણ અને મૃત્તિકાનાં કરાવવાં.” જે એક અંગુષ્ઠથી માંડીને સાતસો અંગુષ્ઠ સુધીનાં જિનબિંબ કરાવે છે તેને મુક્તિરૂપ લક્ષ્મી વશ થઈને રહે છે. જે એક અંગુષ્ઠપ્રમાણ પણ જિનબિંબ કરાવે છે, તે ભવાંતરમાં એકછત્ર સામ્રાજ્યને મેળવે છે. જેમ મેરૂથી બીજે મોટા ગિરિ નથી, કદપવૃક્ષથી બીજું ઉત્તમ વૃક્ષ નથી, તેમ જિનબિંબ કરાવવા જેવો બીજે ઉત્તમ ધર્મ નથી. શ્રી જિનબિંબ કરાવીને પછી દુર્ગતિઓથી કાણુ ભય પામે ! સિંહના પૃષ્ઠ ઉપર બેસનારને શિયાળ શું કરી શકે ! જેઓ ગુરના કહેવા પ્રમાણે શ્રીજિનબિંબ રચાવે છે તેમના ગૃહાંગણમાં ત્રૈલોક્યની સંપત્તિઓ કિંકરી થઈને રહે છે. જે સૂરિમંત્રથી અર્હતની પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે, તે અર્હતપ્રતિષ્ઠાને (તીર્થંકરપણાને) પ્રાપ્ત કરે છે; ‘જેવું વાવે તેવું ફળ મળે છે.’ બીજાઓ જેટલા હજારો વર્ષસુધી જે જિનબિંબની પૂજા કરે છે, તેટલા હજારો વર્ષસુધી તે જિનબિંબના કર્તાને પૂજના ફળનો અંશ મળ્યા કરે છે. પ્રતિષ્ઠિત કરેલાં જિનબિંબોનાં પ્રથમ દર્શન કરવાથી જે ઉભય લોકહિતકારી ફળ થાય છે તેની સંખ્યા માત્ર ઠેવલી ભગવંતજ જાણે છે. કોઈ પણ સાઈ કે માહું કાર્ય કરનાર, કરાવનાર, અનુમોદન કરનાર અને તેમાં સાહાય્ય આપનાર જીવોને શુભ કે અશુભ તુલ્ય ફલ થાય એમ ભગવંતે કહેલું છે. જે જે દેશમાં કે નગરમાં અર્હત પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થાય, તે તે દેશમાં કે નગરમાં રોગ, દુર્ભિક્ષ કે વૈરભાવ ઉત્પન્ન થતાં નથી. જે સ્ત્રી શ્રીજિનનાથક પ્રભુને સ્નાત્ર કરવા માટે માથે જળની ગાગર ભરીને લાવે છે તે સ્ત્રી શુભચિત્તને વશ થવાથી ચક્રવર્તીની ગૃહિણીનું પદ મેળવી પ્રાંતે મુક્તિને પામે છે. જેમ

૧ જિનચૈત્ય-મંદિર. ૨ પ્રથમ ક્ષેત્રમાં જિનચૈત્ય છે તેનું વર્ણન કર્યું હવે બીજા ક્ષેત્રમાં જિવપ્રતિમાનું વર્ણન કરે છે. ૩ દાસી. ૪ મદદ.

સર્ગ ૫ મો.]

સાત ક્ષેત્રસંગ્રંથી ઉપદેશ.

૧૮૯

જીવવગરનું શરીર, વિદ્યાવગરનો પુત્ર, નેત્રવિનાનું મુખ, પુત્રવગરનું સાંઠું કુળ, જળવર્જિત સરોવર, અને સૂર્યરહિત આકાશ શોભતું નથી, તેમ પ્રતિષ્ઠાવગરનું શ્રીજિનબિંબ સૌંદર્યતાને યોગ્ય થતું નથી.

“જ્ઞાનવિના^૧ સંસારમાં પરિભ્રમણ અને જ્ઞાનથી મોક્ષ પમાયછે. તે જ્ઞાન સિદ્ધાંતના આરાધનથી ઉદ્ભવેછે. આરાધન દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે થાયછે. તેમાં સાંઠું પોથીબંધણું, સારાં પાઠાં, સુંદર દોરી, પત્રની રક્ષા થાય તેવું વીટણું (કવળી), જ્ઞાનની સમિપે દીપકનો પ્રકાશ, ધૂપ, ચંદનના છાંટા, સંગીત, અષ્ટમાંગલ્ય, કુંળ, પુષ્પ અને અક્ષત ધરવા, ઇત્યાદિ પુસ્તકની જે પૂજા કરવી તે જ્ઞાનનું દ્રવ્ય આરાધન કહેવાય છે. જ્ઞાન સાંભળવું, તેપર શ્રદ્ધા રાખવી, ભણવું, ભણાવવું અને જ્ઞાન જાણનારાઓની ભક્તિ કરવી એ જ્ઞાનનું ભાવઆરાધન કહેવાયછે. હે રાજા! આ પ્રમાણે કરેલી જ્ઞાનની આરાધના સંસારની જડતાનો નાશ કરનારી અને કેવળજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરનારી થાયછે. જ્ઞાનની આરાધનાથી પ્રાણી ચક્રવર્તી અને ઇંદ્ર વિગેરેના ઉત્તમ ભવ પામી છેવટ તીર્થંકરપદ અને કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ જાયછે.

“ચતુર્વિધ સંધની પૂજા અને ઉપાસના કરવી, તે લોકોત્તર સુખને આપનારાં ચાર ક્ષેત્રો કહેવાય છે. જેને ઘેર સંધ આવે તેના હાથમાં ચિંતામણિ છે, તેને આંગણે કલ્પવૃક્ષ છે અને તેની આગળ કામધેનુ રહેલી છે એમ સમજવું. જેનાં આંગણામાં સંધ આવે તેનું કુંળ નિષ્કલંક થાયછે, તેની માતા ભાગ્યની ભૂમિરૂપ છે અને લક્ષ્મી તેના હાથમાં રહેલી છે. સંધના ચરણની રજ જેના મસ્તકનો સ્પર્શ કરેછે તે પવિત્ર પ્રરૂપને તીર્થસેવાનું કુંળ મળેછે. પાપના સમૂહરૂપ ગ્રીષ્મમાં મેઘ જેવો, દારિદ્ર્યરૂપ રાત્રિમાં સૂર્યસમાન, અને કર્મરૂપ હાથીઓમાં સિંહતુલ્ય એવો સનાતન સંધ જય પામે. કુંળ, તાંબૂલ, વસ્ત્ર, ભોજન, ચંદન અને પુષ્પોથી જણે સંધની પૂજા કરી છે, તેણે આ માનવજન્મનું કુંળ પ્રાપ્ત કરેલું છે. હે રાજા! આ સપ્તક્ષેત્ર જૈનરાજ્યમાં સદા કુંળદાયક છે. તેમાં જો દ્રવ્યરૂપ બીજ વાવેલું હોય તો તેમાંથી નિર્વિઘ્ને ઉદયકારી કુંળ પ્રાપ્ત થાયછે.”

આ પ્રમાણે સુનાભ ગણધરમાહારાજનાં વચનામૃત સાંભળી ચક્રવર્તી જણે તૃપ્ત થયા હોય તેમ અંતરમાં ચમત્કાર પામી મસ્તક ધૂણાવવા લાગ્યા. પછી શુરના ચરણને અને બીજા મુનીશ્વરોને નમસ્કાર કરી મુનિની વાણી સ્મરણ કરતા તેઓ પોતાને સ્થાનકે આવ્યા. ત્યાં ષડરસવાળી રસવતી જમી ખુશી થયેલો ચક્રવર્તી ક્ષણવાર ઉત્તર ભદ્રાસનપર નિદ્રા પામ્યા. પછી ત્યાંથી ઊઠી સોમયશા,

૧ સાત ક્ષેત્રમાં ત્રીજું ક્ષેત્ર જ્ઞાન છે તેનું વર્ણન કરેછે.

૧૯૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

શક્તિસિંહ અને સુષેણ વિગેરે રાજાઓનીસાથે ઇંદ્રના આવાસમાં આવ્યા. પૃથ્વીના ઇંદ્રને પોતાના સ્થાનમાં આવતા જોઈ દેવેંદ્ર ચિત્તમાં હર્ષ પામી પોતાના આસન ઉપરથી ઊભા થયા. પછી ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તી એક આસને બેઠા. તે વખતે તેમના પરસ્પર પડતાં પ્રતિબિંબ ઘણાં મહોદયથી શોભવા લાગ્યાં. અનેક પ્રકારના વાર્તા પ્રસંગ ચાલતાં ઇંદ્રે પ્રસન્ન થઈને જગત્પતિ ભરતને કહ્યું. “હે ભરત રાજા! શ્રીયુગાદીશ પ્રભુ અમારે પૂજ્ય છે, તેમના અમે કિંકરો છીએ, અને તે પ્રભુના અંગથી ઉત્પન્ન થયેલા તમે ચરમ દેહધારી ચક્રવર્તી છો, તેમજ હાલ તો તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર અને સંધપતિ થયા છો, તેથી તમે મારે અનુજ અંધુસમાન કે સર્વથા પૂજનીય છો. તમે કરેલી જિનપૂજને લોકો પણ અનુસરશે તેથી વિશેષ પ્રકારે મારી કરેલી જિનપૂજને તમે અનુસરો.” ચક્રવર્તીએ તેમ કરવા સ્વીકાર્યું, એટલે ઇંદ્રે દેવતાઓનીસાથે વિવિધ પુષ્પાદિકવડે વિધિપૂર્વક પ્રભુની પૂજા કરી, અને વિવિધ દ્રવ્ય સંચયવડે બનાવેલી પ્રભુની શેષાંપ માળા લઈને પુણ્યવૃદ્ધિને માટે હર્ષથી પોતાના કંઠમાં ધારણ કરી. પછી ઇંદ્ર દેવતાઓનાં વૃંદસાથે વિવિધ ઉત્સવસહિત વાહનમાં બેસી જળના કલશ ભરવાને ક્ષીરસાગરે ગયા. ત્યાંથી કલશમાં જળ ભરી લાવી હર્ષવડે તે જળથી પ્રભુના ચરણકમળ ધોયા. તે સમયે લોકોના ચિત્તને હરનારા ઇંદ્રે પાત્રોને પુષ્કળ દાન આપ્યું. ત્યારથી અઘાપિ લોકોમાં મહાન્ ઇંદ્રોત્સવ પ્રવર્તે છે. ‘મહાન્ પુરૂષો જેમ પ્રવર્તે છે તેમ લોકો પણ અનુસરે છે.’ ભરતે ભક્તિથી રચેલી અને ઇંદ્રે આદર કરેલી શ્રીજિનપૂજ ત્યારથી બે પ્રકારે વિવિધ ઉદયથી પ્રવર્તવા લાગી. પછી ઇંદ્રની આજ્ઞાથી અપ્સરાઓએ અને હાહા હુહુ વિગેરે ગંધર્વોએ પ્રભુનીપાસે લોકોને હર્ષદાયક સંગીત રચ્યું. ગીત ત્રૈલોક્યને વશ કરે છે, સ્વર્ગાદિ સુખને આપે છે, સર્વ જનને આનંદ પમાડે છે અને સર્વ અર્થને સાધે છે. ગીત સુખ અને દુઃખમાં સરખું છે. દ્રાક્ષ અને ઇક્ષુરસથી પણ તે વિશેષ મધુર છે. તે ગીત જો જિનપૂજમાટે રચ્યું હોય તો સર્વ પાપને હરે છે. પછી જાણે સુવર્ણને સુગંધયુક્ત કરવા ઇચ્છતા હોય તેમ ભરતે શુદ્ધ અન્ન વસ્ત્ર પાનાદિકથી ભુનિઓને પ્રતિલાભિત કર્યા. સુવર્ણ, રૂપ્ય, રત્ન, જળ, અન્ન અને વસ્ત્રાદિકનાં દાન કરી યાચકોના દારિદ્રને દળી નાખ્યું. પછી તીર્થની પૂજના નિભાવનેમાટે ભરતે બધો સુરાદ્રદેશ અર્પણ કર્યો. ત્યારથી પૃથ્વીમાં તે દેશ દેવદેશ એવા નામથી વિખ્યાત થયો.

એક વખતે ભરત અને ઇંદ્ર એક આસન ઉપર બેસી પરસ્પર કથામૃતના રસમાં પ્રસન્ન થઈને રહેલા હતા, તે સમયે કુલીન સ્ત્રીના જેવી સુંદર શત્રુંજયા નામે

સર્ગ ૫ મો.]

શત્રુંજયા નદીનો મહિમા.

૧૯૧

સરિતા ભરત ચક્રીની દૃષ્ટિએ પડી. તે સરિતાને મોટા દ્રહના આવર્તરૂપ^૧ નાભિ^૨ હતી, વિકસિત કમલરૂપ મુખ હતું, પુલિન^૩ રૂપ જયનભાગથી તે રમણીય હતી, મધ્યમાં રહેલા અંતર્દ્વીપરૂપ^૪ સ્તન હતા, કિનારાપર ફરતાં અનેક હંસોરૂપ ઉન્નવલ વસ્ત્રો હતાં, તાડવૃક્ષરૂપ કેશવેણી હતી, વૃક્ષોની ઘટાથી સૂર્યને પણ ભેટી નહોતી; વળી શુભ કરનારી, પવિત્ર સંગવાળી, પૂર્વસાગરરૂપ પતિસાથે મળેલી, તરંગરૂપ ત્રિવલીવાળી, ચક્રાર નેત્રધારી અને શુભ ભૂભૂતથી^૫ ઉત્પન્ન થયેલી હતી. તે નદી ચક્રાર, ચાપ, ચક્રવાક, હંસ અને સારસ પક્ષીઓથી શોભતી હતી. તેના તરંગવડે કમલો ચપલ થતાં હતાં, તેથી તેમાં ભમરીઓનું સંગીત થતું હતું. વિ-મલગિરિનાં બન્ને શિખરોની મધ્યમાં મર્યાદાની જેમ મળેલી તે નદીને જોઈ ભરતે ઇંદ્રને પૂછ્યું કે ‘ આ કઈ નદી છે ? ’ ઇંદ્રે કહ્યું ‘ હે ચક્રવર્તી ! આ શત્રુંજયા નામે નદી છે; અને શત્રુંજયગિરિના આશ્રયથી લોકમાં આ નદી ગંગાથી પણ અધિક ક્ષણ આપનારી છે. આ નદીના દ્રહોનું જે જુદું જુદું માહાત્મ્ય કહેવા બેસે તો ખરેખર બૃહસ્પતિને પણ સો વર્ષ આલ્યાં જાય. પૂર્વે ગઈ ચોવીશમાં કેવલજ્ઞાની નામે પ્રથમ તીર્થંકર થઈ ગયા છે, તેમને સ્નાન કરવા માટે ઈશાનપતિએ ગંગાનદી પ્રગટ કરી હતી. તે વૈતાલ્ય પર્વતથી માંડીને આ પૃથ્વીની અંદર ગુપ્તરૂપે વહેતી હતી. પછી કેટલેક કાળે શત્રુંજય ગિરિનીપાસે આવવાથી શત્રુંજયા નામે પ્રગટ થયેલ છે. તેના જળસ્પર્શથી કાંતિ, કીર્તિ, લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, વૃત્તિ, પુષ્ટિ, તેમજ સ-માધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સિદ્ધિઓ વશ થાય છે. હંસ, સારસ અને ચક્રવાક વિ-ગેરે જે પક્ષીઓ તેના જળનો સ્પર્શ કરે છે, તે પક્ષીઓને પણ પાપના મળ સ્પર્શ કરતા નથી. તેમાં થયેલી કમલિની ‘ અમારું ઉર્લગમન થશે અને તમારું અધઃપ-તન થશે ’ એમ ધારી પોતાના કમલરૂપ મુખવડે સ્વર્ગગંગામાં થયેલી કમલિનીને હસે છે. આ સરિતાની મૃત્તિકા^૬ વિલેપન કરવાથી અંગના મોટા રોગને હણે છે, અને કાદંબ જાતની ઔષધિસાથે અગ્નિમાં ધસવાથી સુવર્ણરૂપ થઈ જાય છે. એ ન-દીના તીરનાં વૃક્ષોના ક્ષણે જ સ્વાદ લે છે, અને છ માસ સુધી તેનું જળ પીએ છે, તે વાત, પિત્ત અને કુષ્ઠાદિક રોગને હેલામાત્રમાં^૭ જીતી પોતાનું શરીર તપેલાં સુ-વર્ણ જેવું, કાંતિવાળું કરે છે. જેના જળમાં સ્નાન કરવાવડે શરીરમાંથી પાપ પણ આલ્યાં જાય તો ઔષધથી સાધ્ય એવા વાતપિત્તાદિકની તો શી વાત કરવી ? સ્પર્શ-માત્રથી સર્વ પાપને હરનારી આ શત્રુંજયા નદી પ્રાણીઓને સર્વ તીર્થના ક્ષણની

૧ જળભમરી. ૨ હુંટી. ૩ કાંઠા (જે). ૪ ગેટ. ૫ રાજ, પક્ષે પર્વત. ૬ માટી. ૭ રમતમાત્રમાં.

૧૬૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

પ્રાપ્તિ કરાવવામાં જામિનરૂપ છે. હે ચક્રવર્તી ! આ નદીમાં હેના દ્રહોસંબંધી ચરિત્ર સાંભળો કે જેના પવિત્ર જળના સ્પર્શથી શાંતનુ રાજના પુત્રો સુખ પામ્યા હતા.

“ આ ભરતક્ષેત્રમાં શ્રીપુરનામે નગર છે. તેમાં શત્રુને ત્રાસ આપનાર શાંતનુ નામે રાજા હતો. તેને સુશીલા નામે રાણી હતી. એક વખતે સુશીલાએ સ્વપ્નમાં ધૂસરવર્ણી ધૂમકેતુ જોયો. તે સ્વપ્નવાર્તા પોતાના પ્રિયપતિ શાંતનુને કહી. અનુક્રમે તે સ્વપ્નને અનુરૂપ એવો પુત્ર થયો. તે પુત્રનો જન્મ થતાંજ રાજ્ય-લક્ષ્મીનું મુખ્ય અંગ હાથીઓનું સૈન્ય ક્ષય પામી ગયું. પુનઃ દુઃસ્વપ્નને અનુસારે તેને બીજો પુત્ર થયો. તેની ગર્ભોત્પત્તિથીજ અશ્વસેનાનો ક્ષય થઈ ગયો. તેવી રીતે ત્રીજો પુત્ર થતાં જીવવંધથી ધર્મની જમ અને લોભથી સર્વ ગુણની જમ સર્વ સંપત્તિનો નાશ થઈ ગયો. ચોથા પુત્રની વાર્તા સાંભળતાંજ તેના શત્રુઓએ અપાર સૈન્યથી શ્રીપુરનગરને ઘેરી લીધું. તે વખતે જેના ‘કાશ દંડ’ ક્ષીણ થઈ ગયેલા છે એવો શાંતનુ રાજા રાણી સુશીલા અને પુત્રોને લઈ કોઈ સ્થાને નાશી ગયો. નીલ, મહાનીલ, કાલ અને મહાકાલ નામના તે ચારે પુત્રો સાતે વ્યસન સેવનારા થયા. દૂત, માંસ, મદિરા, વેશ્યા, ચોરી, મૃગયા અને પરસ્ત્રીમાં પ્રીતિ એ સાત વ્યસનો કહેવાય છે. બીજાં સર્વ વ્યસનો એક દુતમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તે માટે બંને લોકનું અહિત કરનારા દુતને છોડી દેવું. દુતથી, ધન, યશ, ધર્મ, બંધુવર્ગ અને કુળનો ક્ષય થાય છે, તેમજ દુઃખના સમૂહને આપનારી તિર્યચ અને નરકની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. જે શીત્રતાથી નરકમાં જવા ઇચ્છતો હોય, ‘સ’ એટલે તે પ્રાણી ‘માં’ એટલે બને ભજ, એ પ્રમાણે જે ‘માંસ’ શબ્દ પોતાના નામથીજ કહે છે, તે માંસનો દૂરથીજ ત્યાગ કરવો. જે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા માનવો જિવ્હાસ્વાદના રસથી સદા માંસ લક્ષણ કરે છે તે શિયાળ શ્વન્ અને પિશાચ જેવા મનુષ્યોને નરક-ગામી બાળવા. મધ છે તે અનર્થનું મૂળ છે, મતિ, શાંતિ તથા યશને હરનારૂં છે, અને માતા કે ભાર્યાનું પણ જ્ઞાન ભૂલાવનારૂં છે; તેવા મધને કયો દક્ષ પુરૂષ સેવે? બે લોકનો વિધાત કરનાર પરદારાનો આદર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. વળી નિરંતર પાપને વશ રહેનારી વેશ્યા તો જરા પણ પ્રીતિ કરવા યોગ્ય નથી. આ લોકમાં પ્રલક્ષ રીતે વધ, બંધનાદિ કરનારી અને પરલોકમાં નરકને આપનારી એવી ચૌર્યવૃત્તિ સદ્બુદ્ધિવાળા પુરૂષે તજી દેવી. ચોરી કરવાથી આ લોકમાં કર્ણ, નાસિકા, નેત્ર અને હાથ પગને પીડા થઈ પડે છે, અર્થાત્ રાજા કાન, નાક, કે હાથ પગ કપાવી નાખે છે અને પરલોકમાં ચંડાળ કુળમાં જન્મ થાય છે.

૧ ભંડાર વિગેરે. ૨ જીગડું. ૩ શિકાર.

સર્ગ ૫ મો.]

શાંતનુરાજના પુત્રોનું ચરિત્ર.

૧૯૩

ધર્મરૂપ વૃક્ષમાં અગ્નિરૂપ, કીર્તિરૂપ ઉજ્જવળ મેહેલમાં મધીના છાંટા જેવી અને સર્વ જને નિદેલી મૃગયાની તો વાર્તા પણ સાંભળવી નહીં. પાપર્હિ એટલે મૃગયા કરવામાં પંડિત એવા જે પુરૂષો જંતુઓની હિંસા કરે છે તે દુઃખ, દારિદ્ર્ય, દુષ્ટ પીડા, અને દુર્ગતિના કુલાશ્રયરૂપ થાય છે.

“આવાં સાત વ્યસનોરૂપ મહાદોષના એક સ્થાનરૂપ તે ચારે પુત્રો અનુક્રમે કુષ્ટરોગી થયા. કદ્રૂપા, કૂર બુદ્ધિવાળા, અને કુસંગમાં તત્પર એવા તેઓ વક્ર થયેલા કૂર ગ્રહોની જેમ^૧ રાજને વીંટાઈ વલ્યા, દેશેદેશ અને વનેવન ભ્રમતો તે રાજ નઠારા ગ્રહ જેવા તે કુપુત્રોથી ક્રોધ પણ સ્થાનકે સુખ પામ્યો નહીં, નિત્ય અતિ ભોજન કરનારા છતાં પણ રોગઋસ્ત થયેલા તે પુત્રોએ રાજના ચિત્તમાં આ પ્રમાણે ચિંતા ઉત્પન્ન કરી. “દારિદ્ર્યથી પીડિત, શત્રુઓથી ઉપદ્રવિત અને પરને આધારે જીવનારા પુરૂષો જે જીવિતની આશા કરે છે તે કેવળ ક્લેશને માટે છે. માટે હું આ મારી સ્ત્રીને અને પુત્રોને કોઈ રીતે છેતરીને થોડા કાળમાં મારા આયુષ્યનો અંત લાવું.” આ પ્રમાણે વિચારી તે એક મોટા પર્વત ઉપર ચઢ્યો. ત્યાં તેની પાસેની ભૂમિમાં એક મોટું જિનાલય તેના જોવામાં આવ્યું. જાણે પ્રાણને પ્રયાણ કરાવવાના પ્રસ્થાનમાં^૨ કાંઈ લાવું ઈચ્છતો હોય તેમ કુટુંબ સાથે તે સંપ્રતિ જિનના ચૈત્યમાં ગયો. ત્યાં અદ્ભુત આકૃતિવાળો અને સર્વ તેજનો સાર હોય તેવા એક ઉત્તમ પુરૂષને પ્રભુના ચરણમાં નમસ્કાર કરતો તેણે જોયો. તેનું દર્શન થતાં રાજના હૃદયમાં વિશેષ શુભ વાસના પ્રગટ થઈ. પછી જાણે શ્રીજિનેંદ્રસાથે પોતાના આત્માનું ઐક્ય કરતો હોય તેમ તેણે પ્રભુને પ્રણામ કર્યો. ‘શુદ્ધ મનથી કદિ અલ્પ માત્ર પણ જિનભક્તિ કરી હોય તો તે પરલોકની જેમ આ લોકમાં પણ ઉત્તમ સુખને આપે છે.’ આ પરમ વાક્યને અનુસારે રાજાએ કરેલા ભગવંતને નમસ્કારમાત્રથી તુષ્ઠમાન થયેલા ધરણેંદ્રે ‘હું ધરણેંદ્ર છું અને તારી જિનભક્તિથી સંતુષ્ટ થયો છું માટે હે ભદ્રાકૃતિવાળા! ઇચ્છિત વર માગ.’ આ પ્રમાણે રાજાને કહ્યું. તેનાં આવાં વચનથી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ નાગપતિને નમસ્કાર કર્યો, અને કહ્યું ‘હે પુણ્યાત્મા! તમારું દર્શનજ મને સંપત્તિનું દર્શક થયેલું છે. હું વરદાન પછી માગીશ. પણ હમણાં તો જેમ જેમ મારે પુત્રો થતા ગયા તેમ તેમ અનુક્રમે મારી સર્વ સંપત્તિનો નાશ થતો ગયો તેનું શું કારણ તે કહે.’

“જ્ઞાનવડે તેના પૂર્વ ભવને જાણી ધરણેંદ્ર બોલ્યા ‘પૂર્વ ભવમાં આ તારો મોટો

૧ કૂર ગ્રહો-વક્ર થઈ રાજ એટલે ચંદ્રને એક રાશિમાં વીંટાઈ વળે છે તેમ અહીં પણ સમજવું. ૨ દેશાંતર ગમન.

૧૯૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

પુત્ર કોઈ મહાટવીમાં ક્ષય નામે ભિલ્લ થયો હતો. કૂર દૃઢ્યવાળો, અશુભ ધ્યાન ધરનારો અને પ્રાણીઓની હિંસા કરનારો તે ભિલ્લ એક વખતે કોઈ તીર્થે જતા સંધને હુંટીને પાછો વળી માર્ગમાં કાન સુધી ધનુષ્ય ખેંચીને આગળ ગયેલા મૃગને શોધવા લાગ્યો. તેવામાં ધ્યાનથી સ્થિર અંગ કરીને રહેલા શ્રીસંયમ નામના મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. તેને મૃગ ક્યાં ગયો તે વાત પૂછી, પણ તે ક્યાં મુનિ બોલ્યા નહીં. ત્યારે ‘તે મૃગ તુંજ છે’ એમ કહી તે ભિલ્લે તેમની ઉપર ખાણ છોડ્યું. ‘અર્હ્યો નમઃ’ એમ બોલતા મુનિ તત્કાળ પ્રાણરહિત થયા. સાંથી આગળ ભટકતાં તે ક્ષયભિલ્લને તેજ દિવસે કોઈ સિંહે માર્ગમાં મારી નાખ્યો. પડતી વખતે તે બોલ્યો કે, ‘અરે ! મેં પાપીએ નિરપરાધી મુનિને મારી નાખ્યા તેનું આ કૃળ મળ્યું’ આ પ્રમાણે ચિંતવતો મૃત્યુ પામ્યો. મુનિધાતના પાપથી તે સાતમી નરકે ગયો. ત્યાં તેનીશ સાગરોપમ સુધી અધિક દુઃખ સહન કર્યો. પછી બીજા સિંહ વ્યાઘ્ર વિગેરેના ઘણા ભવ કરી, તે કુકર્મકારી ભિલ્લ ફરી ફરીને નરકનો અતિથિ થયો. ભિલ્લના ભવમાં મરણકાલે પ્રસન્ન ચિત્તે મુનિવધના દુષ્કૃત્યની નિંદા કરી હતી તે પુણ્યવડે ક્ષયનો જીવ નરકમાંથી નીકળીને તારો આ નીલ નામે પુત્ર થયો છે. હે રાજા ! મુનિનો વધ પરિણામે ભયંકર છે, મુનિની નિંદા અતિ દુસ્તર છે અને મુનિની ઉપેક્ષા પણ મોટા દુષ્કૃત્યનું કારણ થાય છે. તે ક્ષયભિલ્લે મરણ વખતે પોતે કરેલા મુનિના વધનો પશ્ચાત્તાપ કર્યો હતો, તેથી તે તારા કુળમાં જન્મ પામ્યો પણ તેને દુષ્કૃત્યનું કૃળ અવશિષ્ટ રહેલું હતું તેથી તારા રાજ્યમાં હાનિ થઈ.

“ આ મહાનીલ પૂર્વે શૂર નામે ક્ષત્રીય હતો. કંકા નામે નગરીના રાજા ભીમનો અલ્પ ધનવાળો તે સેવક થયો હતો. એક વખતે મંત્રીઓના કારકેરમાં તેને પોતાનો નિયમિત ગરાસ મળ્યો નહીં, દારિદ્ર્યથી પીડિત થઈ તે ત્યાંથી પોતાને ઘેર આવ્યો, ઘરે ભોજન વખતે રસોઈને સારી નહારી કહેવા લાગ્યો, ત્યારે તેની સ્ત્રીએ કહ્યું ‘પ્રાણેશ ! ઘરમાં સારી વસ્તુ મને મળતી નથી, એટલે હું શું કરું ? જો પતિ સારાં અન્ન, ધી વિગેરે લાવે તો સ્ત્રી સારી રસોઈ કરે છે, આપણા ઘરમાં આવા પદાર્થોજ હતા, તો તેમાં હું શું કરું ! આવાં વચન સાંભળી તે શૂર ક્ષત્રીયને કોપરૂપી દાવાનલ પ્રજ્વલિત થયો. તરતજ તેણે સ્ત્રી ઉપર પથ્થરનો ધા કર્યો તેથી તે સ્ત્રી મૂર્છિત થઈને તત્કાળ મૃત્યુ પામી. તેને એક પુત્રી હતી, તેણે તે વખતે મોટા કોલાહલ કર્યો. તે સાંભળી નગરનો કોટવાળ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તત્કાળ તેને બાંધીને રાજા પાસે લઈ ગયો. રાજાએ તેને અપરાધી જાન-

સર્ગ ૫ મો.]

શાંતનુરાજના આર પુત્રોના પૂર્વભવ.

૧૯૫

હીને શૂળીએ દેવાની આજ્ઞા આપી એટલે કોટવાળે તરતજ તેને શૂળીએ ચડાવ્યો. તેણે શૂળીની વેદના સહન કરતાં કરતાં કોઈ મુનિને મુખેથી બોલાતો નવકાર મંત્ર આદર્યુદ્ધિથી સાંભળ્યો. સાંથી મૃત્યુ પામી તે છઠ્ઠી નરકે ગયો. ત્યાં સ્ત્રીહ-સાથી બાધિહું પોતાનું કર્મ ભોગવી નવકાર મંત્રના શ્રવણથી હે રાજ ! તારે ઘેર આ બીજા પુત્રપણે અવતર્યો છે. શરણ રહિત અને સદા ભીડ એવી અબળાને કોઈ દિવસ મારવી નહીં. કોપાયમાન થયેલી સ્ત્રી આ લોક અને પરલોકના ના-શને માટે થાય છે.

“ આ તારો ત્રીજો પુત્ર કાળ, પૂર્વ જન્મમાં એક સાહુકારનો પુત્ર હતો. તે કામાંધ, અગમ્યા સ્ત્રી સાથે ગમન કરનારો, નિત્ય ગુરુદેવનો નિંદક, અને ધર્મનો ધાતક હતો. ધન અને યૌવનના ગર્વથી તે માતા પિતાની આજ્ઞા માનતો ન હતો; દેવ અને ધર્મને ઓળખવાનું કારણ તેમજ તત્ત્વને ઓળખાવનાર સદ્ગુરુ છે, તેવા ગુરુની જે નિંદા કરે છે, તેણે તે ત્રણેનો તિરસ્કાર કરેલો છે. જે દેવ, ગુરુ અને ધર્મની નિંદા કરે છે તે ચંડાળના ભવ પામીને છેવટે નરકનો અતિથિ થાય છે. દેવ નિંદામાં પરાયણ એવા પુરૂષને બોધિબીજ, મુક્તિ, સ્વર્ગ, સત્કુળ અને શુદ્ધ દ્રવ્યની લબ્ધિ વિગેરે પ્રાપ્ત થતાં નથી. શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતની નિંદા કરવાથી મુંગાપણું, કાહલપણું, કરો-ળિયા અને કુષ્ઠાદિ દોષજનિત રોગો અને સડસડ પ્રકારના અન્ય રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. ગુરુનિંદાથી અપયશ, અકાળમરણ, દુઃખ, મુખમાં દુર્ગંધ, કરોળિયા અને તંતુ પ્રમુખ દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. ધર્મની નિંદા કરનારો મનુષ્ય વારંવાર નરક અને તિર્યચના ભવ પામે છે, પ્રીતિવાર તે માનુષ ભવ મેળવતો નથી. દેવ ગુરુ અને ધર્મ-એ ત્રણની જે નિંદા કરે છે તે ઘોર પાતકી છે. તેના સંસર્ગમાત્રથી પણ બીજા મલિન થઈ જાય છે. એક વખતે ‘ આ પુત્ર નહારા આચારમાં પ્રવર્તતો હોવાથી મારા કુળને કલંકભૂત છે માટે ગૃહમાંથી કચરાને બહાર નાખી દે તેમ તેને સર્વથા તજી દેવો એજ ઉચિત છે ’ આ પ્રમાણે વિચારી તેના પિતાએ તેને નગરમાંથી કાઢી મૂક્યો. એટલે તે યૂથમાંથી છુટા પડેલા મૃગલાની જેમ વનમાં ભટકવા લાગ્યો. છેવટે કરોળિયા અને મુખપાકના રોગની વેદનાવડે તે મૃત્યુ પામી છઠ્ઠી નરકે જઈ આ કાલ નામે તારો પુત્ર થયેલો છે.

“ આ ચોથો પુત્ર મહાકાલ પૂર્વ ભવે એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો અને નિત્ય ભિક્ષોપજીવી^૧ હોવાથી દુઃખનું પાત્ર હતો. પોતાનાં દુઃખૂર^૨ ઉદરને પૂરવા માટે તે દેશેદેશ ભટકતો હતો. એકદા કોઈ ગામમાં કોઈ જિનપૂજકના ઘરમાં તે ચાકર

૧ વાળો. ૨ રોગો. ૩ ભિક્ષાવડે આજીવિકા ચલાવનારો. ૪ મુશ્કેલીથી પૂરી શકાય તેવું.

૧૯૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

થઈને રહ્યો. એક સમયે લાગ જોઈ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતનાં આભૂષણો^૧ લઈ તે કાઈ ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો. તેવા કનિષ્ઠ પ્રકારથી લાભ મેળવવામાં તેનું ચિત્ત લુબ્ધ થઈ ગયું હતું તેથી વળી તે અધમ બ્રાહ્મણે કાઈ મુનિનાં ઉપકરણો ચોરી લીધાં. વ્યસનમાં આસક્ત એવા તેણે વ્યય દ્વયે તે સર્વ વેશ્યાને આપી દીધું. દેવદ્રવ્ય અને ગુરૂદ્રવ્ય સાત પેઢી સુધી દહન કરે છે. દેવદ્રવ્ય, તૈલસાથે મિશ્ર કરીને ખાધેલાં ઝેર જેવું છે. દેવ દ્રવ્ય લેનારો સાત દિવસમાં અને ગુરૂદ્રવ્ય લેનારો ત્રણ દિવસમાં નરકને પામે છે. જમ અન્નસાથે વિષનો સંસર્ગ, અને દૂધસાથે કાંજનો સંસર્ગ તેવી રીતે પોતાના ધનની સાથે ગુરૂદ્રવ્યનો સંસર્ગ છે. અર્થાત્ તે દ્રવ્ય પોતાના દ્રવ્યનો પણ વિનાશ કરે છે. જે માણસને દેવ અને ગુરૂના દ્રવ્યવડે આજીવિકા કરવાની આશા છે, તે ધતૂરાના રસસાથે વિષનો સ્વાદ કરવા જેવી છે. આ પ્રમાણે તે નીચ બ્રાહ્મણ દુષ્ટ રોગની પીડાથી કેટલેક દિવસે મૃત્યુ પામી નરક અને ચાંડાલના ભવમાં ભટકી અંતે આ તારો ચોથો પુત્ર થયો છે.

“આ ચાર પુત્રો મુનિધાત, ઋષિધાત, દેવગુરૂની નિદા અને દેવગુરૂના દ્રવ્યને હરનારા છતાં તારા રાજકુળમાં અવતર્યા તેનું કારણ સાંભળ. ક્ષયભિલ્લિ અંતે મુનિના સ્મરણથી, શૂર ક્ષત્રીય નવકારના સ્મરણથી, નિદા કરનાર ઈભ્ય પુત્ર સત્કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી અને ચોરી કરનાર વિપ્ર શ્રીજિનેશ્વરનાં દર્શનથી રાજકુળને પામ્યા છે. તેઓનું અવશિષ્ટ પાપ રહેલું હતું, તેથી હે રાજા! તું રાજ્યથી બ્રષ્ઠ થયેલો છે; માટે હવે તું મરણનો વિચાર કર નહીં. અહીંથી પાછો વળી સુરાષ્ટ્ર દેશમાં આવેલા શત્રુંજય ગિરિના તટ ઉપર સર્વ દોષનો નાશ કરનારી શત્રુંજયા નદી છે, તેને ભજ. તેના તીર ઉપર જે વૃક્ષો છે, તેમના ફળનું આસ્વાદન કર, તેના જળમાં સ્નાન કર અને તે ગિરિરાજનો સ્પર્શ કર. તે નદીના તીર ઉપર પૂર્વે સૂર્યદેવે નિર્માણ કરેલું સર્વ પાપહારી જિનમંદિર છે. તે મંદિરમાં રહેલા જિનેશ્વરની મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિવડે વિધિપૂર્વક પાપની શાંતિને માટે પૂજા કર. અને સદા સર્વ જંતુઓની રક્ષા કર. આ નીલ શત્રુંજયામાં, મહાનીલ ઐંદ્રી નદીમાં કાલ નાગેંદ્રી નદીમાં અને મહાકાલ તાલધ્વજમાં સ્નાન કરીને એ સર્વ વિધિ કરે એવી રીતે વિધિપૂર્વક કરવાથી એક, ત્રણ, ચાર અને છ માસે અનુક્રમે તેઓ નિરોગી થઈ સુખ પ્રાપ્ત કરશે. પૂર્વકૃત કુકર્મથી મુક્ત થઈ, દેવતાજેવું શરીર પામી, પ્રથમ સ્વરાજ્યના ભોક્તા થઈ અંતે સ્વર્ગ રાજ્યના પણ ભોક્તા થશે.”

“આ પ્રમાણે ધરણેંદ્રનાં વચન સાંભળી હર્ષ પામેલા રાજાએ સ્ત્રી અને પુત્રો

૧ ઘરેણાં. ૨ બાકી રહેલું, થોડું.

સર્ગ ૫ મો.] શત્રુંજયાનો તથા બીજી નદીઓનો ચમત્કારી પ્રભાવ.

૧૯૭

સાથે તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો. પછી ‘હે રાજા ! છ માસ પછી તે નદીને કાઠે મને સંભારજો, એટલે હું આવીને તમારા શત્રુંજ્યાને જીતી તમને અક્ષય રાજ્ય અપાવીશ.’ આ પ્રમાણે કહી ધરણેન્દ્ર સ્વસ્થાનકે ગયો અને રાજા તેમને નમી હૃદયમાં તેનું વચન ધારણ કરતો તેજ માર્ગે પાછો વળ્યો. ધણા દેશને ઉર્ધ્વધન કરી અનુક્રમે તે સુરાષ્ટ્ર દેશમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે વિસ્મયસહિત શત્રુંજયગિરિ જોયો. તે પર્વતની તળેટીમાં શત્રુંજયા નદીને કાઠે તેણે તુણની પર્ણકૂટી^૧ બનાવી અને તેમાં પોતાના કુટુંબસહિત નિવાસ કર્યો. તે પ્રવિત્ર નદીના જળમાં તે સર્વે ત્રિકાળ સ્નાન કરવા લાગ્યા, તેની મૃત્તિકાથી અંગને લિપવા લાગ્યા, તે તીર્થ તથા તીર્થપતિને નમવા લાગ્યા, અને તે નદીનાં કિનારાપર ઉગેલાં વૃક્ષનાં ફળથી આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે એક માસ થયો એટલામાં તો રાજાએ પોતાના પુત્રોને સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા થયેલા જોયા; તથાપિ ધરણેન્દ્રની આજ્ઞાથી તે છ માસ સુધી ત્યાં રહ્યો. છ માસ થયા પછી ધરણેન્દ્રનું સ્મરણ કરવાથી ધરણેન્દ્ર ત્યાં આવ્યા. સૌને વિમાનમાં બેસાડી સાથે લઇને તેમના પૂર્વ રાજ્ય ઉપર બેસાર્થા. પછી શાંતનુ રાજા પુત્રોસહિત નિરંતર જિનયાત્રા અને જિનપૂજન કરવા લાગ્યો. પોતાના ચિત્તની પેઠે પોતાના દેશની સર્વ પૃથ્વી જિનાવાસથી મંડિત કરી દીધી. એ પ્રમાણે ચૌસઠ લાખ વર્ષ સુધી રાજ્યવૈભવનું સુખ ભોગવી પછી સ્ત્રીપુત્રસહિત સંયમ ગ્રહણ કર્યું. છેવટે તેઓ શત્રુંજય ઉપર અનશન કરી કેવલ જ્ઞાન પામી સર્વ બંધનનો ક્ષય કરીને મોક્ષે ગયા. ” ઈંદ્ર ભરતને કહે છે “આ પ્રમાણે આ શત્રુંજયા નદી અનેક પ્રભાવોએ ભરપૂર છે, જે શત્રુંજયા નદી સેવી હોય તો એક લીલામાત્રમાં રાજ્યબ્રહ્મને રાજ્ય, સુખબ્રહ્મને સુખ, અને વિદ્યાબ્રહ્મને વિદ્યા આપે છે; તેમજ કાંતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ, લક્ષ્મી, અને સ્વર્ગનાં સુખ પણ આપે છે. હે ભરતરાજા ! જેમ સર્વ દેવોમાં શ્રીયુગાદીશ પ્રભુ સુખ્ય છે, અને જેમ સર્વ તીર્થોમાં સુખ્ય તીર્થ શત્રુંજયગિરિ છે, તેમ તીર્થરૂપ સર્વ નદીઓમાં આ શત્રુંજયા નદી સુખ્ય છે, માટે તેની તમે પણ અધિક આરાધના કરો. આમ ઉત્તર દિશામાં પવિત્ર જળવડે પૂર્ણ જે આ સરિતા જણાય છે તે સંપૂર્ણ વૈભવવાળી ઐંદ્રી નામે નદી છે. ઇશાન ઈંદ્રની સ્પર્ધાથી સૌધર્મ ઈંદ્ર જિનભક્તિવડે આ નદીને મનોહર પદ્મદ્રહમાંથી લાવેલ છે. સ્પર્ધા અને જિનભક્તિવડે આ નદી આજીવિકા છે, તેથી તે શત્રુંજયાથી અન્યૂન પ્રભાવવાળી અને દુષ્ટજનના દોષને હરનારી છે. જે આ નદીની મૃત્તિકાનો કળશ કરી, તેમાં તેનું જ જળ ભરી શ્રી

૧ અંપડી.

૧૯૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

જિનેશ્વરના અંગપર ભક્તિથી નમાવે તે મુક્તિને વશ કરે છે. વળી આ પૂર્વદિશાના આભૂષણરૂપ જે નદી છે તેને પાતાળપતિ ધરણેન્દ્ર ભક્તિથી પાતાળમાંથી લાવેલ છે. પ્રખ્યાત પ્રભાવવાળી તે નદી ઉત્તર દિશામાં ઉત્પન્ન થઈ દક્ષિણ દિશામાં જઈ સૂર્યોદ્યાનને આશ્રિત થયેલી શોભે છે. ધરણેન્દ્રે શ્રીજિનેન્દ્રને સ્નાન કરાવવાને તે આણેલી હતી, તેથી સર્વ તમને^૧ હણનારી તે નદી નાગેન્દ્રી એવા નામથી વિખ્યાત થયેલી છે. વળી આ ચમલમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી નદી સર્વ સુર અસુરોએ શ્રીઆદિનાથ પ્રભુને સ્નાન કરાવવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી છે. આ નદીના જળમાં જે સ્નાન કરે છે કે પ્રભુને સ્નાન કરાવે છે; તે મનુષ્ય જન્મરૂપ વૃક્ષનું ફળ મેળવે છે. હે ભરત ! એવી રીતે શ્રીજિનેશ્વરનાં સ્નાનથી પવિત્ર એવી ચૌદ મહા નદીઓ આ શત્રુંજય તીર્થ સમિપે રહેલી શોભે છે. માટે એ ચૌદ મહાનદીઓમાંથી, મોટા ડુંડોમાંથી, ક્ષીરસમુદ્રમાંથી અને પદ્મદ્રહાદિક દ્રહોમાંથી જળ લાવીને આ તીર્થે શ્રી જિનનાયકને સ્નાન કરાવવું. જે શ્રાવકો સંઘપતિ થઈને અહીં આવે તેમનો સદા એ સ્થિર ક્રમ છે, અને તે ક્રમ ચક્રી અને ઈંદ્રના પદને આપી યાવત્ તીર્થ-કરપણું આપે છે. આ શુભ જળવાળી અને શ્રેય કરનારી સર્વ સરિતાઓ છે, તે વિવિધ પ્રભાવથી સંપૂર્ણ અને સર્વ તીર્થોમાં વિભૂષિત છે. જેઓ તેનાં જળનો સ્પર્શ કરે છે, તેમને સત્કીર્તિ, વિપત્તિની હાનિ, શુભોદય, અને સ્વર્ગોદિ સુખની સંપત્તિ કરગત હોય તેમ પ્રાપ્ત થાય છે. જે આ સરિતાઓનું સ્નાન સ્નાત્ર વિગેરેથી સેવન કરે છે તેઓને નવનિધિ સાંનિધ્ય રહે છે, કામધેનુ તેના આંગણમાં વસે છે, ત્રણ લોક તેને વશ થાય છે, તે સદા પવિત્ર રહે છે, ભૂત પ્રેત કે પિશાચ તેને ઉપદ્રવ કરવા સમર્થ થઈ શકતા નથી, દુષ્ટ કુષ્ટ વિગેરે દોષો ઉત્પન્નજ થતા નથી, દેવતાઓ તેના કંકર થાય છે અને સર્વ સંપત્તિઓ તેના ધરમાં આવીને રહે છે. હે ભરતેશ્વર ! ચંદ્ર, સૂર્ય અને વ્યંતરેન્દ્રોએ નિર્મેલાં બીજાં પણ ઘણાં જળાશયો આ તીર્થમાં રહેલાં છે.

આવાં ઈંદ્રનાં વચન સાંભળી ચક્રી મનમાં હર્ષ પામ્યા, અને તત્કાળ ઉદ્ધ-મવંત થઈ ઈંદ્રની સાથે તેમણે તે સરિતામાં સ્નાન કર્યું, અને તેના તીરપર રહેલાં વૃક્ષોનાં પુષ્પો તથા નદીમોઢિનાં કમળો લઈને તેનાં જળથી કળશ ભરી લઈ તેવડે શ્રીઅર્હત પ્રભુની પૂજા કરી. પછી પૂર્વ દિશામાં પૂર્વ દિશાના આભૂષણ-રૂપ તીર્થ માનપુર અને દક્ષિણ દિશામાં સ્વર્ગપુરી જેવું અદ્ભુત ભરતપુર નગર વસાવ્યું. તે બન્ને નગરમાં વર્દ્ધકિએ અનેક તળાવ તથા વનશ્રેણીવડે વિભૂષિત

સર્ગ ૫ મો.]

ચક્રીએ કરેલું મહાપૂજન.

૧૯૯

એવો શ્રીજગદીશનો એક મોટો પ્રાસાદ કર્યો. તે ઠેકાણે ચક્રવર્તીનો પુત્ર બ્રહ્મર્ષિ મુનિગણ સાથે સિદ્ધિપદ પામ્યો તેથી તે બ્રહ્મગિરિ નામે વિખ્યાત તીર્થ થયું અને તે તીર્થમાં પાપને નાશ કરનારો સુરવિશ્રામ નામે એક યુગાદિ પ્રભુનો જયો પ્રાસાદ ચક્રવર્તીએ કરાવ્યો. પછી હુંડુલિ નિઃસ્વાત અને ધવલમંગળના ધ્વનિપૂર્વક ગુરુને આગળ કરી ચક્રવર્તી ભરત, ઇંદ્ર, રાજાઓ, સર્વ પત્નીઓ, અને બીજા સંધલોકોને સાથે લઈ વિવિધ શિખરોપર રહેલાં ચૈત્યોની પૂજા કરવા ચાલ્યા. ‘આ તીર્થમાં કપદોનામે યક્ષ અધિષ્ઠાયક થશે,’ એવું ધારી એક શિખર ઉપર ઇંદ્રે તેનાં નામથી એક અર્હત પ્રભુનો પ્રાસાદ યક્ષમૂર્તિસહિત કરાવ્યો. માધમાસની પૂર્ણિમાએ એક શિખર ઉપર ગુરુના કહેવાથી ચક્રવર્તીએ ત્રિજગતના ગુરુની માતા મરૂદેવાને સ્થાપિત કર્યા. ત્યારથી એ મરૂદેવ શિખર ઉપર આવીને માધમાસની પૂર્ણિમાએ લોકો આદરથી નામવડે પાપને હરનારાં મરૂદેવાને પૂજવા લાગ્યા. તે દિવસે જે નર કે નારી આદિથોગિની મરૂદેવાને પૂજે છે તે સર્વ સામ્રાજ્યવડે સુભગ થઈ મોક્ષધન્ય કરે છે. સ્ત્રીઓ સૌભાગ્યવતી, પુત્રવતી, અને ચક્રવર્તી તથા ઇંદ્રને ઘેર સૌભાગ્યનું પાત્ર થઈ અર્થાત્ ચક્રવર્તીની સ્ત્રીપણું કે ઈંદ્રાણીપણું પામી અનુક્રમે મુક્તિને પામે છે.

ત્યાંથી બે થોજન મૂકીને આગળ ચાલતાં તિર્થચને પણ સ્વર્ગસુખ આપનાર એક થોજનપ્રમાણુ ગિરિ આવ્યો. તેને ભરતે નમસ્કાર કર્યો. તેની ઉપર પણ અધિષ્ઠાયક દેવતાએ સેવેલો એક જયો યુગાદિ પ્રભુનો પ્રાસાદ ભક્તિથી કરાવ્યો. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં બીજા શિખરપર જઈને મુનિ થયેલા પોતાના એક હજારને આઠ પુત્રોને જ્ઞાનસાગર બાહુબલિએ કહ્યું કે, ‘આ તીર્થના માહાત્મ્યથી પુંડરીક મુનિનીપેઠે તમોને જ્ઞાનોત્પત્તિથી આઠ કર્મનો ક્ષય થતાં તત્કાળ અહીં સિદ્ધિસુખ પ્રાપ્ત થશે માટે તમે અહીં રહીને નિર્યામણા કરો.’ આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓ બાહુબલિની સાથે સમાહિત થઈ ત્યાંજ રહ્યા. અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તેઓ તે શિખરપર મોક્ષ ગયા; ત્યારથી તે શિખર બાહુબલિ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. તેની ઉપર રહીને બાહુબલિએ પણ અનેક પ્રકારનો તપ કર્યો. તે સમયે પ્રીતિવાળા ભરતે ઇંદ્રને પૂછ્યું કે, ‘સર્વ તીર્થમય એવા આ પર્વત ઉપર આ મુનિઓને અગ્નિસંસ્કાર ક્યાં કરવો ઉચિત છે?’ જ્ઞાનથી જાણીને જાણે સર્વ જનને આચારપ્રવૃત્તિ જણાવતા હોય તેમ ઇંદ્રે ભરતને કહ્યું, ‘હે રાજા! મરૂદેવાથી આરંભીને પુંડરીક ગણધરસુધી જે સિદ્ધ થયા તેમનાં

૨૦૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

શરીર મેં શ્વીરસમુદ્રમાં નાંખેલાં છે; પણ હવેથી એ આચાર ચાલશે નહીં તેથી આ સિદ્ધ થયેલા મુનિના દેહને અગ્નિસંસ્કાર થાઓ. શ્રીઆદિનાથ ભગવંતના ચરણથી સિંચન થયેલું અને સર્વ દેવતાના સમૂહવડે સુંદર એવું આ શત્રુંજયનું મુખ્ય શિખર સર્વત્ર તીર્થમય છે, તેથી ત્યાં દહન વિગેરે કરવું યોગ્ય નથી; કેમકે તેથી તીર્થનો લોપ અને જિનાજ્ઞાનું ખંડન થાય છે. માટે મુખ્ય શિખરથી નીચે ફરતી બે બે યોજન પૃથ્વી છોડી દહને સ્વર્ગ નામના ગિરિઉપર અગ્નિસંસ્કાર કરવો અને ત્યાં તેમની પાષાણમય મૂર્તિઓ બેસાડવી; કારણ કે તેમ કરવાથી બીજાઓને પણ તે કાર્યની જાણ થાય.” ઇંદ્રનાં આવાં યુક્તિવાળાં વચનો સાંભળી સુકૃત ઉપર આદર કરનારા ભરતે તે મુનિઓના દેહને તે ઠેકાણે અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અને તે શિખર ઉપર પૂર્વદિશાથી સ્ત્રીના મુખનું જાણે રત્નતિલક હોય તેવો એક જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો. સોમયશાએ પણ હર્ષથી પોતાના બંધુઓના અને પિતાના પ્રાસાદો વર્ધકિ પાસે કરાવ્યા. પછી રાજાએ તાલધ્વજ શિખર ઉપર જઈને જેના હાથમાં ખડ્ગ, ઢાલ, ત્રિશૂલ અને સર્પ રહેલાં છે એવા તાલધ્વજ નામે દેવને ત્યાં સ્થાપિત કર્યો.

પછી ત્યાંથી કાદંબ ગિરિપર જઈને ભરતે સુનાભયુરને પૂછ્યું કે, ‘હે ભગવાન! આ બહુ પ્રખ્યાત પર્વતનો શો પ્રભાવ છે?’ ગણધર બોલ્યા “ હે ચક્રવર્તી! આ પર્વતનો પ્રભાવ અને તેનું કારણ કહું તે સાંભળો. ગર્ભ ઉત્સર્પિણીમાં સંપ્રતિનામે ચોવીશમા તીર્થંકર થયા હતા. તેમને એક કદંબ નામે ગણધર હતા. કોટિ મુનિઓની સાથે આ ગિરિપર સિદ્ધિપદ પામ્યા હતા, તેથી આ ગિરિ કાદંબગિરિ નામે ઓળખાય છે. અહીં પ્રભાવિક દિવ્યઔષધિઓ, રસકૃષિકા, રત્નની ખાણો અને કલ્પવૃક્ષો રહેલાં છે. દીપોત્સવીને દિવસે, શુભવારે, સંક્રાંતિએ કે ઉત્તરાયણમાં જો અહીં આવી મંડળની સ્થાપના કરે તો દેવતા પ્રત્યક્ષ થાય છે. તે ઔષધિઓ, તે રસધુંડો અને તે સિદ્ધિઓ પૃથ્વીમાં નથી કે જો આ ગિરિમાં નહીં હોય. જેમાં સર્વ સિદ્ધિનું સ્થાન કાદંબગિરિ રહેલો છે એવી આ સુરાષ્ટ્ર દેશની ભૂમિમાં લોકો દારિદ્ર્યથી કેમ પીડાય? આ કાદંબગિરિવડે જેનું દારિદ્ર્ય વૃક્ષ છેદાયું નથી તે અતિ નિર્ભાગી છે, તેને રોહણાચલ પણ કાંઈ આપી શકશે નહીં. જેનીઉપર આ ગિરિ સંતુષ્ઠ થયો તેનીઉપર કામધેનુ, કલ્પવૃક્ષ અને ચિંતામણિ વિગેરે સર્વ સંતુષ્ઠ થયાં સમજવાં. અહીં રાત્રીએ પોતાના તેજસ્વી દીપકના સમૂહથી પ્રકાશી રહેલી ઔષધિઓ નિર્ભાગીના ઘરમાંથી દારિદ્ર્યની જેમ અંધકારને હરી લે છે. રૂચકાદ્રિની જેમ અહીં શાશ્વત છાયાદાર કલ્પવૃક્ષો છે, તે સર્વ પ્રકારના વાંછિત સંકલ્પને પૂરા કરે

સર્ગ ૫ મો.]

કાદંબગિરિ, હસ્તિસેન, નામનો મહિમા.

૨૦૧

છે. પણ અનુક્રમે કાળના દોષને લીધે વર્ષાકાળમાં મેઘથી આચ્છાદન થયેલા સૂર્યના કિરણોની જમ તે વૃક્ષો મનુષ્યોને દૃષ્ટિગોચર થશે નહીં. આ શિખર પણ મુખ્યશિખરની જમ સર્વ પાપને નાશ કરનાર છે, અને તે તમારા દયોપકારપણાને લીધે પુનઃ અતિ ખ્યાતિને પામશે.”

આ પ્રમાણે કાદંબગિરિનો મહિમા સાંભળી મોટા મનવાળા ચક્રવર્તીએ ઈંદ્રની સંમતિ પ્રમાણે તે ગિરિપર અનેક વૃક્ષોથી વ્યાપ્ત એવાં ધર્મોદ્ધાનમાં ભાવી-તીર્થંકર શ્રીવર્દ્ધમાન સ્વામીનો એક મોટો પ્રાસાદ વર્દ્ધકિપાસે કરાવ્યો. તે કાદંબગિરિના પશ્ચિમ શિખર ઉપર શત્રુંજયા નદીને તીરે ચક્રવર્તી ભરતની કેટલીક હાથી અને અશ્વ વિગેરેની સેના રહી હતી, તેમાંથી કેટલાક હસ્તી, અશ્વ, વૃષભ અને પેદલ રોગની પીડાથી મુક્ત થઈ અવિવેકી છતાં પણ તે તીર્થના યોગથી સ્વર્ગે ગયા. તેઓ સ્વર્ગમાંથી આવીને ભરત રાજાને પ્રણામ કરી પોતાને સ્વર્ગ મળ્યાની વાત કહેવા લાગ્યા. પછી ભરતે તે ઠેકાણે મૂર્તિસહિત તેમના પ્રાસાદો કરાવ્યા, સ્થાપી તે ગિરિ હસ્તિસેન નામે પ્રખ્યાત થયો. આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીએ ગુરૂના આદેશથી શત્રુંજયગિરિનાં સર્વ શિખર ઉપર જિનાલયો કરાવ્યાં અને મુખ્ય શિખરને પ્રદક્ષિણા કરી. રાજા ભરતે પુનઃ પોતાના સ્થાનમાં આવીને આદિનાથ ભગવંતને નમસ્કાર કર્યો. પછી ચક્રવર્તીએ મુખ્ય શૃંગની નીચે પશ્ચિમભાગે એક સુવર્ણ શુક્રામાં રહેલી ભૂત, ભાવી અને વર્તમાન અર્હંતોની રત્નમય મૂર્તિઓની અતિભાવથી ખૂબ કરી. એ પ્રમાણે તે તે માર્ગને બતાવનાર ઈંદ્રનું સર્વ કથન સંકળ કર્યું. ત્યાંથી ભરત ઉજ્જયંત ગિરિની યાત્રા માટે પ્રયાણ કરતા હતા તે વખતે નમિ વિનમિએ મધુર વચનોવડે તેમને કહ્યું “હે રાજા ! અમે એ ડાટિ મુનિઓની સાથે અહીંજ રહીશું કારણ કે એ સર્વની અને અમારી અહીંજ મુક્તિ થશે.” તે સાંભળી ભરતે તેમને અને તેમની સાથે રહેનારા બીજા મુનિઓને નમસ્કાર કર્યો અને તેમની પાસેથી ધર્મલાભરૂપ આશીષ સંપાદન કરી. અનુક્રમે ક્ષાદ્યુન માસની શુક્લદશમીએ તે નમિ વિનમિ બીજા મુનિઓની સાથે તેજ ગિરિઉપર પુંડરીકની પેઠે દેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિસ્થાન પામ્યા. એ કલ્યાણકને દિવસે તે ઠેકાણે અદ્ય દાન આપ્યું હોય અને અદ્ય તપ કર્યું હોય તોપણ તે અવસરે વાવેલાં સારાં બીજની પેઠે ઘણું ફળ આપે છે. ક્ષાદ્યુનમાસની દશમીએ જ વિમલાચલનો સ્પર્શ કરે છે તે પોતાનાં પાપને દૂર કરી મોક્ષભાગી થાય છે. ભરત અને દેવતાઓ તેમનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરી તે ઠેકાણે તેમની રત્નમય મૂર્તિઓનું સ્થાપન કરી એ માસ રહીને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. ત્યાં પશ્ચિમ દિ-

૨૦૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧. લો.

શાના ચોથા શિખર ઉપર ભરતે મહાખળવાન્ નદી નામના દેવને તીર્થરક્ષા માટે દૃઢપણે સ્થાપિત કર્યો. સારથી તે શિખરનું નાંદીગિરિ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું. ‘જે દેકાણાનો જે સ્વામી થાય, તેના નામથી તે સ્થાન પ્રસિદ્ધ થાય છે.’ નમિ વિદ્યાધરની કનકા અને ચર્યા નામે ચોસઠ પુત્રીઓ વ્રત ધારણ કરી એક શિખર ઉપર જઈને રહી હતી, તેઓ ચૈત્ર માસની કૃષ્ણ ચતુર્દશીએ અર્ધરાત્રિએ એક સાથે સ્વર્ગે ગઈ, તેથી તે મહાન્ શિખર ચર્યગિરિ નામે પ્રસિદ્ધ થયું. તે સાધ્વીઓ દેવલોકમાં રહીને પણ આદિનાથ પ્રભુના ચરણકમળના ભક્તોને વાંછિત આપે છે અને તેમના વિમ્લસમૂહ હરે છે.

ત્યાંથી સર્વ યાત્રાળુઓ પશ્ચિમદિશામાં વૃક્ષોની વિસ્તાર પામેલી શાખાઓના અચલાગથી સૂર્યનાં કિરણોનો રોધ કરનારાં ચંદ્રોદ્યાનમાં આળ્યા. તે રમણીય વનમાં અનેક વૃક્ષોની છાયામાં વિશ્રાંત થયેલી કિન્નરીઓનાં મનોહર જનપ્રીણનું અર્હદ્ ગુણસંયુક્ત ગીતનો ઝંકાર સાંભળવા લાગ્યા. મધુર ડ્રોણોનો અને સ્વાદુ જળનો સ્વાદ લઈ સર્વજનો વૃક્ષોની છાયા નીચે વિશ્રાંતિ લઈ સુખે શ્રમરહિત થઈ ગયા. ત્યાં આગળ વહેતી બ્રાહ્મી નદીના મનોહર કલ્પોલવડે સુંદર એવા કાંઠા ઉપર સંધના લોકોનું ચિત્ત અતિ હર્ષ પામ્યું. તે વનની રમણીયતા એવામાં જેનું મન ખેંચાયેલું છે એવો કુમાર સોમચંદ્ર સમાન વયના બીજા કુમારોની સાથે તે વનમાં ફરવા ગયો. ‘આ અતિ રમણીય છે, આ તેનાથી રમણીય છે’ એમ આકુળ મને આગળ ચાલતા કુમારે બ્રાહ્મી નદીના કાંઠાઉપર કેટલીક પર્ણકુટીઓનો સમૂહ જોયો. કૌતુકથી રાજકુમાર જેવો આગળ ચાલ્યો તેવામાં અંગ ઉપર ભસ્મલેપનવાળા અને જિતેન્દ્રિય જટાધારી તાપસો તેના જેવામાં આળ્યા. મૂર્તિથી શાંત હૃદયવાળા અને દેહની કાંતિથી અદ્ભુત વૈભવવાળા તેઓને જોઈ સોમચંદ્રએ તેમનો આચાર પૂછ્યો. તેઓ બોલ્યા “અમે વૈતાલચરિના નિવાસી વિદ્યાધરો છીએ. અમારામાંના કેટલાક હસાદિકનાં પાપથી અને કેટલાક દુસ્તર રોગોથી અસ્ત થઈ ગયા હતા, તે પીડાની શાંતિનો ઉપાય ધરણેન્દ્ર પાસેથી સાંભળીને અમે આ શત્રુંજયગિરિ નજીક ચંદ્રોદ્યાનનો આશ્રમ કરી રહ્યા છીએ. હે રાજ ! સર્વ પ્રકારના દોષો અને રોગોને હરનારી આ નદી અને પવિત્ર ક્ષેત્રને સેવવાથી અમે રોગ અને દોષથી મુક્ત થઈ ગયા છીએ; અને કચ્છ મહાકચ્છ પાસેથી આવું તાપસ વ્રત લઈ કંઠકળ ખાઈને ભક્તિથી શ્રીઆદિનાથનું સ્મરણ કરીએ છીએ. હે રાજ ! અહીં આઠમા ભાવી તીર્થંકર શ્રીચંદ્રપ્રભુ સ્વામીનું

૧ લોકોને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર. ૨ સ્વાદિષ્ટ, મીઠાં. ૩ પાંદડાંની ઝુપડીઓ.

સર્ગ ૫ મો.]

ભરતચક્રી રૈવતાચળ-ગિરનારની યાત્રાએ.

૨૦૩

સમવસરણુ થવાનું છે, તેને લીધે અમે અહીં સ્થિર થઈને રહ્યા છીએ.” તે સાંભળી ચિત્તમાં હર્ષ પામી સોમયશા પાછો વળ્યો અને તે સર્વ વૃત્તાંત ચક્રવર્તીને કહ્યો; તે સાંભળી ચક્રવર્તી ધણા ખુશી થયા. ત્યાં ભાવી આઠમા તીર્થંકર શ્રીચંદ્રપ્રભનું સમવસરણુ થશે, એવું જાણી ભરતે વર્દકિનીપાસે શ્રીચંદ્રપ્રભ પ્રભુના પ્રાસાદવાણું મોટું નગર ત્યાં વસાવ્યું. તેમાં સંઘજનની સાથે તીર્થની પ્રતિષ્ઠા કરી. વિશેષ પુણ્ય મેળવવાની ઇચ્છાથી ચક્રી રૈવતાચલ^૧ તરફ ચાલ્યા.

આગળ ચાલતાં સુવર્ણમણિ માણિક્યની કાંતિવડે આકાશને કાખડું કરતો જાયો રૈવતાચલગિરિ દૂરથી તેમના જોવામાં આવ્યો. ઈંદ્રનીલ મણિ સાથે મળેલાં સ્ફટિકમણિની કાંતિથી જાણે પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો વદ્ધાજનિત પુષ્પોએ ગુંથેલો કેશપાશ^૨ હોય તેવો તે દેખાતો હતો; વચમાં વચમાં સુવર્ણ દેખાવો અને સર્વ ભાગમાં નીલ^૩ વર્ણની શિલાઓ દેખાતી હતી, તેથી વિદ્યુત્ શિખાવાળા કૃષ્ણમેધના જેવો તે ઉન્નત જણાતો હતો; જેમાં કીડા કરતા કિંનરજનના આલકાએ ઉછાળેલા રત્નના દડા દિવસે પણ આકાશમાં તારાઓનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરતા હતા. રાત્રિએ ચંદ્રકાંત મણિના શિખરમાંથી ઝરતી અમૃતની ધારાવડે જેના વનના વૃક્ષો ચલવગર નિરંતર લીલા રહેલાનો દેખાવ આપતા હતા. જ્યાં પંચવર્ણી મણિઓની કાંતિવાળાં વિચિત્ર વૃક્ષો પવનના હલાવવાથી પ્રેક્ષક જનોને મયૂરનૃત્યનો ભ્રમ કરાવતા હતા; સર્વ ઠેકાણે નીલશિલાવાળો અને મધ્ય મધ્યમાં ઉજ્જવળ પાષાણવાળો તે ગિરિ સ્ફુરણુયમાન તારાવાળો ગગનમાર્ગ હોય તેવો જણાતો હતો. જાંચી સુવર્ણની ચૂલિકાવાળો અને ચોતરફ વૃક્ષોથી વીંટાઈ રહેલો તે ગિરિ પૃથ્વીદેવીનો રક્ષામણિ હોય તેવો લાગતો હતો; જેમાં રહેલા રસકુંડો, ‘ધર્મનો જામિન કોણુ માગે છે ? લક્ષ્મી ઠાને જોઈએ છીએ ? અને દારિદ્ર્ય ઠાને રહું છે ?’ ઇત્યાદિ વાક્યો બોલ્યા કરે છે; જે સદૃશ કદલી વૃક્ષોથી, આંખાનાં તોરણોથી, અને વિદ્યાધરોની પ્રિયાઓના ગાનથી સદા ઉત્સવ ધરનારો જણાય છે; દિવસે જ્વલાંયમાન સૂર્યકાંત મણિઓથી, રાત્રિએ પ્રદીપ્ત ઔષધિઓના દીપકોથી અને કદલી વૃક્ષરૂપ દ્વજાઓથી જાણે અનંત લક્ષાધિપતિ હોય તેવો જે દેખાય છે; પોતાના જાંચા શિખર ઉપર વિકાસ પામેલા ઉગ્રમણિના સમૂહથી જે આકાશને શતચંદ્રવાણું કરે છે; જ્યાં સ્ફટિક મણિની નિકામાં વહેતું નિર્ઝરિણીનું જળ શેષનાગના શરીરપર ચંદનનાં વિલેપન જેવું અને ચંદ્રપર ચંદ્રના અર્યન જેવું દેખાતું હતું; જે નિર્ઝરિણીઓના ઝળુકારાથી સર્વત્ર બોલતો જણાતો હતો અને પાસેની ભૂમિપર ચાલતા ગ-

૧ ગિરનાર. ૨ ચોટલો. ૩ શ્યામ.

૨૦૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

જેન્દ્રોથી જંગમ શિખરવાળો લાગતો હતો; હાથીઓના મદથી લીંપાએલો અને ચમરી મૃગોએ ચામરોથી વીંજેલો જે ઉત્તતગિરિ ખરેખર પર્વતોનો રાજ હોય તેવો જણાતો હતો; જ્યાં દેવાંગનાનાં ગીતમાં આસક્ત થયેલા મયૂરો^૧ પવને પૂરેલા વેણુથી અને નદીના ધોધના ધ્વનિઓથી ખુશી થઈને નૃત્ય કરતા હતા; જેની ગુફાઓમાં મુનિજનો સ્થિરાસને બેસી અને નવરંધ્રોમાં પ્રાણને રોધી મહા-તેજનું ધ્યાન ધરતા હતા; પોતપોતાના અર્થની સિદ્ધિને માટે દેવતાઓ, ગુ-લ્લોક, અપ્સરાઓ, વિદ્યાધરો અને ગંધર્વો સદા જેની સેવા કરતા હતા; જ્યાં સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના વાહનને કાંઈકે વિસામો આપી, આનંદ પામી તેની સ્તુતિ કરતા કરતા આદ્યા જતા હતા; અને લવીંગ, ચારોળી, નાગરવેલ, મ-લ્લિકા, તમાલ, કદંબ, જંબૂ, આંબા, લિંબડા, અંબક, બિંબ, તાડ, તાલીસ, તિલક, રોહડા, વડ, ચંપક, ખોડસલી, અશોક, પીંપળા, પલાશ, પીપર, મા-ધવ, કદલી, ચંદન, કદપવૃક્ષ, કણ્વીર, બીજેરાં, દેવદાઝ, ગુલાબ, તિલક, અંકુશ, સુગંધી મેંદી અને કંકાલ વિગેરે વૃક્ષો, છાયા, ફળ, પત્ર અને પુષ્પવડે જ્યાં જનસમૂહને પ્રસન્ન કરી રહ્યા હતા; એવા રોહણ વૈતાલ્ય અને મેઝગિ-રિની સંપત્તિને ચોરનારા દેવતાયળને દૂરથી બેઠે ચક્રવર્તીએ ઉપવાસ કરીને ત્યાંજ આવાસ^૨ કર્યો.

પછી ગુફાની આજ્ઞાથી શત્રુંજયની પેઠે ભરતે સંધસાથે હર્ષથી તીર્થપૂજા કરી. શક્તિસિંહે મનોહર આહારના રસવડે અમૃતને તિરસ્કાર કરે એવું ઉત્તમ ભોજન ચક્રવર્તી સહિત સર્વ સંધને જમાડ્યું, તે રૈવતાયલગિરિને મહો-દયની જેમ દુર્ગમ^૩ બહી હજાર યક્ષને હુકમ કરીને ચક્રવર્તીએ સિદ્ધાંતની કે-વળી ભગવંત કરે તેમ સુખે આરોહ કરવાને દાન, શીલ, તપ અને ભાવ જેવી ઉજ્જવલ ચાર પાજ કરાવી. તે પાજના મુખ ઉપર કરેલ વાપી,^૪ વન, નદી, અને ચૈત્યમાં પાંચજનોને વિશ્રાંતિ આપીને પછી સંધસહિત તે પાજવડે પોતાના મનોરથ જેવા ઊંચા રૈવતાયલપર આરૂઢ થયા. ત્યાં આગળ ભવિષ્યમાં નેમિનાથ પ્રભુના ત્રણ કલ્યાણક થશે એવું બહીને ભરતે તે ઠેકાણે શિલ્પી પાસે એક જાંચો પ્રાસાદ કરાવ્યો. તે જિનાલય ઉપર વિવિધ વર્ણુવાળા રૈવતાયળપર રહેલા મણિરત્નનાં કિરણોવડે યલવગર ચિત્રરચના થતી હતી. તે પ્રાસાદ^૫વડે દેવવૃંદરૂપી વ્યાપારીને ચક્રવર્તિના કીર્તિકાશની વર્ણિકા^૬ બતાવતો હોય તેમ દેખાતો હતો. તે મુરસુંદર નામે જાંચો, ચાર દ્વારવાળો જિનપ્રાસાદ પ્રત્યેક દિશામાં અગિયાર અગિયાર મંડપોથી

૧ મોર. ૨ રહેકાણ. ૩ મુશ્કેલીથી મળી શકે એવો. ૪ વાવ. ૫ વાનકી-નમુનો.

સર્ગ ૫ મો.]

ગિરનાર પર્વત-પ્રાસાદ વિગેરેનું વર્ણન.

૨૦૫

શોભી રહ્યો હતો. ત્રણ જગતના પતિનો તે પ્રાસાદ સર્વજગતના ઉદ્ધાનવડે મંડિત થઈ બલાનક^૧, ગોખ અને તોરણોથી વિરાજિત હતો. સ્કટિક મણિમય તે ચૈત્યમાં શ્રીનેમિનાથની પાંદુર નેત્રવાળી નીલમણિમય મૂર્તિ શોભતી હતી. મુખ્ય શિખરથી એક યોજન નીચે પશ્ચિમદિશામાં જગતના ખેદને ભેદનારો શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનો એક બીજો પ્રાસાદ કરાવ્યો અને તે ઠેકાણે સ્વસ્તિકાવર્તિક નામે શ્રીઆદિનાથ ભગવંતનો અંધકારને નિવારનાર એક પ્રાસાદ રચાવ્યો. તેમાં પણ વિમલાચળની જમ બહિર ભાગે સુવર્ણ, રૂપ્ય, માણિક્ય, રત્ન અને અન્ય ધાતુની નિર્મેલી પ્રતિમાઓ દીપતી હતી. પછી અર્દ્ધતની ભક્તિના સમૂહથી ભરેલા ભરતે ગણધરોની પાસે વિવિધ ઉપહારોથી તેમની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. હર્ષે પ્રેરાએલો ઇંદ્ર ઐરાવતપર બેસી આકાશ-માર્ગે શ્રીનેમિનાથને વંદન કરવામાટે ત્યાં આવ્યો. ત્યાં ઐરાવતના બલવાન એક ચરણવડે પૃથ્વીને દબાવીને પ્રભુના અર્ચનને માટે ગર્જેદ્રપદ^૨ નામે એક ડુંડ કર્યો; જમના પ્રસરતા દિવ્યગંધમાં ભ્રમરાઓ લોભાતા હતા એવા ત્રણ જગતની નદીઓના અદ્ભુત પ્રવાહો તે ડુંડમાં પડવા લાગ્યા; જેના જળની આગળ સુધા^૩ મુધા^૪ થયું, શર્કરા^૫ શર્કરા^૬ થઈ, અગુર્જ^૭ અગુર્જ^૮ થયો, અને કસ્તૂરી સ્તુતિને અયોગ્ય થઈ; તેના સુગંધી જળપાસે શ્રીખંડ ખંડિત સુગંધવાળું થયું, સરસ્વતી અરસવતી^૯ થઈ અને સિંધુ ખંધુરા^{૧૦} ન થઈ; તેના સુંદર જળની આગળ ગંગા રંગ^{૧૧} માટે નથી, ક્ષીરોદ^{૧૨} ક્ષોદધારી^{૧૩} નથી અને અચ્છોદ^{૧૪} અચ્છોદક^{૧૫} નથી એમ થયું. બીજાં તીર્થોમાં દર્શન, સ્પર્શન, અને આસેવન કરવાથી જે ફળ થાય તે ફળ આ ડુંડનાં જળવડે જિનાર્ચન કરવાથી થાય છે. આ ડુંડજ અજરામરપદ^{૧૬} આપે છે, બીજા કોઈ આપતા નથી; તેથી દેવતાઓ જે અમૃતડુંડને વર્ણવે છે તે આની આગળ વૃથા છે. દીવ્ય તીર્થજળ યુક્ત અને દોષથી મુક્ત એવા તે ડુંડજળના સ્પર્શથી સર્વ આધિવ્યાધિ ક્ષય પામે છે.

ધરણનામા નાગેદ્રે શ્રીનેમિનાથ ઉપર આંતર ભક્તિથી પોતાનાં વાહનરૂપ નાગ-પાસે નિર્ઝરણના ઋણકારવડે ધ્વનિ કરતો એક બીજો ડુંડ કરાવ્યો. લાખો નદીઓ અને લાખો ધરાનાં પવિત્ર જળ જેમાં આવે છે એવો તે ડુંડ નાગઝર નામે પ્રખ્યાત થયો. તેજ ઠેકાણે શ્રીનેમિનાથપર ભક્તિવાળા ચમરેદ્રે પણ પોતાના વાહન મયૂરની પાસે એક મોટો ડુંડ કરાવ્યો. મયૂરના પગલાવડે પૃથ્વીનું આ-

૧ એક ભતના ઝૂલતા ગોખ. ૨ હાથીપગલું. ૩ અમૃત. ૪ નકામું. ૫ સાકર. ૬ કાંકરા. ૭ ગોરૂ ચંદન. ૮ હલકું, લણ. ૯ રસવગરની. ૧૦ ઊંચી. ૧૧ આનંદ. ૧૨ ક્ષીરસમુદ્ર. ૧૩ ઉ-જળ. ૧૪ નિર્મળ જળવાળું સરોવર. ૧૫ નિર્મળ જળ. ૧૬ મોક્ષ.

૨૦૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ક્રમણ કરતાં તેમાંથી ઝરણ નીકળીને તે થયો, માટે માયૂરનિર્ઝર એ નામથી તે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયો. તે શિવાય ત્યાં બીજા સૂર્ય ચંદ્રના કરેલા કુંડો છે જેનો પ્રભાવ વચનથી કહી શકાય તેમ નથી. જેના જળના સ્પર્શમાત્રથી પાપની પેટે કુષ્ઠરોગ પણ ચાલ્યા જાય છે. વળી એક મહાપ્રભાવવાળો મોટો અંબાકુંડ છે જેનાં જળના સેવનથી મોટા હત્યાદોષ લાગ્યા હોય તેપણ ચાલ્યા જાય છે. બીજા કેટલાક કુંડો દેવતાઓએ પોતપોતાના નામથી નિર્માણ કરેલા છે, જેઓના પ્રભાવ અને સિદ્ધિ તે તે દેવતાઓજ જાણે છે. પછી ‘હું પેલો, હું પેલો’ એવી સ્પર્ધા કરતા દેવતાઓએ ભક્તિથી લાવેલાં દિવ્ય પુષ્પોથી શ્રીને મિનાથની પૂજા કરી. ભરતરાજાએ ગર્જેન્દ્રપદ્મકુંડમાં સ્નાન કરી ધૌત વસ્ત્ર પહેરી શ્રીને મિનાથની પૂજા કરી. પૂર્વોક્ત વિધિવડે મંગલદીપ સહિત પ્રભુની દક્ષિણ નીરાજના (આરતી) ઉતારી. પછી પ્રભુસામી દૃષ્ટિ કરી હૃદયમાં નહીં સમાતી હર્ષસંપત્તિને ઉદ્ગારરૂપે બહાર કાઢતા હોય તેમ ચક્રીએ નીચેપ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો:-

“અમેય^૧ ગુણુરણના સાગર, અપાર કૃપાના આધાર, અને સંસારતારક, હે
 “શિવાદેવીના પુત્ર ને મિનાથ પ્રભુ! તમે જય પામેો. હે કૃપાળુ સ્વામી! હું અંધકા-
 “રમાં મગ્ન થયેલો અને સંસારથી ઉદ્વેગ પામેલો છું; તો તમે તમારા સહજ તેજથી
 “મારો ઉદ્ધાર કરો. હે દેવ! પૂર્વે રાગાદિ શત્રુઓને તમે જીતી લીધા છે, તેથી તેઓ
 “તમારા વિરોધને લીધે મને તમારો આશ્રિત જાણી વિશેષ પીડા કરે છે. આ લો-
 “કમાં સર્વ ભાવમાં સામાન્ય ઔદાસિન્યને ધારણ કરનારા તમે જે મારી ઉપેક્ષા
 “કરશો તો તમારું અપરિમિત સુસ્વામીપણું શી રીતે ગણાયે. હે સ્વામી! જ્યાં-
 “સુધી તમારા સંબંધી ચિન્મય તેજ પ્રાણીઓનાં અંતઃકરણમાં ઉદય પામતું નથી,
 “સાંસુધીજ પ્રાણીઓના ચિત્તમાં મોહાંધિકાર સ્ફુર્યા કરે છે. હે પ્રભુ! આ સંસા-
 “રસાગરમાં મોહરૂપ આવર્તમાં^૨ રહેલો હું હવે ક્યારે માત્ર તમારા ધ્યાન-
 “રૂપી વહાણનો આશ્રય કરીશ? હે નાથ! માંડે ચિત્ત સદા કદાચહ કરનારું
 “અને મદવડે ઉદ્ભૂત રથાં કરે છે; તો હવે પ્રસન્ન થઈને એમ કરો કે હવે પછી ક-
 “દિપણ તેવું થઈને સીદ્ધાય નહીં. હે સ્વામી! તૃણાથી તરલ અને કામજવરથી
 “વિહ્વલ એવું આ માંડે ચિત્ત જે તમારાં ધ્યાનામૃતમાં મગ્ન રહે તો શાંતિ પામે. હે
 “વિભો! જે પ્રાણીઓ સમતાના સારરૂપ તમારા માર્ગને ક્ષણવાર પણ અંગીકાર
 “કરે તો તે કદિપણ પછી ક્રોધના કૂરમાર્ગે ચાલેજ નહીં. હે ભગવન્! મધુની સ્પર્ધા
 “કરનારા તે માર્ગવડે કરેલું તમારું ધ્યાન અનાહતનાદથી યોગીઓનાં કર્મોને કંપાવે

૧ સાપી ન શકાય તેટલા. ૨ જળ ભરતી.

સર્ગ ૫ મો.]

ભરતચક્રીએ કરેલી અતિ અદ્ભુત સ્તુતિ.

૨૦૭

“ છે. હે અધીશ! યોગીઓ તમારૂં ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન મેળવવામાટે પાર્થિવાદિ સ્ફુરણા-
 “ યમાન પાંચ પિંડસ્થધ્યાનની ધારણાનો અભ્યાસ કરે છે, વળી મહાત્માઓ પદસ્થ-
 “ ધ્યાનની સિદ્ધિનેમાટે આપના ઉપદેશ પ્રમાણે ચક્રની અંદર અર્હત બીજ વિગેરેની
 “ યોજના કરી તમારૂં ધ્યાન ધરે છે. જે મુનિ રાગ દ્વેષથી મુક્ત, યોગધારી, નિરા-
 “ શ્રય, સ્ફુરણાયમાન, ધાતીકર્મનો ધાત કરનાર, કંડણામાં તત્પર, અને કેવળજ્ઞા-
 “ નના પ્રકાશથી લોકલોકને અવલોકન કરનાર—એવા આત્માનું તન્મયપણાથી
 “ ધ્યાન કરે છે, તે મુનિ રૂપસ્થ ધ્યાનના વેત્તા કહેવાય છે. યોગીલોકો, આત્મા-
 “ નુભવથી નાનાશ્રુતવિચાર, ઐક્યશ્રુતવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિય અને સમુચ્છિન્નક્રિય—એવાં
 “ ચાર પ્રકારનાં શુક્લધ્યાનને જાણીને પોતાના અંતઃકરણમાં ચિન્મય અને અરૂપી
 “ એવા તમને જુએ છે.^૧ હે દેવ! પૂર્વે વિવિધ ધ્યાનથી જે ચિત્તવડે તમે ધ્યાન
 “ કર્યું હતું, તે ચિત્તને અનુક્રમે આત્મામાં પ્રવેશ કરીને હણી નાખો છો, તે ધણી
 “ સારી વાત છે. હે દેવ! તત્ત્વવેત્તાઓ તમને પરમાર્થવડે નિરાકાર,^૨ નિરાધાર,^૩ નિ-
 “ રાહાર,^૪ અને નિરંજનરૂપે જાણે છે. હે પ્રભુ! તમારા અવક પરમ બ્રહ્મમય તેજનો
 “ સમૂહ સર્વવ્યાપક છતાં મારા મોહાંધકારને કેમ નથી હરતો? હે નાથ! જ્યારે
 “ તમે ચિદાનંદ ચંદ્ર દૂર હો છો ત્યારેજ પ્રાણીઓને સંસારરૂપી ગ્રીષ્મઋતુનો તાપ વ્યાપે
 “ છે, નિદ્રાવસ્થામાં શૂન્યતા થાય છે અને જાગૃત અવસ્થામાં ધણા સંકલ્પો થયા કરે
 “ છે; તેથી વિદ્વાનો તમારૂં પદ એ બંને અવસ્થાને ઉલ્લંઘન કરનારૂં છે એમ કહે છે.^૫
 “ હે વિભો! જ્યારે ધ્યેયવસ્તુ તમે હો, ત્યારે ધ્યાતા પુરૂષ અને ધ્યાન બન્ને વિલય પામે
 “ છે, અર્થાત્ ધ્યેયમાં એકતા પામી જાય છે.^૬ તેથી બહિર્મુખ લોકો તમારા ધ્યાનથી વિ-
 “ મુખ્ય રહે છે. હે દેવ! જે તત્ત્વવેત્તાઓનું ચિત્ત કલ્પનાતીત થયેલું હોય છે, તેઓ
 “ ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાન એ ત્રણ ભેદને જુદા જુદા જરાપણ જાણતા નથી, ત્રણેની
 “ એકતાજ અનુભવે છે. જેમનું મન ઉદારીન પદમાં સ્થિત થયું ન હોય, તેઓનેજ
 “ આ ધ્યેય, આ ધ્યાન અને હું ધ્યાતા એવી ત્રિવિધિ થાય છે. જે સર્વ કર્મથી રહિત,
 “ નિઃસંગ, નિલત્પન્ન, નિરંજન અને સદાનંદમય છે, તેજ તમે છો અને તમે તેવાજ
 “ છો એમ હું માનું છું. હે નાથ! જેઓ તમને જાણનારા છે, તેઓ શત્રુ અને
 “ મિત્રમાં, મૂર્ખ ને વિદ્વાનમાં અને સુખ ને દુઃખમાં સમાનહૃદયવાળા હોય છે. હે પ્રભુ!
 “ જનાથી તમે ઓળખાઓ નહીં, તે તપ, શ્રુત, વિનય, અને જપ શા કામનાં છે?

૧ આ રૂપાતીત ધ્યાનનું લક્ષણ છે. ૨ આકારવગરના, અરૂપી. ૩ આધારવગરના.
 ૪ કોઈ પણ પ્રકારના આહાર ન લેનારા. ૫ ચંદ્રવગરની અંધારી રાતમાં શૂન્યતા અને તેથી
 સંકલ્પ-વિકલ્પ થાય છે, પ્રભુરૂપ ચંદ્ર ઉદય થતાં આ સ્થિતિ દૂર થાય છે. ૬ એટલે ધ્યાન
 કરનારા પુરૂષ ધ્યેયરૂપ બની જાય છે.

૨૦૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ કો.

“ પાપકર્મને પ્રલય કરનાર હે નાથ ! તમે એવું કરો કે જેથી મારા વિષયને અહણુ
 “ કરનારા સંકલ્પો અલ્પ થઈ જાય. હે જગત્પતિ ! તમારા પ્રસાદથી પરાનંદમય
 “ હૃદયમાં નિમગ્ન થઈ રહેલા મને વેદવેદકના ભેદની શૂન્યતા પ્રાપ્ત થાઓ. હે પ્રભુ !
 “ તમારી પાસે હું બીજી કંઈ પ્રાર્થના કરતો નથી. માત્ર એટલુંજ માગું છું કે તમા-
 “ રા પ્રસાદથી મારા ચિત્તમાં પરમતેજ પ્રકાશો. હે યાદવપતિ ! જે સુકૃતી પુરુષ
 “ કર્ણમાં અમૃત જેવા આ સ્તોત્રનો ત્રિકાલ પાઠ કરે, તે તમારા સ્વરૂપને જાણુ-
 “ નારો થાયછે. જ્યાંસુધી આ પૃથ્વીઉપર સૂર્યચંદ્રનાં કિરણોનો સમૂહ પ્રકાશે,
 “ ત્યાંસુધી આ તમારું સ્તવન સદા પૃથ્વીઉપર સમૃદ્ધિ પામે. ”

આ પ્રમાણે શ્રીનેમિનાથની સ્તુતિ કરી ભરતે પોતાના દેહ સાથે કર્મના ભા-
 રને નમાવતાં^૧ હર્ષથી ફરીવાર તેમને નમસ્કાર કર્યો. ગુરુભક્તિવડે જેનું અંગ પ-
 વિત્ર છે એવા ભરતે યાચકોને સ્વર્ગસંપત્તિના કારણરૂપ દાન આપ્યું. પછી પટ્ટખંડ
 ભરતના અગ્નિપતિએ પરિવાર સાથે ઉત્તમ આહાર કર્યો. સાર પછી ક્ષણવારે નિદ્રા
 આવવા લાગી. ‘ આ નિદ્રા ઇંદ્રિયોને મુદ્રણ^૨ કરનારી અને તમોડપા છે ’ એવું
 ધારી વિવેકદીપક ભરતે તેને ચિત્તમાંથી દૂર કરવા માંડી. પોતાના નેત્રરૂપ કમળ
 જરા જરા મીંચાતા જોઈ તે ઉપર શુદ્ધ જલનું સિંચન કર્યું, એટલે નિદ્રા જતી
 રહી અને પોતે સાવચેત થયા. પોતાના હૃદયને વિષે રહેલા સ્ફુરાયમાન રાગની
 વર્ણિકા ખતાવતા હોય તેમ મુખરંગને માટે તેમણે તાંબૂલ અહણુ કર્યું અને દાન-
 શાળામાં યાચકોને દાન આપતા ભરત ચક્રીએ યાચકોના દારિદ્ર્યરૂપ હાથી ઉપર
 પોતાના હાથરૂપ સિંહને સ્થાપન કર્યો. તે સમયે વિચિત્ર વર્ણવાળા રત્નોથી ચિ-
 ત્રકારી હોય તેમ ભૂમિ અને અંતરીક્ષને રંગ ભેરંગી કરતી રૈવતાચલની શોભા
 ભરતના જોવામાં આવી. રસજ પુરૂષો પણ આ ગિરિનું વર્ણન પૂર્ણ રીતે કરી
 શકે તેમ નથી એવું ધારી પોતે શક્તિસિંહની આગળ તેનું વર્ણન કરવા લાગ્યા.
 “ આ ગિરિ આગળ મેરૂગિરિ મારા મનને આલ્હાદ આપતો નથી, વિંધ્યાચળ
 વંધ્ય જેવો લાગે છે, અને હિમાલય વ્યર્થ છે. કારણ કે કોઈ પર્વત આ રૈવતાચ-
 લની સમાનતાને પામતો નથી. આ ગિરિરાજ લક્ષ્મીનો ક્રીડા પર્વત છે, મહા-
 સિદ્ધિનું^૩ સ્થાન છે અને આ ગિરિમાં રત્નો, રસકૂપ અને કલ્પવૃક્ષો રહેલાં
 છે. આ મનોહર પર્વત બરાબર સમવસરણની શોભાને ધારણ કરે છે, કારણ
 કે તેની મધ્યમાં ચૈત્યવૃક્ષ જેવું મુખ્ય શિખર જણાય છે. આસપાસ^૪ વપ્ર જેવા

૧ આ સ્તોત્ર ૩૨ શ્લોકનું છે, તે દરેક આત્મહિતચિંતકને કંઠે કરવાયોગ્ય છે. ૨ નમાવતાં = (દેહપક્ષે) બિનયથી નમન કરતા; (કર્મપક્ષે) હરાવતા, ક્ષીણ કરતા. ૩ જડ. ૪ મોક્ષ. ૫ ગદ.

સર્ગ ૫ મો.] ગિરનાર પર્વતની શોભા, નદીઓ, ઔષધિઓ વિગેરે.

૨૦૯

બીજા ગિરિઓ આવેલા છે; ચારે દિશાએ ઝરણુને ધરનારા ગિરિરૂપ ચાર દ્વાર છે; નિલ શત્રુભાવે વર્તનારા પ્રાણીઓ પણ અહીં મિત્રવત્ રહેલા છે અને તેઓ પરસ્પર વૈર છોડીને હમેશાં એક બીજાનાં અંગને ચાટેછે. આ ગિરિ જોતાંજ માંડ ચિત્ત આનંદ પામેછે, તેથી હું ધાડુંકે આ ગિરિ વિશેષે કરી તમોમુક્ત છે.”

આ પ્રમાણે કહી અઠ્ઠવર્તી વિરામ પામ્યા. પછી પ્રતિધ્વનિથી ગુહાઓને ગજવતો શક્તિસિંહ શિરનમાવી બોલ્યો “હે સ્વામી ! આ રૈવતગિરિને શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતે શત્રુંજયનું પંચમજ્ઞાનને આપનારૂં પાચનું શિખર કહેલું છે. ઉત્સર્પિણી કાળમાં અનુક્રમે એ ગિરિની ઊંચાઈનું માન પેહેલા આરામાં સો ધનુષ્યનું, બીજા આરામાં બે યોજનનું, ત્રીજામાં દશ યોજનનું, ચોથામાં સોળ યોજનનું, પાંચમામાં વિશ યોજનનું અને છઠા આરામાં છત્રીશ યોજનનું કહેલું છે. તેવીજ રીતે અવસર્પિણીકાળમાં તે પ્રમાણે તે હીન થતો જાય છે.” આ શાશ્વતગિરિ સર્વ પાપને હરનારો છે. તે તે આરામાં કૈલાસ, ઉજ્જયંત, રૈવત, સ્વર્ણગિરિ, ગિરનાર અને નંદલદ્ર—એ અનુક્રમે તેનાં નામ પડેછે. દિવ્ય ઔષધિસહિત આ મહાતીર્થ જોઈ જને પ્રીતિ થતી નથી તેઓ પુણ્યે ન્યૂન જાણવા. આ ગિરિપર અનંત તીર્થ-કરો આવેલા છે અને આવશે, તેમજ અનેક મુનિઓ સિદ્ધિ પામ્યા છે અને પામશે; તેથી આ તીર્થ મોટું છે. અહીં રસકુંડ, દેવરત્ન, અને કંટપવૃક્ષો તેમજ ચીત્રાવેશિ રહેલી છે, તેથી આ રૈવતાચલ બંને ભવના સુખનો સ્વાદ આપનાર છે. આ ગિરિપર આવેલી નદીઓના નીરથી સિંચન થયેલાં ઉદ્યાન વૃક્ષો જાણે એ તીર્થની શિક્ષાને ધારણ કરતા હોય તેમ સર્વ ઋતુઓમાં પ્રજેછે. આ ગિરિરાજની ચારે બાજુ શ્રીદગિરિ, સિદ્ધગિરિ, વિદ્યાધરગિરિ અને દેવગિરિ—એ ચાર પર્વતો રહેલા છે. મહાસિદ્ધિના સુખને આપનાર આ રૈવતાચલને વીંટાઇને તે ગિરિઓ સારા સ્વામીની જમ તેની સેવા કરેછે. તે ગિરિમાંથી શ્રીજિનસ્નાત્રને અર્થે જળ ભરીને ઉદય પામેલી મોટાં દ્રહોવાળી^૧ પવિત્ર નદીઓ વહેછે. પૂર્વદિશામાં શ્રીદગિરિ અને સિદ્ધગિરિની વચ્ચે જમાં દેવતાઓ ક્રીડા કરેછે એવી ઉદયંતી નામે વિખ્યાત નદી છે. દક્ષિણદિશામાં મોટા દ્રહોથી શોભિત, ઘણા પ્રભાવને ઉત્પન્ન કરનારી અને દુષ્ટ દોષને ટાળનારી ઉજ્જયંતી નામે નદી છે. પશ્ચિમદિશામાં મનોહર દ્રહોના સમૂહથી અતિ શુદ્ધિને આપનારી સુવર્ણરેખા નામે સત્યાર્થ નામવાળી ઉ-

૧ આ અવસર્પિણી કાલ વર્તેછે. તેમાં પહેલે ચારે ૩૬ યોજન, બીજે ૨૦ યોજન, ત્રીજે ૧૬ યોજન, ચોથે ૧૦ યોજન, પાંચમે ૨ યોજન, અને છઠે ચારે સો ધનુષ્યનું માન સમજવું. ૨ દ્રહ=ઊંડાં સરોવર.

૨૧૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

જન્મવળ નદી છે. ઉત્તર દિશામાં ઉછળતા કલ્પોલ અને કમળોવાળી તેમજ તીર્થ-સંગથી દીનજનની દીનતાને હરનારી લોલા નામે નદી છે. તે મનોહર દ્રહોવડે ઉન્નવળ એવી નદીઓ. પૂર્વોક્ત પર્વતોમાંથી પ્રગટ થયેલી છે. તે શિવાય બીજી પણ નદીઓ અને દ્રહો ત્યાં રહેલ છે. અહીં વિદ્યાધરો, દેવતાઓ, કિનરો, અપ્સરાઓ અને ગુણિકા પોતપોતાની વિદ્યા સાધવાની ઈચ્છાથી તેમજ અનેક પ્રકારની વાંછા પૂરવા માટે રહેછે. ”

આ પ્રમાણે શક્તિસિંહે કહ્યા પછી ‘ આ વાયવ્યદિશામાં કયો ગિરિ શોભે છે ? ’ એમ ભરતે પ્રુછયું; એટલે શક્તિસિંહ બોલ્યો “ એક કુમતિવાળો ખરટ નામનો વિદ્યાધર રાક્ષસી વિદ્યા સાધી તે પર્વતપર રહેલો છે. તે કૂર રાક્ષસથી અધિષ્ઠિત થયેલો આ ગિરિ તેના નામથીજ વિખ્યાત થયો છે. ’ ભયંકર રાક્ષસોથી પરવરેલો અને આકાશગામિની વિદ્યાવડે ગગનમાં ફરતો એ દુર્દીપ્ત રૌદ્ર રાક્ષસ અઘાપિ મારી આજ્ઞાને પણ માનતો નથી. તે દુષ્ટ આ દેશને ઉદ્વેગકારી થઈ પડ્યો છે. ” શક્તિસિંહનાં આવાં વચન સાંભળી ભરતે ક્રોધાતુર થઈ તરતજ તેને જીતવાને માટે વિમાનગામી સુષેણને આજ્ઞા કરી. એટલે સુષેણ સેનાપતિ ચક્રવર્તીના શાસનને માથે ધરી પોતાના વિમાનવડે રવિના વિમાન જેવા જણાતા ખરટની પાસે ચાલ્યો. તેને આવતો જાણી ખરટાસુર ઘણા રાક્ષસોસહિત યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયો. કાણુવાર અસુરોની સાથે યુદ્ધ કરી સેનાપતિએ તે ખરટને પકડીને પોતાના વિમાનમાં નાખ્યો એટલે બીજા સર્વ અસુરો નાશી ગયા. સુષેણ વિજયી થઈને સત્વર રૈવતાચલે ચાલ્યો અને વેગથી તે રાક્ષસને ચક્રવર્તીના ચરણ આગળ નમાવ્યો. દીન, મ્હાન-મુખવાળો અને તીવ્ર બંધનેલીધે જના શરીરમાંથી ચરખી નીકળે છે એવા તે રાક્ષસને જોઈ શક્તિસિંહ દયા લાવી બોલ્યો ‘ હે અસુર ! તું જે જીવવધરૂપ વૃક્ષોનો અંકુર વાવેલો છે તે પાપરૂપ વૃક્ષને માત્ર પુષ્પ ઉગવાનોજ હજી સમારંભ થયોછે, બાકી તેનું ફળ તો તને નરકમાં મળશે. હે દુર્મતિ ! અઘાપિ જીવહિંસા છોડીદે અને મારી આજ્ઞા માન તો તને અભયદાન આપીને છોડાવું, તેમાં તું કાંઈ પણ સંશય રાખીશ નહીં. ’ આવાં તેનાં વચન સાંભળી ‘ હે સ્વામી ! આજથી તમારા શાસનને હું મારા મસ્તકનું અલંકાર કરીશ. ’ એમ તે રાક્ષસ બોલ્યો એટલે શક્તિસિંહે તેને ચક્રવર્તી પાસેથી છોડાવ્યો. પછી હર્ષને વર્ષાવતા તે ખરટ રાક્ષસે પોતાના ગિરિઉપર આદિનાથ અને અરિષ્ટ નેમિના મેરૂ જેવા ઊંચા બે પ્રાસાદો કરાવ્યા, અને તેના તટ ઉપર તેવાજ પ્રભાવવડે શત્રુંજયા નદી સાથે સ્પર્ધા કરે

૧ એ પર્વત ‘ ખરટો ’ નામથી ઓળખાય છે. ૨ એટલે તમારી આજ્ઞા અનુસરીશ.

સર્ગ ૫ મો.]

બ્રહ્મેન્દ્રનું દેવતાચલપર આગમન અને ચક્રીપ્રદાસા.

૨૧૧

તેવી એક પૂર્વદિશામાં વહેતી નદી કરી. સારથી જે સ્વામી આદિનાથ અને નેમિનાથને નમસ્કાર કરે તેઓના ઈચ્છિત મનોરથ એ શુભહૃદયવાળા બરડાસુર પૂરવા લાગ્યો, તેથી તે તીર્થ કામદ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. જે કામી હોયછે તેને એ તીર્થ ઇચ્છિત આપેછે અને જે નિષ્કામ મનુષ્ય હોયછે તેને એ તીર્થ અત્યુત્તમ મોક્ષલક્ષ્મી આપેછે. ચક્રવર્તી તે પર્વત ઉપર તે રાક્ષસને સ્થાપન કરી પોતે શ્રીનેમિનાથ ભગવંતની પૂજા કરવાને પોતે કરાવેલા પ્રાસાદમાં આવ્યા.

તે સમયે પાંચમા દેવલોકના સ્વામી બ્રહ્મેન્દ્ર કોટિગમે દેવતાઓની સાથે ભરતે કરાવેલા શ્રીનેમિનાથના ચૈત્યમાં આવ્યા. નેમિનાથની પૂજા કરવામાં તત્પર અને અતિ ઉન્નવળ ભક્તિમાન ભરતને સરલ મનવાળા બ્રહ્મેન્દ્રે સ્નેહયુક્ત વાણીથી આ પ્રમાણે કહ્યું, “શ્રીયુગાદિ પ્રભુના પુત્ર, ભરતક્ષેત્રનું આભૂષણ અને ચરમદેહી એવા હે ભરત! તમે શાશ્વત જય પામે. જેમ પ્રથમ તીર્થનાયક શ્રીઋષભસ્વામી છે, તેમ પ્રથમ તીર્થપ્રકાશક સંઘપતિ તમે થયાછો. તમારા યશનો ક્ષીરસાગર સર્વ ભુવનના વિસ્તારને પૂરી પોતાના તરંગવડે અમને પાણુ તેનું વર્ણન કરવા ત્વરા કરાવેછે. અનુકૂળ પવન જેમ વિશ્વોપકારી મેઘને પ્રગટ કરે તેમ આ વિશ્વોપકારી શત્રુંજયગિરિ તમે પ્રગટ કર્યો છે. આ ઉન્નવંત (ગિરનાર) ગિરિઉપર તમે શ્રીનેમિનાથસ્થામીનું નવીન મંદિર કરાવ્યું છે તેથી તમે મારે વિશેષ માન્ય છો, તેનું કારણ કહુંછું તે સાંભળો. પૂર્વે ગઈ ઉત્સર્પિણીમાં થયેલા સાગર નામે અર્હતના મુખકમળથી મારી અગાઉ થઈ ગયેલા એક બ્રહ્મેન્દ્રે આ પ્રમાણે સાંભળ્યું હતું કે, ‘આવતી અવસર્પિણીમાં બાવીશમા ભાવી તીર્થકર શ્રીનેમિનાથના ગણધર પદને પામીને તમે મોક્ષે જશો,’ તે સાંભળી હર્ષ પામેલા તેમણે પોતાના કલ્પમાં નેમિનાથની મૂર્તિ કરાવી હતી, તે મૂર્તિનું સ્વારથી અમે પૂજન કરીએ છીએ. ભાવીનેમિનાથ પ્રભુના ત્રણ કલ્યાણક અર્હી થવાના છે, એમ જાણી પૂર્વાપરના અનુક્રમથી અમે સદા અર્હી આવીએ છીએ. અમે સર્વે અર્હત છીએ, અને વિશેષે શ્રીનેમિનાથના સેવક છીએ. આજે અર્હતના પુત્ર અને ચક્રવર્તી એવા તમને જોવાથી અમારે મંગલિક થયું છે.” આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીને કહી નેમિનાથ પ્રભુને ભક્તિથી નમી અને સંધની આરાધના કરી બ્રહ્મેન્દ્ર પોતાના કલ્પમાં ગયા. પછી તીર્થભક્તિની અત્યંત વાસનાવાળા સૌધર્મપતિ પણ પ્રીતિથી ભરતની રજા લઈ તેના શુણુ અને તીર્થને સંભારતા સ્વસ્થાને ગયા.

ભરતરાજ તીર્થનો ઉદ્ધાર, જિનેશ્વરની પૂજા અને ઇંદ્રોત્સવાદિક કરીને

૧ જે જે બ્રહ્મેન્દ્ર થાયછે તે અર્હી આવેછે. ૨ શ્રાવક.

૨૧૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

હર્ષથી દાન આપવામાં ઉત્સુક થયા. તે સમયે યાચકોને ભરતે એવાં દાન આપ્યાં કે નવનિધિ વિના બીજું કોઈ તે પ્રમાણે પૂરવાને સમર્થ થાય નહીં. પછી એક માસને અંતે ચક્રવર્તી દેવનરોના પરિવારે યુક્ત, આનંદ પામતા, સાં મનને મૂકી સ્વર્ણગિરિના શિખરપરથી નીચે ઉતર્યા. તે વખતે શક્તિસિંહે ચક્રીની આગળ આવી પ્રણામ કરી અંજલિ જોડીને વિનયપૂર્વક આપ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી. ‘હે સ્વામી! આ સેવકની વિજ્ઞપ્તિ ધ્યાનમાં લઈને આ મારા ગિરિદુર્ગપુરને’ પવિત્ર કરો.’ શક્તિસિંહના આવા આગ્રહથી વિવિધ લોકોએ ભરપૂર અને સમૃદ્ધિવડે સ્વર્ગપુરી જેવા તે નગરમાં ભરત રાત્રીએ પ્રવેશ કર્યો. તે પુરના જિનપ્રાસાદમાં ભરતે વૃષભપ્રભુની પૂજા કરી અને પોતાના ભત્રિજાની ભક્તિ જોઈને સાં અઠાઈઉત્સવ કર્યો. પછી બાહ્ય અને અંતરંગ શત્રુસમૂહને એક સાથે જીતવામાં ઉદ્યોગી થયેલા ભરતે ચતુરંગસેના અને સંઘસહિત સાંથી પ્રયાણ કર્યું. તે વખતે હાથીઓની ગર્જના, અશ્વોના હેપારવ, રથના ચીત્કાર અને સુભટોના સિંહનાદથી સર્વત્ર શય્દાદ્વૈત થઈ ગયું.

જ્યારે ચક્રવર્તી અપાર સૈન્યને લઈને ચાલ્યા, ત્યારે તેના ભારથી લોભ પામેલી પૃથ્વીને પર્વતો ધારણા આપવા લાગ્યા. માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં પણ ચક્રી ગ્રીવાને^૧ વાંકી વાળીને રૈવતાચલગિરિને જોવા લાગ્યા અને મસ્તક ધૂણાવીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. “અહા! આ પર્વત મેરૂ, રોહણ અને વૈતાલ્ય ગિરિના સારથીજ નિર્મેલો હોય એમ લાગે છે, નહિતો તે સુવર્ણમય, રત્નમય, અને રૂપ્યમય ક્યાંથી હોય! આ ગિરિપર રહેલા કલ્પવૃક્ષો યાચકોના વાંછિત મનોરથ પૂરે છે, તે આ ગિરિનોજ મહિમા છે. આ દેશનું સુરાષ્ટ્ર એવું જ નામ છે તે યુક્તજ છે. કારણકે શત્રુંજય અને ઉજ્જયંત વિગેરે ઉત્કૃષ્ટ તીર્થો અહીંજ રહેલાં છે. બીજા ઠેકાણે તો એકવસ્તુ તીર્થ હોય પણ અહીં રહેલાં ગિરિઓ, નદીઓ, વૃક્ષો, ફુડો અને ભૂમિઓ સર્વે તીર્થપણાને ઇચ્છે છે; અર્થાત્ સર્વ તીર્થમય છે. સર્વ દેશમાં ઉત્તમ દેશ અને સર્વ તીર્થોમાં ઉત્તમ તીર્થ એવો સુરાષ્ટ્ર દેશ માતાની જેમ શરણ આપનાર છે. ષટ્ખંડમેદિનીના^૨ મધ્યમાં સર્વ ઋતુવડે શોભિત સુરાષ્ટ્ર જોવો બીજો સર્વ તીર્થમય કોઈ દેશ નથી. આ દેશમાં કોઈ પુણ્યરહિત પ્રાણી પૂર્વકૃત કર્મથી નિર્ધન થાય, તો તે દુઃખી પ્રાણીના ત્રણે ભવજ નિષ્ફલ છે એમ હું માનું છું. જે સૌરાષ્ટ્રવાસી થઈને બીજા દેશની સ્પૃહા કરે છે, તેઓ કલ્પવૃક્ષ છોડીને ધત્તૂરો લેવાનો આગ્રહ કરે છે. આ દેશમાં રહ્યા છતાં

૧ જુનાગઢ. ૨ લોક. ૩ છ ખંડ પૃથ્વી. ૪ ગયો ભવ, ચાલુ ભવ અને આવતો ભવ.

સર્ગ ૫ મો.]

ભરતચક્રી અર્ધુદાયણ વિગેરે તીર્થોની યાત્રાએ.

૨૧૩

પણ હયાદિ દોષથી જેઓ મુક્ત થયા નથી તેઓ બીજા તીર્થમાં તપ કરવાથી કેમ ચુદ્ધ થઈ શકશે ! જે દેશમાં દુર્લેક્ષનો^૧ ભય નથી, પાપનો સંચય થતો નથી અને કૃત્યુદ્ધિ કે દ્રોહ જેવામાં આવતા નથી, અને જ્યાં સર્વલોકો સરળ છે એવો આ દેશ છે.” આપ્રમાણે કહેતા ભરત શ્રીશત્રુંજયગિરિને પ્રદક્ષિણા કરીને કેટલેક દિવસે આનંદપુરમાં આવ્યા. ત્યાં શક્તિસિંહને પાસે બેસારી ભરતે અતિ નમ્રતાવાળા શક્તિસિંહના પૃષ્ઠ ઉપર હર્ષથી હાથ મૂક્યો. પછી કહ્યું, ‘હે વત્સ ! મારી આજ્ઞાથી તારે સદા અહીં રહેવું, અને અહીંના સામ્રાજ્યને ભોગવતાં આ બન્ને તીર્થની રક્ષા કરવી. પવિત્રપણાથી તીર્થરૂપ એવા આ સૌરાષ્ટ્ર દેશનો તું રાજા છે તેથી તું ધન્યથી પણ ધન્ય અને બીજા સર્વ રાજાઓએ પૂજવા યોગ્ય છે. આ શત્રુંજયની જે સેવા કરવી, તે પૂજ્યપિતાની સેવા કરવા બરાબર છે. અને જે સ્થાન પિતાશ્રીએ અધિષ્ઠિત છે તે પિતાના જેવુંજ છે. ’ આ પ્રમાણે કહી ભરતે આ બે તીર્થોનો ‘શાશ્વતા છે એવું અભિજ્ઞાન’ જણાવવાને તેને બે છત્રો આપ્યાં, અને હારાદિક અલંકારો, હાથી, ઘોડા, રથ, રત્ન અને દ્રવ્યથી સન્માન કરી શક્તિસિંહને વિદાય કર્યો. શક્તિસિંહ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને પ્રકાશ કરતો અને જિનની આરાધના કરતો સૌરાષ્ટ્રના લોકોનું પાલન કરવા લાગ્યો.

ત્યાંથી ભરતચક્રી અર્ધુદાયણ^૨ ગયા. ત્યાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળના અર્હત પ્રજુના પ્રાસાદો ગુરૂની આજ્ઞાથી કરાવ્યા. સર્વ ઠેકાણે પોતપોતાના દેશથી સર્વ બ્રાતૃવ્ય^૩ આવતા હતા તેમને બેઠને હર્ષ પામતા ચક્રવર્તી ભરત તેઓને ધણા દાનથી પ્રસન્ન કરતા હતા. ત્યાંથી આગળ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણવડે માર્ગમાં ચાલતા, સર્વ તીર્થને નમતા, સ્થાને સ્થાને મહોત્સવ કરતા, દીન જનોનો ઉદ્ધાર કરતા, મુનિજનની પૂજા કરતા અને સર્વની આશિષ લેતા અનુક્રમે મગધ દેશમાં આવ્યા. તે દેશમાં પણ પોતાના બંધુ મગધનો કુમાર મગધનામે બ્રાતૃવ્ય રાજ્ય કરતો હતો; તે સર્વ સમૃદ્ધિવડે ઉત્સવથી ચક્રવર્તીની સન્મુખ આવ્યો. સૂર્ય જેમ પોતાના રથમંદિરમાં અરૂણને બેસારે તેમ ભરતે તે નમ્ર પુત્રને પોતાની આગળ બેસાર્યો, અને પછી મંગલિક શબ્દો જેમાં થઈ રહ્યા છે, અને ધ્વજાઓ ફરકી રહેલી છે એવા રાજગૃહ નગરમાં ભરતે પ્રવેશ કર્યો. તેનો ભોજનાદિક સત્કાર ગ્રહણ કરી ત્યાંથી ચક્રવર્તી તીર્થયાત્રાને માટે વૈભારગિરિ આવ્યા. ત્યાં પણ શત્રુંજયની જેવું ભાવી તીર્થંકર શ્રીમહાવીર સ્વામીનું એક ઉત્તમ મંદિર વર્દકિપાસે કરાવ્યું. એવી રીતે શત્રુંજય, રૈવતાચળ, સમેતશિખર, અને વૈભાર-

૧ દુકાળ. ૨ અધિકારી. ૩ નિશાની. ૪ આપ્ત. ૫ ભાઈના પુત્રો.

૨૧૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

ગિરિ ઉપર શ્રીઅર્હતના પ્રાસાદો થયા. ચક્રવર્તીએ એવી રીતે ત્યાં પાપને હરનારૂં તીર્થ સ્થાપીને પૂર્વની પેઠે પૂજન, ઉત્સવ અને દાનાદિક અતિ હર્ષથી કર્યો. વૈભારગિરિપર જનારા પ્રાણીઓને નિત્યે ચક્રવર્તીપણની અને ઈંદ્રની લક્ષ્મીઓ કિંકરી થઇને ગૃહના આંગણમાં રમે છે અને મુક્તિસુખ પણ તેનાથી દૂર રહેતું નથી. એ વૈભારગિરિનું તીર્થઋણ વિગેરે અનર્થને હરનારૂં, ભવવારિધિથી તારનારૂં અને બહુ તીર્થની યાત્રાના ક્ષણને આપનારૂં છે. એવી રીતે સંધપતિને યોગ્ય એવું સર્વ કાર્ય કરી ચક્રવર્તીએ માગધપતિને વિદાય કર્યો. અને પોતે સુર, અસુર અને સંધની સાથે પ્રયાણ કરતા કેટલેક દિવસે સમેતશિખરે આવ્યા. ત્યાં પણ ભરતની આજ્ઞાથી વિશ તીર્થકરેના પ્રાસાદોની શ્રેણિ વર્ધકિએ ક્ષણવારમાં કરી. અને પૂર્વની પેઠે જિનેશ્વરે અને ગણધર મુનિઓની પૂજા કરીને ભરતે ચાચકોને ઇચ્છાથી અધિક દાન આપ્યાં. આ સમેતશિખરનું તીર્થ સર્વ પાપને ભેદનારૂં છે; અને એકવાર પૂજવાથી પણ પરાતપરપદનેર આપે છે. તે તીર્થમાં આઠ દિવસ રહી પછી પોતાની નગરીનું સ્મરણ થતાં પવિત્ર દિવસે સૈન્યસહિત પોતાની નગરી તરફ આદ્યા.

અનુક્રમે કેટલેક દિવસે ભરતચક્રી અયોધ્યાની પાસેના નંદનવન જેવા ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા. શ્રીભરતેશ્વરને આવેલા સાંભળી સૂર્યયશા હર્ષથી મહાવેગીને પણ ઉલ્લંઘન કરે તેવી રીતે દોડીને સામે આવ્યો અને ચક્રવર્તીનું દર્શન થતાં તેમના ચરણતલે આજોટી પડ્યો. તેને બેઠો કરી ચક્રીએ આનંદવડે આલિંગન કર્યું. સૂર્યયશાની સાથે આવેલા પુરજનોમાંથી કોઇને સ્મરણથી, કોઇને વાણીથી અને કોઇને દૃષ્ટિથી ભરતે અભિનંદન કર્યું. નગરની અંદર ચંદન અને કેશરના છંટકાવ થવા લાગ્યા; અને તેના ચોકમાં વિચિત્ર પુષ્પોના રાશિ પડવા લાગ્યા. ઘેર ઘેર ડ્રણવડે ઉજ્જવળ કદલીસ્તંભ રોપાણા અને કંદપદ્મમના કોમળ પલ્લવોનાં તોરણો બંધાણાં. બધે નિધિઓ પોતાના સ્વામીને પ્રાપ્ત થઈ અધિક રૂપવંત થયા હોય તેમ મેહેલનાં શિખર ઉપર સુવર્ણમય કળશો ચળકવા લાગ્યા. પ્રત્યેક દિવાલ ઉપર રહેલા ચંદ્રમંડળ જેવા દર્પણોથી બધે વિનીતાનગરી પોતાના સ્વામીને હબરો મુખે બેતી હોય તેમ જણાવા લાગી. મહારાજ ભરતના આવવાથી વિનીતાનગરી અદ્ભુત ઉલ્લોચ, માંચા, અને કુવારાઓની શોભાથી બધે સ્વર્ગપુરી હોય તેવી દેખાવા લાગી. પછી સૂર્ય જેમ પૂર્વાચલપર આરૂઠ થાય તેમ ચક્રવર્તી બહુ ઉત્સાહથી ચંદ્રકાંત

૧ ભવસમુદ્ર. ૨ મોક્ષપદ. ૩ ઢગલા. ૪ કેળના થાંભલા.

સર્ગ ૫ મો.]

સાધાર્મિક વાતસલ્યનો મહિમા.

૨૨૫

રત્નની કાંતિના સમૂહથી દીપતા હસ્તિરત્નપર આઙ્ક થયા. મસ્તકપર મૂર્તિ-
માન પુણ્યનો અંકુર સ્ફુરતો હોય તેવું પૂર્ણ ચંદ્રમંડલ જેવું છત્ર રત્ન શોભવા
લાગ્યું. જાણે તેમના મુખચંદ્રની સેવાનેમાટે બે ચંકાર પક્ષી મળ્યા હોય તેમ
ગંગાનદીના તરંગ જેવા બે ઉન્નવળ ચામર વીંઝાવા લાગ્યા. જય જય ધ્વનિ કરતા
સુભટા અને ગ્રામ રાગરંગે પવિત્ર ગાયન કરતા ગાયકો આગળ ચાલ્યા. પછવાડે
કુળસ્રીઓ ધવલ મંગલ ગાતી ચાલી અને આગળ જાણે મૂર્તિમાન સુકૃત્ય હોય
તેવા ગણધરો ચાલ્યા. આ પ્રમાણે સર્વ શોભાવાળા દેવાલયની પછવાડે ચાલતા
ચક્રવર્તી ભરતે સુર, અસુર અને સંધની સાથે વિનીતાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્ર-
થમ નગરની અંદર રહેલા મુખ્ય ચૈત્યોમાં જઈ પ્રભુને નમસ્કાર કરી, ગુરૂમહા-
રાજાને વાંદીને પછી ચક્રી પોતાના વાસગૃહ તરફ આવ્યા. પછી જેમ આત્મા
દેહમાં, ચંદ્ર આકાશમાં, જળ મેઘમાં, સ્વર્ગપતિ સ્વર્ગમાં, સૂર્ય દિવસમાં, ક-
વિત્વ સારા અર્થમાં, દેવ ચૈલમાં, સુગંધ પુષ્પમાં અને સદ્ગુણ કુલવાનમાં પ્ર-
વેશ કરે તેમ ભરતે ઉત્સવવાળા પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે મેહેલના ઉત્સ-
વમાં રહેલાં ચંદ્રરત્નનાં ફિરણોમાં જેનો ઉન્નવલ મુખચંદ્ર સ્ફુરી રહ્યો છે અને
હારના આધારભૂત સુંદર મોતીરૂપ નક્ષત્રોવડે જે વિરાજિત છે એવા ભરત ચક્ર-
વર્તીને દેવતાઓના સમૂહ જેમ ઈંદ્રને નમે તેમ યક્ષો, રાજાઓ, ખેચરો અને
બીજા શ્રેષ્ઠી વિગેરે પોતાની કુશળતાનેમાટે હર્ષથી નમસ્કાર કરવા લાગ્યા.

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरमूरिविरचिते महातीर्थशत्रुंजयमाहात्म्ये श्रीभरतती-
र्थयात्रातीर्थोद्धारवर्णनी नाम पंचमः सर्गः ।

છકો સર્ગ

અનંત, અવ્યક્ત મૂર્તિવાળા, જગતના સર્વ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન અર્થથી મુક્ત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, સર્વ જનોએ નમેલા, સાધુસમૂહે સ્તુતિ કરેલા, ક્ષય નહિ પામનારા, સર્વ કર્મનો ક્ષય કરનારા અને વચનમાર્ગથી દૂર છે, તે પુણ્યથી લભ્ય એવા શ્રીમાન્ આદિનાથ

પ્રભુ તમારું સદા મંગલ કરે !

હે ઈંદ્ર ! હવે તે ચક્રવર્તીનું નિર્વાણપર આરોહણ કરવાસંબંધી કર્ણને અમૃતતુલ્ય સુંદર ચરિત્ર સાંભળો. સોમયશા વિગેરેને પૃથક્ પૃથક્ દેશની સોંપણી કરી વાત્સલ્યતાને ધારણ કરનારા ચક્રીએ સત્કારપૂર્વક વિદાય કર્યા; અને ભોજનવસ્ત્રાદિથી સર્વ સંધનું સન્માન કરી ભરત રાજાએ પૃથ્વીનો ભાર પોતાની જુજપર ધારણ કર્યો. તે અરસામાં ભગવાન્ આદિનાથ પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા અષ્ટાપદ ગિરિપર સમોસર્યા. એ ખખર ઉદ્યાનપતિ પાસેથી સાંભળી ચક્રવર્તી વંદના કરવાની ઇચ્છાથી લાં આંબ્યા. શ્રીસર્વજ્ઞપ્રભુના મુખકમળથી દાનનું મોટું ફળ સાંભળી ચક્રવર્તીએ વિજ્ઞાપિત કરી કે, 'આ મુનિએ મારા દાનને ગ્રહણ કરે તેમ કરો' તે સાંભળી પ્રભુ બોલ્યા કે નિર્દોષ રાજાપિંડ પણ મુનિએને કલ્પતો નથી, તેથી તે વિષે પ્રાર્થના કરશો નહીં. ભરતે કહ્યું, 'સ્વામી ! આ જગતમાં મહાપાત્ર તો મુનિ છે, જ્યારે તેમને મારું દાન કલ્પે નહીં તો મારે શું કરવું ?' તે વખતે ઈંદ્રે કહ્યું, 'હે રાજા ! જે તમારે દાન આપવું હોય તો ગુણોત્તરવાન્^૧ સાધર્મિકો^૨ને દાન આપો.' તેવું ઈંદ્રનું વચન પ્રભુએ નિષેધ કર્યું નહીં; તેથી તે કરવા ગોચ્ય બાણી ભરત અયોધ્યામાં આવી નિત્ય સાધર્મી શ્રાવકોને ભક્તિથી ભોજન કરાવવા લાગ્યા.

આવું મહાભોજન થતું સાંભળી મુગ્ધપણથી ઘણા લોકો ભોજન કરવા એકઠા થવા લાગ્યા. તેઓની મોટી સંખ્યા જોઈ રસોઈઆઓએ રાજાને કહ્યું કે,

૧ અત્યંત ગુણવાન. ૨ શ્રાવકો, સ્વધર્મેલાઈઓ.

સર્ગ ૬ શ્લો.]

આદિનાથ પ્રભુનું મોક્ષગમન, અને ભરતનો શોક.

૨૧૭

સ્વામી ! આ આવક છે કે આવક નથી એવો ભેદ અમારાથી થઈ શકતો નથી.' તે સાંભળી ચક્રવર્તીએ આવકોના કંઠમાં કાકણીરલથી રલત્રયની^૧ નિશાની તરીકે દક્ષિણોત્તર ત્રણ રેખાઓ કરી. 'તમે જીતાયા છો, અને ભય વર્તેછે, માટે હણો નહીં, હણો નહીં' એમ પ્રત્યેક પ્રાતઃકાલે ચક્રવર્તીને તે આવકોએ કહેવા માંડ્યું. તે સાંભળી તેનો વિચાર કરી ચક્રવર્તીએ પ્રમાદ છોડી દીધો; અને તે સમયથી ત્રણ રેખાથી અંકિત થયેલા તેઓ પૃથ્વીપર માહન (આહાણુ) નામે પ્રખ્યાત થયા. પછી ભરતે અર્હત, યતિ અને આવકધર્મના ગુણરાશિવાળા ચાર વેદો તે આવકોને ભણાવ્યા. ભગવંત આદિનાથથી જેમ ધર્મ પ્રવર્ત્યો, તેમ એ ભરતરાજથી ક્ષી સાધર્મીવાત્સલ્યનો કમ જગત્માં પ્રવર્ત્યો છે.

શ્રીઋષભદેવ ભગવાને પૃથ્વીપર વિહાર કરતાં ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી. એક લાખ પંચાશી હજાર અને સાડા છસો મુનિ, ત્રણ લાખ સાધ્વીઓ, ત્રણ લાખ અને પચાશ હજાર શુદ્ધ સમકિતધારી આવકો, અને પાંચ લાખ ચોપન હજાર આવિકાઓ—આ પ્રમાણે પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પોતાનો પ્રતિબોધ પમાડેલો પરિવાર થયો હતો. એ ત્રણ જગત્ના પ્રભુ એક લક્ષ પૂર્વ સુધી વ્રત પાળ્યા પછી પોતાનો મોક્ષકાળ સમીપ જાણી અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર આવ્યા. ત્યાં શુદ્ધ પ્રદેશમાં દશ હજાર મુનિઓની સાથે પ્રભુએ અનશન વ્રત કર્યું. ઉદ્યાનપતિએ કંઠ રૂંધાવાથી અરદ્રુટ શબ્દમાં આ ખખર ભરતરાજ પાસે જઈને કહ્યા. પ્રભુની તેવી સ્થિતિ સાંભળી ભરત બેઠ પામ્યા અને સામાન્ય પરિવાર લઈ વિનયથી ઉતાવળા પગે ચાલતા ત્યાં આવ્યા. પછવાડે દોડતા અનુચરોને ઓડતા, અશ્રુ વર્ષાવતા, અને કાંટા વિગેરેથી પીડિત થતા ભરતચક્રી તેવીજ અવસ્થાવાળી સ્ત્રીઓ સાથે શોક કરતા ગૃહની જેમ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ચડ્યા. ત્યાં પર્યેકાસન વાળી, ઈંદ્રિયોના આશ્રવને રૂંધીને બેઠેલા પ્રભુને જોઈ અશ્રુજળે વ્યાપ્ત થઈ તેણે પ્રણામ કર્યો. તે વખતે આસન ચક્ષિત થવાથી સર્વ ઈંદ્રોએ પણ શોક કરતાં ત્યાં આવી પ્રભુને પ્રણામ કર્યો. આ અવસર્પિણી કાળના મુખમદુઃખમનામના ત્રીજા આરાનાં નેવાશી પપ્પવાડીઆં અવશેષ રહેતાં માધમાસની કૃષ્ણત્રયોદશીએ પૂર્વાહ્લકાળે, ચંદ્ર અભિજિત નક્ષત્રમાં આવતાં, પર્યેકાસને રહેલા પ્રભુ, સ્થૂળ કાંથ, વાહ અને ચિત્તના યોગને છોડી, સૂક્ષ્મ કાયયોગથી બાહરયોગને રૂંધી

૧ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર. ૨ તમે કામક્રોધાદિ શત્રુથી જીતાયા છો, કર્મશબ્દનો મહા ભય વર્તી રહ્યો છે, માટે દયા પાળો (દયાનાં અંગીભૂત સર્વ કાર્યો છે તે કરો કરો.)

૨૧૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સૂક્ષ્મક્રિય નામે શુક્લધ્યાનના ત્રીજા પાયાને પ્રાપ્ત થયા. પછી સૂક્ષ્મ કાયયોગને પણ છોડી દઈ ઉચ્છિન્નક્રિય નામે ચોથું શુક્લધ્યાન પામી પ્રભુ લોકાઅપદને પ્રાપ્ત થયા. બાહુબલિ વિગેરે મુનિઓ પણ વિધિપૂર્વક શુક્લધ્યાનનો આશ્રય કરી તેજ ક્ષણે અવ્યયપદને પ્રાપ્ત થયા. પ્રભુના નિર્વાણ કલ્યાણકથી ક્ષણવાર નારકીઓને પણ સુખ થયું અને ત્રણ જગત્માં ઉદ્યોત થઈ રહ્યો. પંચત્વ પામીને પાંચમી ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા પ્રભુને જોઈ ભરતરાજ અપાર દુઃખના ભારથી મૂર્છા પામી પૃથ્વીપર પડી ગયા. થોડી વારે સાવધાન થઈ તેણે આકંઠ કરવા માંડ્યું કે, ‘ત્રણ જગત્ના ત્રાતા પ્રભુ, બાહુબલિ વિગેરે અનુજ બંધુઓ, બ્રાહ્મી અને સુંદરી બહેનો, પુંડરીક વિગેરે પુત્રો, અને શ્રેયાંસ વિગેરે પૌત્રો કર્મરૂપ શત્રુઓને હણી લોકાઅને પ્રાપ્ત થઈ ગયા, તથાપિ હું જીવિતમાં પ્રીતિવાળો ભરત અઘાપિ જીવું છું.’ આ પ્રમાણે આકંઠ કરતા ભરતને જોઈ ઇંદ્રે શોકથી રૂદન કરવા માંડ્યું, તેથી સર્વ ઠેકાણે રૂદન કરવાનો પ્રચાર શરૂ થયો. ઇંદ્રની પછવાડે દેવતાઓએ પણ રૂદન કરવા માંડ્યું, તે જોઈ ભરતરાજ રૂદનક્રિયામાં જાણિતા થયા. સાંથી માંડીને શોકચંચિને ભેદનાર તથા હૃદય અને નેત્રને શોધનાર પૂર્વે નહીં દીઠેલો રૂદનનો વ્યવહાર જગત્માં પ્રવર્ત્યો. ભરતના મોટા રૂદનથી ભૂમિ અને આકાશનો ભાગ પણ શોકાકુળ થઈ ગયો અને પર્વતના પથ્થરમાંથી ઝરતા નિર્ઝરની^૧ જેમ અશ્રુ ઝરવા લાગ્યાં.

અતિ શોકવડે આકાંત થયેલા હોવાથી જાણે મરવાને ઇચ્છતા હોય તેવા ભરતને જોઈ તેમને બોધ કરવા માટે ઇંદ્ર પવિત્ર વાણીથી આ પ્રમાણે બોલ્યા. ‘ત્રણ જગત્ના સ્વામીના પુત્ર હે ચક્રવર્તી! સહજ ધીરતા છોડી અજ્ઞાનનીપેઠે શોકથી આમ કેમ અતિ રૂદન કરો છો? જે સ્વામી જગત્ના આધાર, જગત્ની સ્થિતિના બાંધનાર, અને અહર્નિશ જગત્ને નમવા યોગ્ય તે પ્રભુ કેમ શોચનીય હોય? અનન્ય કાર્ય સાધનારા, અને કર્મોનાં બંધનનો ત્યાગ કરનારા મુમુક્ષુજનોને તો આ પ્રભુનિર્વાણ તે અક્ષીણ મહોત્સવરૂપ છે. હે બુદ્ધિરૂપી ધનવાળા આર્ય! હર્ષ ને શોક બંને સ્વાર્થનો ધાત કરનારા અને પાપને બંધાવનારા છે, માટે તમે તેને છોડી દો અને પુત્રઃ ધૈર્ય ધારણ કરો.’ આ પ્રમાણે ચક્રપાણિ^૨ ભરતને આશ્વાસન આપી ઇંદ્રે પ્રભુના અંગને સંસ્કાર કરવા માટે ગોશીર્ષ ચંદનનાં કાષ્ઠ દેવતાઓની પાસે મંગાવ્યાં. પછી દેવતાઓએ પ્રભુને માટે પૂર્વદિશામાં ગોળ, બીજા ઈશ્વાકુવંશીઓને માટે દક્ષિણ દિશામાં ત્રિજુલી અને બાકીના સર્વ

૧ ઝરણાં. ૨ જેના હાથમાં ચક્ર છે તેવા એટલે ચક્રવર્તી.

સર્ગ ૬ ક્રો.]

અષ્ટાપદ ગિરિપર સિંહનિપદા પ્રાસાદની રચના.

૨૧૯

મુનિઓ માટે ચતુરસ્^૧ ચિતા રચી. પ્રભુના શરીરને ઈંદ્રે ક્ષીરસમુદ્રના જળથી સ્નાન કરાવી અને વસ્રાભરણથી શોભાવી શિખિકામાં પધરાવ્યું. બીજા દેવતાઓએ ઇક્ષ્વાકુવંશના બીજા મુનિવરોનાં શરીરને ભક્તિથી બીજી શિખિકામાં અને શેષ સર્વ મુનિઓનાં ત્રીજી શિખિકામાં મૂક્યાં. પછી તે શિખિકાઓને ચિતાઓ પાસે લાવીને વાજીત્રો વાગતાં, પુષ્પવૃષ્ટિ થતાં, ઊંચે સ્વરે ગાયન ચાલતાં અને નૃત્ય થતાં તે શરીરોને પ્રથમ નિમેલી ચિતાઓમાં પધરાવવામાં આવ્યાં; એટલે અગ્નિ-કુમાર અને વાયુકુમાર દેવોએ તત્કાળ તે શરીરોને પ્રજ્વલિત કર્યાં. પછી મેઘકુમારોએ બાકીનાં અસ્થિઓને જળધારાથી ઠાર્યાં; એટલે સર્વ દેવતાઓએ પ્રભુનાં અને બીજા મુનિઓનાં દાંત અને અસ્થિ પોતપોતાનાં વિમાનોમાં પૂજા કરવા માટે ગ્રહણ કર્યાં. અને ઈંદ્રે પ્રભુની દાઢાઓ ગ્રહણ કરી. કેટલાક શ્રાવકોએ માગણી કરવાથી દેવતાઓએ ત્રણ કુંડના અગ્નિ તેઓને આપ્યા, ત્યાંથી માંડી તેઓ અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણો થયા. કેટલાકે તે ચિતાની ભસ્મને ભક્તિથી વાંદી અને શરીરે લગાવી તેથી અઘાપિ તેમના વંશજે ભસ્મભૂષિત શરીરવાળા તાપસો કહેવાય છે.

પછી તે ચિતારથાનમાં ત્રણ મોટા સ્તૂપ^૨ કરી સર્વ ઇંદ્રોએ નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ હર્ષથી અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કર્યો. ત્યાંથી પોતપોતાને સ્થાનકે આવી, સર્વ દેવતા હૃદયમાં પ્રભુનું સ્મરણ કરતા વિઘ્નની શાંતિને માટે ભગવંતના અસ્થિનું પૂજન કરવા લાગ્યા. અહીં ચિતાની નજીકની ભૂમિપર ભરતરાજાએ વર્દ્ધકિ રત્નની પાસે એક સુંદર પ્રાસાદ કરાવ્યો. ત્રણ કોશ ઊંચા અને એક યોજન લાંબા પહોળા તે પ્રાસાદને તોરણથી મનોહર ચાર દ્વાર રચાવ્યાં. તે ચારે દ્વારની પાસે સ્વર્ગમંડપ જેવા મંડપો કર્યા. તેની અંદર પીઠિકા, દેવચંદ્ર અને વેદિકા બનાવ્યાં. તેમાં સુંદર પીઠિકાપર કમલાસનપર રહેલી અને આઠ પ્રાતિહાર્યસહિત રત્નમય ચાર શાશ્વત અર્હુતની પ્રતિમાઓ સ્થાપી. દેવચંદ્ર ઉપર પોતપોતાના માન, અંક^૩ અને વર્ણસહિત ચોવીશ પ્રભુની^૪ મણિરત્નમય મૂર્તિઓ બેસારી. પ્રત્યેક મૂર્તિની ઉપર ત્રણ ત્રણ છત્રો, બે બાજુ બે ચામરો, આરાધક યક્ષો, કિન્નરો અને દ્વજો યોગ્ય રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં. તેમની પાસે ચક્રવર્તીઓ પોતાના પૂર્વજો, બંધુઓ અને બે બહેનોની મૂર્તિઓ તથા પોતાની નમ્રમૂર્તિ સ્થાપિત કરી. ચૈત્યની ચારે બાજુએ ચૈત્યવૃક્ષો, કંદપવૃક્ષો, સરોવરો, દીર્ઘિકાઓ, વાવડીઓ અને ઊંચા ઉપાશ્રયો કરાવ્યા. ચૈત્યની બહાર મણિરત્નથી પ્રભુનો એક ઊંચો સ્તૂપ ર-

૧ ચોખંડી. ૨ દેરી અથવા ચાદળીરીના સ્તંભ. ૩ ચિન્હ (લેહન.) ૪ પૂર્વમાં બે, દક્ષિણમાં ચાર, પશ્ચિમમાં આઠ અને ઉત્તરમાં દશ એ અનુક્રમે ૨૪ ઐળ પધરાવ્યાં.

૨૨૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

આવ્યો અને તેની આગળ બીજા બંધુઓના સ્તૂપો પણ મણિમય કરાવ્યા. તેની આરે બાબુ ધણા મનુષ્યોના સમૂહથી પણ દુર્લભ એવા લોહપુરૂષ રાખવામાં આવ્યા. ભરતની આજ્ઞાથી અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ પણ ત્યાં આવીને રહ્યા. આ પ્રમાણે રાજ્યે તે સિંહનિષદના નામનો પ્રાસાદ વિધિપૂર્વક કરાવી તેમાં મુનિવૃંદની પાસે ઉત્સવસહિત પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી ભરત ચઢી પવિત્ર થઈ શ્વેતવસ્ત્ર પહેરી પ્રાસાદમાં પેઠા. પ્રથમ નૈષેધકી^૧ કહી ચૈલને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. પછી ભરતે પવિત્ર જળથી પ્રતિમાને સ્નાન કરાવી જાણે સૂર્યને ઉત્તેજિત કરતા હોય તેમ મુદુવસ્ત્રથી તેનું માર્જન કર્યું. જાણે સુગંધી ચંદ્રિકા હોય તેવા ચંદનવડે, યશવડે પૃથ્વીની જેમ, ચક્રવર્તીએ પ્રભુના શરીરપર વિલેપન કર્યું. તેની ઉપર સુગંધી વિચિત્ર પુષ્પોથી અર્ચન કર્યું. અને કસ્તૂરીની વેલોને રચતો હોય તેવો ઉત્તમ ધૂપ કર્યો. પછી જરા પાછા ખસી મણિમય પીઠઉપર શુદ્ધ તંદુલથી અષ્ટમંગળી આજેખી, અને તેની પાસે ઉત્તમ ક્ષોની પંક્તિ મૂકી. પછી દીપકની કાંતિવડે જાણે સર્વ બાબુથી અંધકારને હરતા હોય તેમ ભરતે મંગલદીપસહિત આરતી ઉતારી. પછી ભક્તિના ભારથી જેનાં શેમાંય ઉલ્લસિત થયાં છે એવા ભરતચઢી હર્ષાશ્રુરૂપ મુક્તાથી અને વાણીરૂપ સૂત્રથી હાર ગુંથતા હોય તેમ બોલ્યા:—

“હે ત્રણ જગત્ના આધારરૂપ સ્વામી ! આ ધર્મના ઉદ્ધારની ભૂમિનો “ત્યાગ કરી ભૂમિ અને સ્વર્ગની સીમાએ રહેલા લોકાં દુર્ગમાં તમે ગયા છો, જોકે “તમે આ ત્રિલોકીનો^૨ ત્યાગ કરી સત્વર ચાલ્યા ગયા છો, તથાપિ તે ત્રિલોકી “ચિત્તમાં બળાત્કારે તમારું ધ્યાન સ્ફુટ રીતે કર્યા કરે છે. જોકે મારા જેવા પુરૂષો “તમારા ધ્યાનરૂપી દોરીને પકડી દૂર રહ્યા છે, તોપણ તમારી પાસેજ છે, તથાપિ “તમે પ્રથમ કેમ ગયા ? અમને અહીં શરણરહિત મૂકીને તમે સહસા ચાલ્યા ગયા “છો. પણ જ્યાંસુધી અમારા ચિત્તમાંથી ગયા નથી ત્યાંસુધી અમે તમારી પાં- “સેજ છીએ.” આપ્રમાણે આદિનાથ ભગવંતની સ્તુતિ કરી નમન કરીને ભરતે ભક્તિથી બીજા પ્રભુની પણ નવીન યુક્તિએ સ્તુતિ કરી.

આ રત્નમય પ્રાસાદની ફૂર પ્રાણી અને મનુષ્યોથી આશાતના ન થવી જોઈએ એવું ધારી ભરતે પર્વતના શિખરોને છેદી નાખ્યા અને એક એક યોજનને આંતરે ચક્રવર્તીએ દંડરત્નથી આઠ પદ (પગથીયાં) કર્યા, તેથી તે ગિરિ અષ્ટાપદ એવે નામે વિખ્યાત થયો. આ પ્રમાણે કાર્ય કરી દુઃખી ભરત મનને ત્યાં મૂકી

૧ નિસિહી (નિષેધ, પાપકર્મનો). ૨ સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ લોક.

સર્ગ ૬ કો.] પ્રભુ વિરહથી થયેલો ભરતને શોક અને તેનું સાન્તવન.

૨૨૧

માત્ર દેહ લઈનેજ પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતર્યા.^૧ રઝેગુણરહિત ભરતરાજ શોક-સહિત લોકોએ મૂકેલા અદ્યુથી પૃથ્વીને રજરહિત કરતા અનુક્રમે વિનીતા નગરીમાં અવ્યા, જે કે પોતે રાજધાનીમાં આવ્યા પણ તેમની મતિ મધુર ગીતમાં, ઉદાત્ત કવિતાના રસમાં, મનોહર કાંતામાં, કે ગૃહવાપીની કીડામાં રમી નહીં. નંદનવનમાં, નંદનમાં,^૨ ચંદનમાં, મનોહર હારમાં, આહારમાં અને જળમાં તેને જરા પણ આનંદ પડ્યો નહીં. બેસતાં, સુતાં, ચાલતાં, અને સર્વ કાર્ય કરતાં ચિત્તની અંદર પ્રભુનુંજ ધ્યાન ધરતા એવા પોતાના સ્વામી ભરતને જેઈ મંત્રીઓ કહેવા લાગ્યા. “હે રાજા ! જેમને દેવતાઓએ મેઝપર્વત ઉપર સ્નાન કરાવ્યું, જે-ઓએ ઈક્ષ્વાકુવંશને પ્રગટ કર્યો, જેમણે રાજનીતિ બતાવી, જેમની ઉપર પ્રજા સંતુષ્ટ થઈ, જેમનાથી ધર્મ પ્રગટ થયો, જેમનું ચારિત્ર મહા ઉજ્જવળ પ્રવર્ત્યું અને જેમનામાં જ્ઞાન સ્થિતિ કરીને રહ્યું—તેવા પ્રભુનો વિરહ શોચનીય કેમ ન હોય; તથાપિ તે પ્રભુ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે, માટે તેમનું ભક્તિથી અર્ચન કરો, તેનાથી સનાથ થાઓ અને તેમના ધ્યાનમાં ચિત્તને જેડી દો. ” આ પ્રમાણે સાંભળી ચક્રવર્તીએ ધીમે ધીમે તીવ્ર શોક છોડી દીધો, અને રાજ્યવ્યાપારમાં પ્રવર્ત્યા. પછી ધીમે ધીમે શોકનો વેગ અસ્ત કરી વિશ્વાસીજનોની સાથે આનંદથી જાંચા મેહેલના અ-ત્સંગમાં રમવા લાગ્યા. ક્ષણવાર સભામંડપમાં અને ક્ષણવાર બાળસ મરડતી બાળાઓમાં વિલાસની ઇચ્છાએ ધીમે ધીમે પ્રીતિ પામવા લાગ્યા. અનુક્રમે વનના હસ્તીની જેમ વનિતાઓથી વીંટાઈને સ્વેચ્છાએ વનમાં આવી જળવાળા સરોવરમાં રહી જળકીડા કરી સુખ પામવા લાગ્યા. કોઈ વાર ઉત્સવને દિવસે વિલાસી મહિલાઓથી મનને લાલિત કરી લક્ષ્મીના ગૃહરૂપ પોતાના દેહપર આભૂષણો પહેરીને ફરવા લાગ્યા. કોઈ વાર હંસગતિવાળી બાળાઓના સમૂહસાથે હંસવાળી સરિતાઓમાં^૩ રંગથી અંગવડે તરતા તરતા પ્રકાશવા લાગ્યા. કોઈ વાર એ કામદેવ જેવા રાજા સર્વ અંગમાં પુષ્પનાં આભૂષણો ધરી દેવવન જેવા વનમાં ફરતા શોભવા લાગ્યા. કોઈવાર અશ્વકીડામાં અને કોઈવાર રણકીડામાં એ વિશ્વપતિ ભરત—રથાદિક વાહનોપર બેસીને ચાલતા લોકોથી રથાદિ વાહનોમાં બેઠેલા બેવામાં આવતા. કોઈ વાર સંગીતમાં ગાયેલા, કોઈ વાર કાવ્યોમાં વર્ણવેલા અને કોઈ વાર નાટ્યમાં સાંભળેલા તે ભરત સર્વ રસનો આશ્રય કરનારા હોય, તેમ શોભતા હતા. ચંદ્રના જેવી મનોહર મુખકાંતિથી તે કાંતામાં વાસ કરનાર

૧ પ્રબલ પિતાશ્રીની મરણ્યભૂમિ ઉપર મન લાગી રહ્યું તેથી માત્ર શરીર લઈનેજ ત્યાંથી આવ્યા એવી ઉત્પ્રેક્ષા છે. ૨ પુત્ર. ૩ અગાશી. ૪ નદીઓ.

કામદેવને સજીવન કરતા હતા. આપ્રમાણે હૃદયમાં સુખનાં સાહિત્યને ધારણ કરી આનંદરસનો આશ્રય કરનારા ભરતરાજએ પુણ્યથી અસ્તકાળ સુધી પ્રજનનું પાલન કર્યું.

એક વખતે મહારાજ ભરત હર્ષથી રનાન કરી સર્વ અંગે આભૂષણ ધરી દર્પણાગારમાં આવ્યા. શરાણથી ઉત્તેજિત કરેલા પોતાના શરીરજેવડા રત્નદર્પણમાં લીલાથી ધીમે ધીમે તેમણે પોતાના રૂપનું અવલોકન કર્યું. પ્રત્યેક અંગ જોતાં પોતાની એક આંગળી મુદ્રિકારહિત^૧ જેવામાં આવી. બરફથી દગ્ધ થયેલા વૃક્ષની શાખા જેવી તે આંગળી જોઈને ભરતરાજ ચિંતવવા લાગ્યા. “અહા! આ મુદ્રારહિત આંગળી જોતાં જણાય છે કે આ મસ્તક વિગેરે સર્વ અંગમાં પણ આભૂષણોથીજ (કૃત્રિમ) શોભા લાગે છે.” એવું વિચારી વૈરાગ્યથી શાંત હૃદયવાળા ભરતે મસ્તક ઉપરથી મુકુટ, કર્ણમાંથી કુંડળ, કંઠેથી કંઠાભરણ, ઉરસ્થળથી^૨ હાર, જુજાઓથી બાહુભૂષણ, હસ્તમાંથી વીરવલય અને આંગળીઓમાંથી મુદ્રિકાઓ ભારની જેમ ઉતારી નાંખી. પછી કાદ્યુન માસમાં પત્ર, ફળ અને પુષ્પવગરના વૃક્ષની જેમ, અલંકારવગરનું નિસ્તેજ પોતાનું શરીર જોઈ ભરત મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા. “અહા! આ શરીરરૂપી ભીંત આભૂષણરૂપી વર્ણરચનાથી ચિત્રી હોય તોપણ તે અનિલતારૂપી જળવડે ભીંજાયેલી હોવાથી અંતરમાં અસારપણાનેલીધે અવશ્ય પડી જાય છે. અહા! રોગરૂપી પવનથી ચલીત થયેલાં પાકેલાં પાંદડાં જેવાં અવશ્ય પડનારાં આ શરીર ઉપર પ્રાણીઓને કેવો દુસ્સહન્ય^૩ મોહ થાય છે! આ શરીરમાં સારરૂપ ત્વચાની ઉપર પ્રાણી અહર્નિશ ચંદનરસથી વિક્ષેપન કર્યા કરે છે, તથાપિ તે પોતાનું મલિનપાણું છોડતી નથી. દુઃકર્મથી પ્રેરાયેલો પ્રાણી જે શરીરને માટે મહા મોટાં પાપ કરે છે, તે શરીર કમળપત્રપર રહેલાં જળનાં બિંદુ જેવું ચપળ છે. દુર્ગંધી શૃંગારરસવડે મલિન એવી આ સંસારરૂપ ખાળમાં લોહિા જાણુતાં છતાં કાદવમાં રહેનારા દુઃકરની જેમ પડ્યા રહે છે. અહા! મેં પણ આ શરીરને માટે સાઠ હજાર વર્ષસુધી પૃથ્વીપર ભમીભમીને ધિક્કારવાલાયક કૃત્ય કર્યું. મહાવીર બાહુબલિને અને બીજા ભારા બંધુઓને ધન્ય છે કે જેઓ આ અસાર સંસાર છોડી મુક્તિને પામ્યા છે. જે સંસારમાં પ્રાણ્ય^૪ રાજ્ય પણ ચળિત છે, યૌવન જતું રહે તેવું છે અને લક્ષ્મી ચપળ છે તો પછી તે સંસારમાં સ્થિર શું છે? માતા, પિતા, સ્ત્રી, બંધુ, પુત્ર અને સંપત્તિઓમાંથી કાઢ પણ સંસાર-

૧ આરિસાબુવન. ૨ વીંટી રહિત. ૩ છાતી. ૪ દુઃખે તથા શકાય તેવો. ૫ વિસ્તીર્ણ.

સર્ગ ૬ શ્લો.]

ભરતચક્રીની ભાવના—આરિસાલુવનમાં કેવળજ્ઞાન.

૨૨૩

રૂપમાં પડતા પ્રાણીઓને રક્ષણ કરવાને સમર્થ નથી. હે જગત્પ્રતાપિતાજી ! જેમ બીજા પુત્રોનું તમે રક્ષણ કર્યું, તેમ માંડે પણ રક્ષણ કરો, અથવા એવો ઓલંબો એમને શી બાબત આપવો ? કેમકે હું કુષ્ટ પુત્ર છું, તેથી તેમણે મને સ્મરણ કર્યો નહીં હોય. આ દેહ, ગેહ,^૧ લક્ષ્મી કે અંતઃપુર કોઈ પણ માંડે નથી, હું તો એકલોજ છું અને હવેથી માત્ર સમતાના આનંદમય અમૃતજળમાં સ્નાન કરી રહેલો છું.” આ પ્રમાણે ચિંતવતાં, ઉપાધિરહિત, શાંત, ક્રિયા તથા મરણરહિત, જ્ઞાનાનંદરૂપ પરમતત્ત્વને વિષે તેઓ લય પામ્યા. રૌદ્ર ધ્યાનથી, અપકૃત્યથી, પરદ્રોહથી અને કુર્મથી જે મહત્ત્વાપ આંધું હતું તેને શુભ ભાવનાવડે ટાળી નાંખ્યું. તે યોગી ભરતે દેહરૂપી મૃતપાત્રમાં રહેલાં મનરૂપ પારદને^૨ કલ્યાણસિદ્ધિને માટે ધ્યાનરૂપ અગ્નિએ સ્થિર કરીને બાંધી લીધો. ઉત્તમ દૃઢ્યવાળા તે યોગીંદ્ર મહારાજ વૃદ્ધિ પામતા ઉપશમથી ક્ષપકત્રેણીપર આરૂઢ થઈ તત્કાળ કેવળજ્ઞાન પામ્યા. પછી ઈંદ્રની આજ્ઞાથી દેવતાએ મુનિવેશ આપ્યો તેને ગ્રહણ કરી ભરતે સર્વ વિરતિદંડકનો ઉચ્ચાર કર્યો. ભરતચક્રીની પછવાડે દશ હજાર રાજાઓએ દ્વિક્ષા લીધી, કારણ કે “તેવા સ્વામીની સેવા પરલોકમાં પણ સુખદાયક થાયછે.” ઉત્કૃષ્ટ પદમાં સ્થિતિ કરનારા હોવાથી પરને નહીં વાંદતા એવા તે ભરત કેવળીને દેવ, નાગકુમાર અને મનુષ્યોએ ભક્તિપૂર્વક વંદના કરી.

પછી ઈંદ્રે સર્વ પૃથ્વીના ભારને સહન કરનાર ભરતના પુત્ર આદિત્યચક્રીને રાજ્યાભિષેક કર્યો. કેવળ જ્ઞાન ઉત્પત્તિ સમયથી ઋષભદેવ ભગવંતની જેમ ભરતરાજાએ પરિવાર સહિત ગામ, આકર, નગર, અરણ્ય, પર્વત અને દ્રોણમુખ વિગેરેમાં રહેલા ભવ્યપ્રાણીઓને ધર્મદેશનાથી પ્રયોધ કરતાં એક લાખ પૂર્વસુધી વિહાર કર્યો. છેવટે અષ્ટાપદ પર્વતપર જઈ ભરતમુનિએ યથાવિધ ચતુર્વિધ આહારનું પરચખાણ કર્યું. એક માસને અંતે શ્રવણ નક્ષત્રમાં અનંત ચતુષ્થયને સિદ્ધ કરી એ શાંત મહાત્મા મોક્ષે ગયા. તેમની પછવાડે અનુક્રમે બીજા સાધુઓ પણ મોક્ષ પામ્યા. દેવતાઓ સહિત ઈંદ્રોએ સ્વામીની પેઠે સ્વામીના પુત્ર ભરતનો પણ નિર્વાણ મહોત્સવ કરી લાંબા ચૈત્યો રચ્યા.

ચક્રવર્તી ભરતરાજા કુમારપણામાં સત્યોતેર લાખ પૂર્વ, મંડલીકપણામાં એક હજાર વર્ષ, ચક્રવર્તીપણામાં એક હજાર વર્ષે ઊણા છ લાખ પૂર્વ અને કેવળજ્ઞાનમાં એક લાખ પૂર્વ એમ એકંદર ચોરાશી લાખ પૂર્વનું સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત થયા. ભરતરાજા વિગેરેના સિદ્ધિસ્થાન અષ્ટાપદ પર્વત

પર રહીને સદ્ભાવવાળો પ્રાણી અષ્ટ કર્મને ભેદી, આઠ શુભ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી પરમપદને પામે છે. અષ્ટાપદ ગિરિપર રહેલા અષ્ટપ્રાતિહાર્ય સહિત શ્રીજીનેશ્વર ભગવાન્ જો અષ્ટ પ્રકારી પૂજાએ પૂજ્યા હોય તો તે જોયે પ્રકારે અષ્ટાપદના^૧ સમૂહને આપે છે. જે ઉત્તમ હૃદયવાળો પ્રાણી એ ગિરિમાં સુવાસનાપૂર્વક હર્ષિત વદને ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યા કરે છે તે આ સંસારનાં પ્રકૃષ્ટ કષ્ટમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે. શુભ વાસનાવાળો જે પ્રાણી અષ્ટાપદ પર્વતપર યાત્રા કરે છે તે ત્રણ ભવે કે સાત ભવે સિદ્ધિમંદિરમાં પ્રવેશ કરે છે. અષ્ટાપદ ગિરિપર રહેલું શાશ્વત પ્રભુના મંદિર જેવું મહાતીર્થ ઉજ્જવળ પુણ્યરાશિની જેમ ત્રણ ભુવનને પવિત્ર કરે છે.

ભરતચક્રીનું નિર્વાણ સાંભળી શોક કરતો સૂર્યયશા અષ્ટાપદ ગિરિપર આવ્યો, અને ત્યાં તેણે નિર્વિકાર હૃદયે જાંચી પ્રાસાદશ્રેણી રચાવી. અનુક્રમે મુખ્ય મંત્રી વિગેરેએ નીતિવચનથી બોધ કરેલા સૂર્યયશાએ પિતાનો શોક છોડી દઇ ભુજવડે રાજ્યવ્યાપાર ધારણ કર્યો. થોડા વખતમાં શ્રીમાન્ સૂર્યયશાએ પ્રતાપથી શત્રુઓને દબાવી ચંદ્ર જેવા ઉજ્જવળ યશવડે પૃથ્વીને વ્યાપ્ત કરી દીધી. પદ્મખંડ પતિનો પુત્ર, અને ત્રિખંડ પૃથ્વીનો સ્વામી નીતિવેત્તા સૂર્યયશા અખંડ શાસનથી દુષ્ટોનું ખંડન કરવા લાગ્યો. સૂર્ય ચંદ્ર બન્નેનો પ્રતાપ આકાશમાં જેવો પ્રદીપ્ત થાય છે, તેવો પ્રતાપ એકલા સૂર્યયશાનો પૃથ્વીપર પ્રકાશવા લાગ્યો. રાજ્યપ્રાપ્તિને સમયે ઇંદ્રે પ્રભુને મસ્તકે મૂકેલો મુકુટ સૂર્યયશાને પહેરાવ્યો હતો જેથી તેનો દ્વિગુણ ઉદય થયો. તે મુકુટના માહાત્મ્યથી સર્વ શત્રુઓને જીતનાર સૂર્યયશા પ્રભુની જેમ સદાકાળ દેવતાઓને સેવ્ય થયો. તેના પ્રૌઢપ્રતાપે શત્રુઓના મેહેલમાં તેમના યશસ્વ જળનું શોષણ કરી, વિશેષ પ્રજ્વલિત થઇને ધાસ ઉગાડ્યું—એ મોટું આશ્ચર્ય છે. સર્વ સ્ત્રીઓના શિરોરત્ન જેવી કનક વિદ્યાધરની પુત્રી જયશ્રીને તેણે રાધાવેદ સાધીને પ્રાપ્ત કરી; તે તેની મુખ્ય સ્ત્રી થઈ. તે શિવાય વિદ્યાધરોની તથા અન્ય રાજાઓની મળીને બત્રીશ હજાર કન્યાઓ તેની પવિત્ર પત્નીઓ થઈ. સૂર્યયશા એ અષ્ટમી અને એ ચતુર્દશી મળીને ચાર પર્વણીનું પ્રસાખ્યાન તથા પૌષધ વિગેરેથી વિશેષ પ્રકારે આરાધન કરતો હતો. તેને જીવિતના આદરથી પર્વનો આદર વિશેષે વહાલો હતો; તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે પોતાના જીવિતથી પર્વની વિશેષ રક્ષા કરવી જોઈએ. કારણ કે અર્હત ધર્મને સાંભળીને તેને ધારણ કરનારાં બાળકો, અબળાઓ, પક્ષીઓ અને અરણ્યના પ્રાણીઓ પણ તે દિવસે નિયમ કરીને અન્નનું ભોજન કરતાં નથી.

૧ આઠ કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતો આઠ ગુણોનો સમૂહ. ૨ શત્રુઓનો મેહેલ ઉખંડ કરી નાંખ્યો.

સર્ગ ૬ શ્લો.] સૂર્યયશાની મત નિશ્ચયતાની ઇંદ્રે કરેલી પ્રશંસા; ઉર્વશીનો તુચ્છવિચાર. ૨૨૫

એકદા સૌધર્મ ઇંદ્ર સભામાં બેઠા હતા. તે વખતે અવધિજ્ઞાનથી સૂર્યયશાનો પર્વારાધનમાં તેવો દૃઢ નિશ્ચય જાણી ચમત્કારથી તેણે મસ્તક ધૂણાવ્યું. તેવો અકસ્માત્ મસ્તકકંપ જોઈ વિશ્વને વશ કરવાના મુખ્ય ઔષધરૂપ ઉર્વશીએ ઇંદ્રને પૂછ્યું ‘સ્વામી ! આ સમયે કોઈ કવિ યુક્તિવાળાં કાવ્યો કહેતો નથી, તેમજ બૃહસ્પતિ પણ મનોહર નવીન પદ્ય બોલતા નથી, રંભા અપ્સરા સુરત સમયનો પ્રારંભ સૂચવનાર મનોહર નૃત્ય કરતી નથી અને બીજા હાહા ઢૂહૂ ગંધર્વો મધુર ગીત ગાતા નથી, તેમજ બીજું હર્ષના ઉત્કર્ષ જેવું કંઈ પણ અધુના બન્યું નથી, તે છતાં તમે આટલા પદ્ય પ્રસન્ન થઈને શા નિમિત્તે મસ્તક ધૂણાવ્યું ?’ તેના સત્વને હૃદયમાં ચિંતવીને ઇંદ્રે કહ્યું, “ઉર્વશી ! સાંભળો, અત્યારે મારાં જ્ઞાનચક્ષુ પૃથ્વી ઉપર છે. ત્યાં સાત્વિક જનોમાં શિરોમણિ શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના પૌત્ર અને ચક્રવર્તી ભરતના પુત્ર સૂર્યયશા અયોધ્યાનગરીમાં રાજ્ય કરે છે. તેણે અષ્ટમી અને ચતુર્દશીને દિવસે પૌષધાદિ તપ કરવાનો એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે જેથી તેને ચળાવવાનો ચલ કરનારા દેવતાઓવડે પણ તે ચલિત થાય તેમ નથી. કદિ પૂર્વદિશાતું ઉલ્લંઘન કરી સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉદય પામે, વાયુથી મેઝગિરિ કંપાયમાન થાય, સમુદ્ર મર્યાદા છોડે, અને કટપવૃક્ષ નિષ્ફળ થાય, તોપણ તે જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાની જેમ પોતાનો નિશ્ચય કંઠે પ્રાણ આવતાં સુધી પણ મૂકે તેમ નથી.” આ પ્રમાણે સાંભળી ઉર્વશી મનમાં હાર્ય કરી પોતાના સ્વામી ઇંદ્રપ્રત્યે પ્રત્યક્ષ ઉત્તર આપવા અસમર્થ હોવાથી મનમાં વિચારવા લાગી; અહો ! પ્રભુપણું કેમ પ્રશંસા કરવા યોગ્ય નહીં કે જે પ્રભુપણાના અભિમાનથી આ ઇંદ્ર યુક્તિ જાણનાર છે છતાં પણ મનુષ્યને માટે આવો નિશ્ચય વર્ણવે છે. મનુષ્ય સત્ત્વાતુભય શરીરવાળો અને અન્નથી જીવનારો છે તો તે દેવતાથી પણ ચલિત ન થાય એવું સાંભળીને તેમાં કોણ શ્રદ્ધા કરે ? બીજું તો દૂર રહો પણ માત્ર મારા ગાયનરસના પૂરથી રજના કણોની જેમ કોના વિવેક પ્રમુખ ગુણો શમી ન જાય ? મત ઇંદ્રનું આ સાહસિક વચન વ્યર્થ કરવાને નહી, પર્વતપરથી જેમ શિલાને પાડી નાખે તેમ હું તે સૂર્યયશાને તેના નિયમથી બ્રહ્મ કરી પાડી નાખીશ. આવી પ્રતિજ્ઞા લઈને ઉર્વશી રંભાની સાથે હાથમાં વીણા લઈ સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીપર આવી, અને અયોધ્યાની નજીકના ઉદ્યાનમાં આવેલાં શ્રીઆદિનાથ ભગવંતના ચૈત્યમાં મોહક રૂપ ધારણ કરીને ગીતપ્રબંધ ગાવા લાગી. વૃક્ષની શાખાપર બેઠેલાં પક્ષીઓ પણ ક્ષણવાર તેના નાદની મૂર્ચ્છનાઓમાં મૂર્છિત થઈ પોતાના આ-

૨૨૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

તમાને ભૂલી ગયાં. ઘો, સર્પ અને નકુલ^૧ વિગેરે પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં સ્થાનો છોડી જાણે ચિત્રલિખિત હોય તેમ નિશ્ચળ વૃત્તિએ સ્થિર થઈ ગયાં, અને તેના મધુર ગાનથી મોહ પામેલાં મૃગલાંઓ પણ અર્ધાં ચાવેલાં તૃણ મુખમાં રાખી, નેત્ર નિશ્ચળ કરીને જાણે પાપાણથી ઘડેલાં હોય તેમ સ્થિર થઈ ગયાં.

એ સમયે શ્રી સૂર્યયશા રાજ અશ્વક્રીડા કરીને પાછો આવતો હતો, તેવામાં તે બન્નેનો નવીન અને મધુર ગીતરવ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તત્કાલ અશ્વો વાજથી^૨ વિમુખ થઈ ગયા, હાથીઓએ ચાલવાની સજ્જતા છોડી દીધી અને પત્તિઓ^૩ પ્રયાણમાં અસમર્થ થઈ ગયા. આ પ્રમાણે પોતપોતાનાં કર્તવ્યમાં સર્વ સૈન્યને નિર્બળ થયેલું જોઈ રાજ સૂર્યયશાએ આદરપૂર્વક પોતાના મંત્રીપ્રત્યે શુદ્ધ વાણીથી કહ્યું “અહો મંત્રિરાજ! મોહરસના સાગરની ભરતીએ વાર્યા હોય તેમ સૈનિકો પક્ષીઓની જેમ ચાલવાને પણ અશક્ત થઈ ગયા છે. આ રાક્ષામાં રહેનારા સર્પાદિક, માળામાં રહેનારાં પક્ષીઓ, મૃગલાંઓ, હસ્તીઓ તેમજ આ વૃક્ષો પણ નાદરસમાં મોહ પામીને નિશ્ચળ થઈ ગયાં છે. અહા! જગત્માં અનંત સુખનો હેતુ નાદ છે. જેઓ તેનાથી મોહ પામતા નથી, તેઓને નાદ જાણનારા પશુઓની સાથે પણ શું સરખાવી શકાય? નાદ અનંત સુખનો આધાર અને દુઃખના સમૂહનો ધાતક છે. જેની સમીપે નાદ રહેલો છે, તે પવિત્ર મનુષ્ય વિશ્વપૂજિત છે. મૃગ પોતાના પ્રાણનો પણ ભોગ આપવાનું કરી નાદને ગ્રહે છે, તેથીજ સુધાકર ચંદ્રે તેને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસાર્યો છે. નાદથી દેવ સંતુષ્ટ થાય છે, નાદથી ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, નાદથી રાજનો અર્થ સધાય છે અને નાદથી સ્ત્રીઓ પણ વશ થાય છે. આ નાદ જો ગુરૂના યોગથી અનંતપણે કર્યો હોય તો તે હેલામાત્રમાં^૪ પરમાનંદ સુખને પણ આપે છે. માટે ચાલો, આપણે આ ચૈત્યમાં જઈ શ્રી યુગાદિ પ્રભુને નમસ્કાર કરીએ અને ત્યાં રહી ગીતધ્વનિના રસને પણ મેળવીએ.” આપ્રમાણે મંત્રીઓની સાથે વિચારી, તે ગાયનથી મોહ પામેલો સૂર્યયશા જિનચૈત્યની અંદર ગયો. ત્યાં પ્રદીપ્ત કાંતિવાળી અને નાદરૂપ અમૃતની નદી જેવી બે કુમારીકાને હાથમાં વીણા લઈને ગાયન કરતી તેમણે જોઈ. કામદેવની સ્ત્રી રતી અને પ્રીતી સાક્ષાત્ આવી હોય તેવી તે બે રમણીને સ્નેહચક્ષુથી જોઈ કામબાણથી વીંધાયેલ ભરતકુમાર સૂર્યયશા ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યો “અહો! શું આ બે કુમારિકાના કંઠરૂપ કુંડમાંથી આ સુધાનો નાદ પ્રવર્તે છે! અથવા શું આ

૧ નોળીયો. ૨ વેગ. ૩ પાયદળ. ૪ સહેલાઈથી.

સર્ગ ૬ ફો.]

સૂર્યયશાનો વ્રતલંગ કરાવવા ઉર્વશીનો પ્રયાસ.

૨૨૭

બાલાઓને વિશ્વકર્માએ નાદામૃતથીજ નિર્મેલી છે ! આ સુંદરીઓનું નિરૂપમ રૂપ અને અમૃતના ઝરારૂપ ગાન ક્યા પુણ્યવંતના ભોગ માટે થશે !” આપ્રમાણે વિચારી વારંવાર તેમની તરફ દૃષ્ટિ કરીને રાજાએ શ્રીયુગાદિ પ્રભુનાં વાંચિછતપૂરક ચરણને નમસ્કાર કર્યો. પછી સૂર્યયશાએ પાછા ફરી એક તરફના ઓટલાપર બેસી તેમનું કુળાદિક પૂછવાની મંત્રીને આજ્ઞા કરી. રાજાની આજ્ઞાથી મંત્રી તેની પાસે આવી અમૃત જેવી મધુર વાણીએ બોલ્યો. ‘હે વનિતાઓ ! તમે કોણ છો ? ત્રણ લોકમાં તમારો નિવાસ ક્યાં છે ? પતિ કોણ છે ? અને અહીં કેમ આવેલ છો ?—એ સર્વ કહો.’ મંત્રીનું વચન સાંભળી તેમણી એક બોલી “અમે બન્ને વિદ્યાધરપતિ મણિચૂડની પુત્રીઓ છીએ. બાલપણથીજ અમારું મન કળામાં આદરવાળું હોવાથી નિત્ય વીણામાં કીડા કરતું અને પુસ્તકોની સાથે રમતું હતું. જ્યારે અમને યૌવનવય પ્રાપ્ત થયું ત્યારે અમારા પિતાને ‘આ કન્યા કોને આપવી,’ એવી ચિંતા પણ તેની સ્પર્ધાથી વધવા લાગી. સર્વ જગત્માં અમારી સદૃશ પતિ મળ્યો નહીં એટલે અમે બન્ને પિતાને ચિન્તાસાગરમાંથી નિવૃત્ત કરી ત્યાંથી ચાલતી થઈ. હે મંત્રી ! ત્યારથી સ્થાને સ્થાને અર્હત જૈત્યને નમસ્કાર કરી અમે બન્ને આ જન્મને સફળ કરીએ છીએ. કેમકે ફરીવાર આ મનુષ્યલવ ક્યાં મળે તેમ છે ! આ અયોધ્યાનગરી પ્રભુના ચરણથી પવિત્ર થયેલી હોવાથી તીર્થરૂપ છે, તેથી અહીં આ ભરતચક્રીએ કરાવેલાં જિનજૈત્યમાં શ્રી આદિનાથને નમસ્કાર કરવા આવી છીએ.”

આ પ્રમાણે તે કહેતી હતી, તે વખતે મંત્રીએ કહ્યું કે, ‘આ સૂર્યયશા રાજાની સાથે તમારો સંગમ શ્રેષ્ઠ છે. આ રાજા શ્રીઋષભપ્રભુના પૌત્ર અને ભરત ચક્રવર્તીના પુત્ર છે. વળી કળાકલાપમાં કુશળ, સૌમ્ય, સદ્ગુણી અને બલિષ્ઠ છે. જરૂર તમારી ઉપર ઋષભપ્રભુ સંતુષ્ટ થયેલા છે કે જેથી સહસા આ સૂર્યયશા જેવો વર તમને પ્રાપ્ત થયો છે. જેમ ચંદ્રિકા ચંદ્રથી શોભેછે તેમ તમે બંને સૂર્યયશાની સાથે હર્ષથી શોભા પામો.’ આ પ્રમાણે મંત્રીચંદ્રે કહ્યું, તે સાંભળી તે બંને રમણી બોલી કે ‘સ્વાધીન’ પતિવિના અમે બીજાનો આશ્રય કરવા ઈચ્છતી નથી.’ પછી મંત્રીએ રાજાની સંમતિ લઈને તેમને કહ્યું કે, ‘રાજા હમેશાં તમારાં વચનને માન્ય કરશે, તેમ છતાં અન્યથા કરે તો મારે તેનો નિષેધ કરવો.’ તે વાત સ્વીકાર્યા પછી શ્રીયુગાદીશ પ્રભુની સમક્ષ સર્વની દૃષ્ટિને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે એવો તેમના પાણિગ્રહણનો મહોત્સવ થયો. તેમના પ્રીતિરસથી ખેંચાયેલો રાજા સંસારમાં મૃગ-

૧ પોતાનું કહ્યું કરે તેવો.

૨૨૮

શનુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

લોચના, કામદેવ અને રતીનેજ સારણ માનવા લાગ્યો. ધર્મ અને અર્થને બાંધા પમાડીને કામને અધિકપણે સેવતા રાજાએ પુરુષાર્થરૂપી રથને બળાતકારે એકચક્રથી ચલાવવા માંડ્યો. એકદા રાત્રિના આરંભે બે સંધ્યાથી દિવસની જેમ શ્રીસૂર્યયશા રાજા બે પત્નીઓથી પરવરેલો ગોખમાં બેઠો હતો. તે સમયે “લો લોકો ! આવતી કાલે અષ્ટમીપર્વ થશે, માટે તેનું આરાધન કરવા આદરસહિત તત્પર રહેજો ” આવી પટહોદ્ઘોષણા તે કપટ-સ્ત્રીઓના સાંભળવામાં આવી. આ અવસર આવેલો જાણી રંભાએ અજાણી થઈ રાજાને આદરપૂર્વક તે પટહનાદનું કારણ પૂછ્યું. રાજાએ કહ્યું, “હે રંભા ! તેનું કારણ સાંભળો. પિતાએ અષ્ટમી અને ચતુર્દશીનાં બે મહા ઉત્તમ પર્વ કહેલાં છે અને તે મેં ધારણ કરેલાં છે. આસો અને ચૈત્રની બે અઠાઈ, ત્રણ ચતુર્માસની અઠાઈ અને એક વાર્ષિક પર્યુષણા-એ મુખ્ય પર્વ આખા વર્ષનાં પાપને હણે છે. વળી હે મૃગાસિ ! ત્રણ રત્નમાં જ્ઞાન પ્રથમ રત્ન છે, અને તેનું આરાધન પંચમીને દિવસે થાય છે-તેથી તેપણ પર્વ છે. હે સુંદરમુખી ! વિચિત્ર પ્રભાવથી પવિત્ર એવા આ પર્વે શ્રીજિનેશ્વરની આજ્ઞાથી સત્પુણ્યનાં કારણરૂપ છે. જે અષ્ટમી અને પાક્ષિક પર્વ કોઈ વખતપણ ખંડિત ન થાય તો સર્વદા કરેલું પુણ્ય ખરેખર સ્વર્ગ અને સિદ્ધિપદને આપનારૂં થાય છે. હે પ્રિયા ! એ ચાર પર્વમાં પ્રાણી શુભાશુભ અધ્યવસાયવડે કરીને સ્વર્ગ તથા નરકના હેતુરૂપ શુભાશુભ કર્મને બાંધે છે. તેથી આ પર્વને વિષે સંસારવૃક્ષનાં બીજ જેવા સર્વ ગૃહવ્યાપારોનો ત્યાગ કરી શુભ કર્મોજ આચરવાં. એ ચાર પર્વણીને વિષે સ્નાન, સ્ત્રીસેવા, કલેશ, ઘૂત, બીજાનું હાસ્ય, માત્સર્ય, ક્રોધ, કિંચિત્પણ કષાયનો સંગ, પ્રિયવસ્તુમાં ભ્રમતા, યથાર્થ ક્રીડા, અને પ્રમાદાદિ કાંઈપણ કરવું નહીં. તે દિવસે તો સત્પુરૂષે સત્કર્મપર રૂચિ કરનાર, યતનાપરાયણ, શુભ ધ્યાનવાન અને પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરનાર થવું. આ પર્વણીમાં પુરૂષે સામાયિક, પૌષ્ઠ, છઠ્ઠઅઠમ વિગેરે તપ અને પ્રભુની અર્ચા કરી નિયમવાન થવું. તે દિવસે ગુરૂના ચરણની સમીપે રહી પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ અને સ્મરણ કરનાર માણસ અષ્ટકર્મરૂપી પાપને દૂર કરી પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે. હે ભામિની ! પ્રત્યેક સપ્તમી અને ત્રયોદશીને દિવસે લોકોને યાદ આપવામાટે આ પટહોદ્ઘોષણા મારી આજ્ઞાથી થાય છે. હે દેવિ ! આ ત્રણ લોકમાં ચતુર્દશી અને અષ્ટમીનું પર્વ અતિ દુર્લભ છે; જે મનુષ્ય શ્રીજિનભક્તિપૂર્વક તે પર્વ પાળે છે, તે પરમપદને પામે છે.”

૧ પૈદું. ૨ સાચકાળો.

સર્ગ ૬ કો.]

પટહોષણા, રાજને ચળાવવાનો ઉર્વશીનો પ્રયત્ન.

૨૨૯

આવો રાજનો નિશ્ચય સાંભળી હૃદયમાં ચમત્કાર પામી માયાવચનના પ્રપંચ-
માં ચતુર એવી ઉર્વશી મધુરવાણીએ બોલી. “હે નાથ ! તમે આવું માનુષ્ય, આવું
રૂપ અને અખંડિત રાજ્ય-તપાદિક કલેશથી શામાટે વિહંબિત કરોછો? ઇચ્છાપ્રમાણે
સુખ ભોગવો. ફરીવાર આવો માનુષ્યભવ ક્યાં ! આવું રાજ્ય ક્યાં ! અને આવા સદ્-
ભોગ પણ ક્યાં ! માટે આજે તેનો ઉપભોગ નહીં કરોતો યછી તમને પશ્ચાત્તાપ
થશે ” તપાવેલાં સીંસાને કાનમાં ક્ષેપન કરવાં જવાં આવાં તેનાં વચનો સાંભળી
સૂર્યયશા અંદરના દાહને સૂચવતી વાણીવડે બોલ્યો. “ અરે ધર્મનિંદાથી મલિન
અધમ સ્ત્રી ! આ તારી વાણી વિદાધરોના કુળાચારને જરાપણ યોગ્ય નથી. જેમાં
જિનપૂજદિક તપનો સ્વીકાર થયેલો નથી એવા તારાં સર્વ ચાતુર્યને, તારાં રૂપને,
તારા કુળને અને તારી વયને ધિક્કાર છે. માનુષ્ય, રૂપ, આરોગ્ય અને રાજ્ય એ
સર્વ તપથીજ મળેછે, તો તેવા તપને કયો કૃતજ્ઞ કુળદીપક પુરૂષ આરાધે નહીં ! ધર્મના
આરાધનથી દેહને કાંઈપણ વિહંબના થતી નથી, પણ ધર્મવિના કેવળ વિષયોથીજ
વિહંબના થાયછે; માટે યથેચ્છરીતે ધર્મ કરવો. કેમકે ફરીને આ માનુષ્યભવ, રાજ્ય
અને ભોગ ક્યાં મળવાનાં છે ? તેથી જે ધર્મ ન કરે તેને પશ્ચાત્તાપ થાય, અને શેનો
પશ્ચાત્તાપ થાય. અષ્ટમી અને ચતુર્દશીએ મૃગ, સિંહ અને સર્પનાં બચ્ચાં પણ આ-
હાર લેતાં નથી, તો હે મુખ્યા ! હું શીરીતે આહાર ગ્રહણ કરું ? જનાથી સર્વ ધર્મના
નિબંધનરૂપ પર્વારાધન થતું નથી તેમના ડહાપણને ધિક્કાર છે અને તેમનું માનુ-
ષ્યપણ વૃથા છે. શ્રી યુગાદીશ પ્રભુએ બતાવેલું આ ઉત્તમપર્વ, કંઠે પ્રાણ આવે
તોપણું હું તપારાધનવિના વૃથા જવા દઈશ નહીં. હે બાળા ! માંડ રાજ્ય જાઓ
અને પ્રાણનો પણ ક્ષય થાઓ તથાપિ આ પર્વારાધનથી હું જરાપણ બ્રહ્મ થઈશ
નહીં. ” સૂર્યયશાનાં આવાં ક્રોધાકુળ વચનો સાંભળી ઉર્વશી મોહ માયા કરતી
બોલી, “ હે સ્વામી ! પ્રેમરસમાં મગ્ન એવી મેં તમારા શરીરને કલેશ ન થાય
એવું ધારીને આ વચનો કંઠ્યાં હતાં, તેથી આ ક્રોધ કરવાનો અવસર નથી. અમે
બંને બહેનોએ પિતાનાં વાક્યથી વિમુખ થઈ, સંસારની વિહંબનાને લીધે
કાંઈ સ્વચ્છંદાચારી પતિને પૂર્વથીજ પસંદ કર્યો નહોતો; પૂર્વ કર્મના પરિ-
પાકથી હમણા તમને વર તરીકે કબૂલ કર્યો, પરંતુ તેથી તો અમારું સર્વ સંસા-
રસુખ અને શીળ બંને એક સાથે ચાલ્યાં ગયાં. જો સ્ત્રીપુરૂષનો યોગ પરસ્પ-
રને સ્વાધીન હોય તોજ તે દંપતીને કામદેવસંબંધી સુખ મળેછે, નહીંતો દિવસ
અને રાત્રિના યોગની જેમ વિહંબના માત્ર છે. હે સ્વામી ! પૂર્વે તમે શ્રી ઋષભભ-

ગવંતના મંદિરમાં અમારા કલ્યાપ્રમાણે કરવાનું સારીરીતે સ્વીકાર કરેલું છે, તેથી તમારી પરીક્ષા કરવા માટે મેં આવાં વચનો કહ્યાં હતાં; તેમાં તો તમે અદ્યકાર્યમાં ક્રોધને વશ થઈ ગયા એ કેવા ખેદની વાત ! અરે ! અમે શીલથી અને સુખથી બંનેથી ભ્રષ્ટ થઈ, તો હવે ચિતાગ્નિના સેવનથી અમારું મરણ થાઓ. તેજ અમને શ્રેયઃ-કારી છે.” આવાં ઉર્વશીનાં વચન સાંભળી તેમાં મગ્ન થયેલો રાજા પોતાનાં વાક્યને સંભારી સ્પષ્ટ વચન બોલ્યો “જે મારા પિતામહે કહ્યું હોય, અને જે મારા પિતાએ આચર્યું હોય, તે હું તેનો પુત્ર થઈને કેમ લોપિત કરું ? હે હરિણાક્ષિ ! હિરણ્ય લે, હે માનિની ! બધી પૃથ્વીનો સ્વીકાર કર, હે ગજગામિની ! ગર્જદ્રોને ગ્રહણ કર, હે વરાનને^૧ વાજ્રાને^૨ અંગીકાર કર; હે કૃશાંગિ ! હે ગૃહિણી ! સર્વ ભંડારને ગ્રહણ કર, પણ જેમાં સુખ કે ધર્મ ન હોય તેવું કાર્ય મારી પાસે કરાવીશ નહીં. ” રાજાનાં આવાં વચન સાંભળી જરા સ્મિત કરીને તે કામળ વાણીએ બોલી. “હે ભૂ-મિનાથ ! તમારા જેવાને જે સત્ય બોલવું તેજ મહાવ્રત છે. જે પાપી પોતે સ્વીકાર કરેલાં વચનનો વિધાત કરેછે તે એવો અપવિત્ર છે કે તેના ભારથી આ પૃથ્વી અતિ ખેદ પામેછે. હે ક્ષિતિમંડનનાથ ! જે તમારાથી આવું કાર્ય સિદ્ધ નથી થતું, તો પછી રાજ્યાદિક આપવાનું તે કેવી રીતે સિદ્ધ થશે ? તમારે માટે મારા પિતાનાં વિધાધરસંબંધી ઐશ્વર્યની પણ મેં દરકાર કરી નહીં, તો હવે તમારા રાજ્યાદિકથી શું કરું કે જેથી મારી મનસ્વિતા^૩ રહેતી નથી. તથાપિ હે રાજા ! જે તમારે આ પર્વનો ભંગ ન કરવો હોય તો આ શ્રીયુગાદિ પ્રભુના પ્રાસાદને મારી દૃષ્ટિ આગળ પાડી નાંખો.” આવાં વચન સાંભળતાંજ દૃઢ્યમાં વળથી હણાણો હોય તેમ રાજા નિઃશ્વે-તન્ય થઈ પૃથ્વીપર પડી ગયો. તત્કાળ મંત્રીઓની આજ્ઞાથી તેના આકુલ વ્યાકુલ પરિવારે શીતળ ચંદનના લેપવડે રાજાને ચૈતન્યયુક્ત કર્યો. બચત થયેલા સૂર્ય-યશાએ તામ્ર મુખ કરી બાણે સમીપ રહેલી દોષા^૪ હોય, તેમ આગળ બેઠેલી ઉર્વશી તરફ દૃષ્ટિ કરી અને ક્રોધથી કહ્યું, “અરે અધમા ! આ તારો આચાર વાણીવડેજ મારી આગળ તારી કુસાધમતાને સૂચવેછે. ‘જેવું ભોજન તેવોજ ઓડકાર આવેછે.’ તું વિધાધરની પુત્રી નથી પણ દ્વાઈ ચંડાલની પુત્રી હોય તેમ લાગેછે. મેં મણિના ભ્રમથી કાચના કટકાનો આદર કર્યો. જે ત્રૈલોક્યના એક નાથ છે, અને જે ત્રણ લોકના જનથી વંદિત છે, તેના પર્વ અને પ્રાસાદનો ભંગ કરનાર કોણ થાય ? હે ભામિની ! પોતાનાં વચનથી પોતાની મેળે બંધાઈ ગયેલા મને અનૃણી^૫ કરવાને માટે ધર્મના લોપ શિવાય બીજું તને ગમે

૧ મુંદર મુખવાળી સ્ત્રી. ૨ અશ્વો. ૩ નોક. ૪ દોષયુક્ત સ્ત્રી અથવા રાત્રી. ૫ મુક્ત.

સર્ગ ૬ શ્લો.]

રાજ સૂર્યયશાનો દદનિશ્ચય.

૨૩૧

તે માગી લે. હે સ્ત્રી ! રાજ્ય, અશ્વ, ગજ અને રત્નાદિ સર્વ જય તોપણ અને પ્રાણનો નાશ થતાં પણ આ પર્વનો લોપ હું નહીં કરું.”

આવાં રાજાનાં વચન સાંભળી ઉર્વશી રિમતવદને બોલી “ હે નાથ ! આ નહીં બીજું, આ નહીં બીજું, એમ કરતાં તમારું વચન દૂર જાય છે. તથાપિ જે એ પ્રમાણે કરવાને નથીજ ઇચ્છતા અને કહેલું વચન દૂર કરેછે, તો હવે તમારા પુત્રનું પોતાની મેળે મસ્તક છેદી સત્વર મને આપો.” રાજાએ વિચારીને કહ્યું, ‘અરે ! સુલોચના ! આ પુત્ર મારાથીજ ઉત્પન્ન થયોછે, તો તેને ખદ્દલે માંડજ મસ્તક તારા હાથમાં આપુંછું.’ આ પ્રમાણે કહી જેવો રાજા નિર્દયપણે હાથમાં ખડ્ગ લઈ પોતાના શિરનો છેદ કરવા માંડેછે તેવીજ ઉર્વશીએ તે ખડ્ગની ધારા બાંધી લીધી, પણ સર્વથા ઉદ્વેગકારી તેના સત્વની ધારા બાંધવા સમર્થ થઈ નહીં. મનમાં ખિન્ન થયેલા રાજાએ પોતાના કંઠને છેદવાને નવા નવા ખડ્ગ લેવા માંડ્યા. આ પ્રમાણે જ્યારે રાજા પોતાના સત્વથી જરા પણ ડગ્યો નહીં, ત્યારે તે બંને અપ્સરાઓ તત્કાળ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી આદરપૂર્વક કહેવા લાગી “ હે શ્રીયુગાદિ પ્રભુના કુળરૂપ સાગરને ચંદ્રસમાન ! સત્વવંતમાં અગ્રેસર ! અને ચક્રવર્તીના પુત્ર ! તમે જય પામો.— અહો ! શું આપનું સત્વ ! શું આપનું ધૈર્ય ! અને શું આપનો માનસિક નિશ્ચય ! પોતાનો પ્રાણધાત થતાં પણ તમે કિંચિત્ પણ વ્રતને તજ્યું નહીં ! હે રાજા ! એક વખતે સ્વર્ગપતિ પોતાની સભામાં દેવતાઓની આગળ તમારા અતુલ સત્વના માહાત્મ્યની પ્રશંસા કરતા હતા, તે સાંભળી, બે નદીઓથી મેરૂગિરિને ચળાવવાની જેમ, અમે હીન સ્ત્રીઓએ તમને તમારા સત્વથી તથા નિશ્ચયથી ચળાવવાનો આ આરંભ કર્યો હતો. પણ બે ઉદ્વેલ સમુદ્ર રૂંધાય, પ્રચંડ પવન બંધાય અને મેરૂગિરિ અલિત થાય, તો તમારા સત્વનો નિર્ણય થાય તેમ છે. અર્થાત્ તે જેમ અશક્ય છે તેમ તમને સત્વથી ચળાવવા તદ્દન અશક્ય છે. હે જગત્પ્રભુના કુળના આભૂષણ ! હે વીર ! વીર ! તમારા જેવા નરરત્નથીજ આ પૃથ્વી ‘રત્નપ્રસવા’ એવું સુધાધામરૂપ ઉત્તમ નામ ધારણ કરેછે.” આપ્રમાણે તે બંને દેવાંગનાઓ સ્તુતિ કરતી તેવામાં હર્ષથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા અને ઉત્કર્ષથી જય જય શબ્દ કરતા ઇંદ્ર સાં આવ્યા. તેણે બ્રહ્મ પ્રતિજ્ઞાવાળી ઉર્વશીને ઉપહાસ્યતાને પ્રાપ્ત થયેલી દીડી. રોમાંચ ધારણ કરતી ઉર્વશીએ સૂર્યયશાના ગુણ ઇંદ્રની આગળ કહી બતાવ્યા. પછી સૂર્યયશાને એક મુકુટ, બે કુંડલ, બે બાહુભૂષણ, અને એક હાર આપી સ્તુતિ કરી ઇંદ્ર અપ્સરાઓની સાથે સ્વર્ગ ગયો.

૧ ઉભરાઈ જતો.

૨૩૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

દુનીતિરૂપ અંધકારનો નાશ કરતા અને શત્રુરૂપ તારાને નિવારતા તે સત્યપ્રતિજ્ઞાવાળા સૂર્યયશારાજાએ પૃથ્વીનું પાલન કરવા માંડ્યું. પોતાના જન્મને પવિત્ર કરતા તે સૂર્ય-યશાએ ભરતરાજાની પેઠે બધી પૃથ્વી શ્રીજિનચૈત્યમંડિત કરી અને અનેક સંધયાત્રા કરી. તે ધર્મવાન રાજા સુખદાયક ચતુર્દશી અને અષ્ટમીનાં પર્વનું શ્રીયુગાદિ પ્રભુના ચરણની જેમ આરાધન કરવા લાગ્યો; જ્ઞાન, દર્શન અને ચરિત્રને ધારણ કરનારા શ્રાવકોને ઝાળખી ઝાળખીને પોતાને ઘેર જમાડવા લાગ્યો; અને ભરતરાજાએ જેમ તેવા શ્રાવકોને કાકિણી રત્નની રેખાથી અંકિત કર્યા હતા, તેમ સૂર્યય-શાએ સુવર્ણની ઉપવીતવડે અંકિત કર્યા. તે પછી મહાયશા વિગેરે રાજાઓએ રૂપાની ઉપવીતથી, તે પછીના રાજાઓએ પદ્મસૂત્રથી અને છેવટ સૂત્રના ઉપવી-તથી તેમને અંકિત કર્યા. સૂર્યયશાને ઉદાર ચરિત્રવાળા અને મોટા પરાક્રમવાળા મહાયશા વિગેરે સવાલાખ પુત્રો થયા. જેમ શ્રીઋષભભગવંતથી દિક્ષાકુવંશ પ્ર-વર્ત્યો તેમ સૂર્યયશાથી ભરતભૂમિપર સૂર્યવંશ પ્રવર્ત્યો. એક વખતે સૂર્યયશા પણ ભરતનીપેઠે રત્નદર્પણમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોતા સંસારની અસારતા ચિંતવી કેવ-ળજ્ઞાન પામ્યા. પછી એ રાજા મુનીશ્વરના વેશને ધારણ કરી વિહાર કરતા અનેક ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિબોધ આપી અનુક્રમે કર્મરોગને છૂતી મુક્તિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયા. ભરતના સૂર્યયશા, તેના મહાયશા, તેના અતિબળ, તેના બલવીર્ય, તેના કીર્તિવીર્ય, તેના જશવીર્ય અને તેના પુત્ર દંડવીર્ય એ આઠ પુરૂષસુધી શ્રાવકોની પૂજા પ્રવર્તી અને તે આઠે પુરૂષો પોતાનું રૂપરત્નદર્પણમાં જોતાં કેવળજ્ઞાન પામી અનુક્રમે મોક્ષે ગયા.

એ સર્વ રાજાઓએ અર્ચા ભરતક્ષેત્રપર રાજ્ય કર્યું હતું અને ઇંદ્રે પહેરાવેલા ભ-ગવંતના મુકુટને મસ્તકે ધારણ કર્યો હતો. તે પછીના રાજાઓ એ મુકુટનું મોટું પ્રમા-ણ હોવાથી તેને માથે ધરી શક્યા નહીં; કારણ કે, હાથીનો ભાર હાથીજ ઉપાડી શકે છે, બીજાથી ઉપાડી શકાતો નથી. ભરત ચક્રવર્તી પછી તેમની સંતતિમાં અજિત સ્વામીસુધી ભરત વંશના સર્વ રાજાઓ અનુત્તર વિમાને કે મોક્ષે ગયા, અને તે સર્વે સંધપતિઓ અર્હંતના ચૈત્યને રચાવનારા, તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનારા અને અખંડ-પ્રતાપી થયા. જે પુરૂષ શ્રી સર્વજ્ઞોક્ત ધર્મથી અંશ માત્ર પણ ચલાયમાન થતા નથી તે સૂર્યયશા રાજાની પેઠે પરમ સમૃદ્ધિને પામે છે.

આ પ્રમાણે કોટિ શાખાઓમાં લક્ષ્મીના ઉદયવાળો, કીર્તિનો આધાર અને નિર્મલ તેમજ સારા ચરિત્રવાળા સંતાનરૂપ મોતીના નિવાસભૂત શ્રી ત્રિભુવનગુરૂ યુગાદિ પ્રભુનો જે વંશ આ ત્રણ લોકને સદા આલંબન કરવાની ઉત્તમ યદિ (લા-

સર્ગ ૬ શ્લો.]

સૂર્યયશાને આરિસાલુવનમાં કેવળજ્ઞાન ને તેમનો વંશ.

૨૩૩

કડી) રૂપ થયેલો છે, તે મોટા વંશ તમને અત્યંત લક્ષ્મીસુખના વિલાસથી થતા
આનંદના હેતુરૂપ થાયો.

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरसूरिविरचिते श्रीशत्रुंजयमाहात्म्ये श्रीऋषभ-
स्वामिश्रीभरतेशनिर्वाणाष्टापदोद्धारश्रीसूर्ययशश्चरि-
तवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

સાતમો સર્ગ.

ઋષભ સ્વામીનો એક દ્રવિડ નામે પુત્ર હતો; તેના નામથી ધણા ધાન્યની ઉત્પત્તિવાળો દ્રાવિડ દેશ પ્રખ્યાત થયો છે. તેને દ્રાવિડ અને વાલખિલ્ય નામે બે પુત્રો થયા. તેઓ પરસ્પર સ્નેહી, વિનીત અને યશ તથા લક્ષ્મીના ધામરૂપ હતા. સારી વાસનાવાળા દ્રવિડે પ્રભુની-પાસે દીક્ષા લીધી, અને મિથિલાનું રાજ્ય દ્રાવિડને આપ્યું. 'એક રાજ્યને લીધે આ બન્ને ભાઈઓને વિરસ વૈર ન થાયો' એવું ધારી તેણે વાલખિલ્યને એક લાખ ઉત્તમ ગામ આપ્યાં. અનુક્રમે લક્ષ્મી અને કીર્તિથી વૃદ્ધિ પામતા પોતાના અનુજ બંધુને જોઈ દ્રાવિડ તેની ઉપર જરા ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યો, ને પોતાના ન્યાયરહિત બંધુને ક્રોધ પામેલો જાણી વાલખિલ્ય તેના રાજ્યનોજ લોભ કરવા લાગ્યો. 'દુઃખના પાત્ર લોભથી ધિક્કાર છે.' લોભથી પરાભવ પામેલો પુરૂષ ભૂત ભરાયેલું હોય તેમ પિતા, માતા, બંધુ, મિત્ર, ભાઈ, પુત્ર, અને ગુરૂની અવજ્ઞા કરે છે. પરસ્પર દ્વેષ થવાથી પ્રીતિરહિત થયેલા તે બન્ને બંધુ પોતપોતાનાં મનમાં વિષમિશ્રિત દૂધની જમ વર્તવા લાગ્યા. કેટલેક કાળે જુદા મનવાળા તેઓ દુર્જનોની પ્રેરણાથી પરસ્પર અવિશ્વાસી થઈને એક બીજાના છળની શંકા ધરાવવા લાગ્યા.

એક વખતે દ્રાવિડે અનેક દાવાનળ જેવું એક વચન કહી નાખ્યું કે, 'હે અનુજ! તારે હવે માંડ નગર છોડીને તારા સ્થાનમાંજ રહેવું.' આવું મોટા ભાઈનું વચન સાંભળી ક્રોધરૂપી મોટા યોદ્ધાથી રૂંધાયેલો વાલખિલ્ય શલ્યસહિત પોતાના નગરમાં ચાલ્યો ગયો. પછી પોતાનાં ગામડાંઓમાંથી ધણા પેદળ લશ્કર તથા દેશ અને ગામના અધિપતિઓને એકઠા કરી વાલખિલ્યે ગર્વથી જ્યેષ્ઠબંધુ ઉપર ચઢાઈ લઈ જવાની તૈયારી કરી. આ બપોર સાંભળી દ્રાવિડે પણ અતિ ઉત્સાહથી

૧ નાના ભાઈ, પછવાડે જન્મેલ,

સર્ગ ૭ મો.]

દ્રાવિડ અને વાલખિલ્ય વચ્ચે લડાઈની તૈયારીઓ.

૨૩૫

સત્વર ભંભા વગડાવી. ગજ, અશ્વ, રથ તથા પેદલોથી વીંટાએલો દ્રાવિડ વિશાળ પૃથ્વીને પણ સાંકડી કરતો વાલખિલ્ય ઉપર ચાલ્યો. તેના ચાલવાથી પૃથ્વી એટલી બધી કંપાયમાન થઈ કે અઘાપિ પણ તેનું સ્મરણ કરીને કોઈ કોઈવાર અરિષ્ટને સૂચવતી તે કંપાયમાન થાય છે.^૧ તે વખતે સૈન્યના ભારથી સમુદ્રો એવા ઉદ્વેલ થયા કે અઘાપિ તે અભ્યાસ નિત્ય ખતાવ્યા કરે છે. સૈન્યે ઉડાડેલી રજ એવી રીતે આકાશ અને પૃથ્વીના મધ્યમાં પૂરાઈ ગઈ, કે જેથી તે વખતે નિગોદ ગોળાના સમપણાને પામી ગઈ.^૨ અશ્વારોએ લગામથી આકર્ષણ કર્યા છતાં પણ, ગુરૂમહારાજે ઉપદેશ કરીને ધર્મ કરવા પ્રેરેલા અભિમાની જડ પુરૂષોની જેમ ઘોડાઓ ઊભા રહેતા નહોતા. એ પ્રમાણે પૃથ્વીની પીઠને પ્લાવિત કરતો, સમુદ્રને ક્ષોભ પમાડતો અને દિગ્ગજને દુઃખી કરતો દ્રાવિડ સેનાથી વીંટાઈને ઉતાવળો ચાલ્યો.

પોતાના દેશની સીમા ઉપર દ્રાવિડને ચડી આવેલો જાણી વાલખિલ્ય પણ સૈન્ય લઈને ઉતાવળે સામે ચાલ્યો. બન્ને સૈન્યની વચ્ચે પાંચ યોજનનું આંતરં યુદ્ધ કરવા માટે રાખી બન્ને બાજુના વીરોએ પરસ્પર યુદ્ધની ઇચ્છાએ સામસામે પડાવ કર્યો. તે વખતે પોતપોતાના રાજાને પૂછ્યાવગર પ્રધાનપુરૂષોએ સંધિ કરવાને માટે દૂતો મોકલ્યા. પરંતુ સામ, દામ અને ભેદ વાક્યોથી તેઓ સંતુષ્ટ થયા નહીં, તેઓ તો યુદ્ધ કરવાનું જ અંગીકાર કરી રણ કરવાને માટે નિમેલા દિવસની રાહ જોતા ઉત્સુક થઈ રહ્યા. પછી વાલખિલ્યે દ્રાવિડ રાજાના કેટલાક સૈનિકોને દ્રવ્ય આપી ખૂટવીને પોતાને સ્વાધીન કરી લીધા. દાન સર્વને વશ કરી લે છે. બન્ને સૈન્યમાં દશ કોટિ પેદલ, દશ લાખ રથ, દશ લાખ હાથી, પચાસ લાખ ઘોડા અને તે શિવાય ખીજ રાજાઓ હતા. એવી બન્ને સૈન્યની સમાનતા ત્રૈલોક્યને ભય ઉત્પન્ન કરતી હતી. અનુક્રમે યુદ્ધનો દિવસ પ્રાપ્ત થયો, એટલે સત્કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા, રામાયકંચુકને ધરનારા, પ્રચંડ જીભઓથી મંડિત, સર્વ શસ્ત્રોના અભ્યાસી, બાહુયુદ્ધમાં દૃઢ બુદ્ધિવાળા, કપાટ જેવી વિસ્તૃત છાતિવાળા, સિંહનાદથી દિગ્ગજોને ત્રાસ કરનારા, ઉદાર, સ્વામિભક્ત, અનેક રણમાં પસાર થયેલા, દેહના નહીં પણ યશના લોભી, ધરમાં નહીં પણ યુદ્ધમાં ઉત્કંઠિત એવા બંને સૈન્યના સુસ્ટો ક્ષણે ક્ષણે વાજિત્રોના નાદથી વિશેષ વીરપણાને ધારણ કરતા અને પોતાના બળથી બધા વિશ્વને તૃણસમાન ગણતા રણભૂમિ તરફ ચાલવા લાગ્યા. સાત સ્થાનકથી મદને ઝરતા, સર્વ લક્ષણે લક્ષિત, મોટા શુંડાદંડને ઉછાળતા, ઊંચે સ્વરે ગ-

૧ ધરતીકંપ થાય છે તેની ઉત્પ્રેક્ષા છે. ૨ જેમ નિગોદના ગોળા કાંસીને ભરેલા છે તેમ સર્વત્ર રજ પસરી ગઈ.

૨૩૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ર્જના કરતા, તીક્ષ્ણ અગ્રવાળા દંતરૂપ મુશળથી શત્રુઓનું ખંડન કરવામાં કુશળ હાથીઓ યોદ્ધાઓની સાથેજ તૈયાર થઈને ચાલવા લાગ્યા. ઊંચા, તરંગ જેવા ચપળ, સરલ, વિશાળ ત્રીવાવાળા, પોતાના અંગપર લાગતા પવન સાથે પણ દ્રેષ કરતા, ત્વરાવાળા, તેજસ્વી, પ્રત્યેક અંગપર પ્રગટ અનેક શુભ લક્ષણોવાળા, અને શુદ્ધ ઓલાદમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઘોડાઓ પણ વેગથી દોડવા લાગ્યા; ભર્ત્તાવાળી પૃથ્વી-પર ગાજતા ચક્રોની ધારાથી જાણે સીમંત^૧ કરતા હોય તેવા દેખાતા, સુવર્ણના બાણોથી મુદ્રિત થયેલા, દોડતા અશ્વોએ ખેંચેલા, અને ચાલતા મહેલ હોય તેવા જણાતા મજબૂત રથો ખખટરધારી મહાયોદ્ધાઓ સહિત ચાલવા લાગ્યા. પછી ખત્રે સૈન્યની આગળ ચાલનારા છડીદાર પુરૂષો ગુણને અનુસરીને પોતપોતાના સૈનિકોને યોલાવતા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. “હે રણાંગણમાં શૂરવીર પુરૂષો ! આપણા સ્વામી તમને અમારે મુખે આજ્ઞા કરે છે કે આજે રણભૂમિમાંથી જય-લક્ષ્મીને લાવો. હું માનું છું કે પૂર્ણ વીર્યવડે શોભતા, ગુણોથી અસંકૃત અને સત્કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તમે જરૂર જયલક્ષ્મીસાથે જોડાશો. યુદ્ધભૂમિમાં જઈને તમારે શત્રુઓની ઉપર એવી પ્રવીણતા ખતાવવી કે જેથી તમારા ઉત્તમ કુળ, તમારા સ્વામી અને તમારી વીરતા લાજ પામે નહીં. ” આવાં છડીદારોનાં વચનો સાંભળી સર્વે વીરયોદ્ધાઓ યુદ્ધ કરવાને ઉત્સુક થઈ ગયા. કોઈ સોભ પામેલા સમુદ્રના ધ્વનિની પેઠે કઠોર ગર્જના કરવા લાગ્યા; કોઈ મહાપરાક્રમી વીરો એવા જીઅસ્કેટ કરવા લાગ્યા કે જેથી જીર્ણપાત્રની પેઠે આકાશ ને ભૂમિ ફાટતી હોય તેમ દેખાવા લાગ્યું; કોઈ તેજસ્વી સુભદ્રો કાપાશ્ચિવડે કાળ જેવાં શસ્ત્રો આકાશમાં ઉછાળી દેવતાઓને પણ ભય કરવા લાગ્યા; કોઈ ક્વચવાળા ઘોડા ઉપર, કોઈ હાથી ઉપર, કોઈ રથ ઉપર, કોઈ ખચ્ચર ઉપર અને કોઈ ઊંટ ઉપર ચડ્યા; કેટલાક નિર્બળ છતાં પણ સખળ થઈને આગળ ચાલ્યા, અને કેટલાક શરીરને શણગારી તેની રક્ષા કરતા આગળ ચાલ્યા. ધનુર્ધારી વીરો ધનુષ્યના ટંકારથી શત્રુઓને મૌન કરતા, ઊંચા થતા અને નમતા આગળ સંચરવા લાગ્યા. પેદલની સેનાએ પૃથ્વીને એવી ખૂરી દીધી કે, જે તેના મધ્યમાં એક તિલનો દાણો પડ્યો હોય તો તે પણ સમાય નહીં. અશ્વોએ વિશ્વમાં વ્યાપીને પોતાના ‘અશ્વ’ નામ-ને સાર્થક કર્યું અને તેની પછવાડે ચાલતા રથો સર્વ ઠેકાણે પસરી ગયા. અંકુશના ધાતવડે ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધથી રાતાં નેત્ર અને મુખવાળા ખખટરધારી હા-

૧ સેંથો. ૨ અશ્વ શબ્દ ‘અજ્ઞ’ વ્યાપ્તું એ ધાતુ ઉપરથી થયેલા છે.

સર્ગ ૭ મો.] દ્રાવિડ અને વાલખિલ્યનું તુમુલ યુદ્ધ; ચિત્તાર્કર્ષક વર્ણન.

૨૩૭

થીઓ જાણે પાંખોવાળા પર્વતો હોય તેમ ચાલવા લાગ્યા. તે વખતે નિશાનોના ધ્વનિઓથી દિગ્ગજેંદ્રો દૂર નાશી ગયા, ભેરીના ભણુકારાથી જગત્ ભય પામ્યું; અને સૈન્યના ઢોળાહળથી આદિવરાહનાં યૂથ ભયભ્રાંત નેત્રે ધીરતા તજી દધને ત્રાસ પામ્યાં. રણવાજિત્રોના ઉચ્ચ નાદથી યુદ્ધાભિલાષી વીરલોકાનાં હૃદયો વિશેષ ઉદ્ધાસને પામ્યાં. તે વખતે એવો કોઈ નવીન નાદસાગર પ્રગટ થયો કે જાણે ક્ષણવારમાં આકાશભૂમિની મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરી દીધી. તે નાદના પ્રસરવાથી વીરોએ વીરપણું, કાયરોએ કાયરપણું અને અશ્વોએ ચપળપણું પ્રાપ્ત કર્યું. બન્ને સૈન્યના પાદધાતથી અને નિશાનના ધ્વનિથી આકાશભૂમિ તડતડ શબ્દ કરવા લાગી. બેસુમાર સૈન્યના ચાલવાથી પૃથ્વી ખડુ પ્રકારે ચૂર્ણ થઈ રેણુપણાને પામી પાછી સૈન્યવડેજ રોકાવાથી અન્યોઅન્યની સન્નિપ્ત આવી. ત્યાં અશ્વોના હેષારવથી આકાશના આંગણમાં ગઈ, અને ત્યાં પણ સમાઈ નહીં તેથી પાછી આવીને તેણે જગત્ની દૃષ્ટિને રૂંધી દીધી. પોતાના ગોત્રના પૂર્વપુરૂષોનાં પરાક્રમે સાંભળવામાં તત્પર એવા અગ્રેસર વીરોએ પરસ્પર ખાણોવડે યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. સર્વ વાજિત્રોના નાદથી અને સર્વ પ્રકારના આરંભથી સૈનિકો સર્વ રીતે નજીક આવ્યા. આગળ રહેલા દાવાનલ જેવા હાથીએ હાથી, અશ્વે અશ્વ, પેદલે પેદલ અને રથે રથ યુદ્ધ કરવા લાગ્યાં. કોઈ ઘોડેસ્વારે કોઈ ગજગૃહ પુરૂષને આકુલ વ્યાકુલ જોઈ વેગવાળા ઘોડાવડે જઈને હાથીના દાંત ઉપર ઘોડાના પગ મૂક્યા, અને વેગથી ખડ્ગ ખેંચી તરત શત્રુના મસ્તકને દૂર કરી વીરવૃક્ષના ફળની જેમ હાથમાં પકડીને વારંવાર નાચવા લાગ્યો. કોઈ ખડ્ગધારી ખાણુથી વ્યાકુલ થઈ આડી ઢાલ ધરીને નમ્ર વાણી બોલતો પાંજરામાં રહેલા પોપટની તુલનાને પ્રાપ્ત થયો. કોઈ ખડ્ગધારી સુલટ કમલનાળની જેમ ખાણુના ઘાતને અવગણીને પોતાના રાજની દેખતાં ધનુર્ધારી શત્રુને મારી નાખ્યો. કોઈ અસ્રવગરનો સુલટ હાથીના મુખમાંથી દાંત ખેંચી લઈ તેનાવડે શત્રુનો વધ કરી પોતાના સ્વામીના પ્રસાદને લાયક થયો. કોઈ વીર પોતાના શરીર ઉપર પડતા શત્રુઓના દેહમાંથી ઉછળતા રૂધિરના બિંદુઓથી સંચામલક્ષ્મીના રાગના છાંટાની શોભા ધારણ કરવા લાગ્યો. કોઈ સુલટ દુશ્મનોના માંસથી ગીંધ, શિયાળ, વેતાલ, ડાકણ, પ્રેત અને રાક્ષસોને અનેક પ્રકારે લોભાવવા લાગ્યો. સ્થલઉપર પણ અશ્વરૂપ તરંગને ઉછાળતો અને હાથીરૂપ પર્વતને ધારણ કરતો રૂધિરનો સાગર આમતેમ ઉછળવા લાગ્યો.

૧ હાથીપર બેસનાર હાથીપર બેસનાર સાથે, ઘોડેસ્વાર ઘોડેસ્વાર સાથે, રથી રથમાં બેઠેલા સાથે અને પગે ચાલનારા પગે ચાલનારા સાથે યુદ્ધ કરે એવી નીતિ છે.

૨૩૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

આ પ્રમાણે સાત માસસુધી અતિ દુઃસહ સંગ્રામ ચાલ્યો. અને બંને સૈન્યમાં મળીને દશકોટિ માણસો ક્ષય પામ્યાં. તે સમયે રાજાએ હાથીનાં વાહનોને છોડાવતો અને તે રૂપે ગર્જના કરતો કાળજના જેવો કાળો મેઘ ચડી આવ્યો. તત્કાળ તેણે મોટી ધારાથી વર્ષવા માંડ્યું, એટલે જેઓ શૂર, રણુધીર, અને કદિ પરાક્રમુષ્ઠ નહીં થાય તેવા હતા તેઓપણ રણુમાંથી ખસી ગયા. મુશળના જેવી જળધારાવડે પીડાતા રક્ષણુરહિત વીરોએ પોતાના બચાવને માટે ઢાલો મસ્તકપર રાખવા માંડી. બંને સેના રણુમાંથી નિવૃત્ત થઈ અને ઊંચા પ્રદેશમાં કરેલી ઘાસની ઝુંપડીઓનો આશ્રય કરીને ઊભી રહી. વહેતા નીરોએ પૃથ્વીનો તમામ કાદવ કાઢી નાખ્યો, જેથી ફરીવાર તેમાં દુર્વાદિકના અંકુરો ઉગી શક્યા નહીં. પોતાનો પતિ મેઘ પ્રાપ્ત થતાં પૃથ્વીએ રાગથી રોમાંચિત થઈને લીલોતરીના મિષથી નીલી સાડી ધારણુ કરી. વરસાદે પોતાના પ્રસરતા જળવડે થોડા વખતમાં ખાડા, ખીણ, દર, નદી, ધરા અને તળાવોને ભરપૂર કરી દીધાં. નિરંતર જળને વરસતા વરસાદથી એટલું બધું જળ વરસ્યું કે સર્વત્ર જળમય થઈ ગયું; તેમાં પાત્ર અપાત્રનો અવિચાર એજ યુક્તિવાળો હેતુ છે. જેમ રાગ દ્વેષરૂપ શત્રુઓ ધર્મને અને દુર્જનો સાધુ પુરુષોને ઉપદ્રવ કરે તેમ મચ્છર ડાંસ અને કુંતિઓ સૈન્યને અતિ ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યાં. જેમ જેમ રાત્રિએ મેઘ અતિશય ગાજવા લાગ્યો તેમ તેમ કામદેવ, વિયોગી જનોની ઉપર ડોપ કરવા લાગ્યો. તેઓનાં મનમાં ગાજતા વરસાદે કામદેવરૂપ અગ્નિને તેવીરીતે સિંચન કર્યો કે જેથી તે તપેલા તેલની જેમ ટુંકાડાની સાથે પ્રબલ સિત થવા માંડ્યો. કોઈ જનસભામાં ધણા માણસો સમક્ષ પ્રિયાને સંભારી રોવા લાગ્યો, તે વખતે ગાજતા મેઘે તેનો અપલાપ કર્યો. જેઓ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રના ધાતને કમળના જેવા ગણતા હતા, તેઓને પણ તે સમયે કામદેવનાં પુષ્પરૂપ ખાણુ અતિ દુઃસહ થઈ પડ્યાં. કેટલાક સૈનિકો નીલી કાંચલી અને ઊંચા પયોધરને ધારણુ કરતી અંતરીક્ષ સ્થળીને જોઈને પોતાની નીલ સાડીમાં રહેણી ઊંચા સ્તનવાળી કાંતાને સંભારવા લાગ્યા. “હે પ્રિયા! મેઘ જેમ જેમ ગાજે, તેમ તેમ મારા અંતઃકરણમાં કામદેવ સ્ફુરાયમાન થાયછે; ભૂમિ રોમાંચની જેમ તૃણાંકુરવડે વ્યાપ્ત થઈ ગઈ છે તે મને કાંટાની જેવી ખુંચે છે; હે ભામિનિ! આ ઝડીનો પવન અગ્નિના જેવો જ્વલિતને હરનારો દુઃસહ લાગે છે, આ વર્ષાકાળ વિદ્યુતરૂપ અગ્નિ મને ખીવરાવે છે, જળ અંગને બાળે છે, અને કામદેવ ખાણુથી પીડેછે. તે છતાં હે ચંડિ! તું નિર્દય થઈને વૃથા ડોપ શામાટે કરેછે?” આ પ્રમાણે કોઈ સુભટ રાત્રે સ્વપ્નામાં આવેલી પોતાની સ્ત્રીને અશ્રુ લાવી ચરણમાં પ્રણામ કરીને ઉપાલંભ આપતો હતો. કાંતાનો વિયોગી કોઈ વીર ‘પીયુ પીયુ’ એવા ચાતકપ-

સર્ગ ૭ મો.]

સુવલ્લુ તાપસનો ઉપદેશ.

૨૩૬

ક્ષીના સુખથી નીકળતા શબ્દો સાંભળીને પોતાની પ્રિયાનાં વચનોને સંભારતો હતો.

આ પ્રમાણે મેઘગર્જના કરતાં સર્વે વિરહીજનો આવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા. કર્મના વિલાસને ધિક્કાર છે. વર્ષાઋતુ વીસા પછી પૃથ્વીને કમળસહિત કરતી શરદઋતુ પ્રાપ્ત થઈ. તે સમયે સત્પુરુષોનાં ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થતી સન્મતિથી થાય તેમ જડ (જળ) પણ પ્રસન્ન થયાં. ડૂળપાકને પ્રાપ્ત થયેલાં ધાન્યો સારા ભાવરૂપ પવનના ઊર્મિથી કરેલાં સત્કર્મની જમ હર્ષ આપવાં લાગ્યાં. ખંતે કુળમાં ઉજ્જવળ એવી સદ્બુદ્ધિવાળી સ્ત્રીઓની જમ સરિતાઓ અંતઃપ્રસન્ન થઈને સન્માર્ગે ચાલવા લાગી. તે સમયે ચંદન, ચંદ્રનાં કિરણો, ચાંચીનાઈ વસ્ત્ર અને ગાય તથા નદીનું પય^૧ કાને સુખકારી લાગતું નથી? વર્ષાઋતુમાં સંચય કરેલા દેહને દાહ કરનાર કામદેવનો અને સૂર્યનો તાપ તે સમયે અત્યંત પ્રદીપ્ત થયો. યોગમાર્ગનીપેઠે પૃથ્વીનો માર્ગ પંકરહિત-શુદ્ધ થયો; વીતરાગની દૃષ્ટિનીજમ દિશાઓ સર્વત્ર પ્રસન્ન થઈ; હાથીના મદ્દ જવા સુગંધી સપ્તરશ્મિનાં વૃક્ષોએ પોતાના પુષ્પરસવડે મધનું સહકારીપણું પ્રાપ્ત કર્યું; જૈનધર્મની જમ આકાશ નિર્મળ થયું અને કૂપ-પ્રદેશનીપેઠે તે ખંતે રાજના મને પણ કલુષિતપણું છોડી દીધું.

આ સમયે વિમલબુદ્ધિ નામના મંત્રીશ્વરે આવી પ્રણામ કરી પોતાના સ્વામી દ્રાવિડ રાજાને વિજ્ઞાપિત કરી, “સ્વામી! આ શ્રીવિલાસ નામના વનની નજીક કેટલાક તાપસો પાપની શાંતિને માટે તપસ્યા કરેછે; તેઓ જીર્ણ વદકલ વસ્ત્ર પેહેરે છે અને કંદમૂળ ડૂળાદિ ખાયછે. જે તમારી આજ્ઞા (ઇચ્છા) હોય તો આપણે તેમને વાંદવા જઈએ. ” તે સાંભળી મંત્રીનાં વચનને સાર્થક કરવાને દ્રાવિડ રાજા સર્વ સૈન્યને સાથે લઇને તાપસોના આશ્રમે આવ્યો. ત્યાં એક સુખ્ય તાપસ તેમના જોવામાં આવ્યા. તેણે વદકલનાં વસ્ત્ર પેહેર્યાં હતાં, પર્યંકાસને ઘેરી જપમાળા ફેરવતા હતા, મનને ધ્યાનમાં લીન કર્યું હતું, ગંગાની મૃત્તિકાથી સર્વ અંગપર વિલેપન કર્યું હતું, જપ મંડળે મંડિત હતા, પોતાના નેત્રરૂપ ભ્રમરને આદિનાથનાં ચરણકમળમાં બેસી દીધાં હતાં, તપસ્વીઓ અને બીજા ધર્મીયાં લોકો તેની ઉપાસના કરતા હતા અને યોગ્યવખતે વનનાં ડૂળ પૂલનો આહાર કરતા હતા. એ મહાશય તાપસનું સુવલ્લુ એવું નામ હતું. નામ જાણી દ્રાવિડ રાજાએ ભક્તિયુક્ત ચિત્તથી નામગ્રહણપૂર્વક તેમને પ્રણામ કર્યો. સુવલ્લુ તાપસે તત્કાળ ધ્યાન છોડી સુકૃતરૂપ સ્ત્રીઓની શિષ્યાને બેસી કરતા હોય તેમ હાથ બંધા કરીને આશિષ આપી. ભક્તિવડે નમ્ર દ્રાવિડ રાજા તેમનાં વચન સાંભળવાની સ્પૃહા કરીને પરિવાર-

૧ ગાયપક્ષે દેવ, નદીપક્ષે નિર્મળજળ. ૨ યોગપક્ષે કર્મચંક અને માર્ગપક્ષે કાદવ.

૨૪૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સાથે તેમની પાસે યોગ્ય સ્થાને બેઠો. શ્રીયુગાદિ પ્રભુની વાણી જણે સાંભળી છે એવા સુવદ્યુ તાપસ ધર્મથી ઉત્તત એવી મધુરવાણી બોલ્યા, “હે રાજન્ ! આ સંસાર સમુદ્રના ભર્મિ^૧ જવો અપણ છે. તેમાં વિષયરૂપ જળની લમરીમાં લીન થઈને પામર પ્રાણીઓ ડૂબી જાય છે ! હે ભૂપતિ ! દુઃખના સમૂહને આપનારા વિષયો સન્માર્ગે ચાલતા પ્રાણીઓને પણ પિશાયની જેમ છળે છે. વિષયથી જીતાડને સ્વચ્છંદ્યણે પ્રતો સંસારી પ્રાણી આ લોક અને પરલોકમાં તીવ્ર દુઃખ ભોગવે છે. વિષયરની^૨ જેવા પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોથી એક સાથે હણાતો રંક પ્રાણી શીરીતે કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરી શકે ? પ્રથમ પ્રાણીને જરા સુખમાં લોભાવી પછી એ દુષ્ટ વિષયો દાણુ રાક્ષસોની જેમ છળે છે. છળ કરવામાં પંડિત એવા કષાયરૂપ શત્રુઓ પૂર્વે સંચય કરેલાં પુણ્યરૂપ પુષ્કળ ધનને જોતાં જોતાંમાં વેગથી હરી લે છે. તેમાં ક્રોધરૂપી મહાયોદ્ધો કોઈનાથી હઠે તેવો નથી. તે પોતાના સ્થાનને પણ દૂષિત કરી પ્રકૃતિમાં પેશીને જીવને દૂષિત કરે છે. જે ક્રોધરૂપ અગ્નિ શરીરરૂપ ધરમાં સળગી ઊઠ્યો હોય તો તે જીવના પુણ્યરૂપ સર્વસ્વને ખાળી નાખે છે. તેથીજ સર્વ કષાયમાં તેને મુખ્ય કહેલો છે. ધર્મરૂપી વૃક્ષનું બીજ દયા છે, કોપથી દયાનો નાશ થાય છે, તેથી ક્રોધીને દયા રહેતી નથી; એટલે તેને ધર્મ અને શુભગતિ કાંઈ પ્રાપ્ત થતાં નથી. જે પ્રમાદથી પણ જીવની હિંસા થાય તો તેથી કુયોનિમાં અવતરવું પડે છે; તો ક્રોધથી જ પ્રાણીની હિંસા કરવી તે તો નરકનુંજ કારણ છે. બુદ્ધિવાન્ પુરૂષોએ એકેન્દ્રિય જીવની પણ હિંસા છોડવા યોગ્ય છે. અને ક્રોધથી બેઠેન્દ્રિય વિગેરે જીવોની હિંસા થાય તો તે અવશ્ય નરકને આપનારી છે. જે બીજનો દ્રોહ કરવો, તે ધર્મરૂપ વૃક્ષને છેદવાનો કુહાડો છે, બોધિબીજને દહન કરવામાં દાવાનલ છે, અને નરકદ્વારને ઉઘાડવાની ડુંગ્રી છે. હિંસા મનમાં માત્ર સંભારી હોય તો પણ ઘણાં દુઃખને આપે છે, તો તે સારીરીતે આચરી હોય તો તો નરકમાંજ લઈજાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? જે પુરૂષો રાજ્યાદિના સુખને માટે અશ્વ, ગજ અને મનુષ્યોને હણે છે, તે અજવાળું કરવાની બુદ્ધિએ પોતાનું ધર ખાળે છે. હે રાજા ! પરિણામે નરકનેજ આપનારા રાજ્યને માટે તમે બંધુની સાથે વૈર કરી કોટિ મનુષ્યોની હિંસા શામાટે કરો છો ? આ શરીર અનિત્ય છે, લક્ષ્મી જળના પરપોટા જેવી છે અને પ્રાણ તૃણના અગ્નિ જેવા છે, તો તેમને માટે તમે હવે પાપ કરો નહીં. જે કદિ કોઈ કાર્ય માટે વિરોધ કરવો પડે તો તે શત્રુની સાથે કરવો(૧), પણ પોતાના બંધુની સાથે વિરોધ કરવો તે તો પોતાનુંજ એક નેત્ર ફેડવા જેવું છે. નિર્ગુણી, દરિદ્રી, લોભી અને દુઃખદાયક એવો પણ

૧ મોભ. ૨ સર્પ.

સર્ગ ૭ મો.]

સુવલ્લુ તાપસના ઉપદેશે દ્રાવિડપર કરેલી અસર.

૨૪૧

બંધુ હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે તે પોતાનો બીજો જીવ છે. કદિ પોતાનો બંધુ પ્ર-
ચંડ કે તીવ્ર હોય તોપણ તેની સાથે સંગમ કરવો તે ઉત્તમ છે. બુદ્ધો ! કમળ
પોતાના તીવ્ર મિત્ર સૂર્યનાં દર્શનથી ખુશી થાયછે, ચંદ્ર અમૃતમય છે છતાં પણ તે-
નાથી ખુશી થતું નથી. જે કૂર પુરુષો રાજ્યાદિકને માટે દોષથી પોતાના બંધુઓને
મારે છે તે પુરુષો અતિ લૌલ્યતાથી પોતાનાં અંગને કાપીનેજ પોતે ખાયછે. હે રાજ !
લોભરૂપી પિશાચને આધીન થઈને તમે પોતાની બીજી જીભ જેવા બંધુસાથે યુદ્ધ
કરવાનો આરંભ કેમ કર્યો છે ? હવે હે રાજ ! તમે રણમાંથી વિરામ પામો, સર્વ
સૈનિકો સુખે રહો, અને દિગ્ગજો ધરણીધર શેષનાગની સાથે વિશ્રાંતિ પામો. તમે
ધર્મની અને શ્રીયુગાદિ પ્રભુની આરાધના કરોછો તો તેઓએ દૂર કાઢી મૂકેલી હિં-
સાને તમે કેમ પાછી લાવોછો ? ”

સુવલ્લુ તાપસના મુખથી આ પ્રમાણે ઉપદેશ સાંભળી જેનાં અંતઃકરણની
સ્થિતિ ધર્મથી ભેદ પામીને સમાન ભાવ પામી છે એવો દ્રાવિડરાજ દ્યાર્દ્ર દૃદ્યે
બોલ્યો, “હે મુનિ ! શ્રી ભરત, આદિત્યપ્રજા, અને બાહુબલિ વિગેરે શ્રી આદીશ્વરના
પુત્ર હતા, તથાપિ તેઓએ સહજ કારણને લઈને પરસ્પર યુદ્ધ કર્યું હતું. અને
તેમણે હાથી, ઘોડા, મનુષ્ય અને પાડા વિગેરેનો વિનાશ કર્યો હતો; તથાપિ તેઓ
જરાપણ દૂષિત ગણાયા નહતા તેનું શું કારણ ? કેમકે એમાં તો કંઈ એવો હતો
ઘટતો નહોતો. અને આ મારો ભાઈ વાલખિલ્ય તો કોપકલુષ છે, અસન્માર્ગનો
પ્રવર્ત્તાવનાર છે અને પોતાની મેળે સ્વજનની અવગણના કરીને રણ કરવામાં
આગેવાન થયો છે. તથાપિ એ રણથી વિરામ પામીને મારી આજ્ઞાવડે સુખે પો-
તાનું રાજ્ય ભોગવો. હું મારા દેશમાં પાછો જવા તૈયાર છું.” આવાં દ્રાવિડનાં વ-
ચનો સાંભળી સુવલ્લુ તાપસ ધણા આદરથી ધર્મના સર્વસ્વરૂપ વચન બોલ્યા,
“ હે રાજ ! તમે જે શ્રી ભરત વિગેરેનું ઉદાહરણ આપ્યું તે અહીં ઘટતું નથી, તેનું
કારણ સાંભળો. ભરતે મુનિદ્વાનથી ચક્રવર્ત્તીની લક્ષ્મી મેળવી હતી અને બાહુબલિએ
મુનિની વૈયાવચ્ચ કરીને બાહુબળ ઉપાજર્યું હતું. ચક્ર જ્યારે શસ્ત્રાગારમાં પેહું નહીં
ત્યારે ચક્રવર્ત્તીએ તેને નમવાનું કહેવરાવ્યું અને ‘ હું પિતાશિવાય બીજા કોઈને ન-
મીશ નહીં ’ એવા વિચારથી તેનું કહેણ સાંભળતાં બાહુબલિને કોપ થયો. તથાપિ
દેવતાના કહેવાથી તે બુદ્ધિમાન વીરોએ જગત્નો સંહાર થવાનું કારણ એવું રણ
મૂકીને બાહુયુદ્ધ કર્યું હતું. હે રાજ ! બાહુબલિએ અને ભરતે જે ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય કર્યું
છે, તેનું સ્મરણ કરો ! શામાટે તેમને દૂષિત કરોછો-એઓ તો મોટા પરાક્રમી
ગુણવાન અને ઉદાર ચરિત્રવાળા પ્રભુના પુત્રો હોવાથી ક્ષણવારમાં જ્ઞાન અને મોક્ષ

૨૪૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

પામી ગયા છે. તમે પણ શ્રી ઋષભસ્વામીના પૌત્ર છો, તેથી જ્યારે તમે તમારા પિતા અને કાકાના જેવું કાર્ય કરો, ત્યારે તેમનું ઉદ્દાહરણ આપજે—નહીંતો આપશે નહીં.”

આવી સુવદ્યુ તાપસની વાણી સાંભળી દ્રાવિડરાજ જરા લજ્જા પામી ગયો. ક્ષણવારે નવીન ધર્મરાગથી મસ્તક નમાવી બોલ્યો, “મુનિવર્ય! અજ્ઞાનને લીધે મેં તેમનું વૃથા ઉદ્દાહરણ આપ્યું છે. શું પામર પ્રાણી કાચ અને ચિંતામણિને એક ઠેકાણે ન જોડે? હે તાપસપતિ! અકાર્ય કરવામાં તત્પર એવા અમોને શિક્ષા આપો કે અમારે હવે આ લોક અને પરલોકમાં ધર્મને અને સુખને કરનારું શું કાર્ય કરવું.” આ પ્રમાણે કહેતા દ્રાવિડને ધર્મતત્પર અને દ્યાર્દ્ર દૃઢયવાળો જાણી મુનિ આનંદ પામી ફરીવાર મધુર વચને બોલ્યા, “રાજન્! પાપકર્મને શરણુષ્પ આ રણકાર્યથી વિરામ પામો. અને આ બંધુ, આ વૈરી અને આ રાજ્યને છોડીદો. હમેશાં પછવાડે પડેલું મૃત્યુ જ્યાંસુધી આવે નહીં, ત્યાંસુધીજ સર્વ સંપત્તિ અને અખંડિત રાજ્ય રહેલું છે—પ્રાણ ક્ષણભંગુર છે, શરીર રોગનું ગૃહ છે અને સંધ્યાનાં વાદળાં જેવું ચપળ રાજ્ય છે, માટે આત્મહિતનો વિચાર કરો. આત્મા દેહનો અર્થ કરેછે પણ દેહ આત્માનો અર્થ કરતો નથી; તેથી વિદ્વાન્ પુરુષ આ અસાર દેહવડે આત્માર્થને સાધી લેછે. વિશ્વા, મૂત્ર, ચરખી, માંસ, મજ્જા અને મેદથી ભરેલો, નવ સ્રોતથી સ્તવતો, રોગરૂપ મળથી સંપૂર્ણ ભરેલો, ચપળથી પણ ચપળ, અને અશુચિથી પણ અશુચિ એવા દેહને માટે કયો સુજ્ઞ પુરુષ દુર્ગતિદાયક પાપને આચરે? આ અસાર અને અનિત્ય દેહથી જો શાશ્વતધર્મ મેળવાય તો તે બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ શું ન મેળવ્યું ગણાય?”

સુવદ્યુ તાપસની આવી વાણી સાંભળી બુદ્ધિનો નિધિ રાજ પરમ વૈરાગ્ય પામી તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો, “હે ભગવન્, તમેજ મારા ગુરુ, તમેજ મારા દેવ, અને તમેજ આ સંસાર સાગરમાંથી મારો ઉદ્ધાર કરનારા છો, માટે હે દયાસાગર! મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ મને દીક્ષા આપો.” આ પ્રમાણે કહી મુનિનાં વચનથી પોતાના બંધુને ખમાવવાને વેગથી એકલો તેના સૈન્યતરફ ચાલ્યો. પોતાના જ્યેષ્ઠબંધુને વેગથી એકાદી આવતો જોઈ વાલખિલ્ય તત્કાળ આસન ઉપરથી ઊભો થયો, અને પ્રણામપૂર્વક પૃથ્વીપર આજોટી ધૂલિવડે ધુસર થયેલા પોતાના કેશથી વડિલબંધુના ચરણને પોતાના દોષની જમ માર્જન કર્યા. પછી વાલખિલ્યે કહ્યું, “હે પૂજ્ય! મારા પૂર્વભવના ભાગ્યયોગે તમે મારે ઘેર પધાર્યા છો માટે પ્રસન્ન થઈને આ રાજ્ય ગ્રહણ કરો.” કનિષ્ઠબંધુની ભક્તિથી

સર્ગ ૭ મો.]

દ્રાવિડ અને વાલ્મીકિયે લીધેલી તાપસી દિક્ષા.

૨૪૩

હર્ષ પામેલા દ્રાવિડે પોતાનો ઈરાદો સ્પષ્ટ કરવા માટે મુનિની પવિત્ર સદ્ગુણવાળી વાણી કહી બતાવી. પછી કહ્યું કે, “બંધુ! સુવદ્યુ મુનિએ કરેલા યોગના લાભથી નરકરૂપ વૃક્ષમાં મેધ જવું માંડે રાજ્ય પણ હું છોડી દઉં છું તો પછી તમારા રાજ્યનો શીરીતે આદર કરું? આ સાત અંગવાળું રાજ્ય તે સાત નરક જવું છે, અને ચતુરંગ સૈન્ય દુર્ગતિના દુઃખમાં ચતુરંગક અર્થાત્ ચાર ગતિરૂપ છે. સ્વર્ગ ગતિમાં જતાં પ્રાણીને અંતરે રહેલી રાજ્યલક્ષ્મી છત્રનાં બાનાથી વેરણની જમ તે ગતિને ઢાંકી દે છે. ચામર અમર થવાની ઇચ્છાને હણી રાજ્યના તૃણાતુર નરને તિર્યચ ગતિમાં કે નરક ગતિમાં લઈ જાય છે. હાથીએ કર્ણથી, ઘોડાએ પૂંછડાથી, ખડ્ગો કંપારાથી અને વારાંગનાએ ચામરોથી રાજ્યલક્ષ્મીની ચપળતા બતાવે છે. જેથી સદા ભય, સદા દ્રોહ, સદા અપકીર્તિ અને કુચ્છેષ્ટાથી સદા ઈર્ષ્યા થયા કરે છે તેવા આ રાજ્યને ધિક્કાર છે. હે બ્રાતા! તમને મેં ઠાપાવ્યા છે તેથી તમને ખમાવવાને માટેજ હું આવેલો છું. હવે આ રાજ્ય છોડી હું વ્રતસામ્રાજ્ય ગ્રહણ કરીશ.” જ્યેષ્ઠબંધુની આવી ધર્મયુક્ત વાણી સાંભળી અનુજ બંધુ બોલ્યો. ‘પૂજ્ય વડિલબંધુનો અનુચર થવા હું પણ વ્રતજ ગ્રહણ કરીશ.’ એવીરીતે પરસ્પર કહી રજ લઇને બંને રાજબંધુ પ્રીતિથી પોતપોતાનું સૈન્ય લઈ વ્રત લેવાની ઇચ્છાથી સુવદ્યુ મુનિના ચરણ પાસે આવ્યા. પોતપોતાના રાજ્ય ઉપર પોતાના પુત્રોને બેસારી મંત્રીને ભળાવી દશકોટિ મનુષ્યોની સાથે તેમણે તાપસી દીક્ષા લીધી. પછી માથે જટા ધરતા, કંઠમૂળ કળને ખાતા, ગંગાની મૃત્તિકાથી સર્વ અંગને લીંપતા, સર્વ પર હિતશુદ્ધિ રાખતા, પ્રતિદિન ધ્યાનમાં લીન રહેતા, મૃગનાં બચ્ચાંની સાથે વસતા, જપમાળાથી શ્રી-યુગાદિ પ્રભુનું નામ નિરંતર જપતા, પરસ્પર સ્વેચ્છાપૂર્વક ધર્મકથા કરતા, દોષથી વર્જિત અને સરળતાને ધારણ કરતા તેઓએ તાપસપણામાં લાખો વર્ષ નિર્ગમન કર્યો.

એકદા નમિરાજર્ષિના પ્રતિશિષ્ય બે વિદ્યાધરમુનિ તેજના કિરણોથી આકાશને પ્રકાશિત કરતા લાં ઉતર્યા. બંને ભૂર્તિમાન્ ધર્મ અને શાંતરસ હોય તેવા તેઓને જોઈ સર્વ મુમુક્ષુ તાપસોએ તેમની પાસે આવી ભક્તિથી નમસ્કાર કર્યો. પછી તેઓ બોલ્યા કે, “તમે ક્યાંથી આવો છો? અને ક્યાં જવાનું છે? તમારું આહિં આગમન અમોને પવિત્ર કરવાનેજ થયું છે એમ અમે બાણીએ છીએ.” તેમને ધર્મલાભ આશિષ આપી તે વિદ્યાધર મુનિ બોલ્યા, ‘અમે શ્રીજિન સેવાને માટે પુંડરીક ગિરિએ જઈએ છીએ.’ પછી તેમણે શત્રુંજય-પુંડરીક ગિરિસંબંધી કથા પૂછી તેથી તેમના ઉદ્ધારને માટે વિદ્યાધર મુનિએ નીચે પ્રમાણે વૃત્તાંત કહ્યો. ‘તેવા પુરૂષો જગત્ના હિતકારીજ હોય છે.’

૨૪૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

“અનંત સુકૃતનો આધાર, અને સંસાર સાગરમાં વહાણરૂપ શ્રીશત્રુંજયગિરિ સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં શાશ્વતપણે વિજય પામે છે. એ ગિરિરાજની ઉપર તે તીર્થના યોગથી અર્હત અને યતિ પ્રમુખ અનંત જીવો સિદ્ધ થયેલા છે અને અનંત સિદ્ધ થશે. એ ગિરિ સિદ્ધિલક્ષ્મીનો અદ્ભુત ક્રીડાશૈલ છે; તેથી ત્યાં આવેલા પ્રાણી-જાને તે (સિદ્ધિલક્ષ્મી) ક્ષણમાં સુખેથી સ્વસ્થાનમાં લઇ જાય છે. ત્યાં આવેલા પુરૂષો મુક્તિસુખનાં સ્વાદને અનુભવે છે, કારણ કે ત્યાં મુક્તિપતિ એવા શાશ્વત યુગાદિ પ્રભુ રહેલા છે. એ ગિરિરૂપ કિલ્લામાં રહેલા પુરૂષને અનંતભવથી સાથે રહેનારા કુર્કર્મરૂપ દૂર શત્રુઓ પણ પરાભવ કરી શકતા નથી. જેમ સૂર્યના ઉદયથી અંધકારનો અને સન્નજનના સંગથી દુર્ગુણનો નાશ થાય છે તેમ તે તીર્થના સંગથી ક્ષણવારમાં હ્યાદિક પાપનો પણ નાશ થાય છે.” શત્રુંજયગિરિની આવી માહાત્મ્ય કથા સાંભળી સર્વ તાપસો ભક્તિથી તે મુનિની સાથે ત્યાં જવા ચાલ્યા. જીવની જતનાપૂર્વક ચાલતા અને જે મળે તેનો આહાર કરતા તેઓ થોડે દૂર ગયા ત્યાં જેની પાળ ઉપર વૃક્ષોની ઘટા આવેલી છે એવું એક સુંદર સરોવર તેમના જોવામાં આવ્યું. ત્રીભંજુતુના ભયંકર સૂર્યના કિરણવડે ક્લેશ પામેલા શિકારી પ્રાણીઓ વિસ્તારવાળા વૃક્ષોની છાયા નીચે વિશ્રાંતિ લઇને તેની સેવા કરતાં હતાં. વિકાશ પામેલાં કમળોના સુગંધ અને મકરંદને માટે સર્વ દિશાઓમાંથી આવતા ભમરાઓની તે દાનશાળા જેવું હતું. તે સરોવર જેઈ સર્વ તાપસો તાપની શાંતિ માટે તેની પાળ ઉપર જઇને વૃક્ષોની છાયા નીચે વિશ્રામ લેવા માટે અચિત્ત સ્થાને બેઠા. ત્યાં નેત્રને ધુમાવતો, શરીરને કંપાવતો, શ્વાસો-અશ્વાસ લેવાવડે ઉદરને ઉપસાવતો, મુખમાંથી લાળ કાઢતો અને પગ ફફડાવતો એક ગંગાના જળ જેવો ઉજ્જવળ હંસ બીજા હંસોથી વીંટાઈ મરવા પડેલો તેમના જોવામાં આવ્યો. તાપસોનો પગરવ થવાથી ભયને લીધે શત્રુંજયના આશ્રયથી જેમ પ્રાણીઓનાં પાપ ચાલ્યાં જાય તેમ બીજા હંસો તેને છોડીને ચાલ્યા ગયા. તે વખતે તેઓમાંથી એક દયાળુ મુનિએ ત્યાં આવી પોતાના પાત્રમાંથી અમૃતની જેમ જળ લઇને તેના મુખમાં નાખ્યું. તે જળના પડવાથી જાણે તેને મોક્ષાનંદના સુખની વાનકી ખતાવી હોય તેવું મુખ પ્રાપ્ત થયું. “હે જીવ! ધણાં દુઃખ-દાયક આ સંસારરૂપ અરણ્યમાં શરણરહિત ભમતા એવા તારે ચાર શરણ પ્રાપ્ત થાઓ. જે જે ભવમાં તું જે જે જીવોને વિરાધ્યા હોય, તે સર્વ જીવોને તું ખમાવ અને તેઓ તારી ઉપર ક્ષમા કરો. હવે તું શત્રુંજય તીર્થનું અને શ્રી આદિનાથ

સર્ગ ૭ મો.]

દ્રાવિડ ને વાલખિલ્યનું દશ કોટિસાધુસાથે મુક્તિગમન.

૨૪૫

પ્રભુનું સ્મરણ કર.” આપ્રમાણે કહી તે મુનિએ તેને નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો. તે પંચનમસ્કારના સ્મરણથી પીડારહિત થયેલો હંસ સમાધિવડે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્તમ દેવ થયો. પછી તે બન્ને મુનિના શુદ્ધ ઉપદેશથી સર્વ તાપસોએ પોતાની મિથ્યાત્વપણાની ક્રિયા છોડીને જિનેશ્વરોક્ત વ્રતાદિ અંગીકાર કર્યો. જે કેશોની પરંપરા માથે જટા વધારવાથી વૃદ્ધિ પામેલી હતી, તેનો મૂળ-માંથી નાશ કરવાથી (કેશહંચન કરવાથી) તેઓ અપરાધીની જેમ પૃથ્વીપર આળોટવા લાગ્યા. પછી તેમણે મિથ્યાત્વની આલોચના કરી વ્રતધારી થઈને બંને મહામુનિ પાસેથી આ ભવસાગરમાં દુઃપ્રાપ્ય એવું સમકિતનું સ્વરૂપ ભક્તિથી સાંભળ્યું. પ્રથમથીજ શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની ઉપર ભક્તિવાળા તો હતાજ તે વ્રત લેવાથી વિશેષ ભક્તિભાવને ધારણ કરી તે મુનિઓ મહાશયમુનિની અનુમતિથી શત્રુંજય તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં ભવિજનોને બોધ કરતા, પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા અને જીવની જતનાપૂર્વક ચાલતા તેઓને શ્રી સિદ્ધાચલનાં દર્શન થયાં. શ્રીયુગાદિ પ્રભુરૂપ મુગટ રત્નથી મંડિત એવો તે ગિરિ, પૃથ્વીરૂપ સ્ત્રીનું વનરૂપ કેશવડે સુંદર મસ્તક હોય તેવો દેખાતો હતો; જેની ઉપરનાં રત્નકિરણો અળકી રહ્યાં છે એવા એકસો ને આઠ સુવર્ણ શિખરો જ્યાં દિવાની જેમ શોભતા હતા. જાણે પુણ્યનો રાશિ હોય તેવા વિમલાચળને બેઠા સર્વ મુનિઓ મોક્ષની વર્ણિકાની જેમ અમંદ આનંદને પ્રાપ્ત થયા. ગિરિનાં દર્શનથી ઉત્સાહ ધરતા અને કર્મરૂપ રોગના ક્ષયથી નિર્મળ થતા તેઓ મુક્તિગૃહના જાયા આંગણાની જેવા તે ગિરિપર ચડ્યા. ઉપર રહેલા રાજદનીના વૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને પછી ડોલરનાં પુષ્પ અને કર્પૂર જેવી ગૌર કાંતિવાળા શ્રીઆદિનાથ પ્રભુને તેમણે નમસ્કાર કર્યો. ભક્તિના ઉદ્ભાસે પ્રેરેલા તેઓ પોતાની શક્તિપ્રમાણે પ્રભુના અનંત ગુણો હર્ષપૂર્વક ગાવા લાગ્યા.

માસક્ષપણને અંતે બંને જ્ઞાની મુનિઓએ સાથેના દશ કોટિ સાધુઓને શિક્ષા આપવા માંડી “હે સાધુઓ ! તમે પ્રથમ આ સંસારમાં અશુભધ્યાનાદિના યોગથી નરકને આપનારાં અનંત કર્મો ઉપાર્જન કરેલાં છે, તેથી તમારે આ ક્ષેત્ર-માંજ રહેવું. આ ક્ષેત્રના પ્રભાવથી તમે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે જશો.” આવી રીતે તેમને આદેશ કરી તે બંને દેવર્ષિ પોતાની કાંતિથી દિ-શાઓમાં પ્રકાશ કરતા આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા. પછી દ્રાવિડ અને વાલખિલ્ય વિગેરે તાપસો તે તીર્થનાં અને શ્રીજિનેશ્વરનાં ધ્યાનમાં તત્પર થઈ માસોપવાસ કરીને તે ઠેકાણેજ રહ્યા. અનુક્રમે સમસ્ત મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરી, પ્રાંતે નિ-

૨૪૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ શ્લો.

યામણા આચરી, મન વચનના યોગે સર્વ પ્રાણીઓને ખમાવી, દુષ્ટ આઠ કર્મના ક્ષયથી નિર્મળ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અંતર્મુક્તિમાં તે દશ કોટિ સાધુઓ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા.

પેલો હંસ જે સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો હતો, તેણે ત્યાં આવી ભક્તિ-પૂર્વક મોટી સમૃદ્ધિથી તેમનો નિર્વાણમહોત્સવ કર્યો. પછી બીજા લોકોને પોતાનું સ્વરૂપ જણાવી ત્યાં હંસાવતાર નામે પવિત્ર તીર્થ સ્થાપીને તે પાછો પોતાના દેવલોકમાં ગયો. કાર્તિકમાસની પૂર્ણિમાને દિવસે ચંદ્ર કૃત્તિકાનક્ષત્રમાં આવતાં તે દશ કોટિ મુનિઓ શત્રુંજય ઉપર કેવળજ્ઞાન પામીને સિદ્ધિ પામ્યા અને ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાએ પુંડરીક ગણધર મોક્ષે ગયા ત્યારથી કાર્તિકીપૂર્ણિમા અને ચૈત્રીપૂર્ણિમા એ બે પર્વણી પ્રસિદ્ધ થઈ છે. આતુર્માસની અવધિ કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ થાય છે તેથી તે દિવસે દેવતાઓ મુનિઓનો નિર્વાણ ઉત્સવ કરે છે. તે પૂર્ણિમાએ ત્યાં યાત્રા, તપ અને દેવાર્ચન કરવાથી બીજા સ્થાનક અને બીજા સમયના કરતાં અધિક પુણ્ય થાય છે. કાર્તિક માસમાં માસક્ષપણ કરવાથી જટલાં કર્મ સેંકડો સાગરોપમસુધી નરકમાં દુઃખ ભોગવતાં ન બપે તેટલાં કર્મો ખપી જાય છે. સિદ્ધાચળ ઉપર કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ માત્ર એક ઉપવાસ કરે તો પણ પ્રાણી બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા અને ગર્ભહત્યાના પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. શ્રીઅર્હત પ્રભુના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને જે સિદ્ધગિરિપર કાર્તિકી પૂર્ણિમા કરે છે તે સર્વ સુખને ભોગવી પ્રાપ્તે મોક્ષે જાય છે. વૈશાખ, કાર્તિક અને ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાએ જ્યો સંધને લઈ સિદ્ધાચળે આવી આદરથી દાન અને તપ કરે છે તેઓ મોક્ષસુખને પામે છે. તે મુનિઓના પુત્રોએ યાત્રા માટે સિદ્ધાચળે આવી એવી પ્રાસાદની શ્રેણી રચાવી કે જેથી પુણ્યરાશિવડે વધતો આ સિદ્ધાચળ અત્યંત શોભવા લાગ્યો. એવી રીતે કોટિ મુનિઓ વિમલાચળઉપર મોક્ષને પ્રાપ્ત થયાથી પુણ્યસમૂહથી અતિ પવિત્ર એવું તે તીર્થ ત્રણ જગત્માં વિશેષ પ્રખ્યાત થયું.

હે ઇંદ્ર ! ભરતના મોક્ષ પછી એક પૂર્વકોટિ વર્ષ ગયાં ત્યારે તે દ્રાવિડ અને વાલમ્પિલ્ય પ્રમુખ મુનિઓ મોક્ષે ગયા. આ અવસર્પિણીકાળમાં એ તીર્થનો પ્રથમ ઉદ્ધાર કરનાર ભરત ચક્રવર્તી થયા. હવે ત્યારપછીના બીજા સર્વ ઉદ્ધારોની સ્થિતિ કહું છું તે સાંભળો. અયોધ્યા નગરીમાં શ્રીભરતના વંશનેવિષે તેનાથી આઠમી પાટ તેજ અને યશનો પતિ દુંડવીર્ય નામે રાજા થયો. ત્રિખંડભરતનો અધિપતિ તે રાજા શ્રાવકોની પૂજા કરવાનો જે ભરતનો આચાર આદ્યો આવતો હતો તેને સારીરીતે ચલાવતો હતો. ભરતના મોક્ષપછી છ કોટિપૂર્વ ગયા ત્યારે એક વખતે સૌધર્મ-

સર્ગ ૭ મો.]

દંડવીર્યની ઇંદ્રે કહેલી પરીક્ષા.

૨૪૭

પતિ સભામાં બેસી શ્રીઆદિનાથ ભગવંતના ગુણનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. પ્રથમ પ્રભુની સ્તુતિ કરીને પછી પ્રભુના આશ્રયથી રત્નરૂપે ઝળદી રહેલા અયોધ્યાપુરની અને પછી સેંકડો શાખાવડે જગતને આલંબન આપવાને સમર્થ એવા પ્રભુના વંશની તેણે સ્તુતિ કરી. પછી જ્ઞાનચક્ષુએ અવલોકન કરતાં પ્રચંડ વીર્યવાળો, યશવડે સ્ફુરણાયમાન થતો, સૂર્યની જેમ નિજવીર્યથી રાજતેજને હરતો, ઇંદ્રની જેમ ચારે રૂપ ચક્ષુએ અનેકને અવલોકતો, સહસ્ર બાહુવાળા અર્જુનની જેમ સર્વ દિશાઓમાંથી સંપત્તિઓ ખેંચતો, સહસ્ર જિજ્ઞાસાવાળા શેષનાગની જેમ હુકમથી સર્વને વિવિધ કાર્યમાં બેઠતો, મસ્તક ઉપર જગપતિ શ્રીઆદિનાથનો મુગટ ધારણ કરતો, સર્વ આભરણનાં તેજવડે પ્રકાશતો, મૂર્તિથી પણ ધારણ થઈ ન શકે તેવો, નીતિધર્મમાં પરાયણ, શ્રીયુગાદિ પ્રભુપર દૃઢ ભક્તિવાળો, વિશ્વને પાળવામાં શક્તિમાન, ઘણા રાજ્યોએ સેવેલો, ચામરોથી વીંજતો અને સભાવચ્ચે સુવર્ણના સિંહાસનપર બેસી ધર્મના માહાત્મ્યને કહેતો દંડવીર્ય રાજ બેવામાં આવ્યો. તેને બેઈ પ્રભુના વંશમાં ભક્તિવાળો શકઈંદ્ર મનમાં પ્રસન્ન થઈ મસ્તકને ધૂણાવવા લાગ્યો. પછી શ્રાવકનો વેષ લઇને ઈંદ્ર અયોધ્યામાં આવ્યો. ઉત્તરાસંગની પેઠે ત્રણ સુવર્ણના સૂત્રથી દ્વદ્વયમાં ભૂષિત થયો, એક વસ્ત્ર પરિધાનપણે રાખ્યું, બ્રહ્મવ્રતથી પવિત્ર થયો, આરવ્રત ધારીનાં ચિન્હરૂપે શરીરપર આર તિલક કર્યા અને માથે જરા કપિલવર્ણી કેશની શિખા રાખી. વળી તે કૃત્રિમ શ્રાવક જેમાં અર્હંત, યતિ, શ્રાવક અને ધર્મનાં લક્ષણો બતાવ્યાં છે એવા ભરતચક્રીના રચેલા ચાર વેદ મુખે ભણતો હતો અને પતાકાકારે હાથે કરીને શુદ્ધ જળનું આચમન લેતો હતો. આવા સુશ્રાવકને બેઠને દંડવીર્યનું મન તેની ઉપર આદરવાળું થયું, તત્કાળ તેને ભોજન કરાવવા માટે રાજ્યે રસોઈઆને આજ્ઞા આપી. ઈર્યાપથિ-કી પડિકમ્મતાં વિચરતો તે શ્રાવક રસોઈઆની સાથે દાનશાળામાં ગયો. ત્યાંકોઈ વેદાંગ અને કોઈ શાંતિપાઠ ભણતા હતા, કોઈ પરબ્રહ્મનો જપ કરતા હતા, ત્રિકાળ દેવ-પૂજામાટે મન વચન અને કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક કોઈ સ્નાન કરતા હતા, કોઈ ધ્યાન-પરાયણ મુનિને વંદન કરતા હતા, કોઈ કર્મરૂપી ઈંધણને તપરૂપે અગ્નિમાં હોમવા-વડે અહિંસા યજ્ઞ કરતા હતા, કોઈ ભગવંતે કહેલી પવિત્ર વાણી બીજને સંભળાવતા હતા, કોઈ શુદ્ધ મનવાળા થઈ આત્મારામમાં ભાવજળે સ્નાન કરતા હતા. આ પ્રમાણે અનેક શ્રાવકને બેઈ ઇંદ્ર અદ્ભુત આનંદ પામ્યો. આ નવીન શ્રાવકને આવતા બેઈ 'શ્રાવકજી! તમને અભિવંદન કરીએ છીએ' એમ બોલતા કેટલાક

૨૪૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

આવકો સામા આઠ્યા. પવિત્ર જળનું આચમન લઈ તે આવકો તેમની સાથે તે દાનધરમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી એ માયાવી ઇંદ્ર કોટિ આવકોને માટે તૈયાર કરેલું અન્નપાન દિવ્યપ્રભાવથી ક્ષણવારમાં એકલો જમી ગયો, અને વળી પાછું તેણે રસોઈ આને કહેવા માડ્યું “અરે! હું ઘણો ક્ષુધાથી આકુળ છું, માટે મને અન્ન પીરસો. હમણાં શું તમારે દંડવીર્યનાં પુણ્યને વ્યર્થ કરવું છે?” તેનાં આવાં વચન સાંભળી રસોઈઆએ જઈ દંડવીર્યને જણાવ્યું, એટલે રાજા પોતે આઠ્યો; તેણે તે કપટ-આવકને દુર્બળ ઉદરવાળો અને ક્ષુધાપીડિત જોયો. દંડવીર્યને શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળો જાણી તે ઇંદ્રઆવક દીનભાવ જણાવી કઠોર વાણીવડે બોલ્યો, “હે રાજા! તમે આ આવકોને ડગે તેવા રસોઈઆ રાખેલા જણાય છે; તેઓ ક્ષુધાતુર એવા મને એકલાને પણ તૃપ્ત કરી શકતા નથી. એ પોતાનું પેટ ભરનારા થઈ બીજા લજ્જાવાળા ભલા આવકોને નિરંતર છેતરતા હોય એમ લાગે છે.” તે સાંભળી જરા કોપ પામેલા રાજાએ પોતાની દૃષ્ટિ આગળ સો મૂડા અન્ન તે રસોઈઆઓ પાસે રંધાવ્યું. રાજાના દેખતાંજ એ માયાવી આવકો ઇંધણના સમૂહને અગ્નિ ભરમ કરે તેમ તે બધું અન્ન ક્ષણવારમાં ખાઈ ગયો. પછી બોલ્યો—“હે ભરતકુલના આભૂષણભૂત રાજા! તમે સર્વ પૂર્વજોની કીર્તિ વધારો છો, પણ હું એકલો ક્ષુધાથી પીડિત છું, તેને કેમ તૃપ્ત કરી શકતા નથી? હે રાજેંદ્ર! હું ધારું છું કે આ બીજા આવકો પોત પોતાને ઘેર તૃપ્તિથી ભોજન કરી આવીને તમને કીર્તિ આપતા હશે. જો તમે આમ કરશો તો તમારા જેવા કુલીન પુત્રથી શ્રીભરતની કીર્તિ અને પુણ્ય સર્વ વિશેષ પ્રકારે નાશ પામશે. જે પુત્ર પોતાના પૂર્વજોનાં કુળ, કીર્તિ અને પુણ્યને વધારતો નથી તેવો માત્ર માતાને કલેશ કરનારો પુત્ર જન્મ પામે તો તેથી શું થયું! તમે જો તેવું કાર્ય નથી કરી શકતા તો ભરતના સિંહાસનપર શામાટે બેસો છો? અને ભગવંતના મુગટને મસ્તકપર ધારણ કરીને શું કામ ખેદ પામે છો? હે રાજા! હવે આ આવકોને જમાડવાની માયા છોડી દો, તમારું જે સ્વરૂપ છે તેનેજ ભજો. આવા શ્રદ્ધ-ભોજનની ઇચ્છા કરાવીને મનુષ્યોને શામાટે છેતરો છો? એ છેતરવું છોડી દો.” આવી તેની કઠોર વાણી સાંભળીને દંડવીર્ય રાજા જરા પણ કોપ પામ્યો નહીં, ઉલટા પોતાનાં પુણ્યની અપૂર્ણતા જાણીને પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યો.

રાજાનો શુભભાવ જાણી એક મંત્રી પવિત્ર વાણીવડે બોલ્યો, ‘સ્વામી! આ કોઈ દેવતા આવકરૂપે છળ કરવાને આવેલ છે, માટે તમારી આવકના વેષઉપર જે ભક્તિ છે તે બતાવો; જેથી કદિ ભક્તિપર પ્રીતિવાળો એ દેવ પ્રગટ થશે.’ તે સાંભળી રાજા દંડવીર્ય તેની આગળ અગરચંદન મિશ્રિત ધૂપ કરી ભક્તિથી પવિત્ર

સર્ગ ૭ મો.]

દંડવીર્યે કાઢેલો શ્રી શત્રુંજયનો સંઘ.

૨૪૯

વચન બોલ્યો ‘શ્રાવકનો વેષ લઈ અહીં મને પવિત્ર કરવા આવનાર તમે કોણ છો ? મારી ઉપર કૃપા કરી જે હો તે પ્રગટ થાઓ. હે દેવ ! હવે મને વિશેષ ખેદ પમાડવાને તમે યોગ્ય નથી. જે કોઈ પણ મનુષ્ય શ્રાવકનો વેષ ધરીને આવે તો તેને હું અવશ્ય નમસ્કાર કરું છું, એવો મારો નિશ્ચય છે. જે શ્રીજિનેશ્વરમાં, ધર્મમાં, ગુરૂમાં, કે તમારામાં મારી ભક્તિ હોય તો તમે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી મારા પ્રણયને સફળ કરો.’ દંડવીર્યનાં આવાં ભક્તિએ ભરપૂર વચનો સાંભળી ઈંદ્ર દ્વિયમાં પ્રીતિ પામી તેની વારંવાર પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. પછી તેના મનમાં ખેદ થયેલો જાણી ઈંદ્રે તત્કાળ વેગથી માયારૂપ છોડી દીધું, અને પોતાનું સહજ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ઈંદ્રને જોતાંજ દંડવીર્ય વિસ્મય પામી હર્ષથી તેને નમી પડ્યો. તેને હાથવડે ઊભા કરી ઈંદ્રે સ્નેહથી આલિંગન કર્યું; પછી બોલ્યો “ હે મહાસત્ત્વ ! તમને ધન્ય છે. તમે ચરમભલી છો. તમારા જેવા સુપુત્રને તેમના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા જોઈ મને શ્રીઆદિનાથનું સ્મરણ થાય છે. એક વખતે હું સુધર્માસલામાં બેઠો હતો તે વખતે તેવા ગુણાશ્રય પ્રભુનું મને સ્મરણ થયું. પછી ભરત અને સૂર્યયશા પ્રમુખ તેમનો આશ્ચર્યકારી વંશ પણ સાંભરી આવ્યો. પછી હાલ તમને તેમની રાજ્યગાદીપર જોતાં હું અહીં પરીક્ષા કરવા આવ્યો. ગુણોવડે તમારા પૂર્વજોથી તમે અધિક છો. પૂર્વે અંગીકાર કરેલાં કાર્યને તમે ખરીરીતે પાળનારા છો. તમારા જેવા કુળપુત્રથી પ્રભુનો વંશ સાંપ્રતકાળે પણ દીપે છે. જે પુત્રો વંશની સ્થિતિને, ગુણને, ધર્મને, કીર્તિને અને અખંડિત રાજ્યલક્ષ્મીને વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેજ ખરેખરા પુત્રો છે. તમારા જેવા પુત્રથી ભરતનું કાર્ય આજે પૂર્ણ છે, તેથી તમે હવે શત્રુંજયની યાત્રા અને તીર્થોદ્ધાર કરો. હું દેવતાઓની સાથે તમને ત્યાં આવીને સહાય કરીશ; માટે શ્રાવકોનાં પૂજનની જેમ હવે તીર્થયાત્રા માટે ત્વરા કરો. ”

ઈંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી દંડવીર્ય આનંદથી બોલ્યો, “ હે ઈંદ્ર ! તમે મને બહુ શ્રેષ્ઠ આદેશ કર્યો. તમે મારે ભરતસમાન છો. તમારા જેવો કોઈ શ્રીઋષભસ્વામીનો ભક્ત નથી. વળી ભરતના ઉપર તમારો પૂર્ણ સ્નેહ છે કે જેથી તમે અહીં આવ્યા છો. હવે હું યાત્રાને માટે સંઘ લઈને જઈશું. આપણો પુનઃ સમાગમ હવે પુંડરીકગિરિપર થશે. ” પછી સંતુષ્ટ થયેલા ઈંદ્રે દંડવીર્યરાજને આણુસહિત ધનુષ, દિવ્ય રથ, હાર અને નિર્મલ દુંડલ ભેટ કર્યો, અને રાજ દંડવીર્યે યાત્રાને માટે લંભાનાદ કરાવ્યો. એ લંભાનાદથી આકર્ષાયેલા લોકો દૂતના આમંત્રણની જેમ પોતપોતાનાં વાહનો લઈને તત્કાળ ત્યાં એકઠા થઈ ગયા. દંડવીર્યરાજએ સ્નાનવડે શરીરને પવિત્ર કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી શ્રીઅર્હતબિંબને નમીને શુભ દિવસે લોકોની

૨૫૦

શત્રુજય સાહસ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સાથે પ્રયાણ કર્યું. વિશાળ પૃથ્વીની વિશાળતાને વિશાળ સેનાથી હરી લેતો, તેના-
વડે ઉડેલી રજથી તેજસ્વી સૂર્યના તેજને ઢાંકતો, ચાર પ્રકારની શુદ્ધિસહિત ચતુ-
વિંધ ધર્મની વૃદ્ધિને માટે ચતુર્વિંધ સંઘ અને ચતુરંગ બળને સાથે લેતો, ચાર ગ-
તિનો નાશ કરવાને માટે ચાર કષાયને દૂર કરતો, ચાર લોકપાળોમાં પાંચમો લો-
કપાળ થતો, દંડવીર્યરાજ ચતુર્વિંધ મહાધર, સામંત, મંત્રી અને સેનાપતિઓથી
પરિવૃત્ત થઈને ઈંદ્રની જેમ યાત્રા કરવા માટે માર્ગે ચાલ્યો. સંઘની આગળ ચા-
લતાં દેવાલયમાં રહેલાં જિનબિંબના પ્રભાવથી કોઈ પણ ક્ષુદ્ર દેવતા તેને વિદ્ય કર-
વાને સમર્થ થયા નહીં.

અનુક્રમે ઘણા દેશોને ઉલ્લંઘન કરી તે તે દેશના રાજાઓની પાસેથી ભેટ
લેતો કેટલેક દિવસે કાશ્મીરદેશમાં આવ્યો. ત્યાં રાત્રિ રહીને સવારે સૈન્ય સાથે
ચાલવા માંડ્યું, ત્યાં શિવ અને મહાશિવ નામના બે મોટા પર્વતો માર્ગે રૂંધીને
આડા પડેલા જણાયા. તે વખતે બહુબોલા સેનાના અગ્રેસરોએ બય પામી
રાજપાસે આવી જણાવ્યું કે—સ્વામી ! ઠાઘ બે પર્વતો માર્ગે રૂંધીને આડા પડેલા
છે. રાજા દંડવીર્ય કૌતુકથી સંઘની આગળ થઈ તે પર્વતો પાસે ગયો, ત્યાં તે
પ્રસયકાળના ગિરિ જેવા તે પર્વતો પરસ્પર અથડાવા લાગ્યા. તેમના આસ્કાસનથી
જ તણખાનો સમૂહ ઉત્પન્ન થયો, તેમાંથીજ જાણે વડવાનસ, વજ્ર અને સૂર્ય ઉત્પન્ન
થયા હોય એમ જણાવા લાગ્યું. તત્કાળ તે પર્વતોમાંથી જગત્ને ઢહન કરે તેવો
અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે તેજલેશ્યાને જેમ મહામુનિઓ પણ સહન કરી શકે
નહીં, તેમ તે અગ્નિને કોઈ સહન કરી શક્યા નહીં. રાજાએ મંત્રીઓની સામે બેયું
એટલે સુમતિ નામે એક મંત્રી બોલ્યો, ‘સ્વામી ! કોઈ દુષ્ટ દેવની આ ચેષ્ટા જણાય
છે. માટે હે રાજેન્દ્ર ! તેની શાંતિને માટે કાંઈક ભક્તિયુક્ત આચરણ કરો, જેથી
તે પ્રસન્ન થઈને પોતાનું રૂપ પ્રગટ કરશે.’ મંત્રીનાં વચનથી રાજાએ પોતે શુદ્ધ
થઈને તેની પૂજા કરી. પ્રાયઃ સત્પુરૂષો સર્વને સંતુષ્ટ કરેછે. શાંતિના ઘણા ઉ-
પાયો કર્યા તથાપિ તે દેવ જરાપણ સંતુષ્ટ થયો નહીં. ‘જળથી સિંચન કરેલો
વડવાનળ ઉલટો વિશેષ પ્રજ્વલિત થાયછે.’ પછી સ્મરણ કરતાં ઈંદ્રે આપેલું
શત્રુસંહારક ધનુષ ત્યાં તત્કાળ હાજર થયું. તેની પૂજા કરીને રાજાએ તે હાથમાં લીધું,
તેના તેજથી રાજા અખતરધારી હોય તેમ શોભવા લાગ્યો, અને શત્રુ દુઃખના અં-
ધકારથી અત્યંત નિસ્તેજ થઈ ગયો. પછી રાજાએ તેને જરા ખેંચી ટંકાર કર્યો,
તેથી જાણે વજ્રપાતનો ભય લાગ્યો હોય તેમ તે બંને ગિરિ આડેથી ખસી ગયા.

સર્ગ ૭ મો.]

દંડવીર્યનું શત્રુજયપ્રતિ આગમન અને તીર્થોદ્ધાર.

૨૫૨

તત્કાળ વજ્રથી પણ અસ્ખલિત, દેવતાઓથી પણ અવાર્ય^૧ અને શત્રુના પ્રાણને હરનારૂં પણ ધનુષ્ય સાથે જોડયું. ખાણને ધનુષ્ય સાથે જોડતા રાજાને જોઈ સમીપ રહેલા લોકોને શંકા થવા લાગી કે, ‘શું આ સૂર્યના બિંબને જીર્ણપત્રની^૨ પેઠે ભેદી નાખશે ! શું આ તારાઓને કપાસનાં અસ્થિની^૩ પેઠે બળથી ઉઠાડી દેશે ! શું પાત્રના ખંડની જેમ સૂર્યને બળાત્કારે પાડી નાખશે ! શું ચંદ્રને રૂના પૂજાની જેમ દૂર દ્રેદી દેશે ! અથવા શું કીર્તિનું માપ કરવાને બ્રહ્માંડને ફાડી નાખશે !’ આ પ્રમાણે લોકો શંકા કરતા હતા, તેવામાં ‘રક્ષા કરો, રક્ષા કરો’ એમ બોલતો કોઈક વેતાળ પ્રગટ થયો. અત્યંત પ્રદીપ્ત નેત્રથી તે ભયંકર લાગતો હતો, વિંધ્યાદ્રિઉપર દાવાનલ હોય તેવા તેના મસ્તકપર પીળા કેશ હતા, તેની યુક્ષ જેવી નાસિકામાંથી નીકળતા પવનવડે અનેક વૃક્ષો ભાંગી જતાં હતાં, દાંતના ધસવાથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિની જ્વાળાવડે તે વિકરાળ લાગતો હતો, તાડવૃક્ષ જેવા તેના જીજ્ઞંસ હતા, શિલા જેવું દૃઢ હૃદય હતું, અંકુશ જેવા નખોવડે કેશરીસિંહને પણ વિદારતો હતો અને ચપળ જિહ્વાવડે નજીક રહેલા હાથીઓને પણ તે પકડતો હતો. તેનાં દીનવચન સાંભળી ધનુષ્ય ખેંચીને સ્થિત રહેલો દંડવીર્ય કટપાંતકાળના મંડળાકાર થયેલા સૂર્ય જેવો લાગતો હતો. રાજાએ તેને કહ્યું, ‘અરે ભયંકર વેતાલ ! તું કોના બળથી આ માર્ગ રૂંધ્યો છે ? અને તું કોણ છે ? તે કહે.’ વેતાલ બોલ્યો, ‘મહારાજ દંડવીર્ય ! તમે કૃપાજીએ, તેથી આ તમારા કિંકર ઉપર ક્રોધ કરશો નહીં.’ અજ્ઞતાવાળા મેં જીર્ણવસ્ત્રવડે સૂર્યને અને તુણવડે અગ્નિને શેકવાની જેમ તમારો માર્ગ રોક્યો હતો, તેનું કારણ સાંભળો :—“પૂર્વે વિયદ્ગતિ નામે હું વિદ્યાધર હતો. તે વખતે હે રાજા ! ઘણાં કારણોને લઈને તમે મને રણસંગ્રામમાં જીતી લીધો હતો; તેની આર્તિથી અદ્ય આયુષ્યવાળો હું મૃત્યુ પામ્યો હતો. ત્યાર પછી કેટલાક ભવમાં ભમીને હાલ કોઈ પુણ્યયોગે આ પર્વતમાં વેતાળ થયો છું. વિભંગજ્ઞાનથી પૂર્વના વૈરને લીધે ઈક્ષ્વાકુ કુળના મંડનરૂપ એવા તમને જોઈ દ્રેષ્યુદ્ધિથી મૂર્ખ એવો હું આ માર્ગ રૂંધીને રહ્યો હતો. તમારા ધનુષ્યના ટંકારથી ગરૂડની પાંખોના ધાતવડે નાગપાશની જેમ તે પર્વતો તૂટી ગયા. પૂર્વની જેમ રાક્ષસ, દાનવ અને મનુષ્યોથી તમારૂં બળ સહન થાય તેવું નથી. હમણાં પણ તમારાથી હું પરાજિત થયો છું. હવે તમારી આજ્ઞાથી પૂર્વના સેવકની જેમ હું અહીં રહીશ.” આ પ્રમાણે કહેતા વેતાળને રાજાએ ત્યાંજ સ્થાપિત કર્યો.

૧ અટકાવી શકાય નહીં તેવું. ૨ યુદ્ધ પાંદડાં. ૩ કપાસીઆ.

૨૫૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[પાંડ ૧ લો.

પછી ત્યાંથી પાછા વળી પોતાને સ્થાનકે આવી ઢાપ છોડી, સ્નાન કરીને દેવપૂજા કરી. ભોજન કર્યા પછી દંડવીર્ય રાજા પરિવારસાથે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. અખંડ ગમન કરતા એવા અખંડલ' કેટલેક દિવસે ભરતની જેમ શત્રુંજયગિરિ સમિપે આવી પહોંચ્યા. આનંદપુરમાં ભરતચક્રીની જેમ તેમણે જીનપૂજા, તીર્થપૂજા અને સંધપૂજા વિગેરે કર્યું. પછી ભરતકુંડમાંથી અને બીજા કુંડોમાંથી તીર્થજળ લઈ તે મહાબળવાન રાજા સંધસહિત શત્રુંજય ઉપર ચડ્યા. પવિત્ર તીર્થની સેવામાં વિચક્ષણ અને સરલ મનવાળા દંડવીર્ય મુખ્ય શિખરે આવીને તેને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી આગળ ચાલતાં જાણે તેની વિમળ કીર્તિનાં વૃક્ષો હોય તેવા ભરતે કરાવેલા ભગવંતના પ્રાસાદો જોઈ દંડવીર્યને અતિ હર્ષ થયો. તે વખતે અવધિજ્ઞાનથી રાજા દંડવીર્યને ત્યાં આવેલા જાણી અખંડ આજ્ઞાવાળા સૌધર્મ ઇંદ્ર દેવતાઓની સાથે ત્યાં આવ્યા, દંડવીર્યે મુખ્ય શિખર, ચૈલ, રાજદની વૃક્ષ, સમવસરણ અને પ્રભુના પાદુકાની ત્રણ ત્રણ વાર પૂજા કરી. પછી દારિદ્રરૂપ વૃક્ષમાં દાવાનળ જેવા દંડવીર્યે ઇંદ્રોક્તવિધિવડે દેવપૂજા, સંધપૂજા તથા અઠાઈમહોત્સવ વિગેરે શુભકાર્યો કર્યા. તે ગિરિનું મુનિએ કહેલું ઉત્તમ માહાત્મ્ય સાંભળીને તેણે ત્રણ અઠાઈઉત્સવસહિત તીર્થોત્સવ કર્યો. પછી પ્રભુના જીર્ણ થઈ ગયેલા પ્રાસાદને જોઈને દુઃખ પામેલા રાજા દંડવીર્યે ઇંદ્રની સંમતિથી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. તેવીજ રીતે ઇંદ્રની સાથે ગીરનારપર જઈને પૂર્વની જેમ ઉત્સવ કરી રૈવતાચળ તીર્થનો પણ ઉદ્ધાર કર્યો. પછી અર્ધુદાચળે, વૈભારગિરિએ, અષ્ટાપદે અને સમેતશિખરે સંધસહિત જઈને સર્વત્ર યાત્રા અને ઉદ્ધાર કર્યા. પછી પોતાના રાજ્યમાં આવી તીર્થયાત્રાના પુણ્યવાળા અને ધર્મધુર્ય એવા દંડવીર્ય રાજાએ બીજા ઢાટિ પ્રાસાદો નવા કરાવ્યા. એકદા ભરતની જેમ દર્પણમાં શરીરસોભાને જોતાં ચિત્તમાં તેની અસારતા જાણી શુભધ્યાને ચડતાં કેવળજ્ઞાનની સંપદા પામ્યા. પછી દેવદત્ત મુનિવેષવડે અર્ધ પૂર્વસુધી વ્રતપર્યાય પાળી એ ઉપકારી દંડવીર્યમુનિ અંતે મોક્ષલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત થયા.

હે ઇંદ્ર ! એવી રીતે આ ગિરિનેવિષે આ તીર્થરાજનો બીજો ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીભરતના વંશમાં પવિત્ર એવો દંડવીર્ય રાજા થયો છે, અને તેના પુણ્યવડે તે મુક્તિસુખને પામ્યો છે.

સાર પછી કેટલેક કાળે એકદા ઈશાન ઇંદ્ર જિનેશ્વરોને નમવામાં જ્યાં અવિચ્છિન્ન અરિહંત અને કેવળજ્ઞાનીઓની સ્થિતિ છે એવા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ગયો.

સર્ગ ૭ મો.]

ઈશાનપતિનો ત્રીજો ઉદ્ધાર.

૨૫૩

લાં સિંહાસનપર બેઠેલા અને ત્રણ છત્રોથી વિરાજિત પ્રભુને નમસ્કાર કરી સ્તવીને તેમની આગળ બેઠો. તે વખતે કેવળજ્ઞાનથી સર્વ જગતને જાણનારા પ્રભુએ સર્વને આનંદ આપે તેવી વાણીથી દેશના દેવાનો આરંભ કર્યો. “જેમ સર્વ ભવમાં મનુષ્યભવ અને સર્વ ગ્રહોમાં સૂર્ય, તેમ સર્વ દ્વીપોમાં જંબુદ્વીપ ગુણવડે સર્વોત્તમ છે. તે જંબુદ્વીપનાં ભરતક્ષેત્રમાં સર્વદેશોમાં ઉત્તમ સુરાષ્ટ્રદેશ, સર્વ પર્વતોમાં ઉત્તમ પુંડરીકગિરિ અને લાં કીર્તન કરવાથી પણ પાપને હરનારા એવા સર્વ દેવોમાં પ્રથમ શ્રીઆદિનાથ ભગવાન છે. આ ભરતક્ષેત્રને ધન્ય છે કે જેમાં શત્રુંજય તીર્થ છે અને તેમાં રહેનારા મનુષ્યોને પણ ધન્ય છે કે જેઓ તે તીર્થ ઉપર રહેલા શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા કરે છે. શ્રીવિમળાયળ તીર્થને હૃદયમાં રાખવાથી અહર્નિશ પાપની શાંતિ થાય છે. ‘સદા સૂર્યપાસે હોય તો શું અંધકારની પ્રવૃત્તિ થાય !’ જે બોધિણીજ ડોઠિ ભવેથી પણ દુઃપ્રાપ્ય છે તે શત્રુંજયપર જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરવાથી ક્ષણવારમાં લભ્ય થાય છે. જેમ સર્વ તત્ત્વમાં સમકિત, અને સર્વ દેવમાં જિનેશ્વર દુર્લભ છે, તેવી રીતે સર્વ તીર્થોમાં શત્રુંજયગિરિ દુર્લભ છે.” આ પ્રમાણે પ્રભુની દેશના સાંભળી ઈશાનપતિ તીર્થયાત્રામાં ઉત્કંઠિત થઈને ક્ષણવારમાં શત્રુંજયગિરિએ આવ્યો. પ્રભુને સ્તુતિ કરતા, દર્શન કરતા, નમતા અને જિનવાણીને સમર્થ કરતા ઇંદ્રે દેવતાઓનીસાથે લાં અઠાધઉત્સવ કર્યો. પછી ત્યાં અર્હતના પ્રાસાદોને કાંઈક જીર્ણ થયેલા બેઠને તે સુરપતિએ દિવ્યશક્તિથી પોતાની ભક્તિ જેવા ઉજ્જવળ અને નવીન પ્રાસાદો કર્યા. દંડવીર્યરાજના ઉદ્ધાર પછી સૌ સાગરોપમ ગયા ત્યારે ઈશાનપતિએ શત્રુંજયનો ત્રીજો ઉદ્ધાર કર્યો.

એક વખતે ચૈત્રી પૂર્ણિમાને દિવસે સર્વ દેવતાઓ પુંડરીકગિરિપર પ્રભુને વાંદવામાં બેઠા આવ્યા. તેવામાં નજીકમાં આવેલા હસ્તિસેન નામના નગરમાં કાળયોગે ડોઠિ દેવીઓના પરિવારવાળી સુહસ્તિની નામે એક મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવી ઉત્પન્ન થઈ હતી. મહાબળવતી, દૂર અને જિનધર્મપર દ્વેષ રાખનારી તે દેવીએ તાલધ્વજ વિગેરે ક્ષેત્રપાલોને પોતાને વશ કરી લીધા હતા અને ગર્વથી ઉન્મત્ત, સ્વેચ્છાચારી, દ્રોહ રાખનારી અને મદ્યમાંસ ખાનારી એવી સુહસ્તિની દેવીએ બધું તીર્થ વિશંસ્થૂલ કરી નાખ્યું હતું. જ્યારે આ દેવતાઓ શત્રુંજય તીર્થે આવ્યા, ત્યારે તેણીએ માયાથી શત્રુંજય જેવા ઘણા પર્વતો વિકૃત્તોને તેમને છેતરવા માંડ્યા. ઘણા શત્રુંજય પર્વતો બેઠે સર્વ દેવતાઓ વિસ્મય પામી પરસ્પર એક બીજાના મુખ સામું બેતા વિચાર કરવા લાગ્યા કે, ‘શું પૃથ્વીઉપર આવેલા બધા

૨૫૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

શત્રુંજયગિરિ છે! અથવા શું તે એક છતાં આપણી ભક્તિથી આટલાંરૂપે થયો છે! અથવા એક પર્વત ઉપર આપણે બધા સમાઈ શકીએ નહીં એમ જાણીને એ પ્રભાવિકગિરિ અનેક રૂપે થયો છે! આપ્રમાણે ચિંતાતત્પર છતાં અવધિજ્ઞાને જોયાવગર તે દેવતાઓએ સર્વ પર્વતોની ઉપર જુદી જુદી સ્નાનપૂજાદિક ક્રિયા કરી. પછી જેવા અકાઈઉત્સવ કરીને તે દેવતાઓ ત્યાંથી જવાની ઇચ્છા કરે છે તેવામાં તો શત્રુંજયનું એક શિખર પણ તેમના જોવામાં આવ્યું નહીં. તત્કાળ ‘આ શું થયું!’ એમ સંભ્રમ પામી સર્વે તર્ક કરવા લાગ્યા કે, શું આપણી કુભક્તિથી આ ગિરિ અંતર્હિત થયો હશે! અથવા શું આપણેજ મનમાં ચિંતવવાથી ત્યાંથી દૂર આવી ગયા! વા એ ગિરિ બીજાઓને સ્વર્ગમાં લઈ જાય છે, તો શું આજે પોતે પણ સ્વર્ગમાં ગયો હશે! આ ભૂમિઉપર વિશ્વને પવિત્ર કરનાર તે એકજ તીર્થ છે તો આપણે જેને પ્રથમ અનેકરૂપે જોતા હતા, તેને અત્યારે એકરૂપે પણ કેમ જોતા નથી? આ પ્રમાણે ચિંતવી તે દેવતાઓએ અવધિજ્ઞાનથી જોયું એટલે પૂર્વોક્ત દેવીનું સર્વ કપટ સ્ફુટરીતે તેમના જાણવામાં આવ્યું. તત્કાળ પ્રલયકાળના સૂર્યોદયની જેમ સર્વ દેવતાઓ અત્યંત ક્રોધાવમાન થયા. તેથી મહાધોર ક્રોધજ્વાળા તેમણે તે દેવીઉપર મૂકી. દેવતાઓના ક્રોધાગ્નિથી બળતી તે મિથ્યાત્વીદેવી પરિવારસહિત તેમનીપાસે આવી દીનવાણીએ કહેવા લાગી, “તમે અમારા સ્વામી છો, અમે તમારી દાસીઓ છીએ; અમે તૃણના જેવી નિર્બળ છીએ, તેમનીઉપર તમારા જોવાને પરાક્રમ બતાવવું ઉચિત નથી. અમે અજ્ઞાનને વશ થઈ આ અવિચારિત કાર્ય કરેલું છે, હવેથી કદિપણ તેવું કામ કરશું નહીં, માટે અમારો આ એક અપરાધ ક્ષમા કરો.” દેવતાઓ બોલ્યા, “અરે તીર્થધાતિની દુષ્ટા! અમારી જેમ બીજાઓને પણ તેં આવી રીતે હજ્યા હશે. હે રાક્ષસિ! તેં આ તીર્થને મલિન કરી નાખ્યું, તને તીર્થની રક્ષા કરવાને માટે રાખેલી છે પણ તું તો ઉલટો તીર્થનો નાશ કરેછે. હે તીર્થનો ધ્વંસ કરનારી દેવી! ભરતરાજનું સેવકપણું વ્યંગીકાર કરીને તેં આવું દુષ્કૃત્ય કર્યું, માટે હવે તું હમણાંજ મૃત્યુ પામીશ.” દેવતાઓનાં આવાં વચનો સાંભળી હસ્તિની દેવી ભય પામી શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતને શરણે ગઈ. ‘દયાળુ પ્રભુવિના સંસારની જેમ દેવતાઓના ક્રોધમાંથી કાણુ મુક્ત કરી શકે!’ તે દેવીને શ્રીઋષભપ્રભુને શરણે ગયેલી જોઈ સર્વ દેવતાઓ દૂર રહીને કહેવા લાગ્યા કે, ‘હે દુષ્ટા! આ તેં શું કર્યું?’ પછી દાંતવડે આંગળીના પર્વને આવતી તે હસ્તિની દેવી

સર્ગ ૭ મો.] મહેંદ્ર, બ્રહ્મેંદ્ર અને ભવનેંદ્રનો અનુક્રમે ચોથો પાંચમો તથા છઠ્ઠો ઉદ્ધાર. ૨૫૫
 બોલી “હે દેવતાઓ ! મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ અને મારાપર વાત્સલ્ય લાવીને
 ક્રોધ કરવો છોડી દો. હે સ્વર્ગવાસી દેવો ! જે હવે ફરીવાર આવાં કૃત્યનું મનમાં
 પણ સ્મરણ કરું તો ત્રણ જગતે નમેલા આ શ્રી આદિનાથના ચરણના મને સો-
 ગન છે. આ વિષે જગત્માં સર્વને જોનારા એવા તમે સાક્ષી છો. હે દયાળુ દેવો !
 આ મારા પ્રથમ ચેષ્ટિતને માટે મને ક્ષમા કરો. ” આ પ્રમાણે કહેતી તે દેવીને
 દેવતાઓએ છોડી મૂકી. સત્પુરૂષો અપરાધી છતાં પણ નમેલા પ્રાણી ઉપર
 કદિપણ કોપ કરતા નથી. સારથી આ તીર્થનેવિષે તે હસ્તિની દેવી હસ્તિસેના
 પુરીમાં રહી પૂર્વની જમ અતિભક્તિથી સંધની રક્ષા કરવા લાગી.

એકદા ચોથા દેવલોકના પતિ અતિભક્તિવાળા માર્હેંદ્ર નામના ઇંદ્રે પ્રભુના
 પ્રાસાદોને જરા જીર્ણ થયેલા જોયા. ‘અહો ! આવા જગત્કલિકારી તીર્થઉપર
 આવી જીર્ણતા કેમ થઈ હશે ! જરૂર તે દેવીનુંજ આ ચેષ્ટિત લાગેછે’—એમ મનમાં
 માર્હેંદ્રને ચિંતવન થયું. પછી દિવ્યશક્તિવાળા વર્ધકિની પાસે ઇંદ્રે પોતાની ભક્તિ
 જવા નવીન પ્રાસાદો કરાવ્યા. એવી રીતે બાહુબલિ, કાદંબ, તાલધ્વજ, રેવતાદ્રિ
 અને બીજાં શિખરો ઉપરના ચૈત્યોનો પણ ઉદ્ધાર કરાવ્યો. ઈશાનઇંદ્રના ઉદ્ધારને
 ડોટિસાગરોપમ કાલ ગયા પછી શત્રુંજય ઉપર માર્હેંદ્રઇંદ્રનો ચોથો ઉદ્ધાર થયો.

એક વખતે ઐરવત ક્ષેત્રમાં દેવતાઓ શ્રીજિનજન્મોત્સવ કરી આઠમા
 નંદીશ્વરદ્વીપે આવ્યા. ત્યાં આઠ દિવસસુધી શ્રીજિનાર્યનાદિ મહોત્સવો કરી તેઓ
 સિદ્ધાયળ ઉપર શ્રીઆદિનાથને નમસ્કાર કરવાને આવ્યા. ત્યાં આઠ દિવસસુધી
 ભક્તિવડે પ્રભુની પૂજા કરી. તે અવસરે પુણ્યના મંદિરરૂપ પ્રભુના પ્રાસાદો જીર્ણ
 થયેલા તેમના જોવામાં આવ્યા. પછી સર્વ દેવતાઓ અનુમોદિત કરેલા બ્રહ્મેંદ્ર
 ભક્તિવડે જત્રત થઈ દિવ્યશક્તિવડે શ્રીવિમળાયળનો ઉદ્ધાર કર્યો. માર્હેંદ્રે કરેલા
 ઉદ્ધારથી દશકોટિ સાગરોપમ કાળ ગયા પછી શ્રીશત્રુંજયગિરિ ઉપર બ્રહ્મેંદ્રનો એ
 પાંચમો ઉદ્ધાર થયો.

એક વખતે ચમરેંદ્ર વિગેરે ભવનપતિના ઇંદ્રો સ્વેચ્છાથી ભક્તિવડે નંદી-
 શ્વરદ્વીપે ગયા હતા, તેવામાં સ્વરૂપથી કામદેવને જીતનારા અને ભવનેંદ્રોએ ન-
 મેલા બે વિદ્યાધરમુનિ તીર્થયાત્રા કરવા માટે ફરતા ફરતા ત્યાં આવી ચડ્યા. તે-
 મણે પ્રસન્ન થઈ જગત્માં શ્રેષ્ઠ અને શ્રવણ કરવાથી પણ પવિત્ર કરે તેવો પુંડ-
 રીકગિરિનો મહિમા તેમની પાસે કહ્યો. પછી તે બન્ને મુનિએ પ્રેરણા કરેલા
 ભવનપતિ દેવો ઇંદ્રસહિત મુખ્ય તીર્થની યાત્રા કરવાને ઉત્કંઠિત થઈ તે મુનિઓની
 સાથે શત્રુંજય ઉપર આવ્યા. ત્યાં ભક્તિથી દાનાર્યન વિગેરે કરી સર્વ તીર્થોપર

૨૫૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

રહેલા પ્રાસાદોનો ઉદ્ધાર પણ કર્યો. પછી તે દેવતાઓ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. બ્રહ્મેન્દ્રના ઉદ્ધાર પછી લાખ ડાઠિ સાગરોપમ ગયા પછી શત્રુંજય ઉપર ભવનેન્દ્રનો છદો ઉદ્ધાર થયો.

આ પ્રમાણે શત્રુંજયગિરિ તીર્થની ઉપર આંતરે આંતરે મનુષ્ય અને દેવતાઓએ કરેલા પુણ્યોદ્ધાર હોય તેવા ઉદ્ધારો થયા. હે ઇન્દ્ર! એવી રીતે ભરતથી માંડીને સગરચક્રી સુધીમાં આ શત્રુંજય તીર્થ ઉપર જેમનાં હૃદય પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે એવા છ ઉત્તમ નર અને દેવતાઓ તીર્થોદ્ધાર કરવાથી નિર્ભય કલ્યાણના નિધાનભૂત થઈ, અનુક્રમે ઉત્તમ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષસુખના લાજન થયા. શ્રીવર્ધમાન સ્વામીનાં મુખકમલમાંથી નીકળતા મકરંદસમૂહના સાર જેવા આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી શકઈન્દ્ર એવો પરમ આનંદ પામ્યો કે જાણે મોક્ષ-સુખજ પામ્યો હોય તેવો દેખાવા લાગ્યો.

इत्याचार्य श्रीधनेश्वरसूरिविरचिते श्रीशत्रुंजयमाहात्म्ये द्राविडवाल-
खिल्यचरित्रतीर्थोद्धारवर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ।

અષ્ટમ સર્ગ.

મના ચરિત્રમાં ઉત્તમ ચાર આશ્ચર્યો રહેલાં છે, એવા શ્રીમાન્ ના-
ભિરાજના પુત્ર શ્રીઋષભદેવ ભગવાન્ તમોને વાંછિત આપો. તે
ચાર આશ્ચર્ય બતાવેછે. કોઈના શિષ્યવ્યા વગર સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયેલી
વિવેકસંપત્તિ (ભગવંતને) એ પ્રથમ આશ્ચર્ય, કુમારવયમાં દાન

કરવાની વાસના (શ્રેયાંસને) એ બીજું આશ્ચર્ય, ચક્રવર્તીથી પણ અધિક બળ
(બાહુબલિને) એ ત્રીજું આશ્ચર્ય, અને ભોગનો વિસ્તાર છતાં કેવલજ્ઞાનની ઉ-
ત્પત્તિ (ભરતચક્રીને) એ ચોથું આશ્ચર્ય. મહાવીર સ્વામી ઈંદ્રને કહેછે-હે ઈંદ્ર !
તીર્થંકરોનાં સુંદર ચરિત્રોનાં કીર્તનથી પવિત્ર એવા શત્રુંજયના બીજ સર્વ ઉદ્ધા-
રણની રિથિતિ સાંભળ. (કર્તા કહેછે.) કર્મરૂપ શત્રુઓથી અજિત અને કામદેવરૂપ
શત્રુને જીતનાર એવા શ્રી અજિતપ્રભુને નમીને તેમના ગુણોનું કીર્તન કરુંછું.

આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં શત્રુઓના સમૂહથી પણ અયોધ્યા^૧ અને
પીઠારહિત પ્રજાથી વસેલી અયોધ્યાનામે એક પૃથ્વીમાં વિખ્યાત નગરી છે. જ્યાં
આવેલા શત્રુઓ તેના મણિમય કિલ્લામાં પોતાનાજ પ્રતિબિંબને જોઈ 'સામા શ-
ત્રુઓ આવ્યા' એવો ભય ધરીને નાશી જાયછે. જ્યાં અર્હતપ્રભુનાં ચૈત્યોમાં
અહર્નિશ થતા ઘંટાના નાદને જાણે ધર્મરાજની સેનાના વાજિત્રોના નાદ હોય તેવા
સાંભળીને પાપરૂપ રાજ દૂર નાશી જાયછે. આદિનાથપ્રભુના વંશમાં અસંખ્ય
પુરૂષો મોક્ષે જાય ત્યારે એક સર્વાર્થસિદ્ધે જાય એમ યાવત્ બીજ તીર્થંકર થયા
ત્યાંસુધી આદ્યું.^૨

તેમજ અનુક્રમે પુત્રો અને પૌત્રોમાં જે જે પ્રજા થઈ તે સર્વ જિનધ્યાનથી
શુદ્ધ બુદ્ધિવાળી થઈ; તેથી બધો ઈક્ષ્વાકુવંશ સત્યાર્થ-કૃતાર્થ થયેલો ગણાયછે. અનુ-
ક્રમે તે અયોધ્યાનગરીમાં શત્રુઓને જિતનાર અને નિઃસીમ ગૌરવતાના ગુણરૂપ
માણિક્યરત્નનો રોહણાયલ જિતશત્રુનામે રાજ થયો. તે રાજ્યે દાન આપીને

૧ નહીં જીતી શકાય તેવી. ૨ શ્રી ઋષભદેવથી અજિતનાથ સુધીમાં કેટલા પાટ મોકલે
ગયા અને કેટલા સર્વાર્થસિદ્ધે ગયા તેની અનેક પ્રકારની સંખ્યાનું વર્ણન સિદ્ધદંડિકા નામના
પ્રકરણમાં વિસ્તારથી છે.

૨૫૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

શત્રુઓનાં અને યાચકોનાં લલાટમાં વિધાતાએ લખેલ અક્ષરપંક્તિને લોખી નાખી હતી. તે રાજાને ગુણથી શ્રેષ્ઠ, બળવાન, જ્યેષ્ઠબંધુમાં ભક્તિવાન અને સર્વજનનો મિત્ર સુમિત્રનામે એક અનુજ બંધુ હતો. તેને રાજાએ યુવરાજપદથી આપી હતી. જિતશત્રુરાજાને મુખની કાંતિથી ચંદ્રની કાંતિને દાસી કરનાર અને સર્વ પત્નીઓને વિજય કરવાના ઉદ્દાહરણરૂપ વિજયાનામે એક રાણી હતી. નિઃસીમ ગુણવાળી તે શીલરૂપી પર્વતમાં અને પતિના દુર્ગાહૃદયગૃહમાં રહી લોકોના ચિત્તને વશ કરતી હતી. હંસીની જેમ બંને પક્ષમાં શુદ્ધ અને વિવેકવાળી તે રમણીએ પોતાના પતિના માનસમાં સદા નિવાસસ્થાન કર્યું હતું. જગન્મિત્ર યુવરાજ સુમિત્રને સારા ચરિત્રોથી યશવાળી યશોમતીનામે પ્રિયા હતી. મંદગતિએ ચાલતી એ બાળાએ તારણરૂપી અરણ્યમાં ફરતું, અને કામવૃણાથી આતુર એવું પતિનું મનરૂપી મૃગલું પોતાના ગુણવડે બાંધી લીધું હતું.

એક વખતે ચંદ્રશાળામાં કાંઈક જગતી કાંઈક ઉંઘતી અવસ્થામાં સુતેલી વિજયાદેવીએ રાત્રિને પાછલે પહોરે ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. હાથી, સિંહ, વૃષભ, લક્ષ્મી, પુષ્પની માળા, ચંદ્ર, સૂર્ય, દ્વજ, કુંભ, સરોવર, સમુદ્ર, વિમાન, રત્નરાશિ અને અગ્નિ એ ચૌદ સ્વપ્નો મુખમાં પ્રવેશ કરતાં જોઈ વિજયાદેવી અત્યંત પરમાનંદ સુખ પામ્યાં, તેજ વખતે વૈશાખમાસની શુક્લ ત્રયોદશીએ ચંદ્ર રોહિણીનક્ષત્રમાં આવતાં દેવતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, વિજયનામના અનુચાર વિમાનથી અવીને બીજા તીર્થંકર વિજયાદેવીનાં ઉદરમાં સમાધિપૂર્વક ઉત્પન્ન થયા. તે સમયે સર્વત્ર મહા ઉદોત થયો અને નારકીઓને પણ સુખ થયું.

તેજ રાત્રિએ સુમિત્ર યુવરાજની સ્ત્રી યશોમતીએ પણ તેજ ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. પ્રાતઃકાળે હર્ષ પામી વિજયા અને યશોમતીએ પોતપોતાના પતિને યથાર્થ સ્વપ્નની વાર્તા કહી. તેમણે સ્વપ્નપાઠકાને બોલાવીને પૂછ્યું એટલે તેઓએ વિજયાદેવીથી તીર્થંકરનો જન્મ અને યશોમતીથી ચક્રવર્તીનો જન્મ થશે એમ કહ્યું. રાજાએ અને યુવરાજે હર્ષથી સ્વપ્નપાઠકને ઘણું ધન આપીને ખુશી કર્યા. બન્ને દેવીઓને ગર્ભના પ્રભાવથી સારા સારા દોહદ થયા, જેથી તે બંને રાણીઓ જીવો ઉપર અનુકંપા કરવા લાગી; અને તેથીજ સ્વભાવે મંદગતિવાળી તેઓ વિશેષ મંદતાવાળી થઈ. નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ પૂર્ણ થતાં માધમાસની શુક્લ અષ્ટમીએ ચંદ્ર રોહિણીનક્ષત્રમાં આવતાં અર્ધરાત્રિએ વિજયાદેવીએ ગજના ચિન્હથી

૧ હુએ ગ્રહણ કરી શકાય નેવાં. ૨ મન, હંસપક્ષે માનસરોવર.

સર્ગ ૮ મો.]

અજીતનાથ ભગવંતનો જન્મ અને મહોત્સવ.

૨૫૯

લાંછિત, કનકવર્ણી અને જગત્માં ઉદ્યોત કરનાર એક પવિત્ર પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે સમયે આસનકંપથી જિનજન્મને બાણીને છપ્પન દિક્કુમારીઓએ ત્યાં આવી ભક્તિપૂર્વક સર્વ સૂતિકાકર્મ કર્યું. ચોસઠ ઇંદ્રો આસનકંપથી પ્રભુનો જન્મ બાણીને અત્યંત હર્ષોક્તિસથી અતિ શોભાયમાન વિમાનમાં પોતપોતાના પરિવાર સાથે બેસી ધણા દ્વીપોને ઉલ્લંઘન કરી વિનીતાનગરીમાં આવ્યા. જિનેશ્વરની માતાને અવસ્થાપિની નિદ્રા મૂકી. તેમની પડખે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ રાખી સૌધર્મેન્દ્રે પ્રભુને ત્યાંથી લીધા. પછી ચંદનવડે લીધેલા અને અંજલિઆકારે કરેલા બે હાથમાં પ્રભુને લઈ શકેન્દ્ર ક્ષણવારમાં મેઝગિરિ પર ગયા. ત્યાં પાંડુકવનમાં અતિ પાંડુકબલા નામે અર્ધચંદ્રાકાર સ્ફટિકમય શાસ્વત શીલા છે, તેપર રહેલાં સુંદર સિંહાસનમાં પ્રભુને ઉત્સંગમાં લઇને સૌધર્મેન્દ્ર બેઠા, તે સૂર્યને ઉત્સંગમાં રાખનાર પૂર્વાચળ જેવા શોભવા લાગ્યા. પછી શકેન્દ્રે પાંચ રૂપ કર્યા; એકરૂપે છત્ર, બેરૂપે ચામર, એકરૂપે ઉત્સંગમાં પ્રભુને ધારણ કર્યા અને એકરૂપે વજ્ર લઈ આગળ ઊભા રહ્યા. પાંચરૂપે પ્રભુની ભક્તિ કરતા તે ઇંદ્રે જિનસ્નાત્ર કરવાને માટે બીજા ઇંદ્રોને આમંત્રણ કર્યું. સર્વ ઇંદ્રોએ એકઠા થઈને ભાવપૂર્વક મૃત્તિકાના, સુવર્ણના, રૂપાના, મણિરત્નના, સોનારૂપાના, મણિનેરૂપાના, મણિસુવર્ણના અને સોનું રૂપું તથા મણિના તીર્થજળથી ભરેલા પ્રત્યેક એક હજારને આઠ આઠ નિર્મળ કળશોવડે પ્રભુને સ્નાત્ર કર્યું. પછી ગેાશીર્ધચંદન, દિવ્ય સુગંધી પુષ્પ, ફળ અને પત્રોથી તેમણે ભક્તિસહિત શીત્રતાથી પૂજા કરી. પછી શુભવાસનાવાળા સૌધર્મપતિએ અર્ધ્યાદિકથી પૂજા કરીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી “હે અજિતસ્વામી ! ત્રણ લોકના નાયક, “દેવાધિદેવ અને લોકોત્તર એવા તમે જય પામો. હે ભગવન્ ! આદિનાથ પ્રભુની “પછી પચીશ લાખ કોટિ ઇંદ્રો^૧ થઈ ગયા પછી આજે તમે મારાં સારાં ભાગ્યેજ “અવતર્યા છો.” હે ભગવન્ ! તમારા અવતારના યોગથી તમારી પૂજા, અને “તમારી દેશના સાંભળીને મારો અવતાર પણ હું કૃતાર્થ માનું છું. હે નાથ ! “તમારા જેવા સ્વામીથી આ ભરતખંડ અને હું વિગેરે સુરો, અસુરો અને “મનુષ્યો આજે પવિત્ર થયેલાં છે. હે પ્રભુ ! તમે આ સંસારરૂપ વારિધિમાં^૨ “હૂળી જતા પ્રાણીઓને તારનાર અને કષાય તથા અવિરતિરૂપ શત્રુઓના બળને તો-

૧ ઋષભદેવ પછી અજિતનાથજી પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમે થયા. સૌધર્મેન્દ્રનું આયુષ્ય બે સાગરોપમનું હોવાથી તેટલા અંતમાં પચીશ લાખ કોટિ ઇંદ્રો એક પછી એક થઈ ગયા એમ સમજવું. ભા. ક. ૨ પચીશ લાખ ઇંદ્રને જન્મભક્ષિક કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો નહિ અને મને મળ્યો તેથી હું ભાગ્યવાળો છું એવો અત્ર આશય છે. ભા. ક. ૩ સસુદ્ર.

૨૬૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

“ હનાર છો. હે જગત્પ્રભુ ! અમેયગુણના આધાર, અનંત અને અવ્યક્ત એવા
 “ તમે બીજા તીર્થંકર, ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવામાટે ઉદય પામ્યા છો. હે કર્ણાકર
 “ સ્વામી ! આસન, શયન, ગમન અને ધ્યાન વિગેરે સર્વ કર્મમાં તમે મારા ચિત્તમાં
 “ નિવાસ કરો. હે ભગવાન ! તમારૂં પૂજન, સ્તવન, અને ધ્યાન કરવાના પુ-
 “ણ્યથી તમારાં ચરણકમળ ભવેભવ મારા મનમાં રહ્યા કરો. ”

આપ્રમાણે સ્તુતિ કરી પંચાંગપ્રણામ કરી ઈંદ્ર પૂર્વનીપેઠે પ્રભુને લઈ વા-
 રંવાર તેમને અવલોકતો અને પોતાના આત્માને ધન્ય માનતો દેવતાઓનીસાથે
 હર્ષપૂર્વક જિતશત્રુરાજને ઘેર આવ્યો. પ્રભુની માતાપાસેથી પ્રતિબિંબ લઈ અને
 નિદ્રા હરણ કરી પલંગપર પ્રભુને પધરાવીને તે નંદીશ્વરદ્વીપે ગયો. ત્યાં આઠ દિવસ-
 સુધી સર્વ સુરાસુરો જન્મોત્સવ કરીને જિનધ્યાનમાં પરાયણપણે પોતપોતાને
 સ્થાનકે ગયા.

યુવરાજની રાણી યશોમતીએ દોહલા પૂર્ણ કર્યા હતા. તેણે પણ ગર્ભકાળ
 પૂર્ણ થતાં તેજ રાત્રિએ એક પવિત્ર પુત્રને જન્મ આપ્યો. સ્નાત્રોત્સવમાં પ્રભુને
 જોયા હતા, તથાપિ પુનઃ સ્વામીને જોવાને ઉત્સુક થયેલો સૂર્ય તત્કાળ અતિ ઊંચા
 ઉદયગિરિપર આઠ થયો. તેની સર્વ તરફ પ્રસરતી કિરણોની શ્રેણીએ શ્રીજિન-
 વાણીની પેઠે વિશ્વવ્યાપી અંધકારને હરી લીધું અને સર્વ ઠેકાણે *કમળોદય કર્યો.
 પ્રાતઃકાલે રાજાએ પુત્રજન્મની વંદામણી કહેનાર પુરૂષોને દાન આપી તેનું જ-
 ન્માંત દારિદ્ર દળી નાખ્યું. પછી ઈંદ્રના આદેશથી કુબેરે આખા નગરમાં આષાઢમા-
 સના મેઘની જેમ હિરણ્ય, રત્ન અને વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ કરી. કામધેનુ, કંડપવૃક્ષ, દ-
 ક્ષિણાવર્ત શંખ અને ચિંતામણિરત્નને પણ વ્યર્થ કરતો મહેંદ્રનો દાનમનોરથ તે-
 ટલાથી પણ પૂરાણો નહીં. તે સમયે ધ્વજ, તોરણ, માણિક્ય, સ્વસ્તિક, અગર
 અને માળાઓથી આખા નગરમાં મોટા ઉત્સવ થઈ રહ્યો. બીજે દિવસે રાજાએ
 સ્થિતિ અને પ્રતિસ્થિતિ સંસ્કાર કર્યો. ત્રીજે દિવસે ઉત્સવ સાથે બાળપુત્રને સૂર્યચં-
 દ્રનું દર્શન કરાવ્યું. છઠે દિવસે ગોત્રજનની સંમતિથી ‘ આ પુત્ર કર્મથી જીતાશે
 નહીં ’ એવું ભવિષ્યધારી ઉત્સવવડે પ્રભુનું અજિત એવું નામ પાડ્યું. અને ય-
 શોમતિનો પુત્ર સંત્રામ કરવાવડે અન્ય સર્વ વિશ્વને શૂન્ય કરી દે એવો પરાક્રમી
 થશે એમ ધારી તેનું ગોત્રમંત્રની વાણીવડે પવિત્ર એવું સગર નામ પાડ્યું.
 ઇંદ્રે મોકલેલી પાંચ ધાત્રીઓથી લાલિત થતા પ્રભુ પાંચ સમિતિવડે વ્રતની જેમ
 વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. તે પ્રભુ બધા વિશ્વને આલંબન કરવાની યદ્દિષ્ટ છે, તે છતાં

* સૂર્યપક્ષે કમળ-જિનવાણીપક્ષે ભવ્યશુવરૂપ કમળ.

સર્ગ ૮ મો.]

સગરનો જન્મ અને વૃદ્ધિ.

૨૬૧

પોતે હાથમાં યદ્દિનું^૧ અવલંબન કરી જાણે ભવસાગરને તરતા હોય તેમ મંદ મંદ ચાલવા લાગ્યા. કેટલાક દેવતાઓ ઇંદ્રની આજ્ઞાથી મયૂર, ઘોડા અને હાથીનાં રૂપ લઈ પ્રભુને રમાડવા લાગ્યા. પ્રભુ જોકે સંસારથી વિરક્ત હતા, તથાપિ માતાપિતાને અને દેવતાઓને હર્ષ પમાડવા માટેજ એવી બાળકીડા કરતા હતા. સારી બુદ્ધિવાળા સગરકુમાર માતાપિતાની પ્રસન્નતાને માટે ગુરૂ પાસેથી સંતોષપૂર્વક અનુક્રમે સર્વકળાઓ શીખ્યા. સુવર્ણ જીવી કાંતિવાળા, પૃથ્વીમાં આભૂષણરૂપ અને વિકસ્વર ઉત્તમ લક્ષણોથી લક્ષિત એવા તે બંને કુમાર યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. વયમાં સાડાચારસો ધનુષ ઊંચી કાયાથી અને નિઃસીમ રૂપ લાવણ્યથી શોભતા તેઓ જગત્ને હર્ષ આપવા લાગ્યા. પોતાને ભોગદ્વળ કર્મ ભોગવવાનું છે એવું જાણીને પ્રભુ માતાપિતાને હર્ષ આપવા માટે રાજકન્યાઓ સાથે પરણ્યા. કર્મનું દ્વળ બળવાનું છે. કળાઓના આધાર સગરકુમાર તારાઓમાં કળાધર ચંદ્રની જેમ પિતાને ખુશી કરવા માટે ઘણી રાજકન્યાઓ સાથે પરણ્યા. દેવતાઓએ કરાતી સેવાવડે સમાધિયુક્ત એવા પ્રભુએ અનુક્રમે અઢાર લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં ઉલ્લંઘન કર્યો. પછી પુત્રવત્સલ જિતશત્રુ રાજાએ તેમને પૂર્ણ ગુણવાનું જાણીને જોકે તેઓ ઇચ્છતા નહોતા તથાપિ રાજ્યપર બેસાર્યા; અને મોટી બુદ્ધિવાળા સુમિત્ર યુવરાજ જિતશત્રુ રાજાની આજ્ઞાથી પોતાના પુત્ર સગરને પોતાની પદવી ઉપર નીમ્યા. પછી રાજા જિતશત્રુએ અને સુમિત્રે બીજા અનેક રાજાઓની સાથે ધર્મધોષ ગુરૂની પાસે દિક્ષા લીધી.

સુરાસુરોથી અજિત અને સુરસેવિત અજિતરાજ જગતનું પાલન કરતાં રાજ્ય કરવા લાગ્યા. યુવરાજ સગરકુમાર રાજાની આજ્ઞાથી ઘણા દેશને સાધી થોડા વખતમાં વિજય મેળવી આવ્યા. પ્રભુ રાજ્ય કરતા હતા તે વખતે દેશ બધામાં સાત પ્રકારની ઇતિ^૨ અને કોઈ પ્રકારની ભીતિ રહીજ નહીં. સુખમકાલની જેમ સર્વ લોકો સુખે રહેવા લાગ્યા. પ્રભુએ ત્રેપનલાખ પૂર્વસુધી રાજ્ય કરીને વ્રતની ઇચ્છાએ ભોગનીય કર્મ ખપાવ્યું.

એક વખતે વસંતઋતુમાં લોકોના આગ્રહથી પ્રભુ અંતઃપુરની સાથે ઉદ્યાનમાં ગયા. તે વખતે એ વન કોકિલાના કોલાહલથી અને ભ્રમરાઓના ગુંજરવથી જાણે પોતાની શોભા બતાવવાને પ્રભુને બોલાવતું હોય તેમ દેખાતું હતું, વૃક્ષોના ઊંચા શિખરોથી પ્રભુને બેતું હોય તેમ જણાતું હતું, પ્રભુનાં દર્શનથી ખીલેલી કળિઓ-

૧ લાકડી. ૨ અતિવૃદ્ધિ, અનાવૃદ્ધિ, ઊંદર, તીડ, સુડા, દેશી લોકોનો બળવો અને શત્રુનો દુમલો-એ સાત ઇતિ કહેવાયછે.

૨૬૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

વડે હસતું હોય એમ લાગતું હતું અને જ્યારે પ્રભુ નજીક આવ્યા સારે વૃક્ષોની ચલાયમાન શાખાફળી ભુજથી પ્રીતિવડે તેમનો સત્કાર કરતું હોય તેમ દેખાતું હતું. એવાં સુંદર વનમાં પધાર્યા પછી વિકાશ પામેલાં પુષ્પોના મકરંદવડે સુગંધિત અને છત્રની જેમ સૂર્યતાપથી રહિત તે વનમાં વિશ્વપતિ પ્રભુએ લોકોની સાથે રમવાની ઇચ્છા કરી. તે વખતે કોઈ તરુણ સ્ત્રી પાદ્મઉપર રહી વૃક્ષઉપરથી ફળ લેતી હતી, તે સ્તનરૂપ સ્તબકવડે શોભતી જંગમવેલ હોય તેવી દેખાતી હતી. જેનું શરીર વૃક્ષમાં ઢંકાઈ ગયું છે અને તેની અંદરથી જેનું સુખકમળ માત્ર દેખાય છે એવી કોઈ રમણી અન્યજાતિના વૃક્ષમાં અન્યજાતિનું પુષ્પ ઉગ્યાની શંકા કરાવતી હતી; કોઈ ચતુર સ્ત્રી ‘મારી પાંચ આંગળીજ પાંચ બાણ છે તેથી આ કામદેવના પુષ્પરૂપ પાંચ બાણને ધિક્કાર છે’ એવો ક્રોધ કરી નખવડે વૃક્ષોનાં પુષ્પને છેદી નાખતી હતી; કોઈ તરુણીએ મલ્લિકાના પુષ્પોવડે માળા ગુંથીને પોતાનાં સ્તન ઉપર મૂકી તેથી તે માળાનાં પુષ્પો જાણે હાથીના કુંભસ્થળનો વિજય કરીને મેળવેલાં મોતી હોય તેવાં દેખાતાં હતાં; કોઈ વસંતરાગમાં પંચમસ્વરથી ગાતી બાળા તત્કાળ સુંદર પુષ્પોને પણ વિરહી સ્ત્રીપુરૂષજેવા કરતી હતી; કોઈ કાંતા કામદેવના ચક્ર હોય, તેવા બોરસલીનાં પુષ્પો લઈ જાણે કામદેવની શક્તી હોય તેમ તે પુષ્પોને લીલાવડે પોતાના પતિતરફ ફેંકતી હતી; અને કોઈ શ્વેતવસ્ત્ર પહેરી પુષ્પવાળા વૃક્ષથી વીંટાઈ રહેલી બાળા પોતાના સુખચંદ્રવડે ખૂર્ણમાની રાત્રિ જેવી શોભતી હતી. તે અવસરે સર્વ અંગમાં પુષ્પાભરણ ધારણ કરી, પુષ્પના આસનપર બેસી, હાથમાં પુષ્પનો દડો રાખી અને માથે પણ પુષ્પનો સુકુટ રાખી પ્રભુ અતિશે શોભતા હતા. પ્રભુની આગળ મંડળાકારે યધને રાસડા લેતી કામિનીએ હાથવડે તાલ લઇને પ્રેક્ષકોના ચિત્તને હરતી હતી.

આવીરીતે કામીજનોને કામરસમાં વ્યગ્ર થયેલા જોઈ ‘અહીં આમ છે તેવું બીજે કોઈ ઠેકાણે છે કે નહીં?’ એમ વિચારતા પ્રભુને અવધિજ્ઞાનથી પોતાના ગુણોત્તર પૂર્વભવનું અને મહા આનંદકારી અનુત્તરસુખનું સ્મરણ થયું. તત્કાળ તેની આગળ આ સર્વ તદ્દન વિરસ દેખાયું, એટલે શર્કરાનું આસ્વાદન કરનાર પ્રાણી લીંબડાના ફળનો સ્વાદ લેવાથી જેમ વિરામ પામે તેમ પ્રભુ વિરામ પામ્યા; અને ચિંતવવા લાગ્યા “અહો! એવું લોકોત્તર સુખ ભોગવ્યા છતાં પણ માં મન હજી આવાં તુચ્છસુખમાં રમવાને ઇચ્છેછે, માટે આ કામચેષ્ટાને ધિક્કાર છે! અજ્ઞાની જીવ અનંતભવમાં અનંત સુખોને ભોગવ્યા છતાં પણ પાછો તે સુખોને ભવેભવમાં જાણે નવીન હોય તેમ ઇચ્છેછે! પૂર્વે અનંત સુખ ભોગવ્યા છતાં પ્રાણી

સર્ગ ૮ મો.]

અજિતનાથ પ્રભુનો દીક્ષામહોત્સવ.

૨૬૩

જરા પણ તૃપ્ત થતો નથી, પરંતુ એક લવ માત્ર દુઃખ આવી પડેછે તો તેમાં સદા ઉદ્વેગ પામી જાયછે. પુણ્ય કરવાથી પ્રાણીને અનેક સુખ પ્રાપ્ત થાયછે છતાં તે પુણ્યમાં પ્રાણીને આદર થતો નથી; અને પ્રમાદથી દુઃખ થાયછે છતાં તેમાં આદર કરાયછે. જડ પ્રાણી કરેછે બીજું અને તેથી જુદા કળની ઇચ્છા કરેછે; પરંતુ બીજા લીંબડાનું વાળું હોય તો તેમાંથી શું કદપવૃક્ષનો અંકુર ઉત્પન્ન થાય ! આ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં વિષયરૂપ આમિષના લોભથી અજ્ઞપ્રાણીઓ માછલાની જેમ વિષય કષાયરૂપ ધીવરોની નાખેલી દુઃખરૂપ જાળમાં ફસાયછે. આ સંસારરૂપ ચૌટામાં વિષયરૂપ સ્વેચ્છાચારી વૈરીઓ જડપુરૂષોના પુણ્યરૂપ ચૈતન્યને છળથી હરી લેછે. ભવભવમાં પુત્ર, મિત્ર અને સ્ત્રીરૂપ પાશથી બંધાએલો પ્રાણી પક્ષીની જેમ સ્વેચ્છાથી ધર્મમાં રમી શકતો નથી. જેઓ વિષયસંબંધી તુચ્છ સુખના લોભથી પોતાનું પુણ્ય હારી જાયછે, તેઓ ચરણ ધોવા માટે અમૃત વાપરે છે, ” આ પ્રમાણે પ્રભુ ચિંતવતા હતા, તેવામાં સ્વર્ગમાંથી ‘ જય જય ’ એવી વાણી ઉચ્ચારતા લોકાંતિક દેવતાઓ આવ્યા; અને “હે સ્વામી ! તીર્થ પ્રવર્ત્તાવો અને સર્વના મોહને હરો” એમ કહી તેઓ વિનયથી નમ્ર થઈ પોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી પ્રભુએ તત્કાળ ઉદ્યાનકીડાદિક સર્વ છોડી દઈ કામધેનુને પણ અદપ કરે તેવી રીતે વાર્ષિકદાન આપવાનો આરંભ કર્યો. સાંવત્સરિક દાનમાં તેમણે જે હાથી, ઘોડા, રથ, પૃથ્વી, રત્ન, માણિક્ય અને વસ્ત્રોનું દાન આપ્યું તેની સંખ્યા પ્રભુ પોતેજ જાણતા હતા, બીજું કોઈ જાણતું નહોતું. પોતાના ભાઈ સગર ભવિષ્યમાં ચક્રવર્તી થવાના છે એવું જાણીને તે ઈચ્છતા નહોતા તોપણ તેમને બળાત્કરે પ્રભુએ રાજ્યપર બેસાર્યા.

પછી આસનકંપથી દીક્ષાસમયની જાણ થતાં પ્રભુના તે કદયાણકનો મહોત્સવ કરવા માટે સર્વ ઈંદ્રો પોતપોતાના સ્થાનથી આકાશમાં શ્રેણી બાંધતા અને પરસ્પર સંઘટ્ટ કરતા ત્યાં આવ્યા. પ્રભુ સ્નાન કરી, દિવ્ય વસ્ત્રાભરણ પહેરી ગૃહચૈત્યમાં અર્હતનાં બિંબની પૂજા કરીને સુરઅસુરોએ રચેલી સુપ્રભા નામની શિબિકામાં, પાલકવિમાનમાં ઈંદ્ર આરૂઢ થાય તેમ આરૂઢ થયા. હાથવડે ન્યુંછણા કરતી વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ વધાવેલા પ્રભુ એક હજાર પુરૂષોવડે વહન કરાતી શિબિકામાં બેસીને સહસ્રાન્નવનમાં આવ્યા. ત્યાં અશોકવૃક્ષની નીચે શિબિકા મૂકી એટલે ઉદયાચળપરથી સૂર્યની જેમ પ્રભુ તેમાંથી ઉતર્યા. પછી પ્રથમ ધારણ કરેલા વસ્ત્રાભરણ અને માળાઓ વિગેરે સર્વ તજી દીધું, જેને ઈંદ્રે પોતાના વસ્ત્રના છેડામાં ગ્રહણ કર્યું. પછી કુકર્મોત્પન્ન કલેશની જેમ મસ્તકપરના કેશનો પાંચ મુઠિવડે લોચ કર્યો. તે કેશ

૨૬૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લેા.

ઈંદ્રે ક્ષીરસમુદ્રમાં પધરાવ્યા. પછી ઇંદ્રે હાથની સંજ્ઞાવડે સર્વ ડોલાહલ શાંત કર્યો એટલે પ્રભુએ ત્રિવિધે ત્રિવિધે સામાયિક ઉચ્ચર્યું. એક હજાર રાજાઓની સાથે પ્રભુએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તે સમયે ઇંદ્રે તેમના રક્ષક ઉપર એક ઉજ્જવળ દેવદૂધ વસાવ્યું. તે સમયે માથમાસની શુક્લનવમીએ ચંદ્ર રોહિણીનક્ષત્રમાં આવતાં દિવસને પાછલે પહોરે છઠ્ઠ તપવાળા પ્રભુને ચોથું મનઃપર્યવસાન ઉત્પન્ન થયું. સાંથી નિઃસંગ થઈ, મૌન ધારણ કરી પ્રભુએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો, અને ઇંદ્રાદિક દેવતાઓ નંદીશ્વરદ્વીપે ગયા. બીજે દિવસે અયોધ્યાનગરીમાં બ્રહ્મદત્તને ઘેર પ્રભુએ પરમાત્મથી મહાકલ્યાણનું કારણ એવું પારણું કર્યું. તે સમયે તેનાં ધરનાં આંગણમાં સાડાખાર કોટિ સોનૈયાની, પુષ્પોની અને દેવદૂધ વસ્રોની વૃષ્ટિ થઈ, આકાશમાં દેવદુંદુભિ વાગી, ચેલોત્ક્ષેપ થયો અને દાતારની પ્રશંસા કરતા દેવતાઓએ જય જય શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો. ‘પ્રભુએ સ્પર્શેલી આ ભૂમિને બીજે કોઈ સ્પર્શ કરે નહીં’ એવું ધારી બ્રહ્મદત્તે તે ઠેકાણે ધર્મચક્ર કરાવ્યું.

આર્ય અનાર્ય દેશોમાં મમતારહિત વિહાર કરતા પ્રભુએ ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી પોતાના ધાતીકર્મને^૧ બાળી નાખ્યાં. હાર અને સર્પમાં, મણિ અને પથ્થરમાં, તૃણ અને સ્ત્રીમાં, શત્રુ અને પુત્રમાં અને કાંચન અને કાચમાં પ્રભુ સમદ્રષ્ટિવાળા થયા. તેમજ સુખમાં અને દુઃખમાં, સંસારમાં અને મોક્ષમાં, જનસંકુલ સ્થાનકમાં અને નિર્જન સ્થાનકમાં, દિવસ, રાત્રિ અને સંધ્યાકાળમાં સમભાવવાળા થયા. કૂર્મનીપેઠે ઇંદ્રિયોને ગોપવનાર, આકાશની જેમ નિર્લેપ, પૃથ્વીનીપેઠે ક્ષમાવાન અને સૂર્યની જેમ તેજવડે અદ્ભુત એવા ત્રૈલોક્યપતિ પ્રભુ સર્વ દેશોમાં બાર વર્ષ સુધી વિહાર કરી ધ્રુવીને અયોધ્યાસમીપે આવ્યા. ત્યાં સહસ્રાત્રવનમાં સપ્તઋત્વૃક્ષની નીચે ગોઠોહાસને રહી ધ્યાનાંતરમાં વર્તતા પ્રભુને ધાતીકર્મોનો ક્ષય થવાથી પૌષમાસની શુક્લદ્વાદશીએ ચંદ્ર રોહિણીનક્ષત્રમાં આવતાં દિવસને પશ્ચિમભાગે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે સમયે ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ બધું જગત્, જીવોની ગતાગતિ અને કર્મોના વિપાક—સર્વ હાથમાં રહેલા મણિનીપેઠે જોવામાં આવ્યું. તત્કાળ આસનકંપ થતાં, સર્વ ઇંદ્રો રવિના બિંબની સાથે સ્પર્ધા કરે તેવા વિમાનોમાં બેસીને ભક્તિપૂર્વક ત્યાં આવ્યા. દેવતાઓએ એક યોજન પ્રમાણ પૃથ્વીપર રૂપ્ય, સુવર્ણ અને મણિરત્નવડે ત્રણ પ્રકારવાળું અને ચાર દ્વારવાળું સમોસરણ રચ્યું.

અહીં અયોધ્યામાં સગરરાજ સભા ભરીને સિંહાસનઉપર બેઠા હતા, તેમને

૧ ક્ષીર-ખીર. ૨ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ધાતીકર્મો છે.

સર્ગ ૮ મો.]

સગરરાજને ચક્રની પ્રાપ્તિ અને દિગ્વિજયનો પ્રારંભ.

૨૬૫

છડીદારે આવીને કહ્યું “સ્વામી ! કોઈ બે પુરૂષ દ્વારે આવીને જાણા છે.” રાજાની આજ્ઞાથી તેમને અંદર પ્રવેશ કરાવતાં તેમાંથી એક પુરૂષ પ્રણામ કરીને બોલ્યો, “રાજાન્ ! વધામણી છે, શ્રી અજિતનાથ પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે.” બીજા પુરૂષે કહ્યું, “મહારાજ ! વધામણી છે, આપણા શસ્ત્રાગારમાં હર્ષનું કારણ એવું ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે.” તે વખતે ‘પ્રથમ ચક્રરત્નનો ઉત્સવ કરવો કે કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવો ?’ એવા વિચારમાં રાજાનું મન હિંચકા ખાવા લાગ્યું. પછી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે ત્રણ લોકને અભય આપનાર સ્વામી કયાં ! અને વિશ્વને ભય ઉત્પન્ન કરનાર આ ચક્રરત્ન કયાં ! એમ ધારી તરતજ સગરરાજ આસનથી નીચે ઉતર્યા અને હાથી, ઘોડા, રથ, અંતઃપુર, પુત્ર, પેદલ, વેપારીઓ અને બીજા લોકોથી પરિવૃત્ત થઈ વનમાં ગયા. ત્યાં પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી નમીને પ્રભુની સ્તુતિ કરી. પછી પ્રભુનાં મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી દેશના તેણે આ પ્રમાણે સાંભળી—

“સ્વર્ગ અને મોક્ષનું કારણ એવો ધર્મ સદા સેવ્ય છે. ધર્મવિના દુઃખ, દુર્લભ્ય

“અને સંસારમાં ગમનાગમન થયા કરેછે. ઉત્તમ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ આ અસાર દેહ-

“માંથી ધર્મરૂપ સાર ગ્રહણ કરેછે. આ સંસારમાં બીજું સર્વ પામવું સુલભ છે પણ

“ધર્મ પામવો અતિ દુર્લભ છે.” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળ્યા પછી સગરરાજ અયોધ્યામાં ગયા, અને ભક્તિથી ચક્રનો અકાઈઉત્સવ કર્યો. ‘ક્ષત્રિયોનો એ ક્રમજ છે.’ સર્વ દેવતાઓએ નમેલા અને કૃપાના આધાર એવા પ્રભુએ અતુર્વિધ સંધ અને તીર્થની સ્થાપના કરીને ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

સૂર્યના જન્મી કાંતિવાળું ચક્ર શસ્ત્રાગારમાંથી બહાર નીકળ્યું, એટલે તેજ દિવસે સગર ચક્રવર્તીએ પ્રયાણ કરવાનો ઉદ્ધેશ કર્યો. ચોરાશી લાખ હાથી ઘોડા અને રથ તથા ઢોલગમે પેદલ સાથે પ્રથમ પૂર્વ દિશાતરફ ગયા. લાખ યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત એવા ગજરત્ન, વાગિરત્ન, છત્રરત્ન, દંડરત્ન, મણિરત્ન, કાંકિણીરત્ન, વર્દકિરત્ન, પુરોહિતરત્ન, ગૃહીરત્ન, ચક્રરત્ન, અને ચર્મરત્ન વિગેરે રત્નો લઈ સૈન્યવડે વિશ્વને આચ્છાદન કરતા અતુલ પરાક્રમી સગરરાજ ચાલવા લાગ્યા. અનુક્રમે પૂર્વસાગરને કિનારે આવી અષ્ટમ તપ કરી બાર યોજન જનારા બાણવડે તેમણે માગધદેવને બોલાવ્યો. તેની પાસેથી રત્નાદિ સાર સાર વસ્તુઓ લઈને તે દિશાના અધિપતિ તરીકે તેને સ્થાપિત કરી પારણું કરીને તેનો અકાઈઉત્સવ કર્યો. ત્યાંથી

૧ આમાં ગણાવેલાં ઉપરાંત સેનાપતિરત્ન અને ખડ્ગરત્નનો સાથે હોવાંજ નોંધ્યો. બાકી સ્ત્રી-રત્નની પ્રાપ્તિ તો આગળ થવાની છે. આ રત્નો લાખ યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત અહીં કહ્યાં છે, પણ અન્યત્ર એકેક રત્ન હજાર હજાર યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત હોવાનો લેખ છે. ભા. ક.

૨૬૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

પાછા ફરી ચક્રની પછવાડે અવિચ્છિન્ન પ્રયાણે ચાલતા દક્ષિણસાગરને તીરે આવીને છાવણી નાખી; ત્યાં વર્ધકીરત્ને સૈન્યને માટે આવાસો અને એક પૌષધાલય કર્યો. તેમાં આવીને ચક્રીએ પૌષધવ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી માગધની જેમ વરદામને મનમાં ધારી તેની તરફ બાણ છોડ્યું. ચક્રીને આવ્યા બહુી તે ચક્રવર્તી પાસે આવ્યો. ભક્તવત્સલ ચક્રવર્તીએ તેણે ભેટ કરેલાં મણિ, સુવર્ણ, મુક્તા અને રત્નાદિ લઈ તેને તેના સ્થાનપર સ્થાપિત કર્યો. તેવીજરીતે પશ્ચિમસાગરને કિનારે જઈ પ્રભાસપતિને વશ કરી પોતાનાં ઉછેરેલાં વૃક્ષની જેમ પાછો તેને સ્વસ્થાને સ્થાપિત કર્યો. ત્યાંથી સિંધુમહાસિંધુને દક્ષિણતીરે આવી સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મીનું મૂળ અષ્ટમતપ કરી તેની અધિષ્ઠાયિકા સિંધુદેવીને સાધી લીધી. પછી ઇશાનદિશા તરફ ચાલી ચક્રવર્તી વૈતાલ્યગિરિપાસે આવ્યા. ત્યાં ભરતની જેમ વૈતાલ્યકુમારદેવને સાધી લીધો. પછી સિંધુ, સાગર અને વૈતાલ્યગિરિની વચ્ચે આવેલા એક ખંડને રાજની આજ્ઞાથી સેનાપતિ સાધી આવ્યો અને ત્યાંના રાજાઓની પાસેથી પુષ્કળ ધન લાવ્યો. પછી તમિસ્સાગુફાના કમાડ દંડરત્નવડે ઉઘાડી અંદર પેરી નિઝગા અને ઉન્મણા નદીની ઉપર પાજ બંધાવી તે નદીએ ઉતરી ગયા અને ઉત્તારાઈમાં નીકળ્યા. ત્યાં રહેલા મહાકૂર મ્લેચ્છોને ચક્રવર્તીએ જીતી લીધા. પછી ત્યાંથી શુદ્રહિમાદ્રિના દક્ષિણનિતંબ પાસે આવ્યા. તે પર્વતને રથવડે ત્રણ વાર તાડિત કરી તેના સ્વામીતરફ એક બાણ છોડ્યું, તે બાણે ખોતેર યોજનસુધી જઈ તેના સ્વામીને બોલાવ્યો. તેની પાસેથી રત્નો વિગેરે લઈ પાછો તેને તેનાં સ્થાનપર સ્થાપિત કરી ત્યાંથી ઋષભકૂટ પાસે ગયા. ત્યાં કાંકિણીરત્નવડે ચક્રીએ પોતાનું નામ લખ્યું. ત્યાંથી વૈતાલ્યસમીપે આવી તે ગિરિને દક્ષિણ અને ઉત્તર શ્રેણીના પતિ સર્વ ખેચરોને જીતી તેમને પાછા પોતાના કિંકરની જેમ તેને સ્થાને સ્થાપિત કર્યા. પછી ગંગાને તીરે સૈન્ય રાખી ચક્રીના હુકમથી સેનાપતિએ ચર્મરત્નવડે ગંગા ઉતરીને તે બાજુના રાજાઓને જીતી લીધા. ત્યાં અષ્ટમ તપ કરીને ચક્રીએ ગંગાદેવીને વશ કરી. પછી તમિસ્સાનીપેઠે ખંડપ્રપાતા ગુહાનું દ્વાર તેના અધિષ્ઠાયક દેવને સાધીને ઉઘાડ્યું. તેમાં એક એક યોજનને અંતરે કાંકિણીરત્નવડે ઓગણપચાસ માંડલા કરી અને અંદર રહેલી બે નદીઓ ઉપર પાજ બંધાવી, ચક્રવર્તીએ તે પચાસ યોજનની ગુફા ઉલ્લંઘન કરી તે ગુફાના દક્ષિણદ્વારથી બહાર નીકળી, ગંગાના પશ્ચિમકિનારે આવી અષ્ટમ તપ કરીને ચક્રવર્તીએ ત્યાં નવનિધિ પ્રાપ્ત કર્યા. રાજની આજ્ઞાથી સેનાપતિ ગંગાનું દક્ષિણ નિષ્કૂટ લીલામાવમાં સાધી આવી ચક્રવર્તીના ચરણમાં આશ્રિત થયો. એવી રીતે પાંત્રીશ હજાર વર્ષસુધી ફરી,

સર્ગ ૮ મો.]

સગર ચક્રવર્તીનો પટખંડ દિગ્વિજય.

૨૬૭

ભરતચક્રીની જેમ દિગ્વિજય કરી સગર ચક્રવર્તી ચક્રની પછવાડે ચાલતા અનુક્રમે અયોધ્યામાં આવ્યા. ત્યાં બત્રીશ હજાર રાજાઓએ, અનેક યક્ષોએ અને મનુષ્યોએ મળીને તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો. પચીશ હજાર યક્ષોએ સેવેલા ચક્રવર્તી ભરતચક્રીની જેમ પટખંડ ભરતની ઉપર રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

આ સમયમાં દેવલાલોકરવિ^૧ અજિતસ્વામી વિહાર કરતા પોતાની દેશના-રૂપ કિરણોવડે ભવ્યપ્રાણીરૂપ પદ્મવનને વિકાશ કરતા હતા. તે વખતે જ્ઞાનવડે શ્રી આદિનાથ પ્રભુએ પવિત્ર કરેલા પુંડરીકગિરિને જાણી તે તરફ વિહાર કરવાની ઇચ્છા કરી. એ જગતના હિતકારી પ્રભુ માર્ગમાં મૃગપતિ, હાથી, મૃગ, કુકર, અને સર્પાદિ પ્રાણીઓને સર્વ ભાષાનુગામી વાણીવડે બોધ કરતા પ્રથમ તીર્થરૂપ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં આવ્યા. તે ઉત્તમદેશ શ્રી આદિનાથનાં ગુણકીર્તનવડે ગર્વિત થયેલો હતો. આગળ વિહાર કરતાં કામદેવના શત્રુ પ્રભુએ દેશમાં રહેલા ઊંચા રત્નમય શિખરોથી વિરાજિત અને પવિત્ર એવા શત્રુંજયગિરિની પાસે આવ્યા. ત્યાં પ્રભુ ધ્યાનમાં સ્થિત રહ્યા, તેવામાં પોતાનાં પીંછાના કલાપથી અર્હુતપર છત્ર કરતો ઢાઢ એક મયૂર અનેક મયૂરોના પરિવારથી પરવરેલો ત્યાં આવ્યો. ધ્યાનને અંતે પ્રભુએ દેવતાઓનો સંબાધ છતાં ભયથી બીજા ઠેકાણે નહીં જતાં એવા તે મયૂરોને બોધ કર્યો. પછી તે મયૂરોની સાથે પ્રભુ શત્રુંજયગિરિના મુખ્ય શૃંગઉપર આવ્યા. ત્યાં રાજદની (રાયણ) વૃક્ષનીચે અનેક દેવતાઓથી પૂજતા પ્રભુ ત્રણ દિવસ રહ્યા. પ્રાતઃકાળે પેલા વૃક્ષ મયૂરનું મરણ નજીક આવેલું જાણી પ્રભુએ તેને સંલેખના કરાવી. એટલે ભય અને દીનપણું જેનું નષ્ટ થયેલું છે એવા તે મયૂરે ચારે આહારનો ત્યાગ કર્યો. પ્રભુ મુખ્ય શિખર ઉપરથી દક્ષિણ પશ્ચિમદિશાને માર્ગે ઉતરી સુભદ્રનામના શિખરપર આવેલી સિદ્ધશિલા ઉપર સ્થિત થયા. તે સમયે દેવતાઓએ ત્યાં આવી તીર્થને અને તીર્થનાથને નમીને સમવસરણ રમ્યું. તેની મધ્યમાં સિંહાસનઉપર પ્રભુ વિરાજમાન થયા.

પેલો વૃક્ષ મયૂર ચારે આહારનો ત્યાગ કરી સદ્ધ્યાનવડે પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને ચોથા દેવલોકમાં ગયો. ઉપરજતાંજ ‘પોતાને સ્વર્ગગતિનું કારણ આ તીર્થ છે’ એવું અવધિજ્ઞાનથી જાણી શ્રી અજિતનાથ ભગવંતનાં તથા તે તીર્થનાં દર્શન કરવાને અને નમવાને સ્વર્ગમાંથી ઉતાવળો પૃથ્વીપર આવ્યો. તેને ‘મયૂર-દેવ આવો’ એમ પ્રભુએ બોલાવ્યો એટલે કાંતિવડે પર્વતપર ઉઘોત કરતો તે દેવ પ્રભુની સામે બેઠો. તે વખતે સુધર્મેન્દ્રે ભગવંતને પૂછ્યું, “હે સ્વામી ! આ મયૂર-

૧ દેવલક્ષ્મીનારૂપ જ્યોતિવડે સૂર્યસમાન.

૨૬૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

દેવ ઢાણુ છે કે જેને આપે બોલાવ્યો ? ” પ્રભુએ કહ્યું, “ આ તીર્થની સમીપમાં એક વૃક્ષ મયૂર હતો, તેણે મારી દેશના સાંભળીને જીવનો વધ તજી દીધો હતો અને શાંત થયો હતો. તેણે મારી સાથે આ તીર્થપર આવીને અનશન વ્રત લીધું હતું. આ તીર્થના પ્રભાવથી સર્વ પાપને અપાવી એ મયૂર તીર્થચના ભવમાંથી ચોથા દેવલોકમાં ગયો છે, અને તે એકાવતારી યજ્ઞ મનુષ્યપણું પામી અહીંજ દીક્ષા લઈ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન પામી આ તીર્થે અવશ્ય સિદ્ધિ પામશે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તે દેવે આનંદવડે એ રાયણનાં વૃક્ષનીચે પોતાની મૂર્તિ કરાવી અને આનંદવડે મનોહર તીર્થપૂજા કરી. સારથી સર્વ લોકોના બોધનેમાટે આ વૃક્ષનીચે તેની પવિત્ર મૂર્તિ પૂજાય છે.

પછી શ્રીમાન્ અજિતભગવાને સિંહાસનપર રહીને સર્વ જંતુઓને બોધ કરવામાટે દેશના દેવાનો આરંભ કર્યો:—“સર્વ પ્રાણીઉપર સમભાવ, ભક્તિપૂર્વક “ સંઘની પૂજા અને શત્રુંજય તીર્થની સેવા એ સર્વ અદ્યપુણ્યથી પ્રાપ્ત થતાં નથી. “ સૂક્ષ્મ અને બાહ્યભેદવાળા સર્વ પ્રાણીઓને પોતાની તૂટ્ય માની તે સર્વ પ્રાણી “ ઉપર રાગદ્વેષરહિત જે ચિત્ત રાખવું, તે સમતા કહેવાય છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક “ અને શ્રાવિકા—એ ચતુર્વિધ સંઘ આર શાખાવાળા ધર્મની પેઠે ત્રણ જગત્થી પૂજાય “ છે. પાપને હરનારો સંઘ જેને ઘેર આવે અને પૂજિત થઈને પાછો જાય તે ગૃહ અને “ તેને પૂજનાર તીર્થરૂપ છે. આ શત્રુંજયગિરિ સદા શાશ્વત છે અને સ્થિર છે; તેમજ “ આ સંસારસાગરમાં મક્ષ થતા પ્રાણીઓને જીવિત આપનાર દ્વીપસમાન છે. જેઓ “ આ ગિરિએ આવેછે તેઓને કુકર્મો લાગતાં નથી, અને ભારની જેમ પોતાનાં “ પાપને નીચે મૂકીનેજ આ ગિરિપર ચડેછે. જેણે શ્રી જિનેશ્વર તથા તેમનો “ કહેલો ધર્મ આરાધ્યો છે અને જેણે આ ગિરિ સેવેલો છે, તેને દુર્ગતિનો ભય “ ક્યાંથી થાય ? આ શૈલ અને શીલ—એ બંનેની સેવાથી ઉત્તમ કૃણ પ્રાપ્ત થાયછે; “ તેમાં પણ શીલમાં તો સિદ્ધિનેમાટે સંદેહ છે, પણ આ શૈલની સેવાથી તો સિદ્ધિ “ નિઃસંદેહ પ્રાપ્ત થાયછે. સારી બુદ્ધિવાળો પુરૂષ આ તીર્થમાં જે જે કર્મ (કાર્ય) “ કરેછે, તે તે આ ભવ અને પરભવનાં કર્મોનો ક્ષય કરનારાં થાયછે. આ શત્રુંજ- “ યગિરિપર જેઓ સિદ્ધ થયા છે અને જેઓ સિદ્ધ થશે, તે સર્વને જાણતાં છતાં પણ “ કેવળીભગવાન્ એક જિંહાથી કહી શકતા નથી. આ તીર્થનાં સર્વ શિખરોમાં જિ- “ નેશ્વરની જેમ જે મહિમા રહેલો છે, તે ઢાઠિ વર્ષોથી પણ કહી શકાય તેમ નથી. “ શીલરૂપ કવચ ધારણ કરીને આ ગિરિપર રહેનારા પુરૂષો ક્ષમારૂપ અસ્ત્રવડે રાગા- “ દિ રિપુઓને ક્ષણવારમાં હણી નાખેછે. નિધિ, રત્ન અને રસવડે આશ્રિત આ સુ-

સર્ગ ૮ મો.]

અજીતનાથ પ્રભુનું શત્રુંજયપર ચોમાસું.

૨૬૯

“ ભદ્ર નામના શિખર ઉપર રહેનારા પુણ્યવાન્ પુરુષોને બને ભવમાં સુખ પ્રાપ્ત થાયછે. આદિતીર્થકરના આશ્રયથી જેવું સુખ્ય શૃંગ પૂજ્ય છે તેવી રીતે અમારા આશ્રયથી આ શિખર પણ પૂજ્ય થશે. ”

આ પ્રમાણે અજિતનાથ સ્વામીની દેશના સાંભળીને અતિ હર્ષ પામેલા દેવતાઓ અઠાઈઉત્સવ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. તે સમયે નીલા આકાશને વાદળાંથી વિશેષ નીલવર્ણી કરતો અને હિતકારી વાયુએ વિશેષ ઉન્નતિ પમાડેલો મેઘ ઉત્તરદિશામાં ચડી આવ્યો. મધુર મધુર ગાજતો અને વિદ્યુતરૂપ ખર્જૂને ચળકાવતો મેઘ આકાશરૂપ રણાંગણમાં શ્રીભમનો વિજય કરવાનો અભ્યાસ કરતો હોય તેવો દેખાવા લાગ્યો. શંખ જેવી ઉન્નવળ બગલીઓ અમાવાસ્યાની રાત્રિએ તારાની પંક્તિ જણાય તેમ નીલ આકાશમાં જણાવા લાગી. પ્રથમ ઉદયમાં મેઘ થોડી ગર્જના કરેછે તેથી જણાયછે કે તેઓ બળવાન શ્રીભમઋતુના વિજયને માટે યુક્તિ કરનાર મંત્રીઓ બન્યા છે. તેની આગળ વારંવાર વંધતો જતો વાયુ ઘાટાં વાદળાંઓથી મેઘને બખતર પહેરાવતો હોય તેમ લાગેછે. ચપલારૂપ ખડ્ગથી શ્રીભમઋતુને દુર્ગ્ય જાણી તે મેઘ તેનો વિજય કરવામાં સમર્થ એવું ઇંદ્રનું આપેલું ઇંદ્રધનુષ્ય^૧ ગ્રહણ કરવા લાગ્યો. બળવાન શ્રીભમઋતુ સૂર્યની પ્રચંડ ક્રાંતિથી જ વૃદ્ધિ પામેછે એવું ધારી તેમણે પ્રથમ સૂર્યનેજ આગ્રહન કરી દીધો. પછી શ્રીભમઋતુને કાંઈક આદર આપનારી પૃથ્વીને જાણીને મેઘે પોતાના મોટા મોટા ફેરાઓથી તેની ઉપર તાડન કરવા માંડયું. તે વખતે આકાશસ્થલી^૨ બગલીઓથી મનોહર, વિદ્યુતથી તેજસ્વી સુખવાળી, સાધારણ ગર્જરવથી કાંઈક મનમાં ગણગણતી અને પુષ્ટ પયોધર^૩ ને ધારણ કરતી જાણે ગર્ભવતી સ્ત્રી હોય તેવી લોકોને પ્રિય થઈ પડી. મેઘ સર્વ દિશાઓમાં જળધારા વરસતો હતો અને તેથી પૃથ્વી રત્નધારાને ધરનારી થતી હતી. જિનસ્નાત્ર વખતે મેઝગિરિની જેમ તે વખતે શત્રુંજય ઉપર ચારે તરફ જળના પ્રવાહો ઉન્માર્ગે ચાલવા લાગ્યા. પતિ આવતાં સ્ત્રીની જેમ મેઘનો ઉદય થતાં પૃથ્વી અંકુરરૂપ રોમાંચને અત્યંતપણે ધારણ કરવા લાગી. જીવનરૂપ મેઘવડે જીવન પામેલા દેડકા જેવે સ્વરે અણુગમતા શબ્દ કરીને મેઘથી ઉત્પન્ન થયેલા કાદવ જેવી આકૃતિને ધારણ કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે વર્ષાકાળનો સમય આવેલો જાણી મુનિઓ અને દેવતાઓથી પરવરેલા શ્રી અજીતનાથ સ્વામી તે સુભદ્ર શિખરઉપરજ ચતુર્માસ રહ્યા. કેટલાક મુનિઓ કોઈ પ્રકારનો નિયમ લઈ શુક્રમાં બેસી ગયા, કોઈ સિંહની શુક્રમાં બંધને બેઠા અને કોઈ સર્પના રાફડા સમીપે રહ્યા. દેવતાઓએ પ્રભુને માટે એક જાંચો મં-

૧ વીજળી. ૨ કાંચળી. ૩ આકાશ માર્ગ. અત્ર તેનું સ્ત્રી તરીકે વર્ણન છે. ૪ સ્તન.

૨૭૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

૭૫ રચ્યો, તેમાં રહીને પ્રભુએ ધ્યાન ધરી ચાતુર્માસ્ય નિર્ગમન કર્યું. હાં રહેલા પ્રાણીઓમાંથી કેટલાક નિલ જિનસેવાથી સમકિત પામ્યા, કેટલાક ભદ્રકસ્વભાવી થયા અને કેટલાકે હિંસા છોડી દીધી. પછી જે બહુ ઉત્તતિ પામી હતી તે વર્ષા-ઋતુ અનુક્રમે વિરામ પામી ગઈ. 'જડ (જળ)ના સંગથી એકાએક પણ અવસાન થવું' દુર્લભ નથી. 'તે પછી કાઠવને શોષણ કરતી, આકાશને નિર્મળ કરતી અને કાસડાનાં પુષ્પોને ખીલાવતી શરદઋતુ આવી. તે ઋતુમાં જળ જડ છતાં નિર્મળ થયાં, પંકજ કાઠવમાંથી થયેલાં છતાં વિકાશ પામ્યાં, નદીઓ નિઝગા (નીચામાં જતારી) છતાં માર્ગગામી થઈ, અને મેઘ મલિન હતા પણ આખા વિશ્વને જીવનદાન આપવાથી નિર્મળ થઈ ગયા. તે જણાવવા લાગ્યા કે ' અહો ! દાનનો મહિમા કેવો છે ! '

તે સમયે ચોખ્ખાનાં ધોવણનાં પાણીનું પાત્ર હાથમાં લઈ મુનિઓથી મંડિત એવા સુવ્રતાચાર્ય ગ્લાનપણથી ધીમે ધીમે ચડતા પ્રથમ શિખરપર આવ્યા. હાં વિસામે લેવા માટે જે શિખરની સંધિમાં કોઈ વૃક્ષતળે બેઠા, તેવામાં કોઈ તૃણાતુર ફાગડે આવી તેમનાં જળપાત્રને ઢોળી નાખ્યું. ભયંકર સૂર્યનાં કિરણોથી તપેલા એ મુનિનું તાળવું તૃષાથી સુકાઈ જતું હતું. તેથી પોતાના જળપાત્રને ઢોળેલું જોઈ તે મુનિ ક્રોધ લાવીને બોલ્યા. “ હે કાકપક્ષી ! આ પ્રાણરક્ષક જળને તેં ક્ષણવારમાં ઢોળી નાખ્યું, તે કુકૃત્યથી હવે આ તીર્થમાં તારી સંતતિ આવશે નહીં, અને આ ઠેકાણે મારા તપના પ્રભાવથી સર્વ મુનિજનને સંતોષ આપે તેવું નિર્જીવ અને પ્રાસુક જળ સદા રહેજે.” આવાં તે મુનિનાં વચનથી તે વખતેજ કોલાહલ કરતા કાગડાઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, ત્યારથી આ સિદ્ધગિરિઉપર કાકપક્ષીઓ આવત નથી. દુકાળ અને વિરોધ વિગેરે અનર્થને સમર્થ કરનાર કાકપક્ષી જે કદિ અહીં આવે તો વિઘ્નનો નાશ કરવાને શાંતિકર્મ આચરવું. શ્રી યુગાદિપ્રભુ અને રાજ-દની વૃક્ષની આગળ કોટિ વિઘ્નને નાશ કરે તેવું શાંતિકર્મ જૈનમુનિઓએ ધણી-વાર કરેલું છે. તે સુવ્રતાચાર્યના તપોબળથી નૈઋત્યદિશા તરફ સિદ્ધગિરિની સંધિમાં તે જળ પ્રવર્ત્યું છે કે જે નિરંતર તૃષા દૂર કરવા વિગેરે અનેક મુખને આપે છે. તે જળના સ્પર્શથી રોગ, શોક, પીડા અને ભૂતવેતાલસંબંધી તથા પાપસંબંધી દુઃખો નાશ પામે છે. પછી ભગવાન્ અજિતસ્વામીએ મુખ્ય શૃંગ ઉપર ચડીને તે ક્ષેત્રના માહાત્મ્યથી મુક્તિ પામવાને ઇચ્છતા એવા મુનિઓને કહ્યું “ હે મુનિ-વરો ! તમે અહીંજ રહો. તમે પુંડરીક ગણધરની જેમ અહીંજ કર્મોનો

૧ છોડો આવવો અથવા હલકી સ્થિતિએ પહોંચવું.

સર્ગ ૮ મો.] સગરરાજના સાઠ હજાર પુત્રોનું અષ્ટાપદ યાત્રાગમન.

૨૭૨

ધાત થવાથી શુભભાવવડે કેવળજ્ઞાન પામીને અવ્યયપદને પામશે. ” આ પ્રમાણે તે મુનિઓને કહી અજીતનાથ સ્વામીએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો અને પાછળ તે મુનિઓ કેવળજ્ઞાન પામીને અવ્યયપદ^૧ પામ્યા.

હવે બળવાન સગર રાજ રાજ્યોના સમૂહથી સેવાતા પટખંડ ભરતનું રાજ્ય એક નગરની જેમ નિરંતર ચલાવતા હતા. તેને તાડપુયથી પૂર્ણ અને શસ્ત્ર-શાસ્ત્રના જાણુ એવા મહાઅદ્ભુત સાઠ હજાર પુત્રો થયા. તેમાં સર્વથી મુખ્ય જન્હુ નામે પુત્ર હતો. એકવખતે તે કુમારે પોતાના પૂર્વજોનાં તીર્થોને નમવાને ઉત્કંઠિત થયા. તેથી બળાત્કારે પિતાની આજ્ઞા લઈ પુષ્કળ સૈન્ય તથા વાહનો-સહિત ચાલ્યા. સગર રાજની આજ્ઞાથી સ્ત્રીરત્ન શિવાય બીજાં તેર રત્નો, યક્ષો, રાજ્યો અને બીજી ઘણી સેના તેમણે સાથે લીધી. અનુક્રમે એકેક યોજનનું પ્રયાણ કરીને ચાલતા તેઓ કેટલેક દિવસે અદ્ભુત અષ્ટાપદગિરિ સમીપે આવ્યા. તે ગિરિ કલ્પવૃક્ષ, ચંપક, અશોક, વડ, પીપળ, તમાલ, શુભાખ, સલ્લી, અને બેરસલી વિગેરે વૃક્ષોથી આવૃત્ત થયેલો હતો, અને મણિરત્નની પ્રભાના પૂરથી આકાશને વિચિત્ર કરતો હતો. તેને જોઈ પોતાના પૂર્વજોની કીર્તિનો જાણું કંદ હોય તેમ તેઓ માનવા લાગ્યા. પછી હર્ષથી તેની અષ્ટપદિકાવડે તેની ઉપર ચઢીને જગદીશના પ્રાસાદને તેઓએ ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. દક્ષિણદ્વારથી ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરી તે દિશામાં ચાર, પશ્ચિમદિશામાં આઠ, ઉત્તરદિશામાં દશ અને પૂર્વદિશામાં બે-એમ ચોવીશ તીર્થંકરોની તેઓએ ત્રિશુદ્ધિપૂર્વક પુણ્ય, અક્ષત અને સ્તવનાદિકથી પૂજા કરી. પૂજાને અંતે તે મહાઉત્તંગ પ્રાસાદનાં પ્રીતિથી વારંવાર દર્શન કરતા તેઓ આ પ્રમાણે પરસ્પર કહેવા લાગ્યા—“આ ચાર દ્વારવાળો “પ્રાસાદ ચાર પ્રકારના ધર્મરૂપ રાજના પ્રવેશમાટે અને ચતુર્વિધગતિના કષ્ટને નાશ “કરવા માટે હોય તેમ લાગે છે. જે આ કલશ, ધ્વજ અને તોરણવડે સ્વર્ગસાથે “ધસાય છે તે એમ સૂચવે છે કે તેના વિના મુક્તિપુરના દ્વારને ભૂગળ છે. વળી “પોતાનાં રત્નોથી અમાવાર્યાના અંધકારનો નાશ કરીને એવો નિશ્ચય કરાવે છે કે “તે પુણ્યથી અંતરનાં અંધકારને પણ હરી લેશે. આ ગિરિ આદિપ્રભુનું નિર્વાણ- “કલ્યાણુક અહીં થવાથી પૂજ્ય થયો છે, તેથી બીજાને પણ તે કલ્યાણુને આપે “છે; અને પોતે જાંચો છે, તેથી તેનો આશ્રય કરનારને જાંચી ગતિમાં લઈ જાય- “છે. શું આ ગિરિ ભરતચક્રવર્તીની કીર્તિલતાનો કંદ છે ? વા શું આ ગિર “નિર્મળતાવડે તેની ભક્તિનું તદ્રુપ્ય ખતાવે છે ? વા શું આ લિશ્વમાં ભ્રમણ કરી “તપી ગયેલા લોકોનાં લોચનનો ચંદ્ર છે ? વા શું મૂર્તિમાન ધર્મ છે ? કારણ કે “તે ધર્મ અહીંથીજ પ્રવર્તે છે. જુઓ ! આ બીજા પવિત્ર પ્રાસાદો પાલક વિમાનની

૨૭૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

“કરતા ખીજાં વિમાનો શોભે તેમ શોભે છે.” જુઓ ! આ ચારે દિશાઓમાં દેવતા-
 “ઓથી પણ અજેય દ્વારપાળો રહેલા છે અને મનુષ્યોને દુરારોહ એવી આ અષ્ટ-
 “પદ્ધિ શોભી રહી છે, તેથી અવશ્ય એમ લાગે છે કે ભરતેશ્વરે ભવિષ્યમાં થનારા
 “લોભી મનુષ્યોથી આ પ્રાસાદનું રક્ષણ કરવા માટે આ સર્વ પ્રયત્ન કરેલો છે.”
 આપ્રમાણે સર્વે પરસ્પર કહેતા હતા, તેવામાં જન્હુ કુમારે પોતાના બંધુઓપ્રત્યે
 કહ્યું, “ભાઈઓ ! હું ધારૂં છું કે કેટલેક દિવસે આપણા પૂર્વજોનું આ સ્થાન નાશ
 પામશે. લોભી મનુષ્યોને સો યોજન પણ કાંઈ દૂર હોતા નથી, માટે અહીં આ-
 પણે એક મજબૂત ખાઈ આ તીર્થને ફરતી ખોદીએ. આવો પરસ્પર વિચાર કરી
 ચક્રવર્તી સગરના પુત્રો વાહન અને પરિવારસહિત ખોદી ખાઈ ખોદવાનો ઉઘમ
 કરવા લાગ્યા.” પૃથ્વીનાં પિંડ જટલી ઊંડી ખાઈ ખોદાતાં નીચે નાગલોકમાં રજની
 વૃષ્ટિ થવા માંડી. તેથી નાગના મણિને મલિન કરતો, તેમની આંખોને ઢાંકી દેતો
 અને ચૂર્ણ થઈને પડતો રજનો સમૂહ તેમના ક્રોધની વૃદ્ધિને માટે થયો. તે વખતે
 સર્વ નાગકુમારો આકુલબ્યાકુલ થઈ જવાથી તેમનો મોટો કોલાહલ થયો. એટલે
 સર્વેએ મળીને પોતાના સ્વામીપાસે પોકાર કર્યો; તેથી જ્વલનપ્રભ નામે ના-
 ગપતિ ઘણા કોપથી પ્રજ્વલિત થયો. પરંતુ અવધિજ્ઞાનવડે રજ પડવાનું કારણ
 વિચારતાં ચક્રવર્તીના પુત્રો તેના કારણ તરિકે જાણવામાં આવ્યા, તેથી તત્કાળ તે
 નાગપતિ કોપ છોડી દધ વેગથી લાં આવ્યો. અને નમ્રતાથી મીઠે વચને તેણે
 સગર ચક્રવર્તીના પુત્રોને કહ્યું, “અરે ચક્રવર્તીના પુત્રો ! તમે ભરતના વંશના છો,
 અને વિવેદી છો, છતાં આવો મોટો ઉઘમ શામાટે આરંભ્યો છે ? તમારા ખોદવાના
 આધાતથી હવે નાગલોક પીડાય છે, માટે સ્નેહવૃદ્ધિ કરવાસારૂં આ પ્રયાસ તમે
 છોડી દો. અમારા સ્વામી શ્રી યુગાદીશ છે; અમે તેમના સેવક છીએ અને તમે
 તેમનાં કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છો, તેથી આપણો સ્નેહ સ્થિર છે.” આ પ્રમાણે
 જ્વલનપ્રભના કહી જવાથી તે સર્વે ખોદવાના કામથી વિરામ પામ્યા. પરંતુ થોડી
 વારે પાછા એકઠા મળીને તે ઉદ્ધત કુમારો વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “આ ખાઈ
 જળવગરની છે, તેથી કાળે કરીને પૂરાર્થ જવાથી કોઈ વખત ઉર્લંઘન કરી શકાય
 તેવી થઈ જશે, કેમકે ત્રણ જગત્માં પણ લોભીને અસાધ્ય શું છે ?” આવો વિચાર
 કરી જન્હુકુમારે દંડરબવડે સમુદ્રમાંથી ગંગાનદીનો પ્રવાહ ખેંચી લાવી તેના જ-
 ણવડે તે ખાઈ પૂરી દીધી. તે જળની ધારા નાગલોકમાં પડતાં સર્વ નાગ દેવો ક્ષોભ

૧ સૌધર્મદ્વર જન્મોત્સવ કરવા આવેછે ત્યારે એક લાખ યોજનનું પાલક વિમાન સ્વામી
 તેમાં પરિવારસહિત એસીને આવે છે; તે વખતે બીજા કેટલાક દેવો પોતાનાં નાનાં નાનાં વિ-
 માનોથી તેને ફરતા રહે છે. ૨ આ ખાઈ દંડરબવડે ખોદી છે એ પ્રમાણે અન્યત્ર અધિકાર છે.

સર્ગ ૮ મો.]

અષ્ટાપદ ફરતી આઇ, સાઠ હજારનું એકસાથે મૃત્યુ.

૨૭૩

પામ્યા, તેમનાં ધર પડી જવા લાગ્યાં અને કાદવ પડવાથી તેઓ આર્તનાદ કરવા લાગ્યા. તે બેઈ જવલનપ્રભને ડોપ ચડ્યો. તેણે વિચાર્યું “અરે! આ ચક્રીના પુત્રો મૂર્ખ અને રાજ્યમદે કરીને ભરેલા જણાય છે. અમારું કહેવું ઘટિત છતાં તેઓ તે માનતા નથી, માટે મદને ધિક્કાર છે.” આ પ્રમાણે ચિંતવી જવલનપ્રભ બીજા નાગ-પતિઓને સાથે લઇ મોટી ક્ષણના આટાપને અને મોટા દેહને ધારણ કરતો, તેમજ ટુંકાડા મારતો એકદમ પાતાળમાંથી નીકળી ત્યાં આવ્યો. પછી પોતાની વિષમય દૃષ્ટિથી એક સાથે સગરચક્રીના સાઠ હજાર પુત્રોને તેમણે આળી નાખ્યા. આવો મહાદાહ કરી જવલનપ્રભ નાગપતિ પોતાનાં સ્થાનકમાં પાછો ચાલ્યો ગયો. કેમકે ‘શત્રુના વધસુધીજ ડોપ રહેછે.’

સગર કુમારોના ઘાતથી તે વખતે સૈન્યમાં વજ્રપાતની જેમ પરસ્પર વ્યા-કુળ કરે તેવો મહા ડોલાહલ થયો. વિપરીત દૈવના યોગથી અનાથ થઈ ગયેલું બધું સૈન્ય હવે કઈ દિશામાં જવું, એમ ચિંતાતુર અને સર્વ ઉપાયથી ભ્રષ્ટ થઈ ગયું. ‘ક્ષણે ક્ષણે મન પોતાનું હિત થાય તેવું જુદુંજ કાંઈ ચિંતવે છે અને દૈવ કાંઈક જુદુંજ કરે છે.’ નાયક વગરના થઈ ગયેલા સૈનિકો દુઃખરૂપ સર્પે અસ્ત થઈ જરા અશ્રુ લુહી નાખી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા “આપણે જેતાં છતાં આ ચક્રવર્તીના કુમારોનો નાગોએ એક સાથે વધ કર્યો, માટે આપણું બળ તદન વૃથા છે. રાજાઓ પોતાનાં રક્ષણ માટે સેના રાખેછે, તો આપણું સર્વ સેના છતાં આ સર્વે રાજકુમારો મૃત્યુ પામ્યા છે; માટે હવે આપણે નિર્લજ્જ થઈને નગરમાં જઈ શી રીતે મુખ ખતાવશું; ચક્રવર્તી સગર આપણને વિવિધ ઉપાયથી જરૂર મારી નાખશે, તેથી આપણે પણ નિરૂપાયપણે તેઓના માર્ગનેજ અનુસરવું-અર્થાત્ મૃત્યુ પામવું. ઉત્તમ સેવકો રાજાના માર્ગનેજ અનુસરે છે એવી જનસ્થિતિ છે.” આવો વિચાર કરી બાર યોજનમાં રહેલાં અશ્વ, રથ અને હાથીવાળા સર્વ સૈન્યને કાષ્ઠસમૂહથી વીટી લીધું. પછી મરવાની ઇચ્છાથી જવા તેઓ કાષ્ઠોને દહન કરવા માટે કરવડે તેમાં અગ્નિસ્પર્શ કરતા હતા, તેવામાં અવધિજ્ઞાનવડે આ ઉપદ્રવ સૌધર્મેન્દ્રના બાણવામાં આવ્યો. દયાળુ ઇન્દ્ર બ્રાહ્મણનો વેષ ધારણ કરીને તત્કાળ ત્યાં આવ્યો, અને ‘મરો નહીં, મરો નહીં’ એમ તેઓને કહેવા લાગ્યો. તેનાં ધીરજવાળાં વચનથી સર્વે તેમજ સ્થિત રહ્યા. પછી ઇન્દ્રવિપ્રે આગળ આવીને પૂછ્યું “આવો સર્વ સંહાર તમે શામાટે કરોછો? શું તમને કાંઈ પરાભવ, દુઃખ કે શોક ઉત્પન્ન થયેલ છે કે જેને માટે આમ કરો છો અથવા કોઈ ઈષ્ટ-કાર્યની સિદ્ધિ માટે આ કાર્ય કરોછો?” તેનાં આવાં વચન સાંભળી તેઓ આ-

૨૭૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

દરથી બોલ્યો—“હે પરવ્યસનથી દુઃખી થનાર પુરૂષ! અમારે જે દુઃખ આવી પડેલું છે તે સાંભળો. આગળ જુઓ! આ સગર ચક્રવર્તીના પુત્રો પડેલા છે, પોતાનાં આચરણથીજ તેમના દેહ ભસ્મીભૂત થઈ ગયા છે. પરંતુ અમે વિદ્યમાન છતાં આ અમારા સ્વામીના પુત્રો આવી દશાને પ્રાપ્ત થયા, તેની લજ્જાથી અમે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ.” તે સાંભળી ઈંદ્ર બોલ્યો “તમે જે આવું અતુલ સાહસ કરવું ધારોછો તે સ્વામીની ભક્તિથી, સ્વામીના ભયથી કે સ્વામીપુત્રનાં મરણના શોકથી?” તેઓ બોલ્યા “અમે મૃત્યુને ઇચ્છતા નથી, તે છતાં જે મરવા તૈયાર થયા છીએ, તેનું કારણ માત્ર ચક્રવર્તીનો ભય છે કે તે કોઈ પણ ઉપાયોથી અવશ્ય અમેને મારી નાખશે.”

આ પ્રમાણે તેમનાં વચન સાંભળી ઈંદ્ર પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી બોલ્યો “આ કાર્યમાં તમારો કાંઈપણ દોષ મારા જોવામાં આવતો નથી, માટે તમે પ્રાણસાગ કરશો નહીં. તમારે વિષે થનારી ચક્રવર્તીની ઈર્ષ્યાને હું દૂર કરાવીશ, માટે મારા કહેવાથી તમે નગરતરફ પ્રયાણ કરો.” આ પ્રમાણે તેમને આશ્વાસન આપી ઈંદ્ર તેઓ જોતાં છતાં અંતર્ધાન થઈ ગયા. પછી તેઓ માંડમાંડ કાંઈકે શોકરહિત થઈ ધીમે ધીમે અયોધ્યાતરફ ચાલ્યા, ભાંગ્યેપગે પ્રયાણ કરતા કેટલેક દિવસે તેઓ અયોધ્યાની સમીપે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ઈંદ્રનું સ્મરણ કરતાં તત્કાળ કૃપાણુ ઈંદ્ર વેગથી ત્યાં આવ્યો. પછી પાંચસો વર્ષના એક મૃત્યુ પામેલા બાળકને ઉપાડી, બ્રાહ્મણનો વેષ ધરી ઈંદ્ર સગરચક્રવર્તી પાસે આવ્યો. રાજદ્વાર આગળ આવીને કઠોર વાણીએ જાણે સ્વરે પોકાર કરી કરીને તેણે રૂદ્ધ કરવા માંડ્યું. પછી પૃથ્વીની, દૈવની અને ચક્રવર્તીની નિંદા કરતો બોલ્યો “હે પૃથ્વી! તું સર્વને સહન કરનારી અને કઠિન છે. હે જડા! તું શ્રી ઋષભપ્રભુ અને ભરત જેવા રાજાની પછવાડે કેમ ન ગઈ? હે દિક્ષાળો! હે લોકપાળો! તમને પણ ધિક્કાર છે કે તમે સર્વ શુભ અશુભ વ્યાપારના સાક્ષી છતાં પણ ઉપેક્ષા કરો છો! હે નિધુર દૈવ! તું સમાધિપૂર્વક બીજા સર્વને સુખ આપે છે અને મને પરાક્રમુખ થઈને શામાટે દુઃખ આપે છે? અથવા મેં પૂર્વે અતિ દારૂણ દુષ્કૃત્ય કરેલું હશે કે તે આજ વૃદ્ધવયમાં પુત્ર-મરણથી ફલિત થયું છે. હે દૈવ! પૂર્વના ક્રોધને સંભારીને આ બાળકનું હરણ કરતાં તમે મરવાને ઇચ્છતા એવા મારાજેવા વૃદ્ધને અને મારી સ્ત્રીને પણ હરી લીધાં છે. હે ચક્રવર્તી! કુદૈવથી મારી રક્ષા કરો, ન્યાયથી પૃથ્વીની રક્ષા કરો અને ભરત-રાજાની સ્થિતિ સંભારીને નગરમાંથી બધાં પાપોને દૂર કરી દો. હે રાજા! સર્વ દિક્ષાલો સુખમાં મૃદ્ધ થયેલા જણાય છે અને આ પૃથ્વી ચૈતન્યરહિત છે; માત્ર

સર્ગ ૮ મો.] ઇંદ્રે ચક્રીપાસે આવીને યુક્તિવડે પુત્રમૃત્યુનો જણાવેલો વૃત્તાંત.

૨૭૫

તમેજ સર્વ દેવતામય છો, તેથી તમે મારી રક્ષા કેમ કરતા નથી? જ્યારથી શ્રી અ-
જિતનાથે વ્રત ગ્રહણ કર્યું, ત્યારથી સૂર્યવગર ચંદ્રની જેમ આ લોકમાં તમેજ એક
પાલક છો.” આવાં તેનાં વચન સાંભળી પોતાનામાં કાંઈક દોષ આવ્યો હશે, એવી
ચિંતા કરીને ખેદ પામતા સગરરાજાએ માણસ મોકલી તેને પોતાની પાસે બો-
લાવ્યો. ચક્રવર્તીનું દર્શન થતાં તે બાળકના શબ્દને રાજાની આગળ મૂકી બ્રાહ્મણના
વેશમાં ઇંદ્રે મહાકર્ણુ સ્વરે રૂદન કરવા માંડ્યું, જેથી સર્વ સભાજનો પણ દિલગીર
થઈ ગયા. રૂદનને અંતે ચક્રવર્તીએ તેને રૂદન કરવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે તે
બોલ્યો “હે સ્વામી! એકના એક પુત્રવાળા મને જે દુઃખ થયું છે, તે હું તમને
કેટલુંક કહું; આજ રાત્રે આ મારે લાડકવાયો પુત્ર સુતો હતો, ત્યાં અકસ્માત્
કોઈ મહાકૂર સર્પ આવીને તેને કરડ્યો. પણ તેમાં તે સર્પનો, બાળકનો, કે મારે
જરા પણ દોષ નથી, પણ શ્રી જિનેશ્વરરહિત એવા આ દેશનો કે તમારો દોષ જ-
ણાય છે. માટે હે રાજા! ગમે તે મંત્રયંત્રાદિ ઉપાયો કરીને આ મારા બાળપુત્રને
સાવધાન કરો, નહીં તો એના મૃત્યુનો દોષ તમને લાગશે અને મારાં કુળનો ક્ષય
થશે.” પછી સગરરાજાએ કેટલાએક માંત્રિકાને અને વૈદ્યોને બોલાવ્યા. તેઓએ અ-
નેક ઉપાયો કરી એયા, પણ બાળકને મૃત્યુ પામેલો જાણી પરસ્પર વિચારીને તેઓ
ચક્રીને કહેવા લાગ્યા “હે સ્વામી! આ બાળક મંત્ર અને ઔષધિ વિગેરેના ઉપા-
યોથી સજીવન થવો અસાધ્ય છે, પણ જેનાં ધરમાં પૂર્વે કોઈ મરણ પામ્યું ન હોય
તેનાં ધરમાંથી જો રક્ષા લાવવામાં આવે તો તેથી આ સજીવન થાય તેમ છે.”
તેઓનાં આવાં વચન સાંભળી ચક્રીએ તેવી રક્ષા લાવવાની સર્વ રાજાઓને આજ્ઞા
કરી. ઇંદ્રે પણ વૈદ્યિય રૂપવડે ઘરે ઘરે એવા માંડ્યું. રાજપુરુષો જેનાં જેનાં રસો-
ડામાંથી ભસ્મ લેવા જતા તેઓને એવું પૂછતા કે તમારાં કુળમાં કોઈ મૃત્યુ પામેલ
છે કે નહીં? તેના ઉત્તરમાં પિતા, માતા, બહેન અને બંધુ વિગેરેનાં મરણ તેમનાં
મુખેથી સાંભળી, તેનાં ધરની ભસ્મ છોડી બીજે ઘરે જતા હતા. એવી રીતે આખા
નગરમાં ફરતાં કોઈ પણ ઠેકાણેથી તેવી ભસ્મ મળી નહીં એટલે તેઓ પાછા
ફરીને રાજા પાસે આવ્યા. ઇંદ્રબ્રાહ્મણ પણ અતિ દુઃખી થઈને પાછો આવ્યો.
પછી ચક્રવર્તીએ કહ્યું “હે વિપ્ર! મારા ધરમાં કોઈનું મૃત્યુ થયેલું નથી, તેથી મારા
રસોડામાંથી રક્ષા લાવો.” ઇંદ્રે ચક્રીનાં ધરમાં ભસ્મ લેવા જતાં ચક્રવર્તીની માતા
યશોમતીને પૂર્વવત્ પૂછ્યું, એટલે તેણે કહ્યું, “આ ધરમાં ચક્રવર્તીના પિતા સુમિ-
ત્રનું મરણ થયેલું છે.” તેથી તે ભસ્મ છોડી ઇંદ્રે સગરરાજાની પાસે આવી તેમના
પિતાના મરણની વાર્તા કહી. તે વખતે પોતાનો સમય આવ્યો જાણી વૈદ્યો મનમાં
હર્ષ પામીને કહેવા લાગ્યા, “એવી ભસ્મ મળ્યા વગર બીજાં અનેક ઔષધો

છતાં પણ તેનાથી આ કાર્ય અસાધ્ય છે, માટે આમાં હવે વૈદોનો બિલકુલ દોષ નથી.” આ સાંભળતાંજ ઈંદ્રવિપ્રે પાછું છુટે કંઠે અતિશય રૂદન કરવા માંડ્યું, જે સાંભળીને સગરચક્રીનું હૃદય અત્યંત આર્દ્ર થઈ ગયું. તે વખતે ચક્રવર્તીનું સર્વ સૈન્ય રાજદ્વારમાં આવીને ઊભું હતું. થોડીવાર બ્રાહ્મણને શાંત પડવા દઈને ચક્રીએ મિષ્ટ વચને એ દુઃખી વિપ્રને કહ્યું, “હે વિપ્ર ! શોક કરે નહીં, સંસારની સ્થિતિ એવીજ છે. આ સંસારમાં જન્મેલો પ્રાણી અવશ્ય મૃત્યુ પામેજ છે. વસ્તુતાએ કોઈ પણ સ્થિર રહેતું નથી. જગત્ને પૂજવા યોગ્ય, વજ્રસમાન દેહવાળા અને યોગી-ઓના ઈંદ્ર એવા અનંત તીર્થંકરો પણ આદ્યા ગયા તો બીજા પ્રાણીઓની શી વાત કરવી ! સાત ધાતુનું બનેલું જે શરીર ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત અને આતપ વિગેરેથી પીડાય છે, તે શરીરની સ્થિરતાને મૂર્ખ લોકોજ માનેછે. ભાઈ, પુત્ર, અને સ્ત્રી વિગેરે જે સંબંધીઓ છે, તે સર્વ સ્વાર્થને માટેજ જાયછે અને આવેછે, ફક્ત તેને માટે આત્માને કેવળ દુઃખ થાયછે. સર્વદા લાલિત કરેલો પોતાનો દેહ પણ જેને વશ નથી તેને માતા, પિતા, ભાઈ અને પુત્રાદિક કેમ વશ રહે !” આ પ્રમાણે સગરરાજ બોધ આપતા હતા, તેવામાં ઈંદ્રે પ્રત્યક્ષ પોતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને કહ્યું, “હે રાજ ! શું તમે સંસારની સ્થિતિ જાણો છો ? ખરેખર એ સંસાર તેવોજ દુઃખદાયક છે. તેમાં પ્રમાદથી અંધ થયેલા પુરૂષોજ જેમ તેમ ચેષ્ટા કર્યા કરે છે. આ જગત્ અંધું કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે અને કર્મવડે વિનાશ પામે છે તો તેમાં ખંધુ, પુત્ર અને દ્રવ્યાદિકના લાભની તો શું સ્પૃહા કરવી ? હે ચક્રવર્તી ! તે દૃષ્ટાંત તમારે ધેરજ છે; જુઓ ! પૂર્વે તમારા સાઠ હજાર પુત્રો પણ તેવીજ રીતે મૃત્યુ પામ્યા છે !” આ પ્રમાણે ઈંદ્રે કહ્યું તેજ વખતે દ્વાર ઉપર રહેલા સર્વ સૈનિકો શોક કરતા કરતા સભામાં આવ્યા, અને પોતાના ઉરઃસ્થળને કુટતાં કુટતાં તેમણે ચક્રવર્તી આગળ તેના કુળક્ષયની વાર્તા કહી. તે સાંભળતાંજ રાજાને મૂર્છા આવી. ઈંદ્રે પંખાથી પવન નાખી, ગોશીર્ષ ચંદનથી વિલેપન કરી, કમળસહિત જળવડે તેના શરીરપર સિંચન કર્યું. તેથી મહા મુશ્કેલીએ સંજ્ઞા મેળવી સગર રાજા જરા સાવધાન થયા; પણ પાછા પુત્રોનું સ્મરણ કરવાથી શોકઝંથિવડે કંઠ રૂધાતાં તેઓ વારંવાર મૂર્છા પામવા લાગ્યા. ઈંદ્રે જાણ્યું કે આમ વારંવાર મૂર્છા આવવાથી રાજાનું મરણ થશે, તેથી તેના કંઠમાં પાહુનું આલિંગન કરી છુટે કંઠે તેણે રૂદન કરવા માંડ્યું, એટલે ચક્રી પણ તેમજ રોવા લાગ્યા. તે બંનેનાં રૂદનના નાદથી ભૂમિ અને અંતરિક્ષમાં રહેનારા ચરાચર જીવો જાણે શોકસાગરમાં મગ્ન થયા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા. જ્યારે શોકઝંથિથી તે અત્યંત વિલીન થયો, ત્યારે ઈંદ્રે ચક્રીપ્રત્યે કહ્યું, “હે ચક્રી ! તમે સમજી થઈને પણ અજ્ઞ માણસની જેમ દુઃખપ્રા-

સર્ગ ૮ મો.]

પુત્રોનાં મૃત્યુથી ચક્રવર્તીને થયેલા ખેદ.

૨૭૭

મિત્રી કેમ મોહ પામે છે ? આ સંસારમાં કોઈ જીવ પોતાનાં કર્મથી અલપાયુ-
વાળા થાય છે અને કોઈ દીર્ઘાયુવાળા થાય છે, તો તેમના જન્મ અને ક્ષયમાં શી
ચિંતા કરવી ? પૂર્વે વૈરાગ્ય વચનોથી તમેજ મને બોધ આપતા હતા, અને
અત્યારે તમેજ આમ કરો છો તે કેવી વાત કહેવાય ? ” ઇંદ્ર આપ્રમાણે કહેતા
હતા, તેવામાં દ્વારપાળે આવી વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, સ્વામી ! કોઈ બે પુરુષ દ્વારે આવીને
ભાષા છે અને તેઓ આપને નમસ્કાર કરવાને ઇચ્છે છે. જરા ભ્રુકુટિના ઈસા-
રાથી ચક્રીની આજ્ઞા મેળવી દ્વારપાળે તે બંને પુરુષોને સભામાં પ્રવેશ કરાવ્યો.
તેમાંથી એક પુરુષે કહ્યું, “ શ્રીઅજિતનાથ ભગવાન્ નગરની બહાર પધાર્યા છે. ”
બીજે કહ્યું, “ હે સ્વામી ! જય પામે. તમારા પુત્રોએ ખેંચેલા ગંગાનદીનો પ્રવાહ અષ્ટા-
પદ્મગિરિની પ્રરતી ખાદ્યને પૂરીને હવે પૃથ્વીને ડૂબાડે છે. તેનાં પ્રસરતાં પૂરથી
પડખેના નિવાસીજનની ભૂમિ સદ્યગિરિના સમુદ્રસુધી દ્વીપની પેઠે થઈ ગઈ છે.
એ ગંગાનું પૂર પ્રલયકાળમાં સમુદ્રની જેમ વૃદ્ધિ પામીને આ સર્વ ભારતવર્ષને
દ્વીપના જેવો કરી દેશે એવું હું ધારું છું. તેથી હે વિભુ ! તેમાં ડૂબી જતા એવા
અમારી રક્ષા કરો. હે નાથ ! નહીં તો અનાથની જેમ અમે ક્ષય પામી જશું. ”
પ્રભુનું આગમન, પુત્રોનો નાશ અને દેશના ઉપદ્રવની વાત સમકાળે સાંભળ-
વાથી શિથિળ થઈ ગયેલા ચક્રવર્તીને ઇંદ્રે કહ્યું, “ હે રાજા ! હવે શો તર્ક વિતર્ક કરો
છો ? પુત્રશોક છોડી દો, અને તે શોકના વૈદરૂપ પ્રભુને ભજો; પ્રભુના પ્રણામથી
થનારા પુણ્યલાભને પુત્રશોકને માટે નિષ્ફળ કરો નહીં. ગંગાના પ્રવાહનો રોધ
કરવાને જન્હુના પુત્ર ભગીરથને આજ્ઞા કરો; તે નાગકુળને ઉપદ્રવ કર્યાસંબંધી
પોતાના પિતાનો દોષ ટાળી શકશે. ” ઇંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી સગર રાજાએ
કિંચિત્ અશ્રુપાત કરતાં ભગીરથને બોલાવી પોતાના ઉત્સંગ ઉપર બેસાર્યો. તેનું
મસ્તક સુંધી, મુખચુંબન કરી રાજાએ કહ્યું, “ વત્સ ! જેઆપણા ભારતવંશ ઉપર
આ કેવું કષ્ટ આવી પડ્યું ? દાવાનળથી દગ્ધ થયેલાં અરણ્યમાં એક અંકુરની જેમ
તુંજ એક મોટી ઉન્નતિવાળી કુળસંતતિમાં અવશિષ્ટ રહેલો છે; માટે હે પુત્ર ! આ
ગંગાના પ્રવાહમાં ડૂબતા લોકોની રક્ષાને માટે ત્યાં જઈ, જ્વલનપ્રભ નાગેંદ્રને
સેવાવડે પ્રસન્ન કરી તે ગંગાના પ્રવાહને દંડરત્નવડે પાછો સમુદ્રમાં લઈ જા. ” પિ-
તામહુની આવી આજ્ઞાથી ભગીરથ કુમાર તત્કાળ મોટા સૈન્યને લઈને રત્નવડે
સૂર્યને ઢાંકતો અને પૃથ્વીને ક્ષોભ પમાડતો ત્યાંથી આદ્યો.

સગર રાજા ઇંદ્રની સાથે અંતઃપુરસહિત ફરીવાર શોક ન થાય તેવા
હેતુથી આદરવડે પ્રભુને વાંદવા આપ્યા, અને સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી
મહાજ્ઞાનધારી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ નમીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

૨૭૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

“અનંત પીડિતજનના શોકને ટાળવામાં અને અંતરના વ્યાધિને હરવામાં પ્રવીણ
 “એવા હે સ્વામી! તમને નમસ્કાર છે.” એવી રીતે ભક્તિથી સ્તવીને તેઓ યોગ્ય
 સ્થાને બેઠા. પ્રછી પ્રભુએ અતિ કલેશને હરનારી વાણીથી દેશના આપવા
 માંડી “હે ચકવર્તી! આ સંસાર અસાર છે. રાજ્યસુખ સ્થિર નથી. પુત્ર, મિત્ર
 “અને સ્ત્રી તે દૃઢ બંધનરૂપ છે. દેહ રોગ ને શોકનું પાત્ર છે. વિષયો વિષ જેવાં
 “પીડક છે. ભોગ સર્પની કણા જેવા છે. જીવિત જળનાં બિંદુ જેવું અસ્થિર છે. જે
 “ક્ષણ પહેલાં રમણીય લાગતું હતું, તે ક્ષણમાં પાછું દારણ લાગે છે. તત્ત્વથી આ સં-
 “સારમાં કંઈ પણ સ્થિર નથી; માત્ર ત્રણ તત્ત્વજ સ્થિર છે. કુટુંબ અને દ્રવ્યાત્મક
 “પાશથી આ સંસારરૂપ કારાગારમાં વિદ્વાનો પણ પ્રમાદથી બંધાય છે. જેઓ આ
 “વિષમ આવર્તવાળા ભવસાગરમાં વહન નથી થયા, તેવા પુરૂષો કૃષ્ણચિત્રકની
 “જેમ વિરલા છે.”

આપ્રમાણે પ્રભુની દેશનારૂપ સુધાનું પાન કરી સગર રાજાએ શોકરૂપ ઝેરને
 છોડી દીધું અને પછી હર્ષથી પ્રભુપ્રત્યે પૂછવા લાગ્યા “હે સ્વામી! આ જગત્
 સર્વ કર્મને આધીન છે, તો આ મારા સાઠ હજાર પુત્રોએ તેવું શું કર્મ કરેલું હતું
 કે જેથી તેઓને તે કર્મ એક સાથે મૃત્યુદાયક થઈ પડ્યું?” આ પ્રમાણે પૂછતાં
 જ્ઞાનવડે ચરાચર જગત્ને જોનારા પ્રભુ તેઓનાં તેવાં કર્મનાં બંધનનાં કારણરૂપ
 પૂર્વભવને કહેવા લાગ્યા, “કોઈ એક પક્ષીમાં (નેહડામાં) ચોરીનોજ બંધો કર-
 “નારા અને પોતાનાં દુષ્ટ ચિત્તમાં નિરંતર પરધન અને પરસ્ત્રીનુંજ ધ્યાન ધર-
 “નારા સાઠ હજાર મહા દુર્દાંત સિદ્ધો રહેતા હતા. એક વખતે ઘણાં દ્રવ્યથી
 “ભરપૂર કોઈ એક સંધને ભદિલપુરથી શત્રુંજય તરફ જતો જોઈ, તેઓ લોભા-
 “ધપણે વિચાર કરવા લાગ્યા કે ‘આ સંધને માર્ગમાં જતાં રાત્રિએ આપણે
 “લુંટી લેવો.’ સાઠ હજાર કિરાતોએ એકમતે તેમ કરવા કચ્છલ કર્યું. તે સાંભળી
 “કોઈ ભદ્રક કુંભારે કહ્યું, ‘આપણા આવા વિચારને ધિક્કાર છે, આવો વિચાર તે
 “વિપત્તિરૂપજ છે, કેમકે બીજા અનેક ધનાઢય પુરૂષો છતાં આપણે આ યાત્રાળુ
 “જનોને લુંટવા ઈચ્છીએ છીએ. આ સર્વે યાત્રાળુઓ જે ધનને સારા ક્ષેત્રમાં વા-
 “વવાને લઈ જાય છે, તે ધન આપણે લુંટી લેવું તે કેવું નિકૃષ્ટ અધર્મીપણું? પૂર્વનાં
 “પાપથી આપણને હમણાં આવો ખરાબ જન્મ તો મળેલો છે, છતાં પાછું આવું
 “લુંટારાપણાનું પાપ કરીએ તો પછી આપણી શી ગતિ થશે? આ યાત્રાળુઓ
 “પૂર્વના પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી અહીં દાનવીર થયેલા છે અને આ ભવમાં આ તી-

૧ કાળી ચિત્રવેલી-તે કવચિતજ પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થાય છે. તેનો એવો ગુણ છે કે તેની ઉપર મૂંઢેલું ખાલી પાત્ર જે વસ્તુ ભરવાનું હોય તે વસ્તુવડે તત્કાળ ભરાઈ જાય છે. ભા. ક.

સર્ગ ૮ મો.]

પ્રભુની દેશના-સમરપુત્રોનો પૂર્વભવ.

૨૭૯

“ થ્રેરાજની યાત્રા કરવાથી આગામી ભવમાં પણ પાછા સુખી થશે. હે મિત્રો !
 “ કહિ તમે મને સર્વથા કાયર અને ભીડ કહો તથાપિ આ કાર્ય કરવામાં તો હું
 “ તમને સંમત થઈશ નહીં. ’ આપ્રમાણે બોલતા તે કુંભારને પોતાના વિચારથી જીદો
 “ પડેલો જાણી, તેને કારાગૃહના જેવા પોતાના નેહડામાંથી કાઢી મૂક્યો. પછી તે
 “ ઉદ્ધત અને અને સ્થૂલધાતી દુષ્ટોએ એકઠા થઈ નજીક માર્ગે આવતા તે સંધને હુંટી
 “ લીધો. તે વખતે જેમ દુરાચારથી યશ અને પિયુનપણાથી સદ્ગુણ નાસે, તેમ
 “ તેઓના આવી પડવાથી સંધના લોકો દશેદિશાઓમાં નાસવા લાગ્યા. તે સંધને
 “ હુંટી પાપના સમૂહથી દુષ્ટબુદ્ધિવાળા તેઓ વક થયેલા ગ્રહની જેમ પાછા પોતાને
 “ સ્થાનકે આવ્યા.

“ આ ખબર ભદ્રિયપુરના રાજાને પડી, એટલે તેણે મોટા સૈન્ય સાથે વેગથી
 “ આવી તેઓની પક્ષી ઉપર ઘેરો નાખ્યો. તે મોટાં સૈન્યને જોઈ સર્વ હુંટારા ભિલ્લો
 “ ભય પામીને નિગોદના જીવોની પેઠે પોતાના કિલ્લામાં ભરાઈ રહ્યા. તે વખતે જાણે
 “ તેમનાં કુકર્મોએ પ્રેર્યો હોય તેમ વાયુથી પ્રેરાયલો અગ્નિ તે પાળમાં પ્રવલિત
 “ થઈ લોકોને બાળવા લાગ્યો. જેમ પુણ્યને ક્રોધ અને સદ્ગુણોને દુર્જન બાળે, તેમ
 “ એ અગ્નિ જળથી વારતાં છતાં પણ તે પાળને બાળવાને સમર્થ થયો. અગ્નિથી
 “ દહન થતા તે કિરાત લોકો ધૂમ્રવડે આકુળ વ્યાકુળ થઈ કુંભીપાકનાં દુઃખને સહ-
 “ ન કરવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા, ‘ અમને પાપીને ધિક્કાર છે કે અમે આ
 “ સંધને હુંટ્યો. મહા દાણુ કુકર્મનું આ કુળ અમને શીઘ્ર મળ્યું. નિર્લોભી
 “ અને પુણ્યવાન તે બિચારો કુંભાર આપણને વારતો હતો, તથાપિ કુકર્મો
 “ જનો જેમ ઉત્તમ પુરુષને કાઢી મૂકે, તેમ આપણે તેને પાળમાંથી કાઢી મૂક્યો.
 “ આપ્રમાણે ધ્યાન ધરતા તે કિરાત લોકો સર્વ પરિવારસહિત અગ્નિરૂપ શસ્ત્રવડે
 “ એક સાથે મૃત્યુ પામ્યા. કર્મની સ્થિતિ એવીજ છે. જે સંધ શ્રી અર્હંતને પણ
 “ પૂજ્ય છે અને જે તીર્થનું પણ તીર્થ છે, તેવા સંધનું જે અહિત કરેછે, તે ખરેખરા
 “ નારકીજ છે. મટિ સર્વદા સંધની આરાધના કરવી, કદિપણ તેની વિરાધના કરવી
 “ નહીં. સંધની આરાધનાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાયછે અને તેની વિરાધનાથી નરક પ્રાપ્ત
 “ થાયછે. જેઓ તીર્થે જતાં યાત્રાળુઓને માર્ગમાં પીડે છે, તેઓ ગોત્રસહિત વિના-
 “ શ પામી અવશ્ય કુગતિમાં જાયછે.

“ તે સાઠ હજાર હુંટારાઓ પશ્ચાત્તાપ કરતા અગ્નિથી મૃત્યુ પામી નરકમાં ગયા.
 “ સાંથી નીકળી સમુદ્રમાં માછલાં થયા. ધીવર લોકોએ તે સર્વને એક સાથે જળમાં

“બાંધી લીધા અને મારી નાખ્યા. ત્યાંથી કર્ણશૃંગાલી^૧ થયા. એવી રીતે બહુ ભવમાં
 “ભ્રમીને પાછા પાપર્જિમાં” તત્પર ભિક્ષુ થયા. એક વખત વનમાં ફરતાં તે ભિ-
 “ક્ષોએ એક શાંત પ્રકૃતિવાળા મુનિને જોયા. સારી વાસના ધરીને તેઓએ મુનિને
 “નમસ્કાર કર્યો. જ્ઞાનવાન મુનિએ તેમને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેથી દુર્નયને વિષે શં-
 “કાવાળા થયા હોય તેમ તેઓએ ભદ્રિકપણું પ્રાપ્ત કર્યું. આસન્ન ઉદયવાળા તે-
 “મને ધર્મનો વિશેષ લાભ આપવા માટે એ જ્ઞાનધારી મુનિ એક ચાતુર્માસ તે-
 “મના નગરમાં રહ્યા. પ્રથમ માસે તેમણે સાત વ્યસનો છોડી દીધાં, બીજા માસે
 “અનંતકાયનો ત્યાગ કર્યો, ત્રીજા માસે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કર્યો, અને ચોથે
 “માસે અનશન કરી રહેલા તેઓ વિઘ્નત્પાતથી એકસાથે મૃત્યુ પામ્યા. હે ચક્ર-
 “વર્તી ! ત્યાંથી તેઓ તમારે ઘેર પુત્રપણે અવતર્યા. કર્મની સર્વત્ર પ્રધાનતા છે.

“જે પેલા કુંભારે સંધ હુંટવાને સંમતિ આપી નહોતી, તેણે તેજ ભ-
 “વમાં મોટી સમૃદ્ધિવાળું રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. શુભભાવનાથી ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ ભવ
 “પ્રાપ્ત કરી છેવટે તમારા જન્મનો પુત્ર મહોદયવાન ભગીરથ થયેલ છે. પૂ-
 “ર્વકર્મના યોગથી, હે રાજા ! તમારા પુત્રો એક સાથે મૃત્યુ પામ્યા છે, માટે આ
 “તત્ત્વ તમે મનમાં ધારણ કરજો કે કોઈપણ ડાહ્યા માણસે મનથી પણ સંઘની
 “અવજ્ઞા કરવી નહીં. કારણ કે તે બોધિવૃક્ષને બાળવામાં અશિષ્ટ અને કુગતિને
 “આપનાર થઈ પડે છે. પણ જેઓ યાત્રાળુ લોકોને વસ્ત્ર, અન્ન અને જળ વિગેરે
 “આપવાવડે પૂજે છે, તેઓને તીર્થયાત્રાનું મોટું ફળ મળે છે. સંધ એજ પ્રથમ
 “તીર્થ છે, અને તે વળી તીર્થયાત્રાએ જતો હોય ત્યારે તો કલ્યાણની ઇચ્છાવાળા
 “પુરુષોને વિશેષપણે પૂજવા યોગ્ય છે. હે રાજા ! તમારે પુત્રસંબંધી શોક કરવો
 “નહીં. ધર્મના દ્રોહથી ઉપાર્જન કરેલાં કર્મવડે તમારા પુત્રો ઉત્પન્ન થઈને લય
 “પામી ગયા છે. હે રાજા ! રાજ્યમાં, પુત્રમાં અને કલત્રમાં તમે અઘાપિ
 “શા માટે મોહ રાખો છો ? હવે આત્મહિત કરો. ફરીવાર મનુષ્યભવ ક્યાંથી
 “મળશે ?” આ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી પોતાના પુત્રનો પૂર્વભવ બાણીને સગર-
 “રાજા શોકમુક્ત થઈ હૃદયમાં પરમ વૈરાગ્યને પામ્યા. તે સમયે ઈંદ્રે કહ્યું, “હે
 “ચક્રવર્તી ! તમે ભરત ચક્રીની જન્મ પટખંડ પૃથ્વીને સાધી છે તો હવે તેઓની જન્મ
 “સંધપતિ થાઓ.” આ સાંભળી સગરચક્રી તીર્થયાત્રામાં આદરવાળા થયા. એ-
 “ટલે પ્રભુએ તેને સંધપતિપણાનો વાસક્ષેપ કર્યો. તેવી ઉત્તમ પદવી મેળવી તે પો-
 “તાને ઘેર ગયા. સૌધર્મપતિ ઈંદ્રે રાજાને એક શ્રેષ્ઠ દેવાલય આપ્યું જેમાં શ્રી આ-
 “દિનાથનું રત્નમય બિંબ રહેલું હતું. પછી સ્નાન કરી ચુદ્ધ વસ્ત્ર પેહેરીને સગર ચક્ર-

સર્ગ ૮ મો.]

સગરચક્રીએ શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો.

૨૮૧

વર્તીએ ચતુર્વિધ સંઘને લઈ શુભ દિવસે યાત્રા કરવા પ્રયાણ કર્યું. ગણધરો, મુનિવરો, શ્રાવકો, શ્રાવિકાઓ, મહાધરો, મંડળીક રાજાઓ, ચતુરંગસેના, ગાયન કરનારા, બીરુદાવલી બોલનારા, નૃત્ય કરનારા અને કૌતુક ઉપજાવવાવાળા પુરુષોની સાથે સગરરાજ ચક્રે ખતાવેલા માર્ગે આગળ ચાલ્યા. માર્ગમાં પ્રત્યેક પુરે અને પ્રત્યેક ગામે શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરતા, મુનિજનોને વાંદતા અને સત્પાત્રોને દાન આપતા સગરરાજ અનુક્રમે શ્રી સિદ્ધાચળપાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં આનંદપુર નગરમાં ચક્રીએ તીર્થની, પ્રજુની તથા સંઘની પૂજા અને સાધર્મીવાત્સલ્ય મોટા આદરથી ધણા રાજાઓ સાથે કર્યું. પછી દેવાલયને આગળ કરી સંઘની સાથે મહોત્સવપૂર્વક રાજાએ તીર્થને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. પછી ચૌદ નદીઓનાં તીર્થજળને મેળવી સર્વ ઠેકાણે માર્ગ કરતો સંઘ ગિરિ ઉપર ચઢ્યો. પ્રથમ સગરરાજ પૂર્વ તરફથી ગિરિપર ચઢ્યા અને પછી કૌતુકવાળા સર્વ પુરુષો અનેક માર્ગે ગિરિપર ચડવા લાગ્યા. ચક્રવર્તી ગિરિઉપર આવ્યા એટલે ઇંદ્રપણુ પ્રીતિથી ત્યાં આવ્યો. બંને રાજાદનીના વૃક્ષતળે એકઠા થયા.

હવે જન્હુનો પુત્ર ભગીરથ સગરચક્રવર્તીની આજ્ઞાથી સૈન્યની સાથે ચાલતાં અષ્ટાષ્ટગિરિએ પહોંચ્યો. ત્યાં પોતાના પિતા અને કાકાઓની દહન થએલી ભસ્મ જોઈને ભગીરથ અત્યંત દુઃખાકુલ થઈ સૈન્યસહિત મૂર્છા પામ્યો. પછી ક્ષણવારમાં સત્ત્વધારી ભગીરથ ચૈતન્ય મેળવી શોક છોડી દહને પૂજાપૂર્વક ભક્તિથી જ્વલનપ્રભ નાગકુમારની આરાધના કરી. તેની અતિશય ભક્તિથી સંતુષ્ટ થઈ જ્વલનપ્રભ કાંચનનાં ડુંડળને ચળકાવતો નાગકુમારની સાથે ત્યાં આવ્યો. ભગીરથે ગંધમાલ્ય અને સ્તુતિથી તેનું પૂજન કર્યું, એટલે દૃઢ્યમાં હર્ષ પામી નાગપતિએ તે રાજકુમારને કહ્યું, “હે ભગીરથ ! મેં જન્હુકુમાર વિગેરેને ખાઈ ખોદવાનાં કાર્યથી વારવા માંડ્યા, તથાપિ તેઓ વાર્યા રહ્યા નહીં, અને તે કાર્યથી બધા નાગલોકોનો નાશ થવા માંડ્યો; તેથી મેં ક્રોધથી તેમને બાળીને ભસ્મ કર્યા છે. તેઓએ પૂર્વે તેવું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હશે, તો હવે મારી આજ્ઞાથી હે ભગીરથ ! તમે તેમની ઉત્તરક્રિયા કરો, અને આ ગંગાનો મુખ્ય પ્રવાહ જે પૃથ્વીને પ્લાવિત કરેછે, તેને તેના સ્થાનપર લઈ જાઓ.” આ પ્રમાણે ભગીરથને શિખામણ આપી જ્વલનપ્રભ પોતાને સ્થાનકે ગયો. પછી ભગીરથે પોતાના વડિલોની ભસ્મ લઈને ગંગામાં નાખી, સારથી જગત્માં પિતૃક્રિયામાં તે વ્યવહાર પ્રવર્ત્યો છે. પિતૃઓની ઉત્તરક્રિયા કરી ભગીરથ કુમાર્ગે ચાલતી નારીને માર્ગમાં લાવે તેમ ગંગાના ઉન્માર્ગી પ્રવાહને દંડરત્નથી મુખ્ય માર્ગમાં લાવ્યો. ત્યાં લોકોનાં મુખથી તેના જાણવામાં આવ્યું કે સગર

ચક્રવર્તી શ્રી શત્રુંજય તીર્થે પધાર્યા છે, એટલે તે સ્થાંથી તે તરફ ચાલી કેટલાક પ્રયાણે ગિરિરાજ ઉપર આવી પહોંચ્યો. રાજદની વૃક્ષની નીચે બેઠેલા ઈંદ્ર અને ચક્રવર્તીની પાસે આવી ભગીરથે તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો. દેવરાજ અને નરરાજ તેને પ્રેમથી આલિંગન કર્યું. પછી હર્ષ પામીને તેઓએ ભરતરાજની જમ તે તીર્થમાં ભક્તિવડે શ્રીઆદિનાથ પ્રભુનો સ્નાન પૂજાદિક મહોત્સવ કર્યો. મરૂદેવા, તથા બાહુબલિ શિખર ઉપર, તેમજ તાલધ્વજ, કાદંબગિરિ, હસ્તિસેન વિગેરે સર્વ શૃંગ ઉપર તેમણે જિનપૂજા કરી, મુનિરાજને દાન આપ્યાં, અન્ય જનોને અન્નનાં દાન આપ્યાં, પ્રભુની આરતિ ઉતારી અને મહાધ્વજ ચડાવ્યા. તેમજ ગુરૂની વાણીથી ઈંદ્રોત્સવ ને ઈંદ્રપૂજા કરી, છત્ર ચામરો મૂક્યાં, અને રથ, પૃથ્વી તથા અશ્વોનાં દાન કર્યાં. પછી ભરતના કરાવેલા પ્રાસાદો બેઈ ઈંદ્રે સ્નેહપૂર્વક ધર્મમાં અત્યંત સગરરાજને કહ્યું, “હે ચક્રવર્તી! આ શાશ્વત તીર્થમાં તમારા પૂર્વજ ભરતરાજનું આ પુણ્યવર્ધન કર્તવ્ય જુઓ. ભવિષ્યમાં કાળના માહાત્મ્યથી વિવેકરહિત, અધર્મી, અતિ લોભાંધ, તીર્થનો અનાદર કરનારા અને મલિન હૃદયવાળા કેટલાક લોકો મણિ, રત્ન, રૂપું અને સુવર્ણના લોભથી આ પ્રાસાદની અને પ્રતિમાની કદાપિ આસાતના કરશે, માટે જન્મીને જમ તમે પણ આ પ્રાસાદની કાંઈક રક્ષા કરો. ત્રણ જગત્માં તમારા જેવો કોઈ સમર્થ પુરૂષ હાલમાં નથી.” તે સાંભળી સગરરાજ ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, ‘મારા પુત્રો સાગર સાથે મળેલી ગંગાનદી લાવ્યા, તો હું તેનો પિતા થઈ જે સાગરને લાવું તો તેમનાથી વિશેષ થાઉં, નહીં તો માનહીન થાઉં.’ આવા આવેશના વશથી ઈંદ્રનું સહેતુક વચન સંભારીને સગરરાજ ક્ષણવારમાં યક્ષોદ્વારા સાગરને સ્થાં લાવ્યા. ટંકણ, ખર્બર, કેશ, શ્વીણ, ભોટ, સૈંહલ વિગેરે વિવિધ દેશોને દૂબાડતો, મોટા ગિરિઓને ફાડી નાખતો, ભવનેંદ્રનાં ભવનોને પ્લાવિત કરતો, અતિ ભયંકર દેખાતો, ઉછળતા મગર, બૂડ, મત્સ્ય અને શંખલાંથી આકુલ વ્યાકુલ જણતો, નારી જતા દેવતાઓએ ભયથી જોયેલો, વેગના પવનથી અનેક જંતુઓને ઉડાડતો, મહા દુસ્સહ, જંમૂદ્વીપની જગતીના પશ્ચિમદ્વારમાંથી નીકળી મોટા ભર્મિવડે ગર્જના કરતો અને પૃથ્વીમાં વ્યાપતો લવણસમુદ્રનો પ્રવાહ વેગથી શત્રુંજયગિરિ પાસે આવ્યો. તે વખતે લવણસમુદ્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ આદરથી અંજલિ બેડીને ચક્રવર્તીને પ્રણામ કરી સામ વચને બોલ્યો, ‘હે ચક્રવર્તી! કહો મને શી આજ્ઞા છે? હું શું કરું?’ ઈંદ્રે અવધિજ્ઞાનવડે પ્રભુનાં વચનને સંભારી ચક્રવર્તીને આકુળવાણીથી કહ્યું, “હે રાજ! હવે વિરામ પામો, વિરામ પામો. જમ સૂર્યવિના દિવસ, પુત્રવિના કુળ, જીવ-

સર્ગ ૮ મો.]

સગરરાજએ કરેલો શનુંજયનો ઉદ્ધાર.

૨૮૩

વિના દેહ, દીપકવિના ગૃહ, વિદ્યાવગર મનુષ્ય, ચક્ષુવિના સુખ, છાયાવિના વૃક્ષ, દ્યાવિના ધર્મ, ધર્મવિના જીવ અને જળવિના જગત્-તેમ આ તીર્થવિના બધી ભૂતસૃષ્ટિ નિષ્કળ છે. અષ્ટાષ્ટ પર્વતનો માર્ગ રૂંધાયો એટલે આ તીર્થ પ્રાણીને તારનાર છે. પણ જો સમુદ્રનાં જળથી આ તીર્થનો માર્ગ પણ રૂંધાશે તો પછી આ પૃથ્વીપર બીજું કોઈ તીર્થ પ્રાણીઓને તારનાર મારા જોવામાં આવતું નથી. જ્યારે તીર્થંકર દેવ, જૈનધર્મ કે શ્રેષ્ઠ આગમ પૃથ્વીપર રહેશે નહીં, ત્યારે માત્ર આ સિદ્ધગિરિજ લોકોના મનોરથને આપનારો થશે.” એવી ઇંદ્રની વાણી સાંભળી ચક્રવર્તીએ લવણુદેવને કહ્યું, “દેવ! માત્ર એંધાણીને માટે આ સમુદ્ર અહીં તીર્થથી થોડો દૂર ભલે રહે, તમે સ્વસ્થાને જાઓ.” તેને વિદાય કર્યા પછી પ્રસન્ન થયેલા સગરરાજએ ઇંદ્રને પૂછ્યું, “હવે મલિન અધ્યવસાયવાળા પુરૂષોથી આ તીર્થની રક્ષા કેવી રીતે કરવી?” ઇંદ્રે કહ્યું, “હે રાજ! આ રત્નમણિમય પ્રભુની મૂર્તિઓ સુવર્ણગુફામાં મૂકાવી દો. તે ગુફા દેવતાઓથી પણ ન પામી શકાય તેવો પ્રભુનો એક કોશ છે, અને સર્વ અર્હંતોની મૂર્તિઓ સોનાની કરાવો તેમજ પ્રાસાદો સુવર્ણ અને રૂપાના કરાવો.” પછી પ્રભુના પ્રાસાદથી પશ્ચિમતરફ રહેલી સુવર્ણગુફા કે જે રસકૂપિકા અને કટપવૃક્ષયુક્ત હતી તે ઇંદ્રે ખતાવી. એટલે પ્રભુની મૂર્તિઓને યજ્ઞથી તેમાં પધરાવી અને તેમની પૂજાને માટે યજ્ઞોને આજ્ઞા કરી. પછી ઇંદ્રને સાથે રાખી સગરરાજએ અર્હંતના પ્રાસાદો સુવર્ણ અને રૂપાના અને મૂર્તિઓ સુવર્ણની કરાવી. સુભદ્ર નામના શિખર ઉપર બીજ તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથજીનો રૂપાનો પ્રાસાદ ઘણા ભાવપૂર્વક કરાવ્યો. ત્યાં જ્ઞાનવાન્ ગણુધરો, શ્રાવકો અને દેવતાઓએ મળીને પૂજાપૂર્વક માટે પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કર્યો.

આ પ્રમાણે શનુંજયતીર્થે ઉદ્ધાર કરી સગર ચક્રવર્તી સુરનરો સાથે રૈવતાચળનાં શિખરપર પ્રભુને નમવાને આંદ્યા. માર્ગમાં આવેલા ચંદ્રપ્રભાસ તીર્થમાં શ્રી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુને નમી વિમાનમાં બેસીને રૈવતાચળનાં શિખરપર આવ્યા. તે તીર્થને પણ આદરથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી ગર્જેદ્રપદ* ડુંડનું જળ લઈ જિનાલયમાં ગયા. ત્યાં પૂર્વવત્ પૂજા, નમસ્કાર અને સ્તુતિ કરીને રાજાએ ભાવપૂર્વક સુપાત્રદાન, અભયદાન, ઉચિતદાન અને અનુકંપાદાન આપ્યાં. પછી શ્રી દ્વયક સિદ્ધિગિરિ, વિદ્યાધરગિરિ, દેવગિરિ, અંબિકાગિરિ અને ઉમાશંભુગિરિ વિગેરે સર્વ શિખરો ઉપર ગુરૂની સાથે જઈ ચક્રવર્તીએ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વિધિપૂર્વક યાત્રા અને દેવપૂજા કરી. ત્યાંથી પાછા ફરી સગરરાજ અર્જુનદાયલ, સમેતશિખર અને વૈભારગિરિપર જઈ અર્હંતને અને શ્રમણોને નમસ્કાર કરી પાછા અયોધ્યામાં આવ્યા.

૧ લંડાર. ૨ હાથી પગલા.

તે સમયે ચરણન્યાસથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ જાણે તેના પુણ્યથી ખંચાઇને આઠ્યા હોય તેમ ત્યાં પધાર્યા. તેમનાં આગમનની વધા-મણી કહેનારા પુરૂષોને ધણું ધન આપી ચિરંકાળથી ઉત્કંઠિત એવા ચક્રવર્તી મોટા ઉત્સાહથી પ્રભુને વંદન કરવા આઠ્યા. પ્રભુને નમસ્કાર કરી રોમાંચિત શરીરે સ્તુતિ કરીને પ્રભુના મુખરૂપ ચંદ્રમાંથી ઝરતાં વચનામૃતનું પાન કરવાને સગરરાજ સમીપે બેઠા, એટલે ચક્રવર્તીને બોધ કરવાને અજીતપ્રભુ ક્રોધરૂપી સર્પના વિષમાં ગરૂડજેવાં અને ધર્મનો પ્રકાશ કરવામાં ચતુર એવાં દેશનાવચનો બોલ્યા, “હે રાજન્ ! રાજ્ય, પુત્ર, કલત્ર, બંધુ, નગર, આવાસ, ધન, દેવવૈભવ-“ વાદિક અને અન્ય સર્વ રમણિક લાગતી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થવી આ સંસારસાગરમાં “સુલભ છે, તેમજ મોતી, પરવાળાં, અને અન્ય રત્નો પણ મળવાં સુલભ છે, પ-“ રંતુ સર્વ અર્થને સાધનારૂં ચારિત્ર ચિંતામણિની જેમ અતિ દુર્લભ છે એમ “શ્રી જિનેશ્વરેએ કહેલું છે. જે કદિ એક દિવસ પણ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળ્યું હોય તો “મનુષ્ય કર્મનો સંધાત^૧ અપાવી પરમપદને પામે છે.” આવો પવિત્ર ચારિત્રનો મહા પ્રભાવ સાંભળી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં સગરરાજએ નમસ્કાર કરીને પ્રભુપાસે તે ચારિત્રરત્નની ભાવપૂર્વક પ્રાર્થના કરી; અને શુણવાન્ તેમજ રાજ્યને યોગ્ય એવા પોતાના શૂરવીર પૌત્ર ભગીરથને રાજ્યપર બેસાડી પોતે વ્રત લેવા તત્પર થયા. પછી ઇંદ્રે જેમનો નિષ્ક્રમણ મહોત્સવ કરેલો છે એવા સગરચક્રવર્તીએ એક હજાર રાજઓની સાથે ભગવંતના ચરણકમળની પાસે જઇને વ્રત ગ્રહણ કર્યું. “સુકૃતી એવા તેને ધન્ય છે, તેની માતાને ધન્ય છે અને તેના કુળને પણ ધન્ય છે કે જેણે શ્રી અર્હંતોએ ગ્રહણ કરેલાં ઉજ્જવળ ચારિત્રને ગ્રહણ કરેલું છે. જે ચારિત્ર સંસારરૂપ વારિધિમાં^૨ વહાણ જેવું અને કુકર્મરૂપ કુષ્ટ જળજંતુઓનો ભેદ કરનારું છે, એવું ક્ષાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારવાળું અતિ દુષ્કર ચારિત્ર પ્રયત્નથી ગ્રહણ કરવું.” આવી પ્રશંસા તથા હિતશિક્ષા સાંભળતાં તે સગરમુનિ પ્રભુને પ્રીતિ ઉપજાવતા અને શ્રી અર્હંતના ચરણમાં નમતા પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

શ્રીઅજિતસ્વામીને જિનના જેવા સલવાદી સિંહસેન વિગેરે પંચાણુ ગણુ-ધરે થયા. એક લાખ મુનિઓ, ત્રણ લાખને ત્રીશ હજાર સાર્વજીઓ, બે લાખ ને અઠાણુ હજાર શુભાત્મા શ્રાવકો, અને પાંચ લાખ ને પીરતાળીશ હજાર શ્રા-વિકાઓ-એ પ્રમાણે ચતુર્વિંધ સંધનો પરિવાર પ્રભુને થયો. તેમનાં તીર્થમાં મહા-યક્ષ નામે યક્ષ અને અજિતા નામે દેવી-એ બે શાસન દેવતા થયા. કુમારપણામાં અઢાર લાખ પૂર્વ, રાજ્યમાં ત્રેપન લાખ અને એક પૂર્વ, છઠ્ઠસ્થપણામાં બાર

સર્ગ ૮ મો.]

વ્યંતરેંદ્રનો આઠમો ઉદ્ધાર.

૨૮૫

વર્ષ, અને દેવળીપણામાં એક પૂર્વને બાર વર્ષે જીણા એક લાખ પૂર્વ એમ સર્વ મળી બોતેર લાખ પૂર્વનું પ્રભુનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું.

પ્રાંતે શ્રી અજિતનાથ સ્વામી વિહાર કરતા કરતા એક સહસ્ર મુનિઓની સાથે સમેતશિખર ગિરિએ પધાર્યા, અને એક માસનું અનશન ગ્રહણ કર્યું. માસને અંતે ચૈત્રમાસની શુક્લ પંચમીએ રોહિણી નક્ષત્રમાં એક હજાર મુનિઓની સાથે અજિતનાથ સ્વામી અવ્યયપદને પામ્યા. તે વખતે આસન ચલિત થવાથી ઇંદ્રાદિક દેવતાઓએ ત્યાં આવી શ્રીઅજિતનાથ સ્વામીનો નિર્વાણમહોત્સવ કર્યો. સગરમુનિ પણ પ્રભુની જેમ ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધ કરતા ધાતીકર્મનો ક્ષય કરી દેવળજ્ઞાન પામ્યા. તેઓ પણ બોતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી અજિત પ્રભુની જેમ સમેતશિખર ઉપર મોક્ષ ગયા. આવી રીતે ચક્રવર્તીઓમાં શિરોમણિ શ્રી સગરરાજ બીજા તીર્થંકર શ્રીઅજિતનાથના બોધથી અને ઇંદ્રના ઉપદેશથી ભરત રાજની જેમ સંધની સાથે હર્ષ સહિત શત્રુંજયગિરિ ઉપર આવી, ઉદ્ધાર કરી, ધાતી કર્મને ખપાવીને શાશ્વત પદને પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે સગરરાજનો સાતમો ઉદ્ધાર થયો.

હવે ચોથા તીર્થંકર શ્રીઅભિનંદન ભગવાન્ પોતાના ચરણથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા અને દેવતાઓથી સ્તુતિ કરાતા શ્રીશત્રુંજયગિરિ ઉપર આવ્યા. રાજદની વૃક્ષની નીચે દેવતાઓએ અતિ ભક્તિથી તેમનું સમવસરણ રચ્યું. ત્યાં સિંહાસન-પર બેસી ત્રણ છત્રોથી વિરાજિત એવા પ્રભુએ સર્વ ભાષાનુયાયી વાણીવડે આ પ્રમાણે દેશના આપી. “ આ શત્રુંજયગિરિ કામક્રોધાદિ અભ્યંતર શત્રુઓનો નાશ કરનાર, સર્વ પાપને હરનાર અને મુક્તિનું લીલાગૃહ છે. અહીં કલ્યાણું કુંભ “ જેવા સર્વ કલ્યાણનું કારણ અને ‘કલ્યાણ જેવા વર્ણવાળા ભગવાન્ શ્રીઆદિદેવ “ પ્રભુ રહેલા છે. જ્યારે આ ચોવિશીના સર્વે પ્રભુ મોક્ષે જશે, અને દેવળધર્મ બ્રહ્મ “ થશે, તે સમયે આ તીર્થજ સર્વ કલ્યાણને કરનાર થશે. જેઓ આ તીર્થમાં “ આવી ભક્તિથી ભગવંતનું ધ્યાન અને પૂજન કરેછે, તેઓ અદ્ય કાળમાં અજ- “ રામર થવારૂપ પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે. જેઓ અહીં પ્રાસાદ, પ્રતિમા, પાત્રદાન “ અને દીનદાન વિગેરે કરે છે, તેઓ તત્કાળ બે ભવ (આ લોક અને પરલોક)- “ નાં સુખને પામે છે.” પ્રભુની આવી દેશના સાંભળી વ્યંતરપતિઓએ ભક્તિથી ભરપૂર થઈ ઉત્સાહથી તે તીર્થના પ્રાસાદો નવીન કર્યા.

એવી રીતે આ શત્રુંજય તીર્થ ઉપર અમૂલ્ય સુકૃતની ખાણરૂપ એ વ્યંતરેંદ્રનો કરેલો આઠમો ઉદ્ધાર થયો.

૧. કામકુંભ. ૨. સુવર્ણ.

શ્રીચંદ્રપ્રભ પ્રભુનું ચરિત્ર.

વે ચંદ્રના જેવી પ્રભાવાળા આઠમા તીર્થંકર શ્રીચંદ્રપ્રભ પ્રભુનું ચરિત્ર અહીં સંક્ષેપમાં કહેવામાં આવે છે. આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં અનેક લોકો જેની સ્તુતિ કરે છે એવી ચંદ્રાનના નામે એક શ્રેષ્ઠ નગરી છે. તે નગરીમાં પ્રજાના રાગથી ગુણની સ્પૃહા કરનાર અને શત્રુઓની મહાસેનાને જિતનાર મહાસેન નામે રાજા હતો. નિષ્કલંક ચંદ્રના જેવું ઉજ્જવળ શીલ ધારણ કરનારી, સ્વરૂપ પણ દોષવિનાની અને સંતુષ્ટ પરિવારવાળી લક્ષ્મણા નામે તેને એક રાણી હતી. એક વખતે આધિવ્યાધિએ વર્જિત સુખે સુતેલી એ દેવીએ રાત્રિના શેષ ભાગે ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયાં. તે વખતે ચૈત્ર માસની કૃષ્ણ પંચમીએ ચંદ્ર અનુરાધાનક્ષત્રમાં આવતાં વિજયંત વિમાનથી અવધીને પ્રભુનો જીવ તેમની કુક્ષિમાં અવતર્યો. સમય પૂર્ણ થતાં પૌષ માસની કૃષ્ણદ્વાદશીએ અનુરાધાનક્ષત્રમાં સુલક્ષ્મણા દેવીએ પુત્રરતને જન્મ આપ્યો. દિક્કુમારીઓ અને ઈંદ્રોએ જોનો જન્મોત્સવ કરેલો છે એવા પ્રભુ ધાત્રી થયેલી અમ્સરાઓથી લાલિત થતા અનુક્રમે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. ચંદ્રના જેવા ઉજ્જવળ ચંદ્રનાં લાંછનવાળા, અને દોઢસો ધનુષની કાયાવાળા તે ચંદ્રપ્રભ નામે પ્રભુ લોકોને આનંદકારી થયા. પછી વિવાહિત થઈને ચૌવીશ પૂર્વયુક્ત સાડાછ લાખ પૂર્વસુધી પ્રભુએ પિતાનું રાજ્યપાલન કર્યું. પછી પૌષમાસની કૃષ્ણ ત્રયોદશીએ ચંદ્ર અનુરાધાનક્ષત્રમાં આવતાં અપરાણુ કાળે પ્રભુએ એક હજાર રાજાઓની સાથે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. વ્રત લીધા પછી ત્રણ માસ ગયા ત્યારે ક્ષાદગુન શુક્લ સપ્તમીએ અનુરાધાનક્ષત્રમાં પ્રભુને દેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અવધિજ્ઞાનથી તે વાર્તા જાણીને ચતુર્વિધ દેવતાઓ દેવળજ્ઞાન કટ્યાણુકનો મહોત્સવ કરવા સત્ત્વર ત્યાં આવ્યા. સમવસરણમાં પ્રભુની દેશના સાંભળી પુનઃ સર્વ દેવતાઓ હર્ષથી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી સર્વ અતિશયો સહિત વિહાર કરતા પ્રભુ સર્વ અર્હંતોએ સેવન કરેલા શત્રુંજય ગિરિ ઉપર આવ્યા. રાજાદની વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી ચંદ્રપ્રભ પ્રભુ અનેક મુનિઓ સાથે ત્યાં સમોસર્યા અને વાણીવડે પુણ્યજળને વર્ષાવવા લાગ્યા. તે તીર્થનો મોટો મહિમા વર્ણવી તેને પ્રદક્ષિણા કરીને ચંદ્રોદ્યાનમાં આવ્યા. સગર રાજાએ લાવેલા સમુદ્રને તીરે આહી નદીના તટ ઉપર ચંદ્રોદ્યાનના એક ભાગમાં પ્રભુ સમોસર્યા. દેવતાઓએ સમવસરણ રચ્યું, એટલે લોકોનો સમૂહ ત્યાં આવી, નમી અને સ્તવીને પ્રભુની પાસે ગેઠા. તે વખતે નજીકમાં રહેલી શશિપ્રભા નગરીનો રાજા ચંદ્રશે-

સર્ગ ૮ મો.]

ચંદ્રયશાઓ કરેલો નવમો ઉદ્ધાર.

૨૮૭

ખર, ચન્દ્રપ્રભા રાણી અને ચન્દ્રયશા પુત્રની સાથે ત્વરાથી ત્યાં આવ્યો. પ્રભુની સ્તુતિ કરી નમીને તેમનાં વચનામૃતની નીકનું પાન કરવા માટે પ્રભુ પાસે બેઠો. પ્રભુએ કહ્યું, “ સર્વ રીતે અસ્થિર એવા આ સંસારમાં શત્રુંજય તીર્થ, અર્હતનું ધ્યાન “ અને બે પ્રકારનો ધર્મ એજ સાર છે. પુંડરીકગિરિના સેવનથી, શ્રીજિનેશ્વરનાં “ ધ્યાનથી અને બે પ્રકારના ધર્મથી શાશ્વત સુખની સિદ્ધિ હસ્તગત થાય છે. દે- “ વોમાં જેમ અર્હત, ધ્યાનમાં જેમ શુક્લધ્યાન અને વ્રતોમાં જેમ બ્રહ્મચર્ય તેમ “ સર્વ તીર્થોમાં આ તીર્થ મુખ્ય છે. તેમજ સર્વ ધર્મમાં મુનિપણું મુખ્ય ગણાય છે; “ કારણકે તેની મુદ્રાવિના મુક્તિરૂપી સખી કોઈને વરતી નથી.” આપ્રમાણે પ્રભુનાં મુખથી દેશના સાંભળીને ચન્દ્રશેખર રાજાએ તત્કાળ બોધ પામી દ્વિષ્ટા અ- હણ કરી. ત્યાં સમુદ્રના તટ ઉપર પ્રભુના કાર્યોત્સર્ગને સ્થાને ધરણેંદ્રે ચન્દ્રકાંત- મણિના બિંબવાળો એક પ્રાસાદ કરાવ્યો. લોકોની ઉપર અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર એવા ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુએ ત્યાંથી રૈવતાદિ શિખરો તરફ વિહાર કર્યો. અનેક સ્થાને વિહાર કરી સર્વ વિશ્વને તીર્થમય કરતા પ્રભુ એક સહસ્ર મુનિઓની સાથે પ્રાંતે સમેતશિખર પર્વતે આવ્યા. ત્યાં ભાદ્રપદમાસની કૃષ્ણસપ્તમીએ ચંદ્ર શ્રવણનક્ષ- ત્રમાં આવતાં, ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુ નિષ્કંપ મનથી અનશન વ્રત ગ્રહણ કરી સાડાસાત લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી અખંડિત પદને પ્રાપ્ત થયા. સર્વ ઈંદ્રોએ આવી પૂર્વની જેમ પ્રભુનો નિર્વાણમહોત્સવ કર્યો અને પછી હર્ષથી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

ચન્દ્રશેખર મુનિ વિહાર કરતા કરતા ભગવંતના ચરણથી પવિત્ર એવી ચ- દ્રપ્રભા નગરીમાં આવ્યા. અખંડ આજ્ઞાવાળો તેમનો પુત્ર ચન્દ્રયશા તેમને આ- વેલા સાંભળી પાંચસો રાજાઓની સાથે વેગથી વાંદવા આવ્યો. જ્ઞાની મુનિએ એ નમ્ર ભક્તોને ધર્મલાભ આપી ધર્માનુસારી વાણીવડે દયામય ધર્મ સંભળાવીને તે- મનો અનુગ્રહ કર્યો. વળી તે મુનિરાજે કહ્યું, “ અહીં ચન્દ્રપ્રભ ભગવંત રહેલા હોવાથી આ ઉત્તમ તીર્થ ચન્દ્રપ્રભાસ નામે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતી પામશે. સમુદ્રની ભરતી આવે તેવા જે ભાગમાં પ્રભુ કાર્યોત્સર્ગે રહ્યા હતા, તે ભાગનો સમુદ્ર ઉદ્દેલ થવા લાગ્યો, તેથી લવણ સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક દેવે ભક્તિથી ત્યાં સ્થળરૂપ પૃથ્વી કરીને સમુદ્રને રૂંધન કર્યો, અને તે ઠેકાણે ધરણેંદ્રે પ્રભુનો મહા નિર્મળ પ્રાસાદ કરાવ્યો; તેથી તે ઠેકાણે એક પવિત્ર તીર્થ થયું, અને ત્યારથી તે સમુદ્ર પણ પ- વિત્ર કહેવાયો. પૂર્વે શ્રી યુગાદિ પ્રભુના પૌત્ર ચન્દ્રકીર્તિએ પોતાના ભાવથી ચન્દ્રો-

૧ શ્રીચંદ્ર પ્રભુનું આયુષ્ય અન્યત્ર દશ લાખ પૂર્વનું કહેલું છે. ૨ મોક્ષ. ૩ વેરાવળ પાસે પ્રભાસ છે તે.

ધાનની પાસે ભાવી તીર્થકર શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુનો પ્રાસાદ કરાવી તેની પાસે આ ચન્દ્રપ્રભા નગરી વસાવી હતી ત્યારથી આ સ્થાન પણ સર્વ રીતે અતિ પવિત્ર તીર્થરૂપ થયેલું છે. જે ઠેકાણે એક યોજનમાં ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુનું સમોસરણ થયેલું હતું ત્યાં બે દૈવયોગે કોઈ માણસ મૃત્યુ પામશે તો તે સારી ગતિમાં જશે. શ્રી તીર્થકરના ચરણથી પવિત્ર એવા તે પ્રદેશમાં મૃત્યુ પામેલા મનુષ્યદેહમાં દુર્ગંધી ઉત્પન્ન થશે નહીં, કીડા પડશે નહીં અને મલિન પર થઈ સડી પણ જશે નહીં. સર્વ સાવધ કર્મનો લાગ કરી, જિનધ્યાનમાં પરાયણ થઈને જ્યાં આ તીર્થમાં તપ કરશે, તેમનાથી મુક્તિરૂપી કામીની દૂર રહેશે નહીં. આ તીર્થે મૃત્યુ પામેલા પ્રાણીઓ નરક કે તિર્થંચ ગતિમાં જતા નથી પણ તેઓ મનુષ્યગતિ કે દેવગતિમાં જાય છે અથવા મોક્ષની કલ્યાણ સંપત્તિને ભોગવે છે. સગરરાજાએ આ સાગરને તીર્થની રક્ષામાટે આકર્ષ્યો અને આઠમા તીર્થકરનાં સ્નાત્રજળ સાથે તેનો સ્પર્શ થયો, તેથી તે અતિ પવિત્ર છે. આ ઘણા જળવાળી બ્રાહ્મી નદી પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવવાને માટે બ્રહ્મદેવ લાવેલા છે, તેથી તે સર્વ કર્મનો ધાત કરનારી અને પવિત્ર છે. અહીં ઘણાં તીર્થોનો સંગમ થયેલો છે, તેથી આ ઉત્તમ તીર્થ સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે. ચાર શાખાવાળો ધર્મ શુભ ભાવનાપૂર્વક બે અહીં આરાધ્યો હોય તો તે સંકડો શાખાએ વિસ્તાર પામી સર્વ વાંછિતોને આપે છે. ”

આપ્રમાણે ધર્મોપદેશ આપી તે સર્વોપકારી મુનિએ લાંથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. ચંદ્રયશાએ હર્ષથી તે ઠેકાણે પ્રાસાદસહિત ચંદ્રપ્રભુની ચંદ્રકાંતમણિમય મૂર્તિ કરાવી. પ્રથમ જે આદિનાથના પૌત્ર સોમયશાએ અર્હત પ્રભુનો પ્રાસાદ કરાવ્યો હતો, તેની નજીકમાં આ પ્રાસાદ તેના જન્મે થયો. પોતાના પિતા ચંદ્રશેખરની પણ એક મણિમય મૂર્તિ કરાવીને ચંદ્રયશાએ સ્થાપિત કરી. પુત્રની ભક્તિ પિતાને વિષેજ શોભે છે. ચંદ્રપ્રભ ભગવંતને ચંદ્રનું લાંછન છે તેવું પિતાના મસ્તક ઉપર ચંદ્રનું લાંછન કરાવ્યું, અને જિનસ્નાત્રનાં જળથી પિતાને સ્નાન કરાવ્યું, તેમજ બંને મૂર્તિના ઉત્સવ પણ તેણે સરખી રીતે કર્યા; તેથી લોકો પણ રાજભક્તિને વશ થઈ તે ચંદ્રશેખરની મૂર્તિને પૂજવા લાગ્યા. પછી ચંદ્રયશા શુભ દિવસે શુભવાસનાપૂર્વક સગરરાજાની પેઠે સંધ લઈને તીર્થયાત્રા કરવા આવ્યો. કેટલેક દિવસે ગુરૂના કહેલા માર્ગે ચાલતો તે વિધિથી દાન પૂજન કરતો કરતો તીર્થ સમીપે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં જીર્ણ થઈ ગયેલા પ્રાસાદોને બેઈ દુઃખી થયેલા ચંદ્રયશાએ ગુરૂવાણીથી આદરપૂર્વક ઉદ્ધાર કર્યો. પુંડરીક, રૈવત, આયુ, અને બાહુબલિ વિગેરે સર્વ શિખરામાં તેણે ભક્તિથી ઉદ્ધાર કર્યો. એપ્રમાણે સર્વ

સર્ગ ૮ મો.]

શ્રી શાંતિનાથચરિત્ર.

૨૮૯

તીર્થની યાત્રા અને ઉદ્ધાર કરી ચંદ્રયશા રાજાએ સદ્ગુરુની પાસે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીની સખી જેવી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, લાખ પૂર્વસુધી દીક્ષા પાળી, અષ્ટ કર્મનો ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાન મેળવીને અંતે મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત થયા. હે ઇંદ્ર ! એવો આ વિમલાચલ તીર્થનો નિર્મળ પ્રભાવ છે.

એવી રીતે શ્રીશત્રુંજયગિરિપર ચંદ્રયશાએ નવમો ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

શ્રી શાંતિનાથચરિત્ર.

દેવતાઓએ સેવેલા અને મલિન ચંદ્રને છોડીને મૃગ જેમનાં ચરણકમળ ભજ્યા કરેછે^૧ એવા શ્રી શાંતિનાથ સંધને શાંતિ કરનાર થાઓ. આ ભરત ક્ષેત્રમાં હસ્તિનાપુર નગરનેવિષે સર્વ જગત્ને અને સર્વ જગત્ની સેનાને જિતનાર વિશ્વસેન નામે રાજા થયા. તેમને અચિરા નામે શીલથી ઉજ્જવળ પટરાણી હતી. એકદા રાત્રિના અવશેષ સમયે તેમણે બેવાર ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. તે દિવસે—ભાદ્રપદ માસની શુક્લ સપ્તમીએ ભરણીનક્ષત્રમાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી અયવીને પ્રભુ તેમની કુક્ષિમાં અવતર્યા. બેવાર ચૌદ સ્વપ્નો જોવાથી અર્હત અને ચક્રવર્તી બે પદવી ધરાવનાર પુત્રના જન્મનો જને નિશ્ચય થયેલો છે એવાં દેવીએ રત્ન-ગર્ભા પૃથ્વીની જેમ શુભ દોહલાસાથે ગર્ભ ધારણ કર્યો. સમય પૂર્ણ થતાં જ્યેષ્ઠ માસની શુક્લ ત્રયોદશીએ શુભમુહૂર્તે ચંદ્ર ભરણીનક્ષત્રમાં આવતાં દેવીએ એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. દ્વિશાકુમારીઓએ, ઇંદ્રોએ અને રાજાએ વિગેરે સર્વ લોકોએ આદરપૂર્વક પ્રભુનો જન્મોત્સવ કર્યો. પિતાએ હર્ષથી શાંતિ એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે યૌવનવય પામતાં સુવર્ણ જેવા વર્ણવાળા અને આળીશ ધનુષ્ જોયા દેહવાળા પ્રભુએ પિતાની આજ્ઞાથી રાજ્યનો ભાર સ્વીકાર્યો. પછી ચક્ર-રત્નને અનુસરી ષટ્ખંડ ભરતને જીતી સ્વર્ગનાં રાજ્યને ઇંદ્ર પાળે તેમ સુખે સુખે પોતાનાં રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે ઘણાં વર્ષોપર્યંત રાજ્ય પાળ્યા પછી જ્યેષ્ઠમાસની કૃષ્ણચતુર્દશીએ ભરણીનક્ષત્રમાં ચંદ્ર આવતાં જેમનો દીક્ષામહોત્સવ ઇંદ્રોએ કરેલો છે, એવા પ્રભુએ એક હજાર રાજાઓની સાથે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. છદ્મસ્થપણે સર્વ દેશમાં વિહાર કરતાં ધૈર્ય બુદ્ધિવાળા પ્રભુ એકદા હસ્તિનાપુરની પાસેનાં વનમાં આવીને ધ્યાનમાં સ્થિત થયા. ત્યાં પૌષમાસની શુક્લ નવમીએ ધાતીકર્મનો ક્ષય થતાં તેમને લોકલોકનો પ્રકાશ કરનાર નિર્મળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; પછી સાંથી સર્વ અતિશયોએ યુક્ત અને દેવતાઓએ સેવેલા પ્રભુ શત્રુંજય ગિરિની પાસેના સિંહોદ્યાનમાં પધાર્યા.

૧ તેમના ચરણમાં મૃગનું લાંછન છે, તેથી કવિએ ઉત્પ્રેક્ષા કરેલી છે કે હરણ જે અત્યાર સુધી ચન્દ્રમાં રહેતો હતો તે પ્રભુના ચરણમાં આવીને રહ્યો છે. ભા. ક.

૨૯૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

પૂર્વે પ્રતિષ્ઠાનપુર નામે નગરમાં યજ્ઞકર્મમાં નિષ્ઠાવાળો અને અતિ દુષ્ટબુદ્ધિ-વાળો કોઈ મિથ્યાત્વી બ્રાહ્મણ રહેતો હતો; તે પ્રતિદિન યજ્ઞ કરતો. એકદા કોઈ મુનિ તેના યજ્ઞસ્થાનમાં આવી ચડ્યા. તે વખતે તે હિંસક દ્વિજ તેની ભક્તિવાળા લોકોના સમૂહથી પરવરેલો ત્યાં બેઠેલો હતો. તે સમયે ત્યાં હિંસા થતી બેઈ મુનિ હૃદયમાં કંચવાઈને બોલ્યા “શુદ્ધ સિદ્ધાંતને દૂષિત કરનારા આ લોકોને ધિક્કાર છે. પૂર્વે ભરતરાજએ જે ધર્મતત્ત્વર વેદ રચેલા હતા, તેઓને આ આસાંધ^૧ પુરૂષો પ્રાણીની હિંસાથી દૂષિત કરે છે.” આવાં તે મુનિનાં વચન સાંભળી એ અધમ બ્રાહ્મણને ક્રોધ ચઢ્યો, તેથી તે તત્કાળ દુષ્ટબુદ્ધિપૂર્વક મુનિને મારવા માટે શ્રવ^૨ ઉપાડી વેગથી દોડ્યો. ક્રોધમાં અંધ બનીને દોડતા એ વિપ્રે અતિ ઊંચા યજ્ઞસ્તંભ સાથે અથડાઈને પોતાના અપરાધી થયેલા પ્રાણને છોડી દીધા. આર્તધ્યાને મૃત્યુ પામીને તે વિપ્ર સિંહોદ્યાનમાં કેશરીસિંહ થયો; પરંતુ પ્રાંતે થયેલાં મુનિદર્શનના પુણ્યથી ઉત્તમ તીર્થને પામ્યો. ત્યાં અનેક પ્રાણીઓને ત્રાસ પમાડતો કરતો હતો, તેવામાં તેણે શાંતિનાથ પ્રભુને ધ્યાનારૂઢ થયેલા જોયા. શાંતિનાથ પ્રભુનાં દર્શનથી શિતોષ્યારથી જ્વરની જેમ અને સામવાક્યથી ખલ પુરૂષની જેમ તેનો ટાપાસિ વિશેષ પ્રજ્વલિત થયો; તેથી મર્મરેદ્ધવનિથી દૂષિત એવી પૃથ્વીપર પુંછ પછાડી ચણોઠી જેવાં રાતાં નેત્ર કરતો તે પંજો ઉપાડીને પ્રભુ સામે દોડ્યો. પ્રભુની પાસે પાંચ હાથ નજીક આવતાંજ એ પાપી સિંહ ભિંત સાથે અડ્ઘાવાથી ઢેકું પાછું પડે તેમ સ્વયમેવ સાત ધનુષ્ જટલો પાછો પડ્યો. પોતે ક્ષણ ચૂક્યો છે એવું માની અતિ ક્રોધ કરી જાયુ પુંછ લઈ પાછો તે પ્રભુ ઉપર દોડ્યો, વળી પાછો પડ્યો; એમ વારંવાર સ્ખલના પામવાથી અતિ ક્રોધવાનું સિંહ પોતાને સ્ખલિત થવા જેવું આગળ કાંઈ પણ જોવામાં ન આવ્યું, એટલે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહીં મને આડું આવે તેવું મારી આગળ કોઈ જોવામાં આવતું નથી અને મારી ક્ષણ નિષ્ફળ જાય છે, તેથી આ કોઈ શાંતમૂર્તિવાનું અસાધારણ પુરૂષ લાગે છે. એવું વિચારી વારંવાર પ્રભુતરફ જોતાં પૂર્વોક્ત પ્રકારના પાપકર્મવાળા પૂર્વભવનું તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું; તેથી જોનો કોપ શાંત થયેલો છે એવો તેને જાણીને પ્રભુએ કહ્યું “તપેલા તેલમાં જળ નાખવાથી ઉલટો દાહ ઉત્પન્ન થાય છે” એમ જાણી પ્રથમ કહ્યું નહોતું. “હે બ્રાહ્મણ! તું તારા પૂર્વભવને સંભારકે જે ભવના પાપકર્મથી તું મૃગનો ધાત કરનાર સિંહ તિર્યચ્યોનિમાં થયો છે. હે મૂર્ખ! હમણાં તીર્થકરનું સાનિધ્ય

૧ ખાવાના રસમાં અંધ થયેલા—માંસ મદિરા ખાવાની ઇચ્છાવાળા. ૨ ‘શ્રવ’ એ હોમવાનું કાષ્ઠમય પાત્ર થાય છે. તેને ગુજરાતી ભાષામાં ‘સરવો’ કહે છે.

સર્ગ ૮ મો.]

શ્રીશાંતિનાથજીનું શત્રુજય ગિરિપર ચોમાસું.

૨૯૧

“મળ્યા છતાં અતિ રોષ ધરીને આવી નરકની માતાતુલ્ય હિંસા કરવાને કેમ ઉ-
 “દ્યમવંત થાય છે? હે વિપ્ર! પૂર્વભવમાં હિંસાપદેશ દેનારા મુનિઉપર તને ક્રોધ થયો
 “હતો તેનું ક્ષણ તને તેજ વખત મૃત્યુપ્રાપ્તિરૂપ થયું હતું, માટે હવે જીવહિંસા છોડી
 “દે, દયા અંગીકાર કર, ધર્મને ભજ અને એક પામ્યાવિના તીર્થની આરાધના
 “કર.” આ પ્રમાણે ધર્મવચનથી પ્રતિબોધ આપી પ્રભુ આગળ ચાલ્યા; એટલે જેનું
 મન શાંત થયેલું છે એવો તે સિંહ પ્રભુની પછવાડે ચાલ્યો. સ્વર્ગગિરિપર આરૂઠ
 થતાં પ્રભુએ પછવાડે આવતા તે સિંહને કહ્યું “સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ ધારણ
 કરીને તું અહીં રહે. આ ક્ષેત્રના પ્રભાવથી અહીંજ તને સ્વર્ગગતિ મળશે અને પછી
 એક અવતારે તને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે.” આવી પ્રભુની આજ્ઞા થતાં એ સિંહ પ્રભુની
 આજ્ઞાના આરાધનમાં તત્પર થઈ પ્રભુનુંજ ધ્યાન કરતો અને મુનિની જેમ શાંત મન
 ધરતો દયામાં દક્ષ થઈને ત્યાંજ સ્થિત થયો. શુભ ધ્યાનપૂર્વક આયુષ્યને અંતે મૃત્યુ
 પામી તે ઉત્તમ સ્વર્ગગતિને પામ્યો. કદિ પણ તીર્થનો પ્રભાવ નિષ્ક્રમ્ય થતો નથી.

અનેક દેવોથી પરવરેલા પ્રભુ શાંતિનાથ અજિતનાથ સ્વામીની પેઠે મરૂદેવા
 શિખર ઉપર રહીને આતુર્માસ નિર્ગમન કર્યા. ત્યાં ગાંધર્વ, વિદ્યાધર, દેવતા,
 નાગકુમાર અને મનુષ્યો આવી, પ્રીતિથી મસ્તક નમાવી પ્રતિદિન પ્રભુની પૂજા ક-
 રતા હતા. આતુર્માસ પૂર્ણ થયા એટલે શાંતિનાથ ભગવાને વિશ્વને બોધ આપવા માટે
 સૂર્યની જેમ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. પેલા સિંહદેવે સ્વર્ગમાંથી આવી પ્રભુના
 રહેવાવડે પવિત્ર થયેલાં તે મરૂદેવા શિખર ઉપર શ્રી શાંતિનાથજીનું પ્રતિમાસહિત
 ચૈત્ય કરાવ્યું. તે શિવાય પોતાની સ્વર્ગગતિના હેતુરૂપ સ્વર્ગિરિ નામનાં શિખર ઉ-
 પર પોતાની પ્રતિમા સાથે બીજા જિનપ્રાસાદો કરાવ્યા. સિંહદેવ અને તેના અનુ-
 ગામી દેવવડે યુક્ત એવું તે શિખર શ્રી શાંતિનાથની ભક્તિ કરનારની સર્વ કામના
 પૂરેછે; અને પૂર્વાભિમુખે રહેલાં તે ચૈત્યથી પાંચસો ધનુષ દૂર ઈશાન કૂણમાં એક
 યક્ષ રહેલો છે તે ચિંતામણિરત્નને આપેછે. વળી ત્યાં કદપવૃક્ષને અધિષ્ઠિત થઈને
 ક્રોટિ દેવતાઓ રહેલા છે, તેઓ શ્રી શાંતિનાથનું આરાધન કરનારને સર્વ વાંછિત
 આપેછે. અતિ પુણ્યવાન પ્રાણીઓને ત્યાં તે તીર્થનો અને તીર્થકરનો આશ્રય કર-
 વાથી પારલૌકિક સિદ્ધિ થાયછે, તેમાં કાઈ પણ સંશય નથી.

સર્વ શિખર ઉપર વિહાર કરીને ચરણન્યાસથી પૃથ્વીને પાવન કરતા શ્રી શાં-
 તિનાથ ભગવાન અનુક્રમે હસ્તિનાપુર આવ્યા. શાંતિનાથજીના પુત્ર ચક્રધર પ્ર-
 ભુને આવેલા બાણી પરિવાર સાથે સત્વર વાંદવા આવ્યા. નમસ્કાર કરી સ્તુતિ
 કરીને સર્વ સભ્યો બેઠા, એટલે પ્રભુનાં મુખરૂપ કમળમાંથી મકરંદની જેમ દેશના

૨૮૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

ઝરવા લાગી. “ શીલ, શત્રુજય શૈલ, સમતા, જિનસેવા, સંધ અને સંધપતિનું પદ-એ શિવલક્ષ્મીના જમીનરૂપ છે. ” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળી ઉત્તમ યુદ્ધિવાળા ચક્રધરે ઊભા થઈ પ્રભુને કહ્યું “ અને સંધપતિની પદવી આપો. ” તે સાંભળી દેવતાએ લાવેલો અક્ષતયુક્ત વાસકૈષ ચક્રધરના મસ્તકપર પ્રભુએ નાખ્યો. ચક્રધરે ત્યાં મોટો ઉત્સવ કર્યો. પછી પ્રભુની આશિષ લઈ ચક્રધરે સંધને આમંત્રણ કરી બોલાવ્યો. ઈંદ્રે સાથે લેવામાટે દેવાલય આપ્યું. શુભલક્ષ્ણે કુળસ્ત્રીઓએ જનું મંગળ કરેલું છે એવો ચક્રધર સૈન્યના ભારથી વિશ્વને ચલિત કરતો સંધપતિ થઈને આવ્યો. ગામે ગામે જિનપ્રતિમાને અને મુનિઓને નમતો અવિચ્છિન્ન પ્રયાણોથી સૌરાષ્ટ્રદેશમાં આવીને અનુક્રમે તીર્થની નજીક આવ્યો.

એક વખતે ચક્રધર દેવાલયની પાસે બેઠો હતો, તેવામાં સ્ફુરણાયમાન શૃંગારથી આકાશને પ્રકાશિત કરતો ક્રોધ વિદ્યાધર ત્યાં આવ્યો. તેને દેખતાંજ ચક્રધર વિનયથી ઊભો થયો, અને તેને ઉત્તમ આસનપર બેસારીને પોતે પણ બેઠો. પછી તે વિદ્યાધરપતિએ અંજલિ બેઠીને કહ્યું, “ રાજ ચક્રધર ! તમે અર્હતના પુત્ર છો અને ઈક્ષ્વાકુકુળમાં ગિરિરૂપ છો. હું ખેટનગરના પતિ મણિપ્રિય વિદ્યાધરનો કલાપ્રિય નામે પુત્ર છું. મને ઘણા શત્રુઓએ છળ કરીને ઘેરી લીધા છે. મારા ગોત્રદેવતાએ તમારાથી મારા શત્રુઓનો ક્ષય કહેલો છે, તેથી હું તમને તેડવા માટે આવ્યો છું; તેથી હવે સત્વર મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ મારી સાથે ચાલો. ” તે સાંભળી ચક્રધરે હા પાડી, એટલે તે કલાપ્રિય વિદ્યાધરે તત્કાળ પોતાની અમિત શક્તિથી એક વિમાન રચ્યું. તે વિદ્યાધરની સાથે તેમાં બેસી ચક્રધર ક્ષણવારમાં શત્રુઓએ પીડિત કરેલા ખેટનગરમાં આવ્યા. ચક્રધર આવતાંજ જળકાંતમણિથી જળની જેમ તેનાં તેજને સહન નહીં કરી શક્તા શત્રુઓ તત્કાળ ખસી ગયા. શત્રુઓને નાસી ગયેલા બેઈ હૃદયમાં હર્ષ પામતા કલાપ્રિયે ચક્રધરરાજને આદર-પૂર્વક કહ્યું, “ હે રાજન્ ! પોતાની મેળેજ તમારી ઉપર અનુરક્ત થયેલી આ મારી બેન હું તમને આપું છું, પરંતુ તેથી કાંઈ તમારા ઉપકારનો બદલો વળી શકે તેમ નથી, તથાપિ તે મારી બેનનો આપ સ્વીકાર કરો. ” આ પ્રમાણે કહી તેણે ગુણોની માળારૂપ ગુણાવલી નામે પોતાની બહેન ચક્રધરને આપી; તેના સંગથી એ રમણી ચંદ્રના સંગથી ચંદ્રિકાની જેવી શોભવા લાગી. તે શિવાય બીજી પણ તેમના રૂપથી મોહ પામેલી વિદ્યાધરોની અનેક કન્યાઓ ચક્રધર પરણ્યા. સર્વ ઠેકાણે ભાગ્ય તો સરખુંજ હોય છે.

સર્ગ ૮ મો.]

ચક્રધરે સંઘપતિ થઈ કરેલો પ્રવાસ.

૨૯૩

કલાપ્રિય વિદ્યાધર ચક્રધરરાજને તીર્થયાત્રાની સ્પૃહાવાળા જાણીને પ્રિયાસ-
હિત વિમાનમાં બેસારી વેગથી ત્યાં લઇ ચાલ્યો. વિમાન ચાલ્યું એટલે તેમનાં
મનને પ્રસન્ન કરવા માટે વિદ્યાધરેની સ્ત્રીઓએ શાંતિથી સંગીત કરવા માંડ્યું.
વિમાનના ગોખમાં બેસી રાજ વિશ્વની શોભા જોતો હતો, તેવામાં એક રમણીય
ઉદ્યાન તેમના જોવામાં આવ્યું. તે જોઈ તેણે વિદ્યાધરને કહ્યું, “આ પુષ્પના મક-
રંદથી ઉન્મત્ત એવા ભ્રમરાઓથી આકુલ અને આમ્રવૃક્ષની મંજરીથી હર્ષ પામતી
ઢાયલોના સ્વરવડે શોભિત મહાસુંદર વન છે; તેથી માંડુ ચિત્ત એ વનમાં ફીડા
કરવાને ઇચ્છે છે, માટે અહીં વિમાનને ઉતારો; અને તમે પણ આનંદ ભોગવો.”
તે સાંભળી ધણા માર્ગનું પ્રયાણ થયેલું હોવાથી પોતાને પણ પ્રિય લાગતાં તેમનાં
ઇષ્ટ વચન સ્મરણ કરવાને તેણે તે વિમાનને તત્કાળ પૃથ્વીપર ઉતાર્યું. વૃક્ષોથી ઢંકા-
એલા અને નેત્રપર અમૃતને વર્ષાવતાં તે વનમાં કૌતુકી ચક્રધરને કાંતા સાથે ફીડા
કરવાની ઇચ્છા થઈ; તેથી સુંદર વૃક્ષોની શોભા જોતો અને પ્રાણ પુષ્પો લેતો ચક્ર-
ધર આગળ ચાલ્યો. ત્યાં આગળ જાણે અમૃતકુંડ હોય તેવું એક સરોવર તેમના
જોવામાં આવ્યું. મોટા નિર્મળ ઉર્મિઓથી ચાલતા કમળનાં પત્રોવડે ઉઠેલા ભમ-
રાઓ તેમાં ગુંજારવ કરી રહ્યા હતા; તેવું એ સરોવર જોઈ ચક્રધરે વિદ્યાધરને કહ્યું
“પાળઉપર રહેલાં વૃક્ષોની નીચે થાકીને આવવાથી બેઠેલા વટેમાર્ગીઓના ધર્મતાપને
હરવામાં ચતુર, પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનાં કંકણ જેવું, અને વારંવાર ઉછળતા નિર્મળ અને
અપળ કલ્પોલની શ્રેણીસાથે લીલાવડે ખેલતી હંસલીઓના મધુર શબ્દોથી સુંદર
એવું આ સરોવર ખુબજ શોભે છે. વળી આ ચતુર મધુર અપળ તરંગના આધાતથી
ઉત્પન્ન થયેલા શબ્દોપર મેઘધ્વનિની બ્રાંતિથી નૃત્યલીલા કરતો મધુર શબ્દો કરે છે.
આ ચક્રવાક પક્ષી મેઘધ્વનિથી લોભાઈ પોતાની યુવતિની સાથે શ્રીવા^૧ વાંકી કરીને
નવીન કમળના ખિસતંતુઓને હર્ષ પામતો ખાય છે. આ ભ્રમર પ્રકૃતિ થયેલાં ક-
મળના ગંધના ગૌરવથી જ્યત થઈ પોતાની પ્રિયાને^૨ કમળમાંથી મકરંદ લઈ લઈને
ખવરાવે છે અને આ હંસપક્ષી તેનાં જળનું પાન કરી પોતાની ચંચૂને^૩ જાચી
કરી આ તળાવમાંથી જળ લઈ જતા મેઘને હસી કાઢે છે. માટે હે કલાપ્રિય !
અહીં માંડુ મન ફીડા કરવાની ઇચ્છા ધરે છે અને આ સરોવરની પાળને પ્રદક્ષિણા
દઈને જોવાની ઇચ્છા થાય છે.” આ પ્રમાણે કહી તે વિદ્યાધરની સાથે ચક્રધર સ-
રોવરની આસપાસ ફરવા ચાલ્યો. આગળ જતાં વૃક્ષોની શાખાથી ઢંકાએલું એક
ચૈત્ય તેમના જોવામાં આવ્યું. તે ચૈત્યમાં શ્રી આદિનાથનું નિર્મળ મણિમય બિંબ
જોઈ હર્ષ પામ્યા; પછી પ્રિયાને લઈને પૂજા કરવા માટે અંદર ગયા. પુષ્પ અક્ષત

૧ પરસેવો. ૨ ડોક. ૩ ભમરી. ૪ સાંચ.

૨૬૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

અને સ્તવનાદિકથી પ્રભુની પૂજા કરીને પછી પ્રાસાદની ઉત્તમ શોભા જોવા લાગ્યા. એમ જોતાં જોતાં પ્રાસાદની બહાર આવ્યા એટલે નારીની પેઠે ગોખમાં બેઠેલી એક વિચિત્ર વાનરી તેમના જોવામાં આવી. ‘આ સુંદર છે’ એવું ધારી ચક્રધરે તેના શરીરને હાથવતી સ્પર્શ કર્યો, તેવામાં તો એ દીવ્ય સ્ત્રી થઈ ગઈ; તેને જોઈ રાજા વિસ્મય પામ્યો. પછી રાજા ચક્રધર તેની સાથે કાંઈ બોલવા જતો હતો, તેવામાં તેના પરિચારક બે વિદ્યાધર આવી હર્ષથી કહેવા લાગ્યા, “રાજન્ ! આ વાનરીનું રૂપ બદલાઈ જવાથી કાંઈ પણ વિસ્મય ન પામતાં અહીં બેસીને અમારી વિચિત્ર કથા સાંભળવાની કૃપા કરો.” તે સાંભળી ચક્રધર ત્યાં બેઠા એટલે તે બેમાંથી એક જણ બોલ્યો:—

“હે રાજા ! અમે વૈતાલ્યગિરિની ઉત્તર શ્રેણીમાં રહીએ છીએ. પોતાની મનોહર મૂર્તિથી શૃંગારરસને જીવન આપનારી શૃંગારસુંદરી નામે આ મારી પુત્રી છે. અનુક્રમે તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થઈ એટલે એક વખત વસંતઋતુ આવતાં ઉદ્યાનભૂમિમાં જાણે પ્રત્યક્ષ વસંતલક્ષ્મી હોય તેવી આ સુંદર બાલા સખીઓની સાથે ક્રીડા કરવા ગઈ. તે ઉદ્યાનમાં સ્વેચ્છાથી પુષ્પ, ફળ અને પદ્મવને ગ્રહણ કરતી અને રમતી તે બીજા વનમાં ગઈ. ત્યાં પણ ક્ષણાદિક લેવાની તેની ઇચ્છા થઈ, એટલે ત્યાંથી પુષ્પફળ લેતાંજ તેની એવી ચપળતા જોઈને તે વનની અધીશ્વરી ચક્રેશ્વરી નામે દેવીએ તેને શાપ આપ્યો કે ‘તું વાનરી થઈ જા.’ તે સાંભળી ભય પામતી શૃંગારસુંદરીએ અનુગ્રહને માટે વિજ્ઞાપિત કરી, એટલે તે દેવી પ્રસન્ન થઈ. ઘણું કરીને ઉત્તમપુરૂષો અતિ કોપવાળા હોતા નથી. પછી તે દેવીએ કહ્યું, “હે સુલોચને ! શ્રીશાંતિનાથપ્રભુના પુત્ર ચક્રધર રાજા જ્યારે તને કરથી સ્પર્શ કરશે, સારે તું પાછી તારા પોતાના સ્વરૂપમાં આવીશ, અને તે રાજા તારૂં પાણિગ્રહણ પણ કરશે.” આવો શાપનો અનુગ્રહ કરી દેવી ચક્રેશ્વરી અંતર્ધાન થઈ ગયાં. ત્યારથી આ બાળા વાનરી થઈને આ વનમાં રહેતી હતી. તેનાં ભાગ્યથીજ અત્યારે તમે અહીં આવ્યા છો. “હે રાજા ! મનુષ્યપણું આપીને તમે તેને ખરીદ કરી લીધી છે, તો હવે કરનું અવલંબન આપીને કામાગ્નિમાંથી તેનો પુનઃ ઉદ્ધાર કરો.” આવી તેમની પ્રાર્થનાથી અને કલાપ્રિય વિદ્યાધરના આગ્રહથી ચક્રધર રાજાએ શ્રીયુગાદિ પ્રભુની સાક્ષીએ તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. વિદ્યાધર કલાપ્રિયે અને તે બન્ને વિદ્યાધરેએ ચક્રધરને અનેક નિર્મળ કળાઓ આપી અને દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને વરદાન આપ્યું.

આ પ્રમાણે શૃંગારસુંદરીને પરણીને ચક્રધર તે વનમાં આગળ ફરવા

૧ શૃંગાર-વિષયરૂપ સમુદ્ર.

સર્ગ ૮ મો.]

ચક્રધરે તાપસોને આપેલી શિખામણ.

૨૯૫

લાગ્યો. થોડે દૂર જતાં એક નદીને તીરે તપ કરતા જટિલ તાપસોના આશ્રમે તેના જોવામાં આવ્યા. તાપસોએ કેટલાંક લક્ષણોથી તેને રાજ જાણી જાણા થઈ અર્ધપાઘ લઈને આદરપૂર્વક તેની સંભાવના કરી. પછી ‘તમે ઠાણુ છો? તમારું શું વ્રત છે? અને તમે કેાનું ધ્યાન ધરો છો?’ એમ રાજાએ બહુમાન-પૂર્વક તેમને પૂછયું; એટલે તેઓ બોલ્યા “હે રાજા! અમે ‘કચ્છના વંશના જ-ટાધારી તાપસો છીએ, કંદમૂળનું લક્ષણ કરીએ છીએ, શ્રીયુગાદિ પ્રભુને નમીએ છીએ, વટકલનાં વસ્ત્રો પહેરીએ છીએ, પૃથ્વીપર શયન કરીએ છીએ અને બ્રહ્મચર્ય પાળીએ છીએ.” તેમનાં આવાં વચન સાંભળી ચક્રધર બોલ્યો “અરે! તાપસો! તમે મિથ્યાત્વમાં મોહ પામી વિપરીત ધર્મને આચરવાવડે ઠગાયા છો. તમે સંગરહિત, બ્રહ્મચર્યાદિ તપ જપમાં પરાયણ અને યુગાદિ દેવને શરણે રહેનારા છતાં અલક્ષ્યનું લક્ષણ કેમ કરો છો? જેની નસો ગૂઢ છે, જે છેદવાથી ઉગે છે અને જેનો સરખા ભાગે ભંગ થાય છે એવી વનસ્પતિ અને પક્ષીઓ અલક્ષ્ય છે; તેને મિથ્યાદૃષ્ટિઓ જાણતા નથી. તીક્ષ્ણ સોયની અણી ઉપર રહે તેટલાં કંદમૂળમાં અનંત પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને લય પામી જાય છે, તેથી તે અનંત કાય કહેવાય છે. ઉડુંબર, વડ, પીંપર, કડુંબર અને પીપળો એટલાં વૃક્ષોનાં ફળ નિરંતર ફિડાવડે વ્યાપ્ત હોય છે, તેથી તે કદિ પણ ખાવાં નહીં. મધ, માંસ, માખણ અને મધુ એ ચાર મહાવિગય છે તેનો ત્યાગ કરવો, કારણકે તે અનંત દોષને આપનારી છે. બરફ, વિષ, કરા, સર્વ જાતની મૃત્તિકા, તુચ્છ ફળ, રાત્રિ-ભોજન, અનંતકાય, સંધાનક^૧ વૃતાંક^૨ અબાણુયાં ફલ, વાસી રાખેલ ભાત વિગેરે પદાર્થ, અણિત રસ^૩ બહુબીજ^૪ અને કાચા ગોરસ^૫ સાથે મળેલાં દ્વિદલ એ સર્વનો ત્યાગ કરવો. આપ્રમાણે બાવીશ પ્રકારનાં અલક્ષ્ય શ્રીજિનેશ્વરે કહેલાં છે, તેનો ત્યાગ કર્યાવગર શ્રીઆદિનાથ પ્રભુ તમારે કેવી રીતે પૂજવા યોગ્ય થાય? તે અલક્ષ્યોનું લક્ષણ કરવાથી હીન જાતિ, અજ્ઞતા, રોગોત્પત્તિ અને દારિદ્ર પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ મૃત્યુ પામ્યા પછી નરકમાં જવું પડે છે. આ પ્રભુએ કહેલાં અલક્ષ્યોને જાણીને તેનો જ ત્યાગ કરે તે બુદ્ધિમાન પુરુષ પાપરહિત થઈ લક્ષિતવડે અનંત સુખ ભોગવી છેવટે મોક્ષે જાય છે.” આ પ્રમાણે ચક્રધરનાં વચન સાંભળી તે સર્વ તાપસો પ્રતિબોધ પામી કહેવા લાગ્યા “તમે અમને

૧ શ્રીઋષભદેવની સાથે દીક્ષા લેનારા ચાર હજાર મુનિઓ જેઓ તાપસ થઈ ગયા હતા તેમાંથી બીજાઓએ પાછું મુનિપણું અંગીકાર કર્યું હતું અને કચ્છ મહાકચ્છ તાપસજ રહ્યા હતા તેના વંશના. ૨ બોળ અથાણું. ૩ રીંગણાં. ૪ જેનો સ્વાદ ફરી ગયો હોય તેવા પદાર્થો. ૫ જેમાં બહુ બી આવે છે તેવા પદાર્થો. ૬ દહીંછાશ.

૨૮૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સન્માર્ગ બતાવ્યો છે. હે રાજ ! અંધપુરુષ જેમ ચિંતામણિને ગુમાવે, તેમ મિથ્યાત્વપણાથી અમે આટલો કાળ વ્યર્થપણે ગુમાવ્યો છે.” ચક્રધરે કહ્યું “હવે તમે ખેદ કરો નહીં; મારી સાથે શ્રીઋષભપ્રભુને નમવાને ચાલો.” આવી રીતે તેમને અતિમાનથી આમંત્રણ કરી વિમાનમાં બેસીને લોઢાની દૃષ્ટિને કૌતુક ઉત્પન્ન કરતો ચક્રધર જ્યાં સંધ હતો ત્યાં આવ્યો. સંધપતિને વધૂસહિત આવતા જોઈ સંધના લોઢા હર્ષથી વાજિત્રો વગાડી ધવળ મંગળ ગાવા લાગ્યા. તેમના આગમનથી સંધમાં એવો અપૂર્વ હર્ષ થયો કે જથી ક્ષણવારમાં તો સર્વત્ર ‘પરાનંદભાવ પ્રગટ થયા જેવું જણાયું. રાજના સન્માનથી અતિ હર્ષ પામેલા તાપસો રાજએ બતાવેલ માર્ગે અનુક્રમે ત્યાં આવ્યા. રાજ ચક્રધર ત્યાં તીર્થની અને સંધની પૂજા કરીને પછી પુંડરીકગિરિ ઉપર ચડ્યા. તે સમયે ઈંદ્રે મોટો ઉત્સવ કર્યો. ત્યાં વિધિપ્રમાણે પૂજા, આરતિ, દાન, અને ઈંદ્રોત્સવ વિગેરે સર્વ કાર્ય રાજએ આદર-સહિત કર્યાં. તે વખતે પેલા સિંહદેવે ચક્રધરની આગળ પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું, “તમારા પિતાના પ્રસાદથી હું આટલી સમૃદ્ધિવાળો થયો છું. અનંતભવ આપનાર તીર્થચનો ભવ ઉલ્લંઘન કરીને હું દેવતા થયો તે શ્રીજિનેશ્વરની અને આ તીર્થની સેવાનુંજ ફળ છે. હે રાજ ! અહીં મરૂદેવા નામના શિખર ઉપર જગતના ઈશ્વર તમારા પિતાનો એક પ્રાસાદ છે, માટે ત્યાં જઈ હર્ષથી તેમની પૂજા કરો.” તેનાં વચનથી ચક્રધરે ત્યાં જઈ બહુ ભક્તિપૂર્વક શ્રીશાંતિનાથજીનું પૂજન કર્યું, અને ત્યાં પણ સર્વ ઉચિત કાર્ય પૂર્વવત્ કર્યું. સર્વ તાપસો શ્રીઋષભપ્રભુનાં દર્શન કરી પોતાના જન્મને કૃતાર્થ માની હર્ષ પામ્યા. પછી કેવળીપ્રભુની આજ્ઞાથી સ્વર્ગગિરિથી એક યોજન નીચે રહેલા એક શિખરપર તે તપરવી રહ્યા. ત્યાં ધાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી તેમને એક સાથે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રત્યાખ્યાનમાં તત્પર એવા તેઓ અનુક્રમે મુક્તિને પામી ગયા. ઈંદ્રે તેમની સત્ક્રિયા કરી. તે તાપસો જ્યાં સિદ્ધ થયા તે સ્થાન તાપસગિરિ નામથી પ્રખ્યાત થયું.

રાજ ચક્રધરને મુક્તિના ધર જેવું તે તીર્થ જોઈ આનંદ પામેલા જાણી ઈંદ્ર ગંભીર સ્વરથી પર્વતને ગજવતા બોલ્યા, “હે રાજન્ ! તમારા પૂર્વજેનું તીર્થ કાળયોગથી જીર્ણ થઈ ગયેલું છે અને તમે મોટા ગુણવાન છો, પ્રભુના પુત્ર છો, તો આ તીર્થનો તમારે ઉદ્ધાર કરાવવો જોઈએ.” તે સાંભળી ચક્રધરે જીર્ણ બિનપ્રાસાદોને દૃઢ કર્યા અને પોતાનું સંસારપંજર જીર્ણ કર્યું. ‘તમે આ તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર કરનાર થયા’ એવી સ્તુતિ કરતા ઈંદ્રે અને રાજઓએ ચક્રધર ઉપર હર્ષથી પુષ્પ-

સર્ગ ૮ મો.]

ચક્રધરે કરેલો શત્રુંજયનો દશમો ઉદ્ધાર.

૨૯૭

વૃષ્ટિ કરી. પૂર્વવત્ પુંડરીકગિરિના બધા શિખર ઉપરના પ્રાસાદોમાંથી કેટલાક જીર્ણ પ્રાસાદોનો ઉદ્ધાર કર્યો અને કેટલાક નવા કર્યા. પછી સમુદ્રની પાસે રહેલા ચન્દ્રપ્રભાસ ક્ષેત્રમાં આવી શ્રીચંદ્રપ્રભુનો અઠાઈઉત્સવ કર્યો. પછી રાજ સંધના ઘણા લોકોની સાથે સર્વ સંપત્તિઓનાં સ્થાનરૂપ રૈવતગિરિપર ચડ્યા. ત્યાં કામ-દેવનું મથન કરનાર, બાવી તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથની સંધના લોકોએ હર્ષથી નમસ્કાર-પૂર્વક પૂજા ભક્તિ કરી; ત્યાં પણ ચક્રધરે સર્વ શિખર ઉપર રહેલા જિનપ્રાસાદોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, અને કારીગરોપાસે કેટલાક પ્રાસાદો નવીન પણ કરાવ્યા. પછી તે તીર્થને પ્રદક્ષિણા કરી ચક્રધર સંધ સાથે નંદીવર્દન ગિરિપર ચડ્યા. ત્યાં પણ વિધિપૂર્વક પૂજા, અન્નદાન, સંધભક્તિ અને જીર્ણોદ્ધાર વિગેરે સત્કર્મો શીઘ્ર કર્યા. પછી સમેતશિખર પ્રમુખ તીર્થોની ભક્તિથી યાત્રા કરી રાજ ચક્રધર ઉત્સવ સાથે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા.

બળવાન ચક્રધરે ત્રિખંડ ભરતના રાજ્યના સમગ્ર વ્યાપારોનો ભાર પાછો સ્કંધ ઉપર ધારણ કર્યો. તે ચરસામાં ઇંદ્રોએ જન્મના ચરણની પૂજા કરી છે એવા ભગવાન શાંતિનાથ અનેક મુનિઓની સાથે સમેતશિખર ગિરિએ પધાર્યા. એક લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથે નવસો મુનિઓની-સાથે અનશનવ્રત ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે વૈશાખમાસની કૃષ્ણત્રયોદશીએ અપરાણહ કાળે તે મુનિઓનીસાથે પ્રભુ મુક્તિપદને પામ્યા. દેવતાઓએ પૂર્વની જન્મ ભાં પ્રભુનો નિર્વાણ મહિમા કર્યો, અને એક ઘણું જિયું મણિમય જિનચૈત્ય કર્યું.

શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું નિર્વાણ સાંભળી રાજ ચક્રધરે વૈરાગ્યથી શુભહારાજ-પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. દશ હજાર વર્ષસુધી ખડ્ગધારા જેવું વ્રત પાળી ચક્રધર મુનિ દેવલજ્ઞાન પામ્યા. જ્ઞાનરૂપ સૂર્યનાં કિરણોથી બધાં વિશ્વને હાથમાં રહેલા પાણીની જેમ જોતા, સર્વસ્થાનકે રહેલા ભવ્ય પ્રાણીરૂપ વનને વિકસ્વર કરતા અને શુભધ્યાનથી બાહ્ય અને અભ્યંતર સર્વ અંધકારને દૂર કરતા શ્રી ચક્રધર મુનિ પ્રાંતે સમેતશિખર ઉપર આવીને મોક્ષે ગયા.

આપ્રમાણે શ્રી શત્રુંજયગિરિપર શ્રી શાંતિનાથના
પુત્ર ચક્રધરે દશમો ઉદ્ધાર કર્યો.

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरमूरिविरचिते महातीर्थश्रीशत्रुंजय-
माहात्म्ये श्री अजितस्वामि-श्री सगर-चंद्रप्रभस्वा-
मि-श्री शांतिजिन-चक्रधरादि महापुरुष ती-
र्थोद्धारवर्णनोनामाष्टमः सर्गः ।

સર્ગ ૯ મો.

શ્રી રામચંદ્ર વિગેરે મહાપુરુષોનાં ચરિત્ર.

તાના અદ્ભુત વૈભવવડે ઉજ્જવળ અને સર્વ જનના આ લોક અને પરલોકના અર્થની સિદ્ધિને માટે શુદ્ધમાર્ગને પ્રગટ કરનાર-જગત્પતિ શ્રી યુગાદિ દેવ ભગવંત જયવંતા વર્તે છે. મહાવીર પ્રભુ ઇંદ્રને કહેછે કે:-હે ઇંદ્ર ! ઇક્ષ્વાકુ વંશના પુરુષરત્નોનું અને આ ગિરિનું પણ કર્ણને અમૃતસમાન એવું ચરિત્ર સાંભળો. શ્રી સુવ્રતજિનેંદ્રના તીર્થમાં જન્મ પામેલા લક્ષ્મણ વાસુદેવનું, રામ બળદેવનું અને રાવણ પ્રતિવાસુદેવનું ચરિત્ર હવે હું તમને કહું છું.

અયોધ્યા નગરીમાં સૂર્યયશાના વંશમાં ઘણા રાજાઓ થયા પછી વિજયનામે એક રાજા થયો. તેની હિમચૂલા નામે રાણીથી તેને વજ્રબાહુ અને પુરંદર નામે બે પુત્રો થયા. તેમાં વજ્રબાહુએ પોતાના સાળાએ કરેલા હાસ્યથી દીક્ષા લીધી. વિજયરાજ પણ પોતાના રાજ્ય ઉપર પુરંદરને બેસારી દીક્ષા લઇને છેવટ મોક્ષે ગયા. એ પુરંદર રાજાને કીર્તિધર નામે પુત્ર થયો અને કીર્તિધરને સુકાશળ નામે પુત્ર થયો. સુકાશળે રાજ્યમાં ગર્ભવતી પત્નીને મૂકીને વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તે સુકાશળની માતા સહદેવી આર્તધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને વનમાં વાઘણ થઈ. તેણે સંયમ લીધેલા પોતાના પતિ અને પુત્રને દેખીને પૂર્વના ક્રોધથી ભારી નાખ્યા. સુકાશળનો પુત્ર હિરણ્યગર્ભ થયો, અને તેનો પુત્ર નધુષ નામે થયો. તેની ઉપર શત્રુઓ ચડી આવ્યા તે વખતે નધુષ બીજ ઠેકાણે ગયેલ હોવાથી તેની રાણીએ શત્રુઓનો પરાજય કર્યો. તે કાર્યથી તેના પતિ નધુષને પોતાની સ્ત્રી અસતી છે એવું ચિંતવન થયું; એટલે તે સ્ત્રીએ પોતાના સતીપણાના પ્રભાવથી પોતાના પતિના દેહમાંથી તીવ્રજ્વરને પોતાના હસ્તસ્પર્શમાત્રથી દૂર કર્યો. તેમનો પુત્ર સોદાસ થયો, તે ઘણો હિંસા કરનાર થયો; તેથી મંત્રીઓએ તેને રાજ્યથી દૂર કરી તેના પુત્ર સિંહરથને રાજ્ય ઉપર બેસાર્યો. છેવટે સોદાસ પણ કાંઈ મુનિ-પાસેથી ધર્મ સાંભળી જીવદયા પાળવામાં તત્પર થયો, અને મહાપુર નગરનો રાજા અપુત્ર મરણ પામવાથી સતિ રાજા થયો; અન્યદા સોદાસે સિંહરથને જીતી બંને રાજ્ય ઉપર પાછો તેનેજ સ્થાપન કરીને ગુરૂપાસે પવિત્ર ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. સિંહરથનો પુત્ર બ્રહ્મરથ થયો, તેનો પુત્ર ચતુર્મુખ, તેનો પુત્ર હેમરથ, તેનો પુત્ર

૧ વીશમા તીર્થંકર શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી.

સર્ગ ૯ મો]

રત્નસારની કથા.

૨૮૯

શતરથ તેનો ઉદયપૃથુ,^૧ તેનો વારિરથ, તેનો આદિલરથ, તેનો માંધાતા, તેનો વીરસેન, તેનો પ્રતિમન્યુ, તેનો પદ્મબંધુ, તેનો રવિમન્યુ, તેનો વસંતતિલક, તેનો કુબેરદત્ત, તેનો કુંથુ, તેનો શરણ, તેનો દ્વિરદ્, તેનો સિંહદશન, તેનો હિરણ્યકશિપુ, તેનો પુંજસ્થળ, તેનો કકુસ્થ, અને તેનો રથુ,—એ પ્રમાણે રાજાઓ થયા. તેઓમાં કેટલાક મોક્ષે અને કેટલાક સ્વર્ગે ગયા. તે પછી સકેતપુર નગરમાં અનરણ્ય નામે રાજા થયો. તે પોતાના તેજથી શત્રુઓને ઢાંકી દેનાર થવાથી લોકોમાં વિખ્યાત થયો. તેણે બધી દિશાઓને જીતી લીધી પણ છેવટ પૂર્વકર્મના યોગે તેના શરીરમાં એકસોને સાત વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થઈ તેને પીડવા લાગ્યા. રોગની પીડાથી દુઃખિત છતાં પણ અંતરમાં પરાક્રમવાળા તે રાજાએ દુઃસાધ્ય એવા સેન્કડો રાજાઓને સાધ્યા.^૨ અનુક્રમે અખંડ આજ્ઞાથી અનેક રાજાઓને દબાવી ત્રિખંડ પૃથ્વીમાં આભૂષણરૂપ એવા સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં તે આવ્યો. સંસારના શૃંગારભૂત એ રાજાએ ઉત્તમ વાસનાથી શત્રુંજયતીર્થે આવી પ્રભુને નમી દ્વીપનગરને અલંકૃત કર્યું.

તે અરસામાં રત્નસાર નામે એક સાંચાત્રિકશિરોમણિ^૩ અનેક વસ્તુઓથી વહાણુ ભરીને સમુદ્રમાં જતો હતો. સારા પવનના યોગથી સુખે સુખે સમુદ્રમાં ચાલતું વહાણુ ઘણો માર્ગ ઉલ્લંઘન કરીને લોકોને લગભગ સમુદ્રના કિનારા નજીક લઇ ગયું. કિનારાપરના પર્વતો એવામાં આવ્યા એટલે લોકોને જીવિતની આશા ઉત્પન્ન થઈ. તેવામાં અગ્નિદિશાના મુખમાંથી નાવિકના આયુષ્યને હરે તેવો પ્રતિકૂલ પવન વાવા લાગ્યો. તત્કાળ યોગીની કંથાની જમ ચડી આવેલા મેઘના વૃંદે સર્વદિશાઓમાં ફેલાઈ જઈને આકાશને ઢાંકી દીધું. સમુદ્ર પોતાના ઉદાર દાતારને આવેલો જાણી આલિંગન કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ પોતાના ઉર્મિરૂપ કરવડે અત્યંત ઉછળવા લાગ્યો. તે વખતે નાવપતિ વિચારમાં પડ્યો કે ‘આ જીવનહારી વંટોલીઓ ભમેછે, જરૂર હવે કષ્ટ આવી પડ્યું. ચપળ ચિત્તને ધારણ કરનારા અને યુદ્ધિરહિત એવા મેં દ્રવ્યના લોભથી ઘણા માણસોને વહાણુમાં બેસાડ્યા તે ખોટું કર્યું. વાદળાના ભારવાળો જે આ મેઘ જીવન આપનાર છે, તે પવનરાજનો દાસ થઈ અત્યારે જીવનને હરનાર થઈ પડ્યો છે. આ વહાણુ તરંગરૂપ યદિના^૪ પ્રહારવડે હણાવાથી દડતા દડાની જેમ અત્યંત ચલાયમાન થયા કરે છે, માટે જ્યાંસુધી આ વહાણુ હૂંમે નહીં અને લોકોનો નાશ થાય નહીં, ત્યાંસુધીમાં

૧ તેનો ઉદય અને ઉદયનો પૃથુ એમ પણ અન્યત્ર લેખ છે. ૨ જીત્યા. ૩ સમુદ્રમાર્ગે મુસાફરી કરનારમાં મુખ્ય. ૪ લાકડી.

હું પોતેતો સમુદ્રમાં પડીને મારા જીવિતનો નાશ કરું' આવો વિચાર કરી તે નાવના પ્રાંતભાગ ઉપર આવ્યો, તેવામાં શ્રવણને પ્રિય લાગે તેવી અદૃશ્ય આકાશવાણી થઈ, “ હે ભદ્ર! સમુદ્રમાં પડવાનું સાહસ કરીશ નહીં, તારી આવી દશા મેં કરેલી છે. આ સમુદ્રની અંદર કલ્પવૃક્ષના પાટીઆના સંપુટમાં રહેલી ભાવી તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથની નિર્મળ મૂર્તિ છે; એ પ્રભાવિક પ્રતિમાને પ્રથમ એક લાખ વર્ષસુધી ધરણેદ્રે પૂજેલી હતી, પછી છસો વર્ષસુધી કુબેરે પૂજી હતી, પછી ભક્તિવાળા વરૂણે પ્રાર્થનાસહિત તે અદ્ભુત પ્રતિમાને પોતાને ઘેર લઈ જઈ સાત લાખ વર્ષ સુધી પૂજી હતી, હમણાં અજયરાજના' ભાગ્યથી તે પ્રતિમા અહીં આવેલી છે, માટે તેને બહાર કાઢી તે ઇક્ષ્વાકુ રાજાને આપ. તે રાજા હાલ સર્વ દિશાઓને જીતી દ્વીપપત્તનમાં રહેલો છે; માટે ત્યાં જઈ પ્રકાશિત સમૃદ્ધિવાળા તે રાજાને તારે આ પ્રતિમા અર્પણ કરવી. જે વખતે તે રાજા આ પ્રતિમાનું દર્શન કરશે, તેજ વખતે તેનાં દુષ્ટ કર્મ સાથે એકસો ને સાત રોગ તત્કાળ લય પામી જશે, અને બીજાઓને પણ તેવી રીતેજ ક્ષણ મળશે. એ પ્રતિમાની પાસે રહેનારી પદ્માવતી નામે હું પ્રભાવિક દેવી છું, અને આ બધો દેખાવ મેંજ કરેલો છે.” આવી આકાશવાણી સાંભળી બુદ્ધિના ભંડાર રત્નસારે તત્કાળ પ્રતિમાને માટે નાવિકાને સમુદ્રમાં ઉતાર્યા. જેમ ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને જીવ સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગલોકની પાસે આવે તેમ પ્રતિમાનો સંપુટ લઈ તેઓ તરતજ નાવની પાસે આવ્યા, એટલે તેમને નાવમાં લઈ લીધા. તત્કાળ હળદરના રંગની જેમ, દુર્જનની મૈત્રીની જેમ અને કમળ ઉપરનાં જળબિંદુની જેમ મેઘનું પટલ દૃષ્ટ-નષ્ટ થઈ ગયું. ક્ષણવારમાં ચિંતાપટલના ક્ષયથી ચિત્તની જેમ પવનના અનુકૂલપણાથી પ્રાણીઓ પરમ પ્રસન્નતાને પ્રાપ્ત થયા. અંદર ગંભીર અને બહાર કોમળ એવાં જિનાગમની જેમ, સમુદ્ર ગંભીર છતાં પ્રસન્ન થઈ ગયો. અનુકૂળ વાયુને યોગે નાવ સહજ સમયમાં દ્વીપનગરે આવી પહોંચ્યું, એટલે એક પુરૂષે આગળ જઈ અજયપાલરાજાને વંદામણી આપી. પાર્શ્વનાથને આવેલા સાંભળી રાજા અજયપાલ નેત્રને પ્રકુલ્લિત કરતો એક ઘોડાપર બેસી તત્કાળ સામો આવ્યો. લોઠાએ વહાણમાંથી રાજાના નેત્રકમળને વિકસ્વર કરવાને સૂર્યસમાન એવો તે પ્રતિમાનો સંપુટ કિનારે ઉતાર્યો. પછી અનેક પ્રકારનાં વાજિત્રો વાગવા માંડ્યાં, હર્ષથી કેટલાક સુભટો નૃત્ય કરવા લાગ્યા, અને ભાટ લોઠા બિરુદાવલી બોલવા લાગ્યા; તેમને ઘણાં દ્રવ્યનાં દાન રાજાએ આપવા માંડ્યાં. વળી શહેર બધું જિંદી દેવજાઓથી શોભિત અને કર્પૂર તથા

૧ અનરુપ્ય રાજાનું બીજું નામ ‘અજય’ જણાય છે.

સર્ગ ૯ મો.]

શ્રી પાર્શ્વનાથજીની મહા પ્રભાવિક પ્રતિમા.

૩૦૧

અગરના સુગંધથી સુવાસિત કરી દીધું. એવા મહોત્સવ સહિત રાજાએ તે પ્રતિમાના સંપુટને પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી રમણીય સિંહાસન ઉપર તે પ્રતિમાનો સંપુટ મૂકી રાજાએ ભક્તિથી તેની પૂજા કરીને તે ઉઘાડ્યો; તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથની સુંદર પ્રતિમા તેના જોવામાં આવી. એ પ્રતિમાને મસ્તકે શેષનાગની ફણીપર રહેલાં મણિરત્નનાં કિરણોથી અંધકારના સમૂહનો નાશ થતો હતો. મસ્તક-પર રહેલા ત્રણ છત્રોથી શોભતા અને પદ્માસને બેઠેલા તે પ્રભુની બે પડખે ભુજમાં ચામર લઈ બે પ્રતિમા રહેલી હતી. ધરણેદ્રે ધારણ કરેલાં જાંઘાં સિંહાસનપર પ્રભુ બેઠેલા હતા; તેમના નખના કિરણોની પ્રભાથી પ્રૌઢ નવઅહો ત્યાં પ્રાપ્ત થયા હોય તેમ જણાતું હતું. કૃત્રિમ અને સ્વાભાવિક વિદ્યોને નાશ કરે એવી તે પ્રતિમાના ઉડમાં શ્રીવત્સનું લાંછન હતું. પ્રભાના વિસ્તારથી આવૃત અને સર્વ પ્રકારનાં આભૂષણોથી શોભિત તે પ્રભુ કદપવૃક્ષોનાં પુષ્પોની સુગંધથી સર્વ જગતને સુવાસિત કરતા હતા. તેમને જોતાંજ પંચાંગવડે પૃથ્વીને સ્પર્શ કરી હર્ષના ભારથી યુક્ત એવા તે રાજાએ સુકૃતોના સંચયથીજ પામી શકાય એવા તે પાર્શ્વનાથ પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો. તત્કાળ તે (અજયપાળરાજના) શરીરમાં આનંદસુધાનું પૂર પસરતાં તેનો રોગરૂપી સર્પ દૂર થઈ ગયો; તેથી તે ચિત્તમાં અત્યંત સંતોષ પામ્યો. પછી ભક્તિથી તે પ્રતિમાનું અર્ચન કરીને તેને પોતાનાં સ્થાનમાં રાખી રાજા રત્નસારની સાથે પ્રીતિથી રાજ્યસુખ ભોગવવા લાગ્યો. તે રાત્રિએ અજયરાજા સ્વેચ્છાએ સૂતો હતો, તે વખતે સર્વ રોગો સ્વપ્નામાં આવી તેને હર્ષથી કહેવા લાગ્યા “રાજા! તમે પૂર્વભવમાં મુનિને દુભાવ્યા હતા, તેનું કૃણ આપવાને અમોએ તમને ઘણી પીડા કરી છે તે ક્ષમા કરજો. શ્રી પાર્શ્વનાથનાં દર્શનથી હવે તમારા અંગથી અમે દૂર થયા છીએ; પણ અઘાપિ છ માસપર્યંત તમારે તે કર્મ ભોગવવાનું ખાકી રહેલું છે; માટે આ શેહેરનાં પરામાં સૂર નામે એક પશુપાલક રહેછે તેને છાતી, પુંછ અને મુખના ભાગમાં શ્વેતવર્ણવાળી એક બકરી છે, તેના શરીરમાં અમે પૂર્વકર્મથી બંધાઈને તેટલા કાલસુધી રહીશું, તેથી ત્યાંસુધી એ બકરીને તમે તૃણાદિકનો ચારો આપજો; તેમજ તમારા દેહનું જળચંદનમિશ્રિત ઉદ્વર્તન^૧ પણ તેને પીવા આપજો તેથી અમે ઘણા પ્રસન્ન થઈશું. છ માસ પછી શ્રી પાર્શ્વનાથના પ્રભાવથી સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા થઈને તમે બહુકાળ સુધી તમારાં રાજ્યનું રક્ષણ કરશો.” એમ કહીને તે વ્યાધિઓ ઠાઈ ઠેકાણે અંતર્યાન થઈ ગયા. રાજાએ જાગૃત થઈને જોયું તો પોતાનો દેહ નિરોગી થયેલો જોવામાં આવ્યો. પોતાના રોગ શાંત થવાથી રાજાએ મોટા દાનવડે સર્વ મનુષ્યોને આનંદિત

૧ ધોવણ.

૩૦૨

રાત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

કરીને નગરમાં મોટા ઉત્સવ કર્યો. પછી અજય એવા નામથી નવીન નગર વસાવી ત્યાં પાર્શ્વનાથનો એક ઉત્તમ પ્રાસાદ કરાવ્યો. તેના નિર્વાહને માટે દશ ગ્રામ સહિત તે નગર આપ્યું, અને તેને માટે પૂજારીઓની ગોઠવણ કરી. રાજા પોતે ત્રણે કાળ ત્યાં જઈ શ્રી પાર્શ્વનાથની પૂજા કરવા લાગ્યો, જેથી તેના ઘરમાં પ્રતિદિન કલ્યાણવૃદ્ધિ થવા લાગી. રોગોએ બતાવેલી પેલી બકરીને અજયપાલરાજ પોતાને ત્યાં લાવ્યો અને તેમણે કહેલા વિધિવડે તેટલા કાળ-સુધી તેનું અન્નપાનવડે પ્રતિપાલન કર્યું. તે સમયમાં સૌરાષ્ટ્રદેશના રાજકુળમાં થયેલો વજ્રપાણિ નામે રાજા ગિરિદુર્ગ નગરથી આવીને એ પોતાના ગોત્રિયને હર્ષથી મળ્યો. બન્ને તીર્થપર ધર્મથી શાસન ચલાવનાર એ રાજાને અતુલ પ્રીતિથી બહુ દેશ વિગેરે આપીને અજયરાજાએ તેનું સન્માન કર્યું. વજ્રપાણિ રાજાના આગ્રહથી અને અતિ ભક્તિથી પ્રેરાયેલા રધુના પુત્ર અજયપાણે ગિરનાર ઉપર આવી શ્રી નેમિનાથને નમસ્કાર કર્યો અને પૂજાભક્તિ કરી. પાછા પોતાના અજયપુરમાં આવી તેણે કર્મરૂપ પંકનું શોષણ કરવાથી કમળનું પણ ઉલ્લંઘન કરનાર એવા શ્રી પાર્શ્વનાથનાં ચરણકમળમાં નમસ્કાર કર્યો. તે સમયમાં ડોઈ જ્ઞાની મુનિ ત્યાં પ્રભુને વંદના કરવા આવ્યા. રાજાએ તેમને પ્રણામ કરી તેનું ઉજ્જવળ મહાત્મ્ય પૂછ્યું. મુનિ બોલ્યા “હે રાજા ! આ બિંબનો પ્રભાવ હું શું કહું ? પ્રત્યક્ષ લક્ષ્ય થતી વસ્તુમાં કયો ચતુર માણસ સંદેહ કરે ? આ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના દર્શનમાત્રથી, ચિરકાળથી પ્રજ્ઞ થયેલા વ્યાધિઓ તમારા અંગમાંથી નાશ પામી ગયા, તેવીજ રીતે જે ડોઈ પ્રાણી આ પ્રતિમાનાં દર્શન કરશે તેમનાં નેત્ર, મુખ અને ઉદર સંબંધી સર્વે રોગો, અન્ય વ્યાધિઓ તેમજ બધી જાતના કુષ્ટ નાશ પામી જશે. શ્રી પાર્શ્વનાથના સ્મરણથી શાકિની, ભૂત, વેતાળ, રાક્ષસ અને યક્ષસંબંધી ઉપસર્ગો પણ દૂર થઈ જશે. આ તીર્થમાં જે ડોઈ આ તીર્થકરની સેવા કરશે તેમના કાળજ્વર, ઝેર, ઉન્માદ, અને સંનિપાત પ્રમુખ સર્વ દોષો લય પામી જશે. અહીં શ્રી જગદ્ગુરૂનું ધ્યાન કરવાથી વિદ્યા, લક્ષ્મી, સુખ, પુત્ર, અને સ્ત્રીની અભિલાષા કરનાર પુરૂષોના સર્વ જાતના મનોરથો સિદ્ધ થશે. જે જિનબિંબ એકસો વર્ષ અગાઉનું હોય તે તીર્થરૂપ ગણાય છે, તો આ પાર્શ્વનાથનું બિંબ તો લાખો વર્ષ સુધી દેવતાઓએ સ્વર્ગમાં અને સમુદ્રમાં પૂજેલું છે, તેથી એ તીર્થ કહેવાય તેમાં તો શું કહેવું ! માટે આ બિંબનાં દર્શનથી સર્વ પાપની શાંતિ થશે અને અહીં આપેલું દાન અધિક ફળને આપશે.” આ પ્રમાણે તે બિંબનો મહિમા કહી રાજાની સંમતિથી તે મુનિવર્ય વેગથી આકાશમાં અલક્ષ્ય થઈ ગયા. સૌરાષ્ટ્રપતિ વજ્રપાણિરા-

સર્ગ ૯ મો.]

રામ લક્ષ્મણનો જન્મ.

૩૦૩

જાથી સેવેલા અજયરાજાએ ૭ માસ સુધી ત્યાં રહી પછી સિદ્ધગિરિપર જઈને પ્રભુની પૂજા કરી, તેમજ સ્નાત્રપૂજા, ઈંદ્રોત્સવ, મહાધ્વજ વિગેરે અનેક કૃત્યો કરી પોતાનો જન્મ સપ્તજ કર્યો. પછી પોતાનાં રાજ્યમાં આવી શ્રી જિનોક્તધર્મ-આચરી છેવટે વ્રત લઈને તે સ્વર્ગે ગયા.

તેનો મોટો પુત્ર અનંતરથ હતો તેણે વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું; તેથી પૃથ્વી રાણીથી થયેલો દશરથ નામે પુત્ર રાજ્યાધિપતિ થયો. તેને જાણે મૂર્તિમાન લક્ષ્મી હોય તેવી કૌશલ્યા, કૈકેયી, સુમિત્રા અને સુપ્રભા નામે ચાર રાણીઓ હતી. અન્યદ્વા કૌશલ્યાએ ગજ, સિંહ, ચંદ્ર અને સૂર્યનાં સ્વપ્નોએ સૂચિત એવા રામ અથવા પદ્મનામના બળદેવ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ત્યાર પછી સુમિત્રાએ હાથી, સિંહ, ચંદ્ર, સસુદ્ર, લક્ષ્મી, અશ્વિ અને સૂર્યનાં સ્વપ્નોથી સૂચિત લક્ષ્મણ નામના નારાયણ (વાસુદેવ) પુત્રને જન્મ આપ્યો; કૈકયરાજની પુત્રી કૈકેયીએ શુભ સ્વપ્નવડે ભરત નામના શાંતપુત્રને જન્મ આપ્યો, અને સુપ્રભાએ શત્રુઘ્ન નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. વિદ્યાવિનયથી સંપન્ન અને ચતુર દુહ્યવાળા ચાર પુત્રોવડે દ્વાનાદિક ચાર અંગવડે ધર્મની જેમ દશરથરાજ શોભવા લાગ્યા. જેવી રીતે પદ્મ (રામ) અને નારાયણ પરસ્પર સ્નેહથી સાથે રહેવા લાગ્યા તેમ ભરત અને શત્રુઘ્ન પણ પરસ્પર સ્નેહથી સાથેજ રહેવા લાગ્યા.

તે સમયમાં મિથિલાપુરીમાં હરિવંશમાં વાસવકેતુ અને વિપુલા દેવીના પુત્ર જનક નામે રાજા થયા, તેને વિદેહા નામે રાણી હતી. તેણે સારાં સ્વપ્ન જોવાથી હર્ષિત થઈ તેજથી આકાશને પ્રકાશિત કરે તેવા એક પુત્ર અને પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તે વખતે સૌધર્મ દેવલોકમાંથી પિંગલનામે એક દેવ પૂર્વ જન્મના વૈરથી ત્યાં આવી વેગથી તેમાંના પુત્રને હરી ગયો, પરંતુ પછી દયા આવવાથી તેને દુંડલાદિક આભૂષણો પહેરાવી વૈતાલ્યગિરિના વનમાં ધીમેથી મૂકીને ચાલ્યો ગયો. તે વખતે રથનુપુર નગરનો સ્વામી ચંદ્રગતિ નામે વિદ્યાધર ત્યાં નીકળ્યો. તેણે તે વનમાંથી તે બાળકને હર્ષથી લઈ પોતાની પત્ની પુષ્પવતીને સોંપ્યો, અને નગરમાં એવી આઘોષણ કરાવી કે “ આજ ચંદ્રગતિને ઘેર પુત્ર અવતર્યો છે.” તે પુત્રના શરીરમાં પ્રભાનું મંડળ હતું, તેથી તેનું ભામંડળ નામ પાડ્યું. ચંદ્રગતિ અને પુષ્પવતીએ લાલનપાલન કરેલો તે પુત્ર કલ્પવૃક્ષની જેમ અનુક્રમે મોટો થયો.

અહીં મિથિલા નગરીમાં જનક રાજા પુત્રને નહીં જોવાથી ખેદ પામ્યા. સર્વત્ર શોધ કરાવતાં પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં. કેટલેક કાળે શોકરહિત થઈ પુત્રીનું સીતા નામ પાડ્યું. સંપૂર્ણ યૌવનવાળી પુત્રીને વરયોગ્ય થયેલી

જોઈ, સ્વયંવર કરવાનો નિશ્ચય કરીને જનકરાજ યોગ્ય વરની ચિંતારૂપ સાગર-
માં મથ્ય થયા નહીં. તે સમયે માતરંગ વિગેરે મ્લેચ્છો દૈત્યની જેમ ક્રોધથી ધ-
ર્મનાં સ્થાનો અને લોકોને પીડા કરી જનકરાજની પૃથ્વીમાં ઉપદ્રવ કરવા
લાગ્યા. જનકરાજએ મિત્રતાને લીધે દૂત મોકલી આ વૃત્તાંત દશરથ રાજાને જણા-
વ્યો. તે સાંભળી યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળા રામ, પિતા દશરથને ત્યાં નહિ જવા દેતા
પોતે રણભૂમિમાં આવ્યા. રણપ્રિય રામસાથે યુદ્ધ થતાંજ તે શત્રુ રાજાઓ તત્કાળ
નાશી ગયા. કેમકે ‘સૂર્યના કિરણનીપાસે અંધકારનો સમૂહ રહેવાને સમર્થ થતો
નથી.’ રામના પરાક્રમથી હર્ષ પામેલો જનકરાજ તેમને પોતાનાં નગરમાં
લાવ્યો; અને હર્ષથી તેને પોતાની પુત્રી સીતા આપવાની ઇચ્છા થઈ. તેવા વખ-
તમાં પિળા કેશવાળા અને માથે છત્રી ધરનારા નારદ ત્યાં આવ્યા, તેની ભયંકર
ભૂતિ જોઈ સીતા તત્કાળ ભય પામીને નાશી ગઈ; એટલે સીતાની સખીઓ ડો-
લાહલ કરતી ત્યાં એકઠી થઈ ગઈ અને ડોપ કરી કંઠ અને શિખાથી પકડી નાર-
દને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યા; તેથી નારદને ડોપ ચડ્યો; એટલે તેણે સીતાનું રૂપ
એક વસ્ત્ર ઉપર ચીતરીને તે ચંદ્રગતિના પુત્ર ભામંડળને ખતાવ્યું. ભામંડળ સીતા
પોતાની બેન છે, તે જાણ્યાવગર કામવિહ્વલ થઈ અદ્ભુત જળમાં રહેલાં માછલાંની
જેમ ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળો થઈ ગયો. ચંદ્રગતિએ પોતાના પુત્રના ઉદ્વેગનું કારણ સી-
તા છે એવું જાણીને તત્કાળ ચપલગતિ વિદ્યાધરનીપાસે જનકનું હરણ કરાવી પો-
તાનીપાસે બોલાવ્યા અને પ્રીતિથી તેનીપાસે સીતાની માગણી કરી. તેણે કહ્યું
“મેં દશરથના પુત્ર રામને સીતા આપેલી છે.” ચંદ્રગતિ બોલ્યો “હું સીતાને હરવા-
ને સમર્થ છું તે છતાં સ્નેહની વૃદ્ધિ થાય તેવું ધારી તમને અહીં બોલાવીને મેં
સીતાની માગણી કરી છે, તેના ઉત્તરમાં તમે આમ કહો છો તો મારીપાસે વજાવર્ત
અને આર્ણવાવર્ત નામે બે દિવ્ય ધનુષ્યો છે, તેને રામ કે મારો પુત્ર ભામંડળ જે ચ-
ડાવે તે સીતાને પરણે તેવું પણ કરો.” જનકરાજ તે પ્રમાણે કબૂલ કરીને પોતાની
નગરીમાં આવ્યા અને એક મંડપ કરાવી તેમાં તે બંને ધનુષ્ય મૂક્યાં. પછી પ્રત્યે-
ક રાજપુત્રને આમંત્રણ કરતાં ‘હું પ્રથમ જઈશ, હું પ્રથમ જઈશ’ એમ પ્રૌઢ હર્ષ
ધરતા અનેક ભૂચર અને ખેચરો ત્યાં આવવા લાગ્યા. ભામંડળને લઈને ચંદ્રગતિ
ત્યાં આવ્યો અને ચોતરફથી બીજા વિદ્યાધર રાજાઓ પણ ત્યાં આવ્યા. રામ વિગેરે
ચાર પુત્રોથી પરવરેલા દશરથરાજા હર્ષ ધરી બીજા રાજાઓને સાથે લઈ ત્યાં
આવ્યા. જનકે સર્વ રાજાઓને યથાયોગ્ય માન આપ્યું, અને રામાદિકના પિતા
દશરથને વિશેષ માન આપ્યું. પછી શુભ દિવસે પ્રાતઃકાળે યથાયોગ્ય સ્થાનપર

સર્ગ ૯ મો.]

સીતાનું પાણિયહણ.

૩૦૫

સર્વ રાજ્યો બેઠા, એટલે સીતાકુમારી સુંદર વેષ ધારણ કરી સુખાસનમાં બેસી મંડપમાં આવી. પછી પોતાના બળથી ઉદ્ધત એવા જે રાજકુમારો અને બેચરો ત્યાં આવેલા હતા, તે સર્વે ધનુષ્યને ચડાવવામાં અસમર્થ થતાં પોતાના મુખકમલને નીચા કરીને રહ્યા. તે વખતે કુમાર શ્રીરામે મંચ ઉપરથી ઉતરી એક લીલામાત્રવડે ધનુષ્યને હાથમાં લઈ નિષ્ઠુર શબ્દ કરતું પાણ્ય ઉપર ચડાવ્યું; એટલે તત્કાળ જનક કુમારી સીતાએ પુષ્પની વૃષ્ટિસાથે રામના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. લોકોએ હર્ષથી મહાન ઠાલાહલ કર્યો. પછી બીજું ધનુષ્ય લક્ષ્મણે ચડાવ્યું, એટલે ત્યાં આવેલા વિદ્યાધરેએ તેમને પોતાની અઢાર કન્યાઓ આપી. શુભદિવસે રામ અને સીતાનો વિવાહ થયો. ભરતકુમાર કનક રાજની પુત્રી ભદ્રાને પરણ્યા. પછી જનકની અનુમતિ લઈને દશરથ રાજ ચારે પુત્રોની સાથે પોતાને નગરે ગયા, અને બીજા રાજ્યો પણ તે ઉત્સવ જોઈને સ્વસ્થાને ગયા. ઉપરાક્રમવાળા દશરથરાજ રામપ્રમુખ પુત્રોવડે સમુદ્રપર્યંત પૃથ્વીનું રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

એક વખતે દશરથરાજએ એક કંચુકીની સાથે પોતાની રાણી સુમિત્રાને જિનસ્નાત્રનું જળ મોકલ્યું અને બીજી રાણીઓને દારીઓનીસાથે મોકલાવ્યું. દારીઓ યૌવનવયને લીધે સત્વર સ્નાત્રજળ લાવી, એટલે બીજી રાણીઓએ સુમિત્રાની અગાઉ તે સ્નાત્રજળ અભિવંદિત કર્યું. પેલો કંચુકી વૃદ્ધપણને લીધે જળ સત્વર લાવી શક્યો નહીં, એટલે તે હકીકત જાણ્યા વગર સુમિત્રાએ પોતાનું માનભંગ થયેલું જાણીને દુઃખથી કંઠમાં પાશ નાખ્યો. ‘અર્હુતના સ્નાત્રજળથી મને પ્રથમ સંભાવિત કરી નહીં’ એવું વિચારવાથી ક્રોધ ધરતી સુમિત્રાને જાણી, દશરથરાજ તેને મનાવવાને આવ્યા. રાણીની તેવી અવસ્થા જોઈ “હે ચંડે! આ શું કરેછો?” એમ બોલતા રાજએ તેનો કંઠપાશ છેદી નાખ્યો અને તેને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસારી. તે વખતે કંચુકી સ્નાત્રજળ લઈને આવ્યો, તેને રાજએ પૂછ્યું “કેમ આટલો બધો ધીમો આવ્યો?” એટલે તેણે પોતાનું વૃદ્ધપણું જણાવ્યું. મુખમાંથી લાળ પડેછે, કેશ ધોળા થઈ ગયા છે અને ધ્રુજતો ધ્રુજતો મંદગતિએ ચાલેછે, એવા તે કંચુકીને જોઈને રાજના મનમાં વૈરાગ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો કે અહા! આ શરીરરૂપી વૃક્ષને પડતા ધરની જેમ અને અર્ધા ઉન્મૂળેલા વૃક્ષની જેમ સ્થિર કરવાને કાર્યપણ સમર્થ નથી; માટે જ્યાંસુધી આ માંદ શરીર જરાવસ્થાથી હણાઈ ગયું નથી ત્યાંસુધીમાં હું આત્માર્થ સાધવાને પ્રયત્ન કરીશ, સાંસારિક બીજાં સુખ શા કામનાં છે? આવો વિચાર કરી દશરથ રાજ સભામંડપમાં ગયા.

૧. જનક રામના ભાઈ. ૨. વૃદ્ધ પુરૂષ. ૩. ગળાફાંસો. ૪. મુખમાંથી ઉખેડેલા.

૩૦૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ શ્લો.

એ પ્રમાણે કેટલાએક કાળ નિર્ગમન કરી અન્યદા દશરથ રાજા દોષ મુનિને વાંદવા ગયા; તે મુનિને વાંદીને તેમની આગળ બેઠા, તેવામાં અકસ્માત્ ભામંડલ વિદ્યાધર ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો. જ્ઞાનનિધિ મુનિએ સર્વ સુખનું કારણ એક ધર્મજ છે એમ કહ્યું અને પુંડરીકગિરીનું નિર્મળ માહાત્મ્ય સંભળાવ્યું. પછી ભામંડળે પોતાની પૂર્વ હકીકત પૂછતાં પોતે સીતાની સાથે યુગલરૂપે જન્મેલ છે, એ વૃત્તાંત તે મુનિરાજના કહેવાથી જાણીને તેણે સીતાની પાસે જઈ ક્ષમા માગી પ્રણામ કર્યો. તેણે પણ તેને આશિષ આપી. પછી ભામંડળના આગ્રહથી દશરથરાજા ચાર પુત્રો, મંડલિક રાજાઓ, સાહુકારો અને રાણીઓનીસાથે પોતાનો જન્મ સફળ કરવા માટે તીર્થયાત્રા કરવા ચાલ્યા. માર્ગમાં તેમણે પંચવિધદાન આપી પુષ્કળ સુકૃત ઉપાર્જન કર્યું. સાથે રાખેલાં દેવાલયમાં સ્થાપેલા જિનેશ્વરની પૂજામાં તત્પર રહેતા અને સ્થાને સ્થાને નગરનાં ચૈત્યોમાં જિનપૂજા કરતા તેમજ મુનિઓને નમતા માર્ગે ચાલ્યા. અનુક્રમે શત્રુંજય ગિરિપર આવી જિનેશ્વરને નમસ્કાર કર્યો અને ત્યાં કેટલાક ઉત્તમ પ્રાસાદો કરાવ્યા તેમજ ભક્તિપૂર્વક ગુરૂપૂજન કરી તેમને દાન આપી પંચાવિધ યાત્રા કરીને દશરથરાજા સંવસાથે પર્વતપરથી નીચે ઉતર્યા.

આગળ ચાલતાં ચંદ્રપ્રભાસ નગરમાં સીતાએ એક નવીન ચૈત્ય કરાવી તેમાં પોતેજ ચંદ્રપ્રભ પ્રભુની સ્થાપના કરી. ગુરૂમહારાજ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી, પૂજા ભક્તિ કરી, ગુરૂને પ્રતિલાભી સેંકડો સતીઓએ સ્તુતિ કરેલાં સીતાસતીએ તે તીર્થમાં પ્રભાવના કરી. ત્યાંથી રાજા દશરથે રૈવતગિરિપર જઈ નેમિનાથની પૂજા કરી અને સુપાત્રને દાન આપી તીર્થોદ્ધાર કર્યો. નજીકમાં બરટ (બરડો) નામના ગિરિને બેઈ રાણી કૈંકેયી ઉત્સુક થઈ પતિની સંમતિથી રામાદિક પુત્રોને લઈ ત્યાં ગઈ. તે ગિરિ ઉપર બરડા રાક્ષસે કરાવેલું શ્રી નેમિનાથનું ચૈત્ય હતું તેમાં ભક્તિપૂર્વક મોટા ઉત્સવ કરી તેણે યાચકોને પુષ્કળ દાન આપ્યું. તે ચૈત્ય જીર્ણ થઈ ગયેલું બેઈ બેઈ પામીને કૈંકેયીએ તેનો ઉદ્ધાર કર્યો અને હર્ષથી તેમાં શ્રી નેમિનાથની પુનઃ સ્થાપના કરી. ત્યાં તેણે મહાતીર્થનું નિર્માણ કર્યું તેથી તે પાપનાશક તીર્થ તેના નામથી જગત્માં પ્રખ્યાત થયું. ઢંકાનગરીમાં કૌશલ્યાએ શ્રીઋષભનાથનું ચૈત્ય કરાવી તેમાં ગુરૂપાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પ્રભાવિક સુપ્રભાએ વલ્લભિનગરમાં એક ઉત્તમ ચૈત્ય કરાવી, તેમાં મહોત્સવપૂર્વક શ્રી શાંતિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી. કાંપિલ્યનગરમાં રામે અને વામનનગરમાં લક્ષ્મણે આદિનાથપ્રભુના જાયા પ્રાસાદ કરાવ્યા. બીજા કુમારોએ, સામંતોએ, મંડલિકોએ અને ભામંડલે શ્રી અર્હતપ્રભુનાં અનેક ચૈત્યો કરાવ્યાં. એવી રીતે દશરથરાજા સર્વ તીર્થોની

સર્ગ ૬ ભો.]

રામનો વનવાસ, દશરથી દીક્ષા.

૩૦૭

યાત્રા કરીને હર્ષસહિત મોટા ઉત્સવવાળા પોતાના નગરમાં પાછા આવ્યા. પછી સંસારથી ઉદ્વેગ પામી સભામાં આવીને દશરથરાજાએ રાજ્ય આપવા માટે પોતાના પુત્રોને બોલાવ્યા, એટલે તત્કાળ તેઓએ આવી પિતાને નમસ્કાર કર્યો.

એ સમયે મહા કપટી કૈકેયીએ યોગ્ય અવસર જાણી પોતાને પૂર્વે આપેલાં બે વરદાન લક્ષિતપૂર્વક રાજાપાસે માગ્યાં. તે એવી રીતે કે “હે સ્વામી ! મારા પુત્ર ભરતને રાજ્ય આપો અને કુમાર શ્રી રામનો લક્ષ્મણની સાથે ચૌદ વર્ષસુધી અરણ્યમાં વાસ કરાવો.” અકાળે વજ્રપાત જેવું આ વચન સાંભળી દશરથરાજાને મૂર્ચ્છા આવી. પછી થોડીવારે સંજ્ઞા મેળવીને તે મનમાં ઉદ્વેગ કરવા લાગ્યા. તે ખબર સાંભળીને સીતા અને લક્ષ્મણસહિત રામે પિતાની પાસે આવી નમસ્કાર કર્યો, અને લોહોએ અનુમોદન આપવાથી તત્કાળ તેઓ વનવાસ માટે આદ્યા. તેમના જવાથી જન્મ મરતકવિના શરીર, નાસિકાવિના મુખશોભા, તારા (કીડી) વિના નેત્ર, પત્રવિના વૃક્ષ, જળવિના તળાવડી, દેવવગર ચૈત્ય, વિનયવિના વિદ્યા, સિંહવિના શુક્ર, સૂર્ય કે ચંદ્રવિના આકાશ અને મધીરેખાવગર ચિત્રચંકિત ન શોભે તેમ અયોધ્યાનગરી શોભારહિત થઈ ગઈ. પવિત્ર હૃદયવાળા દશરથે તો રાજ્યઉપર ભરતને બેસારી સત્યભૂતિ મુનિની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

અરણ્યમાં પ્રવાસ કરતાં રામચંદ્ર વિગેરે માર્ગમાં એક ગંભીર નદી આવી તે ઉતરીને વડના વૃક્ષની નીચે બેઠા. ત્યાં રામચંદ્રે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ લક્ષ્મણ ! આ દેશ કોઈના ભયથી હમણાજ ઉજડ થયેલો જણાય છે, કેમકે વૃક્ષો બધાં રસ-સહિત છે અને ધાન્યનાં ખળાં ધાન્યવડે ભરેલાં પડ્યાં છે.” આ પ્રમાણે બન્ને ભાઈઓ વાર્તા કરેછે તેવામાં ત્યાં કોઈ પુરૂષ આવ્યો, તેને ઉદાર વાણીવાળા રામે તે દેશ ઉજડ થવાનું કારણ પૂછ્યું. તે પુરૂષ બોલ્યો “આ દેશનો સિંહકર્ણ નામે એક રાજા છે, તેને એવો ઉજ્જવળ નિયમ છે કે શ્રી અર્હતદેવ અને સાધુ શુદ્ધ વિના બીજા કોઈને નમસ્કાર કરવો નહીં.” તેનો આવો નિયમ સાંભળી સિંહોદર નામે તેનો ઉપરી રાજા દોષથી તેની ઉપર ચડી આવ્યો. તેના ભયથી સિંહકર્ણ દૂર નાશી ગયો. ત્યારથી આ દેશ ઉજડ થઈ ગયેલ છે. આ પ્રમાણે દેશ ઉજડ થવાનો હેતુ સાંભળી પદ્મકુમારે (રામે) આદરથી સુમિત્રાના પુત્ર લક્ષ્મણની પાસે તત્કાળ તે શ્રાવક સિંહકર્ણને, સિંહોદરનો ભય દૂર કરાવીને આદરપૂર્વક તેનાં રાજ્યપર સ્થાપન કરાવ્યો.^૧ ત્યાંથી રામ આગળ આદ્યા. ત્યાં એક સ્થાનકે આકાશમાંથી બે વિદ્યાધર મુનિ નીચે ઉતર્યા. સીતાએ લક્ષિતથી તેમને પ્રતિલાભિત

૧ આનો વિશેષ અધિકાર અમારા છપાવેલા જૈનરામાયણમાં છે. ભા. ૬.

૩૦૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

કર્ચા, એટલે દેવતાઓએ આદરથી ત્યાં સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરી. તેનો સુગંધ સું-
ધવાને જટાયુ નામનો એક પક્ષિરાજ ત્વરાથી ત્યાં આવ્યો. બંને મુનિરાજની પા-
સેથી ધર્મોપદેશ સાંભળતાં જટાયુને જાતિસ્મરણ થયું, તેથી હિંસા તજી દઇને તે
જનકીની સાથે રહ્યો. તેમને જિનધર્મમાં સ્થિર કરીને તે બંને મુનિ આકાશમાર્ગે
શાશ્વત અર્હતને વંદના કરવા ગયા.

રાક્ષસદ્વીપમાં રહેલી લંકાનગરીમાં અજિત તીર્થંકર વિહાર કરતા હતા ત્યારે
ધનવાહન નામે રાક્ષસવંશી રાજા થયો હતો. રાક્ષસોના ઈંદ્ર લીમે પોતાના મોટા
ભાઇ ધનવાહનને રાક્ષસી વિદ્યા આપી હતી, તેથી તે રાક્ષસવંશ કહેવાણો હતો.
ધનવાહનનો પુત્ર મહારાક્ષસ નામે શ્રીજિનેશ્વરનાં ચરણકમળમાં ભ્રમર જેવો થયો.
તેનો પુત્ર દેવરાક્ષસ થયો તે દીક્ષા લઇને મોકલે ગયો. એવી રીતે તે રાક્ષસ-
વંશમાં ધણા રાજાઓ થયા. અનુક્રમે શ્રેયાંસપ્રભુના તીર્થમાં પ્રીતિધવળ નામે
રાજા થયો. તેણે વૈતાલ્યગિરિ ઉપરથી શ્રીકંઠ નામના ખેચરને પ્રીતિથી લાવી
કપિદ્વીપમાં વસાવ્યો. ત્યાં ત્રણસો યોજનના વિસ્તારવાળા કિંકંધ નામના પર્વત
ઉપર કિંકિંધા નામે તેની એક ઉત્તમ રાજધાની થઈ. ત્યાં રહેનારા સર્વે લોકો
વાનરદ્વીપનું ચિન્હ રાખતા હતા, અને તેઓએ વાનરના જેવું શરીર થાય તેવી
વિદ્યા પણ સાધી હતી; તેથી તેઓ વાનર કહેવાતા હતા. શ્રીકંઠ ખેચર પછી વ-
જકંઠ વિગેરે ધણા રાજાઓ તેના વંશમાં થઈ ગયા, પછી મુનિસુવ્રત પ્રભુના તીર્થ-
માં ધનોદધિ નામે એક રાજા થયો; તે વખતે લંકાપુરીમાં તટિલેશ નામે રાજા
હતો. તે બંને રાજાઓની વચ્ચે પૂર્વની જમ ધાડો સ્નેહ બંધાણો. કિંકિંધાનગ-
રીમાં ધનોદધિનો પુત્ર કિંકિંધિ નામે થયો અને લંકામાં તટિલેશનો પુત્ર સુકેશ
નામે થયો. વિદ્યાધરના રાજા અશનિવેગે તે બંનેને જીતી લીધા તેથી લંકા અને
કિંકિંધાના પતિ કિંકિંધિ અને સુકેશ ભય પામીને પાતાળલંકામાં જતા રહ્યા.
ત્યાં (પાતાળલંકામાં) સુકેશને ઈંદ્રાણી નામની સ્ત્રીથી માલી, સુમાલી અને મા-
લ્યવાન નામે ત્રણ પુત્રો થયા, અને કિંકિંધિને શ્રીમાળા નામે સ્ત્રીથી આદિત્યરાજ
અને ઋક્ષરાજ નામે બે પુત્રો થયા. એકદા કિંકિંધિ રાજા મેરૂપર્વતપર શાશ્વત
અર્હતની યાત્રા કરીને પાછો ફરતાં મધુપર્વત ઉપર આવ્યો, અને ત્યાં નવી કિંકિં-
ધા નગરી વસાવીને સુખે સુખે ત્યાં રહેવા લાગ્યો.

પાતાળલંકામાં રહેલા સુકેશના ત્રણ પુત્રોએ ક્રોધથી લંકામાં આવી પૂર્વના
વૈરવડે અશનિવેગના સેવક નિર્ધતને મારી નાખ્યો. પછી ત્યાં માલી રાજા
થયો, અને કિંકિંધામાં આદિત્યરાજ રાજા થયો. તે બંનેને પણ પરસ્પર સ્નેહ

સર્ગ ૯ મો.]

રાક્ષસકુળની ઉત્પત્તિ.

૩૦૯

થયો. અશનિવેગને સહસ્રાર નામે પુત્ર થયો અને ચિત્રસુંદરી નામે સ્ત્રીથી ઇંદ્રનામે પુત્ર થયો. તેણે ઇંદ્ર જન્મ લોકપાળને સ્થાપિત કરે તેમ પોતાના ચાર લોકપાળ કર્યા અને પાછા કપિઓ અને રાક્ષસોને પરાજિત કરીને પાતાળલંકામાં કાઢી ચૂક્યા. ત્યાં સુમાલીને રત્નશ્રવા નામે પુત્ર થયો; તેણે અનેક વિદ્યાઓ સાધી હતી. તેને કૈકસી નામે સ્ત્રી હતી; તેનાથી અતિ દુર્મદ રાવણ નામે એક પુત્ર થયો. તેણે પહેરેલા હારમાં મોટાં નવરત્નો હતાં, તેમાં તેના મસ્તકનાં પ્રતિબિંબ પડવાથી તેનું દશમુખ એવું સત્યાર્થ નામ પ્રખ્યાત થયું. ત્યાર પછી કુંભકર્ણ, સૂર્યનખા, અને વિભીષણ એ ત્રણ સંતાનને કૈકસીએ અનુક્રમે જન્મ આપ્યા. પોતાની માતાનાં મુખથી શત્રુઓથી થયેલો પૂર્વ પરાભવ સાંભળી, તે ત્રણે બંધુ વિદ્યા સાધવામાટે ભીમારણ્યમાં ગયા. ત્યાં રાવણને એક હજાર મોટી વિદ્યા, કુંભકર્ણને પાંચ વિદ્યા અને વિભીષણને ચાર વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ. મય નામના એયરેશની હેમવતી નામની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલી મંદોદરી નામે એક સુંદર સ્ત્રીને રાવણ પરણ્યો. તે શિવાય તેના ગુણથી રંજિત થઈને પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થયેલી છ હજાર એયર રાજ્યોની કન્યાઓને તે પરણ્યો. તડિન્માળા (વિજળીની શ્રેણી) ને મેઘની જન્મ મહોદર રાજની પુત્રી તડિન્માળાને કુંભકર્ણ પરણ્યો, અને વીર વિદ્યાધરની પુત્રી પંકજશ્રીને માતાપિતાની આજ્ઞાથી વિભીષણ હર્ષ સાથે પરણ્યો. અનુક્રમે મંદોદરીએ શુભલક્ષ્મી ઇંદ્રજિત અને મેઘવાહન નામના બે કુમારને જન્મ આપ્યો.

એક વખત ઇંદ્રરાજના સેવક વૈશ્રવણ વિદ્યાધરને જીતીને રાવણે તેની પાસેથી પુરષક વિમાનસહિત પોતાની લંકા નગરી મેળવી. ઇંદ્રરાજના સેવક યમને જીતી, તેણે કરેલા કૃત્રિમ નરકને ભાંગી કિષ્કિંધા નગરી પોતાના મિત્ર આદિત્યરજને આપી, અને એક નવું ઋક્ષપુર નામે શહેર વસાવી તે ઋક્ષરજને આપ્યું. આદિત્યરજને વાળી નામે એક અતિ બળવાન પુત્ર થયો. ત્યાર પછી બીજે પરાક્રમી સુગ્રીવ નામે પુત્ર અને શ્રીપ્રભા નામે એક પુત્રી થઈ. ઋક્ષરજને હરિકાંતા નામની કાંતાથી નલ અને નીલ નામે બે જગદ્વિખ્યાત પુત્રો થયા. આદિત્યરજને વાળીને રાજ્ય આપી અને સુગ્રીવને યુવરાજ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એક ખર નામના રાક્ષસે સૂર્યનખાનું હરણ કરી, આદિત્યરજના પુત્ર ચંદ્રોદર રાજને જીતી પાતાળલંકા કબજે કરી લીધી. તે સાંભળી રાવણને ક્રોધ ગડયો, પણ મંદોદરીના કહેવાથી ક્રોધ છોડી પોતાના બનેલી ખરને દૂષણ નામના રાક્ષસ સાથે પાતાળલંકાના રાજ્ય ઉપર પોતે બેસાર્થો. ચંદ્રોદર મૃત્યુ પામ્યા પછી તેની સ્ત્રી અનુરાધાએ વનમાં રહીને એક વિરાધ નામના ગુણવાન પુત્રને જન્મ આપ્યો.

એક વખતે વાનરોનો અધિપતિ વાળી ધણો બલવાન થયો છે, એવું સાંભળી તેને નહીં સહન કરનારા દશમુખે એક દૂત મોકલીને તેને સત્વર પોતાનીપાસે બોલાવ્યો. દૂતે ત્યાં જઈ આવી રાવણને કહ્યું “વાળી અહીં ત શિવાય બીજા કોઈને નમતો નથી.” તે સાંભળીને તત્કાળ રાક્ષસપતિ રાવણે મોટી સેના લઈને તેના ઉપર ચડાઈ કરી. બળવાન વાળી ધણાં અસ્ત્રોથી યુદ્ધ કરી છેવટ ચંદ્રહાસ ખડ્ગ-સહિત લંકાપતિને પોતાની કાખમાં લઈ ચાર સમુદ્ર સંયુક્ત પૃથ્વીપર ક્ષણવારમાં ફરી આવ્યો. પછી વૈરાગ્યયુક્ત હૃદયવાળા વાળીએ રાવણને છોડી દઈ પોતાનાં રાજ્ય ઉપર સુગ્રીવને બેસારી દીક્ષા લીધી. સુગ્રીવે પોતાની બેન શ્રીપ્રભા રાવણને આપી અને વાળીના પુત્ર ચંદ્રરશ્મિને યુવરાજપદે સ્થાપન કર્યો.

એક વખતે રાવણ વૈતાલ્યગિરિ ઉપર રત્નવતીને પરણવા માટે આકાશ-માર્ગે જતો હતો, તેવામાં અષ્ટાપદ ઉપર તેનું વિમાન સ્થલિત થયું. તેના હેતુને તપાસ કરતાં નીચે કાયોત્સર્ગ કરી સ્તંભની પેઠે નિશ્ચલ થઈને રહેલા વાળી મુનિને દીઠા. ‘હજી પણ આ વાળી મારી ઉપર ક્રોધ ધરી દંભથી મુનિનો વેષ ધરી રહ્યો છે, માટે તેને આ પર્વત સહિત ઉપાડીને લવણ સમુદ્રમાં નાખી દઉં.’ આ પ્રમાણે વિચારી રાવણ થોડી પૃથ્વી ખોદીને પર્વતની નીચે પેઠા, અને અતિગર્વથી પોતાની સહસ્ર વિદ્યાઓનું સ્મરણ કર્યું. પછી જેના પાખાણના સાંધાઓ તૂટી રહ્યા છે, જેની પાસેનો સમુદ્ર ખળભળી રહ્યો છે અને જેની ઉપરનો પ્રાણીસમૂહ ઉદ્-ભ્રાંત થઈ ગયો છે એવા તે પર્વતને રાવણે ઉપાડ્યો. તે વખતે “અરે! મારી ઉપરની અદેખાઈથી આ રાવણ આ મહા તીર્થનો વિનાશ કરે છે, માટે હું નિઃ-સંગ છતાં પણ તેને શિક્ષા મળવા માટે જરાક બળ ખતાવું.” આવો વિચાર કરી વાલી મુનિશ્વરે વામચરણના અંગુઠાના અગ્રભાગથી અષ્ટાપદ પર્વતનાં શિખરને જરા માત્ર દબાવ્યું એટલે ગાત્રનો સંકોચ કરતો અને રૂધિરનું વમન કરતો રાવણ વિશ્વને શેવરાવતો વિરસ પોકાર કરવા લાગ્યો. તેનો દીન પોકાર સાંભળી દયાળુ વાળી મુનિ તત્કાળ વિરામ પામ્યા; કારણ કે તેમનું આ કાર્ય શિક્ષા માટે હતું, કાંઈ ક્રોધથી નહતું. પછી રાવણ ત્યાંથી નિકળી, વાળીમુનિને ખમાવીને ભરતે કરાવેલાં ચૈત્યમાં અહીંતની પૂજા કરવા આવ્યો. ત્યાં અંતઃપુરસહિત ભક્તિપૂર્વક પ્રભુની અષ્ટવિધ પૂજા કરી. પછી પ્રભુપાસે નૃત્યગીત ચલાવતાં વીણાની તાંત તૂટી જવાથી તાનમાં ભંગ ન પડવા માટે પોતાની ભુજમાંથી નસ ખેંચી કાઢીને વીણામાં બેઠી દઈ વગાડવા માંડી. તે વખતે ત્યાં આવેલા ધરણેદ્રે તેની ભક્તિથી હૃદયમાં હર્ષ પામીને અહીંતના ગુણને ગાનારા રાવણને કહ્યું કે “વરદાન માગો” તેને ઉત્તરમાં “મારે અહીંતની ભક્તિ નિરંતર રહે” એવું રાવણે વરદાન માગ્યું.

સર્ગ ૬ મો.]

રાવણની સહસ્રાંશુરાજ સાથે લગ્ન.

૩૧૧

તોપણ તેને અસોધ વિજયાશક્તિ અને અન્ય વિદ્યાઓ આપી ધરણેંદ્ર સ્વસ્થાનકે ગયા. પછી રાવણ તીર્થંકરોને નમસ્કાર કરી નિત્યાલોક નામે નગરમાં ગયો અને ત્યાં રત્નાવલીને પરણી પાછો લંકામાં આવ્યો.

વાળી મુનિ કર્મેના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન પામી, સુરઅસુરો જની ઉપાસના કરે છે એવા પ્રભાવિક થઈ અવ્યયપદ^૧ ને પ્રાપ્ત થયા. સુગ્રીવ જવલનશિષ્યા વિદ્યાધરની પુત્રી તારા કે જની સાહસગતિ વિદ્યાધરે માગણી કરેલી હતી તેની સાથે પરણ્યો. તારા સાથે ક્રીડા કરતાં સુગ્રીવને અંગદ અને જયાનંદ નામના બે ઉત્તમ પુત્રો થયા. તારાથી ઠગાએલા સાહસગતિ વિદ્યાધરે હિમાલય ઉપર જઈ દૃઢ્યમાં તારાનું સ્મરણ કરી વિદ્યા સાધવાનો આરંભ કર્યો.

હવે અહીં રાવણ ખર વિગેરે વિદ્યાધરોને અને સુગ્રીવ વિગેરે વાનરોને સાથે લઈને વૈતાલ્યગિરિ ઉપર ઈંદ્રરાજને જીતવા આવ્યો. માર્ગમાં રેવા નદી આવતાં, તેને તીરે બેસીને તે નદીનાં જળ તથા કમળોવડે એક રત્નપીઠ ઉપર પ્રભુને સ્થાપિત કરીને ભક્તિવાળા રાવણે પૂજા કરી. પછી રાવણ ધ્યાનમાં લીન થતાં અકસ્માત્ જળનું પૂર આવ્યું, તેથી પ્રભુની પૂજા ધોવાઈ ગઈ. તત્કાળ રાવણને ક્રોધ ચડ્યો; એટલામાં કોઈ વિદ્યાધરે કહ્યું “સ્વામી! માહિમ્મતી નગરીના રાજ સહસ્રાંશુએ રેવાજળમાં સ્નાન કરવા માટે તેના જળનો રોધ કર્યો હતો, તે એક-સાથે છોડી દેવાને લીધે તમારી આ જિનપૂજનો ભંગ થયો છે, અને તેજ તમારા ક્રોધનું કારણ છે. એ રાજ સહસ્રાંશુની પાસે અનેક આત્મરક્ષક રાજાઓ અને સ્ત્રીઓ રહેલી છે.” આ બખર સાંભળી રાવણને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો, તેથી તત્કાળ સહસ્રાંશુને જીતવાને માટે કેટલાક રાક્ષસોને મોકલ્યા. તેઓ ત્યાં ગયા ખરા, પણ સહસ્રાંશુએ કરેલા તેમના પરાભવથી તરતજ તેઓ પાછા રાવણની પાસે આવ્યા; એટલે રાવણ પોતે ત્યાં ગયો, અને બળથી સહસ્રાંશુને જીતીને પોતાની છાવણીમાં પકડી લાવ્યો. પછી હર્ષિત થઈ સભા ભરીને બેઠો, તેવામાં ત્યાં આ-કાશમાંથી કોઈ મુનિ આવ્યા. રાવણે તેની પૂજા કરી. ‘આ મારો પુત્ર થાય છે અને માંડ નામ શતબાહુ છે’ એવું તે મુનિએ કહ્યું એટલે રાવણે તે (સહસ્રાંશુ)-ને છોડી દીધો. સહસ્રાંશુએ તત્કાળ વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

ત્યાર પછી મહારાજ હિંસામય યજ્ઞ કરતો હતો, તે હકીકત નારદના વા-ક્યથી સાંભળી દયાજી રાવણે તેને અટકાવ્યો. પછી રાવણની આજ્ઞાથી દુર્લ્લભ નગરે ઈંદ્રના દિગ્પાલ નલકુખરને જીતવાને દુંભકર્ણુ વિગેરે વેગથી ગયા. તે બખર સાંભળી નલકુખરે આશાલી વિદ્યાવડે પોતાના નગરની આસપાસ સો યોજનનો

૩૧૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

એક અગ્નિનો કિલ્લો બનાવ્યો. તેને જોવાને પણ અશક્ત એવા કુંભકર્ણુ વિગેરેએ પાછા આવીને તે ખખર રાવણને કહ્યા. નલકુબરની રૂંઠા નામની પત્નીએ રાવણ-પર અનુરાગ ધરીને તેને આશાલિની વિદ્યા આપી. રાવણે તે વિદ્યાવડે અગ્નિનો કિલ્લો સંહરીને દુર્લ્લભપુરને કબજે કરી લીધું અને સુદર્શન નામના ચક્રને સંપાદન કર્યું. પછી તે નગર ઉપર તેના અધિપતિ નલકુબરનેજ સ્થાપિત કરી ‘પરસ્ત્રી અભોગ્ય છે’ એવું ધારી તેની પ્રિયા તેને પાછી અર્પણ કરી. ત્યાંથી રાવણ સૈન્ય લઈને વૈતાલ્યગિરિ ઉપર ગયો અને રથનુપુર નગરને ઘેરો નાખ્યો. તત્કાળ તેનો સ્વામી ઇંદ્ર ઠાપ કરીને સામો આવ્યો. ‘આપણી વચે વૈર થતાં ફેગટ આ સૈન્યને મારવાથી શું થવાનું છે માટે આપણે બન્નેએજ યુદ્ધ કરવું જોઈએ.’ એવું કહી રાવણે ઇંદ્રને હેંકારો કરીને બોલાવ્યો. પછી બન્ને વીર હુસ્તી ઉપર ચડી વિદ્યાસ્રો વર્ષાવા લાગ્યા, જેથી પર્વતો કંપાયમાન થયા અને સ્વર્ગવાસીને પણ ભયંકર થઈ પડ્યાં. પછી છળને જાણનારો રાવણ પોતાના ગજ ઉપરથી છલંગ મારી ઐરાવત ઉપર ઠેકી પડ્યો; અને ત્યાં ઇંદ્રને બાંધી ઉપાડીને વિજય મેળવી પાછો પોતાના હાથી ઉપર આવ્યો. તે વખતે રાક્ષસોનાં વિજયી સૈન્યમાં હર્ષના કોલાહલનો નાદ થયો અને પરાજય થવાથી વિદ્યાધરોનું સૈન્ય ગ્લાનિ પામી ગયું. રાક્ષસનાયક-રાવણ ત્યાંથી પાછો ફરી લંકામાં આવ્યો અને જેમ પાંજરામાં પક્ષીને પૂરે તેમ ઇંદ્રને કારાગૃહમાં નાખ્યો. તેના પિતા સહસ્રાર રાજાએ લોકપાળ સહિત રાવણપાસે આવી નમસ્કાર કરીને પુત્રલક્ષ્મી માગી, એટલે તેના વિનયથી શાંત થઈ રાવણે કહ્યું “જો તે ઇંદ્ર આ મારી નગરીને નિત્ય તુલકાષ્ટાદિથી વર્જિત કરી, જળથી અભિષેક કરે અને પુષ્પોથી પૂજે-એવી રીતની ક્રિયા નિત્ય કરે તો હું તેને છોડી મૂકું.” એ પ્રમાણે કરવાનું કયુલ કરીને સહસ્રાર રાજાએ પોતાના પુત્રને કારાગૃહમાંથી છોડાવ્યો. ઇંદ્ર રથનુપુરમાં આવી સંસારથી એક પામી વૈરાગ્યથી વ્રત લઈ, તપ કરીને કર્મના ક્ષયથી મુક્તિ પામ્યો.

એક વખતે રાવણે પરસ્ત્રીના સંગથી પોતાનું મરણ જાણી ગુફનાં વાક્યથી જ સ્ત્રી સ્વેચ્છાએ તેને ઇચ્છે નહીં તેનો ત્યાગ કર્યો.

તે અરસામાં આદિત્યનગરમાં પ્રદહાદ નામના રાજાની કેતુમતી નામની સ્ત્રીના ઉદરથી પવનંજય નામે એક પુત્ર થયો. તેણે માર્હેદ્ર નગરના અધિપતિ માર્હેદ્ર રાજાની દ્વત્સુંદરી નામે રાણીના ઉદરથી જન્મ પામેલી અંબનાસુંદરી નામે કન્યાનો સ્વીકાર કર્યો (પરણ્યો). પરંતુ કોઈ પ્રકારના દોષની શંકાથી તેણે મૂળથીજ તેની સંભાળ લેવી છોડી દીધી; તેથી એ સતીધુરંધરા બાલા

સર્ગ ૬ મો.] ગર્ભવતી અંજનાનો અરણ્યવાસ, ત્યાં આરણ્ય મુનિનો મેળાપ. ૩૧૩

દુઃખમાંજ કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી. એક સમયે વરુણ રાજાનો વિજય કરવાને મદદ લેવા આવેલા રાક્ષસપતિના દૂતે પ્રદહાદ રાજાને કહ્યું કે આપને રાવણ પોતાની મદદ માટે બોલાવે છે. તે સાંભળીને પ્રદહાદ રાજાને જતા રોકી પવનંજય વિનયથી પિતાની રજા લઈ માતાને નમવા આવ્યો, ત્યાં પોતાની પ્રિયાને જોઈ. તે અરણ્યમાં આવીને નમી તોપણ તેની અવજ્ઞા કરી. પવનંજય સૈન્યસહિત આકાશમાં ચાલીને એક સરોવરને તીરે રાત્રિવાસો રહ્યો. ત્યાં રાત્રિએ એક ચક્રવાકીને વિયોગપીડિત જોઈ. તે વખતે તેવી રીતે સંભાળ વગર દુઃખી થતી પોતાની પ્રિયા સાંભરી આવી. તત્કાળ પ્રહસિત નામના પોતાના મિત્રની સાથે વેગથી તેના આવાસમાં ગયો. ત્યાં પોતાની પ્રિયા અંજનાસુંદરીને શિથિળ પડેલી જોઈ. મધુર વચ્ચોથી પ્રિયાને આશ્વાસન આપી કામદેવ જેવા પવનંજયે તે રાત્રિને અર્ધક્ષણની જેમ તેની સાથે સુખમાં નિર્ગમન કરી. પ્રાતઃકાળે જ્યારે પવનંજય જવાને તૈયાર થયો, તે વખતે અંજનાસુંદરી બોલી “હે નાથ ! જો હું સગર્ભા થાઉં તો પછી મારે શું કરવું ?” પવનંજયે તેને અભિજ્ઞાનની મુદ્રા આપી કહ્યું કે “પ્રિયે ! ભય રાખીશ નહીં” એમ કહી માનસ સરોવર ઉપર રહેલી પોતાની છાવણીમાં આવ્યો. કેટલોક કાળ જતાં અંજનાસુંદરીના શરીરપર ગર્ભનાં ચિન્હ સ્પુટ જોઈ કે-તુમતી નામે તેની સાસુ તિરસ્કારથી બોલી “અરે ! બે કુળને કલંક આપનારી અધમ સ્ત્રી ! આ તો શું કર્યું ? પતિ પરદેશ ગયા છતાં તું ગર્ભિણી કેમ થઈ ?” અંજનાસતી રોતી રોતી પતિની મુદ્રિકા બતાવીને પતિની ગુપ્ત રીતે આવ્યાની સર્વ વાર્તા કહેવા લાગી; તથાપિ કેતુમતીએ તે માન્યું નહીં, અને તત્કાળ કોટવાળદ્વારા તેને રથમાં બેસારી માહૈંદ્રપુર મોકલી આપી. તેની વસંતતિલકા નામે એક સખી સાથે રહી હતી. અંજનાના પિતાએ પણ અંજનાને દોષિત ધારી વસંતતિલકાસહિત પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. રાજાનાં શાસનથી કોઈ આમાદિકમાં પણ તેને નિવાસસ્થાન ન મળ્યું, તેથી રખડતી રખડતી તે કોઈક અરણ્યમાં ગઈ. ત્યાં આરણ્ય મુનિને જોઈ હર્ષ પામીને તેણે નમસ્કાર કર્યો. વસંતતિલકા સખીએ પ્રારંભથી તેનો વૃત્તાંત કહી બતાવીને પછી મુનિને તેનાં કર્મના પરિપાકવિષે પ્રશ્ન કર્યું; એટલે મુનિએ તેને કહ્યું “લાંતક દેવલોકમાંથી અયવીને એક દેવ એના ઉદરમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે, તે વિદ્યાધર થઈ તેજ ભવમાં મુક્તિએ જશે. વળી એના પૂર્વભવનું સ્વરૂપ સાંભળ. પૂર્વે કનકરથ નામના રાજાને લક્ષ્મીવતી અને કનકાદરી નામે બે પત્ની હતી. તેઓમાં લક્ષ્મીવતી આવિકા હતી. કનકાદરીએ સાપલભાવથી એક વખતે તેની અહુતની પ્રતિમાનું હરણ કરીને તેની અવજ્ઞા કરી,

૩૧૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

પણ વળી કોઈ સાધ્વીનાં વાક્યથી પાછી તેની આરાધના કરી. પ્રાંતે ધર્મનો બોધ થવાથી કનકોદરી મૃત્યુ પામીને દેવી થઈ. ત્યાંથી ચવીને આ તારી સખી અંજના થઈ છે. પૂર્વ ભવે કરેલા અરિહંતની પ્રતિમાના દ્વેષથી તે પીડાયછે; પરંતુ હવે તે કર્મ ધણું-ખરું ભોગવી લીધું છે.” આ પ્રમાણે તેને કહીને મુનિ અંજનાને કહેવા લાગ્યા “અધુના અગણ્ય સુખને માટે તું આર્હત ધર્મ ગ્રહણ કર અને તે કર્મરૂપ શત્રુઓનો નિગ્રહ કર.” આ પ્રમાણે કહીને મુનિ ગયા; પછી તે અંજના સતીએ ગંધર્વપતિ મણિચૂલની આજ્ઞાથી એક ગુફામાં રહીને એક અદ્ભુત પુત્રને જન્મ આપ્યો. ત્યાં દીનપણે રૂઢન કરતી તેને જોઈ પ્રતિસૂર્ય નામનો એક ખેચર તેને જહેન ગણી પોતાની સાથે વિમાનમાં બેસારીને લઈ ચાલ્યો. વિમાન જ્યારે વેગથી ચાલ્યું, ત્યારે એ કુમાર માતાના ઉત્સંગમાંથી ઠેકીને નીચે પર્વત ઉપર પડ્યો, પરંતુ તેના દેહના ભારથી તે પર્વત ચૂર્ણ થઈ ગયો. પ્રતિસૂર્ય વેગથી નીચે આવી ભૂમિ ઉપરથી તે બાળકને લઈ લીધો અને અક્ષત શરીરે રહેવાથી હર્ષ આપનારો તે બાળક પોતાની બેન અંજનાને અર્પણ કર્યો. પછી પ્રતિસૂર્ય તેને લઈ પોતાના હનુરહ નામના નગરમાં આવ્યો અને આનંદથી તેનાં વાંછિત પૂરવા લાગ્યો. ‘આ બાળક જન્મ્યા પછી તરત હનુરહ પુરમાં આવ્યો’ તેથી તેના મામાએ તેનું હનુમાન એવું નામ પાડ્યું, અને તે ત્યાં વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

હવે પવનંજય વરૂણની સાથે સંધિ કરી, લંકેશપાસેથી પ્રસાદ મેળવી પોતાના નગરમાં આવ્યો. ત્યાં પ્રિયાનું વૃત્તાંત સાંભળી ધણો ખેદ પામીને તે સાસરાને ઘેર ગયો, પણ ત્યાં પોતાની પ્રિયાને નહીં જોવાથી વનેવન ભ્રમવા લાગ્યો. તેના પિતા પ્રદહાદ પણ તે સમાચાર સાંભળવાથી પવનંજયને અને અંજનાને શોધવામાટે વિદ્યાધરોની સાથે વેગથી પૃથ્વીપર ફરવા લાગ્યા. અહીં પવનંજય વિયોગાગ્નિને અતિ દુઃસહ ધારી પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા તૈયાર થતો હતો, તે પ્રદહાદરાજના જોવામાં આવ્યો; એટલે તત્કાળ “હે વત્સ! આવું અવિચારી કાર્ય કર નહીં” એમ તેને પ્રદહાદે કહ્યું અને અટકાવ્યો, એટલામાં તો તેના મોકલેલા ખેચરે અંજનાને સાથે લઈને ત્યાં આવ્યા. પછી સર્વે આનંદ પામી પ્રતિસૂર્ય રાજના આગ્રહથી મહોત્સવ કરતા હનુરહ નગરમાં આવ્યા. ત્યાંથી બીજા સર્વે રજા લઈને પોતપોતાનાં નગરમાં અનુસૂકપણે ચાલ્યા ગયા અને પવનંજય તથા અંજના પુત્રની સાથે ત્યાંજ રહ્યાં. હનુમાન કુમાર ત્યાં રહી લોકોને હર્ષ આપતો વધવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેણે સર્વકળા સંપાદન કરી અને યૌવનાવસ્થા પામ્યો. અન્યદા વરૂણ-સાથેનાં યુદ્ધમાં હનુમાનનું અદ્ભુત બળ જોઈ હર્ષ પામેલા રાવણે તેને પોતાની

સર્ગ ૯ મો.]

શંયુકનો વધ; સૂર્યણુખાનું સ્ત્રીચરિત્ર.

૩૧૫

કૃપાનું પાત્ર કર્યો. વરુણની પુત્રી સત્યવતી, ખરવિદાધરની પુત્રી અનંગ-કુસુમા અને તે શિવાય બીજી ધણી કન્યાઓની સાથે હનુમાન કુમાર પરણ્યો. રાવણરાજ સૂર્ય વિગેરે નવ વિદાધરોને હતી, તેમને ઈંદ્રની જેમ પોતાના કામ કરનારા કરી સુખે રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

આહી દંડકારણ્યમાં રામચંદ્ર રહેલા છે ત્યાં એક વખતે કીડાનેમાટે ફરતાં ફરતાં લક્ષ્મણે વનમાં એક ખડ્ગ જોયું. ક્ષાત્રપણાથી તે ખડ્ગને લઈ તેવડે તેની પાસે વંશજાળ હતી તેને લક્ષ્મણે કમળના નાળની જેમ છેદી નાખી; તેવામાં તો તેની આગળ કોઈનું મસ્તક કપાઈને પડેલું જોવામાં આવ્યું. તે જોઈને ‘આહા! કોઈ યુદ્ધ કર્યાવગરના પુરૂષને મેં મારી નાખ્યો’ એવો લક્ષ્મણને પશ્ચાત્તાપ થયો. પછી તે ખડ્ગ લઈ રામચંદ્રપાસે જઈને લક્ષ્મણે તે વૃત્તાંત તેને કહ્યો. રામે કહ્યું “તમે આ કાર્ય સાંઝં કર્યું નહિ, આ ચંદ્રહાસ ખડ્ગ છે, અને એ પુરૂષ તેનો સાધનાર છે, અને તેને તમે મારી નાખ્યો છે; પરંતુ આટલામાં તેનો કોઈ ઉત્તરસાધક પુરૂષ પણ હોવો જોઈએ.” તેવામાં રાવણની બેન સૂર્યણુખા પોતાના પુત્રને આજે વિદા સિદ્ધ થયેલી હશે એમ જાણી ધણા પૂજોપચાર લઈને ત્યાં આવી, તેવામાં તો પોતાના પુત્રનું મસ્તક છેદાયેલું તેના જોવામાં આવ્યું “હે પુત્ર શંયુક! તને કયા અકાળ શત્રુએ યમદ્વારમાં પહોંચાડ્યો?” એમ પોકાર કરતી જાએ સ્વરે તે રૂદન કરવા લાગી. થોડીવારે તે ઠેકાણે કોઈ પુરૂષનાં પગલાંની મનોહર પંક્તિ તેના જોવામાં આવી. તેને અનુસારે આગળ જતાં તે રાક્ષસીએ કામદેવની જેવા મનોહર રામચંદ્રને જોયા. રામનાં સુંદર રૂપથી મોહ પામીને તે પોતાનું વૈર ભૂલી ગઈ, તેથી તેણે શોક છોડી દઈને સંભોગને માટે તેમની પાસે યાચના કરી. “આહા! સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે.” પછી રામે ‘હું સ્ત્રીસહિત હું માટે લક્ષ્મણની પાસે જા’ એમ કહેવાથી તે લક્ષ્મણ પાસે આવી. એટલે ‘માનસિક વિકારથી તું મારી બ્રાતૃજયા’ થઈ ચૂકી છે તેથી હવે મારે ગૃહણ કરવા યોગ્ય નથી’ એમ કહી લક્ષ્મણે પણ તેનો ત્યાગ કર્યો. આ પ્રમાણે ઉભયથી બ્રથ થયેલી એ દુષ્ટા રોપથી ત્યાંથી નાસીને મસ્તક કુટતી કુટતી પોતાના પતિ પાસે આવી, અને પુત્રના વધનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળતાંજ ચૌદ હજાર વિદાધર સુભદ્રાની સાથે ખરાદિ વીરો તીક્ષ્ણ ક્રોધ કરતા રામની ઉપર ચડી આવ્યા. રામે લક્ષ્મણને કહ્યું “વત્સ! તમે અહીં રહો, હું શત્રુઓને હણું છું; મારા આવતાં સુધી આ તમારી ભાભીનું સ્વસ્થપણે રક્ષણ કરજો.” લક્ષ્મણ બોલ્યા “આર્ય! તમારી આજ્ઞાથી હું તે શત્રુઓને એક લીલામાત્રમાં હણી નાખીશ, માટે મને

૩૧૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

તેની સાથે યુદ્ધ કરવા જવાની આજ્ઞા આપો.” રામે કહ્યું “વત્સ લક્ષ્મણ ! ત્યારે તમે જાઓ, પરંતુ જો શત્રુઓ તરફથી કાંઈ સંકટ આવે તો સિંહનાદ કરીને શત્રુઓને હણનાર એવા મને જણાવજો.” આ પ્રમાણે રામની આજ્ઞાને મસ્તકવડે નમન કરવાપૂર્વક સ્વીકારીને ધનુષ્યના નાદથી અને જીજ્ઞાસાના આસ્ફોટથી શત્રુઓને ત્રાસ ઉત્પન્ન કરતા લક્ષ્મણ યુદ્ધ કરવા આદ્યા.

શત્રુરૂપી હાથીઓમાં સિંહ જેવા લક્ષ્મણવીર જ્યારે ક્રોધ કરી રણમાં આવ્યા, તે વખતે દુરાશયા સૂર્યણખા રાક્ષસી પોતાના ભર્તાને મદદ આપવાને માટે રાવણ પાસે જઈને કહેવા લાગી “હે બંધુ ! કોઈ દેવતાના જેવા બે પુરૂષ દંડકારણ્યમાં આવ્યા છે, તેમણે તપમાં રહેલા તારા ભાણેજ શંખુકને મારી નાખ્યો છે, મારા કહેવાથી તારા બનેલી તેમનો વધ કરવા ગયેલા છે, અને તે હાલ લક્ષ્મણની સાથે યુદ્ધ કરે છે. તેનો બંધુ રામભદ્ર તેનાં બળથી અને પોતાનાં બળથી તેમજ પોતાની સ્ત્રીના સ્વરૂપથી બધાં વિશ્વને અસાર ગણે છે. તેની સુંદર કાંતા સીતાની આગળ ગૌરી તો દૂર થયેલી છે, રંભા માનસસરોવરને છોડનારી હંસી જેવી છે, તવિધી દેવી મધી જેવી છે, ઈંદ્રાણી વિભુષ થઈ ગઈ છે, ધૃતાચી પ્રાચીન પુણ્યની નિંદા કરે છે, મેનકા યુથબ્રષ્ટ મૃગલી જેવી છે, તિલોત્તમા તિલમાત્ર પણ ઉત્તમ નથી, સાવિત્રી લજ્જત થઈ ગઈ છે, નાગ કન્યાઓ અધોભૂમિમાં જ ભ્રમણ કરનારી થઈ છે, પ્રીતિ અપ્રીતિને ઉત્પન્ન કરે છે, અને રતિ રતિનું પાત્ર નથી. એ સ્ત્રીએ રૂપના ગર્વથી સર્વ સ્ત્રીઓના સમૂહને હરાવી દીધાં છે. એવી એ મનોહર સીતા તમારેજ લાયક છતાં તેને રામ રાખી બેઠેલા છે; જ્યાંસુધી એ રમણી તારા હાથમાં આવે નહીં, ત્યાંસુધી આ તારું રાજ્ય, તારી દિવ્ય સ્ત્રીઓ, તારાં સ્વરૂપની અદ્ભુત શોભા અને તારું અપ્રતિમ બળ તે સર્વને હું બહુ માની શકતી નથી.” આવાં સૂર્યણખાનાં વચન સાંભળી રાવણને સીતા પર અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો; તેથી તત્કાળ પુષ્પકવિમાનમાં બેસીને તે રામથી પવિત્ર થયેલાં દંડકારણ્યમાં આવ્યો. ગરૂડનાં તેજવડે સર્પની જેમ રામભદ્રનાં તેજવડે જેનું અભિમાનરૂપી વિષ હણાઈ ગયું છે એવો રાવણ ચિંતા કરવા લાગ્યો—આ સીતા વિધાતાની સૃષ્ટિનું હૃદયન કરી ત્રણ વિશ્વમાં અદ્ભુતતપણે રહેલી છે, અને આ રામ દુષ્ટપુરુષોને શિક્ષાનો આપનાર છે, તો હવે મારે શું કરવું ! એવી ચિંતામાં જેનું ચિત્ત દોલાયમાન થયેલું છે એવા રાવણે તરતજ અવલોકીની નામે વિધાનું સ્મરણ કર્યું, એટલે તે વિધા તત્કાળ ત્યાં હાજર થઈ. તેને બનકીને હરણ કરવાનો ઉપાય રાવણે પૂછ્યો, એટલે તે વિધા બોલી “બાહુથી સમુદ્ર તરવો, શરીરથી અગ્નિને સહન કરવો અને કેશરીસિંહનાં મુખમાં હાથ નાખવો—એ સર્વ સહેલું છે પણ આ કાર્ય દુષ્કર છે; પરંતુ જો આ રામ તેણે કરેલા સંકેત પ્રમાણે

સર્ગ ૬ મો.]

સીતાનું હરણ, રામનો શોક.

૩૧૭

લક્ષ્મણને સિંહનાદ સાંભળીને ત્યાં જાય, તો પછી સુખેથી સીતાનું હરણ કરી શકાય, માટે હું તેવીયુક્તિ કરું.” રાવણે કહ્યું “તેમ કરો.” એટલે તે વિધાએ ખરાબર લક્ષ્મણના જેવો સિંહનાદ કર્યો. તે સાંભળીને સીતાના આગ્રહથી તત્કાળ રામ લક્ષ્મણને મદદ કરવા દોડ્યા. તે સમયે ચારના માર્ગને અનુસરતો અધમ રાવણ આકાશમાંથી નીચે ઉતર્યો, અને તેના અવલોકનમાત્રથી ભય પામતી સીતાને તેણે હરી લીધી. તે વખતે “હે તાત ! હે કાંત ! હે બ્રાત ! હે દીયર ! આ દાણુ રાક્ષસથી મારી રક્ષા કરો” એવો પોકાર સીતા વારંવાર કરવા લાગી. સીતાનો આવો આત્મપોકાર સાંભળી પેલો જટાયુપક્ષી ક્રોધ કરીને ત્યાં આવ્યો, અને સીતાને આશ્વાસન આપી રાવણના મુખને નખથી તોડવા લાગ્યો. ક્રોધ પામેલા રાવણે ખરૂં જાણી જટાયુને મારી નાખ્યો, તેથી સીતા વિશેષ ભય પામી અને ભામંડલને સંભારવા લાગી. “હે બંધુ ભામંડલ ! મારી રક્ષા કર ! રક્ષા કર !” આ શબ્દો ભામંડલના અનુચર રલજટી નામના વિદાધરે સાંભળ્યા, એટલે તે સીતાને બહુ ત્યાં દોડી આવ્યો. તેને પછવાડે આક્ષેપ કરતો આવતો જોઈને લંકાપતિએ પોતાની વિદાથી તેની વિદાએ હરી લીધી જથી તે ભૂમિઉપર પડી ગયો. પછી લંકેશ નિર્વિઘ્ને ગમન કરી પોતાને સ્થાને આવ્યો; પરંતુ જ્યારે સીતાએ તેની સ્ત્રી થવાની ઇચ્છા કરી નહીં એટલે તેને ખેંચરીઓની સાથે દેવરમણ ઉદ્યાનમાં રાખી.

અહીં લક્ષ્મણ રામને આવેલા જોઈ શત્રુઓને મૂઝી દઈ કહેવા લાગ્યા “આર્ય ! સીતાને એકલાં મૂઝી અહીં કેમ આવ્યા ?” રામે કહ્યું, “તમારો સિંહનાદ સાંભળીને આવ્યો છું.” લક્ષ્મણે કહ્યું, “મેં સિંહનાદ કર્યો નથી, તેથી જરૂર કેઈએ આપણને છેતરી લીધા જણાય છે, માટે સત્તર પાછા જાઓ અને સીતાની રક્ષા કરો; હું શત્રુઓને મારીને હાથમાં આવું છું.” તત્કાળ રામ સ્પષ્ટિત થતા શીઘ્રતાથી પાછા આવ્યા. નિવાસસ્થાને આવીને જોતાં રામે જનકીને દીઠાં નહીં એટલે તત્કાળ મૂર્છા પામ્યા. વનના પવનથી ફાણવારે સંજ્ઞા મેળવી અત્યંત રૂદન કરવા લાગ્યા. પછી તેને શોધવા માટે આમતેમ ભ્રમતા ભ્રમતા જ્યાં જટાયુ મરવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં આવ્યા, અને તેને નવકારમંત્ર સંભળાવી સ્વર્ગે પહોંચાડ્યો. પછી ખર, ત્રિશિરા અને દૂષણને સુભટોની સાથે હણી લક્ષ્મણ વિરાધ મિત્રને લઈને પાછા વળ્યા. લક્ષ્મણ સ્વસ્થાને આવી કીકીવિનાના લોચનની જેમ શુદ્ધિવિનાના અને સીતાવગરના રામને જોઈ નેત્રમાંથી અશ્રુજળ મૂકતાં બોલ્યા, “જ્યેષ્ઠબંધુ ! હું તમારી આજ્ઞાથી શત્રુઓને જીતીને આવ્યો છું; આ શું છે ? મારાં પૂજ્ય ભાણી ક્યાં છે ?” એ સાંભળી રામ તેને આલિંગન કરીને બોલ્યા, “સીતાનું હરણ થયું જણાય છે.” લક્ષ્મણે કહ્યું, “જે મારી જેવો સિંહનાદ થયેલો, તે

૩૧૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૧ લો.

જરૂર સીતાના હરણને માટે કોઈ માયાવીએ કર્યો હશે. હે જ્યેષ્ઠબંધુ ! હવે કાયર-પણું છોડી દે, હું સીતાને સત્ત્વર શોધી લાવીશ.” આગ્રમાણે આશ્વાસન કરેલા રામ અનુજ બંધુ સાથે ત્યાં ભમવા લાગ્યા. પછી વિરાધે પોતાના કેટલાક સેવકોને સીતાની શોધ માટે મોકલ્યા, પરંતુ સીતાને કોઈ ઠેકાણે નહીં જોતાં તઓ ત્યાં પાછા આવ્યા; તેથી અનુજ બંધુસહિત રામ અને વિરાધ વિશેષ દુઃખી થયા. પછી બન્ને લાઘવિરાધસહિત પાતાલલંકામાં ગયા, ત્યાં ખરના પુત્ર સુંદને હઠથી જીતી લઈ તે રાજ્યઉપર વિરાધને બેસાડ્યો.

એક વખતે સુગ્રીવ ક્રીડા કરવા ગયો હતો ત્યાં સાહસગતિ નામે ખેચર વિદ્યા સાધીને કિષ્કિંધા નગરીમાં આવ્યો. તે પ્રતારણી વિદ્યાથી સુગ્રીવના જોવા વેષ ધારણ કરી તારાની અભિલાષાથી કામાતુર થઈને અંતઃપુરમાં પેડો. તેવામાં તો જે સત્ય સુગ્રીવ હતો તેપણ ત્યાં આવ્યો એટલે દ્વારપાળોએ તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું “ સુગ્રીવતો અંદર ગયેલા છે.” તે વખતે વાળીનો પુત્ર ચંદ્રરશ્મિ ત્યાં હાજર હતો, તેણે માતાની રક્ષા કરવામાટે બંને સુગ્રીવોનું સરખાપણું જોઈને અંદર જઈ પેલા માયાવી સુગ્રીવને અંતઃપુરમાં જતાં રોક્યો. પછી તે વાતની અડધી અડધી ખબર પડવાથી બંને પક્ષના પરાક્રમી વીરોની ચૌદ અસૌહિણી સેના એકઠી થઈ. મહોટા યુદ્ધમાં વીરલેહોની સાથે યુદ્ધ કરતાં પેલા જર સુગ્રીવથી સત્ય સુગ્રીવનાં અસ્ત્રો ક્ષીણ થઈ ગયાં. પછી નગરની બાહર રહી તે અંતરમાં ચિંતવન કરવા લાગ્યો “ અતુલ બળ ધરનારો અને અક્ષત પરાક્રમવાળો વાલી ખરેખર સુકૃતી થઈ ગયો કે જે દીક્ષા લઈ સુસંયમી થઈ પરમપદને પામી ગયો. તેના પુત્ર ચંદ્રરશ્મિને પણ ધન્ય છે કે જે બળવાન વીરે અમારા બંનેનો ભેદ ન સમજવાથી રક્ષા કરવા ચોગ્ય અને કાઠી મૂકવા ચોગ્ય કોણ છે તે ન જાણવાને લીધે તે કપટી સુગ્રીવને અંતઃપુરમાં જતો અટકાવ્યો. અત્યારે મારી સહાય કરનાર તો માત્ર એક ખર વિદ્યાધર હતો તેને પણ રામે મારી નાખ્યો છે, માટે હવે તો વિરાધના ઉપકારી એ રામભદ્રનોજ આશ્રય કરું.” આવો વિચાર કરી પ્રથમ દૂત મોકલી વિરાધને પૂછાવીને અનુજ બંધુસહિત રહેલા શ્રીરામને શરણે આવ્યો અને હર્ષથી તેમને નમસ્કાર કર્યો. પછી દયાળુ રામ લક્ષ્મણને સાથે લઈ કિષ્કિંધા નગરીએ આવ્યા. ત્યાં નગર બહાર રહી પેલા માયાવી સુગ્રીવને યુદ્ધ કરવા પરિવાર સહિત બોલાવ્યો. તે નગર બહાર આવ્યો એટલે બંને સુગ્રીવનું સાદૃશ્ય જોઈ રામ અનભિજ્ઞ થઈ ગયા. તેથી તેનો ભેદ કરવાને માટે વજ્રવર્ત્ત ધનુષનો વ્યાવાત કર્યો. તેના નાદથી કપટ સુગ્રીવની વેષપરાવર્તની^૧ વિદ્યા પલાયન કરી ગઈ. પછી રામે

૧ સાચા ખોટાને ઓળખી શક્યા નહીં. ૨ બીજું રૂપ કરવાની વિદ્યા.

સર્ગ ૯ મો.] સીતાની શોધમાં ગયેલા હનુમાને લંકામાં બતાવેલું પરાક્રમ.

૩૧૯

એક બાણથી કપટ સુગ્રીવને પ્રાણરહિત કરી દીધો. સત્ય સુગ્રીવનો સર્વ પરિવાર એકઠો થયો એટલે દાશરથીએ તેને તેનાં રાજ્યઉપર પુનઃ બેસાર્યો. તે સમયે અવસરને બાણનાર વિરાધ અને અગાધ બળવાળો ભામંડલ પરિવાર સાથે ત્યાં આવ્યા. અંબવાન્, હનુમાન્, નીલ, નિષધ, ચંદન, ગવાક્ષ, અને અંગદ વિગેરે બળવાન્ વીરોને સુગ્રીવે એકઠા કર્યા. પછી કપીશ્વર સુગ્રીવે સીતાને રાવણ હરી ગયો છે એવા ખબર મેળવીને રામની આજ્ઞાથી તેની ખાત્રી કરવાને માટે મહાબળવાન્ અને વિનીત એવા હનુમાનને મોકલ્યા.

સીતા કે જે પરભાર્યા^૧ થવાને ઇચ્છતી નહોતી તેને પોતાની પત્નીઓદ્વારા રાવણ અહર્નિશ સમજાવતો હતો. વિભીષણાદિક સજ્જનોએ અને મંત્રીઓએ રાવણને વારંવાર સમજાવ્યો, તો પણ તેણે જનકીને છોડી નહીં, કારણ કે ભવિત્યતા કદિપણ ફરતી નથી.

હવે વાયુનો પુત્ર હનુમાન્ આકાશમાં ચાલતાં માહેંદ્ર પર્વત ઉપર આવ્યો. ત્યાં પોતાના માતામહ માહેંદ્ર રાજાનું નગર જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ માહેંદ્રે મારી નિરપરાધી માતાને કાઢી મૂકી હતી, તો તેને કાંઈ પણ માફ બળ બતાવું. આવો વિચાર કરી હનુમાને ક્રોધથી સિંહનાદ કર્યો. તે સાંભળી માહેંદ્ર રાજાએ ક્રોધથી નગર બહાર નીકળી યુદ્ધને માટે હનુમાનને બોલાવ્યો. ચિરકાળ યુદ્ધ કરીને પ્રાંતે^૨ મોહ પામેલા માતામહને નમસ્કાર કરી પોતાનું સ્વરૂપ જણાવી હનુમાન્ પોતાના સ્વામીનું કાર્ય કરવાની શીઘ્રતા^૩ હોવાથી ત્યાંથી નીકળ્યો. અનુક્રમે લંકાના પરિસર ભાગમાં આવી આશાળીવિદ્યાને હણી હનુમાને રણમાં આવેલા વજ્ર-મુખને માર્યો. પછી પવનકુમાર^૪ લંકાસુંદરીને પણ જીતી ગાંધર્વવિધિવડે તેની સાથે પરણ્યો, અને તે રાત્રિ તેની સાથે આનંદમાં નિર્ગમન કરી. પ્રાતઃકાળે વિભીષણને થેર આવ્યો. હનુમાનનાં વચનથી વિભીષણ રાવણને સમજાવવા ગયો અને હનુમાન ત્યાંથી ઠેકી જ્યાં સીતા રહેલાં છે, તે વનમાં આવ્યો. ત્યાં રાક્ષસીઓથી વીંટા-એલી, મલિન વસ્ત્રને ધરનારી અને ક્ષુધાથી ગ્લાનિ પામેલી સીતા રામના નામનું રટણ કરતી જોવામાં આવી. તેને જોઈ હનુમાને વિચાર્યું કે સીતા ખરેખર વિશ્વપાવની સતી છે. આવી રૂપસંપત્તિવાળી સતીને માટે રામ ખેદ કરે છે તે ઉચિતજ છે. પછી કપિરાજે શુભ રહી રામની આપેલી મુદ્રા સીતાના ઉત્સંગમાં નાખી. તે મુદ્રિકા^૫ જોઈને સીતા હર્ષથી ઉગ્રાસ પામ્યાં. સીતાને હર્ષ પામેલાં જોઈ ત્રિજટા રાક્ષસીએ તે વાર્તા રાવણને કહી, એટલે રાવણે દૂતકાર્યમાં પંડિત એવી પોતાની સ્ત્રી મંદોદરીને સીતાપાસે મોકલી. સીતાએ મંદોદરીનો તિરસ્કાર કર્યો તે જોઈ

૧ બીજની સ્ત્રી. ૨ છેવટે. ૩ ઉતાવળ. ૪ હનુમાન્. ૫ વીંટી.

૩૨૦

શબ્દજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

પવનકુમાર શિંશપાના વૃક્ષઉપરથી નીચે ઉતરી પ્રણામ કરીને બોલ્યો, “ માતા ! તમારા સ્વામી રામ અનુજ બંધુસાથે કુશળ છે. રાવણનો અંત લાવનાર અને પવન તથા અંજનાનો પુત્ર હું હનુમાન્ નામે તેમનો દૂત છું. તેઓ દંડકારણ્યમાં રહ્યા છે, તેમની આજ્ઞાથી હું અહીં આવ્યો છું.” તે સાંભળતાંજ સીતા ધણાં ખુશી થયાં અને તેને આશિષ આપી. પછી હનુમાન્ના આગ્રહથી રામભદ્રના સમાચાર સાંભળવાના હર્ષે કરીને એકવીશ દિવસે સીતાએ પારણું કર્યું. પછી સીતાની પાસેથી ચૂડામણિનું અભિજ્ઞાન^૧ લઈ માણ્ડિ^૨ સાંથી આલ્યો અને દેવરમણ ઉદાનનાં વૃક્ષો તેણે ભાંગી નાખ્યાં. તે શિવાય વનપાંકોને હણી રાવણના પુત્ર અક્ષકુમારને પણ મારી નાખ્યો. પછી દશમુખનો^૩ મોટો પુત્ર ઇંદ્રજીત આવી નાગપાશવડે હનુમાનને બાંધીને રાવણની પાસે લઈ ગયો. રાવણે દુર્વાક્ય કહ્યું, તે સાંભળી હનુમાને ક્રોધ કરી નાગપાશ તોડી રાવણના મુગટને ચરણના આધાતથી ભાંગી નાખ્યો.

પછી તે કપિ લંકાનગરીને ભાંગી, ત્યાંથી વેગવડે આકાશમાં ઉડીને રામની પાસે આવ્યો, અને રામને નમસ્કાર કરી સીતાનો ચૂડામણિ અર્પણ કર્યો. જાણે સાક્ષાત્ સીતા આવ્યાં હોય તેમ ધારી ચૂડામણિને આલિંગન કરીને રામે પ્રેમથી પવનકુમારની સંભાવના કરી. પછી રામની આજ્ઞાથી સુગ્રીવ વિગેરે સર્વ કપિવીરોએ યુદ્ધમાં આદર કરી સંભ્રમથી પ્રયાણનાં વાજિત્રો વગડાવ્યાં. સર્વ ખેચરો વિમાનવડે આકાશને આચ્છાદન કરતા આલ્યા. રામલક્ષ્મણસહિત સુગ્રીવ વિગેરે સુભટોને બેઠે રાવણના સેતુ અને સમુદ્રનામે બે સુભટો લડવા આવ્યા. તેમને રામે સમુદ્રના આંગણમાંજ બાંધી લઈને રાવણની સીતાવિધેની આશાને છેદી નાખી. પછી સુવેલ પર્વતપર રહેનારા સુવેલ નામના રાજને જીત્યો. સાર પછી લંકાની નજીકમાં હંસદ્વીપમાં રહેનારા હંસરથરાજને જીતી લીધો. બ્યારે રામચંદ્ર નજીક આવ્યા, સારે લંકાનગરી ક્ષેત્ર પામી ગઈ. રાવણે ક્રોધથી રણતૂર્ય વગડાવ્યા. રામને આવેલા જાણી ડાહ્યો વિલીપણુ કે જે અનુજ છતાં ગુણવડે ઐષ્ટ હતો તેણે રાવણપાસે આવી પ્રણામ કરી કહ્યું, “હે દેવ ! તમે વિચાર્યા વગર પરસ્ત્રીનું હરણ કર્યું છે, તો હવે અભ્યાગતરૂપે આવેલા રામને તે સત્ત્વર પાછી આપી દો. માત્ર એક પરસ્ત્રીને માટે આ રાજ્યનો અને પાપથી ન્પતિત થઈને પરલોક (સ્વર્ગ) નો પણ શામોટો ભાગ કરે છે ? કદિ આપણા સુભટ સમુદ્ર અને સેતુના બંધથી^૪

૧ નિશાની. ૨ હનુમાન. ૩ રાવણ. ૪ અહીં ટ્યો પુરનારે ‘સમુદ્રઉપર સેતુ (પાળ) બાંધવાથી’ એવો અર્થ કયો છે, પરંતુ જૈનરામાયણમાં બેતાં એ અર્થ બરાબર જણાતો નથી. વળી આકાશમાંજ જતા હોવાથી પાળની જરૂર પણ નથી. ભા., ક.

સર્ગ ૯ મો.]

રામ રાવણનું તુમુલ યુદ્ધ.

૩૨૧

તમને પ્રતીતિ ન થતી હોય તો રામના દૂતતરીકે આવેલા તેના એક સેવક-હનુમાને જે કરી ખતાવેલું છે તેનું સ્મરણ કરો. જેને કોપ છતાં પણ ક્ષમા છે, બળ છતાં પણ નીતિ છે અને જે લઘુ છતાં પણ ઉદયવાળા છે એ રામ સદા વિજયી છે.” શત્રુની પ્રશંસાથી ક્રોધ પામેલા રાવણે વિભીષણને લંકામાંથી કાઢી મૂક્યો, એટલે તેણે આવીને વત્સલ એવા રામનું શરણ લીધું. વિભીષણની પછવાડે રાક્ષસો અને એયરોની ત્રીશ અશૌહિણી સેના નીકળી, તેને રામે પ્રીતિથી બોલાવી. પછી વિભીષણને લંકાનું રાજ્ય આપવાની કબૂલાત આપીને સૈન્યથી પૃથ્વીને કંપાવતા રામે લંકાનગરીને વીંટી લીધી. તે સમયે રાવણના કોટિગમે બળવાન સુભટો જીઅસ્ફોટ કરતા કરતા નગરીની બહાર નીકળ્યા. શિલા, વૃક્ષ અને લોહના અસ્ત્રો પરસ્પર ટૂંકવાવડે રામ અને રાવણના સૈનિકોની વચ્ચે ઘણા વખતસુધી દારણ યુદ્ધ ચાલ્યું. ખાણ અને પાષાણોના સંપર્કથી ઉઠેલો અગ્નિ વૃક્ષોને બાળતો રણતીર્થે મૃત્યુ પામેલા વીરોના મૃતસંસ્કારને માટે થઈ પડ્યો. તે મોટી લડાઈમાં પરસ્પર જય મેળવવાની ઇચ્છાએ સુભટો અતિ ઉદ્વેગ થવાથી જયલક્ષ્મી દોલાયમાન થવા લાગી. જ્યારે વિજય થવામાં કાંઈક સંદેહ થયો ત્યારે રામે બ્રહ્મકુટિની સંજ્ઞાથી પ્રેરેલા હનુમાન્ વિગેરે સુભટો યુદ્ધ કરવાને માટે નજીક આવ્યા. તેમનાથી રાક્ષસ સૈન્યમાં ભંગ થયો એટલે હસ્ત અને પ્રહસ્ત નામે બે વીર રથમાં બેસી કરમાં ધનુષ્ય લઈને યુદ્ધ કરવા માટે દોડતા આવ્યા. તેમને આવતા જોઈ નલ અને નીલ નામના બે મહાકપિ રામની સેનામાંથી નીકળી તેની સન્મુખ જિલા રહ્યા. તેઓએ હસ્ત પ્રહસ્ત સાથે યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. તેમના રથોના નિર્બોધને જાણે સહન કરી શકતી નહોય તેમ પૃથ્વી શબ્દ કરતી ચોતરફ ફાટવા લાગી. અનુક્રમે નલ કપિએ હસ્તને અને નીલ કપિએ પ્રહસ્તને મારી નાખ્યો. તત્કાળ દેવતાઓએ આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. હસ્ત અને પ્રહસ્તનું મરણ થયું એટલે રાવણની સેનામાંથી મારીચ, સિંહજ-ધન, સ્વયંભુ, સારણુ, શુક, ચંદ્રાર્ક, ઉદામ, બીભત્સ, કામાક્ષ, મકરજ્વર, ગભીર, સિંહરથ, અને બીજા કેટલાક રથી વીરો યુદ્ધ કરવા માટે સૈન્યની આગળ આવ્યા. તેમની સામે મહનાંકુર, સંતાપ, પ્રથિત, આક્રોશનંદન, દુરિત, અનંધ, પુષ્પાશ્વ, વિદ્ર, અને પ્રીતિકર વિગેરે વાનરો થયા, અને તેમની સાથે યુદ્ધ કરી તે રાક્ષસોને મારી નાખ્યા. તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો એટલે સર્વ સૈન્ય પોતપોતાનાં સ્થાનમાં ગયું. જ્યારે પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે રાવણની લકુટિએ પ્રેરાયેલા અનેક રાક્ષસ યોદ્ધાઓ રામની સેના સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા. તે વખતે વીર-

૧ સંબંધ.

૪૧

૩૨૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

સવડે ઉદ્ભટ થઈ નટડીની જેમ હાથમાં રહેલી ખડ્ગલતાને નચાવતા બાણોથી આકાશને આચ્છાદન કરતા, શખ્દોથી દિશાઓને ગળવતા, પગથી પૃથ્વીને કા-
ડતા, પર્વતોને કંપાવતા, સમુદ્રને ઉદ્વેલ કરતા, વૃક્ષોને ભાંગતા અને ચારેતરફ
ઉછળતા એવા રામના સુભટો તેમને મારવા લાગ્યા. પછી રાવણે હુંકારો કર્યો
એટલે તેના પ્રેરેલા રાક્ષસોએ વૃક્ષોને જળના કલ્લોલ ભર કરે તેમ વાનર
સુભટોને ભગાડ્યા. પછી યુદ્ધ કરવાને ઉઠેલા સુગ્રીવને અટકાવી હનુમાન્ વીર
કોપ કરી રાક્ષસોની સેનામાં પેઠો. તે વખતે માલી નામે રાક્ષસ ધનુષ્ય ને ભાથાં
લઈ મોટી ગર્જના કરતો ક્રોધવડે આક્ષેપ કરી હનુમાન્ની સાથે યુદ્ધ કરવાસાં
આવ્યો. પરસ્પર અસ્રોના સંપાતવડે અસ્રોને તોડી નાખતા તે બન્ને વીર ક્રોધ-
વડે પ્રલયકાળના બે સૂર્ય ઉદિત થયા હોય તેમ વિશ્વને દુઃપ્રેક્ષ્ય થઈ પડ્યા. જ-
વામાં શ્રીશૈલે માલી રાક્ષસને પોતાની હાથચાલાકીથી અસ્થરહિત કરી દીધો,
તેવામાં વજ્રોદર નામે એક રાક્ષસ યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તે વખતે ગર્જનાથી દિ-
શાઓને બધિર કરતા પવનકુમારે પર્વતને વરસતાં વાદળાંઓ જળવડે ઢાંકી દે
તેમ બાણવડે તેને ઢાંકી દીધો. તે વખતે ‘અહા! આ બન્ને વીર પરસ્પર એક
બીજાને બાધા કરી શકતા નથી તેથી સરખા છે’ એવી લોકવાણીને નહીં સહન
કરનારા પવનકુમારે તેને તત્કાળ મારી નાખ્યો. વજ્રોદરના વધથી ક્રોધ પામી
રાવણના પુત્ર જંબુમાલીએ તિરસ્કારથી હનુમાનને યુદ્ધ કરવા માટે બોલાવ્યો
તત્કાળ હનુમાન્ સન્મુખ આવ્યો. પછી વીર હનુમાને જંબુમાલીને રથ ઘોડા
અને સારથિવગરનો કરી મૂકી લાકડીથી મુગટપરની જેમ મુદ્ગરથી તેના મસ્તકપર
ધા કર્યો. જંબુમાલી મૂર્છા પામ્યો એટલે મહોદર અને બીજા રાક્ષસવીરો હનુ-
માન્ ઉપર દોડ્યા આવ્યા. પવનકુમારે બાણવડે ઢાઢને મુખપર, ઢાઢને જીભ-
ઓમાં, ઢાઢને હૃદયમાં અને ઢાઢને કુક્ષિમાં મારવા માંડ્યા. તે વખતે રાક્ષસ-
સેનાનો ભંગ જોઈ તેને નહીં સહન કરનાર કુંભકર્ણુ વિકરાળ મુખવાળો થઈ હા-
થમાં ત્રિશૂલ લઈને માર્ગનાં વૃક્ષોને ભાંગતો દોડી આવ્યો. તેણે ચાર બાણ વાન-
રોનો નાશ કરવા માંડ્યો, તે જોઈ કુમુદ, અંગદ અને માહેન્દ્રને સાથે લઈ સુગ્રીવ
રાજ વેગથી દોડતો આવ્યો, અને બીજાં ભાંડળ વિગેરે વીરો પણ ધણાં અસ્રોને
વર્ષાવવા લાગ્યાં. તેઓને કુંભકર્ણુ મહા ઉદ્ધત સ્વાપશસ્ત્રથી ક્ષણવારમાં નિદ્રા
લીન કરી દીધા. પછી સુગ્રીવે પ્રબોધિની વિધાવડે પોતાના સૈન્યને બચત કરી
ગદાવડે શત્રુના રથ અને ઘોડાઓને ભર કર્યા, એટલે કુંભકર્ણુ પણ રોષથી
હાથમાં મુદ્ગર લઈને જીર્ણ ભાંડની પેઠે સુગ્રીવના રથને ચૂર્ણ કરી નાખ્યો. સુગ્રીવે

૧ વીજળી.

સર્ગ ૬ મો]

રામ રાવણનું લુપ્ત થયેલું ચમત્કારી વિદ્યા.

૩૨૩

શિલાને તોડી નાખે તેવા મુદ્ગરના ધાતથી વિદ્યુત્ સશ્ત્રની પેઠે ડુંભકર્ણને પૃથ્વીપર પાડી નાખ્યો. પોતાના બ્રાતાને મૂર્છા પામેલો જોઈને ક્રોધ પામેલા રાવણને અટકાવી, ઈંદ્રજીત્ કપિસૈન્યમાં પેઠો. તેણે કપિસૈન્યને ઘણો ઉપદ્રવ પમાડ્યો; તે વખતે ગર્વ કરતા ઈંદ્રજીતને સુગ્રીવે ક્રોધથી યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યો, અને તેના નાનાભાઈ મેઘવાહનને ભામંડળે બોલાવ્યો. તે ચારે મહાવીરો પરસ્પર આસ્ફાલન કરતા પૃથ્વી, સાગર, દિગ્ગજ અને પર્વતોને ફોલ કરવા લાગ્યા. પ્રાંતે આયુધ ઉગ્રામીને ક્રોધ પામેલા ઈંદ્રજીતે અને મેઘવાહનને કપીશ્વર સુગ્રીવ અને ભામંડળને નાગપાશથી બાંધી લીધા. અહીં થોડીવારે સંજ્ઞા મેળવીને ડુંભકર્ણે ગદાવડે હનુમાનને પ્રહાર કરી મૂર્છિત કરી દઈને પોતાની કાષ્ઠમાં ઉપાડ્યો. તે સમયે અંગદસુભટ ડુંભકર્ણને યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યો. તેની સાથે યુદ્ધ કરતાં તેની ભુજ ઊંચી થઈ એટલે તેમાંથી પવનકુમાર વેગવડે બહાર નીકળી ગયો. અહીં વિભીષણ રામને નમી રથમાં બેસી નાગપાશવડે બંધાયેલા ભામંડળને અને કપીશ્વર સુગ્રીવને છોડાવવા આવ્યો. આ વિભીષણકાકા પિતાસમાન હોવાથી તેમની સાથે યુદ્ધ કરવું યુક્ત નથી, એવું ધારી ઈંદ્રજીત અને મેઘવાહન રણમાંથી નાસી ગયા. એવામાં પૂર્વે અંગીકાર કરેલા વરદાનવાળો ગરુડદેવ અવધિજ્ઞાનવડે રામનું સ્મરણ આવવાથી તત્કાળ ભાંગી પડ્યો. રામને સિંહનિનદા વિદ્યા, રથ, હજ અને મુશલ તથા લક્ષ્મણને ગાંડીવિદ્યા, રણમાં શત્રુઓનો નાશ કરનારી વિદ્યુદ્ગદના ગદા અને બીજાં અસ્ત્રો આપી તે દેવ અંતર્ધાન થઈ ગયો. ગાંડીવિદ્યાના યોગથી ગરુડ જેનું વાહન થયેલ છે એવા લક્ષ્મણને જોવાથી સુગ્રીવ અને ભામંડળના નાગપાશના સર્પો નાસી ગયા. તેથી રામનાં બધાં સૈન્યમાં જયનાદ થયો અને રાક્ષસોનું સૈન્ય ગ્લાનિ પામ્યું. તે સમયે સૂર્ય પણ અસ્ત થઈ ગયો.

પ્રાતઃકાળે રાક્ષસવીરોએ કપિસૈન્યને ભક્ષ કર્યું એટલે સુગ્રીવ પ્રમુખ વીરોએ આવીને નિશાચરોને નસાડી મૂક્યા. રાક્ષસસૈન્યનો ભંગ થવાથી ક્રોધ પામેલો રાવણ, ઈંદ્રજીત અને ડુંભકર્ણ વિગેરે મહાપરાક્રમી વીરોને લઈને પોતે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તે સમયે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થતા રામને અટકાવીને વિભીષણ રાવણની પાસે આવી પ્રીતિવડે તેને નિવારીને બોધ કરવા લાગ્યો, “હે બંધુ! હજી સુધી મારું વચન માન્ય કરી જનકીને છોડીદે; કેમકે ચમરાજની જેમ આ રામ તારા કુળનો અંત કરવા આવ્યા છે.” તે સાંભળી રાવણ બોલ્યો “હે વિભીષણ! મારાથી હજારો એવો તું ભય પામીને એ વનેચરને આશ્રિત થયેલો છે, તે છતાં મને બીવરાવે છે.” આ પ્રમાણે કહીને તેણે ધનુષ્યનું આસ્ફાલન કર્યું એટલે બન્ને વીરોએ શસ્ત્રોની વૃષ્ટિ

૩૨૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો.

કરતાં મોટું યુદ્ધ આરંભ્યું. તે વખતે રામ કુંભકર્ણની સાથે, લક્ષ્મણ ઈંદ્રજિતની સાથે, નીલ સિંહજનનની સાથે, કુર્મેધ ઘટોદરની સાથે, સ્વયંભૂ કુર્મતિની સાથે, નલ શંભુ સાથે, અંગદ મયની સાથે, રકંદ ચંદ્રણુપતી સાથે અને ચંદ્રોદરનો પુત્ર વિદ્યની સાથે, ભામંડળ કેતુની સાથે, જંબુમાલી શ્રીદત્તની સાથે, હનુમાન્ કુંભની સાથે, સુગ્રીવ સુમાળની સાથે, કુંદ ધૂમની સાથે અને ચંદ્રરશ્મિ સારણ રાક્ષસની સાથે એવી રીતે કપિઓ અને રાક્ષસોનું પરસ્પર યુદ્ધ ચાલતાં ઈંદ્રજિતે ક્રોધ કરી લક્ષ્મણની ઉપર તામસ નામે એક શસ્ત્ર મૂક્યું. તે અસ્ત્રને લક્ષ્મણે તપનાસ્ત્રવડે નિવારી દીધું. પછી ઈંદ્રજિતને નાગપાશથી બાંધી લક્ષ્મણે પોતાની છાવણીમાં મોકલી દીધો, રામે પણ કુંભકર્ણને નાગપાશથી બાંધી પોતાના સૈન્યમાં મોકલી દીધો અને બીજા રાક્ષસોને પણ રામના વીરોએ બાંધી લીધા. તે જોઈ રાવણે ક્રોધથી વિભીષણનો વધ કરવાને એક ત્રિશૂળ નાખ્યું, તેને લક્ષ્મણે બાણવડે વચમાંથીજ છેદી નાખ્યું. પછી રાવણે ધરણેદ્રે આપેલી શક્તિ હાથમાં લીધી, અને ધગ્ધગ્ કરતી તે શક્તિને ક્રોધથી આકાશમાં ભમાડવા લાગ્યો. તે વખતે લક્ષ્મણવીરે રામનો ભાવ જાણી સત્વર વિભીષણની આગળ આવી રાવણને અત્યંત આક્ષેપ કર્યો, રાવણે ગરૂડપર રહેલા લક્ષ્મણને જોઈને ક્રોધથી રાતાં નેત્ર કરી તેની ઉપર કલ્પાંતકાળનાં વજ્ર જેવી અતિ કાંતિવાળી તે શક્તિ મૂકી. શસ્ત્રના સમૂહને પણ અવગણીને તે શક્તિ લક્ષ્મણની છાતીપર પડી, તેથી લક્ષ્મણ તત્કાળ મૂર્છા પામ્યા, અને તેની છાવણીમાં સર્વત્ર શોક પ્રવર્ત્યો. તે વખતે રામ, મહાક્રોધ-યુક્ત થઈ પંચાનનરથપર બેસી હાથીની સાથે સિંહની જેમ રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા. તેમણે પ્રથમ તો રાવણના પાંચ રથ ભાંગી નાખ્યા, એટલે તેનાં વીર્યને નહિ સહન કરનાર રાવણ પોતાના નગરમાં ચાલ્યો ગયો. પછી સૂર્ય અસ્ત પામતાં રામ લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા, અને તેની મૂર્છિત અવસ્થા જોઈ રામ પણ મૂર્છિત થયા, પછી સાવચેત થઈને વિલાપ કરવા માંડ્યો “હે બંધુ લક્ષ્મણ! શત્રુઓના સમૂહને માર્યાવગર, મને જનકી સોંપ્યાવગર, અને વિભીષણને પ્રતિજ્ઞાથી આપેલું લંકાનું રાજ્ય આપ્યાવગર અહિં આ રામને શત્રુઓથી વીંટાઈ રહેલા અને દુલ્લવર્જિત કેમ મૂકાછો? અથવા હે વીર! તેમાં તારો દોષ નથી, હું પોતેજ હજી શામટે જીવું છું? હે સુગ્રીવ! આ માંડે કાર્ય સાધ, હે હનુમાન્! આગળ થા, હે ચંદ્રરશ્મિ! ઉત્સાહી થા, હે ભામંડળ! ઉદ્ધમી થા. પરંતુ અહીં કોઈ માંડે નથી કે જ આ મારા અનુજબંધુને સજ્જ કરે.” એવી રીતે રામ શૂન્ય મને મૂર્છા પામીને વિલાપ કરવા લાગ્યા. તે વખતે વિભીષણ બોલ્યો, “હે વિભુ! ધૈર્ય ધરો, કેમકે

૧ પોતાના કુળ (કુટુંબ)નું કોઈ સાથે નથી એવી સ્થિતિમાં.

સર્ગ ૬ મો.]

લક્ષ્મણની મૂર્છા, રામનો ખેદ, વિશલ્યાનો સ્પર્શ.

૩૨૫

જે પુરૂષ આ શક્તિથી હણાયછે તે એક રાત્રિ સુધીજ જીવેછે, માટે તેમાં કાંઈ ઉઘમ કરો.” ‘બહુ સાડું’ એવું રામે કહ્યું, એટલે સુગ્રીવ વિગેરે વીરોએ વિદ્યાથી રામ અને લક્ષ્મણની આસપાસ ચાર દ્વારવાળા સાત કિલ્લા કર્યા. સ્વામીના દુઃખથી દુઃખી એવા સુગ્રીવ, અંગદ, ચંદ્રાંશુ, અને ભામંડળ વિગેરે ખેચરો તે કિલ્લાને વીંટાઈ રહ્યા. તે સમયે ભામંડળને ભાનુ નામે એક મિત્ર જે વિદ્યાધરોમાં અગ્રણી હતો, તે ભક્તિવડે હિતેચ્છુ થઈને રામ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો. “આયેધ્યાનગરીથી ખાર યોજનઉપર દ્રોણરાજાએ પાળેલું કૌતુકમંગલ નામે એક નગર છે. તે દ્રોણરાજા કેંકેયીના સહોદર બંધુ થાયછે. તેને વિશલ્યા નામે એક પુત્રી છે; તેના કર-સ્પર્શ થવાથી શરીરમાં ગમે તેવું શલ્ય હોય તોપણ નીકળી જાયછે. માટે હે વિશુ ! સૂર્યના ઉદય પેહેલાં તે વિશલ્યાને જો આહિ લવાય તો આ વીર લક્ષ્મણ સજ્જ થાય અને શત્રુઓ શલ્યસહિત થાય.” તેનું આવું પ્રીતિનું વચન સાંભળી રામે અંગદ, ભામંડળ અને હનુમાનને ભરત પાસે જવાની આજ્ઞા કરી. તેઓ વિમાનમાં બેસી તત્કાળ અયોધ્યામાં આવ્યા અને ભરતને જગાડી સીતાના હરણ પ્રમુખ સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. સ્વામીનાં કાર્યમાં ઉઘમવાળા ભરતે વિમાનમાં બેસી દ્રોણની પાસે આવી વિશલ્યાની માગણી કરી. દ્રોણરાજાએ એક હજાર કન્યાઓ-સહિત વિશલ્યાને આપી. પછી ભરતને અયોધ્યામાં મૂકી ભામંડળ તે કન્યાઓને લઈ રામની પાસે આવ્યો. દૂરથી આવતી વિશલ્યાની કાંતિથી સર્વે સૂર્યના ઉદયની શંકા કરવા લાગ્યા, તેમને હનુમાને પ્રથમ આવી હકીકત જણાવીને નિઃશંક કર્યા. વિશલ્યાએ આવી લક્ષ્મણને કરસ્પર્શ કર્યો એટલે તેના શરીરમાંથી નીકળી આકાશ માર્ગે જતી તે શક્તિને હનુમાને ઠેકીને કરવડે પકડી લીધી. દેવીરૂપ તે શક્તિ બોલી “હે વીર ! હું તો સેવકરૂપ છું માટે મારો કાંઈ દોષ નથી. આ વિશલ્યાના પૂર્વભવના તપવૈભવથી હું બંધું છું માટે મને છોડી દો.” પછી એ પ્રજ્ઞાતિ-વિદ્યાની બેન શક્તિને હનુમાને છોડી દીધી, એટલે બંને પોતાના અપરાધથી ભય પામતી હોય તેમ તે ઉછળીને આકાશમાં જતી રહી. પછી પ્રજ્ઞાતિના સ્નાનજળવડે સિંચન થયેલા લક્ષ્મણના શરીરના વ્રણ સર્વ રૂઝાઈ ગયા એટલે બંને સુઈને ઉઠ્યા હોય તેમ તે તત્કાળ બેઠા થયા. રામે લક્ષ્મણને અલિંગન કરીને બનેલું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું અને એક હજાર કન્યાસહિત વિશલ્યાને તેની સાથે પરણાવી. તેનાં સ્નાનજળથી બીજા સુભટોના પણ ધા રૂઝાઈ ગયા. પછી સર્વેએ મળી વિદ્યાધરોની સાથે હર્ષથી મોટા ઉત્સવ કર્યો.

૧ વિશલ્યા.

૩૨૬

સત્સંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો

લક્ષ્મણ જીવ્યાના ખબર ચરપુર પાસેથી સાંભળી રાવણે પોતાના હૃદયમાં બહુરૂપાવિદ્યા સાધવાને માટે સારી રીતે નિર્ણય કર્યો. પછી સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરીને અચળ રાવણે તે વિદ્યા સાધવાનો આરંભ કર્યો. મંદોદરીની આજ્ઞાથી આઠ દિવસ સુધી લંકાના સર્વ લોકો જૈનધર્મમાં જ તત્પર થયા. આઠમે દિવસે રાવણે વિદ્યા સિદ્ધ કરી. પછી પ્રાતઃકાલે મહા ઉદ્ભટ રાક્ષસોના સૈન્યસહિત ઉત્કંઠિત થઈને તે રણભૂમિમાં આવ્યો. તે વખતે કાટિંગમે સુભટોના અંગ પડવાથી જેમાં રથોને સ્ખલના થાયછે, તેવું દારૂણ યુદ્ધ ફરીવાર ખત્તે સૈન્યની વચ્ચે પ્રવર્ત્યું. મહા બળવાન લક્ષ્મણ ખીજ સર્વ રાક્ષસોને છોડી દઈ રાવણને ખાણોવડે વિશેષ તાડના કરવા લાગ્યા. તેથી આકુલ વ્યાકુલ થયેલા રાવણે વિદ્યાથી પોતાનાં ધણાં ભયંકર રૂપો વિકુર્યાં. ભૂમિપર, આકાશમાં, પાછળ, આગળ અને સર્વ બાજુએ વિવિધ આયુધોને વર્ષાવતા ધણા રાવણો લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યા. તે વખતે એક છતાં પણ જાણે અનેક હોય તેમ લક્ષ્મણ ગરૂડપર બેસી અષ્ટાપદને મેઘની જેમ બાણધારાથી તે બહુરૂપી રાવણને મારવા લાગ્યા. ખાણોથી વિદુર થયેલા રાવણે ચક્રનું સ્મરણ કર્યું એટલે અર્ધચક્રી (પ્રતિવાસુ-દેવ)ના જીવનની જેમ પ્રજ્વલિત થતું તે સ્ત્રાં આવીને હાજર થયું. ક્રોધથી રતા નેત્રવાળા રાવણે તેને ભમાવીને લક્ષ્મણઉપર મૂક્યું, પણ તે પ્રદક્ષિણા કરીને લક્ષ્મણના હાથમાં આવ્યું. પછી ઈંદ્ર જેમ વજ્રને પર્વતઉપર મારે તેમ લક્ષ્મણે તે ચક્ર રાવણના વક્ત્રસ્થલમાં માર્યું. તત્કાળ જ્યેષ્ઠમાસની કૃષ્ણ એકાદશીને દિવસે પાછલે પહોરે મૃત્યુ પામીને રાવણ ચોથા નરકમાં ગયો. તે વખતે જયજયકાર બોલતા દેવતાઓએ પ્રીતિથી નારાયણની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. પછી વિભીષણે ભયવડે 'કઈ દિશામાં નાસી જવું' એવા સંભ્રમમાં પડેલા રાક્ષસોને પ્રીતિવડે સ્વસ્થ કર્યા. સર્વ સ્વજાતિને માટે પ્રતિપત્ત કરેલા કાર્યમાં સ્થિર રહેછે.

પછી રામે મુક્ત કરેલા કુંભકર્ણ, ઈંદ્રજિત અને મેઘવાહન વિગેરે નિશાચરોએ જઈને રાવણનું પ્રેતકર્મ કર્યું; અને કુંભકર્ણ, ઈંદ્રજિત, મેઘવાહન તથા મંદોદરીએ અપ્રમેયબલ નામના મુનિની પાસે જઈ દીક્ષા અંગીકાર કરી. રામે નિષ્કલંક સીતાને લઈ વિભીષણે ખતાવેલા માર્ગે ઉત્સવસહિત લંકાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો; વિભીષણને લંકાનું રાજ્ય આપી છ વર્ષ સુધી સ્થાં રહ્યા. પછી તે પોતાની માતાને મળવાને ઉત્કંઠિત થયા.

એ અરસામાં વિંધ્યાચળની ભૂમિમાં રહેલા ઈંદ્રજિત અને મેઘવાહન સિદ્ધિ-

૧ અગ્નિસંસ્કારાદિ ઉત્તરક્રિયા.

સર્ગ ૯ મો.] રામનું અયોધ્યામાં આગમન, રાજ્યારોહણ અને શત્રુજયનો ઉદ્ધાર. ૩૨૭

પદને પામ્યા, ત્યાં મેધરથ નામે તીર્થ થયું. નર્મદાનદીમાં દુંભકર્ણુ સિદ્ધિને પામ્યો, ત્યાં પૃથુરક્ષિત નામે તીર્થ થયું. પછી શુભ દિવસે રામ, સીતા અને લક્ષ્મણસહિત સુગ્રીવાદીક સેવકોની સંમતિથી પુષ્પકવિમાનમાં બેસી, સ્થાને સ્થાને અનેક આશ્ચર્ય જોતાં જોતાં અનુક્રમે જંગી કરેલી અનેક દ્વજઓથી શોભિત એવા અયોધ્યાપુરની પાસે આવ્યા. એ ખબર સાંભળીને ભરતે ગર્જેદ્રઉપર બેસી શત્રુબંધુને સાથે લઈ મોટા ઉત્સવપૂર્વક સામા આવીને રામના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો. રામ અને લક્ષ્મણે વિનયથી બંધુઓને આલિંગન કર્યું. પછી વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ વંધાવેલા તેઓએ હર્ષથી અયોધ્યાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમ બન્ને ભાઈ આનંદથી અપરાજિતા પ્રમુખ સર્વ માતૃવર્ગને પગે લાગ્યા. ભરત થાપણની જેમ રામને અયોધ્યાનું રાજ્ય અર્પણ કરી પોતે ભક્તિથી મોહિત થઈ દાસની જેમ વર્તવા લાગ્યો.

એકદા ભરતે દેશભૂષણ નામના મુનિની પાસે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને આગ્રહ કરી દીક્ષા લીધી. પછી ગુરૂના મુખથી શ્રી શત્રુજયગિરિનો મહિમા સાંભળી એક હજાર મુનિની સાથે ભરતમુનિ યત્નપૂર્વક તે તીર્થ તરફ ચાલ્યા. અનુક્રમે સિદ્ધાયજીતીર્થે આવી શ્રી ઋષભ પ્રભુને નમી તેમના પ્રભાવનું હૃદયમાં સ્મરણ કરતા ધ્યાનમાં સ્થિત થયા. પ્રાંતે સર્વ કર્મને ખપાવી, કેવળજ્ઞાન પામી, ભરતમુનિ સહસ્ર મુનિઓની સાથે તેજ સ્થળે અવ્યયપદ ને પ્રાપ્ત થયા.

રામે અને લક્ષ્મણે તે તીર્થે આવી યાત્રા, ઉદ્ધાર તથા દ્વજાદિક પુણ્યકૃત્ય કરી વારંવાર તે તીર્થની ઉદ્દેશાવણા કરી.

અન્યદા સીતાની ઉપર આવેલા અપવાદને અગ્નિ જળરૂપ થઈ જવાના દિવ્યવડે તેણે દૂર કર્યો, અને પછી તે વ્રત લઈ તપસ્યા આચરીને અચ્યુતેંદ્ર થયા. શ્રીશૈલ (હનુમાન) પણ પોતાનું રાજ્ય પુત્રને આપી વૈરાગ્યથી દીક્ષા લઈ ચિરકાળ પાળીને મોક્ષે ગયા. એકદા બ્રાતૃસ્નેહની પરીક્ષા કરવા માટે બે દેવોએ આવી લક્ષ્મણને રામના મરણની વાર્તા કહી, તેના શોકશલ્યથી લક્ષ્મણ તત્કાળ મૃત્યુ પામી ગયા. તે ખબર સાંભળી રામના પુત્ર લવણ અને અંકુશ વૈરાગ્યથી દીક્ષા લઈ અનુક્રમે શિવસંપત્તિને પ્રાપ્ત થયા. જટાયુદેવે કરેલા પ્રતિબોધથી લક્ષ્મણનું મૃતકર્મ કરી રામે અનંગદેવને રાજ્ય આપ્યું, અને પોતે શત્રુઘ્ન સુગ્રીવ અને વિભીષણ પ્રમુખ સોળ હજાર રાજાઓની સાથે જ્ઞાનથી દીક્ષા લીધી. વિવિધ અભિચહને કરનારા રામમુનિ સર્વ ઠેકાણે વિહાર કરતા કરતા કોટિશિલાએ આવ્યા. ત્યાં ધ્યાન ધરવાવડે તેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા. પછી પુંડરીક પ્રમુખ તીર્થોમાં વિહાર કરી,

૩૨૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૧ લો

તે તીર્થોને પ્રભાવ વિસ્તારી, પત્તર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શ્રીરામ મોક્ષે ગયા. તે કાળે શ્રી ભરતાદિ અનેક રાજાઓ શત્રુંજયઉપર મોક્ષે ગયા, તેથી એ તીર્થ અવ્યાહતમુક્તિનું કારણ અને અધિક સેવવા યોગ્ય છે. એવી રીતે આનંદકારી તીર્થના મહિમાથી પવિત્ર પુણ્યના સમૂહવાળી વાણીના સમૂહરૂપ જળ કે જે શંખના જેવી ઉજ્જવલ કીર્તિને આપનારૂં છે, તેને પુષ્કરાવર્ત્ત મેધની જેમ શ્રી વીરપ્રભુ ભવ્યજનરૂપી ક્ષેત્રમાં વર્ષો ને પછી તેના અંકુરો ઉત્પન્ન થવા દેવા માટે અનર્ધયાય કરતા હતા.

इत्याचार्य श्रीधनेश्वरसूरिविरचिते महातीर्थश्रीशत्रुंजयमाहात्म्ये
श्रीरामप्रभृतिमहापुरुषचरितवर्णनो नाम नवमः सर्गः ।

इति शत्रुंजयमाहात्म्ये प्रथमखण्डम् ।

દ્વિતીય ખંડ.

દશમો સર્ગ.

શ્રી શત્રુંજય માહાત્મ્ય ગણિત શ્રી ગિરનાર માહાત્મ્ય.

વંશ, સર્વદર્શી, સર્વસુખકારી, સર્વસંતાપહારી, સર્વેશ્વરોને પૂજ્ય, મહા-ગુણવાન, કર્મસાક્ષી, ભાસ્વાન^૧, સોમ^૨, રૂપ, કામદેવના વૈરી, નરકનું મથન કરનાર, યોગીઓને ધ્યાન કરવાયોગ્ય મૂર્તિવાળા, અનંત, અવ્ય-ક્તરૂપી, અને મૃત્યુરહિત એવા શ્રીવીતરાગભગવાન (અમારું) રક્ષણ કરો.

ઇંદ્રે શ્રીમહાવીર પ્રભુને પ્રણામ કરીને મહાભક્તિપૂર્વક વિજ્ઞાપિ કરી કે, “હે સ્વામી ! અમારો ઉદ્ધાર કરવામાટે શત્રુંજય ગિરિનાં સુખ્ય શિખરસંબંધી વિસ્તારવાળી જે કથા કહી, તેથી હું પવિત્ર થયો છું. તેશિવાય એ ગિરિનાં એકસો ને આઠ શિખરો છે, તેમાં તમે એકવીશ શિખરો ઉત્તમ કહ્યાં છે. હે પ્રભુ ! તે એક-વીશ શિખરોમાંપણુ જે શિખરનો મહિમા અધિક હોય, તે મહિમા સર્વને પવિત્ર કરવાને માટે હું સાંભળવાને ઇચ્છું છું. જે સાંભળવાથી સર્વ પાપનો ક્ષય થાય, તેવો મહિમા આપ પ્રસન્ન થઈને કહો.” ઇંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી ત્રણ જગતના ગુરૂ શ્રીવીર પ્રભુએ સર્વ પ્રાણીઓની ઉપર દયા લાવી નીચે પ્રમાણે કહેવાનો આરંભ કર્યો:—

શ્રી ગિરનાર વર્ણન.

હે ઇંદ્ર ! સાંભળ, આ સિદ્ધગિરિનું પાંચમું શિખર રૈવતગિરિ (ગિરનાર) છે, તે પાંચમા જ્ઞાન (કેવળ જ્ઞાન) ને આપવાવાળું છે. સર્વ રાજાઓએ સેવવા યોગ્ય, સર્વ પર્વતોનો પતિ અને આશ્રિતજનોનાં દુઃખનો હર્તા એ રૈવતગિરિ જયવંત વર્તે છે. એ ગિરિ અનેક અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના સમૂહને તિરસ્કાર કરવામાં સૂર્યરૂપ છે, વિશ્વમાં અદોષાકર છે અને કમલોદ્ધાસ કરનાર છે.^૩ ત્યાં ભક્તિવડે ઉચિત દાન કે અનુકંપા દાન વિગેરે આપ્યાં હોય તો તે આ લોક અને પરલોકમાં હિતકારક સર્વસુખો આપે છે, અને તેના પ્રકાશિત પુણ્યનાં ફિરણોથી ક્ષણવારમાં માખણની જેમ ભવભ્રમણથી ઉત્પન્ન થયેલો પાપપિંડ ગળી જાય છે. જેઓએ વારંવાર સુકૃત કર્યાં હોય, તેવા કૃતાર્થ પ્રાણીઓજ એ

૧ સૂર્ય. ૨ ચંદ્ર. ૩ દોષાકર ચંદ્ર કહેવાય છે પણ એ ગિરિ દોષના આકર-ખાણરૂપ નથી; અને સૂર્ય કમલનો ઉદ્ધાસ કરે છે તેમ એ ગિરિ કમલા-લક્ષ્મીનો ઉદ્ધાસ કરે છે.

૩૩૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

સર્વ દૈવતમય ગિરિરાજને દૃષ્ટિવડે દેખેછે. સર્વદા સર્વદાયક^૧ એવો એ ગિરિ જાણે સર્વ પર્વતોનો રાજ હોય તેમ જણાવવાને ચમરી મૃગો ચામરથી સર્વકાળ તેને વીંજ્યા કરેછે. જે ગિરિમાં આપદ્મવ^૨ વૃક્ષોમાંજ હતા, અંધકાર ગુફાઓમાંજ હતું, જડતા સરોવરમાંજ હતી, દુર્વણુ ધાતુઓમાંજ હતો, દ્વિજિન્હપણું^૩ સર્પમાંજ હતું, કુમુદાકર જળમાંજ હતો,^૪ કઠિનતા પાષાણોમાંજ હતી, ઉગ્રપણું તપસ્યામાંજ હતું, ચપળતા લતાઓમાંજ હતી, પક્ષપાત^૫ પક્ષીઓમાંજ હતો, પ્રદોષ રાત્રિના મુખમાંજ હાતો,^૬ અને ભય પાપમાંજ હતો. જે ગિરિમાં આહાર છોડી, શુભ આચાર પાળી, કામદેવને જીતનારા અને મનને હરનારા મુનિઓ અને દેવતાઓ નિત્ય નેમિનાથને નમેછે; જ્યાં અપરિમિત ધ્યાનવડે મનને ગ્લાનિ કરતા અને જ્ઞાનના ઉદયથી શોભતા એવા મુનિઓ નિત્ય મહાન્ અર્હત પ્રભુનાં તેજનું ધ્યાન કરેછે; પવનનો પવિત્ર આહાર કરતા અને વિષમમાર્ગે ચાલતા એવા યોગીઓ જ્યાં અર્હતપદની ઉપાસના કરતા દૃષ્ટિએ પડેછે; અપ્સરાઓના ગણ, ગંધર્વો, સિદ્ધ-પુરુષો, વિદ્યાધરો, અને નાગકુમારો નિર્મળ દૃઢયથી જ્યાં સદા નેમિનાથ પ્રભુની સેવા કરેછે; જે પવિત્ર પર્વત ઉપર માર્બર અને મૂષક, સિંહ અને હાથી, સર્પ અને મયૂર, પરસ્પરનાં જાતિવૈરને શાંત કરીને રહેલા છે; જ્યાં મણિઓની કાંતિવડે સૂર્ય અને ચંદ્ર જેવો ઉઘોત સર્વતઃ રહેલો હોવાથી સર્વ પ્રદેશમાં રાત્રિએ અને દિવસે ખુલ્લીરીતે સંચાર થઇ શકેછે; જ્યાં સર્વ ગ્રહો નજીક ઉદયના મિષથી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને અવિરોધે નિલ પ્રદક્ષિણા કર્યા કરેછે, જ્યાં વસંતાદિ છએ ઋતુઓ શ્રી નેમિનાથને નમવાને માટે એક એકની સ્પર્ધા કરતી હોય તેમ પોતાનો ક્રમ છોડી સદૈવ પ્રવર્તે છે; ચંદ્રકિરણોના સ્પર્શથી ઝરતા ચંદ્રકાંત મણિના જળવડે મનોહર દ્રહોને ઉદ્ધાસતી^૭ નદીઓ જ્યાં શોભી રહી છે; સૂર્યનાં કિરણોવડે સૂર્યોપલમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિવડે જ્યાં પ્રાણીઓનાં કર્મરૂપ ધાટાં ઈંધણાંઓ ખળી જાય છે; પોલા વાંસના વાઘથી, કિંનરોનાં ગીતથી અને નિઝરણાના ઝલુકારાથી પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલું ત્રણ પ્રકારનું સંગીત હંમેશાં જેની સેવાકરેછે; જેની ચોતરફ ચારે દિશાઓમાં ચાર ગતિરૂપ ભવદુઃખથી રક્ષા કરવામાં ચતુર એવા પર્વતો શોભી રહ્યા છે; જેની ચારે દિશાઓમાં ઉદ્ધાસ પામતા સ્વચ્છ જળવડે પાપરૂપ મોટી

૧ સર્વ વસ્તુઓને આપનાર. ૨ આપત્ત-વિપત્તિનો લવ-ભાગ-એવો પદરહેપ કરતાં વિપત્તિનો ભાગ કોઇ પ્રાણીઓમાં હતો નહિ; વૃક્ષોમાંજ આપદ્મવ-ચારે આબુ પક્ષવો હતા. ૩ મે જીભ હોવાપણું પક્ષે પિશત-ચાડીઆપણું. ૪ પોયણાનો સમૂહ તે જળમાંજ હતો, કુ એટલે નકારો મુદ એટલે હર્ષનો સમૂહ અન્યત્ર નહોતો. ૫ પક્ષ પાંખો તેનું પડવું તે પક્ષીઓમાંજ હતું. મનુષ્યમાં પક્ષપણું એટલે અમુક બાબુપર ઢળી જવાનું હતું નહિ. ૬ સાયંકાળ રાત્રીની શરૂઆતમાંજ હતો. પક્ષે પ્ર=ઉત્કૃષ્ટ દોષ અન્યત્ર નહોતો. ૭ ભરતી.

સર્ગ ૧૦ મો]

શ્રી ગિરનાર પર્વતનું ચમત્કારી વર્ણન.

૩૩૧

આપત્તિને છેદનારી ચાર મહાનદીઓ રહેલી છે; જ્યાં હાથીપગલાં વિગેરે પવિત્ર ડુંડો દેવતાઓએ ક્રિડા કરવામાટે કરેલાં અમૃતથી ભરેલા હોય તેવા પરિપૂર્ણ શોભેછે; પોતાની પાસે યાચનાર પ્રાણીઓને એક મોક્ષદાન આપી શકતા નથી, તેથી તે શક્તિ મેળવવાને માટે હોય, તેમ કલ્પવૃક્ષ પોતે આવીને નિવાસ કરી રહેલા છે; સુવર્ણસિદ્ધિ કરનારી અને સર્વ ઇચ્છિતક્રમને આપનારી પણ પુણ્યહીન પ્રાણીઓને નહીં દેખાતી રસકૃષિકા^૧ જ્યાં રહેલી છે; જ્યાં પવિત્ર જળના ભ્રમવડે સરોવરો પ્રાણીઓનાં મોટાં પાપકર્મોને ક્ષણમાં ક્ષય કરેછે અને સુખનાં સ્થાનોને આપેછે; જ્યાં કમળોના ઉદયના મિષથી કમળોદય^૨ કરનારા મનોહર જળના દ્રહો કમળોના વિકાશથી અતિહર્ષ આપેછે; જ્યાંના દ્રહો રાજહંસોને^૩ ઉપાસવા યોગ્ય છે, રાજહંસપદ^૪ ને આપનારા છે અને તેઓમાં રાજહંસપદની પ્રાપ્તિ કરનાર કુમુદ કમળો વિકાશી રહેલાં છે—એવો એ રૈવતગિરિ સ્મરણ કરવાથી સુખ આપેછે, દર્શનથી કષ્ટ હરેછે અને સ્પર્શ કરવાથી ઇષ્ટવસ્તુને આપેછે. શ્રીમાન્ નેમિનાથ પ્રભુ બીજા પર્વતોને છોડી, જનો સર્વદા આશ્રય કરીને રહેલા છે તે રૈવતગિરિનું વિશેષ શું વર્ણન કરવું? અર્થાત્ તેના મહિમાનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. જવી રીતે શત્રુંજયપર દાન આપવાથી અને તપસ્યા કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાયછે, તેવી રીતે અહીંપણુ તે કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાયછે. સમુદ્રની રેતીનાં રજકણની સંખ્યા કરવાને સમર્થ એવી બૃહસ્પતિની જિહ્વા પણ તેના લોહોત્તર ગુણગ્રામને કહેવા સમર્થ નથી. હે ઇંદ્ર! સર્વ પર્વતોના રાજા આ રૈવતગિરિનું કષ્ટહારી, સર્વ કર્મ વિદારી, અને આશ્ચર્યકારી પવિત્ર ચરિત્ર સાંભળ—પૂર્વે માહેંદ્ર કલ્પના^૫ માહેંદ્રનામે ઇંદ્ર દેવતાઓના ગણથી વીંટાઇને ચૈત્રીપૂર્ણિમાએ સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવા આવ્યા હતા, ત્યાં યાત્રા કરીને તે વિશુદ્ધાત્મા વૈશાખી પૂર્ણિમાએ આદરથી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને નમવા રૈવતગિરિપર આવ્યા. ડુંડો, નદીઓ અને સરોવરોમાંથી જળ લઈ પ્રભુને સ્નાત્ર કરી પૂજાને પ્રાસાદની બહાર નીકળ્યા, તેવામાં કોઈ દેવતાએ આવી માહેંદ્રને કહ્યું “સ્વામી! જ્ઞાનશિલા ઉપર કોઈ મુનિ બીરાજેલા છે. તે ક્ષમાવાન્ મુનિ અનેક મુનિઓ અને લક્ષગમે યક્ષોએ સેવેલા છે, અને એ મૂર્તિમાન્ મહાશય સર્વ પાપનો નાશ કરે તેવું તીવ્ર તપ ક્ષમાસંયુક્ત આચરે છે.” તે સાંભળતાંજ માહેંદ્ર બેસા યદ્ય શ્રી જિનેશ્વરને નમી તે જ્ઞાનશિલાપાસે આવ્યા. મુનિને નમસ્કાર કરીને તેમની આગળ બેઠા. તે વખતે સર્વ દેવતાઓએ ઇંદ્રને પૂછ્યું ‘હે સ્વામી! આ મુનિ કોણ છે? અને શું તપ કરે છે?’ માહેંદ્રે અવ-

૧ રસકૃષિકાનાં જળનું એક બિહુ લોહાના મોટા ઢગલાને સુવર્ણ બનાવી નાખેછે.
૨ લક્ષ્મીનો ઉદય. ૩ ઉત્તમ પુરુષો. ૪ મોક્ષ. ૫ ચોથું દેવલોક.

૩૩૨

સનુજન્ય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ધિજ્ઞાનથી મુનિનું સર્વ વૃત્તાંત જાણીને કહ્યું કે હે દેવતાઓ! આ મહાશયનું અદ્ભુત ચરિત્ર સાંભળો:—

આ જંબુદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રને વિષે શ્રાવસ્તી નામે એક નગરી છે. તેમાં વજ્રસેન નામે એક અતિ ભાગ્યવાન ભૂપતિ થયો. એ રાજા જિનાર્ચનમાં તત્પર, લોકરંજનનું વ્રત ધરનાર, સર્વ ગુણોથી શ્રેષ્ઠ અને સર્વ રાજાઓમાં જ્યેષ્ઠ હતો. તેની સુભદ્રા નામે રાણીથી ભીમસેન નામે એક પુત્ર થયો, જે ધણો ભયંકર અને દૂતાદિ કુવ્યસનમાં તત્પર થયો. અન્યાયનું ધર, અને લોકોને નિરંતર સંતાપકારી એ કુલક્ષણી કુમાર હંમેશાં ગુરૂ, દેવ અને પિતા વિગેરે વડીલોનો દ્રેષ કરતો હતો. અનુક્રમે પિતા વજ્રસેને તેવા અપલક્ષણવાળા ભીમસેનને રાજ્યપદથી પણ મનોહર એવું યુવરાજ્યપદ આપ્યું. જ્યારે તેને યુવરાજ્યપણની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે અનીતિના ગૃહરૂપ તે કુમારે પરસ્ત્રી અને પરદ્રવ્ય હરણ કરી પ્રજાને પીડવા માંડી. એક વખતે સર્વ પ્રજાલોકે આવી ભીમસેનની દુર્નીતિના દૂત થઈને રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી “હે રાજા! જોકે રાજકુમારની વિરુદ્ધ અમારે વિજ્ઞપ્તિ કરવી ન જોઈએ, તથાપિ અમે મનમાં ડેટલું દુઃખ રાખી શકીએ! હે પ્રજાપાળ! અમે સર્વ પ્રજા એના અન્યાયથી કંઠસુધી દુઃખમાં ડૂબી ગયેલ છીએ, માટે તેનો વિચાર કરીને જેમ થોડાં લાગે તેમ કરો.” તે સાંભળી રાજાએ સામવચનથી તેમનું સાંત્વન કરી કાંઈક પ્રસાદ આપી સર્વ પ્રજાને પોતાપોતાનાં સ્થાન તરફ વિદાય કરી. પછી રાજાએ ભીમસેન કુમારને બોલાવીને શિક્ષા આપી. “હે વત્સ! લોકનું આરાધન કરીને જગત્માં દુર્લભ એવી કીર્તિ મેળવ. રાજાઓએ પરસ્ત્રી અને પરદ્રવ્યનું કદિપણ હરણ કરવું નહીં, માતાપિતા, ગુરૂ અને જિનેશ્વરને વિષે ભક્તિ રાખવી, મંત્રીની સલાહ પ્રમાણે ચાલવું, હંમેશાં ન્યાયને સ્વીકારવો, અનીતિને દૂર તજી દેવી, વાણીવડે પ્રતિષ્ઠા મેળવવી, ધર્મમાર્ગે ચાલવું, અને સાત વ્યસનોને છોડી દેવાં. રાજાઓનો પ્રાયઃ આવોજ ધર્મ છે. તેવા ધર્મના આશ્રયથી લક્ષ્મી, કીર્તિ, યશ અને સ્વર્ગપ્રાપ્ત થાયછે.” આવી રીતે પ્રતિવેલાએ રાજા શિષ્યામણુ આપતો, તથાપિ એ ભીમસેને અમૃતને પાન કરનાર સર્પ જેમ વિષને છોડે નહીં, તેમ પોતાનું દુરાચરણ છોડ્યું નહિ.

આવી રીતે શિક્ષા દેતાં પણ તે કુમાર વિનીત કરવાને અશક્ય જણાયો એટલે રાજાએ પુષ્પના જેવા મૃદુ શરીરવાળા કુમારને કારાગૃહમાં નાખ્યો. ડેટલોક કાળ કેદમાં રહી એક વખત અવસર પામી સમશીલ^૧ મિત્રોના વિચારમાં દોરાર્ધ કુમારે ક્રોધવડે માતાપિતાને મારી નાખ્યા; અને પોતે રાજ્યઉપર

૧. વિનતિ-અરજી. ૨. મીઠાં વચન. ૩. વારંવાર (દર વખતે). ૪. સરખા આચાર વિચારવાળા.

બેસી કુમિત્રોના પરિવારથી પરિવારીત થઈ, મઘાદિક વ્યસનોમાં આસક્ત રહી નિત્ય લોકોને પીડા કરવા લાગ્યો. તેના જીલમથી કાયર થઈને સર્વ સામંતોએ મંત્રીઓએ અને તેના પરિવારે મળી વિચારીને તે પાપીને ક્ષણવારમાં દેશનીકાલ કરી દીધો. પછી સર્વ શાસ્ત્રોમાં અને ન્યાયમાં ચતુર એવા જિનવદ્ધલ નામના તેના અનુજ બંધુનો શુભ મુહૂર્તમાં રાજ્ય ઉપર અભિષેક કર્યો. દેશનિકાલ કરેલા ભીમસેને બીજા દેશોમાં જઈને પણ ચોરી કરવા માંડી. ‘વ્યસન છોડવું. અશક્ય છે.’ માર્ગમાં પાથેય લેવાને માટે પથિકાને મારવા લાગ્યો, અને વેશ્યાદિકનાં વ્યસનથી નિસ પોતાનાં મનને વિશેષ કલુષિત કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે નિસ ધણો અન્યાય કરનારા એ ભીમસેનને લોકો પકડીને મારતા, પીડતા તથાપિ તેને મૃત્યુ પમાડતા નહિ. તેનાથી છૂટીને યથેચ્છાએ ગામેગામ ફરતો તે ભીમસેન અનુક્રમે મગધદેશના પૃથ્વીપુર નગરમાં આવી ચડ્યો. ત્યાં કોઈ માળીને ઘેર સેવક થઈને રહ્યો; ત્યાં પણ પત્ર, પુષ્પ અને ક્ષણાદિક ચોરીને વેચવા લાગ્યો. ત્યાંથી પણ તેને કાઢી મૂક્યો; એટલે તે કોઈ શેઠની દુકાને વાણીતર થઈને બેઠો; તથાપિ તેણે પોતાનું વધતું જતું દુર્વ્યસન છોડ્યું નહિ. ત્યાં રહીને પણ દુકાનની સર્વ વસ્તુઓ ચોરી ચોરીને વેચવા માંડી. ‘માણસને સ્વભાવનો ત્યાગ કરવો ધણો મુશ્કેલ છે.’ તેની ચોરી જાણવામાં આવતાં તે શેઠે તેને કાઢી મૂક્યો. ત્યાંથી નીકળીને તે ઈશ્વરદત્ત નામના કોઈ વ્યાપારીને ઘેર નોકર રહ્યો. એક વખતે દ્રવ્યનો લોભી ભીમસેન તે ઈશ્વરદત્તની સાથે નાવમાં બેસીને ત્વરાથી જળમાર્ગે ચાલ્યો. એક માસસુધી સમુદ્રમાં ચાલતું નાવ એકવાર રાત્રિમાં પ્રવાળાના અંકુરોની કોટિ સાથે સ્પર્શિત થયું. નાવિકાએ ધણા ઉપાય કર્યા પણ તે નાવ જરા પણ આગું કે પાછું ફર્યું નહીં; કેટલેક કાળે અત્તોદક પણ ખૂટી ગયું. પછી ચતુઃશરણું ઉચ્ચારણ કરી, અઠાર પાપસ્થાનનો ત્યાગ કરી, સર્વ જીવોને મન વચન કાયાથી મિથ્યા દુષ્કૃત આપી, શુભ ભાવનાએ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરી જેવામાં ઈશ્વરદત્ત વ્યવહારી મરવાની ઇચ્છાએ સમુદ્રમાં ઝંપાપાત કરવા જતા હતા, તેવામાં કેશુડાની જેવા કાંતિયુક્ત મુખવાળો અને તમાલના જેવો નીલવર્ણો કોઈ શુકપક્ષી તત્કાળ ત્યાં આવી માનુષી વાણીએ બોલ્યો “હે ઈશ્વરદત્ત વ્યવહારી! આ અર્પિત^૧ મૃત્યુનો ત્યાગ કર, અને આ સર્વના જીવિતના ઉપાય વિષે આદરથી માંડે વચન સાંભળ. હું કોમળ કાંતિવાળો પક્ષી છું, એમ જાણીશ નહીં, હું આ પર્વતનો અધિષ્ઠાતા દેવ છું અને તમને જીવિતનો ઉપાય કહેવાને તેમજ મરણથી અટકાવવાને હું આવ્યો છું, માટે તે ઉપાય સાંભળ.

૧ ભાતું. ૨ પાપી. ૩ બાળ, અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતાં.

૩૩૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૨ ભે.

તમારામાંહેથી એકજણ જે સાહસિક અને દયાળુ હોય તે મરવાને તૈયાર થઈ, આ સાગરના મધ્યમાં રહેલા પર્વત ઉપર જાઓ, અને ત્યાં જઈને ભારંડ પક્ષી-ઓને ઉડાડો એટલે તેમની પાંખોના ઝપાટાનો પવન તમારાં વહાણને ચલાવશે, તેથી બાકીના સર્વને જીવિત પ્રાપ્ત થશે.” આ પ્રમાણે તેનાં વચનને આદરથી સાંભળીને ઈશ્વરદત્તે વહાણમાં બેઠેલા સર્વ લોકોને ત્યાં જવાને માટે પૂછવા માંડ્યું, પણ કોઈએ હા પાડી નહીં, પછી જ્યારે ત્યાં જવાને લોભ બતાવ્યો, ત્યારે પેલો ભીમસેન નિર્લજ્જ થઈ સો દીનારના લોભથી સાગરના મધ્યમાં રહેલા પર્વત ઉપર ગયો. તેણે ત્યાં જઈ ભારંડ પક્ષીઓને ઉડાડ્યા, એટલે તેની પાંખોના પવનથી પ્રવાણના આવર્તમાંથી મુક્ત થઈ તે વહાણ આગળ ચાલ્યું. પર્વતપર રહેલો ભીમસેન પોતાના મનમાં જીવિતનો ઉપાય વિચારતાં કાંઈ ન સુજવાથી પેલાં શુક પક્ષીને શોધવા લાગ્યો, એટલામાં તે નજરે પડવાથી તત્કાળ તેને કહ્યું “હે મહા-પુણ્ય! મને પણ વહાણની જેમ અહિંથી નીકળવાનો ઉપાય બતાવો.” શુકપક્ષી બોલ્યો “હે ભીમસેન! તું જઈને આ સમુદ્રમાં પડ, એટલે તને આ જળમાં રહેલ કોઈ મહામત્સ્ય ગળી જશે; અને તે કાંઠે નીકળશે, પછી જો તું કુંડાડા મારે નહીં, તો આ લે, આ ઔષધી તેના ગળામાં નાખજે, એટલે તેના મુખનું વિવર મોઢું થઈને ઉઘાડું થશે. જ્યારે તેમ થાય એટલે તું કાંઠા ઉપર નીકળી જજે. આપ્ર-માણે તારે જીવવાનો ઉપાય છે, તે શિવાય નથી.” આવી રીતે શુકે કહ્યું, એટલે અતિ સાહસિક ભીમસેન તે ઉપાય કરીને તત્કાળ સિંહલદ્વીપને કાંઠે નીકળ્યો. સ્વસ્થ થઈને કાંઠા ઉપર ફરવા માંડ્યું, તેવામાં ત્યાં જળાશય અને વૃક્ષોને જોઈ જળપાન કરીને વિશ્રાંત થયો. પછી ભીમસેન ત્યાંથી કોઈ દિશા ધારીને આગળ ચાલ્યો. કેટલાક ગાઉ ઉદ્બંધન કરી ગયા પછી એક ત્રિદંડી સંન્યાસી તેના જોવામાં આવ્યો. તે મુનિવરને તેણે નમસ્કાર કર્યો, એટલે આશિર્વાદ દઈને તે સંન્યાસીએ તેને હર્ષથી પૂછ્યું “હે ભદ્ર! તું કોણ છે? આવા ગહન વનમાં કેમ ફરે છે? તું દુઃખી હોય તેમ જણાય છે, માટે સ્વસ્થ થા, અને તારે જે દુઃખ હોય તે કહે.” તેનાં વચનથી પ્રસન્ન થયેલા ભીમસેને કહ્યું “મુનિવર્ય! શું કહું? હું સર્વથા મંદભાગ્યવાળો છું, આ સંસારમાં જટલા મહાદુઃખી, સૌભાગ્યરહિત અને નિર્ભાગી પુરૂષો છે, તે સર્વમાં હું પ્રથમ છું, એમ તમારે જાણી લેવું. હું જ્યાં જને માટે જાઉં, ત્યાં તે વસ્તુ સિદ્ધ થતી નથી; જો તૃષાતુર થઈને સમુદ્રપાસે જાઉં, તો પણ જળ મળતું નથી. હું મંદભાગી જતાં લાખો વૃક્ષો ઉપરથી ફળ, સેંકડો નદી-ઓમાંથી પાણી અને રોહણગિરિમાંથી રત્ન પણ અદૃશ્ય થાય છે. મારે જ્ઞાતા,

સર્ગ ૧૦ ભો]

ભીમસેનનું ભટકતું.

૩૩૫

માતા, કાંતા કે પિતા કોઈ નથી, તથાપિ હું ઉદરપૂરણા કરી શકતો નથી.” તેનાં આવાં દીન વચનો સાંભળી એ માયાના ગૃહરૂપ મુનિરાજ અમૃતના સાર જેવું મધુર વચન બોલ્યા “અરે ભદ્ર! હવે ખેદ કર નહિ, પરાભવને છોડી દે, હું મળતાં હવે તારૂં દારિદ્ર્ય ગચુંજ એમ સમજ. અમે હંમેશાં પરોપકાર કરવાને માટેજ આમ તેમ વિચરીએ છીએ, અમારે કોઈ પણ સ્વાર્થ નથી, માટે હવે તું શામાટે દુઃખ ધરે છે? સૂર્ય નિત્ય પ્રકાશે છે, મેઘ જળ આપે છે, વૃક્ષો ફળે છે, ચંદ્ર અમૃત વર્ષાવે છે, ચંદનવૃક્ષ ઉગે છે, મલયાચળનો વાયુ વાય છે અને સ-જ્જનો ફરે છે, તે સર્વ પરોપકારને માટેજ છે. આ સિંહલદ્વીપમાં મારી સાથે ચાલ, ત્યાં તને રત્નની ખાણમાંથી સુખે રત્નો આપીશ.” આવાં ત્રિદંડીનાં વચન સાંભળી ભીમસેન તેની સાથે ચાલ્યો. ‘પ્રાયઃ મુનિવેષ પ્રાણીઓને વિશ્વાસ પમાડે છે.’ પોતાની પાસેની સો સુવર્ણ મહોરનું માર્ગમાં ખાવા માટે પાથેય લઈ તેઓ કેટલેક દિવસે હર્ષથી એક રત્નની ખાણપાસે આવ્યા. પછી કૃષ્ણ ચતુર્દશીને દિવસે એ કપટીમુનિએ ભીમસેનને ખાણમાં ઉતારી રત્નો બહાર કઢાવવા માં-હ્યાં. સર્વ રત્નો લઈ લીધા પછી તે દુષ્ટ તાપસે દોર છેદી નાખીને તેના અધિ-ષ્ઠાતા દેવને માટે ભીમસેનને ખાણમાં પડતો મૂક્યો. દેવના બલિને માટે ભીમ-સેનને પડતો મૂકી ત્રિદંડી ત્યાંથી ઉત્સુક થઈ બીજે રસ્તે ચાલતો થયો. ભીમસેન પીડિત થઈને ખાણમાં આમતેમ ફરવા લાગ્યો; તેવામાં અત્યંત પીડિત અને કૃશ થઈ થયેલો એક પુરૂષ તેના જોવામાં આવ્યો. ભીમસેનને જોઈ દયા લાવીને તે બોલ્યો “વત્સ! અહિં યમરાજનાં મુખમાં તું કેમ આવ્યો છે? શું તને પણ મારી જમ પેલા પાપી તાપસે રત્નનો લોભ બતાવીને છેતર્યો છે? ‘હા તેમજ થયું છે.’ એમ કહીને ભીમસેને પૂછ્યું “અહીંથી નિકળવાનો ઉપાય હોય તો બતાવો.” તે બોલ્યો “જીવિતનો એક ઉપાય છે તે સાંભળઃ આવતી કાલે સ્વર્ગમાંથી કેટલીક દેવીઓ પોતપોતાનાં અધિષ્ઠીત રત્નોનો ઉત્સવ કરવામાટે અહિં આવશે, તેઓ શુભ ભાવનાથી આ ખાણના અધિષ્ઠાતા રત્નચંદ્ર નામના દેવની વિવિધ ગીતનૃત્યના ઉપચારથી પૂજા કરશે. તે વખતે કંિકરો સહિત એ રત્નચંદ્ર દેવનું ચિત્ત તેમના સંગીતમાં લાગતાં તું બહાર નીકળી જજ, તે વખતે દેવતાઓ પણ તને કોઈ કરી શકશે નહીં.” આવી રીતે ભીમસેનને આશ્વાસન આપી તે પુરૂષે વિચિત્ર વાણીવડે વાર્તાલાપ કરી તેની સાથે આખો દિવસ નિર્ગમન કર્યો. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે મૃદંગનો ધ્વનિ કરતી કેટલીક દેવીઓ વિમાનમાં બેસીને મહોત્સવપૂર્વક ત્યાં આવી. જ્યારે અધિષ્ઠાયક દેવનું મન તેના કંિકરો સહિત સંગીતમાં મગ્ન થયું, ત્યારે

૩૩૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

ભીમસેન તત્કાળ ખાણની બહાર નીકળી ગયો. પછી મંદ મંદ માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરતો ભીમસેન કેટલેક દિવસે સિંહલદ્વીપના મુખ્ય નગર ક્ષિતિમંડન પુરમાં આવ્યો. ત્યાં સર્વ સુલભ વસ્તુઓથી સંપૂર્ણ એવી કાંઈ વ્યાપારીની ભાંડશાળા (વખાર) ઉપર સેવક થઈને રહ્યો. ભયંકર દર્શનવાળા અને પરને ઠગવામાં ચતુર એવાં અનાચારી ભીમસેને તે વ્યાપારીના ઘરમાંથી પણ ધણીવાર ચોરી કરી. એક વખતે કાટવાળોના જાણવામાં આવ્યું કે એ ચોર છે એટલે તેને અપરાધી ગણી બધે ફેરવીને શૂલીએ ચડાવવા લાઈ ગયા, તેવામાં ઈશ્વરદત્ત શેઠે તેને બેંચો. પોતાનો ઉપકારી જાણી તત્કાળ રાજની પાસે વિજ્ઞાપિત કરી તેને છોડાવ્યો. ત્યાંથી નાવમાં બેસી કેટલેક દિવસે એ મહાસાહસી ભીમસેન પૃથ્વીપુર નગરમાં આવ્યો. વહાણમાંથી ઉતરીને ત્યાં આગળ કોઈ પરદેશીને બેઠો તેણે પોતાનો વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેનું વૃત્તાંત સાંભળી ‘તું ખેદ કરીશ નહીં’ એમ કહેતો તે ભીમસેનને સાથે લઈ રોહણાચળ તરફ ચાલ્યો. ઉતાવળે ચાલતાં માર્ગમાં એક તાપસને આશ્રમ તેમના એવામાં આવ્યો. તેમાં એક જટિલ નામના વૃદ્ધ મુનિ હતા, તેમને તેઓએ હર્ષથી નમસ્કાર કર્યો. એ વખતે જંગલ નામનો એક શિષ્ય આકાશમાર્ગે આવ્યો; તેણે વિનયથી ગુરૂને પ્રણામ કર્યો. કપટી જટિલે પોતાના શિષ્ય જંગલને પૂછ્યું “વત્સ! અધુના તું ક્યાંથી આવ્યો?” જંગલ બોલ્યો “સ્વામી! હું સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયો હતો, ત્યાં શત્રુંજય અને ગિરનાર ઉપર જિનપૂજન કરીને અહીં આવ્યો છું. એ બંને તીર્થને મહિમા મારા જવાથી કહી શકાય તેમ નથી. તે મહિમાને કોઈ માણસ જાણી શકે તેમ પણ નથી, માત્ર કેવળીજ જાણે છે. જેની ઉપાસના કરવાથી લોકોને આ લોક અને પરલોકનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એવા ઉજ્જયંત (ગિરનાર) ગિરિનો મહિમા વિશેષ પ્રકારે હું કહું છું તે સાંભળો. જેના આરાધનથી અશોકચંદ્રની જમ પ્રાણી કાંતિ, કળા, લક્ષ્મી અને ઇંદ્ર તથા ચક્રવર્તીની સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે અશોકચંદ્રની કથા આ પ્રમાણે—

“અંધાનગરીમાં અશોકચંદ્ર નામે એક પરોપજીવી અને દરિદ્રી ક્ષત્રિય હતો. નિર્ધનપણને લીધે ઘર ઉપરથી વિરક્ત થઈ ગયો હતો. એક વખતે તે ઉદ્વેગથી ફરતો હતો, તેવામાં દયાળુ જૈન તપસ્વીઓ (મુનિઓ) ને બેઠો તેણે નમસ્કાર કરી પોતાના દુર્ભાગ્યલંગનો ઉપાય પૂછ્યો. તપસ્વી મુનિઓ બોલ્યા “વત્સ! આ સંસારમાં પ્રમાદી જીવ નિર્બળ છતાં કર્મના બળથી ભમ્યા કરે છે. તે કર્મ કોઈનાથી અન્યથા થઈ શકતું નથી. કેવળ ભરપૂર રીતે તે આત્માને સંકલ્પ

સર્ગ ૧૦ મો.]

અશોકચંદ્રની કથા.

૩૩૭

વિકલપથી પીડ્યા કરે છે. જીવ તેનાં વિષાકને ભોગવ્યા વિના કે રૈવતગિરિની શુદ્ધભાવે સેવા કર્યાવિના એ કર્મનાં પાંજરામાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તેઓ વિરામ પામ્યા પછી અશોકચંદ્ર શુદ્ધ ભક્તિપૂર્વક ચિત્તની અભિલાષાથી રૈવતગિરિએ આવ્યો અને ત્યાં સ્થિર થઈને તપસ્યા કરવા લાગ્યો. કેટલેક દિવસે તે ગિરિની અધિષ્ઠાયિકા અંબાદેવીએ પ્રીતિ સહિત તેની પાસે આવી જના સ્પર્શથી લોહનું સુવર્ણ થાય તેવો એક સ્પર્શમણિ આપ્યો. તે લઈ પોતાને નગરે જઈ ધણા માણસો રાખી, દ્રવ્યનાં બળથી રાજ્ય મેળવી અશોકચંદ્ર સર્વ સુખ ભોગવવા લાગ્યો.

“એકદા તે ઉત્તમ બુદ્ધિવાળો અશોકચંદ્ર ચિત્તમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે “આ સર્વ રાજ્યને, દ્રવ્યને, સમગ્ર સ્ત્રીઓને અને મારા જીવિતને પિંકાર છે; કારણ કે જે અંધિકાના પ્રસાદથી મેં આ સર્વ ઉપાર્જન કર્યું, તે અંધિકાનું તો હું પાપી સ્મરણ પણ કરતો નથી કે ત્યાં જઈને તેને નમતો પણ નથી.” આવો વિચાર કરીને અન્યદા અચલ ચિત્તાવાળો અશોકચંદ્ર સંધની સામગ્રી એકત્ર કરી સર્વને દાન આપતો સ્વજનોની સાથે ત્યાંથી આદ્યો. કેટલેક દિવસે તે શત્રુંજયપર આવ્યો; ત્યાં વિધિવડે પ્રભુની પૂજા કરીને ત્યાંથી રૈવતાચલે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં ગર્જેદ્રપદ વિગેરે કુંડોનાં જળથી પોતે સ્નાન કરતો અને નેમિનાથ પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવતો વિવિધ પુષ્પોથી પૂજા કરવા લાગ્યો. પછી જગન્માતા અંધિકાની ભક્તિથી આદરસહિત પૂજા કરીને પ્રીતિપૂર્વક ચિત્તમાં વિરક્ત થઈતે ચિંતવવા લાગ્યો “શ્રી નેમિનાથ દેવ અને આ અંધિકાના મોટા પ્રસાદથી મેં ત્રણસો વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું; હવે એ રાજ્ય ઉપર પુત્ર બેસો અને મારે શ્રીનેમિનાથની પાદુકાનું શરણ થાઓ.” પછી પુત્રને દેશમાં મોકલી તત્કાળ રાજ્યપર બેસાર્યો, અને પોતે દીક્ષા લઈ અંતે શુભ ધ્યાનવડે મોક્ષને પ્રાપ્ત થયો.”

જંગલ શિષ્ય કહે છે “હે જટિલ ગુરૂ! આ સર્વ મેં પ્રલક્ષ બેયું છે, તેથી હું જાણું છું કે એ રૈવતાચલજ મોટું તીર્થ છે, તેના જેવું બીજું કોઈ તીર્થ નથી; જે તીર્થની સેવાથી પુરૂષો આ લોકમાં સર્વ સંપત્તિ અને પરલોકમાં પરમપદને પામે છે; વળી જની સેવાથી પાપી પ્રાણીઓ પણ સર્વ કર્મનો સંક્ષેપ કરી અવ્યક્ત અને અક્ષય એવા શિવપદને પામે છે. આકાશમાં ઉડતા પક્ષીઓની છાયા પણ બે એ તીર્થનો સ્પર્શ કરે છે, તો તેઓ દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરતા નથી, તો એ તીર્થના સહવાસીઓની તો વાર્તાજ શી કરવી?”

આ પ્રમાણે જંગલના સુખથી રૈવતગિરિનો મહિમા સાંભળી હાં રહેલા

૩૩૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ નો.

સર્વ તપસ્વીઓ પરમ હર્ષને પ્રાપ્ત થયા. પેલો વિદેશી અને ભીમસેન તે મહિમા સાંભળી પ્રથમ રોહણાચલપર જઈ પછી ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કરી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. વેગથી માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરી તેઓ રોહણાચળ પાસે આવ્યા, ત્યાં પર્વત નાયક દેવની પૂજા કરીને તેઓએ રાત્રિજગરણ કર્યું. પ્રાતઃકાલે રત્નની ખાણપાસે આવી તેમાંથી રત્નો કાઢવાની ઇચ્છાએ ‘હા દૈવ’ એમ બોલી તેમણે ખાણમાં પ્રહાર કર્યો, એટલે ભીમસેનને તેમાંથી બે અમૂલ્ય રત્નો મળ્યાં. તેમાંથી એક મહા તેજસ્વી રત્ન રાજદાણ તરીકે રાજકુળમાં આપી બીજું રત્ન સાથે લઈને તે ત્યાંથી ચાલ્યો. વહાણમાં બેસી ચાલતાં એકદા રાત્રિએ પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જોઈ વહાણના કાંઠાપર બેસી હાથમાં રત્ન લઈને બંનેનાં તેજની તુલના કરવા લાગ્યો. તેવામાં કદથી પ્રાપ્ત થયેલાં રત્નને વારંવાર જોતાં ભીમસેનના હાથમાંથી અભાગ્યયોગે તે રત્ન સમુદ્રમાં પડી ગયું. તત્કાળ તે મૂર્છા પામી ગયો, પછી થોડીવારે સચેત થઈ પોકાર કરવા લાગ્યો “હા દૈવ ! તેં આ શું કર્યું ? રત્નનું હરણ કરતાં માંડ જીવિત કેમ ન હતું ? મારા જીવિતને, જન્મને, માનુષ્યલવને અને દૈવને ધિક્કાર છે.” આવી રીતે વિલાપ કરતો ભીમસેન ફરીવાર મૂર્છા પામીને પડી ગયો. તેના કોલાહલના અવાજથી નાવિક પુરૂષો ત્યાં એકઠા થયા અને તેને પવન નાખી ફાણવારમાં તેની મૂર્છાનો ભંગ કર્યો. જ્યારે ચૈતન્ય આવ્યું ત્યારે તેણે નાવિકોને જાણે સ્વરે કહ્યું “માંડ રત્ન સમુદ્રમાં પડી ગયું છે, માટે નાવ જાણું રાખો અને તેનો શોધ કરો.” તે સાંભળી પેલા વિદેશી મિત્રે તેને સમજાવીને કહ્યું ‘મિત્ર ! આ તને શું થયું છે ? ક્યાં રત્ન ! ક્યાં જળ ! અને ક્યાં વહાણ ! કેમકે તારું રત્ન પડી ગયા પછી તો આપણે ઘણો પંથ કાપ્યો છે; માટે હે મહાબંધુ ! શોક છોડી દે, ધીરજ ધર, ખેદ કર નહિ; હું છતાં તને ઘણાં રત્નો મળશે, નહીં તો આ માંડ ગુણવાન રત્ન લે; વળી અઘાપિ ભૂમિપર રૈવતાચલગિરિ વિદ્યમાન છે, માટે શા માંડ વિલાપ કરે છે ?’ આવાં મિત્રનાં વચનથી મનમાં ધૈર્ય ધરી સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરી ભીમસેન અનુક્રમે સમુદ્રના તીરની ભૂમિપર આવ્યો.

ત્યાંથી બન્ને મિત્ર રત્ન અને પાથેય લઈ રૈવતગિરિને માર્ગે ચાલ્યા. હુર્લાગ્યના યોગથી માર્ગમાં ચોરોએ આવીને રત્ન ને પાથેય સર્વ હુંટી લીધું. પાથેય અને વસ્ત્રવગરના થઈ જવાથી નિરાહારી અને કૃશ શરીરવાળા તેઓ માર્ગમાં એક મુનિને જોઈ ઘણા ખુશી થયા. શાંત મનવાળા તે મુનિને ભક્તિથી નમસ્કાર કરી હૃદયમાં હર્ષ પામી

૧ રત્નનાં ને ચંદ્રનાં તેજની.

સર્ગ ૧૦ મો.] ભીમસેનને મુનિએ કરેલો ઉપદેશ, તેના અંધુને મેળાપ.

૩૩૯

તે દુઃખી મિત્રોએ સ્વસ્થપણે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો. પછી કહ્યું “ હે મુનિ ! દારિદ્ર અને દુર્ભાગ્યથી પીડિતોમાં અમે રાજા જેવા છીએ, તેથી હવે આ પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત કરીને મરણ પામવાના અભિલાષી છીએ. જેમ જળવિના મેધ, જીવવિના શરીર, સુગંધવિના પુષ્પ, કમળવિના જળાશય, તેજવિના ચંદ્ર, સંસ્કૃત ભાષાવિના વાણી, આચારવિના કુલીનતા, વિદ્યાવિના તપસ્વીપણું, ભયવિના શૃંગાર, નાયકવિના સેના, સુપુત્રવિના કુળ, દાનવિના ધન, ગૃહિણી (સ્ત્રી) વિના ધર, ન્યાયવિના વિનય, ચંદ્રવિના રાત્રિ, પ્રતિભાવિના પ્રાસાદ, દયાવિના ધર્મ, સસ્યવિના વફતતા અને નેત્રવિના મુખ, તેવી રીતે દ્રવ્યવિનાનો પુરૂષ છે.” આવાં તેમનાં સપ્તેક વચન સાંભળી અતિ દયાળુ મુનિ તેઓ પ્રત્યે બોલ્યા “તમેએ પૂર્વજન્મમાં વારંવાર ધર્મ કર્યો નથી, તેથી તમને આ નિર્ધનપણું પ્રાપ્ત થયેલું છે, માટે હવે પ્રાણ ઉપર ખેદ કરો નહીં. પ્રાણીઓને સારા કુલમાં જન્મ, નિરોગીપણું, સૌભાગ્ય, અદ્ભુત સુખ, લક્ષ્મી, આયુષ્ય, યશ, વિદ્યા, મનોહર કાંતા, અશ્વ, હાથી, લાખો લોકાથી સેવા, ચક્રવર્તી અને ઈંદ્રનો વૈભવ-એ સર્વ ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે તમે ગિરિ ઉપરથી પડીને પ્રાણુભાગ ન કરતાં સર્વ મનોરથને આપનારા આ રૈવતગિરિપર જાઓ. હે ભીમસેન ! તેં પૂર્વજન્મમાં અનીતિવડે એક મુનિને અઘાર ઘડી-સુધી પીડ્યા હતા, તેનું આ ક્ષણ છે. પ્રાણપુરૂષોએ બાહ્ય અભ્યંતર બંને પ્રકારે મુનિની આરાધના કરવી, વિરાધના કરવી નહિ; તેમની વિરાધના કરવાથી કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે અને સેવા કરવાથી ઈષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે. હે ભદ્ર ! હવેથી તારૂં કલ્યાણ થશે, તેમાં કાંઈ પણ સંશય રાખીશ નહિ, કેમકે હવે અશુભ કાળ વીતી ગયો છે, તેથી જરા પણ ખેદ કરીશ નહિ. આ અખિલ ભૂમિ તારાવડે જિનમંદિરથી મંડિત થશે, તારા જેવો કોઈ પુણ્યવાન નર થશે નહિ.” મુનિના આવા ઉપદેશથી ભીમસેન વિદેશી મિત્રની સાથે તે મુનિને નમી શુભ ચિંતન કરતો રૈવતાચલ તરફ ચાલ્યો. અનુક્રમે રૈવતગિરિપર આવી ઘોર તપ કરીને તે શ્રી નેમિનાથની પૂજા કરવા લાગ્યો. એકદા કોઈ સંધ ત્યાં યાત્રા કરવા આવ્યો, તેમાં સંધપતિ ભીમસેનનો અનુજ અંધુ હતો. તે સંધ અને અમાત્યની સાથે શ્રી જિનાલયમાં પ્રભુની આરતિ ઉતારતો ભીમસેનના જેવામાં આવ્યો. આરતિ ઉતાર્યા પછી તેણે ભીમસેનને જોતાંજ આજ્ઞાપ્યો, એટલે અમાત્યોને કહ્યું “આ તરફ જાઓ, આ કોણ છે ?” અમાત્યો બોલ્યા “રાજા ! આ તમારા ભાઈ ભીમસેન છે કે જેને આપણે દરેક દેશમાં ચર મોકલીને શોધાવ્યા હતા.” પછી સાંથી સર્વે ઉઠ્યા એટલે અતિ હર્ષ પામેલા રાજાએ ભીમસેનને આલિંગન કરી નમસ્કાર કર્યો. ભીમસેન

૩૪૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.]

પણ પ્રીતિરૂપી વેલને વધારવાને માટે અશ્રુજળને સિંચતો હર્ષથી વારંવાર આલિંગન કરી કરીને પોતાના લઘુ બંધુના મસ્તકપર ચુંબન કરવા લાગ્યો. અનુજ બંધુ ભક્તિથી બોલ્યો “ભાઈ ભીમસેન ! એવું કોઈ સ્થાન બાકી રહ્યું નથી, કે જ્યાં મેં તમને શોધ્યા નહિ હોય. પ્રિય ભાઈ ! આટલા વર્ષસુધી મારાવિના તમે ક્યાં રહ્યા હતા ? મેં તમારું રાજ્ય થાપણની જમ આજસુધી જળવ્યું છે, હવે તેનો સ્વીકાર કરો.” આવા અતિવિનીત વચનથી મનમાં હર્ષ પામેલા અને સારઆહી બુદ્ધિવાળા ભીમસેને મંત્રીઓની સાથે પોતાનું રાજ્ય પાછું ગ્રહણ કર્યું. પછી નિર્મળ જળથી પોતે સ્નાન કરી, પ્રભુને સ્નાન કરાવી, પૂજન કરીને શુભ વાસનાવાળા ભીમસેને વિધિપૂર્વક આરતી ઉતારી અને પ્રતિદિન નવીન મહોત્સવપૂર્વક અઠાઇઉત્સવ કરી અનુજ બંધુની સાથે તેણે શ્રીનેમિનાથની પૂજા કરી. પછી જીનેશ્વરને નમી ભીમસેન પોતાના દેશ તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં અનેક રાજાઓએ પૂજલો ભીમસેન મોટા ઉત્સવોથી પોતાની નગરીમાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના સુલક્ષણી રાજાને જોઈ ઉત્સાહવાન થયેલા નગરજનોએ નૃસ્યાદિ વિવિધ ઉત્સવો-પૂર્વક તેમને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પુરસ્કીઓએ ગોખમાંથી વધાવવાને નાખેલી લાજને ગ્રહણ કરતો રાજા ઉત્સુક મનથી સૌના આશીર્વાદપૂર્વક પોતાના મંદિરપાસે આવ્યો. વસ્ત્ર, દ્રવ્ય, તાંબૂલ, અશ્વ, વાણી અને દૃષ્ટિથી સર્વ લોકનું સન્માન કરી, સર્વને વિદાય કરીને પછી પોતે મંદિરમાં પેઠો. પ્રથમ કુળદેવતાને નમસ્કાર કરી પોતાના બંધુનીસાથે ભોજન લઈ ક્ષણવાર વિશ્રામ લઇને તે સભ્યજનોથી અલંકૃત એવી સભામાં આવ્યો. એવી રીતે ભીમસેન ત્રાસ પમાડ્યા વગર પોતાની પ્રજાનું રક્ષણ કરતો, વ્યાધિરહિત થઈને ધર્મ કરતો, અલોભી હોવાથી દ્રવ્યને નહીં ગ્રહણ કરતો અને શક્તિ ફેરવ્યાવિના શાંતિથી રાજ્ય કરતો રહેવા લાગ્યો. જ્યારથી ભીમસેન રાજ્યપર બેઠો ત્યારથી ચાર લોકોની તો માત્ર વાર્તાજ રહી હતી; નગરજનો કદિપણ પીડિત થતા નહિ અને લોકમાં કોઈ પણ ધર્મથી ભ્રષ્ટ થતું નહિ. પ્રથમ પોતે ક્રોધના આવેશમાં પોતાના માતાપિતાને મારી નાખ્યાં હતાં, તેમનો શોક કરતાં ભીમસેને માતાપિતાને ઉદ્દેશીને બધી પૃથ્વી જિનપ્રાસાદથી મંડિત કરી દીધી. સંસારી વિકારને ત્રાસ આપનાર એવા તેણે દીનજનની દીનતાને દૂર કરતા અને દેવ ગુરૂપર ભક્તિ ધારણ કરતા સુખે રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું. શત્રુઓથી અલંબ્ય એવા ભીમસેને પોતાના અનુજ બંધુને યુવરાજપદ આપી પેલા વિદેશી મિત્રને ક્રોશાધ્યક્ષ કર્યો.

એક વખતે જિનાપૂજન કરવામાં ઉઘમી ભીમસેન બહાર ઉઘાનમાં ગયો.

સર્ગ ૧૦ મો.]

ભીમસેનનો ગિરનાર ઉપર મોક્ષ.

૩૪૧

ત્યાં એક વિદ્યાધરને જોઈ તેણે પૂછ્યું “તમે ક્યાંથી આવો છો?” વિદ્યાધર બોલ્યો “હે રાજા! શત્રુંજય અને ઉજ્જયંત (ગિરનાર) ગિરિપર રહેલા પ્રભુને નમસ્કાર કરીને હું અહીં જિનેશ્વરને નમવા માટે આવેલો છું.” તે વિદ્યાધરનાં વચનથી રાજાને સ્મરણ થયું કે મને ધિક્કાર છે કે હું રૈવતગિરિપર જઈને પ્રભુને નમતો નથી. એવી ચિંતા કરતો રાજા પોતાના અનુજબંધુ જયસેનને રાજ્ય આપી તત્કાળ અદ્ય પરિવાર અને સમૃદ્ધિ સાથે લઈ રૈવતગિરિ તરફ ચાલ્યો. અનુક્રમે પ્રથમ શત્રુંજયગિરિપર જઈ ત્યાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુને નમી, પૂજા અને અઠાઈ ઉત્સવ કરી ત્યાંથી રૈવતગિરિપર ગયો; ત્યાં કર્પૂર, કેશર, ઉત્તમ ચંદન અને નંદન-વનમાં થયેલાં વિવિધ પુષ્પોથી શ્રીનેમિનાથની પૂજા કરી. સર્વ યાચકાના અર્ચને પૂરતા ભીમસેને દાન, શીલ, તપ અને ભાવના ભેદથી પ્રવર્તી ત્યાં રહીને ચાર વર્ષ નિર્ગમન કર્યાં. પછી પ્રમાદરહિત એવા તેમણે જ્ઞાનચંદ્ર મુનિની પાસે મુક્તિને આપનારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એ ભીમસેન રાજા આ મહામુનિ થઈને અહીં તપસ્યા કરે છે. જેણે પૂર્વે મહાપાપ કર્યા છે એવા આ રાજામુનિ આ ગિરનાર ઉપર જ રહીને આજથી આઠમે દિવસે કેવળી થઈ મુક્તિપદને પામશે.

હે દેવતાઓ! અમે અર્બુદાચળ (આબુ) ગયા હતા, ત્યાં જ્ઞાનચંદ્ર મુનિના મુખથી આ પર્વતરાજનું આ પ્રમાણે માહાત્મ્ય સાંભળ્યું હતું. મહાપાપના કરનારા અને મહા દુષ્ટ એવા કુષ્ઠાદિક રોગવાળા પુરૂષો આ રૈવતગિરિના સેવનથી સર્વ સુખના ભાજન થાય છે. આ ગિરિઉપર ભાવથી જો અદ્યપદાન કર્યું હોય તો-પણ તે બહુ થઈ અતિ વૃદ્ધિ પામીને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ કરે છે. આ ગિરિપર દ્રવ્યાભિલાષીને દ્રવ્ય, સુખાભિલાષીને સુખ, રાજ્યાભિલાષીને રાજ્ય અને ઈંદ્રપણને ઇચ્છનારને ઇંદ્રપણું પ્રાપ્ત થાય છે. જે તીર્થને શ્રીનેમિનાથ પ્રભુએ પોતે પણ આશ્રિત કરેલું છે, તે સર્વ પાપહારી તીર્થને બીજા કયા પુરૂષો ન સેવે? આ પ્રમાણે માર્હેંદ્ર ઈંદ્રનાં મુખથી સાંભળીને સર્વ ભક્તિપરાયણ દેવતાઓ નિધિથી જિનપૂજાદિ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

આ કથા કહીને શ્રીવીરપ્રભુ ઇંદ્રને કહે છે કે હે ઈંદ્ર! એવી રીતે ઘણા મુનિવરો આ તીર્થ ઉપર પોતાનાં પાપકર્મને ખપાવી મુક્તિપદને પામ્યા છે. એ તીર્થ ભવિષ્યમાં યનારા શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના આશ્રયભૂત થવાનું હોવાથી ભરત રાજાએ આ અવસર્પિણી કાળમાં પ્રકાશિત કરેલું છે. રૈવતગિરિના મંડનરૂપ એ શ્રીનેમિનાથપ્રભુ હરિવંશમાં થયેલા છે, તેથી પ્રથમ તે વંશનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરી સંભળાવું છું.—

હરિવંશોત્પત્તિ.

તે તે પુરૂષરત્નોની ખાણરૂપ, અનેક પર્વને ધરનાર અને કલ્યાણની

૩૪૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

કસોટિ જેવો હરિવંશ સારી રીતે જય પામો—આ ભરતક્ષેત્રમાં ઉત્તમ તેજથી વિરાજિત અને વિક્રમથી શત્રુઓના કોશને હરાણુ કરનારી કૌશાંબી નામે એક ઉત્તમ નગરી છે. જે નગરીમાં ચમત્કારી કાવ્યને પઢતી મેનાઓ વાચાળ વિદ્વાનોને પણ વિસ્મય પમાડે છે, જ્યાં પરસ્પર લોહોના સંઘટ્ટથી ધસાતા મુગુટનાં રત્નોનાં ફિરણો ચારેતરફ રહેલાં વાસગૃહોને વિચિત્ર કરે છે, જ્યાં લોકો સદા આનંદમય, વિગ્રહને શાંત કરનાર અને સુંદર શરીરવાળા વસે છે, જેમના ઊંચા ગ્રહોનીપાસે શુભ ગ્રહો ધ્રુવી કરે છે, અને જ્યાં અહમિદ્ર જેવા શ્રી જિનેન્દ્રની આજ્ઞાથી વિભૂષિત ગૃહસ્થો વિશેષ ધર્મ આરાધવાની ઇચ્છાથી જાણે દેવતાઓ વિવિધ ભૂષણને ધારણ કરીને પૃથ્વીપર આવ્યા હોય તેવા જણાય છે. આવી કૌશાંબી નગરીમાં ભુવનના વિશાળ પ્રદેશની અંદર પોતાનાં શુભવ્રતને^૧ પ્રસારનાર અને વિદ્વાનોના માનસમાં^૨ હંસસમાન સુમુખ નામે એક રાજા હતો. તે સજ્જનોમાં સજ્જન, વિદ્વાનોમાં વિદ્વાન, શત્રુઓમાં શત્રુ, બળવાનમાં બળવાન, ધર્મીઓમાં ધર્મી અને રૂપવંતમાં રૂપવાન હતો. અરિહંત પ્રભુ વીતરાગ છતાં તેના ચિત્તમાં સરાગની જેમ વસ્યા હતા, અને યતિજનો પણ તેના ગુણોથી સંયત^૩ થયા હોય તેમ તેના નગરમાં આવીને રહેતા હતા. વિશ્વને સુખ કરનાર અને પોતાના ગુણોથી વિરાજમાન તે રાજા પોતાના વિશ્વાસયોગ્ય કર્મથી સર્વ વિશ્વનાં ઐશ્વર્યનું પાલન કરતો હતો.

એક વખતે દેવવૃક્ષની^૪ જેમ કળ, પદ્મવ અને પુષ્પોને વિકાશ, કરતી વસંતઋતુ વનમાં પ્રસરી. એ ઋતુમાં ઘણી લીલા કરતી રમણીઓની સાથે ક્રીડા કરવાને માટે સુમુખ રાજા ઉદ્યાનમાં જતો હતો, તેવામાં એક સુકુમાર બાળા તેના જોવામાં આવી. પુષ્પ અને ઉત્તર સ્તનના ભારથી તેનું અંગ નમી ગયું હતું, વદન ઉપર કામદેવના બાણનું ભાથું હોય તેવી નાસિકા હતી, ચકિત હરિણીનાં જેવાં લોચન હતાં, નિતંબ અને મધ્યભાગ મનોહર હતો, કામદેવ અને રતિના ધનુષના જેવી બ્રહ્મુટિ હતી અને તેણીના કરચરણ કમળના જેવા કોમળ હતા. તે સુંદરીને જોઈ મનને મથન કરે તેવા મનમથનાં બાણોથી રાજા શિયિલ થઈ ગયો. તત્કાળ હૃદયમાં સંકટપવિકટપ કરવા લાગ્યો ‘ શું સ્વર્ગને જીતીને પૃથ્વીપર વિજય કરવાને માટે આ દેવી આવેલ હશે ? અથવા શું કોઈ પુણ્યભોક્તા પુરૂષનાં પુણ્ય તેને હરી લાવ્યાં હશે ? ’ આવી ચિંતામાં નિમગ્ન થયેલો રાજા ત્યાંથી એક ડગલું પણ ભરી શક્યો નહિ, એટલે જાણે તેનો ભાવ જાણવાને ઇચ્છતો હોય તેમ તેનો મંત્રી શુદ્ધ વાણીએ બોલ્યો “ સ્વામી ! આપણું તમામ લશ્કર આગળ ચાલ્યું ગયું છે તો હવે કેમ વિવ્રંબ કરો છો ? તમારી સાથે રમવાની ઇચ્છા કરતી વસંતલક્ષ્મી ઉત્કંઠિત થઈને

૧ આચરણ. ૨ મન. ૩ આકર્ષિત, ખેંચાયલા. ૪ કલ્પવૃક્ષ.

સર્ગ ૧૦ મો.]

હરિવંશોત્પત્તિ.

૩૪૩

રાહ જીએ છે. મંત્રીની તેવી ભિન્ન વાણી સાંભળી રાજા તે રમણીમાં પોતાનું દૃઢ મૂકી વક્ત્રીવાથી^૧ અવલોકન કરતો કરતો માંડ માંડ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. સર્વ શરીરમાં કામદેવ વ્યાપ્ત થયેલો હોવાથી એ પરિતાપી રાજા અલ્પ જળમાં રહેલાં માછલાંની જેમ વસંતમાં, સ્ત્રીજનમાં, કમળોમાં, વાપિકામાં, વિકાશી બોરસ-ળીમાં કે કરેણના પુષ્પ ઉપર જરાપણ પ્રીતિ પામ્યો નહિ. જેની ખીજ ઈંદ્રિયો ખહેરાશ પામી ગઈ છે એવો સુમુખ રાજા આગળ, પડખે, પછવાડે, શયનમાં, વનમાં અને ગૃહમાં જેવી તે સ્ત્રીને જોઈ હતી, તે પ્રમાણે તેનેજ જેવા લાગ્યો. રાજાની આવી અવસ્થા જોઈ સુમતિ નામનો મંત્રી જણે તેના ભાવને જણાવતાજ ન હોય તેમ ભક્તિથી બોલ્યો “હે સ્વામી ! સર્વ પૃથ્વી ઉપર તમારી આજ્ઞા માન્ય છે, રણમાં તુણની જેમ તમે સર્વ શત્રુઓને જીતીને નમાવી દીધા છે અને મૂર્તિમતી હોય તેમ શાશ્વત લક્ષ્મી તમારાં ઘરમાં સદા વસે છે, તે છતાં તમને ખેદ થવાનું કાંઈપણ કારણ મારા સમજવામાં આવતું નથી. હે મહારાજ ! સર્વ આપત્તિ દૂર ગયેલ છે, તે છતાં તમે કેમ ખેદ કરો છો ? કેમ ગ્લાનિ પામીને બેસી રહો છો ? અને કેમ નિશ્વાસ મૂકો છો ? તે મને જરૂર કહો ” આવાં સુમતિ મંત્રીનાં વચન સાંભળી રાજા બોલ્યો “હે મંત્રી ! તમે જણો છો, તે છતાં અજાણ્યા હો તેમ કેમ પૂછો છો ? આજે આ વનમાં આવતાં રતિ અને અરતિ બંનેને આપનારી અને સર્વ સ્ત્રીઓનાં રૂપને હુંટનારી એક મનોહર બાળા મારા જોવામાં આવી છે. તેણીએ પોતાનાં કંઠાક્ષનાં તીક્ષ્ણ બાણથી મારા મનને ઉતરડી તેમાંથી જ્ઞાતાપણું હરી લીધું છે, તેથી હું ચેતનરહિત થઈ ગયો છું.” તે સાંભળી મંત્રીએ હાસ્ય કરીને કહ્યું “હે રાજા ! તમને દુઃખ આપનાર તે કારણ મારા જણવામાં આવ્યું છે. તે બાળા વનમાળા નામે વીરધુવિંદની સ્ત્રી છે, તે હું તમને મેળવી આપીશ, માટે તમે સુખેથી રાજમહેલમાં પધારો.” મંત્રીનાં વચનથી હર્ષ પામેલો રાજા તેની પૃષ્ઠ ઉપર હાથ ફેરવી પરિવાર સાથે ચેતનરહિત થઈ રાજમંદિરમાં ગયો.

હવે સુમતિ મંત્રીએ વનમાળાને મેળવવાનો ઉપાય વિચારી નિશ્ચય કરીને એક આત્રેયિકા નામની પરિવ્રાજિકાને વનમાળા પાસે મોકલી. વિચિત્ર ઉપાય જણવામાં નિપુણ એવી આત્રેયી તરતજ તેને ઘેર ગઈ. વનમાળાએ વંદના કરી, પછી તે બોલી “વત્સે ! ધર્મથી મ્હાની પામેલી કમલિનીની જેમ, દિવસે ચંદ્રની કળાની જેમ અને વનમાં દૃઢ થયેલી કદલીની જેમ તું ફીકી કેમ જણાય છે ?” વનમાળા તેની ઉપર વિશ્વાસ લાવી નિઃશ્વાસ મૂકીને બોલી “હે માતા ! દુર્લભ વ-

૩૪૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

રતુની સ્પૃહા કરનારી હું મંદબુદ્ધિવાળી આપને શું કહું ? આજે જંગમ કટપવૃક્ષની જેવા મહાસુંદર અહીંના રાજા માર્ગમાં જતા મારા જોવામાં આવ્યા, તેઓ મારા પતિ નથી પણ મારી તેમના ઉપર પ્રીતિ થઈ છે; પરંતુ સર્વ પ્રકારના દૈવતવાળા અને ઉત્તમ કુળવાન એ રાજા ક્યાં અને હીનજાતિવાળી હું ક્યાં ! અરે ! દૈવસ્થિતિ વિષમ છે. ઈષ્ટ પદાર્થની પ્રાપ્તિ દુર્લભ હોવાથી નિર્દય કામદેવની પીડાથી પીડાતી, કુજાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને મંદ ભાગ્યવાળી મને હવે મરણનુંજ શરણ છે. ” આપ્રમાણે કહેતી વનમાળાપ્રત્યે આત્રેયી બોલી “વસે ! ખેદ કર નહિ, મંત્રયંત્રાદિકવડે હું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ. ” એવી રીતે વનમાળાને ધીરજ આપી આત્રેયી હર્ષ પામતી મંત્રીને ઘેર આવી અને કાર્યસિદ્ધિની બધી વાર્તા કહી સંભળાવી. મંત્રી અર્થ રાત્રે એ બાળાને ગુપ્ત રીતે આત્રેયીની મારફત રાજાના સ્થાનમાં લાવ્યો અને પ્રીતિથી રાજાને અર્પણ કરી. જેમ ચન્દ્ર અને ચન્દ્રિકા, દેહ અને છાયા, સમુદ્ર અને સરિતા, તેમ તે બન્ને અતિપ્રેમથી સર્વદા જોડાઈ રહ્યાં. સુમુખરાજ તે મનોહરાની સાથે ઉદ્યાનમાં, વાપિકાઓમાં, મહેલોમાં, સરિતાનાં તીરમાં અને ગિરિના શિખર ઉપર યથેચ્છપણે રમવા લાગ્યો.

આહિ વનમાળાનો પતિ વીરકુવિન્દ જાણે ભૂતે પ્રવેશ કર્યો હોય, ઉન્મત્ત હોય અને સર્વસ્વ હરી લીધેલો હોય તેવો થઈ ગયો. એ વિયોગીને તૃષા, ક્ષુધા, નિદ્રા, છાયા, આતપ, મહેલ કે લોકમાં કોઈ ઠેકાણે પણ પ્રીતિ રહી નહિ. મલીન શરીરપર જીર્ણવસ્ત્ર ધરતો, હાથમાં કર્પર^૧ રાખતો અને દેવનિર્માલ્યને ધારણ કરતો વીરકુવિન્દ ઘેર ઘેર ફરવા લાગ્યો. ઢેશ છુટા મૂકી, સર્વ અંગને કંપાવતો એ વીરકુવિન્દ પામરલોકોથી વીંટાઈ ચૌટામાં અને શેરીએ શેરીએ ભટકવા લાગ્યો. ‘હે પ્રિયા વનમાળા ! હે કૃશોદર ! હે સુલોચના ! મને મૂકીને તું ક્યાં ગઈ છે ? પ્રત્યુત્તર આપ. ’ નગરના બાળકોએ વીરકુવિન્દનું અનુકરણ કરી તે પ્રમાણે બોલી મોટા ઢાલાહલ કર્યો; કર્ણને અપ્રિય તે ઢાલાહલ ધરમાં રહેલા રાજાના સાંભળવામાં આવ્યો. ‘આ શું છે ?’ તે જાણવાની ઇચ્છાએ કૌતુકથી લોચનને પ્રકુલ્લિત કરતો રાજા વનમાળાની સાથે ગૃહના આંગણમાં આવ્યો. તેવામાં વિકૃતિ ભરેલા આકારવાળા અને સર્વ અંગમાં ધૂલિવડે ધૂસર એવા વીરકુવિન્દને અચેતન જેવો જોઈ રાજારાણી વિચારમાં પડ્યા. છેવટે તેને જાણખવાથી તેઓ બોલ્યાં “અહો ! નિર્દય શિકારીઓની પેઠે આપણે દુઃશીલ થઈને આ મહા નિર્દય કામ કર્યું છે અને આ વિશ્વાસી ગરીબ પુરૂષને છેતર્યો છે. અરે ! અવિવેકી અધમ પુરૂષોની

૧ રામપાતર કે કુટેલું હીકરું.

સર્ગ ૧૦ મો.]

હરિવંશોત્પત્તિ.

૩૪૫

વિષયલંપટતાને ધિક્કાર છે. આપણી જેવા પાપીજનોને નરકમાં પણ સ્થાન મળવું દુર્લભ છે. જેઓ અહોરાત્ર જિનધર્મને સાંભળે છે, આચરે છે અને પોતાના વિવેકવડે વિશ્વનો ઉપકાર કરે છે તેઓ સર્વદા વંદનીય છે. ” આવી રીતે પોતાને નિન્દતા અને ધર્મોજનને અભિનંદતા તે સુમુખરાજ અને વનમાળાની ઉપર તેજ વખતે અકરંમાત્ આકાશમાંથી વિજળી પડી અને તેણે તે બંનેના પ્રાણ હરી લીધા. પરસ્પર સ્નેહના પરિણામથી અને શુભધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને તેઓ બંને હરિવર્ષક્ષેત્રમાં જુગળીઆપણે ઉત્પન્ન થયા. માતાપિતાએ હરિ અને હરિણી એવાં તેમનાં નામ પાડ્યાં. પૂર્વજન્મની જમ તેઓ અવિયોગી દંપતી થયાં. દશ પ્રકારનાં કલ્પવૃક્ષોએ જમના મનોરથ પૂરેલા છે એવા તેઓ દેવની જમ સુખે વિલાસ કરતા રહેવા લાગ્યા.

સુમુખરાજ અને વનમાળા વિદ્યુત્પાતથી મૃત્યુ પામ્યા પછી વીરકુવિંદે દુસ્તપ બાલતપસ્યા કરવાનો આરંભ કર્યો. પ્રાંતે મૃત્યુ પામીને તે સૌધર્મકલ્પમાં કિલ્લિવષ દેવ થયો. અવધિજ્ઞાનથી તેણે પોતાનો પૂર્વજન્મ જોયો એટલે તે સંબંધે તત્કાળ પેલાં હરિ અને હરિણી તેના જોવામાં આવ્યાં. તે વખતેજ ઉચ્ચરોષથી રાતાં નેત્ર કરી બ્રહ્મકુટિવડે ભયંકર થઇને તે શીઘ્ર હરિવર્ષમાં આવ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે “ આ બંને જુગળીઆનો અહિ વધ કરવો ઠીક નથી, કેમકે જો અહીં મૃત્યુ પામે તો આ ક્ષેત્રના પ્રભાવથી તેઓ અવશ્ય સ્વર્ગમાં જશે. માટે એ મારા કદા શત્રુઓને દુર્ગતિમાં લઈ જનારા અને અકાળે મૃત્યુ આપનારા કોઈ બીજા સ્થાનમાં લઈ જઉં. ” આવો નિશ્ચય કરી તે દેવ તેનાં કલ્પવૃક્ષોસહિત તે જુગળીઆને આ ભરતક્ષેત્રમાં ચંપાનગરીનેવિષે લાવ્યો.

પ્રથમ શ્રી ઋષભસ્વામીના પુત્ર બાહુબલિને સોમયશા નામે પુત્ર થયો હતો. તેના વંશમાં જે રાજાઓ થયા, તે સર્વ ચંદ્રવંશી અને ઈન્દ્રવાકુકુળના કહેવાયા. સોમયશાનો પુત્ર શ્રેયાંસ થયો, અને તે પછી ભૂમ, સુભૂમ, સુધોષ, ધોષવર્દ્ધન, મહાનંદી, સુનંદી, સર્વભદ્ર, અને શુભંકર ઇલાદિ નામના અસંખ્ય રાજાઓ સ્વર્ગ અને મુક્તિ પામ્યા. પછી ચંદ્રદ્રીતિ નામે રાજા ચંપાનગરીમાં થયો, તે પુત્રરહિત મરણ પામ્યો. તે સમયે સર્વ મંત્રીઓ કોઈને રાજા કરવા માટે ઉપાય ચિંતવતા હતા, તેવામાં આ કિલ્લિવષદેવે અંતરીક્ષમાં આવીને કહ્યું. “ હે મંત્રીઓ ! હે લોકો ! તમે મનમાં આવી મોટી ચિંતા કેમ કરો છો ? અનેક શત્રુઓને નમાવનાર આ પુરૂષ તમારા સારા ભાગ્યથી તમારો રાજા થશે. તેને આ કલ્પવૃક્ષોના ફળની સાથે મધ માંસ પણ આપજો, અને તે સ્ત્રી ભર્તારને સ્વેચ્છાચારી તેમજ દુરા-

૩૮૬

શત્રુઘ્ન માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો

ચારી થવા દેજો. લોકોને આવી શિક્ષા આપી, તેઓનું આયુષ્ય હુંકું કરી અને સો ધનુષ્ની કાયા કરી તે કિલ્લિવધદેવ કૃતાર્થ થઈને અંતર્ધાન થઈ ગયો. પછી પ્રીતિથી ભરપૂર એવા સામંત અને મંત્રીઓએ મંગલિક શબ્દો કરી તીર્થોનાં જળ લાવી હરિને રાજ્ય ઉપર અભિષેક કર્યો. શીતળસ્વામીનાં તીર્થમાં એ હરિરાજ થયો, તેનાથી અનેક રાજ્યોને ધારણ કરનારો હરિવંશ પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયો. હરિરાજ્યે સમુદ્રમેખલાવાળી પૃથ્વીને સાધી લીધી અને લક્ષ્મીના જવી અનેક રાજકન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. કેટલોક કાળ ગયા પછી હરિરાજથી હરિણીનેવિષે વિશાળ વક્ષસ્થલવાળો પૃથ્વીપતિ નામે પુત્ર થયો. હરિ અને હરિણી અનેક પ્રકારનાં પાપ ઉપાર્જન કરીને મરણ પામ્યાં. પછી તેનો પુત્ર પૃથ્વીપતિ પૃથ્વીનો પતિ થયો. ચિરકાળ રાજ્ય પાળી છેવટે મહાગિરિ નામના પુત્રને રાજ્યપર બેસારી તપસ્યા કરીને તે સ્વર્ગે ગયો. તેનો પુત્ર હિમગિરિ, તેનો પુત્ર વસુગિરિ, તેનો પુત્ર ગિરિ, તેનો પુત્ર મિત્રગિરિ, અને તેનો પુત્ર સુયશા થયો. ચંદ્રવંશના એ સર્વ રાજ્યો જિનધર્મના ધુરંધર, ત્રિખંડના ભોક્તા અને સંધના અધિપતિ થયા. એવી રીતે અનુક્રમે હરિવંશમાં અસંખ્ય રાજ્યો થયા. તેઓમાં કેટલાક તપથી સ્વર્ગે ગયા અને કેટલાક મોક્ષે ગયા. આપ્રસંગે તે વિસ્તાર પામેલા વંશમાં થયેલા વિશાળ તીર્થંકર શ્રી સુવ્રતસ્વામીનું પાંચ પર્વ (કલ્યાણુક) વડે અભિરામ એવું ચરિત્ર કહેવામાં આવે છે.

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીચરિત્ર.

આ ભરતક્ષેત્રને વિષે મગધદેશના મંડનરૂપ રાજગૃહ નામે નગર છે; જે આ પૃથ્વીના સ્વસ્તિકરૂપ કહેવાય છે; જ્યાં ઘેર ઘેર સુમેરૂગિરિથી તેનાં શિખરો આળ્યાં હોય તેવા દારિદ્રને ચોરનારા કનકના રાશિ જણાય છે. એ નગર તીર્થસ્વરૂપ હોવાથી, ભવ્ય પ્રાણીઓના ઉપજવાથી, સુંદર ચૈત્યોથી અને પવિત્ર પ્રદેશોથી મુનિઓને પણ સદા સેવા કરવા યોગ્ય થઈ પડ્યું હતું. સુપર્વ દેવતાઓથી, ઋષ્ય પંડિતોથી, કવિઓથી, કલાધારીઓથી અને પ્રીતિથી સ્થિતિ કરીને રહેલા 'સુરથી તથા 'મિત્રથી એ નગર સ્વર્ગથી પણ અધિક' જણાતું હતું. તે નગરને વિષે હરિવંશમાં મુક્તામણિ જેવો નિર્મળ અને ઉચ્ચતેજથી સૂર્ય જેવો સુમિત્ર નામે રાજ થયો. તેણે વિનયથી, ખળથી અને સૌભાગ્યથી વિદ્વાનો, શત્રુઓ અને સ્ત્રીઓનાં ચિત્તમાં નિવાસ કર્યો હતો. તે રાજાને જાણે જંગમ પદ્મા દેવી

૧ સારા પર્વવાળા દેવતાઓ. ૨ વિદ્વાન અને બુધનો ગ્રહ. ૩ બીજો અર્થ શુક્રનો ગ્રહ. ૪ કળાવાળા લોકો અને ચંદ્ર. ૫ શિક્ષાચાર્ય અને ગુરૂનો ગ્રહ. ૬ દોસ્ત અને સૂર્ય. ૭ રાજગૃહી નગરીમાં આ પાંચ ઉત્તમ ગ્રહો હતા. સ્વર્ગમાંતો ઉત્તમ ગ્રહો સાથે હલકા ગ્રહો પણ હોય છે પણ રાજગૃહ નગરમાંતો બુધ, શુક્ર, ચંદ્ર, ગુરૂ અને સૂર્ય એ સારાજ ગ્રહો હતા તેથી આ નગર સ્વર્ગથી પણ અધિક હતું. ભા. ૬. ૮ લક્ષ્મી.

સર્ગ ૧૦ મો]

શ્રી મુનિ સુવ્રતસ્વામીનું ચરિત્ર.

૩૪૭

હોય તેવી પદ્માદેવી નામે નિર્વિકારી રાણી હતી, જે તેના અર્ધ અંગને અને રાજ્યને અલંકૃત કરતી હતી. બાહ્ય અને અભ્યંતર નિર્મળ એવા શીલાદિક ગુણોથી હારાદિકવડે શરીરની જેમ તે પોતાના આત્માને શોભાવતી હતી.

અહિ પ્રાણતકલ્પમાંથી દેવભવ પૂર્ણ કરી શ્રાવણમાસની પૂર્ણિમાએ પ્રભુ પદ્માદેવીની કુશિમાં અવતર્યા. તે સમયે સુએ સુતેલાં પદ્માદેવીએ તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારાં ચૌદ મહાસ્વમ રાત્રિના શેષભાગે અવલોક્યાં. સમય આવતાં જ્યેષ્ઠમાસની કૃષ્ણઅષ્ટમીએ શ્રવણનક્ષત્રમાં કૃર્મનાં લાંછનવાળા અને તમાલના જેવી શ્યામકાંતિવાળા કુમારને દેવીએ જન્મ આપ્યો. દિક્કુમારીઓએ આવી ભક્તિથી સૂતિકર્મ કર્યું. પછી ઈંદ્ર એ વીશમા તીર્થંકરને મેઝગિરિપર લઇ ગયા. ત્યાં સૌધર્મઈંદ્રના ઉત્સંગમાં રહેલા જગદ્ગુરુને ત્રેસઠ ઈંદ્રોએ પવિત્ર તીર્થોદકવડે જન્મભિષેક કર્યો. (પછી ઈંદ્રનાં બેળામાં બેસારીને સૌધર્મઈંદ્રે અભિષેક કર્યો.) એ પ્રમાણે સર્વે દેવનાયકો ભક્તિથી પૂજા અને સ્તુતિ કરી, પ્રભુને માતા પાસે મૂકી નંદીશ્વરદ્વીપે ગયા અને ત્યાં અઠાઇમહોત્સવ કરી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. સુમિત્રરાજાએ પ્રાતઃકાળે પુત્રનો જન્મેત્સવ કર્યો અને લોકને પ્રસન્ન કરી મુનિસુવ્રત એવું પ્રભુનું નામ પાડ્યું. ત્રણ જ્ઞાનવડે પવિત્ર આત્માવાળા સર્વજ્ઞ પ્રભુ બાલવયનું ઉલ્લંઘન કરીને યૌવનવયમાં વીશ ધનુષ્યની કાયાવાળા થયા. પછી પૃથ્વીપુરના અધિપતિ પ્રભાકર રાજાની પુત્રી પ્રભાવતીને સ્વયંવરમાં પરણ્યા. કેટલેક સમયે પૂર્વદિશાથી સૂર્યની જેમ મુનિસુવ્રતસ્વામીને પ્રભાવતી દેવીથી સુવ્રત નામે પુત્ર થયો. ભગવંતે રાજ્ય પાળી કાલ્પનમાસની શુકલદશમીએ શ્રવણનક્ષત્રમાં એક હજાર રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી. કાલ્પનમાસની કૃષ્ણદ્વાદશીએ શ્રવણનક્ષત્રમાં પ્રભુને ધાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી દેવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ઈંદ્રે તેનો મહોત્સવ કર્યો.

વિશ્વને દેશનાના કિરણોથી પ્રબોધ કરતા ભગવંતે એક વખતે રાત્રે પ્રતિષ્ઠાન નામે નગરમાં સમેાસર્યા. ત્યાંથી પોતાનો પૂર્વભવનો મિત્ર એક અશ્વ ભર્યમાં અશ્વમેધયજ્ઞમાં હોમાતો બાણી પ્રભુ રાત્રિમાંજ વિહાર કરી પ્રાતઃકાલે બ્રહ્મચર્ય નગરે પહોંચ્યા. માર્ગમાં સિદ્ધપુરમાં મધ્યરાત્રે ક્ષણવાર વિશ્રામ લીધેલો હોવાથી પ્રાતઃકાળે ત્યાં વજ્રધર રાજાએ તેમનું ચૈત્ય કરાવ્યું. રાત્રિએ વિહારમાં સાઠ યોજન ઉલ્લંઘન કરી કોરંટક નામના ભર્યનાં ઉદ્યાનમાં પ્રભુ સમેાસર્યા. ત્યાં પ્રાતઃકાલે દેવતાઓએ સમવસરણ રચ્યું, તેમાં પ્રભુ બીરાજ્યા. પ્રભુને નમવાને તેજ અશ્વ ઉપર બેસી જિતશતુરાજ ત્યાં આગ્યો. ત્યાં પ્રભુનાં દર્શન કરી તે અશ્વે પણ બંચા કાન કરીને સર્વ લોકોને તૃપ્તિ કરનારી આપ્રમાણે દેશના સાંભળી: “દુકર્મરૂપ શિકારી પ્રાણીઓથી આકુળ એવા આ

૩૪૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

“કૂર ભવારણ્યમાં શરણરહિત એવો સંસારીપ્રાણી નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં પીડાય છે.
 “ચાર કષાયોથી ચાર ગતિઓમાં વિચરતો પ્રાણી કિલ્લિવષરૂપી ભિક્ષે રૂંધવાથી સ્વે-
 “ચ્છાએ હેરાન થાય છે. તેમાં કારણવગરના મિત્ર અને જગત્તે પૂજવા યોગ્ય
 “એવા માત્ર ધર્મથીજ પ્રાણીની રક્ષા થાય છે, બીજાથી રક્ષા થતી નથી. જે અના-
 “થનો નાથ, સર્વને અભય કરનાર અને સ્વર્ગ તથા મુક્તિનાં કારણરૂપ ધર્મ છે, તે
 “સર્વદા ભવ્યપ્રાણીઓએ સેવનીય છે.” ઇસાદિ દેશના પૂર્ણ થયા પછી જિત-
 શત્રુરાજાએ પ્રભુને પૂછ્યું “ભગવન્! આ તમારી દેશનાથી અહીં કાણ કાણ
 ધર્મને પ્રાપ્ત થયા છે?” પ્રભુએ કહ્યું “આ તમારા અશ્વવગર બીજા કોઈને અત્યારે
 ધર્મ પ્રાપ્ત થયો નથી.” રાજાએ પૂછ્યું “હે વિભુ! જેને ધર્મ પ્રાપ્ત થયો એવો આ
 અશ્વ કાણ છે?” પ્રભુ બોલ્યા “હે રાજા! સાંભળ. પૂર્વે ચંપાનગરીમાં હું સુર નામે
 “ધનાઢય શ્રેષ્ઠી હતો. તે વખતે આ અશ્વ મતિસાગર નામે મંત્રી હતો ને તે
 “મારો મિત્ર હતો. તેનાં સર્વ અંગ અને ચેતન માયાન્કપટ અને મિથ્યાત્વથી ભ-
 “રપૂર હતાં. ત્યાંથી મૃત્યુ પામી કેટલાક ભવમાં ભમીને તે પદ્મિનીખંડ નામના
 “નગરમાં સાગરદત્ત નામે એક મિથ્યાત્વી વણિક થયો. તે નગરમાં જિનધર્મ
 “નામે એક ઉત્તમ શ્રાવક વણિક રહેતો હતો, તેને સાગરદત્તની સાથે અતિશય
 “પ્રીતિ થઈ. એકદા તે બન્ને મિત્રો કોઈ મુનિને વાંદવા પૌષધગૃહમાં ગયા. ત્યાં
 “મુનિનાં મુખકમલથી મનવાંછિતને આપનારો ધર્મ સાંભળ્યો તેમાં તેમણે એવું
 “સાંભળ્યું કે જે પુરૂષ મૃત્તિકાનું, સુવર્ણનું કે રત્નનું જિનબિંબ કરાવે, તે ભવાંતરનાં
 “કુકર્મોનો નાશ કરે છે. તે સાંભળી સાગરદત્તે એક સુવર્ણનું જિનબિંબ કરાવ્યું
 “અને પોતાનાં ઘરમાં સાધુઓની પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. તેણે પૂર્વે નગરની
 “બહાર એક ઊંચું શિવાલય કરાવ્યું હતું, તેમાં ઉત્તરાયણના પર્વને દિવસે તે દર્શન
 “કરવા ગયો. ત્યાં તે શિવાલયના પૂજારીઓને ધીના ઘડા ઉપરથી ખરી પડેલી ઉ-
 “ધાઈને કચરી નાખતા જોઈ સાગરદત્ત અતિ દુઃખી થયો. દયાળુ સાગરદત્ત તે
 “ઉધાઈને વસ્ત્રથી દૂર કરવા લાગ્યો એટલે એક પૂજારીએ આવીને હઠથી ચૂર્ણની
 “જમ તે સર્વ ઉધાઈઓને પગના આધાતથી પીલી નાખી. વળી તે પૂજારી બોલ્યો
 “‘અરે! સાગર! પાખંડી શ્વેતાંબરીઓએ તને છેતર્યો લાગે છે કે જથી તું
 “આ જંતુઓની રક્ષા કરવા લાગ્યો છે.’ તે પૂજકનાં આવાં કૃત્યની તેના આચાર્યે પણ
 “ઉપેક્ષા કરી, તેથી સાગરદત્ત વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ નિર્દય પૂજકોને ધિક્કાર
 “છે. આવા દુરાશયી લોકોને ગુરુબુદ્ધિથી કેમ પૂજાય? કે જ્યાં પોતાને અને યજ-
 “માનને દુર્ગતિમાં પાડે છે. આવો વિચાર કરી તેમના આગ્રહથી તેણે ત્યાં પૂજાદિ

સર્ગ ૧૦ મો.]

જિતશત્રુ રાજના અશ્વનો પૂર્વભવ.

૩૪૯

“ક્રિયા કરી. પ્રાંતે સમકિત પ્રાપ્ત કર્યા વગર, દાનશીલના સ્વભાવવાળો તે સાગર-
 “દત્ત મોટા આરંભવડે ધન મેળવી પ્રાણિરક્ષામાં પરાયણ રહી મૃત્યુ પામીને આ
 “તારો જાતિવંત અશ્વ થયેલ છે, અને તેને ઘોષ કરવા માટેજ હું અહીં આવેલો
 “હું. પૂર્વજન્મમાં કરાવેલી જિનપ્રતિમાના પ્રભાવથી તેણે મારો યોગ અને ધર્મ-
 “યોગ પ્રાપ્ત કર્યો છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તે જાતિવંત અશ્વને જાતિસ્મરણ થયું, તેથી
 સંસારથી ભીડ થઈને તેણે પ્રભુનીપાસે અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી તે અશ્વ
 સાત દિવસસુધી સમકિત ધારણ કરી સમાધિવડે મૃત્યુ પામીને સહસ્રાર દેવલો-
 કમાં દેવતા થયો. અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વભવ જાણી પૃથ્વીપર આવી તેણે
 સુવર્ણના પ્રાકાર (કિલ્લા) ની મધ્યમાં એક સુવ્રત પ્રભુની પ્રતિમા કરાવી, અને તે
 પ્રતિમાની સામે પોતાની અશ્વમૂર્તિ કરાવી ઊભી રાખી. પછી તે સુવ્રત પ્રભુના
 ભક્તોના મનોરથ પૂર્ણ કરવા લાગ્યો. ત્યારથી અશ્વાવધોધક નામે તે પવિત્ર
 તીર્થ લોકમાં પ્રખ્યાત થયું, અને ભૃગુકચ્છ નગર પણ વિશેષ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.
 જેમ તે અશ્વે એકગણો ધર્મકરીને બહુ ફળ પ્રાપ્ત કર્યું, તેમ કોઈ પણ પુરૂષ
 ત્યાં જોટલું ધન વાપરે છે તેનાથી અસંખ્યગણું ધન પ્રાપ્ત કરે છે. નર્મદા નદીના ભૃગુ^૧ ના
 શિખર ઉપર કચ્છાના જેવું લીલોતરીવાળું તે નગર હોવાથી તેનું ભૃગુકચ્છ^૨ એવું નામ
 પ્રખ્યાત થયું છે. ત્યાં સુવ્રત પ્રભુનાં સ્નાત્રજળવડે નિર્મળ એવી નર્મદા નામે વૃક્ષો-
 ની ધટાથી શોભતી નદી છે કે જે તેમાં સ્નાન કરવાથી દીનજનને અદીન કરે છે.
 ‘જેમ તારો નીચે પાત થાય છે અને મારો ઊંચે પાત થાય છે તેમ મને સેવનારા
 પુરૂષોની પણ ઊર્ધ્વ ગતિજ થાય છે’ એવી રીતે એ નદી પોતાના તરંગોવડે આકા-
 શંગાને હસે છે. કદિ લોકો સ્વેચ્છાથી નર્મદા નદીને નિમ્નગા^૩ કહે છે તે ભલે
 કહે, પણ તે નદી ઉન્નિમ્નગા^૪ છે, કારણકે તે લોકોને ઊંચી ગતિમાં લઈ જાય છે.
 ત્યાંથી સુર અસુરોએ પૂજેલા મુનિસુવ્રતસ્વામી શ્રી વિમલાચળ ઉપર સમોસર્યા.
 જગત્પતિ પ્રભુ પોતાનાં ચરણન્યાસથી સર્વ શિખરોને તીર્થરૂપ કરી પછી ત્યાંથી
 પાછા ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ) નગરે આવ્યા. ત્યાંથી સૌરીપુરમાં, ચંપાનગરીમાં, પ્ર-
 તિષ્ઠાનનગરમાં, સિદ્ધપુરમાં, હસ્તિનાપુરમાં અને બીજાં પણ અનેક નગરોમાં
 વિહાર કરી સર્વને તીર્થરૂપ કરી અને ભવ્યજનોનો ઉદ્ધાર કરી પ્રાંતે સુવ્રત-
 સ્વામી એક સહસ્ર મુનિઓનીસાથે સમેતશિખરે આવ્યા. ત્યાં એક માસનું
 અનશન કરી જ્યેષ્ઠમાસની કૃષ્ણ નવમીએ શ્રવણનક્ષત્રમાં સર્વ મુનિઓની સાથે
 અવિનાશીપદ^૫ ને પ્રાપ્ત થયા. કૌમારવયમાં અને દીક્ષામાં—અનેમાં સાદાસાત

૧ તટ. ૨ હાલ ભરૂચ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ૩ નીચે જનારી. ૪ ઊંચે જનારી. ૫ મોક્ષ.

૩૫૦

શત્રુંગય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

હજાર વર્ષ અને રાજ્યમાં પત્તર હજાર વર્ષ મળી ત્રીશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય સુવ્રતસ્વામીએ પૂર્ણ કર્યું. શ્રી સુવ્રતસ્વામીનું અને લૂગુપુર તીર્થનું આ ચરિત્ર લઘ્યપ્રાણીઓને પાપની શાંતિને માટે થાયો. મુનિસુવ્રતસ્વામી પછી સુવ્રત નામે રાજ થયા, અને સાર પછી તેના વંશમાં બીજા ઘણા રાજાઓ થયા.

શ્રી નેમિનાથચરિત્ર.

આ ભરતક્ષેત્રમાં લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ મથુરા નામે નગરી છે. તે નેત્રની ફરતી પાપણ જેમ કાળજળવડે શોભે તેમ યમુના નદીના કૃષ્ણ જળવડે શોભી રહી છે. પૂર્વોક્ત હરિવંશમાં વસુનો પુત્ર વૃહદ્વજ થયો, અને તે પછી ઘણા રાજાઓ થઈ ગયા; પછી યદુ નામે એક રાજા થયો. યદુરાજને સૂર્યજીવો તેજસ્વી શૂર નામે પુત્ર થયો. તેને વીરલોકામાં ગર્જદ્રસમાન શૌરિ અને સુવીર નામે પુત્રો થયા. શૌરિને રાજ્ય ઉપર અને સુવીરને યુવરાજપદ ઉપર બેસારી શૂર-રાજાએ સંસારપર વૈરાગ્ય આવવાથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શૌરિ મથુરાનું રાજ્ય પોતાના અનુજ બંધુ સુવીરને આપી કુશાર્ત દેશમાં ગયો, ત્યાં તેણે શૌર્યપુર નામે નવીન નગર વસાવ્યું. શૌરિરાજને અંધકવૃષ્ણિ વિગેરે અને સુવીરને ભોજ-વૃષ્ણિ વિગેરે અપરિમિત બળવાળા પુત્રો થયા. મહાપરાક્રમી સુવીરે મથુરાનું રાજ્ય ભોજવૃષ્ણિને આપી પોતે સિંધુદેશમાં જઈને સૌવીર નામનું નવું નગર વસાવ્યું. શૌરિ પોતાના રાજ્ય ઉપર કીર્તિમાન અંધકવૃષ્ણિને બેસારી પોતે સુપ્રતિષ્ઠ મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ મોક્ષે ગયો. મથુરામાં રાજ્ય કરતાં ભોજવૃષ્ણિ-ને ઉગ્ર પરાક્રમવાળો ઉગ્રસેન નામે એક પુત્ર થયો. અંધકવૃષ્ણિને સુભદ્રા નામે રાણીથી સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ્ય, સિતમિત, સાગર, હિમવાન, અચળ, ધરણ, પૂરણ, અભિચંદ્ર અને વસુદેવ નામે દશ પુત્રો થયા. તે દશે પુત્ર દશાર્હ કહેવાળા. સમશીલવાળા, પરસ્પર પ્રીતિમાં પરાયણ અને શસ્ત્ર તથા શાસ્ત્રના અભ્યાસી તે દશે પુત્રો હર્ષથી પિતાની ભક્તિ કરતા હતા. તેમને રૂપ લક્ષ્મીની સાથે સ્પર્ધા કરતી અને ઉન્નવળ કળાઓવડે શોભતી કુંતી અને માદ્રી નામે બે બહેનો થઈ.

શ્રી ઋષભસ્વામીને એક કુરૂ નામે પુત્ર હતો, જેનાં નામથી કુરૂક્ષેત્ર કહેવાય છે. તે કુરૂનો પુત્ર હસ્તી નામે થયો જેના નામથી હસ્તીનાપુર કહેવાય છે. હસ્તી રાજના સંતાનમાં વિશ્વવીર્ય નામે રાજા થયો. તેજ વંશમાં અનુક્રમે સનતકુમાર, શાંતિ, કુંથુ અને અર એ ચાર ચક્રવર્તી થયા, જેમાં પાછળના ત્રણ તીર્થંકરો પણ થયા હતા. સાર પછી ઈંદ્રકેતુ, અને તેનો કીર્તિકેતુ થયો,

સર્ગ ૧૦ મો.]

શાંતનુ રાજનું પાણિચહણ.

૩૫૨

જેણે શત્રુઓનાં કુળનો અંત કર્યો હતો. તેનો શુભવીર્ય, તેનો સુવીર્ય, અને તેનો પુત્ર અનંતવીર્ય રાજ થયો. તેનો પુત્ર કૃતવીર્ય અને તેનો પુત્ર સુભૂમ ચક્રવર્તી થયો. તે પછી અસંખ્ય રાજાઓ થઈ ગયા પછી શાંતનુ નામે રાજ થયો. તે હસ્તીનાપુરમાં રહીને સર્વ પૃથ્વીનું રાજ્ય કરતો હતો અને મેઙ્ગિરિપર રહેલા ધ્રુવના તારાની દ્વરનું જ્યોતિશ્ચક્ર બધું દ્રે તેમ સર્વ રાજાઓ તેની દ્વરતા કર્યા કરતા હતા. એક વખતે રાજા નીલ વસ્ત્ર પેહેરી, મયૂરનાં પીછાનો મુગુટ પહેરી અને હાથમાં ધનુષ્ય લઈ વાયુરિક^૧ વાધરી લોકોએ પ્રથમથી રૂંધેલાં એવાં વનમાં પેઠો. વનની મધ્યમાં રહેલા સર્વ શિકારી ભીલો કૌતુકથી ઉત્કટ થઈ નવા નવા ઊંખારવથી અરણ્યના જીવોને કોલ કરવા લાગ્યા. કોઈ ધસતા, કોઈ દોડતા અને કોઈ તિરસ્કાર કરતા વ્યાધો હાડોટાના શબ્દોથીજ પ્રાણીઓને સત્વરહિત કરવા લાગ્યા. રાજાના ધનુષ્યના ટંકારથી જાંચા કાન કરી રહેલા નજિકના મૃગ-બાલકો પોતાના અપળ લોચનથી વનિતાઓનું સ્મરણ કરાવતા હતા.

સમગ્ર શિકારી લોકો પાપઋદ્ધિનાં રસમાં આસક્ત થયા છે તેવામાં એક મૃગની પછવાડે પડેલો અને અશ્વે આકર્ષેલો શાંતનુ રાજ દૂર ચાલ્યો ગયો. જમ જમ મૃગ દોડે છે, તેમ તેમ જાણે આકર્ષાતો હોય તેમ રાજા ધનુષ્ય ખેંચીને તેની પછવાડે ચાલ્યો જાય છે. વેગવાળા અશ્વવડે વનમાં ભ્રમતો રાજા અનુક્રમે ગંગાને કાંઠે આવ્યો; ત્યાં તેણે રત્નોથી રચેલું એક મોટું ચૈત્ર્ય જોયું. શાંતનુને વિચાર થયો “સુધાથી પણ ઉજ્જવળ એવો આ પ્રાસાદ ધણો પ્રકાશિત છે. હું ધાંડું છુંકે આ પ્રાસાદના કિરણોથીજ ગંગા નદી નિર્મળ થઈ હશે, અને આ ચૈત્ર્યની કાંતિથીજ આ વૃક્ષો પુષ્પસહિત હોય તેમ નદીઓવડે સમુદ્રની જેવાં અથવા વિદ્યુત્વડે મેઘની જેવાં શોભે છે.” આ પ્રમાણે ચિંતવીને પવિત્ર કીર્તિવાળા અને કૌતુકી રાજાએ તે ચૈત્ર્યની મધ્યમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ચન્દ્રની ઉપર ચન્દનના બિન્દુની જેવી પાપને ત્રાસ પમાડનારી શ્રી આદિનાથની સુંદર પ્રતિમા તેણે દીઠી. પછી પ્રભુને નમસ્કાર કરીને તે મત્તવારણ^૩ ઉપર બેઠો, ત્યાં અપ્સરાના જેવી એક કન્યા તેના જોવામાં આવી. “સુન્દર વેષવાળી, જગત્ના શૃંગાર જેવી અને શૃંગારરસને જીવાડનારી આ બાળા શું વિદ્યાતાએ સૃષ્ટિના શેષભાગે ધૃષ્ટના હેતુએ સરજી હશે? સ્વર્ગનાં સ્થાનને શોભા આપનારી સુંદરીઓને પણ રૂપવડે તિરસ્કાર કરનારી આ ઉત્તમ રમણી શું ત્રણ જગત્ના સૌન્દર્યનાં સારરૂપ બનેલી છે?” આવા સંકલ્પ વિકલ્પ કરીને રાજા તે બાળાના મુખપર પોતાનાં નેત્રને સ્થિર કરી આદરથી સ્નેહવડે પવિત્ર વાણીએ બોલ્યો “હે કન્યા ! પૃથ્વીમાં રત્નસમાન તું કોણ છે?

૧ જળ પાથરનાર. ૨ શિકાર. ૩ દેરાસરનો આગળના ભાગનો જુલોતો ગોખ.

૩૫૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

અહીં વનમાં સ્થિતિ કેમ કરી છે ? પ્રાણીઓને વશ કરવામાં ઔષધિરૂપ તું કોની પુત્રી છે ? અથવા શું મારા વામનેત્રનાં અગણ્ય પુણ્યથી તું અહિં આવી છે ? તારા મુખના વચનામૃતથી મારા કર્ણને પ્રસન્ન કર.” રાજા આ પ્રમાણે પૂછેછે, તેવામાં કોઈ પુરૂષ આગળ આવીને બોલ્યો “રાજેન્દ્ર ! આ બાળાનું શુભચરિત્ર સાંભળો. વિદ્યાધરેના પતિ જન્દુની આનંદ આપનારી આ પુત્રી છે. કળાગુરૂની પાસેથી તે સર્વ શાસ્ત્રાર્થ ભણી છે. આનું નામ ગંગા છે; અને તે અનુક્રમે પ્રાણીઓને આનંદ આપવાને કામદેવના સામ્રાજ્યની રાજધાનીરૂપ ઉત્તમ યૌવનને પ્રાપ્ત થઈ છે. એક વખતે પ્રાતઃકાળે એ બાળા હર્ષથી પિતાના ઉત્સંગમાં બેઠી હતી, તેવામાં ત્યાં કોઈ જ્ઞાની ચારણમુનિ આવ્યા. જન્દુરાજએ તેમને નમી, ઉત્તમ આસન ઉપર બેસારી, રૂપવિદ્યાવડે સમાન એવા પોતાની પુત્રીના વરને માટે પૂછ્યું. મુનિ બોલ્યા ‘ગંગાનદીને કાંઠે મૃગયાથી ખેંચાઈને શાંતનુ રાજા આવશે અને તે આ સ્ત્રીનો પતિ થશે.’ આ પ્રમાણે કહીને રાજાએ વાંઢેલા ચારણમુનિ પાછા આકાશમાં ચાલ્યા ગયા. પછી જન્દુરાજએ ગંગાને તીરે મણિરત્નમય જિનપ્રાસાદ બનાવ્યો છે, પિતાની આજ્ઞાથી અહિં ગંગાને તીરે સ્થિતિ કરીને આ બાળા નિત્ય શ્રી આદિનાથનું આરાધન કરેછે. હે રાજા ! તેના ભાગ્યસમૂહથી આકર્ષાયલા તમે અહિં આવી ચડ્યા છો. માટે હવે આદિનાથ પ્રભુની આગળ આ બાળાનું પાણિ-ગ્રહણ કરો.” આ પ્રમાણે સાંભળી તે રમણી હાસ્ય કરવાથી નીકળતા નિર્ભય દાંતનાં ફિરણોથી પોતાના પતિને પ્રીતિગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાને માટે જાણે તોરણ રચતી હોય તેમ બોલી, “જે રાજા માંડ વચન ઉદ્ધવન કરે નહિ, તે મારો પતિ થાય, અને જો માંડ કહેવું ન કરે તો હું મારા પિતાને ઘેર પાછી ચાલી જઈ આવી મેં પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે.” તે કન્યાની તેવી પ્રતિજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી કામવશ હૃદયવાળા રાજાએ પ્રભુની સાક્ષીએ તે ગંગાકુમારીનું પાણિગ્રહણ કર્યું.

તે બાપર સાંભળી જન્દુરાજ વેગથી ત્યાં આવ્યો, અને મોટા ઉત્સવથી તેમનો વિવાહ કર્યો. જન્દુરાજ પોતાને સ્થાનકે ગયા પછી તે રાજદંપતી હર્ષથી ત્યાં બેઠાં હતાં, તેવામાં આકાશમાં મહાતેજ તેમનાં જોવામાં આવ્યું. શું આ સૂર્યનું તેજ હશે ? વા શું અગ્નિનું, ચન્દ્રનું, વિદ્યુત્તનું કે કોઈ મુનિનાં તપનું તેજ હશે ? આ પ્રમાણે તે બંને ચિન્તવતા હતા, તેવામાં તે તેજ સ્ફુરણાયમાન થતું અને અંતરિક્ષ તથા ભૂમિને પ્રકાશિત કરતું નેત્રને લક્ષ્ય થયું. બરાબર નીરખતાં પુણ્યવાન એવા બે શ્રમણમુનિ તે તેજમાં રહેલા જોવામાં આવ્યા; તેમને પ્રત્યક્ષ જોઈ બંને આસન ઉપરથી ઊભાં થયાં. બન્ને મુનિએ ભક્તિપૂર્વક મનોહર સ્તુતિવડે મુક્તિના

સર્ગ ૧૦ મો.]

મુનિયુગલે કહેલું ગીરનારનું માહાત્મ્ય.

૩૫૩

અગ્રસ્થાનમાં રહેલા પ્રથમ પ્રભુની ભાવ પૂજા કરી. પછી તે મુનિયુગલ જિનમંદિરની બહાર આવ્યું એટલે રાજદંપતીએ ભક્તિથી નમસ્કાર કર્યો. ક્ષણવાર જિનાલયને જોતા તે મુનિ ત્યાં બેઠા. થોડીવાર પછી શાંતનુ રાજાએ પૂછ્યું “હે ભગવંત! આપ અત્યારે આ જિનાલયમાં ક્યાંથી પધારાછો?” તેઓમાંથી એક મુનિ બોલ્યા “અમે વિદ્યાધર મુનિ છીએ. પુણ્યોપાર્જનમાં લંપટ થઇને તીર્થે તીર્થ જિનેશ્વરને વાંઢવામાટે ભમીએ છીએ. સમેતશિખર, અર્બુદાચળ, વૈભારગિરિ, રૂચક, અષ્ટાપદ, શત્રુંજય, અને રૈવતાદિ તીર્થોમાં અર્હતને નમવાની ઇચ્છાએ અમે ગયા હતા. પ્રાંતે રૈવતાચળ ઉપર ભાવીતીર્થેડર શ્રી નેમિનાથને નમીને તે ગિરિનાં કાંચન નામનાં ચોથા શિખર ઉપર જતા હતા, તેવામાં નિર્દોષ આકૃતિવાળો, દેહની કાંતિથી સર્વ દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો અને જાણે અદ્ભુત રત્નભૂતિ હોય તેવો દેખાતો, એક પુણ્ય પ્રકાશિત દેવ અમારા જોવામાં આવ્યો. તે નવીન કાંચનના પ્રાસાદમાં ભક્તિથી શ્રીનેમિનાથની પૂજા કરતો હતો. તેને ડાઁ બીજા દેવે તેનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, ત્યારે તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો “પૂર્વે આ રૈવતગિરિની પાસે સુગ્રામ નામનાં ગામમાં રહેનારો હું એક ક્ષત્રિય હતો, મલિન હૃદયવાળો હું સદા યાત્રાશુઓને ઉપદ્રવ કરતો, નિર્દયપણે જીવોને મારતો અને મિથ્યા વચન બોલતો હતો. હત્યાદિક દોષથી મારા શરીરમાં લૂતા નામનો રોગ વ્યાપ્ત થઈ ગયો. પછી ડાઁ મુનિપાસેથી આ તીર્થનું માહાત્મ્ય સાંભળી અહિં આવ્યો. આ કાંચનગિરિ ઉપર શ્રી નેમિનાથની પૂજા કરવાથી અને ઉદયંતીનદીનાં જળમાં સ્નાન કરવાથી અનુક્રમે મારો રોગ દૂર થયો. ભરતચક્રવર્તીએ કરાવેલાં શ્રી નેમિનાથનાં મંદિરમાં જિનપૂજા કરવાથી મારા પાપની સંતતિ વિનાશ પામી ગઇ, અને આ તીર્થનાં માહાત્મ્યથી આત્મારામપ્રભુને ભજતો એવો હું આવા સ્વરૂપવાળું દેવપણું અને લોકાત્તર તેજસ્વીપણું પામ્યો છું. આ તીર્થનાં સેવનથી મને દેવપણું પ્રાપ્ત થયું છે, તેથી ફરીવાર તેનો સ્પર્શ કરવા માટે હું અહીં આવ્યો છું અને આદરથી અહિં મેં આ જિનમંદિર કરાવ્યું છે. જનાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ તેનો જો આશ્રય ન કરીએ તો દુર્ગતિમાં પાત થાયછે, અને તે સ્વામિદ્રોહ કહેવાયછે. વળી આ પ્રભુના સેવનથી આગામી ભવમાં મને આનંદદાયક દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે અને મારી મુક્તિ થશે. આ પ્રભુના સેવનથી હત્યાદિક દોષો પણ નાશ પામેછે, તેથી વિશેષે કરી અહીંજ સાંનિધ્ય કરીને હું રહ્યોછું. માંડ નામ સિદ્ધિવિનાયક છે અને માંડ આશ્રિત કરેલું આ તીર્થ સુખને માટે અને પાપના ક્ષયને માટે થાયછે.”

આ પ્રમાણે તીર્થનું માહાત્મ્ય અને પોતાનો વૃત્તાંત કહી આકાશને પ્રકાશિત

૩૫૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બો.

કરતો તે તેજસ્વી દેવ સ્વર્ગમાં આદ્યો ગયો. તે સાંભળી પ્રભુને નમી તીર્થ કરવામાં લોહુપી એવા અમે ત્યાંથી આદ્યા. અહિ નીકળતાં આ રમણીય મણિચૈત્ય અમારા જોવામાં આવ્યું, તેથી અહિ આદિજિનને નમસ્કાર કરવા ઉતર્યા. હવે આદ્યવયથી વૈરાગ્યવડે રંજિત એવા અમે પોતાનો જન્મ સફળ કરવા માટે અહિથી બીજાં તીર્થોએ જશું.” આવી રીતે કહી તે વ્રતધારી મુનિઓ આદ્યા ગયા. પછી શાંતનુરાજ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે હું પુણ્યયોગે ક્યારે એ તીર્થે જઈશ ! રાજ શાંતનુ આવો વિચાર કરતો હતો તેવામાં પછવાડે રહી ગયેલું તેનું સૈન્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યું, તેણે ગંગાના તીર ઉપર તે ચૈત્ય તથા પ્રિયાસહિત શાંતનુરાજને દીઠા. રાજને જોતાંજ હર્ષના ઉત્કર્ષથી સર્વ સૈનિકો જય જય નાદ કરતા રાજને કહેવા લાગ્યા “હે વિભુ ! અમારા જોતા જોતામાં તમે દૂર આદ્યા ગયા હતા, તે આજ ચિરકાળે જોવામાં આવવાથી અમારે આજ અખંડ મંગળ પ્રવર્ત્યું છે.” પછી શાંતનુરાજ મૂર્તિમાન્ લક્ષ્મી હોય તેવી ગંગારાણીસહિત હાથીપર બેસીને હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો. ત્યાં ધાટાં વૃક્ષોવાળા વનમાં ક્રીડાગિરિ ઉપર અને સરિતામાં ગંગાની સાથે શાંતનુરાજ અવિયોગીપણે રાત્રિદિવસ રમવા લાગ્યો. કેટલોક કાળ ગયા પછી ગંગારાણીયક્રી શુભ સ્વપ્નસૂચિત ગાંગેય નામે એક પુત્ર થયો. તે તેજવડે સૂર્ય જેવો, કળાવાન્ ચન્દ્ર જેવો, કવિત્વમાં શુક જેવો, બુધની જેમ વિબુધપ્રિય,^૧ ગુરૂની જેમ સર્વ વિદ્યાવાળો, સર્વ રીતે મંગળપ્રિય અને કુર્મના આરંભમાં મંદર થયો. સ્નેહને ધારણ કરનારી ધાત્રીઓથી આગ્રહપૂર્વક લાલિત થતો તે રાજપુત્ર અનુક્રમે ઉન્નતિ પામ્યો. તે ગંગાએ નીતિમાન્ શાંતનુને અનેક વાર વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી તોપણ તેણે મૃગયાનું વ્યસન ક્ષણવાર પણ છોડ્યું નહિ. હંમેશાં ગંગા તેને કહેતી કે આ પાપર્હિ^૨ નામથી અને પરિણામથી હંમેશાં પાપની સમૃદ્ધિજ છે, તે આદિનાથના વંશમાં જન્મ લેનારા એવા તમને ધટિત નથી. ધણી રીતે વાર્યા છતાં પણ જ્યારે શાંતનુએ મૃગયાનું વ્યસન છોડ્યું નહિ ત્યારે ગંગા પુત્રને લઘ પિતાને ઘેર આવી ગઈ. વનમાંથી નિવૃત્ત થયેલો રાજ પોતાની સ્ત્રીને નહિ જોવાથી મૂર્છા પામ્યો. પછી ક્ષણવારે સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી શોકથી આકુલપણે વિલાપ કરવા લાગ્યો “હે ગંગે ! કામદેવ આનંદ પૂર્વક મારા શરીરને નિવિડખાણેથી વીધેછે, તે જોતાં છતાં તું ક્ષત્રિયાણી થઈને મારી કેમ ઉપેક્ષા કરેછે ? હે પ્રિયે ! મેં પૂર્વે કાઈવાર તારો અપરાધ કયો નથી, તે છતાં મને અકસ્માત્ અપરાધી ગણીને તં કેમ છોડી દીધો ?” આ પ્રમાણે બોલતા વિરહાગ્નિવડે વિંહળ રાજની પાસે કુળપ્રધાનો આવીને

૧ પંડિતને વહાલો. ૨ શનિચુહ. ૩ મૃગયા શિકાર.

સર્ગ ૧૦ ભો.]

શાંતનુ રાજનં મૃગયામાં ગાંગેયનો મેળાપ.

૩૫૫

નીતિવાક્યામૃતવડે સમજાવવા લાગ્યા “હે સ્વામી ! તમે સુજ્ઞ છતાં અજ્ઞાની જેમ કેમ વર્તો છો ? પવનવડે મેરૂની જેમ શોકાદિકથી તમે અધુના કેમ પીડાઓ છો ? રાજાઓ સર્વ પૃથ્વીના પતિ હોય છે, તો તમે એક સ્ત્રીને માટે બધી પૃથ્વીની કેમ અવગણના કરો છો ? સર્વ પ્રાણીઓને નિત્ય સંયોગ અને વિયોગ થયા કરે છે, તો તેને માટે ક્યો બુદ્ધિમાન પુરૂષ હર્ષ અને શોકથી બાધા પામે ? હે રાજ ! તમે સંભારો, ગંગાની પાસે તમે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે હું તારૂં વચન ઉલ્લંઘન નહિ કરું, તે છતાં તમે તેની અવજ્ઞા કરી તેથી તે મનસ્વિની^૧ ગંગા ચાલી ગઈ છે.” આ પ્રમાણે મંત્રીઓએ બોધિત કરેલા અને પૂર્વવાક્યની સ્મૃતિ આપેલા રાજાએ બાંધથી શોક છોડી દીધો; પરંતુ ચિત્તમાંથી તો જરા પણ છોડ્યો નહિ. એવી રીતે વિરહવડે વ્યાપ્ત શાંતનુરાજાએ અગ્નિવંડે તપેલાની જેમ, મહાદુઃખમાં, સાગરોપમની જેમ ચોવીશ વર્ષો નિર્ગમન કર્યો.

અહિ ગંગા ગાંગેયપુત્રને લઈ પિતાને ઘેર ગઈ. જન્મદુરાજાએ સન્માન કરીને તેને સુખે રાખી. મોસાળ પક્ષમાં અનુક્રમે મોટા થતા ગાંગેયે ગુરૂની પાસેથી આગ્રહપૂર્વક સર્વ નિર્મળ કળાઓ સંપાદન કરી. તેણે ગુરૂ પાસેથી ધનુર્વિદ્યાનું એવું અધ્યયન કર્યું કે જેથી બાણોવડે ઈંદ્રધનુષની જેમ આપાઠી મેધધારાને પણ તેણે જીતી લીધી. અનુક્રમે અશેષ શાસ્ત્રોનો અને શાસ્ત્રોનો પારગામી^૨ થઈને યૌવનવયની સંપત્તિવડે તે સ્ત્રીઓને પણ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય થયો. એક વખતે ઢાઢ આરણ્ય શ્રમણ મુનિપાસેથી ધર્મ પામીને તે વૈરાગ્યવાન સર્વ જીવ ઉપર દયાળુ અને મુનિની જેવો ક્ષમાવાન થયો. પછી વૈરાગ્યથી ગંગા નદીને તીરે આવીને નંદન નામનાં વનમાં રહેલા શ્રી યુગાદિપ્રભુની આરાધના કરવા લાગ્યો.

એ અરસામાં શાંતનુરાજા પાછો મૃગયાના રસથી લમતો લમતો તેજ વનમાં આવી ચડ્યો. તેણે જળવાળા અને પાશવાળા શિકારીઓથી તે આખા વનને ઘેરી લીધું. જાનોના સંચારથી અને વ્યાધિ^૩ લોહના હોકારાથી ત્રાસ પામેલાં વનનાં પ્રાણીઓના સંચારને લીધે તે આખું વન ક્ષોભ પામી ગયું. ઢાઈ ઘેર્યા છતાં નાસી જાય છે, ઢાઈ વ્યાધને સામા બીવરાવે છે, ઢાઈ દોડીને ઉલટા શિકારીઓ ઉપર આવી પડે છે, ઢાઈ સ્ફુરે છે, ઢાઈ પડે છે અને ઢાઈ દુર્મદ પુરૂષોથી હણાય છે. એવી રીતે તે વનનાં સર્વ પ્રાણીઓ ‘ક્યાં જવું’ એવો સંશ્રમ પામી ગયાં. આપ્રમાણે જોઈને ધનુષ્ય લઈ, બખતર પહેરી, ભાથાફાં પાંખો બાંધી ગાંગેય ત્યાં આવ્યો અને તેણે વિનયથી રાજાને કહ્યું “હે રાજ ! તમે ભૂપાળ છો, તેથી તમારી પૃથ્વીપરનાં સર્વ પ્રાણીઓની તમારે કષ્ટ લઈને પણ રક્ષા કરવી જોઈએ. કારણ કે

૧ મરજમુજબ વર્તનાર. ૨ નિપુણ. ૩ શિકારીલોકો, વાઘરીઓ.

૩૫૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

રાજા લોકપાળ કહેવાય છે. રાજાએ અપરાધીઓને મારવાં અને નિરપરાધીઓને ખચાવવાં એવો તેનો ધર્મ છે, તેથી આ જળધાસને ખાનારાં અને વનમાં રહેનારાં નિરપરાધી પ્રાણીઓને તો કદિ પણ મારવાં ન બેઠાં. હે રાજન્ ! જળવાન્ શત્રુ-રાજાઓની સાથે પરાક્રમ કરવું તે યુક્ત છે પણ આવા નિર્બળ પ્રાણીઓસાથે કરેલું તમારું પરાક્રમ શોભતું નથી. જેમ તમે તમારા રાજ્યની સીમાની અંદર કાઢો તો પણ અન્યાય સહન કરી શકતા નથી, તેમ આ વનનો હું રક્ષક છું, તેથી અહીં કાંઈ પણ અન્યાય થાય તો તેને હું સહન કરી શકીશ નહિ. ” આપ્રમાણે ગાંગેયે ધણું કહ્યું, તથાપિ શાંતનુરાજાએ તેની અવજા કરી અને રોષવડે પ્રરીવાર મૃગયારસમાં દોરાઈ મૃગયા ખેલવા લાગ્યો.

પછી ગાંગેયે ક્રોધથી ધનુષ્ય ઉપર પણ્ય ચડાવી કર્ણમાં ભયંકર એવો ટંકાર અને સિંહનાદ કર્યો. જેમ એકલો ‘કેસરીસિંહ’ મૃગોને, અને એકલો સૂર્ય અંધ-કારોને દૂર કરે તેમ એકલા ગાંગેયે સર્વ શિકારીઓને ઉપદ્રવિત કરી નાખ્યા. તત્કાળ રણપ્રિય શાંતનુએ ક્રોધથી ધનુષ્ય લઈ પોતાના જીભજળથી ગર્વિત થઈ યુદ્ધ કરવા માટે તેને બોલાવ્યો. પછી સદા રણમાં જાત્રાત એવા બન્ને વીરો અસ્ત્રના સંઘાતથી ત્રણ જગતને ભયંકર થઈ પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. એટલામાં કાઈ ખાતમીદાર સેવકની પાસેથી આ ખબર સાંભળી ગંગા વેગથી ત્યાં આવી. તે હર્ષથી પોતાના ચિત્તના ભાવને વિસ્તારતી રાજાને કહેવા લાગી “સ્વામી ! વ્યસનમાં રૂંધાઈને તમે આ શું કરો છો ? તત્ત્વને જાણતાં છતાં પણ તમે સત્ત્વથી પોતાના જ પુત્રની સાથે યુદ્ધ કેમ કરો છો ? ” તે સાંભળી ગંગાને પ્રત્યક્ષ બેઠો રાજા ધણો ખુશી થયો અને તત્કાળ બોલ્યો “પ્રિય ગંગે ! તમે અહિ ક્યાંથી ? ” ગંગા શાંતનુને પોતાનો વૃત્તાંત જણાવી વેગથી પોતાના પુત્રપાસે આવી અને કહેવા લાગી “પુત્ર ! આ તારા પિતા શાંતનુ છે.” તે વખતે રાજા પણ અશ્વઉપરથી ઉતરી હર્ષના ઉત્કર્ષથી વારંવાર કહેવા લાગ્યા “વત્સ ! અહીં આવ, અહીં આવ. ચિરકાળથી ઉત્સુક એવા મને આલિંગન આપ.” ગાંગેય પણ તત્કાળ અસ્ત્ર છોડી ભક્તિથી પૃથ્વીપર આઘોટતો કેશરૂપ હસ્તવડે અશ્રુજળથી વ્યાપ્ત થઈને પિતાના ચરણને સ્પર્શ કરવા લાગ્યો. બે જીભથી ઉત્સુકપણે પુત્રને આલિંગન કરતો શાંતનુરાજા જાણે દ્વિધા થયેલા પોતાના દેહનું ઐક્ય કરતો હોય તેમ દેખાવા લાગ્યો. તે મળેલા પિતાપુત્રનાં અશ્રુજળથી સિંચન થતી પૃથ્વી પણ પોતાના ભક્તી અને તેમના પુત્રના સ્નેહથી ઉદ્ધાસ પામવા લાગી. પછી ગંગા પણ સાત્ત્વિકભાવને ખતાવતી રાજાની આગળ બેઠી અને હર્ષથી પુત્રને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસાર્યો. બન્ને ઉપર પ્રગટેલા અતિ સ્નેહના ભારથી રાજાનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો. ક્ષણવારે જાણે

સર્ગ ૧૦ મો.]

ગંગાનું પતિને છોડી જતું. યમુનાતીરપર મૃગાક્ષી.

૩૫૭

સ્નેહનું વચન કરતો હોય તેમ તે ગદ્ગદ્ સ્વરે પોતાની પ્રિયાપ્રત્યે બોલ્યો “હે ગંગે ! હવે પાછું તમારા રાજ્યને ભજો, આ પુત્રને સ્વીકારો, અને હે પ્રિયે ! સ્નેહ-પરાયણ દૃષ્ટિથી મારી પણ સંભાવના કરો. હે કાંતા ! તમારા વિરહથી ડાઘ ઠેકાણે મને હૃદયમાં પ્રીતિ થતી નથી. ‘રાત્રિવગરનો ચંદ્ર વ્યર્થ કિરણવાળો કેમ ન થાય ?’ તેથી હે ગૃહેશ્વરિ ! ઘેર ચાલો, મારી ઉપર સ્નેહદૃષ્ટિ આરોપણ કરો અને તમારા વિરહાગ્નિથી તપેલાં મારાં અંગને શાંત કરો.” ગંગા બોલી “સ્વામી ! તમારું વચન સંભારો ! જ્યારે તમે તે વચનથી બ્રહ્મ થયા તો પછી હું કેમ તમારાથી બ્રહ્મ (જુદી) ન થઈ ? સર્વ ક્રુષ્ણના સમૂહરૂપ પુષ્પોને વિકસ્વર કરવામાં ચંદ્રકાંતિ જેવી જીવહિંસા મહા અહિંતકારી છે, તેને હજી પણ તમે છોડી નથી, તો હવે મારું શું કામ છે ? આ તમારો પુત્ર ગાંગેય સર્વ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રનો તેમજ અસ્ત્ર-વિદ્યાનો જાણનાર, ધર્મવાન અને તમારીઉપર ભક્તિવાળો છે તો તેને રાખો, હવે મારેવિષે લોભ કરો નહિ. હે સ્વામી ! તમને આ પુત્રને ઓળખાવવાને માટેજ હું અહીં આવી હતી. હવે મને મારા પિતાને ઘેર જવાની આજ્ઞા આપો.” આપ્રમાણે કહી, પતિ અને પુત્રે ચાલુ વચનવડે આદરથી વારવા માંડી તોપણ તે માનિની પિતૃગૃહે ચાલી ગઈ. પ્રિયાનો વિરહી અને પુત્રનો સંયોગી શાંતનુરાજ ગ્રીષ્મઋતુમાં વૃક્ષોની છાયાવાળા સરોવરની જેમ સરખા સુખદુઃખને પ્રાપ્ત થયો. પછી ગાંગેય પુત્રને લઈ હાથીઉપર બેસારી મોટા ઉત્સવપૂર્વક રાજ્ય નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. જેમ દિવસવડે સૂર્ય અને કમળવડે સરોવર શેભે તેમ ગુણવાન, કળાવાન અને વિદ્વાન તે પુત્રવડે શાંતનુરાજ શોભવા લાગ્યો.

એક વખતે શાંતનુરાજ શ્રમરહિત અશ્વપર બેસી લીલાથી ફરતો ફરતો યમુના નદીને કાંઠે આવ્યો. યમુનાને જોઈ વિચારવા લાગ્યો “અહા ! આ નદી શું પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીની વેણી છે ? આ તેનું જલ શું તેનાં નેત્રનું કાજળ છે વા જળમાં સ્નાન કરવા આવેલી અપ્સરાઓના સ્તનપરથી બ્રહ્મ થયેલી કર્સ્તુરી છે, અથવા શું આ નદીનું જળ લઇનેજ મેઘ અંજનના જેવો શ્યામ થઈ શરદઋતુમાં પાછું તે જળ છોડી દેવાથી શ્વેત થતો હશે ! અથવા તીરપર રહેલાં વૃક્ષોના વન સાથે પોષ્ય પોષકપણાના સંબંધને લઇને આ નદી અને તે વૃક્ષો પરસ્પર શ્યામવર્ણ ધારણ કરતાં હશે ?” આપ્રમાણે શાંતનુ યમુનાનદીનું વર્ણન કરતો હતો, તેવામાં નાવિકાવડે યમુનામાં ક્રીડા કરતી કોઇએક મૃગાક્ષી તેની દૃષ્ટિએ પડી. તેને જોઈને શું આ યમુનાદેવી પ્રલક્ષ થઈને પોતાના જળમાં આવી રહેલાં હશે અથવા શું અપ્સરા સ્વર્ગગંગાનો ત્યાગ કરીને અહીં આવેલ હશે ? આપ્રમાણે ચિંતવન

કરતો રાજ કામદેવના બાણથી વીંધાઈ ગયો. તેથી તેણે બીજા ખલાસીઓને પૂછ્યું “આ બાણે દેવી હોય તેવી સ્ત્રી કોણ છે?” તેઓમાંથી એક મુખ્ય નાવિક રાજપાસે આવી પ્રણામ કરીને બોલ્યો “હે સ્વામી! એ ગુણવતી સ્ત્રી મારી દુહિતા છે, જંગમ સરસ્વતી હોય તેમ તે સર્વ શાસ્ત્રોમાં કુશળ છે, શરીરવાળી લક્ષ્મી હોય તેમ સર્વ લક્ષણોએ તે સંપૂર્ણ છે, દિવ્ય ઔષધિની જેમ તેના સ્પર્શથી સર્વ રોગનો નાશ થાય છે, કલ્પલતાની જેમ ઘરમાં રહીને તે દારિદ્ર્યરૂપ સૂર્યના તાપને હરે છે અને નિષ્કલંક ચન્દ્રલેખાની જેમ ગુરૂ, કાવ્ય અને બુદ્ધને આશ્રિત થયેલી છે. એવી એ બાળા કોઈ સન્માન પતિને નહિ પામવાથી અઘાપિ કુમારિકા છે.” તે સાંભળી શાંતનુરાજ ઘેર આવ્યો, અને પોતાના ડાહ્યા પ્રધાનપુરૂષોને તે નાવિકપાસે તે કન્યાની માગણી કરવાને મોકલ્યા. નાવિકે સન્માનથી તેમને ઉત્તમ આસનપર બેસાર્યા. પછી પ્રધાનોએ બહુ માનથી રાજને માટે તેની કન્યાની માગણી કરી “હે નાવિક! સર્વ રાજને પાળનાર અને સર્વ દેવમય શાંતનુરાજ સાક્ષાત્ તમારી પુત્રીની યાચના કરે છે. હે ખલાસી! પુત્રીના સંબંધથી રાજએ સદા સન્માન આપેલો એવો તું અમારે પણ પૂજ્ય થઈ પડીશ.” નાવિકે કહ્યું “રાજ સર્વદેવમય છે અને હું હીનજાતિ છું, માટે આ બાબતમાં તેમણે મારી પ્રાર્થના કરવી ઉચિત નથી. સરખેસરખા કુળવાળાઓનો જ સંબંધ ઘટિત છે, નહિ તો રાત્રિ અને દિવસની જેમ પક્ષપાત થઈ પડે.” પ્રધાનો બોલ્યા “આ કન્યાનું આવું સ્વરૂપ હીન કુળમાં ઉત્પન્ન થયું હોય તેમ સંભવતું જ નથી. કેમકે જાતિવાન રત્નની ઉત્પત્તિ રોહણાયણમાં જ સંભવે, બીજે નહિ. આ બાળા કોઈ કાર્યયોગે તારે ઘેર વસતી હશે. અન્યથા તેમાં શાંતનુ જેવા રાજનું મન કેમ લોભાય? માટે હે નાયક! આ બાબતમાં યુક્તાયુક્ત વિચાર કરતાં તારે ના કહેવી યુક્ત નથી, તેથી અમારા આગ્રહવડે તું રાજની આજ્ઞા સર્વ પ્રકારે માન્ય કર.” નાવિક બોલ્યો “હે પ્રધાનો! રાજની આજ્ઞા જો કે માન્ય કરવી જ બેઠએ, પણ પ્રાજ્ઞપુરૂષોએ કન્યાને માટે ધણું વિચારવાનું છે. આ કન્યા નીચકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી તે આગળ ઉપર દુઃખી થવાની અને પતિનાં અપમાનથી અંગપર થયેલા ફેાક્ષાની જેમ દગ્ધ થવાની. વળી ગંગાનો પુત્ર ગાંગેય અતિ પરાક્રમી અને રાજ્યના ભારની ધુરાને યોગ્ય છે, તેથી મારા દૌહિત્રને તેપણુ દુઃખ આપનારો જ થાય. આ મારી પુત્રી દાસી થાય તો તેનાં સંતાન પણ તેવાં જ

૧ ચન્દ્રલેખા ગુરૂ, કાવ્ય-શુક અને બુદ્ધ થઈને આશ્રિત હોય છે તેમ આ સ્ત્રી ગુરૂ એટલે વડિલ-પૂજ્ય, કાવ્ય એટલે કવિતા અને બુદ્ધ એટલે વિદ્વાનોને આશ્રિત છે. ભા. ક.

સર્ગ ૧૦ મો.]

ગાંગેયની પિતૃભક્તિ, આદરેહું બ્રહ્મચર્ય.

૩૫૯

ગણાય, તેથી ઉભયઅર્થથી બ્રહ્મ કરવાને હું મારી પુત્રી રાજને આપીશ નહિ.” તે સાંભળી પ્રધાનોએ આવી તે સર્વ સમાચાર રાજને કહ્યા. તે સાંભળી શાંતનુરાજ વેચાયેલી વસ્તુમાંથી બાકી રહેલી વસ્તુની જેમ દુઃખથી ગ્લાનિ પામી ગયો. તે વૃત્તાંત ગાંગેયના સાંભળવામાં આવ્યું, એટલે પોતે જાતે ત્યાં જઈને પિતાને માટે નાવિક પાસે કન્યાની માગણી કરી. “આ તમારી પુત્રી મારી માતા ગંગાની જેમ મારે નિરંતર પૂજ્ય થઈને સુખે રહો, અને તેમની વાણી મારેવિષે નિરંતર સફળ થાઓ. હું પ્રથમથીજ વૈરાગ્યવાન છું, મારી બુદ્ધિ રાજ્ય લેવાની નથી; તેથી તમારી પુત્રીને જે પુત્ર થાય, તેજ મારા બ્રાતા સુખે રાજ્યને ભોગવો. આમ છતાં કદિ મારા પુત્રો બળથી તેનું રાજ્ય હરી લે, એવું જો તમારા મનમાં આવતું હોય તો આજથી મારે બ્રહ્મચર્ય છે. આ વિષે દેવતાઓ સાક્ષી છે અને રાજાઓ મારા જમીન છે,” આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને ગાંગેયે નાવિક પાસેથી તે કન્યાની યાચના કરી. તત્કાળ જય જય શબ્દપૂર્વક આકાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ, અને આમણે મહા ભીષ્મ (ભયંકર) વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે તેથી તે ખરેખરા ભીષ્મ છે એમ આકાશમાં દેવતાઓ કહેવા લાગ્યા.

તે વખતે નાવિક હર્ષ પામીને બોલ્યો “હે ગાંગેય ! આ કન્યાનું કુળ પ્રથમથી સાંભળો, કેમકે ચન્દ્રિકા ચન્દ્રમાંથીજ થાય, મેઘમાંથી થાય નહિ;—આ ભરતક્ષેત્રમાં પુરૂષરત્નોથી મંડિત રત્નપુર નામે નગર છે. તેમાં શેખર^૧ પર જિનાજ્ઞાને ધારણ કરનાર રત્નશેખર નામે રાજા છે. સર્વ ઠેકાણે પ્રસરતી તેની આજ્ઞા દિશાઓમાં ફરતાં ફરતાં ક્ષણ વાર શ્રમ ટાળવાને માટે શત્રુ રાજાઓના મસ્તક ઉપર વિશ્રાંતિ લેતી હતી. તે રાજાને રત્નવતી નામે અનેક ગુણવતી રાણી છે, જે અનુપમ શીલથી પોતાના ભર્તારનાં હૃદયમાં નિરંતર વસતી હતી. એક વખતે તે રત્નવતીએ સ્વમામાં ચન્દ્રકાંતિ જોઈને અનુક્રમે ચન્દ્રકાંતિને જેમ સંધ્યા જન્મ આપે તેમ આ પુત્રીને જન્મ આપ્યો. જન્મતાંજ તેને કાઈ વિધાધર હરણ કરી આ યમુનાના તટ ઉપર મૂકી અંતર્ધાન થઈ ગયો. તે વખતે ‘આ સર્વ લક્ષણવાળી રત્નશેખરરાજાની પુત્રી સત્યવતી શાંતનુરાજની સ્ત્રી થશે’ એવી આકાશવાણી સાંભળી, આ કન્યાને લઈ હું ઘેર આવ્યો અને અહર્નિશ ઉત્તમ ભોજન આપીને તેને ઉછેરી. હે ગાંગેય ! દેવના બતાવેલા આ કન્યાના પતિ શાંતનુરાજજ છે, તેથી તમારા સત્વવડે આ મારી કન્યા સાથે ખુશીથી તેઓ વિવાહિત થાઓ.” આ પ્રમાણે સાંભળી ખુશી થયેલા ગાંગેયકુમારે વેગથી પતા પાસે આવી તેમને હર્ષ પમાડવા માટે તે કન્યાસંબંધી પ્રથમથી સર્વ વૃત્તાંત નિવે-

૩૬૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

દન કર્યો. તે વખતે પુત્રના સત્વથી શાંતનુરાજ અંતરમાં કિંચિત્ અમત્કાર પામ્યો અને પોતાના હીનસત્વ માટે ક્ષણવાર કાંઈક લજ્જા પામી ગયો. પછી વિધાધરેએ જોને મહોત્સવ કરેલો છે એવો શાંતનુરાજ સસ્યવતવાળી સસ્યવતી કન્યાસાથે પરણ્યો. સારથી ગંગાવડે સમુદ્ર, ચન્દ્રલેખાવડે આકાશ અને મુદ્રાવડે રત્નની જેમ સત્યવતીવડે શાંતનુ શોભવા લાગ્યો. તેના પ્રેમમાં મગ્ન થયેલો શાંતનુ રાજ રમણીય ઉદ્યાનોમાં અને મંદિરોમાં સર્વ કર્મવડે યથેચ્છ રીતે સર્વ વિષયોને ભોગવવા લાગ્યો. નીતિમાંથી ન્યાય અને ધર્મ નિષ્પન્ન થાય તેમ શાંતનુરાજને તે સસ્યવતીથી ચિત્રાંગદ અને વિચિત્રવીર્ય નામે બે પુત્રો થયા. પછી મૃગયાના વ્યસનમાંથી વિરામ પામેલા શાંતનુરાજએ શત્રુંજયાદિ તીર્થોએ જઈ પુણ્યકાર્ય કરી પોતાના જન્મને સફળ કર્યો. અનુક્રમે શાંતનુરાજ કર્મયોગે મૃત્યુ પામ્યો. પછી સસ્યપ્રતિજ્ઞાવાળા ભીષ્મે ચિત્રાંગદનો રાજ્યઉપર અભિષેક કર્યો.

એક વખતે દુર્મદ ચિત્રાંગદે ભીષ્મને અવગણીને નીલાંગદ નામના ગંધર્વ સાથે મોહુંડું યુદ્ધ કર્યું. બળવાન નીલાંગદે ક્રોધથી ચિત્રાંગદને મારી નાખ્યો. તે વાત સાંભળી ગાંગેયે રણમાં આવી તે નીલાંગદને માર્યો. મનુષ્યોમાં ઉત્તમતાને ભજનારા ભીષ્મે પછી વિચિત્રવીર્યને પૃથ્વીનો મનોહર પતિ કર્યો. તે બળવાન વિચિત્રવીર્યે પોતાના મસ્તક પર અર્હુતની આજ્ઞા અને શત્રુઓનાં મસ્તક ઉપર પોતાની આજ્ઞા ધારણ કરાવી. તે સમયમાં રાજની ત્રણ શક્તિઓ હોય તેવી કાશીના કાળરાજને અંબા, અંબિકા, અને અંબાલિકા નામે ત્રણ કન્યાઓ હતી. કાશીરાજએ તેનો સ્વયંવર કર્યો તેમાં સર્વ રાજ્યોને બોલાવ્યા; પણ સામાન્ય જાતિવાનું ગણીને વિચિત્રવીર્યને બોલાવ્યો નહિ, તેથી ગાંગેયને ક્રોધ ચડ્યો, એટલે તેણે સ્વયંવરમાં જઈ બધા રાજ્યોના દેખતાં ત્રણ કન્યાનું હરણ કર્યું. તત્કાળ સર્વ રાજ્યો ક્રોધ કરી, યુદ્ધ કરવાને એકઠા થઈ, શસ્ત્રો ઊંચાં કરી અને કવચ ધારણ કરી ગાંગેય ઉપર ચડી આવ્યા. સૂર્ય જેમ નક્ષત્રોનાં તેજને હરે અને પવન જેમ ફોતરાને ઉડાડે, તેમ બળવાન ગંગાપુત્રે પોતાનાં તેજથીજ સર્વ રિપુરાજ્યોને છૂતી લીધા. પછી વેગથી પોતાને નગરે આવી પોતાના નાનાભાઈ વિચિત્રવીર્યને મોટા ઉત્સવથી તે ત્રણ કન્યાઓ સાથે પરણાવ્યો. ત્રીજા પુરુષાર્થરૂપ સાગરને તરવામાં નાવિકા જેવી તે ત્રણ સુંદર કન્યાઓને વિચિત્રવીર્ય માનવા લાગ્યો. તેમની સાથે વિષયસુખ ભોગવતાં તે નિપુણ સ્ત્રીઓને ત્રણ પુત્રો થયા. અંબિકાને ધૃતરાષ્ટ્ર નામે પુત્ર થયો, જે પોતાના કુકર્મથી જન્માંધ થયો. અંબાલાને પાંડુ નામે પુત્ર થયો,

૧ તેનું બીજું નામ અમ્બાલા પણ હતું. ૨ માતાને હીનજાતિની સમજીને. ૩ કામપુરુષાર્થ.

સર્ગ ૧૦ મો.]

ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુરના જન્મ.

૩૬૧

જે અખંડ પરાક્રમી થયો અને અંખાને વિદુર નામે પુત્ર થયો, જે શત્રુઓને વિદારવામાં આદરવાનું થયો—એવી રીતે તે ત્રણે પુત્રો વિનયથી નમ્રપણે શોભવા લાગ્યા. કામદેવની આજ્ઞાને વશ રહેનારા^૧ તે રાજના શરીરમાં રાજ્યક્ષમા^૨ નામે રોગ ઉત્પન્ન થયો. તેણે ક્ષણવારમાં શરીરને ક્ષીણ કરી દુઃખનો દેખાવ આપી બળાત્કારે પ્રાણનો પણ ક્ષય કરી નાખ્યો.

જ્યારે રૂપના વિપર્યયથી વિચિત્રવીર્ય દેવતાની દૃષ્ટિને વિચિત્ર કરી—અર્થાત્ તે દેવસ્વરૂપી થયો, સારે સર્વ મંત્રીઓએ પાંડુને પૃથ્વીપતિ કર્યો. સદા આધિઉપાધિનો નાશ કરનારા, કીર્તિરૂપ ધનવાળા અને ન્યાયથી દંડ લેનારા પાંડુરાજ્યે થોડા વખતમાં સર્વ પ્રજાને ધનવાન કરી દીધી. પોતાના ગુણોથી પૂજાને યોગ્ય એવો પાંડુ સદા અર્હતની પૂજામાં તત્પર થયો અને શત્રુરાજ્યોએ નમવા યોગ્ય છતાં પોતે ભક્તિથી મુનિઓને નમવા લાગ્યો.

એક વખતે વસંતઋતુ આવતાં પાંડુરાજ હર્ષથી વિનોદને માટે વન-લક્ષ્મીનું અક્ષીણ સૌન્દર્ય જોવાને ઉદ્યાનમાં ગયો. સાંકડાંને જોઈને મદ્ધ થરતો, સુંદર નારંગીપર રંગ રાખતો, કામદેવના દીપકરૂપ અંધક ઉપર પ્રદીપ્ત થતો, કળિઓવાળા બોરસલીનાં પુષ્પથી અલંકૃત થતો; અશોકના વૃક્ષપર શોકરહિત થતો અને મલ્લિકાનાં પુષ્પની માળાએ શૃંગાર ધરતો તે શોભવા લાગ્યો. કુમુદના જેવી ઉજ્જવળ કીર્તિવડે પ્રભાંડને ઉજ્જવળ કરતો પાંડુરાજ વસંતની જેમ વનભૂમિને અલંકૃત કરવા લાગ્યો. આગળ ચાલતાં આંખાનાં વૃક્ષ નીચે વારંવાર ચિત્રફલકને^૩ એકી નજરે જોતો ઢાઢ એક પુરૂષ તેના જોવામાં આવ્યો. કૌતુહીરાજને જોઈને વસ્ત્રના છેડાથી ચિત્રફલકને ઢાંકી દેતા તે પુરૂષને રાજ્યે પૂછ્યું “તે શું છે?” તેણે બતાવ્યું, એટલે તેમાં ઢાઢ મૃગાક્ષીનું અદ્ભુત રૂપ તેના જોવામાં આવ્યું. તેના લાવણ્યજળના સંગથી રાજ્યે પોતાનું શિરકમળ ધુણાવ્યું. અહા! આના સર્વ અંગમાં ઠેવું સૌંદર્ય છે? ઠેવું અનુપમ લાવણ્ય છે! અહો આનાં શરીરની કાંતિનો સમૂહ કેવો સ્વાભાવિક જણાય છે! આ રમણીય બાળાના શરીર ઉપર આવીને કમળ, ચન્દ્ર અને અંધકારોએ નેત્ર, મુખ અને કેશના મિષથી પોતાનું નિલ વૈર છોડી દીધું જણાય છે.” આ ચિત્રાકૃતિ ખરેખર સુવર્ણલતા છે, તેના હાથ પક્ષ્વે છે, દાંત પુષ્પો છે, હાસ્ય સુગંધ છે અને નિખિડ સ્તનરૂપ બે ક્ષણ છે. મધુરવાણીને ઝરતી આવી બાળાની ઉત્પત્તિ

૧ અતિ કામસેવન કરનારા. ૨ ક્ષયરોગ. ૩ આગ્રવૃક્ષ, આંબો. ૪ ચિત્રનું પાટીયું. ૫ કમળને અને ચંદ્રને વૈર છે કારણ કે ચંદ્રોદય થાય કે કમળ બંધ થઈ જાય છે છતાં અત્ર તો કમળ સરખી આંબો છે, અને ચંદ્ર સરખું મુખ છે, વળી અંધકાર-શ્યામતા ચંદ્ર સાથે વૈર રાખે છે. કારણ ચંદ્રોદયે કે તેનો નાશ થાય છે, પણ અહીં તો ચંદ્રસમાન મુખપર કાળા કેશ છે. આ વિરોધાલંકાર છે. બા. ૬.

૩૬૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભો.

દેવતાને માટે પણ સંભવતી નથી, અને એનું મુખ ચન્દ્રની કાંતિ અને અમૃતને ધારણ કરે છે તેથી નાગકુમારોને માટે પણ એની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી, જ્યારે આવી બાળા દેવને પણ દુર્લભ છે, સારે તેને મનુષ્યો તો શી રીતે મેળવી શકે? આ રમણી ત્રણ જગત્માં કોના ભોગને માટે થશે? આવી રીતે ક્ષણવાર ચિંતવીને રાજાએ પ્રીતિપૂર્વક તેને પૂછ્યું ‘આ કોની છત્રી છે?’ તે પુરૂષ બોલ્યો “આ શૌર્યપુરના રાજા અંધકવૃષ્ણીની પુત્રી અને દશ દશાર્હની બેન કુંતી નામે છે. આ બાળાએ તારણ્ય વયરૂપ વૃક્ષની મંજરી થઇને તેને યોગ્ય વરના દારિદ્ર્યથી (ન મળવાથી) પોતાના પિતાને ચિંતાસાગરમાં નાખેલા છે. નિઃસીમ રૂપલાવણ્યથી શોભિત અને અગણિત ગુણથી ગર્વિત એવી તેને બેઘને મેં દૃષ્ટિને વિનોદ આપવાને માટે આ ચિત્રપટમાં આણેખી લીધી છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તેને ઇચ્છિત દાન આપી પાંડુરાજાએ તે મનોહર ચિત્રનું ફલક લઇ લીધું અને તેને બેતો બેતો પોતાને ઘેર આવ્યો. વારંવાર તે બાળાને ચિત્રમાં બેતાં પાંડુરાજાએ પોતાનું મન સર્વ રીતે નિરંતર તે સ્ત્રીમાં જ બેડી દીધું. જ્યારે કામદેવના ભાવને નિષ્ફળ કરવાને તે સમર્થ થયો નહિ, સારે વનનું સૌંદર્ય બેવાના મિષથી બહાર નીકળી પડ્યો. ક્રેતકીને કરવતની જમ, દારૂણીને દારૂણની જમ, ચંબેલીને કંપ કરનાર અને કમળને દુઃખદાયક માનતો પાંડુરાજા ક્રીડાવાપીઓમાં પણ હૃદયને સંકાયતો અને સર્વ ઠેકાણે તેને જ બેતો હોય તેમ વનમાં ભ્રમવા લાગ્યો. આગળ ચાલતાં ચંબેલીને શ્રેણીના માર્ગમાં લોઢાના બાણોથી જડી લીધેલો ઠાઈ મૂર્છિત પુરૂષ તેના બેવામાં આવ્યો. તેને બેતાં વિયોગની પીડાને તજી દઈને રાજાએ દયા આવવાથી ‘આ કોણ છે’ એમ વિચારી તેની આગળ આવી બેયું તો ત્યાં એક ખડ્ગ તેના બેવામાં આવ્યું. શત્રુને ત્રાસ કરનારા રાજાએ તે ખડ્ગ લઈ તેને મ્યાનમાંથી બહાર કાઢ્યું એટલે તેમાં બે ઔષધિનાં વલય બેયાં. સહજ ઉપકારી તેણે એક ઔષધિથી તે પુરૂષને વિશદ્ય કરી બીજી ઔષધિથી ત્રણ રૂઝાવી દીધાં. પછી પૂછ્યું “તમે કોણ છો? અને તમારી આવી અવસ્થા કેમ થઈ હતી?” સારે તે બોલ્યો હું અનિલગતિ નામે વિદ્યાધરોનો રાજા છું. અશનિવાન નામના ઠાઈ વિદ્યાધરે મારી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું, એટલે હું તેની પછવાડે આવ્યો; તેથી તેણે ઠાપથી મારી આવી દશા કરી. તમે મારા નિષ્કારણ ઉપકારી થયા છો. મારા ભાગ્યથીજ તમે અહિં આવેલા છો અને મારી ઉપર દયા લાવીને મને દુઃખથી મુક્ત કર્યો છે. તમે મારા જીવિતદાતા છો, તમારા ઉપકારનો બદલો હું થું આપી શકું તથાપિ આ બે મહૌષધિ અને આ મુદ્રિકા ગ્રહણ કરો. આ મુદ્રિકાના પ્રભાવથી

૧ પહેલી ઔષધી વિશદ્ય અને બીજી પ્રોઢા નામની હતી.

સર્ગ ૧૦ મો.]

પાંડુ રાજાનો કુંતી સાથે ગાંધર્વ વિવાહ.

૩૬૩

તમે ધારેલ સ્થાનકે જઈ શકશો, અને જ્યારે મારૂં સ્મરણ કરશો, ત્યારે હું આવીને નિઃસંશય ઉત્તર આપીશ.” આપ્રમાણે કહી રાજાનું સન્માન કરી તે વિદ્યાધર કોઈ સ્થળે ચાલ્યો ગયો. રાજા પાંડુએ તે સુંદરીનું અને વિદ્યાધરનું ધ્યાન ધરતાં પાછા આવી પોતાનું નગર અલંકૃત કર્યું.

અહિં પેલો ચિત્રદ્રુલકવાળો પુરૂષ અંધકવૃણિય રાજાની પાસે ગયો, અને તેણે પાંડુરાજાનાં રૂપ, ઐશ્વર્ય અને વિજ્ઞાનનું વર્ણન કરી બતાવ્યું. તે સાંભળી પિતાના ઉત્સંગમાં બેઠેલી કુંતીએ ‘આ ભવમાં મારો પતિ પાંડુરાજા થાઓ’ એવો અભિપ્રાય કર્યો. રાજાને પોતાનો તે આગ્રહ કહેવાને અસમર્થ, ડાહી અને ક્ષમાવાન કુંતી કામાગ્નિવડે મરૂસ્થળમાં કમલિનીની જેમ ગ્લાનિ પામી ગઈ. પોતાને તે પતિની પ્રાપ્તિ દુર્લભ જાણીને એક વખતે કુંતી ઉદ્યાનમાં જઈ ગળામાં પાશ નાખતી દુઃખી થઈને કહેવા લાગી “હે કુળદેવી માતાઓ ! હું અંજલિ બેઠીને પ્રાર્થના કરું છું કે મને મારા ધારેલા પતિ મળવા દુર્લભ છે તેથી હું અશરણ થઈને આજે મૃત્યુ પામું છું. આ ભવમાં હું પાંડુરાજાનેજ વરી છું, બીજાને વરવાની નથી; પરંતુ આજે તેને માટે હું મરું છું, તેથી તેમને મારી કથા કહેજો, અને હવે તમારા પ્રસાદથી બીજા ભવમાં પણ તેજ મારો પતિ થજો” આપ્રમાણે કહી તેણે કંઠમાં પાશ નાખ્યો. ભ્રમથી પીડિત એવી કુંતી ભ્રમમાં પણ પાંડુનુંજ ધ્યાન કરતી હતી, તેવામાં મુદ્રાના પ્રભાવથી પાંડુરાજા ત્યાંજ આવ્યા. પેલા ચિત્રદ્રુલકનાં દર્શનથી પાંડુરાજાએ તેને ઓળખી એટલે તેના કંઠમાં નાખેલો પાશ છેદી નાખ્યો અને બે હાથવડે મજબૂત પાશ દીધો^૧. પતિને આવેલા જાણી કુંતી અશ્રુવડે અર્ધ આપી સ્તંભ, કંપ, અને રોમાંચ પ્રમુખ શૃંગારભાવ બતાવવા લાગી. તત્કાળ સખીઓ વિવાહના ઉપકરણો લાવી, એટલે ગાંધર્વ વિવાહવડે પાંડુરાજા તે પરણવાની ઇચ્છાવાળી કુંતીસતીને પરણ્યો. ઋતુસ્નાતા કુંતીએ તેજ વખતના સંભોગથી ગર્ભ ધારણ કર્યો, અને એ ચતુરાએ પાંડુરાજાને તે વાર્તાપણ જણાવી. રાજા કૃતાર્થ થઈ મુદ્રાના યોગથી પોતાના નગરમાં આવ્યો અને કુંતી ગર્ભને ધારણ કરી વેગથી પોતાના ઘરમાં આવી. ધાત્રીઓએ અને સખીઓએ ગુપ્ત રાખેલી કુંતીએ સમય આવતાં પૃથ્વી જેમ રત્નને જન્મ આપે તેમ ગુપ્તરીતે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. લજ્જાવડે અર્ધરાત્રે એક કાંસાની પેટીમાં તે બાળકને મૂકીને સખીઓની પાસે તે પેટી ગંગાના પ્રવાહમાં વહેતી મૂકાવી. પ્રવાહમાં વહેતી તે પેટી હરિતનાપુરમાં આવી. ત્યાં સૂત નામના કોઈ સારથિએ તેને લઈને ઉઘાડી, એટલે વાદળામાંથી મુક્ત થયેલું સૂર્યબિંબ હોય તેવાં તેજસ્વી બાળકને તેમાં બેઠ

૧ મારવાડમાં. ૨ આલિંગન કર્યું.

૩૬૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

હર્ષ પામેલા સૂતસારથિએ પોતાની રાધા નામની પ્રિયાને તે પુત્ર સ્વપુત્રવત્ અર્પણ કર્યો. કર્ણ એવા નામથી કહેવાતો તે સારથિપુત્ર ગુણુજ હોવાથી રાજને અતિવહ્નિ થઈ પડ્યો.

અહિં અંધકવૃષ્ણિએ પોતાની પુત્રી કુંતીને ભાવ જાણી ચંદ્રસાથે રાત્રિની જમ તેને પાંડુરાજસાથે મહોત્સવથી પરણાવી. મદ્રક નામના રાજની માદ્રી નામની પુત્રી બીજી સ્ત્રી તરીકે પાંડુરાજને સ્વયંવરમાં પ્રાપ્ત થઈ. તે અરસામાં ગંધારદેશના સુખલ રાજને શકુનિ નામનો પુત્ર અને ગંધારી વિગેરે આઠ પુત્રીઓ થઈ હતી. ગોત્રદેવીના કહેવાથી શકુનિએ પોતાની પુત્રીઓ ધૃતરાષ્ટ્રને પરણાવી. જેવું કર્મ કર્યું હોય, તેવું પ્રજા પ્રાણીને મળેછે. વિદુર પોતાને યોગ્ય એવા સંબંધની ઇચ્છાથી દેવક રાજની પુત્રી કુમુદિનીને ચંદ્રની જમ હર્ષથી પરણ્યો.

અંધકવૃષ્ણિ રાજ પોતાના મુખ્ય પુત્ર સમુદ્રવિજયને રાજ્યપર બેસાડી સુપ્રતિષ્ઠ મુનિનીપાસે દીક્ષા લઈ મોક્ષે ગયા. શૌર્યપુર નગર સમુદ્રવિજય રાજને મેળવીને અનેક વર્ણ અને ચિત્રસહિત સ્વર્ગની જેવું અદ્ભુત શોભવા લાગ્યું. જ્યાં ગર્જદ્રોનો મદ, નિરંતર ભર્તારવાળી પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીના જાણે કસ્તુરીના ગુચ્છ હોય તેવા દેખાયછે, જ્યાં અર્હંતના ગુણોનું ગાયન કરતી સ્ત્રીઓનાં મુખથી સાંભળીને મેના પોપટ મધુર વચનથી તેને પઢ્યા કરેછે; જ્યાં નિરંતર અર્હંત પ્રભુની પાસે થતા ધૂપના ધૂમાડાના મિષથી કલ્યાણ જળને વર્ષાવતા ધર્મરૂપી મેઘ આકાશમાં ઉત્ત-તપણે જણાયછે, અને જ્યાં ચારિત્રધારી મુનિઓનાં વદનમાંથી નીકળતા સિદ્ધાંતનાં મિષથી નિરંતર ધર્મસામ્રાજ્યના પટહની ઉદ્દોષણ થયા કરેછે, એવા *કવિચંદ્ર અને વિષ્ણુધના આધારરૂપ તે શૌર્યપુર નગરમાં ઉદ્ધાર કાંતિવાળા સમુદ્રવિજય રાજ આકાશમાં ચંદ્ર શોભે તેમ શોભવા લાગ્યા. તે સમુદ્રવિજય રાજ કુંથુઆ વિગેરે સૂક્ષ્મ જંતુઓની પણ પોતાના જીવની જમ રક્ષા કરતા હતા, પરંતુ જેઓ એવા જીવને હણતા હતા તેવા પ્રાણી ગમે તેવા હોય તો પણ તે અન્યાયી પ્રાણીઓને ઠાપથી મારતા હતા; વળી તે રાજ ભક્તિથી આકાશસુધી જંગા જિનપ્રાસાદો કરાવતા હતા પણ શત્રુ રાજઓના મેહેલો પાડી નાખતા હતા; પોતાની સ્ત્રીઓમાંજ સંતુષ્ટ હતા તોપણ ચંદ્રમુખથી શોભતી અને આકાશને મંડિત કરતી શત્રુની કીર્તિરૂપ વહ્નિભાને હરિલેતા હતા; વીતરાગ ચિત્તથી નિરંતર વીતરાગનું ધ્યાન ધરતા હતા તથાપિ તેણે બધી પૃથ્વીને પોતાનેવિષે સરાગા કરી દીધી હતી; હમેશાં પં-

* અહીં એવો અર્થ થાયછે કે, આકાશ, કવિ-શુક, ચંદ્ર અને વિષ્ણુ એટલે બુદ્ધ મહનું આધાર છે અને શૌર્યપુર કવિચંદ્ર એટલે કવિઓમાં ચંદ્ર જેવા ઉત્તમ કવિઓ અને વિષ્ણુ એટલે વિદ્વાનોનો આધાર છે. ભા. ક.

સર્ગ ૧૦ મો.]

સમુદ્રવિજયની રાજ્યવ્યવસ્થા.

૩૬૫

અપરમેષ્ઠીનાં ધ્યાનમાં મશગુલ રહેતા હતા તથાપિ પોતે પરમ ઇષ્ટ થઈ સર્વના ધ્યાનનું કારણ થતા; અને તે રાજા અનેક રાજાઓનો મુગ્ધમણિ થઈ પોતાના મસ્તકપર જિનાજ્ઞાને ધારણ કરતા હતા, પણ તે 'જિનાજ્ઞા' શબ્દનો વર્ણવિપર્યય કરી 'નિબળજ્ઞા'ને શત્રુઓના મસ્તકપર ધારણ કરાવતા હતા.

શિવાની જેમ પવિત્ર, અશિવનો નાશ કરનારી, શિવ-કલ્યાણના સ્થાનરૂપ અને હૃદયમાં સદ્ગુણને આશેપણ કરનારી શિવા નામે તેને એક પત્ની હતી. શીલની લીલાવડે ઉજ્જવળ એવી એ દેવી પોતાના પતિમાંજ એકાંત ભક્તિવાળી હતી, તે છતાં તેને પરપુરુષનો સ્પર્શ તેને સરજનાર બ્રહ્માનો થયો હતો. મુખથી ચંદ્રસંપત્તિ, વાક્યથી અમૃતસંપત્તિ, મનથી ધર્મસંપત્તિ અને દેહથી રતિસંપત્તિ ગ્રહણ કરતી એ રમણીને લોકો સુવદના, મધુરવાક્યદા, ધર્મવિસ્તારિણી અને દેહથી પણ રતિકારિણી એમ કહેતા હતા. એ સ્ત્રી એ લોચન અને મસ્તકના કેશવડે કૃષ્ણવર્ણને ધારણ કરતી હતી છતાં તેણે ભૂમિતળ ઉપરથી મલીન પાપને તો કાઢીજ મૂક્યું હતું. નિરંતર અંતઃપુરમાં રહેવાથી તે સૂર્યને બેઠ શક્તી નહિ તથાપિ સિદ્ધાંતરૂપ સૂર્યના પ્રકાશથી જગત્ના સર્વ ભાવ, કર્મના વિપાક અને પુદ્ગલાદિક બેઠ શક્તી હતી. પરિવારમાં વાત્સલ્યવાળી, દેવગુરુમાં ભક્તિવાળી, સૂક્ષ્મ જીવોમાં પણ કૃપાળુ, કર્મની હિંસામાં (કર્મનો વિનાશ કરવામાં) નિર્દય, દાન ધર્મમાં આસક્ત, ભવસાગરમાં વિરક્ત અને શીલવાર્તામાં સંસક્ત, એવી એ શિવાદેવીરાણી સમુદ્રવિજયરાજાને ધણી પ્રિય થઈ પડી હતી. પરસ્પર પ્રીતિપરાયણ અને પરસ્પર ધર્મમાં રાગી એવું એ શિવાદેવી અને સમુદ્રવિજયનું યુગળ મુખથી સમય નિર્ગમન કરતું હતું.

હવે રાજા ભોજવૃષ્ણિએ દીક્ષા લીધા પછી મથુરાના રાજ્ય ઉપર ઉગ્રસેન રાજા થયો; તેને ધારણી નામે સ્ત્રી હતી. અન્યદા કોઈ તાપસ પારણાના વિધ્વંસથી ઉગ્રસેનનો વધ કરવાનું નિયાણું બાંધીને મરણ પામ્યો, તે ધારણીની કુક્ષિમાં આવીને અવતર્યો. તે ગર્ભમાં આવ્યો ત્યાર પછી ધારણીને પોતાના પતિનાં માંસભોજનનો ઠોહડ થયો તેથી તે પુત્રને જન્મતાંજ કાંસાની પેટીમાં મૂકીને તે પેટી યમુનાના પ્રવાહમાં વહેતી મૂકી દીધી. તે પેટી વહેતી વહેતી શૌર્યપુર પાસે આવી એટલે તેને કોઈ વણિકે ખહાર કાઢી. તે કાંસાની પેટીમાંથી તેને પુત્ર મળ્યો તેથી તેનું તેણે કંસ એવું નામ પાડ્યું. વણિકને ઘેર મોટા થતો કંસ નિત્ય નાનાં બાળકોને મારવા લાગ્યો. એ પુત્ર પોતાનાં કુળને અયોગ્ય જાણીને તે વણિકે તેને સમુદ્રવિજયરાજાને સોંપ્યો. અનુક્રમે તે વસુદેવને વહાલો થઈ પડ્યો.

૧ પાર્વતી.

૩૬૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

આ સમયમાં રાજગૃહ નગરનેવિષે બૃહરથનો બળવાન પુત્ર જરાસંધ ત્રિખંડ ભારતનો આધિપતિ પ્રતિવાસુદેવ થયો. તેની આજ્ઞાથી વસુદેવ તેના શત્રુ સિંહસ્થ રાજને બળવાન કંસનો સારથી કરી પકડી લાવ્યા. તેના ઈનામમાં આપવા માંડેલી જરાસંધની પુત્રી જીવયશાને બે કુળનો ક્ષય કરનારીને બાણી કંસને આપાવી. કંસે જરાસંધની પાસે ઢોઈ એક નગરની પ્રાર્થના કરી એટલે જરાસંધે તેની ઇચ્છાનુસાર મથુરા નગરી આપી, જે નગરી તેણે પિતાના વૈરથી ગ્રહણ કરી. કંસે પોતાના પિતા ઉચ્ચસેનને કારાગ્રહમાં પૂર્યા. કંસના નાનાભાઈ અતિમુક્તે પિતાના દુઃખથી દીક્ષા લીધી. પછી બળથી ઉચ્ચ કંસ મથુરાનું રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

જરાસંધની આજ્ઞાથી તે દશે દશાર્હ પાછા પોતાની નગરીમાં આવ્યા. મનસ્વી વસુદેવ કુમાર મનમાં કાંઈ સંકલ્પ વિકલ્પ કરીને રોષથી દેશાંતરમાં ચાલ્યા ગયા. તેને પ્રબળ ભોગ્યકર્મના ફળનો ઉદય થતાં સ્થાને સ્થાને કાંઈ કળાથી કોઈ રૂપથી અને કાંઈ સ્વેચ્છાએ આવેલી વિદ્યાધરોની રાજ્યોની તેમજ સામાન્ય વ્યવહારીઆની તથા સાર્થવાહ વિગેરેની સેંકડો કન્યાઓને તે પરણ્યા. તપનું નિદાન (નિયાળું) અન્યથા થતું નથી. ત્યાંથી વસુદેવકુમાર રોહિણીના સ્વયંવરમાં ગયા, ત્યાં સમુદ્રવિજયને યુદ્ધમાં મળ્યા અને રોહિણીને પરણીને સમુદ્રવિજયની સાથે પોતાને નગરે આવ્યા. એકદા રાત્રિએ રોહિણીને બળભ્રના જન્મને સૂચવનારાં ચાર સ્વપ્નો જોયાં. સમય આવતાં બળરામપુત્રને જન્મ આવ્યો. કંસના આગ્રહથી વસુદેવકુમાર હર્ષથી દેવકરાજ (ઉચ્ચસેનના ભાઈ) ની પુત્રી દેવકીની સાથે પરણ્યા. તેના વિવાહનો ઉત્સવ ચાલતો હતો, તેવામાં કંસના અનુજબંધુ અતિમુક્ત મુનિ ત્યાં આવેલા હતા, તેને મદોન્મત્ત થએલી કંસપત્ની જીવયશાએ કહ્યું “ હે દિયરજી ! આવો, આ વિવાહોત્સવમાં તમે મારી સાથે ખાઓ, પીઓ અને સ્વેચ્છાએ રમો: દેહની સાથે વૈર શામાટે કરોછો ? ” એમ કહી તેણે સમીપ આવી ઉપહાસ્ય કરતાં કરતાં અતિમુક્તના કંઠમાં આલિંગન કર્યું. તે વખતે મુનિએ કોપથી કહ્યું “ હે જીવયશા ! તું જેના વિવાહોત્સવમાં મહાલેણે તે દેવકીનોજ સાતમો ગર્ભ તારા પિતાનો અને પતિનો હણનારો થશે ” તે સાંભળીને મદરહિત થઈ ગયેલી જીવયશાએ અતિમુક્તમુનિને છોડી દીધા અને તે સર્વ વૃત્તાંત એકાંતે જઈને કંસને કહ્યો. તેનો ઉપાય કરવાને કંસે વસુદેવની પાસે દેવકીના સાતે ગર્ભની માગણી કરી. વસુદેવે તેમ કરવાને કબુલ કર્યું.

અનુક્રમે ઈંદ્રના નૈગમેષી દેવે દેવકીના છ ગર્ભને જન્મતાંજ હરી લઈને સુલસાને આપ્યા અને સુલસાના જન્મતાંજ મરણ પામતા છ ગર્ભો દેવકીને

સર્ગ ૧૦ મો.]

કૃષ્ણ અને નેમનાથનો જન્મ.

૩૬૭

આપ્યા. નિર્દય કંસે તે છએ ગર્ભને પોતાના ધરમાં શિલાપર પછાડી મારી નાખ્યા, અને દેવકીના ખરા ગર્ભ અનુક્રમે સુલસાને ઘેર મોટા થયા. તેમનાં અનિકયશા, અંતસેન, અજિતસેનક, નિહતારિ, દેવયશા અને શત્રુસેન એવાં નામ પાડ્યાં. પછી ફરીવાર દેવકી ઋતુસ્નાતા થઈ, ત્યારે રાત્રિના શેષભાગે તેણે સિંહ, સૂર્ય, અગ્નિ, હાથી, ધ્વજ, વિમાન અને પદ્મ સરોવર—એ સાત સ્વપ્નો અવલોક્યાં. તેજ રાત્રિએ તેણે ગર્ભ ધારણ કર્યો. સ્વપ્નના પ્રભાવથી શુભ દોહદવાળી દેવકીએ સમય આવતાં શ્રાવણમાસની કૃષ્ણઅષ્ટમીએ અર્ધરાત્રે કૃષ્ણવર્ણી પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે તેની ખબર રાખવાને કંસે જ રક્ષકપુરૂષોને રાખ્યા હતા, તેઓને વસુદેવના ગૃહદેવતાઓએ નિદ્રાના અધિષ્ઠાયક હોય તેમ પોતાની શક્તિથી નિદ્રાચુક્ત કરી દીધા. દેવકીના કહેવાથી વસુદેવે તે બાળકને લઈ જઈને ગોકુળમાં રહેલા નંદની સ્ત્રી યશોદાને અર્પણ કર્યો. અને તેને બદલે યશોદાએ તત્કાળ જણેલી પુત્રી લાવીને હર્ષથી દેવકીને અર્પણ કરી. પછી કંસના પુરૂષો બચત થતાં તે પુત્રીને લઈને કંસની પાસે આગ્યા. તે પુત્રીને જોઈને કંસને વિચાર થયો કે એ પીડિત મુનિનું કહેવું મિથ્યા થયું, કેમકે આ સાતમો ગર્ભ તો સ્ત્રી થયો, તેથી આનાથી બળવાન એવા માંડ મૃત્યુ થશે નહિ. આવો વિચાર કરી તે પુત્રીની માત્ર નાસિકા છેદીને તે સેવકોને પાછી આપી.

હવે પેલો દેવકીનો સાતમો ગર્ભ ગોકુળમાં દેવીઓથી રક્ષણ કરાતો મોટા થયો. કૃષ્ણવર્ણી અંગ હોવાથી તેનું ‘કૃષ્ણ’ એવું નામ પાડ્યું. તેણે બાલ્યવયમાંજ શકુનિ અને પૂતના નામની બે વિદ્યાધરીને મારી નાખી, એક શકટ ભેદી નાખ્યું અને યમલાન્બુજ નામનાં બે વૃક્ષ લાંગી નાખ્યાં. તે બપોર સાંભળી દોઈ દોહવખત પર્વની આરાધનાનું મિષ કરીને દેવકી બીજી સ્ત્રીઓથી પરવરેલી હર્ષ પામતી નિરંતર ગોકુળમાં આવવા લાગી. કૃષ્ણની રક્ષા કરવાને માટે વસુદેવે રામને^૧ આજ્ઞા કરી. બંને ભાઈ બાર ધનુષ્ ઊંચી કાયાવાળા થઈ નિત્ય ગોકુળમાં સાથે કીડા કરવા લાગ્યા.

અહીં શૌર્યપુરમાં સમુદ્રવિજયની સ્ત્રી શિવાદેવીએ રાત્રિના અવશેષકાલે ચૌદ મહારવમ જોયાં. તરતજ કાર્તિકમાસની કૃષ્ણદ્વાદશીએ ચંદ્ર ચિત્રાનક્ષત્રમાં આવતાં અપરાજિત વિમાનમાંથી ચવીને શંખનો જીવ શિવાદેવીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે શ્રાવણમાસની શુક્લપંચમીએ ચંદ્ર ચિત્રાનક્ષત્રમાં આવતાં શિવાદેવીએ શંખના લાંછનવાળા કૃષ્ણવર્ણી કુમારને જન્મ આપ્યો. તેજ વખતે છપ્પત્ર દિક્ષુ-મારીઓએ ધરમાં અને ચૌસઠ ઇંદ્રોએ મેઙ્ગિરિ ઉપર હર્ષથી પ્રભુનો જન્મોત્સવ કર્યો. રાજ સમુદ્રવિજયે પ્રાતઃકાળે મહોત્સવ સાથે અપરાધીઓને કારાગૃહમાંથી

૩૬૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

છોડવા વિગેરે સત્કર્મ કરી કુમારનું અરિષ્ટનેમિ એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા ઇંદ્રની આજ્ઞાથી અપ્સરાઓ પ્રભુનું લાલન પાલન કરવા લાગી અને દેવતાઓ સમાન વયના થઇને સેવા કરવા લાગ્યા. જગત્રભુ કોઈ પર્વતરૂપે અને કોઇ ગર્ભેદ્રરૂપે રહેલા દેવતાઓને એક લીલામાત્રમાં ઉછાળતા હતા. આલતા, નાચતા, ગાતા અને બોલતા એ પ્રભુ એક કર્મ વિના સર્વને પ્રીતિ આપતા હતા. રાજ સમુદ્રવિજય એ પુત્રના જન્મોત્સવમાં એક દિવસ સ્વજનોથી પરવરેલા ઉધાનમાં ક્રીડા કરવાને ગયા. નંદનવનમાં જેમ ઇંદ્ર પ્રવેશ કરે તેમ અશોક, નાગકેશર અને આમ્રના પક્ષવથી કોમળ એવા વનમાં રાજ્યે પ્રવેશ કર્યો. તે ઉધાનમાં શ્રી નેમિનાથને જોઈ દેવતાઓને આરાધન કરવા યોગ્ય એવા સૌધર્મપતિ હર્ષથી પ્રકૃષ્ટિત નેત્ર કરી દેવતાઓને કહેવા લાગ્યા. “આ જગત્માં રાજ સમુદ્રવિજયને ધન્ય છે, અત્યારે તે સૌભાગ્યની ભૂમિરૂપ છે; કારણ કે તેમને ઘેર નેમિનાથ પ્રભુ પુત્રપણે અવતર્યા છે. અહો ! આ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ બાળક છતાં તેમનામાં જે સત્ત્વ રહેલું છે, તેવું સત્ત્વ બીજા કોઈ દેવમાં કે દાનવમાં કહી શકાય તેમ નથી. એક તરફ આ પ્રભુનું અદ્ભુત બળ રાખીએ અને બીજી તરફ બધું જગત્ કે મેરૂ રાખીએ તોપણ તે તિલોપમ માત્ર છે. ” આ પ્રમાણે સૌધર્મપતિનાં વદનમાંથી નીકળતાં વચનો સાંભળી મેઘની ગર્જનાને અષ્ટાપદ સહન કરી ન શકે તેમ ઠેટલાક દેવતાઓ તે સહન કરી શક્યા નહિ. તેઓ બોલ્યા “હે ઇંદ્ર ! આ પ્રમાણે કહીને તમે ખરેખર ‘ઈશ્વરેચ્છા બલવતી છે’ એ વચન સાબીત કરી આપ્યું છે. અમે જે બળથી એક હેલામાત્રમાં મોટા સાગરને શોષી નાખીએ, અને મોટા પર્વતોને ચૂર્ણ કરી નાખીએ, તે આવી સ્તુતિને કેમ સહન કરી શકીએ ? તેથી હે સ્વામી ! તે પ્રભુનું બળ જોવાને અમે ઉત્સુક થઈ ત્યાં જવા ઇચ્છીએ છીએ. ” આ પ્રમાણે કહી રજા લઇને તેઓ નેમિનાથ પ્રભુએ પવિત્ર કરેલા ઉધાનમાં આંબ્યા. ત્યાં ‘ઉત્તતિ પામે, ચિરકાળ જીવે’ એમ કોમળ સ્વરે બોલતા લોકોથી પરસ્પર હાથોહાથ તેડીને લાલિત કરાતા પ્રભુ તેમના જોવામાં આંબ્યા. કોઇ પ્રીતિથી પ્રભુને ચુંબન કરતા હતા, કોઈ પોતાની આંગળીવડે દોરતા હતા અને કોઈ વારંવાર મસ્તક ધૂણાવી પ્રભુને હસાવતા હતા તેમજ વિદ્વાન્ અને રૂપ જોઈને હર્ષ પામેલા વૃદ્ધ પૂર્વજોએ કરેલાં ન્યુંછણાને પ્રભુ અનુલવ કરતા હતા. આ પ્રમાણે ચિત્તને આદહાદ આપતા એ હસમુખા પ્રભુને જોઈને તે દેવતાઓ દુરાશયવાળા છતાં કૌતુકથી વિચાર કરવા લાગ્યા ‘અહા ! શું આ ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન કરે છે તેથી મૂર્તિમાન્ ક્રીડારસ છે ? અથવા સૌભાગ્ય અને શ્યામપ-

૧ મોટા માણસો જે કહે તે સાચું એજ બતાવી આપ્યું છે.

સર્ગ ૧૦ મો.]

નેમિ પ્રભુનો જન્મ અને વૃદ્ધિ.

૩૬૯

ણાંથી શું રૂપવાન શૃંગારરસ છે ?' એવી રીતે વિચારી છળને શોધતા એ દેવતાઓ ભાંડી રહ્યા. એક વખતે નિર્જન સ્થળમાં પારણામાં વિશ્રાંત થયેલા પ્રભુને જોઈ તેઓ ચોરની જેમ તેમને હરી ગયા. સુવર્ણકમળના ગંધના રસમાં ખંધાઈ ગયેલા ભ્રમરની જેવા પ્રભુને હાથમાં લઈને તેઓ આકાશમાં આડ્યા. સવાલાખ યોજન ગયા પછી પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનથી દેવતાઓનો વિકાર જાણી લીધો. તત્કાળ પ્રભુએ લેશમાત્ર બળ બતાવ્યું, એટલે તે દેવતાઓ એવી રીતે નીચે પડ્યા કે જથી તેઓ તેના આધાતથી પૃથ્વીમાં સો યોજન આડ્યા ગયા. તે સ્વરૂપને જોઈ જોઓએ પોતેજ દોષ કર્યો છે એવા દેવતાઓની ઉપર દયા લાવીને ઈંદ્ર નેમિનાથ પ્રભુની પાસે આવ્યા. અને બોલ્યા “હે વિશ્વત્રાતા ! હે બળવાન નાથ ! ગર્વના ભારથી ભ્રમ થયેલા આ “ગરીબ દેવતાઓને હવે હેરાન કરો નહિ. હે નાથ ! જ્યારે તમે આવી રીતે ચેષ્ટા “કરશો, ત્યારે આ સંસારમાં બીજે કોણ રક્ષક છે ? માટે હે કૃપાળુ વિશ્વપાલક ! “એ દીન દેવતાઓની ઉપર અનુગ્રહ કરો. હે સ્વામી ! તમે અશરણના શરણ છો, “ધરાતળ ઉપર ધર્મના આધારરૂપ છો અને બાળરૂપ છતાં પરાક્રમમાં અબાળ છો, “આથી વિશેષ સ્તુતિ શું કરવી ?” એવી રીતે સ્તુતિ કરી, દેવતાઓને છોડાવી, પ્રભુને પારણામાં મૂકી ખમાવીને ઈંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયો. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું આવું અપ્રતિમ બળ જોઈ સમુદ્રવિજય વિગેરે સર્વ હર્ષ પામી ઉત્સવપૂર્વક નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પછી પ્રભુના પ્રાસાદમાં મહોત્સવ કરીને તે દેવતાઓ હર્ષથી નેમિનાથનું સ્મરણ કરતા કરતા પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. ત્યારથી માંડીને શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ ઈંદ્રની આજ્ઞાને અનુસરનારા કોટિગમે દેવતાઓથી રક્ષણ થતાં પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા.

અહીં ધૃતરાષ્ટ્રની પટરાણી ગાંધારીને અતિ દુષ્ટ ગર્ભના ઉપજવાથી જનયુદ્ધ કરવાનો દોહદ થયો. ગર્ભના પ્રભાવથી ‘હાથી ઉપર બેસી મહાયુદ્ધ કરીને શત્રુઓને મારી નાખું અથવા બધા લોકોને કારાગૃહમાં પુરી દઉં’ એવી તેને ઇચ્છા થવા માંડી. અહંકારની વૃદ્ધિ થવાથી વહીલ વર્ગને નહિ નમતી, ગર્વથી અંગને મરડતી અને સર્વની સાથે ક્લેશ કરતી તે રહેવા લાગી. અન્યદા પાંડુરાજની પત્ની કુંતિએ રાત્રે સ્વપ્નામાં સુરગિરિ, ક્ષીરસાગર, સૂર્ય, ચંદ્ર અને લક્ષ્મીને જોયા. તેના પ્રભાવથી રત્નગર્ભાની જેમ સારા ગર્ભને ધારણ કરતી કુંતિ દિવસે દિવસે પોતાના મનને સાધર્મિપણામાં જોડવા લાગી. અનુક્રમે શુભ દિવસે સુલક્ષ્માં પાંચ ગ્રહો ઉચ્ચના થતાં કુંતિએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે તેના ધરની ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ. અને નિર્મળ દયાદાન પ્રમુખ ગુણવડે યુક્ત

૩૭૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

એવો આ કુમાર 'ધર્મપુત્ર છે' એમ બોલતા દેવતાઓ તેને ઘેર આવ્યા. શુભ દિવસે દેવતાઓની વાણીથી મોટા ઉત્સવસાથે સર્વને પ્રિય અને અપ્રિયને હરનાર યુધિષ્ઠિર એવું તેનું નામ પાડ્યું. બીજીવાર કુંતીએ રાત્રે સ્વપ્નવિષે પવને પોતાનાં આંગણામાં રોપેલું અને ક્ષણમાત્રમાં ફળેલું એક કલ્પવૃક્ષ જોયું. તે સ્વપ્નના પ્રભાવથી કુંતીએ પુનઃ ગર્ભ ધારણ કર્યો, તેથી પાંડુરાજ પરમ હર્ષ અને પરમ પ્રસન્નતા પામ્યા. કુડકપટમાં ચતુર એવી ગાંધારી ગર્ભની અત્યંત વૃદ્ધિથી ઘણું દુઃખ પામતી નિરંતર મોટાં ઔષધોથી ગર્ભપાત કરવાને ઇચ્છવા લાગી. જ્યારે કુંતી બીજીવારના પ્રસવ સન્મુખ થઈ ત્યારે તે જોઈને અતિપીડિત થયેલી ગાંધારીએ પેટ ફૂટીને પોતાનો અપકવ ગર્ભ પાડી નાખ્યો. તેથી ત્રીશ માસે તેણે એક વજ્ર જેવા દૃઢ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પછી છ માસભુધી તેને પેટીમાં રાખીને પૂર્ણ દેહવાળો થયે સૌને બતાવ્યો. જ્યારે તે ગર્ભમાં હતો, ત્યારે તેની માતા ગાંધારી દુર્યોદ્ધ કરવામાં આદરવાળી થઈ હતી, તેથી તેનું દુર્યોધન એવું નામ પાડ્યું. જે દિવસે ગાંધારીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો, તે દિવસે ત્રણ પહોર પછી કુંતીએ પણ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે આકાશમાં વાણી થઈ કે " આ કુમાર વાયુનો પુત્ર ભીમસેન નામે છે, તે વજ્રના જેવી કાયાવાળો, અતિ ધર્મયુક્તિવાળો, વડિલજનનો ભક્ત અને ગુણુવડે જ્યેષ્ઠ થશે. " એક વખતે પાંડુરાજ ઢોઈ ગિરિ ઉપર ક્રીડા કરવા ગયા હતા, તેવામાં કુંતીના હાથમાંથી વજ્રકાચી ભીમકુમાર પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. ભીમના પડવાથી ઘંટીવડે ચોખ્ખાની જેમ બધી શિલાઓ ચૂર્ણ થઈ ગઈ. અક્ષત શરીરવાળા કુમારને લઈ ' આ વજ્રકાય છે ' એમ બોલતા દેવતાઓએ હર્ષના સ્થાનરૂપ એ કુમાર કુંતીને આપ્યો. ત્યાર પછી કુંતીએ પુણ્યયોગે ત્રીજો ગર્ભ ધારણ કર્યો, તે સમયે સ્વપ્નમાં ગજરૂઢ થયેલા ઈંદ્રને જોઈ કુંતી જાગી ગઈ. તે વખતે તેને દોહદ થયો કે અહંકારથી ધનુષ્ય લઈ દૃઢ રીતે દ્વાનવોને દળી નાખું અને શત્રુનાં ઉરસ્થળ ચૂર્ણ કરી નાખું. પછી સમય આવતાં તેણે એક લોકોત્તર કુમારને જન્મ આપ્યો. તત્કાળ આકાશવાણી થઈ કે ' આ ઈંદ્રપુત્ર અર્જુન નામે કુમાર છે. ' તે વખતે દેવતાએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, કુંદુલિના નાદ થયા અને અપ્સરાઓનાં નૃત્યસાથે રાજાએ પણ મહોત્સવ કર્યો. પછી મદ્રી નામની સ્ત્રીથી પાંડુરાજને નકુળ અને સહદેવ નામે બે પુત્રો થયા. પાંચ ઈંદ્રિયોવડે દેહની જેમ તે પાંચ કુમારોથી પાંડુરાજનો ધીર્તિરૂપ દેહ સંપૂર્ણ થયો. અનુક્રમે ધૃતરાષ્ટ્રને પણ દુર્યોધ, પરાક્રમી અને શસ્ત્ર-

સર્ગ ૧૦ મો] કૃષ્ણને મારવાની કંસે કરેલી નિષ્ફળ ગયેલી વિવિધ યુક્તિઓ.

૩૭૧

શાસ્ત્રમાં ચતુર એવા સો પુત્રો થયા. શતભિષા નક્ષત્રના સો તારાથી જન્મ ચંદ્ર શોભે તેમ તે સો પુત્રોથી ધૃતરાષ્ટ્ર સંપૂર્ણ રીતે શોભવા લાગ્યો.

એક વખતે કુંતી યાત્રા કરવાને નાશિક નગરમાં ગઈ. ત્યાં તેણે ચંદ્રપ્રભ સ્વામીનું નવીન ચૈત્ય કરાવ્યું. પછી પૂજા, આરાત્રિક, નેપથ્ય અને મુનિદાન પ્રમુખ સર્વ ક્રિયા કરીને ભક્તારની સાથે પાછી પોતાને નગરે આવી. તે નાશિક નગરે જઈ જ્યો એ આઠમા પ્રભુને ભક્તિથી પ્રણામ કરે છે, તેજો આગામી-ભવને વિષે બોધિબીજ પામીને પરમગતિને^૧ મેળવે છે.

હવે અહીં નિર્ણય કરવા માટે કંસે મોકલેલ કેશી નામના અશ્વ, મેષ નામના ખર અને અરિષ્ટ નામના વૃષભનો કૃષ્ણે ધાત કર્યો, તેથી નિમિત્તિઆના કહેવા પ્રમાણે બનવાથી કંસ કૃષ્ણથી મનમાં શંકા પામવા લાગ્યો. પછી પોતાના શત્રુની ખરી પ્રતીતિ કરવાને તેણે શાર્ફ ધનુષ્યની પૂજાનો ઉત્સવ કર્યો. તેમાં પોતાની બેન સલ્લભામાને પણ^૨ કરીને બેસારી અને પોતાના માણસોપાસે ઉચ્ચ સ્વરે સર્વ ઠેકાણે એવી આધોષણ કરાવી કે ‘જે કોઈ આ ધનુષ્ય ચડાવશે તેને દેવ-કન્યા જેવી આ મારી બહેન પરણાવીશ.’ તે કામમાં બ્યારે કોઈ પણ રાજાએ સજ્જ ન થયા, ત્યારે અનાદૃષ્ટિ નામે પોતાના આત્માને વીર માનનારા વસુદેવના પુત્ર રથમાં બેસીને ત્યાં જવા આદ્યા. રાત્રે ગોકુળમાં સુઈ રહી પ્રાતઃકાળે કૃષ્ણને સહાયકારી તરીકે સાથે લઈ મથુરાને માર્ગે આદ્યા. રસ્તામાં રથને સ્ખલના કરનાર એક વૃક્ષ આવ્યું તેને કૃષ્ણે પગવડે ઉખેડી નાખ્યું; પછી પુનઃ પ્રીતિથી અનાદૃષ્ટિએ તેમને રથમાં બેસાર્યા. સભામાં આવીને અનાદૃષ્ટિ તે ધનુષ્યને લેતાં સ્ખલિત થઈ ગયા. તે વખતે સર્વ જન હસી પડ્યા, અને સલ્લભામા પણ લજ્જા પામી. તે સર્વનાં હાસ્યથી કોપ પામી કૃષ્ણે તરતજ તે ધનુષ્યને ચડાવી દીધું, તેથી તેજ સમયે સલ્લભામાએ કટાક્ષરૂપ પુષ્પોથી કૃષ્ણની ભુજની પૂજા કરી. વસુદેવે કંસના ભયથી ‘આ ધનુષ્યને મેં ચડાવ્યું છે’ એમ બોલવા અનાદૃષ્ટિને સૂચવી કૃષ્ણસહિત ત્યાંથી મોકલી દીધો. કંસે પાછા શત્રુનો નિશ્ચય કરવા માટે સલ્લભામાનાં લક્ષના ઉત્સવનું ખાતું કાઢી મલ્લયુદ્ધ જોવાની ઈચ્છાએ સર્વ રાજાઓને બોલાવ્યા. કૌતુકી કૃષ્ણ તે સાંભળી બળરામનીસાથે ત્યાં જવા આદ્યા, માર્ગમાં આવેલી યમુના નદીના દ્રહમાં કાળીનાગને કૃષ્ણે બળવડે હણી નાખ્યો; અને તે વૈરીઓનો વિનાશ કરવા માટે કંસે છોડી મૂકેલા બે મહોન્મત્ત હાથી-માંથી કૃષ્ણે પદ્મોત્તર નામના હાથીને માર્યો અને રાત્રે ચંપક નામના હાથીને

૧ મોક્ષ. ૨ નિયમ.

૩૭૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

માર્યો. ત્યાં સમુદ્રવિજય વિગેરે પોતાના વડીલો આવેલા હતા, તેમને રામે નામ લઈને કૃષ્ણને પોતાના બંધુ જોળ્યાં. તે પ્રસંગમાં થયેલી વાતચીતથી પોતાના છ બંધુને હણનારા કંસને જાણીને જેનાં હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ પ્રજ્વલિત થયેલો છે એવા કૃષ્ણ ત્યાં મંડપમાં બેઠા. તે સમયે ચાણૂર અને મુષ્ટિક નામે બે મહા રંગભૂમિમાં આવ્યા, તેમને જોઈ કૃષ્ણ અને બળરામ ક્રોધ કરી માંચા ઉપરથી ઊભા થયા. થોડા વખતમાં કૃષ્ણે ચાણૂરને અને બળભદ્રે મુષ્ટિકને મારી નાખ્યો. તેમના વધથી ક્રોધ પામેલો કંસ આપ્રમાણે જાણે સ્વરે બોલ્યો “અરે ચોદ્ધાઓ ! આ બે અધમ ગોપને અને તેમનો પક્ષપાત કરીને તેમનું પોષણ કરનાર નંદને પણ વગર વિલંબે મારી નાખો.” આવાં તેનાં વચન સાંભળી રોષથી રાતાંનેત્ર કરી કૃષ્ણ બોલ્યા, “હે મૂઠ ! ચાણૂરજેવા મહાને માર્યા છતાં અઘાપિ પણ તું તારા આત્માને મરેલો કેમ જાણતો નથી ? માટે પ્રથમ તો મારાથી હણાતા એવા તારા આત્માની રક્ષા કર, પછી ક્રોધને લાયક જે લાગે તે નંદ વિગેરેને ખતાવી દેજ.” આપ્રમાણે કહી કૃષ્ણે ઉછાગો મારી તેના મંચ ઉપર જઈ કંસને કેશવડે પકડી પૃથ્વી ઉપર પાડી નાખ્યો. તે વખતે કંસની રક્ષા માટે કંસના પક્ષના સુભટા વિવિધ પ્રકારનાં આયુધ હાથમાં લઈને કૃષ્ણને મારવા દોડ્યા. પરંતુ માંચાનો એક સ્તંભ ઉપાડી તેઓને મધમાખોની જેમ બળભદ્રે છેટે ટેંકી દીધા. પછી કૃષ્ણે મસ્તક ઉપર ચરણ મૂકીને કંસને મારી નાખ્યો અને કેશથી ખેંચી રંગભૂમિની બહાર નાખી દીધો. તે વખતે કંસના પક્ષના કેટલાક રાજાઓને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયેલા જોઈ રાજ સમુદ્રવિજય પણ અનુજબંધુઓની સાથે તૈયાર થયા. જ્યારે સમુદ્રવિજય રાજ સામા થયા, સારે સૂર્ય આગળ અંધકારની જેમ તેઓ સામા થવામાં ટકી શક્યા નહિ. પછી રામ અને કૃષ્ણને લઈ સમુદ્રવિજય પ્રમુખ સર્વે ઉત્તરેનને મથુરા આપીને શૌર્યપુરે ગયા.

કંસનાં મરણથી વિહ્વલ થયેલી તેની સ્ત્રી જલ્પશા યાદવોનો ક્ષય કરાવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ રાજગૃહ નગરમાં આવી. છુટા કેશ મૂકી શોકથી જાણે સ્વરે રૂદન કરતી પોતાની પુત્રી જલ્પશાને જોઈ જરાસંધે રૂદન કરવાનું કારણ પૂછ્યું, એટલે અતિમુક્તકે પ્રથમ કહેલા કંસના વધની તેણે વાર્તા કહી ખતાવી. તે સાંભળી જરાસંધે કહ્યું, ‘વત્સે ! તારા શત્રુઓને હું રોવરાવીશ.’ તેને એવીરીતે સમજાવીને જરાસંધે સોમકનામના રાજાને બધી હકીકત સમજાવીને સમુદ્રવિજયની પાસે મોકલ્યો. સમુદ્રવિજયે તેનો સત્કાર કર્યો. પછી તેણે જરાસંધનો સંદેશો આપ્રમાણે કહ્યો કે “કુલાંગાર જેવા રામ કૃષ્ણ મને અર્પણ કરો,

સર્ગ ૧૦ મો.]

જરાસંધના દૂતને સમુદ્રવિજયે આપેલો ઉત્તર.

૩૭૩

કંસને હણનારા એ બંને રામ ને કૃષ્ણ કારણ વગર તમારા વૈરી છે, તેથી તેમનો લાગ કરીને પૂર્વની જેમ મારા શાસનથી રાજ્ય ચલાવો. ” તે સાંભળી પ્રથમ હ-શાર્હ સમુદ્રવિજયે અંતરમાં દુભાઈને સોમક રાજાને કહ્યું, “ જરાસંધ રામકૃષ્ણની ઉપરના મારા સ્નેહના કારણને જાણતા નથી, પણ હે સોમકરાજ ! તે રામકૃષ્ણની માગણી કરતાં તમે કેમ લાજતા નથી ? કેમકે એ બંને ભાઈ તો દેહમાં નેત્રની જેમ અમારા હરિવંશનાં મંડન છે. કદિ અમારાં જીવિતનું દાન થાય તો ભલે થાય, પણ એ બંને વત્સ (રામકૃષ્ણ) નું દાન થવાનું નથી; માટે જાઓ, એ પોતાના જમાતા કંસના માર્ગને અનુસરનારા જરાસંધને જઈને કહો. ” રામકૃષ્ણે કોપના સંશ્રમથી જોયેલા સોમકરાજાએ તત્કાળ ત્યાંથી ઉઠી વેગથી જરાસંધપાસે જઈને તે વૃત્તાંત જણાવ્યો.

ઉચ્ચેનરાજાએ પૂર્વથી અનુરાગ ધરતી પોતાની પુત્રી સત્યભામા પ્રીતિ વધારવાને માટે કૃષ્ણને આપી. બીજા દિવસે સમુદ્રવિજય રાજાએ પોતાના બંધુઓને એકઠા કરી કોપ્રુકિ નામના એક હિતકારી નિમિત્તિઆને બોલાવીને પૂછ્યું: “ ત્રિખંડ ભરતના અધિરાજ જરાસંધની સાથે લડાઈ કરવામાં જે ભાવી બનવાનું હોય, તે કહી આપો; કેમકે સ્વસ્થ પાત્રમાંજ અંધન યોગ્ય છે. ” નિમિત્તિએ કહ્યું “ મહાપરાક્રમી રામકૃષ્ણ ચિરકાળે જરાસંધને મારી ત્રિખંડ ભરતના અધિપતિ થશે. હમણા અહીંથી પશ્ચિમ દિશાના સમુદ્રતટને ઉદ્દેશીને જાઓ, ત્યાં જતા તમારા શત્રુના ક્ષયનો આરંભ થશે. માર્ગે જતાં જે ઠેકાણે સલભામા બે પુત્રને જન્મ આપે, તે ઠેકાણે નગરી વસાવીને તમારે નિઃશંક થઈને રહેવું. ” તે સાંભળી અઢાર કૂળકોટિ યાદવોના નાયક સમુદ્રવિજયરાજા પરિવારસહિત વિશ્વને ચળાય-માન કરતા વિંધ્યાચળની મધ્યમાં થઈને ચાલ્યા.

અહીં જરાસંધ સોમકરાજાનું કહેવું સાંભળી ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થયો. તે જાણીને કાળ નામના તેના પુત્રે કહ્યું, “ હે સ્વામી ! એ યાદવો કાણુમાત્ર છે ! તેમનો વધ કરવાની મને આજ્ઞા આપો; એટલે પછી અગ્નિ, આકાશ કે જળમાંથી પણ ખેંચી લાવીને તેમને હું મારી નાખીશ. ત્રિખંડપતિ જરાસંધે પાંચસો રાજાઓ અને ઘણી સેના સાથે તેના નાનાભાઈ યવન સહિત તેને મોકલ્યો. જાણે સાક્ષાત્ અકાળે કાળ આવ્યો હોય, તેમ કાળને આવેલો જોઈ રામકૃષ્ણના રક્ષક દેવતાઓએ માર્ગમાં એક પર્વત વિકુર્યો, અને રસ્તાનાં એક દ્વાર પાસે ઘણી ચિ-તાઓ, તેની પાસે રૂદન કરતી એક સ્ત્રી અને અગ્નિથી ભસ્મીભૂત થયેલું યાદવોનું સૈન્ય વિકુર્યું. તે સ્ત્રીને જોઈને કાળે પૂછ્યું ‘ હે ભદ્રે ! કેમ રૂવે છે ? ’ તે બોલી, જ-

૩૭૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.

રાસંધથી ભય પામીને બધા યાદવો નાસવા લાગ્યા. પછી તેમની પછવાડે કાળના જવો કાળ ચાલ્યો, તે જ્યારે નજીક આવ્યો, ત્યારે ભય પામીને તેઓ સર્વ આ અગ્નિમાં પેસી ગયા. દશાર્હ અને રામકૃષ્ણે પણ ચિતામાં પ્રવેશ કર્યો. તે બંધુઓના વિયોગથી હું પણ હવે આ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું છું. ' આ પ્રમાણે કહીને તેણે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. એટલે દેવતાથી મોહ પામેલા કાલે પોતાની પ્રથમ કરેલી પ્રતિજ્ઞાને સંભારી સર્વની સાક્ષીએ અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી યવનકુમાર વિગેરે સર્વ પાછા વળી ગયા. મગધપતિનો આ સર્વ વૃત્તાંત જાણી યાદવોએ આદરથી કોટુકિ નિમિત્તિઆની પૂજા કરી. પછી કોટુકિનાં વચનથી સર્વ યાદવોએ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં રહેલા ગિરનારપર્વતથી વાયવ્યદિશામાં આવીને સૈન્યનો પડાવ નાખ્યો. કૃષ્ણની સ્ત્રી સત્યભામાએ જાતિવંત સુવર્ણની જવી કાંતિવાળા ભાતુ અને ભામર નામના બે કુમારોને તે ઠેકાણે જન્મ આપ્યો. પોતાના જન્મને ધન્ય માનતા દશાર્હોએ પુંડરીક અને ગિરનારગિરિપર જઈ શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરી. કોટુકિએ બતાવેલા શુભ દિવસે કૃષ્ણે સ્નાન કરી બાળિકાન આપી સમુદ્રની પૂજા કરીને અષ્ટમતપ કર્યું. ત્રીજે દિવસે લવણસમુદ્રના અધિષ્ઠાયક દેવે ત્યાં આવી અંજલિ બેડી કૃષ્ણને કહ્યું, “ હે નવમા વાસુદેવ! મને કેમ સંભાર્યો છે? આજ્ઞા આપો. પૂર્વે પણ સગરરાજની આજ્ઞાથી હું મુખ્ય સમુદ્રમાંથી અહિં આવેલો છું. ” એમ કહી તે દેવતાએ કૃષ્ણને પાંચજન્ય નામે અને રામને સુધોષ નામે શંખ તથા રત્નમાલા અને વસ્ત્રો આપ્યાં. કૃષ્ણે કહ્યું, “ તમે તીર્થની રક્ષા કરવા માટે અહીં આવ્યા તે સાંઝ કર્યું, પરંતુ અત્યારે હું તીર્થની રક્ષા કરવા માટે તમને પ્રાર્થના કરતો નથી; પણ પૂર્વના વાસુદેવોની એક નગરી તમે અહિં જળની અંદર ઢાંકી દીધી છે, તે નગરી મને રહેવાને માટે પ્રગટ કરી આપો. ” તે સાંભળી દેવે ત્યાંથી ઇંદ્રની પાસે જઈને કહ્યું, એટલે ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે આવીને તે નગરી પ્રગટ કરી. લંબાઈમાં બાર યોજન, વિસ્તારમાં નવ યોજન અને સુવર્ણરત્નના કિલ્લાવાળી તે નગરી વિશેષ પ્રકારે શોભવા લાગી. તેમાં ગોળ, ચોરસ અને લંબાઈવાળા, તેમજ ગિરિકૂટક, સ્વસ્તિક, સર્વ-તોલદ્ર, મંદર, અવતંતસક અને વર્ધમાન એવાં નામના લાખો મહેલો એક માળના, બે માળના અને ત્રણ માળના તેણે રચ્યા. વિચિત્રમણિ માણિક્યવડે મનોહર એવા ચત્વર અને ત્રિકોણીઓમાં હજારો દિવ્ય ચૈત્યો નિર્માણ કર્યાં. સરોવરો, દીર્ઘિકાઓ, વાપિકાઓ, ચૈત્યો, ઉદ્યાનો અને બીજું સર્વ કુબેરે એક અહોરાત્રમાં બનાવી દીધું. એવી રીતે ઇંદ્રપુરીના જવી દ્વારિકા નામની નગરી દેવતાઓએ નિર્માણ કરેલી વાસુદેવને પ્રાપ્ત થઈ. પછી બીજા દિવસના પ્રાતઃકાલે કુબેરે આવીને બે પીતાંબર, નક્ષત્રમાળા, મુચુટ, કૌસ્તુભ નામે મહારત્ન, શાર્ફધનુષ્ય, અક્ષય

સર્ગ ૧૦ મો.]

અરિષ્ટનેમિ પ્રભુનું શારીરિક બળ.

૩૭૫

બાણવાળાં બે ભાથાં, નંદક નામે ખડ્ગ, કૌમોદકી ગદા, અને ગરૂડની ધ્વજવાળો રથ—એ સર્વ વાસુદેવને આપ્યાં. વનમાળા, મુશળ, નીલવસ્ત્રો, તાલધ્વજ રથ, અક્ષય ભાથાં, ધનુષ્ય અને હળ રામને આપ્યાં. કંઠાભરણુ, બે બાબુબંધ, ત્રૈલોક્યવિજયહાર, ચન્દ્રસૂર્ય નામે બે કુંડલ, ગંગાના તરંગ જેવાં નિર્મળ બે શ્વેત વસ્ત્રો અને સર્વતેજોહર નામે રત્ન કુબેરે હર્ષથી અરિષ્ટનેમિને આપ્યાં. ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરે સમુદ્રવિજયને ચન્દ્રહાસ ખડ્ગ, બે સુંદર વસ્ત્ર અને દિવ્યરથ આપ્યા. મોટી ધ્વજવાળો રથ, સહસ્રમુખા શક્તિ અને બે કૌસુમ્યી વસ્ત્રો મહાનેમિને આપ્યાં. અક્ષય બાણવાળું ધનુષ્ય અને હાર રથનેમિને આપ્યા, તે શિવાય તેમના બીજા બંધુઓને યોગ્યતા પ્રમાણે વસ્ત્રો અને અસ્ત્રો આપ્યાં. પછી કુબેર પ્રમુખ દેવતાઓએ અને સર્વ યાદવોએ મળી બળભદ્ર સહિત કૃષ્ણનો રાજ્યઉપર અભિષેક કર્યો. કૃષ્ણ બળરામની સાથે દશાર્હને અનુસરી સમુદ્રવિજયની આજ્ઞા પ્રમાણે સારી રીતે રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

હવે અરિષ્ટનેમિ ભગવાન લોકોત્તર ચરિત્રવડે સર્વનો હર્ષ વધારતા વધવા લાગ્યા. દશ ધનુષ્યની ઊંચી કાયાવાળા પ્રભુ અનુક્રમે યૌવનવય પામ્યા, તથાપિ જન્મથી કામદેવને જીતનારા હોવાથી તેમનું મન અવિકારી રહેલું હતું. તેવામાં એકદા સ્વર્ગમાં દેવપતિ ઇંદ્રે દેવતાઓની આગળ સભાવચ્ચે શ્રી નેમિનાથનું અદ્ભુત સત્ત્વ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યું “ત્રણ લોકમાં સત્ત્વ, શૌર્ય, બળ, શીલ, દાન, રૂપ અને ગુણમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવંતની ઉપમાને યોગ્ય થાય તેવો કોઈ પણ પુરૂષ નથી.” આ પ્રમાણે સાંભળી મિથ્યાત્વપણાથી જન્મનું દુઃક્ય ભ્રમિત થઈ ગયેલું છે એવા કેટલાએક દેવતાઓ ઇંદ્રનાં વચનને મિથ્યા કરવાને માટે તત્કાળ પૃથ્વીઉપર આવ્યા. રૈવતાચળની નીચેની ભૂમિ ઉપર સુરધાર નામે એક નગર વસાવી, તેઓ મનુષ્યરૂપે થઈ તેમને અસ્વસ્થ કરવા લાગ્યા. તેઓ દ્વારિકાનગરીનાં ઉદ્યાનની વૃક્ષશ્રેણીને લીલામાત્રમાં ઉન્મૂલ કરવા લાગ્યા, ગરીબ ભાર ઉપાડનારા લોકોને નિઃશંક થઈને પરાભવ કરવા લાગ્યા, પાણી ભરનારા તથા અન્ય લોકોની ઉપર પણ બહુ પ્રકારે જીલમ કરવા લાગ્યા, અને દ્વારિકાના કિલ્લા-સુધી પોતાની દુઃસહ આજ્ઞા ચલાવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે તેઓએ સર્વ કાર્યમાં ખીડેલા લોકોએ સર્વ નગરને ભય ઉત્પન્ન કરે તેવો મોટો કોલાહલ કર્યો. તે સાંભળી વસુદેવના પ્રથમ પુત્ર અનાદૃષ્ટિને ઠોપ ચડ્યો; તેથી ક્રોધવડે રાજ સમુદ્ર-વિજયની આજ્ઞા લીધા વગર એ વીરમાની કુમાર રથમાં બેસી પ્રૌઢ પરાક્રમવડે સર્વ આયુધો સાથે લઈ તેને જીતવાની ઇચ્છાથી તત્કાળ ભાંગેલાં ગયો. રૈવતકની

૧ પોતાના બળઉપર મુસ્તઝીમ રહી તેનાપર ભરોસો રાખનાર.

૩૭૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ નો

આગળ જઈને જોયું, તો ત્યાં ઉત્તમ સમૃદ્ધિવાળું નવીન નગર જોવામાં આવ્યું, ‘આ શું?’ એવો વિસ્મય પામી તે સંભારવા લાગ્યો. તેમાં અપરાધીઓ રહેછે, તેવું જાણી અનાધૃષ્ટિએ ક્રોધથી શંખ ઝૂંક્યો અને ધનુષનો ટંકાર કર્યો. તેનો નાદ સાંભળી તત્કાળ તેઓ ક્રોધથી નગર બહાર નીકળ્યા; અને માયાથી અનાધૃષ્ટિને જીતી લઈ, ક્રોધથી આકુળ એવા તેને તેઓ નગરમાં લઈ ગયા. તે વૃત્તાંત જાણી રાજ સમુદ્રવિજયે ઉદ્ધાસ પામતા વીરરસથી સર્વ સુભટાને બોલાવ્યા. લંબાના નાદથી ક્ષત્રિયોના સમૂહ મહાક્ષોભ પામીને મૂર્તિમાન્ જાણે રૌદ્રને વીરરસ એકઠો થયેલ હોય તેમ એકઠા મળ્યા. કોઈ અશ્વોને બખતર પહેરાવવા લાગ્યા, કોઈ ગર્જેદ્રોને શૃંગાર ધરાવવા લાગ્યા અને કોઈ અસ્ત્રસમૂહ તૈયાર કરી કવચ પહેરવા લાગ્યા. જ્યારે રાજ સમુદ્રવિજય રણુરસમાં ઉઘત થયા ત્યારે ક્ષોભ પામેલા તે શહેરના સંપર્કથી સમુદ્ર પણ ઉદ્વેલ થવા લાગ્યો. આવી મોટી તૈયારી જોઈ શત્રુઓને હાણવામાં સિંહ જેવા મહા બળવાન્ રામકૃષ્ણે આવી રાજને કહ્યું “પિતાશ્રી! આ સંરંભ તમે જાતે કેમ કરો છો? જે કાર્ય હોય તે અમો કે જે લઘુજન છીએ, તેમને કહો. શું કોઈ નવીન દેવ કે રાક્ષસ વિદિત થયો છે કે જેને માટે આપ પૂજ્ય પિતા પોતે આવો પ્રયાસ કરો છો?” રામકૃષ્ણનાં આવાં વચન સાંભળી સમુદ્રવિજયે લોકના ઉપદ્રવથી માંડીને અનાધૃષ્ટિના પરાભવ સુધીનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળી કંસરિપુ કૃષ્ણ બોલ્યા “પિતા! તે સર્વ વરાકોમાં આપનો આ ઉઘમ વૃથા છે તે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ જ છે; કેમકે જ્યાંસુધી અમે જીવતા છીએ, ત્યાંસુધી તમારે પુરૂષાર્થ કરવો યુક્ત નથી. તમારી આજ્ઞાથી હું તેમને જીતી લઈશ, માટે આજ્ઞા આપો.” પછી સમુદ્રવિજયની આજ્ઞાથી મહાજીજ્ઞ રામકૃષ્ણે પાંચજન્ય શંખ વિગેરેના નાદથી ઘણા સુભટાને એકઠા કર્યા, અને પોતપોતાનાં આયુધ લઈ રથમાં બેસી તે નગર પાસે આવીને તે માયાનટ દેવતાઓને યુદ્ધને માટે બોલાવ્યા. તેઓએ વેગથી બહાર આવી, પોતાની માયા બતાવીને રામકૃષ્ણને જીતી લીધા અને બંનેને રથસહિત પોતાના નગરમાં લઈ ગયા.

આ બખર પડતાં રામકૃષ્ણના હરણથી દ્વારકા નગરીમાં મોટા ઠોલાહલ થયો. ‘અનાથની સ્થિતિ એવીજ હોય છે.’ રામકૃષ્ણ જેવા વીર કે જેઓ દેવતાઓને પણ પૂજ્ય અને અજન્ય છે, તેઓને પણ જીતી લીધા તો હવે શું થશે? એવી રીતની ચિંતામાં પ્રજાવર્ગ પડ્યો; તેવામાં નેમિ પ્રજા પોતાના મહેલમાં લીલાવડે ફરતા હતા, તેમને કૃષ્ણની સ્ત્રીઓએ ઉપહારરથમાં કહ્યું, “અરિષ્ટનેમિ! અમે સાંભળ્યું છે કે સર્વજ્ઞ જિનો અનંત વીર્યવાળા હોય છે. તેઓ મેરૂનો દંડ અને બધી પૃથ્વીનું છત્ર કરવાને સમર્થ હોય છે, તો તમે પણ આપણાં કુ-

સર્ગ ૧૦ મો.] માયાવી દેવતાઓનો પરાભવ કરવાને નેમિકુમારનું ગમન.

૩૭૭

ળમાં અર્હતપણે અવતર્યા છે, તેથી કાંઈ પણ તમારૂં અખંડિત પરાક્રમ પ્રગટ કરી બતાવો. તમે જેતાં છતાં શત્રુઓ તમારા ભાઈઓનો પરાભવ કરે છે, તેથી હમણાં તમારૂં બળ અને તીર્થંકરપણું વૃથા ન થાઓ.' આપ્રમાણે પોતાની શ્રાતૃજન્યાઓએ હાસ્યમાં કહ્યું, એટલે પ્રભુ જરા યુદ્ધોત્સવ કરવાનું મનમાં ચિંતવી પર્વદામાં આંવ્યા. ત્યાં યુદ્ધ કરવાને ઉઘત થઈ રહેલા સમુદ્રવિજયના ઉત્સંગમાં મેઘગિરિપર સૂર્યની જન્મ પ્રભુ આરૂઢ થયા.

આ સમયે નિમિત્તીઆમાં શિરોમણિ કોટુકિએ સમુદ્રવિજયને કહ્યું “સ્વામી! આ વખતે યુદ્ધ કરવાનો તમારો પ્રયાસ નિષ્ફળ છે. કેમકે વિશ્વમાં વીર એવા રામકૃષ્ણને જોએએ એક લીલામાત્રમાં જીતી લીધા, તેવા પુરૂષો તો તીર્થંકરથીજ જીતારો; અસુરો કે સુરોથી પણ તે જીતારો નહિ.” આપ્રમાણે તે કહે છે તેવામાં ઇંદ્રની આજ્ઞાથી એક ઉત્તમ રથ લઈને માતલિ સારથિ ત્યાં આંવ્યો. તેણે નેમિનાથને પ્રણામ કરી વિજ્ઞાપિત કરી કે, ‘હે સ્વામી! તમારી ઇચ્છાની સાથેજ ધ્યેલી ઇંદ્રની આજ્ઞાથી હું રથ લઈને આંવ્યો છું. માટે તેમાં આરૂઢ થઈ શત્રુઓને જીતી લ્યો.’ પછી સમુદ્રવિજયનાં મુખ સામું જોઈ પ્રભુ રથપર બેઠા અને એક ધનુષ્ય શિવાય બીજાં સર્વ શસ્ત્રો છોડી દીધાં. ‘સર્વની રક્ષાનો મંત્ર હું છું, તો મારી રક્ષા આનાથી શામાટે હોય’ એવું જાણે ધારતા હોય તેમ પ્રભુએ બખતર પણ છોડી દીધું. એ પ્રમાણે રથ ઉપર બેસીને ભગવંત ક્ષણમાં માયાનગર પાસે આંવ્યા, અને શંખના ધ્વનિવડે ચારે બાજુએથી શત્રુઓને બોલાવ્યા. નગરની આસપાસ વેગથી દ્રુતા એવા એ રથના આઘાતથી શત્રુઓનાં મસ્તકોની જન્મ ગઢના કાંગરા પડી ગયા.

તેના આઘાતથી સર્વ દેવતાઓ એકઠા થઈ ચતુરંગ સેના લઈ વિમાનોમાં બેસી વેગવડે ત્યાં આંવ્યા. તેઓએ જાણે સ્વરે ભંભા, નિશાન અને કાહલ વગાડ્યા, તેના પ્રતિધ્વનિવડે લોઢા પ્રલયકાળની શંકા કરવા લાગ્યા. તે માયાવી દેવતાઓએ મોટા મોટા પર્વતોને પણ દુઃસહ એવા મહાન્ વંદાળીઆ વિકૂર્વ્યા, તેથી આકાશમાં અનેક પર્વતોને વિદારતો હોય તેવો મહાનિષ્કુર નાદ થયો, સ્થિર પૃથ્વી અસ્થિર ગઈ, કુળગિરિ કંપવા લાગ્યા, મેઘના કડાકા જેવી પ્રચંડ ગર્જના થવા લાગી, પૃથ્વીમાંથી નીકળતી ધૂમશિખા અંધકારના કણુવડે વિશ્વને પૂરતી આકાશમાં ફેલાઈ ગઈ, સ્થાને સ્થાને મોટા હસ્તિઓ, અતિભયંકર કેશરીસિંહો, અને વ્યાઘ્ર પ્રમુખ પ્રાણીઓ ખુંબારવ કરવા લાગ્યા, વીંછીઓ અને અજગરો પ્રગટ થયા, તેમજ વિકરાળ શાકિની, ભૂત અને વેતાલ વૃદ્ધિ

૩૭૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૨ ભે.

પામી ભૂમિપર ભય આપવા લાગ્યા. તે દેવતાઓનું આવું વિકારી સ્વરૂપ જોઈ પ્રભુએ કાંઈક હસી પોતાનું ધનુષ્ય લીલામાત્રમાં પણ્ય ઉપર ચડાવ્યું. નમતા ધનુષના દુઃસહ કેંકારથી સિંહનાદવડે હાથીઓની જેમ સિંહાદિક પ્રાણીઓ ત્રાસ પામી ગયા. પછી પ્રભુએ ધનુષને ખેંચી ફરીવાર દૃઢરીતે આસ્ક્રાંસિત કર્યું, એટલે તેમાંથી નીકળતા અગ્નિવડે અંધકારના સમૂહ દૂર થઈ ગયા. તે સમયે કેટલાકને આકાશમાં અને કેટલાકને ભૂમિઉપર પ્રગટ થયેલા જોઈ પ્રભુએ હસતાં હસતાં કહ્યું ‘હવે બધાં સારાવાનાં થશે.’ એવું કહીને પ્રભુએ ધનુષઉપર પૃથ્વી, પર્વત અને સાગરનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ એવું અમોઘ વાયવાસ્ત્ર સાંધ્યું. કાનસુધી ખેંચી જાણે કાંઈ કાનમાં કહેતું હોય તેવું વિશ્વને ભય ઉપજાવનાર તે આણુ પ્રભુએ તત્કાળ છોડી દીધું. તેમાંથી એવો પવન ઉત્પન્ન થયો કે જથી દેવતાનાં વિમાનો ઝનીપેટે ઉડીઉડીને ક્યાંનાં ક્યાં જતાં રહ્યાં. વેગથી વહન થતાં તે વિમાનો પવનવડે ઉડતા પાંખોવાળા કુળપર્વતો હોય તેવી લોકોને શંકા થવા માંડી. ઉછળેલા સમુદ્રે આકાશસુધી તરંગો ઝેંકી સર્વ દેવતાને જળના અધિષ્ઠાયક કરી દીધા. ‘જગત્પ્રભુની એવી અપાર શક્તિ છે.’ તે વાયુથી પરસ્પર અયડાઈને વિમાનોમાંથી પ્રલયકાળના મેઘની જેમ અંગારાની વૃષ્ટિ થવા લાગી. પછી ભગવાને મોહનાસ્ત્ર નામે એક બીજું આણુ છોડ્યું, તેથી સર્વ દેવતાઓ ચેતનરહિત થઈને પૃથ્વીપર આઘોટવા લાગ્યા. તે આણુજનિત તંદ્રાથી તેને જોનારાં પક્ષીઓ, માનવો, અને દેવતાઓ પણ સર્વે સ્થાવર જેવાં થઈ ગયાં. પ્રભુનાં આવાં પરાક્રમની હકીકત જાણી ઈંદ્ર સૌધર્મ દેવલોકમાંથી નીચે આવી નમીને પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

“હે સ્વામી! વિશ્વમાં સારરૂપ, જગત્તો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ, અનંત-
 “વીર્યવાળા અને દુસ્સહ ભુજબળથી વિરાજીત એવા તમે જય પામેા. હે નાથ!
 “તમે લોકને અલોકમાં નાખવાને, મેઝગિરિને અંગુઠાથી ઉપાડવાને અને બધાં વિ-
 “શ્વનો વિપર્યય કરવાને સમર્થ છો. હે વિભુ! સુર, અસુર, મનુષ્ય અને નાગકુમા-
 “રેથી તેમજ અમારા જેવાથી પણ તમારું બળ સહન થઈ શકે તેમ નથી. હે
 “સ્વામી! તમારા જેવાની પ્રવૃત્તિ સર્વ જગત્ની રક્ષા માટેજ હોય છે, તે છતાં અધુ-
 “ના આવો સમારંભ કેમ આદર્યો છે? ગર્જેદ્રના ક્રોધને તુલ્યની જેમ અને સૂર્યના
 “ક્રોધને તારાઓની જેમ આ બિચારા અજ્ઞાની દેવતાઓ તમારા ક્રોધને સહન કરી શકે
 “તેમ નથી. ચંદનઘોવડે મેહેલની જેમ વિદ્યુત્ જેવા તમારા ક્રોધથી ત્રણ જગત્ સર્વથા
 “ક્ષય પામી જાય તેમ છે; માટે હે નાથ! હવે વેગથી અસ્ત્રોને સંહરીદ્યો. તમેજ વિશ્વના
 “ધાતા છો અને તમેજ જગત્ના હર્ષને માટે છો.” આવી ઈંદ્રની સ્તુતિ સાંભળી પ્રભુએ

સર્ગ ૧૦ મો.] નેમિનાથ પ્રભુથી પરાભવ પામેલા દેવતાઓએ કરેલી તેમની સ્તુતિ. ૩૭૯

સત્વર ખંને અશ્વો સંહરી લીધાં; તેથી તત્કાળ સચેત થયેલા તે દેવતાઓ પ્રભુને અને ઈંદ્રને જોઈને લજ્જા પામી ગયા. નીચું મુખ કરીને રહેલા તે દેવતાઓને ઈંદ્રે ઉપહાસ્યથી કહ્યું “અહા! દુર્લ્લેખિત એવા તમોએ તમારૂં ચેષ્ટિત જોઈ લીધું? અરે દુરાચહી દેવતાઓ! એ સ્વામી જગત્ને પૂજનીય અને જગત્ના આધાર છે, માટે તે ક્ષમાવાન પ્રભુને નમીને તમે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો. એ સ્વામી સ્વભાવથી જ જગત્ના રક્ષણમાં તત્પર છે, તેથી તમે સેંકડો અપરાધ કરનારા છતાં પણ તમોને તે ભયકારી થશે નહીં.” ઈંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળી લજ્જા અને વિનયથી નમ્ર એવા દેવતાઓ કાયાથી આળોટતા પ્રભુને નમી ચાટુવાણીવડે કહેવા લાગ્યા “હે સ્વામી! જમ બાળકો મેરૂને પરમાણુવડે પામવાની, ગંગાની રેતીના કણ ગણવાની અને સ્વયંભૂ સમુદ્રનાં જળનાં બિંદુએ બિન્દુની સંખ્યા કરવાની ઇચ્છા કરે તેમ અમે પાપીઓએ તમારૂં સત્વ જોવા માટે આ આરંભ કરેલો હતો, તેવા અમેને ધિક્કાર છે.” આ પ્રમાણે કહી ભગવંતના ચરણને મસ્તકપર આરોપણ કરી પોતાને સનાથ માનતા, દેવતાઓ તેમને જ શરણે ગયા. પ્રભુએ પ્રસાદદાનથી તેમની સંભાવના કરી; કેમકે પ્રભુ વિશ્વની સ્થિતિ કરનાર અને વિશ્વસ્થિતિને પાળનાર છે. પછી નેમિનાથ પ્રભુ દેવકૃત નગરમાં આવી પોતાના બંધુ રામકૃષ્ણ તથા અનાધૃષ્ટિને સ્નેહથી આલિંગન કરી પરમ હર્ષ પામ્યા. પછી ઈંદ્રે કહ્યું “હે સ્વામી! અમારી ઉપર અતુચ્છ કરી શત્રુંજયાદિ તીર્થોની યાત્રા કરાવો અને અમને તારો.” આ પ્રમાણે કહી પ્રભુની અનુમતિ થવાથી તત્કાળ બનાવેલાં વિમાનોવડે સર્વ દેવતાઓની સાથે પ્રભુને લઈને ઈંદ્ર શત્રુંજયગિરિએ આવ્યા. ત્યાં આવીને સ્વામીના આદેશથી મનને પૂર્ણ ભાવિત કરતા ઈંદ્રે પૂર્વની જમ પોતાનું સર્વ કર્તવ્ય કર્યું. નેમિનાથ પ્રભુએ તે તીર્થને સર્વ પ્રભાવ કહી બતાવ્યો. પછી ત્યાંથી ઈંદ્રસહિત ગિરનાર તરફ ચાલ્યા. ત્યાં તે તીર્થની શુભ કથા સાંભળતા ઈંદ્રે સ્થાવર અને જંગમ એવા બંને પ્રભુની પૂજા કરી. પછી પ્રભુને બંધુવર્ગસહિત દ્વારકામાં મૂકી, તેમના પિતાને સર્વ વૃત્તાંત જણાવી હર્ષ પામતો ઈંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયો. ચંદ્રની જમ વિશ્વને આનંદ આપતા પ્રભુ, સુર, અસુર તથા રામકૃષ્ણથી સેવાતા સુખે રહેવા લાગ્યા.

તે સમયમાં નારદે આવી બતાવેલી રૂકિમરાજની બેન રૂકિમણીને કૃષ્ણે પોતાના ભુજવીર્યથી હરી લીધી; જંબવાન નામના ખેચરની જંબવતી નામની

૧ સ્થાવર પ્રભુ તે સ્થાપેલી શ્રી નેમિનાથજીની પ્રતિમા અને જંગમ પ્રભુ તે ગૃહસ્થાવસ્થામાં વર્તતા પ્રભુ પોતે.

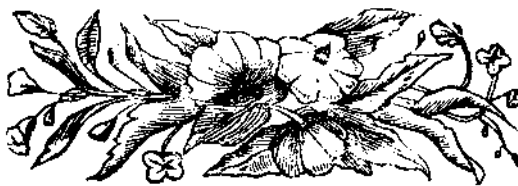
૩૮૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

પુત્રી ગંગામાં ન્હાતી હતી તેને તેના પિતાને જીતીને હરી લીધી; તે શિવાય લક્ષ્મણા, સુસીમા, ગૌરી, પદ્માવતી, અને ગાંધારી—એ પાંચ મુખ્ય સ્ત્રીઓને પરણ્યા. પ્રથમની સત્યભામાસહિત સર્વ મળીને કૃષ્ણને આઠ પત્નીઓ મુખ્ય વધ્દિભા થઈ. શ્રી નેમિલગવાન્ના તે તે પરાક્રમથી અંતરમાં હર્ષ પામેલી ત્રિલોકીશ્વી પ્રિયા વાયુ, સમુદ્રનો ક્ષોભ, ગર્જના, મેઘ અને વૃક્ષ વિગેરેના મિષથી કંપ, સ્વેદ, વિવર્ણતા, સ્વરહતિ, અશ્રુ અને શેમાંય વિગેરે સાત્વિકભાવને ધારણ કરતી હતી.

इत्याचार्य श्रीधनेश्वरसूरिविरचिते महातीर्थ श्रीशत्रुंजयमाहा-
त्म्यांतर्भूतश्रीरैवताचलमाहात्म्ये भीमसेन हरिवंश पांडवो-
त्पत्ति कृष्णनेमीश्वरजन्मवर्णनो नाम दशमः सर्गः

સર્ગ ૧૧ મો.

શત્રુંજય માહાત્મ્ય ગર્ભિત ગિરનાર માહાત્મ્ય.

(પાંડવ ચરિત્ર—ચાલુ.)

દ્રો જેમને નમે છે, જે ત્રણ જગતનું રક્ષણ કરનાર છે, પૂજવાને યોગ્ય છે અને હરિવંશમાં રત્નરૂપ થયેલા છે એવા ખાવીશમાં તીર્થંકર શ્રીનેભિનાથ યોગીને નમસ્કાર હો.

ધૃતરાષ્ટ્રના સો પુત્રો, પાંચ પાંડવો અને સૂતનો પુત્ર કર્ણ એ સર્વે એકઠા થઈ હમેશાં ખેલતા હતા. છળ કરવામાં ચતુર એવો દુર્યોધન સરસ દૃઢયવાળા પાંડુપુત્રોને હમેશાં ખેલવામાં ઠગતો હતો. સ્વભાવથી ઉદ્વૃત્ત એવો ભીમ કૌરવોની પ્રત્યક્ષ માયા બેઠ તેઓને કુટતો અને પોતાના સર્વાતીત બળવડે તેઓને ત્રાસ પમાડતો હતો. તેઓ સાથે સુવાનો છળ કરી ભીમ બાંધી જતો. સારે તેને બાંધીને જળમાં નાખી દેતા પણ જ્યારે ભીમ જાગતો ત્યારે અતિ દુર્મદ થઈ બંધનના દોરને તોડી નાખતો હતો. નિસ દુર્યોધન ક્રોધથી ભીમને તિરસ્કાર કરતો અને ભીમપણ સદા જુબ દબાવીને તેનો પરાભવ કરતો હતો. દુષ્ટશુદ્ધિવાળો દુર્યોધન ભીમને ભોજનમાં વિષ આપતો, પણ તેના પુણ્યયોગે તે અમૃત થઈ જતું હતું. દુર્યોધન ભીમને માટે જે જે ઉપદ્રવ કરતો, તે તે કુપાત્રને આપેલા દાનની જેમ વ્યર્થ થઈ જતા હતા. પછી સો કૌરવ, પાંચ પાંડવો અને કર્ણ—એ સર્વેએ પિતાનાં શાસનથી કૃપાચાર્ય નામના ગુરુપાસેથી સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી. તેઓમાં પ્રજ્ઞાગુણથી કર્ણ અને અર્જુન વિશેષ શીખ્યા; તેથી ક્રૂટજ દુર્યોધન તેમની ઉપર નિઃશંકપણે દ્રેષ કરવા લાગ્યો. એક વખતે તેઓ અનધ્યાયને દિવસે ફીડા કરતા હતા, તેવામાં તેમનો દડો એક મોટા ખાડામાં પડી ગયો. તેને બહાર કાઢવામાં સર્વ નિરૂપાય થઈ ગયા, તેવામાં અશ્વત્થામા નામના પુત્રસહિત ધનુર્વેતાઓમાં અગ્રેસર એવા દ્રોણાચાર્ય ત્યાં આવી ચડ્યા. તેમણે

૩૮૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ નો.

કુમારોને પૂછ્યું ‘પુત્રના પરિવારથી પરવરીને ઉઘમ વગર પડ્યા રહેલા નિર્ભાગી પિતાઓની જેમ તમે આ ખાડાની આસપાસ કેમ બિલા છો ?’ તેઓએ કહ્યું ‘આ કુવામાં અમારો ફીડાકંદુક પડી ગયો છે.’ તે સાંભળી દ્રોણે એક બીજા ખાણોથી પરોવીને કંદુકને ખાડામાંથી આકર્ષી લીધો. તેમની અતિ લાઘવતા જોઈ ભીષ્મે કૃપાચાર્યની આજ્ઞાથી ધનુર્વેદ શીખવવાને માટે સર્વ રાજકુમારો તેને અર્પણ કર્યો. તારાઓમાં ચન્દ્રની જેમ તેઓમાં કર્ણ વધારે પ્રદીપ્ત થયો, અને તેનાથી પણ ઈંદ્રપુત્ર અર્જુન વધારે પ્રવીણ થયો. લાલનમાં, યોજનામાં, શીઘ્ર આકર્ષણમાં, દૂરથી પાડવામાં, અને દૃઢ પ્રહારમાં અર્જુન એકજ અધિક થયો. તે ઉદ્ધત કુમારોમાં નિલ દૃષ્ટિ નાખતાં દ્રોણે વિનયમાં, વિક્રમમાં અને શૌર્યમાં સર્વથી અધિક જોઈને અર્જુનને બહુમાન આપવા માંડ્યું.

એક વખતે શિષ્યોની સાથે યમુના નદીમાં આનંદવડે રમતા એવા દ્રોણાચાર્યનો એક પગ કોઈ જળજંતુએ આકર્ષ્યો. જો કે દ્રોણાચાર્ય પગ છોડાવવા શક્તિવાન હતા, તથાપિ શિષ્યનો વિનય જાણવાની ઇચ્છાએ તેણે મોટે સ્વરે પોકાર કર્યો. તે સાંભળ્યા છતાં સર્વે ઉદાસી થઈને બેસી રહ્યા, ત્યારે ઈંદ્રપુત્ર અર્જુન દોડ્યો આંચો. તેનું આવું સત્વ જોઈ ‘આની ઉપર બીજાઓ દ્વેષ કરે. નહિ અને તેને ગર્વપણ થાઓ નહિ’ એવું ધારી દ્રોણે તેની પ્રશંસા કરી નહિ. એક વખતે એકાંતમાં દ્રોણે અર્જુન પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે ‘તારાવિના બીજાને હું સંપૂર્ણ ધનુર્વિદ્યા શીખવીશ નહિ.’

એકલવ્ય નામે એક ભીલનો પુત્ર હતો, તેણે દ્રોણાચાર્ય પાસે ધનુર્વેદ શીખવાની પ્રાર્થના કરી, પણ નીચ જાતિને લીધે તે નીતિવાન છતાં દ્રોણગુરૂ પાસેથી ધનુર્વેદ મેળવી શક્યો નહિ. સાક્ષાત્ ગુરૂના અભાવથી તે એકલવ્યે મૃત્તિકાની દ્રોણગુરૂની મૂર્તિ કરી એક વૃક્ષતળે બેસારી, અને તેની સાક્ષીએ ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. એવી રીતે ગુરૂભક્તિપૂર્વક અભ્યાસ કરતાં તે ગુરૂભક્ત એકલવ્યને બાણવડે વૃક્ષોનાં પત્રોમાં વિચિત્ર પ્રકારની આકૃતિઓ પાડી શકે તેવી લાઘવતા પ્રાપ્ત થઈ. એક વખતે ફરતો ફરતો અર્જુન દ્રોણગુરૂની સાથે ત્યાં આંચો. એકલવ્યનું તેવા પ્રકારનું પત્રલેખન જોઈ અર્જુને દ્રોણગુરૂને કહ્યું ‘તમે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે તારા વિના બીજા કોઈને હું ધનુર્વેદ શીખવીશ નહિ, તો આ ક્યાંથી ?’ દ્રોણે વિસ્મયથી કહ્યું ‘મારી પ્રતિજ્ઞા વ્યર્થ નથી; દેવમાં કે મનુષ્યોમાં આ કોઈ નવીન થયો છે એમ હું ધારું છું. આવી ધનુષ્કળા જાણનાર કોઈ સુર કે અસુર ગમે તે હો, મને પ્રત્યક્ષ થઈ પોતાનો ઉઘમ બતાવો.’ આવાં

સર્ગ ૧૧ મો.]

સર્વ રાજપુત્રોની યુદ્ધપરીક્ષા-અર્જુનનું પરાક્રમ.

૩૮૩

દ્રોણગુરુનાં વચન સાંભળી ધનુષ્ય અને ભાથાને ધારણ કરતો એકલવ્ય વનમાંથી ત્યાં આવ્યો, અને ગુરુને પ્રણામ કરી પોતાનું નામ કહ્યું. દ્રોણે પૂછ્યું ' તારો વિદ્યાગુરુ કોણ ? ' દ્રોણની વાણી સાંભળી એકલવ્યે કહ્યું ' મારા ગુરુ પ્રસન્ન એવા દ્રોણાચાર્ય છે. ' ' એ દ્રોણ કયા ? ' એમ દ્રોણાચાર્ય મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા. તે સમયે એ ધનુર્ધારી એકલવ્યે પૂર્વ વૃત્તાંત કહી ખતાવીને દ્રોણાચાર્યની મૃત્તિકામય મૂર્તિ ખતાવી. ત્યાં ખૂંજિત કરેલી પોતાની પ્રતિમાને જોઈને ' આ અર્જુનના જવો ન થાઓ ' એવું ધારી, દ્રોણે ગુરુદક્ષણામાં તેનો જમણો અંગુઠો માગી લીધો. એકલવ્યે હર્ષથી પોતાનો અંગુષ્ઠ આપીને ભક્તિથી ગુરુને નમસ્કાર કર્યો. પછી તેણે નિઃશંક થઈને અંગુલીવડે ધનુર્વેદનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો.

પછી અમુક બુદ્ધિવાળા દ્રોણે અર્જુનને રાધાવેદ અને ભીમ તથા દુર્યોધનને ગદાયુદ્ધ શીખવ્યું. નકુલ, સહદેવ અને યુધિષ્ઠિર અસ્ત્રવિદ્યામાં નિપુણ થયા, અને અશ્વત્થામા પોતાના તેજથી કર્ણ અને અર્જુનની જેવો થયો. એક વખતે દ્રોણાચાર્યની આજ્ઞાથી ગંગાકુમાર ભીષ્મે પુત્રોની યુદ્ધકળા જોવા માટે માંચાની રચના કરાવી. તેમાં ધૃતરાષ્ટ્ર, દ્રોણ અને ભીષ્મ વિગેરે આવીને બેઠા. પછી ધર્મકુમાર યુધિષ્ઠિર વિગેરે સર્વ અસ્ત્રધારી સુભટો થઈને ત્યાં આવ્યા. સર્વ અસ્ત્રોમાં અતુર અને રણરંગવાળા તેઓએ પોતાનો અભ્યાસ ખતાવી લોકોને વિસ્મય પમાડી દીધા. એ અવસર પામીને પરસ્પર વિરોધી ભીમ અને દુર્યોધન દ્રોણના કહેવાથી પણ વાર્યા રહ્યા નહિ (પરસ્પરનો વિરુદ્ધ ભાવ ખતાવી દીધો). પછી દ્રોણગુરુએ દૃષ્ટિથી પ્રેરેલો મહાવીર અર્જુન જીભરફોટવડે આકાશને ગળવતો અને માંચડાઓની ભીંતોને ફાડતો જોભો થયો. અર્જુને જેની પાંખોના પવન ગિરિને કંપાવે તેવા બાણો છોડ્યા કે જેથી સૂર્યરથના અશ્વો પણ ત્રાસ પામ્યા અને આકાશ અહવગરનું શૂન્ય થઈ ગયું. પછી અર્જુને કરેલો રાધાવેદ અને વૃક્ષનાં પત્ર ઉપર કરેલ ચિત્રલેખન જોઈ સર્વ રાજાઓ પ્રશંસા કરતા હર્ષથી મસ્તકોને ધૂણાવવા લાગ્યા. અર્જુનની આવી પ્રશંસા સહન ન થવાથી દુર્યોધને બ્રુસંજ્ઞાવડે કર્ણને જોભો થવા સૂચવ્યું; એટલે તે દોષસહિત નિવીડ મેઘની જેમ ગર્જના કરતો માંચા ઉપરથી જોભો થયો, અને પછી ધનુષ્યને ધૂળવતા અને અત્યંત જીભરફોટ કરતા કર્ણે પોતાની લાઘવતા મંડપમાં મળેલા રાજાઓને ખતાવી. તેના આવા શીઘ્રવેધીપણાથી સંતુષ્ઠ થયેલા દુર્યોધને અર્જુનના વૈરી તે કર્ણને ચંપાનગરી આપી; તેવામાં ત્યાં સૂત

૧ ધનુર્કળામાં શીઘ્રતા.

૩૮૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બો.

સારથિ આવ્યો. કર્ણે પિતૃભક્તિથી તેને નમસ્કાર કર્યો. તે રાજાની પાસે આવીને બેઠો. પછી બળવાન શ્ત્રીમસહિત ક્રોધ પામેલા અર્જુને દુર્યોધનને કહ્યું 'આ હીન-કુળવાળા કર્ણને તે ચંપા કેમ આપી? હે કુળાધમ! હું તારો તે અન્યાય સહન કરીશ નહિ.' આપ્રમાણે કહી ધનુષ્ય સજ્જ કરી તે બંને યુદ્ધને માટે તૈયાર થયા; એટલે દુર્યોધન, કર્ણ અને તેના પક્ષના બીજા રાજાઓ પણ ઉત્કંઠિત હોય તેમ યુદ્ધ કરવાને માટે મંચ ઉપરથી જિલા થયા. તેમના જીજ્ઞાસુઓ અને દૃઢ સિંહનાદથી બળે ત્રાસ પામ્યો હોય તેમ સૂર્ય અસ્તાચળમાં ચાલ્યો ગયો. 'આમના યુદ્ધારંભથી ત્રણ જગત્ને ક્ષોભ ન થાઓ' એમ વિચારી દ્રોણાચાર્યે જીઠીને તેઓને રણમાંથી બુદ્ધ કર્યા. પછી ધૃતરાષ્ટ્રે કર્ણના કુળવિષે સૂતને પૂછ્યું, એટલે તેણે ગંગાના પ્રવાહમાં આવેલી પેટીમાંથી મળવાનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. વળી કહ્યું કે સૂર્યે આવીને સ્વપ્નમાં કહી જવાથી હું એ પરાક્રમી પુત્રને હર્ષથી લઈ આવ્યો અને મુદ્રાના અક્ષરથી, એ કુંતીનો પુત્ર છે એવું મારા બાલુવામાં આવ્યું. આ કુમાર પેટીમાં કર્ણનીચે જીજ્ઞાસુ રાખીને સુતો હતો, તેથી મેં તેનું કર્ણ એવું ઉત્તમ નામ પાડ્યું. સૂતનાં આવાં વચન સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર ખુશ થયા અને પાંડવોને અંતરમાં મત્સર થયો. પછી કર્ણને પુત્રસહિત સાથે લઈ ધૃતરાષ્ટ્ર પોતાને ઘેર ગયા.

જેવી રીતે લોકો પાંડવો ઉપર હર્ષ ધરતા, તેવી રીતે તેઓ દુર્યોધન વિગેરેમાં વૈરાગ્ય ધરતા હતા. પાંડુરાજાએ તેમના પરસ્પર થતા મત્સરનો નાશ કરવાની ઈચ્છાએ ધૃતરાષ્ટ્રના કુમારોને કુશસ્થલ વિગેરે નગર પ્રમુખ વહેંચી આપ્યાં. એક વખતે પાંડુરાજા સભામાં બેઠા હતા, તેવામાં છડીદાર સાથે બબર કહેવરાવીને દ્રુપદરાજાનો એક દૂત સભામાં આવ્યો. તેણે નમસ્કાર કરીને જણાવ્યું કે "સ્વામી! કાંપિલ્યપુરના દ્રુપદ રાજાને ચુલની રાણીના ઉદરથી જન્મેલી દ્રૌપદી નામે એક પુત્રી છે. તે ધૃષ્ટદ્યુમ્નની નાની બેન થાય છે. તેના સ્વયંવરમાં સર્વે દર્શાર્હ, રામકૃષ્ણ, દમદંત, શિશુપાલ, રૂકમી, કર્ણ, દુર્યોધન, બીજા રાજાઓ અને મહા-પરાક્રમી કુમારોને રાજાએ દૂતો મોકલીને તેડાવ્યા છે, તેઓ હાલ ત્યાં જાય છે; માટે આ દેવકુમાર જેવા પાંચ કુમારોને સાથે લઇને તમે પણ એ સ્વયંવર મંડપને અલંકૃત કરો. તે સાંભળી તત્કાળ પાંડુરાજા પાંચ કુમારોને અને મોટી સેનાને સાથે લઈ વાજિત્રો વગડાવતા કાંપિલ્યપુર તરફ ચાલ્યા અને તેની સમીપે આવ્યા. પુત્રસહિત પાંડુરાજાને આવેલા બાણીને દ્રુપદરાજાએ અતિ હર્ષવડે મોટા ઉત્સવથી સા-મૈયું કરી પુરપ્રવેશ કરાવ્યો. સ્વયંવરના મંડપમાં ચંદન તથા અગરના સમૂહથી બના-

સર્ગ ૧૧ મો.]

દ્રૌપદીનો સ્વયંવરમંડપ, રાધાવેધની રચના.

૩૮૫

વેલા અને રત્ન, માણિક્ય, સુવર્ણ અને રૂપ્યથી મહેલા સુંદર માંચડાઓ ગોઠવ્યા હતા. પ્રત્યેક માંચડા ઉપર અને પ્રતિદ્વારે બાંધેલા શેાભીતા તોરણો કામદેવના તાપથી આકુળ રાજાઓને બાળે પવન વીંજતા હોય તેમ દેખાતા હતા. તેવા મંડપમાં આકાશમાં નક્ષત્રોની જેમ તેજસ્વી રાજકુમારો આવી આવીને યોગ્ય અવસરે હેમમય સિંહાસન ઉપર બેસવા લાગ્યા. પાંચ કુમારોથી અલંકૃત પાંડુરાજ પાંચ બાણવડે કામની જેમ પાંચ મુખોથી સિંહની જેમ આવીને તેમાં બેઠા અને ત્યાં શોભવા લાગ્યા.

તે સમયે રત્નપ્રભાના પૂર જેવી, ક્ષીરસાગરના કમળપર બેસનારી, મોતી અને પરવાળાથી મંડિત, કામદેવને ઉત્પન્ન કરનારી હોય તેવી દેખાતી, મુખરૂપ ચન્દ્ર અને મુક્તામણિરૂપ તારાથી વિરાજિત, ગર્જેન્દ્રની ચાલે ચાલતી, ચરણમાં રહેલાં નૂપુરના મધુર શબ્દ કરતી, સ્નાન કરીને વીતરાગનું પૂજન કરી આવેલી અને હાથમાં વરમાળાને ધારણ કરતી દ્રૌપદી સ્વયંવરમંડપમાં આવીને એક સ્તંભની પાસે પિતાની આગળ જાણી રહી. તે સમયે દુષ્ટદરાજની આજ્ઞાથી છડીદાર એક ધનુષ્ય લાવી રાધાવેધના સ્તંભની પાસે મૂકીને સર્વ રાજાઓને કહેવા લાગ્યો—“હે રાજાઓ! સાંભળો, આ સ્તંભની ઉપર જે આ અદ્ભુત બાર ચક્રો છે તે વામ અને દક્ષિણ તરફ ફર્યા કરે છે, તેની નીચે આ ધીની કડાહ રાખેલી છે, તેની અંદર પડેલાં ચક્રોની ઉપર ગોઠવેલી રાધાના પ્રતિબિંબને બેઠ, બાણવડે સર્વચક્રને ભેદી જે કોઈ રાધા (પુતલી) ના વામનેત્રને વીંધે, તે વીર માની પૃથ્વીરત્નકુમાર બાળ્યથી આવું પણ કરેલી દુષ્ટ કુમારીને પરણે.” તે સાંભળી ઠેટલાક તો ધનુષ્ય ધરવામાંજ અસમર્થ થયા, કોઈ ધરીને આરોપણ કરી શક્યા નહિ અને કોઈ તો પોતાની શક્તિ બાળીને જેમના તેમ બેસીજ રહ્યા. તેવામાં અર્જુને બળવાન ભીમસેનની સાથે સિંહની જેમ મંચ ઉપરથી ઉતરી પ્રથમ ક્ષેત્રદેવતાને નમસ્કાર કર્યો. પછી સર્વ રાજાઓ લજ્જાથી મસ્તક નમાવીને બેઠી રહ્યા છે તેવામાં ઈન્દ્રકુમાર અર્જુને હાથવડે ધનુષ્ય ઉપાડી લીધું. તે વખતે ભીમસેન જાયા હાથ કરી દિક્ષપતિઓપ્રત્યે બોલ્યો “હે શેષનાગ! તું સર્વસ્વ પૃથ્વીના ભારને ધરી રહ્યા છે, માટે દૃઢ રહેજે; અને ઈન્દ્ર, અશ્વિ, યમ, નૈર્ઋત્ય, વરુણ, વાયુ, કુબેર, ઈશાન અને બ્રહ્મા વિગેરે સર્વે તમે વિશ્વની સ્થિતિમાં પરાયણ થઈ સ્થિર રહેજો; કારણકે હમણા મારો અનુજ બંધુ દૃઢ ધનુષ્યના ધ્વનિથી અને ચરણન્યાસથી સર્વ રાજાઓના ગર્વને હરી લઈને એ ધનુષ્યને નમાવશે.” તે અવસરે અર્જુને કંઠકંઠાટ શબ્દ કરતા ધનુષ્યને

૧ કોઈ સ્થાનકે તેલની કડાહ કહેલી છે.

૪૯

૩૮૬

શનુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ચડાવી નીચી દૃષ્ટિ રાખી બાણને ઝેર્યું અને સર્વને બચ ઉપજાવીને ધનુષ્યનીસાથે જોડ્યું. કર્ણને બધિર કરે તેવા તે ધનુષ્યના નિષ્કર શ-
બ્દથી કાયર પુરૂષો તો પૃથ્વીપર સુધ ગયા અને ભીરુ પુરૂષો ત્રાસ પામી ગયા.
પછી તપાવેલા ધીના કડાહમાં દૃષ્ટિ રાખી ચક્રના આરામાં અર્જુને બાણ છોડ્યું,
જેથી તત્કાળ વિસ્મયસાથે રાધાનો વેધ થયો. તે વખતે દેવતાઓએ જય જય
ધ્વનિ અને હુંદુભિના નાદથી મિશ્રિત પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. તત્કાળ કામદેવથી આ-
કુળ થયેલી દ્રૌપદીએ અનુરાગસહિત આવી વેગથી અર્જુનના કંઠમાં વરમાળા
આરોપણ કરી. તે વખતે જમ પાંચે ઇંદ્રિયોમાં મન જુદું જુદું સંક્રમે તેમ એ
વરમાળા પાંચરૂપે થઇને પાંચે પાંડવોના કંઠમાં જુદી જુદી પડી. જમ પાંચે વિ-
ષયો એક ચેતનાને અનુસરીને રહે તેમ પાંચ પાંડવો એક પ્રિયાને અનુસરીને
રહ્યા, તે કોને વિચારવાયોગ્ય ન થાય? ભીષ્મ તે જોઇને લજ્જા પામ્યા, દુષ્ટરા-
જએ મસ્તક નીચું કર્યું અને સર્વ વિસ્મયથી જોઇ રહ્યા; તેવામાં કોઇ ચારણ
મુનિ ત્યાં આવી ચઢ્યા; એટલે ‘આ પાંચાળીને પાંચ પતિ કેમ થયા?’ એમ
કૃષ્ણપ્રમુખ રાજાઓએ ચારણ મુનિને પૂછ્યું, એટલે તેઓ બોલ્યા, ‘પૂર્વ
જન્મમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મથી આ દ્રૌપદીને પાંચ પતિ થયા છે, તેમાં શું
આશ્ચર્ય છે? કર્મની ગતિ વિષમ છે.’ પછી મુનિ વિસ્તારથી તેનો પૂર્વભવ
કહેવા લાગ્યા:—

આ ચંપાનગરીમાંજ સાગરદત્ત નામના શેઠની સુભદ્રા નામની સખીના
ઉદરથી સુકુમાલિકા નામે એક પુત્રી થઈ હતી. યૌવનવયમાં આવતાં જિનદત્ત
શેઠનો પુત્ર સાગરદત્ત તેને પરણ્યો; રાત્રિએ તેની સાથે શય્યામાં સુવા ગયો, તે
વખતે પૂર્વકર્મના યોગથી તેના સ્પર્શવડે સાગરદત્ત અંગારાની જમ બળતો બળતો
ક્ષણવાર માંડ માંડ રહ્યો. પછી જ્યારે તે ઉંઘી ગઈ ત્યારે તેને સુતી મૂકીને સાગર
નાસીને પોતાને ઘેર આદ્યો ગયો. જાત્ર ત્યાં પતિને તેણે જોયો નહીં એટલે તે
અત્યંત રૂદ્ધન કરવા લાગી. તેનો લાગ કરવાનો હેતુ દુર્ગંધ વિગેરે બહુ સાગરે
પોતાની પુત્રીને દાનાદિ દેવામાં જોડી દઇને ઘેર રાખી. એક વખતે સુકુમાલિકાએ
વૈરાગ્યથી ગોપાલિકા આર્યાનીપાસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું, અને ચોથ, છક,
અષ્ટમ વિગેરે તપસ્યા કરવા માંડી. એક સમયે તે સુકુમાલિકા સાધ્વી ગ્રીષ્મ
ઋતુમાં ઉધાનમાં જઈ સૂર્યની સામે દૃષ્ટિ રાખીને આતાપના સહન કરવાનો આ-
રંભ કરતી હતી, ત્યાં દેવદત્તા નામે એક રૂપગર્વિતા ગણિકા પાંચ પુરૂષોનીસાથે
વિષયાનુભવ કરતી તેના જોવામાં આવી. તેને જોતાં સંભોગની ઇચ્છા જેની સં-

સર્ગ ૧૧ મી.] ચારણમુનિકથિત દ્રૌપદીનો પૂર્વભવ, અર્જુનનું પરદેશ ગમન.

૩૮૭

પૂર્ણ થઈ નથી એવી સુકુમાલિકાએ એવું નિયાણું કર્યું કે ‘ આ તપસ્યાથી આ ગણિકાની જન્મ હું પણ પાંચ પતિવાળી થઈ. ’ પછી આઠ માસની સંલેખના કરી તે નિયાણાની આલોચના કર્યા વગર મૃત્યુ પામીને તે નવપલ્લેપમના આયુષ્યવાળી સૌંધર્મ દેવલોકમાં દેવી થઈ. ત્યાંથી અયવીને તે સુકુમાલિકા આ દ્રૌપદી થયેલા છે, અને પૂર્વના નિયાણાથી તેને આ ભવમાં પાંચ પતિ થયેલા છે; તો તેમાં શો વિસ્મય પામો છો ? ” મુનિએ એમ કહ્યું, એટલે આકાશમાં ‘ સાધુ સાધુ ’ (આ સાંચું થયું છે, સાંચું થયું છે) એવી વાણી થઈ; એટલે કૃષ્ણાદિક પણ ‘ આ પાંચ પતિ થયા તે યુક્ત છે ’ એમ કહેવા લાગ્યા. પછી સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓ અને સ્વજનોએ કરેલા મહોત્સવથી પાંડવો દ્રૌપદીને પરણ્યા. દ્રુપદ રાજા પાંડુરાજાને, સર્વ દશાર્જુને, કૃષ્ણને અને બીજા રાજાઓને બાણે વિવાહને માટે જોલાવ્યા હોય તેમ ગૌરવથી પોતાના નગરમાં લાવ્યો, અને પુત્રોસહિત પાંડુરાજાની વિશેષપ્રકારે ભક્તિ કરી. પછી પાંડુરાજા પુત્રોને લઈ મહોત્સવસાથે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા.

એક વખતે યુધિષ્ઠિર દ્રૌપદીના આવાસમાં બેઠા હતા, તેવામાં સ્વેચ્છાએ દ્રુનારા નારદ ત્યાં આવી ચડ્યા. યુધિષ્ઠિરે તેમની યોગ્ય પૂજા કરી એટલે તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ બીજા પાંડવોને જોલાવી નારદે એવી મર્યાદા બાંધી આપી કે તમારે વારા પ્રમાણે દ્રૌપદીનું સેવન કરવું. તેમાં એક પુરૂષ ધરમાં છતાં જો બીજો આવશે તો તે બાર વર્ષ સુધી તીર્થવાસી થશે; અર્થાત્ તેણે બાર વર્ષપર્યંત પરદેશ જવું પડશે. એક વખતે યુધિષ્ઠિર દ્રૌપદીના આવાસમાં હતા, તે સમયે અર્જુન અબાણે ત્યાં આવી ચડ્યો; તેથી સસ્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા તેણે તરતજ ત્યાંથી પાછા ફરીને આગ્રહથી પરદેશગમન કર્યું. અનેક તીર્થોમાં જિનેશ્વરને હર્ષથી નમતો નમતો તે અનુક્રમે વૈતાલ્યગિરિપર આવ્યો, ત્યાં તેણે આદીશ્વર પ્રભુને વંદના કરી. ત્યાં કોઈ વિદાધર વિધુરપણે ફરતો તેના જોવામાં આવ્યો; તેથી અર્જુને પૂછ્યું ‘ તમે શોકસહિત કેમ છો ? ’ ત્યારે તે, બોલ્યો ‘ વૈતાલ્યગિરિની ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેનારો મણિચૂડ નામે હું વિદાધર છું, મારા સ્વામી હેમાંગદે આવીને બળાત્કારે મને રાજ્યથી દૂર કર્યો છે. ’ તે સાંભળી ધનુર્ધારી અર્જુને તેનાં રથેલાં વિમાનમાં બેસી, ત્યાં જઈ બળવડે હેમાંગદને જીતીને પુનઃ તેને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કર્યો. હેમાંગદ અને મણિચૂડ વિગેરે વિદાધરેએ હર્ષથી સેવેલો અર્જુન કેટલોક કાળ ત્યાં રહીને પછી આગળ ચાલ્યો. તેણે કલ્પેલા વિમાનમાં બેસી અષ્ટાપદાદિ તીર્થોમાં તીર્થકરેને નમતો અર્જુન ગિરનાર ઉપર આવ્યો.

શ્રીપુર નામના નગરમાં પૃથુ નામે ક્ષત્રિય હતો. તેને દુર્ગધથી વિખ્યાત એવી દુર્ગધા નામે પુત્રી હતી. તેને પૃથુએ સોમદેવની સાથે પરણાવી હતી. પરંતુ તેના દુર્ગધથી કંટાળો પામીને સોમદેવ ગુપ્ત રીતે ઉતાવળો ઢાઈ ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો. પતિના દ્રેષથી તે પુત્રી માતાપિતાને પણ દ્રેષનું પાત્ર થઈ પડી. વનિતાએ પતિની પ્રીતિવડેજ સર્વ ઠેકાણે પૂજ્ય છે. જ્યારે સર્વ ઠેકાણેથી તેનો પરાભવ થવા લાગ્યો ત્યારે તે રાત્રે પોતાનું ઘર છોડીને પોતાનાં દુષ્કર્મોનો નાશ કરવા માટે ઉઘમથી અનેક તીર્થોમાં ફરવા લાગી. પણ કોઈ પ્રકારે તેનાં પૂર્વ કર્મોનો ક્ષય થયો નહીં; તેથી દુર્ગધાએ અતિદુઃખથી સમુદ્રમાં ઝંપાપાત કરીને મરવાની ઇચ્છા કરી. આવા વિચારથી તે અરણ્યમાં ચાલી જતી હતી, ત્યાં એક વલ્કલધારી જટિલ તપસ્વીને બેઠને તે નમવા ગઈ. તે તાપસ પણ તેની દુર્ગધથી વિમુખ થઈ ગયો; એટલે તેણે તે તાપસને કહ્યું કે 'તમારા જેવા મમતા-રહિત તાપસ પણ જ્યારે મારાથી વિમુખ થઈ જાય ત્યારે પછી મારો પાપથી ત્રાતા બીજે કોણ થાય ?' તાપસ બોલ્યો 'વત્સે ! અહિં અમારા કુલપતિ છે, તે તને ઉપાય બતાવશે, માટે ભક્તિથી તેનીપાસે જઈને તું તારા દુઃખની વાત કહે.' આ પ્રમાણે સાંભળી તે તાપસની પાછળ પાછળ તે દુર્ગધા ચાલી. અનુક્રમે ઋષભ પ્રજ્ઞનું ધ્યાન કરતાં એક જટિલ તાપસને દેખી તેનીપાસે જઈને તેણે પ્રણામ કર્યો. તેની દુર્ગધથી ગુરૂએ પણ પોતાની નાસિકા જરા વાંકી કરી. પછી દર્ભના આસનપર બેઠેલી તે સ્ત્રીને કુલપતિએ દુર્ગધા એમ કહીને બોલાવી. પછી કહ્યું 'હે વત્સે ! તું વિધુર કેમ છે ? આ વનમાં કેમ આવી છે ? અને તારા શરીરમાંથી આવો દુર્ગધ કેમ વિસ્તરે છે ?' તે સાંભળી જરા અશ્રુ લુંછીને દુર્ગધા બોલી "હે મુનિવર્ય ! મારાં પૂર્વભવનાં કુકર્મનો આ સર્વ વિલાસ છે, એમ હું બહુ ધું. બાલ્યવયથી માંડીને દુઃખાર્ત્ત એવી મને મારા પતિએ પણ દુર્ગધથી છોડી દીધી; ત્યારથી હું બધાં તીર્થોમાં ભરું છું, તોપણ અઘાપિ તે કર્મનો ક્ષય થતો નથી. હે ઋષીશ્વર ! ધર્મના દાનથી તમે સર્વ પ્રાણીઓના આધાર છો, માટે મને પૂર્વનાં પાપથી મૂકાવીને આ સંસારસાગરમાંથી તારો." મુનિ બોલ્યા 'વત્સે ! મારામાં તેવું જ્ઞાન નથી, તથાપિ તું શત્રુંજયગિરિના મધ્યમાં થઈને રૈવતાચલે જ. ત્યાં કેવળી ભગવંતે બતાવેલા ગર્ભદ્રપદ કુંડમાંથી ઘણું જળ લાવી કર્મના ક્ષયને માટે સ્નાન કર. આપ્રમાણે સાંભળી ચિત્તમાં પ્રસન્ન થઈને દુર્ગધા મુનિના ચરણમાં પ્રણામ કરી મનમાં પુંડરીકગિરિનું અને રૈવતાચલનું ધ્યાન કરતી ચાલી. એક નિશ્ચયથી ચાલતી દુર્ગધા કેટલેક દિવસે શત્રુંજયગિરિએ આવી. ત્યાં જગદ્ગુરૂ શ્રીઋષભ

સર્ગ ૧૧ મો.]

હસ્તિપદ કુંડના માહાત્મ્ય ઉપર હુર્ગધાની કથા.

૩૮૯

દેવને પ્રણામ કર્યો. પછી ગિરિને પ્રદક્ષિણા કરીને ત્યાંથી પૂર્વકર્મનો સંચય હણવાને માટે વેગથી રૈવતાચલ તરફ ચાલી. શુભ વાસનાવાળી તે સ્ત્રી ઉત્તર તરફના માર્ગથી રૈવતાચલ ઉપર ચડી અને હર્ષભરી હાથીપગલાના કુંડપાસે આવી. અર્હતનાં ચૈત્યનીપાસેના તે કુંડમાં પ્રવેશ કરી તેમાંથી પાણી બહાર લાવીને નિલ્લ સ્નાન કરવા લાગી. એવી રીતે સ્નાન કરતાં સાત દિવસોએ તે દુર્ગંધરહિત અને શુભ ગંધવાળી થઈ. પછી જિનપૂજનને માટે તે જિનમંદિરમાં જવા લાગી. તે વખતે અર્જુન ત્યાં હતા, તેણે પ્રજ્ઞની પૂજા કર્યા પછી બહાર આવતાં મુનિએ કહેલો તેનો પૂર્વભવ આપ્રમાણે સાંભળ્યો. “હે વત્સે ! તું પૂર્વભવમાં બ્રાહ્મણનાં કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ હતી. તે વખતે ઘાઈ શ્વેતાંબરી મુનિનું તેં આપ્રમાણે ઉપહાસ્ય કરેલ હતું—‘આ શ્વેતાંબરી મુનિએ વનમાં રહે છે, તે છતાં સદા સ્નાન કરતા નથી. અને તેઓ પોતાના શ્વેત વસ્ત્રને ઉલટાં મલીન કરે છે.’ એવું કહી મુખ મરડતા અને હાથ ઉછાળતા તેં જે કુર્મ ઉપાર્જન કર્યું, તેનું જે ક્ષણ તેં ભોગવ્યું તે સાંભળ. ત્યાંથી મૃત્યુ પામ્યા પછી તું નરકમાં ગઈ, ત્યાંથી શ્વાનની યોનિમાં અને પછી ચંડાલના કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ અને પછી આમની ડુકરી થઈ. એવી રીતે દુષ્ટભવમાં ધણું પરિભ્રમણ કરી અનુક્રમે આ ભવમાં માનુષી થઈ. પરંતુ નામથી અને પરિણામથી દુર્ગંધા થઈ છે. ત્રણલોકવાસી જનોમાં શ્રેષ્ઠ અને યોગીઓને પણ પૂજ્ય એવા શ્રીજીનેશ્વર છે, તેથી તેની મુદ્રાને ધારણ કરનાર ક્રિયારહિત એવા મુનિજનોની પણ નિંદા કરવી યોગ્ય નથી. તો જે મહાવ્રત ધરનારા, મિથ્યાત્વનો નાશ કરનારા અને જે અર્હતના શાસનને પ્રકાશિત કરનારા મુનિઓ છે તેઓ તો નિંદા કરવાયોગ્ય કેમજ હોય ? જેઓ નિષ્ક્રિયા છતાં પણ લોકોમાં ધર્મના ઉપદેશક કહેવાય છે તેવા મુનિ (યતિ) ‘ધર્મલાભ’ એટલી વાણીવડે પણ નમવાયોગ્ય છે તો તેમની નિંદા કેમ થાય ? હે દુર્ગંધા ! આ તીર્થના પ્રભાવથી કેટલાંક કર્મોને અપાવતાં તને યોધિબીજ પ્રાપ્ત થયેલ છે, તો હવે આ તીર્થની વિશેષ સેવા કર કે જેથી સંસારનો ક્ષય થાય.” આપ્રમાણે કહી તે મુનિ વિરામ પામ્યા એટલે દુર્ગંધાએ અને અર્જુને તીર્થના લાભથી હર્ષ પામી પ્રજ્ઞને અને મુનિને વંદના કરી. પોતાના આત્માને ધન્ય માનતો અર્જુન તે તીર્થમાં શુભ-વાસનાથી મણિચૂડ સાથે ત્રણ દિવસ સુધી રહ્યો.

તે અવસરે કૃષ્ણને બપોર પડ્યા કે પાંડુકુમાર અર્જુન રૈવતાચળપર આવેલા છે, એટલે તેણે હર્ષથી ત્યાં આવી પોતાની બેન સુભદ્રાને પરસ્પર પ્રીતિની

૧ કોઈપણ ક્રિયા નહિ કરનારા.

૩૬૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૨ બે.

વૃદ્ધિને માટે અર્જુનસાથે પરણાવી. ત્યાંથી અર્જુન ક્રીને શત્રુંજયે ગયા, અને ત્યાંથી નંદિવર્દ્ધનગિરિએ તથા અષ્ટપદે જઇને બાર વર્ષમાં બાકી રહેલાં વર્ષ તીર્થ-યાત્રામાં નિર્ગમન કર્યાં. એપ્રમાણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરીને ઘણા વિદ્યાધરોની સાથે વિમાનોથી આકાશને આગ્રહાદન કરતો તે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો. અર્જુનને વધુસહિત આવતો જાણી પાંડુરાજએ પુત્રોસહિત ઉત્કંઠિત થઇને તેનો પ્રવેશાત્સવ કર્યો. તે વખતે અર્જુનના સાંભળવામાં આવ્યું કે મણિચૂડ વિદ્યાધરની બેન પ્રભાવતીને દોઢ બળવાન વિદ્યાધર બળાત્કારે હરી ગયો છે. તે સાંભળતાં જ પાર્થ (અર્જુન) મણિચૂડને સાથે લઈ આકાશમાર્ગે ચાલ્યો, અને ત્યાં જઈ તેને હણી પ્રભાવતીને શીઘ્ર પાછી લઈ આવ્યો.

યશસ્વી અને વિજયી એવા અર્જુનનું અભિનંદન કરીને પછી પાંડુરાજએ યુધિષ્ઠિરને હર્ષથી પોતાની રાજ્યગાદીપર બેસાર્યા. તે વખતે સૂર્યથી જન્મ આકાશ અને ધ્વજથી જન્મ દેવાલય અલંકૃત થાય તેમ યુધિષ્ઠિર રાજથી સર્વ વિશ્વ અલંકૃત થયું. ધર્મપુત્રની આજ્ઞાથી પરાક્રમવાળા ભીમાદિ ચારે બંધુઓ ચારે દિશાઓમાં વેગથી જઈ સર્વત્ર વિજય મેળવીને પાછા આવ્યા. પાંચાલી (દ્રૌપદી) ને પાંચે પાંડવોથી સિંહની જેવા પરાક્રમી પાંચ પુત્રો થયા કે જ્યોથી કલ્પવૃક્ષોવડે મેઙ્ગિરિની જન્મ બધું કુળ અલંકૃત થઈ ગયું. ચારે બંધુઓ વિનયથી રાજ યુધિષ્ઠિરની સાથે બંધુની જન્મ, પુત્રની જન્મ, પેદલની જન્મ, મિત્રની જન્મ, અને પોતાનાં અંગની જન્મ વર્તવા લાગ્યા. અર્જુનની પ્રીતિથી મણિચૂડે વિદ્યાના બળવડે ઇંદ્રની સભા જેવી એક નવી સભા રચી આપી. તેમાં મણિમય સ્તંભો આવેલા છતાં અફી આત્માની જન્મ જાણે સ્તંભજ ન હોય તેમ દેખાતું હતું, સ્ત્રીનાં ચિત્તની જન્મ રત્નની કાંતિથી અનેક વર્ણવાળી ભૂમિ જણાતી હતી, દેવતાને પ્રિય અપ્સરાઓના જેવી રત્નમય પુતળીઓ બનાવી હતી, અને ભીંતો 'યુદ્ધના મતની પેઠે ક્ષણમાં દેખાય અને ક્ષણમાં ન દેખાય તેવી બનાવવામાં આવી હતી. એવી તે સભા રચીને તેમાં સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર પ્રીતિવડે યુધિષ્ઠિરને બેસારી મણિચૂડે પોતાની મિત્રતા સફળ કરી. પછી યુધિષ્ઠિરે શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુનો સુવર્ણમય નવીન પ્રાસાદ કરાવ્યો. પૂર્વે શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુના ત્રણ કલ્યાણક ત્યાં થયેલ હોવાથી તે અતિ ધર્મદાયક હસ્તિનાગ નામે તીર્થ થયું. તે જિનમંદિરને દિગ્વિજયમાંથી લાવેલી લક્ષ્મીરૂપ કલ્પલતાના ફળરૂપ અને અતિ ઉત્તમ માનતા યુધિષ્ઠિરે તેની

૧ યુદ્ધલોકો ક્ષણિકવાદી કહેવાય છે. તેઓ એક ક્ષણે બનેલી વસ્તુ બીજે ક્ષણે ક્ષય થાય છે તેમ માને છે.

સર્ગ ૧૧ મો.]

દુર્યોધનનો દ્વેષ, કપટ જાળનું મંડાણ.

૩૬૧

પ્રતિષ્ઠાનો મોટા મહોત્સવ કર્યો. તે મહોત્સવમાં દશાર્હ, રામકૃષ્ણ અને દ્રુપદ વિગેરે અનેક રાજાઓને યુધિષ્ઠિરે તેડાવેલા હોવાથી તે સર્વ આવી. મણિમય સભાના સ્તંભમાં પ્રતિબિંબિત થઈને તે સર્વ રાજાઓ બેઠા પછી યુધિષ્ઠિરે બોલાવેલો દુર્યોધન પણ અંધુસહિત ત્યાં આવ્યો. મણિમય સિંહાસનપર બેઠેલા યાદવોને અને પાંડવોને આસનના નિર્મળપણથી જાણે આકાશમાં અધર રહ્યા હોય તેમ દેખી દુર્યોધન વિસ્મય પામી ગયો. નીલમણિમય જમીનમાં જળના ભ્રમથી વચ્ચેને સંકાયતા, સ્ફટિકમણિની ભૂમિ જોઈ આકાશની શંકાથી ઠેકતા, મણિમય ભીંતસાથે ત્યાં ભીંત નહીં હોય એમ જાણી અચંકાતા અને મુખ્ય બનાવટી પ્રતિભાઓપર ભ્રાંતિ ધરતા દુર્યોધનને જોઈને સર્વ સભાજનો હાસ્ય કરવા લાગ્યા. અરણીના વૃક્ષની જેમ, અને સૂર્યકાંતમણિની જેમ બહારથી શીતળ પણ અંદર ક્રોધાગ્નિવડેડયુક્ત દુર્યોધને તે મહોત્સવ વ્યતિક્રમાવ્યો. દાનવીર ધર્મકુમારે એ મહોત્સવ પ્રસંગે એટલું બધું દાન આપ્યું કે જેથી લજ્જા પામીને સર્વ કલ્પવૃક્ષો એટલા બધા દૂર ગયા કે જેઓનાં નામમાત્રજ બાકી રહ્યાં. સર્વ ધર્મનું મૂળ અહિંસા છે એવું જાણી ધર્મપુત્રે સર્વ પૃથ્વીપર અહિંસાની ઉદ્દેશણ કરાવી. એવી રીતે આનંદપૂર્વક પ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ કરીને ધર્મરાજાએ ચારણમુનિઓને, અન્ય મુનિઓને અને સર્વ રાજાઓને પુષ્કળ દાન આપીને વિસર્જ્યા. દુર્યોધનને પણ અંધુસહિત વચ્ચે રક્ષાદિકથી અતિશય સત્કાર કરીને રજા આપી, એટલે તે પોતાને નગરે આવ્યો. પછી અંતર્દ્વેષથી પોતાના પિતાને અને શકુનિમામાને બોલાવીને તેણે આપ્રમાણે કહ્યું “આ પાંડવો બાલ્યવયથીજ કપટમાં ચતુર અને ધરમાં શૂરવીર છે. તેમજ તેઓ બહારથી મધુરવાણી બોલે છે પણ અંતરમાં અત્યંત દૂર છે. હું સભામાં ગયો ત્યારે તે મહોદ્ધત અને ગર્વિષ્ઠ પાંડવોએ અને રામકૃષ્ણે જે મારું ઉપહાસ્ય કર્યું છે તેથી હું સશલ્ય થઈને અઘાપિ અત્યંત દુઃખાઈ છું. છળથી કે બળથી શત્રુને સાધ્ય કરવો એવી નીતિ છે; તેથી ગમે તેમ કરીને મારા ડોપની શાંતિને માટે હું પાંડવોનું રાજ્ય હરી લઈશ.” આપ્રમાણે કહીને પાંડવોની સ્પર્ધા કરવામાંજ બંધાયેલું છે હૃદય જેનું એવા દુર્યોધને શિલ્પિઓને બોલાવીને કાંટિ દ્રવ્ય ખર્ચી એક નવીન રમણીય સભા બનાવી. પછી તે સભા બતાવવાને માટે કૌતુકી દુર્યોધને દશાર્હ, પાંડવ અને રામકૃષ્ણને દૂત મોકલીને બોલાવ્યા. તેમાંથી જેમ જેમ આવતા ગયા તેમ તેમ તેઓની સામે જઈ, કૃત્રિમ માન આપી અને યોગ્યતા ઉપરાંત દાન આપી સર્વને વશીભૂત કરવા લાગ્યો.

૧ અરણીના વૃક્ષમાં ગુપ્ત રીતે અગ્નિ રહે છે.

૩૯૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

તેણે ભોજનાદિકથી, વનક્રીડાથી તથા જળયંત્રોથી પાંડવોને વશ કરી લઈને પછી ઘૂત રમવાને માટે બોલાવ્યા. તે વખતે ધર્મવેત્તા વિદુરે તેમને અટકાવ્યા તો પણ રાજા યુધિષ્ઠિર કર્મયોગે ઘૂત રમવાથી વિરામ પામ્યા નહીં. બે કે પાંડવો સર્વ કળાણ લતાના મંડપ જેવા હતા, તથાપિ વિપરીત દૈવને લીધે કપટથી દીવ્ય પાસાવડે ઘૂત રમનારા કૌરવોનું છળ બહુ શક્યા નહીં. સત્કર્મની હાનિને લીધે, અનુક્રમે અશ્વ, હાથી, રથ, ગ્રામ અને નગર તથા છેવટ રાજ્યપણુ યુધિષ્ઠિર હારી ગયા. ધર્મરાજ જયની આશાથી જે જે પણ કરવા લાગ્યા, તે તે પણ વૃષાતુરની ઈચ્છાને જેમ મૃગતૃષ્ણા વ્યર્થ કરે તેમ વ્યર્થપણુ જેવા લાગ્યા. છેવટે સર્વ વ્યસનના સાગર અને સસ્યપ્રતિજ્ઞા ધરનારા યુધિષ્ઠિરે દ્રૌપદીને પણમાં મૂકી, તો તેને પણ હારી ગયા. ‘અહો ! આવા વિધિને ધિક્કાર છે.’

દુર્બુદ્ધિ દુર્યોધને બીજું બધું પોતાને સ્વાધીન કરી લઈને પછી દ્રૌપદીને લાવવા માટે દુઃશાસનને મોકલ્યો. ‘હે દ્રૌપદી ! તને પણ પાંડવો હારી ગયા છે માટે હવે તું મારા ઉત્સંગમાં બેસ અને તને વિટંબના કરનારા પાંડુપુત્રોને છોડી દે.’ આપ્રમાણે બોલતો દુઃશાસન તેના ધરમાં ગયો. આવાં તેનાં વચન સાંભળી દ્રૌપદીએ નાસવા માંડ્યું; પણ દુઃશાસન તેને કેશવડે પકડીને હઠથી સભામાં લાવ્યો. ત્યાં ભીષ્મ, દ્રોણ અને વિદુર વિગેરે વડીલોને બેઠેલા બેઠે અપમાનથી લજ્જા પામતી તે સતી ક્રોધવડે આપ્રમાણે બોલી “રે દુરાચાર ! કુળમાં અંગાર અને નિર્લજ્જ દુઃશાસન ! આવું કુકર્મ કરવાથી તારાં અસ્ત્રો વ્યર્થ થઈ જશે.” આવી શાપવાણી સાંભળ્યા છતાં પણ મદોદ્ધત એવા દુઃશાસને અમરધવડે તેના નિતંબ ઉપરથી વસ્ત્રો ખેંચવા માંડ્યાં. દુઃશાસને જેમ જેમ તેના નિતંબ ઉપરથી વસ્ત્રો ખેંચી લેવા માંડ્યાં, તેમ તેમ શીલલક્ષ્મી તેને નવાં નવાં વસ્ત્રોથી ઢાંકવા લાગી. એવી રીતે એકસો ને આઠ વસ્ત્રો ખેંચ્યા પછી દુઃશાસન ખેદ પામીને સભામાં બેઠો. તે વખતે પવનકુમાર ભીમસેનને દુર્યોધન ઉપર ક્રોધાગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો, પણ યુધિષ્ઠિરનાં વચનોથી શાંત થયો; એટલે ભીમે કહ્યું ‘જે મારા રોષને શાંત કરવાને વડિલ બંધુની વાણી ન હોય તો હું અત્યારે આ દુર્યોધનને તેના ગોત્રસહિત ગદાથી ચૂર્ણ કરી નાખું.’ આવી રીતે ઉર્જિત^૧ ગર્જના કરતા ભીમને સાંભળી કેટલાક રાજાઓએ નીચું મુખ કર્યું, કેટલાક દુઃખમાં લય પામ્યા, અને કેટલાક મનમાં દુઃખી થયા, તે વખતે ભીમે ઘણા દુઃખિત થઈને રોષના ઉષ્મથી દુર્યોધનને કહ્યું “અરે અંધપુત્ર ! આ સાર્વભૌમી સ્ત્રીને વિટંબના કરવા કેમ માંડી છે ?

૧ ઘણી ઊંચેથી.

સર્ગ ૧૧ મો.]

ઘૂતક્રીડામાં હાર થવાથી પાંડવોની વનવાસ જવાની તૈયારી.

૩૮૩

આ લીમ અને અર્જુન વિગેરે તને મારવાને તૈયાર થયેલા છે, પણ તેમને ધર્મકુમાર અટકાવે છે. નીતિસહિત પરાક્રમ આવું હોય છે. માટે હે કુલાંગાર ! એ પતિવ્રતા દ્રૌપદીને તું છોડી દે. તારો પિતા બહીર અંધ છે અને તું બાલ્ય અને અંદર બન્ને સ્થાનકે અંધ છે.” તે સાંભળી દુર્યોધન બોલ્યો “આ પાંડવો ખાર વર્ષસુધી વનમાં જાય અને એક વર્ષ ગુપ્ત રહે, તે તેરમા વર્ષમાં જો ઠાઈ ઠેકાણે રહેલા મારા જાણવામાં આવે તો ફરીવાર ખાર વર્ષ સુધી વનમાં જાય.” ધર્મરાજએ તે વાત તે પ્રમાણે અંગીકાર કરી, અને ગુરૂજનને નમી, દ્રૌપદી અને અનુજબંધુની સાથે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા. ત્યાં માતાપિતાને નમીને યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનસંબંધી બધો વૃત્તાંત જણાવ્યો, પરંતુ મનમાં જરા પણ ખેદ પામ્યા નહિ.

આ વૃત્તાંત સાંભળી પાંડુરાજ ક્ષણવાર મૌન રહ્યા અને મનમાં સંસારની સ્થિતિ વિચારવા લાગ્યા. એટલે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા ધર્મપુત્ર બોલ્યા: “પિતાજી ! ખેદ કરશો નહિ; હું વનવાસમાં રહીને માંડે નામ સાર્યક કરીશ. રાજ્યના ત્યાગમાં કે રાજ્યની પ્રાપ્તિમાં, વનમાં કે નગરમાં જે પુરૂષ પોતાનો બોલ પાળે છે, તેને સર્વ ઠેકાણે સમૃદ્ધિ મળે છે. હે તાત ! તમે ધીર વીર છો, અને કુરૂવંશના કુળગિરિ છો, માટે અમને અમારો બોલ પાળવાને માટે વનમાં જવાની આજ્ઞા આપો.” તેનાં આવાં વચન સાંભળીને પાંડુરાજ સંમતિ આપવાના અને નિવેદ્ય કરવાના સંકલ્પ વિકલ્પમાં પડ્યા એટલે તેઓ પોતાની માતા પાસે આવ્યા અને વનગમનના અક્ષરરૂપ ટાંકણાવડે માતાનાં નેત્રમાંથી શોકાશ્રુ ઝરાવ્યાં. એવી રીતે માતાપિતાની આજ્ઞા લઇને જાણે લક્ષ્મીને પરણવાને જતા હોય તેમ ધર્મકુમાર બંધુ અને પત્નીસાથે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. તેમની પછવાડે સ્નેહને લીધે પાંડુ, દુંતી, માદ્રી, સત્યવતી, અંબા, અંબાલા અને અંબિકા પણ બહાર નીકળ્યાં. પાંડવોને જતા જોઈને લોકાનાં નેત્રોમાંથી નીકળતો અશ્રુપ્રવાહ તેમના સ્નેહસાગરને અનુસરતો હોય તેમ દેખાવા લાગ્યો. પાંચ ઇંદ્રિયોની જેમ તે પાંચ પાંડવો બહાર નીકળતાં હસ્તિનાપુર નગર ચિત્રલિખિતની જેમ નિશ્ચેતન^૧ અને ક્રિયારહિત થઈ ગયું. નગરની બહાર આવ્યા પછી ધર્મકુમાર ઊભા રહી પિતા અને માતાઓપ્રત્યે અંજલિ જોડીને બોલ્યા “હે પિતા ! તમે કુરૂવંશના આભૂષણ છો, માટે સત્વને ધારણ કરો, અજ્ઞની જેમ પુત્રના સ્નેહથી કેમ આંસુ પાડો છો ? અમે તમારા પુત્રો પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં તત્પર થયા છીએ, તેમાં અમારું શ્રેય, તમારી કીર્તિ અને કૌરવોનું મંગળ રહેલું છે. હે પિતા ! ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ રાજ્યલુબ્ધ થઈને આવું હિત ન કર્યું હોત તો માંડે સત્ય શી રીતે જણાત ? દે

૧ અવગરનું.

૫૦

૩૮૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

માતાઓ ! તમે રનેહને લીધે કાયર થાઓ નહિ. પોતાનું વીરપત્નીપણું સંભારીને હમણા તો ધૈર્ય રાખો. તમારે અમારા પિતાની સેવા કરવી, શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા કરવી, નિરંતર અમને આશિષ આપવી અને પુત્રની જેમ પ્રજ્ઞને પાળવી. ” પછી લોકોને કહ્યું “ હે લોકો ! અમોએ રાજ્યમાં અંધ થઈને જે કંઈ પણ અપરાધ કર્યા હોય તો તે તમે ક્ષમા કરજો; કારણકે પ્રજ્ઞ સર્વદેવમય છે. ” આવી રીતે વિનયથી પિતા, માતાઓ અને લોકોને વિદાય કરી, કુંતી, દ્રૌપદી, સુભદ્રા અને બંધુઓનીસાથે ધર્મકુમાર આગળ ચાલ્યા.

દુર્યોધનની આજ્ઞાથી કૂર અને કર્મિર નામના બે રાક્ષસો દ્રૌપદીને બીવરાવવા આવેલા તેને બીંચે જીતી લીધા. પછી સર્વ ઉપાયોને જાણનાર વિદુર પાંડવોની પાસે આવ્યા. તેણે વિધાના અનેક ઉપાયો બતાવ્યા અને પછી પાંડવોએ પૂજેલા તે પાછા નગરમાં ગયા. દ્રૌપદીનો ભાઈ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન પાંડવોને વનવાસ નીકળેલા જાણી પ્રીતિથી તેમનીપાસે આવ્યો, અને પાંચાળ દેશના આબૂપણરૂપ કાંપિલ્ય નગરમાં સૌને લઈ જવા વિનંતી કરી. તેને સમજાવી દ્રૌપદીના પાંચ પુત્રોસહિત તેને વિદાય કર્યો. બીજા દીવસે સમુદ્રવિજયની આજ્ઞાથી કૃષ્ણ કુંતીને નમવાને માટે ઉત્સુક થઈનેકોટિ યાદવોસહિત ત્યાં આવ્યા. પાંડવોએ હર્ષ પામીને અર્જુનની વિદ્યાથી પ્રગટ કરેલાં અને કૃષ્ણને પણ વિસ્મય પમાડે તેવાં ભોજનોથી તેમને જમાડ્યા. કૃષ્ણે પાંડવોને પ્રીતિવડે કહ્યું કે ‘આલ્યવયથી કૂડ કપટના નિવાસરૂપ અને જળથી ધાત કરનારા ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને હું સારી રીતે જાણું છું. એ કપટપટુ કૌરવોએ ધૂતકીડાના જળથી દીવ્ય પાસાવડે રમીને તમને રાજ્યથી ભ્રષ્ટ કર્યા. અહા ! કેવું વિપરીત દૈવ ! પણ તમે હવે પાછા તમારા સ્થાનમાં જાઓ. હું તમારા શત્રુઓને હમણાજ હણીશ. કારણકે દુષ્ટોને અકાળે મારવાથી પણ નિયમનો ભંગ થતો નથી.’ આવી રીતે કૃષ્ણે કહ્યું એટલે ધર્મકુમાર બોલ્યા ‘હે હરિ ! સિંહની જેવા પરાક્રમવાળા તમારેવિષે તે સર્વ વાર્તા સંભવે છે, પરંતુ અમે તેર વર્ષસુધી વનવાસમાં રહ્યા પછી તમારી સહાયથી તે શત્રુઓને મારશું, માટે હમણા તો તમે શાંત થઈને પાછા જાઓ’. એવી રીતે કહી પાંડવોએ વિષ્ણુને વિદાય કર્યા, એટલે પોતાની બહેન સુભદ્રાને પુત્રસહિત રથમાં બેસારી સાથે લઈને તે પોતાની નગરીમાં આવ્યા.

પાંડવો ત્યાંથી પૃથ્વીને ઉત્ત્તંધન કરતા નગરમાં અને વનમાં ફરતા હતા, તેવામાં દુર્યોધનના પુરોહિતે તેમનીપાસે આવીને આપ્રમાણે કહ્યું. “પાંચ અંગવડે પૃથ્વીપીઠનો સ્પર્શ કરીને નમસ્કાર કરતો દુર્યોધન આદરથી મારા મુખે આપ્રમાણે

સર્ગ ૧૧ મો.]

લાક્ષાગૃહમાંથી પાંડવોનું સહિસલામત નીકળી જવું.

૩૮૫

વિજ્ઞપ્તિ કરેછે કે હે ધર્મકુમાર! મેં અજ્ઞાનને વશ થઈને જે તમારી અવજ્ઞા કરી તે તમે ગુણે અને વયે કરીને જ્યેષ્ઠ હોવાથી સહન કરો, અને હે માનદાતા ! તે કારણથી પશ્ચાત્તાપ કરનારા એવા મારી ઉપર કૃપા કરીને ઇંદ્રપ્રસ્થ નગરનું સ્વામીપણું ગ્રહણ કરો.” એવી રીતે અંદરથી દાણુ પણ બહારથી ડામળ એવી તેની વાણી સાંભળી સરલ મનવાળા ધર્મરાજ તેનો વિશ્વાસ રાખીને વારણાવતી- (ઇંદ્રપ્રસ્થ) માં ગયા. તે બખર વિદુરને પડતાં તેણે ગૂઢ લેખ લખીને ધર્મરાજને જણાવ્યું કે કદ્દિપણુ શત્રુઓનો વિશ્વાસ કરશો નહિ. તેમણે તમારા નિવાસને માટે નવીન લાક્ષાગૃહ બનાવ્યું છે, જેમાં તમને રાખીને ગુપ્ત રીતે તમને તેડવા આવેલે બ્રાહ્મણ અગ્નિથી બાળી નાખશે. દાદ્યુન માસની કૃષ્ણચતુર્દશીએ મધ્યરાત્રે દુર્યોધનની પ્રેરણાથી તે પુરોહિત તમારું અનિષ્ટ કરવાનો છે. તે સાંભળી નિઃસીમ ઉજ્જવળ પરાક્રમવાળો ભીમસેન ક્રોધ કરીને યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બોલ્યો ‘તમે શત્રુઓને ક્ષમા કરોછો તેજ કષ્ટકારી છે. જે તમે આજ્ઞા આપો તો જળમાં કાઢવની જેવા કુળમાં કલંકભૂત એ દુર્યોધન શત્રુને રણમાં હું એકલોજ ગદાથી મારી નાખું.’ આવી રીતના ભીમના ઉગ્ર કોપને ધર્મપુત્રે નીતિવાક્યરૂપ અમૃતથી સત્વર શમાવી દીધો. પછી વિદુરે કળાથી બોદનારા પુરૂષોની પાસે એક સુરંગ કરાવી અને તે વાત કૌરવના પુરોહિતને છેતરવામાટે ધર્મપુત્રને જણાવી. પુરોચન પુરોહિત લાક્ષાગૃહમાં પાંડવોને સન્માન સાથે વસાવીને તેમની ભક્તિમાં પરાયણ થઈને રહેવા લાગ્યો.

તેવામાં સંકેતને દિવસે ઠાઈ વૃદ્ધાસ્ત્રી પાંચ પુત્રો અને એક વધૂની સાથે લ્યાં આવી. તેને કુંતીએ દયા લાવીને તે નિવાસમાં રાખી. અર્ધરાત્રે શત્રુએ ગુપ્તરીતે તેમાં અગ્નિ મૂક્યો એટલે લાક્ષાગૃહ બળવા લાગ્યું. સર્વે સુરંગને માર્ગે ચાલ્યા ગયા. ભીમે સૌની પછવાડે રહી પુરોહિતને પકડી અગ્નિમાં ફેંકી દઈ, વેગથી બંધુઓને આવી મળીને નમસ્કાર કર્યો. પ્રાતઃકાલે તે ગૃહમાં સાત જણાઓને દગ્ધ થઈ ગયેલા જોઈ સર્વ લોકો અંતરમાં શોક કરવા લાગ્યા અને દુર્યોધનની ઉપર ક્રોધ કરવા લાગ્યા. શોકથી અત્યંત આકુળ વ્યાકુલ થયેલા લોકોએ પિતાનું વૈર હોય તેમ પગના આધાતવડે પુરોહિતના મસ્તકને ચૂર્ણ કરી નાખ્યું. દુર્યોધનના જાણવામાં આવ્યું કે પાંડવો અને પુરોહિત લાક્ષાગૃહમાં બળી ગયા છે તેથી બહારથી શોક રાખીને તેણે તેમને જળથી દાધાંજલિ આપી.

વૈરીઓની શંકાથી પાંડુકુમારે શીઘ્રતાથી અથડાતા અને પડતા રાત્રિ દિવસ ચાલવા લાગ્યા. લયને લીધે તેઓએ વૃક્ષ, ચેલ, ગિરિ, નદીતટ કે સરોવરમાં કોઈ ઠેકાણે પણ વિ-

૩૮૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડર બો.

સામે લીધો નહિ. દર્ભના અંકુરોથી અને કાંટાઓથી ક્લેશકારી એવા ભૂમિતલ ઉપર પણ સરલપણે ચાલતા તેઓ સુખદુઃખને ગણતા નહિ. માર્ગે ક્લેશ પામતી કુંતી ચાલી શકી નહીં એટલે તેણે ભીમને કહ્યું ‘હજી આપણે કેટલેક દૂર જવાનું છે? હું હવે એક ડગલું પણ ભરી શકતી નથી, વધૂ દ્રૌપદી પણ ચાલવા સમર્થ નથી, અને આ નકુલ સહદેવ પણ માત્ર લજ્જાથીજ ચાલેછે.’ તે સાંભળી માતાને અને સ્ત્રીને બે ખભા ઉપર રાખી, બે બંધુઓને પૃથ્થ ભાગ ઉપર બાંધી લીધા અને બે બંધુઓને હાથપર બેસારી અતુલ પરાક્રમવાળો ભીમસેન વેગથી ચાલવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે રાત્રિનું ઉર્ણધન કરી પ્રાતઃકાલે કોઈ વનમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં સર્વે શ્રાંત થઈને સુઈ ગયા એટલે જલાર્થી ભીમસેન ભમતો ભમતો એક મોટા સરોવરપાસે આવ્યો. ક્ષણવાર તેમાં તરી પાણી ભરીને પાછો વળી ગ્રીવા વાળીને જોયું તો ત્યાં એક સ્ત્રી તેના જોવામાં આવી. પ્રથમ તો કૂર શરીરવાળી તે ‘અરે ! જાણો રહે જાણો રહે’ એમ બોલતી આવી, પણ ભીમને જોઈને તે મોહ પામી ગઈ; તેથી ભીમની પાસે આવી લીલાવડે નેત્રના કટાક્ષ મારતી તે આનંદથી સ્ખલિત વચને અને મૃદુ સ્વરે બોલી ‘કામદેવના ગર્વને હરનાર એવા હે વીર પુરૂષ ! તમે સાંભળો. આ પર્વત ઉપર હિરંબ નામે મારો સહોદર બંધુ રહેછે. હિરંબા નામે હું તેની બેન છું. મારા ભાઈ હિરંબને તમારી ગંધ આવવાથી લક્ષણ કરવામાટે તમને પકડી લાવવાસાડ મને મોકલી છે. પણ તમને જોતાંજ મને રતિસુખની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે, માટે હે દયાલુનાથ ! મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને કામદેવરૂપ સમુદ્રમાં ડૂબતી એવી જ હું તેનું પાણિચહણ કરીને તેમાંથી ઉદ્ધાર કરો. હું મારી શક્તિથી તમને વનવાસમાં મોટા ઉપકાર કરીશ, માટે હે હૃદયેશ્વર ! મારી સાથે વિવાહ કરો.’ આ પ્રમાણે કહેલી તે હિરંબાને ભીમસેને કહ્યું ‘એવું બોલ નહીં; વનવાસમાં રહેતા એવા અમેને તેવું કામ કરવું યોગ્ય નથી.’ આવી રીતે ભીમ અને હિરંબા વાત કરતાં હતાં, તેવામાં ભયંકર અને વિકરાળ દૃષ્ટિવાળો હિરંબાસુર ત્યાં આવ્યો. પ્રથમ તો તેણે હસ્તપ્રહારથી પોતાની બેનને મારવા માંડી તેથી ભીમસેને ક્રોધ કરીને કહ્યું ‘અરે અધમ રાક્ષસ ! હું જ તારી સાથે રણ કરવાને ઉદ્યત થયેલો છું, તેને જીત્યાવગર આ બાલાને મારી નજર આગલ કેમ મારેછે ?’ આ પ્રમાણે કહેતાંજ તે પીળા નેત્રવાળો ભયંકર રાક્ષસ જાણે પ્રકારે વૃક્ષને ઉમેળી ટુંકાડા મારતો ક્રોધથી ભીમની સામે દોડ્યો. ભીમસેન પણ વૃક્ષને ઉમેળી જાણે છત્રવાળો હોય તેમ ભયંકર દેખાવ કરી સિંહનાદ કરતો તત્કાળ યુદ્ધને માટે દોડ્યો. તેઓના પરસ્પર સંઘર્ષથી અને ચરણના

સર્ગ ૧૧ મો.] ભીમસેન સાથે હિંડબાનું પાણિગ્રહણ, વનવાસનાં કષ્ટ.

૩૯૭

પાતથી પર્વતોને કંપાવતી પૃથ્વી સમુદ્ર સહિત કંપાયમાન થઈ. તેમનું જ્યારે મુદ્ધ પ્રવર્ત્યું ત્યારે ધર્મરાજ વિગેરે જાગી ગયા. એટલે હિંડબા કુંતી માતા-પાસે આવી નમીને કહેવા લાગી 'હે માતા ! તમારા પુત્ર ભીમસેનને આ કોઈક મારેછે, માટે તેની સહાય કરવાને કોઈને, મોકલો. માંડે નામ હિંડબા છે. અને હું ગુણથી વશ થયેલી ભીમસેનની દાસી છું.' તે વખતે રાક્ષસના પ્રહારથી ભીમસેનને શિથિળ થયેલ જોઈ હાથમાં ખડ્ગ લઈને ધર્મકુમાર વેગથી દોડ્યા. તેવામાં તો પ્રચંડ પરાક્રમવાળા ભીમસેને પોતેજ સજ્જ થઈ યમરાજની જેમ હાથમાં દંડ લઈને મૃત્તિકાના પાત્રને ભાંગી નાખે તેમ તેને મારી નાખ્યો. તેને માર્યા પછી ભીમનાં રૂપથી મોહ પામેલી હિંડબા તેમની સેવા કરવામાં તત્પર રહેતી તેમની સાથે આવી. એક વખતે અરણ્યમાં વિષમ માર્ગ આવવાથી તેમનાથી જુદી પડી ગયેલી દ્રૌપદી યૂથબ્રષ્ટ મૃગલીની જેમ એકલી ભ્રમવા લાગી. પરંતુ સિંહ, ડુકર, હાથી, વ્યાઘ્ર, સર્પ અને અજગર વિગેરે શિકારી પ્રાણીઓ શીલમંત્રથી પવિત્ર એવી દ્રૌપદીને કિંચિત્ પણ પરાભવ કરવાને સમર્થ થઈ શક્યા નહીં. તેને ભૂલી પડેલી જાણીને પર્વત, સરોવર અને અરણ્યમાં શોધ કરતા પાંડવો મોહિની લતાની જેમ તે કુરંગાક્ષીનો કોઇપણ સ્થાનકે પત્તો મેળવી શક્યા નહીં. જ્યારે તેઓ ખેદ-પામી નિરાશ થયા, ત્યારે ભીમસેનનાં વાક્યથી હિંડબા પ્રાણપ્રભાવતી દ્રૌપદીનો શોધ કરીને ત્યાં તેડી લાવી. પછી હિંડબા, દ્રૌપદી અને કુંતીને અતિ વાત્સલ્યથી રક્ષા ઉપર ઉપાડીને તેમની ઇચ્છાપ્રમાણે અન્ન જળ આપતી માર્ગમાં સાથે આવી. તેની ભક્તિથી હર્ષ પામેલા કુંતી અને યુધિષ્ઠિરે ચંદ્રસાથે રાત્રિની જેમ તેને ભીમસેનની સાથે પરણાવી. પછી ભીમસેન ઉપર અનુરાગિણી હિંડબા માર્ગમાં વિવિધ મહેલો બનાવી ઇચ્છાનુસાર રૂપ કરી ભીમની સાથે રમવા લાગી. હિંડબા જેમને અન્નપાન પૂરાં પાડે છે એવા તેઓ નિશ્ચિત અને શ્રમરહિતપણે બ્રાહ્મણનો વેષ ધરીને ફરતા ફરતા એકચક્ર નગરમાં આવ્યા. ત્યાં કોઈ દેવશર્મા નામના બ્રાહ્મણને ઘેર નિવાસ કરીને ધર્મપુત્રે એ વાત્સલ્ય કરનારી હિંડબાને કહ્યું 'હે વધુ ! અમારે આવું દુઃખ બાર વર્ષસુધી નિત્ય સહન કરવાનું છે, માટે હ-મણ તમે તમારે ઘેર જાઓ.' પોતાના જ્યેષ્ઠની આવી સંમતિથી હિંડબા પોતાને ગર્ભ છે એવું કુંતીમાતાને જણાવી અને સમય આવે ત્યારે મને સંભારવી, એમ સૂચના કરી અંતર્હિત થઈ.

દેવશર્માને ઘેર નિવાસ કરીને રહેલા પાંડવોએ એક વખતે પાંડોશમાં રહેતી સ્ત્રીઓના પોકાર, છાતીનું કુટવું અને હાહાકારનાં વચનો સાંભળ્યાં.

૩૬૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો

તેમનાં દુઃખથી દુઃખી થયેલા ભીમસેને દેવદશર્માને પૂછ્યું ‘આ તમારું કુટુંબ શોકથી વિકલ કેમ થયું છે?’ દેવદશર્મા પોતાના લલાટપર હાથ મૂકી, દેવ ઉપર નિઃસાસા મૂકતો “આ મારા કમનશીબથી થયેલું છે?” એમ રૂદ્ધ કરીને કહેવા લાગ્યો. વળી બોલ્યો “હે મહાભાગ વિપ્ર ! આ મારી અકસ્માત્ પ્રાપ્ત થયેલી વિટંબનાને શરણુ વગરનો હું શું કહું? તથાપિ હે વત્સલ ! સાંભલો:-પૂર્વે બેક નામના એક ભયંકર રાક્ષસે કોઈ કૂરવિદ્યા સિદ્ધ કરીને તે વિદ્યાના પ્રભાવથી આ નગરની ઉપર સંહાર કરવા માટે આકાશમાં એક શિલા લટકાવી. તે વખતે ભય પામેલા રાજાએ અને પ્રજાએ શ્રી જિનેશ્વરને સંભારી પંચપરમેષ્ઠીની સ્તુતિને પઠન કરતા કાયોત્સર્ગ કર્યો. તેના પ્રભાવથી તે રાક્ષસ લોકોને પીડવામાં અસમર્થ થયો; તેથી તેણે શાંત થઈ રાજાની આગળ આવીને કહ્યું ‘હે રાજા ! હું સર્વ લોકોને હણવાને ઉદ્ધત થયો હતો, પણ તારી આ જિનભક્તિથી સંતુષ્ઠ થયો છું, માટે હવે મારું એક વાંછિત પૂર્ણ કર. હમેશા તારે મને એક એક મનુષ્ય આપી પ્રસન્ન કરીને અનુપમ સુખમાં રહેવું.’ રાજાએ જ્યારે તેમ કરવું કયુલ કર્યું ત્યારે તે શિલા સંહરીને આલ્યો ગયો. પછી પ્રતિદિન નવા નવા અંકેક મનુષ્યનું તે ભક્ષણ કરવા લાગ્યો. નગરનિવાસી સર્વજનોનાં નામની પત્રિકા નાખેલા કળશમાંથી કુમારી કન્યાને હાથે જેનાં નામની પત્રિકા નીકળે તે પ્રાતઃકાલે રાજાની આજ્ઞાથી રાક્ષસના ભક્ષણ માટે જાય છે. યમરાજના ચોપડાના પત્રની જેમ આજે મારું નામ નીકળ્યું છે, તેથી આ રાજપુરુષો મને લેવા આવ્યા છે. પૂર્વે એક કેવળી ભગવંત અહીં આવ્યા હતા, તેમને રાજાએ પૂછ્યું હતું કે આ રાક્ષસનો ક્ષય ક્યારે થશે? ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું, કે તેનો ઘાત પાંડવોથી થશે. અઘાપિ પાંડવો તે અહીં આવ્યા નહીં, જેથી તેનો નાશ થયો નહીં, માટે આજે મારો નાશ થઈ ચૂક્યો છે” આવાં દેવદશર્માનાં વચન સાંભળી તેમજ તેની જીવવાની આતુરતા જોઈ ભીમસેન તેનાં દુઃખથી દુઃખી થઈને હૃદયમાં પીડાવા લાગ્યો. “જ્યાંસુધી મારાથી બીજાના પ્રાણની રક્ષા થતી નથી, ત્યાંસુધી મારાં બળ, શરીર, પરાક્રમ અને ક્ષાત્રને ધિક્કાર છે. પ્રત્યેક જંતુ રોગ, શસ્ત્ર, અગ્નિ અને જળાદિવડે તો સ્વયમેવ મૃત્યુ પામે છે, પણ ઉત્તમ પુરૂષો તેમ મરણુ ન પામતાં પરપ્રાણની રક્ષાને માટે પોતાના દેહને ઉપયોગમાં લે છે.” આવો અંતરમાં વિચાર કરીને સાહસનો નિધિ ભીમસેન બોલ્યો ‘હે વિપ્ર ! તું ધરમાં જ, આજે તો હું તે રાક્ષસને તૃપ્ત કરીશ.’ તેનાં એવાં સાહસથી અંતરમાં હર્ષ પામી દેવદશર્મા બોલ્યો “હે ભદ્ર ! પરોપકારમાં પરાયણ એવા તમને તો તે ઘટે છે,

સર્ગ ૧૧ મો.]

ભીમસેને કરેલો બકરાક્ષસનો વિનાશ.

૩૯૯

પરંતુ મનુષ્યપણું સમાન છતાં હું તમને રાક્ષસનીપાસે ભક્ષણ કરાવી મારા જીવિ-
તની રક્ષા કરૂં એ કેવો ન્યાય ! વળી આવેલો અતિથિ સર્વનો ગુરૂ છે એમ
વિદ્વાનો કહે છે, તો તમે જે મારા ગુરૂ થયા છે તેમના પ્રાણુથી હું મારા પ્રાણુની
રક્ષા કરૂં તે પણ કેવો ન્યાય ! ” આ પ્રમાણે કહેતા તે બ્રાહ્મણને બળાત્કારે
ઘરમાં રાખી ભીમસેન રાજપુરુષોનીસાથે તે રાક્ષસના જીવનમાં ગયો. પેલો રાક્ષસ
બીજા રાક્ષસોનીસાથે ત્યાં આવ્યો એટલે મોટી કાયાવાળા ભીમસેનને શિક્ષા
ઉપર સુતેલો ઝેઈ હર્ષ પામીને સેવકોને કહેવા લાગ્યો ‘અહા ! આજે મારા
ભાગ્યથી આ મોટી કાયાવાળો માણસ આવી ચડ્યો છે, તેથી આજે તો સર્વે ક્ષુધા-
તુરની સારી રીતે તૃપ્તિ થશે.’ એમ કહી કરવત જેવા દાંતને વારંવાર પીસતો,
મુખમાં રસનાને હલાવતો, ક્ષુધાથી આંખોને ફેરવતો અને દર્શનથી બીજાઓને
ક્ષોભ કરતો એ રાક્ષસ હાથમાં ખડ્ગ લઈ અક્રહાસ્ય કરતો તેની આગળ આવ્યો.
તેવામાં તો શરીર ઉપરથી વસ્ત્રને તજી દધને તેને બીવરાવતો ભીમસેન લોઢાની
ગદા લઈ પર્વતની જેમ શય્યા ઉપરથી ઊભો થયો અને બોલ્યો “ હે રાક્ષસ !
ધણા દિવસનું લોકોને હણવાનું તારૂં પાપ આજે ઉદય આવ્યું છે, માટે ઇષ્ટ-
દેવને સંભાર, હમણાંજ તું નથી એમ થશે.” આવા આક્ષેપથી ધૈર્યને છોડી દેતો
તે રાક્ષસ ક્રોધથી રાતો થઈ બીજા રાક્ષસોની સાથે દંડ ઉગામીને સામો દોડ્યો.
ભીમસેન અને રાક્ષસના આઘાતથી પૃથ્વીઉપર એવો ક્ષોભ થયો કે જાણે સમુ-
દ્રમાંથી ઉછળતું અને જળચંત્રથી છોડેલું જળ ઉછળે તેમ પૃથ્વી ઉછળવા લાગી.
હસ્તલાઘવતાવાળા ભીમસેને મહા બળવડે તેનીસાથે બહુવાર સુધી યુદ્ધ કરીને
પછી તેના મસ્તકપર ગદાનો ધા કર્યો, એટલે તેનું મસ્તક અપકવ પાત્રની જેમ
પૂટી ગયું. તેના અભિધાતવડે ભૂમિપર પડતા એ મોટી કાયાવાળા રાક્ષસે પૃથ્વીને
કંપાવી અને વૃક્ષોને પાડી દીધા. તે સમયે ભીમનાં મસ્તકપર આકાશ-
માંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ અને દેવતાઓનાં મુખમાંથી જય જય શબ્દના ધ્વનિ
નીકળ્યા. આ બખર સાંભળીને તે ગામનો રાજા અને લોકો અતિ હર્ષ પામી
સર્વ જનને જીવિત આપનારા ભીમસેનને વધાવવા આવ્યા. આવા પરાક્રમથી
અને જ્ઞાનીનાં વચનથી તે પાંડવ છે એવું જાણીને રાજા તેમને પ્રગટ કરીને સદા
ભક્તિથી પૂજવા લાગ્યો. આવું મહા મોટું ઉત્કૃષ્ટ વિદ્વ નાશ પામતાં લોકો સ્પષ્ટ
ભક્તિથી પ્રત્યેક ચૈત્યમાં જિનેશ્વરની પૂજા અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પછી પાંડવો
પ્રગટ થવાથી શત્રુવડે ઉપદ્રવ થવાનો સંભવ ધારીને રાત્રિએ તે નગર છોડી દ્વૈત-
વનમાં આવી ગુપ્તરીતે ઝુંપડી બાંધીને રહ્યા.

એકચક્રપુરમાં પાંડવો આવ્યા છે અને તેણે રાક્ષસનો વધ કર્યો છે એ વાત

૪૦૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

દુર્યોધનના જાણવામાં આવતાં તે અંતરમાં ખેદ છતાં ઉપરથી હર્ષ ખતાવવા લાગ્યો. દુર્યોધનનો તેવો ભાવ જાણી વિદુરે પ્રિયંવદ નામના એક સેવકને પાંડવોની પાસે મોકલ્યો. દ્વૈતવનમાં આવીને તેણે પાંડવોને અક્ષય સુખના કારણરૂપ વિદુરનો આ પ્રમાણેનો સંદેશો કહ્યો:—“વિદુરે કહ્યું છે કે દુર્યોધન તમને દ્વૈતવનમાં રહેલા જાણી કર્ણને લઈ લ્યાં આવશે, માટે મારી આજ્ઞાથી તમારે તે વન છોડી દેવું.” તે સાંભળી દ્રૌપદી આકુળ વ્યાકુળ થઈને બોલી “તે પાપીઆ અધાપિ આપણી ઉપર શું શું કરશે? સત્યતાથી રાજ્ય, દેશ, સેના અને ધન છોડી દીધાં તોપણ હજી શું અધુરું રહેલું છે? હું તમને પાંચ પાંડવોને વરી તેથી મને ધિક્કાર છે! અને તમારા ક્ષાત્રને, વીર્યને અને શસ્ત્ર-અહણને પણ ધિક્કાર છે! હે માતા! તમે વીરપત્ની છતાં આવા કલીબ^૧ પુત્રોને જન્મ આપ્યો છે કે જેથી તે વખતે કૌરવોએ સભા વચ્ચે મારી તેવી વિહંગના કરી તેને પણ આર્યપુત્રોએ સહન કરી! અને આપણે રાજ્ય છોડી વનનો આશ્રય કર્યો, તથાપિ ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો વૈરથી વિરામ પામતા નથી.” આવાં કાંતા દ્રૌપદીનાં વચન સાંભળી ભીમસેન જાણે મૂર્તિમાન વીરરસ હોય તેમ પોતાનો હાથ પૃથ્વીપર પછાડતો બોલો થયો. અર્જુને મેધની જમ ઉર્જિત^૨ ગર્જના કરીને ક્રોધથી હાથી, સિંહ અને અષ્ટાપદને પણ ક્ષોભ પમાડે તેવો ધનુષ્યનો ટંકાર કર્યો. જાણે તેમના પ્રતિબિંબ હોય તેવા નકુલ અને સહદેવ પણ રાતાં નેત્ર કરીને ખડ્ગને ઉછાળવા લાગ્યા. શત્રુરૂપ હસ્તીઓમાં સિંહ જેવા તેઓને ક્ષોભ પામેલા જોઈ ધર્મકુમારે કહ્યું “હે મહાવીર! શાંત થાઓ, શત્રુઓને હરે તેવું તમારું બળ હું જાણું છું. યુદ્ધમાં ઉદય થયેલા એવા તમારાથી માંડે વચન મિથ્યા ન થાય માટે આપણા કપ્તુલ કરેલા ઠરાવમાં બાકી રહેલો કાળ પૂરો થતાં સુધી રાહ જુઓ.” આવી જ્યેષ્ઠબંધુની આજ્ઞા થતાં સર્વ અનુજે પાછા પોતાની પ્રકૃતિમાં સ્થિત થઈ ગયા. કારણ કે જ્યેષ્ઠમાસની આજ્ઞાથી નદીનો પ્રવાહ પણ અસલ સ્થિતિમાં આવે છે. યુધિષ્ઠિરે પ્રિયંવદને સામે સંદેશો કહી તેનું સન્માન કરી હૃદયમાં વિદુરનાં વચનો ધારી લઈને વિદાય કર્યો.

પછી પાંડવો દ્વૈતવનને છોડી ગંધમાદન પર્વતમાં રહેવા ગયા. ત્યાં આગળ ઈંદ્રકીલ નામનો પર્વત તેમણે જોયો. એટલે અર્જુન સમય આવેલો જાણી યુધિષ્ઠિરને જાણવીને તત્કાળ એકાગ્ર મને વિદ્યા સાધવા માટે તે ગિરિમાં ગયો. ત્યાં શ્રીયુગાદિ પ્રભુને નમી પવિત્ર થઈને મણિયૂટપ્રમુખ ખેચરો પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાઓ સાધવાને

સર્ગ ૧૧ મો] ઇંદ્રકીલ પર્વત ઉપર અર્જુનનું જન્મ-ત્યાં તેણે બતાવેલું પરાક્રમ. ૮૭૧

સ્થિર થયો. કમલાસનપર બેસીને ધ્યાન ધરતો અર્જુન મેરૂની જેવો નિષ્કંપ અને શ્વાસરહિત પાષાણની જેવો નિશ્ચળ થઈ ગયો. એક મને રહેલા તે અર્જુનને ભૂત, વૈતાળ, શાકિની, સિંહ, વ્યાઘ્ર અને હાથી વિગેરે કોઈ પણ પ્રાણી ધ્યાનથી જરા પણ અલાયમાન કરી શક્યા નહીં. યોગ્યસમયે સર્વ વિદ્યાદેવીઓ પ્રસન્ન થઈ તેની આગળ આવીને કહેવા લાગી 'અમે સર્વે તુષ્ટમાન થઈ છીએ, માટે વરદાન માગો.' અર્જુને ઉઠીને શરીરને ભૂમિસાથે લગાડી તેમને નમસ્કાર કર્યો, એટલે તે ઉજ્જવળ વિદ્યાઓ અર્જુનના શરીરમાં સંક્રમિત થઈ. વિદ્યા સિદ્ધ કરી અર્જુન પર્વતનાં મસ્તકપર બેઠો હતો, ત્યાં કોઈ શિકારીથી હણાતો એક વરાહ તેના જોવામાં આવ્યો. અર્જુને તેની પાસે આવીને કહ્યું 'અરે શિકારી! આમ કર નહીં; આ તીર્થમાં મારી દેખતાં આ વરાહને કેમ મારેછે? આ શરણુરહિત નિરપરાધી ડુક્કરને મારેછે, તેથી તારૂં બળ, તારૂં જ્ઞાતાપણું અને તારૂં કુળ સર્વ વૃથા છે.' આવી રીતે તેણે તિરસ્કાર કરેલો શિકારી બોલ્યો 'રે પાર્થ! આ અરણ્યમાં સ્વેચ્છાથી વિચરતા એવા મને શામાટે મારેછે? આ વનવાસી જીવોનો કોઈપણ રક્ષક નથી; જે ક્ષાત્રબળથી તું રક્ષક થતો હોય તો રક્ષણ કર; તે ન્યાય છે.' તત્કાળ અર્જુને ક્રોધથી યમદંડની જેમ કોદંડ હાથમાં લીધું અને તેના ટંકારથી આકાશને પૂરી દીધું. તે શિકારીએ પણ હાથમાં ધનુષ્ય ગ્રહણ કર્યું અને પોતાની લાઘવતાથી કંકપત્ર ખાણેવડે વૃક્ષોને પત્રરહિત કરી દીધાં. તેઓનાં ખાણોનાં પૂરવડે દૂરથી પ્રેરેલા રેણુની જેમ પર્વતોનાં શિખરો દૂરથી આવી આવીને પરસ્પર અથડાવા લાગ્યાં. છેવટે તે માયાવી શિકારીએ અર્જુનના ધનુષ્યને હરી લીધું, એટલે અર્જુન ખડ્ગ લઈને પાંખોવાળા સર્પની જેમ તેની સામે દોડ્યો. તેણે ખડ્ગ પણ લઈ લીધું એટલે મહાપરાક્રમી અર્જુને સિંહનાદ કરીને દ્વંદ્વયુદ્ધને માટે તેને બોલાવ્યો. ક્રોધથી પરસ્પરતા અંગે અંગને પીડતા તે બંને વીર બાણે મૂર્તિમાન રૌદ્ર અને વીરરસ હોય તેમ વિશ્વને ભયંકર થઈ પડ્યા. પછી અર્જુને હસ્તલાઘવતાવડે તેને ચરણથી પકડી વિજયધ્વજની પતાકાની જેમ આકાશમાં ઉછાળીને ફેરવ્યો. તત્કાળ આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ, અને આગળ ડુંડલથી મંડિત એવા કોઈ હર્ષ પામેલા દેવને પ્રગટ થયેલો તેણે બોલ્યો. 'આ કોણ હશે?' એમ આશ્ચર્ય પામીને હૃદયમાં વિચારતા અર્જુનને તે સંતુષ્ટ થયેલા દેવતાએ કહ્યું 'હે પાર્થ! જય પામે, હું તમારી ઉપર સંતુષ્ટ થયો છું, માટે જે ઇચ્છા હોય તે માગો.' અર્જુન બોલ્યો 'જ્યારે સમય આવશે ત્યારે વરદાન માગીશ, પણ હાલ તો તમે કોણ છો તે જાણવાની મારી જિજ્ઞાસા છે, તે પૂર્ણ કરો.' આવાં અર્જુનનાં વચન સાંભળી હર્ષ પામેલા તે દેવે કહ્યું " પાર્થ! મારૂં વૃત્તાંત સાંભળો:-વૈ-

૪૦૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.

તાઢ્યગિરિની ઉપર તેના આભૂષણરૂપ રથનુપૂર નામે નગર છે. ત્યાં ઇંદ્ર નામે વિદ્યાધરનો રાજા છે. ઇંદ્રની જેમ દિક્પાલનો સમૂહ તેના ચરણકમળને સેવે છે. વિદ્યુન્માલી નામે એક તેને અનુજ બંધુ હતો, તે ધણો ચપળ અને લોહાને પી-ડાકારી હોવાથી રાજાએ તેને નગરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તે શેષે કરીને રાક્ષસના નગરમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં તલતાળ નામના રાક્ષસોની સાથે તે મળી ગયો. પછી તેઓની મદદથી તેણે ઇંદ્રના દેશમાં બહુ પ્રકારના ઉપદ્રવો કરીને તેને અત્યંત ક્લેશ પમાડ્યો. તેમના આપાતના ભયથી કંપાયમાન થતા વિદ્યાધરે એવી રીતે નાસી ગયા કે જેથી તેઓ સ્પષ્ટમાર્ગને પણ જાણી શક્યા નહીં. છેવટે ઇંદ્રે કેવળજ્ઞાનીના બતાવવાથી તમને અહિં રહેલા જાણી તમને તેડી લાવવા માટે મને તમારીપાસે મોકલ્યો છે. હે પાર્થ ! હવે આ રથમાં બેસો, આ ક્વચ, મુગટ અને ધનુષ્ય ગ્રહણ કરો, એ દુષ્ટ રાક્ષસોનો નિગ્રહ કરો અને જે ઇચ્છા હોય તે માગી લ્યો.” તે સાંભળતાંજ અર્જુન ઉત્સાહથી મુગટ, ક્વચ, રથ અને ધનુષ્ય તથા ભાથાં સ્વીકારી ક્ષણવારમાં તે રાક્ષસના નગરમાં આવ્યો. રથના ધ્વનિની-સાથે રાક્ષસપુરમાં એવો કોલાહલનો ધ્વનિ થયો કે જેથી ગ્રહો, તારાઓ, ચંદ્ર અને સૂર્ય પણ ત્રાસ પામ્યા. પછી અંજનાચળના શિખર જેવા શ્યામ તે રાક્ષસો નગરની બહાર નીકળતાં જાણે નગરનાં પાપ બહાર નીકળતાં હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. તેમનીસાથે ઉન્નવળ કીર્તિવાળા અર્જુને યુદ્ધ કરવાનો આરંભ કર્યો. મહા ધોર યુદ્ધ કરી તેઓનો સંહાર કરીને ધનંજયે વૈતાઢ્યપર આવી હર્ષથી ઇંદ્રના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો. ઇંદ્રે સામા ઉઠી એ જયવંત અર્જુનને આલિંગન કરીને આદરથી પોતાના અર્ધ આસનપર બેસાર્યો. ઇંદ્રનાં શાસનથી સર્વ લોકપાલોએ તેને નમસ્કાર કર્યો. પછી ઇંદ્રે પોતાના પુત્રની જેમ અર્જુનને દીવ્યઆયુધો આપ્યાં. હાં અર્જુને ચિત્રાંગદને ધનુર્વેદ શીખવ્યો. કારણ કે મહાપુરુષોના મિત્રધર્મનું ફળ લેવા દેવામાંજ રહેલું છે. પછી બંધુઓને મળવામાં ઉત્કંઠિત થયેલો અર્જુન ઇંદ્ર અને બીજા ખેચરોની આજ્ઞા લઈ વિમાનોથી આકાશને વ્યાપ્ત કરતો પુત્ર સ્વસ્થા-નમાં આવ્યો. તેણે કુંતીમાતાને અને જ્યેષ્ઠબંધુઓને નમસ્કાર કર્યો, લઘુ બંધુ-ઓને આલિંગન કર્યું અને દ્રૌપદીને દૃષ્ટિદાનથી પ્રસન્ન કર્યો. ચિત્રાંગદ વિદ્યાધરે અર્જુનનું પરિક્રમ કહ્યું તે સાંભળી સૌ ખુશી થયા. પછી તેઓએ વિદાય કરેલો ચિત્રાંગદ ઇંદ્રરાજાપાસે ગયો અને તેમની દૃષ્ટિને અમૃતની વૃષ્ટિના જેવો થઈ પડ્યો.

આવી રીતે તેઓ સર્વ પૂર્ણ આનંદથી ત્યાં રહેતા હતાં, તેવામાં એક દિવસ

૧ અર્જુનનું બીજું નામ છે.

સર્ગ ૧૧ મો.]

પાંડવોને નાગદેવે કરેલો ઉપદ્રવ.

૪૦૩

આકાશમાંથી એક સુવર્ણકમળ તેમની વચમાં પડ્યું, તેને દ્રૌપદીએ મહણ કર્યું. તે સુવર્ણકમળની સાથે પોતાનાં મુખની સદૃશતાને જોતી દ્રૌપદી બે હાથે લઇ તેને સુંધી હર્ષ પામીને ભીમસેનને કહેવા લાગી “ પ્રિયનાથ ! આવાં પ્રિયકમળો કાઠ સરિતા કે સરોવરમાંથી મને લાવી આપો.” તેની આવી ઇચ્છા થતાં તત્કાળ ભીમસેન ગર્જેદ્રની જમ ચાલતો અને પંચ નમસ્કારનું સ્મરણ કરતો તેવાં કમળ શોધવા વનમાં ગયો. તે સમયે વિપરીત ક્ષણ બતાવતું યુધિષ્ઠિરનું વામલોચન અને કુંતીનું દક્ષિણલોચન ફરક્યું. તેથી તેને મોટાં અપશકુનરૂપ જાણી ધર્મપુત્રે અંધુઓને કહ્યું ‘ ભીમનો પરાજય કરવા ઉદ્યત થાય તેવો કાઠ મારા જોવામાં આવતો નથી; તથાપિ મારું નેત્ર કાંઈક ભીમને માટે અમંગળ સૂચવેછે; માટે ચાલો ઉઠો, અનુચરની જમ આપણે તેની પછવાડે જઈએ.’ પછી ત્યાંથી ઉઠીને તેઓ સર્વ ઠેકાણે ઘાટા વૃક્ષની ઘટામાં કૂચાં પણ નિર્ભાગી જમ નિધિને મેળવી શકે નહીં, તેમ તેઓ કાઠ ઠેકાણે ભીમસેનને મેળવી શક્યા નહીં. આગળ જતાં તેઓ મોહથી મૂર્છા પામી પામીને પડવા લાગ્યા, ત્યારે તેઓએ હિંડબાનાં વચન સંભારીને, તત્કાળ તેનું સ્મરણ કર્યું. સ્મરણ કરતાંજ હિંડબા ત્યાં આવી, અને તેઓને સર્વને પોતાને માથે બેસારી ભીમની પાસે લઇ ગઇ, અને પછી પોતે પોતાને ઘેર ગઇ. ભીમે પોતાના સહોદર અંધુઓને પેલા પદ્મ લાવવાને માટે સરોવર પાસે આવતાં માર્ગમાં પડેલી અડચણની વાર્તા કહી. તે જાણવાથી સર્વને અતિઆનંદ થયો. પછી દ્રૌપદીની સુવર્ણકમળની ઇચ્છા પૂરવાને માટે ભીમસેન તે સરોવરમાં પેઠો. પેસતાંજ તે અદૃશ્ય થઈ ગયો. તેની પછવાડે અર્જુન પેઠો તો તે પણ અદૃશ્ય થયો; કેમકે એક નેત્ર મીંચાતાં બીજું નેત્ર મીંચાઈ જાયછે. પછી યુધિષ્ઠિર અને તેની પછવાડે નકુલ સહદેવ સરોવરમાં પેઠા, તો તે પણ અદૃશ્ય થઈ ગયા; કારણ અંગનો એક પ્રદેશ ખેંચતાં સર્વ અંગ ખેંચાયછે. શિકારી પ્રાણીઓથી ભરપૂર એવાં તે વનમાં કુંતી અને દ્રૌપદી પાંડવોને નહીં જોવાથી અને પોતે બે એકલીજ રહેવાથી આકુળ વ્યાકુળ થઈ ખેદ પામવા લાગ્યાં:— હા દૈવ ! ત્રણ લોકમાં વીર, દેવ દાનવ અને રાક્ષસોથી પણ ક્ષોભ ન પામે તેવા એ પાંચ પાંડવો સિંહની જમ ક્યાં ચાલ્યા ગયા હશે ? અહો ! પાંડવ જવા વીરને પણ આવી વિપત્તિ આવેછે ! અહો ! દૈવનું ચરિત્ર સદા અવિચાર્યજ છે. કંટલી-કવાર સુધી આવી રીતે રૂદન કરીને પછી વિચારવા લાગી કે અહિં ચિંતા કરવાથી કે રૂદન કરવાથી શું વળશે, માટે અત્યારે તો પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું જોઈએ, એમ વિચારીને તેમણે પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ તથા ધ્યાનમાં તત્પર થઈ કાપો-

૪૦૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ત્સર્ગ કર્યો. જાણે પુતળીઓ હોય તેમ કાઉસસગ ધ્યાને નિશ્ચળ રહેલી તે સતી-
ઓને આઠ પહોર કષ્ટથી વીતી ગયા. બીજા દિવસે કિરણોથી અંધકારના સમૂહને
દૂર કરનાર સૂર્યનો ઉદય થતાં આકાશમાંથી ઉતરીને પાંડવોએ વેગથી આવી મા-
તાને નમસ્કાર કર્યો. એટલે કુંતી માતાએ કાયોત્સર્ગ પારીને, નમી રહેલા પુત્રોને
કિંચિત્ ઉજ્જ્વળ નેત્રાશ્રુવડે હર્ષથી નવરાવી દીધા. તેવામાં ઢાઈ સુવર્ણની છડીને
ધરનારા છડીદારે આવી પાંડવોના શ્રેષ્ઠ ચરિત્રોના કહેવા વડે વિસ્મય ઉત્પન્ન
કરતાં કુંતીને કહ્યું “હે માતા ! કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા માટે આ રસ્તેથી ઇંદ્ર
જતા હતા, તેવામાં તમારી ઉપર આવતાં તેમનું વિમાન સ્ખલિત થઈ ગયું; તેથી
તેનો હેતુ જાણવાને માટે ઇંદ્રે મને પ્રહિત નામના છડીદારને મોકલ્યો, મેં અહીં
આવી તમો બંનેને જોઈને તેમને નિવેદન કર્યું, એટલે તમો બંને સતીનું પરમેષ્ઠી
નમસ્કારરૂપ મહામંત્રનું ધ્યાનતેજ પોતાના વિમાનને સ્ખલિત થવાના હેતુભૂત જાણી
ઇંદ્રે તમે શામાટે ધ્યાન કરો છો તે વિષે ચિંતવન કરી મને કહ્યું કે પાંચાલીના
વચનથી પાંચે પાંડવો સુવર્ણકમળ લેવાને માટે જેમાં મોટા ઉગ્રા રુદ્રે છે એવાં
આ સરોવરમાં પેઠા, તેથી તે સરોવરનો સ્વામી શંખચૂડ તેમને નાગપાશથી દૃઢ રીતે
બાંધીને પાતાળમાં લઈ ગયો છે. અરે ધિક્કાર છે ! ધિક્કાર છે ! કંઠાઈએ પણ તેને
અટકાવ્યો નહીં. તે પાંડવોને માટે આ બન્ને સતીઓ પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ અને સ્મૃતિ-
રૂપ ધ્યાન કરે છે, અને તેજ ખરેખરી રીતે આપણા વિમાનની મંદગતિ થવાનું કારણ છે;
માટે મારી આજ્ઞાવડે તું પાતાળમાં જઈ શંખચૂડપાસેથી તેમને છોડાવી સતીઓ-
નીપાસે લાવી તેમનું ધ્યાન મૂકાવ. આવો ઇંદ્રનો હુકમ થવાથી હું પાતાળમાં
ગયો, અને તે નાગપતિને આજ્ઞેપથી કહ્યું ‘રે શંખચૂડ ! આ નિરપરાધી અને
સ્ત્રીવશરના પાંડવોને તં કેમ બાંધી લીધા છે ?’ તેણે કહ્યું ‘મારા સરોવર-
માંથી કમળ લેવાની તેઓએ ઇચ્છા કરી, તેથી મેં તેમને બાંધી લીધા છે.’ પછી મેં
તેને ઇંદ્રનો નિર્દેશ કહી બતાવ્યો; એટલે તરતજ ઇંદ્રની આજ્ઞાથી શંખચૂડે તેમનો
સત્કાર કરીને પોતાના રાજ્યાસન ઉપર બેસાર્યા. કેમકે સુર, અસુર અને મનુષ્યોને
ઇંદ્રની આજ્ઞા માન્ય છે. તમારા ચરણકમળમાં ભ્રમરરૂપ પાંડવોએ તેનું રાજ્ય
લેવામાં નિરપૃહ થઈ રણસંઘામમાં અર્જુનની સાંનિધ્ય કરવાની તેનીપાસે માગણી
કરી. સર્પપતિએ તેમ કરવાનું અંગીકાર કરી અર્જુનને એક ઉત્તમ હાર, ધર્મકુ-
મારને રત્નમય બાજુબંધ અને બીજાઓને હર્ષથી વિદાઓ આપી. હે માતા !
પછી તેણે મારી સાથે આ તમારા ન્યાયનિષ્ઠ પુત્રોને મોકલ્યા છે. હવે ઇંદ્રની
અખંડ આજ્ઞાને પાળનારા મને સત્વર રજા આપો.” પુત્રોના આવવાથી થયેલા હ-

૧ નાગ, સર્પ. ૨ હુકમ.

સર્ગ ૧૧ મો.]

ગિરનાર માહાત્મ્ય-પાંડવચરિત્ર-ચાલુ.

૪૦૫

ર્ષથી કુંતીએ નમી ગયેલા મુખચંદ્રને ઉલ્લસિત કરી હર્ષવચનથી તે દેવને વિદાય કર્યો અને કરકમળથી પુત્રોના અંગપર સ્પર્શ કર્યો; એટલે પાંડવોએ પણ દ્રીથી જનનીના ચરણકમળમાં વિનયપૂર્વક વંદના કરી.

इत्याचार्य श्रीधनेश्वरसूरिविरचिते महातीर्थ श्रीशत्रुंजयमाहा-
त्म्यांतर्भूतश्रीरैवताचलमाहात्म्ये पांडवद्यूतक्रीडावनवासा-
दिवर्णनोनाम एकादशः सर्गः ।

સર્ગ ૧૨ મો.

ગિરનાર માહાત્મ્ય.

પાંડવચરિત્ર.

‘નિર્મળ સ્વરૂપવાળું, સર્વજ્ઞપણાથી સમસ્તવસ્તુને જોનારું, ગોત્ર, નામ અને અંગાદિ વિહંબનાથી મુક્ત થયેલું શ્રીતીર્થંકરનું જે અનાદિ તેજ તેને હું નમસ્કાર કરું છું.’

એવીરીતે અદ્વૈત નીતિવડે શોભતા પાંડવો છ વર્ષને વિષમરીતે ઉલ્લંઘન કરીને પાછા દ્વૈતવનમાં ફરીથી આંવ્યા; એટલે દુર્યોધન પાંડવોને ત્યાં આવેલા બાણીને વેગથી ત્યાં આંવ્યો, અને પોતાના સૈન્યનો દ્વૈતસરોવરના તીરઉપર પડાવ નખાવ્યો. તે વખતે અનુચરોએ અને ચિત્રાંગદ વિદ્યાધરે તેને અટકાવ્યો, તો પણ તે સરોવરમાં પેઠો; તેથી ક્રોધ પામેલા વિદ્યાધરે આયુધ અને પરિવાર વગરના દુર્યોધનને અનુજ બંધુઓ સહિત પકડી લીધો; અને ત્યાંથી લઈ જવા લાગ્યો, એટલે તત્કાળ પોકાર કરતી તેના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ વિનયપૂર્વક યુધિષ્ઠિરની પાસે આવીને પતિરૂપ બિશ્વા યાચવા લાગી—‘હે જ્યેષ્ઠ ! જે કે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ તમારે અપરાધ કર્યો છે, તથાપિ તમે ધર્મપુત્ર છો માટે અનુજ બંધુઓની ઉપર કૃપા કરો.’ આવી રીતે ભય પામેલી તે સ્ત્રીઓએ જ્યારે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું, ત્યારે ધર્મરાજએ તે કાર્ય કરવાને માટે રણકર્મમાં સમર્થ એવા અર્જુનને આજ્ઞા કરી. અર્જુને જઇને તે વિદ્યાધરપાસે યુદ્ધ માગ્યું, એટલે ડાપથી રાતાં નેત્ર કરતો વિદ્યાધર તરત પાછો વળ્યો. લોહના બાણને વર્ષાવતા અને પણ્છના ધ્વનિથી ગાજતા એવા અર્જુને મેઘની જેમ શત્રુરૂપી જવાસાને સુકવી દીધા. અસ્રબળ મંદ થઈ જતાં ગ્લાનિ પામીને તે વિદ્યાધર મિત્રપણાને અંગીકાર કરી તત્કાળ અ-

૧ જવાસાનો છોડ એવો છે કે જ્યારે જોમાસામાં સર્વ વૃક્ષ ખીણે ત્યારે તે સુકાય છે.

સર્ગ ૧૨ મો.]

જયદ્રથનું કપટ, કુંતીનું વાત્સલ્ય.

૪૦૭

ર્જુનપાસે આવીને નમ્યો અને દુર્યોધનને છોડી દીધો. અર્જુન વિદ્યાધરને હર્ષ પમાડે તેવી અને નીતિથી સજીવન એવી વાણી બોલ્યો “હે સખા ! હું અર્જુન છું અને ગુરૂજનનાં વચનથી બંધાઈને મેં આપ્રમાણે કર્યું છે, માટે દુર્યોધનને સાથે લઈ તમે મારા વડિલબંધુપાસે આવી તેમને નમી ‘હું નિરપરાધી છું’ એમ જણાવી મને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો કરો.” અર્જુનનાં આવાં વચન સાંભળી ચિત્રાંગદ વિદ્યાધર ખુશી થયો. પછી તે મહર્દ્ધિમાન્ વિદ્યાધર વિમાનમાં બેસી અર્જુનને અગ્રેસર કરીને ધર્મપુત્રનીપાસે આવ્યો. યુધિષ્ઠિરને જોતાંજ મસ્તકમાં પીડા થતી હોય તેમ અતિ ક્રોધ કરતો દુર્યોધન તેમને નમ્યો નહીં—અણે જડી લીધો હોય તેમ અક્રુદ થઈ રહ્યો. અનેક વિદ્યાધરોનીસાથે ચિત્રાંગદે જમના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો છે એવા યુધિષ્ઠિર વારંવાર સ્નેહ ભરેલી દૃષ્ટિએ દુર્યોધનને એવા લાગ્યા; એટલે ચિત્રાંગદે ‘હે મૂઢ ! જ આ તારા વડિલ, તારા અન્યાયને સહન કરનાર અને તને જીવાડનારા છે, તેને પણ તું નમતો નથી !’ એમ કહીને ખગાટકારે દુર્યોધનને નમાડ્યો. પોતાને નમતા એવા દુર્યોધનને આલિંગન કરીને વાત્સલ્યધારી ધર્મપુત્રે પ્રીતિથી કુશળ પૂછ્યું; એટલે દુર્યોધને પોતાના ચિત્તપ્રમાણે કહ્યું કે ‘જીવીરીતે તમને રાજ્યથી ભ્રષ્ટતા અને શત્રુઓથી થતી પીડા શરમ ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રીતે આ તમને જ પ્રણામ કરવો પડ્યો, તે મને પણ પીડા કરે છે.’ આવાં તેનાં વચન સાંભળીને પણ ક્રોધ નહિ કરતાં યુધિષ્ઠિરે તેને આશ્વાસન આપીને પ્રાણીઓપાસે કર્મની જમ તેને તેના નગરમાં મોકલ્યો. તેનાં સર્વ વૃત્તાંતને જાણીને ગાંધેય અને વિદુર પ્રમુખ સર્વે દુર્યોધનને પ્રતિબોધ કરવા લાગ્યા કે તો અર્જુનનું બળ જોયું? માટે હવે તેમનીસાથે સંધિ કર. પણ ત્રિદોષનો વ્યાધિ જમ વિવિધ ઔષધને ગણે નહિ, તેમ દુર્યોધને તેમનાં હિત વચન ગણ્યાં નહિ.

એકદા જ્યાં પાંડવો હતા તે માર્ગે થઈને ધૃતરાષ્ટ્રની પુત્રી દુઃશીલ્યાનો પતિ જયદ્રથરાજ જતો હતો, તેને કુંતીએ પોતાનો જમાતા જાણી નિમંત્રણ કરીને રોક્યો; અર્જુને સત્વર દિવ્યશક્તિથી ભોજન લાવીને તેને જમાડ્યો. કારણકે સત્પ્રીતિનું પ્રથમ પ્રજ્ઞ ભોજન છે. હાં જયદ્રથે કમળમુખી દ્રૌપદીને જોઈ. તેને જોતાંજ તેનો મનસ્વી રાજહંસ તેણીનાં લાવણ્યરૂપ સરોવરમાં ખેલવાને ઉત્સુક થયો. પછી એક વખતે કાંઈક છળ કરી પાંડવોને છેતરીને જયદ્રથ મૂર્તિમાન્ લક્ષ્મી હોય તેવી દ્રૌપદીને રથમાં બેસારીને આલ્યો. તે ખબર પડતાંજ ક્રોધથી તેની પછવાડે દોડતા ભીમ અને અર્જુનને કુંતીએ કહ્યું ‘તે અપરાધી છતાં આપણો જમાતા છે, માટે તેને મારશો નહીં.’ અર્જુને તત્કાળ પછવાડે જઈ આણુધારાની વૃષ્ટિથી

૪૪૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૨ બે.

રાજા જયદ્રથની વાહિનીને^૧ ધનુષ્યના ટંકારથી ભય ઉપજાવીને ઉન્માર્ગગામિની^૨ કરી દીધી. મુશળથી ધાન્યના મુંડાની જેમ ગદાના ધાવડે ભીમસેને તેની ગજધટાને ઉછળતા રૂધિરથી વ્યાપ્ત કરીને પીડવા માંડી. પછી અર્જુને અર્જુન દ્રૌપદીને રથમાં બેસારી પાછી લઈ આવી અને માતાના ચરણમાં વંદના કરી. રણમાં થયેલા શ્રમથી ઝરતા સ્વેદ બિંદુઓથી જેમનું શરીર વ્યાપી ગયું છે એવા બંને પુત્રોને માતાએ સ્નેહપૂર્વક હર્ષસાથે બે હાથે સ્પર્શ કર્યો.

આપ્રમાણે સર્વ સંતોષમાં મગ્ન થઈને બેઠાહતા, તેવામાં નારદમુનિ આકાશમાંથી ઉતરી તેમના મધ્યમાં પૂજિત થઈને બેઠા. પછી પોતાનાં દૃઢ્યની જેમ એકાંતે લઈ જઈને નારદે તેમને કહ્યું “હે પૃથ્વાકુમારે ! દુર્યોધનનો જે વિચાર છે તે સાંભળો. તમારીપાસેથી છૂટીને અધમ દુર્યોધન પોતાની નગરીમાં આવ્યો સારથી તે પાપી તમને મારવાના ઉપાયો ચિંતવ્યા કરે છે. જ્યારે કપટથી પણ તમને મારવાને પોતે અશક્ત થયો ત્યારે તેણે રાત્રિએ નગરમાં આપ્રમાણે આઘોષણ કરાવી છે કે “જે કોઈ ઉત્તમ પુરૂષ કપટથી કે બાહુબળથી પાંડવોને હણશે, તેને હું અવશ્ય અર્ધું રાજ્ય આપીશ.” આવી આઘોષણ સાંભળી પુરોચન પુરોહિતના પુત્રે પોતાના પિતાના વૈરથી^૩ દુર્યોધનને જણાવ્યું કે પ્રભુ ! આ કાર્યમાં તમારે પ્રયાસ કરવાની શી જરૂર છે ? મારીપાસે મને વરદાન આપનારી અને સર્વ કાર્ય કરનારી કૃત્યા નામે વિદ્યા છે, તેના પ્રભાવથી હું ત્રણ લોકને પણ ક્ષેપ ઉપજાવી શકું તેવો છું. તે સાંભળી પાપી દુર્યોધન ખુશી થયો, અને ઈષ્ટકાર્ય કરવામાં ઉદ્યુક્ત એ પુરોહિત કુમારને વસ્ત્રાલંકાર તથા માળાથી પૂજીને તેની પ્રશંસા કરી. તે પાપી હાલ વિદ્યા સાથે છે, તેને સાધીને તે અહીં આવવાનો છે. અમોઘ વિદ્યાથી વિશ્વને પણ નાશ કરવાને સમર્થ તે છે, તેથી હે પાંડવો ! સ્નેહ અને સાધર્મીપણાને લીધે મેં અહીં આવીને તમને જણાવ્યું છે; માટે તેના નિવારણનો કોઈ ઉપાય વિચારો.” તે સાંભળીને ‘તમે જાણીને અમને કહ્યું તે બહુ સાચું કર્યું, પણ તે પોતાનાં કાર્યમાં સમર્થ થશે નહીં’ એમ કહી યુધિષ્ઠિરે બહુમાનથી નારદને વિદાય કર્યો. પછી પાંડવોએ, કુંતી અને દ્રૌપદીનીસાથે તે કર્મમાં પ્રમાણરૂપ તોષ, તપઅને કાયોત્સર્ગ હર્ષથી કરવા માંડ્યા. એક પગે બેસા રહી, સૂર્યનીસામે નેત્ર કરી આદરપૂ

૧ સેના. ૨ આડરસ્તે જનારી. ૩ લાક્ષાણિકમાં મારી નાખ્યો હતો તે વૈરથી.

સર્ગ ૧૨ મો.]

દુર્યોધનનું કપટસૂત્ર, પાંડવોની તપશ્ચર્યા.

૪૦૯

વંક પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ તથા ધ્યાનમાં નિશ્ચળ થઈને રહેવા લાગ્યા. ટાઢ, તડકો વિગેરે ક્લેશને સહન કરતા સમાધિપૂર્વક જિનધ્યાનમાં તત્પરપણે તેમણે સાત દિવસ નિર્ગમન કર્યા. આઠમે દિવસે દિશાઓનાં મુખમાંથી પ્રચંડતાને સ્પષ્ટ કરતો અને પર્વતનાં શિખરોને ખંડિત કરતો અકસ્માત્ વાયુ ઉત્પન્ન થયો; તેથી કંપાયમાન થયેલાં વૃક્ષોની શાખાને હલાવતો અને પર્વતોની ઉપરના મોટા પાષાણોને વિચિત્રરીતે દડાની જેમ ઉછાળતો પવન તેમને હર્ષને માટે થયો. જેમ જેમ પર્વતોને પણ હલાવે તેવો મહાવાયુ વાવા લાગ્યો તેમ તેમ પાંડવોનો ધ્યાનરૂપ દીપક વધારે નિશ્ચળ થવા લાગ્યો. તે સમયે અશ્વોના હેષારવથી, સુભટોના સિંહનાદોથી, રથના ચીત્કારથી અને નિરવાન પ્રમુખ વાજિત્રોથી પર્વતોને પણ ફાડતું, વર્ષાકાળના મેઘની જેમ ચારે દિશાઓમાંથી ભેગું થતું, નરસાગરથી ઉછળતું અને રજથી આકાશને વ્યાપ્ત કરતું મોટું સૈન્ય લાંબાં આવ્યું. તેમાંથી કોઈએક પુરૂષ તેમની નજીક આવી ધ્યાન ધરતી કુંતી અને દ્રૌપદીને ઉપાડી ઘોડાના સ્કંધપર બેસારી પોતાના કંઠકમાં ચાલ્યો ગયો. “હે વસો! હે રણમાં શૂરવીરો! હે માતૃવત્સલો! હે ભીમાર્જુન! આ લોકો અમને મારેછે, તેનાથી અમારી રક્ષા કરો.” આ પ્રમાણે તેમનો અતિ શેષવાળો આબુકનો પ્રહાર સહન કરતી અને દ્રૌપદીની સાથે રહેલી કુંતીએ જાંચે સ્વેરે પોકાર કરવા માંડ્યો. તે સાંભળી ધ્યાનથી વિધુર થઈ પાંડવો શેષવડે પોતપોતાનાં શસ્ત્રો લઈ, પ્રલયકાળના સમુદ્રની જેમ સિંહનાદથી ગર્જના કરતા ચાલ્યા. અર્જુને આકાશમાં કરેલી અપાર બાણવૃષ્ટિથી શત્રુનું બધું સૈન્ય જળમાં પૂરેલાં પક્ષીની જેવું જણાવા લાગ્યું. પૂર્ણ રણરંગ ધરી ધર્મપુત્ર હાથમાં ખડ્ગ લઈને જાંચી દ્રુણા ધરનાર કૃષ્ણ સર્પની જેમ પ્રકાશવા લાગ્યા. યુદ્ધકુશળ ભીમસેન કાંકરાની જેમ હાથીને અને ધાન્યના કણની જેમ શત્રુઓના સમૂહને ગદાવડે ખંડિત કરવા લાગ્યો. અસ્ખલિત બાણની શ્રેણિને વર્ષાવતા નકુલ અને સહદેવ સેનામાં વિચરતા દુશ્વર થઈ પડ્યા. ક્ષણવારમાં અર્જુનના હાથના બાણોથી સર્વસૈન્ય દીનતા પામી ગયું અને સર્વ દિશાઓમાં તત્કાળ અદૃશ્ય થઈ ગયું. જે વખતે તે સર્વ સૈન્ય ક્ષણવાર ભેયેલા દ્રવ્યની જેમ નષ્ટ થયું, તે વખતે ધર્મરાજને હોઠનું શેષણ કરે તેવી જળની તૃષા લાગી, અને તે કૃત્તાની જેમ અતિ પીડા કરવા લાગી. બીજા સર્વે પણ તૃષાતુર થયા, એટલે તેઓ જળ શોધવા લાગ્યા. આગળ જતાં કમળથી શોભતું એક સરોવર તેમના જોવામાં આવ્યું. જાંચા તરંગના અગ્રભાગઉપર રહેલા રાજહંસવડે શોભિત તે સરોવરમાંથી સર્વેએ તૃષાતુર હોવાથી આદરપૂર્વક કંઠસુધી જળ પીધું. જળનું પાન કર્યાને થોડીવાર થઈ ત્યાં તેો તે જળ

૪૧૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભો.

પાનથીજ, સંસારી જીવ જેમ મોહથી મૂર્છિત થાય તેમ તે સર્વે અકસ્માત્ મૂર્છિત થઈને પૃથ્વીઉપર આઘોટવા લાગ્યા. ‘ હા! વિધિનો ક્રમ કેવો છે ! ’ એવામાં પોતાના પતિની શોધમાં ફરતી ફરતી દ્રૌપદી ત્યાં આવી ચડી. પતિઓને પૃથ્વીપર આમતેમ તરફડતા જોઈ દુઃખાર્ત અને અચેતન થઈને તે દશે દિશાઓમાં જોવા લાગી. તેવામાં લતાઝળવડે કોશને બાંધતી, અને વટકલના વચ્ચેને ધારણ કરતી કોઈ પુરંદ્રી^૧ તેની આગળ આવી. તે આગળ રહેલી સ્ત્રીને જવામાં દ્રૌપદી બરાબર વિવેકથી જોવા લાગી તેવામાં ગળીની જોવા શ્યામ અંગવાળી, ધુમ્રશ્રેણિની જેમ આકાશના અગ્રભાગમાં રહેલી, દાવાનળની જોવા વિશીર્ણુ અને કપિલ કેશને મસ્તકપર ધારણ કરતી, તેની વચમાં તીવ્ર લોચન અને કપાળને રાખતી, એક હાથમાં કપાળ અને એક હાથમાં ખડ્ગને ધારણ કરનારી, તેમજ અદ્ભુત કરતી અતિ ભયંકર કૃત્યા હાથમાં કૃત્તિને રાખીને પ્રગટ થઈ. ત્યાં પાંડવોને આમ તેમ આઘોટતા જોઈ, પોતાનું કાર્ય કરવામાં ઉન્મત્ત થતી તે મુખમાં જિહ્વાને હલાવતી તેમની આસપાસ ફરવા લાગી. તેનાં દર્શનથી કંપતી દ્રૌપદી ભિક્ષુ નાયકને હૃદયમાં કરી તે અકૃત્ય કરનારી કૃત્વા પ્રત્યે બોલી, ‘ હે દેવિ ! તમારા આવવાના પવનથી આ ચર્મદેહી પ્રાણીઓ ભયથી મૂર્છા પામી ગયા છે, અને તેઓ ક્ષણવારમાં પ્રાણને પણ છોડી દેશે એમ જણાય છે. ત્રણ જગત્તેવિષે દેવ, દૈત્ય અને મનુષ્યોમાં કોઈ એવો પુરુષ નથી કે જે ઈંદ્રનાં વજ્રની જેમ તમારા ક્રોધને સહન કરી શકે. હે દેવિ ! સ્વયમેવજ મરેલા આ સર્વને મારવાનો વિચાર તમે શા માટે કરો છો ? તેઓને મારવાથી તમારું કાંઈ પણ પરાક્રમ ગણાશે નહિ.’ આ પ્રમાણે દ્રૌપદીએ ભક્તિસહિત યુક્તિવડે તેને સમજાવી; એટલે તે પોતાને કૃતકૃત્ય માનતી અને હાસ્ય કરતી કરતી કોઈ કે-કાણે ચાલી ગઈ.

તેના ગયા પછી દ્રૌપદી પાસે આવી પાંડવોને જોવા લાગી એટલે તેમને મૃતપ્રાય જણી મૂર્છિત થઈ, અને પછી ભર્તાર વિનાની સ્ત્રીની જેમ વારંવાર ગચ્છે સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી. પાસે ઊભેલી ભિક્ષુની સ્ત્રીએ તેનાં આંસુ લુંછીને કહ્યું “ હે સુશીલા ! હે બાળા ! આ અરણ્યમાં વૃથા રૂઢન શા માટે કરે છે ? હે યજ્ઞજ ! આ સર્વે માયાથી મૂર્છા પામેલા છે, તેથી તેઓને મણિકાળા નદીના જળથી, શીતલ વડે અન્ય ગુણોની જેમ, પાછા સજીવન કર.” તે સાંભળી દ્રૌપદી ખુશી થઈ, અને પાસેની મણિકાળા નદીનું જળ લાવી અમૃતની જેમ તેનું સિંચન કરીને તેઓને સજીવન કર્યા. અકસ્માત્ સુઈને ઉઠ્યા હોય તેમ ઉઠીને પાંડવો આશ્ચર્ય પામી દ્રૌપ-

૧ ભિક્ષુની સ્ત્રી.

સર્ગ ૧૨ મો.]

તેરમા વરસનો નિવાસ, તે માટે યોગ્ય ગોઠવણ.

૪૧૧

દીનાં વચનથી બધી હઠીકત સાંભળી, ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે અહિં સૈન્ય સાથે કયો રાજા આવ્યો ? દ્રૌપદીનું હરણ કાણે કર્યું ? વિષમય જળવાળું સરોવર અહીં ક્યાંથી ? આ પ્રિયા દ્રૌપદી સિદ્ધિની સ્ત્રીનાં વચનથી અહિં સ્વયંમેવ ક્યાંથી આવી ? વળી તેણે અમૃત જેવા મણિકાળા નદીનાં જળથી આપણને શી રીતે જીવાડ્યા ? અહા ! શો વિધિનો વિલાસ છે ? અરે ! શું આ તે ચિત્તનો વિભ્રમ હશે ? અથવા શું દૈવનું ચેષ્ટિત હશે ? અથવા શું આશ્ચર્યકારી સ્વપ્નાનું વૃત્તાંત હશે ? આવી રીતે પાંડવો ચિંતવતા હતા, તેવામાં તેજથી દિશાઓમાં પ્રકાશ કરતો કોઈ દેવ ત્યાં આવી શુદ્ધવાણીવડે તેમને કહેવા લાગ્યો “ હે ધર્મકુમાર ! આ કાર્યથી તમે ચિત્તમાં કેમ આશ્ચર્ય પામો છો ? આ સર્વે કૃત્યાનાં કર્તવ્યને ઠગનારી મારી કરેલી માયા હતી. તમે કરેલાં અર્હુતનાં ધ્યાનથી સંતુષ્ઠ થયેલો હું ઇંદ્રનો સેનાપતિ હરિશ્ચંદ્રમેધી દેવ છું અને મેં માયા કરીને તે કૃત્યાને ઠગી છે. હવે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે મને સંભારજો. ” એમ કહી તેણે પાંડવોને કેટલાંક આભૂષણો આપ્યાં. પછી તેઓએ વિદાય કરેલો તે પરમર્દિક દેવ પોતાના સ્વર્ગમાં ગયો. પૂર્વનાં પુણ્યથી સર્વ દુઃખ અને ઉપાધિથી વિમુક્ત થયેલા પાંડવો પછી વિશેષે કરીને સમાધિસહિત પ્રભુના ધ્યાનમાં તત્પર થયા.

એક વખતે મધ્યાહ્નકાળે રસોઈ તૈયાર થયેલી છે, તેવે અવસરે કોઈ માસ તપસ્વી પવિત્ર મુનિ પારણાને માટે ત્યાં આવ્યા. સાક્ષાત્ શમતારસરૂપ તે મુનિને જોઈ પાંડવોએ હર્ષના ઉત્કર્ષથી અશ્રુજળવડે પૃથ્વીને સિંચન કરતા તેમને નમસ્કાર કર્યો. પછી રોમાંચ કંચુકને ધારણ કરતા, પાપરૂપ શત્રુને ભેદવાને ઉદ્ધત થયેલા અને હર્ષથી સ્તુતિ કરતા તેઓએ ભક્તિથી તે મુનિને દાન આપ્યું. તે વખતે આકાશમાં દુંદુભિવાગી, સુવર્ણની વૃષ્ટિ થઈ, વસ્ત્રોનો ઉત્ક્લેષ થયો અને જય જય શબ્દ થયો. પછી શાસન દેવીએ આકાશમાં રહીને કહ્યું “ હે વત્સો ! હું શાસન દેવી છું, અને તમારા દાનના માહાત્મ્યથી સંતુષ્ઠ થયેલી છું. તમે દુઃસહપણે બાર વર્ષ ઉત્તંધન કર્યો છે, હવે તેરમું વર્ષ વેષનો પરાવર્ત કરી મત્સ્ય દેશમાં રહીને નિર્ગમન કરો. ” એમ કહી શાસનદેવી અંતર્હિત થયા પછી પાંડવો પોતાની કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવાને માટે એકઠા થઈ શાસનદેવીનાં વચન સંબંધી વિચાર કરવા લાગ્યા. ધર્મરાજ બોલ્યા—“ હું માનની સિદ્ધિના કારણરૂપ કુંક નામે બ્રાહ્મણનો વેષ લઈ વિરાટ રાજાને ઘેર રહીશ. ” બીજે કહ્યું “હું વક્ત્રવ નામે રાજાનો રસોઇચો થઈને રહીશ. ” અર્જુન બોલ્યા ‘ હું બૃહન્નટ નામે નાટ્યકળા શિક્ષક થઈને રહીશ. ’

૪૧૨

શત્રુઙ્ગ્ય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

નકુલે કહ્યું 'હું ગાંધિક નામે અશ્વપાળ થઇશ.' સહદેવ બોલ્યા- 'હું તંત્રપાળ નામે ગોપાળ થઇને રહીશ.' દ્રૌપદી બોલી 'હું સૈરંધ્રી નામે રાજની પત્નીની અનુચરી થઇશ. કારણ કે તે કામ મારે સુખદાયક અને ઘટતું છે.' પરસ્પર આવે વિચાર કરી પોતપોતાના ધારેલા વેષને ધારણ કરીને તેઓ લોકોથી અજ્ઞાતપણે અનુક્રમે વિરાટ દેશમાં આવ્યા. નગરીના પરિસર ભાગમાં રમશાનની અંદર શમી વૃક્ષની ઉપર પાંડવોએ પોતાનાં ધનુષાદિ શસ્ત્રો શંખાની જેવા આકારે સ્થાપન કર્યાં. સભામાં આવતાં તેમને વિરાટરાજ્યે તેમના ઇચ્છિત કામ ઉપર નીમી દીધા. ત્યાં સન્માનપૂર્વક તેઓ ગુપ્તવૃત્તિએ સુખે રહેવા લાગ્યા. કુંતીને કાંઈ ઘરમાં રાખ્યાં. ત્યાં પ્રાતઃકાલે ઉઠીને સર્વે તેમને નમવા આવતા હતા, અને તેમની શિખામણુ પ્રમાણે વર્તતા હતા.

અન્યદા રસોઇના કામપર રહેલા ભીમે રણભૂમિમાં મદ્ધ સુલોટાને મારી નાખ્યા તેથી તે રાજપાસે વિશેષ માન પામ્યો. વિરાટ રાજની રાણી સુદેષણાને એકસો છ લાઈઓ હતા, જેઓ રાજના સાળા થતા હતા; તેઓમાં કીચક નામે મુખ્ય હતો. તે કીચકે એકવાર પોતાની બહેન સુદેષણાના ગૃહમાં દ્રૌપદીને બેઠો. રૂપલાવણ્યની મર્યાદારૂપ પાંચાલીને બેઠને તે મોહ પામી ગયો, અને રોમાંચના મિષથી પ્રતિઅંગે કામદેવનાં બાણને વહન કરવા લાગ્યો. પછી આદરથી મસ્તક ધુણાવતો તે પોતાને ઘેર ગયો. એક સમયે કામદેવના ઉપચાર કરવામાં ચતુર એવો કીચક વાણીથી દ્રૌપદીની પ્રાર્થના કરતાં તેનાથી મોટા ધિક્કારને પ્રાપ્ત થયો. કામદેવના સ્કુરાયમાન બાણોથી સર્વ અંગ વ્યથ થતાં અચેતન થઈ ગયેલા કીચકે દ્રૌપદીસંબંધી સર્વ અભિલાષ પોતાની બેન સુદેષણાને જણાવ્યો. દુઃસાધ્ય વ્યાધિમાં મગ્ન થયેલા કીચકને સુદેષણાએ કહ્યું 'હું કાંઈ મિષ કરી સૈરંધ્રીને તારા આવાસમાં મોકલીશ, એટલે ત્યાં તું તેની પ્રાર્થના કરજ.' એવી રીતે સુદેષણાએ આશ્વાસન કરેલો મૂઠ કીચક કામદેવના તાપથી ભરપૂર થઈ ઘેર જઈને કમળશય્યાને શોષણ કરતો તેમાં સુતો. તે સમયે તેના સંગથી બાંધવને જીવાડવાને ઇચ્છતી સુદેષણાએ કાંઈ મિષ કાઠીને બળાતકારે દ્રૌપદીને કીચકને ઘેર મોકલી. પૃથ્વીપર લોચન રાખીને પોતાને ઘેર આવતી તેને બેઠ કીચક ઉત્કંઠિતપણે તત્કાળ બોલો થઈ પોહોળા હાથ કરીને બોલ્યો 'હે કાતરાક્ષિ ! અહીં આવ, અહીં આવ, હે ગેહિનિ ! મને આલિંગન આપ. હે પ્રિયા ! કામદેવથી પીડિત એવા મને જીવાડ.' આવાં તેનાં શ્રુતિકંકુ વચન સાંભળી દ્રૌપદી બોલી 'રે મૂઠ ! મારાવિષે એવું પાપી વચન બોલ નહિ. હે અધમ ! મારા પાંચ પતિઓ ગુપ્ત રીતે રહ્યા છે; તેઓ તને પંચતવ પમાડી દેશે, તેને

૧ કાનને કડવાં લાગે તેવાં.

સર્ગ ૧૨ મો.]

પાંડવોનું તેરમું વર્ષ, દ્રૌપદી પર ક્રીચકનો મોહ.

૪૧૩

મનમાં વિચાર કર.' આવી રીતે કહેતી દ્રૌપદીને તે મલિન ચરિત્રવાળા ક્રીચકે કેશમાંથી પકડી અને આર્તપોકાર કરતી બાળાની ઉપર તેણે ચરણના પ્રહાર કર્યા. કસાઈના ધરમાંથી મેંઢી છૂટે તેમ તેની પાસેથી બહુ મુશ્કેલીથી છૂટીને ધુડથી લીં- પાયેલા શરીરવાળી પાંચાલી તત્કાળ મત્સ્યરાજની સભામાં આવી. ત્યાં ધર્મરાજને જોઈને છુટા કેશવાળી એ કૃશોદરી ગુપ્તપતિના નામાક્ષરો યુક્ત આ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગી 'હે રાજ ! જેઓ યુદ્ધમાં થિર, (યુધિષ્ઠિર) જેઓ ભીમ- ભયંકર (ભીમસેન), જેઓ જયના ચિન્હવાળા (અર્જુન) અને જેઓ ભુજ- ધારી (નકુલ અને સહદેવ) છે, તેઓ છતાં પણ ક્રીચકે મારી કદર્થના કરી.' આવો વિલાપ કરતી દ્રૌપદીને કંકભુનિ થયેલા ધર્મરાજે કૂટ અને રોષના અક્ષ- રોથી કહ્યું 'હે સ્ત્રી ! જો તારા પતિ કોઈ ઠેકાણે ગુપ્ત હશે અથવા તેમાં કોઈ ભીમ (ભયંકર) હશે તો તે તારું રક્ષણ કરશે; હે કુરોદ્ધરા ! અહિં વિદ્રવ કર નહિ; રા- જમહેલમાં જ'. તે સાંભળી દ્રૌપદી ચાલી ગઈ. રાત્રિએ દ્રૌપદીએ સર્વ વૃત્તાંત ભીમને કહ્યો. એટલે ભીમે મધુ વચને તેને આશ્વાસન આપીને કહ્યું 'કુર્યો- ધનનો અપરાધ જે અમે સહન કર્યો છે તે ધર્મપુત્રની સત્યતાને માટે, પણ આ ક્રીચકનો અપરાધ અમારે સહન કરવો યુક્ત નથી; માટે તમે તેને સ્નેહના કૂટ- વચનથી રંગમંડપમાં બોલાવો, પછી આજ રાત્રે ત્યાંજ તમારા દ્વેષીને હું હણી નાખીશ'. આવી રીતે કહી ભીમસેને તેને આશ્વાસન આપ્યું. પછી દ્રૌપદીને ત્યાંથી જતાં માર્ગમાં ક્રીચક મળ્યો. એટલે તેણે કૂટસ્નેહનાં વચનો કહીને રાત્રે રંગમંડપમાં આવવાનું કહ્યું. એ અક્ષરો સાંભળી હર્ષ પામેલો તે ભૂર્ષ રાત્રિના પેહેલાજ પ્રહરમાં 'હે પ્રિયા ! તું ક્યાં છે? તું ક્યાં છે?' એમ પોકાર કરતો મંડપમાં આવ્યો. ત્યાં ભીમ દ્રૌપદીનો વેષ ધરીને બેઠો હતો, તેનો ક્રીચકે સ્પર્શ કર્યો, એટલે તત્કાળ કોઈ ન જાણે તેમ ભીમે તેને મારી નાખ્યો, અને પાછો વેગથી રસો- ડામાં જતો રહ્યો. પ્રાતઃકાલે કોઈ ન જાણે તેવી રીતે મૃત્યુ પામેલા ક્રીચકને જોઈ તેના ભાઈઓ તેને શિબિકામાં બેસારીને અગ્નિસંસ્કાર કરવા ચાલ્યા. ત્યાં આગળ સૈરંધ્રીને જોઈને આ સ્ત્રીને કારણેજ આપણા બંધુનો વધ થયો, તેમ બો- લતા તેઓ દ્રૌપદીને કેશવડે પકડી ખેંચીને લઈ ચાલ્યા અને તેને ચિતાગ્નિમાં નાખવા તૈયાર થયા. રૂદન કરતી અને મનમાં પતિનું સ્મરણ કરતી દ્રૌપદીને તેઓ પોતાની ભૂતિમાન્ લક્ષ્મીની જમ પકડીને ચિતાની પાસે લાવ્યા. તે સમયે બકદૈત્યનો દ્વેષી બળવાન ભીમસેન અકસ્માત્ ત્યાં આવી વૃક્ષોને ઉખેડી તેનાવડે ક્રીચકોને કુટી કુટીને આક્ષેપપૂર્વક અગ્નિમાં નાખવા લાગ્યો. સર્વ ક્રીચકોની

૪૧૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

અગ્નિમાં આહુતિ આપી પોતાની શાંતિ લક્ષ્મી હોય તેવી દ્રૌપદીને તેણે દુઃખરહિત કરી દીધી. કીચકોને કોઈ ગાંધર્વોએ મારી નાખ્યા એવું જાણી વિરાટરાજ, બંધુઓના શોકથી વિબુદ્ધ એવી સુદેષણાને કહેવા લાગ્યા—‘હે સુલોચના ! કેટલાક દિવસને માટે તું આમ દિલગીરી કરીને મને દેહવગરનો કર નહિ. કોપ છોડીને હમણાં તો એ સૈરંધ્રીનું સન્માન કર, જ્યારે સમય આવશે ત્યારે તેના ગુપ્ત રહેલા ગંધર્વપતિઓ એ પોતાની રૂપવંતી સ્ત્રીને લઈ જશે.’ આવી રીતે પતિના સમજવવાથી સુદેષણા સ્વસ્થ થઈ.

હવે અહીં દુર્યોધનની આજ્ઞાથી કેટલાક હેરિકો—ખાતમીદારોએ ધણા દેશોમાં કરીને પાંડવોને શોધ્યા પણ જ્યારે તેઓને ક્યાંઈપણ જોયા નહિ ત્યારે પાછા આવી તેઓ દુર્યોધનને કહેવા લાગ્યા ‘હે રાજા ! તમારા ભયરૂપ સમુદ્રમાં કાચખાની જેમ પાંડવો રહેલા છતાં ન રહ્યા હોય તેમ કોઈ ઠેકાણે અમારા જોવામાં આવ્યા નહિ, તે સાંભળી દુર્યોધને ભીષ્મ અને વિદુરના મુખ સામું જોયું. તેનો ભાવ જાણી લઈ ગંગાપુત્ર—ભીષ્મ બોલ્યા—‘અહિંતના વિહારની જેમ જે દેશમાં સાત ઇતિઓ (ઉપદ્રવો) ભય અને રોગનો સંભવ ન હોય ત્યાં પાંડવો રહેલા છે એમ સમજી લેવું.’ ત્યારે દૂતો બોલ્યા ‘ સર્વ દેશોમાં જોતાં આધિવ્યાધિએ વર્જિત અને ધન ધાન્યવડે સ્વર્ગના ખંડ જેવો તો અત્યારે મત્સ્ય દેશ શોભેછે’. એટલે દુર્યોધન બોલ્યો ‘ શલ્યની જેમ પ્રૌઢ પીડા કરનારા એ ગુપ્ત રહેલા પાંડવોને કેવી રીતે જાણી લેવા?’ તે વખતે સુશર્મા રાજા દુર્યોધનને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો ‘ પાંડવો જરૂર મત્સ્યદેશમાંજ વિચરતા હશે, તેથી જો આપણે ત્યાં જઈને મત્સ્યરાજનાં નગરમાંથી ગાયોનું હરણ કરશું, તો પાંડવો અકાળે પણ પ્રત્યક્ષ થશે. એક તરફ મત્સ્યદેશનો રાજા જે આપણો પ્રથમથી શત્રુ છે તેનો નિગ્રહ થશે અને બીજી તરફ ગોહરણ કરવાથી પ્રત્યક્ષ થયેલા પાંડવોને પણ હણી શકાશે.’ સુશર્માનો આ વિચાર સાંભળી કર્ણ પ્રમુખ વીરોએ ઉશ્કેરેલો દુર્યોધન ગોહરણના આશયથી મોટું સૈન્ય લઈને ચાલ્યો. અનુક્રમે મત્સ્યદેશમાં આવી વિરાટનગરની સમીપેજ રહ્યો. પછી દુર્યોધનની આજ્ઞાથી પ્રથમ નિર્ભય એવા ત્રિગર્તપતિએ દક્ષિણ દિશામાં છેડેલી ગાયોને પોતાના સૈન્યથી હરી લીધી. તત્કાળ કલકલ શબ્દોથી મુખને વ્યાકુલ કરતો ગોપાલ શીઘ્રપણે વિરાટરાજની સભામાં આવી વિરાટરાજને નમ્યો, અને બોલ્યો ‘ હે રાજેન્દ્ર ! પ્રથમ રણભૂમિમાં કીચકે જેનો ભંગ કર્યો હતો, તે સુશર્મારાજએ પોતેજ આવીને તમારા નગરની ચરતી ગાયોને હરી લીધી છે.’ તે સાંભળતાંજ ક્રોધવડે ઉદ્ધત એવો વિરાટરાજ ધનુષ્યના ટંકારથી જગતને બધિર

સર્ગ ૧૨ મો.]

દુર્યોધનના સૈન્યનો પરાભવ, અર્જુનનું સારથિપણું.

૪૨૫

કરતો સૈન્ય લઈને શત્રુઓની પાછળ દોડ્યો. સૂર્ય, શંખ અને મંદિરાશ્વ વિગેરે પુત્રોની સાથે યોદ્ધાઓનું વૃંદ તૈયાર કરી આવેલા તેણે શત્રુઓને ચાર બાજુથી ઘેરી લીધા. પરસ્પર અમર્ષ ધરીને રણમાં તાંડવ કરતાં તે વીરોના શત્રુધાતક બાણોથી આકાશ છવાઈ રહ્યું. તે વખતે અંધકારનો સૂર્ય નાશ કરે તેમ વિરાટપતિએ ક્ષણવારમાં હજારો શત્રુઓનો નાશ કર્યો. એટલામાં સૂર્ય પણ અસ્ત પામી ગયો. તે વખતે પોતાના અનેક સુભટોના સંહારથી ક્રોધ પામેલો સુશર્મારાજ ધનુષ્નો ધ્વનિ કરતો મત્સ્યપતિ ઉપર દોડ્યો. જ્યારે ત્રિગર્ત્તદેશના સ્વામી સુશર્માએ ક્રોધથી શસ્ત્રોનો વર્ષાદ વર્ષાવવા માંડ્યો, ત્યારે વિરાટરાજનું સર્વ સૈન્ય વીખરાઈ ગયું. માત્ર એક વિરાટરાજજ સ્થિર રહ્યો. સુશર્માએ ઉદ્દંડ બાણોનું બળ મૂકતાં રણસાગરમાં મત્સ્યરાજ મત્સ્યની જેમ વિધુર થઈ ગયો. ક્ષણવારમાં શસ્ત્ર અને રથગરના થઈ ગયેલા વિરાટરાજને બાંધી રથમાં નાખીને સુશર્મા સૈન્યસહિત પાછો વળ્યો. તે બખર સાંભળી ઉન્મત્ત થયેલા યુધિષ્ઠિર, ભીમ, નકુલ અને સહદેવ ક્રોધ પામી તેની પછવાડે જઈ સુશર્માની સેનાને અત્યંત ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. તે વખતે ‘ હું તમારો દાસ છું અને તમને ઐશ્વર્ય આપીશ ’ એમ ગોલતા ત્રિગર્ત્તપતિ સુશર્માને ભીમે બાંધી લીધો અને ક્ષણવારમાં વિરાટપતિને છુટો કર્યો. તે વખતે હર્ષ પામેલો વિરાટરાજ ધર્મપુત્રે કહેલું પાંડવોનું આખ્યાન સાંભળવા તત્પર થઈ ઉત્સવપૂર્વક લાંબ રાત્રિ રહ્યો.

બીજા દિવસે વિરાટનગરની ઉત્તર દિશામાં રહેલી ગાયોને અવિચારી દુર્યોધને હરી લીધી. તે બખર ગોપાળે સત્વર આવી અંતઃપુરમાં રહેલા વિરાટપતિના પુત્ર ઉત્તર કુમારને કહ્યા. તે સાંભળીને રોષથી ઉદ્ભાસિત વીર્યવાળા ઉત્તરકુમારે માતાઓની પાસે આવીને કહ્યું ‘ મારે યુદ્ધ કરવા જવું છે, પણ મારી પાસે કોઈ સારો સારથિ નથી, નહિ તો હું એકલોજ દોષથી પવનની જેમ કૌરવશત્રુના સૈન્યરૂપ વૃક્ષોની શ્રેણીને ઉન્મૂલન કરી નાખું. તેના ઉપર પરાક્રમવાળાં વચન સાંભળી દ્રૌપદીને અંતરમાં મત્સર થયો; તેથી તે તત્કાળ બોલી ‘ હે રાજકુમાર ! તમારી બેનના કલાચાર્ય જે બૃહન્નડ નામે છે, તે વીરજનને મર્દન કરે તેવા અર્જુનના સારથિ છે, તો ઇચ્છાનુસાર વર્તનાર તે પુરૂષ તમારા પણ સારથિ થશે. તે સાંભળી ઉત્તરકુમારે પોતાની નાની બેનને મોકલી બૃહન્નડને બોલાવ્યો. તેણે ઉત્તરકુમારના બહુ આગ્રહથી સારથિપણું કરવાને સ્વીકાર્યું. યુવતિજનને હાસ્ય કરાવવા પ્રથમ અર્જુને અવળું બખતર પહેર્યું, પછી રથમાં બેઠો. અર્જુને હાંકેલા અશ્વોના વેગથી તત્કાળ ઉત્તરકુમાર ગાજતા મોટા હાથીઓથી ઉત્તત એવી કૌ-

૧ ક્રોધ.

૪૧૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે

સ્વસેના પાસે આવી પહોંચ્યો. ભીષ્મ, કૃપાચાર્ય, કર્ણ અને દુર્યોધન વિગેરેથી ગર્વિત એવું સૈન્ય જોઈ કમ્પાયમાન થતા ઉત્તરકુમારે અર્જુનને કહ્યું ‘રે બૃહન્નડ ! ! સૂર્યનાં તેજવડે ચળકતાં શસ્ત્રોને ધારણ કરનાર અને સર્વ ઠેકાણે પ્રસરી ગયેલું આ સૈન્ય હું જોઈ શકતો નથી.’ અર્જુને હાસ્ય કરીને કહ્યું “હે કુમાર ! તમે ક્ષત્રિય કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છો, પ્રથમ પરાક્રમની વાત કરી છે તો હવે પાછા જઇને સ્ત્રીવર્ગની આગળ શું કહેશો ! રણ કરવામાં સ્નેહ ધરતા ક્ષત્રિયોનું જીવિત શત્રુઓનો નિઘ્રહ થાય તો રાજ્યના લાભને માટે થાયછે અને મરણ થાય તો કીર્તિના લાભને માટે થાયછે.” ભયાતુર થયેલો ઉત્તર કુમાર બોલ્યો ‘મૃત્યુ પામ્યા પછી કદળીના જવું નિઃસાર કીર્તિક્ષ્ણ મારે જોઈતું નથી.’ એમ કહી વિરાટપતિનો કુમાર રથ ઉપરથી પડતું મૂકીને ભાગવા લાગ્યો. તેની પછવાડે અર્જુને પણ રથ ઉપરથી ઉતરી પડી તેને પકડી પાડીને કહેવા માંડ્યું ‘રે કુમાર ! ધીરે થા, હું અર્જુન છું, તું મારો સારથિ થા. જોઈ હું શત્રુઓને જીતિને તેની કીર્તિ તને અપાવીશ; માટે નિભય થઈ ક્ષુભની શંકા કર્યાવિના પેલા શમી વૃક્ષ ઉપર શંખાકારે કરેલા મારા ધનુષ્ય અને ભાથા અહીં લઈ આવ. એવી રીતે પોતાનું અને ખંધુઓનું સ્વરૂપ કહીને ધનંજય અસ્ત્રો લઈ તેને સારથિ કરી રથમાં બેસીને શત્રુઓની સન્મુખ ચાલ્યો.

અહિ ભીષ્મે ભયંકર શંખધ્વનિથી અર્જુનને ઓળખી દુર્યોધનને કહ્યું ‘આ સ્ત્રીનો વેષ ધારણ કરનાર અર્જુન છે. આજે યોગ્ય સમયે પ્રાપ્ત થયેલા તને તે જરૂર મારશે, માટે ત્રણ જગત્ને હર્ષ કરવા માટે હમણા તેની સાથે સંધિ કર; નહિ તો સૈન્યના ચોથા ભાગથી રક્તિત થઈ ખાંધવોની સાથે તું યુધ્ધપણે ચાલ્યો જ. રાજાનું રક્ષણ કરવું જોઈએ એવી નીતિ હોવાથી અમે તારા આંતરામાં રહીશું.’ ભીષ્મપિતામહનો એવો વિચાર સાંભળી ભીરૂ દુર્યોધને સૈન્યના ચોથા ભાગ સાથે ગાયોને લઈને સત્ત્વર પલાયન કરવા માંડ્યું. તે જોઈ અર્જુને ઉત્તર કુમારને કહ્યું ‘જુઓ કુમાર ! આ દુર્યોધન મારા ભયથી નાસી જાયછે, માટે તેની પછવાડે ધોડાને હાંકો.’ તત્કાળ ઉત્તર કુમારે પ્રેરેલો રથ સૂર્યના રથની જેમ વેગથી અર્જુનની ધ્વજતા વાનરના હોકારાથી જાણે દીન થઈ ગયું ન હોય તેવાં સૈન્યની પાસે આવી પહોંચ્યો. પછી અર્જુને પોતાનો શંખ એવો ધૂંક્યો કે જેના નાદથી મોહિત થયેલી ગાયો જ્યાં પુછડાં લઇને સ્વયમેવ વિરાટનગર તરફ પાછી વળી. પછી અર્જુને દુર્યોધનને કહ્યું ‘રે અધમ ! પ્રથમ ગાયોનું હરણ કરીને અને પછી નાસી જઇને તો તારા વંશને કલંક આપ્યું છે; પણ શત્રુ મળ્યા પછી હવે તું શું જઈ શકીશ ? માટે

સર્ગ ૧૨ મો.]

અર્જુનનું દુર્યોધન સામે થવું.

૪૧૭

ઊભો રહે અને ધનુષ્ય સંધિ.' એમ કહી અર્જુને ધનુષ્ય ચડાવ્યું. અર્જુનના ખાણોની વૃષ્ટિથી આકાશસાગર પૂરાર્ધ જતાં શત્રુઓરૂપી જૂડ, મત્સ્ય, અને કાચ-ખાઓનો સમૂહ કાંઈપણ જોવામાં આવ્યો નહીં. પછી કોટિ સુલટોનો કાય થતો જોઈને દયા આવવાથી અર્જુને સ્વમદ્દશા પમાડવાને સંમોહનાસ્ત્ર છોડ્યું. તે વખતે દુર્યોધનની ચતુરંગસેના ચતુર્વિધ નાયિકાની જેમ અર્જુનરૂપી કામદેવના ખાણના સંગથી ભર્તાસહિત મોહ પામી ગઈ. ભીષ્મ વ્રતવાળા એક ભીષ્મવિના જ્યારે સર્વે નિદ્રા પામી ગયા, સારે ઉત્તર કુમારીનું વચન સંભારીને અર્જુને ઉત્તર કુમારને કહ્યું 'હે કુમાર ! દુર્યોધનનાં નીલ વસ્ત્રો, કર્ણનાં પીળાં વસ્ત્રો અને બીજાઓનાં વિવિધ વર્ણવાળાં જે વસ્ત્રો છે તે વેગથી ઉતારી લઈને અહિ આવ,' તેણે તત્કાળ તેમ કર્યું એટલે પછી ખાણવડે ભીષ્મના ઘોડાને મારીને અર્જુન નગરમાં આવ્યો અને શત્રુનું સૈન્ય ઉપદ્રવિત થઈ નાસી ગયું.

અહીં વિરાટરાજ વિજય મેળવીને હર્ષ ધરતા નગરમાં આવ્યા. તે વખતે તેમણે જાણ્યું કે ઉત્તર કુમાર શત્રુઓની પછવાડે ગયો છે, તેથી જરા મનમાં કચવાવા લાગ્યા. પછી પુત્રની પછવાડે જવાની ઈચ્છા કરીને જવામાં સૈન્યને તૈયાર કરતા હતા, તેવામાં દૂતોએ આવીને હર્ષથી ઉત્તર કુમારના વિજયના ખબર આપ્યા. રાજાએ હર્ષથી નગરમાં ઉત્સવ કરાવ્યો અને પોતે આનંદથી રાજસભામાં કંકમુનિની સાથે સોગઠાખાજી રમવા લાગ્યો. રાજાએ પુત્રના વિજયની પ્રશંસા કરવા માંડી એટલે કંકમુનિએ કહ્યું 'જેનો સારથિ બૃહન્નડા થયો છે એવા કુમારને વિજય કેમ સુલભ ન હોય? અહીં નગરમાં આવતાંજ અર્જુન રથમાંથી ઉતરી પોતાને સ્થાનકે ગયો, અને ઉત્તર કુમાર સભામાં આવી રાજાને નમીને બેઠો. કુમાર બોલ્યો 'હે પિતાશ્રી ! જનાથી મેં વિજય મેળવ્યો છે તે આજથી ત્રીજો દિવસે બંધુઓસહિત સ્વયમેવ પ્રગટ થશે.'

ત્રીજો દિવસ આવ્યો એટલે યુધિષ્ઠિરે શુદ્ધવસ્ત્ર પહેરી અર્જુનની પૂજા કરી હ્રદ દેવતાને બલિદાન આપ્યું. પછી ચારે બાઈએ પોતપોતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરી હર્ષથી આવીને સિંહાસનપર બેઠેલા ધર્મપુત્રને નમસ્કાર કર્યો. વિરાટ રાજાએ પણ ત્યાં આવીને પ્રણામ કર્યો; અને 'આ રાજ્ય, આ સંપત્તિ અને બીજું જે કાંઈ અહીં છે તે સર્વ તમારુંજ છે' એમ કહી વિરાટરાજાએ વિજ્ઞાપિત કરી, એટલે ધર્મરાજા કેટલાક દિવસ સુખે ત્યાં રહ્યા. એકદા વિરાટરાજાએ પોતાની પુત્રી ઉત્તરા અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુને યોગ્ય છે, એવું ધર્મપુત્રને જણાવ્યું, તેથી ધર્મપુત્રે દૂત મોકલીને દ્વારિકામાં રહેલા અભિમન્યુને બોલાવ્યો. પોતાના બાણેજને લઈ

૪૧૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

કૃષ્ણ પણ ત્યાં આંચ્યા. પછી મત્સ્યદેશના વિરાટરાજને અને પાંડવોને હર્ષ આપતા એવા કૃષ્ણે શુભ દિવસે અભિમન્યુ અને ઉત્તરાનો વિવાહમહોત્સવ કર્યો. અન્યદા વિરાટની આજ્ઞા મેળવીને હર્ષિત થયેલા કૃષ્ણ પોતાની કુઈને અને પાંડવોને દ્વારકામાં લઈ ગયા. ત્યાં બાકીના ચાર પાંડવો તેનાં માતાપિતાએ હર્ષથી આપેલી ચાર પાદવોની કન્યાઓને પરણ્યા.

એકવખતે રૂકિમણીએ સ્વમામાં શ્વેત બલદની ઉપર રહેલા વિમાનમાં પોતે બેઠેલી હોય તેમ જોઈ, તે હકીકત કૃષ્ણને કહી. કૃષ્ણે કહ્યું 'તમારે પુત્ર થશે.' તે સાંભળી કોઈ દાસીએ તે બપોર સત્યભામાને આપ્યા એટલે સત્યભામા કૃષ્ણની પાસે આવી કહેવા લાગી: 'મેં સ્વમામાં એક મોટા હાથી જોયો છે.' તેની ચેષ્ટા ઉપરથી તેનું વચન જોઈને જાણી કૃષ્ણે કહ્યું 'તું મોટા ખેદ કર નહિ'. સત્યભામા બોલી 'જે આ જોઈને હોય તો, જેનો પુત્ર પ્રથમ પરણે તેને બીજાએ પોતાના કેશ આપવા'. તેના સાક્ષી અને જામીન લઈ બંને સ્ત્રીઓ સ્વસ્થાનકે ગઈ. દૈવયોગે બંનેએ ઉત્તમ ગર્ભ ધારણ કર્યો. પ્રદ્યોતકારક હોવાને લીધે રૂકિમણીનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્નનામે થયો અને સત્યભામાને ભાનુનામે પુત્ર થયો. બંને પરસ્પર સ્પર્ધા કરવા લાગી. પૂર્વનાં વૈરથી ધૂમકેતુ નામનો કોઈ દેવ રૂકિમણીનો વેષ લઈ કૃષ્ણ પાસે આવી પ્રદ્યુમ્નને લઈને વૈતાલ્યગિરિપર આવ્યો ગયો. ત્યાં એક ટંકશિલાપર તેને મૂકી તે દેવ અંતર્ધાન થઈ ગયો. તેવામાં કાલસંવર નામનો કોઈ ખેચર ત્યાંથી નીકળ્યો. તે બાળકને લઈને પોતાનાં નગરમાં આંચ્યો. તેણે કનકમાલા નામની પોતાની પત્નીને પુત્રપણે અર્પણ કર્યો, અને 'આજે મારે પુત્ર થયો' એવી નગરમાં આઘોષણ કરાવી. પુત્રવત્ પ્રીતિથી લાલન કરાતો તે કુમાર ત્યાં મોટો થયો. સુવર્ણના જોડી કાંતિવાળા તે પુત્રનું ત્યાં પણ પ્રદ્યુમ્ન એવું નામ પડ્યું. તે પુત્રના વિયોગથી કૃષ્ણને દુઃખી થયેલા જાણી સિમંધર સ્વામીને પૂછી નારદે ત્યાં આવી પુત્રનો વૃત્તાંત કહીને તેમને ખુશી કર્યા. રૂકિમણીએ પૂર્વભવે એક મયૂરીનાં ઇંડાને લઈ કેશરીઆ હાથવડે રંગીને તેનીપાસે મૂકી મયૂરીને ભ્રમથી છતરી હતી, તેથી આ ભવમાં તેને પુત્રનો વિયોગ થયેલો છે. આપ્રમાણે ભગવંતનું કહેલ વૃત્તાંત નારદ પાસેથી સાંભળ્યું, અને નારદ પ્રત્યક્ષ તેને જોઈ આંચ્યાનું કહીને પોતાને સ્થાનકે ગયા. તે પ્રસંગે 'સોળ વર્ષ પછી તારે પુત્રની સાથે મેળાપ થશે' એવું આર્હત વચન સાંભળી રૂકિમણી સ્વસ્થ થઈને રહેવા લાગી.

હવે અહિં કાલસંવર ખેચરને ત્યાં પ્રદ્યુમ્ન સર્વશાસ્ત્ર તથા અસ્ત્રોમાં કુશળ, તેમજ પરાક્રમી થયો અને યૌવન પામતાં યુવતિઓના ચિત્તમાં પ્રદ્યુમ્ન (કામદેવ) જેવો

૧ અર્જુન પ્રથમ મુલદ્રાને પરણ્યા હતા તેથી તેના શિવાય બીજા ચાર.

સર્ગ ૧૨ મો.]

પ્રધુન્ન કુમાર અને કનકમાલાનું સ્ત્રીચરિત્ર.

૪૧૯

દેખાવા લાગ્યો. સુંદર યૌવન વયવાળા તે પ્રધુન્નને જોઈ તેની રક્ષક માતા કનકમાલા આદરસહિત કામપીડિત થવા લાગી. સ્ત્રીઓના અવિચારીપણાને ધિક્કાર છે. તેનીસાથે ભોગ કર્યાવગર પોતાના જન્મ અને તારણને વ્યર્થ માનતી કનકમાલા એકદા સવિકારી વચનોવડે તેને કહેવા લાગી ‘હે મહાભાગ ! માંડે શરીર કામ-દેવરૂપ દાવાનલથી તપી ગયેલું છે, તેને તમારાં શરીરના સ્પર્શરૂપ અમૃતથી સત્વર શાંત કરો.’ તેણીનાં આવાં વચન સાંભળી કૃષ્ણકુમાર મનમાં અત્યંત દુઃખાણો. તેણે કહ્યું ‘તારા જીવી પાપી માતાને ધિક્કાર છે કે જનો હું પુત્ર થયો’. તે બોલી ‘હું તારી માતા નથી, તને તો કાલસંવર ખેચર ઢોઈ ઠેકાણેથી લાવ્યા છે. મેં તો માત્ર તને મોટા કરેલો છે, મારીસાથે ભોગ ભોગવ અને વિશ્વનો વિજય કરવાને સમર્થ એવી ગૌરી અને પ્રજ્ઞપ્તિ નામે વિદ્યા મારીપાસેથી પ્રહણુ કર. તું દયાળુ થઈને મારાં વચનને વ્યર્થ કરીશ નહિ’. હું ‘અકૃત્ય કરીશ નહિ’ એવો મનમાં નિશ્ચય કરીને કૃષ્ણકુમારે કહ્યું ‘મને વિદ્યા આપ, પછી તારું વચન માનીશ’. પછી તેણીએ વિદ્યા આપીને ક્રીડા કરવાની પ્રાર્થના કરી. એટલે ‘તું મારી માતા અને વહિલ છે’ એમ કહી પ્રધુન્ન નગરની બહાર ચાલ્યો ગયો. કનકમાલાએ નખથી શરીરને ઉઝરડી પોકાર કરવા માંડ્યો. તે સાંભળી ‘આ શું’ ? એમ પૂછતા તેના પુત્રો આવી પહોંચ્યા. પોતાની માતાનો પ્રધુન્નથી પરાભવ થયેલો જાણી કોપ પામીને તેઓ આયુધ ઉગામી પ્રધુન્નને મારવા દોડ્યા. પ્રધુન્ને વિદ્યાનાં બળથી તેઓને મારી નાખ્યા. પુત્રોના વધથી ક્રોધ પામી લડવા આવેલા કાલસંવરને લીલામાત્રમાં જીતી લઈ પ્રધુન્ને કનકમાલાનો દારણુ વૃત્તાંત જણાવી દીધો. એવામાં ત્યાં નારદ આવ્યા; પ્રધુન્ને તેમની પૂજા કરી, નારદે તેની માતા રૂકિમણીસંબંધી સીમંધર પ્રભુએ કહેલાં વચનો કહ્યાં. વળી જણાવ્યું કે સસલામાનો પુત્ર ભાનુ જે પ્રથમ પરણશે તો તારી માતાને પણમાં હારવાથી પોતાના કેશ આપવા પડશે. કેશદાન કરવાના પરાભવથી અને તારા વિયોગની પીડાથી તારી માતા રૂકિમણી તું વિધમાન છતાં મૃત્યુ પામશે. આપ્રમાણે હકીકત સાંભળી પ્રધુન્ન નારદને સાથે લઈ પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાએ રચેલાં વિમાનમાં બેસી તત્કાળ દ્વારકામાં આવ્યો. વિમાનસહિત નારદને બહારના ઉદ્યાનમાં મૂકી સાધારણ વેષ પહેરીને તે નગરમાં ચાલ્યો. ત્યાં ભાનુને અર્થે આવેલી જન્યયાત્રા (જન) તેના જોવામાં આવી. તેમાંથી જનો વિવાહ થવાનો હતો તે કન્યાને હરી લઈને નારદનીપાસે મૂકી. પછી પ્રધુન્ને વિધાવડે કૃષ્ણના ઉદ્યાનને પુષ્પફળથી રહિત કર્યું, સર્વ જળાશયમાંથી જળ શોષી લીધું અને બધું નગર તૃણરહિત કરી દીધું. થોડીવાર રહીને સોદાગરનો વેષ કરી એક ઘોડા-

૪૨૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

પર બેસી નગરની બહાર ખેલવા લાગ્યો. તેના ઉત્તમ ઘોડાને જોઈ સત્યભામાના પુત્ર ભાનુને મૂલ્યથી લેવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી તે અશ્વની ઉપર બેસી ભાનુ ખેલાવવા લાગ્યો. તત્કાળ પ્રદ્યુમ્નની માયાથી તે અશ્વથી પડી ગયો. એટલે લોકોએ હાસ્ય કરવાથી તે શરમાઈને નગરમાં ચાલ્યો ગયો.

પછી પ્રદ્યુમ્ન બ્રાહ્મણનો વેષ લઈ વેદ ભણતો નગરમાં આવ્યો. ત્યાં સત્યભામાની કુખ્જ (કુખડી) દાસીને વિદ્યાથી સરલ કરી, અને તે માયાવિપ્રે કુખ્જ-દાસીની પાસે યથેચ્છ ભોજન માગ્યું. દાસીએ પોતાની સાથે આવવા કહ્યું, એટલે તે દાસીની સાથે સત્યભામાના મંદિરમાં ગયો. સત્યભામાએ તેને આસન ઉપર બેસાર્યો. પછી કહ્યું ‘હે દ્વિજ! મને રૂકિમણીથી અધિક રૂપવંતી કર.’ કપટી બ્રાહ્મણે કહ્યું ‘જે એવી ઇચ્છા હોય તો તત્કાળ વિરૂપા થઈજ.’ તેનાં વચનથી સત્યભામા માથું મુંડાવી જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરી અને અંજનથી વ્યાપ્ત થઈ કુરૂપા થઈ ગઈ. પછી કુળદેવી પાસે જઈ માયાવિપ્રના શિષ્યવ્યા પ્રમાણે બડ બડ વાણી બોલવા લાગી, અને કપટી વિપ્રને ભોજન કરવા બેસાડ્યો. તેણે વિદ્યાશક્તિથી ભોજન કરતાં સર્વ અન્નપાન ખુટાડી દીધાં, એટલે દાસીઓએ તેને ઉઠાડી મૂક્યો. પછી પ્રદ્યુમ્ન બાલમુનિને વેષે રૂકિમણીને ઘેર ગયો. તેના દર્શનમાત્રથી રૂકિમણીને અત્યંત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ. પછી તેને માટે આસન લેવાને રૂકિમણી ઘરમાં ગઈ એટલે પછવાડેથી તે કૃષ્ણના રમણીય સિંહાસન ઉપર બેસી ગયો. તેને ત્યાં બેઠેલ જોઈ રૂકિમણી બોલી ‘આ સિંહાસન ઉપર કૃષ્ણ કે કૃષ્ણના પુત્રવિના જે બીજે કોઈ પુરૂષ બેસે તો દેવતાઓ તેને સહન કરી શક્તા નથી.’ તે બોલ્યો ‘તપના પ્રભાવથી મારી ઉપર દેવતાની શક્તિ ચાલતી નથી. હું સોળ વર્ષપર્યંત તપ કરીને આજ આહિ પારણાને માટે આવ્યો છું માટે મને ભિક્ષા આપો, અને જે ભિક્ષા આપો તેમ ન હોય તો તેવું કહો. એટલે હું સત્યભામાને ઘેર જઈ.’ આવાં તેનાં વચન સાંભળી રૂકિમણી બોલી ‘ઉદ્વેગને લીધે મેં આજે કાંઈપણ રાંધ્યું નથી.’ તેણે ઉદ્વેગનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તે બોલી ‘મેં મસ્તકનું દાન કરી કુળદેવીની આરાધના કરી હતી, ત્યારે તેણે આજે મને પુત્રનો મેળાપ થશે એમ કહ્યું હતું. વળી તેણે પુત્રના આવવાની નિશાનીમાં આ આત્રવૃક્ષને પુષ્પો આવવાનું કહ્યું હતું, તે પુષ્પો તો આજે આવ્યાં પણ પુત્રનો મેળાપ હજી થયો નહિ; માટે હવે તમે પણ તેનો વિચાર કરીને કહો કે મને મારો પુત્ર ક્યારે મળશે?’ બાલમુનિ બોલ્યા ‘બાલી હાથે પ્રશ્નહોરા સફલ થતી નથી.’ રૂકિમણીએ કહ્યું ‘તમને શું આપું?’ તેણે કહ્યું ‘મને ક્ષીર કરીને આપો.’ પછી રૂકિમણીએ ક્ષીર કરવાને માટે સર્વ દ્રવ્ય મેળાં કરાવ્યાં,

સર્ગ ૧૨ મો.]

પ્રધુન્ને પતાવેલ ચમત્કાર.

૪૨૧

અને પોતે ક્ષીર કરવા માંડી. કપટ મુનિએ વિદ્યાબળથી ક્ષણવારમાં તેના સર્વ પદાર્થો ખાળી નાખ્યા, તેથી રૂકિમણી ખેદ પામી ગઈ; એટલે તેણે કૃષ્ણને ખાવાના મોઢક માગ્યા. રૂકિમણી બોલી તે મોઢક કૃષ્ણથીજ જીરવાય તેવા છે, બીજાઓથી દુર્જર છે (પચે કે જરે તેવા નથી), તેથી હું તમને આપીને ઋષિહત્યા કરીશ નહિ. ' મુનિ બોલ્યા 'તપના પ્રભાવથી મારે કાંઈપણ દુર્જર નથી.' પછી શંકાયુક્ત ચિત્તે રૂકિમણીએ એક એક મોઢક આપવા માંડ્યો. તે બીજે ન આપે તેટલામાં તો મુનિ પેલો મોઢક સત્વર ખાઈ જવા માંડ્યા. તે જોઈ વિસ્મય પામેલી રૂકિમણી હાસ્યકરીને બોલી 'મુનિ ! તમે ખરેખરા બલવાન જણાઓ છો !' અહિં કુળદેવીનાં નામને જપતી સત્યભામાપાસે આવીને તેના સેવક લોકા કહેવા લાગ્યા 'આપણું વન પુષ્પફળ વગરનું થઈ ગયું, ગામમાં ધાસની દુકાનો ધાસવિનાની બની ગઈ, જળાશયો નિર્જળ થઈ ગયા, લાનુક ઘોડા ઉપરથી પડી ગયો, જનમાંથી કન્યાનું હરણ થયું, અને પેલો વિપ્ર જતો રહ્યો.' તે સાંભળી ખેદ પામતી સત્યભામાએ ક્રોધથી હાથમાં ડાબલા આપીને દારીઓને કેશ લેવાને માટે રૂકિમણીને ઘેર મોકલી. કપટી સાધુએ માયાવડે સત્યભામાના કેશથીજ પાત્રોને પૂરી દીધાં. અને રૂકિમણી કેશ આપતાં નથી એમ કહીને તેને પાછી સત્યભામાની પાસે મોકલી. એટલે સત્યભામાએ જમીન થયેલા કૃષ્ણની પાસે રૂકિમણીના કેશ માગ્યા. કૃષ્ણે કહ્યું 'તુંજ મુંડિત થઈ છે, હવે બીજના કેશનું શું કામ છે ?' ત્યારે તે બોલી 'હાસ્ય કરો નહિ, મને કેશ લાવી આપો.' પછી કૃષ્ણે કેશ લેવાને માટે બલભદ્રને રૂકિમણીને ઘેર મોકલ્યા. ત્યાં પ્રધુન્ને વિકુર્વેલું કૃષ્ણનું રૂપ જોઈ તેને ત્યાં આવેલા જણી લજ્જા પામીને પાછા ગયા. ત્યાંથી સભામાં આવ્યા ત્યાંપણ કૃષ્ણને જોઈ રામ બોલ્યા 'તમે જે રૂપ લઈ તમારી વધૂને અને મને લજ્જા દીધા.' હરિએ બલભદ્રને અને ભામાને સોગનપૂર્વક કહ્યું 'હું ત્યાં ગયોજ નથી.' તથાપિ સત્યભામા 'એ તમારીજ માયા છે' એમ બોલતી પોતાના મંદીરમાં ગઈ.

અહિં નારદે આવી રૂકિમણીને કહ્યું 'આ પ્રધુન્ન નામે તમારો પુત્ર છે' એટલે તત્કાળ પોતાનું સ્વરૂપ અંગીકાર કરી પ્રધુન્ને તેના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો. જેનાં સ્તનમાંથી દૂધ ઝરે છે એવી રૂકિમણીએ તેને આલિંગન કર્યું. પ્રધુન્ન બોલ્યો 'હે માતા ! હમણાં પિતાની આગળ મને પ્રગટ કરશે નહિ.' એમ કહી માયાવડે રથ વિકુર્વો તેમાં રૂકિમણીને બેસાડીને તે ચાલી નીકળ્યો. લોકાને ક્ષોભ કરે તેવો તેણે શંખનો નાદ કર્યો અને બોલ્યો 'હું આ રૂકિમણીને હરી જાઉં છું, જો કૃષ્ણ બળવાન હોય તો તેની રક્ષા કરે.' એમ બોલતો બોલતો વેગથી તે નગરની બહાર

૪૨૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

નીકળી ગયો. 'આ કોણ દુર્ગુદ્ધિ મરવાને ઇચ્છે છે ?' એમ બોલતા કૃષ્ણ શાસ્ત્રી ધનુષ્યનું વારંવાર આસ્થાલન કરતા સૈન્યસહિત તેની પછવાડે દોડ્યા. વિદ્યાના સામર્થ્યથી પ્રદુષ્ટ તત્કાળ તેની સેનાને ભાંગી, અને કૃષ્ણને દાંતવગરના દંતી- (હાથી)ની જેમ આયુધવગરના કરી દીધા. તે વખતે કૃષ્ણ બહુ ખેદ પામ્યા. તેવામાં નારદે આવીને કહ્યું 'હે કૃષ્ણ ! તમારી સામે છે તે તમારો પુત્ર પ્રદુષ્ટ છે.' માધવે પુત્ર જાણી તેને પ્રેમથી આલિંગન કર્યું. પુત્રના સંગમથી હર્ષ પામેલા કૃષ્ણ રૂક્મિણીસહિત પૌરજનનો ઉત્સવ જેતા નગરમાં પેઠા.

તે સમયમાં દુર્યોધને આવી કૃષ્ણને પ્રણામ કરી વિજ્ઞપ્તિ કરી 'હે સ્વામી ! અધુના કોઇએ મારી પુત્રી અને તમારી પુત્રવધૂને હરી લીધી છે.' તે સાંભળી 'હે સ્વામી ! પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાવડે જાણીને હું તે કન્યાને હમણાજ અહિં લાવીશ.' એમ કહીને પ્રદુષ્ટ તે સ્વયંવરા કન્યાને ક્ષણવારમાં લાં લાવ્યો. કૃષ્ણે તે કન્યા તેને આપવા માંડી એટલે તે બોલ્યો 'એ મારી વધૂ એટલે નાનાભાઈની વધુ થાયછે, તેથી મારે પરણવા યોગ્ય નથી.' એમ કહીને તેણે ન લીધી; સસલામાના પુત્ર ભાનુને પરણાવી. પછી કૃષ્ણે પ્રદુષ્ટની ઇચ્છા પરણવાની નહોતી તોપણ મોટા ઉત્સવ કરીને બીજા ખેચરોની અને રાજાઓની કન્યા સાથે તેને પરણાવ્યો.

એક વખતે સસલામાને રીસાઈને જીર્ણ માંચા ઉપર બેઠેલી જોઈ કૃષ્ણે દુઃખનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેણીએ કહ્યું 'મારે પ્રદુષ્ટની જેવો પુત્ર થાય તેમ કરો.' ચતુર્થ તપ કરીને કૃષ્ણે નૈગમેષી દેવને સાધ્યો, તે પ્રસક્ત થયો. કૃષ્ણે પુત્ર માગતાં, તે એક હાર આપીને અંતર્ધાન થઈ ગયો. તે સ્વરૂપ જાણી પ્રદુષ્ટે વિદ્યાના પ્રભાવથી પોતાની માતાની સખી અને પોતાની અપરમાતા બંધવતીને સસલામા જવી કરી હરિના મંદીરમાં મોકલી. તેને હાર આપીને કૃષ્ણે ભોગવી. તેજ અવસરે કોઈ દેવ સ્વર્ગમાંથી અચી શુભ સ્વપ્નથી સૂચિત થઈ તેના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. પછી બંધવતી હર્ષ પામીને પોતાને સ્થાનકે ગઈ. સાર પછી સત્યલામા રતિની ઇચ્છાથી કૃષ્ણની પાસે આવી. એટલે 'અહો ! આ સ્ત્રીને ભોગની અતૃપ્તિ છે' એવું વિચારી કૃષ્ણે ફરીને તેની સાથે વિષયક્રીડા કરી. એ સમયે પ્રદુષ્ટે કૃષ્ણની ભંભાનો નાદ કર્યો. પ્રદુષ્ટે વગાડેલી ભંભાને જાણી કૃષ્ણ ક્ષોભ પામીને બોલ્યા 'હે સસલામા ! તારો પુત્ર ભીડ થશે.' પ્રાતઃકાલે તે હાર બંધવતીના કંઠમાં જોઈ પ્રદુષ્ટની માયાની પ્રશંસા કરતા કૃષ્ણ વિસ્મય પામી ગયા. શુભ સમયે બંધવતીએ શાંખનામના પુત્રને જન્મ આપ્યો, અને સત્યલામાએ જન્મથી અતિ ભીડ હોવાથી ભીડકનામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. રૂક્મિણીનો પુત્ર પ્રદુષ્ટ

સર્ગ ૧૨ મો.]

પ્રધુમ્નનું પરાક્રમ તથા બાળચેષ્ટા.

૪૨૩

કાઈ પ્રયોગવડે રૂકિમરાજની પુત્રી વૈદહીને પરણ્યો, અને બંબવતીનો પુત્ર શાંબ હેમાંગદ રાજની પુત્રી હરિણીને પરણ્યો.

એક વખતે સત્યભામાએ બંબવતીને કહ્યું ‘આ શાંબ મારા પુત્રને બીવરાવે છે.’ ત્યારે તેણીએ કૃષ્ણ પાસે જઈને કહ્યું ‘મારો પુત્ર તો ન્યાયી છે. કોઈ ગટ સત્યભામા તેને માથે આરોપ મૂકે છે.’ કૃષ્ણે બંબવતીને કહ્યું ‘આપણે તેનું સ્વરૂપ જોઈ પરીક્ષા કરીએ.’ પછી બંબવતી આહીરી અને કૃષ્ણ આહીર થઈ દધિ વેચવા નીકળ્યાં. બંનેને નગરમાં ફરતાં જોઈ સદા ગામમાં ફરનારા શાંબે આહીરીને કહ્યું ‘અહિ આવ, હું ગોરસ લઉં.’ એમ કહી શૂન્યગૃહ તરફ તેને બળાત્કારે ખેંચવા માંડી. એટલે તરતજ કૃષ્ણ અને બંબવતીએ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. તેમને જોઈ શાંબ નારી ગયો. ત્યારે કૃષ્ણે બંબવતીને કહ્યું ‘તું માનતી નહોતી પણ તારા પુત્રનો અન્યાય જોયો ? પરંતુ તું ન માને તેમાં આશ્ચર્ય નથી, કેમકે સિંહણ પણ ગર્જદ્રોને મારવામાં કઠોર એવા પોતાના પુત્રને સૌમ્ય અને ભદ્રિક માને છે.’

બીજા દિવસે શાંબ હાથમાં એક બીલો લઈને આવ્યો. તેને જોઈને પૂછ્યું ‘આ બીલો હાથમાં કેમ રાખ્યો છે ?’ ત્યારે તેણે કહ્યું ‘કાલનું માંસ વૃત્તાંત જ કહે, તેના મુખમાં નાખવાને માટે રાખ્યો છે.’ એવી રીતે તેને સ્વેચ્છાચારી અને નિર્લજ્જ જાણી કૃષ્ણે પુરમાંથી કાઢી મૂક્યો. એટલે તે પ્રધુમ્નપાસેથી પ્રજ્ઞાપ્તિ વિદ્યા મેળવી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. પછી બીરૂકને નિત્ય પ્રધુમ્ન હેરાન કરવા લાગ્યો. તે જાણી સત્યભામાએ તેને કહ્યું ‘રે શંક ! તું પણ શાંબનીપેટે નગરની બહાર કેમ જતો નથી ?’ પ્રધુમ્ને કહ્યું ‘હું ક્યાં જઉં ?’ સત્યભામાએ કહ્યું ‘સ્મશાનમાં જ.’ પ્રધુમ્ન બોલ્યો ‘પૂરી પાછો ક્યારે આવું ?’ સત્યભામાએ ક્રોધથી કહ્યું ‘જ્યારે હું શાંબને હાથે પકડીને અહીં લાવું ત્યારે તારે ફરીને નગરમાં આવવું.’ ‘જેવી માતાની આજ્ઞા’ એમ કહી રૂકિમણીનો પુત્ર પ્રધુમ્ન સ્મશાનમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં શાંબ પણ ફરતો ફરતો આવી ચડ્યો. અહીં સત્યભામાએ બીરૂકને પરણાવવા માટે નવાણુ કન્યાઓ પ્રયત્નથી એકઠી કરી. પછી સૌ પૂરી કરવા માટે એક કન્યાની તજવીજ કરવા માંડી. તે ખબર સાંભળી પ્રધુમ્ન પ્રજ્ઞાપ્તિવિદ્યાથી જિતશત્રુરાજ થયો અને શાંબ કન્યારૂપે થયો. બંને નગરની બહાર ઉતર્યા. સત્યભામાએ બીરૂકને માટે તે માયાવી જિતશત્રુરાજની પાસે કન્યાની માગણી કરી. જિતશત્રુરૂપે થયેલા પ્રધુમ્ને કહ્યું ‘આ મારી પુત્રીને હાથે પકડીને તમે નગરમાં લઈ જાઓ, અને તેના વિવાહ વખતે તેનો હાથ ભિરૂકના હાથ ઉપર જો રખાવો તો હું આ મારી કન્યા બીરૂકને માટે આપું.’ સત્યભામાએ તેમ કરવું કબુલ કર્યું. પ્રધુમ્ને પ્રયોજેલી પ્રજ્ઞાપ્તિવિદ્યાથી સત્યભામા

૪૨૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

શાંખને કન્યા બાણવા લાગી અને પરમ વિજય થયો એમ માનવા લાગી. પછી શાંખને હાથે પકડીને નગરમાં આવતી ભામાને જોઈ લોહો તર્ક કરવા લાગ્યા કે અહો! પુત્રના વિવાહ ઉત્સવમાં સત્યભામા શાંખને મનાવીને પ્રીતિથી તેડી બળ છે. એવી રીતે શાંખ ભામાના ઘરમાં આવ્યો. પછી વિવાહને વખતે શાંખે પોતાનો વામ કર બીડકના દક્ષિણ કરની ઉપર રાખી અને જમણા કરથી બીજી નવાણુ કન્યાઓના કર પકડી એક સાથે વિધિપૂર્વક અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી. તેઓની સાથે ઉદ્વાહ કર્યો પછી શાંખ કન્યાઓસહિત નિવાસગૃહમાં ગયો. ત્યાં બીડક આવતાં જ શાંખે તેને બ્રહ્મટિથી બીવરાવ્યો એટલે તે ભય પામીને નારી ગયો. તેણે આવીને સત્યભામાને કહ્યું ‘શાંખ આવ્યો છે’. તે વચન નહિ માનતી સત્યભામાએ જાતે આવીને જોયું, તો ત્યાં શાંખને દીઠો. શાંખે સત્યભામાને પ્રણામ કર્યો. સત્યભામાએ કોપથી કહ્યું ‘રે ધૃષ્ટ! તને અહીં ઠાણુ લાવ્યું છે?’ તેણે કહ્યું “તમેજ લાવ્યાં છો, અને આ કન્યાઓની સાથે તમેજ મને પરણાવ્યો છે. હે માતા! આ વિષે સર્વ જન સાક્ષી છે, તમે સર્વને આદરપૂર્વક પૂછો.” સત્યભામાએ સર્વ જનસમૂહને પૂછવા માંડયું, તો સર્વે તે વાતને સત્ય કહેવા લાગ્યા. પછી “જનાં બંધુ, પિતા અને માતા માયાવી છે એવા આ માયાવી શાંખે કન્યારૂપે થઈ મને ખરેખરી છેતરી માટે તે મારો સહજ શત્રુ છે.” આ પ્રમાણે કહી બહુ રોષથી નિશ્વાસ નાખતી સત્યભામા દુઃખી થઈને પોતાના ઘરમાં જઈ જીર્ણ માંચાઉપર બેઠી.

એક વખતે શાંખ પોતાના પિતામહ વસુદેવને નમસ્કાર કરવા ગયો. નમીને બોલ્યો ‘પિતાજી! તમે તો ચિરકાલ પૃથ્વીપર ભમીને ઘણી સ્ત્રીઓ પરણ્યા હતા અને હું તો થોડા કાળમાં એક સાથે સો કન્યાઓ પરણ્યો, તેથી ખરેખર આપણા બંનેમાં મોટો તફાવત છે.’ વસુદેવે કહ્યું ‘રે કુવાના દેડકા! તું શું બણે છે? દેશેદેશમાં ફરી પરાક્રમ બતાવી સ્વયંવરનાં સમાજમાંથી તે કન્યાઓને હું તો પરણ્યો છું, અને તેવે સમયે બંધુઓના અતિ આગ્રહથી પુનઃ નગરમાં આવ્યો છું; અને રે નિર્લજ્જ! તું તો માયાથી કન્યાઓને પરણ્યો છે, અને માતાને છેતરીને પુરમાં આવેલો છે. કાંઈ આદરથી આવ્યો નથી.’ આ પ્રમાણે પોતાના પિતામહને ક્રોધ પામેલા બણી શાંખે પ્રણામ કરીને કહ્યું ‘હે તાત! આ બાળકના દુઃસ્વેદિતને ક્ષમા કરો.’ આવું વિનયગર્ભ શાંખનું વચન સાંભળી વસુદેવ મનમાં અતિ હર્ષ પામ્યા અને તત્કાળ તે નીતિવાન પૌત્રની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

પ્રધુમ્ન વિગેરે કૃષ્ણના કુમારો પાંડવોના કુમારોની સાથે મળીને હર્ષથી ખેલતા હતા, અને યાદવોએ આપેલા સન્માનથી પાંડવો પણ રાત્રિદિવસ

સર્ગ ૧૨ મો.]

દુર્યોધનપાસે પાંડવોએ મોકલેલો દૂત.

૪૨૫

ધૃત્યજ્ઞાનુસાર મનોરથને પ્રાપ્ત કરતા પોતાના ધરની જમ લાં સુખે રહેતા હતા; તેવામાં એક વખતે સમુદ્રવિજય વિગેરે યાદવપતિઓ અને રામકૃષ્ણ પ્રમુખ એકઠા મળી પાંડવોને કહેવા લાગ્યા ‘સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા તમે શત્રુઓનું સર્વ ચેષ્ટિત સહન કર્યું. કેમકે સત્પુરુષો પ્રલયકાળમાં પણ પોતાનાં વચનથી ચલાયમાન થતા નથી; પરંતુ હવે તમને સમય પ્રાપ્ત થયો છે, માટે કીર્તિને પંચુ કરનારા વૃદ્ધિ પામતા શત્રુરૂપ કાંટાવાળા વૃક્ષોને છેદી નાખવા એજ યુક્ત છે.’ તે સાંભળી ધર્મપુત્રે કહ્યું ‘હુઃખકારી એવી લવમાત્ર લક્ષ્મીના લાભને માટે પોતાની પાંખો જવા બંધુજનને રણમાં મારાથી કેમ મરાય?’ તે સાંભળી દ્રૌપદીએ ભીમની સામું બેઠું, એટલે અતુલ બળવાળો ભીમસેન બોલ્યો ‘તમે કદિ શત્રુઓની વૃદ્ધિ સહન કરો, પણ હવે હું તેમના પરાભવને સહન કરવાનો નથી.’ આવાં તેનાં વચન સાંભળીને યુધિષ્ઠિરે યાદવોને કહ્યું ‘જે કે શત્રુઓ મારવાને યોગ્ય છે અને આ ભીમ વિગેરે યુદ્ધ કરવાને ઉત્સુક છે તો પણ પ્રથમ તેમને સામભેદથી સમજાવવા યોગ્ય છે.’ પછી સમુદ્રવિજય વિગેરેની આજ્ઞાથી મહા વાચાળ વિજય નામે દૂત રથમાં બેસીને હસ્તિનાપુર ગયો.

જ્યાં ભીષ્મ અને ધૃતરાષ્ટ્ર વિગેરે બેઠા હતા, તે સભામાં આવી વિજયે દુર્યોધનને કહ્યું “હે રાજા! દ્વારકાધીશ અને કંસના શત્રુ કૃષ્ણનો વિજય નામે હું દૂત છું. તેમનો જે ઇરાદો (સંદેશો) છે, તે મારા મુખથી સાંભળો. સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા પાંડુપુત્રો જે તમારા બંધુ થાય છે, તેઓ પોતાના કલ્યાણપ્રમાણે સમય આવતાં હવે પ્રત્યક્ષ થયા છે. જેવી રીતે તેઓ પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરી સત્ય રીતે વર્ત્યા, તેવી રીતે તેમને તેમનો રાજભાગ પાછો સોંપી તમે પણ સત્ય રીતે વર્તો. હે રાજા! એક પૃથ્વીના લવ માટે પૂર્વની જમ તમારે રણનો સભારંભ ન થવો જોઈએ અને પરસ્પર દ્રોહ પણ ન થવો જોઈએ. ઈંદ્રપ્રસ્થ, તિલપ્રસ્થ, વારણાવત, કાશી અને હસ્તિનાપુર એ પાંચ ગામ તેમને આપો.” આવાં દૂતનાં વચન સાંભળી ક્રોધથી હોઠને ડસતો, મૂર્છાને સ્પર્શતો અને પોતાના ખભા ઉપર નેત્રને ફેરવતો દુર્યોધન બોલ્યો “ રે દૂત! એ જુગદીઆ પાંડવોને હારી ગયેલું રાજ્ય હવે પાછું કેમ મળશે? વળી તે ભીમ વિગેરે તો પ્રથમથીજ મારા શત્રુઓ છે, બંધુ નથી. મેં રક્ષણ કરેલી ભૂમિમાં તેઓ સર્વ તરફ ફેરે હરે છે, તેજ તેમનો ભૂમિભાગ છે, બીજું કંઈપણ હું તેને આપવાનો નથી. પાંડવો મારી સાથે મૈત્રી રાખે કે દ્વેષ કરે પણ મેં છુતમાં જીતીને જે મેલવ્યું છે, તેમાંથી એક ભૂમિનો લવ પણ હું તેમને આપવાનો નથી.” તે સાંભળી વિજયદૂત નીતિ ભરેલું વચન ફરીથી બોલ્યો ‘ હે

૪૨૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

રાજા ! માફ વચન માનો, ગોત્રની કદર્યના કરો નહિ. હિંડબ, કીચક, ખક, ફૂર અને કિર્મીર પ્રમુખ દાનવોને જોણે ક્ષણવારમાં મારી નાખ્યા, તેવા પવનપુત્ર ભીમસેનની આગળ હે સુયોધન ! તું જીતાવો તે તો શક્યજ છે. વળી હે રાજા ! જુઓ. પૂર્વે અર્જુને તમે અપકારમાં તત્પર હતા છતાં તમારી પ્રયત્નવડે રક્ષા કરી હતી, તેથી પણ તેઓ સદા તમારે પૂજ્ય છે. ધર્મનેજ એક સારભૂત માનનાર ધર્મકુમાર તો તમારી ઉપર વાતસલ્ય રાખેછે, તેઓ ઉદયત થતા અગ્નિને જળ શાંત કરે તેમ પોતાના અનુજ બંધુઓને સદા શાંત રાખેછે. વળી તેઓએ હમણાં શતુરૂપ ગર્જદ્રમાં સિંહ જેવા કૃષ્ણનો આશ્રય કરેલો છે, તેથી વાયુના આશ્રયથી અગ્નિની જમ તમને સુકા કાષ્ટની પેઠે તે સત્વર બાળી નાખશે.” આવાં દૂતનાં વચન સાંભળીને ભીષ્મ, કૃપાચાર્ય, દ્રોણ, પાંડુ અને વિદુર પ્રમુખ રાજાઓએ પણ વિજય દૂતનાં વચનના પડથાની જમ તેવાંજ વચનો દુર્યોધનને કહ્યાં. પરંતુ તેઓનાં વાજ્યથી તપેલા તેલમાં જળની જમ દુર્યોધનનાં હૃદયમાં ઉલટો ક્રોધાગ્નિ અધિક પ્રજ્વલિત થયો. તેથી તેણે તે દૂતને તિરસ્કાર કરીને કાઢી મૂક્યો. એટલે તે ક્રોધ પામેલો દૂત ‘ હવે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર જરૂર નાશ પામ્યા. ’ એમ બોલતો બોલતો ત્યાંથી નીકળ્યો. દૂતે શીઘ્રપણે દ્વારકામાં આવી તે વૃત્તાંત કૃષ્ણને કહ્યો. તે સાંભળીને ઇષ્ટપ્રાપ્તિથી હર્ષ પામેલા ભીમસેન પ્રમુખ ધણી રીતે નાયવા લાગ્યા. પછી સમુદ્રવિજય રાજાની આજ્ઞાથી રણરંગના આંગણમાં પ્રૌઢ તાંડવ કરનારા પાંડવોએ સૈન્યનો સમાજ એકઠો કરવા માંડ્યો. યાદવો, મત્સ્યદેશનો રાજા વિરાટ, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન, સત્યકિ, દ્રુપદ અને સૌભદ્રેય વિગેરે રાજાઓ પાંડવના સૈન્યમાં આવ્યા. અર્જુનનો પુત્ર અભિમન્યુ, ભીમનો પુત્ર ધૌતકચ અને ક્ષત્રિયવટથી ઉન્નવળ એવા અનેક ક્ષત્રીપુત્રો પણ આવી મળ્યા, ઇંદ્રચૂડ, મણિચૂડ, ચંદ્રાપીડ, વિયદ્ગતિ અને ચિત્રાંગદ વિગેરે ખેચર રાજાઓ અર્જુનના સ્નેહથી સૈન્યમાં આવ્યા. એકઠા મળેલા રાજાઓની સલામાં પરસ્પર મત્સરને લીધે અર્જુન કર્ણનો અને કર્ણ અર્જુનનો પરસ્પર વધ કરવાની ઇચ્છા ધરાવવા લાગ્યા.

અહીં કર્ણે નેત્રસંજ્ઞાએ પ્રેરેલા દુર્યોધને રણની ઇચ્છાથી પોતાના પક્ષના રાજાઓને દૂત મોકલી મોકલીને બોલાવ્યા. તેથી ભૂરિશ્રવા, ભગદત્ત, શલ્ય, શકુનિ, અંગરાજ, ભીષ્મ, કૃપાચાર્ય, દ્રોણગુરુ, સોમદત્ત, વાહલીક, શુક્રિ, સૌભલ, કૃતવર્મા, વૃષસેન, હલાયુધ અને ઉલૂક વિગેરે રાજાઓ કૌરવનાં સૈન્યમાં એકઠા થયા. ગોત્રની કદર્યના થશે એવું જાણી વિદુર વૈરાગ્યવડે દીક્ષા લઇને વનમાં ગયા. કુંતીએ પોતાના પક્ષમાં લેવા કર્ણને જણાવ્યું કે તું મારો પુત્ર છે, ત્યારે તેણે કહે-

સર્ગ ૧૨ મો.]

જરાસંધ અને કૃષ્ણ વચ્ચે યુદ્ધની તૈયારી.

૪૨૯

વરાબુંદે મેં મારા પ્રાણ પ્રથમથી દુર્યોધનને અર્પણ કર્યા છે, હવે તેને છોડીને જો હું બીજાને લખું તો હે માતા ! તમને લજ્જા લાગે, વળી મને આવી સ્થિતિમાં અત્યારે આપે ખબર જણાવ્યા તો હવે તેથી સર્થું. આવી કર્ણની કહેવરાવેલી વાણી સાંભળી કુંતી જાણે લાલાવડે વિંધાણી હોય તેમ ખેદ પામી, પરંતુ તે પુત્રવંતસલ માતા પાંડવોથી પણ તેનો જય વિશેષ ઇચ્છવા લાગી.

એ સમયમાં કેટલાક વ્યાપારીઓ યવન દ્વીપથી કરીયાણાં લઈ દ્વારકામાં આવ્યા. ત્યાં તેણે ઘણાં કરીયાણાં વેચ્યાં, પરંતુ વિશેષ લાભની આશાએ રત્નકંબળો ત્યાં ન વેચતાં મગધ દેશની રાજધાની રાજગ્રહી નગરીએ તેઓ વેચવા આવ્યા. ત્યાં જરાસંધ રાજાની પુત્રી જીવયશાએ તે રત્નકંબળો ઓછા મૂલ્યે માગ્યાં. તેથી લાભને બદલે ઉલટી ખોટ જવાથી ક્રોધ પામેલા તે વ્યાપારીઓએ જીવયશાને કહ્યું ‘અમારીજ ભૂલ થઈ કે અમે વધારે લાભની આશાએ આ રત્નકંબળો દ્વારકામાં ન વેચ્યા ને અહીં લાવ્યા; હવે અહીં લાભ મળવો તો દૂર રહ્યો પણ ઉલટી મુડીમાં પણ ખોટ જાય છે.’ તે સાંભળી જીવયશાએ પૂછ્યું ‘દ્વારકાપુરી વળી ક્યાં છે ને કેવી છે ? અને ત્યાં રાજા કોણ છે ?’ વ્યાપારીઓ બોલ્યા ‘પશ્ચિમ સમુદ્રના તીર ઉપર કુબેરે નિર્મેલી ઇંદ્રપુરીની જેવી દ્વારકા નામે નગરી છે, તેમાં યાદવ વંશીઓનો નિવાસ છે અને અગ્નિ સરખા જન્મવલ્લભાન વસુદેવ રાજાના પુત્ર કૃષ્ણ નામે પ્રતાપી રાજા છે.’ કૃષ્ણનું નામ સાંભળતાંજ આર્તિરૂપ જ્વરથી આતુર થયેલી જીવયશા રોતી રોતી જરાસંધની પાસે ગઈ અને મૃત્યુની પ્રાર્થના કરવા લાગી. જરાસંધે તેની વાત સાંભળીને કહ્યું ‘પુત્રિ ! રો નહિ, હું કૃષ્ણની સ્ત્રીઓને રોવરાવીશ. મારી અજાણથીજ એ કૃષ્ણ આજસુધી જીવતો રહેલ છે.’ એમ કહી જરાસંધે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા થઈ સિંહનાદ પૂર્વક લંલા વગડાવીને સર્વ રાજાઓને બોલાવ્યા. તત્કાળ મોટા પરાક્રમવાળા સહદેવ વિગેરે પુત્રો, ચેદિ દેશનો રાજા શિશુપાળ, સ્વર્ણનાભ, રૂકિમ રાજા અને બીજા ઘણા રાજાઓ તથા હજારો સામંતો નદીના પ્રવાહો જેમ આવી આવીને સમુદ્રને મળે તેમ પોતપોતાની સેનાસહિત આવી આવીને જરાસંધને મળ્યા. પછી મોટા ક્રોધવાળા યોદ્ધાઓને લઈને જરાસંધે શત્રુઓનાં પ્રાણને નિર્વાણ કરવાનાં કારણરૂપ પ્રયાણ કર્યું. મંત્રીઓએ અને અપશુકનોએ ઘણી રીતે વાર્યો, પણ તે અર્ધચક્રી જરાસંધ સૈન્યથી ભૂચકને કંપાવતો ચાલ્યો. કલહ કરાવવામાં કૌતુકી એવા નારદ અને ચર-પુરુષોએ આવીને રણને તૃણસમાન ગણનારા કૃષ્ણને જરાસંધ આવવાના ખબર આપ્યા. તેજના એક સ્થાનરૂપ કૃષ્ણે પણ અગ્નિની જેમ પ્રજ્વલિત થઈ પ્રયાણ

૪૨૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

કરવાને માટે લંભા વગડાવી, જથી અનેક રાજાઓ એકઠા થયા. તેઓમાં સમુદ્રની જેવા દુર્ધર સમુદ્રવિજય રાજા તૈયાર થઈને આવ્યા. તેમની સાથે તેમના પુત્ર મહાનેમિ, સત્યનેમિ, દૃઢનેમિ, સુનેમિ, ભગવાન્ અરિષ્ટનેમિ, જયસેન, મહીજય, તેજસેન, જય, મેધ, ચિત્રક, ગૌતમ, સ્વકુલક, શિવનંદ, વિષ્વકુસેન અને મહારથ પણ આવ્યા. શત્રુઓથી અક્ષોભ્ય એવો અક્ષોભ્ય નામે સમુદ્રવિજયનો અનુજ ખંધુ, યુદ્ધમાં ધોરી સમાન ઉદ્ધવ, ધન, ક્ષુભિત, મહોદધિ, અંભોનિધિ, જલનિધિ, વામદેવ અને દૃઢવ્રત નામે તેના આઠ પુત્રોસહિત આવ્યો. સ્તિમિત અને તેના સુર્ભિમાન્, વસુમાન્, વીર, પાતાલ અને સ્થિર નામે પાંચ પુત્રો આવ્યા. સાગર અને તેના નિઃકંપ, કંપન, લક્ષ્મીવાન્, કેસરી, શ્રીમાન્ અને યુગાંત નામે છ પુત્રો આવ્યા. હિમવાન્ અને તેના વિદ્યુત્પ્રભ, ગંધમાદન અને માદ્યવાન્ નામે ત્રણ પુત્રો આવ્યા. અચલ અને તેના મહેંદ્ર, મલય, સહ્ય, ગિરિ, શૈલ, નગ અને બલ નામે સાત મહાપરાક્રમી પુત્રો આવ્યા. ધરણ અને તેના કર્કોટક, ધનંજય, વિશ્વરૂપ, શ્વેતમુખ અને વાસુકિ નામે પાંચ કુમારો આવ્યા. પૂરણ અને તેના દુઃપૂર, દુર્મુખ, દુર્દર અને દુર્ધર નામે ચાર પુત્રો આવ્યા. અભિચંદ્ર અને તેના ચંડ, શશાંક, ચંદ્રાલ, શશી, સોમ અને અમૃતપ્રભુ નામે છ પુત્રો આવ્યા. સૌથી નાના પણ ઇંદ્ર જેવા મહાપરાક્રમી વસુદેવ તેના ધણા પરાક્રમી પુત્રો સાથે આવ્યા. તેમના પુત્રોનાં નામ આ પ્રમાણે—વૈરીઓમાં કૂર અકૂર, જવલનપ્રભ, વાયુવેગ, અશનિવેગ, મહેંદ્રગતિ, સિદ્ધાર્થ, અમિતગતિ, સુદાર, દારક, અનાદૃષ્ટિ, દૃઢમુષ્ટિ, હેમમુષ્ટિ, શિલાયુધ, જરતકુમાર, વાલ્હીક, ગંધાર, પિંગલ, રોહિણીના પુત્ર રામ, સારણ અને વિદૂરથ—એ સર્વે આવ્યા. તથા ઉદ્દમુક, નિષધ, ચારદત્ત, ધ્રુવ, શકદમન અને પીઠ નામે રામના પુત્રો આવ્યા. ભાનુ, ભામર, મહાભાનુ, અનુભાનુ, બૃહદ્ભુજ, અગ્નિશિખ, વૃષ્ણુ, સંજય, અકંપન, મહાસેન, ધીર, ગંભીર, ગૌતમ, સુધર્મા, ઉદધિ, સૂર્ય, ચંદ્ર, ધર્મ, પ્રસેનજિત્, ચારકૃષ્ણ, ભરત, સુચાર, દેવદત્ત વિગેરે તથા પ્રદ્યુમ્ન, શાંખ પ્રમુખ બીજા મહાપરાક્રમી કૃષ્ણના પુત્રો યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાએ તૈયાર થઈને આવ્યા. ઉગ્રસેન અને તેનાપણ ધણા પુત્રો આવ્યા. એપ્રમાણે દશાર્દના પુત્રો અને રામકૃષ્ણના બીજા પુત્રો તથા તેમની ક્ષીર્ણા અને બેનના પણ ધણા મહાભુજ પુત્રો આવ્યા.

પછી કોષ્ટકિએ ખતાવેલા શુભદિવસે દારક સારથિવાળા અને ગરુડના ચિન્હવાળા રથપર બેસી સર્વ યાદવોથી વીંટાઈ શુભશુકનોએ સૂચવ્યો છે જ્યોત્સવ જેનો એવા કૃષ્ણે પૂર્વોત્તર (ઈશાન) દિશામાં પ્રયાણ કર્યું. યાદવ અને પાં-

સર્ગ ૧૨ મો.]

દુર્યોધનની માગણી કુરુક્ષેત્ર તરફ પ્રયાણ.

૪૨૯

હવેના આક્રમક સૈન્યના ભારથી કુલગિરિને પણ ચલાવતી પૃથ્વી અત્યંત કંપાય-
માન થઈ. સંભ્રામવિધિ જાણનારા કૃષ્ણે પોતાના નગરથી પીસ્તાલીશ યોજન જઈ
શનિપદ્યગ્રામે પડાવ નાખ્યો. જરાસંધના સૈન્યથી કૃષ્ણનું સૈન્ય ચાર યોજન દૂર
રહ્યું. તે સમયે કેટલાક ઉત્તમ વિદ્યાધરો ત્યાં આવી. સમુદ્રવિજયને નમસ્કાર ક-
રીને તેઓ બોલ્યા 'હે રાજા ! તમારા ભાઈ આનકેદુંદુભિ (વસુદેવ)ના ગુણોથી
અમે વશીભૂત થયા છીએ. જેઓનાં કુળમાં જગત્ની રક્ષા કરવામાં સમર્થ એવા
અરિષ્ટનેભિ ભગવાન અને અદ્વિતીય પરાક્રમવાળા રામ અને કૃષ્ણ ઉત્પન્ન થ-
યેલા છે; તેમજ પ્રદ્યુમ્ન અને શંખ પ્રમુખ કોટિગમે જમને પૌત્રો છે, તેઓને બી-
જઓની સહાયની શી જરૂર છે ? તથાપિ યુદ્ધનો અવસર જાણી અમે ભક્તિથી આ-
વેલા છીએ, માટે અમેને તમારા સામંતવર્ગમાં ગણીને આજ્ઞા આપો. ' રાજા
સમુદ્રવિજયે કહ્યું ' બહુ સારું. ' ત્યારે તેઓ ફરીવાર બોલ્યા ' માત્ર એક કૃ-
ષ્ણની આગળ જરાસંધ તણસમાન છે. પરંતુ વૈતાલ્યગિરિ ઉપર જે ખેચરો જ-
રાસંધના પક્ષના છે તેઓ જ્યાંસુધી અહીં આવી નથી ત્યાંસુધીમાં અમેને ત્યાં
જવાની આજ્ઞા આપો, અને તમારા અનુજ બંધુ વસુદેવને અમારા સેનાપતિ ઠ-
રાવીને પ્રદ્યુમ્ન અને શંખસહિત અમારી સાથે મોકલો, જેથી તે સર્વને અમે ત્યાંજ જી-
તી લઈએ. ' સમુદ્રવિજયે કૃષ્ણને પૂછીને વસુદેવ, પ્રદ્યુમ્ન અને શંખને તે ખેચરોની
સાથે મોકલ્યા. તે સમયે અરિષ્ટનેભિએ તેમનાં જન્મસ્થાન વખતે દેવતાઓએ
તેમના હસ્તઉપર બાંધેલી અસ્ત્રવારિણી ઔષધી વસુદેવને હાથે બાંધી.

અહિં દુર્યોધન યાદવ અને પાંડવોનો વધ કરવામાં ઉદ્યત થયેલા જરાસંધને
જાણી તેની પાસે આવી નમસ્કાર કરીને બોલ્યો 'સ્વામી ! એ ગોપાલ અને પાંડવો
કોણ માત્ર છે ? વળી જ્યાંસુધી અમે વિદ્યમાન છીએ ત્યાંસુધી તેમની સાથે તમારે
પરાક્રમ બતાવવું યુક્ત નથી. માટે હે રાજા ! અમેને આજ્ઞા આપો કે જેથી અમે
આજે શત્રુરૂપ રંભા (કદલી) વૃક્ષને મહા દારૂણ એવું વિસ્મયકારી યુદ્ધ કરી પૃથ્વીને
યાદવ અને પાંડવવગરની કરી દઈએ. ' એવો દુર્યોધનનો આગ્રહ જાણી જરાસંધે પટ-
બંધ કરી સ્પષ્ટ શક્તિવાળા દુર્યોધનને રણભૂમિમાં પોતાના શત્રુની સામે યુદ્ધ કરવા
માટે સેનાપતિના પદઉપર નીમ્યો. મહાઉદ્ધત યોદ્ધાઓથી પરવરેલો દુર્યોધન
અનુક્રમે કેટલાક પ્રયાણ કરી સત્વર કુરુક્ષેત્રમાં આવ્યો. ગર્જેન્દ્રરૂપ દ્વીપોથી, પેદલ-
રૂપ જલમાનુષોથી અને અશ્વરૂપ મોટા ઉર્મિઓથી નદીના જવી અગિયાર અક્ષૌ-
હિણી સેનાવડે દુર્યોધન શોભવા લાગ્યો. દુર્યોધને વીરમણિ ભીષ્મપિતામહને ન-
મીને હર્ષ અને આદરપૂર્વક પોતાના સેનાપતિ સ્થાપ્યા.

પાંડવો સાત અક્ષૌહિણી સેના લઈ અચલ પર્વતોને ચલ કરતા કુર્ક્ષેત્રમાં આવ્યા. પાંડવોએ સર્વાનુમતે દ્રુપદ રાજના પુત્ર મહાપરાક્રમી ધૃષ્ટદ્યુમ્નને સેનાપતિપણનો અભિષેક કર્યો. ત્રણે ઉપાયને^૧ નિવૃત્ત કરીને રણના દિવસનો નિર્ણય કરી મહાવીરોએ ક્ષત્રિયોનાં દૈવતરૂપ શસ્ત્રોની ખૂબ કરી. મલ્લિકાનાં પુષ્પોની માળાવડે શોભિત એવાં આયુધો પોતાના સ્વામીઓને યશનો સમૂહ આપવાને ઉઘત થયાં હોય તેમ શોભવા લાગ્યાં. રાત્રે શસ્ત્રોની આગળ વાગતાં એવાં રણવાજિત્રો આવતી વિજય લક્ષ્મીના નૂપુરના શબ્દો હોય તેવાં જણાવા લાગ્યાં. અનુક્રમે વીરરસે યુક્ત હોવાથી રક્તકાંતિવાળો દેખાતો સૂર્ય શત્રુરૂપ અંધકારના પરમાણુને હરતો ઉદય પામ્યો. રણની ઇચ્છા ધરતા વીરલોકિના સિંહનાદને વૃદ્ધિ પમાડતા પક્ષીઓ વૃક્ષના અગ્રભાગમાં અને વિદ્યાધરો આકાશમાં શબ્દ કરવા લાગ્યા. ચારેખાનુ ખંને સૈન્યમાં રણવાજિત્રો નાદ કરવા લાગ્યાં. અશ્વો ઉદય પામતા સૂર્યના ઘોડાની સ્પર્ધાથી હેષારવ કરવા લાગ્યા. ઝરતા મદનજળવડે વ્યાપ્ત અને ગર્જના કરતા ગર્જેદ્રો શત્રુરૂપ જવાસાને શોષણ કરનાર વર્ષાકાળના મેઘની જેવા જણાવા લાગ્યા. નિશાન, કાહલ, ભેરી, તૂર્ય, ઢાકા અને હુકુકા (ઢોલ) વિગેરે વાજિત્રોના તેમજ પેદલ, ઘોડા, હાથી અને રથોના શબ્દોથી બધું જગત્ નાદમય થઈ ગયું. સુવર્ણરતનાં કવચને ધરતા, હાથમાં ખજ્જને રાખતા, અને ફલકને ઉછાળતા અનેક સુભટો ચારેખાનુ પ્રસરવા લાગ્યા. ચડાવેલાં ધનુષ્યના ટંકાર કરતા મહા દુર્ધર અને બળવંત ધનુર્ધારીઓ સૈન્યની આગળ ચાલ્યા. સમુદ્રના કલ્લોલની જેવા અને બખતરને ધારણ કરેલા ઘોડાઓ વાજિત્રોના ધ્વનિથી જત્રત થઈ મર્યાદા છોટીને ચાલવા લાગ્યા. ઊંચા કરેલા શુંડાદંડના અગ્રભાગથી સર્પની જેવા લયંકર દેખાતા હાથીઓ રણના આરંભના મિષથી ગર્જના કરવામાં સજ્જ થઈને ચાલવા લાગ્યા. શસ્ત્રોનાજ એક ધરરૂપ, અને ચક્ર (પર્થદાં)ની ધારાવડે પૃથ્વીને પીસતા રથો અંદર બેઠેલા અચલ ચોદ્ધાઓનાં બળથી આકુળ વ્યાકુળ થઈને દોડવા લાગ્યા. પોલા ભાગમાં ચરણના પાતથી અને સૈન્યના ભારથી પૃથ્વીને મોટા કંપારો થતાં સમુદ્રનાં જળ પણ ઉછળવા લાગ્યાં. રણરંગના આંગણમાં ચાલતા વીરોએ વાજિત્રોના નાદપ્રમાણે ચાલવાથી ચરણવડે નૃત્ય કરતા હોય તેમ ખંને સૈન્યની વચ્ચે યુદ્ધનો આરંભ કર્યો. રાત્રિની જેવો રજનો સમૂહ સર્વ તરફ સ્ફુરણાચમાન થતાં આકાશમાં ખાણોનાં મુખ બનુવાની કાંતિને ધરવા લાગ્યાં. ગજો ગજો, શ્વરે શ્વર, રથીએ રથી અને પેદલે પેદલ પરસ્પર અથડાવા લાગ્યા.

સર્ગ ૧૨ મો.]

પાંડવ કૌરવોનું યુદ્ધ, ચિત્તાકર્ષક વર્ણન.

૪૩૧

સંધ્ય પામનારાના રોષથી, હાથીઓના પરસ્પર અથડાતા દાંતથી અને પરસ્પર નક્ષ થતા ચોદાના પાદચારથી મોટું યુદ્ધ જમી ગયું. આયુધ ઉગામીને રહેલા, ક્રોધથી જગત થયેલા અને ખખટર ધારણ કરેલા ચોદાઓ સૂર્યની જેવા ઉજ્જવલ થઈ શત્રુઓને દુઃપ્રેક્ષ્ય થઈ પડ્યા. કવચધારી ઘોડાઓ ભાલાના બંધસાથે ઊર્ધ્વગતિવડે ઉછળતા હતા, તેમને જોઈને ભયથી ભક્ષ થયેલા શત્રુઓ 'આ પાંખોવાળા અશ્વ છે કે શું?' એવો તર્ક કરવા લાગ્યા. તે ઉદ્દેશ અને હુંકારથી ગાજતા સંગ્રામસાગરમાં સર્વ શસ્ત્રો જળચર જીવો જેવા, હાથીઓ પર્વત જેવા, અશ્વો તરંગ જેવા, પેદલો જલમાનુષ જેવા, રથો મગર જેવા અને વિમાનો વહાણની જેવા દેખાવા લાગ્યા.

એ સમયે જનો ક્રોધ વૃદ્ધિ પામેલો છે એવો અભિમન્યુ રથમાં બેસીને અંધકારમાં સૂર્યની જેમ શત્રુઓની સેનામાં પેઠો. ઉત્કર્ષશાલી અભિમન્યુ ડાપથી બાણોના સમૂહરૂપે વર્ષતાં વીરત્વનો નાશ થવાથી શત્રુઓનો હુકાળ પડ્યો. તેને સ્ફુરણાયમાન થતો જોઈ વૃહદ્બલ અને કૃપાચાર્ય રથમાં બેસી બાણોથી આકાશને વ્યાપ્ત કરતા તેની સામે આવ્યા. એટલે અર્જુનકુમાર વૃહદ્બલની સામે થયો અને તેની સહાય કરવાને માટે આવેલો કૈકયરાજ કૃપાચાર્યની સામે થયો. પરસ્પર યુદ્ધ કરતા જગતને પણ ભય ઉત્પન્ન કરનારા તે ચારે જાણુઓને દૂર રહીને સૈનિકો જેવા લાગ્યા. તેમાંથી પરસ્પર રથવગરના થયેલા અને હાથમાં ખજ્જ લઈને યુદ્ધ કરતા કૈકયરાજ અને કૃપાચાર્ય ઊંચી દ્રણા કરેલા બે સર્પની જેમ વિશ્વનો ક્ષય કરવામાં પણ સમર્થ જણાવા લાગ્યા. બાણોની મહાવૃષ્ટિ કરનારા અભિમન્યુના ધ્વજ અને સારથિને રણમાં શ્રેષ્ઠ બળવાળા વૃહદ્બલે છેદી નાખ્યા. તે વખતે દૂર નિર્દોષથી ગાજતો અને ચક્રવડે પૃથ્વીને વિદારતો ભીષ્મનો રથ વેગથી યુધિષ્ઠિરનાં સૈન્યમાં આવ્યો. ભીષ્મરથવાળા ભીષ્મે બાણોથી આકાશમાં મંડપ કર્યો એટલે વર્ષાદ વર્ષતાં નાવિકા જેમ અસ્થિર થાય તેમ શત્રુસેના અસ્થિર થવા લાગી. તે સમયે શત્રુઓથી ડાપ પામેલા અભિમન્યુએ આકાશને આચ્છાદન કરીને દુર્મુખરાજના સારથિને અને ભીષ્મની ધ્વજને છેદી નાખ્યાં; તેથી ભીષ્મને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો તે જોતાંજ અર્જુનના પુત્રની રક્ષા કરવાને માટે પાંડવોના સૈન્યમાંથી દશ મોટા ચોદાઓ હાથીઆર ઉગામીને ત્યાં આવ્યા. રથના ચીત્કારથી જગતને ક્ષોભ કરતો ભીમસેન પણ રણમાં આવ્યો. તરત ભીષ્મના બાણથી તેની ધ્વજ તુટી પડી એટલે તેને અતિ ક્રોધ ચડ્યો. તેવામાં જણે પોતાના બે હાથી, સારથિ, રથ અને ઘોડાઓનો સમકળે વિનાશ કર્યો છે એવા ઉત્તરકુમારની ઉપર શત્રુરાજએ સ્વર્ણશક્તિ છોડી. તેની સામે સર્વ પ્રકારનાં હથિયારો નાખી તેને

૪૩૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

અટકાવવા માંડી પણ તેથી નહીં અટકતાં ઉત્તરકુમારના મરતકપર પડીને તેણે તેના પ્રાણ લઈ લીધા. દેવતાની આપેલી શક્તિ સફળજ થાયછે. તે બેઠને તીવ્ર દોષવાળા થયેલા અર્જુને અપરિમિત બાણોના જળથી શત્રુની સેનાને ઢાંકી દીધી. અર્જુનનાં બાણોથી પોતાની સેનાને દીન થયેલી બેઈ ભીષ્મવ્રતધારી કૌરવપતિ ભીષ્મપિતામહ ધનુષ્યનો દ્વનિ કરતા દોડ્યા આવ્યા. રિપુઓના પ્રાણને માગવા પ્રાપ્ત થયેલા ભીષ્મના માર્ગણોએ પોતામાં સિદ્ધ એવું માર્ગણ (માગણ) પણ છોડી દીધું નહીં, અર્થાત્ તેના બાણોએ ધણાના પ્રાણ લીધા. તે વખતે પાંડવોનો સેનાપતિ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન ભીષ્મની ઉપર દોડ્યો, તેઓની વચ્ચે અનેક જનના પ્રાણને હરનારો મોટો સંગ્રામ થયો.

આ પ્રમાણે આઠ દિવસપર્યંત યુદ્ધ ચાલતાં આઠમા દિવસને અંતે પાંડવો વિચાર કરવા લાગ્યા કે સર્વથા દુર્જય એવા ભીષ્મપિતામહ શત્રુઓની સેનાના સેનાપતિ થયા છે, તો તેમને કેવી રીતે મારવા ? તે વખતે કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું 'ગાંગેય સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા છે. તેઓ અસ્ત્રરહિત, નપુંસક, સ્ત્રી અને પરાક્રમુપ થયેલા પુરૂષની ઉપર પ્રહાર કરતા નથી, માટે દ્રુપદરાજનો પુત્ર શિષ્યંડી કે જે નપુંસક છે, તેને તમારા રથમાં તમારી આગળ બેસારી તમે ભીષ્મની સામે જાઓ. નપુંસકને બેઠને ભીષ્મ હાથમાથી અસ્ત્ર છોડી દેશે, પછી નિઃશંક થઈને તમે તેની ઉપર પ્રહાર કરજો.' પાંડવોએ કૃષ્ણનો આ વિચાર અંગીકાર કર્યો. નવમે દિવસે પ્રાતઃકાલે સૈનિકોને તૈયાર કરી પાંડવો અને કૌરવો રણભૂમિમાં આવ્યા. શાંતનુના પુત્ર ભીષ્મે અગ્રેસર થઈ, મેધ જેમ કરા વર્ષાવીને અષ્ટાપદ જાતિનાં જનાવરને ઉપદ્રવ કરે તેમ બાણવૃષ્ટિ કરીને પાંડવોની સેનાને ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો. એટલે અર્જુન પોતાના રથાન ઉપર બેઠ એવા દ્રુપદરાજના પુત્ર શિષ્યંડીને બેસારીને તેમની સામે આવ્યો. શિષ્યંડીને બેતાંજ અસ્ત્ર નાખવામાં મંદ થયેલા વૃદ્ધ ભીષ્મને અર્જુને ગુપ્ત રહીને તીક્ષ્ણ બાણોથી જર્જર અંગવાળા કરી નાખ્યા. 'ચર્મના ચર્મને ભેદનારાં આ બાણ અર્જુનનાં છે, પંઢનાં નથી' એમ સારથિને કહેતાં ભીષ્મ રથમાં સુધ ગયા. શ્રીષ્મઋતુમાં સુકાઈ ગયેલા સરોવરની ફરતા જેમ તૃપાર્ત મનુષ્યો ફરી વળે તેમ ભીષ્મના પડવાથી શોકવડે જેમનાં ગળાં ઈંધાઈ ગયાં છે એવા કૌરવો તથા પાંડવો તેમના વચનરૂપ જળના તૃપિત થઈને ભીષ્મને વીંટાઈ વળ્યા. તે વખતે ભીષ્મપિતામહને તૃપાર્ત બેઈ દિવ્ય અસ્ત્રને બાણનારા અર્જુને આકાશમાંથી રવિનું આકર્ષણ કરે તેમ સર્વને આશ્ચર્ય ઉપજાવતા પૃથ્વીમાંથી બાણવડે જળ આકર્ષ્યું. ભીષ્મે તે આશ્ચર્ય દુર્યોધનને બતાવીને કહ્યું

સર્ગ ૧૨ મો.]

ચક્રવ્યૂહ, અભિમન્યુનું મૃત્યુ.

૪૩૩

‘તારાથી અધિક પરાક્રમવાળા પાંડવોની સાથે સંધિ કર’. ભીષ્મનું વચન જાણે સાંભળ્યું ન હોય તેમ બતાવી, દુર્યોધને કોપથી રાત્રી પોતાની આંખ ભીમની ઉપર નાંખી. પછી દેવની વાણીથી ભીષ્મે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું, અને સર્વ સાવધ છોડી અનશન કરીને અચ્યુત દેવલોકમાં દેવતા થયા.

પછી દુર્યોધને પોતાનાં સૈન્યમાં સેનાપતિપદે દ્રોણાચાર્યનેા અભિષેક કર્યો, અને સવારે તેમને આગળ કરીને કુરુક્ષેત્રમાં આવ્યો. તેને જોઈ અર્જુને ધનુર્વેદના ગુરુ જાણી ગુરુદક્ષિણાપ્રથમ પ્રણામ કર્યો. પછી તે બંનેના બાણસમૂહે સૂર્યનાં કિરણોને ઢાંકી દહને દિશાઓ ધૂસર કરી દીધી, જેથી ચક્રવાકપક્ષીઓને દિવસ છતાં પણ વિરહોદ્ધાસ થવા લાગ્યો. તે સમયે સંસમ્પદાએ અર્જુનને સૈન્યની બહાર યુદ્ધ કરવાને બોલાવ્યો; તેથી મૃગોની સાથે મૃગપતિની જેમ અર્જુન તેમની સાથે યુદ્ધ કરવાને પ્રવર્ત્યો. યુદ્ધના આરંભે દિવસે ભગદત્તનામે ભયંકર વીર હાથી ઉપર બેસીને અર્જુનવિનાના પાંડવોના સૈન્યને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. પોતાના સૈન્યના કોલના શબ્દો સાંભળી અર્જુન સંસમ્પદાને છોડીને શીઘ્ર ભગદત્તની સામે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. ક્રોધ પામેલા અર્જુને ચિરકાળ યુદ્ધ કરી, ગજસહિત ભગદત્તને મારી, દેવોની પુષ્પવૃષ્ટિ ગ્રહણ કરી. ભગદત્ત મરતાં કૌરવની સેના રક્ષણવગરની થઈ ગઈ. પછી કેટલાક રાજાઓના કહેવાથી કૌરવોએ તે રાત્રિમાં બીજા દિવસ માટે અખંડિત ચક્રવ્યૂહ કરવાની ગોઠવણ કરી.

અર્જુન સૈન્યની બહાર આવી સંસમ્પદાને મારવા રોકાયો, એટલે ભીમ વિગેરેથી પરવરલો અભિમન્યુ ચક્રવ્યૂહમાં પેઠો. દુર્યોધન, કૃપાચાર્ય, દ્રોણ, કર્ણ અને કૃતવર્માનાં અસ્થોને નહીં ગણતો અર્જુનકુમાર ચક્રવ્યૂહનું મથન કરવા લાગ્યો. દુર્યોધન વિગેરે વીરોએ ભીમાદિકને યુદ્ધમાં રોકી રાખ્યા, એટલે અભિમન્યુ અને જયદ્રથ પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. લોહમય અને દિવ્ય એવા અસ્રસમૂહથી ચિરકાળ યુદ્ધ કરીને જયદ્રથે સૂર્યાસ્ત સમયે અભિમન્યુને મારી નાખ્યો. તે સાંભળી ક્રોધ પામેલો અર્જુન બીજા દિવસના અસ્તની અગાઉ જયદ્રથના વધની પ્રતિજ્ઞા કરીને શત્રુઓની સેનામાં પેઠો. ક્રોધી અર્જુનને વચમાં દ્રોણાદિકે રૂંધ્યો, પરંતુ ક્ષણવારમાં તો તેણે બાણોની ધારાથી શત્રુઓનાં રણક્ષેત્રને રૂધિરના કાદવથી ભરપૂર કરી દીધું. સસ્યકિ અને ભીમસેન અર્જુનની પછવાડે આવ્યા. પરંતુ દુર્યોધને ભીમને રૂંધ્યો અને ભૂરિશ્રવાએ સત્યકિને રૂંધ્યો. રાજરોગ જેમ બીજા અનેક વ્યાધિઓથી વીંટાયેલ હોય તેમ જયદ્રથની ફરતા તેના રક્ષણ માટે અનેક રાજાઓ વીંટાઈ રહેલા હતા, તથાપિ ઈંદ્રકુમાર અર્જુને દિવસને અંતે જયદ્રથને

૪૩૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.

દીઠો. અર્જુનની ઉપર પડતાં છ વીરોનાં અસ્ત્રોથી સર્વ વિશ્વને દુઃસહ પ્રલયકાળની શંકા થઈ પડી. સાત્યકિનો વધ કરવામાં તત્પર એવા ભૂરિશ્રવાના હાથને અર્જુને છેદી નાખ્યો; એટલે કોપથી સાત્યકિએ તેને મારી પણ નાખ્યો. અહીં જયદ્રથને અશ્વ, રથ, સારથિ અને અસ્ત્ર વગરનો કરીને અર્જુને પોતાની પ્રતિજ્ઞા સંભારી, અને સૂર્ય અસ્ત થતાં પહેલાં તેને મારી નાખ્યો. આ પ્રમાણે ચૌદ દિવસના યુદ્ધમાં દુર્યોધનની સાત અક્ષૌહિણી સેનાનો વિનાશ થયો; તેથી દુર્યોધનને અત્યંત દુઃખ થયું. પછી કૌરવોએ રાત્રે યુદ્ધ કરવાવડે જય મેળવવાની આશા ખાંધી. જ્યારે પાંડુકુમારે સુઈ ગયા ત્યારે તેઓ ધ્રુવડપક્ષીની જેમ આવીને અકસ્માત્ તુટી પડ્યા. તે વખતે ભીમના જેવો ભયંકર ભીમનો કુમાર ધટોત્કચ શત્રુઓને ત્રાસ કરતો માયાયુદ્ધથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તેને જોઈને કર્ણ કોપ પામ્યો, તેથી અકસ્માત્ ખાણોનો મંડપ કરીને તેણે તેને ઢાંકી દીધો. ધટોત્કચે તે ખાણોને ગદાથી છેદી નાખ્યા. પછી દેવે આપેલી સ્ફુરાયમાન અગ્નિના કણોથી વીંટા-એટી એક શક્તિ કહ્યું ધટોત્કચના પ્રાણ લેવા માટે મૂકી, તેથી ધટોત્કચ પ્રાણાંત મૂર્છા પામ્યો.

પ્રાતઃકાલે રણકર્મમાં યમજેવા દ્રોણાચાર્યે સૈન્યને ઉપદ્રવિત કરીને વિરાટ અને દ્રુપદરાજ તેની સામે થવાથી તે બંનેને મૃત્યુ પમાડી દીધા. વિરાટ અને દ્રુપદરાજનાં મૃત્યુથી ધર્મરાજનું સૈન્ય જ્યારે ગ્લાનિ પામ્યું, ત્યારે પોતાના સુભટોને સ્થિર કરતો ધૃષ્ટદ્યુમ્ન દ્રોણની સામે આવ્યો. જેમાં હાથીઓ પડે છે, અશ્વો ત્રાસ પામે છે, અને રથો ભાંગે છે એવું ધૃષ્ટદ્યુમ્ન અને દ્રોણાચાર્યનું ચિરકાળ થતું યુદ્ધ જોઈ આકાશમાં રહેલા ખેચરો પણ ભય પામ્યા.

એવે સમયે માલવદેશના રાજનો અશ્વત્થામા નામે હાથી મરાણો, તે સાંભળી સર્વ સૈન્યમાં ' અશ્વત્થામા હણાયો, અશ્વત્થામા હણાયો ' એવો અદ્ભુત ધ્વનિ પ્રસરી ગયો. તે વાણી સાંભળી ' પોતાનો પુત્ર અશ્વત્થામા હણાઈ ગયો ' એવું માનતા દ્રોણાચાર્ય ગુરુ રણ કરવામાં મંદ થઈ ગયા, અને ' શું કરવું ' ? એ વિચારમાં જડ જેવા થઈ ગયા. તે વખતે અવસર જોઈને છળમાં બળવાલા ધૃષ્ટદ્યુમ્ને ખાણથી વધિક્ષા દ્રોણાચાર્ય વિધુર થતાં અનશન લઇને ખ્રલલોકમાં ગયા. પોતાના પિતાના મરણના ખબર સાંભળી બળથી ઉદ્ધત એવા અશ્વત્થામાએ પાંડવોની સેનાનો ખાણસમૂહથી ઘણો વિનાશ કર્યો, અને સર્વ સેનાનો વિનાશ કરવાને તેણે રોષથી નારાયણી અસ્ત્ર છોડ્યું જેના તણખાથી સર્વ દિશાઓ અને આકાશ વિ-જળીની જેમ પૂરાઈ ગયું. કૃષ્ણના કહેવાથી વિનયવડે નમ્ર એવા પાંડવોએ તે અ-

સર્ગ ૧૨ મો.]

ભયંકર યુદ્ધ, કૌરવ પક્ષની થતી જતી હાર.

૪૩૫

સ્રને નિષ્ક્રુણ કરી નાખ્યું. “વિનયથી શું સિદ્ધ ન થાય ?” એવી રીતે અવિચ્છિન્ન બાર પહોરસુધી યુદ્ધ પ્રવર્તતાં ધણી વીરો ક્ષય પામી ગયા.

પછી કૌરવોએ અંગદેશના રાજા કર્ણને સેનાપતિના પદ ઉપર નીમ્યો. “સર્વ પ્રાણીઓને આશા મહા બળવાન છે.” પ્રાતઃકાલે ગાંધારીના પુત્રો પરાક્રમી કર્ણને આગળ કરી આયુધ ઉઘારીને યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાએ રણમાં આવ્યા. બંને સૈન્યમાં શસ્ત્રવડે ઉત્તત એવો ઉજ્જવળ સંદેહ ઉત્પન્ન થયો, જે સર્વ સૈનિકોને પરસ્પર દુઃસહ અને દુર્ભેદ થઈ પડ્યો. કર્ણસુધી ધનુષ્યને ખેંચતો કર્ણ સમુદ્રના જેવો ધ્વનિ કરતો શત્રુઓને ત્રાસ પમાડતો રણક્ષેત્રની મધ્યમાં આવ્યો. જેમ સૂર્ય પોતાનાં દિરણો આસપાસ, ઊંચે અને નીચે પ્રસારે છે, તેમ તેનો પુત્ર કર્ણ પણ શત્રુઓમાં પોતાનાં બાણોને પ્રસારવા લાગ્યો. સમાન ભુજપરાક્રમવાળા અર્જુન અને કર્ણ પ્રલયકાળમાં ઉદય પામેલા સૂર્યની જેમ ઉચ એવા બાણોથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. પૂર્વના કોપથી પ્રેરાયેલા ભીષ્મ દુઃશાસનને ઇંધી લીધો, અને તેને પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર પછાડી તેની ભુજાઓ ઉખેડી નાખી. દુઃશાસનના રૂધિરથી રક્ત થયેલી ભૂમિને જોઈ તેનો રંગ અઘાપિ બાણે બતાવતો હોય તેમ રક્ત થઇને સૂર્યે તેજ વખતે પશ્ચિમદિશાનો આશ્રય કર્યો.

પ્રાતઃકાલે અર્જુનના વધની અપેક્ષા કરતો કર્ણ શત્રુને સારથિ કરી શંખ-ધ્વનિના મિથથી ગર્જના કરતો રણભૂમિમાં આવ્યો. આકાશમાં, દિશાઓમાં અને પૃથ્વી ઉપર સર્વ પ્રાણીવર્ગની ઉપર વાયુથી મેઘના કણની જેમ તેમનાં બાણો જણાવા લાગ્યાં. સર્વ મંત્રાસ્રોને બાણનારા અર્જુને કર્ણે મૂકેલા નાગાસ્રને ગરૂડાથી નિવારી દીધું; તેમજ બીજાં પણ તેનાં અસ્રોને પ્રલસ્રોવડે નિષ્ક્રુણ કર્યાં. પ્રાતે સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રપર આવતાં પૂર્વ ઉપકારવડે ખરીદ કરેલા પન્નગેંદ્રની સહાયથી ધનંજયે (અર્જુને) કર્ણને મારી નાખ્યો.

બીજા દિવસે શત્રુને સેનાપતિ કરી કૌરવો મંદ ઉત્સાહે રણમાં આવ્યા. શત્રુઓના મનમાં શત્રુરૂપ શત્રુચરાજ શત્રુઓની ઉપર બાણો છોડતાં એક યુધિષ્ઠિરાજાજી ખરેખરા યુધિષ્ઠિર થયા, એટલે યુદ્ધમાં સ્થિર થયા. સહદેવે પણ ક્રોધ પામી બાણસમૂહથી ગગનસાગરને પૂરી પોતાની સામે આવેલા ક્રોધી શકુનિને ઇંધી દીધો. પછી ઉત્તરકુમારને શત્રુએ મારેલો તે વૈરને સંભારીને ધર્મરાજાએ ક્રોધથી સકળ શક્તિવડે શત્રુચરાજને મારી નાખ્યો. “વીર પુરૂષોનો ક્રોધ વૈરિને મારીનેજ શાંત થાયછે.” પછી કર્મસાક્ષી સૂર્ય જ્યારે અસ્ત પામ્યો, ત્યારે પો-

૧ કર્ણ સૂર્યપુત્ર કહેવાતો હતો.

૪૩૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

તાનાં કામથી લજ્જા પામેલો. ભીરુ દુર્યોધન ક્રોધથી નાસીને સરૌવરમાં પેસી ગયો. અશ્વત્થામા, કૃતવર્મા અને કૃપાચાર્ય પણ દુર્યોધનની પદશ્રેણી જોતાં તે સરૌવર પાસે આવ્યા. પછી જોવા તે સરૌવરમાં રહેલા દુર્યોધનને તેઓ બોલાવતા હતા, તેવામાંજ તેમની પછવાડે પાંડવો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એક અક્ષૌહિણી સેનાથી શત્રુઓને ક્ષોભ કરતા પાંડવો તે સરૌવર પાસે આવી જળમાં તિરોહિત થયેલા દુર્યોધનને વીંટી લઈને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા; ‘વીરેંદ્ર દુર્યોધન ! આ તો કરેલું પલાયન તારા પૂર્વે મેળવેલા કીર્તિ ગુણવાળા ક્ષત્રીવટનું પલાયન છે, તેથી તે તને યુક્ત નથી. વળી જે પોતાનાં વિદ્યાસ્રવડે સમુદ્રને શોષણ કરવા સમર્થ છે, તેવા અર્જુનના રોષ આગળ શું તું આમ સંતાઈને રહી શકીશ ? જો કદિ બધાની સાથે યુદ્ધ કરવાને તું સમર્થ ન થઈ શકે, તો તારી ઇચ્છાપ્રમાણે ગમે તે એક વીરની સાથે તારા ઇચ્છિત યુદ્ધે કરીને યુદ્ધ કર; આ કથન તારા મનમાં વિચારીજો’ તે સાંભળી મનસ્વી દુર્યોધન બહાર નીકળીને બોલી ઉઠ્યો ‘હું પરાક્રમી ભીમની સાથે ગદાયુદ્ધથી યુદ્ધ કરીશ.’ પાંડવોએ તેમ કરવું અંગીકાર કર્યું એટલે દુર્યોધન મોટા જળચર પ્રાણીની જેમ જયની ઇચ્છાથી સરૌવરમાંથી બહાર નીકળ્યો. બીજાઓ સભ્ય થઈને જોવા ઊભા રહ્યા, એટલે ભીમસેન અને દુર્યોધન ગદા લઈને પરસ્પર યુદ્ધ કરવા દોડ્યા. તેઓ ચિરકાળ પરસ્પર ગદાધાતને વંચી ઢાપથી રાતાં મુખ થવાથી દેવતાઓને પણ દુઃપ્રેક્ષ્ય થઈ પડ્યા. છેવટે છલંગ મારવામાં પ્રવીણ એવા દુર્યોધનને ચરણમાં ગદા મારીને ભીમસેને પૃથ્વીપર આલોટાવી દીધો. તેના ભૂમિપર પડ્યા પછી તેના મુગુટને ભીમે ચરણધાતથી ચૂર્ણ કરી નાખ્યો. તે જોઈ બલદેવના મનમાં રોષ આવ્યો. પરંતુ જ્ઞાતિસંબંધથી શંકા પામી મનમાં ડોપ ધરતા હલધર પાંડવોને ત્યાંજ છોડી રીસાઈને જતા રહ્યા. તત્કાળ પાંડવો ધૃષ્ટદ્યુમ્ન અને શિખંડીને સૈન્યની રક્ષા માટે રાખી કૃષ્ણને સાથે લઈને બલદેવનું શાંતવન કરવા તેમની પાછળ ગયા. તે સમયે કૃતવર્મા, કૃપાચાર્ય અને અશ્વત્થામા એ ત્રણે વીરો દુર્યોધનને જોવાને રણક્ષેત્રમાં આવ્યા. દુર્યોધનની તેવી અવસ્થા જોઈ પોતાની નિંદા કરતા તેઓ બોલ્યા ‘અમને પ્રસન્ન થઈને આજ્ઞા આપો, જેથી અઘાપિ અમે પાંડવોને હણી નાખીએ’ ‘પાંડવોને હણીએ’ એ વચન સાંભળતાંજ જેનું મન ઉચ્છ્વાસ પામ્યું છે એવા દુર્યોધને તેમનો હાથવડે સ્પર્શ કરી પાંડવોના વધને માટે આજ્ઞા કરી. તેઓ પાંડવરહિત શૂન્ય બલમાં જઈ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન અને શિખંડીની સાથે ચિરકાળ યુદ્ધ કરી તેમને મારીને પાંડવોના બાળપુત્રોને હરી લાવ્યા અને તેમનાં મસ્તક લઈને દુર્યોધનની પાસે મૂક્યાં. તે બાળપુત્રોનાં મસ્તકો જોઈ

સર્ગ ૧૨ મો.]

દુર્યોધનનું પશું-જરાસંધનો ક્રોધ.

૪૩૭

દુર્યોધને તેઓને કહ્યું ‘ અરે ! ધિક્કાર છે તમને ! આ પાંડવપુત્રોનાં મસ્તક અહીં મારી આગળ કેમ લાવ્યાં ? પણ તેમનાં તેવાં ભાગ્ય હશે ! પરંતુ આમ કરવાથી કાંઈ પાંડવોનો ક્ષય થયો નહીં ’ આ પ્રમાણે બોલતા દુર્યોધને દુઃખાર્ત થઈને તે મસ્તકો તેમને પાછાં આપ્યાં, તેથી કૃપાચાર્ય વિગેરે લજ્જા પામી શોક કરતા કરતા કોઈ ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા. અહીં પાંડવો બલભદ્રને ભક્તિવચનથી અનુકૂળ કરી પોતાનાં સૈન્યમાં આવ્યા, ત્યાં પોતાના બાળપુત્રોને મારેલા સાંભળીને શોકાતુર થયા. પછી કૌરવોના અને પોતાના પુત્રોનાં પ્રેતકાર્ય પાંડવોએ સરસ્વતીને કાઠે કર્યાં.

દુર્યોધન મૃત્યુ પામ્યો તે બપોર સાંભળી, મગધદેશના રાજા જરાસંધે ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થઈ સોમકરાજને મોકલ્યો. તેણે આવીને પાંડવોની સાથે રહેલા સમુદ્ર-વિજયને ધીરવાણીએ જરાસંધનો આ પ્રમાણે સંદેશો કહ્યો:— ‘ તમારાં બળથી અને સહાયથી મારા મિત્ર દુર્યોધનને પાંડવોએ જ મારી નાખ્યો છે તેથી કંસના વધ કરતાં પણ મને ધણું મારું લાગ્યું છે; માટે હવે રામકૃષ્ણને અને પાંડવોને મને સોંપી દો, નહિ તો હું આવું છું, તમે સત્વર યુદ્ધ કરવામાં અગ્રેસર થાઓ’. આવો જરાસંધનો સંદેશો સાંભળી રામકૃષ્ણે તેને ધિક્કાર આપ્યો; તેથી ક્રોધાયમાન થઈને સોમકે પોતાના રાજા જરાસંધને તે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તે સમયે જરાસંધના હંસકનામના મંત્રીએ કહ્યું “ હે રાજન્ ! ઉત્સાહશક્તિ અને પ્રભુશક્તિ કરતાં પણ મંત્રશક્તિ બલવતી છે. મંત્રશક્તિવગરજ કંસ અને કાલ વિગેરે પરાલવ પામી ગયા છે. મંત્રશક્તિવાળાઓને પગલે પગલે સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે વિચારી જુઓ કે યાદવો હમણાં સર્વ પ્રકારે ઉદયવાળા છે. વળી તેઓનું પરાક્રમ પૂર્વે આપે બેથેલું છે. તે કરતાં પણ અસારે રામકૃષ્ણ સર્વથી અધિક પરાક્રમવાળા થયા છે, અને તેમના પુત્રો પ્રદુમ્ન અને શાંબ પણ તેવાજ પરાક્રમી છે. વળી તેમનાં કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા એક નેમિકુમારજ ત્રણ લોકનો વિજય કરવાને સમર્થ છે; ઈંદ્રોએ પણ નમેલા તે નેમિની સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા પણ ઠાણ કરે ? વળી તાદૃશ પરાક્રમવાળા પાંડવો પણ તેનાં સૈન્યમાં છે. તેઓમાં એક મહાનેમિ તો સર્વ ગ્રહોમાં સૂર્યની જેમ રહેલા છે. આવી રીતે આ સમયમાં કાળબળ અને શત્રુઓની મોટી ઉત્પત્તિ જણીને, હે સ્વામી ! આપને હાલ તેમની સાથે યુદ્ધ કરવું ઘટતું નથી. હમણાં સાહસ કરવાથી ઉલટો આપણાં તેજનો ક્ષય થવાનો છે. ” હંસકમંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળી જરાસંધ ક્રોધથી રાતાં નેત્ર કરી બોલ્યો ‘ હે મૂઢ-મંત્રી ! જરૂર તને યાદવોએ ખુટ્યો છે. તારા મંત્ર(વિચાર)ની સાથે એ

૪૩૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ગોવાળીઆનાં સૈન્યને રણમાં મારીને હમણાજ મારી પુત્રીની પ્રતિજ્ઞાને હું પૂર્ણ કરીશ.' આ પ્રમાણે કહીને જરાસંધે પોતાના મંત્રીઓની પાસે ચક્રવ્યૂહ રચાવ્યું, અને પ્રાતઃકાળે શનિપત્ની ગામની પાસે યુદ્ધ કરવા માટે આવવા યાદવોને નિમંત્રણ કર્યું. પછી જરાસંધે સર્વની સંમતિથી પોતે પટબંધ કરીને હિરણ્યનાભને પોતાનાં સૈન્યમાં સેનાપતિ કર્યો. પ્રાતઃકાળે યાદવો પણ ગરુડવ્યૂહ રચી શુભ શુકનથી ઉત્સાહ ધરતા રણાંગણમાં આવ્યા. સમુદ્રવિજયે પોતાનાં સૈન્યમાં બળવાન પુરુષોમાં મુખ્ય એવા અનાદૃષ્ટિને મોટા ઉત્સવ સાથે સેનાપતિપણનો અભિષેક કર્યો. એ અવસરે માતલિ સારથિ ઈંદ્રની આજ્ઞાવડે કાંતિથી આકાશને પ્રકાશિત કરતો એક રથ લઈને ત્યાં આવ્યો. શ્રી નેમિપ્રભુ તેમાં વિરાજમાન થયા. પરસ્પર અજ્ઞોના સંઘટ્ટથી સ્ફુરણાયમાન થતા અશ્વિકણ્વડે પ્રજ્વલિત એવા તે બંને વ્યૂહ જાણે પ્રલયકાળના અગ્નિ હોય તેમ સામસામા મળી ગયા. તેઓના વાજિત્રોના શબ્દોથી, ઘોડાના હણહણાટથી, રથોના ચીત્કારથી, અને સુભટાના સિંહનાદથી જગત્ ખંધું ભંગુર થઈ ગયું. જરાસંધના હુંકારયુક્ત તિરસ્કારોથી અને ચક્રવ્યૂહના અગ્રેસરના વીરોથી પ્રથમ કૃષ્ણના સૈનિકો ભંગ પામી ગયા; એટલે વ્યૂહના દક્ષિણ અને વામભાગતરફ મહાનેમિ અને અર્જુન અને વ્યૂહના મુખ્યભાગતરફ અનાદૃષ્ટિ દોડી આવ્યા. સિંહનાદ નામનો શંખ મહાનેમિએ, દેવદત્ત નામનો શંખ અર્જુને અને બલ્લાહક નામનો શંખ અનાદૃષ્ટિએ મોટા નાદથી હુંકવા માંડ્યો. તેઓના શંખના ધ્વનિથી, ધનુષ્યના ટંકારથી, રથના ચીત્કારથી અને બાણોના સમૂહથી શત્રુઓનું સૈન્ય પરમ દીનતાને પામી ગયું. તે ત્રણ વીરોએ કાપ કરી ત્રણે ઠેકાણેથી શત્રુના વ્યૂહને તોડી પાડ્યો. એટલે તે માર્ગે ધણા વીરો તેમાં પેઠા. પછી મહાનેમિ સામે રૂક્મિ, ધનંજય સામે શિશુપાળ અને અનાદૃષ્ટિ સામે હિરણ્યનાભ ક્રોધથી યુદ્ધ કરવાને આવ્યા. પરસ્પર વિવિધ આયુધને વર્ષાવતા તે છ વીરોનો સંગ્રામ દેવતાઓને પણ થોડા વખતમાં અતિ ભયંકર દેખાવા લાગ્યો. એવો કોઈ સ્વાર, એવો કોઈ નિષાદી (ગજરૂઢ), એવો કોઈ પદ્માતિ કે એવો કોઈ રથી ન રહ્યો કે જેની ઉપર મહાનેમિનાં બાણોએ વિશ્રાંતિ કરી ન હોય. મહાનેમિનાં બાણોથી વ્યાપ્ત થઈ ગયેલા રૂક્મિની રક્ષા કરવાને માટે વેણુહારી વિગેરે સાત રાજાઓ જરાસંધની આજ્ઞાથી આવ્યા. તે આઠે વીરોનાં બાણોને તારાઓના પ્રકાશને સૂર્ય છેદી નાખે (ઢાંટી દે) તેમ મહાનેમિએ હાથચાલાકીથી છેદી નાખ્યા. છેવટે શિવાદેવીના કુમારનો સંહાર કરવાને માટે રૂક્મિએ વણુપાસેથી મેળવેલી શક્તિ છોડી, જેમાંથી તેમની આગળ અનેક કૂર વ્યંતરો પ્રગટ થવા માંડ્યા; તેથી અરિષ્ટનેમિની આજ્ઞા લઈને માતલી સારથિએ મહાનેમિનાં બા-

સર્ગ ૧૨ મો.]

કૃષ્ણ અને જરાસંધ વચ્ચે થયેલું મહાયુદ્ધ.

૪૩૯

ણમાં તત્કાળ ઈંદ્રના વજ્રનું સંક્રમણ કર્યું. વજ્રમય બાણના ધાતથી મહાનેમિએ તત્કાળ તે શક્તિને પાડી નાખી અને રૂકિમના કપાળમાં એક બીજું બાણ માર્યું, તેથી ભૂમિપર પડી ગયેલા રૂકિમને પોતાના રથમાં ઉપાડી લઇને વેણુહારી લાંથી આલ્થો ગયો. એટલે બીજા સાત રાજાઓ પણ ભય પામીને નારી ગયા. સમુદ્ર-વિજયે દુભને, સ્તિમિતે ભદ્રકંઠને અને અશોક્ય પરાક્રમવાળા ક્ષોભ્યે સુસેનરાજને મારી નાખ્યા. એવી રીતે ક્રોધ પામેલા યાદવ વીરોએ જરાસંધના ધણુ પરાક્રમી રાજાઓને યુદ્ધમાં મારી નાખ્યા. તે સમયે તીવ્ર કિરણવાળો સૂર્ય વીર લોકોની તીવ્રતાને જાણે સહન કરી શક્યો ન હોય, તેમ પશ્ચિમ સમુદ્રમાં આલ્થો ગયો (અસ્ત પામ્યો), અને સૈનિકો પોતાના આશ્રયસ્થાનતરફ આલ્થો ગયા.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે મહારથી રાજાઓથી વીંટાએલો હિરણ્યનાભ નદીમાં મહાહસ્તી પેસે તેમ યાદવોની સેનામાં પેઠો. તત્કાળ જયસેન અને મહીજય ક્રોધ કરી શ્રાવણ ભાદરવાની જેમ બાણધારાને વર્ષાવતા તેની સામે દોડી આવ્યા. તેઓ વચ્ચે લોહમય શસ્ત્રોથી અને દિવ્ય અસ્ત્રોથી મહા યુદ્ધ થયું; જેથી દેવતાઓને પણ ત્રણ જગત્ના મથનની શંકા થઈ પડી. ક્રોધ પામેલા હિરણ્યનાભે પોતાને અવસર મળતાં જ જયસેન અને મહીજયને થોડા વખતમાં મારી નાખ્યા. તેમનો વધ જોઈ ક્રોધ પામેલા સ્પષ્ટ પરાક્રમી અનાદૃષ્ટિએ હિરણ્યનાભના રથને, ઘોડાને, સારથિને અને હિરણ્યનાભને અનુક્રમે મારી નાખ્યા. પોતાના અંધુનો નાશ સાંભળી રથનેમિએ જરાસંધના ઓગણત્રીશ પુત્રોને મારી નાખ્યા. પછી પરાક્રમી રથનેમિ જરાસંધની સર્વ સેનાનું મથન કરીને પોતાના સૈન્યતરફ પાછો ફર્યો.

ત્રીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે જરાસંધે શિશુપાળને સેનાપતિ કર્યો, અને પોતે રામકૃષ્ણનો વધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. શિશુપાળને આગળ કરી જરાસંધની સેનાએ રણયજ્ઞના ભુખ્યા એવા યાદવોને નિમંત્રણ કર્યું. હંસક મંત્રીએ કહેલી હકીકતને આધારે રામકૃષ્ણને ઓળખી શત્રુઓને ભય આપનાર અને ઈર્ષ્યાળુ જરાસંધે તેમની સામે પોતાનો રથ હાંક્યો. ક્રોધ પામેલા યમરાજની જેવા જરાસંધને આવતો જોઈ બલભદ્રના દશ પુત્રો બાણશ્રેણીને વર્ષાવતા તેની સામે દોડ્યા. પોતાના આત્માને વીર માનતો અને વીરપણાનાં વચનો બોલતો શિશુપાળ કૃષ્ણની સામે પોતાનો રથ લઈ જઈને આણે છોડવા લાગ્યો. કૃષ્ણે ક્રોધ કરીને શિશુપાળનાં મુગટ, કવચ, ધનુષ્ય, સારથિ, રથ, ઘોડા અને તેનું મસ્તક અનુક્રમે છેદી નાખ્યાં. પછી જરાસંધના અઠ્યાવીશ પુત્રો ડોપ કરી બલભદ્રની સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા, પણ બલભદ્રનાં અસ્ત્રોથી સ્વદૃપ સમયમાં મૃત્યુ પામી ગયા. જરાસંધે ક્રોધથી બલભદ્રના

૪૪૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

પુત્રોને હણીને બલભદ્રના મસ્તકપર ગદા નાખી, જેથી બલરામ મૂર્છા પામી ગયા. તેમને મારી નાખવાને ઇચ્છતા જરાસંધને બેઈ સર્વ વીરશિરોમણિ અર્જુન વચમાં આવીને તેની સામે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. કૃષ્ણે બલરામની તેવી અવસ્થા જાણીને ક્રોધથી જરાસંધના ઓગણોતર પુત્રોને મારી નાખ્યા. તે સમયે સૂર્ય અસ્તાચલપર જતાં પોતપોતાનાં સ્વામીની આજ્ઞાથી અનુક્રમે બંને સેનાઓ રણક્ષેત્રમાંથી પાછી ફરી. જરાસંધે શત્રુઓને યુદ્ધમાં દુર્જય માની પોતે સિદ્ધ કરેલી જરાનામની અસુર સુંઢરીને રાત્રિએ યાદવોનાં સૈન્યમાં મોકલી. શ્રીનેમિનાથ, કૃષ્ણ અને બલભદ્રવિના સર્વઉપર અત્યંત જરાવસ્થાને પ્રગટ કરતી એ જરા અસુરી બીજી કાળરાત્રિ હોય તેમ સર્વ સેના ઉપર વ્યાપી ગઈ. સ્વેચ્છાએ વૃદ્ધિ પામતી તે જરાથી બધી સેના બ્રષ્ટ ચેતનાવાળી થઇને માત્ર કિંચિત્ ઉચ્છવાસ લેવા લાગી. પ્રાતઃકાળે બ્રષ્ટ થતાંજ પ્રતાપી કૃષ્ણે પોતાની સેનાની તેવી સ્થિતિ જોઇને મનમાં જરા ગ્લાનિ પામી નેમિ-કુમારને કહ્યું. “હે બંધુ ! મારા ક્ષયની જેમ આ સૈન્ય બધું શૂન્યાંગપણાને પામી ગયું, બલભદ્ર પણ ગદાઘાતથી વિધુર થયા અને બીજાઓપણ છતા અછતા થઈ ગયા. આમ થવાથી હુંતો નેત્રવિનાના દેહની જેવો ફીકો થઈ ગયો છું; હવે તો માત્ર તમારી સહાયથીજ શત્રુઓનો વિનાશ થાય તેમ છે. આ શત્રુ સમગ્ર બળસંયુક્ત છે અને છળપ્રિય છે, તેથી તે આપણા સૈન્યને હણવાને આવેલ છે, માટે હવે તો તમે રણમાં ચાલો. હે દેવ ! કેસરીસિંહની જેવા તમે જ્યાંસુધી સજ્જ થયા નથી ત્યાંસુધીજ શિયાળની જેમ સર્વ સુર, અસુર અને મનુષ્યોના સ્વામીઓ બળવાન છે. તમારી જીજ્ઞાસા બળમાં આ ત્રૈલોક્ય તન્મયતાને પામે છે. અર્થાત્ સર્વનું બળ તેમાં સમાઈ જાય છે, અને આ ઉપેંદ્રાદિક તમારી આગળ ફિક્કર હોય તેમ રહેલા છે.” આવાં કૃષ્ણનાં વચન સાંભળી અવધિજ્ઞાને બેઈ હાંતરૂપ ચંદ્રકાંતિથી પાપાંધિકારનું હરણ કરતા શ્રી નેમિ ભગવંત બોલ્યા “હે શ્રીકાંત ! સાંભળો, સંબ્રમ પામેલા આ તમારા શત્રુએ તમારા સૈન્ય ઉપર જરાને મોકલી છે, તેથી આ સર્વ સેના વિધુર થઈ ગયેલી છે. તમે એકલા પણ આ રણસંકટમાં શત્રુઓને હણશે એ સત્ય છે, પણ આ તમારું સૈન્ય તો ખરેખર આ જરાવડે પ્રાણ છોડી દેશે, માટે તેનો ઉપાય કહું તે સાંભળો:—પાતાળમાં ધરણેંદ્રનાં દેવાલયમાં ભાવી તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથની અતિ મહિમાવાળી પ્રતિમા છે; માટે ધરણેંદ્રની ત્રણ દિવસ ત્રણ ઉપવાસથી આરાધના કરીને તેની પાસે તે પ્રતિમાની યાચના કરો. એટલે એ રીતે આરાધેલો ધરણેંદ્ર તમને તે પ્રતિમા આપશે; તે પ્રતિમાનાં ચરણકમળનાં સ્નાનજળનું સિંચન કરવા-

૧ અહીં એક શ્લોક છે તેનો અર્થ પ્રસંગને અનુસરતો ન બેસવાથી મંડી દેવો પડ્યો છે.

સર્ગ ૧૨ મો.]

નેમિકુમારનું પરાક્રમ, કૃષ્ણને પદ્માવતીનું દર્શન.

૪૪૧

થી તમારું સર્વ સૈન્ય ક્ષણવારમાં મોહિતપણું તજી દઇને સ્વસ્થ થશે.” કૃષ્ણ બોલ્યા ‘હું જેટલીવાર ધરણેંદ્રના ધ્યાનમાં તત્પર રહું તેટલીવાર આ સેનાનું રક્ષણ કેાણ કરશે?’ પ્રભુએ કહ્યું ‘ત્યાંસુધી શત્રુઓના સંકટથી હું રક્ષા કરીશ’ તે સાંભળી હર્ષ પામેલા કૃષ્ણ ધરણેંદ્રના આરાધનમાં તત્પર થયા. પોતાનું મન તેના ઉજ્જવળ ધ્યાનમાં જોડી દીધું.

અહીં યાદવનું સૈન્ય રેડું જોઇ પરાક્રમી જરાસંધ ચતુરંગ સેના લઇને ચઢી આવ્યો, અને ગગનમાં મંડપ રચતો તેમજ રવિને ઢાંકી દેતો જરાસંધ બીજા મેધની જેમ બાણવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. તે વખતે નેમિકુમારની આજ્ઞાથી માતલિ સારથિએ ચક્રવાતની જેમ પ્રભુસંયુક્ત પોતાના રથને યાદવ સૈન્યની આરે બાબુ ફેરવવા માંડ્યો. તે રથના ભમવાથી આખું વિશ્વ નિશ્ચેષ્ટિ થઈ જાય તો પછી એક જરાસંધના સૈન્યનું તો શું કહેવું? પછી ત્રણ જગત્માં જનો શખ્દ વ્યાપી રહેછે એવા મહાશંખને પ્રભુએ પૂર્યો અને લયંકર શખ્દ કરતું ઈંદ્રધનુષ્ય ખેંચીને તેનો ટંકારવ કર્યો. તે ધનુષ્યનો શખ્દ પ્રલયકાળના સમુદ્ર અને વર્ષાદના ઉત્કટ ગર્જરવની જેમ સર્વને દુઃસહ થઈ પડ્યો. પછી સર્વ તરફ અસંખ્ય બાણો ચાલાકીથી છોડવા માંડ્યા, જેથી શત્રુઓ સર્વ ઠેકાણે વ્યાપકની જેમ પ્રભુને સર્વમય જોવા લાગ્યા. તેમના રથના ફરવા સાથે છુટેલી બાણોની શ્રેણીને ભેદવાને અસમર્થ એવા સર્વ રાજાઓ રણમાં સાક્ષીભૂત હોય તેમ દૂર બિલા રહ્યા. પ્રભુએ તે રાજાઓનાં કવચ, ધનુષ્ય, સુગટ, દ્વંજ અને બાણ છેદી નાખ્યાં; પણ દયાળુ પ્રભુએ તેમના પ્રાણ હર્યા નહિ.

અહીં કૃષ્ણ ધ્યાનમાં લીન થયા હતા. તેમની આગળ ત્રીજે દિવસે કાંતિના પુંજની અંતર્ગત રહેલાં પદ્માવતી દેવી પ્રગટ થયાં. દેવીઓના ગણનીસાથે પોતાની સામે બિલેલાં તે દેવીને જોઇ પ્રણામ કરીને કૃષ્ણ સ્તુતિપૂર્વક આ પ્રમાણે વચન બોલ્યા “હે પવિત્ર દેવિ ! આજે હું ધન્ય, કૃતાર્થ અને પવિત્ર થયો. વળી આજે મારા સર્વ મનોરથ સફલ થયા કે જેથી મને તમારું દર્શન થયું. હે દેવિ ! તમારા વૈભવને મારી જિંહાએ કેટલો વર્ણવું ! જને કહેવાને ઈંદ્રાદિક દેવતાઓ પણ સમર્થ થતા નથી.” આવાં ભક્તિભરેલાં વચનથી પ્રસન્ન થયેલાં તે દેવી બોલ્યાં ‘હે કૃષ્ણ ! જે કાર્ય માટે તમે મારું સ્મરણ કર્યું હોય તે કહો.’ તે સાંભળી વિષ્ણુ બોલ્યા ‘હે પરમેશ્વરી ! જે તમે સંતુષ્ટ થયાં હો તો મને પાર્શ્વનાથનું અદ્ભુત બિંબ આપો, જેથી જરાએ અસ્ત થયેલું આ સૈન્ય તેમનાં સ્નાત્રજળથી સજ્જ થઈને શત્રુઓને મારે અને સદા તમારી પૂજા કરે.’ પદ્માવતી બોલ્યાં ‘હે કૃષ્ણ ! આ તમારા બંધુ શ્રીનેમિકુમાર કે જે વિજયવાન, જગત્ની રક્ષા કર-

૪૪૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બો.

વામાં સમર્થ, જગત્ના પ્રભુ, જગદ્વ્યાપી, જગત્માં વીર, જગત્ના શુર, સર્વદર્શી, સર્વજ્ઞ, જિનેશ્વર અને જેઓને યોગીશ્વરો પણ નમસ્કાર કરી રહ્યા છે એવા છે તે પ્રભુની આગળ, આ જરા, આ જરાસંધ અને સુરકે અસુરો ડાણ માત્ર છે ? તેમની આજ્ઞાથી હું તમારા શત્રુ જરાસંધને સૈન્યસહિત મારી નાખું અથવા તેને બાંધીને ક્ષણવારમાં તમારી પાસે લાવું અને બીજું જે કહો તે તમારું સર્વ ઈચ્છિત હું કરું. ' કૃષ્ણે કહ્યું ' હે દેવિ! તમારાથી તે સર્વ થઈ શકે છે, પરંતુ મેં શ્રીનેમિકુમારની આજ્ઞાથીજ તમારું સ્મરણ કર્યું છે. ત્રણ જગત્ને માન્ય એવા મારા બંધુ નેમિનાથના મહિમાને ડાણ નથી જાણતું ? પણ તમે કહ્યું તેમ તેમની આજ્ઞાવડે તમારી પાસે કરાવવાથી અમારું કાંઈપણ પરાક્રમ એવામાં આવશે નહીં; માટે જો તમે પ્રસન્ન થયાં હો, તો પ્રસાદ કરી મને તે પ્રતિમા આપો, જેથી હું પોતેજ તમારી કૃપાથી રણમાં શત્રુઓને હણી નાખું. ' કૃષ્ણના આવા અતિ આગ્રહથી અને ભક્તિથી પદ્માવતીએ સ્મરણ કરીને તે પ્રતિમા ત્યાં મંગાવી, અને કૃષ્ણને આપીને પોતે અંતર્હિત થઈ ગયાં. કૃષ્ણે તે પ્રતિમાના ચરણનાં સ્નાત્રજળનું બધા સૈન્ય ઉપર સિંચન કર્યું એટલે ક્ષણવારમાં સૈન્ય સ્વસ્થ થયું.

પછી પ્રલયકાળના સમુદ્રની જેમ દુર્ધર એવા સસુદ્રવિજયને નમી કૃષ્ણ રણરસમાં રસિક થયા. રૂકિમણીપતિ કૃષ્ણે હર્ષથી પાંચજન્ય શંખને એવો ડુંડયો દે જોડો શબ્દ સાંભળી શત્રુઓમાં નિર્ધાત થઈ ગયો. પછી શ્રીનેમિનાથે લાખ રાજ્યોને જીતી લીધા. પરંતુ ' પ્રતિવાસુદેવનો વધ વાસુદેવથીજ થાય છે ' એ નિયમ પાળવાને માટે માત્ર જરાસંધને છોડી દીધો. બધું સૈન્ય જ્યારે રણમાં સજ્જ થયું, સારે નેમિનાથ પ્રભુ પોતે રણમાંથી મુક્ત થઈ માત્ર સૈન્યની રક્ષાને માટેજ રહ્યા. બલભદ્રે પણ પોતાની વ્યથા દૂર થયા પછી હલ અને મુશલથી ઘણા શત્રુઓને ચૂર્ણ કરી નાખ્યા. પછી રૌપથી અંધ થયેલા જરાસંધે બાણોની ધારાથી શત્રુઓમાં દુર્દિન કરતા કૃષ્ણનીતરફ પોતાનો રથ ચલાવ્યો. અગ્નિની જેમ શત્રુરૂપી કાષ્ટોમાં દુઃસહ અને તેજના એક સ્થાનરૂપ કૃષ્ણ પણ રથમાં બેસીને તેની સામે દોડ્યા. તે બંનેના ગમન કરતા રથનાં ચક્રથી પીલાયેલી પૃથ્વી કણેકણ ચૂર્ણ થઈ ગઈ. તે રણધુર્યે વીરોના ગમનાગમનથી બધા વિશ્વમાં ક્ષોભ થઈ ગયો. દેવતાઓએ પણ ભયથી બેથેલા બંને વીરો પરસ્પર લોહાસ્ત્રે લોહાસ્ત્રનો અને દિવ્યાસ્ત્રે દિવ્યાસ્ત્રનો છેદ કરવા લાગ્યા. જ્યારે જરાસંધનાં સર્વ અસ્ત્રો ક્ષીણ થઈ ગયાં, ત્યારે તેણે રૌપથી ચક્રનું સ્મરણ કર્યું. તત્કાળ અગ્નિના કણોથી વ્યાપ્ત એવું તે ચક્ર તેના હાથમાં આવ્યું, એટલે જરાસંધે કૃષ્ણ પ્રત્યે કહ્યું " રે ગોવાળ ! ગર્વ છોડી દે, અને

સર્ગ ૧૨ મો.] કૃષ્ણ અને જરાસંધની વચ્ચે દાણુ યુદ્ધ, જરાસંધનું મૃત્યુ.

૪૪૩

મારી આજ્ઞા માન; જે તું જીવતો રહીશ તો ગાયેને ચારવાનું તારું કામ તું પ્રાપ્ત કરીશ, નહિ તો આ ચક્ર તારા મસ્તકને ભેદી નાખશે.”—આ પ્રમાણે કહેતા જરાસંધને કૃષ્ણે કહ્યું ‘ રે મૂઠ જરાસંધ ! તું સત્ય કહે છે, તને મારીને ગોપાલન એટલે પૃથ્વીને પાલન કરવાનું મારું કર્મ હું કરીશ; માટે હવે ચક્ર છોડી દે, શામાટે વિલંબ કરે છે ? ’ જરાસંધે તત્કાળ રોષથી આકાશમાં ફેરવીને કદપાંત કાળના અશ્વિની જેવું ભયંકર ચક્ર મૂક્યું. તે ચક્ર કૃષ્ણને પ્રદક્ષિણા કરીને કૃષ્ણના હાથમાં આવ્યું એટલે ‘ પોતે અર્ધચક્રી છે ’ એવું જાણીને કૃષ્ણે તે ચક્ર શત્રુઉપર પાછું છોડ્યું. તે ચક્રે જેનું કંઠનાળ છેલ્લું છે એવો મગધરાજ જરાસંધ તત્કાળ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો, અને મૃત્યુ પામીને ધણાં કર્મના ભારથી આકુળ વ્યાકુળ થઈ ચોથા નરકનો મિત્ર થયો. ‘ નવીન પરાક્રમને ધારણ કરનારા, ધનશ્યામ વર્ણવાળા અને ઉજ્જવળ કીર્તિવાળા આ કૃષ્ણ નવમા વાસુદેવ છે ’ એમ બોલતા દેવતાઓએ કૃષ્ણનાં મસ્તક ઉપર પુષ્પથી વૃષ્ટિ કરી. પછી સહદેવ વિગેરે જરાસંધના પુત્રોએ આવી કૃષ્ણને પ્રણામ કર્યો. કૃષ્ણે તેમની સંભાવના કરી અને હર્ષથી રાજગૃહપુરીને રાજ્યે સ્થાપન કર્યો. પછી યાદવોએ પ્રેરેલા અને અમાપ ભક્તિવાળા કૃષ્ણે ત્યાં પદ્માવતીએ આપેલી શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા અને તેની સામે પોતાની પ્રતિમા સ્થાપિત કરી અને તેના શાસનમાં તે નગરને નીમી દીધું. યાદવોના પતિઓએ શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને વારંવાર પૂજીને પ્રીતિથી તેમની બહુ ભક્તિને હૃદયમાં રાખવાને અસમર્થ થયા હોય તેમ પવિત્ર એવા સ્તોત્રવડે જમના અનેક મહા પ્રભાવો દીઠેલા છે એવા તે સૌભાગ્યવાન પ્રભુની સ્તુતિ કરી. પછી યાદવોએ વાણીરૂપ અમૃતથી વધાવેલા અને હર્ષભર લોચનના કિરણરૂપ પુષ્પોથી પૂજેલા એવા ઉત્તમ પરાક્રમની ખાણરૂપ શ્રીનેમિનાથ પ્રભુની પૂજા કરીને માતલિ સારથી તેમની આજ્ઞા મેળવી પ્રણામ કરી સ્વસ્થાને ગયો, અને પ્રભુના વીરત્વનું કીર્તન કરવાથી સ્વર્ગપતિ ઇંદ્રને પ્રીતિનું પાત્ર થયો.

કૃષ્ણે હર્ષથી ઇંદ્રપ્રસ્થ પાંડવોને, અયોધ્યા રુકમનાભને, શૌર્યપુર મહાનેમિને અને બીજાઓને યયયોગ્ય ગામો સોંપી દીધાં. પછી જાંચા પદ્મપ્રમાં આરૂઢ થયેલા યાદવોથી વીંટાઈ, માર્ગમાં ચાલતા રાજાઓના વિજયદંડથી હર્ષ પામતા કૃષ્ણ સૈન્ય તથા બલભદ્રની સાથે ભરતાર્કને વિજય કરવા માટે ચક્રની પછવાડે ચાલ્યા. છ માસમાં બધી પૃથ્વીનો વિજય કરી, ભક્તિથી નમ્ર એવા સોળ હજાર રાજાઓએ જના ચરણને પૂજેલા છે અને ભુજના પ્રૌઢ પ્રતાપથી શત્રુઓના સમૂહને જણે હળી નાખ્યા છે એવા કૃષ્ણ એકછત્ર રાજ્ય મેળવીને પોતાની ઉત્સવમય નગરી-

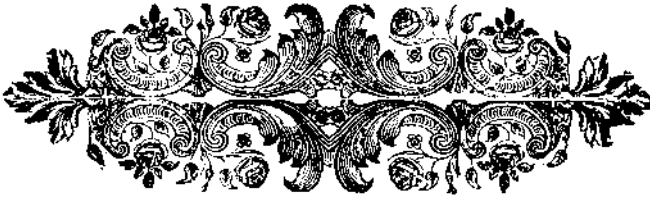
૪૪૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૨ નો.

(દ્વારકા) માં આબ્યા. પછી પોતાની સ્થિતિ વિચારીને તેમણે ભૂમિતળ ઉપરથી ભરતાર્ધવાસી દેવતાઓએ ખતાવેલી ડોટિ શિલાને ભૂમિથી ચાર અંગુલ ઊંચી કરી. નમ્ર એવા અનેક રાજાઓના મુકુટમણિની કાંતિથી જમના ચરણકમળ પ્રકાશમાન છે, જમના પ્રત્યેક અંગનું સૌંદર્ય સ્ત્રીઓને પોતાના નેત્રરૂપ પાત્રોથી ખીવાયોગ્ય છે, વિદાધર અને દેવોએ જમની સેવા કરેલી છે એવા ગુણગણના આધારરૂપ, સ્ફુરણાયમાન કીર્તિરૂપ, નદીના ગિરિરૂપ અને લક્ષ્મીના પતિ શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ આ ભરતાર્ધ ઉપર સુખે રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

इत्याचार्य श्री धनेश्वरसूरिविरचिते श्री शत्रुंजयमाहात्म्येऽ
तर्भूत श्री रैवताचलमाहात्म्ये द्वादशः सर्गः । १२

સર્ગ ૧૩ મો.

શત્રુંજયમાહાત્મ્યાંતર્ભૂત.
ગિરનાર માહાત્મ્ય.

તુલ બળવાલા જે નેમિનાથને સુર અને અસુરો અંજલિ જોડીને નમે છે અને યોગીઓ દૃઢ્યની અંદર જેનું ધ્યાન ધરે છે, તે નેમિનાથની હું નમસ્કારપૂર્વક સ્તુતિ કરું છું.

શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ પોતાની સમાન વયના થઇને આવેલા દેવતાઓની સાથે અમાનથી રહેતા હતા, તથાપિ પ્રતિબંધરહિતપણે માત્ર કૃષ્ણને હર્ષ આપવાને માટે ઢીડા કરતા હતા. જેવી નેમિનાથ પ્રભુની ઇચ્છા થતી, તેવી તેવી ચેષ્ટા દેવતાઓનો સમૂહ કરતો હતો અને પ્રભુ પણ તેનો બદલો આપવાને ઇચ્છતા હોય તેમ દેવતાઓની અભિલાષા પ્રમાણે વર્તતા હતા. જે જે પ્રદેશમાં સૂર્યની જેમ પ્રભુ વિચરતા હતા, તે તે પ્રદેશ અતિ અભિરામ થતો હતો, અને દેવતાઓના આગ્રહથી જે જે પ્રદેશને છોડી દેતા હતા, તે તે પ્રદેશ તેમના વિરહથી શોભારહિત થતો હતો.

એક વખતે લીલાથી સેવક દેવતાઓનાં વૃંદને વિનોદ આપતા પ્રભુ લાખો રક્ષકોના શસ્ત્રોથી રક્ષિત એવા કૃષ્ણનાં આયુધગૃહમાં આવી ચડ્યા. ત્યાં રહેલા અતિ ઉન્નવળ શંખને જોઇને દેવતાઓ રાહુના ભયથી જાણે પૃથ્વીપર આવેલો ચંદ્ર હોય, ક્ષીરસાગરમાંથી ઉતરેલો માખણનો પીંડ હોય, અથવા કૃષ્ણ વાસુદેવનો યશોરાશિ હોય તેમ વિચારવા લાગ્યા. કિરણોના સમૂહથી વ્યાપ્ત એવું ચક્ર જોઈ,

૪૪૬

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

શું ગમનાગમનથી ત્રાસ પામીને સૂર્ય અહીં આવેલો હશે અથવા તો સમુદ્ર સાથે વિરોધ કરી વડવાનલ અહીં નારી આવ્યો હશે ! એમ તર્ક કરવા લાગ્યા. વળી સ્વર્ગદંડના મુખભાગની જેમ જેની કાંતિ આકાશમાં વ્યાપી રહી છે, શેષનાગની ફણાના મણિ જેવી જે પ્રકાશિત છે અને કામદેવની કટિમેખલા જેવી જે શોભે છે એવી કૃષ્ણની ગદા જેઈને વિચારમાં પડી ગયા, અને શકે પોતાનાં જીવિતવ્યની જેમ આપેલું વિષ્ણુનું ધનુષ્ય જેઈને ‘ ઈંદ્રે વિષ્ણુને અનુજ્ઞપાણું આપ્યું (અર્થાત્ ઈંદ્રે વિષ્ણુને પોતાના અનુજ્ઞ બંધુ કર્યા) તેથી વિષ્ણુનાં ધનુષ્યે ઈંદ્રનાં ધનુષ્યને અનુજ્ઞપાણું આપ્યું જણાય છે,’ એમ દેવતાઓ સ્ફુટ રીતે કહેવા લાગ્યા. તે સિવાય કૃષ્ણના બીજ શસ્ત્રોના સમૂહને જેઈને પણ તેઓએ તર્ક કર્યો કે આ શસ્ત્રો નથી પણ શત્રુઓના વિનાશરૂપ ભોગ મળવાથી અસંખ્યપણાને પ્રાપ્ત થયેલો કૃષ્ણનો પ્રતાપ છે.

દેવતાઓ આ પ્રમાણે વિચારે છે તેવામાં વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવામાં પ્રવીણ એવા પ્રભુએ કૌતુકથી કૃષ્ણના શંખને લેવાની ઇચ્છા કરી, એટલે શસ્ત્રાગારના અધિકારી સેવકોએ ભક્તિથી પ્રણામ કરીને કહ્યું ‘ હે સ્વામી ! જે કે તમે પોતાના બળથી શત્રુઓનો વિનાશ કરનાર અને કૃષ્ણ વાસુદેવના વીર્યસિંધુ બંધુ છો, તથાપિ આ શંખને લેવાનો પ્રયાસ કરશો નહિ; કારણ કે તેને ગ્રહણ કરવાને પણ તમે સમર્થ થશો નહીં.’ આવી સેવકોની વાણી સાંભળી દેવતાઓના સમૂહને પણ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર પ્રભુએ હસતા હસતા શંખ ઉપાડી પોતાના દાંતનાં કિરણોની સાથે સ્પર્શ કરતી કાંતિવાળો કરી મધુર લીલાથી ટુંકવા માંડ્યો. તે પંચજન્ય શંખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા નાદે બધા નગરમાં પ્રસરી સમુદ્રના ખૂરને સામે પાર જઈ બધી પૃથ્વીને કંપાવી દીધી. સમુદ્રે મોટા તરંગના ધાતથી મારીને બહાર કાઢી નાખેલા મત્સ્યગણો નગરમાં રહેલા મહેલોનાં શિખરપર આવી પડતાં તેની અંદર રહેલા કામદેવના ચિન્હને ધારણ કરવા લાગ્યા. પોતાની માતા પૃથ્વીનો વિયોગ પામીને જે ધાતુઓ દૂર ગયા હતા, તેઓ આ શંખધ્વનિથી પડી જતા મોટા મહેલના મિષથી પાછા પૃથ્વીના સંયોગને પામવા લાગ્યા. વળી તે નાદ પ્રસરતાં, હાથીઓ ઊભા રહેવામાં કાયર થયા, અશ્વો વેગથી કંપાયમાન થયા અને રથો ચાલવામાં વૃથા થઈ ગયા. કર્ણમાં તે ધ્વનિરૂપ ખીલાના ધાતથી લોકો અચેતન થઈ પૃથ્વીપર આઘોટવા લાગ્યા, અને બલભદ્ર કૃષ્ણ, તથા દશાર્હ વિગેરે દુઃખથી દુભાણા હોય તેમ ક્ષોભ પામી ગયા. ક્ષણવાર અંતરમાં ચમત્કાર પામી નેત્ર ઉઘાડી અને મસ્તક ધુણાવી કૃષ્ણે તે ધ્વનિથી ધુણિત થયેલા

સર્ગ ૧૩ ગો.]

નેમિનાથે શંખ કુંકવાથી કૃષ્ણની તૈયારીઓ.

૪૪૭

સભ્યોની સમક્ષ અસ્ખલિત વચ્ચે બલભદ્રને કહ્યું “પૂર્વે આપણે જીતેલા શત્રુઓના સમૂહથી આ કોઈ નવો ઉત્પન્ન થયેલ છે? વા શું જિનેશ્વર ભગવંતે નહિ જાણાવેલ એવો કોઈ નવીન ચક્રવર્તી કે ઇંદ્ર પૃથ્વીમાં વૃદ્ધિ પામી પ્રગટ થયેલ છે? આ ત્રણ લોકમાં કોઈ બીજો તેવો પુરૂષ નથી કે જે બળથી મને અને તમને (બલભદ્રને) ક્ષોભ કરી શકે, તે છતાં સર્વ જનને અત્યંત ક્ષોભ કરનાર આ શંખ કોણે વગાડ્યો હશે? રે રણમાં કઠોર અંગવાળા વીરો! તૈયાર થાઓ, ગર્જદ્રોને અને અશ્વગણને તૈયાર કરો, સ્ફુરણાયમાન સૂર્યનાં કિરણોની ઉપમાને હરી લેતા અશ્વસમૂહને ઉત્તેજિત કરો. ઉત્તમ જીજ્ઞાના ઉચ્ચવીર્યથી સર્વ શત્રુઓની સેનાને પરાભવ કરનાર, પોતાના બાહુપર મેઝગિરિને ધારણ કરનાર અને હેલામાત્રમાં બળથી વારિધિની વેલાનું પણ ઉલ્લંઘન કરનાર, એવા હે વીર લોકો! અહીં આવો” આ પ્રમાણે કહી હોઠને સ્ફુરણાયમાન કરતા, કરાધાતથી પૃથ્વીને કંપાવતા અને યુદ્ધના સ્મરણથી ભયંકર અંગને ધારણ કરતા કૃષ્ણ તત્કાળ સિંહાસન ઉપરથી ઊભા થયા. એટલે બીજા લોકો પણ કોપના આટોપથી હાથમાં રાખીને ઉછાળતા શસ્ત્રબલવડે આકાશને દંતુર કરતા અને સલાને ક્ષોભ કરતા બેઠા થયા; જેથી તેઓ કૃષ્ણના અંશની જવા દેખાવા લાગ્યા. તે વખતે શબ્દથી ભૂમિ અને આકાશને ફેાડી નાખતા અને પ્રતિધ્વનિથી દિશાઓને ગભવતા રણનાં વાજિત્રો વાગવા માંડ્યાં. ગર્જદ્રૂપી પર્વતવાળો, દું-દુલિવડે ધોર ગર્જના કરતો, તુરંગરૂપ તરંગવાળો, અખ્તરરૂપ ભિમિએ ઉછળતો અને શસ્ત્રરૂપ જળથી પૂર્ણ એવો નરસાગર પૃથ્વીતલ ઉપર ઉદ્વેલ થયેલો હોય એમ જણાવા લાગ્યું. નિઃસ્વાનના શબ્દોથી, જીજ્ઞાઓના અભિધાતથી, ઘોડાઓના ઉચ્ચ હેષારવથી, હાથીઓની ગર્જનાથી, શંખના ઘોષથી અને સુલટાના સિંહનાદથી ત્રૈલોક્યપણ ચલાચલ થઈ ગયું. એવી રીતે અતુરંગ સેનાને તૈયાર કરીને કૃષ્ણ સ્વાંથી આગળ ચાલવાને ઇચ્છતા હતા, તેવામાં અશ્વગૃહના અધિકારીએ આવી વિનયનપ્રપણે નમસ્કાર કરીને વિજ્ઞાપિત કરી “હે દેવ! શાઙ્ગર્ગધનુષ્યને શીંગડાનું ધારી તિરસ્કારથી લીધું નહીં, ખડ્ગ કરગ્રહણને સહન કરે તેવું નથી એમ ધારી સ્વી-કાર્યું નહીં, ગદા વાંકી અને જીર્ણ થયેલી છે તેમજ સ્ત્રીજાતિ છે એમ ધારી ઉપાડી નહીં, અને ચક્ર મારા હાથમાં રહેવાથી ધણો આકંઠ કરશે એમ ધારી લેવા ઇચ્છ્યું નહીં, એવી રીતે અવજ્ઞાપૂર્વક સામાન્ય જનોને ભયંકર એવાં શસ્ત્રો છોડી દઈ, ‘આ શુક્લપણામાં વિખ્યાત છે, માટે કાંઈક મને વિનોદ આપવાને સમર્થ છે’ એવું ધારી અમોઘ નીતિવચનોથી વાર્યાં તોપણ તમારા ખંધુ અરિષ્ટનેમિએ કૌ-તુકથી તમારો શંખ હાથમાં લઈ જાણે તમારા બળને અંદર સંક્રમિત કરતા હોય

૪૪૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.]

તેમ કુંકવા માંડ્યો. તેથી હે નાથ ! શત્રુની સામે યોગ્ય એવા સૈન્યના સંગથી જમાં ઢાપ પ્રગટ જણાય છે એવા પુરુષાર્થને છોડી દો, તમારી સેનાના ભારથી પીડિત શેષનાગ પણ ભય પામે છે.”

આવું પોતાના બંધુનું પરાક્રમ સાંભળી કૃષ્ણ અંતરમાં ચમત્કાર પામી ગયા, અને સ્તબ્ધ થઇને યુદ્ધના આયાસથી વિરામ પામ્યા; તેમજ સાંથી જરાપણ ચલિત થયા નહીં. અહીં ભગવાન નેમિનાથે પણ પોતાનું કિંચિત્ વીર્ય બતાવીને શંખને છોડી દીધો. એટલે જગત્ પણ પાછું પોતાની પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત થયું; કેમકે કારણુવગર કાર્ય થતું નથી. પછી સાંથી પાછા ફરતા ભગવંત નેમિનાથ બ્રહ્મચેલી દુકાનોની શ્રેણી, મણિમય દીવાલો અને ત્રાસ પામેલા ગર્જેદ્રોનાં ટોળાંને જોતાં જોતાં વેગથી કૃષ્ણની સભા તરફ આવી. જે સભા કોઈ ઠેકાણે ભાલા, છરી, વજ્ર, ખડ્ગ, લલ્લીના ફલા અને ધનુષ્યને ધરનારા તથા રોમાંચસહિત બખ્તરોથી પ્રકૃષ્ઠિત અંગવાળા સુભટોથી વીરરસે કરીને ઉજ્જવળ જણાતી હતી; કોઈ ઠેકાણે સિંદૂર પૂરવડે અરણુ એવી શુંદાવાળા, લોઢાની ભોગળોથી કબજે રાખેલા, શરીરપર બખ્તર ધરાવેલા, ખીલાસાથે મજબૂત બાંધેલા અને ગર્જના કરતા હોવાથી મેઘથી વીંટાએલા પર્વતોના સમૂહ જેવા દેખાતા ગર્જેદ્રોથી વ્યાપ્ત હતી; કોઈ ઠેકાણે ફીણથી વીંટાએલા ભિંમિ સમૂહ જેવા, વારંવાર હેપારવ કરતા અને સુખે બેસી શકાય તેવા બખ્તરધારી અશ્વગણુ પોતાની ખરીઓના અગ્રભાગથી ભૂમિભાગને ખોદી નાખતા હતા; કોઈ ઠેકાણે જોડેલા અશ્વોએ કંઠાગ્રભાગે ધારણ કરેલા, જેની અંદર અનેક પ્રકારના શસ્ત્રો ભરેલા છે એવા અને ઉગ્ર સુભટ પતિઓએ તેની ઉપર ચડવાને માટે જેનાં અંગ પકડેલાં છે એવા રથોએ તેનો માર્ગ રૂંધી નાખ્યો હતો; અને ઘાટા વાહનોના સમૂહથી, સુભટોના હુંકાર શબ્દથી અને શસ્ત્રના નાદથી વીર, અદ્ભુત, રૌદ્ર અને ભયાનક રસનું બાણુ એક ધર હોય એવી જે જણાતી હતી તેવી કૃષ્ણ વાસુદેવની સભામાં અનુક્રમે અરિષ્ટનેમિ આવી. સભામાં આવતાંજ ભગવંતે સાં આગળ કૃષ્ણને જોયા કે જે એક ચરણથી પૃથ્વીને દબાવી અને બીજા ચરણથી આસનને દબાવીને બેઠા હતા, ક્રોધથી રાતા થયેલા મુખવડે ઉદય પામતા સૂર્યભિંબને અનુસરતા હતા, ઉજ્જ્વળતા સાથે નીકળતા વચનથી જમના અંતરને રોષાણિ જણાઈ આવતો હતો, હોઠ કંપતા હતા, લલાટપટ્ટ ઉપરની ત્રિવલીમાં સ્વેદજળનાં બિંદુઓનો સમૂહ આવી રહ્યો હતો, એક હાથથી ગદાનો ટેકો લઈ વીર સુભટોને યુદ્ધસંબંધી કાર્યમાં બહુ પ્રકારે યોજતા હતા, અને પૂર્વે અનેક વખતે ઉત્પન્ન થયેલા રણવિજયના ગર્વથી ઉદ્ભવેલ ગર્વેલા જણાતા હતા,

સર્ગ ૧૩ મો.]

નેમિનાથનું જીવનબળ જોવાની કૃષ્ણની માગણી.

૪૪૯

લીલાથી ચપળ એવા લોચનવડે યુદ્ધના ઉદ્યોગને જોવાને ઉત્કંઠિત એવા ખંધુ નેમિનાથને ત્યાં આવેલા જોઈ તત્કાળ કૃષ્ણ લજ્જાથી નમ્ર થઈ ગયા, અને બીજાઓ સર્વ પણ મૌન થઈ ગયા. તે વખતે કૃષ્ણ ક્ષણવારમાં પોતાની આકૃતિને છુપાવીને સંજ્ઞમથી નેમિકુમારને બોલાવી આત્મપ્રીતિ જણાવતા જેનું મુખકમળ હસતું છે એવા પ્રભુ પ્રત્યે બોલ્યા ‘હે ભાઈ ! તમને સંભાર્યા તેવાજ તમે આવ્યા છો. હે ભ્રાતા ! શસ્ત્રગૃહમાં રહેલા પંચજન્ય શંખને તમે કાંઈપણ આશા (કારણ) વિના શામાટે ઢુંક્યો કે જથી સાગર અને પર્વતસહિત આ ચરાચર વિશ્વ અઘાપિ ક્ષોભ પામેલું જણાય છે. આપણા ઘરમાં બાળકોને કીડા કરવાને લાયક બીજી ઘણી ક્રિયાઓ (રમતો) છે, તે તમને કામળ અંગવાળાને આનંદને માટે ન થઈ કે જથી આ કઠોર અંગવાળા પુરૂષને યોગ્ય એવો શંખ ઉપાડ્યો? ’ આવી રીતે કૃષ્ણના આશયને ગર્ભિતપણે સૂચવનારી વાણી સાંભળીને અતિ ગંભીર નેમિનાથ પ્રભુએ ચિત્તમાં ક્ષોભ પામ્યાવગર પોતાના સહજ રંગરસથીજ તેનો પ્રત્યુત્તર આપ્યો. પ્રભુનું તેવું બળ અને તેવી ધીરતા જોઈ બંને આશંકા પામ્યા હોય, તેમ કૃષ્ણ બળભદ્રનાં મુખ સામું જોઈ નેમિકુમાર પ્રત્યે આ પ્રમાણેનાં ગંભીર, પવિત્ર, સ્વાદિષ્ટ અને કઠોર વચન બોલ્યો “ભાઈ ! તમારા આ લોઠાત્તર બળથી અને ગાંભીર્ય ગુણથી હર્ષ પામેલો હું, આ સમગ્ર વિશ્વને મારા ચાલતા મોટા શાસનના નિવાસને યોગ્ય થયેલું છે, એમ બાહુ છું. હીરાના અંકુર જેવી કાંતિથી અધિક શોભતા એવા તમારાથી અલંકૃત થયેલું આ બધું યાદવકુળ બીજા બધા કુળને કાચના જેવા ગણે છે. આ બલભદ્ર મારા બળથી જેમ રાજાઓને તૃણ સમાન બાળે છે, તેમ હું તમારા બળથી બધા વિશ્વપતિને તૃણસમાન બાળું છું. હે ખંધુ ! તમારાં આવાં બળથી દેવતાઓને રોધ કરે તેવી સમૃદ્ધિ તથા હર્ષ મને પ્રાપ્ત થયો છે, તથાપિ પ્રસન્ન થઈને મને તે જીવનું બળ ખતાવો.” આવી પોતાના ભાવને મળતી કૃષ્ણની વાણી સાંભળી જેના ચિત્તમાં કાંઈપણ ક્ષોભ થયો નથી એવા પ્રભુએ પૃથ્વી સામું જોઈ, ઉચિત કાર્ય બાળી, તેમને પ્રીતિ ઉપજાવવાને માટે તેમ કરવું અંગીકાર કર્યું.

પછી તે ખંધુ ભાઈ બંને દેહધારી ઉત્સાહ અને ધૈર્ય હોય તેમ સિંહાસનથી ઉઠી ખંધુઓની અને લોકસમૂહની સાથે આયુધશાળાતરફ ચાલ્યા. તે સમયે બીજાઓનો નાશ કરવામાં શક્તિને નહીં વાપરનારા કૃપાળુ નેમિનાથ પ્રભુ વિચાર કરવા લાગ્યા “અહા ! આ મારા ખંધુ કૃષ્ણ દૃઢ્યની તુચ્છતાની મારે વિશે પણ શંકા કરે છે. હું કૃષ્ણને મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધતાથી કહું છું કે મારે જગ-

૪૫૦

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

તૂના આધિપત્યની સ્પૃહા નથી, આ સંસારસાગરમાં પડવું નથી, કેવળ વ્રત ગ્રહણ કરવાની જ ઇચ્છા છે, તથાપિ કૃષ્ણ તે માનતા નથી. ભુજા, છાતી, કરતલ અને ચરણથી જો હું તેને મારીશ, તો તેનું શું થશે ? ‘કદલી વૃક્ષ પક્ષીઓના પગને સહન કરે છે, પણ ઐરાવત હાથીના ધર્ષણને સહન કરી શકતું નથી.’ તોપણ જે રીતે મારાથી એને કાંઈ અનર્થ પ્રાપ્ત ન થાય, તે ઉત્તમ હોવાથી માંડે બળ જાણી લે, અને તેના માનની પણ સિદ્ધિ થાય, તેવી રીતે વિચારીને મારે આ કાર્ય કરવાનું છે ” આ પ્રમાણે મનમાં વિચારી અમંદ બુદ્ધિવાળા પ્રભુ ગંભીર વાણીથી સમુદ્રના ધ્વનિનો તિરસ્કાર કરતા અને દિશાઓને પણ વાચાળ કરતા બોલ્યા “હે બંધુ ! ચરણના પ્રકારથી અને પૃથ્વીપર પડવાથી રજસમૂહને ઉડાડવાવડે થતું પામર જનને હર્ષ આપનારું જે બાહુયુક્ત તે સર્વ પ્રકારના યુદ્ધમાં ચતુર એવા ઉત્તમ વીર પુરૂષને યુક્ત નથી, વળી શત્રુઓ ઉપર યોજવા યોગ્ય એવા દિવ્ય અને લોહમય શસ્ત્રોથી પણ આપણે યુદ્ધ કરવું સાંડે નથી, કારણ કે પરસ્પર પોતાના જ અંગની જેમ આપણુ બંને બંધુઓને એવો ભેદભાવ નથી અને તે યુદ્ધ તો વિશેષ ખેદનો ઉદય કરનાર છે, માટે આપણે પરસ્પર ભુજાને નમાડીનેજ જય પરાજયની કલ્પના કરીએ, જેથી ક્રીડામાત્રમાં આપણને માનની સિદ્ધિ થશે અને લજ્જાકારી દેહપીડા નહીં થાય.” તે વાત કબૂલ કરીને પર્વતની જેવા બળવાળા કૃષ્ણ એક દાંતે રહેલા હાથીની જેમ અને એકજ જાંચી શાખાવાળા પવન વગરના વૃક્ષની જેમ જાંચો હાથ કરીને જાણા રહ્યા. એટલે બળના ગર્વથી ધનુષ્યની જેમ જાંચા રાખેલા અને જેમાં બાણની રેખા છે એવા તે કૃષ્ણના બાહુનાલને નેમિનાથે પોતાની વામ ભુજાવડે કમળનાલની જેમ નમાવી દીધો. પછી પ્રભુએ જરા હાસ્ય કરી પોતાની વામ ભુજા એક જાંચા શિખરવાળા પર્વતની જેમ અને જેમાં એક તાલવૃક્ષ જાંચું હોય એવા વૃક્ષજલની જેમ જાંચી કરી. કૃષ્ણે સર્વ બળથી નેમિનાથના તે મજબૂત હાથને નમાવવા માંડ્યો પરંતુ તે કિંચિત્ પણ નમ્યો નહીં. ‘અતિ બળવાન પવન, વૃક્ષોને ક્ષોભ પમાડે છે, પણ એકને ક્ષોભ પમાડી શકતો નથી.’ પછી વડનું વૃક્ષ જેમ વડવાઈથી શાખાને વીંટાઈ વળે અને સર્પ જેમ પોતાના દેહથી ચંદનવૃક્ષને વીંટાઈ વળે તેમ કૃષ્ણ નેમિનાથની તે ભુજાને બે હાથવડે વીંટાઈ વળ્યા, તથાપિ નેમિનાથની તે મહાભુજા નમી નહીં; એટલે કૃષ્ણ તેની સાથે ચરણ ટેકાથીને વડવાંદરીની જેમ અને સુધરીના માળાની જેમ વાનરપેઠે લટકી રહ્યા. પછી હાસ્યથી પોતાનું વિલખાપણું ઢાંકી દેતા કૃષ્ણે સર્પની ફણા જેવી નેમિનાથની ભુજાને છોડી દીધી અને પ્રેમથી તેમને આલિંગન કરીને બોલ્યા, ‘હે વત્સ ! અ-

સર્ગ ૧૩ મો.]

ઇદ્રના કથનથી કૃષ્ણને ઉદ્ભવેલું નિશ્ચિતપણું.

૪૫૨

તુચ્છ બળવાળા તમારા સહાયથી સર્વત્ર વિજય મેળવતો એવો હું આ વિશ્વને તુલ્યસમાન ગણું છું, અને પર્વતોમાં મેરુની જેમ સર્વકુળમાં આપણા કુળને ઉંચું ગણું છું. 'એવી રીતે પ્રસન્ન અને ગંભીર વાણીવડે કહીને કૃષ્ણે નેમિનાથને વિસર્જન કર્યા. પ્રભુના ગયા પછી શંકિત ચિત્તવૃત્તિવાળા કૃષ્ણે પ્રસન્નતા અને વિસ્મયતા-પૂર્વક બલભદ્રને કહ્યું 'આ બંધુ નેમિનાથ બળના એક સિંધુરૂપ છે, તો તે સમુદ્રપર્યંત પૃથ્વીમંડલને કેમ સાધતા નહિ હોય ? શરદ્ઋતુનાં વાદળાંની જેમ પોતાના આત્મબળને વૃથા કેમ કરતા હશે ? ' કૃષ્ણનો શંકિત આશય જાણી બળરામે શાંત મને કહ્યું. 'આ બંધુ સ્વયમેવ સર્વ સંગનો સાગ કરનાર અને કામદેવનું મર્દન કરનાર હોવાથી સંસારની અભિલાષાવાળા નથી. જે મુમુક્ષુ રાગાદિક રોગનો નાશ કરવાને માટે વ્રત ગ્રહણ કરવા યોગ્ય સમયની રાહ જુએ છે, તે સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર આ રાજ્યને મદને માટે કેમ ઇચ્છે ? જણે જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના યોગને જાણેલ નથી, તેવા પુરૂષનેજ સંસારની અભિલાષા સુખનો હેતુ થાય છે. મરૂદેશમાં આત્રવૃક્ષને નહીં પ્રાપ્ત કરનાર માણસજ કેરડાના વૃક્ષની અભિલાષા કરે છે. 'આ પ્રમાણે બલભદ્રે કહ્યું, તોપણ કૃષ્ણ વાસુદેવ નિલ નેમિનાથથી શંકા પામતા હતા. 'પાતાલના મૂળમાં અગ્નિ જુપ્ત રહેલો હોય તોપણ તે શંકા કરવાને યોગ્ય છે.'

એકદા વિશ્વમાં હર્ષને વિસ્તાર પમાડનારો પ્રભુનો વિલાસ જાણી ઇંદ્ર ત્વરાથી ત્યાં આવ્યો, અને પ્રભુને નમસ્કાર કરી તેમના પરાક્રમથી ચિત્તમાં ખેદ પામેલા કૃષ્ણને ઇંદ્રે કહ્યું 'ત્રિષ્ટિશલાકા પુરૂષોમાં ચોવીશ વીતરાગ તીર્થંકરો પરાક્રમમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને બધા વિશ્વનો વિન્યાસ કરવામાં સમર્થ હોયછે, તથાપિ તેઓ સંસારથી પરાક્રમુખ રહે છે. અમારા જેવા ઇંદ્રો પણ જમની આગળ કિંકર જેવા જણાય છે, તેવા આ વિશ્વપતિ પ્રભુ તુચ્છ અને ક્ષણભંગુર એવા આ રાજ્યની શામાટે ઇચ્છા કરે ? અમે આદિનાથ પ્રભુએ કહેલું સાંભળ્યું છે કે બાવીશમા તીર્થંકર યાદવગોત્રમાં રત્નરૂપ થશે, તેઓ જન્મથી જ વિકારમુક્ત રહી શાંત મને કુમારપણામાંજ સિદ્ધિને પામશે. હે કૃષ્ણ ! તમે પૂર્વે તેવા તેવા કામમાં આ નેમિનાથનું લોકોત્તર પરાક્રમ જોયેલું છે, તે છતાં હમણાં દુઃખમાં વિકલ્પબળ કેમ વિસ્તારે છે ? આ પ્રભુ નેમિનાથ આ સ્થિતિમાં કેટલોક કાળ નિર્ગમન કરીને પછી લોકોના ઉદ્ધારને માટે ચારિત્ર લઈ કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને એ પવિત્ર મૂર્તિ પુનઃ સંસારમાં ન આવવું પડે તેવી મુક્તિને મેળવશે. 'આવાં ઇંદ્રનાં વચન સાંભળી જનો સંશય દૂર થઈ ગયો છે એવા કૃષ્ણે પોતાનો અપરાધ ખમાવી ને-

૪૫૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

મિનાથને આલિંગન કર્યું. પછી ઈંદ્રને વિદાય કરી નેમિનાથને લઈને કૃષ્ણ પોતાના અંતઃપુરમાં ગયા. ત્યાં દ્વારપાળોને આજ્ઞા કરી કે આ મારા બંધુ નેમિનાથને અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરતાં કોઈ દિવસ રોકશો નહીં, તે સત્યભામા વિગેરે પોતાની ભોળાઈઓની સાથે ભલે ક્રીડા કરે. એવી રીતે કહીને નેમિનાથને વિદાય કર્યા. પછી કૃષ્ણ વનમાં જઈ જઈને પોતાની સ્ત્રીઓની સાથે ખેલવા લાગ્યા અને નેમિનાથ પણ નિર્વિકારીપણે તેમની સાથે રમવા લાગ્યા.

એક વખતે શ્રીખન્નુતુમાં સૂર્ય અત્યંત તપતો હતો, તે સમયે જળક્રીડાની ઇચ્છાએ કૃષ્ણ નેમિનાથને સાથે લઈને અનેક યુવતીઓની સાથે ગિરનાર ઉપર ગયા. ત્યાં એક સરોવરમાં કૃષ્ણની પ્રેરણાથી તેની અધિષ્ઠાયક દેવીઓની જેમ કૃષ્ણની સ્ત્રીઓ પેઠી. હર્ષથી જળનું આસ્કાલન કરવાવડે થયેલો કંકણધ્વનિ કામદેવ ભૂપાળના વાજિત્રનાદનું પોષણ કરવા લાગ્યો. કોઈ રમણી પર્વતની ઉપરની ભૂમિને રાગસહિત કરતી હોય તેમ કુંકુમનો પિંડ કૃષ્ણનાં વક્ષસ્થલ ઉપર પ્રેકવા લાગી. કોઈ સ્ત્રી જળયંત્રમાંથી ઉછળતા જળની ધારાવડે કૃષ્ણનું સિંચન કરતી સતી મેધમાલાવાળા પર્વતની જેમ કૃષ્ણને ઝરણાવાળા કરવા લાગી. આવી રીતે ક્રીડારસ અત્યંત વિસ્તાર પામતાં કૃષ્ણની સ્ત્રીઓ ક્રીડા અને ઉપહાસ્યને માટે નેમિનાથને પ્રેરણા કરવા લાગી. વેગથી પાછી પ્રરી ફરીને તે મૃગાક્ષીઓ જળશૃંગ હાથમાં લઈ જળથી અને કટાક્ષથી નેમિનાથને આચ્છાદન કરવા લાગી. ઉછળતા જળની સ્પર્ધાથી જળવડે સિંચાયેલા સ્તનરૂપ કુંસના અગ્રભાગથી પણ જળને ઝરાવતી તે સ્ત્રીઓએ નેમિનાથના ઉરસ્થલઉપર પાણી પ્રેકવા માંડ્યું. નેમિનાથ નિર્વિકારપણે માત્ર તે સ્ત્રીઓ જે પ્રમાણે કરે તે પ્રમાણે તેની સામું કરતાં અને વારંવાર હસ્તના અગ્રભાગથી જળઉપર તાડન કરતાં તેમની સાથે રમવા લાગ્યા. નેમિનાથને એ પ્રમાણે ખેલતા બોઈ માધવ બહુજ ખુશી થયા. તેવી રીતે ચિરકાળ ક્રીડા કરીને પ્રિયાઓથી પરવરેલા કૃષ્ણ હંસીઓથી પરવરેલા હંસની જેમ સરોવરને કાઠે આવીને બેઠા. નેમિનાથ પણ જળમાંથી નીકળીને તેમની પાસે સત્યભામાએ આપેલા આસનપર બેઠા. તે સમયે રૂક્મિણીએ હાસ્યપૂર્વક કહ્યું ‘હે દીયરજી ! ભાર્યાવગર વાંઠાની જેમ એકલા રહીને અપરિગ્રહીની જેમ બધો જન્મ વૃથા કેમ ગુમાવો છો ? તમારા બંધુ કૃષ્ણ સૌજન્ય હજાર સ્ત્રીઓના ભોક્તા છે, તેના તમે પ્રિય બંધુ છતાં એક સ્ત્રીને પણ પરણતા નથી, તે તમને લજ્જા કેમ આવતી નથી ?’ પછી બંબવતી બોલી ‘મને તો આપણા દીયર નપુંસક હોય એમ જણાય છે અથવા ધરના ખર્ચથી ઉદ્વેગ પામતા જણાય છે, તેથી સ્ત્રીને સ્વીકારતા નથી.

સર્ગ ૧૩ મો.]

રાજિમતી સાથે નેમિનાથના લગ્નની તૈયારીઓ.

૪૫૩

આજસુધી થયેલા બધા તીર્થંકરો ગૃહસ્થાશ્રમી થઈ રાજ્ય ભોગવીને પછી દીક્ષા લઈ નિવૃત્તિ પામ્યા છે, પણ આ તો કોઈ નવીન તીર્થંકર થયા જણાય છે. ' પછી સત્યભામાએ પણ આગ્રહથી કહ્યું; ત્યારે નેમિનાથ વિચાર કરવા લાગ્યા ' આ સર્વ પોતે તો સંસારમાં પડ્યા છે અને બીજાને પાડવા ઈચ્છે છે; પણ હમણાં તો આ સર્વનો આગ્રહ મારે માત્ર વાણીથી સ્વીકારવો. પછી કાંઈ મિષ કરીને હું મારા આત્માની ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ. ' આવો વિચાર કરી પ્રભુ બોલ્યા ' તમે જે ઇચ્છો છો તે હું કરીશ. જે પોતાના કાર્યનો અવસર બાણે છે તેજ ચતુર ગણાય છે. ' આ પ્રમાણે નેમિકુમારનાં વચન સાંભળી હર્ષ પામેલા કૃષ્ણ નેમિનાથને હાથીપર બેસારી પ્રિયાઓસહિત દ્વારકામાં આવ્યા. પછી નેમિનાથે પરણવાનું કબૂલ કર્યું, તે વાર્તા રાજ સમુદ્રવિજય અને શિવાદેવીને કૃષ્ણે જણાવી. સત્યભામાએ લાવણ્યસંપત્તિથી સર્વ સ્ત્રીઓના ગર્વને હરનારી રાજિમતી નામે પોતાની બેન નેમિનાથને યોગ્ય છે એમ કહ્યું. લોકોએ આશ્ચર્યથી બેયેલા કૃષ્ણ તત્કાળ બંને ઉઠીને ઉઝસેન રાજને ઘેર ગયા. કૃષ્ણને બેઈ ઉઝસેન રાજ ભેલો થયો અને કૃષ્ણને આસનપર બેસારી તેમની પ્રશંસા કરતા તેમના આગમનનું કારણ પૂછ્યું. કૃષ્ણ બોલ્યા ' તમારી પુત્રી રાજિમતી મારાથી અધિક ગુણવાન મારા બંધુ નેમિનાથની ઈચ્છિત વધૂ થાઓ એવી મારી પ્રાર્થના છે. ' ઉઝસેને આનંદ પામીને કહ્યું ' આ ગૃહ અને આ લક્ષ્મી સર્વ તમારાં જ છે તો તેમાં પ્રાર્થના શી કરવાની છે ? ' પછી ત્યાંથી ઉઠીને કૃષ્ણે સમુદ્રવિજય પાસે આવી તે વાત નિવેદન કરી, અને લગ્ન દિવસ મુકરર કરવા માટે પોતાની પ્રતીતિવાળા કોષ્ટકિ નિમિત્તિયાને માણસો મોકલીને તત્કાળ બોલાવ્યો. કૃષ્ણે તેને વિવાહ કરવા યોગ્ય લગ્નદિવસ પૂછ્યો એટલે કોષ્ટકિ બોલ્યો ' શ્રાવણમાસની શુકલ પક્ષીએ વધુવરની વૃદ્ધિ થાય તેવું લગ્ન છે. ' કોષ્ટકિનો ભક્તિપૂર્વક સત્કાર કરી કૃષ્ણે તે બખર ઉઝસેનને કહ્યા, પછી બંને પક્ષ વિવાહની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

યાદવોની સ્ત્રીઓના મધુર અને કોમલ સ્વરથી ગવાતા ધવળમંગળના દ્વનિથી દિશાઓનું મંડલ એવું વ્યાપી ગયું કે જ્યાં બધે નાદદ્વૈત થઈ રહ્યું. વિવાહનો દિવસ નજીક આવતાં કૃષ્ણે આખી દ્વારકાનગરીમાં દુકાને દુકાને અને દારે દારે તોરણો બંધાવ્યાં. લોકોએ રત્નમય માંચા શણગારી તેની વચમાં સુગંધી ધૂપની ઘટાઓ મૂકી. પછી દશે દશાર્હ, બલરામ, કૃષ્ણ, શિવાદેવી, રોહિણી, દેવકી, રેવતી અને સત્યભામા પ્રમુખ સ્ત્રીઓ-એમ સર્વેએ મળીને નેમિનાથને પૂર્વાભિમુખે આસનપર બેસાર્યા, અને કૃષ્ણ તથા રામે પ્રીતિથી સ્નાન કરાવ્યું. સ્નાન કરાવ્યા પછી

૪૫૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ધનુષ્યધારી નેમિનાથને સિંહાસનપર બેસારી કૃષ્ણે વિવાહ યોગ્ય વસ્ત્રાદિ ધારણ કરાવ્યાં. પછી કૃષ્ણે ઉચ્ચસેનને મંદિરે જઈ રાજમતી બાળાને આદરથી કસુંબી વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં.

પ્રાતઃકાલે શરીરપર ગોશીર્ષ ચંદન લગાવી, શ્વેત શૃંગાર અને વસ્ત્રો ધરી, આમર તથા છત્રથી મંડિત થઈ, આગળ ચાલતા કોટિગમે રાજકુમારે અને દેવતાઓથી વીંટાઈ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ શ્વેત અશ્વવાળા ઉત્તમ રથ ઉપર આરૂઢ થયા. તેમની પછવાડે આભૂષણોની કાંતિથી આકાશને પ્રકાશિત કરતી અંતઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓ શિબિકામાં બેસીને ચાલી. તે વખતે ધવળમંગળ ગવાતાં હતાં, નર્તકીજન નાચતા હતા, બંદીજનો સ્તુતિ કરતા હતા અને અનેક પ્રકારનાં વાજિત્રો વાગતાં હતાં. એ પ્રમાણે કોટિ નેત્રોથી બેવાતા, કવીશ્વરોએ સ્તવાતા, રમણીઓથી વધાવાતા, દેવકૃત મહોત્સવને બેતા અને ભવનાટકતું ચિંતવન કરતા નેમિકુમાર પોતાને ઘેરથી રાજમાર્ગે થઈને ચાલતાં અનુક્રમે ઉચ્ચસેનનાં મંદિર પાસે આવ્યા.

એ સમયે રાજમતી સ્નાન કરી સર્વ આભૂષણે ભૂષિત થઈ શ્વેતમાળા અને વસ્ત્ર ધરવાથી બાણે તારાવાળી પૂર્ણિમાની રાત્રિ હોય તેવી દેખાવા લાગી. સમાન વયની સખીઓના વૃંદથી પરવરેલી હોવાથી કમલિનીથી વીંટાએલી લક્ષ્મીની જેવી દેખાતી તે પોતાના વરના આવવાનાં વાજિત્રો સાંભળી અંગમાં પ્રકુલિત થઈ ગઈ. તેનો ભાવ બાણી સખીએ પૂછ્યું, ‘સખી રાજમતિ! તમે ક્યા તીર્થમાં જિનેશ્વરની આરાધના કરી હતી કે જથી આવો ઉત્તમ વર પામ્યા? હે સુંદરિ! જેને દેવતાઓ નમસ્કાર કરે છે અને જે જગતના પ્રભુ છે, તે પ્રભુના આગમનનાં વાજિત્રો વાગે છે તે સાંભળો. જે કે અમે તમારા અંતરમાં રહેલા નેમિનાથને બેઠાંએ છીએ, અને તમે પણ જુઓ છો, તથાપિ જે તમે પ્રસન્ન હો તો આપણે અને માર્ગમાં આવતા પણ બેઠાંએ.’ આ પ્રમાણે સાંભળી રાજમતી નૂપુરના રવથી કામદેવને જીવાડતી સખીઓની સાથે ગોખમાં આવીને બેઠી. નેત્રસ્ફારિત કરીને બેતી રાજમતીને સખીએ કહ્યું ‘હે સખિ! હે સખિ! આ બે, આ તારો ત્રેલોક્ય સુંદર પતિ નેમિનાથ આવે છે. જુઓ, આ બે આમરની સાથે તેમની મુખ-જ્યોત્સ્ના મળી જવાથી ગંગાના ઉર્મિ સાથે મળેલી યમુના નદીના જેવી દેખાય છે. હે સખિ! આ તેમના મસ્તકપર રહેલું પૂર્ણચંદ્ર જેવું શ્વેત છત્ર કમળમાં લુબ્ધ થયેલ હંસની શોભા બતાવે છે.’ આવા લોકોત્તર નેમિનાથને પોતાની દૃષ્ટિવડે બેઠે રાજમતી વિચારવા લાગી કે બે આ નેમિજ મારા પતિ થાય તો માફ મોહું.

સર્ગ ૧૩ મો.]

પશુપોકારથી નેમિનાથે પાછો વાળેલો રથ.

૪૫૫

લાગ્ય સમજવું. તે વખતેજ દક્ષિણ અંગના ફરકવાથી લાવી અશુભને ચિતવતી રાજિમતી બોલી ‘ સખિ ! અસારે મને અપશુકન થાય છે, તેથી આ નેમિનાથ જવા પતિ મને પ્રાપ્ત થવા અતિ દુર્લભ છે. ’ સખી બોલી ‘ બહેન ! જિનેશ્વરના પ્રભાવથી તે અશુભ શાંત થશે. જે આ નેમિનાથ પ્રત્યક્ષ આવ્યા ! હવે સંદેહ શો કરે છે ? ’

આ પ્રમાણે રાજિમતી તથા સખીઓ પરસ્પર વાત કરે છે તેવામાં નેમિનાથ પ્રભુનો રથ વેગથી ઉચ્ચસેનના મંદિરપાસે આવ્યો. તે અવસરે નિષ્કામ પ્રભુએ પ્રાણીઓનો કફળસ્વર સાંભળ્યો. વિવિધ જાતિનાં પશુઓ ઊંચાં મુખ કરીને પોતપોતાની લાખામાં નેમિનાથ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યાં કે ‘ તણ જગતનું રક્ષણ કરનાર હે સ્વામી ! અમારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. ’ જે કે પ્રભુ સર્વ જાણતા હતા, તથાપિ તેમણે સારથિને પૂછ્યું કે ‘ આ પશુઓનો સમૂહ કેમ એકઠો કર્યો છે ? અને તે શા માટે કફળસ્વરે રૂંધે છે ? ’ સારથિએ નમન કરીને કહ્યું, ‘ સ્વામી ! યાદવો આ પ્રાણીઓને વિવાહમાં ભોજનને માટે લાવેલા છે, તે શું આપ નથી જાણતા ? ’ તેના કહેવાથી દયાળુ પ્રભુ અંતરમાં અત્યંત દુઃખાળા અને ચિંતવવા લાગ્યા કે “ અહો ! આ સર્વ વિશ્વ તત્વાર્થની સમજ વગરનું છે, પરંતુ બંધુજનના સ્નેહપાશમાં બંધાઈ જઈને અમે પણ શું આવું અકૃત્ય આરંભીએ ? પ્રાપ્ત થતી વખત કિંચિત્ માત્ર સુખને માટે આવું કાર્ય કોણ કરે ? ક્ષણવાર પ્રકાશ મેળવવાને માટે અગ્નિથી પોતાનું ઘર કોણ બાળી નાખે ? માટે પાપકારી અને મુક્તિગૃહમાં જતાં આડી ભોગલક્ષ્મ આ બંધુવર્ગના સ્નેહનું અને ઈંદ્રિયોના વિષયનું મારે કાંઈપણ પ્રયોજન નથી. ” આવું ચિંતવી પ્રભુએ સારથિને કહ્યું “ રથના ઘોડા પાછા વાળ, હું માનવી સ્ત્રીને છોડી અનંત સુખની આપનારી મુક્તિ સ્ત્રીનેજ પરણીશ ” રથને પાછો વાળતા નેમિનાથને જોઈ યાદવપતિ સમુદ્રવિજયે મનમાં ઉદ્વેગ લાવીને પોતાનો હાથી વચમાં નાખ્યો, અને કહ્યું, “ હે મોટી યુદ્ધિવાળા વત્સ ! આવા ઉત્સવમય સમયમાં બંધુવર્ગને મહા દુઃખદાયી એવું આ શું આરંભ્યું ? હે વત્સ ! આ તરફ મુખપર વસ્ત્ર રાખીને નેત્રમાં આંસુ લાવતાં તારી માતા શિવાદેવી રહેલા છે, તેમના મનોરથરૂપ વૃક્ષને લાંગ નહીં. ” સમુદ્રવિજય આ પ્રમાણે કહે છે તેવામાં નેમિનાથને પાછા વળેલા સાંભળી ઉત્સુક થઈને રામ અને કૃષ્ણ પણ તેમના રથની આડા ધૂર્યા. ખીજ સર્વ લાઈઓ અને માતાઓ પણ ચંદ્રની ફરતા તારાની જેમ અને પુણ્યવાનને સંપત્તિઓની જેમ ત્યાં આવીને પ્રભુના રથને વીંટાઈ વળ્યા. પ્રભુના ચિત્તને હરનારા હોવાથી મોહરૂપી ચોરના અનુચરો હોય તેવા જણાતા તેઓથી વીંટાયેલા પ્રભુ પો-

૪૫૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

તાના આત્માને મુક્તિમાર્ગમાં એક અંતરાય ઉત્પન્ન થયેલો માનવા લાગ્યા. શિવા-
દેવી અને સમુદ્રવિજયે કહ્યું “હે વત્સ ! તમે આ શું કરવા માંડ્યું ? પોતે અંગીકાર
કરેલા કાર્યને છોડી દેવાથી અમને મોટું કલંક થેસે છે. હે પુત્ર ! તમે બાલ્યવયથી
અમારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ છે, તો હવે આ છેવટની શિક્ષાનો પરિશ્રમ કરીને
અમારો ઉદ્ધાર કરો. અર્થાત્ પરણવાનું કબૂલ કરો.” પ્રભુનો ભાવ નહીં જાણતા
કૃષ્ણ બોલ્યો—“ હે બંધુ ! આવા પવિત્ર ઉત્સવમાં તમને વૈરાગ્ય થવાનું શું કારણ
છે ? વાત્સલ્યરૂપ અમૃતની નીક જવા આ તમારાં માતાપિતા અને તેની પાસે
રહેનારા અમે તમારું કદયાણુ કરવામાંજ પ્રવીણ છીએ. વળી કમળ જવા લો-
ચનવાળી રાજિમતી પણ તમારી ઉપર અત્યંત રાગિણી છે, તે છતાં આવો ખેદ
ફેગટ તમને કેમ પીડે છે ? ” પ્રભુ બોલ્યા “હવે મને પિતા કે બંધુઓપર કાંઈ-
પણ રતિ ઉત્પન્ન થતી નથી, આ સંસારરૂપ અરણ્યમાં રહેલા વિષયરૂપ શત્રુઓથી
હું બીહું છું. એ વિષયો અનાદિ કાળથી આ સંસારમાં ભોગવ્યા છતાં વારંવાર નવા
નવા લાગે છે, અને તેમાં અતૃપ્ત રહેનારા મૂઢમતિ પ્રાણી ભવમાં ભમ્યા કરે છે.
જે તમે મારાપર વાત્સલ્ય ધારણ કરીને ખરેખરે માંડે હિત ઈચ્છતા હો તો સંસારથી
કાયર એવા મને દીક્ષા લેવાની સંમતિ આપો.” પ્રભુની આવી સહેતુક વાણી સાંભળી
યાદવમુખ્યો કાંઈપણ બોલી શક્યા નહીં. નીચી ઝીવા કરીને ઊભા રહ્યા. તે સમયે
સારસ્વત વિગેરે નવ જાતના લોકાંતિક દેવતાઓ આવી પ્રભુને નમીને કહેવા લાગ્યા
કે, “હે દયાળુ સ્વામી ! તીર્થ પ્રવર્ત્તાવો.” તત્કાળ રથને છોડી દઈને પ્રભુ ઇં-
દ્રની આજ્ઞાથી દેવતાઓએ લાવેલા દ્રવ્યવડે સંવત્સરી દાન આપવા ધરતરફ ચાલ્યા.

આ ખખર સાંભળી રાજિમતી જાણે વિદ્યુતનો પ્રહાર થયો હોય તેમ અચે-
તન થઈને પૃથ્વીપર આઞોટવા લાગી. સેંકડો સખીઓએ કરેલા ઉપચારથી મૂર્છા-
રહિત થઈ, એટલે કેશ છુટા મૂકીને તે આ પ્રમાણે અત્યંત વિલાપ કરવા લાગી.
“ હે નાથ ! મારા પૂર્વોપાર્જિત ભાગ્યની મંદતાથી મેં તમને પ્રથમ દુર્લભ જ જાણ્યા
હતા; પણ પછી વાક્યથી મારો સ્વીકાર કર્યા છતાં છેવટે તમે આ સાંડે કર્યું નહીં.
સત્પુરૂષો જે કાર્ય બની શકે નહીં, તેવું કાર્ય કરવાને અંગીકારજ કરતા
નથી, અને શુભ કે અશુભ જે અંગીકાર કર્યું તો પછી અવશ્ય પાળેજ છે. હે
સ્વામી ! જોવો રાગ મારી ઉપર કર્યો હતો, તેવો મુક્તિ ઉપર કરશો નહીં; કેમકે
મારો ત્યાગ કરીને તો મુક્તિને પામશો, પણ મુક્તિનો ત્યાગ કરીને તો કાંઈપણ
પામશો નહીં.” આવો વિલાપ કરતાંજ રાજિમતીનું ભોગ્યકર્મ તુટી ગયું, અને
સખીઓએ સાંત્વન કરીને તેનાં દુઃખને કાંઈક નિવૃત્ત કર્યું.

સર્ગ ૧૩ મો.]

નેમિનાથ પ્રભુની દીક્ષા અને કેવળ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ.

૪૫૭

પ્રભુએ જંગમ કલ્પવૃક્ષની જેમ એક વર્ષસુધી યાચકોને દાન આપ્યું. પછી અવધિજ્ઞાને દીક્ષા અવસર બહી ઇંદ્રોએ હર્ષથી ત્યાં આવી જન્મભિષેકની જેમ પ્રભુને દીક્ષાભિષેક કર્યો. પછી સુરાસુરોએ કલ્પેલી ઉત્તરકુરુ નામની શિબિકામાં પ્રભુ આરૂઢ થયા. સર્વ આયુધને ધરતા, ઇંદ્રોએ ચામરોથી વીંજતા, પાછળ ચાલનારા કૃષ્ણ પ્રમુખ રાજઓથી પ્રીતિવડે પૂજતા, લોકોના સમૂહે જોવાતા, સુર અસુરોએ સ્તુતિ કરાતા, સ્વર્ગ, પાતાળ અને મૃત્યુલોકની સ્ત્રીઓનાં મુખથી જેના ગુણ ગવાઈ રહ્યા છે એવા, ત્રણ જગતને વિસ્મય પમાડનારા અને સર્વ આભૂષણોથી ભૂષિત થયેલા નેમિનાથ પ્રભુ રૈવતગિરિના સહસ્રામ્ર નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં શિબિકામાંથી ઉતરીને પ્રભુએ આભૂષણાદિક તજ દીધાં, એટલે કૃષ્ણે ભક્તિભાવથી નમ્ર થઈ તેમની પ્રીતિને માટે તે લઈ લીધાં. જન્મદિવસથી ત્રણે વર્ષ ગયા પછી શ્રાવણ માસની શુકલ પક્ષીએ દિવસના પ્રથમ પહોરે ચંદ્ર ચિત્રાનક્ષત્રમાં આવતાં, છઠ્ઠ તપ કરી, પંચ મુષ્ટિ લોચ આચરી પ્રભુ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. લોચ કરેલા પ્રભુના કેશ ઇંદ્રે ક્ષીરસાગરમાં ક્ષેપવ્યા, અને પ્રભુની ભુજ ઉપર એક દેવદૂધ્ય વસ્ત્ર મૂક્યું. પછી ઇંદ્રે કાલાહલ શાંત કર્યો એટલે પ્રભુએ સામાયિક ઉચ્ચર્યું. તત્કાળ મનઃપર્યય નામે ચોથું જ્ઞાન પ્રભુને પ્રાપ્ત થયું. તેમની પછવાડે બીજ એક હજાર રાજઓએ વ્રત લીધું. પછી ઇંદ્ર અને કૃષ્ણ પ્રમુખ રાજઓ પ્રભુને નમન કરી પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા. બીજ દિવસે નજીકના ગોષ્ઠની અંદર વરદત્ત બ્રાહ્મણને ધેર પ્રભુએ પરમાત્મથી પારણું કર્યું. ત્યાં દેવતાઓએ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યાં. પ્રભુએ કર્મનો ક્ષય કરવા માટે ત્યાંથી બીજ વિહાર કર્યો. વ્રત લીધા પછી ચોપન દિવસ ગયા ત્યારે પ્રભુ સહસ્રામ્ર વનમાં પાછા આવી વેતસાશ્રયને પ્રાપ્ત થયા. ધ્યાનમાં રહેલા પ્રભુને આશ્વિનમાસની અમાવાસ્યાએ ચંદ્ર ચિત્રાનક્ષત્રમાં આવતાં ધાતિકર્મનો ક્ષય થઈને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તત્કાળ ઇંદ્રો આસન ચલિત થવાથી હર્ષવડે ત્યાં આવ્યા. તેઓએ સમવસરણુ રચ્યું, જેને પ્રભુએ નિવાસ કરીને દીપાવ્યું. ઉદ્યાનપતિએ દ્વારકામાં આવી કૃષ્ણને પ્રણામ કરી જણાવ્યું કે શ્રીનેમિનાથને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું છે. તેને ઉચિતદાન આપી દશે દશાર્દ્ર, માતા, બંધુ, અંગના અને પુત્રોની સાથે કૃષ્ણ ઉત્સવસહિત ગિરનાર ઉપર આવ્યા. ત્યાં પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી, નમી અને સ્તુતિ કરી ઇંદ્રની પછવાડે ચોગ્ય આસને બેઠા. બીજ પણ દેવો ભક્તિથી પોતપોતાના ભુવનમાંથી ત્યાં આવી એક બીજની સમૃદ્ધિના યોગથી સ્પર્ધા કરતા પોતપોતાના સ્થાને બેઠા.

૪૫૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

અંબિકાનું ઉપાખ્યાન.

અત્ર પ્રસંગોપાત્ શ્રીનેમિનાથના શાસનરૂપ પવિત્ર મેઘમાં વિદ્યુત્તની પ્રભા-
જ્વી કૂંખમાંડિકા દેવીનું વિઘ્નને નાશ કરનારૂં ચાર ચરિત્ર કહેવામાં આવે છે. શ્રી-
નેમિનાથનાં ચરણકમળમાં ભમરીરૂપ, મનોરથ પૂરવામાં કામધેનુ જ્વી, લોકાને
ખરેખરી અંબા (માતા) તુલ્ય અને શ્રેષ્ઠ આમ્રકળની હુંખી જણે હાથમાં ધારણ
કરી છે એવી ચોગીશ્વરી અંબાદેવી સુખને માટે થાઓ.

સિદ્ધાચળ અને ઉજ્જયંત (ગિરનાર) રૂપ બે મસ્તકવાળો અને સર્વ દે-
શના આભરણરૂપ સુરાષ્ટ્ર નામે દેશ છે, જે ભૂમિ તથા સ્વર્ગનો જય કરવાથી પા-
તાળને નીચે કરીને બીજા સર્વ તીર્થમાં નિર્મળ મોતીરૂપ જણાય છે. ત્યાં રહેલા
શ્રી રૈવતાચળના દક્ષિણ ભાગમાં દક્ષિણયતાથી અને ન્યાયથી રક્ષિત થયેલું, અને
સમૃદ્ધિવડે કુબેર ભંડારીની જેવા મનુષ્યોથી ભરપૂર કુબેર^૧ નામે એક ઉત્તમ ન-
ગર છે. જ્યાં જ્યાં મહેલમાં રહેતા ગૃહસ્થોના પરસીનાના જળને યક્ષનદીના જ-
લકણને વહન કરતો શીતળ પવન અને જરા ચપળ થતાં કદળીનાં પત્રો સ્વય-
મેવ વિલય કરે છે, જ્યાં આશ્ચર્યના અવલોકનથી લોકોનાં નેત્રરૂપી કમળો જેમાં
વિકાસિત થયેલાં છે એવાં કમળવનો છે, શત્રુઓની શ્રેણીને નાશ કરનારો કિલ્લો
છે, પાપને પ્રલય કરનાર પ્રાસાદો છે, અને પ્રત્યેક ચૈત્યમાં અર્હંતની ચિત્રમય
પ્રતિમાને ભક્તિથી સેવી અશુભ કર્મનો ઘાત કરીને લોકો લક્ષ્મીસંબંધી પદ્કર્મ-
નાં સુખ યુક્તિથી મેળવે છે; તે નગરનું ઇંદ્રના યશ જેવા મનોહર ગુણવાળા, શત્રુ-
રૂપી ગર્જેન્દ્રને વિદારવામાં સિંહ જેવા, યલ્લવગર ઇચ્છિત અર્થને પૂરનારા અને યાદ-
વવંશમાં રણરૂપ કૃષ્ણ રાજ પાલન કરતા હતા. તે કુબેર નગરમાં ધણા ગુણોથી
શોભતો, પોતાના પદ્કર્મ સાધવામાં પૂર્ણ કામના ધરતો, જિનચરણના સ્મરણ-
રૂપ કિલ્લાથી ખાર વ્રતરૂપ લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરતો, ‘ આ જગત્માં ત્રણ રત્નો આ-
ધાર ધર્મજ છે ’ એમ જણાવવાને તેના ચિન્હરૂપ ત્રણ સૂત્રની યજ્ઞોપવિતથી અંગ-
માં સુશોભિત રહેતો, મુનિઓના કહેલા સુભાષિતરૂપ અમૃતથી બોધ પામેલો
અને અદ્ભુત તેમજ મનોહર વિધાને ધારણ કરતો દુર્દેવભટ્ટ નામે એક બ્રાહ્મણ
રહેતો હતો. તેને વાદીઓની વિધાને ન્યૂન કરનારો, દેવલા નામની તે ભટ્ટની
સ્ત્રીના ઉદરરૂપ સરોવરમાં હંસ જેવો અને પોતાના ગુણોથી લોકપ્રિય થયેલો સો-
મભટ્ટ નામે યુદ્ધિનો ભંડાર પુત્ર થયો હતો. તે પુત્રને પોતાના મુખ્યંદ્રથી અં-

૧ કોડીનાર સંભવે છે.

સર્ગ ૧૩ મો.] શૃહાંગણે આવેલા બે મુનિઓને જોઇ અંબિકાને થયેલ હર્ષ. ૪૫૬

દ્રના બિંબનો તિરસ્કાર કરનારી, બિંબ જેવા અધરવાળી, શીલધર્મને આરાધનારી, પતિના સુખનું સ્થાન અને અસત્યને છોડનારી અંબિકા નામે સ્ત્રી હતી. લક્ષ્મી ચપળ છે, સરસ્વતી માત્ર વાણીમાં ફલવતી છે, ચંદ્રની લેખા કુટિલ અને આકાશમાં રહેલી છે અને ઇંદ્રાણીને શોક્યોનું સાલ છે, તેથી એ સારા આચરણવાળી અંબિકાને કોની ઉપમા આપીએ! અનુક્રમે સોમલદ્વનો પિતા દુર્દેવલદ્વ સ્વર્ગમાં ગયો, તેની સાથે સોમલદ્વનો જૈન ધર્મ પણ સ્વર્ગમાં ગયો. ઉદાર બુદ્ધિવાળી અંબિકા તેની સંગતિથી ભદ્રિક ભાવને ધારણ કરવા લાગી.

એક વખતે તે દુર્દેવલદ્વનો શ્રાદ્ધનો દિવસ આવ્યો. સૂર્ય ગગનના મધ્યભાગે આવ્યો હતો; તે સમયે માસોપવાસથી કર્મની હવેલીઓને તોડનારા બે મુનિ સોમલદ્વને ઘેર આવી ચડ્યા. તપ અને ક્ષમાથી સૂર્ય ચંદ્ર જેવા, કર્મરૂપી મહારોગની ચિકિત્સા કરવાથી અશ્વિનીકુમાર જેવા અને ગુરૂ અને બુધની જેમ વિબુધોને સેવવા યોગ્ય એવા તે મુનિઓને જોઈ અંબિકા હર્ષ પામી. અનંત ભક્તિથી તે મનમાં વિચારવા લાગી કે આજે પર્વ દિવસે મારા અગણ્ય પુણ્યથી ક્ષમારૂપ સરિતાના પર્વતરૂપ આ બે મુનિઓએ મારા શૃહના આંગણને અલંકૃત કર્યું છે. આજે મારે સુખકારી પર્વ થયું, અસંખ્ય સુખને આપનાર ધણા પુણ્યની પ્રાપ્તિ થઈ, અને આ મુનિના દર્શનથી ક્ષીરસાગરમાં ધોવાણા હોય તેમ મારાં બે નેત્ર પવિત્ર થયાં. અસારે મારી અનાર્થ સાસુ ઘેર નથી, દાન આપ્યાવિના માંડ ચિત્ત પ્રસન્ન થતું નથી અને ઘરમાં શુદ્ધ ધાન્ય પણ છે, માટે આ મુનિઓને પ્રતિલાલિત કરું. આવો વિચાર કરી હર્ષના ભારથી નેત્રમાં અશ્રુ અને અંગપર રોમાંચ ધારણ કરતી અંબિકા આસન ઉપરથી જાણી થઈ, અને હાથમાં અન્ન લઇને ભક્તિથી મુનિ પ્રત્યે કહેવા લાગી 'હે મુનિરાજ! કૃતાર્થ અને ઉત્તમ પ્રકૃતિવાળા તમે મારા પૂર્વ સુકૃતથી અહીં પધાર્યા છો, માટે કૃપા કરીને આ અન્ન ગ્રહણ કરો, જેથી હું પવિત્ર પુણ્યવતી થઈ.' તેના ચિત્તની અને અન્નની શુદ્ધિ જોઇને પૂજાપાત્ર મુનિએ તેની પાસે પાત્ર ધર્યું, એટલે અંબિકાએ હર્ષથી ઉત્તમ ગતિનું બણે બીજ વાવતી હોય તેમ તેમાં અન્ન વહોરાવ્યું. બન્ને મુનિએ હર્ષ ધરીને બળથી પાપરૂપ હાથીને મારવામાં સિંહ જેવો ધર્મલાલ કહ્યો, જેથી સિંહની જેમ અંબિકાને મુક્તાની પ્રાપ્તિનો લોભ વધ્યો. પછી બંને મુનિ તેના ઘરમાંથી આદ્યા ગયા,

૧ સિંહ હાથીને મારે એટલે તેના માથામાંથી મુક્તાકુળ નીકળે છે, તેમ પાપરૂપ હાથીને મારનાર ધર્મલાલરૂપ સિંહથી અંબિકાને મુક્તા-એટલે મુક્તિનો લોભ વધ્યો.

૪૬૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

પણ પુણ્યરૂપ મોતીની છીપ જેવી તેની. મનોવૃત્તિમાંથી ચાલ્યા ગયા નહિ. ધર્મથી પાપનો નાશ થતાં શુભ પરિણામને લીધે સારથી અંબિકા ગૃહકાર્યમાં મંદ થઈ ગઈ. અંબિકાએ આપેલું આ મુનિદાન જોઈને જાણે મૂર્તિમાન કૃત્યા હોય તેવી કોઈ તેની કલહપ્રિયા પાડોશણ તત્કાળ જાણે હાથ કરતી પોતાના ધરમાંથી બહાર નીકળી. મુખ વાંકું કરી અને નેત્રકમળ રાતાં કરી વચનથી લોહાને ત્રાસ પમાડતી એ સ્ત્રી પોતાના હાથને કટી ઉપર પછાડી ક્રોધાર્ત્થ થઈને કહેવા લાગી, “હે વધુ! આ તારી સ્વતંત્રતાને ધિક્કાર છે! તે વસ્તુવિષે પણ કાંઈ વિચાર કર્યો નહિ, જે હવ્ય^૧ કવ્ય^૨ આપ્યા વગર આ મુનિને ધાન્ય આપ્યું. આ તારો અન્યાય છે. તારા ધરમાં સાસુ નથી અને તું આ વૈશ્યકુળને યોગ્ય એવું આચરણ કરે છે, તે યુક્ત નથી. અથવાપિ પિતૃઓને અને બ્રાહ્મણોને પણ પિંડપ્રદાન થયું નથી, તો સાંસુધી તેનું કાંઈ ભોગ્યાદિક થાય જ નહિ. માટે આ તારો સ્વેચ્છા વિહાર છે.” આ પ્રમાણે ઘેલી હોય તેમ જાણે સ્વરે બોલતી તે પાડોશણે નજીકના ધરમાંથી તેની સાસુને બોલાવી જગત્તને પીડાકારી વાલા (મોટા વાયુ) જેમ ધૂમાડાની શ્રેણીને વધારે, તેમ અંબિકા વધૂની બધી વાર્તા વધારીને કહી. સાસુએ અંબિકાને કહ્યું, “અરે વધૂ! દયાનો આધાર થઈ તં જે મુનિને અન્ન આપ્યું, તે સાં કર્યું નથી. હું છતાં તારી સત્તા કેમ ચાલી શકે? નિષ્પાપ ચિત્તરૂપી ભરેલો સાગર જ સુખને માટે થાય છે.” તે વખતે પોતાની સાસુ અને પાડોશણ એ બંને સ્ત્રીઓની વચ્ચે રહેલી અંબિકા મેઘમાળા અને રાહુની છાયા વચ્ચે રહેલી ચંદ્રકળાની જેમ કૃશ થઈને દૃઢ્યમાં કંપવા લાગી. એ સમયે પેલો અસૌમ્ય વૃત્તિવાળો સોમભદ્ર પણ બ્રાહ્મણોને બોલાવીને ઘેર આવ્યો. તેણે પોતાની માતાની અને પાડોશણની બંનેની વાર્તા સાંભળી ડાપ પામીને પોતાની પ્રિયાનો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો. તે જોઈ તે અંબિકાના અભિમાની પુત્રોએ તેને કેટલાંક વચન કહ્યાં, તેથી તે પોતાના બે પુત્રોને લઈને મનમાં મુનિનું આત્મવચન સંભારતી દીનમુખે ધરમાંથી ચાલી નીકળી. તે મનમાં ચિંતવવા લાગી કે મેં કદિપણ સાસુ સસરાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરી નથી, સદા ભક્તિથી પતિનું હિત કરેલું છે, અને સુખરહિત થઈ નિર્વિકારપણે ધરનું સર્વ કામ-કાજ કરું છું, વળી આજે પવિત્ર પર્વનો દિવસ ધારી મુનિઓમાં મુગટ સમાન એ મુનિને સર્વના શ્રેયને માટે મેં દાન આપ્યું છે, તે છતાં તેઓ ક્રોધાટ મને આવી રીતે હેરાન કરે છે. પુત્રોએ આપેલા પિંડાદિકથી જો મરેલા પ્રાણીઓ પ્રસન્નતાને પામતા હોય તો સુકાઈ ગયેલું વૃક્ષ જળના સિંચનથી પુનઃ નવપલ્લવોથી

૧ દેવતાને જે અપાય તે હવ્ય. ૨ પિતૃઓને જે અપાય તે કવ્ય.

સર્ગ ૧૩ મો.]

અંબિકાનો ગૃહત્યાગ, તેને માથે પડેલ સંકટ પરંપરા.

૪૬૧

કામળ થવું જોઈએ. મિથ્યાત્વમાં મૂઢ એવા આ લોકો મારા શુભપાત્રના દાનને નિંદે છે. કારણ કે રાત્રિએ અંધ થતા નેત્રરોગી લોકો સૂર્યના મંડળની નિંદા કરે છે; અથવા તે વિષે મારે વિશેષ પ્રલાપ કરવો તે વૃથા છે, કારણ કે આ મારા શુભ કર્મનો લાભજ મને પ્રાપ્ત થયેલો છે. કેમકે અત્યારથી અવશ્ય મારે ગૃહ-વાસનું દાસીપણું નાશ પામી ગયું છે. માટે હવે તો આ સંસારસાગરમાં તે પવિત્ર મુનિનું મારે શરણ હો. હવે હું શ્રીરૈવતાચળપર જઈ શ્રીજિનેશ્વરને ઈષ્ટદેવ ધારી કુર્કર્મની હાનિને માટે નિત્ય તપસ્યા કરું. આવો અંતરમાં વિચાર કરી એક પુત્રને કટિઉપર અને એકને હાથમાં લઈ, શોક છોડી દઈ, પ્રભુના ચરણક-મળના સ્નેહથી' જના હૃદયમાં ભક્તિનો દીપક ખુઝાતો નથી એવી અંબિકા અચળ નિશ્ચયથી પેલા બંને મુનિનું અને તે ગિરિનું ચિત્તમાં સ્મરણ કરતી ગૃહવાસના બંધને સર્વથા તજી દઈને જાણે નિઃશ્વાસ બળવાળી અબળાથી પ્રેરાયેલી હોય તેમ ત્યાંથી આગળ ચાલી. દુઃખથી આકુલ અને પૃથ્વીપર નેત્ર રાખીને ચાલતી અંબિકા થોડેક દૂર ગઈ, એટલામાં અસ્પષ્ટ વર્ણ બોલતો અને શરીરમાં વિવર્ણ થઈ ગયેલો જ બાળપુત્ર કટિઉપર તેડ્યો હતો તે રેવા લાગ્યો. અતિ તૃષા લાગવાથી તે શિશુ મુખમાં લાળ અને નેત્રમાં અશ્રુ ધરી ' પાણી પાણી ' કહી પોકારવા લાગ્યો. ત્યાં બીજો પુત્ર જ શુભંકર હતો તે ઊંચા હાથ કરી ગ્લાનિ પામીને બોલ્યો- 'હે માતા! મને ભોજન આપ. ' બંને બાલકોના કંઠેલા ભરેલા રૂદ્ધનથી અંબિકાને પાછો નવીન શોક ઉત્પન્ન થયો. અને જાણે તે બાળકોએ અંદર પેશીને પ્રેરણા કરી હોય તેમ તેનાં લોચનમાંથી પણ અશ્રુ પડવા માંડ્યાં. પછી તે ચિંતવવા લાગી કે- ' આ વનમાં રહી ધર, અર્થ, પતિ, સુખ, સંબંધીવર્ગ અને આ દેહની ઉપરની સૃષ્ટિને પણ તજી દઈ, મુનિના વાક્યના સારથી શોકને પણ ભૂલી જઈ, જિનચરણની સેવાને માટે હું તત્પર થઈ છું. પરંતુ આ મારા મુખ્ય બાળકો ક્ષુધા અને તૃષાથી શોક કરેછે, તેઓ સમયને બાળતા નથી, તેથી તે બાળકો તેના પેહેલાં આવા ઉત્સુકપણાથી મારા પ્રાણનોજ નાશ કરશે. મારા પુત્રને જોઈતી વસ્તુ આપવાને અસમર્થ અને અશુભ કર્મ કરનારી એવી મને ધિક્કાર છે. હે પૃથ્વીમાતા! મારી ઉપર પ્રસન્ન થા, અને મને છિદ્ર આપ, કે જથી હું તેનો આશ્રય કરીને દુઃખ મુક્ત થઈ. હે સ્ત્રી! અગ્નિથી થયેલી હોઈ તેમ તમારી સૃષ્ટિને અયોગ્ય એવી મને કેમ સરજ? હે દુઃખો! તમે સર્વે એક કાળેજ આવ્યાં છો, કેમકે આ તમારો પણ સમય આવ્યો છે. અથવા આ અરણ્યમાં

૧ સ્નેહનો બીજો અર્થ તેલ થાય છે, તેલથી દીપક ખુઝાય નહીં તે સંભવિત છે.

૪૬૨

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

મારૂં રૂદન વૃથા છે, અસાતાના ઉદયથી જે કર્મ ભોગવવાનાં હશે તે ભોગવવાંજ પડશે, તેથી હવે તો શ્રીજિનેશ્વરના ચરણમાં ભ્રમરીરૂપ થઈને જે સર્વ પડે તે સહન કરું. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી નિઃશ્વાસના પવનથી પાર્શ્વભાગના વૃક્ષોને કંપાવતી અંબિકા જરા નીચે બેઠી. એટલામાં તેણે પોતાની આગળ સ્વચ્છ જળે ભરેલું અને કમળોવાળું એક પવિત્ર સરૌવર દીઠું. અને તે સમયેજ પડખેથી ભ્રમરાના ઝંકારસાથે ઠોકિલાના શબ્દો જેમાં થઈ રહેલા છે એવા બે આમ્રવૃક્ષોએ પાકવાથી પીળી થઈ ગયેલી ફળોની લુંખ તેના હાથ ઉપર નાખી. તરતજ અંબિકાએ સરૌવરનું જળ અંજલિમાં લઈ બાળકોને પાચું અને આમ્રફળ ખવરાવ્યાં. મુનિદ્વાનનું તાત્કાલિક આવું ફળ જોઈ તેણે આદરપૂર્વક ધર્મઉપર વિશેષ પ્રીતિ કરી.

અહીં ઘેર અંબિકાની સાસુ ડોપથી અંબિકાને અનેક પ્રકારના શ્રાપ આપતી, ચિત્તમાં પ્રથમના અત્રને ઉચ્છિષ્ટ માનીને નવું અત્ર નિષ્પત્ત કરવાને માટે ઘરમાં આવી. ત્યાં તો સ્પર્શમણિથી લોઢાંની જેમ તે બંને મહાશય મુનિના સ્પર્શથી તે મુનિ જેના ઉપર બેઠેલા તે આસનો સુવર્ણમય થયેલાં અને સર્વ પાત્રો અત્રથી પૂર્ણ ભરેલાં બેઠ તે અત્યંત ખુશી થઈ. તે સમયે આકાશમાં વાણી થઈ કે “ રે ચંડી! અરે ક્રોધી સ્ત્રી! તેં મૂઠ થઈને અંબિકાને કોપિત કરી છે, પણ તેમાં તારો દોષ નથી. કારણ કે તું એક રાંક બ્રાહ્મણની પુત્રી છે, તેથી તેવા દાનના ફળને યોગ્ય તારૂં ધર નથી. કેમકે તેણે જે અત્રદાન આપ્યું છે, તેના સુખકારી ફળનો માત્ર અંશજ મેં તને બતાવ્યો છે, પણ જેનો પુણ્યકારી અદ્ભુત વૈભવ છે એવી એ અંબિકાને તો તેના પરિણામમાં સુરેંદ્રને પણ પૂજવા યોગ્ય એવું ઉત્તમ સ્થાન પ્રાપ્ત થશે. ” આવી આકાશવાણી સાંભળીને જાણે ભય પામી હોય તેમ અંબિકાની સાસુ ધરની બહાર નીકળી પુત્રને કહેવા લાગી કે, “ રે પુત્ર! અહીં ઘરમાં ધનધાન્યની સંપૂર્ણ રચના થઈ ગઈ છે તે જો, અને હવે એ વધૂને અંગીકાર કર. હે વત્સ! તું ત્વરાથી જઈ પ્રાર્થના કરીને મારી પ્રીતિને માટે એ વધૂને પાછી લઈ આવ અને તેનું સન્માન કર. મૂર્તિવિનાના દેવાલયની જેમ હવે તેનાવિના મારૂં ઘર અને હૃદય મને શૂન્ય લાગે છે. ” આ પ્રમાણે માતાના મુખથી વાણી સાંભળી તેના સ્નેહ અને મોહથી ઉત્સુક થયેલો સોમદેવ ચંદ્રિકાને માર્ગે સમુદ્રના પૂરની જેમ તેને પગલે પગલે વેગથી ચાલ્યો. આગળ જતાં વનમાં તેણે બે કરમાં પુત્રોને અવલંબીને ફરતી અદ્ભુત પ્રભાવવાળી અંબિકાને જોઈ. એટલે તેણે અસ્ફુટવર્ણે કહ્યું, ‘ બાલે! એક ક્ષણવાર મારી રાહ જો, હું આવું છું.’

સર્ગ ૧૩ મો.]

અંબિકાએ કુવામાં પડી, કરેલ મનુષ્યદેહ ત્યાગ.

૪૬૩

સ્પ્લિત થતી નહી, વૃક્ષ અને ડાટરની અંદર તેનો આવેા પ્રતિધ્વનિ સાંભળીને આગળ ચાલતી અંબિકાએ મુખકમળ વક્ર કરીને જોયું, ત્યાં તો તેણે સોમદેવભટ્ટને પોતાની પાછળ આવતો જોયો. ઐટલે તે વિચારવા લાગી કે—“અરે! અગ્નિને પવનની જેમ મારા કોઈ અકારણ વૈરીએ પ્રેરેલો આ સોમદેવ ક્રોધ કરીને મારી ઉપર આવે છે. હવે આ વનમાં હું ઠાનું શરણ લઇશ. એ નિર્દય પુરુષ હમણાંજ મને બળાતકારે પકડીને મારથી હેરાન કરશે. અહીં કોઇ પણ મારો તાતા નથી, અનાથ અને આકાશમાંથી પડેલની જેમ અહીં હું એકલી શું કરીશ? અથવા અહીંથી જઇને શુદ્ધસ્થાવાસમાં દાસવૃત્તિએ રહી મારે જીવવાની ઇચ્છા શામટે રાખવી? મેં મુનિદાનવડે જે પુણ્યદ્રવ્ય ઉપાર્જન કરેલું હોય, તેજ મારે પરલોકના પ્રયાણમાં ઉપયોગી થાઓ. આ કૂર પુરુષ કદર્થના કરીને મને મારશે તો તે પેહેલાં હું મારા પ્રાણને સ્વેચ્છાથી છોડી દઉં.” એવો વિચાર કરી પડીને મરવાની ઇચ્છાએ તે કોઈ મોટા કુવાના કાંઠાઉપર આવીને બેસી રહી. પછી તે વિચારવા લાગી કે—“મુનિદાનના પ્રભાવથી શ્રી જિનંદ્રના ચરણ, સિદ્ધ, પાપના ભારને હરનારા તે બે મુનિ, અને દયાના ઉદયવાળો ધર્મ—તેનું મારે શરણ થાઓ. બ્રાહ્મણ, દરિદ્રી, કૃપણ, બિદ્ધ, મ્લેચ્છ, કલંકી, અને અધમ કુળમાં તેમજ અંગ, બંગ કુર, કચ્છ અને સિંધુ વિગેરે દેશમાં મારો જન્મ થશે નહીં. યાચકપણું, મૂર્ખપણું, અજ્ઞાનીપણું કૃપણપણું, મિથ્યાત્વ, સેનાપતિપણું, વિષ, અસ્ત્ર તથા મદાદિ રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર અને પ્રાણીઓનો ક્રયવિક્રય મને કોઈ ભવાંતરમાં પ્રાપ્ત થશે નહીં. આ દાનના પ્રભાવથી દેવ, ગુરુ અને ધર્મ—એ ત્રણ રત્નોને જાણનારા, દેવના પૂજનારા, દાતાર, અધિકારી, ધનાઢ્ય, અને શુભ અશુભને ઝાળખનાર એવા કુળમાં તથા સૌરાષ્ટ્ર, મગધ, કીર, કાશ્મિર, અને દક્ષિણ દિશાના દેશમાં મારો જન્મ થજો. તેમજ મને ધનાઢ્યતા, દાતૃતા, આરોગ્યતા અને ઈંદ્રિયોનું સંપૂર્ણપણું પ્રાપ્ત થજો, અને પ્રાણીપર અનુકંપા, આર્તજનનની રક્ષા અને યોગનો આશ્રય મળજો.” આવી રીતે સત્યાશ્રય કરી, શ્રી જિનેશ્વરનાં ચરણકમળમાં પોતાનું ચિત્ત બેડી, સાહસથી જેનું અંગ શોભિત છે એવી તે અંબિકાએ બે પુત્રોની સાથે સહસા તે કુવામાં અંપાપાત કર્યો. તત્કાળ બીજા વેષમાં આવેલી નહીં હોય તેમ તે અંબિકા મનુષ્યદેહ છોડી દઈ, દેહની કાંતિથી કિરણોને વિસ્તારતી અને બંને પુત્ર સાથે આનંદી મુખકમળ ધરતી વ્યંતર દેવોને સેવવા યોગ્ય દેવી થઈ. તેને કુવામાં પડતી બેઠીને ‘નહિ નહિ’ એમ પોકાર કરતો સોમદેવ જોવો કુવાપાસે આવી પહોંચ્યો, તેવામાં તો પુત્રસહિત જેના અંગાવયવ વિશીર્ણ થઈ ગયા છે એવી અંબિકાને તેણે કુવામાં પ-

૪૬૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ડેલી જોઈ, તેથી તે ધણો ખેદ પામ્યો. પછી કહેવા લાગ્યો કે “ અહા ! હે બાલા ! ઠાપને વશ થઈને આ તો અકાળે શું કર્યું ? કદિ જડ જેવો હું આ કામ કરું, પણ તો વિદુષી થઈને આ શું કર્યું ? હે માનિનિ ! તારાવિના નિષ્કળ એવું આ કલંકી જીવિત હવે શા કામનું છે ? હું નિર્ભાગી અને હતાશ' ઘેર જઈને સ્વજનોને મુખ શી રીતે ખતાવું ? સ્ત્રી અને પુત્રનાં મૃત્યુથી દુઃખી થયેલા મને હવે મૃત્યુજ સુખકારી છે. કેમકે જ્યારે સર્વનો નાશ થવા બેઠો, ત્યારે હવે સર્વ નાશ પામો.” દુઃખથી આતુર થયેલા તેણે આપ્રમાણે વિચારીને તે અંબિકાનેજ સંભારતાં તેજ કુવામાં ઝંપાપાત કર્યો, જેથી તત્કાળ મૃત્યુ પામીને તે અવધિજ્ઞાનને ધરનારો અને અંબિકાનું સિંહરૂપે વાહન થનારો દેવ થયો. સિંહવાહની અંબિકા બે પુત્રથી પૂર્ણ હર્ષવડે ઉજ્જવલ જણાતાં હતાં, તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા આમ્રવૃક્ષપર મધુરશબ્દ કરતી ઠાકિલની શ્રેણીને જેવામાં પ્રીતિવાળાં હતાં, ઉદય પામતા સૂર્યનાં કિરણોના જેવી કાંતિથી ખીજ દેવતાની પ્રભાને હરી લેતાં હતાં, મુખ ચંદ્રનાં કિરણો હોય તેવાં શ્વેત વસ્ત્રોથી વિભૂષિત અંગના પ્રત્યેક અવયવ શોભતા હતા, મુખનાં કિરણોરૂપ અમૃતસાગરની વચમાં મુખ, બે નેત્ર અને દંતરૂપી રત્નો ખીલી રહ્યા હતા, બ્રહ્મરૂપ મૂળમાંથી પ્રગટલી વંશપત્ર જેવી નાસિકાસાથે અધરોષ્ટ શોભી રહેલા હતા, અને શંખની જેવો તેનો કંઠ હતો. સર્વ અવયવોમાં નિર્દોષ, સર્વ આભૂણોથી શોભિત, દેવીઓ-એ ઉપાસિત અને નંવીન અવતારથી અધિક પ્રભાવિક તેમજ બે દક્ષિણ હાથમાં પાશ અને આમ્રકળની લુંખ અને બે વામ હાથમાં પુત્રો તથા અંકુશને ધારણ કરનારાં, કનકવર્ણી પ્રભાવાળાં તેમજ વરદાન આપવામાં પ્રવીણ વાણીવાળા એ દેવીને જોઈ ભક્તિથી તેમની મૂર્તિમાં ઉદ્ધાસ પામતો, ઉદાર પ્રીતિ ધારણ કરતો અને બે હાથે છડી પકડી જાહેલો તેમનો પ્રતિહારી હર્ષથી તેમને પ્રણામ કરી પરિચિત વચને આપ્રમાણે પૂછવા લાગ્યો—‘હે દેવિ ! હે સ્વામિનિ ! તમે પૂર્વભવમાં તપ દાન અને તીર્થનો આશ્રય-શું કર્યો છે, કે જેથી તમે વ્યંતર દેવીઓને સેવવા યોગ્ય થયાં છો ?’ પ્રતિહારીની આપ્રમાણે વાણી સાંભળી સાવધાન થઈ પૂર્વભવનું અવલોકન કરીને તેણે તેને સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો, અને પછી મૌન ધરીને યોગસહિત તેમણે શ્રીજિનચરણનું સ્મરણ કર્યું. પછી દેવોએ વિકુર્વેલા વિમાનમાં બેસી, સંગીત સાંભળવામાં પોતાના કાન લગાડી, દિશાઓને પ્રકાશિત કરતાં તત્કાળ અંબિકા દેવી શ્રીરૈવતાચળે આવ્યાં.

૧ જેની આશાઓ હણાઈ ગઈ છે એવો.

સર્ગ ૧૩ મો.]

ભગવંતની દેશના, ગોમેધનું ચરિત્ર.

૪૬૫

આ સમયમાં ભગવંત અરિષ્ટનેભિને કર્મને નાશ કરનારૂં દેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું, તેથી તેમની સભામાં વેગથી જઈને અંબિકા દેવીએ તેમની ધર્મવાણી સાંભળી “ આ જગતમાં ધર્મ કારણ વગરનો બંધુ, જગદ્રત્સલ, પીડાનો નાશ “ કરનાર અને ક્ષેમકર છે, તેથી તે ધર્મ અત્યંત ભક્તિવડે સેવવા યોગ્ય છે. “ તે ધર્મરૂપી વૃક્ષની મુખ્ય ચાર શાખા છે. તેમાં સત્પાત્રને દાન આપવું તે પ્રથમ “ શાખા છે, અખંડ શીળ પાળવું તે બીજી શાખા છે, સમસ્ત પ્રકારના વિદ્વલયને “ નાશ કરનાર તપ કરવો તે ત્રીજી શાખા છે અને સંસારનો નાશ કરનારી શુભ ભાવના “ ભાવવી તે ચોથી શાખા છે. સિદ્ધાયણ અને રૈવતાયણ વિગેરે તીર્થોની સેવા, દે- “ વાર્ચન, સદ્યુરૂનું સેવન અને પાપના સમૂહને હરનાર પંચપરમેષ્ઠીના મંત્રપદ—એ “ ધર્મરૂપ વૃક્ષની અગ્રશાખાના પુષ્પાંકુર છે અને તેનું ફળ મુક્તિ છે. માટે “ શુભયોગની સેવારૂપ શ્રેણી ઉપર ચડી, ઉત્કૃષ્ટ શમતાને અંતરમાં રાખી, ઉદાર સત્ત્વ- “ થી ચિત્તરૂપ પવનના કંપથી રહિતપણે તે મુક્તિરૂપ ફળને ગ્રહણ કરી લેવું.”

આપ્રમાણે અહિંસા ધર્મરૂપ દેહને જીવાડનારી શ્રીનેભિનાથ પ્રભુની વાણી સાંભ-
ળીને સર્વ પ્રાણીઓ આપત્તિરૂપી વિષને ઉતારનાર અમૃતના પાન જેવી પવિત્ર તૃ-
પ્તિને પામ્યા. તે વખતે વરદત્ત રાજાએ વૈરાગ્યના રંગથી બે હજાર સેવકોની સાથે
વ્રત લીધું અને બીજા દશ ગણધરોમાં મુખ્ય એવી ગણધરની પદવી પ્રાપ્ત કરી.
ચક્ષિણી નામે રાજાની પુત્રી બીજી સ્ત્રીઓની સાથે પ્રવર્તિની થઈ. દશાર્હ, ભોજ,
કૃષ્ણ અને બલભદ્ર પ્રમુખ શ્રાવકો થયા અને તેમની સ્ત્રીઓ શ્રાવિકા થઈ. એવી
રીતે ચાર ગતિરૂપ અંધકારમાં દીપક સમાન ચાર પ્રકારના ધર્મરૂપ ગ્રહનો દૃઢ
આધાર અને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના હારરૂપ નેમિ પ્રભુનો ચતુર્વિધ સંધ સ્થપાયો. પછી
પ્રભુના મુખથી અંબિકાના ચરિત્રરૂપ અમૃતનું પાન કરી અતિ ભક્તિવાળા ઈંદ્રે
બીજા દેવતાઓના આગ્રહથી તે અંબિકાને શ્રીનેમિ પ્રભુના શાસનનાં વિદ્વોનો નાશ
કરનારી શાસન દેવી ઠરાવી.

તે અરસામાં સુગ્રામ નામે ગામમાં ગોમેધ વિગેરે યજ્ઞોનો કરનાર હોવાથી
ગોમેધ નામે એક ગૌતમગોત્રી કુળવાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેની લાખો બ્રાહ્મણો
સેવા કરતા હતા. કોઈ ઉત્પાત યોગે તેની સ્ત્રી અને પુત્રો મરણ પામી ગયાં, અને
કાળક્રમે તેના શરીરમાં પણ કુષ્ઠરોગ ઉત્પન્ન થયો. જેથી તેના સર્વ અનુચર—સ્વ-
જનોએ તેને તજી દીધો. અતિ પીડાથી દુઃખી એ બ્રાહ્મણના કુષ્ઠિ શરીરમાં
કઠોર કિડાઓ ઉત્પન્ન થઈને તેને હેરાન કરવા લાગ્યા. અંગારાની શય્યામાં જાણે
તેની મૂર્તિ લીન થઈ ગઈ હોય તેમ તે દ્વિજ સર્વ રોમે રોમે પ્રસરેલાં અને મનો-

૪૬૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

વૃત્તિને મંદ કરનારાં એ દુઃખને નરકના દુઃખથી પણ અધિક માનવા લાગ્યો. તેના શરીરમાંથી પણ ઝરતું હતું, લાળ પડતી હતી, સર્વ ધાતુ સુકાઈ ગઈ હતી, અને દુર્ગંધમાં લુબ્ધ થયેલી મક્ષિકાઓ આસપાસ ગણગણતી હતી. એવી સ્થિતિવાળા અને માર્ગમાં લોટતા તે ગોમેધને જોઈને કાંઈ શાંતમુનિ તેના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા “હે ભદ્ર ! ધર્મની બુદ્ધિથી અને કુચુરૂએ ખતાવેલા મિથ્યા લાભથી તેં યજ્ઞમાં જે ઘણા પ્રાણીઓનો ધાત કર્યો છે, તેથી ઉગેલા ઉચ પાપરૂપ વૃક્ષને અહીં તો પુષ્પ માત્ર ઉગ્યાં છે, બાકી તેનાં ફળ તો દુર્ગતિમાં પડીને પ્રાપ્ત કરીશ. તેથી હજી પણ જો આ દુઃખથી ભય પામ્યો હો તો શુભકર્મમાં સારરૂપ અને જીવરક્ષામય શ્રીજિનવચનનો આશ્રય કર અને સર્વ પ્રાણીઓ પાસે પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગ. સર્વમાં સારભૂત તત્ત્વ જોજ છે. વળી તારા પૂર્વોક્ત પાપની શાંતિમાં સમર્થ, સર્વ સમૃદ્ધિ અને લબ્ધિવાળા દેવતાઓના વૃંદને સેવવા યોગ્ય અને સંકટો જિનાલયોથી જોનો પૃષ્ઠભાગ પવિત્ર છે એવા રૈવતાચળનું મનમાં સ્મરણ કર.”—આવાં તે મુનિનાં વચનો સાંભળી ગોમેધ સમતારૂપ અમૃતથી પૂર્ણ, સંકટપ વિકટપરહિત અને પીડાથી રહિત થઈ તત્કાળ મૃત્યુ પામ્યો, અને ક્ષણવારમાં ઉત્તમ ઋદ્ધિવડે પરિપૂર્ણ યક્ષપણે ઉત્પન્ન થયો. મુનિશ્રેષ્ઠના વચનથી ત્રૈલોક્યપતિ પ્રભુના અસંખ્ય ગુણોનું સ્તવન કરતો અને તેથી પવિત્ર મુખને ધારણ કરતો તે યક્ષ ત્રણ રત્નના આધારરૂપ ધર્મથી અધિવાસિત થયો. પછી ત્રણ વામજીવઓમાં શક્તિ, શૂંઘ અને નકુલ તથા ત્રણ દક્ષિણ જીવઓમાં ચક્ર, પરશુ અને માતુલિંગને ધરનારો અને મનુષ્યના વાહનપર બેસનારો તે ગોમેધ નામનો યક્ષ અંબિકાની જન્મ ભક્તિથી ઉત્તમ પરિવારને લઇને રૈવતાચળપર રહેલા નેમિનાથ પ્રભુની પાસે આવ્યો, અને તેમનો પ્રથમનો ઉપકાર માનીને પ્રણામ કર્યો. ત્યાં પ્રભુનાં વચન સાંભળીને તે પ્રતિબોધ પામ્યો; અને ઈંદ્રની પ્રાર્થનાથી તે નેમિનાથનાં શાસનમાં અંબિકાની જન્મ લોકાને સર્વ ઇચ્છિત અર્થને આપનાર અધિષ્ઠાતાની પદવીએ રહ્યો; તે સમયે શ્રીનેમિનાથને નમસ્કાર કરી અંબિકા જોડીને ઇંદ્રે પુછ્યું—“હે સ્વામી ! આ વરદત્ત કયા પુણ્યથી તમારા ગણધર થયેલા છે !” આવો પ્રશ્ન સાંભળીને કૃપાળુ પ્રભુ ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધ કરવા માટે બોલ્યા.

“ગઈ ઉત્સર્પિણીમાં સાગર નામે ત્રીજા તીર્થંકર ઉત્તમ જ્ઞાનને ધારણ કરીને “પોતાના ચરણની રજથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા વિચરતા હતા. અન્યદા તે પવિત્ર-
 “વાણીવાળા જિનેશ્વર ચંપાપુરીના ઉદ્ધાનમાં સમોસર્યા. દેશનાની અંદર લોકપુરુષના
 “વિચારનો પ્રસંગ ચાલતાં સર્વ વિશ્વને જાણનાર પ્રભુએ મોક્ષસ્થાનસંબંધી પવિત્ર

૧ ચૌદ રાજલોકરૂપ પુરુષાકૃતિ.

સર્ગ ૧૩ મો]

પ્રભુએ જાણાવેલો મોક્ષસ્થાનસંબંધી પવિત્ર વિચાર.

૪૬૭

“વિચાર આપ્રમાણે જાણાવ્યો. પીસ્તાળીશ લાખ યોજન વિસ્તારવાળી (લાંબી
 “પહોળી) અને ઉત્તાન કરેલા^૧ છત્રના જેવી આકૃતિવાળી ઉજ્જવળ વર્ણની સિદ્ધિ-
 “શિલા છે, તેની ઉપર એક યોજનના ચોવીશમાં ભાગમાં નિરંજન અને અનંતાનંદ
 “ચૈતન્યરૂપ સિદ્ધ રહેલા છે. તેઓ અવિકૃત અને અવ્યયરૂપ છે. તેઓ અનંત,
 “અચળ, શાંત, શિવ, અસંખ્ય, મહત્, અક્ષય, અરૂપ અને અવ્યક્ત છે. તેમનું
 “સ્વરૂપ માત્ર જિનેશ્વર કે કેવળી ભગવંત જાણે છે. યોગથી પવિત્ર પુરુષ
 “કર્મનો નાશ થવાથી પોતેજ જાણી શકે તેનું અને વચનવડે અવાચ્ય એવું
 “મુક્તિસુખ પામે છે. આપ્રમાણે પ્રભુની વાણી સાંભળી પાંચમા દેવલોકનો સ્વામી
 “ઇંદ્ર પોતાના સ્વર્ગસુખમાં મંદ થઈ ગયો; અને પ્રભુને પ્રણામ કરી વિજ્ઞાપિત કરવા
 “લાગ્યો કે-હે સ્વામી! મને આ સંસારની બ્રાંતિ અસ્ત પામશે અને મુક્તિસુખને
 “સંગમ થશે કે નહિ?” પ્રભુ બોલ્યા-“હે બ્રહ્મેંદ્ર! આવતી અવસર્પિણીમાં બાવીશમા
 “તીર્થંકર અરિષ્ટનેભિ થશે, તેમનું ગણધરપદ મેળવી, ભવિ પ્રાણીઓને બોધ કરી,
 “રૈવતાચક્રના આભૂષણ થઈને તમે યોગયુક્તિએ મુક્તિપદને પામશો; આ નિઃસં-
 “શય વાત છે.” આપ્રમાણે સાંભળી બ્રહ્મેંદ્ર હર્ષથી પ્રદુલ્લિત નેત્રે પ્રભુને નમી પો-
 “તાના દેવલોકમાં ગયો અને મારેવિષે ઘણો અનુરાગ ધરવા લાગ્યો. મારે પોતાની
 “ઉપર ભાવી ઉપકાર જાણી માફ ધ્યાન ધરવાને માટે શ્રેષ્ઠ રત્નોથી નેત્રને અમૃતના
 “અંજન જેવી તેણે મારી મૂર્તિ બનાવી. પછી નિત્ય તેની આગળ સંગીત કરી
 “શાશ્વતપ્રતિમાની જમત્રિકાળ તેની પૂજા કરવા લાગ્યો. એવી રીતે મારી ભક્તિમાં
 “પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શુભધ્યાનમાંજ એક મન રાખી ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ ભવ
 “મેળવીને આ વરદત્ત થયેલ છે. તેણે મારી મૂર્તિ બનાવી અને તેની પૂજા કરી,
 “તેના દ્વલથી તે ગણધરપદ મેળવી મુક્તિને પામશે.”

તે સમયે તે વખતના બ્રહ્મેંદ્રે ઉઠીને પ્રભુને નમસ્કાર કરીને કહ્યું, ‘હે વિશ્વ !
 તમારી તે મૂર્તિને હું પણ પૂજું છું, અને મારા પૂર્વજ ઇંદ્રોએ પણ તેને ભક્તિથી
 સ્તુતિપૂર્વક પૂજેલી છે. અત્યારે આપના કહેવાથીજ તે પ્રતિમા કૃત્રિમ છે એવું મારા
 જાણવામાં આવ્યું, નહિ તો હું તેને શાશ્વતજ માનતો હતો.’ પ્રભુ બોલ્યા-‘હે ઇંદ્ર! તે
 મૂર્તિ અહિં લાવો, કેમકે કલ્પમાં રહેવાથી ભૂમિની જમ નિરંતર પૂજનિક અને હિતકારક
 રહેતી નથી. પ્રભુની આજ્ઞાથી ઇંદ્ર તે મૂર્તિ શીઘ્ર લઈ આવ્યો, એટલે કૃષ્ણે હર્ષથી
 પૂજા કરવાને માટે પ્રભુની પાસેથી તે મૂર્તિ પ્રાપ્ત કરી. પછી સુર અસુર અને નરના

૧ ઊંધા કરેલા. ૨ એક યોજનના ૮૦૦૦ ધનુષ્ય, તેના ૨૪ ભાગ કરતાં ૩૩૩ ધનુષ્ય ને
 ૩૨ આંગળ થાય. એટલી સિદ્ધની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હોય છે.

૪૬૮

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ એ.

ઈશ્વરે શ્રીનેમિનાથને નમીને તેમના મુખથી તીર્થનું માહાત્મ્ય સાંભળવા લાગ્યા. પ્રભુ
 બોલ્યા—“આ રૈવતાચલગિરિ પુંડરીક પર્વતનું સુવર્ણમય મુખ્ય શિખર છે. મંદાર અને
 “ કલ્પવૃક્ષો વિગેરે ઉત્તમ વૃક્ષોથી વીંટાઈ રહેલું છે. તે મહાતીર્થ ઝરતાં નિઝરણાં-
 “ આથી હંમેશાં પ્રાણીઓના પાતકને ઘેઈ નાખે છે અને સ્પર્શથી પણ અપવિત્રતાને
 “ ટાળે છે. આ પર્વત પુણ્યનો રાશિ અને પૃથ્વીના તિલક જેવો છે. વળી સર્વજ્ઞના
 “ ચરણથી પવિત્ર થવાને લીધે ત્રણ લોકના આભૂષણરૂપે શોભે છે. સર્વ તીર્થોમાં
 “ ઉત્તમ અને સર્વ તીર્થની યાત્રાના ક્ષણે આપનાર આ ગિરિ દર્શન અને સ્પર્શમા-
 “ ત્રથી સર્વ પાપને હણે છે. જલ તથા દ્રવ્યસહિત અને ભદ્રશાળાદિ વનથી વીંટા-
 “ એલો આ રમણીય રૈવતગિરિ ઇંદ્રોનો એક ક્ષીડાપર્વત છે. જ્યાંસુધી રૈવતા-
 “ અલે જવાય નહીં, ત્યાંસુધીજ સર્વપાપ, ત્યાંસુધીજ સર્વ દુઃખ અને ત્યાંસુધી
 “ જ સંસારમાં વાસ છે. આ ગિરિએ આવીને જેઓ પોતાના ન્યાયોપાર્જિત ધનને
 “ સત્પાત્રને આધીન કરે છે, તેઓને ભવેભવ સર્વ સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ
 “ પ્રાણીઓમાં ઉત્તમ એવો જે કોઈ પ્રાણી આ તીર્થમાં માત્ર એક દિવસ પણ શીલ
 “ ધારણ કરે છે તે હંમેશાં સુર, અસુર, નર અને નારીઓથી સેવવા યોગ્ય થાય છે.
 “ જે વિવેકી પુરૂષ અહીંયાં દશ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન (તપ) કરે છે તેને અનુક્રમે દશ
 “ પ્રકારનાં સ્વર્ગસુખ મળે છે. આ તીર્થમાં જેઓ અતુર, છટ, અને અક્રુમઆદિ તપ
 “ કરે છે તેઓ સર્વ સુખને ભોગવી અવશ્ય પરમપદને પામે છે. જે પ્રાણી અહીં
 “ ભાવથી શ્રીજનપ્રતિમાની પૂજા કરે છે તેશિવસુખને પ્રાપ્ત કરે છે. તેા માનવસુ-
 “ ખની તેા વાર્તાજ શી કરવી? જે પ્રાણી અહીં ભાવથી સુસાધુને શુદ્ધ અન્ન, વસ્ત્ર
 “ અને પાત્ર વિગેરે વહોરાવે છે તે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીનો આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે. આ તીર્થમાં
 “ સુવર્ણ, રૂપ્ય, અન્ન અને વસ્ત્રાદિક ભાવપૂર્વક જેટલું આપે છે તેના કરતાં અનંત-
 “ ગણું લીલામાત્રમાં તે જેળવે છે. ત્રણ જગત્માં સર્વ તીર્થોને વિષે ઉત્કૃષ્ટ આ
 “ મહાતીર્થ છે. જેમાં નિવાસ કરવાથી તીર્થેય પણ આઠ ભવની અંદર સિદ્ધિને પામે છે.
 “ આ રૈવતગિરિપર વસતા વૃક્ષો અને મયૂરાદિ પક્ષીઓ પણ ધન્ય અને પુણ્યશા-
 “ લી છે, તેા મનુષ્યોની શી વાત કરવી? દેવતાઓ, ઋષિઓ, સિદ્ધો, ગંધર્વો અને
 “ કિંનરાદિ આ તીર્થની સેવા કરવાને માટે સદા ઉત્સાહથી આવે છે. તેવી કોઈ પણ
 “ દિવ્ય ઔષધિઓ, સ્વર્ણાદિક સિદ્ધિઓ અને રસરૂપિકાઓ નથી, કે જે આ ગિરિમાં
 “ શાશ્વતપણે ન હોય. આ તીર્થમાં મોક્ષલક્ષ્મીના સુખરૂપ ગર્જેન્દ્રપદ નામે
 “ દુંડ છે, જેમાં કદિપણ જીવ પડતા નથી અને જે સમગ્ર પાપને ટાળવામાં શક્તિ-

સર્ગ ૧૩ મો.]

ભગવંતે કહેલું રત્નશેઠનું વૃત્તાંત.

૪૬૬

“માનુ છે. આ ગિરિ બીજ પણ એવા એવા કુંડોનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે કે જ્યાં છ
“માસ માત્ર સ્નાન કરવાથી પ્રાણીઓના કુષ્ઠાદિક રોગો નાશ પામે છે.”

આ પ્રમાણે શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનાં મુખકમળથી ગિરનારગિરિનો મહિમા સાંભળીને પુણ્યવાન સુર, અસુર અને નરેશ્વરો હર્ષ પામ્યા. પછી કૃષ્ણે પૂછ્યું ‘હે પ્રભુ ! આ પ્રતિમા મારા પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરવાની છે. તે ત્યાં કેટલો કાળ રહેશે અને પછી ક્યાં ક્યાં પૂજશે ?’ પ્રભુ બોલ્યા “જ્યાંસુધી તમારું નગર રહેશે ત્યાંસુધી તમારા પ્રાસાદમાં પૂજશે અને પછી કાંચનગિરિપર દેવતાઓથી પૂજશે. અમારા નિર્વાણ સમયપછી અતિ દુઃખદાયક એ હજાર વર્ષ ઉલ્લંઘન થશે. ત્યારપછી અંબિકાની આજ્ઞાથી રત્ન નામે એક ઉત્તમ અને સારી વાસનાવાળો વણિક ત્યાંથી લાવી, આ રૈવતગિરિપર પ્રાસાદ કરાવી, તેમાં સ્થાપિત કરીને તે પ્રતિમાની પૂજા કરશે. પછી એક લાખ ત્રણ હજાર, બસો ને પચાશ વર્ષસુધી ત્યાં રહીને પછી ત્યાંથી તે અંતર્યામી થઈ જશે. એકાંત દુષમા કાળમાં તેને સમુદ્રમાં રાખીને ધણા દેવતાઓ તેની પૂજા કરશે અને પછી બીજા દેવતાઓ પૂજશે.’ આ પ્રમાણે સાંભળી કૃષ્ણે પૂછ્યું કે ‘એ પુણ્યવાન રત્ન વણિક કોણ થશે કે જ એ પ્રતિમાની પૂજા કરશે ?’ આવી કૃષ્ણની વિજ્ઞાપિત સાંભળીને જગદ્ગુરૂ નેમિનાથ પ્રભુ બોલ્યા “હે કૃષ્ણ ! તમારી સ્થાપેલી પ્રતિમાની પૂજા જ્યારે અંધ થશે, તે સમયમાં જૈનધર્મમાં ધુરંધર વિમલનામે એક રાજા થશે. એ રાજા વિચિત્રવર્ણથી નિર્મેલી મારી મૂર્તિને એક કાષ્ઠના પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરશે. તે પ્રતિમાનું ત્યાં પૂજન પ્રવર્તતું હશે તેવા સમયમાં સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં કાંપિલ્ય નામના નગરમાં રત્ન નામે એક ધનાઢ્ય વણિક થશે. હે કૃષ્ણ ! તે વખતે આર વર્ષનો દુકાળ પડશે, તેમાં ધણાં પ્રાણીઓ પ્રાણ છોડી દેશે. તે રત્નશેઠ પણ સ્થિતિરહિત થઈ જવાથી સૌરાષ્ટ્ર દેશને છોડી દેશાંતરમાં ફરતો ફરતો કાશ્મિરમાં આવીને સ્થિતિ કરશે. ત્યાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને વ્યયવડે તેનું ક્ષણ મેળવવાની ઇચ્છાએ અહંતની પૂજાને માટે ભક્તિથી તે સંધની પ્રાર્થના કરશે. સંધજનોએ વિશેષ ઉત્સાહિત કરેલો રત્ન હર્ષના ભારથી ઉજ્જવળ થઈ દેવાલયમાં રહેલા ચલિત પ્રભુની પૂજા કરતો સંધ લઈને ત્યાંથી નીકળશે. માર્ગમાં નગરે નગરે પ્રભુના નવીન પ્રાસાદો કરાવતો અને આનંદસૂરિ નામે ગુરૂની પૂજા કરતો ચાલશે. રસ્તે ભૂત, વ્યંતર, વૈતાળ, રાક્ષસ અને યક્ષોથી થતાં સંધનાં વિઘ્નોનો અંબિકાના ધ્યાનથી નાશ કરશે. અનુક્રમે પોતાને નગરે આવી, ભક્તિથી ત્યાંના સંધને નિમંત્રણ કરી, શત્રુંજયપર પ્રભુને નમીને રૈવતાચલે આવશે. જે ઠેકાણે મને જ્ઞાન થયું છે તે સ્થાને આવી,

૪૭૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[અંક ૨ ભે.

હર્ષથી અમારી પ્રતિમાને પૂજી, પછી અંગમાં આનંદસુખવડે મગ્ન થઈ મુખ્ય શિખર ઉપર આરૂઢ થશે. છત્રશિલાની નીચે ચાલતાં તેનો કંપ થતો તેના જોવામાં આવશે, એટલે તે ભક્તિથી ગુરૂને બોલાવીને તેનો હેતુ પૂછશે. અવધિજ્ઞાનવડે જાણીને ગુરૂ તેને આદરથી કહેશે કે ‘આ તીર્થનો ભંગ અને ઉદ્ધાર તારાથીજ થશે.’ પછી રત્નશેઠ કહેશે કે ‘હે વિભુ ! જો આ તીર્થનો ભંગ મારાથી થવાનો હોય તો હવે અહિંથી આગળ ચાલવાની જરૂર નથી, અહીં રહીનેજ જિનેશ્વરની પૂજા કરીશ.’ ગુરૂ કહેશે કે ‘તારાથી તીર્થનો ભંગ નથી પણ તારા અનુગામી પ્રાણીઓથી છે; અને તારાથી તો આ તીર્થનો અધિક ઉદ્ધાર પ્રભુએ કલ્પ્યો છે.’ આવી ગુરૂની વાણી સાંભળી સંધપતિ રત્ન ઉત્સવથી યાત્રાજીઓની સાથે સંધનો પ્રવેશ મુખ્ય શૃંગ ઉપર કરાવશે. ત્યાં હર્ષ પામેલા સર્વ યાત્રાજીઓ સત્વર ગર્જદ્ર-પદ કુંડ (હાથીપગલા) માંથી શુદ્ધ જળ કાઢી કાઢીને સ્નાન કરશે. પછી હર્ષ-પૂર્ણઅંગે ધૌતવસ્ત્રને ધારણ કરી તે કુંડના જળવડે કળશે ભરીને તેઓ જિનાલયમાં પ્રવેશ કરશે. દેવતાઓએ વાર્યા છતાં તેમની ભાષાને નહિ જાણતા તેઓ હર્ષના આવેશથી મારી લેખ્યમય મૂર્તિને જળથી સ્નાન કરાવશે. તે જળના સ્પર્શથી તત્કાળ લેખ્યમય મૂર્તિ ગળી જશે અને ક્ષણવારમાં અતિઆર્દ્ર મૃત્તિકાના પિંડની જેમ થઈ રહેશે. તેને જોતાંજ રત્નશેઠનું હર્ષરૂપી સરોવર શોકરૂપી અગ્નિથી સોષાઈ જશે. તત્કાળ મૂર્છિત થઈને શું કરવું ? એવા વિચારમાં તે જડ જેવો થઈ જશે. તે વખતે તે વિચારશે કે-તીર્થનો ધ્વંસ કરનાર મને ધિક્કાર છે, મારા આવા અજ્ઞાનપણાને ધિક્કાર છે, અને આ તીર્થનો વિનાશ કરનારા મારા અજ્ઞાની અનુયાયીઓને પણ ધિક્કાર છે. અહિં આવતાં અમારી સદ્ભક્તિનું ઉલટું આવું ફળ થયું કે જેથી તીર્થનો ઉદ્ધાર ન થતાં તીર્થનો ધ્વંસ થયો. કયા કયા દાન અને કયા કયા તપથી હું આ પાપને હણી નાખીશ, કારણ કે ચાકરોના અપરાધમાં સ્વામીનો દંડ કરવો કહેલો છે. અથવા આવી વ્યર્થ ચિંતા કરવી શા કામની છે ? આ અપરાધમાં મારે આ સ્થિતિ પામેલાને શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનું જ શરણ હો. આ પ્રમાણે કહીને બધા લોકો વારશે તોપણ એ રત્નશેઠ સત્ત્વવાન થઈ માંડ સ્મરણ કરી દૃઢ આસને નિરાહાર થઈને બેસશે. તેવી રીતે નિરાહાર થઈને બેસતા અને ઉપસર્ગમાં પણ નહિ કંપતા એ રત્ન વણિકની પાસે એક માસે અંબિકા આવશે. અંબિકાના દર્શનથી જને હર્ષ થયેલો છે એવો તે શેઠ પોતાના તપની પ્રતીતિ જાણીને ઉભો થશે. અંબિકા તેને કહેશે, ‘વત્સ ! તું ખેદ કેમ કરે છે ? તું ધન્ય છે કેમકે તેં યાત્રા કરાવીને આ સર્વ પ્રાણીઓને પુણ્યવાન કર્યા

સર્ગ ૧૩ મો.]

ભગવંતે કહેલું રત્નશેઠનું વૃત્તાંત.

૪૭૧

છે. આ પ્રતિમાનો પ્રાચીન લેખ બગડી જવાથી પ્રતિવર્ષ નવીન લેખ થયા કરે છે. અહિં જ એમનું પ્રતિષ્ઠાસ્થાન છે અને તેનો શંકુ અલંગ રહેલો છે. માટે ફરીવાર લેખ કરાવીને તું તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવ; જીર્ણ વસ્ત્રનો લાગ કરવાથી નવીન વસ્ત્રો થાય જ છે. ' પછી રત્નશેઠ કહેશે, ' માતા ! એવું વચન બોલો નહિ. પૂર્વ મૂર્તિના લંગથી હું પાપી તો થયો જ છું. હવે કદિ તમારી આજ્ઞાથી હું નવો લેખ કરાવીશ, પણ મારી જેમ બીજે કોઈ અજ્ઞાની આવશે તો તેનો ધ્વંસ કરી નાખશે, માટે હે માત ! પ્રસન્ન થઈને કોઈ અલંગ મૂર્તિ મને આપો કે જેથી જળ-સ્નાનની પૂજા કરનાર લોકોનાં મન પ્રસન્ન થાય. ' આવી રત્નવણિકની વાણીને સાંભળી ન સાંભળી કરીને અંબિકા અંતર્ધાન થઈ જશે, એટલે તીવ્ર નિશ્ચયવાળો તે રત્નવણિક પાછો તપ શરૂ કરશે. અંબિકા તેને ક્ષોભ કરવાને ઉપસર્ગ કરશે, પણ તે મહાસત્વ વણિક તેનું દૃઢ રીતે સ્મરણ કરશે. પછી જેનું સિંહવાહન ગર્જના કરી રહેલું છે એવી તે કૂંખાંડિની અંબિકા સર્વ દિશાઓમાં ઉદ્યોત કરતી તેની આગળ સ્થિરપણે પ્રત્યક્ષ થઈને કહેશે—'વત્સ ! તારા આ તીવ્ર સત્વથી હું સંતુષ્ટ થઈ છું, માટે મારી આગળથી જ તારા મનની ઇચ્છા હોય તે માગી લે. ' આવું વચન સાંભળી રત્નશેઠ કહેશે કે, ' હે માતા ! આ તીર્થના ઉદ્ધારવિના મારો બીજો કાંઈપણ મનોરથ નથી. માટે મને નેમિપ્રભુની વજ્રમય મૂર્તિ આપો કે જે શાશ્વત રહે અને જેથી જળના પૂરથી પૂજન કરનારા લોકો પણ હર્ષ પામે. ' પછી અંબિકા કહેશે કે, ' વીતરાગ પ્રભુએ તને તીર્થોદ્ધાર કરનાર કહેલો છે, માટે તું આદરથી મારી સાથે ચાલ, પરંતુ મારા ચરણન્યાસવિના બીજો કાંઈપણ દૃષ્ટિ નાખીશ નહિ. ' તે સાંભળી રત્નશેઠ તે દેવીની પછવાડે ચાલશે. પછી અંબિકા ડાબા હાથતરફ બીજા શિખરોને છોડતી ચાલશે, અનુક્રમે પૂર્વ દિશામાં હિમાદ્રિપર્વત-ઉપર આવીને તે કોઈ સિદ્ધને કહેશે કે, ' કાંચન નામના આ ચૈત્સની રક્ષાને માટે દેવોએ તને અહિં રાખેલો છે માટે તું ભક્તિથી આ બંધ કરેલા દ્વારને સત્વર ઉઘાડ. ' અંબિકાની એવી આજ્ઞાથી તત્કાલ તે દ્વારને ઉઘાડશે; એટલે તેમાંથી પ્રતિમાઓની કાંતિનો ઉદ્યોત નીકળી બહાર પ્રકાશ કરશે. ઘડાના મુખજેવડા તે દ્વારમાં અંબિકા પેસી જશે, તેની પછવાડે સોય સાથે બાધેલા દોરાની જેમ તે ઉત્તમ શ્રાવક રત્નશેઠ પણ તેમાં પ્રવેશ કરશે. પછી અંબિકા તેમાં રહેલા પ્રત્યેક બિંબોને બતાવતાં કહેશે કે, ' વત્સ ! આ બિંબોના જે જે કર્તા છે, તેમનાં નામો તત્પર થઈને સાંભળ. આ બિંબ સૌધર્મ પતિએ નીલમણીનું બનાવેલું છે, આ બિંબ નાગકુમારના ઇંદ્ર ધરણેંદ્રે પદ્મરાગમણિથી બનાવેલ છે, આ બિંબો ભરત, આદિત્ય-

૪૭૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.

યશા અને બાહુબલિ વિગેરેએ રત્નમાણિક્યનાં બનાવીને તેની નિરંતર પૂજા કરેલી છે, આ ઉદ્દામ રત્નમાણિક્યના સારથી બનેલું શાશ્વત પ્રતિમા જેવું પ્રતિબિંબ છે તે બ્રહ્મેદ્રે બનાવેલું છે અને તેને બ્રહ્મેદ્રોએ ચિરકાલ સુધી પોતાના દેવલોકમાં રાખીને પૂજેલું છે અને બીજાં આ બિંબો રામકૃષ્ણે કરાવીને પૂજેલાં છે. આ સર્વ બિંબોમાંથી તને જે રૂચે તે મારી આજ્ઞાથી ગ્રહણ કર. ' પછી તે રત્ન શ્રાવક રત્ન, મણિ અને સુવર્ણમય બિંબ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરશે એટલે અંબિકા કહેશે કે, 'વત્સ! તેવા બિંબો તું ગ્રહણ કર નહીં. સાંભળ—હવે આવનારા દુઃખમકાળમાં લોકો નિર્દય, સત્ય, શૌચ, અને દયારહિત તથા ગુરૂ દેવ અને ધર્મના નિંદક થશે. વળી તે કાળમાં આ પૃથ્વીઉપર અન્યાયી, પરદ્રવ્ય અને પરસ્ત્રીમાં આદર કરનારા અને ચારવૃત્તિવાળા મ્લેચ્છ રાજાઓ થશે. તેથી કોઈવાર હું ક્યાંક ગઈ હઈશ એવે સમયે શૂન્ય થયેલા જિનમંદિરમાં આવીને તે અમર્યાદ લોકો લોકથી એવા બિંબની આશાતના કરશે. તેથી જેમ લક્ષ્મી ન હોય તે કરતાં પ્રાપ્ત થઈને સહસા ચાલી જાય તે વધારે દુઃખ થાય છે તેમ ઉદ્ધાર કરતાં હાનિ થવાથી તને વિશેષ પશ્ચાત્તાપ થઈ પડશે. માટે હે ભદ્ર ! આ બ્રહ્મેદ્રતુ રચેલું સ્થિરબિંબ ગ્રહણ કર; તે વિદ્યુત્, અગ્નિ, જળ, લોહમય શસ્ત્ર અને વજ્રથી પણ અભંગુર છે.' આ પ્રમાણે કહી તેની કાંતિ કે જે બાર યોજનસુધી પ્રસરતી હતી, તેને માયાથી ઢાંકીને માત્ર સામાન્ય પાપાણુ જેવું કરી દેશે. પછી સૂક્ષ્મ તંતુઓથી તેને બાંધીને અંબિકા શેઠને કહેશે કે, 'સ્થાનવિના પણ જ્યાં તું મૂકીશ ત્યાં આ બિંબ પર્વતની જેમ સ્થિર થઈ રહેશે, ' એ પ્રમાણે સમજાવી તે બિંબ આપીને અંબિકા આલ્યાંજશે અને રત્નશેઠ બીજી કોઈ પણ દિશાતરફ અવલોકન કર્યા શિવાય તે બિંબને લઈને ચાલશે. અનુક્રમે માર્ગમાં અસ્પષ્ટિત ચરણે રૂની જેમ તે બિંબને વહન કરતો રત્નશેઠ પ્રાસાદના દ્વારપાસે આવી આ પ્રમાણે ચિંતા કરશે. આ બિંબને અહીં રાખી મધ્યે રહેલા પૂર્વ બિંબના લેપના પડેલા ઢગલાને લઈ લઈને પછી અંદર સ્થાપન કરૂં. એવો વિચાર કરી તે ઠેકાણે તે બિંબને મૂકી અંદર જઈ બધું પ્રમાણને તે હર્ષથી બિંબને લેવા આવશે, તેવામાં ત્યાં જ મેરૂની જેમ નિશ્ચળ થયેલ જોવામાં આવશે. જ્યારે કોટી મનુષ્યોથી પણ તે ચલિત થશે નહીં સારે તે પાછો પૂર્વની જેમ સ્થિર થઈને તીવ્ર તપસ્યા કરશે. તેને સાત ઉપવાસ થશે ત્યારે અંબિકા તેને દર્શન આપશે અને કહેશે કે, ' હે વત્સ! સ્વેચ્છાએ આ શું કરે છે ? આ બિંબને જ્યાં તું મૂકીશ, ત્યાંજ સ્થિર રહેશે. ' એવું માંડે વચન બોલી જઈને એ શાશ્વતબિંબને તે શા- માટે અહીં મૂક્યું ? હવે તું વૃથા પ્રયાસ કર નહીં, આ બિંબ અહીં ધ્રુવ અને

સર્ગ ૧૩ મો.]

બગવંતે કહેલું રત્નશેઠનું વૃત્તાંત.

૪૭૩

મેરૂની જેમ નિશ્ચલ છે. દેવદાનવોથી પણ તે આ સ્થાનથી ચલિત થશે નહીં. માટે અહીં જ આ બિંબની ફરતો પશ્ચિમાભિમુખી પ્રાસાદ કર, 'કે જેથી તારું પશ્ચિમાવસ્થામાં કરેલું પુણ્ય શાશ્વત થાય. બીજાં તીર્થોમાં તો ઉદ્ધારો ધણા થશે, પણ આ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર તો તું એક જ આ બિંબની પેઠે સ્થિર થયેલો રહીશ.' એવી રીતે તેને સમજાવી સંતુષ્ટ થઈ વરદાન આપીને અંબિકા વેગથી અંતર્ધાન પામી જશે. પછી રત્નશેઠ પણ તેજપ્રમાણે કરશે.

હર્ષોત્કર્ષના ભારથી ઉદ્વિસિત થયેલા રત્નશ્રાવક દેવીના કલ્યાણપ્રમાણે કરેલા ચૈત્યમાં તે બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવશે. સૂરિ મંત્રનાં પઢોથી આકર્ષિત થયેલા દેવતાઓ તે બિંબ અને ચૈત્યને અધિષ્ઠાયક સહિત કરશે. પછી અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી મહાધ્વજ ચડાવી ભક્તિવડે નમ્ર અને ઉદાર તે રત્નશ્રાવક હર્ષથી મારી આપ્રમાણે સ્તુતિ કરશે.

"હે અનંત, જગન્નાથ, અન્યક્ત, નિરંજન, ચિદાનંદમય અને ત્રૈલોક્યતારક એવા સ્વામી ! તમે જય પામો. હે પ્રભુ ! જંગમ અને સ્થાવર દેહમાં તમે સદા શાશ્વત છો, 'અપ્રચ્યુત અને અનુત્પન્ન છો અને ધાતુ તથા રોગથી વિવર્જિત છો. દેવતાઓથી પણ અચલિત છો, સુર અસુર અને મનુષ્યોથી પૂજિત છો, અચિત્ય મહિમાવાળા છો, ઉદાર છો અને (દ્રવ્યભાવ) શત્રુઓના સમૂહને જીતનારા છો. ત્રણ છત્ર સાથે મળતા, બે આમરથી વીંજતા અને પ્રાતિહાર્યની શોભાથી ઉદાર એવા હે વિશ્વાધાર પ્રભુ ! તમને નમસ્કાર છે." આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી, પાંચ અંગે પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરી અને રોમાંચ ધારણ કરીને બાજુ મને પ્રલક્ષ દેખતો હોય તેમ તે મૂર્તિને બોધને પ્રણામ કરશે. તે વખતે ક્ષેત્રપાળ પ્રમુખ દેવતાઓનીસાથે અંબિકા ત્યાં આવીને તેના કંઠમાં પારિજાતનાં પુષ્પોની માળા પહેરાવશે. પછી તે રત્નચણિક કૃતાર્થ થઈ સૌરાષ્ટ્ર દેશમાંજ રહી સાત ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યરૂપ સદ્બીજને વાવીને તેના ધ્વજરૂપ મોક્ષને પામશે. હે કૃષ્ણ ! આવી રીતે તે રત્ન મારી પ્રતિમાને પૂજશે, અને તમે પણ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાથી ભાવી તીર્થંકર થશો. પ્રભુની આવી વાણી સાંભળી કૃષ્ણે પૂછ્યું—'હે પ્રભુ ! મુક્તિને આપનારી આ મૂર્તિ હું કયા તીર્થમાં સ્થાપિત કરું ?' પ્રભુ બોલ્યા—'હે કૃષ્ણ ! પૂર્વે ઈંદ્રે જ્ઞાનશિક્ષા ઉપર મારો મૂર્તિસહિત કાંચનમય પ્રાસાદ કરાવ્યો છે; તેની નીચે નવીન પ્રાસાદ કરાવીને આ મૂર્તિ સ્થાપિત કરો.' પ્રભુની આજ્ઞાથી ચક્રપતિ કૃષ્ણે એક મહાન્ ચૈત્ય કરાવીને તેમાં ત્રિજગત્પતિ શ્રી નેમિનાથની શ્રેષ્ઠે

૧. નહીં ચળવાવાળા. ૨ નહીં ઉત્પન્ન થયેલા.

૬૦

૪૭૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

આપેલી પ્રતિમા સ્થાપન કરી. જે પ્રતિમા ત્રણ જગત્ના લોકોએ પૂજા કરી અને ભક્તિ તથા મુક્તિને આપનારી છે. પ્રભુના વાસસ્થેપથી ગણધરોનીપાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી કૃષ્ણે જલયાત્રાને માટે દેવ તથા મનુષ્યોને નિમંત્રણ કર્યું. વાજિત્રો વાગતાં હાથમાં કુંભવાળી સ્ત્રીઓથી અને દેવતાઓથી પરવરેલા કૃષ્ણ વાસુદેવ કુંડો સમીપે આવી. પ્રથમ ઐરાવત કુંડે ગયા, ત્યાં તેના નામનો નિર્ણય કરવા માટે કૃષ્ણે ઇન્દ્રને પૂછ્યું કે, ‘આ કુંડનું આવું નામ કેમ પડ્યું?’ ઇન્દ્રે કહ્યું કે ‘પૂર્વે જ્યારે અહિં ભરતચક્રી આવી હતા, ત્યારે તે સમયના ઇન્દ્રે ઐરાવત હાથીપાસે આ કુંડ કરાવેલો છે. યૌદ્ધ હજાર નદીઓના જળના પૂરે આ કુંડમાં પ્રવેશ કરેલો છે, તેથી આ કુંડ પવિત્ર અને પાપનો ધાત કરનાર છે. જણે આ કુંડના જળથી સ્નાન કરીને જિનેશ્વર ભગવંતને સ્નાન કરાવ્યું છે, તેણે કર્મભગવડે લેપાયેલા પોતાના આત્માને પવિત્ર કર્યો છે. આ કુંડના જળનું પાન કરવાથી કાસ, શ્વાસ, અરિચિ, ગ્લાનિ, પ્રસૂતિ અને ઉદરની બાધ પીડાઓ અંતર પીડાની જમ નાશ પામે છે.’ આ બીજે પવિત્ર કુંડ ધરણેન્દ્ર નાગકુમારે કરેલો છે અને આ કુંડ ચમરેન્દ્રના વાહન મયૂરે રચેલો છે. એ બંને કુંડના જળથી જંગમ અને સ્થાવર વિષ તથા ક્ષય અને શ્વાસાદિક ન ખમી શકાય તેવા રોગો નાશ પામી જાય છે; અને એ બે કુંડના જળથી જે પોતે યુદ્ધ મને સ્નાન કરી પ્રભુને સ્નાન કરાવે છે તેને સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળનું રાજ્ય દૂર નથી. આ બીજા બલીન્દ્ર, સૂર્ય અને ચંદ્ર વિગેરેના રચેલા કુંડો છે, જેઓ પોતાના જળથી પાપને હરે છે. આ કુંડ અંબાદેવીએ ભરતચક્રીના ઉદ્ધાર વખતે તેની મિત્રાઈથી કરેલો છે તે અંબાકુંડ હમણા વિશિષ્ટ કુંડ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયેલો છે. કૃષ્ણે ઇન્દ્રને પૂછ્યું કે—‘તે વિશિષ્ટ મહાત્મા કોણ થઈ ગયા કે જના નામથી આ પવિત્ર કુંડનું અંબાકુંડ નામ લોપાઈને તેનું નામ પ્રસિદ્ધ થયું?’ સૌધર્મપતિ બોલ્યા—‘હે કૃષ્ણ ! તે વિશિષ્ટની કથા સાંભળો, કે જે કથામાં જિનેશ્વરના મુખકમળના વચનરૂપ મધુરસ મિશ્રિત થયેલો છે. અર્થાત્ જે કથા શ્રીજિનેશ્વરે કહેલી છે. જ્યારે આ ઠમા વાસુદેવ લક્ષ્મણ સમુદ્ર સુધી પૃથ્વીનું પાલન કરતા હતા, તે સમયમાં વિશિષ્ટ નામે એક તીવ્ર તપ કરનારો તાપસપતિ થયો હતો. તે વેદ વેદાંગને બાણનાર અને કુટિલ કંલામાં કુશળ હતો. કંદ મૂળ કૃષ્ણ અને જળથી નિર્વાહ કરતો હતો અને લોકો પોતાના કાર્યને માટે તેની પૂજા કરતા હતા. એક વખતે કોઈ હરણી તેની પર્ણકુટીના આંગણમાં વિસ્તારથી ઉગેલા નીવાર ધાન્યને ચરવા આવી. તેને બેઠ ઠાપથી મંદ પગલાં ભરતાં આવીને તેણે એક લાકડીનો તેની-

સર્ગ ૧૩ મો.]

વિશિષ્ટ તાપસનો વૃત્તાંત.

૪૭૫

પર ધા કર્યો. તે ધા લાગતાંજ કાટી ગયેલા તેના ઉદરમાંથી એક બચ્ચું નીકળી પડ્યું, અને ખરીબાથી પૃથ્વીને ઉખેડતી મૃગલીએ ધાની પીડાથી તત્કાળ પ્રાણ છોડી દીધા. તેમજ બચ્ચું પણ મરણ પામ્યું. તે જોઈ વિશિષ્ટ તાપસ અંતરમાં ધણું કચવાયો, અને લોકો તેને ‘બાલસ્રીધાતક’ એમ કહીને હસવા લાગ્યા. તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાની ઇચ્છાથી એ પાપભીરૂ વિશિષ્ટ અનુચરોને છોડી દઈને એકલો વાઢાણની જમ નદીઓ, દ્રહો, ગિરિ, ગ્રામ અને સમુદ્રતીરે ભ્રમવા લાગ્યો. એવી રીતે અડસઠે તીર્થોમાં જઈ આવીને પોતાના આત્માને પવિત્ર માનતો એ તાપસ પુનઃ પોતાના સ્થાનમાં આવ્યો. તે સમયે કોઈ જ્ઞાન પવિત્ર જૈનમુનિ તેની પર્યુકટીપાસે આવીને કાઉસસગ ધ્યાને સ્થિર રહ્યા. એ વખતે તેની નજીકના નગરના લોકો સંશયરૂપ અંધકારમાં સૂર્યસમાન એ મુનિને આવેલા જાણીને ભક્તિથી તેમને પ્રણામ કરવા ત્યાં આવ્યા. સર્વના પૂર્વભવોનું વ્યાખ્યાન કરતા તે મુનિને સાંભળીને વિશિષ્ટે તેમની પાસે આવી પૂછ્યું કે, ‘મારામાં હવે તે પાપકર્મ રહ્યું છે કે નહિ ?’ મુનિ બોલ્યા—‘ક્ષેત્ર અને તપસ્યાવિના માત્ર પર્વત નદી વિગેરેમાં ભ્રમવાથી તેવું નિવિડ કર્મકેમ ક્ષય થઈ જાય ? તેવા કર્મને તોડનાર રૈવતાચલ તીર્થવિના મિથ્યાત્વ તીર્થમાં જ્રમણ કરવાથી તો ક્રૂર કલેશ જ થાય છે.’ વિશિષ્ટે કહ્યું, ‘હે મુનિ ! તમે જ ક્ષેત્ર અને તપ કહ્યું, તે મારા પાપની શાંતિને માટે વિસ્તારથી કહો.’ મુનિ બોલ્યા—‘સૌરાષ્ટ્રદેશમાં રૈવતાચલગિરિ ઉત્તમ ક્ષેત્ર છે અને પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિઝહ કરીને શ્રી અરિષ્ટનેમિતું ત્યાં આરાધન કરવું તે તપ છે. એ તારે પાપનો ભય હોય અને નિર્મલ પુણ્યની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો સદ્ગતિને આપવામાં જમીનરૂપ તે રૈવતગિરિનો આશ્રય કર.’ તે સાંભળીને તેમના ઉત્તમ બોધને હૃદયમાં ધરતો અને નેત્રને પ્રદુક્ષિત કરતો વિશિષ્ટ ચંડાલના પાડાની જમ તે આશ્રમસ્થાન છોડીને ત્યાંથી ચાલતો થયો. અનુક્રમે તમાલવૃક્ષના જેવા શ્યામ અને સુરણાયમાન તેજથી પ્રકાશિત શ્રીનેમિનાથનું સ્મરણ કરતો મનના વેગે ઉતાવળો તે રૈવતાચલે આવ્યો. પ્રભુની પ્રભાથી પ્રકાશમાન મુખ્ય શિખરને પ્રદક્ષિણા કરીને મન વચન કાયાના શુભયોગથી પ્રકાશિત થયેલો તે ઉત્તરદિશાના માર્ગથી ગિરિરાજ ઉપર ચડ્યો. દક્ષિણ તરફ અંબાગિરિની છત્રશિલાને છોડી તે અંબાકુંડ પાસે આવ્યો અને ત્યાં તેના જળથી તેણે સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરતાં હૃદયકમલમાં સ્ફટિકમણિ જેવા નિર્મલ આર્હત તેજનું ધ્યાન કરતો તે તાપસ સદ્ધ્યાનના બલથી પૂર્વે કરેલા પાપરૂપ ધ્યેય વસ્તુને ભુલી ગયો. જેવો સ્નાન કરીને તે બહાર નીકળ્યો, તેવીજ આકાશવાણી થઈ કે, ‘હે મુનિ ! તું હત્યાના

૪૭૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

પાપથી રહિત થઇને શુદ્ધ થયો છે. અંબાકુંડના જળવડે સ્નાન કરવાથી અને શુભ ધ્યાનથી તારૂં અશુભકર્મ બધું ક્ષીણ થઈ ગયું છે, માટે હવે શ્રી નેમિનાથનો આશ્રય કર. 'આવી આકાશવાણી સાંભળીને મનમાં હર્ષ પામતા વિશિષ્ટ તત્કાલ નેમિનાથના ચૈત્યમાં જઇને તેમને નમસ્કાર કર્યો. સદ્ભક્તિવડે સ્તુતિ કરી, સમાધિથી ધ્યાન કરી અને અત્યંત તપ આચરીને તેણે અવધિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું. પ્રાંતે પ્રથમનો તાપસ વેષજ રાખી જિનધ્યાનમાં પરાયણ થઈ તે વિશિષ્ટ મુનિ પરમ ઋદ્ધિથી પવિત્રિત એવા દેવપણુને પામ્યા. અહિં વિશિષ્ટનો હત્યાદોષ મટી ગયો હતો, તેથી હે કૃષ્ણ ! આ પવિત્ર કુંડ તેના નામથી લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયો. આ કુંડના જળસંસર્ગથી ધાત, વ્યાધિ, પથરી, પ્રમેહ, કુષ્ઠ, દંદુ વિગેરે રોગો નાશ પામે છે, તેજપ્રમાણે દુસ્તર હત્યા પણ નાશ પામે છે.

આ પ્રમાણે ઇંદ્રની પાસેથી કુંડોની ઉત્પત્તિ સાંભળીને તેમાંથી જળ લઈ કૃષ્ણ નેમિનાથના મંદિરમાં આવ્યા. ત્યાં ઇંદ્રોની સાથે પ્રભુને સ્નાત્ર કરીને અગરવ્યંહનવડે વિધિથી પૂજા કરી. પછી કૃષ્ણે આરતી ઉતારી ઉત્સવ સાથે સુવર્ણ, રત્ન અને મણિનાં દાન આપીને ત્યાંથી સુવર્ણ ચૈત્યમાં રહેલા પ્રભુના ચરણની પૂજા કરી. ભક્તિરૂપ દામ-દોરડાથી ઉદરમાં બંધાયા, તેથી દામોદર એવું નામ ધારણ કરીને દામોદર નામના દ્વારમાં કૃષ્ણે પોતાની મૂર્તિ કરાવી, અને અધિક ભક્તિ જણાવતા કૃષ્ણે પોતાના મસ્તકપર નેમિનાથના બિંબને ધારણ કરીને પોતેજ દ્વારપાળ થયા.

જ્યાં પ્રભુએ પોતાનું વસ્ત્ર મૂક્યું હતું, તે વસ્ત્રાપથ નામના તીર્થમાં કાલમેધ નામે એક શાસન કરનાર ક્ષેત્રપતિ થયો હતો; અને પોતાના જળમાં સ્નાન કરનારા પ્રાણીઓને અમલ-નિર્મલ કરવાથી અમલકીર્તિ નામની ત્યાં એક સરિતા હતી, તેમાં ભવ નામે દેવતાનો અધિપતિ રહેતો હતો. તે ભવ પૂર્વે ઢાઈ દુર્ભવી મૃગ હતો. વનમાં ભટકતાં ઢાઈ મુનિની પાસેથી દૈવતાચલ તીર્થનું માહાત્મ્ય સાંભળી તે ત્યાં આવ્યો. એક વખતે દાવાનલ સળગવાથી તેવડે બલતાં મૃગલીની સાથે તે જળ પાસે આવ્યો. કુંડને જોઈ તીર્થની ભાવનાથી તે તેમાં પડ્યો, જેથી મૃત્યુ પામીને તે ત્યાંજ ભવ નામે દેવતા થયો, અને તે મૃગી મરણ પામીને કુંડની અધિષ્ઠાયક દેવી તરીકે વિખ્યાત થઈ. સારથી તે કુંડ અને દેવ બંનેને સર્વ મનુષ્યો નિત્ય પૂજવા લાગ્યા, અને તેઓ જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

કર્ણાટક દેશમાં ચક્રપાણિ નામે એક રાજા થયો. તેને પ્રિયંગુમંજરી નામે એક ગુણથી ઉજ્જવલ પત્ની હતી. અન્યદા તેણે નારીની જેવા મનોહરદેહવાળી

સર્ગ ૧૩ મો.]

સૌભાગ્યમંજરીની કથા.

૪૭૭

પરંતુ વાનરી જેવા સુખવાળી એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તેને જોઈને રાજા મનમાં વિસ્મય પામ્યો. રિષ્ટની શંકા થવાથી રાજાએ સર્વત્ર શાંતિકર્મ કરાવ્યું, ચૈત્યે ચૈત્યે દેવપૂજા કરાવી અને સત્પાત્રોનું અર્ચન આચર્યું. પ્રતિદિન રાજગૃહમાં વધતી જતી એ સુંદર પુત્રી અનુક્રમે અંગમાં લાવણ્યતાનું પોષણ કરવા લાગી. તે સુભગોત્તમ કન્યાનું સૌભાગ્યમંજરી એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે ચોસઠ કળામાં પ્રવીણ થઈ. એક વખતે રાજસભામાં રાજાના ઉત્સંગને અલંકૃત કરીને તે બેઠી હતી, તેવામાં કોઈ વિદેશી પુરૂષ રાજાની સભામાં આવ્યો. તેણે સર્વ તીર્થના મહિમાનું કીર્તન કરવા માંડ્યું. પ્રથમ પુંડરીકગિરિનું માહાત્મ્ય કહીને પછી તે સંસાર તારણ અને પુણ્યનું કારણ એવું રૈવતગિરિનું માહાત્મ્ય કહેવા લાગ્યો—હે રાજા! આ જગતમાં પુણ્યના સંચયને પ્રગટ કરનાર, દુઃખદારિદ્રને દૂર કરનાર અને પાપથી નહિ જિતાય તેવો રૈવતગિરિ જય પામે છે. સર્વ પ્રકારના કલ્યાણનું નિર્માણ કરવામાં પ્રવીણ એવા એ રૈવતગિરિપર રહેવાથી આ ભવમાં કે પરભવમાં—બંને ભવમાં દારિદ્ર તથા પાપનો ભય લાગતો નથી. તે ગિરિનાં પવિત્ર શિખરો, સરિતાઓ, નિઝરણાંઓ, ધાતુઓ અને વૃક્ષો સર્વ પ્રાણીઓને સુખ આપનારાં છે. હે રાજા! એ પવિત્ર ગિરિપર નેમિનાથની સેવાને માટે આવેલા દેવતાઓ સર્વ સુખના સ્થાનભૂત સ્વર્ગને પણ સંભારતા નથી. આવી રીતે રૈવતાચલના માહાત્મ્યને સાંભળતી સૌભાગ્યમંજરી પૂર્વભવનું સ્મરણ થવાથી તત્કાળ મૂર્છા પામી ગઈ. ઘણા શીતોપચાર કરવાથી સચેતન થઈ હર્ષ ધરીને તે પોતાના દુઃખી પિતાને કહેવા લાગી—‘હે તાત! આજે મારે મહામંગળીક છે, તેનું કારણ સાંભળો. પૂર્વભવે રૈવતાચલ ઉપર હું એક વાનરી હતી. તે વખતે સદા અપલતાથી અવિવેકીપણે સર્વ શિખરો, વૃક્ષો અને સરિતાઓમાં ફરતી હતી. એ ગિરિના સુખ્ય શિખરથી પશ્ચિમ દિશામાં એક અમલકીર્તિ નામે નદી છે. નાનાપ્રકારના પ્રભાવોવાળા અનેક દ્રહોથી ભરપૂર એ નદી શ્રી નેમિનાથની દૃષ્ટિથી પવિત્ર થયેલી છે. અન્યદા અનેક વાનરોની સાથે હું વૃક્ષોમાં સ્વેચ્છાએ ફરતી (વાનરી) જાતિની અપલતાને લીધે ત્યાં આવી. ત્યાં ફલિત થયેલા આંખાની મોટી લતાના તંતુથી કંઠ બંધાઈ જવાને લીધે તિર્થંચના ભવથી કલંકિત એવા પ્રાણને મેં ક્ષણવારમાં છોડી દીધા. ત્યાંથી મરણ પામીને તીર્થમાં નિવાસ કરવાના પ્રભાવથી હું તમારી પુત્રી થઈ છું. આ મારા શરીરમાં જે આશ્ચર્યકારી વિચિત્રતા થઈ છે, તેનું કારણ હવે સાંભળો. તે વાનરીનું મસ્તક લતાપાશથી બંધાયેલું હતું, તે નમતું નમતું માત્ર મસ્તક વિના બધું શરીર એ અમલકીર્તિ નદીમાં પડ્યું. તેથી હું અહિં સર્વ અંગમાં લાવણ્યથી મંડિત થઈ

૪૭૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

અને તે તીર્થ નદીના સ્પર્શવગરનું માફ મસ્તક વાનરીના જીવુંજ રહ્યું. હવે હે પિતા ! માફ મસ્તક જે ત્યાં વૃક્ષપર રહેલું છે તેને નદીમાં નાખો, એટલે પછી હું વિડંબના રહિત થઈને મારો જન્મ નિર્ગમન કરીશ. આ વિદેશી પુરૂષે રૈવતગિરિનું માહાત્મ્ય સંભળાવીને મને તેનું સ્મરણ કરાવ્યું, તેથી હે પિતાજી ! એ મારો ખરેખર ખંધુ છે, માટે તેનું આપ ધણું સન્માન કરો.” આ પ્રમાણે પ્રસન્ન મનથી પુત્રીનો પૂર્વભવ સાંભળીને રાજાએ માણસો મોકલી તેનું મસ્તક તે નદીમાં નખાવ્યું, એટલે તત્કાલ એ વિશાલ લોચના રાજકુમારીએ મુખશોભાથી ચંદ્રને જિતી લીધો. અર્થાત્ તેનું મુખ ચંદ્રથી વિશેષ શોભાવાળું થયું. રાજા પણ એ તીર્થનું માહાત્મ્ય પ્રત્યક્ષ જોઈને ચિત્તમાં બહુજ વિસ્મય પામ્યો. પછી સૌભાગ્યમંજરી સંસારથી વિમુખ થઈ આગ્રહથી પિતાને પોતાના વિવાહોત્સવ કરતા અટકાવીને રૈવતાચલે આવી. ત્યાં તીવ્રતપ આચરતી એ ઉત્સુક બાલાએ જિનધ્યાનમાં તત્પર થઈને અનુક્રમે ઘણાં અશુભકર્મ ખપાવ્યાં. છેવટે મૃત્યુ પામીને તીર્થના મોહથી તે ત્યાં વ્યંતરદેવી થઈ અને તે નદીના દ્રહમાં નિવાસ કરીને સંધનાં વિઘ્નોને નાશ કરવા લાગી. તે મોટા માહાત્મ્યવાળા તીર્થમાં રહેવાથી સર્વદેવતાઓને અનુસરવા યોગ્ય મહાદેવી થઈ પડી.

પછી ઈંદ્ર વાયવ્ય કોણમાં ઈંદ્ર નામનું એક પોતાનું નગર વસાવીને નેમિનાથને મસ્તકપર ધરીને ત્યાં રહ્યો. નેમિ જિનના ધ્યાનથી પવિત્ર થયેલા બ્રહ્મેંદ્રે સંધની વૃદ્ધિને માટે ડમર નામના દ્વારમાં પોતાની મૂર્તિ સ્થાપન કરી. જિનધ્યાનથી પવિત્ર મનવાળો મલ્લિનાથ નામનો ઇંદ્ર નંદભદ્ર નામના ગિરિદ્વારમાં દ્વારપાળ થયો. બલવાન્ બલભદ્ર પોતાના મસ્તકપર છત્રરૂપ કરેલા ભગવંતના ચરણકમળથી આતપ રહિત થઈ મહાબલદ્વારમાં રહ્યો. મહા બલવાન્ વાયુ લોહાના વિઘ્નરૂપ તુણના સમૂહને ઉડાડનાર થઈ બકુલ નામના દ્વારમાં રહ્યો. પોતાનાં શસ્ત્રોથી વિઘ્નરૂપ શત્રુઓને હણનારી અને ઉત્તર કુરૂમાં રહેનારી સાત માતાઓ બદરીદ્વારમાં રહી. કેદાર નામના દ્વારમાં કેદાર નામે ઇંદ્ર ગિરિનો રક્ષક થઈને રહ્યો. એવી રીતે સર્વ દિશાઓમાં આઠ દેવતાઓએ નિવાસ કર્યો. જેમ જિનેશ્વરપાસે આઠ પ્રાતિહાર્ય રહે છે, તેમ એ આઠ દેવતાઓ ગિરિપર આયુધ જાંચાં કરી પ્રતિહાર થઈને રહ્યા છે. સર્વે દેવતાઓ મસ્તકપર નેમિનાથ પ્રભુનાં ચરણકમળ રાખવાથી પવિત્ર અને મહા પ્રભાવથી વિઘ્નસમૂહને ત્રાસ આપી નિર્ભય થઈને રહેલા છે. ત્યાં રહેલા અસંખ્ય દેવતાઓ ત્યાં આવનારના મનોરથોને પૂરે છે, વિવિધ આયુધ ધરીને રહેલા છે અને ભવિષ્યનોપર વાત્સલ્ય રાખનારા છે. મુખ્ય શૃંગથી ઉત્તર દિશાએ તે દિશાનો રક્ષક મહાબલવાન મેઘનાદ છે, પશ્ચિમ

સર્ગ ૧૩ મો.]

ઉમાશંભુ ગિરિની ઉત્પત્તિ.

૪૭૯

દિશાનો રક્ષક વાંચિછત અર્થને આપનારો રત્નમેઘનાદ છે, પૂર્વદિશામાં સિદ્ધેન્દ્રાસ્ય નામે છે અને દક્ષિણમાં સિંહનાદ છે. એ ચાર શિખરોથી મુખ્ય શિખર બાજુ ચતુર્મુખ હોય તેવું જણાય છે. મુખ્ય શિખરથી ચારે દિશાઓમાં બે બે લઘુ શિખર છે, ત્યાં મૃત્યુ પામેલો અને દગ્ધ થયેલો પ્રાણી ઉત્તમ દેવ થાય છે. ત્યાં રહીને તપસ્યા કરતાં અને નેમિનાથનું ધ્યાન ધરતાં મનુષ્યો અષ્ટસિદ્ધિ મેળવીને પ્રાપ્તિ અન્યથ પદને પામે છે. તે શિખરોની ઉપર છાયાદાર કલ્પવૃક્ષો, વાંછિત દાનને આપનારી વહ્નીઓ, સરોવરો, કુવાઓ અને કાળી ચિત્રાવેલી છે, કે જે પ્રાણીને પુણ્યથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ગિરિપરં પ્રત્યેક વૃક્ષમાં, પ્રત્યેક સરોવરમાં, પ્રત્યેક કુવામાં, પ્રત્યેક દ્રુમમાં અને પ્રત્યેક સ્થાનમાં શ્રી નેમિનાથના ધ્યાનમાં પરાયણ દેવતાઓ રહેલા છે. હારની મધ્યમાં ચક્રદાની જેમ તે સર્વની મધ્યમાં જ્યાં શિખર ઉપર સંધના ઇચ્છિત અર્થને આપનારા સિંહવાહની અંબિકાનો નિવાસ છે. જ્યાં રહીને શ્રી નેમિનાથ પ્રભુએ જરા પાછું વાળીને જોયું હતું તે, તેમના બિંબવડે પવિત્ર થયેલું શિખર આલોકન એવા નામથી પ્રખ્યાત થયેલું છે. અંબાગિરિની દક્ષિણ તરફ સર્વ અર્થને આપનાર અને યુદ્ધથી શત્રુઓના સમૂહને હણનાર ગોમેધ નામે યજ્ઞ રહેલો છે. ઉત્તર દિશાએ સંધના વિઘ્નસમૂહને હરવામાં ચતુર મહાજવાળા નામે પ્રસન્નનયના દેવી રહેલાં છે. કૃષ્ણ વાસુદેવે પૂજા કરતી વખતે પોતાનું છત્ર જે શિલાપર મૂકીને પાછું લીધેલું હતું તે શિલા લોકમાં છત્રશિલા એવા નામથી પ્રખ્યાત થઈ છે. તે ગિરિ ઉપર એવાં ધણાં શિખરો છે અને ધણી ગુફાઓ છે કે જ્યાં જનસેવામાં પરાયણ ધણા દેવતાઓએ આશ્રય કરેલો છે. એવી રીતે તેનાં બધાં સ્થાનો દેવતાઓએ આશ્રિત કરેલાં હોવાથી તે ગિરિ સ્વર્ગથી પણ મનોહર અને બાજુ દેવમય થયેલો હોય તેમ જણાય છે.

કૃષ્ણે કરેલો જળયાત્રા મહોત્સવ પૂર્ણ થવાથી સર્વે દેવતાઓ કૃતાર્થ થઈ પ્રભુને નમી ફરીવાર આવવાને ઉત્સુક થઈ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી પુણ્યકર્મમાં તૃણાસહિત એવા કૃષ્ણ પણ નીચે ઉતરવા લાગ્યા. માર્ગમાં બિંદુગુહાનેવિષે એક મુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા. તત્કાળ હૃદયમાં હર્ષ પામતા કૃષ્ણ તે મુનિને નમ્યા, અને તેમની પાસેથી ગિરિનો ધણો પ્રભાવ સાંભળ્યો. પછી ત્યાં રહીને પર્વતનું સૌંદર્ય જોતાં વાયવ્ય દિશામાં એક ગિરિને જોઈ કૃષ્ણે તે મુનિને પૂછ્યું કે, 'આ કયો ગિરિ છે?' મુનિ બોલ્યા—એ ગિરિ હાલ ઉજ્જયંતગિરિનું મસ્તક એ નામથી ઓળખાય છે, હવે પછી તેનું ઉમાશંભુ એવું નામ પડશે. તેનું

૪૯૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

કારણ સાંભળો. “વૈતાલ્યગિરિ ઉપર વિધાના બલથી ભયંકર એવો ઇદ્ર નામે ખેચર વૈતાલ્ય ઉપરની બધી પૃથ્વીને દબાવશે. તે ખેચર ધણી સ્ત્રીઓનો પતિ છતાં તેને બાળે ખીજું જીવિત હોય તેવી ઉમા નામે એક નિર્દોષ શરીરવાળી સ્ત્રી થશે. તે ઇદ્રના ભયથી તેને શંભુ નામથી યોલાવીને પોતાની શાંતિને માટે લોડા તેના ભક્ત થઈ ઇષ્ટદેવની જેમ ઉમાસહિત તેની પૂજા કરશે. એ ખેચર સારી રીતે ધ્યાન કરનારા મનુષ્યોની ઉપર તુષ્ટમાન થઈને તેમને ઇચ્છિત વસ્તુ આપશે, તેથી લોડા તેની વિશેષ પૂજા કરશે. પર્વત, આરામ, સરિતા અને ચૈત્ય પ્રમુખ સ્થાનોમાં હર્ષથી ક્રીડા કરતો તે ઇદ્ર ખેચર એ ઉજ્જયંતગિરિના મસ્તક પર આવીને ઉમાસહિત તપસ્યા કરશે, અને ત્યાં રહેલા ચારણ મુનિને ભક્તિથી નમસ્કાર કરશે. પછી તે મુનિના ઉપદેશથી તે પાપકર્મથી વિરામ પામશે. મુનિના ઉપદેશથી દુઃખનું વૃક્ષ જે વિષય, તેનું આદ્ય મૂળ સ્ત્રીજ છે, એવું બાળી પોતાની સ્ત્રી ઉમાનો ત્યાગ કરીને સહસ્રબિંદુ નામની ગુફાને વિષે તે એકલો તપસ્યા કરશે. તેના યોગથી રહિત એવી ઉમા પણ તેની પ્રવૃત્તિ (ખબર) નહીં બાળવાથી બિંદુશિક્ષા ઉપર રહીને એકલી તીવ્ર તપસ્યા કરશે. તેના ધ્યાનયોગથી સંતુષ્ટ થયેલી ગૌરીવિદ્યા નિશ્વળ ચિત્તવાળી ઉમા ઉપર સંતુષ્ટ થઈ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપીને ઇચ્છિત વરદાન આપશે. તે વરદાનથી પોતાના પતિને સહસ્રબિંદુ ગુફામાં તપ કરતા બાળી, ત્યાં જઈ અતિ મોહકરૂપથી ઉમા તેને ધ્યાનમાંથી ક્ષોભ પમાડશે, ‘સ્ત્રીનાથી કોણ ક્ષોભ ન પામે ?’ પછી પુનઃ પ્રેમમગ્ન થઈ ઇદ્ર ખેચર તેની સાથે પાછો રમમાણ થશે. તેનાથી આ ગિરિ ઉમાશંભુ એવા નામથી પ્રખ્યાત થશે. સહસ્રબિંદુ ગુફામાં એક ચિત્તથી તેણે શ્રી નેમિનાથનું આરાધન કર્યું હતું તેથી તે ઉત્સર્પિણી કાળમાં દેવપૂજ્ય તીર્થંકર થશે.” આપ્રમાણે મુનિપાસેથી સાંભળી તે ભાવી જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી કૃષ્ણ વાસુદેવ પરિવારસાથે ત્યાંથી દ્વારકામાં આવ્યા; અને શ્રી નેમિનાથપ્રભુ દેશનાથી ભવિકજનોને પ્રતિબોધ કરતા મૂર્તિમાન સૂર્યની જેમ પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. રાજિમતીએ સંવેગ પામીને નેમિનાથપાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને એક વસુદેવવિના બધા દશાર્હોએ પણ દીક્ષા લીધી. મહાનેમિ તથા રથનેમિ વિગેરે યદુપુત્રો પણ દીક્ષા લઈ તીવ્ર તપ કરવા લાગ્યા.

દ્વારકા નગરીમાં સ્થાપત્યા^૧ નામે સાર્થવાહી રહેતી હતી, તેનો પુત્ર સ્થાપત્યાસૂનુ^૨ હતો, દેવતાની જેવા તે પુત્રે બત્રીશ પ્રિયાઓનો પ્રાણનાથ થઈ સૈ-

૧ થાવચ્યા. ૨ ‘થાવચ્યા પુત્ર’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે.

સર્ગ ૧૩ મો.]

થાવચ્ચાપુત્રનું વૃત્તાંત.

૪૮૧

કડો સુખ ભોગવતાં ધણા દિવસો ઉંચે પ્રકારે નિર્ગમન કર્યાં. એક સમયે સંસાર-રૂપ દાવાનલને શમાવનાર શ્રીનેમિનાથનાં વચન સાંભળીને તે કાણુવાસ્માં વિષય-આમથી વિમુખ થઈ ગયો. પછી કર્મબંધ હલકાં થવાથી તેણે પોતાની માતાપાસે આવીને વિવિધ આગ્રહથી દીક્ષા લેવાની રજા દેવા પ્રાર્થના કરી. એટલે મુક્તા-ફલથી ભરેલો થાળ લઈ માતાએ કૃષ્ણપાસે આવીને પોતાના પુત્રનો દીક્ષા લેવાનો આગ્રહ જણાવ્યો. કૃષ્ણે તેની સાથે આવીને સ્થાપત્યાપુત્રને સંસારની વૃષ્ણા વધે તેવાં વચનો કહ્યાં, પણ અતિ વિરક્તપણાને લીધે તેણે તે વચન માન્ય કર્યું નહિ. તેથી હર્ષ પામીને કૃષ્ણે તે સ્થાપત્યાપુત્રની સાથે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળા જે પુ-રૂષો હોય તેને જાણ કરવા માટે પોતાની નગરીમાં આઘોષણ કરાવી. તેથી વ્રત લેવાની ઇચ્છાવાળા એક હજાર પુરૂષો ત્યાં એકઠા થયા. કૃષ્ણે તે સર્વનો થા-વચ્ચા પુત્રની સાથે દીક્ષામહોત્સવ કર્યો. નેમિપ્રજ્ઞના ધ્યાનરૂપ ભંડારના અધિ-પતિ સ્થાપત્યાપુત્ર મુનિ તે સર્વ મુનિઓનીસાથે ક્રુત જ્ઞાનધારી થયા. જીવાજીવાદિ તત્ત્વને જાણનારા તે થાવચ્ચા પુત્ર મુનિને પ્રજુએ સૂરિપદે સ્થાપિત કર્યાં. પછી તે હજાર મુનિઓની સાથે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

સ્થાપત્યાસૂત્ર આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા એકદા શૈલક નામના નગરમાં આવ્યા. ત્યાંના શૈલક નામના રાજાને તેમણે પ્રતિબોધ પમાડીને અણુવ્રતધારી કર્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી એ પ્રસિદ્ધ આચાર્ય સૌગંધિક પુરીના ઉદ્યાનમાં સમો-સર્યા. ત્યાં એક સુદર્શન નામના તાપસે ભક્તે તેમને નમસ્કાર કર્યો. તે શેઠે તેમની પાસેથી જીવ દયામય ધર્મ સાંભળીને ગ્રહણ કર્યો. “ચિંતામણિ રત્નને કોણુ ન ઇચ્છે?” તેનો પૂર્વ ગુરુ શુક નામે એક સંન્યાસી હતો, તે એક હજાર શિષ્ય સાથે દેશાંતરમાંથી ફરતો ફરતો ઉત્સુક થઈને તે નગરમાં આવ્યો. ત્યાં સુ-દર્શન શેઠને જુદી જ રીતનો થઈ ગયેલો જોઈ તેણે કહ્યું, ‘હે શિષ્ય ! કયા પાખંડી ગુરુપાસેથી તે આ ધર્મ સ્વીકાર્યો ?’ તે બોલ્યો—આ દયામય ધર્મમાં ચતુર્જ્ઞાનધારી અને શીલગુણથી ઉજ્જવળ સ્થાપત્યાસૂત્ર નામે મારા ગુરુ છે. પછી પો-તાના હજાર શિષ્યોથી પરવરેલો શુક સુદર્શનની સાથે નીલ અશોકવનમાં ગયો. ત્યાં રહેલા સ્થાપત્યાપત્ય મુનિને જોઈ શુક આગતસ્વાગત સંબંધી પ્રશ્ન કર્યો. પછી સ્થાપત્યાસૂત્ર આચાર્યે અનેક મતરૂપ સાગરની જળભમરીમાં જેની પદપંક્તિ ભમી રહેલી છે એવા શુકને નિરૂત્તર કરી દીધો. જેથી તત્કાળ શુક તાપસે જૈન-મતરૂપ અમૃતના સ્વાદમાં લોહુપ થઈને પોતાના સર્વ શિષ્યોની સાથે આર્ય ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને અનુક્રમે તેઓ સૂરિપદને પામ્યા. લવલીઝ સ્થાપત્યાસૂત્ર પો-તાનો અંતસમય નજીક જાણી શ્રમરહિતપણે સિદ્ધગિરિપર આવ્યા અને અન-

૪૮૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

શન ગ્રહણ કર્યું. એક માસને અંતે જિનધ્યાનમાં પરાયણ એવા તેઓ સર્વ પરિવાર સાથે અક્ષર પદને પામ્યા.

શુકાચાર્ય વિહાર કરતાં કરતાં શૈલક નગરે આઠ્યા, અને ત્યાંના રાજા શૈલકને પાંચસો મંત્રીઓસહિત દીક્ષા આપી. મહા તપસ્યા કરનાર શૈલકમુનિ દ્વાદશાંગી ભણીને અનુક્રમે સૂરિપદને પામ્યા, અને પોતાના ચરણન્યાસથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરવા લાગ્યા. શુક ભદ્રારક પણ ચિરંકાલ પૃથ્વીપર વિહાર કરી શત્રુંજય તીર્થે આવી અનશન લઇને કેવળ જ્ઞાન પામ્યા; અને એક માસને અંતે જ્યેષ્ઠમાસની પૂર્ણિમાએ એક હજાર મુનિઓસહિત અનંત ચતુષ્પદને સિદ્ધ કરીને સિદ્ધ પદને પ્રાપ્ત થયા.

શૈલકાચાર્યને કાલાતિક્રમે ભોજન કરવાથી શરીરમાં રોગ ઉત્પન્ન થયો. તેઓ દ્રુતા દ્રુતા શૈલક નગરે આઠ્યા. તેનો પુત્ર મટ્ટક રાજા પોતાના પિતા મુનીશ્વરને આવેલા બાણી પરિવાર સાથે સામો ગયો અને ભક્તિથી તેમને વંદના કરી. પછી મટ્ટકે પુણ્યને પોષણ કરનારી તેમની વાણી સાંભળીને સંતોષ પ્રાપ્ત થવાથી પોતાના પિતાપાસેથી શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ કર્યો. જેનો માંસરસ સુકાર્ઠ ગયો છે અને જેમનું શરીર કૃષ્ણવર્ણું થઈ ગયું છે એવા પોતાના પિતાને નમસ્કાર કરીને તે રાજા બોલ્યો ‘હે ગુરુ! જે આપની આજ્ઞા હોય તો હું વૈદ્યોપાસે તમારી નિર્દોષ ચિકિત્સા કરાવું!’ આ પ્રમાણે કહી તેમની આજ્ઞા મેળવીને મટ્ટકે વૈદ્યોને બોલાવી તેમનો ઉપચાર કરાવ્યો અને તેની ગુરુભક્તિથી દુષ્કર્મરૂપ રોગથી પોતાના આત્માનો પણ ઉપચાર કર્યો. ત્યાં બહુ દિવસ રહેવાથી આચાર્યને રસમાં લોહુપી થયેલા બાણીને એક પંથક નામના શિષ્યને ત્યાં મૂકી બાકીના સર્વ મુનિએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો. એક વખતે કાર્તિક માસની પૂર્ણિમાને દિવસે તે પંથક મુનિએ પ્રતિક્રમણ કરતાં પ્રથમથી સુધ ગયેલા ગુરુને ખામણા ખામતાં પોતાના મસ્તકનો તેમના ચરણસાથે સ્પર્શ થવાથી જગાડ્યા. ‘મને કોણ જગાડે છે?’ એમ બોલતા ગુરુ ઉઠ્યા. એટલે પંથક મુનિએ વિનયથી આ પ્રમાણે કહ્યું, ‘હે પૂજ્ય ગુરુ! આજે આતુર્ભાસ પૂર્ણ થયેલ હોવાથી તમને ખામણા આપવાના મિષથી મેં જગાડ્યા છે, તેથી મને ધિક્કાર છે. હે ક્ષમાવાન ગુરુ! તે મારા અપરાધને ક્ષમા કરો.’ આવો તેનો વિનય જોઈ ગુરુ મનમાં લજ્જા પામ્યા, અને ચારિત્રને દૂષણ લગાડનારા પોતાના આત્માને આ પ્રમાણે અત્યંત નિંદવા લાગ્યા—“રસના ઈંદ્રિયે જિતાએલા મને ધિક્કાર છે! કે મેં શિથિલપણથી ધર્મરૂપ રત્નને મલીન કરી નાખ્યું,

૧ મોક્ષ.

સર્ગ ૧૩ મો.]

યાત્રાએ પાંડવોનું પ્રયાણ.

૪૮૩

નિદ્રાતંદ્રાનો નાશ કરીને પ્રતિક્રમણ કરતા એવા આ પંથકે મારો મોહાધિકાર દૂર કરાવીને મને જે પ્રકારે^૧ જાગ્રત કરેલો છે—” આવી રીતે આત્મમર્હણા કરી દેખેના પરિગ્રહ છોડી દઈને શૈલકાચાર્ય પોતાના પરિવાર સાથે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ધણા લોકોનો અનુગ્રહ કરીને પ્રાંતે શૈલકાચાર્યે શત્રુંજય ગિરિપર જઈ અનશન ગ્રહણ કર્યું. એક માસને અંતે દેવળ જ્ઞાનથી નિર્મલ થઈ પાંચસો મુનિઓની સાથે તેમણે પણ શિવાગારને શોભાવી દીધું. એ પ્રમાણે સ્થાપસાપુત્ર, શુકાચાર્ય અને શૈલક વિગેરે મુનિપતિઓ અહીં મોક્ષને પામ્યા છે, તેથી આ તીર્થ અતિ વંદનીય છે અને નામગ્રહણમાત્રથી પણ પ્રબલ કુકર્મના મર્મને ભેદનારૂં છે.

શ્રીનેમિનાથ પાસેથી શત્રુંજય ગિરિનું માહાત્મ્ય સાંભળીને પાંડવોએ પોતાના જન્મને સાર્થક કરવા માટે તે તીર્થની યાત્રા કરવાનો મનોરથ કર્યો. તે વખતે તેમના પિતા પાંડુએ સ્વર્ગમાંથી આવીને પ્રીતિથી કહ્યું કે, ‘હે વત્સો ! આ તમારો મનોરથ સારા પરિણામવાળો થશે માટે તમે શુદ્ધ હૃદયથી પુંડરિક ગિરિની યાત્રા કરો, તેમાં મહાપુણ્યવાન એવા તમને હું સહાય કરીશ.’ પિતાની આવી આજ્ઞા થવાથી પાંડવોએ પ્રસન્ન થઈને યાત્રાને માટે સર્વ રાજાઓને નિમંત્રણ કર્યું. એટલે તે સર્વ રાજાઓ હર્ષ પામી મોટી સમૃદ્ધિ અને બહુ પરિવાર સાથે લઈને હસ્તિનાપુર આવ્યા. પાંડવોએ તેમનો સારો સત્કાર કર્યો. પછી શુભ દિવસે મણિમય પ્રભુના બિંબયુક્ત દેવાલય આગળ કરીને સૈન્ય અને વાહનો સહિત તેમણે હસ્તિનાપુરથી પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં સાધર્મિવાત્સલ્ય, ગુરુ, જ્ઞાન અને દેવની પૂજા તથા જીર્ણ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરતા કરતા ચાલ્યા. સુરાષ્ટ્રદેશના સીમાડાસુધી સામા આવીને પ્રીતિવાળા પાંડવોને યાદવોસહિત કૃષ્ણ આનંદથી મળ્યા. સાંથી આગળ ચાલતાં તીર્થની સમિપે આવીને તેઓ તીર્થપૂજા અને ગુરુપૂજા વિધિપૂર્વક કરી હર્ષથી શત્રુંજય ગિરિઉપર ચડ્યા. મુખ્ય શિખર અને રાજદની વૃક્ષને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને સુર અસુરોએ પૂજેલી પ્રભુની પાદુકાને તેમણે પ્રણામ કર્યો. પછી કૃષ્ણ અને યુધિષ્ઠિર પરસ્પર બાહુ મિલાવીને વરદત્ત ગુરુની સાથે હર્ષપૂર્વક ચૈત્યમાં પેઠા, એટલે પાષાણોની સંધિ શિથિલ થવાથી જમાં તૂણાંકુર ઉગેલા છે એવું તે ચૈત્ય જરાકાંત શરીરની જેવું તેમના જોવામાં આવ્યું. ચૈત્યની મધ્યમાં ભગવંતનું બિંબ પણ તેવું જ જીર્ણ થયેલું જોઈ તે બંને ધાર્મિક વીરો જાણે મર્મભેદ થયો હોય તેમ અતિદુઃખથી બેદ પામ્યા. પછી કૃષ્ણ ધર્મપુત્રપ્રત્યે બોલ્યા—‘જુ-

૧ દ્રવ્યથી ને ભાવથી.

૪૮૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

આ આપણે રાજ્ય કરતાં છતાં કાળના માહાત્મ્યથી આ તીર્થે કેવું જીર્ણ થઈ ગયેલું છે ?' તે સમયે અકસ્માત્ સ્વર્ગમાંથી પાંડુદેવે આવીને પ્રસન્ન દૃષ્ટિએ કહ્યું, 'હે કૃષ્ણ ! તમે સર્વ કાર્યમાં પરિપૂર્ણ પરાક્રમી છો, તમે પૂર્વે રૈવતાચલનો ઉદ્ધાર કરીને ફલ મેળવ્યું છે, તો મારા પુત્રને આ પુંડરીકગિરિના ઉદ્ધારનું ફલ આપો.' કૃષ્ણે પ્રસન્ન થઈને કહ્યું, 'હે પાંડુદેવ ! તેમાં તમારે પ્રાર્થના શા માટે કરવી પડે છે ? કેમકે તમારા પુત્ર પાંડવો તે અમે છીએ અને અમે તે પાંડવો છે, અમારામાં પરસ્પર કાંઈ પણ અંતર નથી.' પછી પાંડુદેવ કૃષ્ણને ભલામણ કરી પ્રભુને સ્તવી નમી અને યુધિષ્ઠિરને એક મણિ આપીને વેગથી અંતર્ધાન થઈ ગયા. પછી ધર્મસૂનુએ આનંદ પામી કારીગરો બોલાવીને આદિનાથ પ્રભુનું શાશ્વત ચૈત્યજેવું મોટું ચૈત્ય કરાવ્યું. પછી પારિજાત વૃક્ષની શાખાનો એક નિર્મળ શંકુ કરીને પાંડુદેવે આપેલો મણિ ભગવંતની પ્રતિમાના હૃદય ઉપર સ્થાપિત કર્યો. પછી સુગંધી દિવ્ય દ્રવ્યોથી શિલ્પીઓની પાસે પાંડવોએ આનંદપૂર્વક પ્રભુનું બિંબ રચાવ્યું. તે બિંબ પાંડવોના ભક્તિરાગવડેજ રક્ત હોય તેવું, પાંડવોના પુણ્યરૂપી સૂર્યનાં ઉદય કિરણો ધારણ કરતું હોય તેવું અને સુક્તિરૂપી સ્ત્રીના લલાટના ટુંકુમ તિલક જેવું શોભવા લાગ્યું. ધર્મકુમારે શ્રી વરદત્ત ગણધરે આપેલા શુભ લક્ષ્માં પ્રભુના ચૈત્યની અને બિંબની તેમની પાસેજ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી રાજ યુધિષ્ઠિરે પોતાના કુલને અલંકૃત કરવા માટે વિશ્વના અલંકારરૂપ પ્રભુને માટે અલંકારોનો સમૂહ રચાવ્યો. પછી પૂર્ણ કામનાવાળા પાંડવોએ પ્રભુની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી, ચૈત્ય ઉપર પરમ ધર્મના લક્ષણરૂપ મહાધ્વજ ચડાવ્યો, હર્ષથી યાચકની ઇચ્છાપ્રમાણે અવિશ્રાંત દાન દીધું અને નિષ્પાપ આદિતીર્થરૂપ સંધની પૂજા કરી. પછી ઇંદ્રોત્સવ કરી, આમર છત્ર પ્રભુની આગળ ધરી પ્રભુની આરતિ ઉતારીને પુષ્કળ દાન આપ્યું. એવી રીતે ધર્મકુમાર સર્વ ધર્મ કાર્ય કરીને અનુમોદન કરતા સર્વ રાજાઓની સાથે ગિરિ ઉપરથી ઉતર્યા.

સાંથી ચંદ્રપ્રભાસ તીર્થે જઈને ચંદ્રપ્રભુની, રૈવતગિરિ ઉપર નેમિનાથની, અને અર્જુદાયલ ઉપર શ્રીઆદિ પ્રભુની તેમણે હર્ષથી પૂજા કરી. પછી વૈભારગિરિએ અને સંમેતશિખરે ગયા, અને ચોવીશે તીર્થકરોની દશ ત્રિકસહિત પૂજા કરવાવડે તેમણે ઉપાસના કરી. આવી રીતે શુભ એવું સંધપતિનું કર્તવ્ય કરી પુણ્યથી પવિત્ર હૃદયવાળા તેઓ અનુક્રમે દ્વારકામાં આવ્યા. દ્વારકામાં કૃષ્ણને મૂઢી, તેમણે કરેલો આભૂષણોનો સત્કાર અહણ કરી, સર્વ રાજાઓને વિદાય કરીને પાંડવો પોતાના નગરમાં આવ્યા. એવી રીતે પાંડવોએ પોતાના પુણ્યના ઉદ્ધારની જોડે મહામંગલકારી શત્રુંજય તીર્થે ઉદ્ધાર કર્યો.

૧. ત્રણ નિસિહી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા વિગેરે દશ ત્રિક ચૈત્યવંદન બાબ્યાદિકથી જાણી લેવાં.

સર્ગ ૧૩ મો.] કૃષ્ણે ચતુર્માસમાં બહાર ન નીકળવાનો કરેલો નિર્ણય.

૪૮૫

અહિં દ્વારકામાં કૃષ્ણ પોતાના વાસગૃહમાં જિનેશ્વરનું ધ્યાન ધરતા રહેવા લાગ્યા. એક વખતે તેમણે પોતાના પુત્રોને કહ્યું કે ‘જે પ્રાતઃકાળે નેમિ પ્રભુને પેહેલો નમવા જશે, તેને હું મારો ઈષ્ટ અશ્વ આપીશ. તે વાત પ્રદ્યુમ્ને અને પાલકે સાંભળી. તેથી પાલક તો સૂર્ય ઉગ્યા પેહેલાં નેમિનાથને વંદના કરી પાછો આવીને ઉભો રહ્યો અને પ્રદ્યુમ્ને તો પોતાના આવાસમાં રહીનેજ નેમિનાથ પ્રભુને ભાવ નમસ્કાર કર્યો. પછી કૃષ્ણે જઈને નેમિનાથ પ્રભુને પૂછ્યું કે, ‘હે સ્વામી ! આજે તમને પ્રથમ દેાણે નમસ્કાર કર્યો ?’ પ્રભુ બોલ્યા—“પાલક અહીં પ્રથમ આવ્યા છતાં તેને આવ્યો ન સમજવો. કેમકે પ્રદ્યુમ્ને રાત્રિએ જવાથી જીવ હિંસા થાય તેના પાપથી ભય પામીને આવ્યો નહોતો, અને પાલક તો અશ્વના લોભથી અહિં પ્રથમ આવ્યો હતો. માટે હે કૃષ્ણ ! માત્ર કાયા વિગેરેથી ક્ષણ થતું નથી પણ ભાવથીજ ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ ધર્મને ઉત્પત્ત થવાનું કારણ ભાવ છે.” પછી કૃષ્ણે પૂછ્યું એટલે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ જીવતત્ત્વવિષે બોલ્યા—“હે કૃષ્ણ ! આ સંસારમાં ચૌરાશી લાખ જીવાયોનિ છે. તેમાં પૃથ્વી, અપ્, અગ્નિ, વાયુ અને વૃક્ષ એ પાંચ સ્થાવર અને છઠા ત્રસ છે. ભૂમિ વિગેરેમાં ચતુર્માસના દિવસોમાં અનેક પ્રકારના જીવો ઉત્પત્ત થાય છે, તેમની કુલ સંખ્યા વિવિધ પ્રકારની જાણવી.” તે સાંભળી કૃષ્ણ વર્ષાઋતુના ચતુર્માસ પોતાના ધરમાંજ રહ્યા, જીવહિંસાના ભયથી બહાર નીકળ્યા નહિ. તે સમયે સામંતસહિત લોકો કહેવા લાગ્યા કે, ‘હમણાં હરિ (કૃષ્ણ) સુતા છે.’ દેવતાઓને જો કે રાત્રિ હોતી નથી છતાં એ ક્રમ લોકરૂઢીથી ચાલ્યો છે.

એક વખતે નેમિનાથ પ્રભુ સહસ્રાન્ન વનમાં સમોસર્યા. ત્યાં આવી કૃષ્ણે તેમને નમસ્કાર કર્યો, અને પૂછ્યું કે, ‘હે પ્રભુ ! આ દેવનિર્મિત સમૃદ્ધિવાન્ દ્વારકાપુરી અને યાદવો પોતાની મેળે નાશ પામશે કે બીજાથી નાશ પામશે ?’ પ્રભુ બોલ્યા—“શાંબ વિગેરે તમારા પુત્રો મદિરાપાન કરી દ્વીપાયનને મારશે એટલે તે દેાપ કરીને અવશ્ય દ્વારકાપુરીને બાળી નાખશે; અને તમારા ભાઈ જરત્કુમારના હાથથી તમારું પણ મૃત્યુ થશે.” આવાં પ્રભુનાં વચન સાંભળી અંતરમાં ખેદ પામતા કૃષ્ણ દ્વારકાપુરીમાં ગયા. તે વૃત્તાંત સાંભળીને યાદવોએ જરત્કુમારનો તિરસ્કાર કર્યો. તેથી તેણે કૃષ્ણની રક્ષામાટે દૂર જઈને વનમાં નિવાસ કર્યો. લોકોના કહેવાથી તે હકીકત સાંભળીને દ્વીપાયન પણ ત્યાંથી બીજા ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો, અને કૃષ્ણે નગરમાંથી બધું મઘ લઈને પર્વતની શુક્રાઓમાં નખાવી દીધું. તે મદિરા કાદંબરી નામની શુક્રામાં રહેવાથી ઠેટલેક કાલે નજીકનાં પ્રુષોના ગંધ

સાથે મળવાને લીધે ગંધમાત્રથી પણ અતિ મદ્દ કરનારી થઈ પડી. એક વખતે શાંખ કુમાર ફરતો ફરતો તે તરફ ગયો, અને તેનો ગંધ સુંઘી તેમાં લોહુપ થઈ અતૃપ્તપણે તેનું પાન કરીને તેણે તેનું જાંચે પ્રકારે વર્ણન કરવા માંડ્યું; જથી બીજા કુમારોએ પણ તેનું પાન કર્યું. પછી સર્વે તેના ઘેનથી ધુમતા ધુમતા એક ગિરિની ગુફામાં આવ્યા, ત્યાં પોતાના શત્રુ દ્વીપાયનને ધ્યાન કરતો તેઓએ જોયો. એટલે ‘આ દ્વીપાયન આપણી નગરીને બાળી નાખીને યાદવોનો નાશ કરવાનો છે, માટે તેને અહિંજ મારી નાખો, જથી હણાયા પછી તે આપણને શી રીતે હણશે ?’ આપ્રમાણે શાંખના કહેવાથી સર્વે કુમારો ક્રોધાતુર થઈ, લાકડીઓ, યષ્ટિઓ અને મુષ્ટિઓથી તેને ખૂબ કૂટી નગરીમાં આદ્યા ગયા. તે ખબર સાંભળી કૃષ્ણ ખેદ પામીને બલભદ્રની સાથે ત્યાં જઈ તેને શાંત કરવા લાગ્યા. “હે ક્ષમાધાર ! મારા દુર્વિનિત પુત્રોએ મઘપાની થઈને આવી માઠી ચેષ્ટા કરી છે તો તે ક્ષમા કરો, તમારા જેવા પુરૂષોને ક્રોધ હોતો નથી. સત્પુરૂષો દુર્જનોથી પીડાયા છતાં પણ કિંચિત્માત્ર ક્રોધ કરતા નથી. રાહુથી પીડાએલો ચંદ્ર શું કદિ પણ પોતાના કીરણોથી કોઈને બાળે છે ?” આવી કૃષ્ણની પ્રાર્થના સાંભળીને દ્વીપાયને કહ્યું, ‘હે કૃષ્ણ ! આ તમારી પ્રાર્થના વૃથા છે, કેમકે પ્રથમ જ્યારે મને મારની પીડા થઈ, સારે મેં દ્વારકા બાળવાનું નિયાણું કરેલું છે. તેથી તમે બે ભાઈવિના સર્વે યાદવો જરૂર અગ્નિથી દગ્ધ થઈ જશે, માટે હવે વધારે ચાટુ વચન કહેવાની જરૂર નથી.’ આવાં તેનાં વચન સાંભળીને ‘જ થવાનું હશે તે અન્યથા થશે નહિ.’ એવું વિચારી કૃષ્ણ ત્યાંથી આદ્યા ગયા, અને તપસ્વી દ્વીપાયન મૃત્યુ પામીને નિયાણાના કારણથી અગ્નિકુમાર દેવતાઓમાં ઉત્પન્ન થયો. બીજા દિવસે કૃષ્ણે દ્વારકામાં એવી ઉદ્ઘોષણા કરાવી કે, ‘ભાવી અરિષ્ટનો નાશ કરવાને માટે સર્વ લોકોએ ધર્મમાં તત્પર રહેવું.’ લોકો તે સાંભળીને તેપ્રમાણે રહેવા લાગ્યા. તેવામાં સર્વજ્ઞપ્રભુ વિહાર કરતા કરતા રૈવતાચળઉપર સમેાસર્યા. તે ખબર સાંભળી કૃષ્ણે પુત્રોસહિત ત્યાં આવી પ્રભુને વંદના કરી. પ્રભુના મુખથી મોહને નાશ કરનારી વાણી સાંભળીને પ્રદુષ્ઠ અને શાંખ વિગેરે કુમારોએ દીક્ષા લીધી. રૂક્મિણી તથા જાંબવતી વિગેરે ઘણી યાદવોની સ્ત્રીઓએ ચારિત્ર લીધું અને બીજા કેટલીકે શુભ વાસનાથી શ્રાવકપણું ગ્રહણ કર્યું. પછી કૃષ્ણે પૂછ્યું-‘હે સ્વામી ! મારા નગરનો દાહ ક્યારે થશે ?’ પ્રભુએ કહ્યું, ‘આજથી બાર વર્ષે રૌપ પામેલો તે દ્વીપાયન અસુર તમારા નગરને બાળી નાખશે.’ તે સાંભળી કૃષ્ણ મનમાં ખેદ પામીને પોતાની નગરીમાં ગયા, અને નેમિનાથ પ્રભુએ સૂર્યની જન્મ અજ્ઞાન-રૂપી અંધકારને ટાળતા ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

સર્ગ ૧૩ ગો.]

દ્વારકાનગરીનો વિનાશ.

૪૮૭

અહીં દ્વારકામાં કૃષ્ણની આજ્ઞાથી સર્વ જનો વિશેષપણે ધર્મવાન થયા, અને પેલો દ્વીપાયનદેવ પણ પોતાનો અવકાશ જોવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે આર વર્ષ વીતી ગયાં, એટલે સર્વ લોકો તપ કરવામાં કંટાળી ગયા, મધ માંસ ખાવા લાગ્યા અને સ્વેચ્છાવિહારી થઈ ગયા. એટલે લાગ જોઈને એ સમયે પેલો છળવાન અસુર નગરીમાં અનેક પ્રકારના ઉત્પાત કરવા લાગ્યો; અને વંટાળીઆવડે તૃણ અને કાષ્ઠોને તેમજ મનુષ્યોને ઉછાળી ઉછાળીને નગરીમાં નાંખ્યા. પછી સાઠ કુળ ઠાટી બહાર રહેનારા અને ખોંતેર કુળ ઠાટી નગરીમાં રહેનારા—સર્વે યાદવોને નગરીમાં એકઠા કરીને તે અસુરે દ્વારકાપુરીમાં અગ્નિ સળગાવ્યો. તે સમયે સર્વે દહન થવાથી પરસ્પર અદ્વળાવા લાગ્યા, અને નગરી બહાર જવાને અશક્ત થવાથી તેઓએ ધન અને ધરની સાથે પ્રાણને પણ છોડી દીધા. વસુદેવ, દેવકી અને રેહિણી સમાધિવડે અનશન કરી અગ્નિના ઉપદાતથી મરણ પામીને દેવપણાને પ્રાપ્ત થયાં. દેવતાના કહેવાથી રામકૃષ્ણ નગરીની બહાર નીકળી જીર્ણોદ્ધાનમાં આવી ઉભા રહીને પોતાની નગરીને દહન થતી જોવા લાગ્યા. જ્યારે અગ્નિની જ્વાલામાલાથી આકુલ પોતાની નગરીને જોઈ પણ શક્યા નહીં, સારે તેઓ સ્નાંથી પાંડવોની પાંડુમથુરા તરફ ચાલી નીકળ્યા. લોકસહિત દ્વારકાનગરી છ માસસુધી અગ્નિથી દહન થયા કરી. પછી સમુદ્રે જળના પૂરથી કુબાવી દીધી.

પાંડુમથુરા તરફ જતાં માર્ગમાં હસ્તિકેદપ નામના નગરમાં બલભદ્ર ભોજન લેવા માટે ગયા, સ્નાં ત્યાંના રાજા અચ્છદંતે તેમને સૈન્યથી ઘેરી લીધા. તે વખતે બલભદ્રે સિંહનાદ કર્યો, તે ઉપરથી બલભદ્રને કષ્ટમાં જણી કૃષ્ણ ત્યાં આવ્યા, અને સૈન્યસહિત અચ્છદંત રાજાને જિતી લઈને બલભદ્રને છોડાવ્યા. પછી તે નગરીની બહાર જઈને તેઓએ ભોજન કર્યું. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં કૃષ્ણ તૃષાતુર થયા. તેથી જળ લેવાને માટે બલભદ્રને મોકલ્યા અને પોતે એક વૃક્ષની નીચે વસ્ત્ર ઓઢીને સુઈ ગયા. તે વખતે કૃષ્ણનો ખંધુ જરાકુમાર કે જે મૃગયા કરીને નિર્વાહ કરતો હતો, તેણે કૃષ્ણના પગમાં મૃગચુદ્ધિથી બાણ માર્યું. બાણ પગમાં વાગતાં જ ઉઠીને કૃષ્ણ બોલ્યા કે, ‘હું કૃષ્ણ છું, મને છળથી કાણે બાણ માર્યું? માટે જેણે બાણ માર્યું હોય તે પોતાનું નામ અને ગોત્ર સત્વર જણાવી દો.’ તે સાંભળીને વૃક્ષના અંતરમાં રહેલા જરાકુમારે કહ્યું કે, ‘હું જરાદેવીનો કુમાર જ-રત્કુમાર છું, અને કૃષ્ણની રક્ષાને માટે હું વનમાં રહ્યો છું.’ અહીં હું આર વર્ષ થયા

૧ એ ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર હતો. જુઓ પાંડવચરિત્ર. ૨ શીકાર, પારધીપણું.

૪૮૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

રહું છું, પણ અહીં કાઈપણ માણસ ક્યારે પણ મારા જોવામાં આવ્યું નથી, તેથી મારા ધાતથી પીડાઓછો તે તમે કોણ છો ? જે સત્ય હોય તે કહો.' કૃષ્ણે કહ્યું, 'ભાઈ જરતુમાર ! અહીં આવ, જેને માટે તું વનવાસી થયો છે, તે હું કૃષ્ણ છું. તારો વનમાં રહેવાનો બધો પ્રયાસ વૃથા થયો છે. પરંતુ જે ભાવી થવાનું હતું તે સત્ય થયું છે, તેમાં તારો જરાપણ દોષ નથી. પણ હવે અહીંથી તું સત્વર ચાલ્યો જ, નહીં તો મારા વધના ક્રોધથી બલભદ્ર તને મારી નાંખશે. આ માંડ કૌસ્તુભ ઈંધાણી તરીકે લઈને તું પાંડવોની પાસે જ, તેમને આ સર્વ વૃત્તાંત જણાવજે; એટલે તેઓ તને સહાય આપશે'. આ પ્રમાણે કહેવાથી જરાકુમાર ધણે કષ્ટે ખેદ પામતો ત્યાંથી ગયો. તેના ગયા પછી બાણના ધાની પીડાથી ક્ષણમાં કૃષ્ણને કુલેશ્યા ઉત્પન્ન થઈ. તે લેશ્યાથી મૃત્યુ પામીને કૃષ્ણ ત્રીજી નરકે ગયા. એવી રીતે યાદવ નાયક કૃષ્ણે પોતાનું એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું.

ત્યાર પછી તરતજ બલભદ્ર પાંડવાના પડીયામાં પાણી લઈને ત્યાં આવ્યા. એટલે પોતાના અનુજાંધુ કૃષ્ણને તેમણે પૃથ્વીપર સુતેલા જોયા. 'આ સુખે સુતા છે' એવી બુદ્ધિથી ક્ષણવાર તો તે થોભાણા, તેવામાં કૃષ્ણના મુખમાં પેસતી મશિકાઓ જોઈને તે મનમાં દુઃખ પામ્યા. એટલે વારંવાર સ્નેહથી તેમને બોલાવવા લાગ્યા, બોલ્યા નહીં એટલે હલાવી જોયા, તેથી તેમને મૃત્યુ પામેલા જાણ્યા, એટલે બલભદ્ર તત્કાળ મૂર્છા પામીને રૂદન કરવા લાગ્યા. પછી વનમાં ચારે બાજુ દૃષ્ટિ નાખતાં તેના ધાતકને જોયો નહીં, એટલે તેમણે મોટા સિંહનાદ કરીને વૃક્ષોને અને પ્રાણીઓને કંપાવી દીધા. પછી અપૂર્વ સ્નેહથી કૃષ્ણના શબને સ્કંધઉપર ઉપાડીને બલભદ્ર વને વને ભ્રમવા લાગ્યા. વળી ક્ષણવાર નીચે મૂકીને મીઠે વચને બોલાવવા લાગ્યા. એવી રીતે સ્નેહથી મોહ પામીને તેમણે છ માસ નિર્ગમન કર્યા. પછી તેનો સારથિ સિદ્ધાર્થ જે દેવ થયો હતો તે ત્યાં આવ્યો. તેણે અતિ ભાંગી ગયેલા રથને સજ્જ કરવાની મહેનત કરીને, પથ્થર ઉપર લતા વાવીને અને બળી ગયેલા વૃક્ષપર સિંચન કરી તેને નવપલ્લવ કરવાનો પ્રયત્ન કરી દેખાડીને બલભદ્રને બોધ પમાડ્યો. તેવાં દૃષ્ટાંતોથી રાત્રે કૃષ્ણને મૃત્યુ પામેલા જાણ્યા, એટલે તે દેવે પોતાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું અને કૃષ્ણ ઉપરનો સ્નેહ તજવો. પછી બલરામે તે દેવની સાથે સિંધુસંગમ તીર્થમાં અગ્નિ અને કાષ્ઠથી કૃષ્ણના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

એ સમયે શ્રીનેમિનાથ ભગવંતે મોકલેલા એક ચારણ મુનિ ત્યાં આવ્યા. તેમણે પ્રતિબોધ આપીને બલભદ્રને દીક્ષા દીધી. પછી બલભદ્ર મુનિ તુંગિકા

સર્ગ ૧૩ મો.]

પ્રદ્યુમ્ન અને શાંભ પ્રમુખ યાદવકુમારોનું મોક્ષગમન.

૪૮૯

શિખરે પ્રભુપાસે ગયા. અન્યદા બલરામ મુનિ પારણાને માટે એક નગરમાં ગયા. ત્યાં કુવાકાંઠે પાણી ભરવા આવેલી કોઈ સ્ત્રીએ તેમના રૂપથી મોહિત થઈ તેમની જ સામું જોઈ રહીને ઘડાની શંકાએ પોતાના બાળકના ગળામાં દોરકું નાંખીને તેને કુવામાં મૂકવા માંડ્યો. તે જોઈને પોતાના દેહનેવિષે પણ તેઓ ઉદ્વેગ પામ્યા; અને ‘હવેથી મારે કોઈ વખત પણ નગરમાં પેસવું નહિ’ એવો અભિચ્છ હારીને ત્યારથી તેઓ વનવાસી થયા. વનમાં રહીને તપસ્યા કરતા એ બલરામમુનિની સમતાના પ્રભાવથી સિંહ વ્યાઘ્રાદિક કૂર પ્રાણીઓએ પણ પોતાની દુષ્ટતા છોડી દીધી. એક મૃગ પૂર્વભવના સંબંધથી તેમની પાસે આવીને હંમેશાં શિષ્યની જમ હર્ષપૂર્વક તેમની ઉપાસના કરવા લાગ્યો. એક વખતે કોઈ રાજના કાર્યને માટે એક રથકાર ત્યાં આવ્યો. તેનીપાસે બલરામમુનિ મૃગની પાછળ પાછળ ચાલતા પારણાને માટે ગયા. રથકાર તેમને જોઈને ઘણોજ ખુશી થયો અને પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યો. પછી તેણે શુદ્ધ અન્નથી બલરામમુનિને પ્રતિલાભિત કર્યા. રથકારનું દાતાપણું અને મુનિનું સત્પાત્રપણું ભક્તિથી અનુમોદતો તે મૃગ નેત્રમાં હર્ષાશ્રુ લાવી ઉન્મુખ થઈને ઉભો રહ્યો. તે વખતે અકસ્માત્ અર્ધું છેદાએલું એક વૃક્ષ તેમના ઉપર પડ્યું, તેથી ત્રણે મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મકલ્પમાં પશ્ચોત્તર વિમાનની અંદર દેવતા થયા. જે તુંગી શિખર ઉપર રામમુનિએ મોટું તપ કર્યું હતું, તે શિખર તેમના સંયોગથી સર્વ પાપને ધોવામાં સમર્થ મહાતીર્થ થયું. એ તુંગીગિરિ મહા પ્રભાવિક છે કે જ્યાં તપ અને દાનની અનુમોદના કરવાથી એક મૃગે પણ સ્વર્ગમાં દેવપણું પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યાં જઈને જે ત્રિકાલે ભક્તિથી નેમિપ્રભુને નમે છે, તે ત્રણ ભવની અંદર મુક્તિમુખને પામે છે.

પ્રદ્યુમ્ન અને શાંભ પ્રમુખ યાદવકુમારો વિધિપૂર્વક નેમિ પ્રભુની આરાધના કરતા હતા; તેમને અન્યદા પ્રભુએ કહ્યું કે, ‘હે વત્સો ! તમે દુર્ગતિના દ્વારને બંધ કરનાર શ્રીસિદ્ધાચલ તીર્થે જાઓ, ત્યાં ધ્યાન ધરતાં તમને મુક્તિનો લાભ થશે.’ આવી પ્રભુની વાણી સાંભળી સાડાત્રણ કોટી મુનિઓસાથે શાંભ અને પ્રદ્યુમ્ન મુનિ પ્રભુને નમીને હર્ષથી શત્રુંજય તીર્થે આવ્યા. રાજદનીતીનું વૃક્ષ અને પ્રભુના સ્થાનને મૂઢી તેની દક્ષિણ તરફ જઈ તેજ ગિરિના સાતમા શિખર ઉપર દૈવતગિરિની નજીક આવીને તેઓ રહ્યા. ત્યાં આસનપર બેસી, ઇંદ્રિયોને જિતી, સમતાવાન થઈ, શ્વાસ પ્રશ્વાસથી નાસિકાને રોકી જાણે કાતરી લીધા હોય તેમ સ્થિર થઈ પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન થઈને રહ્યા. ક્ષણવારમાં આર્હત જ્યોતિનું ધ્યાન ધરવાથી લયનો લાભ કરી ધ્યાતા, દ્યેય અને ધ્યાનનો ભેદ છોડી દઈ એ ત્રણેની ઐક્યતા કરી દઈને કેવલ જ્ઞાન પામ્યા. પછી ક્રમયોગે સર્વ કર્મને ખપાવી

૪૯૦

શતુંગથ માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

તેઓ મહાઉજ્જવલ મુક્તિ નામના અન્યાયાધ પદને પ્રાપ્ત થયા. સદ્ભદ્ર નામના શિખર ઉપર એ સાડાત્રણ ઢાઠી મુનિઓ મુક્તિ પામ્યા છે, તેથી તે શિખર ત્યાં જનારા પ્રાણિઓના મનને દહન કરે છે. અર્થાત્ મનરહિત થઈને તે પ્રાણી મોક્ષમુખ મેળવે છે. આ ગિરિ સિદ્ધિરૂપ મેહેલનું આંગણું છે તે ખરી વાત છે, કારણ કે ત્યાં ગયેલા પુરૂષો કપર્દી અને ગોમેધ યજ્ઞરૂપ દ્વારપાળની સહાયથી સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

અહિં જરાકુમાર પાંડવોનીપાસે આવ્યો, અને કૃષ્ણે આપેલું કૌસ્તુભમણિ ખતાવીને દ્વારકા દહન થવા વિગેરેનું બધું વૃત્તાંત જણાવ્યું. તે સાંભળી પાંડવો શોકથી સંસારસાગરને ઉતરવાની ઇચ્છાએ દીક્ષારૂપ વહાણ મેળવવાને માટે નેમિનાથ પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. સર્વજ્ઞ શ્રી નેમિનાથે તરતજ પાંડવોને બોધ આપવા માટે ધર્મઘોષ નામના મહામુનિને પાંચસો મુનિઓનીસાથે ત્યાં મોકલ્યા. પાંડવો પણ પરિવાર લઈને તેમને વાંદવા ગયા, અને તેમની મોહનો નાશ કરનારી દેશના સાંભળી. પછી તેઓએ ધર્મઘોષ મુનિને નમીને આદરથી પોતાના પૂર્વભવ પૂછ્યા; એટલે મુનિ જ્ઞાનવડે બાણીને તેમને ગંભીર વાણીએ કહેવા લાગ્યા. “આસન્નચલ નામે નગરમાં પૂર્વે તમે પાંચે ભાઈઓ કૃષીકાર હતા, અને જળમતુષ્યની જેમ પરસ્પર પ્રીતિરસમાં બંધાઈ રહેલા હતા. પુરાતિ, શાંતનુ, દેવ, સુમતિ અને સુભદ્રક એવાં નામોથી પોતાના ગુણોવડે તમે વિખ્યાત હતા. અન્યદા દારિદ્રરૂપ કાદવમાં મગ્ન થયેલા તેમણે સંસારથી ઉદ્દેગ પામીને યશોધર મુનિના વચનથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પોતાના દેહમાં પણ નિઃસ્પૃહ તેઓએ ત્રીષ્મઋતુસંબંધી મહા આકરા તપરૂપ સૂર્યના ઉગ્ર કિરણોથી પોતાના કર્મરૂપ ખામોચીઆને સુકાવી દીધાં. પેહેલે કનકાવલી, બીજે રત્નાવલી, ત્રીજે દેવમુનિએ મુક્તાવલી, ચોથાએ સિંહનિકેતન અને પાંચમા સુભદ્ર મુનિએ આત્યામ્લવર્દ્ધમાન એમ જુદાં જુદાં તપ કર્યો, અને પાંચે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરીને તે પાંચે ભાઈઓ પાંચ મહાવ્રતવડે શોભવા લાગ્યા. અનુક્રમે કર્મદેહ તથા ધાતુદેહને તપરૂપ અગ્નિથી શોષવી દઈને પ્રાંતે અનશનવડે મૃત્યુ પામી, તેઓ અનુત્તર વિમાનમાં દેવતા થયા. ત્યાંથી અચીને તમે પાંડુરાજના પુત્રો પાંચે પાંડવો થયા છો; અને આ ભવમાંજ તમને અદ્ભુત મુક્તિનો લાભ થવાનો છે.” આપ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી અતિ સંવેગથી પાંડવોએ અભિમન્યુના પુત્ર પરીક્ષિતને રાજ્ય ઉપર બેસારી ધર્મઘોષ ગુરૂનીપાસે દીક્ષા લીધી. ટુંતી અને દ્રૌપદીએ પણ સ્નેહરૂપ બંધનરહિત થવાથી દીક્ષા લીધી. પાંચે પાંડવો વિવિધ અભિગ્રહથી ભૂષિત થઈને તપસ્થા કરવા લાગ્યા.

સર્ગ ૧૩ મો.]

રૈવતાચલપર ભગવંતનું નિર્વાણ.

૪૯૧

દ્વારામતી નગરીનો દાહ થયા પછી યાદવોની સાથે સંમત થઈને પરીક્ષિત રાજ મહાનેમિના પુત્ર મેદિનીમહાને સૂર્યપુરમાંથી લઈ આવ્યો અને સુરાષ્ટ્ર દેશમાં રૈવતાચલની નીચે રહેલા ગિરિદુર્ગ (જુનાગઢ) નગરના રાજ્ય ઉપર તેનો અભિષેક કર્યો. તેના રાજ્યથી બધા મંત્રીઓ, અંતઃપુરના લોકો, રાજાઓ અને સર્વ પ્રજા-ધર્મિષ્ઠ, ગુણવાન્ અને વિશેષ ઉદયવાળી થઈ. પછી પરીક્ષિત રાજ હર્ષથી શત્રુજય અને ઉજ્જયંત તીર્થની યાત્રા કરી યાદવ રાજની રજા લઈને પોતાના નગરમાં આવ્યો.

ભગવાન્ નેમિનાથે અનુક્રમે પૃથ્વીને પવિત્ર કરતાં છંકાપુરમાં આવી ધૂમકેતુ નામના અસુર બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધ કર્યો અને ગિરિપાસે રહેલા અબ્રપુરમાં કુષ્ઠ વૈતાલશંકરને પ્રતિબોધ આપીને સમકિત પાત્ર કર્યો. ડોરંડક વનમાં કાકીડાઓના ધાત કરનાર કર્કોટક નાગને અને સિદ્ધવડે સિદ્ધનાગયોગીને પ્રતિબોધ કર્યો. નગરકોટમાં નાગ નામના પુરુષને સમકિત પમાડ્યું, અને ઈંદ્રકીલ-ગિરિમાં ઇંદ્રકેતુ નામના અધમ વિદ્યાધરને પણ સમકિત આપ્યું. દેવગિરિમાં કુર્ગોદિત્યને જૈનતત્ત્વને જાણનાર કર્યો, અને બ્રહ્મગિરિમાં બ્રહ્મનાથ તાપસને પ્રતિબોધ કર્યો. બીજા પણ ઘણા લોકો, લિલ્લો, મ્લેચ્છો, પાપીઓ, વનચરો અને પક્ષીઓને પ્રભુએ હર્ષથી પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ધર્મ તીર્થનો નાશ કરનારા અને લોકોનો અતિ દ્રોહ કરનારા કેટલાક મનુષ્યોને પ્રભુએ સમકિત મૂલ શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ કરાવ્યો. તેથી જેઓ તીર્થનો નાશ કરનારા હતા તેઓપણ ઉલટા પોતાના અંગીકાર કરેલા સમકિતની વિશુદ્ધિને માટે તીર્થના પ્રભાવક થયા અને નેમિનાથના ચરણની પૂજાથી મૃત્યુ પામીને સદ્ગતિને પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે આર્યાનાર્ય દેશમાં વિહાર કરતા નેમિનાથ પ્રભુને ચોવીશ હજાર ને સાતસો સાધુઓ, ચાળીશ હજાર યુદ્ધિમાન્ સાધ્વીઓ, એક લાખ ને એગણસાઠ હજાર શ્રાવકો, અને ત્રણ લાખ ને એગણચાળીશ હજાર શ્રાવિકાઓ—એટલો પરિવાર પોતાનો પ્રતિબોધેલો થયો. પોતાનો નિર્વાણસમય નજીક જાણી સુર, અસુર અને નરોએ ધ્યાન કરવાયોગ્ય નેમિપ્રભુ રૈવતાચલ ઉપર આવ્યા. ત્યાં પ્રભુએ પર્યંત દેશના આપી, જેથી કેટલાક જનોએ પ્રતિબોધ પામી દીક્ષા લીધી. પછી પ્રભુએ પાદપોષગમ અનશન અંગીકાર કર્યું. એ સમયે આસન ચલિત થવાથી સર્વ ઈંદ્રો શોક કરતા ત્યાં આવ્યા. અનુક્રમે આપાદ માસની શુક્લ અષ્ટમીએ ચિત્રા નક્ષત્રમાં શૈલેસી ધ્યાનવડે પ્રભુ પાંચસો ને છત્રીશ સાધુઓની સાથે મોક્ષે ગયા. પછી ઈંદ્રોએ કદપવૃક્ષનાં કાષ્ઠોથી અરિષ્ટનેમિનાથ અને બીજા

૪૯૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભો.

મુનિઓના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો, અને સાંથી નંદીશ્વર દ્વિપે જઈ અકૂઈ ઉત્સવ કરીને જિનધ્યાનમાં પરાયણપણે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

જ્યાં શ્રીનેમિનાથના દીક્ષા, જ્ઞાન અને મોક્ષ—એ ત્રણ કલ્યાણક થયેલા છે એવા શ્રી રૈવતાચલગિરિને હું નમસ્કાર કરું છું. જ્યાં અર્હંત પ્રભુનું એકજ કલ્યાણક થાય તેને પણ મુનિઓ તીર્થ કહે છે, તો આ ત્રણ કલ્યાણકવાળો ઉજ્જવંત (રૈવત) ગિરિ તેથી અધિક છે. ભગવંતના ચરણથી પવિત્ર થયેલી રૈવતાચલની રેણુઓ શુદ્ધિ કરનારા ચૂર્ણની જેમ આ વિશ્વને પવિત્ર કરે છે. આ રૈવતગિરિમાં દરેક શિખરોની ઉપર જળ સ્થલ અને આકાશમાં ફરનારા જે જે જીવો હોય છે, તે સર્વે ત્રણ ભવમાં મોક્ષે જાય છે. તે શિવાય જે આ ગિરિપર વૃક્ષો, પાષાણો અને પૃથ્વીકાય , અપકાય, વાયુકાય અને અગ્નિકાયમાં રહેલા અચેતન જીવો રહેલા છે, તેઓ પણ કટલેક દિવસે મોક્ષે જનારા છે. જે ગિરિની મૃત્તિકા ગુરુ-ગમના યોગથી તેલ અને ઘીની સાથે મેળવીને અગ્નિમાં ધમવાથી સુવર્ણરૂપ થઈ જાય છે, તેનો મહિમા શી રીતે વર્ણન કરવો ! અહીં રહી, તપ અને ક્ષમાથી યુક્ત થઈ શમતારસમાં મગ્ન થયેલા મુનિ સમ ધાતુમય દેહને છોડીને શાશ્વત દેહને પામે છે. જેમ પાર્શ્વમણિના સ્પર્શથી લોહું સુવર્ણ થઈ જાય છે, તેમ આ ગિરિના સ્પર્શથી પ્રાણી ચિન્મયસ્વરૂપી થઈ જાય છે. જેમ મલયગિરિ ઉપર ખીજાં વૃક્ષો પણ ચંદનમય થઈ જાય છે, તેમ અહીં પાપી પ્રાણીઓ પણ પૂજ્ય થઈ જાય છે. ત્રણ જગતમાં શ્રીનેમિપ્રભુ જેવા કોઈ સ્વામી નથી, રૈવતાચલ જેવો કોઈ ગિરિ નથી, અને ગર્જેદ્રપદ (હાથીપગલાં) જેવા કોઈ ડુંડ નથી. એ ગિરિઉપર શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના આઠ ખંધુઓ, કૃષ્ણની આઠ પદરાણીઓ, રાજિમતી અને ખીજા પણ ઘણા જીવો મોક્ષે ગયા છે.

દીક્ષા લઈને વિહાર કરતા પાંડવોએ હસ્તિકલ્પનગરમાં લોહોની પાસેથી નેમિનાથ પ્રભુનું નિર્વાણ સાંભળ્યું. તેથી શોક કરતા તેઓ રૈવતગિરિને દક્ષિણતરફ રાખીને પુંડરિકગિરિએ આવ્યા. અને સાં તેમણે અનશન ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે ડુંતીમાતાની સાથે ધાતી કર્મનો ક્ષય કરી અંતકૃત્કેવલજ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે ગયા. એ પ્રમાણે અર્હંત પ્રતિમાનો ઉદ્ધાર કરનારા પાંડવો વીશ ટાટી મુનિઓ અને ડુંતીજીની સાથે આ સિદ્ધગિરિપર મોક્ષે ગયા છે. પાંડવો મોક્ષે ગયા પછી ખીજા બે હજાર ને પાંચસો મુનિઓ પણ અનંત ચતુષ્થ પામીને મોક્ષે ગયા. ઘણાં પુણ્યવાળી સતી દ્રૌપદી પાંચમા દેવલોકમાં ગયાં, અને ખીજા કટલાક મુનિઓ મોક્ષે અને સ્વર્ગે ગયા.

સર્ગ ૧૩ મો.]

નારદતું શત્રુંજય ગિરિઉપર મોક્ષગમન..

૪૯૩

હવે દ્વારકાના દાહના અને યાદવોના ક્ષયના ખબર સાંભળી હૃદયમાં દુઃખ પામતા નારદ શત્રુંજય ગિરિએ આવ્યા. ત્યાં પોતાના અવિરતીપણાની નિંદા કરતા અને યુગાદીશ પ્રભુને નમતા નારદે તેજ શિખર ઉપર સંસારને નાશ કરનાર અનશન ગ્રહણ કર્યું. ચાર શરણને અંગીકાર કરી અને ચાર મંગલને સ્વીકારી ચતુર નારદે મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી ચાર કષાયને તજી દીધા. તેમજ ચાર શાખાવાળા ધર્મનો આશ્રય કરી, ચોથા ધ્યાનમાં રહી તેનો ચતુર્થ અંશ મેળવીને પાંચમી ગતિ (મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત થયા. એવી રીતે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળમાં મળીને એકાણુ લાખ નારદો એ ગિરિની ઉપર સિદ્ધિને પામ્યા છે. જયરામ પ્રમુખ ત્રણ કોટી રાજર્ષિઓ આ ગિરિએ આવી શ્રીયુગાદિ પ્રભુના ધ્યાનથી કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા છે. આ મહાતીર્થમાં અસંખ્ય ઉદ્ધારો, અસંખ્ય પ્રતિમાઓ અને અસંખ્ય ચૈત્યો થયેલા છે.

વીર પ્રભુ ઈંદ્રને કહે છે, “હે ઇંદ્ર ! એવી રીતે શત્રુંજયગિરિના માહાત્મ્યને અનુસરીને રૈવતગિરિનું મોટું ઉદ્ધાર અને પવિત્ર માહાત્મ્ય અદ્ય રીતે મેં પ્રગટ કર્યું છે, હવે બાકીના ઉદ્ધારની સ્થિતિસંબંધી પાપનો નાશ કરનારી, અને અમૃતને ઝરનારી મારી વાણીને શુદ્ધ મનથી ભાવનાવડે ભાવિત ચિત્ત કરીને સાંભળો. ”

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरसूरिविरचिते श्रीशत्रुंजयमहातीर्थमाहात्म्यांतर्भूत
श्रीरैवताचलमाहात्म्ये श्रीनेमिनाथदीक्षाज्ञाननिर्वाणपांडवो-
द्धारादिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ।

સર્ગ ૧૪ મો.

શ્રીપાર્શ્વનાથાદિ ચરિત્ર.

ના લાંછનરૂપ સર્પની ક્ષણના મણિકિરણથી, મુખચંદ્રથી અને નખના કિરણોથી ત્રણ જગત્નો અંધકાર નાશ પામ્યો છે, તે પાર્શ્વનાથ પ્રભુ તમને પવિત્ર કરે. આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં વારાણસી નામે નગરી છે, જે ગંગાનદીના પ્રતિબિંબથી જણે સ્વર્ગપુરી હોય તેવી સૌરાજ્યવતી દેખાય છે. તે નગરીમાં ભારત વંશનેવિષે ઈશ્વાકુ કુળમાં યશરૂપ છત્રવાળા, ગુણોના ધર જેવા અને જિનાજ્ઞાને કળશની જેમ મસ્તકે ધારણ કરનારા અશ્વસેન નામે રાજ થયા. તેને આદહાદકારી ગુણોથી શોભિત, શુદ્ધ હૃદયવાળી, સર્વ સ્ત્રીઓના શિરોરત્ન જેવી અને શીલના ધામરૂપ વામા નામે વદ્ધિલા હતી. એક વખતે તે રમણીએ રાત્રિને ચોથે પહેારે સુખશય્યામાં સુતાં હતાં તે સમયે સુખની ખાણરૂપ ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. તે દિવસે એટલે ચૈત્રમાસની શુકલ ચતુર્થીએ ચંદ્ર વિશાખા નક્ષત્રમાં આવ્યો હતો તે વખતે તેના ગર્ભમાં પ્રાણુત દેવલોકમાંથી ચવીને જિનેશ્વર થનાર જીવ ઉત્પન્ન થયો. તે કાળે ત્રણ જગતમાં ઉદ્યોત થઈ રહ્યો. ગર્ભસમય પૂર્ણ થતાં પૌષ માસની શુકલ દશમીએ, વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ થતાં, સુર અસુરોને પૂજ્ય અને સર્પના લાંછનવાળા એક પુત્રને વામા દેવીએ જન્મ આપ્યો. દેવીઓએ રાજભુવનમાં અને દેવોએ મેઙ્ગિરિપર લઈ જઈને જન્મ મહોત્સવ કર્યો. અશ્વસેન રાજાએ પણ હર્ષ ધરીને પોતાના વૈભવના ઉત્કર્ષથી મોટા ઉત્સવ કર્યો. જ્યારે પ્રભુ ગર્ભમાં હતા, ત્યારે માતાએ પાર્શ્વ (પડખા) માં પ્રસરતા સર્પને જોયો હતો, તેથી પિતાએ તેમનું 'પાર્શ્વ' એવું નામ પાડ્યું. પછી તેમણે 'આ વય અદ્ય-દાષવાળી છે,' એવું જાણી બાદ્યવય ગ્રહણ કરી, પણ તેનો અનુભવ કરીને સર્વ દાષને છોડનારા પ્રભુએ તે વયને પાછી છોડી દીધી. તે વિચાર પણ તેમણે ધટ-

સર્ગ ૧૪ મો.]

શ્રીપાશ્વનાથચરિત્ર.

૪૯૫

તોજ કર્યો. તાડણુવયમાં પાર્શ્વકુમાર પિતાના આગ્રહથી નરવર્મ રાજની પુત્રી સુંદર પ્રભાવાળી પ્રભાવતીને મોટા ઉત્સાહથી પરણ્યા.

અન્યદા પાર્શ્વનાથ પ્રભુએ મિથ્યાત્વતપના મઠરૂપ કમઠ નામના તાપ-સને ધૂંત્રપીડિત સર્પ બતાવીને ધર્મબોધમાં જાગ્રત કર્યો. અગ્નિજ્વાલાથી આ-કુલ વ્યાકુલ થયેલા સર્પને પ્રાણ તજતી વખત પાર્શ્વનાથ પ્રભુના દર્શન થવાથી તે ધરણુ નામે પાતાલપતિ દયાળુ નાગેન્દ્ર થયો. હિંસામિત્ર ધર્મને કરનાર કમ-ઠની લોઠિા નિંદા કરવા લાગ્યા. તેથી પાર્શ્વનાથ ઉપર રોષ ધરતો કમઠ મૃત્યુ પામીને મેઘમાળી નામે અસુર થયો. અનુક્રમે ત્રીશ વર્ષ ઉત્તંધન કરીને લોકાં-તિક દેવતાએ પૂજિત પ્રભુ સાંવત્સરી દાન આપી દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયા; અને પૌષમાસની શુકલ એકાદશીએ અનુરાધા નક્ષત્રમાં દિવસના પ્રથમ ભાગે પ્રભુએ અક્રમ કરીને ત્રણસો રાજાઓની સાથે દીક્ષા લીધી. તે વખતે પ્રભુને મનઃપર્યય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; અને દેવતાઓ નમસ્કાર કરી મનમાં તેમનું સ્મરણ કરતા પો-તપોતાને સ્થાનકે ગયા.

બીજા દિવસે કોપકટક નામના નગરમાં ધન્ય નામના ગૃહસ્થને ઘેર પ્રભુએ પરમ અન્નથી પારણું કર્યું. સાંથી વિહાર કરતા પ્રભુએ કલિગિરિમાં કુંડ જવા સરોવરને કાઠે કાદુંબરી અટવીનેવિષે કાચોત્સર્ગ કર્યો. ત્યાં મહીધર નામે એક હાથી જળ પીવા માટે આવ્યો. તેને પ્રભુને જોતાં પૂર્વભવનું સ્મરણ થવાથી તે પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યો. નજીકમાં રહેલા દેવતાઓએ ત્યાં ત્રિકાલ સંગીત કરવા માંડયું. કેમકે “ આંગણમાં કલ્પવૃક્ષ આવતાં તેનો લાભ લેવામાં ટોણુ ઉદારી રહે?” ત્યાંથી પ્રભુ વિહાર કરી ગયા પછી અંગદેશનો રાજા તેમને વાંદવામાટે આવ્યો. ત્યાં પ્રભુને ન જોવાથી ચિંતામણિ રત્ન હાથમાં આવેલું જવાથી ખેદ પામે તેવો ખેદ પામીને તે મૂર્છા પામી ગયો. તે રાજાને મૂર્છિત જોઈ તેની પ્રીતિનેમાટે દેવતાઓએ ત્યાં પ્રમુની નવ હાથ પ્રમાણુ પ્રતિમા કરી. મહીધર હસ્તી કાલયોગે મૃત્યુ પામીને વ્યંતરદેવ થયો. તે દેવ અને બીજા દેવતાઓ તે પ્રતિમાનું ધ્યાન કરનારા પુરૂષોની મનકામના પૂરવા લાગ્યા. અંગરાજએ હર્ષ પામીને ત્યાં મોટા પ્રાસાદ કરાવ્યો. ત્યારથી એ તીર્થ કલિકુંડ એવા નામે વિખ્યાત થયું. કલિગિરિમાં તે કુંડને કાઠે રહેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમાને જે જુએછે, સંસારેછે અને પ્રીતિથી પૂજે છે, તેનું સર્વ પ્રકારનું હિત થાયછે. એ મહાતીર્થ દેવતાઓએ ભક્તિથી અધિષ્ઠિત કરેલું છે, તેથી ત્યાં રહીને મંત્ર ધ્યાન કરવાથી તે આ ભવ અને પરભવનાં વાંછિ-તને આપેછે. સદ્ગુરૂપાસેથી મંત્ર લઇને એ કલિકુંડ પાશ્વનાથનું જે નિઃશંકપણે

૪૯૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

ધ્યાન ધરેછે, તેને સિદ્ધિઓ દૂર રહેતી નથી. જે પ્રાણી ધ્યાન ધરતાં ક્ષુદ્ર ઉપસર્ગોથી ક્ષોભ પામતા નથી તે પ્રાણી સિંહને પણ જીતનારો થાય છે અને સિંહના કુંડાડાથી શિયાળની જેમ તેનાં દુઃખ માત્ર નષ્ટ પામેછે. તે તીર્થમાં ગુરૂના વાક્યથી બ્રહ્મચારી, મિતાહારી, દાંત, અને અંતરંગ શત્રુને જિતનાર થઈને જે મંત્રજાપ કરેછે, તે થોડા કાળમાં સિદ્ધિને મેળવેછે. અહિં પાર્શ્વનાથ પ્રભુએ શિવપુરીના કૌશાંબક નામના વનમાં કાચોત્સર્ગ કર્યો. આ ધરણેન્દ્ર વંદના કરવાને આવ્યો. ‘આ પ્રમાણે કરવાથી મારો ભવતાપ નાશ પામશે’ એવું ધારી ધરણનાગે પ્રભુની ઉપર આતપ નિવારે તેવું પોતાની ક્ષણતું છત્ર કર્યું, અને તેના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓએ આવીને પ્રભુની આગળ સંગીત કર્યું. “તેવા પુરુષોની ભક્તિરૂપી વહ્ની એવી રીતેજ પલ્લવિત થાયછે.” ત્યારથી તે ઠેકાણે અહિચ્છત્રા નામે પુરી થઈ. “જ્યાં જ્યાં મહત્પુરુષો પ્રવર્તે ત્યાં ત્યાં તે વિખ્યાતિને પામેછે.” તે અહિચ્છત્રાપુરીમાં જઈને જે પાર્શ્વનાથ પ્રભુને નમેછે, તે અખંડિત પદ મેળવીને જગત્ના લોકોથી નમાયછે.

ત્યાંથી પ્રભુ રાજપુરમાં કાચોત્સર્ગ કરીને સ્થિર રહ્યા. ત્યાંના રાજા ઈશ્વરે આવીને હર્ષથી વંદના કરી. પ્રભુના દર્શનથી પોતાનો પૂર્વભવ જાણીને ત્યાં તે રાજાએ મોટા પ્રાસાદ કરાવ્યો, તેમાં ઈશ્વરરાજાએ પોતાના પૂર્વભવની કુકડાની મૂર્તિ કરાવી, તેથી એ તીર્થ કુક્કુટેશ્વર એવા નામથી પ્રખ્યાત થયું. તે તીર્થમાં દેવતાઓ સાંનિધ્ય કરીને રહેલા છે. તેઓ કદપવૃક્ષની જેમ તે તીર્થનું ધ્યાન કરનારા પ્રાણીઓના મનોરથને સદા પૂરેછે. જે ભક્તિમાન પુરુષ ત્યાં રહેલા પ્રભુનું નિત્ય ધ્યાન ધરેછે, તે પૂર્ણકામ પુરુષના ધરમાં દેવતાઓ કિંકર થઈને રહેછે.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં પાર્શ્વનાથપ્રભુ કોઈ નગરની પાસેના તાપસના આશ્રમની નજીક કુકર્મને દૂર કરવામાટે કાચોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. તે સમયે પૂર્વના દશ ભવનો શત્રુ કઠાસુર^૧ ત્યાં આવી છળ શોધીને પ્રભુને અદ્ભુત ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. દીપડા, હાથી, સિંહ, વૈતાળ, સર્પ અને વીંછીના ઉપસર્ગથી જ્યારે પ્રભુ ક્ષોભ પામ્યા નહીં ત્યારે તેણે આકાશમાં મેઘ વિકુર્ચ્યો, વૃક્ષોને ઉમેળતો અને બળથી પાષાણોને ઉડાડતો જાણે કદપાંતનો આરંભ કરતો હોય તેમ દૂઃસહ વાયુ વાવા લાગ્યો. પૃથ્વીને ફેડતો, પર્વતોને તોડતો અને હાથીઓને ત્રાસ પમાડતો મેઘ પ્રભુને ક્ષોભ કરવા માટે મહાનિષ્ઠુર ગર્જના કરવા લાગ્યો. પોતાને પૃથ્વીમાં પેસવાને યોગ્ય જાણે ખાડા કરતો હોય તેમ મેઘ મોટી તીવ્ર ધારાઓથી વિદ્યુત્પાત

૧ કમઠાસુર ને કઠાસુર બન્ને નામ નીકળેછે.

સર્ગ ૧૪ મો.]

શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર.

૪૯૭

સાથે વર્ષાવા લાગ્યો તેથી અંધકારની જેમ સર્વતરફ પ્રસરેલું જળ ખાડાઓમાં, ખીણોમાં, નદીઓમાં અને ઝરાઓમાં ન માવા લાગ્યું. જેમ જેમ વજની જેવી વિદ્યુત્ અને જળ પ્રસરવા લાગ્યાં, તેમ તેમ પ્રભુનો ધ્યાનરૂપી દીપક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. તે સમયે પૃથ્વીમાં જે સ્થિરતા હતી તે ન રહી, પૃથ્વી કંપાયમાન થવા લાગી. તેની સ્થિરતા પાર્શ્વનાથપ્રભુમાં આવીને રહી, કારણ કે તેના કંપાયમાન થયા છતાં પણ પ્રભુ ધ્યાનથી જરાપણ કંપિત થયા નહીં. વધતું જતું જળનું પૂર જો કે નીચગામી છે, તે છતાં પણ પ્રભુના સત્સંગથી ઊંચું થઇને પ્રભુની નાસિકા સુધી પ્રાપ્ત થયું.

એ સમયે જાણે તે જળપૂરના સંગથીજ થયું હોય તેમ ધરણુ નાગેંદ્રનું આસન સમુદ્રમાં વહાણુની જેમ કંપાયમાન થયું. ત્યારે તેને વિચાર થયો કે, ‘અરે ! મેરુની જેવું અચળ માંડ આસન કોણે કંપાવ્યું ? કંપાવનારનું મસ્તક આ વજની ચૂર્ણ કરી નાખું. ’ આવો કોપાટોપ કરીને તેણે અવધિજ્ઞાનવડે જોયું, એટલે પ્રભુની તેવી સ્થિતિ જાણીને તે મનમાં ધણો ખેદ પામ્યો. તત્કાળ પરિવારસહિત પ્રથમ શરીર ધરી ત્યાં આવીને તેણે પ્રભુની ઉપર પોતાનું ફણાછત્ર ધારણ કર્યું, અને પ્રભુને પૃથ્વીથી ઉર્ધ્વ કરી પોતાની ઉપર રાખ્યા. તે વખતે તેની ઇંદ્રાણીઆ પ્રભુની પાસે સંગીત કરવા લાગી. સમદૃષ્ટિવાળા પ્રભુએ દોષિત અને દોષમુક્ત બન્નેની ઉપર સમવૃત્તિ રાખી. ધરણેંદ્રના આઠ્યા છતાં પણ જ્યારે તે મેઘમાલી વૃદ્ધિના ઉપદ્રવથી વિરામ પામ્યો નહિ, ત્યારે ધરણેંદ્રે ક્રોધથી પોતાના સેવકોને તત્કાળ શત્રુઓનો નાશ કરવાની આજ્ઞા કરી. કોપથી રક્તનેત્રવાળા તેઓને જોઈ અમંદ બુદ્ધિવાળો મેઘમાલી તત્કાળ નાસીને પ્રભુને શરણે આઠ્યો, અને મેઘના સમૂહને સંહરી લઈને તે ભક્તિથી બોલ્યો—“હે સ્વામી ! મેં જે અજ્ઞાનથી કર્યું તેને માટે મારી ઉપર ક્ષમા કરો. હે વિશ્વજનના સ્વામી ! આજથી હું તમારો દાસ છું. તમે સદા દયાના આધાર છો, માટે મારીપર વિશેષ દયા કરો. હે નાથ ! ત્રણ લોકના રક્ષણને કરનારા એવા તમે જો મારી ઉપર રીસ કરશો તો તે યુક્ત નથી, કેમકે પોતાનાં તેજથી ખદોતની સાથે દ્વેષ કરનાર સૂર્ય શું લજ્જા ન પામે ?”

આપ્રમાણે તે કમઠાસુર ધરણેંદ્રની જેમ પાર્શ્વનાથપ્રભુનો સેવક થઇને રહ્યો, અને ત્યારથી ધરણેંદ્રના અનુમતથી તે સંધનાં સર્વ વિદ્યોનો નાશ કરવા લાગ્યો. ધરણેંદ્ર અને કમઠાસુર વિગેરે પોતાની ઈચ્છિત કામના પૂર્ણ થવાથી પાર્શ્વનાથ

૪૯૮

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ ભે.

પ્રભુના શાસનમાં મોટા ઉત્સવકારી થઈ પડ્યા. પછી પ્રભુને નમસ્કાર કરીને તેઓ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા, અને તીર્થના આશ્રયભૂત પ્રભુએ ત્યાંથી બીજે વિહાર કર્યો.

અનુક્રમે કાશીનગરીના ઉદ્યાનમાં ધાતકી વૃક્ષની નીચે ચૈત્રમાસની શુક્લ ચતુર્થીએ અનુરાધા નક્ષત્રમાં દીક્ષાથી ચોરાશીમે દિવસે પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. સુર અસુરોએ આવીને સ્વેલાં સમોસરણમાં જગતના હર્ષને માટે પ્રભુએ પુણ્યરૂપ નાટકની નાંદીરૂપ દેશના આપી. તે સાંભળી અશ્વત્થેન વિગેરે રાજાઓએ અને વામા^૧ પ્રભાવતી^૨ વિગેરે સ્ત્રીઓએ પ્રતિબોધ પામીને દીક્ષા લીધી. હસ્તિસેન પ્રમુખ કેટલાક રાજાઓએ અને સ્ફુરણાયમાન શીલરૂપી કમળને ખીલાવવામાં સૂર્યપ્રભા જેવી તેમની સ્ત્રીઓએ સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું. આર્યદત્ત વિગેરે પ્રભુની ઉપાસના કરનારા દશ પ્રકારના યતિધર્મના મૂર્તિમાન્ અંશ હોય તેવા દશ ગણધરે થયા. સ્થાને સ્થાને ચરણન્યાસથી તીર્થ નિષ્પન્ન કરતા, અતિશયોથી શોભિત એવા પ્રભુ ત્યાંથી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

અનુક્રમે પ્રભુ તીર્થરાજ શ્રી શત્રુંજય ગિરિપર આવ્યા. ત્યાં શ્રી આદિનાથની જેમ ભવિ પ્રાણીઓને તેમણે તે તીર્થનો મહિમા આપ્રમાણે કહ્યો—“ભો ભવ્યો ! “આ ગિરીશ્વર અનાદિ સંસારરૂપ સમુદ્રમાંથી તારનારો છે; જે શુદ્ધભાવથીજ પ્રાપ્ત થાયછે; અભવ્ય જીવો તેનો સ્પર્શ પણ કરી શકતા નથી. આ વિમળગિરિ સર્વ “તીર્થમય છે, તે માત્ર જોવાથીજ નિર્મળ આત્માવાળા પુરૂષોની બે દુર્ગતિ (નરક ને “તિર્થય) ને હણેછે તો અર્ચન કરવાથી શું ન કરે? તેના મુખ્ય શિખરની ઉચ્ચતા- “ની શી વાત કરવી ! જેની આગળ મેઝગિરિ પણ લઘુ છે. તે શિખર પ્રાપ્ત થવાથી “ભવ્ય જીવોને લોકાત્ર હસ્તગત થાય છે. જેને પ્રાપ્ત કરવાને માટે દેવતાઓ પણ “ત્રણ રત્નને પ્રકાશ કરનાર મુક્તિમાર્ગની દીપિકારૂપ મનુષ્યતાને ધરેછે.” આ પ્રમાણે પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં મુખથી સાંભળીને તે ગિરિની અનુમોદના કરતા સતા કેટલાક મનુષ્યોએ સમકિત, કેટલાકે દ્વાદશવ્રત અને કેટલાકે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પ્રભુનું વ્યાખ્યાન સાંભળી સર્પ, નોળીઆ, હાથી અને મૃગ પણ પ્રતિબોધ પામી સમતાના આશ્રયથી અનુક્રમે તેજ ગિરિપર શિવગતિને પામી ગયા. દેવતાઓ જેમના ચરણકમળને સેવી રહ્યા છે એવા પ્રભુ દૈવત વિગેરે શિખરોમાં વિહાર કરી પુનઃ કાશીના ઉદ્યાનમાં આવીને સમોસર્યા. તેમના ભાઈ હસ્તિસેને આવી પ્રભુને

૧ પ્રભુની માતા. ૨ પ્રભુની સ્ત્રી.

સર્ગ ૧૪ મો.]

પ્રભુની દેશના.

૪૯૯

નમસ્કાર કર્યો. ઈંદ્રો પણ એકઠા મળી ભક્તિએ પ્રેરિત થઈને ત્યાં આવ્યા. કૃ-
પાણ પ્રભુએ તેમને તારવાને માટે સર્વ ભાષાનુગામી વાણીવડે દેશના આપવાનો
આરંભ કર્યો—“શત્રુંજયગિરિ, સુરપતિ અહીંતની પૂજા, સંધપતિનું પદ, સ-
“દ્રુશુર, સમકિત, શીલ અને સમતા, એ શિવસુખને આપનારું સક્ષત છે. અનંત
“ભવમાં ઉત્પન્ન થયેલાં દુષ્ટકૃત્યનો દ્રોહ (નાશ) કરનાર અને સિદ્ધિપદરૂપ શાશ્વ-
“તગિરિ શત્રુંજયને ડાણ ન સેવે ? રાગ-દ્વેષ વિગેરે શત્રુઓનો નાશ કરનાર જિન-
“સમૂહ પૂજન કરવાથી પ્રાણીઓના કર્મસમૂહનો વિનાશ કરે છે. તીર્થંકર નામ
“કર્મને ઉપાર્જન કરાવનાર, પોતાના ગોત્રને પવિત્ર કરનાર અને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યને
“સંચય કરાવનાર સંધપતિપણાને ડાણ ન સેવે ? અર્થાત્ ડાણ અંગીકાર ન કરે?
“મિથ્યાત્વરૂપ ધામથી પીડિત પ્રાણીને સમ્યક્ વચનરૂપ અમૃતવડે શાંત
“કરનાર ગુરૂંધ્યાન કરવાથી પ્રાણીઓના સર્વ પાપનો નાશ કરે છે. મિથ્યાત્વથી
“મોહિત જીવ આ સંસારમાં ત્યાંસુધીજ ભમે છે, કે જ્યાંસુધી સમસ્ત પાપને
“ભેદનારા સમકિતનો સ્પર્શ કરતો નથી. જનાથી અગ્નિ જળ થાય, વિષ અમૃત
“થાય, સર્પ રજ્જુ થાય, અને દેવતા દાસ થઈ જાય તેવું શીલ પ્રાણીઓએ અ-
“વશ્ય સેવવા યોગ્ય છે. જથી સ્વાભાવિક વૈરને ધારણ કરનારા પ્રાણીઓ પણ વૈર-
“વગરના થઈને પરસ્પર મિત્રપણાને પામી જાય છે તેવી અને સિદ્ધિનું કારણ
“સમતા સદા સેવનીય છે.

“ઉપર કહેલાં સાત વાનાં સાત નરકરૂપ અંધકારને ભેદવામાં સૂર્યકાંતિસમાન
“છે; અને એકાંતર સાત કર્મ (આઠ કર્મ)ની સમાપ્તિ કરીને છેવટે મોક્ષની પ્રાપ્તિ
“કરાવે છે.”

આપ્રમાણેની દેશના સાંભળી હસ્તિસેન રાજાએ ભક્તિથી ઉઠી પ્રભુને નમી
અંજલિ બેઠીને હર્ષપૂર્વક પ્રભુપાસે સંધપતિ પદની પ્રાર્થના કરી. તત્કાળ પ્રભુએ
ઈંદ્રે લાવેલો વાસકેય તેના મસ્તકપર નાખી, તેને ઉત્સવના મંદિર જેવું સંધપતિ-
પદ આપ્યું.

હસ્તિસેન રાજા સંધનીસાથે દેવાલયને આગળ કરી પૂર્વસંધપતિની જમ
માર્ગમાં જિનેશ્વરની અને ગુરૂની પૂજા કરતો ચાલ્યો. અનુક્રમે શત્રુંજય ઉપર
આવી નદીઓમાંથી જળ લઈને મોટા મહોત્સવથી પ્રભુને નમસ્કારપૂર્વક સ્નાન
કર્યું. પછી દ્રવ્યની વૃષ્ટિ કરતા તેણે શિખરે શિખરે ચૈત્ય કરાવ્યા અને પુણ્યથી
ગાઢ બનીને મહોદયવાળા તેણે વિશેષ પ્રકારે સંધની પૂજા કરી. ત્યાંથી ચાલતાં

૫૦૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બો.

ચંદ્રપ્રભાસમાં, શ્રી શૈલમાં અને ગિરનારમાં પણ અર્હત પ્રભુને નમી સ્તવના કરીને તેણે પાંચે પ્રકારનાં દાન આપ્યાં. સાત ક્ષેત્રોમાં દ્રવ્યરૂપ બીજને નાખીને ભોક્ષરૂપ રૂળની પ્રાપ્તિને માટે નિલય પુણ્યરૂપ જળથી તે તેનું સિંચન કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે હસ્તિસેન રાજા ચતુર્વિધ ધર્મનું ધ્યાન ધરતો પાછો વળીને પ્રભુને નમી કાશીનગરીમાં આવ્યો, ત્યાં તેણે અનેક ચૈત્યો બંધાવ્યાં. એ ધર્મી હસ્તિસેનને ચિત્તમાં જિનેશ્વર, નેત્રમાં શુર, વાણીમાં તત્ત્વ, શ્રવણમાં જ્ઞાન, હાથમાં દાન અને મસ્તકપર પ્રભુની આજ્ઞા સદા રહેલાં હતાં.

પૃથ્વીપર વિહાર કરતાં વીશ હજાર ને નવસો લબ્ધિવાળા સાધુઓ, ત્રીશ હજાર ને આઠ સાધ્વીઓ, એક લાખ ને ચોસઠ હજાર શ્રાવકો અને ત્રણ લાખ ને સત્યોત્તેર હજાર શ્રાવિકાઓ-એટલો પરિવાર પ્રભુના સ્વહસ્તથી ધર્મ પામેલો થયો. અનુક્રમે સો વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ભગવાન પાર્શ્વનાથ સંમેતશિખરે પધાર્યા. ત્યાં એક માસના અનશનથી નિઃશેષ કર્મને ક્ષય કરી તેત્રીશ મુનિઓની સાથે આષાઢમાસની શુક્લ અષ્ટમીએ અનુરાધા નક્ષત્રમાં દેવતાઓએ જેમની અંલક્રિયા કરી છે એવા પાર્શ્વનાથ પ્રભુ મોક્ષે ગયા. હસ્તિસેન રાજા પણ પોતાના પુત્ર મહારથને માથે રાજ્યભાર મૂકી દીક્ષા લઈ શત્રુંજય ગિરિઉપર સમતાના આશ્રયથી શાંત-પણે સિદ્ધિના ધામને પ્રાપ્ત થયો. મહાવીર પ્રભુ ઇંદ્રને કહે છે, હે ઇંદ્ર ! મારી અગાઉ સિદ્ધિપદને પામેલા મુનિઓ અને તીર્થોદ્ધાર કરનારા સંઘપતિઓ અવસર્પિણી કાળમાં જોયો થઈ ગયા છે તેમાના મુખ્ય મુખ્ય મેં તમને કહી બતાવ્યા, હવે મારા પછીના કાળમાં પ્રાણીઓ એકાંત દુઃખી થવાના છે, તેનું વર્ણન પણ મારી પાસેથી ભાવપૂર્વક સાંભળો. આ શત્રુંજય ગિરિરાજનું ચરિત્ર શ્રોતા અને વક્તાને ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિવડે યુદ્ધિતું વધારનારૂં, રવિની જેમ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને ભેદનારૂં, નિર્મલ, રોગ દારિદ્ર્ય વિષ અને અપમૃત્યુને શમાવનારૂં, અમૃતની જેવું સ્વાદિષ્ટ અને સર્વ કર્મને હણનારૂં છે. તે સાંભળવાથી પ્રાણીઓને આનંદકારી ઉચ્ચપદ (ભોક્ષ) ને આપે છે.

इति श्रीपार्श्वनाथचरित्र.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ ઇંદ્રને કહે છે કે—એક વખતે વૈભારગિરિપર અમને વાંદવાને આવેલા શ્રેણિક રાજા અમારા વચનથી આ તીર્થની યાત્રા કરીને આ તીર્થે અને પોતાના નગરમાં ચૈત્યો કરશે.

હે ઇંદ્ર ! અમારા નિર્વાણ પછી ત્રણ વર્ષ અને સાડાઆઠ માસ ગયા પછી ધર્મને નાશ કરનારા પાંચમા આરાનો પ્રવેશ થશે. ત્યારપછી ચારસો છાસઠ વર્ષ

સર્ગ ૧૪ મો.]

ભાવડ શેઠનો વૃત્તાંત.

૫૦૨

અને પીરતાળીશ દિવસે વિક્રમાર્ક રાજા આ પૃથ્વીપર રાજ્ય કરનારો થશે. તે સિદ્ધસેનસૂરિના ઉપદેશથી જિનવચનની જેમ સર્વ દેશને ઋણમુક્ત કરી અમારા સંવત્સરનો લોપ કરીને પોતાનો સંવત્સર પ્રવર્ત્તાવશે. તે સમયમાં ઇંદ્રમાન્ય અરિહંતનાં મંદિરોથી શોભિત કાંપિલ્યપુર નામના નગરમાં વ્યાપારીઓમાં શિરોમણિ ભાવડ નામે એક શેઠ થશે. તીવ્રશીલને ધરનારી ભાવલા નામે તેને એક સ્ત્રી થશે; જે ધર્મની સાથે ક્ષમાની જેમ ભાવડની સાથે અનુયાયીપણે વર્તતી શોભા પામશે. ગૃહસ્થના વ્રતને^૧ પાળતાં તે બંને સ્ત્રીપુરુષોને ધર્મસુખના આશ્રયથી સુખમા કાલની જેમ દિવસો નિર્ગમન થશે. પછી ચિરકાલથી પાળેલી લક્ષ્મી પોતાના ચંચળ સ્વભાવથી વિજળીની જેમ ચંચળ થઇને તેના ધરમાંથી જોતા જોતામાં ચાલી જશે. દ્રવ્ય જતાં પણ તેઓમાંથી સત્ત્વ જશે નહિ. “પુરુષોને મનવાંછિત સર્વ ક્રિયા સત્ત્વથીજ સાધ્ય થાય છે.” અદ્ય (સામાન્ય) વેષ ધરનારો, અદ્ય (નાના) ગૃહમાં રહેનારો અને અદ્ય દ્રવ્યવાળો તે ભાવડ થઇ ગયો, છતાં ધર્મમાં અનદ્ય ભાવ ધરીને રહેતો હાટ વિગેરે માંડીને દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરશે. ત્રિકાલ જિનપૂજન કરી ગુરૂમહારાજને વંદના કરશે, અને બંને સંધ્યાએ લક્ષ્મીપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરશે. એક વખતે કોઈ બે મુનિ વિહાર કરતા કરતા તેને ઘેર આવી ચડશે, તે વખતે ભાવલા તેમને બેઠારાવીને પોતાને દ્રવ્ય મળવા સંબંધી પ્રશ્ન કરશે. તેઓમાંથી એક મુનિ જ્ઞાનથી જાણીને તેને કહેશે કે, “આજે એક ઘોડી વેચાવા આવશે તે તું વેચાતી લેજે, તેનાથી તમને બહુ ધનની પ્રાપ્તિ થશે. આ કથન સાવધ છે, તોપણ પરિણામે બહુ શુભનું હેતુભૂત હોવાથી અમે કહ્યું છે. કેમકે તે દ્રવ્યથી તમારો પુત્ર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે.” મુનિનાં આવાં વચન સાંભળીને ભાવલા તે મુનિને હર્ષથી નમસ્કાર કરશે, મુનિઓ ધર્મલાભરૂપ આશિષ આપીને પોતાના ઉપાશ્રયમાં આવી ગુરૂચરણની સેવા કરશે. તેવામાં હાટથી ઘેર આવેલા ઘોડી વેચનાર પુરુષને જોઈને ભાવલા પોતાના પતિને મુનિનું હિતકારી વચન કહેશે. એટલે ભાવડ કેટલાક શેકડ અને કેટલાક ઉધાર દ્રવ્યથી ઘેર આવેલી મૂર્તિમાન કામધેનુ જવી તે ઘોડીને ખરીદ કરશે. પછી ભાવડ શેઠ સર્વ કામ છોડી દઈને તે ઘોડીનીજ સેવા કરશે. ‘જે વસ્તુ પરિણામે હિતકારક હોય છે તેનું સર્વે યત્નથી પાલન કરેછે.’ અનુક્રમે સગર્ભા થયેલી તે ઘોડી સમય આવતાં ઉચ્ચૈશ્રવાનો અનુજબંધુ હોય તેવા સર્વ લક્ષણોથી લક્ષિત અશ્વકિશોરને જન્મ આપશે. પોતાના તેજથી

૧ ગૃહધર્મ. શ્રાવકના આર વ્રતરૂપ તેને. ૨ પ્રાતઃકાળે અને સૂર્યાસ્ત સમયે.

૫૦૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

કિરણવાળા સૂર્યની જેવો તે કિશોર ત્રણ વર્ષનો થતાં લોકાના કહેવાથી રાજની સૃષ્ટિનું પાત્ર થશે. પછી તપનનામે રાજ ઉત્સુક થઈ પોતેજ ભાવડને ઘેર આવી ત્રણ લાખ દ્રવ્ય આપીને તે અશ્વ લઈ જશે. ભાવડ તે દ્રવ્યથી ઘણી ઘોડીઓને સંમહ કરશે, જે ઘોડીઓ તેવા તેવા અશ્વરત્નોને પ્રસવનારી થવાથી દારિદ્ર્યનાશક રત્નની ખાણો જેવી થઈ પડશે. સૂર્ય સાત ઘોડાથી એક જીવનમાં ઉઘોત કરે છે અને આ ઘોડીનો એક પુત્ર ત્રણ લોકમાં ઉઘોત કરશે. એવી રીતે તેનાથી અનુક્રમે પરાક્રમથી દિશાઓના ચક્રને આક્રમણ કરનારા એવા ખડુ પરાક્રમી ત્રણગણા અશ્વો ઉત્પન્ન થશે.

તે સમયમાં સર્વના અધિપતિ વિક્રમરાજને જાણી ભાવડ તે એકવર્ણી ઘોડા લઈને તેને ભેટ કરશે. તેની અપૂર્વ ભેટથી વિક્રમ રાજ સંતોષ પામીને તેને સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં બીજા બાર નગરસાથે મધુમતી (મહુવા) નગરી આપશે. પછી અનેક પ્રકારનાં વાજિત્રોના ગાનસહિત છત્ર આમરનાં ચિન્હોથી શોભતો, ચારણ ભાટોથી જંચે સ્વરે સ્તવાતો અને ગાયકજનોથી ગવાતો ભાવડ શ્રેષ્ઠી લોકાનાં વૃંદથી અને અશ્વોના સમૂહથી પરવરેલો જંચા તોરણવાળી પોતાની મધુપુરીમાં પ્રવેશ કરશે. તેજ સમયે પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્યને પ્રસવે તેમ તેની સ્ત્રી શુભલક્ષણ અને વ્યંજનોસહિત એક પુત્રને જન્મ આપશે. તે વખતે પુત્રના સુખચંદ્રથી સંપત્તિરૂપ વેલામાં વૃદ્ધિ પામેલો ભાવડનો આનંદસાગર એવો ઉછળશે કે જેને ડાઈ પણ વારી શકશે નહિ. પુત્રજન્મની વધામણિ સાંભળીને ભાવડ પ્રાતઃકાલે વેગથી નગરમાં પ્રવેશ કરી દીનજનોને પુષ્કળ દાન આપી દયાવડે સંતુષ્ટ કરી દેશે. તે વખતે સર્વ દિશાઓ પ્રસન્ન થશે, વાયુ સુખકારી વાશે, અને ચરાચર જીવોનાં મન શાંતિ પામશે. પછી ભાવડ પૂર્ણ ભાગ્યથી પ્રકાશમાન શરીરવાળા તે પુત્રનું પોતાના ગોત્રને મળતું જાવડ એવું નામ પાડશે. ધાત્રી માતાઓએ લાલિત કરેલો અને તેમના સ્તનપાનથી પોષિત થયેલો જાવડ કંદપવૃક્ષની જેમ માતાપિતાના મનોરથોને પૂર્ણ કરશે.

અન્યદા નિમિત્તિઆએ ખતાવેલા શુદ્ધ પૃથ્વીભાગની ઉપર પોતાના વૈભવના ઉદયથી ભાવડ તે પુત્રના નામથી એક નગરી વસાવશે. પુણ્યથી ઇષ્ટ ફલ થાયછે, અને પુણ્યને આપનારા જિનેશ્વરો છે, તેમાં પણ શ્રીવીરપ્રભુ નજીકના પુણ્યને આપનારા છે; આપ્રમાણે વિચારીને તે નગરીમાં ભાવડ એક અમારો પ્રાસાદ કરાવશે અને ધર્મધ્યાન કરવાની બુદ્ધિથી તેનીપાસે એક પૌષધાગાર રચાવશે. રીંખનને મૂકીને પગે ચાલવાને સમર્થ થયેલો જાવડ પાંચ વર્ષનો થઈને

૧ ભાખોડીએ ચાલવું.

સર્ગ ૧૪ ભો.]

સુશીલાનું કૌમાર્ય, જવડશાનો સંબંધ.

૫૦૩

કળાભ્યાસ કરશે. તેનામાં મધ્ય (યૌવન) વયનો પ્રવેશ થતાં તેના પિતાના મનમાં તેને યોગ્ય કન્યાની ચિંતા પ્રવેશ કરશે. કાંપિલ્યપુર નગરમાં પોતાની જ્ઞાતિના હજારે લોકો વસતા હોવાથી ભાવડ સ્ત્રીનાં લક્ષણ જાણવામાં ચતુર એવા પોતાના સાળાને કન્યા શોધવા ત્યાં મોકલશે. કાંપિલ્યપુર જતાં માર્ગમાં શત્રું-જયની તળેટીમાં આવેલા ઘેટી ગામમાં તે કાંઈ નિમિત્તે એક રાત્રિ નિવાસ કરશે. તે ગામમાં ભાવડની જાતનો શૂર નામે એક વણિક રહેતો હતો, તેને સુશીલા નામે પુત્રીરત થશે. દેવકન્યા જેવા શરીરવાળી અને વાણીમાં પ્રસાદવાળી તે બાળા ધરના આંગણમાં બીજી કન્યાઓની સાથે આવશે, અને કૌતુકથી તે તેના સાસું જશે. જવડનો માતુલ તારાઓમાં ચંદ્રકલાની જેવી સર્વ કન્યાઓમાં શ્રેષ્ઠ તેને જોઈને વિસ્મય પામશે. નિમિત્તને જાણનારો તે તે કન્યાને બોલાવીને તેનું ગોત્ર અને નામ વિગેરે જાણી લેશે. પછી તેને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસારી લોકોનીપાસે તેના પિતા શૂર વણિકને બોલાવશે. ગામને યોગ્ય ભેટ લઈ શૂર વણિક ત્યાં આવી, નમી, આલિંગન કરીને તેને પોતાની પાસે બેસારશે. પછી ચતુર ભાવડનો સાળો મધુર વાક્યથી તેને ઉદ્ધાસ પમાડી પોતાના ભાણેજ જવડને માટે તે યોગ્ય કન્યાની માગણી કરશે. પોતાની શક્તિથી શૂર વણિક નમ્ર વદનનો થઈ જશે, તેવામાં કન્યા પોતેજ હાસ્ય કરી તેને આપ્રમાણે કહેશે કે, 'જ કુળવાન પુરૂષ મારા ચાર પ્રશ્નો ઉત્તર આપશે તે મારો યોગ્ય પતિ થશે, અને જો તેવો પતિ નહિ મળે તો હું તપસ્યા કરીશ.' તેની આવી વાણી સાંભળી હર્ષ પામેલો જવડનો મામો તે કુલીન કન્યાને સાથે લઈને સત્વર મધુમતિ નગરીએ આવશે. તે ખરે સાંભળી કૌતુકથી ઉત્તાલ મનવાળો ભાવડ સ્વજનોને લઈ પુત્રની સાથે અમારા ચૈત્યમાં આવીને બેસશે. પછી પોતાના સ્વજનોથી પરવરેલી અને અંગપર સર્વ શૃંગારવાળી તે કન્યા ચૈત્યમાં આવીને સર્વલોકોને પોતાના ચતુરથી અવલોકન કરશે. સર્વ તરફ ભ્રમવાથી જાણે ખેદ પામી ગયા હોય તેમ તેનાં ચક્ષુ યુવાન અને લાવણ્યજળના સરોવરરૂપ જવડની ઉપર વિશ્રાંતિ પામશે. પછી જરા હાસ્યથી મુખને પ્રકુલિત કરતી તે સુશીલા મનોરથરૂપ રથમાં બેઠેલ જવડને સુશીલવાણીએ કહેશે. 'હે ચતુર ! શાસ્ત્રમાં કહેલા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ નામના ચાર પુરૂષાર્થનું મારી આગળ વર્ણન કરો.' તે સાંભળી સર્વ શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્રનો પારગામી એ કુમારરાજ મંદરગિરિથી ક્ષોભ પામેલા સમુદ્રની જેવા ધ્વનિવડે આપ્રમાણે કહેશે—“ ત્રણ રતનો આધાર અને પ્રાણીમાત્રને હિતકારી એવો ચારિત્રલક્ષણવાળો ધર્મ કેને સુખકારી નથી ? હિંસા, ચોરી, પરદ્રોહ, મોહ અને ક્લે-

૫૦૪

શત્રુજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

શવડે વર્જિત તેમજ સાત ક્ષેત્રમાં ઉપયોગી જે અર્થ (દ્રવ્ય) અનર્થનો નાશ કરનાર છે. જાતિસ્વભાવના ગુણને ધારણ કરનાર, અન્ય ઇંદ્રિયોને ક્ષણમાં લોપનાર અને ધર્મ અર્થને અબાધક એવો કામ દંપતીના પવિત્ર ભાવને બાંધનાર છે. કષાય દોષે વર્જિત, સમતાવાન, મનને જીતનાર અને શુક્લધ્યાનમય જે આત્માનો આવિર્ભાવ, તે મોક્ષ કહેલો છે. ” આનો ચાર પુરૂષાર્થનો નિર્ણય સાંભળીને ભારતીના અનુભવથી સુશીલા પોતાના નેત્રરૂપ ભ્રમરના આધારરૂપ વરમાળા તરતજ તેના કંઠમાં પેહેરાવશે. હર્ષના ઉત્કર્ષથી મનમાં પ્રીતિ ધરીને તેનાં માતાપિતા શુભદિવસે અન્યોન્ય અનુરાગી એવાં તે દંપતીનો વિવાહ કરશે. કદાચિત્ યોગ થયા છતાં પણ રાત્રિ અને ચંદ્ર તથા દેહ અને છાયાના ન્યૂનાધિકપણથી તેની તેમને ઉપમા આપી શકાય નહીં. ધન ઉપાર્જનમાં અને શત્રુના નાશમાં અતુર એવા તેમને ચારે ઉપાયોની યોજના કરતાં ત્રણ ચાર અર્થ સિદ્ધ થશે. (ત્રણ પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ તાત્કાલિક થશે, ચોથાની અનુક્રમે થશે.)

અન્યદા અશ્વઘ્નીડા કરવા માટે નીકળેલો જવડ ગુરૂની વાણીથી સર્વાર્થને સાધનારી આશાવલ્લીમાં દોરાશે. કેટલોક કાળ ગયા પછી ભાવડ સ્વર્ગમાં જશે, એટલે જવડ પોતાની નગરીનું ધર્મની જેમ પાલન કરશે. પછી દુષમાકાળના માહાત્મ્યથી મુગલ લોકોનું લશ્કર પોતાના બલથી સમુદ્રના પૂરની જેમ તેની પૃથ્વીને ડુબાડીને લઈ લેશે. મુગલલોકો ગાયો, ધાન્ય, ધન, બાળ, સ્ત્રીઓ તથા ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ જાતના લોકોને સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને લાટ વિગેરે દેશોમાંથી લઈને પોતાના દેશમાં ચાલ્યા જશે. ત્યાં તે મુગલલોકો સર્વ વર્ણોને પોતપોતાના ઉચિત કાર્યમાં જોડી ધણું દ્રવ્ય આપી પોતાના મંડળ (દેશ) માં જોડી દેશે (રાખશે). તે સમયે ત્યાંપણ સર્વ વસ્તુના વ્યાપારમાં પ્રવીણ જવડ શેઠ જેમ વિચારવાનું પુરૂષ પુણ્યને ઉપાર્જન કરે તેમ દ્રવ્યને ઉપાર્જન કરશે; અને આર્યદેશની જેમ ત્યાંપણ પોતાની જ્ઞાતિને એકત્ર વસાવી ધર્મવાન રહીને અમારૂં ચૈત્ય કરાવશે. આર્ય અનાર્ય દેશમાં વિહાર કરતા મુનીશ્વરે અનુક્રમે આનંદસહિત ત્યાં આવશે, એટલે જવડ તેમને વંદના કરશે. ધર્મવ્યાખ્યાનને સમયે સિદ્ધગિરિના મહિમાના ઉદયને પ્રસંગે ‘ પાંચમા આરામાં જવડ નામે એક તીર્થોદ્ધાર કરનાર થશે’ એવું તે મુનિના મુખથી જવડના સાંભળવામાં આવશે; એટલે જવડ આનંદથી પ્રણામ કરી મુનિઓને પૂછશે કે, ‘હે ગુરૂ ! જે તીર્થોદ્ધાર કરનાર જવડ

૧ રાત્રિ અને ચંદ્ર તથા દેહ અને છાયાનું પણ તેની પાસે ન્યૂનપણું હતું. તેઓનો સ્નેહ અધિક હતો.

સર્ગ ૧૪ મો.] જવડશાને પ્રાપ્ત થનાર આદિનાથનું પ્રભાવક બિંબ.

૫૦૫

થશે, તે હું કે બીજો જવડ થશે ?” ઉપયોગથી બાણીને શુર કહેશે કે, “ જ્યારે પુંડરીક ગિરિના અધિષ્ઠાયકો હિંસા કરનાર થશે, મધમાંસ ખાનારા તે યશો સિદ્ધગિરિની આસપાસ પચાસ યોજનસુધી બધું ઉજ્જડ કરી નાખશે, કદિ કોઈ માણસ તે અવધિનું ઉલ્લંઘન કરી તેની અંદર જશે તો તેને મિથ્યાત્વી થયેલો કપટીયક્ષ અતિ શેષ ધરીને મારી નાખશે, ભગવાન્ યુગાદિ પ્રભુ પણ અપૂજ્ય રહેવા માંડશે, તેવા બારીક સમયમાં તે તીર્થને બેઠ્ઠા કરવાને તું પોતેજ ભાગ્યવાન્ થઈશ. માટે પ્રભુના કહેવાથી બાહુબલિએ કરાવેલાં શ્રી પ્રથમ પ્રભુના બિંબને તું ચક્રેશ્વરી દેવીની ભક્તિ કરીને તેની પાસેથી માગી લે.” આ પ્રમાણે સાંભળી શુરને નમી હર્ષથી નેત્રને પ્રકુલ્લિત કરતો જવડ પોતાને ઘેર જઈ તત્કાળ પ્રભુની પૂજા કરીને બલિવિધાનપૂર્વક ક્ષુદ્ર દેવતાને સંતોષ પમાડી મનમાં ચક્રેશ્વરીનું ધ્યાન કરતો સમાધિયુક્ત તપસ્યા કરશે. માસિક તપને અંતે ચક્રેશ્વરી દેવી સંતુષ્ટ થઈ, પ્રત્યક્ષરૂપે આવીને તે મહાપુરૂષને કહેશે “હે જવડ! તું તક્ષશિલા પુરી-એ જ, ત્યાંના રાજા જગન્મહાને કહે, એટલે તેના બતાવવાથી ધર્મચક્રની આગળ તે આર્હત બિંબને તું દેખીશ. પછી પ્રભુએ કહેલો અને ભાગ્યથી પ્રકાશિત એવો તું મારા પ્રસાદથી સર્વ પ્રકારના ધર્મમાં સારરૂપ તીર્થોદ્ધાર કરીશ.” કર્ણમાં અમૃત જેવું તેનું વચન સાંભળી, હૃદયમાં તેમનુંજ સ્મરણ કરતો તે તત્કાળ તક્ષશિલા નગરીએ જશે; અને ઘણા ભેટણાવડે લાના રાજાને સંતોષીને દેવીએ બતાવેલી પ્રતિમાને માટે પ્રીતિથી પ્રાર્થના કરશે. પછી રાજાની પ્રસન્નતા મેળવી ધર્મચક્ર પાસે આવી ભક્તિથી પ્રદક્ષિણા કરીને સમાહિતપણે જવડ તેનું પૂજન કરશે. કેટલોક કાળ ગયા પછી ચંદ્રજ્યોત્સ્નાની જેવું નિર્મળ, મૂર્તિમાન્ સુકૃત હોય તેવું, દૃષ્ટિને અમૃત સમાન અને એ પુંડરીકવાળું આદિનાથ પ્રભુનું બિંબ એકદમ પ્રગટ થશે. ‘ભાગ્યથી શું ન મળે ?’ પછી તે જગત્પતિના બિંબને પંચામૃતે સ્નાન કરાવી, પૂજા કરી, રથમાં બેસારીને ઉત્સવપૂર્વક તક્ષશિલા નગરીમાં લઈ જશે. પછી રાજાની સહાય મેળવી, લાં રહેલા પોતાના ગોત્રીઓને સાથે લઈને એકબુક્ત કરતો જવડ શત્રુંજય તીર્થની સન્મુખ તે પ્રતિમાને લઈને ચાલશે. માર્ગમાં સ્થાને સ્થાને ભૂમિકંપ, મહાઘાત, નિર્ધાત, અને અગ્નિદાહ વિગેરે મિથ્યા-દૃષ્ટિ દેવોએ કરેલા વિઘ્નવ્યૂહને ભાગ્યોદયથી ટાળતો અનુક્રમે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં પ્રવેશ કરીને સામર્થ્ય યુક્ત તે પોતાની નગરી મધુમતીમાં આવી પુગશે.

૫૦૬

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

એ સમયે પૂર્વે કરિયાણાં ભરીને જે વહાણો તેણે મહાચીન, ચીન તથા ભોટ દેશ તરફ મોકલેલાં હતાં, તે વાયુથી ભ્રમતાં ભ્રમતાં સ્વર્ણ દ્વીપે જશે. અગ્નિના દાહથી ખલાસીઓ તેને વિષે સુવર્ણનો નિશ્ચય કરી, તે અઢારે વહાણ તે ધાતુથી ભરશે અને જાવડના સદ્ભાગ્યના યોગથી નગરપ્રવેશને વખતેજ ત્યાં આવી પહોંચશે. તે વખતે એક પુરૂષ તેની પાસે આવીને ખબર આપશે કે, ‘નગરીના પરિસર ભાગમાં શ્રીવજ્રસ્વામી નામે મુનિ પધાર્યા છે;’ અને એક બીજો પુરૂષ પણ આનંદ ભર્યો આવીને ખબર આપશે કે, ‘પ્રથમ મોકલેલાં વહાણો ખાર વર્ષે સુવર્ણ ભરીને અહીં આવ્યાં છે.’ તે બંને ખબર સાંભળી પ્રથમ શું કરવું તેના વિચારમાં તેનું ચિત્ત હિંચકા ખાતાં તે નિશ્ચય કરશે કે, ‘પાપનું ચિન્હ-પાપથી ઉપાર્જન થનારી લક્ષ્મી ક્યાં ! અને પુણ્યથીજ પ્રાપ્ત થનારા મહા પવિત્ર મુનિ ક્યાં ! માટે પ્રથમ વજ્રમુનિ પાસે જઈ તેમને નમીને તેમનાં મુખનાં વચનો સાંભળું. કારણ કે તેમનાં દર્શન આગળ જગત્માં લક્ષ્મી અથવા બીજું કંઈ પણ દૂર નથી.’ આવેા વિચાર કરીને તે ધન્યાત્મા જાવડ મોટા ઉત્સવથી લોકોની સાથે સમીપે આવેલા તે જંગમ તીર્થરૂપ પ્રભુનીપાસે જઈને તેમને વંદના કરશે. પછી સુવર્ણ કમળપર બેઠેલા વજ્રસ્વામીના મુખચંદ્ર પર દૃષ્ટિ રિથર કરીને જાવડ તેમની આગળ બેસશે. તેવામાં દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો, આકાશમાં વિદ્યુદ્દંડની જેમ પ્રકાશ ખતાવતો અને લોકોનાં ચિત્તને હરતો આકાશમાર્ગે ત્યાં કોઈ દેવ આવી મુનિને નમીને આપ્રમાણે કહેશે—“હે સ્વામી ! પૂર્વે તીર્થમાન નગરના પતિ સુકર્માનો કપર્દી નામે દુર્દાત અને મધપાન કરનાર હું પુત્ર હતો. તે વખતે દયાના સાગર એવા તમે મને પરચખખાણુ આપી, શત્રુંજય તીર્થની સ્મૃતિ કરાવી અને પંચ પરમેષ્ઠી પદનો બોધ કરી મધપાનના પાપથી નરકમાં પડતો બચાવ્યો હતો. જેવી રીતે આપે મને બચાવ્યો, તે આપના ઉપકારનું લક્ષણ વિશેષપણે સાંભળો—હું પૂર્વે મધપાનના રસમાં મગ્ન હતો, મને બેઠે આપ દયાળુ પૂજ્ય ભગવંતે મધ પીવાના પરચખખાણુનું અવલંબન આપ્યું, જે મેં ગ્રહણ કર્યું હતું. તે છતાં એક વખતે ચંદ્રશાલા (અગાશી) માં ભદ્રાસનપર બેસી સ્ત્રીઓનીસાથે કાઠંબરી નામની મદિરા હું પીતો હતો, પ્યાલામાં મધ લઈ જેવામાં હું નવાક્ષરમંત્રનું સ્મરણ કરતો હતો, તેવામાં ઉપરથી પક્ષીએ લક્ષણ કરેલા સર્પનું ઝેર તેમાં પડ્યું. તે નહિ જાણતાં મેં તેનું પાન કર્યું. થોડી વારમાં વિષ ચડતાંજ મને મૂર્છા આવી. તે વખતે મેં સર્વ તરફ મદિરા અવલોકતાં તે મહામંત્ર નવાક્ષરનું સ્મરણ કરવા માંડ્યું. મારા વ્યસનની નિંદા કરતો, વારંવાર

સર્ગ ૧૪ મો.]

જવડશાના ઉદ્ધાર વખતે દેવતાઓથી થવાના ઉપસર્ગ.

૫૦૭

તમને સંભારતો અને નવકાર મંત્રને ઉચ્ચારતો હું મૃત્યુ પામીને આ યક્ષ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો છું. મારું નામ કપર્દી યક્ષ છે. હું એક લાખ યક્ષોનો સ્વામી છું અને વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ છું. માટે હે સ્વામી ! કંહો, શી આજ્ઞા છે?" આપ્રમાણે વિનયથી કહીને સર્વ આભૂષણોથી ભૂષિત થયેલો, ચાર ભુજમાં પાશ, અંકુશ, ખીજેર અને અક્ષમાળાને ધારણ કરનારો, હાથીના વાહનવાળો, નિધાનના સ્વામી એવા દેવતાઓએ ચોતરફથી સેવેલો અને સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળો તે કપર્દી યક્ષ વજ્રસ્વામીની પાસે એસશે. પછી શ્રુતજ્ઞાનને ધારણ કરનારા વજ્રસ્વામી સિદ્ધગિરિનો પ્રભાવ કહી ખતાવીને જવડને કહેશે—“હે મહાભાગ ! તું એ મહા-તીર્થની યાત્રા કર અને એ તીર્થનો ઉદ્ધાર કર. તારા ભાગ્યના ચોગથી હું અને આ યક્ષ તે કાર્યમાં તને મદદ આપશું.” તે સાંભળી જવડ તત્કાળ સાંથી ઉઠી વહાણોમાંથી વસ્તુ ઉતારી મંગળીક કરીને કંઠ્યાણુની ઇચ્છાએ ત્યાં જવા પ્રયાણ કરશે.

પહેલે દિવસે સિદ્ધગિરિના પ્રથમના રક્ષકો તે સંધપતિની સતી સ્ત્રી જય-મતિના શરીરમાં જવર ઉત્પન્ન કરશે. તે વખતે તપસ્વી વજ્રસ્વામી તેના પર પોતાની દૃષ્ટિ માત્ર નાખીને તેની ચિકિત્સા કરશે. કેમકે ‘રાત્રિ અંધકાર ફેલાવે છે પણ સૂર્ય કાળમાં તેને દૂર કરે છે.’ આકાશમાં લાખો યક્ષોસહિત ચાલતો નવો કપર્દી યક્ષ દુષ્ટ દેવતાઓ તરફથી આવી પડતા અનેક દુઃસહ વિધોને દૂર કરશે. શ્રીવજ્રસ્વામી પણ વાયુથી મેધને, ગિરિથી વાયુને, વજ્રથી ગિરિને, સિંહથી હાથીને અષ્ટાપદથી સિંહને, જળથી અગ્નિને, અગ્નિથી જળને અને ગરૂડથી સર્પને એમ અસુરોએ ઉત્પન્ન કરેલી વિધ્નશ્રેણીને હણી નાખશે. અનુક્રમે તે સંધ આદિપુર પહોંચશે, હારે તે અધમ દેવતાઓ વૃક્ષના પત્રને વાયુ ચળાવે તેમ પર્વતને કંપાયમાન કરશે. એટલે શ્રીવજ્રસ્વામી શાંતિકર્મ કરીને તીર્થજળ, અક્ષત અને પુષ્પો આક્ષેપપૂર્વક પર્વતપર છાંટીને તેને નિશ્ચલ કરશે. પછી વજ્રસ્વામીએ ખતાવેલા શુભદિવસે ભગવંતની પ્રતિમાને આગળ કરીને દુંદુભિના ધ્વનિ કરતો સંધ ગિરિ ઉપર ચડશે. તે વખતે હ્યાં રહેલા મિથ્યાત્વી દેવતાઓ ભયંકર એવા શાકિની, ભૂત, વેતાળ, રાક્ષસ અને કુત્રહોના સમૂહને ખતાવશે. સૂર્ય ચંદ્રની જેમ વજ્રસ્વામી અને કપર્દી યક્ષ તે વિધ્નરૂપ અંધકારને હણી નાખશે, તેથી સર્વ સંધ સુખેથી ગિરિના શિખરપર પહોંચશે. ત્યાં મુડદાં, અસ્થિ, ચરખી, રૂધિર, ખરી, કેશ અને માંસ વિગેરે મહા ક્ષિપ્ત પદાર્થોથી ખરડાયેલો તે ગિરિને

જેઠ બધા યાત્રાળુઓ ખેદ પામશે. તે વખતે કપદીં યક્ષ દેવતાઓની પાસે ક્ષણ-માત્રમાં પુષ્કળ જળ મંગાવીને પોતાના ચિત્તની જમ તે ગિરિને ક્ષણવારમાં ધોધને નિર્મળ કરી દેશે.^૧ પછી વાયુવડે કંપતા, સર્વત્ર તૃણ ઉગેલા અને પડી ગયેલા પ્રાસાદોને જેઠ સંધપતિ વારંવાર ધણો ખેદ પામશે. રાત્રિ પડતાં સર્વ સંધ ત્યાં નિવાસ કરીને નિદ્રાવશ થશે, એટલે તે અસુરો રથમાં રહેલી પ્રભુની પ્રતિમાને પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતારી દેશે. પ્રાતઃકાલે મંગળનાદથી જાગત થયેલો જવડ પ્રભુની પ્રતિમાને નહિ જોવાથી અત્યંત ખેદ પામશે. પછી વજ્રસ્વામી ઉપયોગથી તેને નીચે ઉતારેલી જાણી કપદીં યક્ષને તે પ્રતિમા ખતાવશે એટલે તે આનંદથી પાછો ઉપર લાવશે. ફરીવાર પાછા સંધાળુઓ દિવસ વ્યતિક્રમ્યા પછી રાત્રિએ સુઈ જશે, એટલે તે મિથ્યાત્વીઓ પ્રતિમાને નીચે ઉતારી દેશે. પ્રાતઃકાલે પાછા સંધના લોકો તેને પર્વત ઉપર લાવશે, પણ નિર્વેદ વગરના તે દેવતાઓ પાછા રાત્રિએ તેને નીચે લઈ જશે. એવી રીતે લઈ જવામાં અને લાવવામાં એકવીશ દિવસ ચાલ્યા જશે, પણ આગ્રહને લીધે બંને પક્ષમાંથી કોઈ તેમ કરવામાં ઉદ્વેગ પામશે નહિ. પછી વજ્રસ્વામી રાત્રિએ કપદીં યક્ષને અને જવડને બોલાવીને બંનેને પૃથક્ પૃથક્ કહેશે—“હે યક્ષ ! હવે તારી શક્તિનું સ્મરણ કર અને તારા અનુચરોને કહે. તું દેવતાઓની સાથે અસુરરૂપ તૃણમાં પવનરૂપ થઈ આકાશમાં બ્યાપી રહે, કારણ કે તારૂં ગાત્ર સન્મંત્રથી આશ્રિત છે, તેથી તું વજની જમ બીજથી અભેદ છે. અને હે સંધપતિ જવડ ! તું સ્ત્રીસહિત ચતુર્વિધ ધર્મને ધારણ કરનારો છે, માટે તમે બંને આદિ પ્રભુનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરી અને પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરી, પ્રતિમાના રથની નીચે તેનાં ચક્ર (પૈડાં) ની પાસે પ્રતિમાને સ્થિર કરવાને માટે સુઈ જાઓ, તે મિથ્યાત્વી દેવો સમર્થ છતાં પણ તમો બંનેને જરાપણ ઉલ્લંઘન કરી શકશે નહિ, અને આ બાળઅબળાદિ સર્વ સંધ અમારી સાથે આદિનાથનું સ્મરણ કરતો પ્રાતઃકાળસુધી કાયોત્સર્ગ કરીને રહો. ” આવાં શુરનાં વચન સાંભળી સર્વજન પોતપોતાના કાર્યમાં ત્વરા કરશે અને વજ્રસ્વામી ધ્યાનમાં નિશ્ચળ થઈને રહેશે. પછી શબ્દસાથે ટુંકડા મારતા તે પાપી અસુરો ત્યાં આવશે, પણ ધ્યાનના પ્રભાવથી કોઈ રીતે પ્રવેશ કરી શકશે નહિ. પ્રાતઃકાલે સૂર્યનો પ્રકાશ થશે, એટલે પુણ્ય પ્રકાશક વજ્રસ્વામી ધ્યાન પૂર્ણ કરીને જોશે તો સર્વ જમનું તેમ દેખશે. પછી સર્વ તરફ મંગળવાજ્રિત વગાડતા સર્વ યાત્રાળુઓ અત્યંત હર્ષથી તે પ્રતિ-

^૧ બીજી પ્રતમાં આ શ્લોકને બદલે જવડચેષ્ટિ પોતાના સેવકોપાસે જળ મંગાવીને તેને નિર્મળ કરશે એવા બાવાર્થવાળો શ્લોક છે.

સર્ગ ૧૪ મો.]

જવડશાના ઉદ્ધારનું અમત્કારિક વૃત્તાંત.

૫૦૯

માને પ્રાસાદમાં લઇ જશે. પછી વજ્રસ્વામી, સંઘપતિ, તેની પત્ની અને મહાધરે ચૈત્યમાં પ્રવેશ કરી ચતુર્પૂર્વક સર્વત્ર વિસંસ્થૂળપણું દૂર કરીને આખા ચૈત્યને પ્રમાર્જશે (શુદ્ધ કરશે), પછી દુષ્ટ દેવતાઓના નાશને માટે વજ્રસ્વામી ધ્યાન સમાધિ-પૂર્વક સર્વ ઠેકાણે વાસાક્ષત નાખીને શાંતિ કરશે.

હવે પ્રથમનો જે મિથ્યાત્વી કપર્દો યક્ષ હોતો, તે કેટલાક અસુરોસહિત અનર્થ કરવાની ઇચ્છાએ દોષ કરીને પ્રથમની ભૂતિમાં અધ્યાસ કરીને રહેશે. વર્ણુબ્રહ્મ અને જીર્ણ થયેલી આ ભૂતિને બહાર કાઢીને સાથે લાવેલી દૃઢ અને નવીન ભૂતિને અંદર સ્થાપિત કરે એવી યુદ્ધિથી જવડ પ્રથમની ભૂતિને ઉદ્ધાર કરશે. (બહાર લઈ લેશે). તે વખતે શ્રી વજ્રસ્વામીએ મંત્રથી સ્તંભિત કરેલો પૂર્વોક્ત અસુરસમૂહ તેને ઉપદ્રવ કરવાને અશક્ત થઈ દાશળુ સ્વરે પોકાર કરશે. તેનો ધ્વનિ આકાશમાં વ્યાપવાથી સર્વ ખેચરો દિગ્ગ-જેની સાથે જય પામીને દૂર નાસી જશે, પૃથ્વી પર્વતોસહિત કંપાયમાન થશે, સમુદ્રમાં તરંગો ઉછળશે, સર્વે હાથી, સિંહ, મનુષ્ય અને સર્પો મૂર્છા પામી જશે, પ્રાસાદો, દિવાલો અને વૃક્ષો તત્કાળ પડી જશે, એ ગિરિરાજના પાણુ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં બે વિભાગ થઇ જશે, માત્ર વજ્રસ્વામી, જવડ અને તેની પત્નીવિના બીજા સર્વે મરેલાની જેમ જમીનપર આગોટતા અચેતન થઇ જશે. સર્વ જનોની આવી સ્થિતિ જોઇને વજ્રસ્વામીએ પ્રતિબોધેલો નવો કપર્દો યક્ષ કરમાં વજ્ર લઈ અસુરોનો અત્યંત તિરસ્કાર કરતો તે અસુરોની ઉપર દોડશે. તેને જોઈ પૂર્વકપર્દો ત્યાંથી નાસીને સમુદ્રના તીર ઉપર આવેલા ચંદ્રપ્રભાસ ક્ષેત્રની અંદર જઈ બીજું નામ ધારણ કરીને રહેશે. પછી વજ્રસ્વામી લોકોને શુદ્ધિમાં લાવવા માટે પ્રથમની પ્રતિમાના અધિષ્ઠાયકોને શાંત વાણીથી આપ્રમાણે કહેશે—“જવડે લાવેલું પ્રભુનું નવીન બિંબ પ્રાસાદની અંદર રહો, અને પૂર્વબિંબની સાથે તમે પણ અહિં (પ્રાસાદની બહાર) સ્થિર થાઓ. પ્રથમ અંદર રહેલા મુખ્ય નાયકને નમસ્કાર, સ્નાન-પૂજા, ધ્વજ અને આરાત્રિક મંગળ કરીને પછી પૂર્વબિંબને પણ એ પ્રમાણે કરશે. આ મુખ્ય મૂળ નાયકનીજ આજ્ઞા સદા સ્થિર થાઓ. જે આ રીતિને તોડશે, તેના મસ્તકને ભેદનાર (નવો) કપર્દો યક્ષ થશે.” આવી શુભ પરિણામવાળી આજ્ઞા કરીને વજ્રગુરૂ પૂર્વના સર્વ અધિષ્ઠાયક દેવતાઓને સ્વસ્થ કરશે. એટલે તેઓ પણ લોકોને સ્વસ્થતાપૂર્વક હર્ષિત કરશે. પછી જય જય ધ્વનિપૂર્વક મંગળ વાજ્રો વાગતે પ્રગટ દૈવતવાળી નવીન પ્રતિમાનો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ થશે. ગુરૂમાં જે

૫૧૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

લક્ષિત, પ્રભુની જે પૂજા, મહત્વવાળું જે દાન, ભાવનામાં જે હર્ષ અને હૃદયની જે નિર્મળતા જાવડમાં હતી, તેવી બીજે કોઈ સ્થાનકે નહોતી. કેમકે “ ગાયના દૂધમાં જેવો સ્વાદ હોય છે, તેવો આકાંડાના દૂધમાં હોતોજ નથી. ”

પછી સંધપતિ સ્ત્રીસહિત દેવજ અડાવવાને માટે મુક્તિરૂપ મંદિરના દ્વારસમાન પ્રાસાદના અગ્રભાગ ઉપર ચડશે. તે વખતે ત્યાં રહીને “ અહા ! સંસારમાં હું ધન્ય છું; માંડે ભાગ્ય અદ્ભુત છે, જેથી અન્યને મહાદુષ્કર અને નિર્દોષ એવો તીર્થનો ઉદ્ધાર મેં કર્યો. મારા ભાગ્યથી લગ્નિધવાળા, સંસારસમુદ્રમાંથી તારનારા અને વિઘ્નના વ્યૂહને હરનારા શ્રી વજ્રસ્વામી જેવા મને ગુરૂ મળ્યા. વળી જનું બાહુબલિએ ધ્યાન કરેલું, મહાપ્રભાવ તથા સમૃદ્ધિવાળું અને જે બીજાને દુઃપ્રાપ્ય એવું પ્રમુનું બિંબ મને પ્રાપ્ત થયું, તેથી પણ હું ભાગ્યવાન છું. આ મુક્તિને આપનાર શત્રુંજયતીર્થ દુઃપ્રાપ્ય થઈ પડ્યું હતું તેને મેં સુલભ કરી દીધું, તે પણ મારો મોટો ઉદય છે. શ્રીવજ્રસ્વામીએ પ્રતિયોધિલો, સર્વ વિઘ્નોને મર્દન કરનારો અને ઢાઠી દેવતાઓએ સેવિત જે કપર્દો યજ્ઞ મારે પ્રત્યક્ષ થયો, તે પણ મારો મહાન્ ભાગ્યોદય છે. આ મનુષ્ય ભવરૂપ વૃક્ષનું મુખ્ય રૂળ આજ છે કે સંધને આગળ કરીને અહીં આવી શ્રીજિનેશ્વરને નમસ્કાર કરાય. આજેજ મારો જન્મ સફળ થયો, આજેજ મારે પ્રભાતકાળ થયો, આજેજ મારીપર સર્વ દેવો સંતુષ્ટ થયા, અને આજેજ મારે સુમંગળ વૃદ્ધિ પામ્યું. આવું અદ્ભુત પુણ્ય કર્યા પછી પણ કર્મને વશ થયેલો પ્રાણી આર્ત, રૌદ્રાદિક ધ્યાનથી પોતાને કલંકિત કરેછે; અહા ! તે કેવા ખેદની વાત છે ! માટે હવે તો આ સંસારવાસ છોડી, જિનધ્યાનમાં પરાયણ થઈ જો હું સર્વ કર્મને ખપાવું, તો સિદ્ધિ મારી આગળજ છે. (દૂર નથી.) ” આપ્રમાણે જાવડ અને તેની સ્ત્રીને શુભભાવનાથી ચિંતવન કરતાં કાણવારમાં નિષ્કલંક શુભધ્યાન પ્રગટ થશે. હર્ષસંપત્તિના અત્યંત બાહુલ્યપણાથી અને આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવાથી હૃદયસ્ફોટપૂર્વક તેઓ ત્યાંજ મૃત્યુ પામી ચોથા દેવલોકમાં જશે. પછી અક્ષીણ વાસનાવાળા વ્યંતર દેવતાઓ તેમના ઉત્તમદેહને લઈને કાણવારમાં ક્ષીરસાગરમાં ક્ષેપન કરશે. સર્વ દેવતાઓ પ્રમુખને શુદ્ધ મન વચન કાયાથી માન્ય એવા તે નિત્ય શત્રુંજયનું સ્મરણ અને તીર્થનો મહિમા વિસ્તારે છે.

શત્રુંજયપર આવેલો તેનો (જાવડનો) પુત્ર જાજનાગ અને સર્વ સંધ તે બંનેને નહિ જોવાથી ધણો ખેદ પામશે. પછી ચક્રેશ્વરી દેવી આવીને ઇષ્ટ વચનની મુક્તિથી તેમનો હર્ષદાયક વૃત્તાંત જણાવી તેમને અત્યંત આનંદ પમાડશે.

સર્ગ ૧૪ મો.]

કલ્કી રાજનું વૃત્તાંત.

૫૧૧

પછી જાળનાગ પણ ગુરૂના કહેવાથી સંધને લઈને રૈવતાચલ પ્રમુખ તીર્થોએ જઈ અર્હત પ્રભુને હર્ષથી વંદના કરશે. શુભઉદયવાળો તે સર્વ ઠેકાણે ચૈત્યો કરાવીને સર્વ કાર્યમાં પિતાનો આચાર પાળશે. વિક્રમાદિત્યની પછી મહાત્મા જાવડનો કરેલો આ ઉદ્ધાર એકસો ને આઠ વર્ષે થશે. ત્યાર પછી કેટલોક કાળ ગયા પછી પરવાદીઓથી દુર્જય અને વિદ્યાખળમાં સમર્થ એવા બૌદ્ધ લોકો રાજાઓને બોધ કરી બીજા શાસનો (ધર્મો) નો લોપ કરી જગત્માં પોતાનો ધર્મ સ્થાપન કરી સર્વ તીર્થો પોતાને કબજા કરશે. પછી ચંદ્રગચ્છપી સમુદ્રમાં ચંદ્ર સમાન, સર્વ દેવમય અને લબ્ધિસંપન્ન ધનેશ્વર નામે સૂરિ થશે. અનેક તપવડે પવિત્ર તે આચાર્ય વલ્લભિપુરના રાજા શિલાદિત્યને પવિત્ર જિનમતનો બોધ પમાડશે. તે સૂરિરાજ શિલાદિત્યની પાસે બૌદ્ધ લોકોને દેશમાંથી કઢાવી તીર્થોમાં શાંતિ કરીને ચૈત્યના સમૂહ કરાવશે. વિક્રમાદિત્ય પછી ચારસો ને સત્તોતેર વર્ષે તે ધર્મવર્ધક શિલાદિત્ય રાજા થશે. ત્યાર પછી આ જૈન શાસનમાં કુમારપાળ, આહડ, વસ્તુપાળ અને સમરાશા વિગેરે પ્રભાવિક પુરૂષો થશે.

તે સમયમાં ઘણું કરીને રાજાઓ મ્લેચ્છ જવા, મંત્રીઓ ધનલુપ્ધ અને લોકો આચારબ્રહ્મ તેમજ પરવંચક થશે. કેટલાક ગીતાર્થ માત્ર લિંગનાજ ધરનારા, કેટલાક આચારહીન, કેટલાક અપવિદ્યામાં આદરવાળા અને સત્ય વિદ્યામાં અનાદરવાળા થશે. વળી પોતાની બુદ્ધિથી નવીન આચારને કલ્પનારા, દુરાગ્રહી હૃદયવાળા, બહિઃક્રિયામાં તીવ્રતા બતાવનારા અને અંતરમાં અત્યંત મત્સર ધરનારા થશે. તેમજ મુખ્ય માર્ગનો ઉચ્છેદ કરનારા અને અંદર અંદર ભેદ કરાવી પૂર્વપક્ષને તજી દઈને બીજા પક્ષમાં રહેનારા ૧૦૮ આચાર્યો થશે. હે ઈંદ્ર ! મારા નિર્વાણ પછી એક હજાર નવસો ને ચૌદ વર્ષો ગયા પછી ચૈત્રમાસની અષ્ટમીને દિવસે વિષ્ણુ-કરણમાં પાટલીપુત્ર નગરમાં કલ્કી, ચતુર્વક્ર અને રૂદ્ર એવા ત્રણ નામવાળો મ્લેચ્છપુત્ર રાજા થશે. તે સમયે મથુરાપુરીમાં રામ અને કૃષ્ણનાં મંદિરો પવને હણેલા જીર્ણવૃક્ષની જેમ અકસ્માત પડી જશે. તે વખતમાં સાતે ઇતિઓ, સાતે પ્રકારના ભય, ગંધરસનો ક્ષય, દુર્લ્લેખ અને રાજવિરોધ તેમજ ઢાટિ ઉત્પાતો થશે. એ કલ્કી છત્રીશ વર્ષનો થશે ત્યારે રાજા થશે, તે નંદરાજના સુવર્ણના રાજસ્તૂપોને લઈ આવશે, પછી દ્રવ્યનો અર્થો થઈ તે નગરીને ખોદાવીને પણ ધન ગ્રહણ કરશે, અને સર્વ રાજાઓને પોતાના કર ભરનારા કરી દેશે. દ્રવ્યને માટે નગરને ખોદતાં લગ્નદેવી નામે એક શિલામય ધેતુ પ્રગટ થશે, જે મુનિઓને

૫૧૨

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ જો.

ખીડાકારી થશે. તેની દૃષ્ટિએ પડવું તેજ અસ્થિના હેતુભૂત થશે, તેથી તેમ જાણીને કેટલાક મુનિ બીજા આદ્યા જશે અને કેટલાક ત્યાં પણ રહેશે. પેલો કલ્કી અન્યલિંગીનો દંડ લઇ કોપથી જૈનમુનિઓની પાસેથી પણ દંડ માગશે; એટલે તે નગરીનો અધિષ્ઠાયક દેવ બલાત્કારે તેને અટકાવશે. પછી વર્ષાદ સત્તર અહોરાત્ર સુધી વૃષ્ટિ કરીને તે નગરને ડુબાવી દેશે. તે સમયે કલ્કી, પ્રતિપદ નામે સૂરિ અને કેટલાક સંધના લોકો ઊંચા સ્થળપર ચડી જવાથી બચશે અને કેટલાક જળના પૂર સાથે સમુદ્રમાં તણાઈ જશે. પછી નંદરાજના દ્રવ્યથી કલ્કી તે નગરીને નવી કરાવશે, અને પચાસ વર્ષ સુધી ધર્મથી સુકાલ ચાલશે. પછી અવસાનકાલ નજીક આવવાથી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો કલ્કી લિંગનો ત્યાગ કરેલા બીજા પાખંડીઓ પાસે જૈનલોકોને ઉપદ્રવ કરાવશે. તે સમયે પ્રતિપદસૂરિ અને સંધ કયોત્સર્ગ કરીને રહેશે. તેથી આસન ચલિત થવાને લીધે ઇંદ્ર બ્રાહ્મણને રૂપે ત્યાં આવશે. ઉક્તિપ્રત્યુક્તિથી વારતાં પણ જ્યારે કલ્કિ વિરામ પામશે નહિ, ત્યારે ઇંદ્રના પ્રહારથી મૃત્યુ પામશે. કલ્કી રાજ છાશી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મહાદુરંત નરકભૂમિમાં નારકી થશે. પછી ઇંદ્ર કલ્કીના પુત્ર દત્તને તેના પિતાના રાજ્યપર બેસારી, આર્હત ધર્મનો બોધ કરી, સંધને નમીને સ્વસ્થાને જશે. પછી જાણે પાપનાં ક્ષણ પ્રત્યક્ષ જાણ્યાં છે એવો દત્ત ઇંદ્રની આજ્ઞાથી અને પ્રતિપદસૂરિના કહેવાથી કેટલાક જૈનચૈત્યો કરાવશે. પછી સંધ અને ગુરૂને આગળ કરીને દત્તરાજ શત્રુંજયાદિ તીર્થોએ જઇ યાત્રા અને ઉદ્ધાર કરશે. ત્રિખંડ ભરતક્ષેત્રમાં દરેક નગરે, ગામે, ખેટે, કર્ખેટે, પત્તને, ગિરિએ, તીર્થે અને આર્ય અનાર્ય દેશમાં સર્વત્ર ઊંચા અરિહંત પ્રભુનાં ચૈત્યો કરાવશે, અને સદા અહિંસામાં તત્પર રહીને ગુરૂની આજ્ઞા પાળશે. એ દત્તના રાજ્યમાં મુખ્ય પક્ષનો આશ્રય કરનારા, દુરાચલ અને ઈર્ષ્યા છોડી દેનારા, શાંત, દાંત, સદાચારી અને ચાહ ચારિત્રમાં સ્પૃહા રાખનારા એવા શ્રેષ્ઠ મુનિઓ થશે. ઇંદ્રના આદેશથી વર્ષાદ બરાબર કાળે વર્ષશે અને સાતે પ્રકારની ઈતિઓ ઉત્પન્ન થશે નહિ. સર્વ વિશ્વ ગાય, મહિષી અને અશ્વથી ભરપૂર થઇ સ્વર્ગના જેવું દેખાશે. રાજ દત્ત રાજ્ય કરતાં રાજઓ ન્યાયી, મંત્રીઓ જનહિતકારી અને લોકો સમૃદ્ધિમાન તેમજ ધાર્મિક થશે. એવી રીતે ત્યાર પછી પણ પાંચમા આરાના છેડા-સુધી નિરંતર જૈનધર્મની પ્રવૃત્તિ રહ્યા કરશે.

ત્યાર પછી વિશેષ દુષ્કમ કાલ આવતાં લોકો અધર્મી, નિર્ધન, અલ્પાયુધી,

સર્ગ ૧૪ મો.]

ભગવંતે પ્રાંતે કહેલ પુંડરીકગિરિનો મહિમા.

૫૧૩

જોગી અને કરથી પીડાયેલા થશે. રાજાઓ અર્થલુબ્ધ, ચોરી કરવામાં તત્પર અને અતિ ભયંકર થશે. કુલવાનુ સ્ત્રીઓ પણ કુશીળવાળી થશે. ગાંમડાંઓ સ્મશાન જેવાં દેખાશે. લોકો નિર્લજ્જ, નિર્દય, દેવશુરના નિંદક અને દિનપરદિન અતિશય રાંક અને હીન સત્વવાળા થશે. પાંચમા આરાને છેડે આ ભરતક્ષેત્રમાં છેલ્લા દુઃપ્રસહ નામે આચાર્ય, કૃદ્ગુશ્રી નામે સાધ્વી, નાગિલ નામે શ્રાવક, સત્યશ્રી નામે શ્રાવિકા, વિમલવાહન નામે રાજા અને સુમુખ નામે મંત્રી થશે. દુઃપ્રસહસૂરિના ઉપદેશથી વિમલવાહન રાજા વિમલગિરિપર આવી યાત્રા અને ઉદ્ધાર કરશે. તે સમયે લોકો બે હાથપ્રમાણ કાયાવાળા અને વીશ વર્ષના આયુષ્યવાળા થશે. તેઓમાં ઢાઠકજ ધર્મી થશે, બાકી પ્રાયઃ ઘણા અધર્મી થશે. આચાર્ય દુઃપ્રસહ બાર વર્ષ ગૃહસ્થપણમાં રહી અને આઠ વર્ષ ચારિત્ર પાળી છેવટે અષ્ટમલક્તથી કાળ કરીને સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થશે. પછી (પાંચમા આરાના છેલ્લા) દિવસના પૂર્વાણુકાળે ચારિત્રનો ક્ષય થશે, મધ્યાનહકાલે રાજધર્મનો ક્ષય થશે, અને અપરાણુકે અગ્નિનો ક્ષય થશે. આપ્રમાણુ એકવીશ હજાર વર્ષનો દુઃખમા કાળ (પાંચમો આરો) પૂરો થશે. પછી તેટલાજ પ્રમાણુનો એકાંત દુઃખમાકાળ (છઠો આરો) શરૂ થશે. તે સમયે લોકો પશુની જેવા નિર્લજ્જ, બિલમાં રહેનારા, અને મત્સ્ય ભક્ષણ કરનાર થશે. તેઓ બીજમાત્ર રહેશે. કાળે શત્રુ-જયગિરિ સાત હાથનો થઈ જશે અને પછી ઉત્સર્પિણી કાળમાં પાછો પૂર્વની જેમ વૃદ્ધિ પામવા માંડશે. અનુક્રમે પદ્મનાભ પ્રભુના તીર્થમાં પૂર્વની જેમ તે તીર્થે ઉદ્ધાર થશે, પદ્મનાભ પ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન થશે અને આ રાજદનીનું વૃક્ષ પણ ઉગશે. આપ્રમાણુ આ ગિરિરાજ જિનેશ્વર ભગવંતની જેમ ઉદય પામી કીર્તનથી, દર્શનથી અને સ્પર્શથી પ્રાણીઓને તારશે.

પાપના ભાર અને વિકારરૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર, સેંકડો સુકૃતોથી પામવા યોગ્ય, સર્વ પીડાને હણનાર અને અનુપમ મહિમાનું પાત્ર એ પુંડરીક ગિરિવર જય પામે છે. સર્વ ઇંદ્રિયોના બોધથી જેમાં વિવેક જાગ્રત થયેલો છે એવા, પોતાના મનમાં જેઓએ સદા વીતરાગને ધરી રાખ્યા છે એવા અને જેઓએ સેંકડો ભવમાં પુણ્ય કરેલાં હોય છે તેવા રાજાઓ પણ શુદ્ધ મન વચન કાયાથી એ પુંડરીકગિરિની સેવા માત્ર એક વખત મેળવી શકે છે. એક ક્ષણવાર પણ એ

૧ ગંગા સિંધુના બન્ને કિનારા ઉપર ૧૮-૧૮ એટલે કુલ ૭૨ બીલ (નાની ગુફાઓ-ભે-ખડો) છે તેમાં.

૬૫

૫૧૪

શત્રુંજય માહાત્મ્ય.

[ખંડ ૨ બે.

ગિરિએ રહીને જ અતિ દૂર જાય છે, તે ત્યાં પણ શત્રુંજયને નહિ પ્રાપ્ત કરનારા લોકોમાં પુણ્યથી સેવવા યોગ્ય થાય છે, અને તે કદિ પણ જિનેશ્વરને છોડીને ખીજાને ભજતો નથી, એ નિઃશંક વાત છે. ‘કેમકે સદ્ગુણિવાન્ માણસ ચિંતા-મણિને મેળવ્યા પછી શું કાંકરાને ગ્રહણ કરે?’ રે પ્રાણી ! પાપથી શામાટે પીડા પામે છે ? ઘણા સંતાપ કેમ ધરે છે ? અને ઘણાં યમનિયમનાં દુઃખથી આત્માને શામાટે બહુ દુઃખ આપે છે ? રાગ દ્વેષરૂપ વૃક્ષોમાં અગ્નિ જેવો અને સમતાને ભજનારો થઈ એ સિદ્ધાચલનો એક વખત આશ્રય કર, કે જથી તું તારાં સર્વ નિખિડ-કર્મોને ખપાવી દઈશ. અમંદ બોધને જાત કરનારો પ્રાણી જ્યાંસુધી સિદ્ધાચલે જઈને શ્રીઆદિનાથ પ્રભુનું ધ્યાન ધરતો નથી, ત્યાંસુધીજ પૃથ્વીમાં ફરતો પાપરૂપી સુલટ તેને વિકટ ભય આપે છે, અને ત્યાંસુધીજ સેંકડો શાખાથી દુર્ગમ એવો આ સંસાર તેનામાં અવિરતપણે પ્રસરે છે. રે કલિકાલ ! તું કોણમાત્ર છે ? અરે પાપો ! તમે હવે શી ખીશાતમાં છો ? રે તૃષ્ણા ! તું વળી કોણ ? રે વિષયો ! તમે શા હિશાખમાં છો ? તમેએ આ જગત્ના ક્ષયને માટે ઉપાડો કર્યો છે, પરંતુ હવે જુઓ, તમારૂં મૂળમાંથી ઉન્મૂલન કરવાને માટે ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરીને ચોગીલોકો શત્રુંજયગિરિપર રહી ભગવાન્ શ્રીઆદિનાથની સેવા કરે છે. એ ગિરિરાજનાં શિખરો, શુક્રાઓ, તળાવો, વનો, જંગો, કુંડો, સરિતાઓ, પા-પાણો, મૃત્તિકાઓ અને ખીજું જ કાંઈ ત્યાં રહેલું છે, તે અચેતન છતાં પણ મહા-નિખિડ પાપનો ક્ષય કરે છે, તો જ પ્રાણી પોતાનાં મનનો રોધ કરીને ત્યાં રહે તેની તો વાતજ શી કરવી ?

આ પ્રમાણે આ ગિરિરાજનું શુભ માહાત્મ્ય—ચરિત્ર સહજ માત્ર ઉતાવળથી અમે કહ્યું છે, કદિ મુખમાં ઘણી જિઠ્ઠાઓ હોય તોપણ તેનું સંપૂર્ણ માહાત્મ્ય કહી શકાય એમ નથી. વધારે વચનોનો વિલાસ કરી પ્રયાસ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હુંકામાં એટલુંજ કહેવાનું છે કે જો કાંઈ પણ જ્ઞાતાપણું હોય અને જો પાપનો ભય હોય તો, ખીજ સર્વ કદર્થના છોડી દઈને એ આદિનાથસહિત પુંડરીકગિરિનું ત્યાં જઈને સેવન કરો.

*

*

*

આવી રીતે વીર પ્રભુરૂપ મેઘ પ્રાણીવર્ગ ઉપર પ્રબોધામૃતની વૃષ્ટિ કરી વિરામ પામ્યા, અને ભવ્યજનોના ચિત્તની અંદર વાવેલા નિર્ભળ ખીજમાંથી પુણ્યરૂપી વૃક્ષનો ઉદય જોવાને જણે ઉત્સુક હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા. સર્વ પ્રાણીઓએ પ્રદુક્ષિત નેત્રોથી અને મન તથા દેહને સ્થિર રાખીને

સર્ગ ૧૪ મો]

અંથકર્તાનું કથન, પ્રશસ્તિ, આશિર્વચન.

૫૧૫

પ્રભુની વાણીનું પાન કર્યું, તેથી નેત્ર તથા દેહમાંથી સ્થિર અને અસ્થિર-પણાનો તેમજ ઉન્મેષ અને વિમેષપણાનો જે ભેદ હતો તે ટળી ગયો. જેઓએ પ્રથમ દેવતાઓએ પ્રગટ કરેલા રસને આધીન થઈ હર્ષવડે તેનો આશ્રય કર્યો હતો, તેઓમાંથી કેટલાક અસારે ઉત્સુકપણાથી પ્રભુના સ્વરમાં લીન થયા અને કેટલાક પોતાના ભાગ્યનો આશ્રય કરીને તેના રસવડે વ્યાપ્ત થયા. જેઓ પ્રથમ પુણ્યક્ષિતિ-પુણ્યનિવાસ હરવાને ઉત્સુક હતા, તેઓ અસારે પુણ્ય (પવિત્ર)ક્ષિતિ-પૃથ્વીમાં વિહાર કરવાને ઉત્સુક થયા (સાધુ થયા.) અને જેઓ પૂર્વે અવિરત હતા, તેઓ વિરત થઈ ગયા. અર્થાત્ તેઓએ વિરતિપણું અંગીકાર કર્યું. આપ્રમાણે દેશના આપીને મહાવીર પ્રભુ વિમલગિરિના શિખર ઉપરથી ઉતર્યા. પછી દેવતાઓ અને મનુષ્યો પણ તીર્થને નમસ્કાર કરીને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

અન્યકર્તાનું કથન.

આ શત્રુંજયગિરિના મહિમાનું કીર્તન કરવાથી મને જે કાંઈ પુણ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તેનાથી મિથ્યાત્વને નાશ કરનાર એવો નિર્મલ બોધ મને પ્રાપ્ત થાઓ. આ અંથમાં અજ્ઞાન અને પ્રમાદના વશથી જે કાંઈ ન્યૂનાધિક કહેવાયું હોય, તે માંડે દુષ્કૃત જિનધ્યાનથી મિથ્યા થાઓ. મિથ્યાત્વરૂપી રાત્રિને હરનાર, અંતરંગ શત્રુઓના વિજયથી પ્રતાપવાન્ ભવ્યજનોને પ્રબોધ કરનાર, દુરંત પાપરૂપ અંધકારની શોભાને ચોરનાર, પોતાની જો (વાણીરૂપ કિરણો) થી ભવિપ્રાણીરૂપ કમલોનો વિકાસ કરનાર, પ્રસરતા કિરણોથી ઉજ્જવળ અને સિદ્ધાયકરૂપી ઉદય ગિરિપર રહેલા—આદિનાથરૂપી સૂર્ય પ્રતિદિન રક્ષણ કરે. બુદ્ધલોકોની બુદ્ધિને વિમુખ કરનાર, શ્રી ચંદ્રગચ્છરૂપી સમુદ્રમાં ચંદ્રસમાન અને જાત્રી ગુણોને ધારણ કરનાર શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ યદુવંશના આભૂષણમણિ અને તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર આર્હત ભક્ત શ્રી શિલાદિત્ય રાજના અતિ આગ્રહથી બહુ હર્ષને આપનાર આ શત્રુંજયગિરિનું માહાત્મ્ય કહેલું છે. જ્યાંસુધી જનસમૂહને સુખ આપનાર શ્રી જૈન-ધર્મ જગત્માં જાત્રી રહે અને જ્યાંસુધી અંધકારનો અંત કરનાર ચંદ્ર સૂર્ય આકાશરૂપ શય્યામાં ઉદય પામે; ત્યાંસુધી તે તે પુરૂષરત્નોના ચરિત્રથી ભૂમંડલમાં અલંકારરૂપ અને વિવિધ રસનો સાગર એવો આ અંથ પૂર્ણ ઉદયથી વૃદ્ધિને પામે.

५१६

शत्रुंजय माहात्म्य.

[अं३ २ ओ.

स्रग्धरा.

यावज्जागर्ति जैनस्त्रिजगति जनतादत्तशर्मा सुधर्मो,
 यावच्चाकाशतल्पे कलयत उदयं पुष्पदंतौ तमोऽतौ ।
 तत्तत्पुंरत्नवृत्ताश्रय इह वसुधामंडले मंडनाभ-
 स्तावन्नंदत्वमंदोदयिविविधरसांभोनिधिर्ग्रन्थ एषः ॥ १ ॥

इत्याचार्यश्रीधनेश्वरसूरिविरचिते श्रीशत्रुंजयमहातीर्थमाहात्म्ये श्री-
 पार्श्वनाथादिमहापुरुषचरित्रवर्णनो नाम चतुर्दशमः सर्गः ।

समाप्तमिदं शत्रुंजयमाहात्म्यम्.

